חסידות · ברסלב · ביבליוגרפית ברסלב

באש ובמים

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

באש ובמים

מקור הטקסט: אור ברסלב

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/באש-ובמים/
הקובץ נוצר ב־15 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

עמוד השער 6
חלק א-ימי ראשית 6
פרק א - הפגישה 6
פרק ב - מולדתו-נמירוב 9
פרק ג - עולם סוער 18
פרק ד - החיפוש 22
חלק ב-ההתקרבות 34
פרק ה - כאשר ישא האומן את היונק... . 34
פרק ו - בקי בשוב 54
פרק ז - חשבונו של עולם 60
פרק ח - יהושע שלי" 70
פרק ט - המניעות להגביר החשק 79
חלק ג-במחיצת רבינו 90
פרק י - במחיצת רבינו 90
פרק יא - הסופר 94
פרק יב - חבלי משיח 107
פרק יג - גלות מאהליב 120
פרק יד - בעיר זאסלב 128
פרק טו - האש שלי תוקד עד ביאת המשיח 139
פרק טז - הספר הנשרף 143
פרק יז - הוא כבר צדיק 154
פרק יח - עם הרב הקדוש מברדיטשוב . 163
פרק יט - אני רוצה להשאר ביניכם" . . . 169
פרק כ - אומאן 182
פרק כא - ראש השנה של רבינו 200
פרק כב - ימי רבינו האחרונים 207
חלק ד-רועה נאמן לעדתו 223
פרק כג - החלל הריק והמורשה לדורות 223
פרק כד - בעיר ברסלב 240
פרק כה - "ואני תפילה" 260
פרק כו - געגועים לארץ ישראל / הדפוס 273
חלק ה-לארץ ישראל 285
פרק כז - "לך לך" 285
פרק כח - איסטנבול 303
פרק כט - באש ובמים 312
פרק ל - בארץ ישראל 325
חלק ו-ירידות ועליות 335
פרק לא - תקוות ואכזבות 335
פרק לב - הגזירות 347
פרק לג - הקלויז 364
חלק ז-שנות הסבל 383
פרק לד - האתרוג 383
פרק לה - מנוסה 395
פרק לו - מפעל הנעליים 412
פרק לז - הכסף יענה את הכל 425
פרק לח - בבית האסורים 434
פרק לט - אומאן! אומאן! ראש השנה! . 444
פרק מ - המסור 452
פרק מא - שיבה מהגלות 460
חלק ח-התחדשות! 475
פרק מב - להחזיר עטרה ליושנה 475
פרק מג - בבראד ולמברג 487
פרק מד - ליקוטי עצות 496
פרק מה - ליקוטי הלכות 505
פרק מו - לא להתיאש! 519
חלק ט-בערוב ימיו 528
פרק מז - ראש השנה 528
פרק מח - בנסוע הארון...הישר לרבינו! 536

פרק מט - בקטירא דלעילא 546
לקט פנינים ממוהרנ"ת 554
תפילה והתבודדות 554
יראה ועבודה 558
אמת ואמונה 562
עצות ישרות 563
מוהרנ"ת על רבינו ז"ל 569
נקודות טובות - אזמרה! 571
ראש השנה 573
משיח 573
הערות 575
הערות לפרק א 575
הערות לפרק ב 575
הערות לפרק ד 577
הערות לפרק ה 578
הערות לפרק ו 581
הערות לפרק ז 582
הערות לפרק ח 584
הערות לפרק ט 585
הערות לפרק י 586
הערות לפרק יב 588
הערות לפרק יד 593
הערות לפרק טז 594
הערות לפרק יז 595
הערות לפרק יח 596
הערות לפרק יט 596
הערות לפרק כ 597
הערות לפרק כא 599
הערות לפרק כב 600
הערות לפרק כג 601
הערות לפרק כה 605
הערות לפרק כו 608
הערות לפרק כז 610
הערות לפרק כח 611
הערות לפרק כט 611
הערות לפרק ל 612
הערות לפרק לא 613
הערות לפרק לב 615
הערות לפרק לג 617
הערות לפרק לד 621
הערות לפרק לה 623
הערות לפרק לו 624
הערות לפרק לז 626
הערות לפרק לח 627
הערות לפרק לט 628
הערות לפרק מא 629
הערות לפרק מב 631
הערות לפרק מג 632
הערות לפרק מד 634
הערות לפרק מה 635
הערות לפרק מו 637
הערות לפרק מח 639
הערות לפרק מט 642
תיאורי האישים 643
המוזכרים בספר 643
נספח לכתבי מוהרנ"ת 656
טיול בספריו 656
ליקוטי הלכות 657
התוכן 658
מבנה הספר 661
קביעת תאריכים לדרשות 663
שיטת ליקוטי הלכות 668
היסטוריית ההדפסה 671
ספרים המבוססים על ליקוטי הלכות .. 681

ליקוטי תפילות 682
התפילות ותוכנן 683
תולדות הדפסת התפילות 685
ספרים המבוססים על ליקוטי תפילות . 686
גדולת ליקוטי תפילות 687
קיצור ליקוטי מוהרן 688
ליקוטי עצות 688
ימי מוהרנת 689
עלים לתרופה 690
שמות הצדיקים 691

עמוד השער

באש ובמים
תולדות מוהרנ"ת
והמה סיפור תולדות ימי חייו של הרב הגאון הצדיק בוצינא קדישא איש חי רב פעלים מורינו ורבינו הרב
רבי נתן מברסלב זצוק"ל
תלמיד מובהק לרבינו הק' והנורא איש אלקים רבינו רבי נחמן מברסלב זצוק"ל
מאת: חיים מנחם קרמר נערך ע"י הרה"ח ר' בצלאל פרידמן יו"ל ע"י מכון "נחלת צבי" ירושלים
ירושלם ת"ו תשנ"ה

חלק א-ימי ראשית

פרק א - הפגישה

"צופה אני נשמה חדשה באוקראינה!"

השנה שנת תקס"ב. רבינו מוהר"ן מברסלב קובע את משכנו בעיר ברסלב שעל שמה נקראת העדה עד היום הזה "חסידי ברסלב", כאשר על מחנהו נמנים תלמידים רבים, צדיקים ובעלי השגה. ביניהם תלמידו המקובל רבי יודל מדאשיב. רבינו פנה אז אליו ואמר:

צופה אני ורואה נשמה באוקראינה, נשמה חדשה, זכה וטהורה שלא היתה מעודה בזה העולם השפל---

כה אמר רבינו, סתם ועדיין לא פירש למי מכוונים דבריו

ואותה נשמה חדשה, נשמה טהורה, זכה ונקיה מכל רבב-כפי אשר נודע ברבות הזמן-היתה נשמתו של תלמידו רבי נתן מנמירוב, שהרבי נכסף והשתוקק שיתקרב אליו, יפרסם את דעתו הקדושה בקרב בני עם קודש ויפיץ את מעינותיו חוצה...

"טפס, אך החזק עצמך!"

"המשך לטפס, אך החזק עצמך"-נשמע הקול לאזנו של המטפס על גבי שלבי הסולם שלב אחר שלב בחלום הליל, הלא הוא האברך רבי נתן מנמירוב... בחלומו הוא מטפס ונופל, מטפס ומועד ואינו יכול להגיע לרום שלבי הסולם...

היתה זו הדרכתו הראשונה של הרבי הגדול לתלמיד הצעיר הדורש ומבקש קרבת אלוקים, שזה עתה ראהו לראשונה, אם כי בחלום הליל... טפס וטפס, עלה והתעלה אך זקוק אתה לחיזוק רב שלא תמעד ותיפול חלילה... היו אלו דברי החיזוק והעידוד הראשונים של המורה הגדול לנפשו של התלמיד הצעיר, ה"מבקש", שכה זקוק היה להם, שהיוו את כריתת הברית הראשונה ביניהם, אם כי עדיין לא נפגשו זה עם זה... הרבה הרבה עבר עליו מאז עד שזכה להראות עם רבו פנים אל פנים...

ומעין אותם דברים, בהזדמנות אחרת לגמרי, טרם הפרדו ממנו לנצח, לאחר קשר אמיץ של שנים מספר, הביט עליו הרבי במבט חודר ומלבב, ובמבט זה-העיד ר' נתן- היה טמון הכל: יעבור עליך הרבה, אך אתה אחוז עצמך שלא תיפול, והמשך לעלות ולעלות בשלבי הסולם העולה בית אל---

* * *

מכל הפגישו"ת בתולדות ימי העם היהודי-זאת בין רבינו רבי נחמן מברסלב ותלמידו ר' נתן היא ודאי אחת החשובות ביותר. "מוֹהֲרַנַ"ת"-כפי שהוא מכונה על ידי החסידים-שהיה עתיד להיות תלמידו הקרוב ביותר של רבו איש האלוקים, קרוב במידה כזו שלא נראה כדוגמתה, נפגש בזה לראשונה עם רבו שעל התקרבותו אליו התבטא ברבות הימים: "ונשאני כאשר ישא האומן את היונק" (ימי מוהרנ"ת).

דולה ומשקה מתורת רבו

"והנה גם אנחנו אלה פה..." כותבים תלמידי מוהרנ"ת "לא ראינו ולא שמענו מאיש אחד שישרת את רבו באופן כזה כמו שראינו ממוהרנ"ת... כי ממש היה דבוק ומקושר אליו בהתקשרות ודביקות אמיתי במסירות נפש ובביטול הרגשת עצמו לגמרי בכל תנועותיו במעשה ובדיבור ובמחשבה..." (הקדמת עלים לתרופה-מכתבי מוהרנ"ת).

לא ייפלא איפוא כי לאחר התבטלות כזו לרבו הגדול הקדיש מוהרנ"ת את כל חייו לקיום והפצת דעתו הקדושה של רבינו מוהר"ן בעולם בכל מיני דרכים ואופנים, ובדם לבו, במסירות נפש של ממש, הניח את היסודות להתפשטותה בקרב ישראל עם קודש, אותה דרך ומסילה שמאז הוסדה נתקרבו על ידה רבים רבים לעבודתו יתברך שמו, והיא הממשיכה בגאון עד עצם היום הזה.

ואילו רבינו בעצמו העיד, שאילולא מוהרנ"ת לא היה נשאר עלה [דף] אחד (בלשונו הק': "קיין איין בלעטיל שמות") מכל שיחותיו, תורותיו וסיפוריו. לאחר הסתלקותו של רבינו, היה זה מוהרנ"ת שהקים את חסידות ברסלב כמעט בלא-סיוע, הציב את יסודותיה, טיפחה ושיכללה, והביאה עד הלום-למרות רדיפות ללא-רחם ומניעות אין

סוף. הוא כתב בעצמו את כל תורות רבינו, שיחותיו וסיפוריו, הדפיסם במו ידיו, והפיצם בישראל כאשר לא אחת העמיד נפשו מנגד למען מטרה זו. כתב הרבה ספרים משלו, יסד התקבצויות קבועות של חסידי ברסלב, ובנה את ה"קלויז" (ביהכנ"ס) הראשון של ברסלב, ועוד פעולות קדושות, רבות ומגוונות, שפירותיהן נאכלים עד היום הזה.
וזאת יצויין תמיד בקרב חסידי ברסלב, שחרף ריבוי עסקיו הקדושים, מצא מוהרנ"ת זמן להתעסק עם נפשו"ת רבות מישראל, להאיר בהם דעת דקדושה, לחזקם ולעודדם לאחוז עצמם עם השי"ת, ולהקדיש את כל ישותם לתורה ותפילה בתמימות ובפשיטות, באמת זכה וצלולה, כפי רצון קונם על פי דרכו הטהורה של רבו (ראה בהרחבה בהקדמה הנ"ל).
וכן מציינים זאת תלמידיו: "והנה האיש הזה מוהרנ"ת לא נתן שינה לעיניו ולעפעפיו תנומה, וכל ימי חייו היה עוסק רק בענין זה לדלות ולהשקות מתורת רבו לאחרים ולפרסם שמו הגדול והקדוש בעולם, ועסק בזה בשקידה רבה מאוד ובמסירת נפש עצום מאד אשר לא יאומן כי יסופר" (שם).

* * *

בשעת פגישתם הראשונה כמסופר לעיל, בחלום הליל, כבר היה רבינו מוהר"ן בן השלושים, מנהיג לחסידים, מורה דרך ואדמו"ר בעל שיעור קומה אז בתקופת הענקים תלמידי הבעש"ט והמגיד ממעזריטש, שעדיין היו רבים מהם בחיים.
ייאמר, כי הנהגתו המיוחדת בעבודת ה' הקימה עליו מלבד מעריצים רבים, אף גם כמה מתנגדים שלא ירדו לעומק דעתו הרחבה. אולם מצודתו פרושה היתה בכל רחבי אוקראינה, שהיתה מאוכלסת אז בהמון יהודים יראים ושלמים, וחסידים רבים נתקרבו לדעתו וצעדו במסילתו, וקיימו דבריו על כל אשר יאמר כי הוא זה.

ביטול מוחלט לרבינו

אמנם התקרבותו של מוהרנ"ת לרבינו היה המפנה החשוב בימי חייו, אשר מאז כאילו נולד מחדש, כפי שהוא עצמו התבטא לא אחת, ואמר שמאז התקרב לרבינו, כאילו רוקן לגמרי את מוחו ודעתו מכל העבר, והחל לקלוט טיפין טיפין מדעת רבו, בהם נתמלא מוחו מחדש, וכך עוצבה דמותו ומהותו כל כולה ע"פ תורת רבינו. אך עם כל זה, גם תקופת חייו הראשונות, לפני שזכה לאורו של רבינו-עשירה היתה במעלות ומורדות, מחד גיסא עבודות וכיסופים עזים לבוראו, חיים מלאים בתורה ויראה, ומאידך גיסא יסורים והתלבטויות בדרך החיפוש אחר הדרך הנכונה, כשהחוט השני העובר ביניהם הוא צמיאתו וכמיהתו לבוראו וזעקתו האילמת: צמאה נפשי לאלקים לאל חי מתי אבוא וארָאה פני אלקים---

קריאה זו באה לידי סיפוקה עם התקרבותו-בגיל עשרים ושתים-למורו ורבו רבי נחמן מברסלב. אך בל נקדים את המאוחר לפי סדר תולדות חייו.

* * *

פרק ב - מולדתו-נמירוב

עיר ואם בישראל

מוהרנ"ת נולד בעיר נמירוב שבאוקראינה, ביום שבת קודש, חמישה עשר לחודש שבט, שנת תק"ם (1780).

נמירוב, עיר מולדתו של מוהרנ"ת, ממוקמת באיזור ויניצה שבאוקראינה. עד שנת תקנ"ג (1793), עד מלואת לו שלוש עשרה שנה, היתה כל אוקראינה נתונה עדיין תחת שלטון מלכות פולין.

מעודה היתה נמירוב עיר גדולה לאלקים, מבצר חשוב של תורה ויראה רבות בשנים. בפנקסיהם של כותבי תולדות עם ישראל, קיימות רשימות של התישבות יהודית באזור ההוא עוד משנת ש"ס (1500). בשנות ה-ש"צ (1630), תקופת השיא של חיי התורה בפולין, זכתה נמירוב, והגאון הקדוש רבי יום-טוב הלר, בעל ה"תוספות יום-טוב" על המשניות, תלמידו של ראש כל בני הגולה המהר"ל מפראג-פרש עליה את חסותו, בכהנו בה פאר כרב ואב"ד. מאוחר יותר נטל את עטרת הרבנות בנמירוב, הכהן הגדול, הרה"ק רבי יעקב יוסף מפולנאה, מגדולי וזקני תלמידי קדוש ישראל הבעש"ט, ראשון למפיצי אור החסידות בכתב, בספרו הנודע "תולדות יעקב יוסף" ועוד.

ימי הפרעות

מצוקות ישראל באותה חבל ארץ, החלו באביב של שנת ת"ח (1648), אז נטל לעצמו הרשע העריץ, בוגדן חמלניצקי ימ"ש, את רסן השלטון על כנופיות הקוזקים האוקראינים הארורים, והסיתם למרד מזויין נגד ממשלת פולין. לא ארך זמן רב והצבא הפולני האדיר קרס, ואנדרלמוסיה שררה בכל. החלה התקוממות כללית בכל רחבי האיזור ההוא. קבוצות של איכרים חסרי תרבות מוסתים צעדו בהמוניהם מעיירה לעיירה ומכפר לכפר, התנפלו על יושביהם כשהקרבנות הראשונים כתמיד הם היהודים, רבבות רבבות של נפשו"ת מישראל ניתנו אז להריגה, והובלו כצאן לטבח במיתות שונות ומשונות ואכזריות. רבים נסו מנוסת חרב ונפוצו לערים הקרובות, כן הגיעו פליטים רבים לנמירוב, בקוותם לקבוע להם את העיר הזאת להם למקלט, היות ועיר זו היתה עיר מבצר מוגנת היטב. בהגיעם לנמירוב לא האמינו הפליטים כי יבוא

צר ואויב לתוך עיר מצודה זאת. אולם למגינת הלב פרצו הקוזקים הארורים גם לעיר זו, ובשיתוף פעולה עם התושבים האוקראינים, טבחו כששת אלפים יהודים. ותהי זעקה גדולה וקול שבר נורא לאלקים.

הפוגרום האיום הזה בנמירוב הפך לסמל לסבל העם היהודי בתקופת עריצותו של חמלניצקי, ולשם כך נקבע בכל רחבי העולם היהודי יום כ' סיון כיום צום ותענית לדורות, ואמירת סליחות על השחיטות הנוראות שהתחוללו שם, שהשפיעו השפעה קשה על כל האזור.

בתקופה ההיא כיהן ברבנות נמירוב הגאון רבי יחיאל מיכל הי"ד, שנהרג על קידוש ה', עליו ייסדו תפילת "אל מלא רחמים" ע"פ א"ב (נדפסה בהרבה סידורים).מורינו הרב רבי אברהם שטערנהארץ זצ"ל, נכדו של מוהרנ"ת, נהג לאמרה בקול רם ובהתעוררות ביום כ' סיון (יצויין כי מוהרנ"ת עצמו מתייחס ליום זה בספרו "ליקוטי הלכות" הל' החובל בחבירו ג: ז-ח, ועוד).

אולם לא לעולם חוסן, גם יומם של הקוזקים העריצים הגיע, השלטון הצליח איך שהוא לדכא את מרד הקוזקים, ובאזור החלה לשרור שלוה יחסית.

היהודים התחילו אט אט לבנות את חייהם מחדש. כבר בשנות תק"ל אנו מוצאים ברשומות שתושבי נמירוב היהודים מנו שבע מאות נפשו"ת שנותרו לאחר שנות הזעם, הם שיקמו את חיי הקהילה ואף זכו לבית כנסת גדול ומפואר משלהם שנבנה בתחילת שנות התק"ם, אשר התפרסם ביופיו ותפארתו.

אודות בית הכנסת זה מקובל סיפור נפלא: הגרף השליט בעיר ההיא היה הגרף פוטוצקי הידוע. באחד הימים החליט לבנות עבור התושבים הנוצריים, על אחד ההרים הסמוכים, מנזר יפה ומפואר שיפליא עיני כל רואהו. הוא השקיע הון רב ברכישת עצים ואבנים מעולים ומשובחים ביותר עבור הכנסיה. אולם כשהחלו הפועלים לחפור בהר לצורך הנחת היסודות, נפערו חללים בהר והללו נפלו לתוכם אחד אחד. הדבר חזר ונשנה על עצמו, חופרים ונופלים, חופרים ונופלים וחוזר חלילה. הגרף החל לחקור ולהתעניין לסיבת הדבר המסתורי הזה, ולבסוף נודע לו כי במקום הזה היה קיים אי פעם בית הכנסת יהודי ונהרס על ידי חמלניצקי וחבר מרעיו. הגרף התרגש מאד מהעובדא המופלאה הזאת, ובאותה שנה תק"ל (1770) בעצם יום חג השבועות הופיע הגרף בבית הכנסת, והביע את התנצלותו לפני הקהילה היהודית, ובו במקום הודיעם כי הוא תורם את כל חמרי הבניה היקרים עבור בניית בית הכנסת חדש ומפואר. ואמנם באותו מקום הוקם בית הכנסת המפואר שהתנוסס רבות בשנים בנמירוב העיר.

משפחתו

עברו עוד עשר שנים, ובשנת תק"ם (1780), בט"ו בשבט, נולד מוהרנ"ת, בן בכור לאביו הנגיד רבי נפתלי הירץ שטערנהארץ, ולאמו מרת חיה לאנע.

אביו הצעיר (שהתחתן בגיל 13 כנהוג בימים ההם) ר' נפתלי הירץ, נחשב לאחד מנגידי העיר וחשוביה, הוא היה סוחר עשיר ומכובד. מסחריו הסתעפו אף מחוצה לעיר. בצותא עם עוד שני שותפים הקים רשת של שלושה בתי מסחר גדולים, האחד בעירו נמירוב, ואילו השנים הנותרים בעיר המסחר ברדיטשוב ובעיר הנמל המרכזית אודסה, מהם הוציא את פרנסתו בכבוד ובריוח.

יצויין כי על אף שר' נפתלי הירץ היה טרוד למעלה ראש במסחריו, יקדה בו אהבת התורה, הוא קבע לעצמו, חק בל יעבור, עתים לעסוק בתורה, ומעודו לא עבר עליו יום מבלי להגות בגמרא, ועוד כמה סדרים קבועים של תורה. כן היה מסיים מידי שבוע את כל המדרש על הפרשה השבועית (ראה שיח שרפי קודש ג' ק"מ).

מלבד מוהרנ"ת, נולדו לאביו עוד שלושה בנים ובת אחת.

זכרון יום המיתה...

מיום עמדו על דעתו, היו מחשבותיו של מוהרנ"ת נתונים כל הזמן לחשוב חשבונו של עולם, ולתת לב לתכליתו הנצחי. זכרון יום המיתה המוזכר בחז"ל כעצה להתעוררות של תשובה- לא מש מנגד עיניו. עוד בהיותו ילד רך בשנים כבר החל לחיות עם תחושה זו, שיבוא יום וישיב את נשמתו לבוראו ויצטרך למסור דין וחשבון על כל מה שעשה בימי חייו, והיא אשר עוררה בו את ההחלטה לא לאבד רגע אחד, כאשר כל עתותיו בכל ימי חייו מוקדשו"ת אך ורק לתורה ותפילה ועשיית הטוב לפני הבורא יתברך, וזכרון יום המיתה מלוה את כל דרכיו.

* * *

בהקשר לכך מסופרת העובדא הבאה: סבו ר' יצחק דנציג, היה מיושבי כותל המזרח של בית המדרש עם שאר זקני ונכבדי הקהילה. בילדותו נהג מוהרנ"ת לשהות שם במחיצת הזקנים, והללו אהבו להשתעשע עמו. באחד הימים, בהגיעו לבית המדרש, שם הילד לב להעדרו של אחד הזקנים זה כמה ימים.

"היכן הוא היהודי הזקן הזה?"-שאל הילד לסבו.

"הלה הסתלק ונפטר לבית עולמו"-השיב הסבא. כשמוהרנ"ת לא הבין את משמעות המילה 'נפטר'-הסביר לו הסבא ר' יצחק, שבעת שהחיים מסתיימים, מתים, ואז נקברים ונטמנים בעפר...

"זה תכלית כל החיים?!", קרא הילד נרעש ואחוז תדהמה "ואם אכן כן הוא, מה היא באמת התכלית מכל מאוויי העולם הזה"?...

שאלת השאלות...

שאלה זו הפכה מאז לשאלת חייו של מוהרנ"ת... היא לא נתנה לו מנוח, וניקרה תדיר במוחו... החיפוש אחר תשובה לשאלה זו בא לידי ביטוי בהתעמקותו בתכלית החיים האמתית שהיא רק תורה ותפילה ועבודת ה', עד שהיא הביאה אותו אל פתחה של תורת רבו ודרכו הטהורה, שבה מצא פתרון לשאלת חייו ותכליתם---

אך כל זמן שלבו עדיין לא בא אל סיפוקו, דרש ודרש, חיפש וחקר, וכבר בילדותו היה למבקש ה'.

בתום וביושר

משפחתו של מוהרנ"ת היתה כאמור אמידה ובעלת אמצעים, הם חיו את חייהם בנוחיות מירבית והרחבת הדעת, כך שמוחו של מוהרנ"ת פנוי היה להתרכז בלימודיו ולעלות במעלות התורה.

מעודו, עוד בהיותו ילד קטן התמיד מאד בלימודיו, ותמיד היה חוזר ומשנן לעצמו את הגמרא דף אחר דף. הוא התבלט מאד בהתמדתו ושקדנותו על יתר חבריו ב"חדר". אף מיוחד במינו היה בדרך לימודו. בעוד שהמעולים שבילדי החדר הראו את כוחם וחילם בפלפולים וחיפוש אחר קושיות ושאלות, שלא אחת סטו מהדרך הישרה- מוהרנ"ת נמנע מכל זה, לימודו היה בפשטות ובהבנה ישרה. "מה אעשה שאין לי קושיות?" היה מתנצל כל אימת שהעירו לו על אופן לימודו הישר... המלמד שיבח את גישתו הישרה של מוהרנ"ת בלימוד ואמר: "אני מעדיף את תרגומו הפשוט של נתן על פני שאלות המפותלות של שאר הילדים" ולבסוף, מתוך פשטותו וישרותו העקבית בלימוד, הגיע לעמקות וגאונות, וזכה לכח מיוחד לחדש חידושין דאורייתא.

היה זה איפוא הגרעין הראשון שהצביע על מהותו של מוהרנ"ת, שאחת מתכונות נפשו, והחשובה שביניהם, היתה התמימות והפשיטות ודרישת האמת, שבאמצעותה הגיע למה שהגיע

* * *

בקשרי שידוכין

בשנת תקנ"ב (1782), בהיותו בן שתים עשרה שנה, כבר נתפרסם מוהרנ"ת בכל האיזור ההוא כלמדן מופלג, עד שדבק בו הכינוי "העילוי מנמירוב". אז שידך אותו אביו למרת אסתר שיינדל ע"ה, בתו של אחד מגדולי הדור ההוא, הלא הוא הגאון המפורסם רבי

דוד צבי אוירבך, שהיה מכונה ע"י בני דורו "ר' דוד צבי הגדול" (דער גרויסער ר' דוד צבי) רב ואב"ד המחוזות שריגראד, קרמניץ, מאהליב ועוד.
אודות קשרי השידוך עם מוהרנ"ת התבטא פעם חותנו הגדול: "הציעו לי אולי למדנים יותר גדולים ממוהרנ"ת אולם לקחתי אותו לחתן כי ראיתי שיש לו שֶׂכֶם יָפֶה" (שיח שרפי קודש א'-תרט"ו).ר' מיכל, נכד מוהרנ"ת, ביאר התבטאות זו על דרך 'ויט שכמו לסבול', עול תורה ועבודה.
החתונה התקיימה בשריגראד אחר ט' באב שנת תקנ"ג.

"רבי דוד צבי הגדול"

חותנו של מוהרנ"ת "ר' דוד צבי הגדול", נערץ ונקדש היה על כל תושבי הערים והעיירות בכל האזור ההוא, וזאת עקב גדלותו המיוחדת בתורה ויראה, מוהרנ"ת היה מפליג מאד ברום גדולתו, ולפני התקרבותו לרבינו לא היה יכול להעלות בדעתו שאי מי יכול לעלות בצדקותו על חותנו (כדלהלן), ומחשבה זו הגה מוהרנ"ת בעל המוח הגדול, אשר מעודו רכש השגה נרחבת בצדיקים.

גזע קודש מחצבתו

אביו של ר' דוד צבי, איש קדוש היה, גאון בנגלה ובנסתר-הלא הוא הגאון רבי אריה לייביש אב"ד דקהילת סטניסלב. בעל יחוס גדול היה ר' דוד צבי. בקונטרס "גדולת דוד" מובאים פרטי יחוסו:
"הרב הגאון רבי אריה לייביש (אביו של ר' דוד צבי) אב"ד דקהילת סטניסלב, בעל היחוס המפואר ממשפחות רבנים ומורי הוראה בישראל מדורי דורות. נשא לאשה את האשה הצדקנית מרת לאה רייזל בת הרב הגאון רבי משה מלמברג, נכד רבי יצחק הלוי, ואחיו של ה"טורי זהב". שבע בנות נולדו להם, ובן יחיד שהצטיין בקדושתו היתירה ובפרישותו, הלא הוא הרב הגאון רבי דוד צבי".
אודות לידתו של בנו יחידו ר' דוד צבי מובא בספר "ברכה משולשת":
ר' אריה לייביש מבורך היה בבנות, אך לבן זכר לא זכה עדיין. פעם אחת נפגש עם הבעל שם טוב, אשר הבטיח לו בן זכר, אך הוסיף עמו תנאי לכך שיכבדנו ב"סנדקאות" ויעניק לו את הזכות לקריאת השם לרך הנימול. אך ר' אריה לייביש שהיה בעצמו מקובל אלקי, היסס. הוא פנה ואמר לבעש"ט: הייתי כבר בכל היכלי הנשמות, ולא מצאתי שם בן זכר עבורי...
אכן צודק הינך-השיב לו הבעש"ט-אך מכיון שבשבילי מצויים שנים, מעניק אני לך אחד מהם...

שמחה עצומה אחזה את ר' לייביש ואשתו לשמע הדברים המפורשים היוצאים מפה קדשו של הבעש"ט. ומאז ועד יום לידת הבן, עסקו ר' לייביש ואשתו בעבודות מופלגות ובתעניות. לתקופת השנה נולד להם בן זכר.

בלידתו נתמלא הבית אורה. הבעש"ט אכן נתכבד בסנדקאות, ושם הילד נקרא בישראל "דוד צבי" כפי רצון קדשו של הבעש"ט.

"כאשר בגר, ארס לו לאשה את בתו של הרב הגאון רבי אהרן הכהן מבראד, נכדו של הגאון רבי נפתלי כ"ץ בעל מחבר ספר "סמיכת חכמים" ולמעלה בקודש...

תורה מעולם העליון

ר' דוד צבי אוירבך לא זכה לשמוע הרבה תורה מפי אביו הגדול בחיים חיותו, מפני שהתייתם בגיל צעיר מאד, אך טרם היה סיפק בידו לחוש בגודל האבידה, התרחש אצלו דבר על- טבעי: אביו הקדוש היה מופיע אצלו מן העולם העליון ולימדו תורה מידי יום ביומו. שנים מספר נמשכה התגלות זאת, עד שהדבר נתגלה ברבים, ובאותו יום פסקה הנשמה להופיע אצלו.

ומעשה שהיה כך היה:

כשהגיע לפרקו השתדך ר' דוד צבי עם אחת מהמשפחות החשובות בבראד. ובהיותו שם נפגש עם חכמי בראד, הגאונים הנודעים שרשמו פרק מזהיר בתולדות עם ישראל הידועים בכינוי "חכמי הקלויז דבראד". ר' דוד צבי נתכבד אז לומר בפני הגאונים הללו פלפול בתורה. הוא התייצב ואמר פלפול שהפליא מאד את השומעים. הם נשתוממו לדבריו המופלאים שלא שמעו כאלה עד היום, וחקרו אותו למקור תורתו. ברוחב בינתם הבינו שדברים בגו.

הדרשן הצעיר השיב בתמימות כי שמע זאת מאביו הנפטר המתגלה אליו מידי לילה בלילה...

מאז פסק אביו להתגלות אליו.

אמו הצדקנית, שאף היא שהתה עמו אז בבראד לצורך השידוך, חקרה אותו לפשר דבר: "העשית חלילה עוול כלשהו שכך ארע לך?".

"אינני יודע" השיב הבן "איני מוצא בי עון".

כאשר שבו לסטניסלב הלכה אמו להשתטח על ציון בעלה הקדוש ר' אריה לייביש. היא געתה שם בבכי, וביקשה שיגלה לה מדוע פסק מלבוא ולהשפיע תורה על בנו. הצדיק הופיע אל זוגתו בחלום הלילה וגילה לה סודם של דברים: חלילה לך לחשוד את בנינו היחיד כי קדוש הוא... קבלתי רשו"ת ללמוד עם הבן אך ורק בהסתר, אך מכיון

שנודע הדבר-אין לי רשו"ת יותר לעשו"ת כן, אך מודה אני לה' על שזיכני ובני למד רוב חכמתו ממני...

אולם כמובן שביקורים אלו של נשמה מלעילא שלימדה אותה תורת אמת, שרק יחידים זוכים לכך, חרטו חריט עמוק בנשמתו, והוא המשיך לעלות ולהתעלות בתורה ויראה טהורה, עד שגדל מאד, והיה לאחד מגדולי דורו הן בתורה והן ביראה שקדמה לחכמתו.

תורה ויראה

קדושתו והתייגעותו הרבה בתורה של ר' דוד צבי, היו לשם דבר. סיפורים מדהימים אודות יראתו וקדושתו היתירה התהלכו מפה לאוזן. במשך ארבעים שנה רצופות לא ישן ר' דוד צבי על מיטה, הוא רק נמנם מדי פעם לזמן מועט, בהשענו על שלחנו כאשר נר דלוק תחוב בין אצבעותיו, ואז ברגע ששלהבת הנר התקרבה לידו, הוא התעורר ומיד המשיך ללמוד.

זהירותו הרבה והקפדתו במצוות נטילת ידיים, אף היא היתה נדירה (כפי הידוע שמו גדולי הצדיקים מצוה זו עטרה לראשם-מטעמים הידועים להם). במשך ימות החול לא אזר עוז בנפשו ליטול ידיו לאכילת סעודה של פת, עקב ההלכות חמורות התלויות במצוה זו, ובכדי להחיות נפשו לא היה אוכל בימות החול כי אם מיני מזונות הפטורים מנטילת ידיים, ורק לכבוד שבת היה ר' דוד צבי אוכל כזית פת חלה לאחר שנטל את ידיו עם כל חומרות ודקדוקי ההלכה (אבני"ה ברזל).

ר' דוד צבי היה לגדול פוסקי ההלכה לכל רחבי איזור פודוליה, והכל סרו למשמעתו, והכל החשיבוהו לצדיק מופלא ואיש קדוש כפי אשר העיד עליו גם חתנו מוהרנ"ת.

אליהו הנביא רוקד לפניו

שמו של ר' דוד צבי נערץ היה אף על גדולי הדור מבאי בית מדרשו של הבעש"ט.

וכזאת יסופר: מנהגו של ר' דוד צבי בהיותו מרא דאתרא במאהליב, לקבל תמיד את כיבוד ה"סנדק" בכל ברית מילה שנערך בעיר. פעם כשנולד לאחד מתושבי העיר בן, ומחמת שמרא דאתרא רבי דוד צבי נסע אז מהעיר, כיבדו בסנדקאות את הרב הקדוש רבי ברוך ממז'יבוז' שביקר אז בעיר, אולם רבי דוד צבי חזר בהפתעה מנסיעתו. לא ידע אבי הבן לשית עצות בנפשו כיצד לנהוג, והלך ושאל את דייני העיר מה לעשות. פסקו הדיינים שמחמת שרבי דוד צבי הוא רב העיר, "מרא דאתרא", הרי שכיבוד זה מגיע לו, ולא לרבי ברוך, על אף שכבר כיבדו אבי הבן, וכן הוה.

כשהלך רבי דוד צבי לברית, עבר דרך בית משכנו של רבי ברוך'ל, וכשראהו רבי ברוך'ל עובר, ענה ואמר בלה"ק: "וואס קען איך טאן אז אליהו הנביא טאנצט איהם פאר זיינע

פאנטאפיל" (וכי מה אפשר לי לעשות, והרי אליהו הנביא רוקד לפני נעלי הבית שלו) (שיח שרפי קודש א'-תשפ"ד).

הציץ ונפגע...

ואמנם בתקופה מסוימת נמשך ר' דוד צבי בעצמו לחסידות. הוא ביקר אצל הרה"ק רבי פנחס מקוריץ, ועבודותיו הקדושו"ת והנעלות כאחד מיחידי הדור (כאשר העיד עליו רבינו) הפליאו אותו מאד. אולם הוא הבחין שחסידיו של אותו צדיק דיברו נגד דרכו של הרה"ק רבי יחיאל מיכל מזלוטשוב.

כמו כן נסע להרה"ק מזלוטשוב, ואף שם יצא מלא התפעלות מרום עבודותיו בקודש הנעלות, אך שוב ראה את גישתם השלילית כלפי רבי פנחס מקוריץ וחסידיו.

או אז נענה ר' דוד צבי ואמר:

"זה שולל את זה וזה שולל את זה. ואני אומר ששניהם צודקים!..." ומאז הרחיק את עצמו מהחסידות בתכלית הריחוק, והפך למתנגד מובהק לדרכי החסידות בכללותם.

התנגדות לחסידות

התנגדותו לחסידות התעצמה והגיעה לידי כך, עד אשר מדי יום ביומו נהג לדבר ולהזהיר את בני ביתו שיתרחקו מדרך זו.

מעניינת ביותר היא התבטאותו של רבינו מוהר"ן אודות חותנו של מוהרנ"ת והתנגדותו לחסידות: "חותנך הוא צדיק"-אמר למוהרנ"ת וכשמוהרנ"ת התפלא על כך, כי הרי היה מתנגד- אמר לו: "אכן צדיק הוא, אך בעבוד התנגדותו יפרעו ממנו" (ראה אבני"ה ברזל אות א').

העיר שריגראד עצמה היתה מבצר של התנגדות לחסידות. הרה"ק ר' יעקב יוסף מפולנאה כיהן שם כרב העיר כמה שנים לפני כן, עוד טרם התוודעותו לדרך הבעש"ט. בעת תקופת כהונתו נסע ר' יעקב יוסף אל הבעש"ט בפעם הראשונה, ומיד נקשר אליו בעבותות האהבה. אולם כשהוא חזר לעירו, והחל לנהוג לפי דרך החסידות, כפי ששמע מרבו החדש-לא מצא הדבר חן בעיני התושבים, שהיו מולעטים בהתנגדות, והחלו להציק לו ולרדפו, עד שנאלץ לעזוב את כהונתו בעיר, ולעבור למקום אחר.

מוהרנ"ת התגורר איפוא אצל חותנו בשריגראד בתקופה של למעלה משנתיים ימים: מנשואיו בשנת תקנ"ג עד סוכות תקנ"ה (1793-1795).

בתקופה ההיא עלה ונתעלה ונתקדש בסילודין, כאשר כל מעייניו נתונים ליגיעה עצומה בתורה, ונפשו צמאה, דורשת ומבקשת את ה'.

תורה בטהרה

בעת ההיא, בתקופה הראשונה לאחר נשואיו למד מוהרנ"ת בבית התלמוד של חותנו, יחד עם עוד צעירים תלמידי חכמים מופלגים, ביניהם גיסיו החשובים לוקחי בנותיו של חותנו ר' דוד צבי, ונחשב אז לגדול ועצום בתורה ובמכמניה ומיוחד בשקדנותו הבלתי מצויה.

ר' דוד צבי היה כל כך נערץ ע"י מוהרנ"ת בתקופה זו, בראותו את גודל עוצם קדושתו ופרישותו היתירה. הוא ראה בו שלימות מיוחדת, שלדעתו היתה נדירה אף בדורות קדומים, גם בדורו של משה רבינו. 1

במעלות התורה

מוהרנ"ת המשיך בלימודיו בהתמדה רבה, כאשר לכך יש לצרף את כשרונותיו המעולים ומוחו החריף, וזאת תחת חסות חותנו הגאון, שם נוצלו כשרונותיו עד תום. חותנו הקדיש לו תשומת לב מיוחדת, והוא אמנם רוה מלוא הכף נחת מחתנו הלמדן, והשתעשע עמו בכל עת מצוא בדברי תורה. ברבות השנים ראה ר' דוד צבי בחתנו השקדן העצום והחריף את הראוי למלא את מקומו ברבנות, וככל הנראה, כעת בחסותו בצלו, כבר החל להכינו לכך הלכה למעשה.

הוא עלה למדרגות רמות ונעלות בתורה, ורכש ידע מקיף בגמרא ובפוסקים כאחד מהגדולים אשר בארץ.

חותנו חפץ מאד, כבר בחייו, למסור בידי מוהרנ"ת חלק ממחוז רבנותו, וכדי להכשירו לכך ולהכניסו בעניינים הלכה ולמעשה, היה משוחח עמו שעות ארוכות בתורה ואף גם הורהו דרך ההוראה. בין היתר הזהירו להתרחק מ"כת" החסידות שאינה לפי רוחו.

עוד בהיותו בבית אביו, גדל מוהרנ"ת באוירה עוינת לחסידות. בני משפחתו כשאר בני הסביבה ההיא מתנגדים נמרצים היו לתורת הבעש"ט ודרכו הטהורה. ועתה, בבית חותנו, עם שיחותיו היום-יומיות נגד החסידות, אך טבעי היה הדבר כי יימשך אחר סביבתו ואף הוא כמותם ימשיך בדיעה זו.

חשבונו של עולם...

לכאורה יושב לו מוהרנ"ת על התורה ועל העבודה בחברתם של לומדי תורה ומתחמם לאורם, כשעל הכל מנצח חותנו הדגול, ונפשו שקטה ושלוה עליו. אך לא כן הדבר... לבו ונפשו של מוהרנ"ת נמשכים למקום אחר, הוא אינו מוצא מנוח לנפשו, מוחו העמוק כמו לבו הרחב יכולים לקלוט הרבה יותר, והוא חש היטב כי עדיין חסר לו... ה"מבקש" הצעיר אינו מוציא את הסיפוק המלא מתוך לימודו ותפילתו, וככל כמה שהוא עולה

ומתעלה בתורה ועבודה, גובר בו הצמאון פי כמה למשהו יותר גדול יותר נעלה... נפשו סוערת בקרבו... לומד הוא למעלה מן המידה, עובד הוא את ה' עבודה רבה, אך בטבעו הוא "בעל מחשבה" וכל אימת שהוא מחשב חשבונו של עולם, הוא יוצא נסער יותר, צמא יותר, ואינו מסוגל בשום פנים ואופן להגיע לשלוה פנימית... הוא אמנם מנצל כל רגע מרגעיו להתעלותו הפנימית, אך שאלת נפשו מציקה לו, אותה שאלה הבוערת בקרבו מיום עמדו על דעתו: "מה היא התכלית האמיתית הפנימית יותר של החיים עלי חלד, ומה הוא יכול לעשו"ת יותר כדי להגיע אליה?!---"

* * *

פרק ג - עולם סוער

ממלכא למלכא

שנת נשואיו של מוהרנ"ת, תקנ"ג (1793), היתה אחת מהשנים הגורליות והסוערות בהיסטוריה היהודית. אוקראינה, מקום מגוריו של מוהרנ"ת מאז הולדו, חדלה באותה שנה להיות חלק מפולין ונכנסה תחת חסותה של רוסיה. בין השנים תקל"ב-תקנ"ה (1772-1795), סיפחה רוסיה לעצמה גם את ליטא, ואף את אזור ווהלין ורוסיה הלבנה נטלה לעצמה. כך עברו כמליון יהודים להיות נתינים רוסיים.

עדיין לא ידעו היהודים הנרדפים מה מצפה להם תחת השלטון החדש, רגילים היו לחיות חיי תורה ויהדות בשלוה תחת שלטון פולין, ולא העלו על דעתם כלל שכל זה יהפוך במהרה לנחלת העבר. ואכן, לא עברו אלא שנים מועטות וכבר התברר להם למגינת לבם המצב הקשה אליו נקלעו עם חילופי השלטון. כי שררה זו שמה לה כאחת ממטרותיה העיקריות לעקור תורה ומצוות מישראל, וכהיוונים בשעתם הכריזו כלפי עם ועדה כי תחת שלטונם לא יהיה להם חלילה חלק באלוקי ישראל.

מאות בשנים לפנים, חיו היהודים תחת שלטון פולין, כאשר הם מנהלים חיי תורה תוססים ומוצלחים ביותר, וחיי הקהילה בכל מרחבי פולין היו לאות ולמופת, עד שלא היה שום מקום בגולה שם התנהלו חיי קהילה יהודית כבפולין. כל אותן שנים נהנו היהודים מאוטונומיה מוחלטת. הרבנים והדיינים נבחרו ע"י הקהילה, והם תפסו את רסן השלטון התורני דרך מוסדות ציבור וארגונים שונים.

אולם ההרס שנגרם עקב מרד חמלניצקי בשנות ת"ח ת"ט (1648-9), הותיר את הקהילות היהודיות חלשות, עניות ומיואשות, וחילוקי דיעות פנימיות התגלו, והחלו לחלחל

ולהרוס כל חלקה טובה, ואיימו לפגוע בציפור הנפש של האומה הישראלית, שהוא שלטון התורה והדת.

הרס הש"ץ

כרם ישראל נפרץ. לא ייפלא שכל שועל ומחבל יכול היה לחדור לתוכו ולפגוע בו. כך הצליח משיח השקר שבתי צבי שר"י לנעוץ את צפרניו הטורפות בלב לבו של עם ישראל בשנת תכ"ה (1665). הצהרתו המשיחית, יחד עם תעמולה שקרית כאילו הוא עומד לגאול את עם ישראל מגלותם וצרותיהם, הציתה תקוה בלבבות השבורים, וגרמה לגלי התלהבות על פני העולם היהודי כולו. לא הועילו שום הזהרות וקריאות קודש של גדולי ישראל שפעלו בכל לבם, נפשם ומאודם לעקור את התופעה הקשה הזו לעם ה'. גם לאחר שנתגלתה האמת המרה, עקב המרת דתו של משיח השקר לדת האיסלם, שנה לאחר מכן-לא הועיל הדבר, וכבר קשה היה להחזיר את הגלגל אחורנית. קבוצות רבות של נחשלים המשיכו עם דרכו הרעה במחתרת ובחדרי חדרים.

המאורעות הללו השפיעו השפעה הרסנית על מהלך חיי היהדות בכללם, ובפרט על לב היהודי הפשוט, שרגיל היה תמיד בכך שהסמכות העליונה בחייו היא התורה וגדולי התורה המכוונים דרכם ע"פ התורה, וכעת כשנהרסו מוסדי תבל, נטשטש הדבר, וממילא החלה התרחקות המונית מחיי תורה ומצוות, וממנה ועד ההתבוללות עם הגויים רח"ל לא היתה רחוקה הדרך. ושנים רבות לאחר מכן קשה מאד היה להיטיב את המצב, להחזיר עטרה ליושנה ולהעמיד את הדת על תילה.

* * *

הבעש"ט ומתנגדיו

או אז נתגלה אורו הגדול של קדוש ישראל ומושיעו מרן הבעש"ט זי"ע, והוא אשר נטל על עצמו לגדור הגדרים ולעמוד בפרץ, כשעמו הבשורה הגדולה להפיח רוח חיים ולהרעיף טל תחיה על לבות בני ישראל הנאנקים בשבי הגלות והיצר.

גדולי הדור ההוא שראו את הופעת אורו של רבינו ישראל בעש"ט כהצלה לעם ישראל נענו ואמרו: כאשר חפצים להעיר את המתעלף, קוראים בשמו, ועל ידי כך הוא מתעורר מעלפונו. עם ישראל היה שקוע בעלפון כבד, ואז כביכול הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו דאג לעוררם, וקרא בשמם "ישראל", ומאותה הקריאה נאצלה נשמתו הגדולה של רבי ישראל בעל שם טוב, מושיען של ישראל.

אולם הסטרא אחרא לא שקטה גם היא, ומיד עם התגלותו הקימה נגדו חומה בצורה של התנגדות, שמצאה מקום בקרב חוגים שונים בישראל, והרבה יש לייחס לכך את הפחד

והחרדה מכל סטיה מהמקובל, שהיתה אם לכל חטאת על ידי כת הש"ץ וגרורותיו יעקב פראנק שר"י ועוד.
לא ייפלא איפוא, שאף גדולי עולם נתחברו לכתות המתנגדים, ועם ישראל שהחל להתאושש במעט, הוכה שוב ונקרע לחצאין, כאשר מצד אחד ניצב הבעש"ט עם גורי האריות תלמידיו הקדושים ענקי ארץ ומציתים את אש שלהבת הקדושה, ולמולו ניצבה חומה חיה של התנגדות ובהם רבים מגדולי ארץ שלא ירדו לעומק דעתו הרחבה ולא השיגו את האור הגנוז הטמון במאור גדול זה שנתפשט במהרה על ידי תלמידיו הקדושים ממשיכי דרכו הטהורה.
המתנגדים לא נחו ולא שקטו, ורדפו את החסידים בכל מיני דרכים, והגיעו לידי כך שהחרימו את העדה הטהורה הזאת, ובעקבות זה, קהילות, עיירות ואף משפחות שלימות נקרעו לגזרים.

ההשכלה

על רקע נוח זה לכוחות הרע-צצה גם תנועת ההשכלה הארורה, ובעת שהתגברו חילוקי הדיעות בין החסידים והמתנגדים על צורת הדרך לקיים את התורה-פעלו הללו לעקור לגמרי את יסודותיה. השכלה חדשה של אינטלקטואלים יהודיים צמחה. למרות שחלק מהם היו בקיאים ביותר בתורה ובהלכה, החשיבו הם בדעתם הנלוזה את הלימודים החיצוניים כבעלי ערך עליון, ואת התורה בדרגה פחותה רח"ל. הם ניסו להציג את גישתם המעוותת כיותר נאמנה לערכים יהודיים אמיתיים מזו של הקהילה השומרת תורה ומצוות, אותה ראו כמיושנת שכבר עבר עליה הכלח.
אנשי התנועה הזאת, שלאחר מכן פורסמו בשם "משכילים", הבינו שמנהגיהם ומעשיהם המקודשים של היהודים, ועמידתם על כל קוצו של יוד ממה שקבלו מסיני ומאבות הדורות, הם שהקנו להם את זהותם היחודית במשך שנים ארוכות בגלות. אך במקום לראות את היחודיות היהודית כבעלת ערך עליון, והיא אשר החזיקה את רציפות הדורות בעם-ראו אותה המשכילים כסיבה לשנאתם של הגויים, וחיפשו כל דרך לעוקרה. מגמתם היתה להפיץ את דעותיהם בין היהודים ולנתק את קשרם לתורה ולמצוות.
ואמנם, אלה שחיפשו הזדמנות לפרוק מעליהם עול תורה ומצוות "קפצו על המציאה" והשתמשו בתנועת ההשכלה כמשען להם בעזבם את היהדות המקורית.
באותם הימים שלט הצאר פול הראשון (תקנ"ו-תקס"א, 1796-1801). הוא כינס את כל שרי המלוכה, מליטא, בלרוס, ואוקראינה (הערים שסופחו תחת שלטון רוסיה), בהם

חיו מליוני יהודים והציע לחסל את כל היהודים. גבריאל דירז'שוין, חבר הפרלמנט הרוסי נטל מיד את המשימה הזאת לידיו. הוא התייעץ עם ראשי המשכילים כדת מה לעשו"ת עם היהודים להעבירם מן העולם או לפחות מדתם ומדעת קונם. עצותיהם הנלוזות של המשכילים נכתבו על ידו, והם היוו לאחר מכן את היסודות לגזירות הפונקטין והקאנטאניסטין.

הצאר פול נהרג בשנת תקס"א. והצאר אלכסנדר הראשון, שבא אחריו, ושלט עד שנת תקפ"ה קבע את הבסיס של המדיניות הרוסית כלפי היהודים. בשנת תקס"ב הוא כינס ועד נגד היהודים שמתפקידו היה לקבוע את החוקים כיצד יתנהגו היהודים בתוך רוסיה. הגזירות למעשה בוצעו בשנת תקס"ד. ביניהן, לעקור חיים יהודיים לגמרי, לגרשם מכל מקומות פזוריהם ולרכזם למקום אחד שנקרא "תחום מושב". הרב יהיה "רב מטעם הממשלה". וכן נאסרו השפות אידיש ולה"ק להופיע על מסמכים רשמיים. היהודים ייאלצו ללמוד לימודי חול, ויתגייסו לצבא הצאר וכו' וכו', והן הן גזירת הפונקטין שהחרידו את עם ה' שהגיע לאזנם כי הנה הם מתחוללים לבוא (כדלהלן). מטרתם היתה להשוות את היהודים עם שכניהם הגויים ולהפוך את עם ישראל ככל הגויים.

סופרים ופילוסופים גויים שהושפעו ע"י רעיונות אויליים אלה, הצטרפו למסע "שחרור" היהודים מ"דעותיהם הנושנות", ותיכננו איך לשתף את היהודים בעבודות יצירה ולכלול אותם בחברה של ארצם המארחת. אולם התנאי שנלוה לכך גילה את מזימתם השפלה. כדי להפוך לאזרחים שוים מן השורה-קבעו-עליהם לטשטש את כל סימני ההיכר שהבדילו אותם מהאוכלוסיה הכללית, ושיקבלו על עצמם את תרבות המדינה: עליהם לגלח את הזקן, להוריד את הפיאות, לוותר על מלבושם המסורתי ולהפסיק לדבר בשפת האידיש. הם פעלו להרחיקם ממשלח ידם עמו התעסקו עד עתה; מסחר ותיווך, לחנך אותם מחדש, ולחשוף אותם לתרבות חילונית. או אז יתקבלו כאזרחים שווים, בעוד שתפקידם של הרבנים יוגבלו ל"ענינים רוחניים בלבד". השפות אידיש או לשון הקודש לא יופיעו יותר במסמכים רשמיים. יהודים בעלי תפקידים אזרחיים יוכרחו לעזוב את מלבושם המסורתי. מצד שני השפיעו עליהם הטבות תרבותיות, כשהמטרה הסופית היתה לכפות תרבות גויית על היהודים דרך חינוך חובה, גיוס חובה וכו'.

אגב, כדי לעמוד היטב על גודל ההרס והחורבן שהיו טמונים בשיטה הקלוקלת של ההשכלה וגרורותיה, יש לעיין בכתביו של מוהרנ"ת כעבור שנים, כיצד הוא מבטא את הרעה הנוראה הלזו בעת שהוא מרתיע בכתביו להתרחק מהם ומהמונם, הוא שופך את לבו יחד עם הדיו. מקובל שכך קיבל מרבו, רבינו מוהר"ן, שכל אימת שיזדמן לו לכתוב

בעניני האמונה הקדושה והטהורה, וכן נגד כל שינוי מהמסורה לנו מסיני, לא יחסוך במילים אלא ישפוך את כל עטו, כדי להזהיר את ישראל שיתרחקו מהם כמטחוי קשת שזהו היסוד לכל הכפירות והאפיקורסות וההתדרדרות בקרב עם קודש.
מקובל מפי תלמידי מוהרנ"ת, שכידוע היו פניו של מוהרנ"ת לוהטות ובוערות תמיד לאביו שבשמים, שעקב כך היתה אדמומית תמידית נסוכה עליהם, אולם בעת שהיה יושב וכותב נגד המשכילים והמחקרים, היו משתנים פניו מאדמומיות עזה לחורון כשלג, כמעט לבלי הכר מרוב צער ועגמת נפש שהיה בלבו כנגד מרשיעי ברית אלו.
אף יצא לאור קונטרס מיוחד בשם "מכניע זדים"-ליקוט מכתביו של מוהרנ"ת בנדון זה (לפי דעה אחת כתב מוהרנ"ת גם את הקונטרס "קנאת ה' צבאות"-מאמרים נוטפי אש וגפרית נגד ההשכלה ומנהיגיה).

* * *

אמנם עדיין בעת ההיא טרם בוצעו למעשה הגזירות, אולם ברבות הימים השפיעו גזירות הללו שנגזרו על ידי רשעי הגויים בסיועם של רשעי ישראל השפעה רבה על חייו של מוהרנ"ת ועל אופן מלחמתו להחדיר אמונה תמימה בקרב עם קודש.

* * *

פרק ד - החיפוש

בבית אביו

לאחר ששהה יותר משנתיים אצל חותנו בשריגראד, שם התעלה במעלות התורה, חזר מוהרנ"ת לנמירוב עיר מולדתו לקראת חג הסוכות שנת תקנ"ו (1795).
בבית אביו נתקבלו מוהרנ"ת ורעייתו בחיבה ובהערצה. הקצו עבורם חדר מיוחד, שם המשיך מוהרנ"ת לשבת על התורה ועל העבודה, כאשר עול פרנסתו מוטל על שכם אביו הנגיד.
מן הראוי לציין כי חיבה והערצה ללא גבול רחשו למוהרנ"ת, בתקופה ההיא, גם אביו וגם חותנו, ותמיד נתעורר וויכוח ביניהם מי יזכה בהארחתו, כל אחד היה חפץ שמוהרנ"ת ישהה אצלו יותר ויותר (שיח שרפי קודש א-תרפ"ב)
את בית המדרש בנמירוב קבע לו כמקום לימודו באותו חורף, כשלחברותא לקח לו את האברך ר' ליפא, אף הוא עובד את ה' מנעוריו, אך בעוד שמוהרנ"ת קיבל את חינוכו ותורתו מן המתנגדים, גדל ר' ליפא בין החסידים, ואף אשתו היתה ממשפחה חסידית, כך יצא שר' ליפא היה שליח ההשגחה העליונה להיות הראשון שהוציא מעט מלב

חבירו את הסלידה מהחסידים ורבותיהם. והוא אשר הרעיף במילים חמות על מוהרנ"ת את גודל האור הטמון בדרך החסידות הנפלאה, ולא פסק מלדבר דברי סנגוריא על עדת החסידים, אך דברי הקטרוג של חותנו נגד "כת החסידים" הדהדו באזניו, וחלחלו בו עמוק, ולכן לא נכנסו עדיין דברי חבירו בלבו, ונשאר בהתנגדותו.

הויכוח בין המתנגדים לחסידים

אפשר לשער את מהלך הדו-שיח שלהם, שהיה לחם חוקו של כל יהודי ירא המחפש דרך בעבודת השם בעתים ההם: ענינם העיקרי של המתנגדים היה לימוד התורה בעיון ובעומק, כל יהודי היה נמדד, לפי דעתם, כפי מידת כוחו השכלי לעיין ולחדש בתורה. ורק יהודי מלומד היה יכול להמשיך את מורשת היהדות המקורית, ומי שלא זכה לאור התורה כמעט ולא היה לו חלק וחבל בעם ישראל.

החסידים, לעומת זאת, טענו, כי גישתם השכלית של המתנגדים התאימה את עצמה רק ליחידי סגולה, בעוד שרוב העם נשאר עם הבנה תורנית שטחית בלבד. וכתוצאה מריחוקם של פשוטי העם-הפכו הללו טרף קל למלתעותיהם הפעורות של המשכילים, שלטשו עיניהם לצוד ברשתם כל יהודי ויהודי.

מעבר לכך, מכיון שההדגשה של המתנגדים היתה בעיקר על לימוד התורה, לכן הוזנחה עבודת התפילה, ותהי מצות אנשים מלומדה, ללא עמל ויגיעה וללא התלהבות ודבקות הנדרשת בעת התפילה. הם הרגישו מעט מאד חום, עליה רוחנית, או קירבה אל השי"ת, בזמן התפילה וקיום המצוות.

לעומתם, שמו החסידים דגש על כל מצוות ה', וכל עמלם היה למלא רצון ה' בשמחה ובהתלהבות, בפרט בעת התפילה, שאז הוא זמן הקשר וההתדבקות של הנברא אל הבורא (ראה ליקוטי מוהר"ן ח"ב סימן פ"ד, ועוד).וכך מצאו את מקומם בין עדת החסידים גם פשוטי העם אשר קרבת אלקים יחפצון.

ועוד היה כנראה משרשי הויכוח בין החסיד להמתנגד בימים ההם. לדעת המתנגדים, עודדה החסידות הזנחת פרטי הלכה. למשל, כדי להתכונן כראוי וכיאות לתפילה היו מבלים זמן רב, וכתוצאה מכך, קרה, שאחרו את זמן קריאת שמע ותפילה, בניגוד לנפסק בשולחן ערוך (או"ח סי' נ"ח וסי' פ"ט).

נקודה נוספת נתונה במחלוקת, היתה נטיית החסידים לעסוק בתורת הנסתר ובקבלה בגלוי, ואף עודדו את הציבור לכך, ונקודה זו רגישה היתה ביותר, מכיון שהרשע שבתי צבי והשני בדומה לו יעקב פראנק שר"י, השתמשו בתורת הקבלה בכדי להכשיל ולהטעות הרבה נפשו"ת מישראל.

אולם, כידוע לכל, כי גם את זה לעומת זה עשה האלקים. הבעש"ט ותלמידיו הקדושים, האירו אמנם בעם השגות אלוקות נפלאים הבנויים ומיוסדים על חכמת האמת, על תורת הקבלה וכתבי האר"י הקדוש ותלמידיו, ובעת קיימם את המצוות היו מתייגעים לחוש ולהרגיש את קרבת אלקים באמצעות המצוות המלובשים בעניני גשמיות, שהרבה הסתייעו בעבודתם הקדושה עם חכמת הנסתר, שם בא לידי ביטוי הקשר בין העליונים והתחתונים, ואף סוד המצוות ופנימיות התורה מתגלים שם, ומעוררים בלב האדם את הרצון לשאוף למעלות רמות ונשגבות.

אמנם גם המתנגדים קיימו את המצוות ואף דקדקו בקלה כבחמורה, אך ללא שיתוף ההרגש הפנימי וההתלהבות הנדרשת לכך. וכפי שמוהרנ"ת עצמו המליץ ברבות השנים על ההבדל הדק בין המתנגדים לבין החידוש שבתורת הבעש"ט, שהוא על דרך תבשיל המתובל ומבושל כראוי, שיש הבדל רב בין אותו תבשיל ממש בעת שהוא נאכל חם לבין שהוא נאכל קר...

הבעש"ט האיר את תורתו לגדולים ולקטנים, המצוות המקויימות בדברים גשמיים הם החוט המקשר בין הגוף לנשמה, בין האדם לבוראו... המצוות הנעשו"ת בהתלהבות ובשמחה, דוחות את הדרישו"ת הגשמיות ואת התאוות המרחקות את האדם מבוראו. כדי לזכך את האדם שיהיה כלי ראוי לקבל את אור ה' זקוקים להתבוננות וחיות בתורה ובמצוות. בתורת הבעש"ט באה גם לידי ביטוי גודל יקרת ערכה של נשמה יהודית, תהיה אשר תהיה ובאיזה מצב שהיא נמצאת... נשמה של אדם מישראל היא חלק אלוק ממעל ואין לשער ולתאר רום ערכה גם אם לא זכה האדם לאור התורה. הבעש"ט לא זלזל חלילה בגודל מעלת לימוד התורה הקדושה, אך היה דורש לא לשכוח בעת הלימוד ולאחריו את נותן התורה, כי התורה היא האמצעי הנעלה ביותר-אם לומדים כראוי-לקשר של האדם עם בוראו...

כאלו ומעין אלו יתכן והיו הדיבורים שדוברו בין ר' ליפא החסיד, ועמיתו מוהרנ"ת שהיה מושפע מבית אביו ובית חותנו.

* * *

הלב מתחיל להתרכך...

שוב ושוב התווכחו ר' ליפא ואחרים עם מוהרנ"ת והוכיחוהו במעלתה של דרך החסידות. ברם הוא אינו שועה לדבריהם, ודבק בינתיים בדעותיהם של אביו וחותנו.

אולם לא עבר זמן רב, ודברי האמת שמקורם קדוש החלו אט אט להכנס לתוך לבו ולרככו.

חלפו חדשים מספר, ודברי ר' ליפא החלו להשפיע על מוהרנ"ת ולפעול את פעולתם הרצויה.
טענתו הקבועה והחוזרת של ר' ליפא ושאר האברכים החסידים שהיו מצטרפים לויכוח, שהחסידים מצטיינים במדריגת אהבה ויראה, וכי היא הדרך האמתית בעבודתו ית'- החלה למצוא הד בלבו של מוהרנ"ת, כי הרי באמת כך צריך לעבוד את ה', כמו שכתוב (דברים י יב): "מה ה' שואל מעמך, כי אם ליראה את ה' אלקיך... ולאהבה אותו ולעבוד את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך... לטוב לך"...

"טוב ה'"

ר' ליפא העיד בעצמו כי זכה להיות אצל כמה וכמה צדיקים גדולים של אותה תקופה, והצד השוה שבהם-שכולם עובדים את בוראם בדבקות ובהתלהבות רבה וכנה, זכה וצחה הנובעת מפנימיות הלב, בהתעוררות, בשמחה ובתענוג עילאי.
כך נגע ר' ליפא בנקודה רגישה בלב מוהרנ"ת: מדוע אינו מרגיש תענוג בעבודת ה', ואם הוא לא הגיע לזה, כנראה שהוא עדיין רחוק מבוראו...
כתוצאה משמיעת דברים אלו, שבו רעיונותיו של מוהרנ"ת לייסרו ביתר שאת וביתר עז; הרי לומד הוא את תורת ה' בהתמדה רבה ומדוע אינו חש את "טוב" ה' ואת העונג הרוחני אותו מרגישים החסידים בעבודתם כפי שבאו לידי ביטוי בתיאוריו של ר' ליפא החסיד והעובד ה'...
מוהרנ"ת החליט ויהי מה, הוא ישתמש בכל האמצעים הדרושים לגלות את האמת ולהגיע לעבודה רוחנית אמיתית אפילו אם ייאלץ לפעול כנגד דעתם של הוריו וחותנו.

תרופה ליסורי נפשו

באותו זמן החל מוהרנ"ת להציץ מעט לתוך עולמם של החסידים, בתפילתם הנלהבת והחיות הרבה בקיום המצוות, ולבו התמלא קנאה טהורה. אט אט החלו הספקות מנקרים במוחו: אולי שם, בין החסידים, מקומו, ושמא ימצא שם מזור וצרי לנפשו המתייסרת מחוסר סיפוק רוחני.
לא ארכו הימים, ולמרות התנגדותם הנמרצת של בני ביתו, שם פעמיו לעבר חצרות הצדיקים מבני היכלו של הבעש"ט ותלמידיו, בתקוה ששם ימצא מרגוע לנפשו.
לסיום תקופת חייו זו, בטרם עבר להסתופף בקרב עדת החסידים, כדאי להעתיק קטע מ"יומנו" האישי של מוהרנ"ת בו הוא מתאר בקצרה תקופה זו:
"בשנת תק"ם נולדתי בקהילת קודש נמירוב בחמישה עשר בשבט. בשנת תקנ"ב נתקשר אבי ז"ל בשידוכין שלי עם חותני הגאון הצדיק המפורסם מורנו הרב רבי דוד צבי ז"ל,

ובשנת תקנ"ג בשבת נחמו היו הנישואין שלי בקהילת קודש שריגראד, והייתי סמוך על שולחן חותני שני שנים. ואז הייתי מתנגד גדול על החסידים, מחמת שחותני היה חולק עליהם מאוד ודיבר הרבה עליהם לפני ולפני שאר חתניו ובני ביתו, ואמר שכל כונתו בדיבוריו כדי לרחק מהם.

"אחר כך יצאתי משריגראד בתחילת שנת תקנ"ו בחג הסוכות ובאתי לקהילת קודש נמירוב עם זוגתי תחיה, והייתי סמוך על שולחן אבי ז"ל. ונתחברתי ללמוד בחורף עם חברי ז"ל. והוא היה מגודל מקטנותו בין החסידים, והיה אצל כמה צדיקים, ודיבר עמי הרבה והתוכח עמי שהחסידים הם יראים, ושהצדיקים המפורסמים שביניהם הם גדולים במעלה מאד ועובדים את השם יתברך באמת (כאשר היא באמת) וגם שאר אנשים התוכחו עמי בזה, ובכל זה הייתי חזק בדעתי הרבה בהתנגדות מחמת ארס הדיבורים של חותני ז"ל שהכניס בי הרבה. כי אע"פ שהיה צדיק וירא שמים, אבל לא זכה לידע מאור קדושת אמיתת הצדיקים גדולי החסידים המפורסמים והיה חולק עליהם מאד כנ"ל. ומחמת זה בכל החורף הנ"ל שהייתי בנמירוב הייתי עדיין מתנגד עליהם.

"אחר כך מריבוי הדברים של חברי הנ"ל ושארי אנשים הבחנתי האמת, וזכיתי לכנוס באמונת חכמים, והסכימה דעתי עם החסידים שטוב להתקרב לצדיקים המפורסמים גדולי החסידים, כי הם אנשי אמת וה' עמם, ואז נמשך עלי יראה קצת ונשתניתי לטובה בכמה דברים הידועים לי, ועם כל זה עדיין הייתי תועה בדרך ולא ידעתי בין ימיני לשמאלי, כי לא היה לי מנהיג כראוי. וכל מה שעבר עלי בימים אלו קצרה היריעה לספר" (ימי מוהרנ"ת בתחילתו).

עבודותיו של רבי זוסיא מאניפאלי

מוהרנ"ת לא נח ולא שקט, תבערת לבו לא היתה כרוח סערה הגדולה בשעתה, כל כולו חדור היה יראת ה' טהורה ורצון כביר להתקרב אל ה', אך עדיין לא ידע איך לנהוג בארחותיו היום יומיים. הוא החל להתעניין יותר ויותר אודות דרכי הצדיקים והנהגותיהם בקודש.

ויהי היום ולעיר הגיע אורח מאניפאלי, מחסידיו של הצדיק הקדוש רבי זוסיא מאניפאלי. מוהרנ"ת וחברו קיימו בו הכנסת אורחים.

מוהרנ"ת החל עוקב אחר האורח והנהגותיו. התפעלותו לא ידעה גבולות, הוא ראה כיצד מקיים הוא מצוות בוראו בדבקות ובהתלהבות, במיוחד התפעל בעת נטלו את ידיו לאכילה (כידוע, נטילת ידים היתה אחת מההבחנות אצל הצדיקים לדעת איש מעשהו).

מוהרנ"ת וחבירו ר' ליפא נכנסו עמו בשיחה: "ודאי מכירים הנכם את הצדיק רבי זוסיא ואת אורחותיו בקודש". "ודאי-השיב האורח-מבאי ביתו הנני, ואת ההתעוררות בעבודתו ית' אצלו קבלתי".

החסיד מאניפאלי המשיך לתאר בפניהם את ההתלהבות המתלוית לעבודת רבו: התפילה, קימתו בחצות הלילה, בכיותיו על גלות השכינה הממיסים אף לב אבן...

מדי לילה בהגיע זמן חצות, ניעור ר' זושיא ומפיל עצמו מעל גבי המיטה תוך שהוא זועק: "זושא, זושא, קום לעבודת הבורא! ישנת כבר דייך! את המותר תשלים בקבר"!...

הוא תיאר בפניהם עוד מעבודותיו הקדושו"ת של רבו ר' זוסיא, ומוהרנ"ת יושב ואזנו כאפרכסת, ולבו מתעורר מאד, ואז הוא מחליט לנסוע לצדיקי הדור מתלמידי הבעש"ט. מוהרנ"ת גמר אומר כי אכן זוהי הדרך הנכונה, ואף הוא מנסה להתנהג כן, וכבר הוא חש ומרגיש שינוי לטובה במצבו.

אך עדיין הוא רק בתחילת הדרך, נפשו הצמאה שואפת לעוד ועוד.

אצל הצדיק מקרמניץ

מוהרנ"ת, כפי שהוא בעצמו מתבטא: "שמריבוי הדברים של חברי הנ"ל הבחנתי האמת... והסכימה דעתי עם החסידים שטוב להתקרב לצדיקים המפורסמים גדולי החסידים, כי הם אנשי אמת וה' עמם..." גמר בלבו לנסוע, בצנעה, מכוסה מעין חמיו ומשפחתו-אל הרה"ק רבי מרדכי מקרמניץ בנו של הרה"ק רבי יחיאל מיכל מזלאטשוב מתלמידי הבעש"ט.

אמר ועשה. מיד בהגיעו אל ר' מרדכי, נתפעם בו לבו, וכל כולו נרעש, הוא ראה לפניו צדיק העובד את בוראו בהתלהבות עצומה, שאליה כל כך השתוקק וכה נכסף כל ימיו. לבו של מוהרנ"ת כמעט ונמס בקרבו, כיצד זוכים לעבוד את השי"ת בלהט שכזה. הוא חשב להשאר בקרמניץ זמן מספיק בכדי שיוכל ללמוד מדרכו של ר' מרדכי בעבודת השם, אך נאלץ לנסוע משם במהרה חזרה לביתו, כדי שמכריו ובני משפחתו לא יבחינו בחסרונו (עקב ההתנגדות העזה ששלטה בכל צד ופינה).

אצל הצדיק מברדיטשוב

בשנים ההם, ביקר מוהרנ"ת בכמה וכמה מחצרות הצדיקים, ובכל מקום התעורר והתפעל מחדש.

והנה הוא קם באחד הימים ונוסע להרה"ק "פאר ישראל"-כפי אשר נקרא רבי לוי יצחק מברדיטשוב ברבות הימים על ידי מוהר"ן (ראה ליקו"ת ס"ז, חיי"מ מ"ה, שיהר"ן קצ"ח).

הצדיק מקבלו בזרועות פתוחות. הוא הכיר מיד במעלותיו של החסיד הצעיר ובכסופיו העזים לבוראו, ומגלה לו קירבה מיוחדת, וקורא לו, ברבות הימים, "נת'לע שלי"...
מוהרנ"ת מוצא סיפוק לנפשו במחיצת הצדיק הזה. הוא חוסה בצלו של האילן הגדול אשר גדולי הצדיקים מרכינים ראשם לפניו. האהבה שרוחש הצדיק לכל יהודי ויהודי אינה יודעת גבולות. מקיים מצוות ה' בלהט אש קודש, ותפילתו-כתפילתם של שרפי מעל. כאשר הצדיק מברדיטשוב מגיע לברכות קריאת שמע, ומסיים "הבוחר בעמו ישראל באהבה", טרם אמירת "שמע ישראל", משתנים פניו באופן מבהיל, עד שמוהרנ"ת מבחין בהם סימני גסיסה, מאותם סימנים המוזכרים בשולחן ערוך... הנה הנה מוסר הוא את נפשו בפועל ממש לבוראו... נפשו הטהורה עומדת לעזוב את גופו הקדוש. כאן נוכח מוהרנ"ת ברורות למה יכול האדם להגיע, לאיזה מדריגה של מסירות נפש ודבקות בה' יכול יהודי להגיע עלי אדמות.

מתי יזכה אף הוא לכך---

הצדיק הקדוש מברדיטשוב פותח בפני מוהרנ"ת את שערי החסידות. את התורות שהוא שומע מפיו, רושם מוהרנ"ת על גבי הניר. ברבות הימים-כפי עדות של אחד מתלמידי מוהרנ"ת- נכללו כתבים אלו בספר הקדוש "קדושת לוי".
לבו של מוהרנ"ת בוער בקרבו, ועדיין לא מצא מזור לשאיפותיו. הוא בעצמו רוצה להתעורר ולזכות לעבוד את בוראו כראוי...
מיום ליום מכיר מוהרנ"ת יותר במעלותיו ובגדולתו של ה"קדושת לוי", וזה פותח יותר ויותר את תיאבונו הרוחני ואת שאיפותיו הפנימיות להתעלות בעבודת השי"ת.
הוא כבר זוכה לשהות במחיצתו של אחד משרפי מעל, הוא מתבשם מתורותיו וקדושתו הרבה, אך עדיין לא מצא די סיפוקו לנפשו הצמאה והשוקקה...
הוא מנסה לעלות בשלבי הסולם, עולה מעט, אך שוב מועד ונופל... וכך עוברים עליו הימים והשנים.

במחיצת תלמידי המגיד הגדול

באותן שנים מחליט מוהרנ"ת להכיר עוד צדיקים. הוא נסע אז גם אל הצדיקים הקדושים רבי ברוך ממז'בוז', רבי גדליה מליניץ, רבי אברהם דוב מחמלניק ורבי שלום מפרובישט. כולם מקבלים אותו בחיבה, ומקרבים אותו בקירבה יתירה. אצל כל אחד מהם הוא שוהה זמן מה, אצל כל אחד הוא מתפעל ממידה מיוחדת השייכת לאותו צדיק. אך כל אלו טרם השפיעו על מהותו העצמית. יודע ומכיר הוא בעובדא, כי הדרכים הללו דרכי אמת המה, אך מדוע הם לא שינו את מהותו... מחפש הוא צדיק שיטלטלהו טלטלה

עזה, שידריכהו הלכה למעשה, שיורה לו את המסילה שלו דרכה הוא יעלה לבית אל. הוא חפץ להדבק בצדיק הקשור לשורש נשמתו. צדיק ומורה-דרך שילמד אותו פרק אחר פרק בעבודת הבורא, וישאהו על כפיו כאשר ישא האומן את היונק...

מוהרנ"ת מתעכב שוב אצל הצדיק מברדיטשוב, מתחבר עם האברכים הבאים לשאוב ממעיינו הטהור. מתוועד הוא עמם, ומנסה בכל לבו ונפשו למצוא דרך ראויה ונכונה עבורו...

האם נוצרתי לקנות בייגל?!...

באחד ממוצאי השבת, יושב לו מוהרנ"ת בסעודת "מלוה מלכה" בין חבורת האברכים ומתוועדים בצוותא בדברי תורה וחסידות, אולם השולחן חסר ממעט מיני תרגימא. ובכן, מי יהיה השליח שיצא להביא מעט "בייגל" עבור המתוועדים. הפור נפל על החסיד הצעיר ה"חדש", על מוהרנ"ת. הוא יצא מיד לכיוון בית האופה...

אולם רעיונותיו ועשתונותיו של מוהרנ"ת רחוקים היו בשעה ההיא כמטחוי קשת ממיני התרגימא שנדרש להביא. הבלבולים וטרדות המחשבה הפוקדים אותו חדשים לבקרים עדיין לא עזבו אותו, הם התגברו עליו ביתר שאת. תוך כדי הילוכו לקנות הבייגל עשה את חשבון נפשו: גם עכשיו שכבר זכה להסתפח על עדת החסידים, אין הוא מוצא מקום בעולם, לבו מר עליו, עדיין יש לו עליות וירידות, יעלו שמים ירדו תהומות... מה יהיה בתכליתי חשב בלב מר, "האם לכך נוצרתי", שואל את נפשו, "לקנות בייגל?!"...

הוא היה אובד עצות. לא ולא! אין זו הדרך... אמת נכון כי ניצב הוא כבר בשערי גן עדן התחתון, הוא חש באורה הרבה היוצאת מבית מדרשו של הבעש"ט, אך לפניו כאילו נעולה הדלת... צדיקים הרבה כבר זכה לראות ואף להתחמם לאור עבודותיהם הקדושות, אך מה יהיה אתו, מתי יזכה לרוות את צמאונו לאביו שבשמים, הצמאון אשר התגבר יותר ויותר לאחר כל מה שראה אצל הצדיקים ששהה במחיצתם...

הוגדשה הסאה

הוא פורץ בבכי גדול. יותר אינו יכול לסבול, סאת יסוריו הרוחניים הוגדשה. רבונו של עולם-הוא זועק-מה יהא בסופי...

מרוב צער יצא מלבו דבר השליחות שהוטלה עליו לקנות "בייגל", ובמקום להמשיך לבית האופה-הוליכוהו רגליו לאחד מבתי המדרשו"ת שנזדמנו לו בדרכו, הוא נכנס לעזרת נשים שבבית הכנסת, נטל ספר תהילים, והחל לומר בבכיות עצומות...

מרוב צער נתגלגל על הריצפה בפישוט ידים ורגלים. הוא אינו יכול להרגע. בדרך זו שהינו הולך הוא לא יכול להמשיך יותר, לעמוד במקום אחד מבלי להתקדם ולהתעלות,

ואף לפול מידי פעם-אינו מסוגל יותר... חייו אינם חיים. האברך הצעיר בכה, ובכו עמו שמים וארץ...
מוהרנ"ת קם מן הריצפה, והמשיך לומר את הפרק השני בתהילים, בסיום הפרק שוב נשכב על הארץ, חפץ היה שיפתחו לפניו שערי שמים. כך המשיך באמירת תהילים ובהתפרצויות של בכי ונפילה על גבי הקרקע לסירוגין. כשהגיע לפרק נ' שבתהילים. נפל על הריצפה נטול כוחות וחסר אונים כשלבו שבור בקרבו.

סולם מוצב ארצה---

מוהרנ"ת שוכב על הארץ, אין כבר כח בפיו להתפלל, עיניו נפוחות מדמע, כל רצונו ושאיפת נפשו היא שיזכה לדבקות אמיתית בבוראו ולהתהלך באמיתו!!!
הוא המשיך בבכיותיו עוד זמן רב עד שנרדם. והנה בשנתו רואה הוא חלום נורא, וזה דבר החלום:
סולם גבוה מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה. והנה הוא מתחיל לעלות בשלבי הסולם, עולה שלב ועוד שלב, ולפתע אינו יכול להחזיק מעמד, הוא מועד ונופל על האדמה.
הוא מתחזק ומתחיל לעלות שוב. הפעם הוא מצליח להעפיל גבוה מקודם, אך לפתע מתמוטט הוא שוב ונופל למטה. עתה הנפילה גדולה יותר אך בכל זאת מנסה הוא שוב לעלות. הוא עולה מעלה אחר מעלה, הנה הוא כבר כמעט מגיע לקצה הסולם... עוד מעט קט והוא בשלב העליון של הסולם אשר ראשו בשמים... אך לפתע הוא מועד ונופל לתהום בחבטה עזה גדולה ועצומה פי כמה מקודמתה.
ענן חושך וערפל הקיפוהו מכל צד ודכאון עצום התגבר עליו, הרי הוא כבר כמעט הגיע לשאיפתו, ועתה הוא נפל מטה מטה, האם יוכל אי פעם להתאושש מהנפילה הקשה ולעלות שוב... הוא עומד כבר לפני היאוש, אין הוא יכול לנסות יותר לעלות... אבריו שבורים ורצוצים מעוצם החבטות העזות שקיבל מהנפילות האיומות...

הקול המסתורי: דראפע זיך און האלט זיך!

עודו שוכב שבור ורצוץ אין אונים, והנה צצה לפניו לפתע דמות אברך צעיר בעל פנים מאירות באור יקרות.
מוהרנ"ת קם ממקומו נבוך ונרעש כאחד... ואיש האלקים שנתגלה לפניו פתח פיו וכה אמר לו: אברך, טפס וטפס אך החזק עצמך היטב! "דראפע זיך און האלט זיך"!
מוהרנ"ת ניעור באחת משנתו. דמותו של האדם בעל הפנים המאירות באור יקרות, ודיבוריו המעטים המשיבים את הנפש בשבעה משיבי טעם נחרטו היטב בזכרונו. הוא תוהה ותמה: היכן נמצא אברך בעל פנים מאירות וזורחות שכאלו שבמילים ספורות

עודדו וחיזקו ונסך בו חיים חדשים? לבו פועם בעוז, נרגש הוא ונפעם. בטוח הוא כי מן השמים מרמזים לו משהו, אך בדיוק מה, זאת אינו יודע עדיין.
ולפתע נזכר, כי בעצם הוא עדיין באמצע שליחותו לקנות "בייגל"... הוא מתנער בזריזות, מיהר אל האופה ושב עם מיני התרגימא לבני החבורה. הם ישבו עדיין מסובים בהתוועדות, ובהכנסו שאלוהו לסיבת התעכבותו למשך שעות ארוכות. הוא דוחה אותם בתירוץ כלשהו, ומצטרף עמם להמשך ההתוועדות...

"מתי אבוא וארא?"

זמן מה שהה מוהרנ"ת במחיצתו של הצדיק מברדיטשוב. ולאחר מכן שב אל בית אביו בנמירוב.
סיפור החלום התרחש שנה אחת לפני בואו והתקרבותו לרבו מוהר"ן.
השנה היא תקס"ב. שנה חלפה. דבר החלום כמעט שיצא מזכרונו של מוהרנ"ת. והוא עדיין מתפתל בלבטיו ויסוריו הרוחניים הקשים: מתי אבוא וארא פני אלקים?!...
* * *

ברסלב

בחודש אלול תקס"ב, עקר רבינו משכנו מהעיר זלטיפאלי, ועבר לגור בברסלב.
רבות נאמר ונכתב אודות ענין זה של עקירת רבינו מושבו ממקום למקום, שהיו לו בזה ענינים מופלאים. אולם בענין ישיבתו בברסלב (שעל שמה נקראים החסידים) היה לרבינו סודות נפלאים ונוראים מאד-כפי שגילה מעט בעצמו.
כאמור, מיד בהכנסו לברסלב, פנה מוהר"ן אל תלמידו הגדול והמקובל רבי יודל מדאשיב, וכה אמר לו:
רואה אני נשמה חדשה באוקראינה סמוך לברסלב... רצונו איפוא שנשמה זו תתקרב אליו.
ואכן, המרחק בין ברסלב לנמירוב-מקום שהותו של מוהרנ"ת בעת ההיא, הוא לא רב, קילומטרים ספורים מפרידים ביניהם, כך שביאתו של רבינו לברסלב כמו שהותו של מוהרנ"ת בעת ההיא בנמירוב-היוו את ההזדמנות הטובה והקרקע הנוחה להגשמת השאיפה להתאחדות הרב עם התלמיד, שרבינו מוהר"ן עצמו רימז לא פעם שהוא ענין נשגב ומופלא, והוא בחינת הקשר שבין משה רבינו ליהושע בן נון, שאף משה רבינו מקבל התורה היה זקוק ליהושע תלמידו הנאמן שיהיה הכלי הראוי לקבל ולמסור את התורה לעם ישראל. ובשפת המקובלים קשר זה הוא בחינת היחוד של חמה ולבנה-חכמה ומלכות, והדברים ידועים ליודעי ח"ן.

הצדיק "החדש"

ברסלב היתה עיר מסחר, בה קיים היה יריד גדול, לשם היו מגיעים סוחרים מכל האזור. אף תושבי נמירוב הגיעו לאותו יריד.

נהוג היה אצל הסוחרים המגיעים ליריד, להכנס אל הצדיק הדר בעיר היריד, להגיש לו פיתקא ופדיון, בבקשת ברכה להצלחה בעסקיהם.

ואכן, עם כניסת רבינו לברסלב, שחרו לפתחו סוחרים רבים שהגיעו עם פתקאותיהם בבקשה להצלחה וברכה. ולפעמים היו אף מתעכבים בבית הצדיק לשמוע דברי תורה ויראה והדרכה בעבודת הבורא.

סוחרי נמירוב הסמוכה, אף הם נכנסו לרבינו, להתברך מפיו ולהתבשם מדברי תורתו. וכששבו הסוחרים לנמירוב מן היריד אשר בברסלב, סיפרו לאנשי עירם דברים מופלאים אודות הצדיק "החדש" שהגיע לעיר, הנוהג בהנהגות מיוחדות במינם: הוא אינו מדבר כלל מעניני עסקי העולם הזה, וכל שיחה הוא מסיט אך ורק לענין התכלית, שהוא עבודת השם... ולועג בפה מלא לכל הוויות העולם כי אך הבל המה.

"עכשיו אהיה איש כשר"

הבאים מהיריד בברסלב אף הוסיפו לומר, שהמנהיג החדש סולד מהנהגת הרבה חסידים העושים מהתוועדויות של אכילה ושתיה עיקר במקום עבודת ה'.

כי זאת לדעת שבימים קדומים כשהיו ההחסידים נפגשים לדבר דברי תורה ולשוחח בעניני עבודת ה'. נהגו לשתות מעט יי"ש, כדי לגרום לקרוב הלבבות ולהתרוממות הדעת, והיו שיחות הקודש לעיקר ומעט ה"משקה" לטפל... אך במשך הזמן הפך היי"ש כמעט לעיקר בהתוועדויות אלו ונטל את מקום השיחות להתעוררות בעבודת ה' (אבניה ברזל עמ' נ"א, ס' ז'). רבינו התריע מאד נגד תופעה זו.

מוהרנ"ת עצמו, בתחילת התקרבותו לחסידות והתלהבותו מאורחותיה, חשב שאסיפות אלו הינם לתועלת. הוא לא הסכים עם חבירו מנמירוב, החסיד שנקרא ר' זלמן "דער קליינער" שהתנגד למנהג זה. אולם בחלוף הימים השתכנע אף הוא כי לא זו הדרך...

וכשמוהרנ"ת היטה אוזן להתרשמויותיהם של החוזרים מהביקור אצל רבינו, נקלט גם זה במוחו, כי רבינו אינו מחשיב כלל את ההתוועדויות הללו אם אינן אך ורק לעניני תורה ועבודה וחיפוש עצות להנצל מהיצר. ובחושיו העדינים סיכם אז בדעתו כי את זאת הוא מבקש...

ואף מוהרנ"ת הוסיף אז ואמר: עכשיו יתכן שאני אהיה איש כשר...

השגחה פרטית על כל צעד ושעל

יש לציין כי להתקרבותו של מוהרנ"ת לרבינו-שהיו טמונים בה ענינים נעלים ונשגבים כנזכר, נלוותה מסכת ארוכה של התרחשויות נסיות והשגחה פרטית מופלאה על כל צעד ושעל, עד שהגיעו לקיום היעוד הלזה, של יחוד הרב והתלמיד.

האף אמנם כי לאזני מוהרנ"ת הגיע זה מכבר שמעו של מוהר"ן ודרכו הנפלאה בעבודת ה', אבל היה זה כאשר רבינו דר עדיין בעיירות רחוקות כמדוודיבקא וזלטיפאלי, ולא היה יכול להעלות על דעתו להיעדר זמן כה רב מן הבית ולעשו"ת את הנסיעה הארוכה הלזו, מה גם שאז החלה המחלוקת נגד שיטת רבינו על ידי הסבא משפאלי. ועל הכל ריחפה עליו היראה הגדולה ממשפחתו, מאביו, והעיקר מחותנו המתנגד, שלא נח ולא שקט כל הזמן ועקב אחריו "שחלילה" לא יסתפח לכת החדשה בכל צורה שהיא, ולכן ויתר לגמרי על הרעיון לנסוע לרבינו ולתהות על קנקנו.

כדוגמה ממוראו של מוהרנ"ת מחותנו מכל זיק של קשר עם החסידים, תסופר העובדא הבאה:

היה זה כשמוהרנ"ת נסע פעם בחורף בדרך לחותנו, ואחד מסר בידו מכתב למסור להרה"ק רבי מרדכי מקרמניץ-עיירה סמוכה לשריגראד מקום כהונתו של חותנו רבי דוד צבי. מפחד מכעס חותנו לא נכנס מוהרנ"ת אל ר' מרדכי עד פסח, גם לא לשם קיום השליחות ומסירת המכתב.

אולם עתה בשהותו בנמירוב, ורבינו קיצר מאד את המרחק לבוא אליו-נראה כי הדרך הוכשרה.

העכבה לטובה

באותו קיץ של שנת תקס"ב טרם הכנס רבינו לברסלב-היה בדעתו של מוהרנ"ת להשתקע בעיר ברדיטשוב. אף על פי שחמיו רבי דוד צבי אבה בכל לבו להנחיל את כסא רבנותו לחתנו, ואף הדריכו רבות לכך, כנזכר לעיל, לא הסכים מוהרנ"ת לכך בשום אופן. הוא לא רצה להשתמש בכתרה של תורה, ונטה יותר לעבור לברדיטשוב כדי להמשיך בעסק אביו, שכאמור היה לו שם בית מסחר, ולשבת על התורה ועל העבודה כשהוא נהנה מיגיע כפיו ואינו נזקק לחסדי הזולת.

לבסוף התברר כי אילו היה מוהרנ"ת מתיישב בברדיטשוב המרוחקת-הרי שהתקרבותו לרבו היה מתרחקת מרחק רב, או לא יוצאת אל הפועל כלל. וכאן התגלתה ההשגחה הפרטית, כי בטרם ביצוע משאלתו לעקור לברדיטשוב או לאודסא המרוחקת אף היא, הגיעה לו הידיעה כי חותנו הגאון רבי דוד צבי עומד לבקר בנמירוב.

וכמובן מפני כבוד חותנו דחה בינתיים את הנסיעה לברדיטשוב בכדי להימצא בעיר ולקבל פני חותנו.
והשי"ת מסבב כל הסיבות סיבב כך שבואו של חותנו לנמירוב נדחה מעת לעת, בגלל סיבות שונות, עד לאחר ראש השנה של תקס"ג.
וכך קרה, שבדיוק באותה תקופת זמן שמוהרנ"ת המתין לחמיו בנמירוב-נכנס בינתיים רבינו לברסלב הסמוכה לנמירוב... וזאת היה הסיבה מאתו יתברך שמוהרנ"ת יתעכב מעט, ועכבה זו שנגרמה בעקיפין על ידי חותנו המתנגד הגדול לדרך החסידות... היתה לטובה ולברכה, שכתוצאה מכך התוודע מוהרנ"ת לרבינו, ונהפך לחסיד נלהב-ומהתוודעות זו תוצאות חיים עד היום הזה, כדלהלן.

* * *

חלק ב-ההתקרבות

פרק ה - כאשר ישא האומן את היונק...

מה קרה לר' ליפא?...

בחודש אלול של שנת תקס"ב, בשבוע של פרשת כי תבוא, נודע למוהרנ"ת ולחבירו הנאמן ר' נפתלי-אף הוא ירא את ה' מנעוריו, מחשובי האברכים וממבקשי ה' אשר בנמירוב-כי רבינו השתקע בברסלב. הידיעה הגיעה אליהם, כאמור, מפיהם של הסוחרים ששבו מן הירידּ בברסלב.
חבירו האחר של מוהרנ"ת, החסיד ר' ליפא, כבר זכה לבקר אצל רבינו, ואף להסתופף בצילו בשבת השניה להשתקעותו בברסלב.
במוצאי שבת קודש פרשת נצבים, שבו חל הלילה הראשון של סליחות שלפני ראש השנה דשנת תקס"ג, שב ר' ליפא מברסלב לנמירוב לאחר שאצר בקרבו שבת נעלה ונשגבה במחיצת רבו החדש.
בהגיעו לבית הכנסת לאמירת הסליחות, נעמד בקרן זוית מאחורי התנור, והחל באמירת סליחות בהתלהבות רבה, בקול חזק ובכוונה גדולה תיבה אחר תיבה בדבקות עצומה, שלא כפי הרגלו עד עתה.
ר' ליפא שכח עולם ומלואו. מרוב דבקות הוא הגיע כמעט להתפשטות הגשמיות, גם כאשר נאספו סביבו כמה מבני הקהל, וביניהם מוהרנ"ת וחבירו ר' נפתלי, לא חש בכך, הוא המשיך להתפלל בדביקות גם את הפיוטים "עננו" "מי שענה" וכיוצא בהם, שבדרך

כלל נחפז הציבור באמירתם, ואילו הוא עומד על עמדו ומתחנן לבוראו בכל מילה ומילה במתיקות ובהשתפכות הנפש, כאילו זה עכשיו עמד בתפילה...
מוהרנ"ת ור' נפתלי עומדים מן הצד וצופים בכל זה בהשתוממות. מה אירע לר' ליפא חברם, כיצד חל בו השינוי, הם השיחו ביניהם על כך, וציינו אף את העובדא של אמירת הפיוטים בסוף הסליחות במתינות, כמונה מעות, בדבקות ובהשתפכות. לבו של מוהרנ"ת ניצת מיד, אף הוא חפץ לטעום מאותו אור הגנוז שהאיר לר' ליפא בברסלב... ואכן, לאחר התפילה פנה מוהרנ"ת לר' ליפא ושאלת נפשו עמו: כיצד זוכים לזה. ר' ליפא הטעימו, על רגל אחת, מעט מן הדרך הקדושה ששמע זה לאחרונה בבית מדרשו של רבינו. מיד גמר מוהרנ"ת בדעתו והחליט כי הוא נוסע לברסלב.

מוהרנ"ת נוסע לרבינו

אמר ועשה. עוד באותו יום יצאו מוהרנ"ת ועמיתו ר' נפתלי, יחד עם ר' ליפא ועוד חסיד בשם ר' זלמן דער קליינר (הקטן) הנזכר לעיל, לככר השוק, לתור אחר עגלה היוצאת מיד לברסלב. מוהרנ"ת שמח מאד על העובדא כי בהשגחה פרטית יצא אביו באותו יום לבית מסחרו בעיר ברדיטשוב, כך שיוכל לנסוע ללא ידיעתו. הוא החליט לנסוע במהירות ולהספיק לשוב טרם יוודע לאביו... אך זאת גמר בלבו כי אם אכן ימצא שם את המורה הנכון עבורו, שוב לא ישית לבו להתנגדות מצד משפחות בית אביו ובית חותנו, אלא יפסע בדרך שיורהו רבו מבלי להתחשב עם המניעות שיתעוררו עליו מקרוביו.
בהגיע חבורת הנוסעים לככר השוק, פגשו באחד מהאברכים החסידיים בשם ר' לייבוש, האומר לשום אף הוא פעמיו לעיר ברסלב לרגל מסחריו. הם עוררו בו רצון להשתתף עמם בכניסתם אל רבינו. הוא נעתר להם וכולם עלו על העגלה, ויצאו לברסלב.

בשערי ברסלב...

והנה מגיעים הנוסעים לשערי ברסלב... כבר במבוא העיר ירדו מהעגלה ונכנסו לבית הראשון בעיירה, שלשמחתם היה ביתו של אחד מהחסידים בשם רבי ברל דובריש'ס. הלה קיבלם בסבר פנים יפות, וכשמעו את מטרת בואם לברסלב, החל לשוח בפניהם בהתלהבות על דרכו הטהורה של רבינו, וכי היא הדרך הנכונה להוציא את האדם מגשמיותו ולעלותו למסילה הנכונה בעבודת הבורא, ואף סיפר להם כמה אותות ומופתים ממה שהוא עצמו היה עד להם. הדברים הלהיבו אותם במאד, ותשוקתם גברה לראות לחזות בפני איש האלקים תיכף ומיד---

הפגישה עם רבינו

והנה הגיעה השעה הגדולה בה היו צריכים להפגש הרב והתלמיד, המאור הגדול והמאור הקטן...

מוהרנ"ת נכנס אל הקודש פנימה... והנה חוזות עיניו בדמותו של רבינו הקדוש... מיד כשנפגשו מבטיהם הקדושים זה בזה, נפלו על מוהרנ"ת אימה ופחד ויראה גדולה עד מאד... על אתר הוא נזכר בצורה הקדושה הזאת אותה חזה אי פעם באותו חלום לילה בטפסו על הסולם שראשו הגיע השמימה...

מכירים אנו זה מכבר...

רבינו פותח פיו הקדוש וכה אמר לו:

"מכירים אנו זה את זה כבר זמן רב, אך זה מזמן שלא נפגשנו---

בנפשו של מוהרנ"ת נחרטה ברגע זה ההחלטה העמוקה: פה אשב כי אויתיה, למקום זה איוה, יגע והתייסר והשתוקק מיום עמדו על דעתו...

ואף רבינו נענה אז ואמר:

מעתה איני בודד---

בשיחה שהתפתחה בין רבינו ומקורביו החדשים מוהרנ"ת ור' נפתלי, מנה כל אחד את יחוס משפחתו. ר' נפתלי נכד היה להרה"ק מסקאהל, ור' לייביש אף הוא בעל יחוס משפחתי היה. ותוך כדי דיבור נענה רבינו ואמר: "כולם יהודים טובים"! ("יהודי טוב", "גיטער איד"-כינוי לאדמו"ר בעל יוחסין ומנהיג של חסידים).

מוהרנ"ת סיפר לרבינו כי הוא חתנו של הגאון הצדיק ר' דוד צבי, וממילא הוא אף שאר בשרו של רבינו, משום שר' דוד צבי היה גיסו של הרה"ק ר' נחמן מהורדנקא סבו של רבינו (כי כנזכר היו לר' דוד צבי שבע אחיות, אחת מהן היתה נשואה לר' נחמן מהורדנקא בזווג ראשון, בעוד שרבינו היה נכדו של ר' נחמן מזיווג שני).

* * *

רבינו הקדוש מוהר"ן מברסלב

רבינו הקדוש רבי נחמן מברסלב זיע"א, נולד בשנת תקל"ב (1772) לאביו הצדיק הנסתר רבי שמחה, ולאמו מרת פיגא הצדקנית, אשר אחיה הצדיקים רבי אפרים מסדילקוב בעל ה"דגל מחנה אפרים" ורבי ברוך ממז'בוז' כינו אותה בשם "פיגא הנביאה". היא היתה בתה של אדל, בתו של אור ישראל הבעש"ט. הוא נולד ונתגדל בבית אבי אמו במז'בוז', שם דר לפנים זקנו הבעש"ט.

רבינו עבד את ה' באופן מופלא למעלה מגדר אנושי. את עבודותיו הקדושו"ת החל כבר בהיותו בן שש שנים. וכך עלה מעלות רמות ונשגבות מיום ליום ומשנה לשנה כבר בימי ינקותו ממש.

לאחר נשואיו בגיל שלש עשרה עבר לגור ליד חותנו בעיירה הקטנה אוסטין, שליד מדוודיבקא בקרבת הנהר דנייפר במזרח אוקראינה.

מיד לאחר חתונתו והוא עדיין בן שלוש עשרה, החלו אנשים להתקרב אליו. ובהיותו בגיל שמונה עשרה, כבר היה לאדמו"ר מפורסם ולו חסידים רבים ענקי רוח.

הדרך החדשה-הישנה

בשנת תק"ן (1790) הוא עבר לעיר מדוודיבקא, שם החלו אנשים רבים מכל שכבות הציבור לבוא אליו, לקבל הדרכה בעבודת השי"ת ע"פ דרכו המיוחדת במינה שרבינו הק' בעצמו העיד עליה שאמנם היא דרך חדשה אבל היא ישנה מאד, כי היא הדרך בה הלכו אבותינו אברהם יצחק ויעקב והנביאים וכל הצדיקים...

האריות שבחבורה

כבר אז בתחילת הנהגתו כאדמו"ר היתה לו חבורה קדושה של חסידים אנשי מעלה, שכל אחד מהם היה ראוי להיות רבי ומנהיג בזכות עצמו.

בין אותה חבורת קודש היו כאלו שהיו מבוגרים בהרבה מרבינו: החסיד רבי שמעון, היה גדול ממנו בכחמש שנים, הוא היה מקורבו הראשון. עליו העיד רבינו שזכה לשבור לגמרי את מידותיו הרעות, ורימז זאת בשמו שמעו"ן "מש-עון".

המקובל רבי יודל ראש חבורת האריות עובדי השם אשר בדאשיב, תלמיד הרה"ק רבי פנחס מקאריץ, שבהתקרבותו כבר היה בגיל העמידה.

רבי שמואל אייזיק מדאשיב, שעבודותיו גדולות ונשגבות היו ומיוחדות בחריפותן שלאו כל אדם מסוגל לכך, עד שמוהרנ"ת אמר שרבינו הוביל אותו על חודו של חרב.

רבי יקותיאל מטרהאוויצע תלמיד המגיד הגדול ממזריטש, שבעצמו היה מגיד מישרים באוקראינה על שמונים וארבעה עיירות וכפרים! וכולם קיבלו את מרותו והנהגתו. ר' יקותיאל זה, היה כבן שבעים שנה בהתקרבותו.

חתנו העובד ה' המופלא ר' יצחק סג"ל שנתגדל בביתו של הרה"ק ר' זוסיא מאניפולי, ועוד ועוד, כולם תלמידי חכמים מופלגים ועבדו את ה' כבני העליה שבדור.

עוד אחד ממקורביו המפורסמים היה רבי אהרן בהרב ר' משה אב"ד דק"ק קארסין. רבינו הפליג מאד בעוצם קדושתו וטהרתו. לימים כיהן כרב בעירו של רבינו ברסלב,

ורבינו אמר על רבנותו זו: "לא רק לו צריכים אנו להודות אלא גם לסוסים שהביאוהו לברסלב" (שיח שרפי קודש תקמ"ה).
רבי אברהם פטרבורגר, שמלבד גדלותו בתורה ועבודה, היה עשיר, וניחון בפקחות מיוחדת. הוא רשם כמה מתורות רבינו במדוודיבקא לפני התקרבותו של מוהרנ"ת.
רבי בער מדאשיב, חסיד צעיר שהשפיע על גדולי צדיקי דאשיב, כר' יודל ור' שמואל אייזיק, לנסוע לרבינו. הוא נהג להפריש חומש מכל כספו לצדקה, ואמר "עם החומש שלי אין לי מה לפחד מבית דין של מעלה".
כהנה וכהנה היו הענקים תלמידי רבינו בעודו צעיר לימים, והצד השוה שבהם שכולם התבטלו אליו בתכלית, וצעדו באורחותיו, וכך הגיעו למעלות רמות ונשגבות בכוחו של רבינו.

הנסיעה לארץ ישראל

בשנת תקנ"ח (1798) נסע רבינו לארץ הקודש והשיג שם השגות נעלות ונשגבות גבוה מעל גבוה, ואחר כך חזר למדוודיבקא בתחילת הקיץ של השנה הבאה. הוא עקר לזלטיפולי, שם התחילו לחלוק עליו. המחלוקת החלה בעת שאחד החזנים בעיירה חש עצמו נפגע משום שהוא חש שרבינו לא העריך את כשרון חזנותו, בהיותו חזן שאינו הגון, כפי עדות רבינו עליו (ואחר כך אמנם נודעה שחיתותו ברבים) החזן החליט להתנקם, הוא החל לדבר סרה ברבינו בפני הסבא משפולי, שהיה לפנים ידידו של רבינו.

ה"מתנה"-מחלוקת

כפי שרבינו עצמו הבטיח בשובו מארץ ישראל "הבאתי לכם מתנה את המחלוקת"-התחיל אמנם מסע אכזרי של רדיפות על רבינו ותלמידיו. מאחר וזלטיפולי היתה פעם עיר מגוריו של הסבא, והשפעתו היתה שם ניכרת-ניסה להסית את גדולי הדור נגד רבינו, ופעל פעולות נמרצות שאף יחרימו אותו! רבים מגדולי הצדיקים התנגדו לכך בכל תוקף, ביניהם הרה"ק ר' לוי יצחק מברדיטשוב, הרה"ק ר' גדליה מליניץ, הרה"ק ר' ברוך ממז'בוז', הרה"ק ר' אברהם קאליסקר ועוד מגדולי צדיקי הדור ההוא. כל אלה, לא רק שלא הושפעו, אלא אף כתבו לרבינו מכתבי תמיכה ועידוד.
כשההתנגדות מצד הסבא משפולי ואנשיו היתה קשה מנשוא, נסע רבינו לדודו אחי אמו, רבי ברוך ממז'בוז', לבקש מקום בו יוכל לדור בשקט בלי מחלוקת. רבי ברוך הציע את ברסלב, וסידר שראשי הקהילה הגבירים, משה חינק'ס, אברהם פייאס, ור' מרדכי רוטנזייד, ידאגו לקבל שם את רבינו ולתמוך בו. ואכן הם קיבלו על עצמם לפרנס את

רבינו, והוסיפו לו את הוצאות העברת הדירה, ועוד הרבו בתמיכתם כהנה וכהנה יותר מאשר נתבקשו על ידי רבי ברוך.
יש לציין שטרם שנכנס רבינו לברסלב התעניין אצל אנשי העיר מארחיו האם יש בעירם מקומות ראויים להתבודד לפני השי"ת.

החסידים מגיעים לברסלב

רבינו הגיע לברסלב ביום שלישי י' אלול תקס"ב (1802), ואז נענה ואמר לתלמידו המקובל ר' יודל: "אני רואה נשמה באוקראינה קרוב לברסלב" (בהתכוונו למוהרנ"ת) והמשיך להפליג בגדולת נשמה זו.
יום שלישי היה יום הירידּ בברסלב, וכל תושבי האיזורים הסובבים הגיעו לקנות ולמכור. בין הבאים היו גם אנשי נמירוב, שהביאו את דבר רבינו לעירם, הם הדגישו את העובדא כי לרבינו דרך מיוחדת שכל כולה עבודת ה' צרופה, ומדבר רק על תורה ותפילה, וכי אינו סובל את "אסיפות היין שרף", עליהם התבטא: "איני יכול לסבול את הימים טובים שלהם!"
עוד סיפרו כי רבינו מורה למקורביו להתוודות לפניו על כל עוונותיהם, ועבור זה היו מכונים חסידיו באותם ימים בשם "וידוי'ניקעס". פרט זה היה נושא לויכוח אצל השומעים אנשי נמירוב, שלא הבינו את המעלה שבדבר, עד שאחד מהם בשם וולצ'י נתנאל'ס לעג במלוא פיו על מנהג ההתוודות. אולם ר' נפתלי, ידידו הקרוב של מוהרנ"ת מילדות, ואף הוא שקוע בחיפושים אחר הדרך הנכונה לעבוד את ה'-רוח אחרת היתה עמו, הוא גער בו: "על זה אתה צוחק? זה בדיוק מה שאני משתוקק!"
מקובל, כי רבי יצחק חתן המגיד מטראוויצע, ממקורבי הרה"ק רבי זוסיא מאניפולי, ואף נתגדל בביתו, שאל אותו קודם הסתלקותו לאיזה צדיק יתקרב. רבי זוסיא השיב לו שיראה להתקרב לאותו צדיק "שיצווה למקורביו שיתוודו לפניו ויתן להם תיקונים על כל דבר" (כוכבי אור דף כט. אות כ"ד).
ר' ליפא נסע לברסלב לשבת הבאה פרשת 'כי תבא' כמסופר לעיל, וחזר לנמירוב במוצש"ק ליל הראשון של סליחות. ומוהרנ"ת כאמור התפעל מהתלהבות תפילתו של ר' ליפא למרות שכבר קיים מנהגי חסידות שנים רבות לפני כן, אבל כזאת לא ראה ולא שמע עד הנה.
ביום א' כ"ב אלול, נסעו מוהרנ"ת ור' נפתלי לברסלב לתהות על קנקנו של הצדיק מברסלב, ולבדוק בטיבה של הדרך החדשה, אמנם כבר הרגישו באמיתותה, אך אינה דומה שמיעה לראיה...

ואז כמסופר הכיר מיד מוהרנ"ת ברבינו את אותה דמות שנתגלתה לו בחלומו, ואז נכרת הברית בין התלמיד לרבי כנזכר...

* * *

רבינו ממשיך בשיחה עם שני מקורביו החדשים מוהרנ"ת ור' נפתלי, ותוך כדי כך סיפר להם שלושה סיפורים, ובהם הדרכה לתחילת הדרך החדשה, כיצד להתייחס אליו, בכדי שהקשר בין הרב לתלמיד שרבינו כה השתוקק לו, יהיה בשלמות---

סיפור ראשון: לשים לב לדיבורי הצדיק

ורבינו סיפר: אל הרה"ק רבי מרדכי מנשכיז נכנס פעם אחד מחסידיו, והשיח לפניו את צרותיו ומצוקותיו, ובמיוחד על מצב פרנסתו שהוא בכי רע, עד שאין בידו לשלם אפילו את שכר דירתו. הצדיק שמע את דבריו ונענה ואמר: "חפץ אנכי כי הבית שאתה דר בו, יהיה בבעלותך!"

אותו חסיד התגורר במבנה ששם היו דירות רבות, ואף בית מלון היה שם.

כאשר שב החסיד לביתו, נודע לו כי בעל הבית של המבנה נפטר, וכי הבנין עבר ליורשיו. אולם לגודל הפלא; מאותו יום שעבר הבית לבעלים אחרים, סרה הברכה ממנו. לא עבר זמן רב ובאיזור פשטו שמועות כי רוחות רעות קבעו להם למשכן את הבית הזה, ומי שקנה שם דירה מת בחטף. עקב כך לא ההין שום איש לקנות שם דירה למגוריו. כמו כן נסגר בית המלון, מחמת הפחד שאחז באורחים להתאכסן שם. ואף מעט השכנים שנותרו עדיין בבנין, עזבוהו, והבנין נשאר שומם. בעליו רצו בכל לב להפטר ממנו ולמכרו, אך קונה אין. ולכן ירד ערכו פלאים, עד שהוצע למכירה במחיר זעום מאד.

אץ החסיד לקנות את הבנין, על פי ציווי רבו, ואכן כל הבנין עבר לבעלותו.

והנה אך עבר הבית לרשותו, שבה ההצלחה להאיר פנים. אנשים החלו פוקדים את הבית כדי לקנות לעצמם שם דירה, וכן בית המלון החל שוב לשקוק חיים, והחסיד דנן התעשר עושר רב.

כעבור זמן, נסע החסיד כהרגלו לרבו ר' מרדכי ושהה שם איזה זמן. טרם נסיעתו חזרה לביתו, נכנס לקבל ברכת פרידה. לפי תשובתו של הרבי הבין החסיד כי עדיין לא הגיע הזמן לשוב הביתה, ומן הראוי שישאר עוד במקום. מבלי לשאול שאלות נשאר עוד כמה ימים אצל הצדיק. ושוב חזר הדבר, בעת שהלך לקבל ברכת פרידה רימז לו הצדיק שלא יעזוב את המקום. החסיד החל לחשוש שמשהו כאן אינו כשורה, אולי לא טוב עבורו לדור באותו בנין שקנה, שכבר היה מקום מועד לפורענות. וכחסיד החדור על אמונת צדיקים תמימה, נשאר שם בהחלטה ברורה שלא יסע מן המקום עד שהצדיק יאשר לו

את הנסיעה בלשון ברורה. הדבר חזר ונשנה שוב ושוב. ולבסוף יצא שהחסיד נשאר בצל קורת הרבי שלוש עשרה שנים רצופות!...

רבינו אף סיפר, שכאשר חזר מארץ ישראל וביקר אצל הצדיק ר' מרדכי מנשכיז, פגש באותו יהודי היושב עדיין בבית רבו על-פי ציוויו.

ואז, חמישה ימים לאחר שעזב רבינו את ביתו של ר' מרדכי מנשכיז, נסתלק הצדיק לבית עולמו. כיון שכך, נמלך אותו חסיד בדעתו ושב לביתו. ולמרבית הפלא מיד בחזרו נסתלק ומת...

בסיפור זה, רצה רבינו לרמוז למוהרנ"ת ור' נפתלי, שישימו היטב לבם לכל דיבור היוצא מפיו, כי בכל דיבור ודיבור טמונים ענינים נעלים, אשר מי יוכל לעמוד על ערכם ומהותם.

סיפור שני: הפוך בה והפוך בה...

ושוב סיפר רבינו, על תלמיד אחד של הרה"ק בעל התניא, שאמר שמונה שנים תורה על ענין אחד ששמע מפי רבו...

משמעות הדברים הובנו היטב למוהרנ"ת: שיראה לחדש בתורתו של רבינו, הפוך בה והפוך בה.

סיפור שלישי: יודע מחשבות

ורבינו שב וסיפר בשלישית:

הרה"ק ר' מיכל המגיד מזלאטשוב זיע"א, היה מגדולי תלמידי הבעל שם טוב.

כאשר נכנס המגיד מזלאטשוב לראשונה אל הבעש"ט, נפלה עליו יראה גדולה עד מאד, שכמעט לא יכל לעמוד על עמדו. אולם לא עבר זמן רב, ור' מיכל התרגל מעט לשהות במחיצתו, והיראה פחתה מעט, מחמת ההרגל.

הדבר הטריד מאד את דעתו של ר' מיכל, שהיראה מפני רבו נחלשה אצלו במעט. ובעת עמדו לפני הבעש"ט חשב בעצמו אולי הסיבה לדבר היא בהיותו עם הארץ, כמו שאמרו חז"ל: (סנהדרין נב:) עם הארץ בתחילה דומה עליו ככלי זהב, ואחר כך ככלי חרס וכו'.

עודו מהרהר בדברי הגמרא, תפסו הבעש"ט וקרא אליו:

"מיכל'ע וכי אתה עם הארץ?!..."

ברגע זה נשתומם מאד מוהרנ"ת. כי גם בדעת מוהרנ"ת עלו אותן מחשבות שעלו בלבו של ר' מיכל'ע, ורבינו אחז בו, והדגיש: מיכל'ע וכי אתה עם הארץ?!...

מוהרנ"ת נוכח עתה בעליל כי רבינו קורא את מחשבותיו, וכי הכל גלוי וידוע לפניו...

* * *

ולסיום, כדאי לצטט מהספר "ימי מוהרנ"ת", המסכם את תחילת פגישתו עם רבינו:
"בשנת תקס"ב בחודש אלול זכיתי להתקרב לאדמו"ר הקדוש והנורא הרב האמת מוהר"ן זצוק"ל, והוא אחז בידי, וקרבני ברחמיו המרובים ונשא אותי כאשר ישא האומן את היונק"...

* * *

ההתקבצות בראש השנה

הימים ימי הסליחות. בעוד שבוע ימים יחול ראש השנה. כפי הידוע ציוה רבינו לכל חסידיו והסרים למשמעתו לבוא להתקבץ אצלו בראש השנה. רבינו הפליג מאד בגדולת הדבר, עד שאמר: מה אומר לכם, אין דבר גדול מזה-להיות אצלי על ראש השנה! וכפל את אזהרתו לא להשתמט בשום פנים ואופן, אלא כולם כאחד יבואו אליו, איש בל יעדר! כמובן שהתכונה לקראת ראש השנה בחצר רבינו כבר הורגשה, ואף התלמידים החדשים, מוהרנ"ת ור' נפתלי, כבר נתוודעו לכך. וחרף רצונם וחשקם העז להשאר אצל רבינו עוד זמן מה, חזרו לביתם, כדי שיוכלו כעבור שבוע לשוב להיות בראש השנה אצל רבינו.

ראשיתם של מניעות

רבי נפתלי הירץ, אביו של מוהרנ"ת ששהה לרגל מסחריו בברדיטשוב, שב כעבור יומיים לביתו. כאשר נודע לו כי בנו נסע לרבינו, הצטער צער רב. היטב חרה לו מכבר על שבנו המובחר והעילוי נוסע לאדמורי"ם מ"כת" החסידים, אבל העובדא שזה עתה נסע אל הרבי מברסלב, שחסידיו נתכנו בשם "וידויניקעס", הוסיפה צער על צערו וחרפה על חרפתו. הוא ניסה בכל מאמציו להניא את בנו מדרך זו.
הוא בא בדברים עם כלתו, אשת מוהרנ"ת, שתנסה לדבר עמו וללחוץ עליו להתרחק מהדרך החדשה, ותעשה ככל אשר ניתן לאל ידה לעכב בידו מלנסוע שוב לברסלב.
אולם מוהרנ"ת כבר החליט, יהיה מה שיהיה, הוא לא ישעה להתנגדות אביו, ועל ראש השנה יסע לרבינו להיות במחיצתו, ובפרט שהוא כה הזהיר על כך.

מוהרנ"ת נוסע לראש השנה

מוהרנ"ת שכבר היה מודע היטב להתנגדות בני ביתו, כלכל צעדיו בהתאם לכך. הוא יצא ושכר עגלה שתסיעהו לברסלב, אך נדבר עם בעל העגלה שלא יבוא לביתו, אלא ימתין לו עם עגלתו ביציאה מהעיר.
היה זה ביום ששי ערב שבת קודש, כ"ז אלול תקס"ב, ראש השנה חל באותה שנה בימים שני ושלישי.

כאשר נכנס מוהרנ"ת לביתו, לקחת את בגדי החג שלו, ואשתו הבינה שאכן הוא גמר אומר להיות "שם" בראש השנה-נתנה קולה בבכי. אף אביו הצטער צער רב, אך הבין שאין בידו מה לעשות, ואי אפשר כבר לסובב את הגלגל אחורנית... מוהרנ"ת כבר לא יוותר על הנסיעה הזאת בכל מחיר שבעולם.

לאחר מכן אץ לחדרו, נטל את בגדי החג ויצא. לנסיעתו הצטרפו עוד כמה חסידים. ר' ליפא ור' זלמן "דער קליינר". הם הגיעו לברסלב בחצות יום ו'.

"איינגעבאקענע חסידים"...

לאחר צהרי אותו יום ו' של פרשת נצבים, נכנסו מוהרנ"ת וחברו ר' נפתלי ונצבו לפני רבינו. הוא שוחח עמם שעה ארוכה. בין היתר אמר להם:

"אני אוליך אתכם בדרך חדשה שאף אחד עוד לא צעד בה. זו דרך ישנה מאד אולם חדשה לגמרי"...

עוד אמר להם רבינו בתחילת התקרבותם אליו:

"יש לי שלשה סוגי חסידים: א. אלה שבאים אלי בכדי לחטוף שיריים. ב. אלה שבאים לשמוע תורה. ג. ואלה שדבוקים וחקוקים על לבי... (ובלשונו: וואס זענען מיר איינגעבאקן אין הארצן, בדרך משל: "אפויים היטב בלבי"). הוא פנה למוהרנ"ת ור' נפתלי והפטיר "אני רוצה שאתם תהיו מהסוג השלישי מ"האיינגעבאקענע חסידים".

מוהרנ"ת וחברו ר' נפתלי מתכוננים לקבל פני שבת מלכתא ולשבות במחיצת רבינו הקדוש...

היכן מחיאות הכפים?...

כשהגיע רבינו לפתח בית הכנסת של העיר ברסלב-פנה ואמר למלוויו:

"משום מה אין שומעים שום מחיאות כפיים או צעקות בתפילה?!".

לאחר התפילה עורר רבינו שוב על מעלת התפילה בקול רם, בהתעוררות ובמחיאת כפים: "דעתי היא" אמר למוהרנ"ת, "שצריך להתפלל בקול רם עם מחיאות כפיים, לא כמו רוב ההאנשים שאומרים שהתפילה צריכה להיות בנחת ובשקט כמי שעומד לפני מלך..."

וכן כותב מוהרנ"ת בספרו "חיי מוהר"ן":

"בתחילת כניסתו [לברסלב]... הוכיח את העולם... שאינם מתפללים כראוי. ומזה הבנו מיד שהוא רוצה להחזיר העטרה ליושנה שיחזרו להתעוררר ולהתפלל בכוונה והתלהבות ובכח גדול כמו החסידים הראשונים שהיו בימי הבעש"ט ז"ל ותלמידיו הק' שהיו בדורות שלפנינו" (חיי מוהר"ן ע"ח)

בשולחן אשר לפני ה'

מוהרנ"ת וחברו רבי נפתלי מצטרפים לשולחנו הטהור של רבינו בליל שבת קודש...
כשרבינו והחסידים התחילו לשיר "אשת חיל", החלו מחשבותיו של מוהרנ"ת טורדות אותו מעט; מצד אחד בער בו לבו מאד להדבק ברבינו ולהשאר אצלו לחסות בצלו, אולם מאידך גיסא ידע היטב עד כמה אביו וחותנו מתנגדים לחסידות זו אליה עומד הוא להצטרף, לאותה "כת" שכה בזויה בעיניהם, ומשפחתו עומדת ומצפה שמא ואולי יחזור לראש השנה, והוא היה חפץ להשאר כאן תקופה ארוכה, לפחות מספר חדשים!...
עודו שקוע בהרהורים על מצבו העגום, שומע הוא איך שרבינו נמצא עדיין בשירת "אשת חיל", וחוזר על הפסוק "כפה פרשה לעני וידיה שילחה לאביון". מוהרנ"ת הרגיש שרבינו מושיט לו את ידו לתמוך בו ולחזק אותו. רבינו חזר גם מספר פעמים על התיבות "ולחם עצלות לא תאכל". ושוב חש מוהרנ"ת שרבינו מכוין בזה לעודדו ולחזקו שלא יפול לעצלות וכבדות, ויעמוד על עמדו גם אם יעבור עליו מה...

"בפתורא חדתא"

מנהגו של רבינו בליל שבת קודש בעריכת שולחנו הטהור היה לקדש תחילה, ליטול ידיים, לברך על הפת ולאכול מעט ממנו, ואז היה שר את הזמר "אזמר בשבחין", כאשר הרבי פותח ושר את המילים הראשונות של כל 'בית' בזמר, והחסידים היו עונים לעומתו את הסוף של כל קטע וקטע...
מוהרנ"ת ורבי נפתלי עומדים ומצפים ומייחלים לשמוע את קולו של רבינו שיפתח בניגון הזמירות.
כאשר החל רבינו לזמר את הנגון הנפלא אזמר בשבחין, הרגישו שני הריעים כי נפשם הולכת וכלה... רבי נפתלי שהיה בעל חוש נגינה, חש כי לא יוכל לעמוד יותר... עוד מעט ונשמתו תפרח מרוב נועם ומתיקות. הוא הוציא מטפחת מכיסו והידק וקשר את ראשו הלוהט, למען לא יבקע מנועם העליון שכמעט לא יכל לעמוד בו...
"נזמין לה השתא בפתורא חדתא"---(נזמין את השכינה הקדושה לקראת שולחן חדש)
רבינו יושב כשפניו מאירים כשמש וכירח-כתיאורו של מוהרנ"ת, ומזמר, וכל הציבור מחרה מחזיק אחריו... רבינו חוזר על התיבות הללו "נזמין לה השתא בפתורא חדתא" כמה וכמה פעמים... מוהרנ"ת הבין היטב שרבינו מכוין לאותה שיחה נפלאה ששח עמם באותו יום ששי אחר הצהרים, שיוליך אותם בדרך חדשה, כלומר "בפתורא חדתא"-שולחן חדש... ומוהרנ"ת ור' נפתלי השיבו לעומתו בקול רם ובדבקות עצומה:
ובמנרתא טבתא דנהרא על ראשין---(יאיר על ראשינו אור טוב ושפיר...)

רבינו מגיע לתיבות "לאיתקפא חלשין" (לחזק החלשים), מוהרנ"ת חש ומרגיש כי רבינו מכוין בזה במיוחד אליו, שיתחזק ויעמוד איתן בכל מה שיעבור עליו. כמו כן היה זה ענינו של מוהרנ"ת כל ימיו, לחזק הנפשו"ת החלושות...

מי שלא ראה זאת-לא ראה טוב מימיו...

מן הראוי להביא את תאורו של מוהרנ"ת עצמו מה שחזה בבית רבינו בשולחנו הטהור בליל שבת קודש:

"מי שלא ראה עוצם קדושתו ורשפי שלהבת דבקותו בשבת קודש, וסדר הקידוש שלו בליל שבת עם סדר השולחן והניגון שהיה מזמר: 'אתקינו סעודתא', 'אזמר בשבחין', ואיך שהיה מזמר שאר הזמירות: 'כל מקדש', 'מנוחה ושמחה', 'אשת חיל' ו'מעין עולם הבא'-ומי שלא ראה זאת, לא ראה טוב מעולם... ואילו היו כל הימים דיו וכו' אי אפשר לבאר אפס קצה ועוצם היופי והקדושה הנוראה והיראה העצומה, ועריבת נעימת דבקות הנפלא שהיה אז בענוה באמת אשר לא נראה כזאת בעולם... קודם הקידוש היה נוטל הכוס בידו והיה עומד זמן רב עם הכוס בידו לפני השולחן בשתיקה, ולא היו שומעים ממנו כי אם קצת קול השתוקקות, ועלה אז למקום שעלה. אחר כך אחר ששהה הרבה מאד, פתח פיו בנעימות נפלא: יום הששי---" (שיחות הר"ן קס"ט).

אש להבה בברסלב!!

לאחר שולחן שכזה שוב לא יכול היה מוהרנ"ת לעלות על יצועו. רבינו הצית את האש בתוך לבו הכוסף והמשתוקק של מוהרנ"ת, אין הוא יכול להעלות תנומה בעפעפיו... הוא קם בלב יוקד להשי"ת ויצא מחוץ לביתו, כך הלך ופסע עד קצה העיר, והגיע לשפת הנהר 'בוג' הזורם בקרבת העיר ברסלב, ועלה על הגבעה המשקיפה על פני הנהר, לבו הוצת כולו מהאש שיצאה מבית מדרשו של רבו החדש, והוא חפץ שאש קודש זו תוקד בו תמיד לא תכבה, כפי שהשתוקק מיום עמדו על דעתו להגיע להתעוררות עזה בהשי"ת. בלב גואה ועובר על גדותיו החל לזעוק בקול לא לו:

רבונו של עולם! אין ברסלב ברענט אַ פייער! פייער מיר אריין דאס פייער אין הארצן אריין!!! (-בברסלב יוקדת אש! להט נא אש זו בלבי פנימה!!!)...

שעות מספר עמד מוהרנ"ת על עמדו מבלי יכולת לשוב לעשתונותיו. הוא עמד עד זריחת השמש. לבו הפך לאש להבת שלהבת לאביו שבשמים, ואז נפתחו כל השערים מבלי להסגר...

בברסלב אוה מוהרנ"ת את מכון שבתו עולמים, וממנו תוצאות חיים עד היום הזה.

* * *

התורה הראשונה

כידוע הספר הקדוש "ליקוטי מוהר"ן" שחיבר רבינו, נכתב, ברבות הימים, ברובו על ידי מוהרנ"ת. הוא היה שומע את התורות מפי רבינו, כותבן, ולאחר מכן היה מגישן אליו לשם הגהה, עד שנתלקטו לספר גדול רחב היקף.

באותה שבת ראשונה להתקרבותו, שמע מוהרנ"ת את התורה שנדפסה, כעבור שנים, בליקוטי מוהר"ן בשם "אתם נצבים" (סימן מד), שם מפליג רבינו במעלת מחיאת כפיים בתפילה, שעל ידה ממשיכים בחינת אויר ארץ ישראל, וניצולין ממחשבות זרות שבתפילה וכו'. רבינו הרחיב באותה שבת את הדיבור בנושא זה.

כעבור זמן מה נשמע מפי רבינו שאומר: "על ידי מחיאת כפים וריקודין כבשנו את העיר ברסלב". כי לא ארך זמן רב וכל תושבי העיר קבלו את מרותו ודעתו הקדושה של רבינו עליהם.

בשבת בבוקר היה מוהרנ"ת שוב אצל שולחן רבינו, ושוב הרגיש שהרבי מעודד אותו בכל מיני אופנים, ונותן לו את הכח לעמוד בפני ההתנגדות שמצפה לו מאשתו ומשפחתו.

מיד בצאת השבת כתב מוהרנ"ת את התורה ששמע מפי רבינו, שכאמור נדפסה בבוא היום בתוך הספר ליקוטי מוהר"ן.

"היריד שלי עדיין בעיצומו..."

ביום ראשון שהיה ערב ראש השנה תקס"ג, התקיים יריד בברסלב. במשפחתו של מוהרנ"ת חשבו, כדבר המובן מאליו, שהוא יחזור לביתו ולעירו-הקרובה לברסלב- לחוג את הימים הנוראים בקרבתם, הם אף ביקשו משכניהם ומכריהם שנסעו ליריד כי בהפגשם עם מוהרנ"ת יזרזוהו לשוב הביתה. ואמנם הללו בראותם את מוהרנ"ת שאלו אותו אם בדעתו לחזור כבר מיד לביתו לקראת יום טוב.

"עדיין לא", השיב, "היריד שלי לא הסתיים עדיין!"...

גדולתו וענוותנותו של מוהרנ"ת

לראש השנה הגיעו לברסלב חסידים רבים מכל הערים והעיירות, ביניהם גם מותיקי וגדולי החסידים והמקורבים, כגון רבי שמואל אייזיק מהעיר דאשיב. ועוד. מוהרנ"ת התפעל מאד מרוב ההתעוררות שבתפילתם ומגדודל צדקותם וקדושתם.

בהיותו במחיצתם של שרפי מעלה אלו התעוררו בלבו שוב השתוקקות וכיסופים עזים להשי"ת, ולזכות להגיע לשלמות. כי עקב שפלותו הרבה בעיני עצמו וענוותנותו היתירה, חש עצמו מוהרנ"ת לכלום על אף גדולתו הרבה בתורה ויראה.

בתחילת התקרבותו-אמר פעם רבינו לבתו אדל: "מה אומר לך מחכמתו של ר' נתן, כשאך יביט על בית הכנסת זה בהסתכלות בעלמא, יאמר לך כמה אמות היא מחזקת בגבהה".

וכשדיבר פעם רבינו עם ר' יצחק חתן המגיד מטראהוויצע והפליג בשבחו של מוהרנ"ת, אמר לו בין היתר: "אם תסתכל עליו תראה בו שהוא שפל ברך כל כך עד אשר הוא כעפר וטיט ממש" (חיי מוהר"ן של"ח).

עוד יסופר, כי חסיד זה, ר' יצחק, בטרם פגש את מוהרנ"ת. ותוך כדי שיחה עם רבינו, הזכיר את גדלותו וענותנותו של מוהרנ"ת, חפץ מאד להכיר את מוהרנ"ת. "איך אכיר אותו?" שאל ר' יצחק. "אם היית מצוה עליו לקנות לך בייגל בפרוטה היה רץ לקנות לך מיד אף על פי שאינו מכירך"-השיב רבינו. בלכתו ברחובה של עיר פגש באברך צעיר בלתי מוכר הדור בלבושו. מיד הבין ר' יצחק כי אברך זה צריך להיות מוהרנ"ת, עקב לבושו המהודר כמנהג בית אביו שהיה עשיר ונגיד, ואעפ"כ היה שפל מאד בעיני עצמו. ר' יצחק הוציא כמה קופיקות מכיסו ואמר לאברך: "ראה נא, רעב אני ללחם, התקנה לי משהו לאכול?" מוהרנ"ת לא היסס ורץ בשמחה לקנות לר' יצחק בייגל...

ואותו חסיד ומקובל ר' יודל מדאשיב, אשר כמסופר גילה לו רבינו אודות נשמה גבוהה שהוא רואה באוקראינה, כשראה את מוהרנ"ת לא האמין שאליו התכוון הרבי, עקב היות מוהרנ"ת כל כך צעיר, עניו ומושפל בעיני עצמו. 1

תפילת שמונה-עשרה של ארבע שעות

ראש השנה תקס"ג התחיל באור ליום שני. בלילה הראשון של ראש השנה התפלל רבינו יחד עם הציבור. תפילת שמונה עשרה נמשכה אצל רבינו זמן ארוך מאד, בערך כארבע שעות. הציבור סיים תפילתו שעה ארוכה קודם רבינו-שביקש לא להמתין לו. כולם שבו לביתם לערוך את סעודת יום טוב. ולאחר מכן חזרו לשולחן רבינו, ומצאו אותו עדיין שקוע בתפילת שמונה עשרה.

לביטול הגזירות

תורת רבינו בראש השנה הזאת נסבה אודות גזירות קשו"ת המתרחשו"ת לבוא, ועל העצות להמתיקם ולבטלם.

כבר זמן מה לפני ראש השנה התהלכו שמועות מחרידות בקרב ריכוזי היהודים באוקראינה על דבר גזירות שונות שעומדת הממשלה לגזור נגד התורה והיהדות, וביניהם הגזירה הנוראה של חטיפת ילדים מהוריהם ולגייסם לצבא הצאר תוך ניתוקם המוחלט משרשם היהודי רח"ל. גזירה קשה זו נכללה ב"גזירת הפונקטין" (פונקטין

ביאורה "נקודות" ע"ש שהגזירה הכילה נקודות וסעיפים רבים באופן ביצוע הגזירה) כבר השתוללה שנים מספר קודם לכן, עם עליית הצאר לשלטון באוקראינה, אך עם כניסת הקוזאקים לרוסיה וכיבושה על ידם, נתבטלה הגזירה. עתה התעוררה מחדש, ויהודי האזור עמדו נגדה אין אונים, ולבותיהם נקרעים מאימה. רבינו לא פסק מלבכות ולהתחנן לפני השי"ת שיציל את ילדי ישראל מגזירת השמד הקרבה ובאה.

המצב קשה היה מאד, וגם כי הרבה רבינו לפעול לביטול הגזירה-נראה כי לא עלה בידו, היות והגזירה המרה כבר כתובה וחתומה היתה למעלה.

ובאותו ראש השנה, שעת השיא של הפחד מפני המתרחש לבוא, אמר רבינו את התורה הנקראת "בחצוצרות וקול שופר" (ליקוטי מוהר"ן סימן ה') שם פותח רבינו בזה הלשון: "כי צריך כל אדם לומר כל העולם לא נברא אלא בשבילי. נמצא כשהעולם נברא בשבילי צריך אני לראות ולעיין בכל עת בתיקון העולם... ולהתפלל בעבורם... וענין תפילה הוא בשני אופנים: אחת קודם גזר דין ואחת לאחר גזר דין..."

"מדברים אלו" כותב הרב מטשעהרין בפירושו על ליקוטי מוהר"ן (פרפראות לחכמה) "הבינו כי לדאבון הלב כבר נכתב גזר הדין, אעפ"כ לא פסק רבינו כל אותה שנה תקס"ג להמתיקו". ואכן לבסוף פעל בתפילותיו להמתיק הדינים.

התלמידים הקרובים לרבינו שמעו יוצא מפיו הקדוש: "דחיתי זאת לעשרים וכמה שנים!" וכך היה. מאז אמירת התורה, בשנת תקס"ג, ועד התגשמותה של הגזירה בשנת תקפ"ז (1827) חלפו כעשרים וחמש שנים.

התורה נאמרה על ידי רבינו כדרכו בבין השמשו"ת שבין יום טוב ראשון לשני של ראש השנה. רבינו מדבר בתורה זו על גודל מעלת התפילה בכח, וכן על החשיבות של קיום המצוות בשמחה. רבינו כותב שם שצריכים להוציא את תיבות התפילה בכח גדול, שעי"ז נעשה רעמים במוח ומפשיטים העקמימיות שבלב. מתוך דברעו הק' שם יוצא גם שעל ידי כך נמתקים הדינים. מניעה גדולה לתפילה אמיתית הן המחשבות הזרות במח. רבינו מקשר פגם זה עם הספקות באמונה בהן מתייסרים אנשים רבים כתוצאה מהמחלוקות שבין הצדיקים בעצמם.

רבינו אימץ את כל כוחותיו בתפילה, והמתיק את הדינים, ועל ידי כך נדחתה הגזירה בינתיים.

"הלואי היו מצייתים אותו-כותב מוהרנ"ת (חיי מוהר"ן אות ו)-להרעיש ארץ ומלואה מקודם, לעסוק הרבה בתפילות וצעקות להשי"ת כרצונו, בודאי היו מתבטלין לגמרי".

תלמידו של רבינו וחברו הקרוב של מוהרנ"ת, ר' נפתלי מנמירוב, התריע וזעק על כך כי הסיבה הגורמת לגזירות על עם ישראל היא המחלוקת על יהודים כשרים וצדיקים, ובפרט על הצדיקים הגדולים, שמכך מתעוררים קטרוגים קשים.

* * *

בעמקה של תורה

על התורה ששמע מוהרנ"ת בר"ה הראשון להתקרבותו אמר פעם שהיא כיוונה את דרכו במשך כל ימי חייו (שש"ק תק"ח), למרות שבתחילת התקרבותו לא קלט עדיין היטב את עומקם של הדברים. הוא התבטא פעם על עומק ורותיו של רבינו כי הן נראו בעיניו כחידושיו של הגאון המופלא רבי שמשון מאוסטרופולי, שעמוקים מני ים היו, "שבוקעים את המוח בעמקותם" (ובלשון מוהרנ"ת: "שפאלטן דעם מוח").

דבר אחד מהתורה מצא חן בעיניו במיוחד, והוא, פשט הפסוק "אוזן שומעת תוכחת חיים בקרב חכמים תלין" (משלי טו).רבינו פרש "תלין" מלשון תלונה ומריבה. כלומר, כאשר שומעים על מחלוקת הנטושה בין הצדיקים, צריך לדעת ולהבין כי בדבריהם שנראים כאילו מדברים צדיק אחד על חבירו-משמיעים הם דברי תוכחה עבורנו על הפגמים שפגמנו במוחנו. ושכל המחלוקת שביניהם היא רק כדי להרחיק ולגרש את הסטרא אחרא שרוצה להתאחז בנו על ידי עוונותינו". דברים אלו קלעו במיוחד ללבו של מוהרנ"ת, כאמור.

הקושיא שנתיישבה

אגב, סיפר מוהרנ"ת, כי בדברים אלו נתיישבה לו קושיא שחמיו הגאון לא מצא לה תשובה, ועל ידי דברי רבינו נתיישבה התמיהה: כמסופר, ניסה חמיו ר' דוד צבי להתקרב לדרך החסידות, אך בגלל שמצא דברים מוזרים אצל עדת החסידים נמנע מלהתקרב, כלומר, שבתחילה נסע לרבי מיכל מזלאטשוב, ודרכו בקודש נשאה חן רב בעיניו, אך מכיון ששמע שם דברי גנות על דרך קוריץ, נסע לקוריץ כדי להווכח באמיתת הדברים, אבל גם בהגיעו לקוריץ מצאה דרכו של רבי פנחס חן רב בעיניו, והדבר חזר על עצמו: בקוריץ דברו בגנות זלאטשוב, ובזלאטשוב גינו את קוריץ... והחליט כנזכר להתרחק משניהם... מוהרנ"ת, סבב אף הוא שש שנים בתחילת חיפושו אחר האמת-ותעלומה זו לא באה על פתרונה, אך עתה בהגיעו לרבינו לראש השנה, התחוורה לו האמת לאמיתה ועיניו אורו. מוהרנ"ת הבין עתה כי המחלוקת בין הצדיקים היא דבר נעלה ונשגב מן השכל הפשוט. והדברים מכוונים אלינו לשפר דרכינו... וכן הם משמשים אמצעי

להרחיק הסטרא אחרא שלא תוכל לקטרג על ישראל, ומה מקום יש להתרחק מהדרך הסלולה של החסידות עקב חילוקי הדיעות שבין הצדיקים?!
כמה וכמה נושאים הנדונים בתורה שנאמרה בראש השנה הראשון מכוונים היו וקשורים למוהרנ"ת, בין היתר השיח לבו לפני רבינו על ריבוי המחשבות הטורדות אותו מאז ומקדם, ואף לזה רמז רבינו עצה ופתרון בתוך דברי התורה.
* * *

הנהגות לפי שורש נשמתו

עברו הימים הקדושים של ראש השנה. מגודל ההתעוררות והמתיקות שחש במחיצת רבינו בראש השנה-החליט מוהרנ"ת להשאר לפחות עד לאחר יום הכיפורים בקרבת רבינו.
במשך עשרת ימי תשובה הזדמן למוהרנ"ת לדבר עם רבינו ביחידות. הוא שח לפניו את כל לבו, וסיפר לו על חשקו לעבוד את ה' ולהקדיש את כל זמנו לתורה ותפילה, ופרט לפניו את כל מה שעבר עליו מעודו. במיוחד סיפר על מאבקיו העזים שהוא מנהל על כל מדריגה בקדושה שרוצה להשיג, והמכשולות הנערמים בדרכו. הוא ביקש שרבינו יורהו וילמדהו אורחות חיים, בכדי שנפשו השוקקה תבוא על סיפוקה.
הם שוחחו שעה ארוכה, ורבינו חיזקו ואימצו בדברים המשיבים את הנפש. בתוך הדברים החל רבינו להדריכו הלכה למעשה בהנהגות השייכות במיוחד לשורש נשמתו ולתיקונה.
אחת מההנהגות היתה שילמד מידי יום ביומו שמונה עשרה פרקים משניות. 1 הנהגה אחרת היתה שיום אחד מימי השבוע לא יאכל שום דבר הבא מן החי. כמו כן הורהו שפעמיים בימי חייו יהיה ער שתי לילות רצופים, ולא יתן שינה לעיניו גם לא ביום שבאמצע! כן הורהו להתענות בימים מסויימים.

שפכי כמים לבך נוכח פני ה'...

מוהרנ"ת שהה בחדרו של רבינו שעה ארוכה, ולאחר מכן יצאו שניהם החוצה כשרבינו ממשיך בשיחתו עמו כיצד להתקרב ולהדבק אליו ית', וסובבו סביב בית הכנסת הגדול הלוך ושוב...
תוך כדי שיחתם הניח רבינו ידיו הקדושו"ת על כתפי מוהרנ"ת וכה אמר:
"און ווייטער איז זייער גוט אז מען רעדט זיך אויס דאס ארץ פאר השי"ת אזוי ווי מען רעדט זיך אויס פאר איין אמת'ן גוטן פריינד!" (בנוסף על כל אלה טוב מאד כשמשיחין את הלב לפני השי"ת כמו שמשיחים בפני ידיד וריע אמיתי).

הדברים הללו, שהינם יסוד עליו מושתתת כל דרכו הטהורה של רבינו: להשיח הלב לפני השי"ת כדבר איש אל רעהו-דרך התפילה בהתבודדות, נכנסו עמוק ללבו של התלמיד. הוא השיג ברוחב בינתו את גודל עוצם מעלה של עצה יקרה ונפלאה זו ואת התועלת שאפשר להפיק ממנה בעבודת השי"ת.

ואף רבינו הרבה להאריך אז לדבר במעלתה של העצה הנפלאה הזאת של התבודדות, בהדגישו לפני מוהרנ"ת שעצה אחרת אין כי אם לברוח תמיד אל השי"ת ולספר לפניו על כל העובר עליו על כל פרט ופרט בגשמיות וברוחניות, כי רק על ידי כך אפשר להיות יהודי כשר באמת.

"ומיד נכנסו הדיבורים הללו בלבבו כאש בוערת ממש, והבין תיכף שעל ידי עצה זאת בודאי יהיה נעשה איש כשר כראוי, כי כל מיני המחשבות שיסבב הבע"ד בדעתו, וכל מיני מניעות שימנעהו, כולם יספר לפני השי"ת, ויבקש מאתו רחמים ותחנונים על כל דבר שיעזרו להיות כראוי לאיש הישראלי, ועל ידי אלו הדיבורים קירבו להשי"ת בהתקרבות גדול מאד" (כוכבי אור אנשי מוהר"ן אות ד).

ואכן מיד לאחר שיחה זו, נכנס מוהרנ"ת לבית הכנסת הגדול, שהיה אז ריק מאדם, והתחיל לעסוק בהתבודדות הלכה למעשה. לבו החל להשתפך לפני השי"ת, ומיד הרגיש הקלה ממצוקותיו, ובד בבד חש רגש של התעלות ודבקות בהשי"ת מה שלא חש והרגיש עד עתה. 1

* * *

התוועדות הרב והתלמיד

בשבת שובה, אמר רבינו תורה נוראה, אשר בה מרומזת היטב התקרבותו של מוהרנ"ת אל רבינו, רבינו גילה אז שענינים נעלים וטמירים טמונים בהתקרבות זו, ואשר על ידה נעשין תיקונים נפלאים למעלה, שהיא הבחינה של הקשר של משה רבינו ותלמידו יהושע. בתורה זו "קרא את יהושע" (ליקוטי מוהר"ן סימן ו') מדבר רבינו אודות משה ויהושע ואוהל מועד, שעל ידם נעשה תיקון האות 'א'. והנקודה העליונה של האות א' היא בחינת הרב, בחינת משה, הנקודה התחתונה היא בחינת יהושע, והקו שבאמצע הא' הוא בחי' אהל מועד, ע"ש.

ישמע בזיונו ידום וישתוק

תורה נוראה זו, עוסקת בין היתר בשלמות תיקון האדם ותשובתו לפני השי"ת, הנעשה על ידי "שישמע בזיונו ידום וישתוק", הנהגה זו היה בה לכוון את מוהרנ"ת במשך כל ימי חייו רוויי הסבל והבזיונות... רבינו מבאר שם כי הרי תכלית בריאת האדם היא

בכדי לגלות את מלכותו וכבודו ית', והאפשרות היחידה להבין את כבוד ה' היא בזה שהאדם מבטל את כבוד עצמו. אחת הדרכים לכך היא לשמוע את בזיונו ולשתוק, והוא עצם התשובה. מוהרנ"ת היה עתיד להזדקק לתורה זו הרבה פעמים בשנים הקשו"ת שהיו לפניו.

רבינו המשיך להסביר באותה תורה הקשורה לימי אלול הק', שלהגיע לתשובה אמיתית האדם צריך להיות בקי בשני דברים: בקי ברצוא ובקי בשוב. כלומר, מחד גיסא להיות בקי איך להשאר קרוב להשי"ת בזמן של התעלות רוחנית-בעת שהוא רץ להשי"ת, ומאידך גיסא להיות בקי בשוב-לדעת איך למצוא אותו ית' גם בעת ירידה ממדרגותיו.

שני רעיונות אלו, הן מרכזיים וחשובים בכל עבודה של התקרבות להשי"ת. הם מופיעים הרבה בתורות רבינו, ולאחר מכן בכתבי מוהרנ"ת. מכיון שהם מעוררים את האדם להגיע למדרגות יותר ויותר גבוהות, ובו בזמן מעודדים את אלו שנפלו והתיאשו.

רבינו קישר את שתי הבקיאויות הללו עם צורת האות 'א': נקודה עליונה ונקודה תחתונה מחוברות ע"י האות 'ו'. רבינו מבאר, שהנקודה העליונה היא בחינת בקי ברצוא (בחינת משה- הרב). והנקודה התחתונה היא בחינת בקי בשוב (יהושע-התלמיד). "כשמשלימים" את האות 'א' מגיעים לתשובה שלימה ועולים למדרגת "האדם על הכסא" (יחזקאל א'-כ"ו).

לאחר השבת דיבר רבינו שוב מהתורה הזאת, ואז אמר למוהרנ"ת שבכל מקום שמתוועדים רבי ותלמיד, הרי הם בבחינת משה ויהושע ואהל מועד. ברור שרבינו רמז אז למקורבו החדש מוהרנ"ת. 1

סוד כוונת אלול

רבינו התפלל תפילת ערבית והבדיל על הכוס. אחר כך התחיל לשוחח עם חסידיו הקרובים אודות התורה הזאת. בין החסידים היו כאלה שנהגו להתפלל מסידור האר"י ז"ל (סידור עם סודות הקבלה) רבינו פנה אליהם ושאל: "תאמרו לי, איך מרומז בתורה זו כל כוונות אלול?". 1

מוהרנ"ת מתאר:

"והחרישו ולא ענו, כי באמת אי אפשר בשום אופן להבין מעצמו סוד הכוונות של אלול איך מרומזים בתורה הנ"ל. וציוה להביא לפניו סידור האר"י ז"ל, ופתח אותו והראה לפניהם הכוונות של אלול. ואח"כ פתח פיו הקדוש והנורא והתחיל לגלות פלאות, איך כל הכוונות של אלול מרומזים שם בדרך נפלא ונורא מאד... אבל אי אפשר לצייר בכתב

את השעור שבלב, את כל הנעימות והנפלאות תמים דעים שהרגשתי אז בעת שזכיתי לשמוע כל זה" (חיי מוהר"ן ב').

תורה ותפילה

מוהרנ"ת, כתלמיד חכם וגאון מופלג מכח עצמו, אמנם התפעל ונרעש כולו מעומק תורותיו של רבינו, כמו כן כיון רבינו אל לבו בעצותיו המעשיות, שהיו מכוונות היטב לפי רוחו ונשמתו של התלמיד המשתוקק והלוהט לאביו שבשמים. כל השנים בהם דרש וחיפש והתגעגע למצוא את הדרך הנכונה לעובדו ית' היה חסר למוהרנ"ת הדרכה והנהגה כיצד לתרגם את לימודו ואת רצונותיו הפנימיים הלכה למעשה. ועכשיו עם התקרבותו לרבינו מצא את הצדיק שיורה לו את הדרך להתעלות ולעלות מעלה מעלה כפי תיקונו הפרטי. בעיקר מצאה חן בעיניו, והתפעל מאד מדרך התפילה בהתבודדות בינו לבין קונו כדבר איש אל רעהו.

ועוד יותר מכך: הרי רבינו לימד דרך של לעשו"ת מתורות תפילות, ועל כל דבר שילמד, יבקש מבוראו ויתפלל אליו, ורק ע"י שילוב של תורה ותפילה יוכל מוהרנ"ת להגשים את חשקו ולעלות על הדרך הנכונה השייכת לו.

רבינו היה אומר: "המתנגדים טוענים שהלימוד הוא העיקר והחסידים טוענים שהתפילה היא העיקר ואני אומר, להתפלל וללמוד ולהתפלל!". 1 כמו כן אמר: "מה יש להאדם לעשו"ת בזה העולם, אין צריך כי אם להתפלל וללמוד ולהתפלל" (שיחות הר"ן רפ"ז).

תועלת גדולה היתה לדרכו הטהורה של רבינו שתתפרסם בעולם, ורבים ישתו מאותו מעין טהור בזכותו של מוהרנ"ת, כפי שרבינו התבטא כמה וכמה פעמים על התקרבות תלמיד זה: "איצטער בין איך שוין נישט העלנד", "עכשיו אינני בודד יותר".

וכן סיפר מוהרנ"ת על התבטאותו של רבינו לאחר התקרבותו: "ב"ה שהזמין לי רך בשנים אחד, שאפילו דיבור אחד מדיבורי לא יהיה נאבד עוד-וכוונתו היתה עלי, שאזכה לכתוב כל דבריו היוצאים מפיו הקדוש, הן תורות, הן שיחות, שגם הם תורה, ואפילו דיבור אחד בעלמא לא יהיה נאבד עוד" (חיי מוהר"ן שס"ז).

* * *

פרק ו - בקי בשוב

בלתי לה' לבדו

כשהמגיד הקדוש ממזריטש הגיע בפעם הראשונה לבעש"ט, הוא התעכב אצלו ארבעה חדשים. גם מוהרנ"ת רצה בכל נפשו להשאר אצל רבינו לזמן ממושך ולהתהלך בגן עדן זה שעלי אדמות שגילה זה עתה בברסלב, אך למען כבוד אביו ולמען שלום ביתו הוא ידע שהוא חייב לחזור לנמירוב.

ואמנם מיד למחרת יום הכיפורים נפרד מוהרנ"ת מרבינו והגיע לביתו עוד באותו יום. קרוב לשבועיים נעדר מוהרנ"ת מביתו. כמסופר, היה אביו ר' נפתלי הירץ בטוח שיחזור לביתו לפני החג להיות עם בני משפחתו. כשמוהרנ"ת לא חזר, החל אביו להבין, שכנראה טעם משהו מיוחד במינו בברסלב, ידוע ידע היטב האב את מעלותיו של בנו, כי ענק מוח הוא, וממביני המדע, אשר לא ירשה להונות את עצמו, ואם החליט להשאר שם, כנראה מצא שם את המעיין שירווה את צמאונו הלוהט... אף על פי כן, כשסוף סוף חזר מוהרנ"ת הביתה, לא ציפתה לו קבלת פנים נלהבת, אביו לא הראה לו פנים שוחקות בשובו.

ואילו זוגתו מלאה עליו תרעומת. בהעדרו נפל כל עול בית המסחר על שכמה, למרות שהיא היתה רגילה למכור בחנות לעיתים קרובות, בכל זאת היה מוהרנ"ת דואג לניהול החשבונות ורשימת הקונים בהקפה וכיוצא באלו, ועתה סבלה בכפליים. בנוסף לכך חזר מוהרנ"ת מברסלב נלהב כולו, התורות והעצות החדשו"ת ששמע מפי רבינו הציתו את נשמתו באש קודש, ובשובו לביתו לא ענינו אותו יותר עסקי העולם הזה, ובהתעוררות רבה החל לעסוק אך ורק בעבודת השם.

בני המשפחה מביטים בו בעינים קמות מתמהון ולא מבינים מה ארע לו, מה קרה לאותו ר' נתן הנכבד, הלמדן והעובד, אמנם תמיד חשקה נפשו בעבודת ה', אך עד כדי כך, לעזוב עולם ומלואו ולעסוק רק בעבודת ה' ללא שייכות לעניני העולם, לזאת לא הסכינו כלל...

אף אנשי העיר שכיבדו אותו מאז ומקדם, בהיותו מהעילית שבבני העיר, לא הבינו אותו כלל, הם פנו לאביו הנגיד והזהירו אותו בלשון שאינה משתמעת לשתי פנים: עליכם למנוע אותו מנסיעות תכופות לברסלב, עלול הוא עוד להסחף עם ה"וידוי'ניקים" ואין זה לפי כבודכם... ובפרט לא לכבוד חמיו הגאון הגדול רבי דוד צבי.

כאלו ומעין אלו היו דברי ההסתה שהרבו האברכים, שהקנאה דברה מתוך גרונם, להשפיע על לב אביו, שבעצמו היה מלא זעם על הנהגת בנו.

ה"מנין" שבקע רקיעים

חג הסוכות עמד בפתח, ומוהרנ"ת נכסף בכיסופי קודש להקביל את פני רבו ברגל. אך בשל מניעות בני משפחתו נאלץ לשהות בביתו בחג. אולם, מציינים זקני החסידים: "רבינו נתן למוהרנ"ת כל כך הרבה סדרים ושעורים ללמוד, וממילא לא היה לו זמן אפילו לשמוע את טענות בני משפחתו..." (שיח שרפי קודש א-תרח"צ).

ואמנם כל ימי החג בשהותו בין האברכים, היה מידי פעם חומק לחדרו ומשלים את שיעוריו שרבינו הועיד עבורו, עליהם שמר מכל משמר, במיוחד לימוד שמונה עשר פרקי המשניות שרבינו קבע לו מידי יום לתיקון נפשו.

בנמירוב מצויים היו באותה עת יותר מעשרה 'חסידי ברסלב', הם החליטו ביניהם להתאסף ולהתפלל בצותא חדא במשך ימי החג. הם התפללו בסוכתו המרווחת של ר' נפתלי הירץ ואף השתמשו בספר תורה שלו. הם התפללו בהתלהבות עצומה, ע"פ דרך רבינו בקולות ומחיאות כפיים, כאשר מידי פעם הם מתוועדים ביניהם ושרו את הזמירות והניגונים שכבר הספיקו ללמוד אצל רבינו בתענוג עילאי.

אודות ה"מנין" הלזה התבטא לאחר מכן רבינו לפני אנ"ש מנמירוב, וכה אמר: "מי יודע מה היה אם היה מתקיים דבר המנין שלכם, המנין שלכם היה בוקע רקיעים" (חיי מוהר"ן של"א).

בחג שמחת תורה התאספו שוב בני החבורה הקדושה לשמוח עם מוהרנ"ת בבית אביו. כאשר החלו לרקוד ולשמוח עם התורה הקדושה, אפפה אותם התלהבות עצומה. פזזו וכרכרו בכל עוז. וכששרו מניגוני רבינו יצא לבם מרוב כסופים לעלות ולהתראות אליו, הם ממש "טיפסו על הקירות" מרוב דביקות וגעגועים. או אז דאב לבם בקרבם על כך שלא זכו לקבל פני רבם ברגל ולו פעם אחת.

הם נדברו ביניהם והחליטו שתיכף לאחר מעריב של מוצאי החג ישכרו עגלה ויסעו לברסלב לרבינו. הם ידאגו כי נסיעה זו והעיכוב שם לא יתארכו יותר משעות ספורות, ובבית יסברו כי ההתוועדות במוצאי יום טוב נמשכה-כדרך החסידים-זמן רב, ובין כה וכה ישובו לביתם.

"אם תיסע-אל תחזור לביתי"

גם במשך יום החג שמחת תורה, היה מוהרנ"ת מתחמק מידי פעם ויוצא לחדרו בכדי להספיק את שיעורו היומי של שמונה עשר פרקי משניות. הדבר הטריד מעט את אביו, שלא ראה בעין יפה את התנהגותו הבלתי נימוסית לעזוב את אורחיו ולצאת החוצה פעמים רבות מבלי לדעת על מה ולמה. הוא שאל את משרת הבית שמא יודע הוא לשם

מה עוזב מוהרנ"ת חליפות את הבית. "מוהרנ"ת לומד את שמונה עשרה פרקי המשנה שלו שצווה על ידי רבו החדש"-השיב המשרת, בהוסיפו כי הגיע לאזניו שמוהרנ"ת וחבורתו מתכוננים לנסוע לברסלב במוצאי החג.

לשמע כל זאת נדהם האב ר' נפתלי הירץ ונתמלא רוגז: "הרבי נותן לבני שהוא למדן גדול ללמוד ח"י פרקים משניות?!" הוא גם כעס מאד על נסיעתו המתוכננת לברסלב במוצאי החג.

"אם אתה נוסע", קרא בזעם למוהרנ"ת: "אל תחזור לביתי!"

אולם מוהרנ"ת שכבר ראה וטעם את התועלת הגדולה שיש לו בעבודת השי"ת על ידי דרך רבינו, וכי היא הדרך אליה שאף והשתוקק מיום עמדו על דעתו-החליט לנסוע ויהיה מה, הוא רק ישתדל לא להכעיס את בני ביתו שלא יגיע לידיעתם לא נסיעתו ולא חזרתו.

במוצאי החג, מיד לאחר תפילת ערבית והבדלה, יצאו בני החבורה לשכור עגלה לנסיעה. מוהרנ"ת אף לא עלה לביתו להחליף את בגדי החג, אין עתה הזמן הראוי להפגש עם משפחתו פנים בפנים, תכנית הנסיעה עלולה להתבטל אם יעלה לביתו. הוא יצא עם חבריו להשיג עגלה לנסיעה.

מבוקשם נמצא להם מיד, הם נדברו עם בעל עגלה להסיעם לברסלב לזמן קצר ביותר, כי כאמור, בכדי למנוע חיכוכים מיותרים עם משפחתו, חפץ מוהרנ"ת לשוב לביתו עוד באותו ערב.

מניעות בדרך

ובכן, בני החבורה יצאו לדרך. ויהי בדרך, הם לא עברו אלא את מחציתה, והנה החל לרדת מטר עז, עד שנאלצו לרדת מהעגלה ולתפוס מחסה באחת האכסניות בצידי הדרך.

בגדיו היקרים של מוהרנ"ת, בגדי החג נתטנפו בבוץ בטרם נכנסו לאכסניה.

הגשם התגבר, והם נאלצו לשהות באכסניה במשך שעתיים, בזמן שכל רגע יקר להם מפז... גם לאחר מכן כשהמשיכו בדרכם, נסעו לאט מפאת הדרכים המשובשות, והדרך נמשכה להם שעתיים. בהגיעם לפרברי ברסלב כבר היתה השעה קרובה לחצות.

צהלי ורוני יושבת ברסלב...

כאשר הבחינו הנוסעים בבתיה של ברסלב, רחב לבם מרוב גיל, הם ירדו מהעגלה, כאשר האושר על הפנישה הקרובה עם רבינו ממלא את כל ישותם, והחלו לשיר בהתעוררות:

"צהלי ורוני יושבת ברסלב"---

וכך תוך שהם שרים ומזמרים בקול, נכנסו לחצר רבינו.

כי לקח טוב נתתי לכם...

כאשר נכנסו לרבינו מצאו אותו יושב עדיין במסיבת בעלי הבתים שהתוועדו בשירה וריקודים. רבינו קיבל את הבאים באהבה רבה, כיבדם במשקה ומיני תרגימא, והגיש לפניהם מיני מזונות הנקראים "לעקיך", ותוך כדי כך אמר: הכתוב אומר "כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו"...

רבינו אמר אז לפניהם תורה על ענין סוכה (ליקוטי מוהר"ן סימן מ"ח).אמנם חג סוכות כבר חלף, אך רבינו שמר, כנראה, את התורה הזאת לאמרה בפני מוהרנ"ת.

מרוב דבקות ועונג דקדושה לא הרגישו בני החבורה בחלוף השעות, עד שנכנס העגלון וזרזם שהגיע הזמן לשוב לנמירוב. החסידים ניגשו בלב קשה להפרד מרבינו.

רבינו נפרד מעמם לשלום, ואילו למוהרנ"ת פנה ואמר:

"טרם שלמתי לך דמי הוצאות, וכן עדיין לא סיכמת לפני החשבון מאז שובך לביתך..."

מוהרנ"ת הבין שהוא צריך להשאר אצל רבינו. ואכן, בעוד שאר החסידים נסעו לבתיהם, נשאר מוהרנ"ת אצל רבינו בברסלב.

* * *

עוד בימי חול המועד נדברו ביניהם מוהרנ"ת עם אביו ושותפיו שמיד אחר החג יסע עמהם לברדיטשוב לקנות סחורה, כי מיד מתחיל החורף האוקראיני הקשה, והיה צורך לרכוש סחורה בדחיפות עבור כל תקופת הקור והשלגים והבוץ שאז היה מן הנמנע לצאת ליריד בעגלות של הימים ההם.

אולם מכיון ששמע מוהרנ"ת את הרמז מפי רבינו להשאר אצלו, עזב בשמחה את כל ענייניו הגשמיים, ונשאר לחסות בצלו של רבינו.

מוחין חדשים

כל אותו לילה-שהיה אצל מוהרנ"ת בבחינת לילה כיום יאיר-ישב רבינו עם מוהרנ"ת ושוחחו. לפנות בוקר הלכו למקוה לטבילה שלפני התפילה, עם אור היום התפללו בבית הכנסת שנקרא ע"ש הבעש"ט שהיה קרוב לביתו של רבינו. והיות שמוהרנ"ת לא הביא עמו את התפילין, נתן לו רבינו את תפיליו-כי שני זוגות תפילין היו לו-וכן נתן לו את טליתו של ימות החול.

לימים התבטא מוהרנ"ת, כי מאז שהניח את התפילין של רבינו הרגיש שקיבל מוחין זכים וחדשים.

לאחר התפילה סעד מוהרנ"ת פת שחרית בבית רבינו, ולאחר מכן פנה רבינו ואמר לו: "הבה נצא ונשוחח ליד בית המדרש של הבעש"ט".
שניהם יצאו לעבר בית המדרש, שם נתיישבו על קורת עץ שבלטה מן הבנין.

זרע של קיימא

מוהרנ"ת בראותו את החיבה העמוקה שרבינו רוחש אליו, פתח פיו, והחל לשפוך לפניו את ליבו, וסיפר את כל מה שעבר עליו מאז התקשר אליו. כשמוהרנ"ת סיפר אודות המנין בסוכת אביו ואיך שהתפללו שם בחיות, בכח ובהתלהבות, הפכו פני רבינו להבים, והתחיל לחזור על התורה שאמר אמש, שם רימז רבינו גם ענין זה, כי שם מובא שתפילה בכח היא בחינת סוכה, כמרומז בפסוק (ישעיה נא): "ואשים דברי בפיך ובצל ידי כיסיתיך". כמו כן הוסיף רבינו כי הבחינה של סוכה ותפילה מסוגלת לבנים...
מוהרנ"ת לא הפסיק מלהתפעל מהרוח הקודש הגלויה שרואה אצל רבינו, כיצד הוא מכוין בדבריו הקדושים אל כל הענינים הנצרכים לו, כי על מוהרנ"ת כבר עברו קרוב לעשר שנים מנשואיו וסבל צער רב על שלא זכה לזרע של קיימא, כי אשתו הפילה כמה פעמים, ועדיין לא הזכיר זאת כלל בפני רבינו.
מוהרנ"ת הבין שרבינו מרמז לו שיזכיר עצמו ויבקשו אודות זרע של קיימא. ובכן, הוא ביקש מיד שיוושע בבנים, ורבינו כאילו המתין לבקשה זו-השיבו מיד: "עבור זה אתה חייב לתת פדיון". מוהרנ"ת ענה שבין כה וכה היה בכוונתו לתת מתנה לרבינו, בקשר לתורה ששמע ממנו בשבת שובה. ובכן, רבינו הציע לו להביא ששה כיסאות כמספר אות "וו" המקשרת בין הנקודה העליונה והתחתונה של האות "אלף", שרבינו הזכיר בתורה של שבת שובה, בחינת שש מעלות לכסא.
ובכן, מוהרנ"ת הזמין ששה כסאות עבור רבינו, ולבסוף זכה לששה צאצאים: חמישה בנים ובת אחת. ילדו הראשון שנולד לו כעבור חדשיים בתחילת כסליו, שלא כבעבר, נשאר חי וקיים להוריו.
ברבות הימים התבטא מוהרנ"ת בנימה של צער: "אם הייתי יודע אז שמספר הילדים תלוי בפדיון-הייתי מביא לרבי "א טוץ", כלומר תריסר כסאות"...

"בקי בשוב"...

לאחר שמיעת התורה הנפלאה (ליקו"מ סי' מח) נכנסו לבית רבינו. בראות רבינו עד מה נפעם לבו של מוהרנ"ת מדברי התורה ששמע זה עתה, וכי אין בדעתו לשוב הביתה בקרוב-פנה אליו ואמר: "עכשיו אתה צריך לקיים את הבקיאות השניה "בקי בשוב"-

הנזכר בתורה "קרא את יהושע" שנאמרה בשבת שובה, (כלומר לדעת גם לשוב לעניניו ולעניני משפחתו) "חייב אתה לחזור הביתה".
"הרי לבוש אני עדיין בגדי יום טוב, וכיצד זה אוכל לשוב הביתה בבגדים אלה?"- ניסה מוהרנ"ת להתחמק מהחובה לשוב לביתו, ברצותו להשאר עוד אצל רבינו.
רבינו הרגיעו: "יכול הנך לנסוע לאחר מנחה, כך שכאשר תגיע לנמירוב כבר יהיה לילה ולא יכירו כל כך כיצד הינך לבוש..."
ומוהרנ"ת עדיין בשלו, מנסה כל מיני סיבות ואמתלאות כדי שיוכל להשאר יותר ויותר אצל רבינו... הוא סיפר אז לרבינו על נסיעתו המתוכננת לברדיטשוב מיד לאחר החג. הוא חשש שמא האחרים כבר נסעו בלעדיו, וזה רק יוסיף לעגמת נפש ולחיכוכים השוררים עתה בינו לבין משפחתו ומכריו בנמירוב.
"מי יודע?" ענה רבינו. "אולי לא הסתדרו עם בעל העגלה וגם הם לא נסעו"...
כשמוהרנ"ת נוכח שרבינו עומד על כך שיחזור לביתו, לא היתה לו ברירה אחרת אלא לקום ולנסוע. הוא נפרד מרבינו ושב לביתו.
לעירו הגיע מוהרנ"ת לאחר שכבר החשיך היום. וכשנכנס הביתה לא היתה אשתו בבית, היא שהתה אז בבית סבו. הוא החליף בזריזות את בגדי היו"ט שלו, והחל להתפלל ערבית במתינות ובהתלהבות.
כאשר חזרה אשתו ונכנסה הביתה, עמד מוהרנ"ת באמצע שמונה עשרה. מכיון שהאריך מאד בתפילתו חטפתה השינה ונרדמה.
מאז התקרב לרבינו היתה דרכו של מוהרנ"ת לקום בחצות הלילה, תחילה הלך לטבול במקוה, ומשם היה פונה לבית המדרש לעסוק בתורה ותפילה עד לאחר שחרית. אף באותו לילה לא שינה ממנהגו.
להפתעתו שמע בבית המדרש, כי הסוחרים, עמם היה אמור לנסוע לברדיטשוב מיד למחרת החג, לא יצאו עדיין לדרך. הוברר, כי בעל העגלה שהיה צריך להסיעם, התחרט ברגע האחרון, ולעת עתה נדחתה הנסיעה...

עיניים צופיות

לאחר התפילה, מיד בשוב מוהרנ"ת לביתו, כבר הקדימוהו הסוחרים, וזרזו אותו לנסוע, היות וכבר הצליחו להשיג בעל עגלה אחר שעומד לצאת מיד לדרך...
אשתו שחפצה לשאול אותו היכן היה, מה עשה, וכיוצא בזה-כבר לא הספיקה- הסוחרים אלצוהו להזדרז, כך שהיא כבר היתה עסוקה להכין לו מיד צידה לדרך.

מוהרנ"ת עמד נבהל ונשתומם מרוח קדשו של רבינו שיעץ לו לנסוע בדיוק בזמן הרצוי, וכי אמנם הסוחרים לא נסעו כפי שצפה רבינו, ועתה הוא מוכרח לצאת מיד לדרך מבלי שיתפתחו דברי ריב וקנטורים מיותרים, והכל על מקומו בא בשלום. הוא ראה כיצד נתקיים בו הפסוק: "ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו"... (משלי טז ז), ואמרו רז"ל (ב"ר נד) 'אויביו' זה אשתו.

בכל מה שנוכח כעת נתחזקה אצלו יותר ויותר ההחלטה, כי רבינו הוא המנהיג הראוי בשבילו, וגמר שוב בדעתו כי את דרכו לא יעזוב, ועליה יפסע לנצח.

תפארת לעושיה ותפארת מן האדם

מוהרנ"ת שב מעט לעניני הבית והמסחר שקבל על עצמו. הוא אכן יצא ליריד בברדיטשוב, ורכש את הסחורות הנצרכות לימי החורף. בשובו מברדיטשוב טעון סחורות-דאג גם לרשימה ברורה ומוכנה ממחיר כל סחורה וסחורה שרכש, כדי שזוגתו תדע היטב איך להסתדר עם הסחורות וכך יוכל לעבוד את עבודתו לקונו מבלי להטרד בעסקי המשא ומתן.

לכאורה היה נראה שאכן הכל על מקומו יבוא בשלום. בני ביתו הרי נוכחו לדעת כי מוהרנ"ת על ידי התקרבותו לרבינו לא רק ששלא הופרע מלימודיו ומהתקדמותו בעבודת ה', אלא אף גם הוא נעשה מיושב יותר, והתמיד בלימודו ובתפילותיו יותר ויותר מתוך התעלות ודבקות בבוראו, כשלבו מלא שמחה וסיפוק. אך כנראה שהבעל דבר ושלוחיו חרקו שינים, הוא לא יתן למהפכה הגדולה שמוהרנ"ת עתיד לחולל בעולם בהפצת דעת הקדושה שתעבור בקלות, ולכן נכונו למוהרנ"ת עוד הרבה רדיפות ויסורים עד שיגיע אל המנוחה ואל הנחלה. עדיין לא נפגש עם חותנו המתנגד מאז נתקרב לרבינו, כי כאמור עדיין דחה את עקירתו מנמירוב בכדי לחכות לחותנו, כמסופר, וביקורו של חותנו בנמירוב נדחה שוב ושוב, אך הוא היה אמור להגיע כל יום. מה יגיד הרב דוד צבי הגדול, המתנגד התקיף, על חתנו שהפך לחסיד נלהב?.

* * *

פרק ז - חשבונו של עולם

ממארי דחושבנא

הנסיעה ליריד של ברדיטשוב הלוך ושוב ארכה למוהרנ"ת כשבוע ימים. כמו כן הוצרך לכמה ימים למיין את הסחורה ולקבוע את המחירים. ובכן, לאחר כעשרה ימי פעילות של משא ומתן חישב מוהרנ"ת את חשבון נפשו שהפסיד ימים יקרים כאלו שהיו עבורו

אבידה לנצח לפי ערך דבקותו בעבודת ה' והתמדתו בתורה. הוא נמלך בדעתו שהוא זקוק לפחות לכמה שעות להיות אצל רבינו להשיח לפניו את ליבו.
ובכן, הוא קם ועשה מעשה. הוא יצא מיד לברסלב מבלי להודיע למשפחתו.
באותם ימים היתה זוגתו של מוהרנ"ת עומדת כל היום בחנות ומשרתת את הלקוחות, בעוד מוהרנ"ת יושב בבית המדרש ועוסק בתורה. בערב בבואו, היתה מוסרת לו את רשימת הקונים וההקפות כדי שיעבור עליהם. אולם באותו יום בחזרתה הביתה לא מצאה את בעלה.
בחושבה שהתעכב לשבת בבית המדרש, יצאה לחפש אותו שם. מכיון שלא מצאה אותו, עלה מיד בדעתה החשד שמא נסע לברסלב ללא ידיעתה. היא הצטערה על כך, אך הבינה כי פתרון אין.
כשמוהרנ"ת בא לרבינו, שח לפניו על אבדן מעמדו בעיני חשובי בני קהילת נמירוב. רבינו חזר לפניו על תורה מסויימת שאמר כמה שנים קודם לכן למישהו במדוודיבקא שהתלונן על אבדן חינו בעיני הבריות. שם בתורה (סימן א') מבאר רבינו שהלימוד ביגיעה ובהבנה, מסוגל לשפר את חינו של האדם בעיני הבריות.
רבינו שאל אותו על ענייניו, והוא סיפר לו כי מידי ערב עובר הוא על חשבונות בית המסחר בכדי שזוגתו תוכל לנהל את העסק כשורה.
"מידי ערב עליך לנהל חשבונות משא ומתן?!" שאלו רבינו בפליאה יתירה, "היתכן כי יהודי כדוגמתך יבלה את זמנו בחישוב חשבונות גשמיים? פעם אחת בשבוע יספיק לך לכל זאת! עליך להיות מ'מארי דחושבנא' לחשב אך ורק חשבונו של עולם, כל מחשבותיך נתונות יהיו לתכלית הנצחי ולא לחשבונות חולפים ועוברים!"
מוהרנ"ת כששמע דברים מפורשים יוצאים מפי רבינו, החליט על אתר להפסיק את ניהול החשבונות היומי, ולהניחו לפעם אחת בשבוע בלבד...
בחזרתו הביתה, עם הנהגתו החדשה-לא מצא כמובן הדבר חן בעיני אשתו. ובכלל ראתה שחל מהפך בכל התנהגותו ועבודתו את בוראו, אמנם תמיד היה מתמיד, אך עתה נראה כמי שאין לו בעולמו אלא את התורה הקדושה, אין הוא שח אפילו שיחה קלה בדברים של מה בכך, הוא ישן לא יותר מארבע שעות ביממה. כאשר מלבד זה היתה כל דקה מוקדשת לתורה ועבודתו ית'.
פעם כששאלו אותו אנ"ש איך הוא מסתדר עם שינה כל כך מועטת, השיב: "הרי מטבעי זריז אני, ובכן זריז אני גם בשנתי"... (שיח שרפי קודש תשל"ז).

אשתו שהיתה בת גדולים השלימה עקב כך בלית ברירה עם הנהגותיו החדשות, הרי בכל זאת הוא לומד ומתפלל יותר משהיה רגיל עד הנה, מוכרחה היא איפוא לקבל זאת באהבה.

בתחילת החורף הגיע רבי דוד צבי לנמירוב, היטב חרה לו בשמעו שמוהרנ"ת הפך לחסיד ברסלב נלהב, תוך כדי השתמטות הכמעט מוחלטת מהתחייבויות הפרנסה. אך הוא לא יכול לפעול מאומה בנושא.

המצב הכללי התדרדר יותר ויותר, עד שמוהרנ"ת הבין כי הוא חייב לוותר מעט, הוא נדבר עם אשתו שמעתה יפחית מעט את נסיעותיו לברסלב ויסע מפעם לפעם ליריד לקנות סחורה.

דיבור אמת

באחד הימים אחר שובו מברדיטשוב, בעוד מוהרנ"ת עוסק בתפילת שחרית, ומשום מה לא הרגיש כל כך חיות בתפילה, וכל כמה שניסה לא הצליח להתרכז. באותה עת עשה חשבון נפשו, והגיע מיד למסקנה כי אם במרחק לא רב נמצא מי שיכול לעזור לו ולהוציאו ממצוקותיו הרוחניות, אין הוא יכול עבור התנגדות בני משפחתו, שלא זכו להבין ולדעת טיבו של האור המאיר בברסלב, לוותר על נסיעה כזו שתביא לו ישועה ומזור לנפשו המתייסרת. הוא החליט איפוא לנסוע מיד לרבינו לברסלב, ולחזור הביתה עוד באותו ערב.

הוא אמר ועשה, ויצא מיד באותו יום חרפי גשום לברסלב, ועקב הגשמים העזים התעכב בדרכו.

מיד כשנכנס מוהרנ"ת אל הקודש פנימה להתראות עם רבינו-הושיט לו רבינו ידו לשלום בהוסיפו: "אנחנו צריכים לומר לך 'שלום עליכם' ו'צאתכם לשלום' בחדא מחתא"... וזאת כמובן בכדי שלא תתגבר עליו המחלוקת ביותר מצד משפחתו.

ועוד הוסיף רבינו ואמר:

"האדם צריך להמשיך את עצמו אחר האמת ולדרוש ולחקור היכן הוא בכל זאת האמת". ותוך כדי כך אמר רבינו תורה לפניו (ליקוטי מוהר"ן סימן קי"ב) שתוכנה הוא, שהאמת היא המפתח לתפילה כראוי. כשאדם מתחיל להתפלל, יש שמתגברים עליו כל מיני רעיונות ומחשבות זרות והם מעכבים את תפילתו לעלות אל ה'. אבל ברגע שהוא מגיע לאמת, אזי אור של ה' בעצמו כביכול מתלבש בו, היות וחותמו של ה' אמת, וכך הוא יוכל למצוא הרבה פתחים מהחושך והגלות שהוא סגור שם. רבינו האריך עוד בתורה נפלאה זו.

אותו שבוע היה פרשת נח. רבינו הראה לו איך שכל הרעיונות שהעלה בתורה שלו נקשרו לפסוק "צוהר תעשה לתיבה":
בסיום תורה זו כותב רבינו:
"והמשכיל המבין יש לו להתפלל כל ימיו שיזכה פעם אחת כל ימי חייו לדבר דיבור אחד של אמת לפני ה' כראוי" (ליקוטי מוהר"ן קי"ב).
לאחר פגישה קצרה זו נסע מוהרנ"ת לביתו.
שבועיים חלפו עד שמוהרנ"ת נסע שוב לרבינו. הוא סיפר לו שהוא כבר מכין את החשבונות רק אחת לשבוע, במוצאי שבתות... רבינו נאנח ואמר לו: "מה יגיד אליהו הנביא על זה"... אתה חייב לערוך חשבונות של חול כל מוצאי שבת?! ואולי פעם בחודש היה מספיק? הזמן מאד קצר! הזמן רץ מהר מאד. בטרם שהאדם שם לב לכך, חייו הם כבר מאחוריו. תנצל נא את הזמן אך ורק לעבוד את ה'".
או אז החליט מוהרנ"ת להמעיט יותר ויותר בשייכותו המועטה לעולם הזה, מעתה הוא לא יערוך את חשבונותיו מידי שבוע אלא אחת לחודש בלבד!

מיחידי הסגולה בני העליה

אשתו של מוהרנ"ת לא ידעה את נפשה מרוב זעם. היא כעסה על זה שמוהרנ"ת לא הסכים לערוך את החשבונות יותר מפעם בחודש. היא שפכה את מר ליבה לפני אביו של מוהרנ"ת, ואף הוא כעס מאד על בנו, אבל מוהרנ"ת לא שעה לכעסם והתעקש לקיים את עצתו של רבינו, להקדיש את כל חייו לעבודת ה', כי לפי גודל נשמתו הנהיגו רבינו כיחידי סגולה שבדור. אשר כמובן לא כל אחד יכול לעמוד בה, ובה נהגו מאז ומקדם בני העליה הצדיקים שבדור.
וכפי שמוהרנ"ת משתפך לפני בנו כעבור שנים במכתבו אליו: "...כי לא באנו לזה העולם לאכול ולשתות ושאר תאוות ח"ו, ולא בשביל ממון וכבוד המדומה של זה העולם, רק לסבול עמל ויגיעה כדי להכיר את בוראנו ויוצרנו ית"ש, על פי התורה אשר שם משה לפני בני ישראל, וכפי שמדריכים אותנו הצדיקים האמיתיים שבכל דור ודור..." (עלים לתרופה-קס"א).
חבריו וקרוביו ניסו להסית אותו מדרכו והרבו דברים עליו: "איך אתה יכול כך להתאכזר לעצמך ולמשפחתך? אתה חייב לדאוג לפרנסה!" אבל מוהרנ"ת היה כל כך שקוע בלימודו ובעבודתו הקדושה שלא היה לו זמן אפילו לשמוע את דבריהם וכל שכן שלא להשיב להם.

כדאי להעתיק מה שכותב על תקופה זו בחיי מוהרנ"ת, רבי אברהם ב"ר נחמן מטולטשין (תר"ט-תרע"ח, 1849-1917) מאנשי העליה שבחסידי ברסלב מהדור הקודם:
"ולבו היה בוער מאד לעבודת השם יתברך, וכל תפילתו ולימודו היה בהתלהבות גדולה מאד, אשר אין לשער. ובכל עת ועת שהיה צר לו בעבודתו יתברך היה נוסע לאדמו"ר ז"ל והוא הרבה מאד בדבריו הנעימים לעוררו ולהחיותו ולחזקו בכל מיני חיזוק. ואדמו"ר ז"ל דיבר עמו שיקח לעצמו בדעתו שיתחזק בעבודתו ית' אף אם יעבור עליו מה, אפילו אם יצטרך חס ושלום לחזור על הפתחים... וכן עשה וקיים מוהרנ"ת ז"ל, ורצה לפרוש את עצמו לגמרי מהבלי העולם הזה, ולבלות כל ימיו בתורה ועבודת השי"ת, וכל אוהביו ומיודעיו הרבו לדבר עליו על שאינו מרחם על עצמו ועל אשתו ובניו להשתדל בעסקי פרנסה כדרך כל הארץ, והוא לא היה לו פנאי כלל אפילו לשמוע את דבריהם ומכל שכן וכל שכן להשיב להם... והוא לא הסב פניו, והרבה לעסוק בעבודתו יתברך בהתמדה גדולה, וגם שקד בכל עת על דלתי אדמו"ר ז"ל, לשמוע ממנו דברי אלוקים חיים"...

* * *

זרע של קיימא

ביום שישי, ר"ח כסלו תקס"ג-כעבור קרוב לעשר שנים מנישואיהם-ילדה אשת מוהרנ"ת מרת אסתר שיינדל, בן. הברית מילה התקיימה ביום שישי הבא, ונקרא שמו בישראל, שכנא. הוא היה הראשון מכל בניו של מוהרנ"ת שהתקיים אצלו. כאמור ברכו רבינו שזרעו יתקיים. וכאן ראה מוהרנ"ת כי ברכתו של רבינו נתקיימה.
ימים ספורים לאחר הברית נסע מוהרנ"ת שוב לברסלב לחסות בצלו של רבינו. שם שהה שלושה שבועות רצופים, עד אחרי שבת חנוכה.

מפלת הרשע

באותה עת סבלו החסידים בנמירוב צרות רבות ורעות מידיו של רשע מפורסם. הם החליטו כי כשיבואו אל רבינו ישפכו לפניו לבם ויבקשו עצה להנצל מחמת המציק.
בשבת חנוכה בשעת סעודה שלישית, אמר רבינו תורה על הפסוק "ראיתי והנה מנורת זהב" (זכריה ד).בתורה זו מפליג רבינו בגודל כוחה של אנחה של נשמה יהודית, וכי על ידה אפשר להשלים כל החסרונות. וכל אלו הקשורים לצדיק הדור המכונה "איש אשר רוח בו" זוכים לרוח חיים, וכך נשלמים חסרונותיהם. אך הרשעים החולקים על הצדיקים ממשיכים את רוח חייהם באמצעות הסטרא אחרא, ואע"פ שלזמן-מה גדול וחזק כוחם, כרוח סערה שגדול בשעתו, אך בסופו של דבר הוא בטל כליל, מבלי להותיר שריד.

ורבינו פנה לאנשי נמירוב ואמר להם בדרך צחות: כאשר תסעו לבתיכם, וישאלו אתכם 'מה פעלתם'? תאמרו להם: פעלנו רוח חיים מצדיק אמת, ובכח זה תהיה מפלה לרשע... "והאמת כן הוא", כותב מוהרנ"ת, "שפעלנו רוח חיים שקבלנו ממנו להשלים כל החסרונות" (חיי מוהר"ן ד) והרשע הזה נחל מפלה גדולה.
מוהרנ"ת מציין שלאחר אמירת תורה זו הרבה רבינו לרקוד.

"תורה שבכתב"

לאחר השבת, קרא רבינו למוהרנ"ת והורה לו להתחיל לרשום את תורותיו. מוהרנ"ת מלבד קדושתו ורום מעלתו בעבודתו ית', ניחן גם בכשרונות מעולים בלתי מצויים, ולכן היה הוא האדם הראוי להבין את תורות רבינו העמוקים מני ים, ואחר כך גם לרשמם כראוי וכיאות, באופן שישארו לנצח.
אמנם גם עד עתה היה מוהרנ"ת כותב את התורות, אבל רק לעצמו, ומעתה צוה לו רבינו שיתחיל בכתיבה כדי שיוחקו לאחר מכן בספר לדורות עולם.
הוא התחיל את תפקידו החדש כבר מאותה תורה ששמעה בשבת חנוכה. רבינו עצמו הדריכו כיצד לנהוג בכתיבתו. סדר הכתיבה היה, שרבינו היה אומר את התורה למוהרנ"ת קטעים קטעים בלשון האידיש, והוא היה רושמה בלשון הקודש, לאחר הכתיבה היה קוראה לפני רבינו בכדי שיתן את הסכמתו עליה.
שלושה שבועות שהה מוהרנ"ת בצל רבינו. הוא ספג באותה עת תורה וקדושה, הוראות והדרכות בעבודת ה', כשרבינו לא פוסק מלעודדו ולחזקו שיוכל לעמוד בכל אשר עובר ויעבור עליו.

לילות החורף-לילות של זהב

מוהרנ"ת עשה כאמור את לילות החורף הללו אצל רבינו, בהם זכה לקלוט במיוחד יותר מכל ימות השנה, וכפי שנאמרו כמה וכמה שיחות בנושא זה. מוהרנ"ת אמר פעם: "בליל שבת קודש חרפי אפשר לפעול למעלה כמו בליל כל נדרי". בחורף, הלילה ארוך, ואפשר לעבוד את ה' כל הלילה. "בליל שבת קודש שורה צמאון גדול לה' ית' בעולם"- היה אומר. (שיח שרפי קודש א'-תק"ז)
רבי נחמן מטולטשין, תלמידו הנאמן של מוהרנ"ת אמר עליו: "מה שזכה לידע מרבינו ז"ל יותר משאר תלמידי רבינו ז"ל היה רק מלילי שבתות שבחורף. היתה אז התנוצצות קדושה ונוראה מאד על פניו ז"ל והיה אומר אז תורה ביראה גדולה וכל התלמידים אף על פי שהיה להם התנוצצות וכו' אף על פי כן הוא לא היה יכול לישון והיה יוצא חוץ

לעיר ברסלב תחת ההר אצל הנהר בוג והיה צועק כל הלילה: רבונו של עולם כאן בוער אש כזה, הבער נא אש זה בליבי פנימה".
"ובבוקר השכם התפלל בהתעוררות גדולה, ובפרט 'נשמת' היה אומר בניגון המעורר הלב מאד (ניגון זה ידוע אצל אנ"ש) ומזה זכה למה שזכה אשרי לו" (שיח שרפי קודש תרס"ד)
בקרב חסידי ברסלב היתה מפורסמת תמיד האימרה מפי הרה"ק רבי פנחס מקוריץ זיע"א שהיה מכנה את לילות החורף: "גילדענע נעכט"-לילות זהב! בהם אפשר לחטוף הרבה מאד בעבודתו ית'.

ביטול הבחירה

יחודו של מוהרנ"ת על פני שאר התלמידים היה, כי אמנם כל החסידים היו מטים אזניהם תמיד לשמוע את תורותיו הקדושו"ת של רבינו, ואילו מוהרנ"ת היה מקשיב לכל מילה שיצאה מפיו אפילו אם היתה נראית כשיחת חולין בעלמא, כמו שאמרו חז"ל: "אפילו שיחת חולין של תלמיד חכם צריך תלמוד" (עבודה זרה י"ט-ב').עד כדי כך שמוהרנ"ת התבטא פעם ואמר: "העיקר מה שהכרתי את רבינו ז"ל היה משיחותיו הק' אשר בחול" (שיחות וסיפורים עמ' קכ"א).הוא גם אמר: "בעת שהייתי שומע איזה דיבור מרבינו היה לי באותו עת ביטול הבחירה לגמרי!" (שיח שרפי קודש א'-תשכ"א)
.
כמו כן התבלט מוהרנ"ת על כולם בביטולו המוחלט לרבינו, שמאותו יום שבא לרבינו הניח בצד את כל שכלו העצמי, ומעתה בכל עת שהוא שמע משפט אחד מהרבי היתה לו טיפה אחת של חכמה, עוד משפט-עוד מעט שכל, וכך הלאה, עד שרוקן שכלו לגמרי, ומוחו נתמלא אך ורק משכל הרב, וזו היא המדריגה הגדולה ביותר בהתקרבות לצדיקים, אליה הגיע מוהרנ"ת והשיגה בשלמותה. ומסיבה זו קיבל מוהרנ"ת יותר משאר החסידים, כי בעוד שהאחרים קיבלו עליהם את הרבי כמנהיגם והדמות המרכזית בחייהם, עם כל זאת עדיין לא ביטלו לגמרי את דעתם הם, כי הרי הם היו גדולים בזכות עצמם... והחזיקו קצת בשכל שלהם. לעומת זאת, מוהרנ"ת למרות גאונותו המופלגת בש"ס ופוסקים וגודל מדריגותיו בקדושה וצדקות-התבטל לרבינו לגמרי, כגמול עלי אמו, וראה את עצמו תלוי ברבו "כמו שהירח תלוי בשמש לאורו" (אבניה ברזל עמ' כ' וראה גם ליקוטי מוהר"ן סי' ז' תנינא ענין "נתרוקן מוחו")
.

"כשהתאונן פעם מוהרנ"ת לפני רבינו על כל מה שעובר עליו בענין התקרבותו אליו, אמר לו רבינו בזה"ל: "איך האב דיר אריין געכאפט אין זאק אריין!..." (תפסתי אותך בתוך השק!) השיב מוהרנ"ת: "רבי! קשרו אותי היטב שלא אוכל לצאת!..." (שיח שרפי קודש א'-קכ"ט).

אכילת מרורים

לאחר חנוכה, בשובו לביתו, רגזו בני הבית מאד על מוהרנ"ת. אשתו נטלה בחרי אף את מפתחות החנות וזרקה לעברו וקראה: "קח לך! איני יכול יותר לשאת לבדי את עול הפרנסה!... "

אביו, שקצפו לא ידע גבולות, רטן לעומתו: באופן כזה, להשליך מעליך את העול ולא לעסוק בשום משא ומתן, לזאת לא אסכים יותר... ומעתה לא תהיה סמוך על שולחני... איני חפץ לראותך יותר! אביו כמעט אחז בערפו לזרקו מהבית, ובאותה שעה שמוהרנ"ת ראה בצערו העז של אביו, נזדרז לעזוב את הבית ופנה לבית סבו שהוא היה מקרבו במקצת.

הסב, אבי אמו, רבי יצחק דנציג, אף הוא יסרו במעט: מדוע הינך יורד לחיי אביך?! מוהרנ"ת לא השיב במאומה, וכי מה ישיב?

לא ידעו בני המשפחה איזה אילן גדול עומד לצמוח בכרמם... לא ידעו גם את המאור הגדול אשר יאיר עיני ישראל ויקרב נפשו"ת רבות אליו ית', ובודאי לא הרגישו הם את טעם גן העדן שטועם אצל רבינו, האם כדאי לו לוותר על כל זאת תמורת נזיד עדשים, עבור מעט פרנסה בעולם החולף כהרף עין?!...

לבו היה מיצר בקרבו שאביו ומשפחתו אינם מעריכים את השינוי שחל בו עם התקרבותו לרבינו, וכי הוא התמסר כל כולו לתורה ועבודה, עד שבזמן מועט כזה הגיע למצב בו חפצי עולם הזה אינם שוים אצלו לכלום, שכל כך שאף לכך...

ובכן, אביו בראותו כי אין הוא יכול להשפיע על בנו, גרשו כליל מביתו, בנטלו ממנו אף את כסף נדוניתו בסך אלפיים רובל, עד שמוהרנ"ת נאלץ להיות סמוך על שולחן זקנו, והמשיך לאכול מרורים מכל צד.

אולם כל זה לא השפיע עליו ולא גרמו להחלשתו בעבודת ה'. אדרבה הוא ניצל כל רגע ללימוד ועסק בתפילה, ועקב זה היה נוח לו יותר אצל סבו, שם מצא מקום מיוחד לעבודותיו ולהתבודד בפני קונו, כפי שהוא עצמו כותב: "כשישבתי בבית אבי זקני ז"ל, שהיה בית גדול ומרווח, מצאתי שם ברוב הפעמים מקום מיוחד" (ימי מוהרנ"ת א'-פ"ב).

"אצל בעל כזה מחפשים פרנסה"?!

אשתו שכבר לא עמדה יותר בסבל, חשבה ששמא אין היא מתאימה עבורו, ושמא ראוי לה לבקש ממנו גט פיטורין. גם אביו של מוהרנ"ת הבין לרוחה ואף הוא הסכים שיתכן שזו היא העצה.

היא נסעה אל אביה הר"ר דוד צבי, וכשהציעה את מחשבתה זו בפני אביה הגדול, פנה אליה בשאלה:

"האם לומד הוא לפחות מאז התקרבותו לרבו"?

"לומד?! השיבה הבת, "לומד הוא פי כמה וכמה מאז דרכו החדשה, עד שאי אפשר לנתקו לרגע אחד מלימודו"

.

"אם כך הוא הענין" הגביה אביה קולו, "לא יאה לבקש גט ממנו... רבי כזה המעורר את תלמידיו להתמדה שכזאת, ראוי להערכה וברכה!"

ראתה הבת כי דרכי בעלה מוצאים דוקא חן בעיני אביה, ניסתה שוב:

"והפרנסה מה תהא עליה"?

"אצל בעל כזה את מחפשת פרנסה?! חרשי את האדמה באפך והביאי לו פרנסה! כדאי הוא שתעמדי ברחוב טעונה שק עם מלח למכירה כדי לזכות לפרנס בעל כזה!!!" -גער בה אביה.

הלב נהפך

רבי דוד צבי אהב את התורה בכל נפשו. ברגע ששמע איך שרבינו החדיר אהבה לתורה במוהרנ"ת, קרא: "לכזה רבי צריכים להודות".

הדברים המפורשים שיצאו מפי אביה הנערץ, הרכיכו מעט את לבה, ומיד חל בה שינוי במחשבתה להנהגות בעלה.

בשובה לביתה, היתה מפוייסת מעט, ופסקה לרגוז עליו, אך אביו עדיין בשלו, כעסו טרם פג, ובשל כך נאלץ עדיין מוהרנ"ת לשהות אצל זקנו רבי יצחק. אף הוא ניסה תמיד לדבר על לב מוהרנ"ת שיפסיק מנסיעותיו לרבינו כדי לא לגרום צער לאביו, אך כאמור מוהרנ"ת כבר היה דבוק ברבינו באופן כזה שלא שייך היה למנעו מנסיעותיו התכופות אליו.

מוהרנ"ת מצטרף אל רבינו בנסיעותיו

ואכן, הוא קם ונסע לרבינו בסמוך לראש חודש שבט.

בשהותו אז אצל רבינו, זכה מוהרנ"ת להשתתף עמו בנסיעתו אל דוד רבינו הרה"ק רבי ברוך ממז'בוז', כי רבי ברוך שהה אז בעיר טולטשין הסמוכה, ורבינו נסע אליו בלוויית מוהרנ"ת.

* * *

הנסיעה למדוודיבקא

לאחר מכן יצא רבינו לבקר את חסידיו בכמה עיירות, טשעהרין, טראהוויצא ומדוודיבקא כמנהגו תמיד.

במהלך אותו ביקור עמדה להתקיים שמחת החתונה של בתו הכלה מרת שרה, היא היתה משודכת לרבי יצחק אייזיק, בנו של רבי לייב מדוברובנא, והחתונה נקבעה להיות במדוודיבקא. כמה חסידים, ביניהם מוהרנ"ת, הצטרפו ללוות את רבינו עד העיירה ליניץ.

בליניץ נתקבל רבינו ומלויו בחיבה ובהערצה רבה על ידי הרה"ק רבי גדליה מליניץ מתלמידי המגיד ממזריטש.

לאחר מכן שב מוהרנ"ת לבית סבו בנמירוב.

בהמשך נסיעה זו למדוודיבקא, המרוחקת מרחק רב מנמירוב, לא הצטרף מוהרנ"ת לרבינו. הוא שהה אז כאמור בבית סבו בנמירוב, ואף לא ידע כלל כי רבינו מתכונן להשאר זמן רב במדוודיבקא. אולם כעבור מספר ימים נודע למוהרנ"ת בדרך אגב על ידי הרבנית, ששלחה לקנות בנמירוב מיני מזונות עבור החתונה, שהיא תתקיים בראש חודש ניסן במדוודיבקא. משמע שרבינו עומד לשהות מחודש שבט עד ניסן ואולי עד אחרי חג הפסח במדוודיבקא.

לב מוהרנ"ת דאב בקרבו לשמע הידיעה הזאת. כי מנמירוב למדוודיבקא מרחק רב, כיצד יוכל לסבול דבר זה-לא לראות את רבינו תקופה ארוכה כל כך?...

בתחבולות תעשה מלחמה...

מוהרנ"ת החליט איפוא כי עליו לנסוע למדוודיבקא, אמנם המרחק היה עצום (מעל מאתיים קילומטר) וגם יש חשש סביר שלא יצליח לחזור לביתו לחג הפסח, ואז אש המחלוקת תגבר מאד, שמא לא יוכל להכנס כלל לביתו.

אבל היות והוא חפץ בכל לבו להיות אצל רבינו, החל לחשב כל מיני תחבולות כיצד לערוך נסיעה זו מבלי לגרות את אש המחלוקת עליו יתר על המידה.

אז עלה בלבו רעיון מחוכם: מכיון שבברדיטשוב מתגוררת דודתו, אחות אמו, שהיא בעלת בתי מסחר גדולים ומשופעת בעושר רב, והיא חשוכת בנים, ומוהרנ"ת היה נחשב

בעיניה כבנה ממש, כל אימת שהיה נקלע לברדיטשוב היה נכנס לביתה. תמיד היתה מפצירה בו שיטול חלק באחד מבתי המסחר שלה, בהדגישה כי לא יצטרך לבטל זמן רב עבור זה, די לו לשים עין על המשרתים בבית המסחר, לחשב מעט חשבונות וכיוצא באלה, כלומר שבמעט תשומת לב יזכה למקצוע חשוב אשר שכר רב יוציא מכך, היא דברה על לבו כי הוא יוכל אז למלאות שאיפתו לשבת על התורה ועל העבודה כשפרנסתו תהיה מצויה לו בריוח במעט מאד טרחה. תמיד היה מוהרנ"ת דוחה הצעתה, מה גם שלאחר התקרבותו לרבינו, לא אבה להתקשר עם דברים שבגשמיות, כי רצונו היה לברוח מעסקי העולם יותר ויותר.

אולם עתה החליט להשתמש באמתלא זו. הוא הודיע מיד בבית כי יש בדעתו לנסוע אל דודתו ולנסות לעמוד על טיבם של עסקיה, שמא ייטבו בעיניו.

בשמוע זאת בני המשפחה, שמחו מאד. גם אביו וגם אשתו הסכימו מיד להצעה. זמן הנסיעה נקבע לתחילת חודש אדר. מוהרנ"ת שיער כי יצטרך לשהות במדוודיבקא זמן מה, על כן הודיע לבני ביתו כי ישוב לקראת חג הפסח...

אשתו ששמחה מאד מנסיעתו זו, הכינה עבורו בגדי שבת ובגדי חול, וכן בגדים חמים נגד הקור השולט שלטון ללא מצרים בחדשים אלה ברחבי אוקראינה, וכן צידה לדרך במידה מספקת, ויצא מביתו בתחילת אדר בברכת פרידה מאת משפחתו.

* * *

פרק ח - יהושע שלי"

נודע הדבר

מוהרנ"ת יצא מביתו בכבוד גדול. אך מכיון שלא ידע את הדרך למדוודיבקא המרוחקת, נמלך ונסע לליניץ, שהיא בדרך לברדיטשוב, משם יתעניין היטב וידע כיצד להמשיך את דרכו הלאה עד שיגיע למשאת נפשו אצל רבינו במדוודיבקא.

כאשר יצא מוהרנ"ת מן הבית נודע איכשהו לאביו כי אין מגמת פני בנו העיר ברדיטשוב, וכי לא למסחר פניו... אלא לרבו במדוודיבקא, אף גם שמע כי בנו נסע תחילה לליניץ ומשם חושב הוא להמשיך הלאה.

אביו שלח מיד שליח מיוחד להרה"ק רבי גדליה מלינץ להודיעו, שכאשר יגיע בנו ללינץ ישלחו חזרה לביתו, בגזירת כיבוד אב.

מכיון שהדרך ללינץ לא היתה נהירה למוהרנ"ת, התעכב בדרכים, וללינץ לא הגיע אלא לאחר שהשליח כבר מסר את שליחות אביו לרבי גדליה.

כאשר נכנס לחצר הצדיק מליניץ, שאל למקורבי הצדיק אם יוכל עתה להכנס. הם הודיעוהו כי הצדיק ישן עתה, כמו כן נודע לו על דבר השליח המיוחד שהגיע מאביו. הוא הבין שהכונה היא לעכבו בדרך...
ללא מחשבה יתירה יצא מוהרנ"ת את חצר הצדיק מליניץ ושאל אודות הדרך המובילה למדוודיבקא, ומיד יצא לדרכו טרם ניעור הצדיק משנתו.

פורים אצל רבינו

משם נסע מוהרנ"ת דרומה לברסלב, ומשם מזרחה לכיוון מדוודיבקא. טלטולי דרך קשים היו מנת חלקו בדרכו הארוכה הזו. קור עז שרר בעולם. השלגים עכבו את המסע, ותלאות רבות וקשו"ת פקדוהו על כל צעד ושעל.
לאחר מסע ארוך ומפרך של קרוב לשבועיים, הגיע מוהרנ"ת בתענית אסתר לפנות ערב, לפני קריאת מגילת אסתר, לכפר אחד הרחוק שנים עשר מיל מן העיר מדוודיבקא. צער רב הצטער מוהרנ"ת על כך שלא יעלה בידו, על אף רצונו העז, לשמוע את קריאת המגילה מרבינו. הוא ניחם את עצמו כי מן השמים עכבוהו, ובכל זאת עלץ לבו כי הנה מתקרב הוא כבר למדוודיבקא.
בדרך פגש בר' יודל, המקובל, מגדולי תלמידי רבינו, ובצותא נכנסו לכפר. בני הכפר ששו ושמחו לקראתם, כי היה חסר להם עשירי להשלים המנין לקריאת המגילה, עתה יוכלו להתפלל ולקרוא המגילה בעשרה.
רבי יודל קרא את המגילה, בעיינו מקודם בסדור עם כוונות האריז"ל של מוהרנ"ת שנשא עמו תדיר.
מוהרנ"ת חפץ להמשיך בנסיעה למדוודיבקא מיד לאחר קריאת המגילה, מה גם שעכשיו לאחר תענית אסתר חייבים לאכול, בפרט שהאכילה בפורים היא מצוה.
מוהרנ"ת סעד את סעודתו בעיירה. וכשרצה לאחר מכן להמשיך בנסיעתו, סרב העגלון לנסוע מחמת חשכת הלילה. הפציר מוהרנ"ת באנשי העיירה שיעמידו לרשותו עגלה שתיקח אותו למדוודיבקא, כי כבר כלתה נפשו לראות את רבינו... "גם אם אגיע לאחר חצות, לפחות אהיה במחיצתו של רבינו"-התחנן.
אנשי העיירה אכן שכרו לו עגלה, ומוהרנ"ת הגיע למדוודיבקא אחרי חצות הלילה.
בהגיעו למדוודיבקא היתה העיר כולה שקועה כבר בשינה עמוקה, אף האכסניות כבר היו נעולות. מוהרנ"ת לא ידע לאן לפנות. עמד מוהרנ"ת ברחוב על מטלטליו כאשר כפור עז שרר בחוץ וצרב כפות ידיו. תוך שהוא עומד, נמלך לחפש אחר בית הכנסת של העיירה ולהכנס שם.

מוהרנ"ת החל לסובב אנה ואנה במרחבי העיר, עד שמצא בנין שהיה נראה לו כמו בית כנסת. כשהוא הבחין שהדלת ננעלה מבפנים הבין שמישהו נמצא שם.
החל מוהרנ"ת דופק על הדלת.
"מיהו הדופק בלילה?"-נשמע לפתע קול מבפנים.
"מישהו הבא מדרך רחוקה" השיב מוהרנ"ת "המחפש את נינו המפורסם של הבעש"ט שהגיע למדוודיבקא לחתן את בתו בעיר".
התברר כי השמש שהיה בפנים, זקן מופלג היה, והוא התקרב לרבינו עוד מאז שרבינו דר במדוודיבקא בימי נעוריו.
הלה פתח את הדלת וקבלו בברכת 'שלום עליכם' ובסבר פנים יפות.
-"מאין אתה"?
-"מנמירוב"!
-"מנמירוב? וכיצד מכיר אתה את רבינו איש קדוש אלקי?".
מוהרנ"ת ענה שנמירוב נמצאת קרוב לברסלב, ושם כבר הגיע שמעו של רבינו.

"תלמידי יהושע נתן..."

לפתע שואל השמש:
"הגד נא, מה שמך?"
"מדוע זה תשאל לשמי?" הקשה מוהרנ"ת, כשהבין כי לא בכדי הוא שואל זאת.
והשמש מתחיל לספר:
"אחרי קריאת המגילה הייתי עם רבינו. אין לתאר את השמחה ששררה שם. כולם רקדו וכרכרו כיאות וכראוי לפורים. בתוך כך נענה רבינו ואמר: "תלמידי יהושע, ששמו נתן, נכסף מאד להיות עמנו פה... אך הוא יסיים את הפורים בשושן פורים---" סתם ולא פרש.
"איש מן הנוכחים לא הבין דבריו" המשיך השמש "אך גם לא העזו לשאול את כבוד קדושתו על כך... ושמא... שמא שמך יהושע נתן?..." לחש השמש באזני מוהרנ"ת.
"שמי נתן!" השיב "וזאת שרבינו מכנה אותי יהושע, מן הסתם מתפלל הוא עבורי שה' יושיעני מכל הצרות, כשם שמשה התפלל על יהושע..." (רש"י במדבר יד).

"נשמתך היתה עמנו"

השמש שהיה עד לרוח הקודש גלויה של רבינו שידע על בואו המדוייק של מוהרנ"ת, הבין כי העומד לפניו הינו אדם גדול ונעלה, וראה זכות לעצמו להזמינו לביתו, הסמוך לבית הכנסת, בנשאו לפניו את מטלטליו. הוא הזמינו לסעוד, לנוח ולישון מעט כדי לפוש מטרחות הדרך.

אבל מוהרנ"ת סירב, ובמקום זה ביקש את השמש שיורהו את הדרך למקוה, וירד לטבול. לאחר הטבילה הלך מוהרנ"ת להתפלל כותיקין באותו בית מדרש בו נכנס בלילה (בבית כנסת זה נהגו להתפלל ותיקין כמנהג הבעש"ט) מוהרנ"ת שעייף היה מאד מהדרך הקשה, ועדיין לא ישן כלל בלילה זה, החליט להתפלל תחילה ולשמוע מקרא מגילה, יטעם משהו, ורק לאחר מכן ילך לקבל פני רבינו בראש צלול.

כאשר נכנס מוהרנ"ת להיכלו של רבינו-כבר עמד להסב לסעודת פורים, ועדת חסידיו מסובים סביבו נכונים לקיים מצות היום.

רבינו פנה אל מוהרנ"ת ואמר:

אמנם שהית בעת קריאת המגילה בכפר-אך נשמתך היתה עמנו!!!

צא הלחם בעמלק...

רבינו קרב את תלמידו קרבה יתירה, הוא הושיט לו יי"ש, באמרו אליו: אף שעייף הינך מן הדרך ועדיין לא נחת די צרכך, עליך לקיים את ציווי חז"ל "חייב אינש לבסומי בפוריא", ומצות מחיית עמלק, טול ושתה..." (יש לציין שרבינו אמר פעם: טרינקען פורים [להשתכר בפורים] הוא תיקון גדול).

מוהרנ"ת עמד לפני רבינו באימה וביראה גדולה, ורבינו אמר לו: "כבר קיימת והיו עיניך רואות את מוריך... ויכול אתה לשמוח, והרי פורים היום".

מוהרנ"ת חפץ היה מאד לשוחח עם רבינו ביחידות, לספר לו את כל אשר עם לבבו, ובפרט בענין נסיעתו, אך בנוכחות הציבור קשה היה עליו לדבר.

רבינו שכיון למחשבותיו, פנה אליו שוב ואמר: "אולי עייף אתה מהדרך, אתה חייב לנוח קצת! ובכן, צא הלחם בעמלק!"... מוהרנ"ת הבין מיד שרבינו מרמז שעליו להלחם בספקות שבמוחו (ספק בגימטריה עמלק) והוא קיבל על עצמו ללחום מלחמה זו. הוא נפרד מרבינו והלך לאכסניתו לנוח.

לא ימיש מתוך האהל!

לפנות ערב הופיע שוב מוהרנ"ת בהיכלו של רבינו. אוירה של שמחה וחדוה עצומה שררה שם, מיד כשנכנס מוהרנ"ת, קבלו שוב רבינו בחביבות, והורה לו לשבת על ידו, ואמר לו:

"עמך יש לי הרבה על מה לשוחח אך לא עתה, ומה שחשוב ברגע זה הוא, מה ששוחחנו בקשר לתורה של "משה ויהושע", (בסימן ו' בליקוטי מוהר"ן) הרב והתלמיד. דע, שאתה הוא אותו תלמיד, אף על פי שיש לי תלמידים חשובים מאד, יותר מבוגרים ממך (כגון

ר' שמעון, ר' יודל, ר' אהרן, ר' שמואל אייזיק) אבל מפני ש"יהושע בן נון נער" בגלל זה הוא "לא ימיש מתוך האהל"...

מוהרנ"ת הצטרף לרוקדים, אך לבו בל עמו. רבינו אמר לו מפורשו"ת "לא ימיש מתוך האהל"... כלום יוכל לעמוד בזה? הלא יודע הוא היטב את המצפה לו בבית... ובפרט כאשר יוודע להם כי במקום לנסוע לברדיטשוב למסחר, נסע לרבינו... הוא ידע שיצטרך לשלם ביוקר על נסיעתו זו. אמנם מצד אחד היתה לו קורת רוח מרובה מכך שרבינו חפץ בקרבתו, אך ההרהורים מה שיגיע לו מבני משפחתו, אביו וחותנו-העיבו על שמחתו.

לפתע פנה אליו רבינו:

אל דאגה! היה תמיד בשמחה, אף כשתחזור לביתך!!

הכל מרומז בתורה

מוהרנ"ת נוכח שרבינו צופה הכל ברוח קדשו, ונתבייש מאד, והנה שומע הוא שוב את קול רבינו:

"הבושה היא גם חלק מאותה תורה! (הנ"ל) אבל האדם חייב להיות בקי בשוב: אתה חייב לדעת איך לעמוד ברגעים הקשים. 'בקי ברצוא' היית כשבאת הנה, עכשיו תצטרך להיות 'בקי בשוב' יותר מתמיד!"

מוהרנ"ת התפלא פליאה עצומה איך רבינו מכוון בתורתו הקדושה את כל מהלכיו ומעבריו.

לאחר מכן התפזר הקהל, וגם מוהרנ"ת שב לאכסניתו.

שושן פורים הוא גם פורים...

בבוקר, מיד לאחר התפילה, נכנס שוב מוהרנ"ת אל רבינו. בהגיעו, כבר סיים רבינו תפילתו, והוא קיבל את מוהרנ"ת בחביבות, וכיבדו במשקה ומזונות.

מוהרנ"ת השיח את לבו לפני רבינו באמרו, כי הרי שמע מפיו שעל ידי ריקודים ממתיקים הדינים, ושמא לא יצא ידי חובתו כראוי בפורים זה.

"נו, השיבו רבינו, שושן פורים הוא גם פורים".!

רבינו המשיך: "אתמול שוחחנו על התורה המדברת על הקשר בין משה ויהושע, ועתה יש לי להוסיף עוד ענינים השייכים לזו התורה, אך עכשיו אין הזמן להאריך".

תוכל לכתוב חידושים

"ואז" כותב מוהרנ"ת "ישבתי לפניו והעתקתי התורה הזאת לפניו, ומפיו יקרא אלי מתוך ספרו בכתב ידו הקדושה, ואני כותב על הניר".

בינתיים התאספו עוד אנשים אצל רבינו. שוב נמשכה השמחה בזמרה וריקודים, ולא פסקה עד זמן מנחה. תוך כדי כך נענה רבינו ואמר למוהרנ"ת: "הן רואה אתה ששושן פורים הוא גם פורים, ואורם של מרדכי ואסתר יאיר עליך כמו ש'הדר קבלוה בימי אחשורוש' (שבת פח ע"ב) כן גם אתה תוכל לכתוב חידושים. מוהרנ"ת הבין מיד שרבינו מכוון בזה לדבר מסויים, או לתפקיד חדש שהוא עומד להועיד עבורו, אך עדיין לא הבין במה המדובר.

כאשר החלו האנשים להתפזר לביתם, פנה רבינו למוהרנ"ת ואמר: "אתה כנראה תחזור אלי לפני לכתך לישון".

"אשוב עוד שעה או שעתיים"-השיב.

בשוב מוהרנ"ת לרבינו, מצאו כשהוא יושב על מיטתו מתכונן לישון. מוהרנ"ת עמד לפניו. רבינו שב לדון במה שהתחיל ביום העבר, להסביר את הקשר בין שלושת המצוות שנצטוו ישראל בכניסתם לארץ, והתורה של 'קרא את יהושע' המדברת על הקשר בין משה ויהושע, ואמר שכולם מרמזים על התשובה. וכשמוהרנ"ת שאל: "כיצד"? ענה רבינו: "זאת תאמר אתה"!...

מוהרנ"ת נפרד ממנו והלך לו.

"ותיכף התחלתי לחשוב בזה-כותב מוהרנ"ת בספרו חיי מוהר"ן (אות ב')-ותיכף בדרך הליכתי אז מביתו לאכסניה שלי, הזמין לי ה' בזה חידושים נאים, ובבואי לאכסניה שלי מצאתי בעזרת ה' כלי כתיבה, וכתבתי מיד מה שחנני ה' בזה, וזה היה בתחילת חינוכי לחדש בתורה הקדושה, שחינך אותי ברחמיו ודרכיו הנפלאים. וביום שלאחריו הבאתי לפניו מה שכתבתי, והוטב בעיניו, ושחק מחמת שמחה, וענה ואמר: תוכל ללמוד אם תהיה מתמיד (ובלשונו הק': דו וועסט קענען לערנען אז דו וועסט באגערן). אך אף על פי כן אחר כך הוכרחתי להפסיק מלחדש עד שאלמד פוסק הרבה, ואחר כך ספרי קבלה וכו' עד שאחר כך ציוה לי לחדש ואחר כך ציוה לי לכתוב".

מיד אחרי פורים החלו ההכנות לחתונת בתו של רבינו, וכמובן שרבינו היה טרוד יותר מן הרגיל, אך מוהרנ"ת הצליח להיות אצלו ולשהות במחיצתו כל יום.

שמחת החתונה

ביום חמישי ראש חודש ניסן שנת תקס"ג, התקיימה החתונה של שרה'קה הצדקנית בת רבינו, עם בעלה רבי יצחק אייזיק, בנו של הצדיק רבי לייב מדברובנא.

רבינו הפליג מאד בשבחה של בת זו, ואמר בזה"ל: "הבנים שלי (רצונו לומר בנותיו) יש להם רוח הקודש שהוא קרוב לנבואה, ומבתי שרה אין אני מדבר כלל!..." (חיי מוהר"ן תקפ"ג)

התעוררות והתלהבות של שמחה שררו בקהל שבא להשתתף בשמחת רבינו. רבינו עצמו רקד ושמח למעלה מן המשוער, כפי שמתאר מוהרנ"ת בחיי מוהר"ן (אות קטז):

"ומי שלא ראה ריקודין שלו (של רבינו) לא ראה טוב מימיו, כי אף על פי שברוך השם זכינו לראות כמה צדיקים שהיו מרקדין לפני הכלה, אבל ריקודין שלו לא נראה כזאת, וכל מי שעמד שם בודאי היה לו הרהור תשובה אמיתי על כל פשעיו, וגודל ההתעוררות וההתלהבות של כל האנשים שעמדו שם בשעת ריקודין אי אפשר לבאר ולצייר זאת בכתב בשום אופן... "

ריקודים ב"שבת חתונה"

גם בשבת לאחר החתונה, המכונה "שבת חתונה", המשיך רבינו בשמחתו למעלה מהרגיל, ורקד הרבה מאד.

כאשר הגיעה סעודה שלישית של שבת קודש, אמר רבינו תורה גבוהה ונשגבה (ליקוטי מוהר"ן סימן מ"ט) בקול ערב ונעים על הפסוק "והוא כחתן יוצא מחופתו". בתורה זו רימז רבינו את כל הענינים הקשורים לחתונה זו: שרה, יצחק (שמו של החתן), כלה, חתונה ועוד.

כאשר סיים רבינו את אמירת התורה, יצא בריקוד של מצוה עם הכלה כנהוג אצל צדיקים.

שוב פרצה השמחה במשנה תוקף ועוז, באופן שאין לשער ואין לתאר. מוהרנ"ת כתב על כך: "אשרי עין ראתה זאת"!.

מוהרנ"ת מציין: "לא היה שכיח שיעשה ריקודין כי אם בעתים רחוקות מאד, אך באותה השנה הנ"ל היה מרקד כמה פעמים, היינו בשמחת תורה, ואחר כך בשבת חנוכה... ואחר כך בפורים במדוודיבקא, ואחר כך על החתונה. ואמר בעצמו, בזאת השנה רקדתי הרבה. וזה מחמת שבאותה השנה נשמעו הגזירות שקורין "פונקטין" שהיו רוצים אז לגזור על ישראל ח"ו, ומחמת זה רקד כמה פעמים, כי על ידי ריקודין ממתיקין הדינים ומבטלים הגזירות..."

לא ישוב רק בציווי רבינו

כשמוהרנ"ת יצא את ביתו לנסיעה זו, היה בדעתו לחזור הביתה לקראת חג הפסח. אמנם כשנודע לו שרבינו נשאר במדוודיבקא עד לאחר הפסח, חשב אף הוא להשאר שם. באותה עת גמר מוהרנ"ת בדעתו, כי לא ישוב לביתו עד שרבינו יצוהו מפורשו"ת לנסוע. כיון שרבינו לא ציוה לו לנסוע הביתה לפני פסח, החליט להשאר עמו בפסח. אמנם הוא ידע היטב מה מצפה לו בבית... אך רבינו עודדהו ואמצהו כל הזמן, ותמיד הזכיר לו את התורה "קרא את יהושע" שם מפליג רבינו בערך הנעלה של "ישמע בזיונו ידום וישתוק", וכי זו היא הדרך בה יתנהג עם בני ביתו.

* * *

"אשרי יולדתו!"

פעם אחת בשנה הסב רבינו עם בני ביתו בלבד, היה זה בליל הסדר. ואז לא היה שום אורח זר, שאינו קשור לבני המשפחה, מסב על שולחנו הטהור. גם מוהרנ"ת לא הוזמן להסב עם רבינו בליל הפסח.

בליל התקדש החג, התאסף קהל החסידים אשר במדוודיבקא באכסניית רבינו להתפלל עמו את תפילת החג.

דירת האכסניה בה שהה רבינו בעת היותו במדוודיבקא היתה בת שני חדרים, חדר גדול, ולפניו עוד חדר, שם התגורר רבינו. החסידים התפללו בחדר הגדול בהתלהבות ובהתרוממות רוח.

בסיום התפילה נפרד הקהל מרבינו באיחולי החג. מוהרנ"ת עמד עדיין בהתלהבות עצומה ואמר את ההלל.

בחדר החיצון כבר התכוננו לעריכת הסדר. כאשר שמע רבינו את קולו של מוהרנ"ת באמירת ההלל, נענה ואמר:

"אשרי יולדתו"!

מוהרנ"ת סיים תפילתו והלך לערוך את הסדר באכסנייתו. ולאחר שסיים את הסדר, מרוב השתוקקות יצא את ביתו והלך למקום אכסנייתו של רבינו לשמוע מעט מעריכת הסדר הקדוש שלו.

כשעבר ליד דלתו של רבינו, ראה אותו והנה עומד וכוסו בידו ואומר "שפוך חמתך". הוא שמח מאד, והיה בעיניו כמוצא שלל רב. כל ימיו שמח בכך שזכה פעם אחת ויחידה להציץ בפניו המאירים של רבינו בליל הסדר של פסח (שיח שרפי קודש א-תרצ"א). 6

במשך חג הפסח אכל מוהרנ"ת על שולחנו הטהור של רבינו, ולאכסנייתו לא הלך רק לשינת הלילה. היה זה חג הפסח היחיד בו שהה מוהרנ"ת במחיצת רבינו, כי בשנים

הבאות היה נמנע מצד בני ביתו לנהוג כן. "אשרי", התבטא מוהרנ"ת כעבור שנים "שעל כל פנים זכיתי לראות את רבינו זצוק"ל יושב על הסדר פעם אחת כל ימי חייו" (אבניה ברזל יג).

העולם הזה גשר צר מאד!

אחר הפסח עזב רבינו את מדווידיבקא, ונסע בחברת תלמידו מוהרנ"ת חזרה למקום משכנו בברסלב. בדרך זכה מוהרנ"ת לשמש את רבינו. באותן שעות של הנסיעה שמע ממנו שיחות רבות שרוממו את רוחו, עד שמגודל התענוג לשהות בקרבת רבינו שכח לגמרי שהנה מתקרב היום והוא יצטרך לשוב לביתו על כל היסורים והתלאות שמצפים לו שם.

רבינו הזכיר למוהרנ"ת: "עליך לשוב הביתה!" ותוך כדי כך חיזקו ועודדו שלא יתפעל ולא יפחד מכל אשר יעבור עליו, וכן אמר לו:

"דע שהאדם צריך לעבור על גשר צר מאד מאד, והכלל והעיקר שלא יתפחד כלל"- -- (ליקוטי מוהר"ן תנינא סימן מ"ח).

הקפיצה להיכל המלך

בדרך חזרה עברו שוב בעיירה ליניץ. בעיר היתה קבוצה של חסידי ברסלב שהיו מתפללים בהתעוררות רבה ובקול רם, כדרכם בקודש של חסידי ברסלב. רבינו נפגש אז עם הצדיק רבי גדליה מליניץ, הוא העיר לרבינו על דרך תפילתם של חסידיו: והרי כשנכנסים למלך נכנסים בקול דממה דקה?!"

השיב לו רבינו: "אני דוקא מסכים עם החסידים הקודמים שהיו קופצים לתוך היכל המלך בשרוולים המרופטים והמשומנים!..." (פארשמאלצענע הארבל).

עדי הגיעם לעיר ברסלב המשיך רבינו לעודד ולחזק את תלמידו מוהרנ"ת, שיתגבר על כל הנסיונות העומדים לבוא עליו. בהגיעם לעיר, הורה לו רבינו לשוב מיד לבית הוריו.

מעמד פרנסה

והנה מגיע מוהרנ"ת חזרה לביתו, לאחר שנעדר ממנו תקופה של כמה חדשים. קבלת פנים קשה עד מאד המתינה לו מצד בני משפחתו. הללו שחשבו שמוהרנ"ת נסע לברדיטשוב ל"מסחר", חשכו עיניהם בראותם אותו חוזר הביתה משהותו בצל רבינו, ובמקום לחזור טעון בסחורה מהיריד הגדול, שב בכסותו לעורו, כאשר גם הבגדים היקרים שציידו אותו טרם נסיעתו התקלקלו.

הדבר העלה את חמתו של אביו עד מאד, ומיד הדירו כליל מתוך ביתו.

לבסוף הגיע המצב לידי כך שמוהרנ"ת נאלץ לעזוב את בית אביו, ולעבור לגור, בפעם ראשונה מאז נשואיו, בבית משלו.
לא עברו ימים רבים ואף פתח לו עסק זעיר משלו, על ידו יכלכל מעט את בני משפחתו.
* * *

פרק ט - המניעות להגביר החשק

בקי ברצוא ובקי בשוב

חשקו של מוהרנ"ת גבר עליו להמצא תמיד במחיצת רבינו, ועקב כך חשב לקבוע את דירתו בברסלב. אולם רבינו לא הסכים לכך. דעתו הקדושה של רבינו היתה כי אמנם רצונו של מוהרנ"ת עז לדור בקרבתו כדי ללמוד ממנו תמיד ארחות חיים, אולם בכדי לעלות ממדריגה למדריגה עד שיגיע למדריגתו הנשגבה אליה הגיע לבסוף התלמיד הגדול-עליו לעבור כל מיני מניעות ונסיונות ולהתגבר עליהם, וכלשון רבינו להיות בקי לא רק ב"רצוא" אלא גם ב"שוב", והמניעות והמכשולים העומדים בדרך, מגבירים את הרצון והשאיפה לעלות ולהתעלות גבוה מעל גבוה עד שיעלה ויצמח ויתעביד לאילנא רברבא. כי מטיבם של המניעות להגביר את החשק כידוע (ראה ליקו"מ סימן ס"ו אות ד). רבינו אמר פעם (חיי מוהר"ן תא. ראה גם כעי"ז בלקו"מ קסא) שהמחלוקת שיש על האדם היא כדוגמת השקאת מים לאילנות (כי הרי חז"ל מגדירים את המחלוקת כבדקא דמיא- כשטף מים רבים), ולכן היתה דעת רבינו שעל מוהרנ"ת לגור רחוק ממנו, וכך יוכל לפתח את כוחותיו ולהיות כלי גדול יותר, זך ומצוחצח ורק כך יוכל לקלוט את דרכו ותורתו העמוקה מני ים, והוא אשר יהיה הדולה ומשקה מתורת רבו לאחרים לדורות.
כאמור, נשאר מוהרנ"ת לגור בנמירוב בקרבת בני משפחתו. מוהרנ"ת התבטא בדברי שבח והודי' להשי"ת על אשר הגיע מעט אל המנוחה ואל הנחלה, כאשר מדי פעם היה נוסע אצל רבינו.

סע לשלום...

חג השבועות תקס"ג. קהל החסידים הגיע אל רבינו לברסלב כנהוג. כי חג השבועות היה אחד מהזמנים הקבועים בהם התקבצו כל הקהל אל רבינו.
אולם מוהרנ"ת לא היה בשבועות אצל רבינו, הגם שנפשו כלתה עד מאד והשתוקקה להיות אצלו בחג הקדוש הזה של מתן תורה. אולם רבינו בידעו את המניעות העצומות שיש לו מצד בני משפחתו-עכבו בינתיים מלבוא. הגם שמוהרנ"ת כבר יצא לברסלב והגיע אל רבינו-נשלח חזרה לביתו (ימי מוהרנ"ת לה).

אמנם, לפני ששלחו אותו הביתה קירב אותו רבינו מאד מאד כפי שמוהרנ"ת כותב בעצמו בחיי מוהר"ן (אות תקצד):

"...בעת שבאתי אליו מנמירוב אני וחברי רבי נפתלי קודם שבועות, ואז נדמה לי שהוא מקפיד קצת על שאני שוקד על דלתותיו יותר מדי, כי נסעתי אז כמה פעמים רצופים אליו. ותיכף כשנכנסתי אליו ומצאתיו בבית הגדול שלו שהיה סמוך לבית המדרש, ונתן לי שלום, ואמר לי שלום עליכם פאר געזונד (סע לשלום), וחייך קצת..."

"מה השם יתברך רוצה לעשו"ת ממך"

מעניינת היא מאד השיחה הארוכה שדיבר עמו רבינו באותה הזדמנות, ובה הרבה הדרכות והוראות, חיזוק ועידוד להמשך דרכו של מוהרנ"ת המלאה מכשולות וחתחתים, וכן באר לו את עומק סדר אמירת תורותיו הקדושים, וסדרם, כמו שמוהרנ"ת כותב:

"אחר כך נשאר יושב במקום שישב שם, סמוך להדלת שהיה לחוץ נגד בית המדרש הישן, ואז דיבר עמי וניחם אותי מאד, ואמר לי: איך אתה יודע מה השם יתברך רוצה לעשו"ת ממך, היום אתה כך ולאחר כך תהיה וכו'. ענה ואמר: יהיה נעשה עמך וכו', ורמז לי, שאהיה בסכנות גדולות מאד כמה וכמה פעמים בלי שיעור, וכמעט כמעט וכו', ואני אפתח לך שבילי השכל, ותלך ותטייל דרך כל התורות שלי כדרך ההולך ומטייל בהיכלות ובנינים נפלאים ונוראים..."

נפלאות תורות רבינו

"ואז", ממשיך מוהרנ"ת, "באר לי הענין קצת ואמר לי: כי התורות שלו הם כמו מי שנכנס לפלטין שיש בו היכלות וחדרים ואכסדראות ופשפשין נאים, נפלאים ונוראים, נאים מאד ועליות על גבי עליות שונות בדרכי חידושים נוראים, ותיכף כשנכנסין בחדר אחד ומתחילין להסתכל בו ולהתפלא על נפלאות החידושים אשר בו, בתוך כך רואין שנפתח לו פתח נפלא לחדר אחר, וכן מחדר זה לעוד חדר, וכן מחדר לחדר ומחדר לעליה וכו', מכולם פתוחים מזה לזה פתחים וחלונות ומקושרים ומשולבים זה בזה בסדר נפלא ובחכמה עמוקה ובתכלית היופי והנוי וכו' (וכל זה אי אפשר לבאר בכתב כי אם למי שנכנס קצת בהבנת עומק דברי רבינו זכרונו לברכה, אשרי הזוכה לטעום נועם מתיקת עמקות תורתו אשר אין דוגמתה) אבל אעפ"כ עדיין לא יהיה שלך, רק כמו שמטייל בשל אחרים, אבל אני רוצה שיהיה שלך לגמרי, וגם זה יהיה. אתה סבור בשל מעשיך הטובים-רק משום שאני רוצה כך".

כלום כבר לא יהיה ממני!

"ואז", ממשיך מוהרנ"ת את שיחתו הנפלאה של רבינו עמו באותו ערב חג השבועות שהיה בעיניו כמוצא שלל רב, "ואז סיפר לי מצדיק אחד גדול, שכמה פעמים היה חושב בדעתו: ואפילו אם יהיה נעשה ממני ח"ו אפר תחת כפות רגלי הצדיקים וכו', כמו שאמרו חז"ל על נשמות הרשעים, יהיה מה שיהיה, על כל פנים אין ואפס לא יהיה ממני, ואמר בזה הלשון: 'נישט, וועט שוין אויס מיר ניט זיין'. וסיפר זאת לענין התחזקות, שגם הצדיק הגדול מאד נפל בדעתו כמה פעמים כל כך, עד שנדמה שאבדה תקותו ח"ו, עד שהוכרח להחיות עצמו ולחזק את עצמו בזה שעל כל פנים לא יהיה ממנו ולא כלום. ואמר בזה הלשון, כי בודאי מה שאמרו חז"ל שיהיו נעשין אפר, בודאי יהיה בזה האפר איזה בחינת חיות, וגם זה טוב, כי אפס לא יהיה עוד ממני".

"והנראה מדבריו" מסיים מוהרנ"ת "שכמה וכמה פעמים החיה עצמו בזה ונתרצה גם לזה, שאפילו אם ח"ו יהיה כך, הוא מרוצה לעסוק בעבודת ה' במה שיוכל לחטוף כל ימי חייו, וה' הטוב יעשה עמו מה שיעשה כרצונו הטוב"... (חיי מוהר"ן תקצד).

* * *

בגנות הגאוה

מוהרנ"ת אמנם שב לביתו לחג השבועות לחגוג בקרב בני משפחתו.

ביום טוב שני של חג השבועות אמר רבינו את התורה הנדפסת ב"ליקוטי מוהר"ן" סימן י"א, שם מאריך בגנותה של הגאות, ובמיוחד הדגיש רבינו את מאיסותה של אותה "ענוה" שכל תכליתה היא לשם גאות... ובעבור עון הגדלות שהוא כעבודה זרה ממש, לא זכינו עדיין לשוב לארצינו הקדושה ולהתגלות מלכותו יתברך. ולכן צריך להתרחק מהמידה הזאת עד קצה האחרון, ואז בנפול העבודה זרה הזאת, יתגלה כבוד השי"ת בשלימות על כל הארץ.

מיד לאחר החג הגיע מוהרנ"ת אל רבינו, ואמר לפניו את כל התורה שאמר לפני הציבור בחג השבועות.

חבל על הזמן החולף...

כששב מוהרנ"ת לביתו לנמירוב לאחר ששהה אצל רבינו זמן מה-התחיל לחוש שלב אביו החל להתהפך עליו לטובה. אביו ראה בעיניו כי יראתו של בנו ודבקותו הטהורה באביו שבשמים מתחזקת יותר כל אימת שהוא שב מרבו. הוא הבין איפוא כי לא שייך כלל להטות את לב בנו מרבינו, וגם לא לטובה תיחשב עבורו להרחיק אותו מרבינו-מקור חייו והתעלותו בעבודת השי"ת.

אשיב לך את הנדוניא-פנה אל בנו ברוח של פיוס. אולם מצד שני בא בדברים עם בני הבית, שבכל זאת ינסו לשכנע את מוהרנ"ת ולדבר אל לבו שאמנם יקדיש מעט זמן לעסק משא ומתן לכלכלת משפחתו.

"כבר עברו שבע שנים שהנך סמוך לגמרי על שולחן אביך" פנו אליו בני משפחתו בתחנונים "ואימתי תחשוב להגיע לידי איזה מעמד פרנסה. אמת נכון" דיברו אליו "כי קבלת על עצמך בהחלטה נחושה לעסוק אך ורק בתורה ותפילה כל היום, כך שלא שייך כלל לנתק אותך מכך, ואף דעתנו איננה חלילה להפריד אותך לגמרי מעסקך בעבודת השי"ת".

"אלא עצתינו היא", המשיכו בני המשפחה בהצעת פשרה, "להקים עבורך בית מסחר זעיר, אשר לא תצטרך להטריד את מחשבתך בעסק זה, אלא רעייתך תשב שם לשרת את הקונים, ברם, דבר אחד בלבד אנו דורשים ממך, שמידי פעם תצא ליריד בברדיטשוב לקנות סחורה, ואף על פי שעל ידי כך תיאלץ לבטל מעט מלימודך, אבל לעומת זאת בשובך מהיריד תוכל להקדיש את כל עתותיך רק לתורה ותפילה".

מוהרנ"ת ברוב חשקו ותבערת לבו לעבודתו ית' לא שת כלל לכל טענותיהם, וגם דחה אותם בטענה כי אפילו הזמן המועט של הויכוח עמם יקר הוא בעיניו מאד, וחבל לבטלו לריק. הוא עזב אותם ורץ כחץ מקשת לבית המדרש להמשיך בעבודתו הקדושה.

גיסו, לא השלים עם זאת, והגיע אחריו לבית המדרש, וטענתו על פיו:

"הפרנסה מה תהא עליה?!"

"אכן, צודק אתה" השיבו מוהרנ"ת נחושו"ת "אך מה אעשה ועוד נצטרך לשכב אי פעם על הארץ כשהרגליים מכוונות לעבר הדלת"---("מוועט נאך א מאל לינן מיט די פיס צו די טיהר"- כלומר, למות ולתת דין וחשבון על כל רגע ורגע מחיינו).

איי איי כמה צודק היית!

יש לציין כי לאחר זמן ארע מקרה עם אותו גיס. בן יחיד היה לו, והוא חלה אנושות. מיום ליום הורע מצבו, עד שהגיע לשערי מות רח"ל. האב הדואג התפרץ לבית המדרש, פתח את ארון הקודש, והחל לשפוך את מר לבו לפני הקב"ה. הוא זעק מקירות לבבו: רבונו של עולם, אל נא תקח ממני את בבת עיני ומחמד נפשי, בני יחידי, תהא נא נפשי כפרה תחתיו!...

תפילתו נתקבלה. הילד החלים, וכעבור זמן מה חלה האב ונפטר לבית עולמו.

לפני פטירתו עוד הספיק לשלוח מכתב למוהרנ"ת, שם הוא כותב שישגיח על בנו. במכתב הזכיר החולה את דברי מוהרנ"ת עצמו: והלא נצטרך למות, ומה נשיב ליום

הדין?... אי אי מיצר אני-כתב ברגש-כמה צודק היית בדבריך: והלא נשכב ביום מן הימים על הארץ כשרגלינו פונות לדלת... אוי! אוי! מקנא אני בך שאתה תמיד מתכונן לכך!- סיים הגיס את מכתבו קורע הלבבות, ופרידה מהעולם הזה.

היסוסים והתלבטויות

בני המשפחה עדיין לא אמרו נואש, הם ניסו עוד ועוד לשלוח אנשים אליו להשפיע עליו שישנה את דעתו ויקדיש זמן מה לעסק של משא ומתן.

אט אט החלו הדברים משפיעים עליו. מוהרנ"ת עשה שוב חשבון נפשו: הנה הגמרא מספרת על רבי ישמעאל שהיה עוסק במשא ומתן כמה שעות ביום, בעוד שרבי שמעון בר יוחאי הקדיש עצמו כל כולו לתורה, וחז"ל אמרו: הרבה עשו כרבי ישמעאל ועלתה בידן, כרבי שמעון בר יוחאי ולא עלתה בידן. אולי מותר לו לעבוד מעט למחייתו. מצד שני, חשב מוהרנ"ת, הרי כל שעה, כל רגע שמוציאים על גשמיות בחיינו המועטים עלי אדמות אבודה היא לנצח... האם ראוי שיקריב את הרוחניות עבור הגשמיות?...

ועדיין לא הגיע מוהרנ"ת להחלטה. בני המשפחה שלחו אליו את דודו, אחי אביו שינסה להשפיע עליו.

ובכן, הדוד גמר אומר לבצע את המשימה, יהיה מה שיהיה. הוא החל לבקר את מוהרנ"ת מידי יום ביומו, לדבר על לבו ולשכנעו שיקבל את דעת קרוביו. זמן רב דיבר הלה על לבו, עד שמוהרנ"ת נאלץ להבטיח.

אולם דבר אחד מתנה אני עמך-אמר מוהרנ"ת-כי לפחות הענינים הצדדיים כגון הטיפול בשכירת הסוסים והעגלה ושאר עניני הנסיעה הגוזלים זמן רב במיוחד, יהיו מוטלים עליך, ואני רק אצא ליריד לקנות את הסחורה.

שפכי כמים לבך...

אף על פי שהסכים מוהרנ"ת, בלית ברירה, לצאת ליריד לקנות הסחורה המבוקשת על ידי משפחתו, לא השלים עדיין עם החלטה זו. לבו בל עמו. זכרון יום המיתה היה חרוט היטב תמיד עמוק במחשבתו, וכיצד יכול הוא לבלות שעות יפות מהחיים על הבלי עולם הזה, הפסד של כל שעה הרי הפסד נצחי הוא שלעולם לא יוכל להשיבו.

נפשו עגמה עליו. מלחמה התחוללה בקרבו, שמא עליו לסגת מהבטחתו, אך מצד שני, אולי אף זה רצונו יתברך שיעסוק מעט במסחר, ואף זה יחשב לו לעבודת השם.

התיישב מוהרנ"ת בדעתו. בלילה טרם הנסיעה יצא מחוץ לישוב וישפוך לבו לפני השם יתברך בבכי ותחנונים, שירחם עליו ויורה לו הדרך הנכונה.

ואכן בשעות הקצרות של אותו לילה שלמחרת אמור הוא לצאת לברדיטשוב, יצא מחוץ לעיר, ובין עצי היער שפך לבו לפני השי"ת, ואחר מספר שעות של תפילות ותחנונים לאביו שבשמים הלך לבית המדרש ללמוד, ולאחר מכן להתפלל תפילת שחרית.

עצת ההתבודדות

בסיימו את התפילה, החליט מוהרנ"ת, שטרם שיסע ליריד באותו יום, יסע לרבינו לברסלב, לשאול בעצתו אם אכן עליו לקיים את הבטחתו ולהמשיך ליריד.

הוא דחה את הנסיעה לברדיטשוב לאחר הצהריים, וכך קבע עם בעל העגלה שיבוא לקחתו אז. ולעצמו עשה את החשבון, כי במשך שעות היום עד אותה שעה שקבע עם בעל העגלה לנסוע לברדיטשוב עוד יספיק לנסוע לברסלב ולחזור לנמירוב, ולצאת לפנות ערב לברדיטשוב.

הוא יצא לשוק, אך לא מצא עגלה שתובילהו מיד לברסלב. מרוב השתוקקות וכסופים, לא המתין לעגלה, והחל לפסוע רגלי לכיוון ברסלב. עודו הולך, עברה עגלה על פניו, שכיוון נסיעתה לברסלב, מוהרנ"ת עלה עליה והמשיך עד ברסלב.

כאשר נכנס מוהרנ"ת לרבינו ושיטח לפניו מצוקתו, השיב לו תשובה מספקת על כל בעיותיו ושאלותיו.

עודם מדברים, נטל רבינו את מוהרנ"ת ויצא עמו החוצה לטייל, עד שהגיעו לפלג מים. הם התיישבו לצדו, ורבינו החל ללמד למוהרנ"ת את אחד מיסודות דרכו בעבודת השי"ת והיא עצת ההתבודדות, לשפוך שיחו לאביו שבשמים, וכי הוא המפתח לכל התקרבות האדם לאביו שבשמים. אמנם כבר בתקופת ראש השנה גילה רבינו לתלמידו עצה נפלאה זו, אך כאן אמר תורה שלימה ומיוחדת לנושא זה, וכי על ידי עצה זו אפשר להתבטל לגמרי להשי"ת. תורה זו נדפסה לאחר מכן בליקוטי מוהר"ן סימן נ"ב. תורה זו היא אחת התורות היסודיות והידועות בבית מדרשה של ברסלב, הנקראת "הניעור בלילה", וכדאי להעתיק כמה קטעים מאותה תורה:

ביטול על ידי התבודדות

"אי אפשר לבוא לידי ביטול להשי"ת כי אם על ידי שמתבודד ומפרש שיחתו בינו לבין קונו, על ידי זה הוא זוכה לבטל כל התאוות והמידות רעות עד שזוכה לבטל את כל גשמיותו ולהכלל בשרשו."

בלילה-עיקר זמן ההתבודדות

ועוד ממשיך רבינו:

"אך עיקר ההתבודדות הוא בלילה, בשעה שהעולם פנוי מטירדת העולם הזה. כי ביום על ידי שרודפין העולם אחר עולם הזה, הוא מבטל ומבלבל את האדם מלהתדבק ולהכלל בהשי"ת. ואפילו אם הוא בעצמו אינו טרוד, אעפ"כ מאחר שהעולם טרודים אז, ורודפים אז אחר הבלי העולם הזה, על ידי זה קשה לו לבוא לידי ביטול".

מחוץ לישוב

"וגם צריכים שיהיה ההתבודדות במקום מיוחד" כותב רבינו "דהיינו חוץ מהעיר. בדרך יחידי, במקום שאין הולכים שם בני אדם. כי במקום שהולכים שם בני אדם ביום, הרודפים אחר עולם הזה, אע"פ שכעת אינם הולכים שם, הוא מבלבל גם כן את ההתבודדות. על כן צריך שילך לבדו בלילה, בדרך יחידי, במקום שאין שם אדם. ושם ילך ויתבודד, ויפנה לבו ודעתו מכל עסקי עולם הזה. ויבטל הכל, עד שיזכה לבחינת ביטול להשי"ת באמת".

ארוצה נא בשווקים וברחובות...

כשמוע מוהרנ"ת את התורה הנוראה והנפלאה היוצאת מפי רבינו הקדוש, שכל תיבה מהם היא תורה שלימה כיצד להתקרב ולהתבטל להשי"ת כליל, התלהב עד מאד, כפי שמתואר בספר חיי מוהר"ן (אות כג):

"מעוצם הרגשתו בנעימות הדברים הקדושים האלה, נתבטל מגשמיותו. ויצעק בקול ואמר: גיוואלד! ארוצה נא בשוקים וברחובות ואצעק: אהה, מה הם חושבים לנפשם?! ומגודל תבערת לבבו עד שממש יצא מגדר אנושי, רצה באמת לרוץ ולצעוק כנ"ל, ומיד חטף אותו רבינו בבגדו, ואמר לו: עמוד, כי לא תפעל!"

התבטלות גמורה להשי"ת

לאחר פרידתו מרבינו, שב מוהרנ"ת עוד באותו יום לנמירוב, ומשם לברדיטשוב לקנות סחורה. מובן מאליו, כי לאחר פגישה כזאת עם רבינו, כאשר כל חושיו רחוקים היו כמטחוי קשת מהבלי העולם הזה, ונשמתו כמעט כלתה בקרבו מרוב געגועים להדבק בהשי"ת, לאחר כל זה קשתה עליו הנסיעה "המסחרית" עד מאד, הוא נסע, אך כמי שכפאו שד, ולבו מר עליו על הזמן היקר מכל הון שהיה יכול לנצלו לעבודת ה'.

לכן, בשובו מברדיטשוב טעון בסחורות שונות, ומיד בהכנסו הביתה, טרם הספיק למסור לזוגתו טיבה של כל סחורה ומחירה-רץ כחץ מקשת לבית המדרש, והשקיע עצמו כל כולו בלימוד התורה ובעבודת ה'. אשתו, שבאה מביתו של הגאון רבי דוד צבי, בית שכל כולו תורה ויראה-לא רגילה היתה מעודה במסחר, ולכן לא הבינה בטיב

הסחורות ובשוים. בלית כל ברירה אחרת נאלצה עתה לרוץ לבית המדרש ולשאול את בעלה מחיר סחורה מסויימת כל אימת שלקוח נכנס לחנות לקנות.
מצב כזה לא היה יכול בשום פנים ואופן להמשך זמן רב. הכל החלו להבין אז כי מוהרנ"ת הוא לא האיש המתאים לרכוש סחורה ולעמוד ולפקח עליה עד שתימכר כנדרש. לבסוף הורידו ממנו גם את העול הלזה של נסיעה לרכישת סחורה. תפקיד זה הוטל על אדם אחר, כאשר אשתו קבלה על עצמה לנהל את החנות על אחריותה מבוקר עד ערב.

תן לי פרנסה לעת עתה!

באופן כזה אזלו במשך הזמן כספי הפדיון, רווחי החנות מועטים היו, וכל העסק כשל. ומכיון שמתחילת הקיץ התכלכלו כבר על שולחן עצמם-אזל המזון כליל.
המצב בבית התדרדר, והאשה לא יכלה לשאת יותר בסבל.
פעם אחת לעת סעודת הערב בחזור מוהרנ"ת מבית המדרש, החלה זוגתו לשפוך לפניו לבה: צרכי הבית גדולים, ההוצאות מרובות וההכנסות מועטות, החובות אף הם עלו והתרבו, ואינה מוצאת שום פתח כיצד להחזירן. הדברים שברו את לבו של מוהרנ"ת, וברוב מרירותו נכנס לחדר השני ופרץ בבכי.
רבונו של עולם!-זעק מקרב לבו-כדי להפוך לאיש כשר צריך להתמהמה הרבה... אנא לעת עתה תן לי פרנסה !...

טרם יקראו ואני אענה

"והיה טרם יקראו ואני אענה". אך יצאו המילים מפיו הקדוש של מוהרנ"ת, וכבר צמחה הישועה. באותה עת הכין הקדוש ברוך הוא רפואה קודם למכה, כי ממש באותה שעה שמוהרנ"ת עמד בחדרו והתחנן לבוראו על ישועתו-שוחחו אביו של מוהרנ"ת ושותפיו אודות מצבו של מוהרנ"ת: יש לך בן יקר שביקרים-אמרו השותפים אל האב- עילוי מופלג ובר דעת, מדוע אינך שם לבך אליו?
מה אעשה, השיב האב, שנים רבות סמוך היה על שולחני, ובנוסף לכך תומך אני בו בכל עת, ובכל הזדמנות אני מכניס לביתו מספר רובלים, והלוא נמצאים עדיין בביתי ילדים קטנים שעלי לפרנסם ולהשיאם, וצרכי מרובים.
מיד עלתה עצה טובה בלב השותפים, וכה אמרו: יעריכו נא הסחורה שנותרה עדיין בחנותו של מוהרנ"ת, ונעבירנה לאודסה לחנותינו המשותפת (כי כאמור לאביו של מוהרנ"ת היו כמה חנויות מפוזרות על פני אוקראינה) סחורה זו נמכור, ואת התמורה נעביר לו, למען יהיה לו מעמד פרנסה כלשהו, כי מהרווחים יחיו מוהרנ"ת ובני ביתו,

ללא צורך של השעבוד לנהל חנות משלהם. כן בקשו שאביו יוסיף לו משלו רק מעט להשלמת הפרנסה באופן שיידרש.
רבי נפתלי הרץ הסכים לרעיון, ומיד שלח להודיע לבנו, אשר נוכח בעליל כי תפילתו נתקבלה, שכמובן הסכים לזה מיד.
העסק הלזה קם והיה, ממנו התפרנס מוהרנ"ת בריוח.

מחלוקת שבין הצדיקים

בימות הקיץ של אותה שנה, תקס"ג, נסע רבינו לבקר את דודו הרה"ק רבי ברוך ממעזבוז, אחי אמו מרת פיגא ע"ה. רבי ברוך ביקר אז בטולטשין, ורבינו רצה לנצל את ההזדמנות כשר' ברוך נמצא בעיר קרובה ולבקר אותו.
מוהרנ"ת רצה אף הוא להצטרף לנסיעה, אך רבינו עכב בעדו, גם כשמוהרנ"ת ניסה להתעקש לזכות להיות עם רבינו בעת שהוא מתוועד עם הדוד הקדוש, לא נעתר לו, וכה אמר לו: "לא טוב יהיה עבורך לראותני בכך..." אז הבין מוהרנ"ת כי לא לטובה תהיה הנסיעה עבורו והפסיק לבקש. ואכן השתלשלות הדברים היתה שהתנהלו ויכוחים בין שני הצדיקים בענינים העומדים ברומו של עולם. מאז גבה טורא בין הני תרי צדיקיא, ורבי ברוך החל לחלוק על רבינו.

כמוצא שלל רב

באותה שבת בה שהה רבינו אצל דודו בטולטשין, נשאר מוהרנ"ת לשבות את שבתו בעיר ברסלב, היות ורבי יודל מדאשיב מזקני וחשובי תלמידי רבינו שהה שם, ורצה להתוועד יחד בשבת בצוותא עם אחד מותיקי החסידים.
רבי יודל מראשוני החסידים של רבינו, התקרב אליו בעת שהתחיל להנהיג את החסידים במדוודיבקא. ברשו"ת ר' יודל נמצאו כתבים מתורות רבינו שאמרם בעת ההיא. הדבר שימח מאד את לבו של מוהרנ"ת, ומיד לקח ממנו הכתבים ועיין בהם. חיות חדשה נכנסה בו כשלמד את התורות הללו. כל השבת היה צמוד לכתבים ולא הוציא אותם מתחת ידו, ועיין בהם בעונג רב. גם במוצאי השבת ישב מרותק לכתבים שעות ארוכות, ולא חש בחלוף השעות, ולבסוף האיר היום כשמוהרנ"ת לא נתן תנומה לעיניו כלל כל אותו לילה.
מוהרנ"ת חשב אז לעצמו כי הנה זה עתה יוכל לקיים את אחת מהוראות רבינו אליו, שפעמיים בימי חייו יהיה ער שני ימים ולילה באמצע ברציפות ללא שינה כלל, כי למחרת היום- חשב-גם לא יהיה לו זמן לשינה, היות ורבינו יגיע חזרה מדרכו לעירו, ומיד לאחר מכן הוא צריך לחזור לביתו, כך שלא ישאר לו כלל זמן לשינה, וכפי שאכן היה.

* * *

בדרך סלולה ובטוחה

ראש השנה של שנת תקס"ד מתקרבת. שנה שלמה עברה מאז זכה מוהרנ"ת לדרוך לראשונה על מפתן היכלו של רבינו. מוהרנ"ת שמיום עמדו על דעתו היה מבקש ה' אך לא היה יכול לבטא זאת במעשים, ולבו הצמא לא הגיע לידי רויה לעולם. אולם עתה בבואו אל רבינו, וכבר החל להתנהג ע"פ דרכו, חש מרגוע בנפשו וישוב הדעת נפלא, הנה פוסע הוא בדרך סלולה צעד אחר צעד. הוא מרגיש כי ממלא ימיו ושנותיו כפי אשר נשמתו הצמאה דורשת ומייחלת, הוא מתרכז בתפילה, חש תענוג וחיות בלימודו, כן היה לו זמן קבוע להתבודד לפני השי"ת אשר היא היתה החוט השני בכל עבודותיו ועל ידה חש התעלות מידי יום ביומו.

סופר המלך

לאחרונה התחיל לרשום את תורות רבינו, שהם היוו את הבסיס לספר הקדוש ליקוטי מוהר"ן. שהיה אחד מפעולות חייו הגדולות עלי אדמות, שכל הספר ליקוטי מוהר"ן נכתב על ידו כאשר רבינו עובר ומגיה את הכתבים, ועל פיו ישק דבר הספר, מדפיסו ומפיצו בישראל.

כתיבת ספר המידות

כמו כן רשם מוהרנ"ת את ספרו השני של רבינו "ספר המידות". ענינים טמירים התרחשו בעת כתיבת ספר זה:

כשנכנס מוהרנ"ת אל רבינו, מסר לו רבינו את כתב-יד ספר המידות אשר רבינו בעצמו כתבו. הוא אמר לו: לך נא הבא ניר ודיו וכתוב. רבינו הקפיד שמוהרנ"ת לא יעתיק את הספר מכתיבת ידו, אלא רבינו קרא ומוהרנ"ת כתב על פיו מילה במילה. הוא לא כתב אלא כמחצית הגליון, ורבינו הפסיקו. במשך שלושה ארבעה חדשי הקיץ כתב עוד מעט, ואחר כך על פי פקודת רבינו הפסיק לכתוב כליל, עד לערך של שנתיים, שאז סיים מוהרנ"ת לכתוב את החלק הראשון של הספר.

הספר המקורי שרבינו רשם לעצמו היה גדול פי כמה מהספר המצוי אצלינו, אך מכיון שכונה נסתרת היתה לו לרבינו שלא לפרסם את הספר כולו, לכן לא מסר אותו למוהרנ"ת שיעתיקו משם, אלא הוא בכבודו ובעצמו הקדיש לזה זמן רב, וקרא לפני מוהרנ"ת בפה קדשו מילה במילה מתוך אותו חלק שהיה מעונין לפרסם בישראל.

רבינו גילה כי רק על אות "רפואה" בלבד היו רשומים אצלו גליונות רבים בהם נרשמו כל התרופות לכל המחלות שבעולם, אך לא רצה לפרסמם.

כדאי להעתיק מדברי מוהרנ"ת מהקדמתו לספר המידות פרטי מאורע זה:
"וזאת לדעת כי זה הספר העתקתי אות באות מפיו הקדוש, כי אצלו ז"ל היו כתובים על דפים קטנים כל הדברים האלה ויותר מזה אפילו כפליים, ומחמת שלא היה רצונו למסור להעולם להעתיק כל דבריו שהיו כתובים אצלו בדרכים כאלה ע"כ לא רצה למסור לי כתביו כהוייתן להעתיקם, רק טרח בעצמו ובכבודו וקרא לפני בפיו הק' מילה במילה מתוך כתביו הנ"ל ומפיו יקרא אלי ואני כותב על הספר. ונשמע מפיו שאמר שעל אות 'רפואה' לבד היו אצלו כמה וכמה בויגין (גליונות) כתובים. כמדומה שאמר מאתיים בויגין אך לא רצה למוסרם להעולם... ואז אמר לי שהשיג כל הרפואות שבעולם בתוך גבולי ארץ ישראל שבספר יהושע, כי שמות כל הערים הכתובים שם אצל כל גבול וגבול הם צרופי שמות של כל הרפואות איך הם נקראים בכל הלשונות".

"ראש העולם"

השנה תקס"ג מצויינת כשנה של מניעות קשו"ת שעברו על מוהרנ"ת מצד בני משפחתו-בעוד שבשנים הבאות היו עיקר רדיפותיו ויסוריו מהמתנגדים מבני העיר שקמו עליו-אביו, חותנו, אשתו, משפחתו ומשפחת אשתו כולם התלכדו נגדו. כל נסיעה לרבינו, כל תפילה בכוונה, כל עבודה של לימוד מיוחד, כמו ללמוד ח"י פרקים משניות ליום, כולם נקנו באותה שנה על ידו במחיר של יסורים רבים ואיבת הסובבים אותו. מוהרנ"ת עצמו כותב: "אינני יודע היכן לקחתי את הכח לעמוד כנגד כל המניעות האלה אשר היו כמעט קשים מנשוא"...
אולם הוא התגבר, הוא עמד בהם כחייל על משמרתו. היטב ידע כי התחייבויות גדולות של הקמת משפחה וניהולה נפלו על צווארו כריחיים, אך הוא בכוחות המיוחדים שניחן בהם היה מוכרח לוותר על ההתחייבויות המשפחתיות כלפי ההתחייבויות הגדולות לבוראו, כפי אשר נדרשים מאחד מיחידי הסגולה ומבני העליה שבדור, ובהתאם למוחו הגדול והענק. ולכן גמר אומר שהתחייבותו לבוראו תטה את הכף נגד אחריותו כלפי בני משפחתו. הוא לא הביט ולא שם לבו לתוצאות, וכל אימת שחש איזה צורך, נסע לרבינו. הוא לא יכול להתאפק מלשתות את דברי התורה המתוקים שהם ורק הם-היה בכוחם לרוות את צמאונו הלוהט לאביו שבשמים...

* * *

חלק ג-במחיצת רבינו

פרק י - במחיצת רבינו

תקס"ד-שנת מצוקה

שנת תקס"ד, השנה השניה להתקרבותו של מוהרנ"ת לרבינו, היתה שנת לחץ ודחק ליהודים תחת השלטון הרוסי.

בחורף של אותה שנה נחקקה באופן רשמי ה"חוקה בקשר ליהודים" הידועה לשימצה, היא גזירת ה"פונקטן" הנזכרת. אמנם הלכה למעשה לא נתבצעה גזירה זו אלא לאחר כמחצית יובל השנים, אולם כבר עתה נחקקה הגזירה, אשר העכירה קשו"ת את האוירה, שבלאו הכי לא היתה משופרת כלפי היהודים. אחד מיסודותיה של הגזירה היתה להשוות את חייהם הכלכליים חברתיים תרבותיים של היהודים לאלו של הגויים, ובכך לערער את עמדתם המובדלת משאר האוכלוסיה, שפירושה שעל היהודים לעזוב את הכפרים והעיירות הקטנות, שם חיו לעצמם והתבססו חיי קהילה מאות בשנים, כאשר עיקר פרנסתם היתה מניהול אחוזות אצילים וחכירת פונדקים, ולעבור לחיות בערים הגדולות שם לא היה נראה בעין עבורם שום בסיס כלכלי, וכן קשה מאד היה לנהל חיי קהילה שקטים בערים הגדולות.

הסתלקות רבי גדליה מליניץ

באותה שנה התאבל העולם החסידי על אבדן אחד מצדיקי הדור, ה"ה הרה"ק רבי גדליה מליניץ זיע"א. הוא היה מיודד מאד עם רבינו, ותמיד עמד למשען לחסידי ברסלב בעת המחלוקת של הסבא משפולי. פטירתו השרתה איפוא צער ואבל בקרב כלל החסידים. רבי גדליה נסתלק בכ"ט כסלו, נר חמישי דחנוכה. בתוך דברי התורה של שבת חנוכה שאמר בפני הציבור (במאמר "להמשיך שלום בעולם" ליקוטי מוהר"ן סימן י"ד) קשר עליו דברי הספד. הוא קישר אז את הענין של "אין מספידין בחנוכה", ורימז בזה הספד על רבי גדליה. תוך הדברים אמר רבינו כי לכל צדיק יש חלק מסוים בתורה, ומכיון שהצדיק נסתלק, נוטל הוא עמו חלקו בתורה, ולכך קשה מאד עכשיו לומר תורה.

"יש לנו את ר' נתן..."

באותו חורף נסתלק גם אחד מתלמידיו הקרובים של רבינו ומגדולי הגאונים ועובדי השם בחבריא הקדושה, רבי יצחק אייזיק מטראהוויצא. רבינו התבטא עליו שהוא "תלמיד חכם אמיתי". התלמידים הצטערו מאד על אבדנו של חסיד ותיק זה, אך רבינו ניחם אותם באמרו: "אבל עכשיו יש לנו את ר' נתן!" (חיי מוהר"ן שי"ג)

באותה שנה התאבל גם מוהרנ"ת על אמו מרת חיה לאנע שנסתלקה ביום חמישי ב' כסלו תקס"ד.
מעניינת השיחה הקצרה שהיתה למוהרנ"ת עם רבינו בקשר לכך. הוא שאל את רבינו במה יוכל לעשו"ת טובה ונחת לאמו בעולם העליון.
"תברך ברכת 'אשר יצר' בכוונה!"-השיבו רבינו קצרות. כונתו היתה שאין צריכים לחפש לעשו"ת דברים מיוחדים למען נשמות ההורים, אלא לדקדק בכל מצוה המזדמנת לו לקיימה כראוי, ויהיה הדבר לטובת נשמת אמו. ואגב, בעת שרבינו אמר לו זאת, עמד מוהרנ"ת אז לברך ברכת אשר יצר.

עצות והדרכות

בהדרכת רבינו הכניס עצמו מוהרנ"ת לגמרי בעסק התורה. המצב המשפחתי השתפר, לאחר ההסדר עם שותפי אביו כנ"ל, גם מצד אשתו פחתו הלחצים, הוא כבר גר בבית משלו, והיה חפשי לנסוע לרבינו אחת לכמה שבועות ללא כל התנגדות.
רבינו הנהיג לו סדר לימודים עמוס, כפי שמתאים לרוחב לבו של מוהרנ"ת. הוא למד ח"י פרקים משניות, גמרא ושולחן ערוך והספיק הרבה מאד, והדבר היה לו למשיב נפש. לפני התקרבותו לרבינו-מספר מוהרנ"ת: "רציתי להיות מן המתמידים, וכן שבאתי לבית המדרש, ונזדמן לי איזה מניעה, ולא הייתי יכול תיכף ללמוד. למדתי מעט והגיע איזה מניעה, כשעבר זאת פעם, פעמיים, שלוש, כבר התייאשתי מיום זה וההתמדה התחילה מיום השני, וכן אירע לי ביום השני באופנים אחרים וכן הלאה, עד שנפלתי ליאוש"...
העיקר מה שמוהרנ"ת למד מרבינו אשר על ידו נרגעה סערת רוחו, הוא ש"מעט גם טוב". חייבים לחטוף גם את המעט ולשמוח עמו, ולא לדחוק את השעה. הוא היה לומד מעט... ועוד מעט... ועוד מעט... "וכך יצאתי מידי היאוש ונעשיתי למתמיד"...
אעפ"כ עדיין היה זקוק מוהרנ"ת לדברי החיזוק של רבינו שיחזיק בדרכו זו, כי לא פעם ראה שאינו מספיק את כמות הלימוד שקבע לעצמו, ועל כך כותב:
"והיה לי צער מזה, פעם אחת דברתי עמו מזה ואמר לי דברי ניחומים ליישב דעתי, ענה ואמר: הלא זה הדבר הוא רק אצלינו שאנו רוצים לגמור הכל בזריזות, אבל אצל העולם יכולים לעבור שלוש או ארבע שנים להבל וריק ומאומה לא ישאו בעמלם. וכונתו היתה ענין הנ"ל, שאי אפשר לדחוק את השעה בשום דבר, אף על פי שרצונו לגמור מיד, אעפ"כ אם רואים שאי אפשר, והבלבולים מתגברים ביותר, חלילה להתבלבל מזה רק יעשה במתינות מה שיוכל ויצפה ויחכה לישועת ה' עד שיגמור".
ומוהרנ"ת מסיים את שיחתו:

"החפץ באמת יבין מזה עצות והתחזקות לעבוד את ה' ית' להיות זריז מאד בכל דבר הנוגע לעבודת ה' ית', ואף על פי כן לא יהיה דוחק את השעה, מכל שכן שלא יתבלבל לגמרי חס ושלום מחמת זה, ויאריך אפו להמתין ולהמתין ולהמתין... עד ישקיף ויראה השם משמים. ותהילה לאל בחסדו הגדול הועילו לי הרבה דברים כאלו..." (חיי מוהר"ן תל"ה).

ומעין זה מביא עוד מוהרנ"ת עצות והדרכות בשאר עניני עבודת ה' ששמע מפי רבינו בהזדמנויות שונות אשר הועילו לו בדרכו המיוחדת בעבודת ה':

"פעם אחת דיברתי עמו מענין מחשבות רבות המבלבלות אותי מענין מרה שחורה בעשיית מצוות, כגון בנטילת ידים שהיה לי בהם חששו"ת שהיו מבלבלין אותי מאד, והשיב לי: כבר דברתי עמך שאין אתה צריך להסתכל על זה וכו', ודברתי עמו עוד הרבה מענינים כאלה ואמרתי לו: גם זה בעצמו מבלבל אותי, השיב לי: אל תתחיל לחשוב כלל! וזה עצה נפלאה- מסיים מוהרנ"ת-לכל דבר, כי כמה פעמים מבלבלין המחשבות מאד, וכל מה שרוצים לדחותם באיזה דחיות, הם מבלבלין יותר ויותר, ועיקר העצה לבלי להתחיל לחשוב בהם כלל ולסלק דעתו מהם לגמרי ולעשו"ת את שלו במה שהוא עוסק" (חיי מוהר"ן תק"ו).

ועוד כותב מוהרנ"ת:

"פעם הייתי קובל לפניו על עניני, והייתי אומר לו בדרך קובלנה: "יגעתי בקראי ניחר גרוני כלו עיני מיחל לאלוקי" (תהילים ס"ט ד'), והרים ידו מעט ואמר בלשון רכה: אם כן מה לעשות?! (כלומר, כי בודאי אסור להרהר אחריו ית' ובודאי צדיק ה') אחר כך ענה ואמר לי: הלא אם דוד המלך ע"ה אמר "יגעתי בקראי ניחר גרוני", היה כפשוטו, שכבר קרא כל כך עד שהיה עייף ויגע ממש בקראו וניחר גרונו ממש בפשטות, אבל אתה תהילה לאל עדיין בכחך"... (חיי מוהר"ן תקמ"ה).

ועוד מציין מוהרנ"ת מה ששמע מרבינו באותה שנה, וכה אמר לו רבינו: "בזה השבת בכיתי מאד לפני ה' ית', מדוע כל דבר שאני עושה אני מוכרח לעשו"ת במסירות נפש?! ואמר שבכל יום כשעומד בבוקר ורוצה להתפלל אינו יכול לפתוח פיו כלל... עד שאינו יודע כלל איך לעמוד ולהתפלל"... מוהרנ"ת השתומם מאד מזה וכותב: "הלא אם צדיק וקדוש ונורא כמותו היה צריך למסור נפשו כל כך על התפילה ועל כל דבר שבקדושה והיה לו מניעות וכבידות כל כך קודם שעשה איזה דבר כנ"ל, קל וחומר ובנו של קל וחומר כמה וכמה אנו צריכים לטרוח ולהתייגע ולמסור נפשינו בכל יום, ובפרט בשעת

התפילה, שבתחילה היא כבדה מאד על האדם, וצריכים יגיעות הרבה ולהכריח עצמו בכמה אופנים ועצות אולי יזכה לדבר איזה דיבור תפילה". (חיי מוהר"ן י')

לימוד שולחן ערוך

רבינו המשיך להדריך את תלמידו צעד אחר צעד. באחת השיחות עם מוהרנ"ת לאחר שבת חנוכה, הורה לו רבינו שישקיע את עצמו בלימוד הלכה ופוסקים. וישתדל ללמוד חמש דפים שולחן ערוך כל יום, כדי לסיים את ארבעת חלקי השולחן ערוך בשנה אחת. באותה עת העמיס עליו עוד לימודים שיסיימם לתקופה מסויימת.

אגב, מוהרנ"ת בגודל התמדתו ובישוב הדעת שלו, סידר לעצמו הרבה קביעות של שיעורים בשולחן ערוך לכל עת ולכל זמן. מלבד סדר רגיל, מקובל מפי אנ"ש על סדרים מיוחדים שהיה למוהרנ"ת בערבי שבתות וימים טובים וכיוצא בזה ביומא דפגרא, כגון בערב פסח שאז טרודים בהכנות ליו"ט, סדר מיוחד לזמני נסיעות וכיוצא בזה.

ואכן הלימוד העמוס הזה קשה היה מעט על מוהרנ"ת. מחצית השנה עמד בזה, אך לאחר מכן נאלץ להאיט את הקצב.

לדבר עם אנשים

כדי לתת מעט "נייחא למוחין" לאחר סדרי לימוד רבים כאלו-הזהירו רבינו לשוחח עם אנשים, כדי לפוש קמעא ולרענן את מוחו.

ואגב, בהזדמנות אחרת דיבר רבינו עם מוהרנ"ת שידבר עם אנשים בעבודת ה'

מוהרנ"ת לא ירד היטב לכונת רבינו ושאל אותו:

"לדבר עמם בעבודת ה'?"

"אכן כן!"-השיבו רבינו.

"אבל איני יודע מה מציק לזולת".

"אינך צריך לדעת".

"אם כן במה אעזור לו?"

"מה זה שייך אליך?"...

מוהרנ"ת הבין אז בכוונתו, שכל אימת שמדברים עם רעהו בעבודת ה' פועלים משהו, גם אם אינו רואה זאת במוחש (חיי מוהר"ן שכ"ה).

לימוד הקבלה

שבוע לאחר חג השבועות כאשר מוהרנ"ת וחבירו ר' נפתלי באו שוב אל רבינו, נענה רבינו ואמר למוהרנ"ת:

"אני הבאתי אותך אלי כי חפצתי לומר לך אודות הנהגה חדשה, והיא שמעתה תתחיל בלימוד חכמת הקבלה", כלומר שיתחיל ללמוד בספר "עץ חיים", הספר המרכזי בתורת האר"י הק'.

"ואם לא אבין?" שאל מוהרנ"ת.

"אתה למד" השיב רבינו "ובכל מקום שלא תבין רשום נקודה וסימן שלא הבנת במקום זה, וכשתלמוד פעם שניה תראה שיפחתו הנקודות שסימנת לעצמך על אי הבנתך, וכשתלמוד עוד פעם, יפחתו עוד הנקודות, וכן בכל פעם, עד שתבין הכל" (ימי מוהרנ"ת, שיח שרפי קודש א' קצ"ז).

התחלת לימוד הקבלה על ידי מוהרנ"ת היה שלב חשוב בהתקרבותו לרבינו ובהמשכת דעתו הקדושה בעולם, כפי שרבינו התבטא זמן קצר לפני התקרבותו "שהוא משתוקק שיתקרב אליו איש למדן ובעל לשון נפלא ואז היה יכול לבאר כל כתבי האר"י ז"ל, עד שאפילו נערים יודעי ספר היו יכולים ללמוד ולהבין כל כתבי האר"י ז"ל" (חיי מוהר"ן שס"ד).

* * *

פרק יא - הסופר

מסירות נפש באמירת תורה

ראש השנה תקס"ה. הציבור התקבץ אצל רבינו כפי בקשתו. בבין-השמשו"ת של בין היום הראשון והשני של ראש השנה אמר תורה לפני הציבור כדרכו בכל שנה ושנה. רבינו אמר אז "שמי שרוצה להמשיך ביאורי התורה, צריך להמשיך לעצמו דיבורים חמים כגחלי אש (כי אי אפשר לשאוב ולקבל מימי התורה אלא מי שדבריו כגחלי אש, בבחינת 'הלא דברי כאש') ולכן צריך לשפוך שיחו בתפילה לפני השי"ת, ועי"ז נשפע מלב העליון דיבורים (כגחלי אש) וע"י הדיבור ממשיך ביאורי התורה גם משם, בבחינת 'פתח צור ויזובו מים'".

התורה שנאמרה אז, היא התורה "תשעה תקונין" (ליקוטי מוהר"ן סימן כ').התורה נאמרה על ידו בהתלהבות עצומה.

מוהרנ"ת מתאר ברגש את אמירת התורה הזאת על ידי רבינו:

"כשהתחיל התורה 'תשעה תקונין' בראש השנה בין השמשו"ת כדרכו תמיד, דהיינו סמוך לתחילת הלילה השייכה ליום שני דראש השנה, וכבר חשך היום. ואני ישבתי סמוך מאד אליו והסתכלתי בו וראיתי שאמר התיבות "תשעה תיקונין יקירין אתמסרין

לדיקנא" בכוחות גדולות מאד מאד עד מיצוי הנפש, ובאימה ויראה ורתת וזיע, אשר אי אפשר לשער. ותפס את זקנו כמה פעמים בכוחות גדולות. ואי אפשר לציין זאת בכתב, וכבר מבואר במקום אחר שאמר, שמקודם שהוא מוציא התיבה הראשונה של התורה נדמה לו שתצא נפשו, וכן בתיבה הראשונה של הקידוש, ואצל התורה הזאת ראיתי זאת בעיני עוצם מסירות נפשו שאי אפשר לשער..." (חיי מוהר"ן ט"ו).

בשבח ארץ ישראל

תורה זו מדברת בשבח ארץ ישראל ובגודל קדושתה.

מוהרנ"ת כותב:

"בהתחלת התורה דיבר מארץ ישראל, ואמר בזה הלשון: מי שרוצה להיות יהודי, דהיינו לילך מדרגא לדרגא, אי אפשר כי אם על ידי ארץ ישראל... וזה עיקר נצחון המלחמה..."

לאחר שסיים לומר את התורה, שאל מוהרנ"ת את רבינו: "מה כוונתכם בזה שאמרתם שארץ ישראל היא גדולה כל כך ושזה עיקר נצחון המלחמה?".

רבינו השיבו:

"כוונתי ארץ ישראל הזאת בפשיטות עם אלו הבתים והדירות... כלומר, שכל כוונתו במה שהאריך במעלת ארץ ישראל כוונתו כפשוטו, על ארץ ישראל הזאת שבני ישראל נוסעים לשם, שרצונו שכל איש ישראל כל מי שרוצה להיות איש ישראל באמת, יסע לארץ ישראל, ואף על פי שיש לו מניעות רבות על זה, ישבר כל המניעות וילך לשם, כי זה עיקר נצחון המלחמה כשזוכין לבוא לארץ ישראל" (שם).

מוהרנ"ת שנסע ברבות השנים לארץ ישראל (כפי שיתואר להלן) מסיים דבריו:

"וזה אשר העיר לבבי ביותר, וחיזק אותי ביותר לעבור על כל המניעות הרבות שהיה לי בלי שיעור, לשבור כולם ולבוא לארץ ישראל. ברוך השם יתברך אשר היה בעזרי לשבר מניעות ובלבולים ועיכובים כאלה ולבוא לשם בשלום ולחזור בשלום."

על אש ומים...

אחרי אמירת התורה אמר רבינו בדרך צחות: "היינט האב איך געדעד'ט פאר פייער און פאר וואסער" "היום דברתי באופן של אש ומים" (ביטוי שמובנו מסירות נפש, שהולך באש ובמים כדי לבוא אל המטרה הנכספת).

ועוד אמר מוהרנ"ת, שבעת ששמע תורה זו מרבינו "הרגיש קולות וברקים במוחו" (אבני"ה ברזל עמ' מ"ה).מאז בער בלבו החשק לנסוע לארץ ישראל, והוא נכסף לנסוע תיכף ומיד, אבל התרבו עליו המניעות, "וגם איך אפשר להפרד זמן רב כל כך מרבינו", "כי לא יכולתי לפרוד ממנו כלל, אשר הוא חיי ואורך ימי, ובלעדיו אין לי שום

חיות כלל"...(ימי מוהרנ"ת חלק ב' ב').אולם כאמור דברי רבינו יקדו בקרבו, ובערוב ימיו (י"א שנה אחר פטירת רבינו) אכן נסע לארץ ישראל.

אלף אדומים עבור תורה אחת...

ביום שני ה' בתשרי תקס"ה נכנס רבינו לפתע פתאום אל אנשיו שישבו בבית מדרשו ואמר בפניהם את התורה "חותם בתוך חותם" (ליקוטי מוהר"ן סימן כ"ב).

מוהרנ"ת כותב:

"בתחילה ישב ודיבר עמנו כדרכו, ומקודם ציוה לאיש אחד להביא לו שמן ופתילה לתקן לו נר שמן זית, ואח"כ הדליק את הנר בעצמו, כי כן היה דרכו כמה פעמים שהיה פתאום מדליק נר של שמן זית, והדבר היה מובן שהיה ממתיק דינים בזה. ואז סמוך להדלקה, והנר היה דולק סמוך לשולחנו, והוא דיבר עמנו באימה גדולה, ובתוך כך ציוה להביא לפניו סליחה, והביאו לפניו, ופתחה ואמר קצת מאיזה סליחה של יום כיפור. והכל היה בפני כולנו, שהיינו עומדים סביבו, והוא ישב על כסאו סמוך לשולחנו בחדר. בתוך כך התחיל לדבר מהגן עדן והגיהנום, שהגן עדן והגיהנום הם בזה העולם וכו'".

תוך כדי שיחת רבינו אודות הגן עדן והגיהנום: "נכנס מענין לענין עד שגמר את התורה "חותם בתוך חותם" הנ"ל, ונשתהתה האמירה בערך ארבע שעות!".

מוהרנ"ת התפעל מאד מגודל עומק תורתו של רבינו, כפי שהוא מתבטא: "...ומה שעבר אז אי אפשר לספר בכתב. אשרי השעה! אשרי הרגעים שזכינו לעמוד לפניו!...

אחר כך בשבת אחר סוכות אמר רבינו שבשביל התורה הזאת נתן אלף אדומים לשומר הפתח למעלה במקום שהיה שם...

תורה זו, שמוהרנ"ת כה התפעל ממנה היתה למוהרנ"ת נקודת מפנה בהערכתו את תורות רבינו, כפי שהוא עצמו מספר: "כששמעתי מרבינו את התורה 'ראיתי מנורת זהב' שבליקוטי מוהר"ן סימן ח', חשבתי שתורתו של רבינו היא כתורתו של הגאון הקדוש רבי שמשון מאוסטרופולי זצ"ל, אולם כששמעתי את התורה "חותם בתוך חותם" ראיתי שאלה הם באמת תורות רבי נחמן" (שיח שרפי קודש א'-תר"צ).

נישואי מרים בת רבינו

בתחילת חודש חשון של אותה שנה, תקס"ה (1804), נערכו הנישואין של מרת מרים ע"ה בת רבינו עם ר' פנחס בנו של הרה"ק ר' אריה לייב מוואלטשיסק. מוהרנ"ת מציין: "ואני זכיתי לנסוע עמו על החתונה בקהילת וואלטשיסק. "הפארשפיל" התקיים בשבת קודש לפני החתונה, שבת פרשת נח ר"ח חשון. רבינו היה שרוי אז בשמחה עצומה, והיה מרקד הרבה מאד".

מוהרנ"ת ממשיך לתאר:
"וריקודין כאלו לא נראה ממנו בשום פעם כמותם, כי היה מרקד כמעט כל היום, ומה שהיה אז באותה שבת אי אפשר לבאר ולספר... אשרי מי שראה זאת. באותו השבת שתה מעט יין מחמת שמחת הנישואין כנהוג, והיה בשמחה גדולה... ואז סמך עצמו על רבי יודל ורקד. והיו מזמרים אז נגון נאה והתעוררות של יראה, והוא רקד על ידי זה הניגון, כי כן היה דרכו על פי רוב לרקד על ידי ניגון של התעוררות ויראה, והניגון ידוע אצלנו. ואמר אז שהניגון הזה הוא ניגון קריאה וכרוז, היינו שקורין כל נשמות המתים הצדיקים הקדושים של משפחתו, שהם הבעש"ט ז"ל וזקנו רבי נחמן ז"ל ואמו הצדקת ז"ל שכולם יבואו על החתונה, כמבואר בזהר הק' שבשעת החתונה מתקבצים כולם".
רבינו אמר בסעודה שלישית את התורה "ויאמר ה' סלחתי כדברך" (ליקו"מ סימן קעז).
באותם ימים סיים מוהרנ"ת לומר קדיש על אמו. באותה עת אמר רבינו את התורה שבסימן קע"ז, ושם כלל גם את ענין הקדיש, ובתוך התורה אמר רבינו: "יתגדל ויתקדש שמיה רבא" (חיי מוהר"ן קי"ז).
רבינו צוה אז לאנשיו לומר תיקון חצות.
* * *

כח המדמה כשר וטוב

שבת חנוכה תקס"ה. קהל רב התאסף אצל רבינו בברסלב כנהוג. היה זה כאמור אחת השבתות בה היה הקהל מתקבץ ובא לחסות בצלו של רבינו. הוא אמר אז את התורה סימן נ"ד בליקוטי מוהר"ן. שם מבאר רבינו בהרחבה את ענין "ברור המדמה" לברר את דמיונות השוא ולהגיע לכח מדמה כשר וטוב.
רבינו אמר אז למקורביו, ובמיוחד כיון לתלמידו מוהרנ"ת: "כבר נתתי לכם כח המדמה כשר וטוב, ואתם רשאים לחדש בתורה..." (חיי מוהר"ן תקכ"א).
לאחר אמירת התורה, הורה רבינו למוהרנ"ת להתחיל לחדש בתורה הלכה למעשה.
(כמו כן אמר לו שהוא טובה לנשמת אבותיו שנסתלקו. שם)
נסתלקו" (שם). 3

אמת, ואמת לאמיתו

לאחר שבת שירה של אותה שנה, בהיות מוהרנ"ת אצל רבינו, שח לפניו את המעיק על לבו. אע"פ שאביו תמך בו, החל חותנו רבי דוד צבי ללחוץ עליו לקבל על עצמו עול הרבנות, ובכך לפתור את מצוקתו הכלכלית.
מוהרנ"ת שאל לרבינו האם אכן מן הראוי שיקבל רבנות כרצון חותנו.

"וכי מדוע לא תאבה לזה"? השיבו רבינו בשאלה, "סע אל חמיך ובקש ממנו שידאג לכסא רבנות בשבילך"!
"מפחד אני מהאחריות הרבה שתוטל עלי לפסוק דיני איסור והיתר, חושש אני שמא אטעה חלילה".
-"נו, מי אם כן צריך להיות רב, זה שלא מפחד?!..." השיב רבינו.
-"האם קבלת הרבנות הוא האמת והנכון והראוי עבורי?"-לא הרפה מוהרנ"ת.
"אכן כן"-השיב רבינו.
"האם היא האמת לאמיתה?"-הקשה שוב.
או אז השיבו רבינו בניחותא: "אם רוצה אתה את האמת לאמיתה, אינך צריך להיות רב!..." ובלשון רבינו: "מיינסטו דעם אמת'ן אמת, דארפסטו קיין רב נישט זיין" (שיח שרפי קודש א'-קע"ה).
כל ימיו היתה למוהרנ"ת נחת רוח מכך שלא נטל על עצמו עול רבנות, שאלמלא כן לא היה ביכלתו להפיץ דעת רבינו בעולם.
מוהרנ"ת מזכיר עובדא זו כבדרך אגב: "בחורף תקס"ה ציוה עלי לנסוע לחותני לק"ק מאהלוב לבקש מאתו שיתן לי איזה רבנות באיזה עיר וכו', וב"ה שנצלתי מזה".

פתקא נאה

מאז התקרבותו לרבינו, היה מוהרנ"ת נוהג לרשום את התורות ששמע מפיו הקדוש, וכן הרבה משיחותיו הקדושות.
באמצע החורף של שנת תקס"ה הורה רבינו למוהרנ"ת להעתיק מחדש את כל התורות הרשומים אצלו, ולהכינם לכריכה. אמנם עדיין לא היה רצונו להדפיסם ולהפיצם ברבים, רק לאנשי שלומו, מפני כמה טעמים-כפי שמוהרנ"ת מציין.
מוהרנ"ת התחיל מיד בעבודת הקודש, להעתיק תורות רבינו, וכך להציב את הבסיס לפרסום תורותיו הקדושו"ת בעולם. הוא שיתף בזה את רעהו רבי נפתלי. מוהרנ"ת מדגיש כי העתיק אותם "על נייר טוב ודיו יפה". וכך היה סדר עבודתם: רבי נפתלי היה מקריא לפניו מן הכתובים, ומוהרנ"ת היה רושמם על פיו מילה במילה. עבודה זו נמשכה שלושה חדשים רצופים. הם סיימו אותה בסמוך לחג השבועות.
באותה שנה ציוה רבינו למוהרנ"ת ללקט מתורותיו את העצות והעובדות למעשה היוצאות מתוך התורות. "ובתחילה", כותב מוהרנ"ת, "כתבתי קצת מענין זה, ולא הוטב בעיניו, ואחר כך הבנתי כונתו וחזרתי וכתבתי, והוטב בעיניו". זה היה איפוא הבסיס לספרו "קיצור ליקוטי מוהר"ן". "כשקרא בו", ממשיך מוהרנ"ת, "נענע בראשו, ואמר

בזה הלשון: 'א שיין צעטיל' (פתקא נאה) והבנתי שהוטבו מאד בעיניו הדברים הנאמרים שם, והיה כוסף מאד שנזכה לקיימם באמת".

* * *

לידת הבן הקדוש

בסמוך לראש חודש ניסן של אותה שנה נולד בן לרבינו הקדוש, אשר נקרא בשם "שלמה אפרים". רבינו תלה תקוות גדולות ונשגבות בילד הזה, הוא רמז שנשמתו גבוהה מאד ושהוא עתיד להביא תועלת גדולה לעולם.

השמחה הקיפה את כלל החסידים, ולמחרת הולדת הבן הגיעו מוהרנ"ת ועוד מקורבים לשמוח בשמחת רבינו, ונשארו שם כמה ימים לאחר הברית, וכן כותב מוהרנ"ת:

"ואנחנו באנו אליו תיכף למחרתו, אחר יום שנולד הילד הקדוש הנ"ל, והיינו שם בשבת וכל השבוע עד שנימול, וגם אחר כך עד יום שלישי למילה, ובאותו העת שמענו ממנו תורה הרבה ושיחות נוראות ונפלאות..."

בליל שבת קודש שלפני הברית מילה נחוג שמחת ה'שלום זכר' כנהוג. מוהרנ"ת מתאר מה שקרה באותה שבת:

שיחות חולין שלנו...

"אחר שיצאו רוב העולם שבאו לקבל פנים כנהוג, שנקרא 'שלום זכר', נשארנו אנחנו עומדים לפניו. בתוך כך הסתכל על המנעל שלי שנתעקם מאד, היינו שהעקב נתעקמה הרבה לפניו על פני המנעל. ענה ואמר: המנעל שלך הוא דומה כמי שטופחין בפנים (ואמר בזה הלשון: דיין שיך האט א פנים וויא א פאטש אין פנים) ואחר כך שתק מעט. והנה אנחנו בודאי היינו מאמינים שכל דבריו אינם פשוטים, ובודאי יש בהם רזין גדולים".

"אחר כך ענה ואמר": ממשיך מוהרנ"ת בתיאורו "שיחות חולין שלנו (ואמר בלשון אשכנז: "אונזערע שיחות חולין"...) ודחק תיבת "אונזערע"... (כמפליג בשבח שיחות חולין שלו) והתחיל לזרוק מפיו הקדוש בחן קדוש ונורא, ואמר: יש 'וטפח לו על פניו' (מנחות מ"ד), ויש 'וטפח לו בסנדלו' (מו"ק כ')... ובכל אלו הענינים מרומז שיש סודות התורה בענין העקב והסנדל... ואח"כ התחיל לומר התורה הנדפסת בסימן ס"ג... ובכל זה ראינו בעינינו גבורות הבורא יתברך, איך בדברי שיחה של הצדיקים האמיתיים מלובשים סודות כאלה... ומי שהיה אז ראה בעיניו גדלות הבורא יתברך וגדולת התורה וגדולת הצדיקים אמיתיים איך כל שיחתם ותנועתם תורה גבוהה... שראינו בעינינו

שבדיבור בעלמא שקורין 'וועדטיל' שאמר על המנעל שלי היה כלול בו תורה גבוהה ונסתרה כזאת שכלול בה כל סוד כוונות המילה ויותר מזה כאשר אמר בעצמו..."
מוהרנ"ת מסיים את המאורע של אותה שבת:
"אשרי עבדיך, ואשרי אנשיך העומדים לפניך השומעים את חכמתך. אשרינו שזכינו לזה, זה חלקנו מכל עמלנו!..."
על סדר עריכת הברית, כותב מוהרנ"ת: "רבינו ז"ל כיבד אותי במצות פריעה אצלו, ורבינו בעצמו היה סנדק וחיתוך".
מסופר כי לקראת הברית הזאת לבש ר' יודל מלבוש (קאפטן) חדש. רבינו אמר לו אז שבקאפטן זה ילך לקבל פני משיח צדקנו.

סוד "המנעל העקום"

מלבד הכוונות העמוקות והסודות הטמירים הגנוזים בתורה זו המבוססת על שיחת חולין של רבינו בנוגע למנעלו העקום של מוהרנ"ת-כנראה שהדברים מכוונים גם בפשטות למוהרנ"ת. רבינו לא ראה בעין יפה את נעלו העקומה. חז"ל מקפידים שתלמיד חכם לא יהלך בחוץ עם נעליים מטולאות (ברכות מ"ג).בפרט לאור תפקידו של מוהרנ"ת כמנהיג העדה ומורה נתיבתה לעתיד, שגם זה השכיל רבינו לרמז באותה תורה, שצדיק הדור נמשל לנמלה, ששבחה הוא חריצותה וזריזותה, מעלות בהן שיבח רבינו את מוהרנ"ת באומרו שבזכות מידות אלו בודאי יהיה מנהיג לעמו.

מנהיג ורועה ישראל

כדאי להעתיק כל ענין זה מלשונו של הרב מטשעהרין בספרו פרפראות לחכמה בביאורו לתורה זו:
"שם כותב רבינו: 'והנמלה הוא בחי' חכם הדור המלמד דעת ודרכי ה' אל העם, כמו שכתוב: לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם וכו'. אפשר לומר שזה נוגע לענין המבואר לעיל שאמר להר"ר נתן ז"ל אודות המנעל שלו שנתעקם העקב על פניו שהוא דומה כמו שטופחים בפנים וכו', ומפשוטו נראה שהוכיח אותו על פניו למה הוא הולך במנעל כזה, כי כבר ידוע מה שהקפידו רז"ל על ענין המנעלים (כמו שאמרו חז"ל 'לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו ויקנה מנעלים לרגליו', בפרט לענין תלמיד חכם וכו') ועל כן הקפיד גם רבינו ע"ז קצת".
ומוסיף הרב מטשעהרין: "וכבר ידוע מה שמבואר בספר המידות שע"י זריזות זוכה להיות רועה נאמן, וסימן לדבר לך אל נמלה וכו' וכתיב משם רועה אבן ישראל סופי-תיבות נמל"ה. ושמעתי מאנשים נאמנים מאנ"ש הזקנים שענין זה אמר רבינו ז"ל

בפרוש על הר"ר נתן ז"ל, שהיה זריז גדול מאד כידוע. ופעם אחת התפעל רבינו ז"ל מאד מזריזותו הגדולה והנפלאה, ואמר עליו אז שבודאי יהיה הר"ר נתן ז"ל מנהיג ורועה ישראל, כי ע"י זריזות זוכין להיות רועה נאמן כנ"ל. נמצא מבואר מדברי רבינו ז"ל עצמו שהר"ר נתן הוא חכם הדור שהוא בחי' הנמלה" (פל"ח סי' ס"ג אות ה)

זריזות מופלגת

ואמנם זריזותו של מוהרנ"ת היתה למעלה מגדר הרגיל, כפי שמתאר רבי אברהם, שאביו רבי נחמן מטולטשין היה איש אמונו והקרוב ביותר אל מוהרנ"ת:

"וכל הנהגותיו וכל מעשיו היו בזריזות ובמהירות גדול מאד... עד שכמעט לא היה באפשרות שום אדם להשתוות עמו, וכן בעת כתיבתו היתה הקולמוס פורחת מתחת ידו שהיה לפלא בעיני כל רואיו, וכן שאר מעשיו היו במהירות גדול ונפלא עד מאד. וגם אדמו"ר ז"ל התפלא פעם אחת על גודל זריזותו, ואמר שבודאי יזכה להיות על ידי זה רועה נאמן..." (כנ"ל מספר המידות).

ליהנות מזיו השכינה

בין פסח לשבועות של השנה ההיא, היו מוהרנ"ת וחבירו ר' נפתלי מספר פעמים אצל רבינו. מוהרנ"ת החל לחשוש שמא הוא מרבה בנסיעות אליו יותר מדי, כפי שהוא מציין בכתביו: "והוא הראה בעצמו כאילו הוא מקפיד על אשר אנו באים אליו בתמידות כל כך. והיה לנו מזה מניעות ויסורים בכל פעם שרצינו לבוא אליו פן יקפיד עלינו. וכבר לא השגחנו על שום מניעות מביתינו ומניעות מחמת ממון, רק זה עמד לנו במוחינו למניעה, שנדמה לנו שהוא יקפיד כשנבוא אליו מחמת שזה סמוך היינו אצלו..."

מוהרנ"ת מסיים:

"ואף על פי כן גודל עוצם חשקינו ליהנות מזיו השכינה בכל פעם, לזכות לעמוד לפני הדרת קדושתו וכו' וכו' התגבר על המניעה וזכינו לבוא אליו בכל פעם".

ערום ביראה...

מיד לאחר חג השבועות חזר מוהרנ"ת לביתו, אך לא עברו אלא שמונה ימים, נתעוררו בו שוב כיסופיו לשוב ולנסוע לרבינו: "כי היה צר לי מאד בענין דרכי עבודת ה' וכו', אבל קשה היה מאד לבוא אליו מחמת המניעות הנ"ל (-שלא יקפיד עליו על ריבוי הנסיעות אליו). כי לא ידעתי איך אשא פני לכנוס לפניו לבקשו שיקרבני להשי"ת אחר שזה סמוך הייתי אצלו, אבל אעפ"כ היה חשקי ורצוני חזק מאד לנסוע אליו".

מוהרנ"ת מצא לעצמו עצה וסיבה בכדי לבוא אליו: "וריחם עלי השי"ת ברחמיו העצומים ושלח בדעתי עצה שאסע לברסלב בשביל לכרוך הספר שנעשה מהקונטרסים הנ"ל

שחזרתי והעתקתי כסדר כנ"ל... והוא ז"ל ציוה עלי בעצמו שלא לכורכם בנעמירב מפני המתנגדים הרבים שהיו שם... וע"כ ציוה עלי בעצמו לכורכם בברסלב דייקא. וכבר היה בדעתי קודם שבועות להביאם לכאן לברסלב לכורכם, אך לא אסתייע מילתא מן השמים, ועתה אחר שבועות הייתי רוצה לבוא לפניו, אך היה לי מניעה הנ"ל, והיה לי לשלל עצה הנ"ל, שהזכירני ה' ברחמיו לנסוע בשביל כריכות הספר הנ"ל. וזה יהיה לי תירוץ לפניו שבשביל זה באתי, ואגב אוכל לדבר עמו אם אזכה"...

"מורא רבך"

"ובאתי" ממשיך מוהרנ"ת בתיאור אותה נסיעה לכל פרטיה "ביום ו' בבוקר, ויראתי לכנוס אליו ולהתראות לפניו מחמת בושה כנ"ל. ואחר כך ראה אותי מדי עוברו בחדרו לביתו הגדול, ושאל אותי בדרך הילוכו: על מה באת? השבתי לו: לכרוך הספר. ושאל אותי: וכי בשביל זה הוכרחת לבוא בכוונה?! ונאלמתי ולא השבתי לו דבר מחמת אימה".

הדחיה היא התקרבות נפלא...

"אח"כ" מספר מוהרנ"ת את התלבטויותיו באותו יום "היה בדעתי לילך מיד להאומן העוסק בכריכת ספרים ולישב שם אצלו כל היום... כי ידעתי רצון רבינו ז"ל שלא להניח הספר אצל האומן אפילו פה בברסלב, אע"פ שגם האומן הכורך היה מאנ"ש, אבל אז הקפיד רבינו ז"ל מאד לשמור הקונטרסים שלא יגע בהם זר. והיה בדעתי לישב אצל האומן הכורך כל היום ולבלי להתראות פני לפני רבינו ז"ל עד שבת".

"אבל טובו ורחמיו של רבינו ז"ל שהיו בלי שיעור, והשמאל היה דוחה מעט, ובימין היה מקרב הרבה, וגם הדחיה וההתרחקות היה בעצמו התקרבות נפלא למי שחפץ וחשק באמת... וברחמיו הנפלאים שלח פתאום אצלי איש א' מאנ"ש לבית הכורך הנ"ל, ואמר שרבינו ז"ל ציוה שאני אלך אליו, והוא (היינו השליח הנ"ל) ישב במקומי כאן אצל הכורך".

"ותיכף רצתי אליו ז"ל, והיה בחדרו הקטן שהיה לו כנגד הבית המדרש מן הצד, ובאתי אליו בחדרו הנ"ל, והוא שכב על מטתו, ואז קרבני ברחמיו הרבה, ודיבר עמי הרבה מאד... וניחם אותי... ושימח אותי... וחיזק אותי הרבה מאד מאד בדבריו הקדושים והטהורים העריבים והנעימים והמתוקים מדבש ונופת צופים..."

קשה להיות מפורסם

"בכל אותו יום ששי", כותב מוהרנ"ת, "ישב רבינו ז"ל בבית עם העולם וגם אני הייתי עומד לפניו, ודיבר עמנו הרבה, ולא הלך למרחץ עד סמוך לפנות היום, מה שדרכו היה תמיד לילך למרחץ ביום ו' תיכף סמוך אחר חצות, ואחר כך ענה ואמר: כמה קשה להיות

מפורסם להנהיג העולם (כלומר כמה יסורים הוא סובל שהכל מונח עליו וצריך לשאת בדעתו הרבה מאד) כי הלא זה הדבר שעוסקין עתה לכרוך הספר הנ"ל נדמה לכם שאין נחשב לכלום ענין הכריכה הזאת (אבל באמת) כמה וכמה עולמות תלויים בזה בכריכות הספר הזה, וכונתו היה שהוא צריך לשאת הכל על ראשו כנ"ל. ואז הבנו מרחוק כמה גדול ועצום ונשגב כל עסק ועסק מעסקי הספרים והענינים שלו שאפילו בכריכת הספר תלויים כמה וכמה עולמות, ואחר כך הלך למרחץ ולמקוה".

"האתה תהיה במרה שחורה?!"

מוהרנ"ת נשאר כל השבוע בברסלב להתעסק סביב כריכת הספר שנתעכב בכל ימות השבוע, כפי שהוא מציין: "הייתי שם בשבת קודש ובכל השבוע עד יום חמישי, כי נתעצל הכורך הנ"ל. ובכל ימי השבוע הזאת דיבר עמי הרבה, וכל דבריו-לחזק אותי הרבה בשמחה, ואמר לי: אפילו החולה המוטל על ערש דוי מחזקין אותו הרבה ואומרים לו שלא יפול בדעתו ויחזק עצמו בכל עוז, וכך באמת חוזר החולה לאיתנו ובריאותו ע"י שמחזק א"ע ומבריא א"ע ואינו נמשך אחר עצלות וכבידות חליו, כי ע"י זריזותו והתחזקותו חוזר לבריאותו באמת. כדברים האלה וכיוצא בהם דיבר עמי הרבה מענין התחזקות להיות בשמחה בכל מה דאפשר" (ימי מוהרנ"ת ט').

ועוד אמר לי: "האתה תהיה במרה שחורה?! אתה מחויב להיות בשמחה תמיד! (בפירוש אמר לי כן) והאתה תיתן שיפילוך? עוד יתרחשו ענינים! אחי, אחוז עצמך, ה' עמך אל תפחד!" (חיי מוהר"ן שע"א).

סיום כרכת הספר

ביום ה' של אותו שבוע נסתיימה כריכת הספר הק' ליקוטי מוהר"ן. "ולקחתי הספר מבית האומן" כותב מוהרנ"ת "ובאתי עם הספר לפניו, ועמדתי לפניו, ואמר: עדיין אין אתה בשמחה?! ברבות הזמנים תדע גדולתי, וגילה לי אז מענין הספר הנורא שלו שנשרף וכו'". היינו שרבינו כתב ספר נעלה ונשגב עד למאד, עליו העיד רבינו שאין לאף אדם הבנה בו חוץ מ"צדיק גדול וחד בדרא וגם הוא חכם בכל שבע החכמות".

בזמן מאוחר יותר, העתיק מוהרנ"ת ספר זה, אולם בסופו של דבר לא היה הדור ראוי לספר כזה, ורבינו ציוה לשורפו, והוא מכונה "הספר הנשרף" (ראה להלן).

הגילוי הנפלא של "תיקון הכללי"

באותה עת שמוהרנ"ת שהה בברסלב בהתעסקות כריכת הספר, שמע מרבינו עוד ממפעליו הקדושים לתיקון נפשו"ת ישראל. והוא הגילוי הנורא והנפלא של ה"תיקון הכללי", כפי שמוהרנ"ת כותב:

"אז היה העת שהתחיל לגלות סוד הנפלא והעצום של העשרה קפיטל תהילים לאומרם ביום שקרה לאדם ח"ו מקרה לילה רח"ל, כנדפס בספריו הקדושים. כי באותה העת קודם שבאתי אליו אמר התורה הזאת הנדפסת בספר הראשון בסי' ר"ה המתחלת: תיקון למקרה לילה לומר עשרה קפיטל תהילים וכו', ואני לא הייתי אצלו בשעה שאמרה".

ר' יוסקא חתנו של רבינו היה הראשון שסיפר למוהרנ"ת אודות הגילוי של "תיקון הכללי". 1 אך עדיין לא גילה איזה עשרה פרקי תהילים צריכים לומר, רק אמר שהיה ראוי לברר איזה עשרה קפיטלאך הם כנגד עשרה מיני נגינה... אך אחר כמה שנים 1 אחר שבא רבינו מלבוב חזר ודיבר מענין העשרה קפיטל תהילים, ואז גילה בפרטות איזה קפיטלאך צריך לומר (נדפס בליקוטי מוהר"ן ח"ב בסי' צ"ב והם: טז, לב, מא, מב, נט, עז, צ, קה, קלז, קן).

* * *

"דרכי ה' שאי אפשר להבינם"

עוד כותב מוהרנ"ת מה ששח עם רבינו באותה עת:

"גם דיבר עמי אז באותה העת, וסיפר לי מגודל צערו ויסוריו בלי שיעור, ועוצם הצער והיסורים שיש לו מהילדה של בתו תחי', שהיתה אז חולה ביותר מחולי המאזלין (אדמדמת) או פאקין (אבעבועות), ואמר שהוא מרגיש בלבו כל גניחה וגניחה של התינוק ושהוא מרוצה הלואי והיה לו חולי המאזלין בשביל התינוק, ואמר שהוא דרכי ה' שאי אפשר להבין, היינו שיש דרכי ה' שאי אפשר להבינם, שהם בחינת צדיק וטוב לו, צדיק ורע לו" (כמובא בליקוטי מוהר"ן סי' נ"ו שבאותו חג השבועות אמר תורה זו הנקראת 'וביום הביכורים'). וסיפר אז רבינו: "מענין מה שמובא ב'שבחי האר"י' ז"ל, שפעם אחת הפציר אותו הרבה רבי חיים ויטאל ז"ל שיגלה לו סוד אחד, ולא רצה האר"י, כי אמר שהוא סכנה גדולה לפניו, והפציר אותו הרח"ו הרבה, ומחמת זה היה מוכרח לגלותו, כי אמר שלא בא לעולם כי אם לתקן נשמת הר' חיים ויטאל ז"ל. נמצא כשהרח"ו הפציר אותו היה מוכרח באמת לגלות הסוד לפניו, ואח"כ תיכף כשגילה זה הסוד נעשה בנו חולה ונפטר מחמת זה רח"ל".

"ואיך אפשר להבין זאת?-מסביר מוהרנ"ת-כי הלא היה מוכרח לגלות הסוד מחמת הפצרת ר' חיים ויטאל כנ"ל, ואעפ"כ נענש על זה. אך זה הוא בחינת דרכי ה' שאי אפשר להבינם..."

ומסיים מוהרנ"ת: "וסיפר אז כל זה לענין יסוריו מבניו ויוצאי חלציו, שכל יסוריו הוא מחמתינו, מחמת שעוסק לקרב אותנו להשי"ת. והלא כונתו באמת לשמים, ובודאי רצון

ה' ית' באמת, ואף על פי כן יש לו יסורים וענשים כאלו מחמת זה דיקא" (ימי מוהרנ"ת ט').

דבריו אלו של מוהרנ"ת מגלים לנו טפח במהות הקשר שהתרקם בין מוהרנ"ת לרבינו. אם כי בתחילת התקרבותו לא היה זה כי אם חיפוש אחר רבי ומורה שידריכו בעבודת ה'-קיבלה עכשיו התקרבותו משמעות נעלה וגבוהה ביותר, אין זה רק רבי לחייו הפרטיים, אין זה רק מדריך כיצד לעבוד את ה', אלא יש בזה משמעות לעם ישראל בכללותו. הכרה זו התגברה עתה עם התעסקותו בכריכת הספר והגילוי על ה"תיקון הכללי" ו"ספר הנשרף", שכל אלו נתגלו לעולם בעטיו של מוהרנ"ת, או אז באה לידי ביטוי אמרתו של רבינו שאמר בפני גדולי מקורביו: "רואה אני נשמה חדשה באוקראינה..." והוא חפץ מאד שהיא תתקרב אליו, וכן התבטאותו של רבינו: "כעת אינני בודד יותר" כי על ידי שניהם-על ידי הרב והתלמיד יתרחשו דברים גדולים ונשגבים בעולם. וכפי שהוא מתבטא אז בשבוע הנ"ל: "ואז הבנו מרחוק כמה גדול ועצום ונשגב כל עסק ועסק מעסקי הספרים והענינים שלו..."

וכדאי להוסיף דברים טמירים ונשגבים מכתביו של רבי אברהם ב"ר נחמן: "עיקר שלמות כל התיקונים של הרב הוא ע"י התלמיד כמובן בהתורה 'קרא את יהושע'... וידוע שהעיקר של כל תלמידיו הקדושים היה מוהרנ"ת ז"ל... כי הוא היה התלמיד האמיתי אשר נאכל ונתהפך (עיין ליקוטי מוהר"ן סימן קכ"ט) למהות רבו ממש כביכול. ותיכף בעת התקרבותו גילה אדמו"ר ז"ל את התורה קרא את יהושע... וכמובן למשכיל גם בהתורה 'כי מרחמם ינהגם' שאמרה קודם הסתלקותו, ורימז בזה סמיכות למוהרנ"ת ז"ל... כי הוא הרב והתלמיד שהביטו והסתכלו עליהם מיום בריאת העולם עד הנה, ועל ידם יהיה נפעל ונגמר התיקון של כל העולמות בתכלית תכלית השלמות..." (חכמה ובינה אות מ).

יסורים למען כלל ישראל

כמו כן ההשוואה בין האר"י הק' לרבינו, בכך שהוא סובל יסורים למען תיקון תלמידיו והדור כולו, אף היא בעלת משמעות רבה בכל הנוגע לקשר שבין מוהרנ"ת לרבינו. האר"י הק' היה הראשון שהחל לגלות בפני עם ישראל את תורת הנסתר, שעד אז לא היתה אלא ענין ליחידים להגות בה, ואף דובר בה בשפה של רמזים בעלמא. ואילו האר"י בכתביו הקדושים פתח את שערי הקבלה לפני כל מי שיחפוץ לעסוק בה, אולם כל זה עלה לו במחיר גבוה למדי. על כל סוד שגילה שילם ביסורים קשים ומרים.

כמנהג הזה אנו מוצאים אף בחיי רבינו והנהגתו עם תלמידו. הוא סבל נוראות: ארבעה צאצאים מתו על פניו, ולאחר מכן נסתלקה אף אשתו הצדקנית. הוא עמד בפני התנגדות גדולה עליו, שלוש שנים תמימות הוא התייסר במחלת השחפת הנוראה עד שבסוף נפטר ממנה והוא בן שלושים ושמונה ומחצה בלבד, ואף בהקשר לזה אמר שהוא מוסר נפשו למען כלל ישראל.

מוהרנ"ת החל אז להבין את ההשוואה, שכמו שהאר"י הק' סבל, כך סובל רבינו, 1 מפני שהוא מגלה רזי תורה בכדי למשוך את כל עם ישראל להכיר בה ולקבל עליהם עול מלכותו ית'.

רבינו גילה את אלוקותו ית' בעולם בכל מיני דרכים, בנגלה ובנסתר, אם דרך תורה, שיחות קודש, משלים, סיפורים וניגונים ואפילו בסתם שיחות יומיומיות, שתורות שלמות גנז בהם ובעוד כמה מיני אופנים.

אולם בכדי להצליח במפעלו הקדוש חובק זרועות עולם זה-היה רבינו זקוק לתלמיד חכם ונבון שירד לסוף דעתו ויבין את עומק כוונותיו בכל גילוייו הנפלאים, וירשום את תורותיו והוא יהיה היוצא והמביא, הדולה ומשקה מתורת רבו לדורות הבאים.

אשרי... שזכינו לעמוד לפניו לשמוע הבל פיו הקדוש

ובכן, מוהרנ"ת, הוא היה התלמיד המוכשר והכלי המושלם להמשיך את דעת רבינו בעולם לנצח. וככל שהתקרב לרבינו הבין יותר איך שבכל תורה שלו, בכל שיחה ובכל תיבה הוא טומן אוצרות נפלאים של דרכים בעבודת ה' עבור דורו ועבור הדורות הבאים עד עולם. כתוצאה ממסקנה זו, הקפיד מוהרנ"ת ביותר לרשום כל מה ששמע מפי רבינו ולא לאבד אף קוצו של יוד, כפי שהוא כותב: 1

"כמה פעמים הזהיר לכתוב כל שיחה ושיחה ששומעין מפיו הקדוש, ואמר: בשלמא דברים הנכתבים בספר, אם לא יזכור אותם עכשיו יוכל לראותם וללמוד בהם בפעם אחר, אבל כל הדברים שאתם שומעים מפי, שוב לא תשמעו עוד פעם אחרת לעולם, על כן בודאי אתם צריכים לזכור מאד כל דיבור ודיבור ולכתוב הכל, כל שיחה וסיפור" (ומחמת זה התחלתי לכתוב קצת שיחות ששמעתי מפיו הקדוש בעצמו או על ידי אחרים אבל לא נכתב חלק מאלף) (חיי מוהר"ן שנ"ז).

ולהשלמת הפרק כדאי להביא עוד קטע ממה שמוהרנ"ת מפליג בגודל חשיבות של כל שיחה ושיחה שיצאה מפיו הקדוש:

"לא היה שום קביעות לאמירת תורה... רק בכל עת שנזדמן שזיכנו ה' ית' היינו זוכים לשמוע מפיו תורה נפלאה, לפעמים בליל שבת קודש, ולפעמים בשבת בבוקר, ולפעמים

בליל מוצש"ק אחר הבדלה, ולפעמים בימי החול. וכמה פעמים נזדמן שמתוך שיחתו שהיה משיח ומדבר עמנו הרבה מעסקי העולם, והיינו מדברים עמו כל מה שנזדמן לתוך פינו, ואח"כ זכינו לשמוע ממנו תורה הרבה, והתורה היתה מעין כל השיחות שספרנו עמו, וזה היה שכיח מאוד, עד שהתחלנו להכיר בעינינו ממש שכל שיחתו היא כולה תורה, וכל פעם שהיינו מטים אזנינו היטב לשיחתו הקדושה, היינו שומעים שכל דיבוריו הם תורה נפלאה, עד שהתחלנו לכתוב כמה שיחות שלו, אבל לא נכתב חלק מאלף ורבבה..."

ומוהרנ"ת מסיים בהתלהבות עצומה:

"אשרי העת, אשרי השעה, אשרי הרגע שזכינו לעמוד לפניו לשמוע הבל פיו הקדוש. מי יתן לנו עכשיו שעה כזו, היינו מתגלגלים אלפים פרסאות בעפר כדי לזכות לבוא לפניו לשמוע הבל פיו הקדוש העולה על כל הקדושות" (חיי מוהר"ן קכ"ו).

* * *

פרק יב - חבלי משיח

שפע כפול-לחם משנה

השנה תקס"ו ידועה היתה כאחת השנים הפעילות והתוססות בחיי מוהרנ"ת מאז התקרבותו לרבינו. קשרו עם רבינו התחזק והתהדק. זמן רב שהה אצלו, ועסק רבות בכתיבת תורותיו ושיחותיו והפצת דעתו הקדושה בעולם, דולה ומשקה מתורת רבו לרבים.

בראש השנה התקבצו כנהוג חסידים רבים אצל רבינו שבאו מקרוב ומרחוק.

בבין השמשות, אור ליום השני דר"ה אמר רבינו את התורה שנדפסה אחר כך בליקוטי מוהר"ן בסימנים נ"ח נ"ט. אמנם במקורה היתה זו תורה אחת ארוכה, שנאמרה על ידי רבינו בבת אחת, אולם כשנמסרה למוהרנ"ת, אמר רבינו: חילקתי את התורה הזאת לשנים. מוהרנ"ת כותב שהבין שהיתה לרבינו כונה עמוקה בכך, והשם יודע כונתו.

מעניין שבתורה זו מדובר על ה'שפע הכפול' שיש בכח הצדיק להשפיע, שהוא ענין "לחם משנה"-השפעת התורה בכפליים. ויתכן שבזה נרמז מעט סיבת חלוקת תורה זו לשנים, רמז לשפע כפול של לחם משנה (מפי הרב יעקב מאיר שכטר שליט"א).

סדר תעניות

בעשרת ימי תשובה של אותה שנה, יצא פעם רבינו מן המקוה ואמר: עתה נתגלה לי מן השמים כיצד על אנשינו לנהוג בענין תעניות למשך כל ימי חייהם, מה מספר הצומות שכל אחד מאנשיו צריך לצום. רבינו ציוה שלאחר יו"ט יכנסו אליו איש איש בענין זה. כשנכנס מוהרנ"ת לרבינו, ראה מונחים לפניו פתקאות עליהם היו רשומים בכתב ידו הקדושה ענינים שונים. מוהרנ"ת לא ידע מה רשומים באותן פתקאותו (כפי שהוא עצמו מציין), כי מן הנמנע היה להתבונן ברשימות. כאשר ישב סמוך לרבינו לקבל פתקתו, הבחין כי רבינו מעיין בפתק שלפניו ומתבונן בו עמוקות, טרם שהתחיל לדבר ולפרט לו סדר הצומות.

הוא גילה למוהרנ"ת את הימים שעליו לצום, וביקשו לרשום זאת על גבי הניר כדי שיהיה לו לזכרון, בהזהירו אותו לשמור על הכתב היטב. תעניתים אלו-מדגיש מוהרנ"ת-הם דברים יקרים והנהגות עליונות מאד מאד, ואשרינו שזכינו לקבלם.

סדר התעניות שרבינו ראה בזה סדר עבודה ותיקון נפלא לתלמידיו, נמשך לערך כשנתיים. רבינו ציוה למוהרנ"ת שבחדשי התעניות יקפיד ביותר לעסוק במצות מעשר כספים.

כעבור שנתיים, כשרבינו שב מלמברג, הורה לאנשיו לא לצום יותר בהוסיפו: מי שאינו זוכה להיות אצלו על ראש השנה, לא מועילה לו התענית, ומי שזכה להיות אצלו בראש השנה- אינו זקוק לצומות...

ספר הנשרף

בחודש חשון נולד למוהרנ"ת בנו השני, ונקרא שמו בישראל, מאיר. עם הולדו רצה מוהרנ"ת מאד לנסוע לברסלב להיות עם רבינו, אך הדבר לא נתאפשר לו והוא נאלץ להשאר בביתו עד לאחר הברית.

כשהגיע לרבינו לאחר הברית, ציוה לו להתחיל לכתוב את חידושי תורתו. לאחר מכן הראה לו בפעם ראשונה את ספרו הנורא המכונה "ספר הנשרף". למרות שרבינו כבר גילה למוהרנ"ת בסמוך לחג השבועות תקס"ה אודותיו, אך עד עתה עדיין לא זכה לראותו בעיניו.

רבינו הקריא לפניו כמה פרקים מהספר, ומוהרנ"ת כותב: "ונבהלתי מאד אע"פ שלא הבנתי כלל". מאוחר יותר, באותו חורף, העתיק מוהרנ"ת חלק מהספר הנשרף.

סיום ספר המידות

בסמוך לחנוכה, הופיע שוב מוהרנ"ת אצל רבינו והתעכב שם כשלושה שבועות לערך. אז סיים להעתיק את "ספר האלף-בית" (ספר המידות) שכנזכר החל לכותבו בקיץ תקס"ד. מוהרנ"ת כותב בהקשר לכך: "כשכתבתי לפניו ספר האלף-בית הראשון (כלומר, חלק הראשון), ומפיו יקרא אלי מתוך כתביו, ואני כותב על הספר בדיו, ונמשך הדבר זמן רב. כי בתחילה כתבתי לפניו קצת, בערך חצי בויגן (גליון) ואחר כך לא נזדמן פנאי לכתוב לפניו, ונמשך בערך שלושה או ארבעה חדשים, ואז כתבתי לפניו עוד מעט, אח"כ נתבטל הדבר לערך שתי שנים. ופעם אחת קודם חנוכה (תקס"ו) נתעכבתי בברסלב בערך שלושה שבועות אצלו, ואז כתבתי לפניו כל האלף בית, ואז כתבתי לפניו בכל יום ויום כמה שעות רצופות, עד שנגמר בשלימות תהילה לאל. והיה כבד הדבר עליו מאד, אך מאהבת ישראל מסר נפשו על כל דבר שיש בו זכות וטובה להכלל. ופעם אחת כתבתי לפניו כמעט כל היום כולו, ואחר כך לעת ערב ענה ואמר: בוא לחשבון עמי על אותו היום מה שעשינו בו. ואמר: הלא התפללנו וגם למדנו מעט ואחר כך כתבנו, וגם זה הוא לימוד, היינו מה שכותבין דברי תורה נחשב גם כן ללימוד, ואמר אז: כל מה שאני צריך לעשות, אני חפץ מאד לעשותו ולגמרו תיכף ומיד דייקא... אם היה אפשר לגמור כתיבת ספר האלף-בית ביום אחד הייתי חפץ מאד בזה" (חיי מוהר"ן תל"ד).

"הספר שעשה רושם בעולם"

בתחילת הקיץ של אותה שנה נתן רבינו לשני תלמידיו המובחרים רבי יודל ור' שמואל אייזיק העתק של "הספר הנשרף" שהעתיק מוהרנ"ת באותה שנה, וציוה עליהם לנסוע מעיירה לעיירה באוקראינה, ובכל מקום בואם יקראו מעט מהספר הקדוש. כמו כן הורה להם ליטול עמם חלקים מתורותיו שהיו כתובים בקונטרסים, ולהשאיר כמה דפים בכל עיירה. למען קרוב הגאולה השלמה.

לאחר הפסח פנה רבינו למוהרנ"ת ואמר לו: "ספרך התחיל לעשו"ת רושם בעולם"!

טובה בעולם הבא

על אחת משליחויותיו המסתוריות של מוהרנ"ת ע"י רבינו באותה תקופה-מספר מוהרנ"ת: "אחר פסח (תקס"ו) שלח אותי לר' יהושע מזורין עם קוויטל (פיתקה) כתוב בשמות בכתב ידו הקדושה ליתן לו. כי ר' יהושע הנ"ל היה חולה, ואמר רבינו ז"ל שימות, וצריכים לעשו"ת לו טובה בעוה"ב, ע"כ שלח אותי עם הקוויטל הנ"ל, ונסעתי אליו ומסרתי לו הכתב הנ"ל ופקודת רבינו ז"ל שיקח בדעתו ומוחו ה'שמות' האלו שהיו כתובים שם, כי כאשר יקבלם בדעתו ומוחו (שהם הנשמה-כי הנשמה היא הדעת

שבמוח כמו שכתוב בספריו הקדושים), יהיה טובה גדולה, גם אמר לי שאצוה לו שיחשוב את רבינו ז"ל בדעתו בכל יום עד שיסתלק וכן עשיתי. ואמר לי רבינו ז"ל שזיכה אותי במצוה בשליחות הזאת לר' יהושע הנ"ל".

* * *

פטירת הילד הקדוש

באותו זמן נסתלק בנו של רבינו, הילד הקדוש והנורא שלמה אפרים, והוא בן ארבעה עשר חדשים בלבד. הוא נסתלק מחולי השחפת רח"ל.

רבינו הזהיר מאד את מוהרנ"ת להתפלל עבור הילד, וכה אמר לו: "ידעתי כשמסרתי זה הספר (הנשרף) לידי האנשים הנ"ל (ר' יודל ור' שמואל אייזיק) שיקחו עצמם (היינו המקטרגים) ויתגברו על התינוק, וגם האיש שמסרתי הספר לידו הזהרתיו מאד מאד בעת שמסרתי לידיו הספר, למען השם, שיהיה נזהר להתפלל ולהעתיר על התינוק הנ"ל" (חיי מוהר"ן קע"ז).

טרם פטירת התינוק נסע רבינו למז'בוז' להתפלל על קברו של זקנו הבעש"ט זי"ע, אך כבר נגזרה הגזירה (כדלהלן).

כבר נגזרה הגזירה

לנסיעתו של רבינו לקבר זקנו הבעש"ט להתפלל על בנו, מתלוה סיפור נורא.

ומעשה שהיה כך היה:

בברסלב מצוי היה יהודי עובד ה' בשם רבי חיים שרה'ס, והיה האיש נשוא פנים, סוחר ובעל בית נכבד. כאשר התקרב אל רבינו, עלה ונתעלה בעבודותיו עד שהגיע למדרגות גדולות ונשגבות. רבי חיים שרה'ס היה מאלו שרבינו הטיל עליו לצום פעמיים בשנה משבת לשבת בפרשת כי תצא ופרשת כי תבא. והוא קיים זאת בכל שנה ושנה במסירות נפש ממש. רבינו הפליג מאד במעלותיו, ואף הרבה בשבחו לפני חסידיו, באמרו כי יש לו חסיד בברסלב שצם משבת לשבת. ועוד אמר, כי פעם היה צריך לפעול דבר מסויים ולא היה יכול לפעול זאת אלא על ידי עבודותיו של רבי חיים זה.

פעם אחת ישב רבינו עם אנשיו, וביניהם רבי חיים שרה'ס. לפתע נענה רבינו ואמר: שוטה מופלג הוא האדם, שגם בשעה שמלאך המות עומד מאחורי כתפו עדיין נאחז הוא בשטויותיו...

הנוכחים, בשמעם דברים אלו יוצאים מפה קדשו של רבינו, נשתוממו מאד, הם לא הבינו למי מכוונים הדברים. אולם ר' חיים שרה'ס נבהל מאד ויחרד חרדה גדולה. הוא חש והרגיש שרבינו מכוון זאת אליו.

כאשר הקהל התפזר איש לדרכו, נשאר ר' חיים יושב בפנים נפולות. מה אתה יושב? -שאלו רבינו. ר' חיים לא יכול להשיב מחמת החרדה והרפיון שאחזוהו. וכאשר קם רבינו להכנס לחדרו, הלך ר' חיים אחריו ופרץ בבכי מר.

יודעני היטב כי אלי מכוונים הדברים-דיבר ר' חיים בקול שבור-ולכן מבקש אני לעורר רחמים עבורי להותיר נפשי לפליטה בארץ החיים.

אמנם כן-השיב לו רבינו-אליך נתכוונתי, ועתה מכיון שצריך אני לנסוע לציונו של סבי הקדוש הבעל שם טוב להתפלל עבור בני החולה, הצטרף נא גם אתה עמי, ונתפלל שם גם בשבילך.

נסע ר' חיים עם רבינו למז'בוז'. רבינו ניגש לציון הבעש"ט לבדו, שם התעכב זמן רב. בצאתו אמר לר' חיים בזה הלשון:

"בשבילך פעלתי, אך בעבורי לא. ובכן אינך צריך להתפלל יותר על כך, אך מאחר שהנך מצוי כבר כאן, גש נא להתפלל על הציון".

כאשר שב ר' חיים מן הציון גילה לו רבינו את מספר שנות חייו.

בדרך חזרה לברסלב, פנה רבינו אל ר' חיים ואמר לו: הילד נפטר עתה!...

ואכן, כאשר הגיעו הביתה, מצאו כי כן הוא.

רבינו לא חפץ להכנס לעיר לשבת, ושלח את ר' חיים שיקנה עבורו חלות ומצרכי מזון לשבת, והזהירו לשמור בסוד את דבר המצאותו בקרבת מקום.

כאמור, שלח רבינו את שני תלמידיו להפיץ את תורתו מספר הנשרף, והזהירם שחיי נפש הילד תלויים בזה, וכבר נגזרה הגזירה, ואז בשובם מן המסע המפרך, קרה השבר, שהילד הקדוש רבי שלמה אפרים נסתלק ועלה לישיבה של מעלה.

גדול ועצום השבר הזה

כאשר נכנסו מוהרנ"ת ור' נפתלי לרבינו לאחר הסתלקות הילד, נענה רבינו ואמר:

"מה אתם יודעים מה גדול ועצום השבר הזה שהיה בעולם... כל לבבי נשבר וניתק ממקומו".

בספר "חיי מוהר"ן" (אות כ"ח) מתואר הרגעים הנוראים ההם בעת שרבינו קונן על בנו היקר:

"והתחילו הדמעות הקדושו"ת לירד על לחייו, ותיכף ומיד נשמטו (מוהרנ"ת ועוד אחד שהיה נוכח שם) מלפניו מעוצם הבושה שנפל עליהם על שראו בכייתו בפניהם, עד שנדמה להם כאילו נהפך כל העולם ונחרב..." (ראה אבני"ה ברזל עמ' ל' סי' ל"ב).

מוהרנ"ת כותב, כי הרבו להתפלל ולהתחנן לפני השי"ת על חיי הילד, כפי שהזהיר רבינו, אך בעוונותינו הרבים לא פעלו התפילות, והילד שלמה אפרים נסתלק תיכף לאחר חג השבועות של שנת תקס"ו (1806). ומסיים מוהרנ"ת: "השי"ת ינחם את רבינו הקדוש, אותו ואת כל עמו ישראל על השבר שהשברנו ויחיש לגאלנו..."

"בעל השדה"

ביום שלאחר זה, ביום ששי ערב שבת קודש, אמר להם רבינו ז"ל: "אילו לא הלכתם הייתי מספר לכם דברים נאים (כנזכר יצאו מפניו מחמת הבושה). ביום זה אמר להם את המאמר 'ויאמר בועז אל רות' (ליקוטי מוהר"ן סי' ס"ה) המדבר מענין תיקון הנשמות, ומה שצריכין מאד ל'בעל שדה' שישגיח עליהם ויתקנם. וזה שחוגר עצמו להיות בעל השדה עוברין עליו יסורין הרבה בלי שיעור" (חיי מוהר"ן כ"ח).

וכה כותב רבינו בתורה זו:

"דע כי יש שדה, ושם גדלים אילנות ועשבים יפים ונאים מאד. וגודל יקר יופי השדה וגידוליו אי אפשר לספר, אשרי עין ראתה זאת... ואילנות ועשבים הם בחינת נשמות קדושו"ת הגדלים שם. ויש כמה וכמה נשמות ערומות שהם נעים ונדים מחוץ לשדה, וממתינים ומצפים על תיקון, שיוכלו לשוב ולכנוס אל מקומם... והם כולם מבקשים ומצפים על בעל השדה, שיוכל להתעסק בצורך תיקונם... ומי שרוצה לחגור מתניו, להכניס עצמו להיות הוא הכעל השדה, צריך להיות איש אמוד ותקיף וגיבור חיל וחכם וצדיק גדול מאד, כי צריך להיות אדם גדול ומופלג במעלה מאד. ויש אחד שאינו יכול לגמור הענין כי אם עם מיתתו, ואפילו לזה צריך להיות גדול מאד... כי הרבה יסורין ודברים קשים עוברים עליו, אך על ידי גדלותו ומעלתו עובר על כולם, ועושה פעולות השדה כמו שצריך...

הכל הבינו כונת רבינו, ש"הבעל השדה" היינו הצדיק המתעסק בתיקון נשמות ישראל-הוא רבינו בעצמו...

היתה זו הפעם הראשונה שרבינו רמז על תפקידו הקדוש בענין תיקון הנשמות, ובמיוחד לנשמות שכבר נפטרו מן העולם, שכידוע זה בעבור זה החליט לעבור לאומאן תקופה קצרה לפני הסתלקותו, כדי לעסוק שם בתיקון נשמות רבות שהמתינו שם לתיקונן.

"היום אני אומר אחרת"...

רבינו אמר כי אילו היה נשאר הילד שלמה אפרים בחיים היתה זאת ישועה גדולה עבור כלל ישראל, אך בעוונותינו גברו המקטרגים, ולא זכינו לכך.

כמסופר לעיל, שכאשר בא ר' יודל לשמחת הברית של ר' שלמה אפרים, היה לבוש בבגד חדש, אמר לו רבינו: עם הבגד הזה עוד תקבל פני משיח! ואח"כ כשנפטר הילד, אמר: "משיח כבר לא יבא לפחות עד מאה שנה...! שאלו ר' יודל: הרי אמרתם לי שאקבל פני משיח עם הבגד הזה? ענה לו רבינו: כך אמרתי אז, והיום אני אומר אחרת... (שיח שרפי קודש א'- קל"ב).

במחיצת הצדיק מברדיטשוב

בקיץ של שנת תקס"ו-ז חידש הסבא משפולי את המחלוקת על רבינו, לאחר ששקטה כמה שנים (מאז סוף שנת תקס"ב כשרבינו עבר לברסלב).

באחד הימים של אותו קיץ, פנה פתאום רבינו למוהרנ"ת וחבירו ר' נפתלי, וציוה עליהם שיסעו למז'בוז' לקבר הבעש"ט, ובדרך יחנו בברדיטשוב ויכנסו אצל הרה"ק ר' לוי יצחק מברדיטשוב. רבינו לא פירש להם סיבת נסיעה זו.

הם הגיעו לברדיטשוב ביום ששי, ומיהרו לבית הרב. אך מה גדולה היתה הפתעתם כאשר שמעו מפי הצדיק שביקורם עתה אינו בזמן הראוי, היות שהסבא משפולי נמצא אצלו לשבת. הם יצאו מיד את בית הצדיק כי לא רצו שהוא יאמר להם בפירוש לעזוב את העיר לעת כזאת.

ר' נפתלי אמנם לא רצה להשאר בשבת בברדיטשוב, אך מוהרנ"ת אמר לו: הרי רבינו שלח אותנו להיות אצל הצדיק מברדיטשוב בשבת זו, ככל הנראה היתה לו כונה מיוחדת בזה, וממילא מחוייבים אנו לבצע את שליחותינו, ואדרבה. כנראה נכון לנו תפקיד נכבד בשבת זו, למנוע מהסבא משפולי שיוציא לעז על רבינו באזני הצדיק מברדיטשוב, שכידוע היה ממעריציו הגדולים של רבינו.

וכן היה. הם החליטו להסתתר בברדיטשוב עד סמוך לשבת ממש, כך שלא יהיה סיפק בידיהם לעזוב את העיר בטרם התקדש היום. כאשר יצאו ממקום הסתרם בסמוך לשבת ופנו לביתו של הרה"ק מברדיטשוב-שאל אותם: עדיין אתם כאן?!

כיצד יכולים לנסוע מפה ולא לשבות עמכם בשבת קודש-השיבו השניים.

כאשר נכנסו מוהרנ"ת ור' נפתלי לקבלת שבת, קיבלם הצדיק בכבוד גדול, ובמיוחד קרב את מוהרנ"ת (כנזכר לעיל שהה מוהרנ"ת בברדיטשוב זמן מסויים טרם התקרבו לרבינו, והרה"ק מברדיטשוב חיבב אותו מאד וכינה אותו "נת'לה שלי").

לאחר התפילה, נוהג היה הקהל להמתין בבית הכנסת עד לאחר שסיים ר' לוי יצחק את תפילתו, ולאחר מכן היו עוברים לפניו לברכו בשבתא טבא, וכאשר לא ראה את

מוהרנ"ת בין העוברים, כי הוא עמד עדיין בתפילה, שאל לעיני כולם, ובמעמד הסבא משפולי: היכן נת'לה?.

בעת סעודת שבת בבית הרה"ק מברדיטשוב, המתינו מוהרנ"ת ור' נפתלי עד שהסבא משפולי ישב על מקומו, ורק אז התיישבו שניהם בסמוך לו, אחד לצידו ואחד כנגדו, כדי שיוכלו להגיב מיד בעת הצורך, אם הסבא ינסה לדבר על רבינו.

כאשר העמידו את היין על השולחן, נטל הצדיק מברדיטשוב את צלוחית היין, וכיבד את מוהרנ"ת, מחמת הוקרתו אליו, שיחלק לקהל מן היין, וכן עשה בשאר סעודות השבת.

הסבא שנוכח בכבוד הרב שרוחש הרב למוהרנ"ת-לא העיז לפצות פיו נגד רבינו, וכל סעודות השבת עברו בשלום.

חסידים בלב ונפש

ביום ראשון בבוקר נכנס הסבא משפולי אל הרב מברדיטשוב, והתעכב שם זמן מה, באותה עת הספיק לדבר סרה ברבינו ובדרכו הטהורה. הוא אמר לו: שמגודל רצונו של רבינו שאנשיו יתפללו בהתלהבות-התיר להם שתיית יי"ש לפני התפילה...

מיד בצאתו, נכנסו מוהרנ"ת ור' נפתלי להפרד מהרה"ק מברדיטשוב. אומרים בשם רבכם-פתח ר' לוי יצחק-כי התיר לשתות יי"ש לפני התפילה, האם נכון הדבר?

השניים נחרדו ונרתעו ממקומם, ואילו ר' נפתלי תפס את הצדיק בשולי בגדיו, ושניהם פתחו בזעקה:

"רבי"! קראו בסערת נפשם "איר אויך?! גם אתם?! איר זאלט אזאלעכ'ס זאגן?!" (כמי שאומר: גם אתם מקבלים דברי סרה כאלו?!) רבנו אסר אף שתיית כף מים לפני התפילה!... (בשיחות הר"ן סימן רע"ז מובא כי רבינו העיד בעצמו כי לא שתה מעולם אפילו מים לפני התפילה, וכן הקפיד על השותים קפה או שאר משקה לפני התפילה, כפי שמוהרנ"ת מביא בליקוטי הלכות בשם רבינו על גודל איסור שתיה לפני התפילה, וכן אמנם נזהרים מאד בזה אנשי שלומינו מעולם).

"סערדצע! (ידידי וריע לבבי) לא!", קרא הצדיק מברדיטשוב, "לא אני אומר זאת, הוא אומר כן"!... הוא פייס את דעתם והחל לדבר בגדלות ושבח רבינו.

כאשר נסעו מוהרנ"ת ור' נפתלי מברדיטשוב, נענה הרה"ק מברדיטשוב ואמר לאנשיו, כי מעולם לא ראה חסידים נאמנים הקשורים בלב ונפש לרבם כמותם.

כאשר שב הסבא משפולי לעירו, נכנס אליו איש אחד, וכששאלו הסבא מהיכן הוא, והלה השיב כי מנמירוב בא-אמר לו הסבא כי בנמירוב מצויים "מגיני ארץ"-כונתו היתה למוהרנ"ת ור' נפתלי.

נכון הדבר-אמר רבינו, כאשר סיפרו לו זאת-אמנם מגיני ארץ המה. וגם לאחר מכן דיבר רבינו אודות זה בתורה "תקעו אמונה" (ליקוטי מוהר"ן ח"ב סי' ה') שם מפרש רבינו את הפסוק "כי לאלקים מגיני ארץ מאד נעלה", ושם גם מזכיר רבינו את הענין של החיאת נפשו"ת בשבעה משיבי טעם.

"ובעיקר מכוון הדבר למוהרנ"ת-כותב רבי אברהם ב"ר נחמן-כי על ידי ספריו ובפיו הקדוש החיה נשמות שפלות בשבעה משיבי טעם".

מגילת סתרים

ביום א' ה' מנ"א, ביום היארצייט של האר"י הק' יצא רבינו, כדרכו מידי שנה, למסע על פני הערים מדוודיבקא וטשעהרין, שם היה שובת אצל חסידיו בשבת נחמו. מוהרנ"ת ור' נפתלי נתלוו אל רבינו בחלק מן הדרך, כשעמם הצטרף גם ר' יוסקה חתנו של רבינו (בעלה של אדל) ועוד שני חסידים חשובים מטפליק.

בדרך, ביצאם מלאדיזין, חלפו לפניהם אנשי חיל רבים, מגייסות הקוזאקים. רבינו החל אז לדבר ולגלות אודות ממלכת רוסיה, מה שיתרחש אצלה עד ביאת המשיח.

כמו כן החל פיו הקדוש לדבר דברים טמירים ונשגבים שלא שמעתם אוזן מעולם, הוא שח ממה שיקרה את עם ישראל באחרית הימים עד ביאת המשיח.

החסידים ישבו ברתת וזיע נבהלים ונשתוממים מכל אשר שומעים.

רבינו שח כשעתיים תמימות. ר' יוסקה ישב לצידו בעוד שני החסידים הנוספים עמדו על מדרגות העגלה, והביטו על רבינו באזנים כרויות...

רבינו הזהיר את מוהרנ"ת ור' נפתלי לא לגלות מאומה מכל אשר שמעו בהוסיפו: "שהאחרים לא יספרו-לזאת אדאג אני..."

מוהרנ"ת שחפץ לשוחח עם חתן רבינו אודות הדברים הנוראים שנאמרו בעת הנסיעה-נוכח להפתעתו ולתדהמתו הרבה כי הלה באמת אינו יודע כלום מכל המדובר, הוא אמר שמכל השיחה בת השעתיים שמע אך מילים ספורות בלבד: "עץ עם עלי זהב" (א בוים מיט גילדערנע בלעטער). כמו כן שאל ר' נפתלי את שני החסידים הנותרים מה הם שמעו, ואף הם העידו כי לא שמעו מאומה...

מוהרנ"ת עצמו שכח את רוב הדברים ששמע, ומהמעט שנשאר בזכרונו רשם לעצמו ברמז ובראשי פרקים בלבד. כתב זה נודע בקרב חסידי ברסלב בשם: "מגילת סתרים".

מוהרנ"ת מזהיר שלא יעתיקו קונטרס זה המכונה "מגילת סתרים", וכל שכן שלא להדפיסו הגם שהוא לא נכתב אלא ברמז בעלמא.

אודות מגילת הסתרים כותב מוהרנ"ת: "והרבה נשכח מיד ולא נכתב כלל. כי סיפור ענין זה שהה בערך שני שעות, וציוה שלא לדבר מזה, ולכתוב ברמז, ותיכף נשכח הרוב, כי לא נכתב מיד".

שלוש שנים לאחר מכן, בחודש אב תקס"ט, חזר רבינו שוב על הגילויים הנ"ל.

מלחמת גוג ומגוג-מלחמה של אפיקורסות

לאחר שסיפר רבינו סדר ביאת הגואל, כותב מוהרנ"ת: "בא עלינו שמחה גדולה מאד, והוא נסע לדרכו".

ואכן רבינו המשיך במסעו למדווידיבקא, ואילו התלמידים שבו לבתיהם.

כאשר שב רבינו ממסעו, שוחחו מוהרנ"ת ור' נפתלי עם רבינו אודות השמחה הרבה שאחזתם למשמע הדברים המופלאים. רבינו נענה ואמר כי אף הוא שמח שמחה גדולה לאחר שסיפר לפניהם את הסיפור הנורא.

מוהרנ"ת פנה אל רבינו ושאלו: מתי יהיה זאת?

עצם הסיפור והגילוי-השיבו רבינו-ענין גדול הוא, אחר שהיה גנוז בחדרי חדרים ונתגלה, זה בעצמו הוא דבר גדול מאד.

ומוהרנ"ת מסיים:

"אשרינו שזכינו לשמוע דברים גנוזים כאלה אשר לא נשמעו מעולם..." (ימי מוהרנ"ת י"ב).

ברבות השנים התייחס כמה פעמים מוהרנ"ת לאותה מגילת סתרים מופלאה, הוא אמר: "מלחמת גוג ומגוג אינה מוזכרת במגילת הסתרים, ונשמע מזה שיהיה אפיקורסות גדולה בעולם, וזה יהיה עיקר הנסיון" (כלומר שמלחמת גוג ומגוג תהיה מלחמה רוחנית). וכמו שאמר רבינו: "משיח יכבוש את העולם כולו אן א שאס פולוועך", ללא יריה אחת באבק שריפה (ראה סימן ב' בליקו"מ עם השיחות הנלוות אליה. שעיקר כלי זיינו של משיח הוא התפילה עיי"ש).

* * *

"בדרך ספרתי מעשה..."

"בדרך נסיעתו של רבינו למדווידיבקא וטשעהרין (בקיץ תקס"ו 1806)-כותב הרב מטשעהרין-התחיל רבינו זצ"ל לעסוק בסיפורי מעשיות..."

וכה אמר רבינו: "איך וועל שוין אנהויבן מעשיות דערציילן" (אתחיל כבר לספר מעשיות) ומוהרנ"ת מבאר כונתו, כמי שאומר: מאחר שהתורות לא מועילות לכם- אספר

מעשיות, שהם בודאי יועילו. אז סיפר את המעשה הראשונה בסיפורי מעשיות "מעשה מאבדת בת מלך".

בשעת הסיפור בדרך לא היה נוכח מוהרנ"ת, אולם כשחזר רבינו לברסלב, הוא שב וסיפר למוהרנ"ת את כל הסיפור, כשהוא פותח: "בדרך סיפרתי מעשה שכל מי שהיה שומעה היה לו הרהור תשובה...", ופתיחה זו של הסיפור הפכה לחלק בלתי נפרד מעצם הסיפור-עליה דורשים אנ"ש מאז ומקדם תילי תילים של רמזים.

סיפורי המעשיות-השגות מעולמות עליונים

הספר "סיפורי מעשיות" הוא אחד מהספרים שחיברם רבינו בעצמו, מלבד ליקוטי מוהר"ן וספר המידות. על מהות הספר הקדוש ועומק משמעותו כותב מוהרנ"ת:

"סיפורי מעשיות נפלאות ונוראות, אשר זכינו לשמוע פה אל פה מפיו הקדוש, אשר איזן וחיקר ותיקן משלים הרבה, והלביש והסתיר השגות גבוהות ועצומות בסיפורי מעשיות בדרכים נפלאים ונוראים מאד. כי זאת לפנים בישראל על הגאולה ועל התמורה, כשהיו רוצים לדבר בנסתרות ה'- היו מדברים בדרך חידה ומשל, והלבישו סתרי תורה גנזיא דמלכא בכמה וכמה לבושים מלבושים שונים. בימים הקדמונים כשהיו החברים מדברים ומשיחים קבלה-היו משיחים בלשון כזה, כי עד רבי שמעון בר יוחאי לא היו מדברים קבלה באיתגליא."

"ודע-כותב מוהרנ"ת בהקדמתו לסיפורי מעשיות-שהמעשיות שסיפר רבינו, רובם ככולם הם מעשיות חדשו"ת לגמרי שלא נשמעו מעולם, רק הוא בעצמו סיפרם מליבו ודעתו הקדושה כפי ההשגה העליונה שהשיג ברוח קדשו, שהיה מלביש אותה ההשגה באותה מעשה, והמעשה בעצמה היא מראה נוראה והשגה עליונה מאד שהשיג וראה במקום שראה".

"ואמר (רבינו) שאלו המעשיות הם חידושים נפלאים ונוראים מאד מאד, ויש בהם דרכים נסתרות ועמקות מופלג מאד, וראויים לדרשם ברבים, לעמוד בבית הכנסת ולספר מעשה מאלו המעשיות, כי הם חידושים גבוהים ונוראים מאד מאד..."

"מי שלבו שלם ובקי היטב בספרי קודש ובפרט בספרי הזהר הק' וכתבי האר"י ז"ל-כותב מוהרנ"ת-יוכל להבין ולדעת קצת מעט רמזים באיזה מעשיות, אם ישים לבו ודעתו עליהם היטב... גם יש בהם התעוררות מוסר נפלא ועצום מאד... כי רובם ככולם מעוררים וממשיכים את הלב מאד להש"י, לשוב להש"י באמת לאמיתו..."

סגולתם של סיפורי המעשיות

שבועות מספר לאחר מכן, בראש השנה תקס"ז אמר רבינו את התורה "פתח ר' שמעון", ושם רימז הרבה על ענין סיפור המעשיות. וכפי שכותב הרב מטשעהרין בספרו פרפראות לחכמה: "ובראש השנה תקס"ז שאחר הקיץ הנ"ל אמר מאמר זה של "פתח רבי שמעון", ושם מבואר ומרומז נוראות ונפלאות מענין הסיפורי מעשיות שלו, וכפי המובן מדברי רבינו ז"ל-המאמר הזה הוא פרוש וביאור על המעשה הראשונה מסיפורי מעשיות".

בתורה זו כותב רבינו את המעלה המיוחדת בסיפורי מעשיות וסגולתם הנפלאה, ושיש אופנים שאי אפשר להעלות את האדם ולעורר את הישנים ברוחניות אלא על ידי סיפורי מעשיות: "יש בני אדם שישנים את ימיהם, ואף שנדמה להעולם שהם עובדים את ה', ועוסקים בתורה ובתפילה, אף על פי כן כל עבודתם אין להש"י נחת מהם, כי נשאר כל עבודתם למטה... כשנופל לבחינת מוחין דקטנות, בחינת שינה-אין יכול להתעלות למעלה... ויש שנפלו לבחינת שינה על ידי תאוות ומעשים רעים... ועל ידי זה נתקלקל הפנים..."

"וכשרוצים להראות לו פניו ולעוררו משנתו" כותב רבינו "צריכים להלביש לו את הפנים בסיפורי מעשיות.."

רבינו מבאר על פי מאמר חז"ל שיש שבעים פנים לתורה, היינו שלכל יהודי יש איזשהו מדריגה של פנים בתורה... "אבל יש שנפל מכל השבעים פנים, עד שאי אפשר לעוררו בשום פנים כי אם על ידי סיפורי מעשיות..."

רבינו מרבה שם בתורה לבאר את גודל המעלה של סיפור מעשיות משנים קדמוניות, ושהצדיקים הגדולים יכולים על ידי זה לפעול גדולות ונצורות להעלות את האדם ולהביאו לידי מדריגה עליונה, אחרי שכבר היה שרוי במצב שפל מאד.

בעת שאמר רבינו את התורה הזאת, היתה התעוררות גדולה בקרב ציבור השומעים, ובשעה שאמר את התיבות 'ששופר מרמז על עורו ישינים מתרדמתכם' וחזר לשנות את הדברים באידיש: דערוועקט אייך פארשלאפינע פון אייער שלאף (רלוי"צ) נתעוררו כל הקהל מאד מאד (בבחינת התעוררות מהשינה הרוחנית) וכל הקהל געה בבכיה, ורבינו ישב אז דומם ושותק עד שפסקה הבכיה קצת, ורק לאחר מכן סיים את המאמר הגדול והנשגב.

רבינו אמר לאחר מכן בזה"ל: היום אמרתי ג' דברים הפוך מהעולם וכו' וכו' בקשר לשינה ולעשירות ולפקידת עקרות (עיין חיי"מ) "העולם אומרים שסיפורי מעשיות מסוגלים לשינה, ואני אומר שסיפורי מעשיות מסוגלים לעורר אנשים מתרדמתם..."

* * *

השריפה הגדולה ביום הכיפורים

מוהרנ"ת נשאר בברסלב עד אחר יום כיפור של שנת תקס"ז. אירועים שונים קרו באותה שנה בברסלב. שהראשון שבהם היא השריפה הגדולה שפרצה בליל כל נדרי.

כבר מבעוד יום, בעת שרבינו יצא מהמקוה של ערב יום הכיפורים אמר למשמשו שהוא צופה שהשנה הזאת החדשה תראה הרבה יותר חולשה וחולי, עד כדי כך שהוא אחז ומשמש בראשו לדעת אם הוא חי... עקב הסבל שהוא צופה שיתרחש בזאת השנה.

בליל יום הכיפורים, בעוד הציבור בבית מדרשו של רבינו יושבים ועוסקים באמירת התפילות והפזמונים שלאחר שמונה עשרה, נשמעה מהומה גדולה, שריפה גדולה ואיומה פרצה, והתפשטה חיש מהר על פני כל בתי העיר, ורבים מהבתים נשרפו כליל. מרוב השאון והאנדרלומוסיה הופרעה התפילה, ואנשים מבית הכנסת רצו לביתם להציל את משפחותיהם ואת כל הניתן להציל. בית רבינו נשאר עומד על מכונו והשריפה לא פגעה בו, על אף שניצב בין הבתים שעלו בלהבה.

גם כאשר שככה מעט האש, לא נרגעה המהומה. שוטרי העיר התפרצו לבית הכנסת והכו ללא רחם במתפללים שנותרו בבית הכנסת שיֵצאו מיד לסייע בכיבוי השריפה. 1 ואז, בשעת השריפה, כותב מוהרנ"ת, הורה רבינו להקל בענין הצלת הממון, שינהגו בזה על פי דין ללא חומרות יתירות. גם לאחר יום כיפור שוחח רבינו על כך שנכתבו תשובות רבות בהלכה המקילות בענין הצלת ממון, ואין צורך להחמיר בחינם.

עוד גילה רבינו כי באותו יום כיפור חפץ היה לפעול דבר מה אצל השי"ת, והיו לו בזה כמה טענות, שאילו היו נכתבים היה ממלא בהם גליונות רבים של ניר. "ועשיתי לי סדר גדול על הנ"ל-כותב רבינו-אך ע"י השריפה נתבלבל הדבר".

ומאז אותו ליל יום כיפור-גילה-בגלל שרצה לפעול אצל השי"ת, נתעורר עליו קטרוג גדול למעלה, וכתוצאה מכך באה עליו תיכף המחלה הנוראה, מחלת ה"הוסט" (שחפת) ממנה נתייסר זמן רב, ואע"פ שכונת רבינו היתה בודאי לשם שמים (חיי מוהר"ן קנ"א) אעפ"כ הגיע עליו מה שהגיע..."

* * *

פרק יג - גלות מאהליב

בעיר מאהליב

חותנו של מוהרנ"ת, ר' דוד צבי, נתמנה בשנה שעברה, בשנת תקס"ה, לרבה הראשי של העיר מאהליב וסביבתה. אשתו ובני ביתו של מוהרנ"ת נסעו לחוג את הימים הנוראים בקרבת ר' דוד צבי במאהליב אותו לא ראו זה שנתיים ימים.

לאחר יום הכיפורים שב מוהרנ"ת לנמירוב, ועוד באותו יום חזר למאהליב למשפחתו. הדרך מנמירוב למאהליב-מרחק של קרוב למאה קילומטר, ארכה למוהרנ"ת יומיים בלבד, זמן קצר יחסי באותם ימים. ובכל אורך הדרך ראה מוהרנ"ת אנשים עם חלישו"ת וחולאים. הוא שמח שלא התעכב יותר מדי בדרך עקב הדאגה שקיננה בלבו מדברי רבינו שתהיה שנה של חולי.

בהגיעו למאהליב נודע לו שחותנו נסע לקרמניץ, שאף היא היתה אחד מהערים בה כיהן ברבנות. מוהרנ"ת ציפה שחותנו ישוב לחג הסוכות למאהליב, כדי שהוא יוכל לחזור עם משפחתו לנמירוב. אולם ר' דוד צבי התעכב בקרמניץ למשך זמן רב, וכל אותה עת נשארו מוהרנ"ת עם משפחתו במאהליב, מצפים לר' דוד צבי שישוב כדי שאשתו תוכל לראותו לאחר שלא ראתה את אביה שנתיים ימים, כאמור.

לבסוף נמשכה על מוהרנ"ת שנתיים ימים רצופות גלות מאהליב, עד שחזר לביתו שבנמירוב.

מניעות ויסורים בעבר ובהוה

כדאי להעתיק את רחשי לבו של מוהרנ"ת באותה תקופת גלות במאהליב שלא זכה לנסוע הרבה אל רבינו-מחמת ריחוק המקום-כפי שהם באים לידי ביטוי בספרו ימי מוהרנ"ת:

"...והיה בדעתי לשוב עם זוגתי ובניי שי' לק"ק נמירוב אחר סוכות, ומחמת שנתעכב בקרעמניץ כנ"ל נתעכבנו שם במאהלוב, והיינו מצפים עליו מיום ליום, ועי"ז נתעכבנו שם הרבה. ועי"ז נתגלגל הדבר שנתעכבנו במאהלוב קרוב לב' שנים... וכל אלו ב' השנים לא הייתי רגיל להיות לפני רבינו ז"ל כאשר בשנים הקודמים, מחמת שהייתי בריחוק מקום מאתו, ולא באתי אליו כי אם בזמנים הידועים לנו שהזהיר אותנו לבוא אליו, שהם ראש השנה ושבועות ושבת חנוכה. אבל מקודם כשהייתי בנעמריב הייתי רגיל להיות אצלו הרבה..."

"ובבואי למאהלוב-ממשיך מוהרנ"ת-התחילו עלי מחדש מניעות הרבה מלנסוע לרבינו ז"ל..."

מוהרנ"ת חוזר ומשחזר את המניעות והיסורים שעברו עליו מתחילת התקרבותו בענין הנסיעות לרבינו:

"כבר מבואר לעיל קצת שהיה לי מניעות ויסורים הרבה לאין קץ בתחילת התקרבותי אליו אשר אי אפשר להבין כלל איך זכיתי לשברם, וכל השומעם תצילנה אזניו, ולא בארתי חלק אלף מהם... אך עיקר גודל היסורים והמניעות לא נתמהמהו הרבה, כי הש"י זיכני ששברתים במהירות מגודל חוזקי שיהיה איך שיהיה אהי' מקורב אליו ז"ל ויעבור עלי מה! ותיכף גירש אותי אבי מביתו, ועי"ז הוכרחה זוגתי אח"כ במשך חצי שנה לירד ג"כ משולחן אבי נ"י, והיינו נזונים על שולחנינו. וכשראה אבי ובני ביתינו שא"א להטות דעתי בשום אופן-נסתלקו ממני. וגם זוגתי אע"פ שלא היה דעתה אז מסכמת כלל על נסיעתי לרבינו ז"ל הוכרחה ג"כ בעל כרחה לבטל דעתה, כי ידעה והבינה שא"א למנוע אותי מרבינו ז"ל בשום אופן בעולם, וכל מה שעבר בזה א"א לספר, אך עיקר תוקף היסורין והמניעות לא נתמהמהו הרבה..."

מוהרנ"ת מאריך בתיאור סוגי המניעות והיסורים שעברו עליו מעת שזכה להתקרב לרבינו:

"אם אמנם בודאי גם אח"כ היה לי יסורים ומניעות הרבה כמעט בכל נסיעה ונסיעה, אך אעפ"כ היו יסורים ומניעות שאפשר לסובלן, מאחר שכבר הייתי ניזון על שולחני וכל איש שורר בביתו, והייתי נוסע בכל עת שרציתי בכל ג' או ד' שבועות או פחות, ולפעמים ישבתי אצלו איזה זמן...

תוך כדי כתיבה מתלהב מוהרנ"ת ומתרפק בתענוג עילאי, ממה שזכה לראות ולשמוע אצל רבינו:

"ובכל פעם שמעתי דברי אלוקים חיים, תורות ושיחות ומעשיות נפלאות ונוראות אשר לא נשמעו מעולם, אשר החיה אותי ואת כל השומעים מפי ומפי כתבי לדורי דורות לעולמי עד ולנצח נצחים, הלא הם כתובים על ספרינו. החפץ באמת יראה בעיניו ובלבו יבין וישוב להש"י על ידם, ויבין וישכיל אפס קצה מה שזיכני הש"י בימים ההם לשמוע מפיו הק' והנורא דברים שכיסה עתיק יומין, דברים שלא שמעתן אוזן מעולם וכו' וכו', וכל זה נמשך בערך ארבע שנים..."

"אני חזק בדעתי בלי שיעור..."

"בשנת תקס"ז", מתאר מוהרנ"ת את גלות מאהליב, "שהתחיל גלותי וטלטולי למאהלוב-חזרו ונתחדשו עלי מחדש לגמרי כל המניעות יותר מבתחילה, רק שבאופן אחד היו קלים מבתחילה, מחמת שהייתי כבר חזק בדעתי מאד מאד בלי שיעור, כי

כבר זכיתי לשמוע מה ששמעתי ולטעום מצוף דבש אמריו הנעימים והקדושים, ועי"ז היה לי כח לשבר המניעות..."

"וכל מה שעבר עלי אז במאהלוב אי אפשר לספר, אך בקיצור אספר קצת: הנה אחר יוה"כ נסעתי למאהלוב, ובאתי לשם ביום ה' י"ג תשרי, ולא מצאתי חותני בביתו, כי היה בקרעמניץ. וחותני היה חשוב ויקר שם מאד מאד בתכלית החשיבות, וגם מכבר היה מתנגד גדול על כל החסידים, אפילו על גדולי המפורסמים. ואשתו וכל בני ביתו כולם היו מתנגדים, והיה באמת צדיק ובעל מעשים טובים, אך שקוע בדעתו דברי בעלי המחלוקת מכבר שחלקו על גדולי החסידים כמפורסם, ומחמת זה היה חזק בענין ההתנגדות מאד, וכן כל בני ביתו וגם אשתו בכלל, ובפרט עתה שעלה לגדולה יותר, בודאי היה לי יסורים יותר, כי כולם היה לבם חלק עמי, אבל זאת ידעו שאין בידם למנוע אותי בשום אופן, כי ידעו שאני חזק בדעתי בלי שיעור כנזכר לעיל" (ימי מוהרנ"ת יג).

לידת הבן יעקב

מוהרנ"ת התעכב עדיין במאהליב. הימים התארכו לשבועות והשבועות לחדשים, עד שהתקרבו ימי החנוכה.

מוהרנ"ת הצטער מאד מזה שאינו יכול להתראות עם רבינו זמן כה רב פנים אל פנים, אך התנחם בזה שהיה משגר מכתבים אליו, בהם הוא שפך את כל לבו. כמו כן קיבל אגרות מהחסידים אשר סיפרו לו את כל אשר נעשה שם, וכך נשמר הקשר לעת עתה.

בין חג הסוכות לחנוכה, נולד לרבינו בן ביום שבת קודש, ונקרא שמו בישראל יעקב. בשל עיכובו במאהליב לא השתתף מוהרנ"ת בברית, והצטער מאד על כך.

באחד הלילות של אותו שבוע נכנס רבינו בשמחה, והחל לגלות תורה נפלאה (מובאת בשיחות הר"ן סימן צ"ג) "אני בעו"ה-כותב מוהרנ"ת-לא זכיתי להיות בכל זה, אך כתבו לי על הפאסט (בדואר) כל מה שעבר כאן".

* * *

החשק מבטל המניעות

והנה התקרבו ימי החנוכה. בלב מוהרנ"ת התגברו הגעגועים לנסוע לרבינו. שבת חנוכה היה אחד מהזמנים הקבועים שהחסידים היו מתקבצים אל רבינו מקרוב ומרחוק כנזכר, ומאד נכסף והשתוקק לא להפסיד זמן חשוב זה. "אך" כותב מוהרנ"ת "רבו המניעות בלי שיעור, בפרט אולי בתוך כך יבוא חותני בעת שאהי' בברסלב, כי היו מצפים בכל יום שיבוא, ואם יבוא ולא ימצאני שם בודאי יחרה אפו מאד, וגם זוגתי וחמותי כולם היה להם לקהיון שינים שאני אסע בעת כזאת לברסלב, אחרי שכל גדולי חשובי קהילה כזאת

באים בכל יום לשחר פניהם ומצפים בתשוקה גדולה על ביאתו, והוא יקר ומפורסם כל כך ובין היום ומחר יבוא, ואני אסע בתוך כך לרבינו ז"ל אשר גם בלא זה הוא על אפם ועל חמתם מכל שכן עתה..."

"אך", מסיים מוהרנ"ת, "השי"ת ברחמיו בלי שיעור חיזק את לבבי והתגברתי על כל המניעות ונסעתי לברסלב, והש"י עזרני. כי בתחילה לא היה לי על הוצאות ולא עגלה, אבל הבא לטהר מסייעין לו, ומי שרוצה באמת בחשק חזק כראוי נתבטלין המניעות..."

שבת חנוכה אצל רבינו

מוהרנ"ת שכר עגלה, ויצא לברסלב, והגיע לשם באור ליום ו' ראש חודש טבת. מיד עם הגיעו זכה להכנס לרבינו, ואע"פ שרבינו כבר עלה על יצועו, שמח לדבר עם תלמידו. תוך כדי כך סיפר לו רבינו קורותיו בימים אליו, שמצוי איש רע ובליעל שבדה עליו דבר כזה שאין הדעת סובלתו, והיה לו יסורים רבים מזה, ואמר שנדמה לו שמעולם לא היה לו יסורים כאלה.

בשבת חנוכה, בעת רעוא דרעוין אמר רבינו את התורה "מישרא דסכינא" (ליקוטי מוהר"ן סימן ל'), שם מאריך רבינו על הצורך לבקש אחר הרבי הגדול ביותר שיוכל להאיר השגות גדולות ביותר לאלו שרחוקים מאתו ית'. וככל שהאדם קטן יותר ומרוחק יותר מהשי"ת, צריך הוא לרבי גדול יותר, כפי שבני ישראל במצרים בעת שהיו שקועים במ"ט שערי טומאה, הוצרכו לרבי גדול כמשה רבינו ע"ה, שיוכל להוציאם משם. ולכן אל יאמר האדם: אתקרב אל אדם חשוב וירא שמים והלואי אזכה להיות כמוהו, אלא אדרבה ככל שהאדם קטן ושפל יותר כן הוא זקוק לרבי גדול יותר, בדומה לחולה שככל שחליו קשה יותר כן הוא זקוק לרופא גדול יותר שיבחין מחלתו היטב ויתן את הרפואות הטובות יותר כפי שהוא נצרך...

מוהרנ"ת כתב את התורה הזאת לפני רבינו, ונשאר בברסלב עוד כמה ימים, ודיבר עם רבינו הרבה. לאחר מכן נסע חזרה לנמירוב, משם אמור הוא להמשיך למקום משכנו העראי במאהליב. אביו קבלו בסבר פנים יפות ושמח לקראתו, ואף נתן לו מתנה.

מוהרנ"ת המתין בנמירוב עד יום שלישי י"ב בטבת, בתקוה שישיג עגלה הנוסעת למאהליב. אולם מכיון שלא מצא עגלה הנוסעת לשם-חזר לברסלב. הוא נתיישב בדעתו, אם להמתין לעגלה-טוב שימתין בברסלב, ולנצל את הזמן להיות בינתיים עוד אצל רבינו.

"אם הייתם בשמחה-היה טובה גדולה לעולם"

מוהרנ"ת הגיע לברסלב לאחר שכבר החשיך. אותה לילה היתה הלילה האחרונה של החודש בה אפשר לקדש את הלבנה, השמים היו מכוסים בעננים, ומוהרנ"ת חשש פן לא יוכל לקדש את הלבנה יותר.

כשהתברר לו שרבינו כבר קידש את הלבנה-דאג יותר, עד עתה היתה מחשבתו שמא רבינו עדיין לא קידש הלבנה, ובזכותו גם הוא יזכה לכך עוד הערב, ועתה-חשב- מי יודע אם יזכה עוד לחדש את הלבנה. נפשו עגומה היתה עליו מאד עקב כך.

כשנכנס אצל רבינו שאלו לסיבת המרה שחורה שהתפשטה עליו. מוהרנ"ת עצמו לא השיב, אולם מישהו אחר שהיה נוכח שם השיב כי זאת בסיבת הלבנה שלא נראתה.

"התפלל לפני השי"ת על זה"-אמר רבינו למוהרנ"ת.

"כבר בקשתי"-השיב מוהרנ"ת. "התפלל עוד"-לא הניח לו רבינו. תוך כדי כך נענה אחד מהנוכחים ואמר לרבינו כי מוהרנ"ת חפץ שהרבי יתפלל עליו עבור זה. "ובאמת" כותב מוהרנ"ת "לא עלה על דעתי לבקש אותו על זה אע"פ שהיה לי צער גדול מענין הלבנה, אבל היה לי דברים הכרחיים יותר שהייתי צריך שיתפלל עלי, ע"כ לא מצאתי לבי להטריח לפניו גם בשביל זה".

"ועמדנו קצת לפניו. בתוך כך" כותב מוהרנ"ת "בא אחד ואמר שהלבנה מתחלת להתראות מעט מתוך העננים. ענה רבינו ז"ל ואמר: תלך מיד, ותיכף כשתראה אותה כפי מה שהיא בתוך העננים רק שתראה אותה, תיכף תברך ברכת הלבנה בלי עיכוב. ויצאתי לחוץ והיתה הלבנה מכוסה בעננים רק שנראית מעט, ולא זרזתי עצמי כפי פקודתו, ובתוך כך נתעלמה לגמרי, והיה לי יסורים ביותר, כי נתביישתי לחזור אליו מחמת שלא קיימתי כדבריו. ועמדתי שם מעט ותליתי עיני למרום ובקשתי השי"ת קצת, ונראית הלבנה יותר מבתחילה, ותיכף ברכתי ברכת הלבנה, ונכנסתי אצלו ז"ל בשמחה".

"ותיכף כשבאתי לפניו"-מסיים מוהרנ"ת את סיפור הלבנה-"ענה ואמר: 'הלא ראיתם שעתה הוא איש אחר לגמרי'! והיה לו נחת גדול. וענה ואמר עלי ועל כל אנ"ש: 'אם אתם הייתם בשמחה היה טובה גדולה להעולם'"!

שעת רצון ושמחה

קהל הנוכחים התפזרו איש איש לביתו, ובבית רבינו לא נותרו כי אם מוהרנ"ת ור' יוסקה חתנו של רבינו. מוהרנ"ת ממשיך ומתאר מהתרחשויות של אותה לילה בקרבת רבינו: "אחר כך ציוה רבינו שנאכל עמו יחד. כי המנהג היה בעת שישבנו אצלו, שבחול לא אכל עמנו יחד, רק לפעמים כשהיה עת רצון ובדיחא דעתיה היה מצוה שנאכל עמו

יחד, ואז בלילה הנ"ל היה גם כן שעת רצון ושמחה קצת, וציוה שנאכל עמו, ואכלנו יחד, הוא ז"ל וחתנו הנ"ל ואנכי..."

פי שניים לתלמיד-מכח הרב

בזמן סעודת הצדיקים הזאת שמע רבינו את ר' משה חינקעס אומר קידוש לבנה בהתעוררות והתלהבות מעומק הלב כדרך אנשי שלומינו, והוטב בעיני רבינו מאד מאד והתחיל לדבר מזה (היינו שהתלמיד מתפלל יותר טוב מרבו) ועל ידי זה השתלשל הדבר שרבינו גילה תורה נפלאה על הפסוק "ויהי נא פי שנים ברוחך אלי", יש הרבה פרטים בתורה זאת שמרמזים על מניעותיו של מוהרנ"ת להיראות אצל רבינו בתקופה זו ושבכל זאת יכול התלמיד להרגיש את כל עליותיו וירידותיו של רבו אם הוא מקושר אליו באמת וכו'. ואמר שבבחינות מסויימות יתכן שהתלמיד יהיה גדול מרבו, וכמו שמצינו אצל אלישע הנביא שביקש "ויהי נא פי שנים מרוחך אלי"... אולם כל זה הוא מכוחו של רבו (ראה ליקוטי מוהר"ן סי' ס"ו). 5 על התורה שגילה רבינו כותב מוהרנ"ת: אשרי אוזן השומעם!

מעלת ההתבודדות

"בעת שאמר רבינו זצוק"ל התורה ס"ו, (ויהי נא פי שנים ברוחך אלי) דיבר עם מוהרנ"ת מענין מערת אליהו ז"ל, והבין מוהרנ"ת שאליהו הנביא לא בא למדריגתו כי אם על ידי התבודדות. ונתעורר מוהרנ"ת והלך לעזרת נשים ועסק בתהילים והתבודדות בהתעוררות גדול. ובתוך כך היה אחד מאנשי העיר עושה מסיבת "תנאים" (מסיבת אירוסין), ורצה שמוהרנ"ת ג"כ יהיה על התנאים, וחיפשו אותו ולא מצאו אותו, והבינו מסתמא הוא עוסק בהתבודדות, והתחילו לצעוק ברחובות: ר' נתן, ר' נתן, ואז יצא לחוץ והלך אל התנאים" (אבני"ה ברז"ל סי' כ"ד).

מסופר, שרבינו אמר למוהרנ"ת שבעת שהיה בארץ ישראל וביקר במערת אליהו הנביא "האב איך זיך אויסגעמאלט אט דא איז געשטאנען אליהו הנביא און זיך אויסגערעדט דאס הארץ פאר השי"ת" (ציירתי לעצמי שכאן עמד אליהו הנביא והשיח את לבו להשי"ת) ומזה הבין מוהרנ"ת שגם אליהו הנביא לא הגיע למדריגתו כי אם ע"י העצה הזאת של שיחה בינו לבין קונו כנ"ל.

הגעגועים שוברים מניעות

מוהרנ"ת נשאר אצל רבינו עד לאחר השבת. לקראת שבת הגיעו לרבינו כמה אורחים, ביניהם היה אחד שחזר זה עתה מארץ ישראל. רבינו דיבר בשבחו של יהודי זה שזכה לעלות לארץ ישראל, ואמר עליו: "בודאי בהכרח שהיו לו געגועים לארץ ישראל מאחר

שזכה להיות שם" ועל ידי כך שבר את כל המניעות. "על ידי זה נסתבב הדבר" כותב מוהרנ"ת "שאמר רבינו על השולחן תורה נוראה מענין שבירת מניעות. וכן אח"כ במוצאי שבת קודש אמר גם כן תורה נוראה מענין המשכת רוחו של משיח" (שני הענינים הללו נמצאים בליקו"מ סי' ס"ו).

הפגישה עם רבי דוד צבי

לאחר השבת נזדמנה למוהרנ"ת עגלה הנוסעת למאהליב. הוא נכנס להפרד מרבינו ולקבל רשותו להנסיעה. מוהרנ"ת מתאר פגישת פרידה זו: "וקבלתי רשו"ת מאתו קודם אור היום כי הייתי נחפז מאד, ונכנסתי לחדרו לקבל רשו"ת כנהוג, ולא היה נר בחדרו, כי הוא ז"ל שכב עדיין על מיטתו, ורציתי להכניס נר ואמר שאין צריכין, וקבלתי רשו"ת ממנו בחשכת לילה, ודברתי אתו מעט, כי כבר דברתי עמו הרבה קודם נסיעתי לנמירוב".

מוהרנ"ת יצא לדרכו עוד בטרם האיר היום של יום א'.

כאשר הגיע מוהרנ"ת למאהליב נודע לו שחותנו חזר לשם בזמן שהותו בברסלב. על הפגישה עם חותנו כותב מוהרנ"ת:

"באתי למאהלוב ומצאתי את חותני בביתו, כי בא בסמוך אחר נסיעתי משם לברסלב, וקבלתי פניו, ובודאי לא הסביר לי פנים יפות, כי היטב חרה לו על זה..." (ימי מוהרנ"ת ט"ו).

* * *

אגרת מרבינו

מוהרנ"ת חפץ מאד לשוב מיד עם בני ביתו לנמירוב, אך החורף האוקראיני הקשה כבר שלט במלוא עוזו, ולא היה שייך להטלטל בדרכים עם משפחתו בתקופה זו. הוא השלים מיד עם העובדא שייאלץ להשאר ב"גלות" אצל חותנו עד סוף החורף.

כנזכר ניבא רבינו שירדו חולי וחולשו"ת לעולם. מוהרנ"ת כותב: "סמוך לביאתי לשם החלה ה' אותי ונפלתי למשכב שלושה פעמים רצופים זה אחר זה, וכן זוגתי חלתה שלושה פעמים, ובניי שיחיו. והמשרתת שלנו חלתה ומתה, והמשרתת של חותני חלתה גם כן, כי באותה העת היו חולשו"ת מצויות בסביבותינו, וכבר אמר רבינו ז"ל בין כסה לעשור בשנה זאת שהולכים חולשו"ת גדולות בעולם..."

מיד בנפלו למשכב, ביקש מאיש אחד שיכתוב מכתב לרבינו, ויספר לו על מצבו, כפי שכותב מוהרנ"ת:

"ותיכף כשנפלתי למשכב רח"ל, צויתי לכתוב אגרת לרבינו ז"ל והגיע אליו. והיה לרבינו ז"ל צער גדול מזה מאד מאד. והשיב לי תשובה בכתיבת ידו הקדושה בעצמו, וכתב לי דברים מתוקים וערבים, וגילה לי עוצם נפלאות אהבתו אלי, והחיה וחיזק אותי מאד מאד במכתבו, והאגרת הזאת עדיין בידי. ולדעתי לא היה אפשר לי לסבול צער החולאת לולא האגרת הנ"ל שהחיה אותי ממש" (שם).

אמת צרופה

אמנם מוהרנ"ת עבר בבית חותנו ימים קשים וחי עם נסיונות קשים, עקב רוח ההתנגדות העזה ששררה בבית לדרך החסידות בכללותה, אולם בכל זאת ידע חותנו הגדול בערכו, ומידי פעם בא הדבר לידי ביטוי.

היה זה באחד מלילי השבת של אותו חורף. רבי דוד צבי הביא לביתו אורח נכבד. בחזרם מבית הכנסת החלו הכל לזמר "שלום עליכם" ו"אשת חיל" כנהוג. מוהרנ"ת יצא לחדר הסמוך לומר תפילת "רבון העולמים" (שלאחר "שלום עליכם") ואמרה ברוב התלהבות ובמתינות, עד שחמיו היה נאלץ להמתין עליו באמירת הקידוש. מרוב התלהבות לא חש כלל בחלוף הזמן, וגם כשסיימו בני הבית את הזמירות שלפני הקידוש -עדיין היה מוהרנ"ת בשיא דבקותו. סבלנותו של האורח פקעה, וברוב זעמו פנה לרבי דוד צבי:

"אינני מבין מה נעשה כאן, האם גאון העולם צריך לעמוד ולהמתין עד שיגמור חתנו את זמירותיו?!".

רבי דוד צבי לא הראה כלל סימני רוגז, ואך זאת ענה לאורחו:

"ר' נתן מתכוון למה שהוא עושה ברצינות כנה וצרופה!"... (ער מיינט גאלע ערנסט!)

שויו של יהלום אמיתי

ועוד מסופר מאותה תקופת שהות של מוהרנ"ת אצל חותנו המתנגד. פעם אחת שלח ר' דוד צבי את מוהרנ"ת עם עוד תלמיד חכם אחד לצאת על פני העיר לאסוף ממון עבור צדקה חשובה. הללו נכנסו אצל גביר אחד. והנה לאחר שיצאו שני המתרימים הבחין העשיר כי חפץ יקר נעלם מביתו. מיד נפל חשדו על שני גבאי הצדקה שביקרו זה עתה בביתו. הוא רץ לרבי דוד צבי לגלות לו על חשדו, לבו סמוך ובטוח היה כי ר' דוד צבי יבין לרוחו ויעמוד לצידו, היות שהוא הכיר את גישתו כלפי החסידים.

כשהגיע הלה אל ר' דוד צבי ושח לו על חשדו בחתנו מוהרנ"ת-נענה ר' דוד צבי ואמר לאותו עשיר, אספר לך משל:

מעשה באדם אחד שמצא מרגלית יקרה. ומחפצו לדעת יקר ערכה הלך והביא אותה בפני מומחים באבנים טובות שישומו אותה. כל מומחה קבע שויה במחיר אחר, אחד

אמר שהיא שוה כך וכך אלפים, והשני העריכה ביותר או בפחות, עד שבא לפני אחד והלה אמר לו כי האבן שלפניו איננה יהלום כלל אלא חתיכת זכוכית בעלמא... נענה אותו אדם ואמר: אמנם אינני מומחה באבנים טובות ומרגליות ולכן איני מעריך את שויה האמיתי. אולם אני בכל זאת מספיק מבין לדעת שהיא איננה עשויה מזכוכית... "ובאשר לחתני" סיים ר' דוד צבי "לא די שאינכם מבינים עליו, אלא גם עושים אותו לגנב?!"... (מפי רבי אליהו חיים רוזין ז"ל). 7

נגלה ונסתר

מוהרנ"ת עצמו, חפץ היה עד כלות הנפש לנסוע לרבינו, אך בראותו כי אין הדבר עולה בידו-ניצל את זמנו עד תום. הוא הקדיש את עצמו לגמרי ללמוד שולחן ערוך, והתחיל לכתוב חידושים על האור הפנימי שבכל הלכה והלכה. חידושים אלו היוו בסיס לספרו הענק בן שמונת הכרכים "ליקוטי הלכות" בו ביאר והבהיר את כל עניני השולחן ערוך מראשיתם לסופם. הוא קישר את הנגלה והנסתר שבהלכה, ע"פ תורת רבינו בספרו ליקוטי מוהר"ן.

* * *

פרק יד - בעיר זאסלב

הנסיעה המסתורית

ימי הפורים של שנת תקס"ז מתקרבים והולכים. הציבור מכין עצמו לקבל את הימים הקדושים הללו כראוי. ולפתע תוך כדי ההכנות לחג הקדוש-ציוה רבינו לרתום המרכבה, הוא החל להתכונן לנסיעה ארוכה. בני ביתו והחסידים משתוממים ותמהים, אך יראים לשאול למטרת הנסיעה, ואף רבינו אינו מגלה שמץ במה הדברים אמורים. ואכן, הוא יצא את ברסלב וערך נסיעה סודית לאזור צפון מערב קייב. הוא ביקר בהערים נאווריטש, אוסטרהא, בראדי וזאסלב, והכל סתום וחתום ואין אחד יודע מה ועל מה. קודם שיצא לדרך, הכה רבינו כף אל כף בשמחה וכה אמר: "היום מתחיל דבר חדש... אילו היו יודעים העולם על מה אני נוסע, היו נושקים את דריסת הרגליים שלי, בכל פסיעה ופסיעה שלי אני מכריע את העולם כולו לכף זכות..." (חיי מוהר"ן קנ"ה).

אגרת מרבינו

לאחר פורים הגיע רבינו לאוסטרהא, משם כתב אגרת לחסידיו וביקש שיתמכו באשתו הרבנית, בהיות מצבו הכספי קשה מאד, ואין בידו לתמכה.

רבינו מבקש שם באגרתו, היות שהוא לא חש בטוב, מבקש הוא ממוהרנ"ת ומכלל החסידים להתפלל לרפואתו, וכן כותב רבינו בין שאר דבריו בשפת האידיש:
"...גם להודיע לידידי מו"ה רבי נתן מנמירוב ולכל אנשי שלומינו שיתפללו להשי"ת עבורי שישלח לי רפואה שלימה"
מעניין לקרוא עוד כמה קטעים מאגרתו הקדושה (בתרגום ללה"ק):
"אהובי אחי ורעי, אבקש מאד להעתיר בעד נפשי העלובה, להתפלל בכונת הלב, זכרו נא כל אחד באיזה מצב מצאתי אתכם כשהגעתי לברסלב, וכמה כוחות ברוחניות ובגשמיות השקעתי עבורכם. אם כן מן היושר הוא שהיום תבקשו גם אתם בשבילי להשי"ת..."
מכתבו של רבינו הכה גלים, ועורר את לבות החסידים, שנתמלאו התרגשו"ת רבה למקרא הדברים. וקמו מיד לקיים את הנאמר שם. המכתב נעתק בהעתקות רבות, ונשלחו לכל החסידים בכל מקומות מושבותיהם שיעוררו רחמים לרפואתו השלימה של רבינו.
רבי נפתלי מנמירוב, ידידו הקרוב של מוהרנ"ת ששהה אז בברסלב-שיגר מיד את האגרת למוהרנ"ת במאהליב.

אגרת מהתלמיד לרב

דבר מחלתו של רבינו פגעה במוהרנ"ת עד עמקי נפשו, הוא שפך לבו לפני השי"ת לרפואתו הקרובה והשלמה של מאור עיניו. וכתב אגרת ארוכה לרבינו. ומן הענין הוא להעתיק את האגרת הזאת המופלאה ביותר:
"יום ה' ח' ניסן תקס"ז לפ"ק.
ישאו הרים שלום לאוצר בלום, צדיק יסוד עולם, ה"ה כבוד אדוננו מורנו ורבינו, גאון עוזנו, עטרת תפארתנו ותפארת כל ישראל, ה"ה הנשר הגדול בעל כנפים, בצלו נחסה ונתלונן, יחיינו מיומיים ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו, ויחי עוד לנצח עד בלתי שמים. הגאון הגדול, בוצינא קדישא, החסיד האמיתי המתחסד עם קונו, מחיה חיים לו דומיה תהילה, כלום סיימתי לכולהו שבחי... אילו כל הימים דיו וכו' שבחו אי אפשר לסיים, אשרינו אשרי חלקינו שנפלנו בחלקו וגורלו. חבלים נפלו לנו בנעימים, אף נחלת שפרה עלי, ומתוק האור וטוב לעינים. אשרינו אשרי עין ראתה כל אלה, אור שבעת הימים הגנוז והצפון, מאת ה' היתה זאת מן השמים, כבוד קדושת שמו, נורא ונשגב מאד נעלה, מורנו הרב רבי נחמן נר"ו, יאמר בצלצח ויחי עוד לנצח...
אחר דרישת שלומו, ליהוי ידוע לאדמו"ר שראיתי העתקה מכתיבת יד אדמו"ר... כי כבוד רבי נפתלי מפה שלח לי ההעתקה הנ"ל לקהילת קודש מאהליב, ועמדתי מרעיד,

נבהלתי מראות, צירים אחזוני, חבלי לידה הקיפוני, אהובנו אדמו"ר, ידיד עליון וידיד כל נפשו"ת בית ישראל וידיד נפשנו, מה נאמר ומה נדבר, אם אומר לנחם את אדמו"ר ולדבר על לבבו הקדוש-מי ישנס מתניים ומי יאזור חלציו להכניס ראשו בזה גבהי שמים... אך אעפ"כ אמרתי ויהי מה, ארוצה דברי אלו לאדמו"ר, ובגודל חסדו וענותנותו האמת, בטחתי לפתוח פה ולדבר לפניו את אשר ישים ה' בפי.

היות בודאי לא נשכח מאדוני את העתים אשר עברו עליו מעודו עד היום הזה, עד כי עזרו ה', שזכה לשבר ולכתת, להרוס מה שהרס ולסתור מה שסתר ולבנות מה שבנה, ולעלות אל מקום שעלה, אשר כל זה נעלם מעיני כל חי עין לא ראתה וכו'... וה' עוזר לו תמיד, עד אשר זכה למה שזכה... מזה נכון לבנו בטוח בה' שנזכה לראות עוד בשמחתו בקרוב, כי יזכה למה שהוא מצפה לזכות לראות בטוב ה' בהראות לו נועם זיוו... ואין להאריך בזה, וגם בזה המעט יראתי מאד לדבר, אך ענותנותו תרבני לדבר לפניו את אשר בא תחת הקולמוס כעת...

והנה אנו מקיימין דבריו הקדושים להתפלל בעדו, אך השם יתברך ירחם עלינו ועל כל עמו בית ישראל, שנזכה שתתעורר לבבינו, שנוכל להתפלל כראוי, ולהתפלל על עסק כזה. כי אם היינו מרגישים קצת-היה ראוי לנו לזעוק בשווקים וברחובות, לעורר רחמי עליון עלינו ועליו ועל כל בריותיו, ועל כל הנפשו"ת המונחים במקום שירדו, ומצפים ומחכים לחסות תחת כנפיו אשר עדיין לא זכו להתלונן בצלו הקדוש, ומכל שכן גודל הרחמנות שיש עלינו כידוע לאדמו"ר, ובפרט עלי אשר מנמוך מעפר הקימני, ומאשפות דלות הרימני, ובין נדיבים הושיבני, ועדיין אני ערום בלי לבוש, ומי יודע אם כבר הגעתי אפילו לימי יניקה. ואין לנו לינוק ולשאוף שפע ולקבל חיות כי אם על ידי אדמו"ר, הוא חיינו ואורך ימינו... ובה' בטחנו כי לא נבוש לעולם, וכימות עיניתנו ישמחנו, להראות לנו נועם זיוו, ואנחנו נדשן נפשינו בצחצחות, בשובע שמחות, כאשר נזכה לקבל פניו הקדושים... באור פני מלך חיים לנו ולכל ישראל.

הנה כה דברי המצפה והמחכה להתאבק בעפר רגליו, ליהנות מזיו קדשו.

הקטן נתן בא"א מוהר"ר נפתלי הירץ נ"י

בור סוד שאינו מאבד טיפה

כנזכר, חלה מוהרנ"ת, וכן נפלו למשכב אשתו ובניו, מציין שבעזרת השי"ת סמוך לפורים חזר לאיתנו, וכן זוגתו ובניו.

מוהרנ"ת שכבר זמן רב לא היה אצל רבינו, חשק בלבו מאד לדעת ולרשום את כל הנעשה שם כדי שלא לאבד מאומה מהנעשה סביב רבו ומאורו, שכל שיחה-תורה שלימה היא, ומכל עובדא ומאורע ניתן ללמוד ארחות חיים לנצח.

ובכן, מיד לאחר הפורים, נסע מוהרנ"ת ממאהליב לנמירוב. כונתו בכך היתה, כפי שהוא עצמו כותב: "כונתי היתה להתראות פני עם חברי ר' נפתלי, כי ידעתי שרבינו ז"ל כבר נסע לדרך הנסיעה הנ"ל, כי חבירי ר' נפתלי היה כותב לי על הפאסט (דואר) בכל פעם כל מה שעבר כאן, אך נסעתי לנעמריב כדי לדבר עם חבירי ר' נפתלי לשמוע מפיו חדשו"ת שזכה לשמוע בעתים הללו שלא זכיתי להיות אצלו ז"ל. ובאתי לנעמריב..."

מוהרנ"ת נפגש עם חבירו, ואמנם זכה לשמוע ממנו כמה מעשיות ששמע מפי רבינו "שלא נכתבו עדיין, כי לא היה מי שיכתבם"-כפי שהוא מציין, והוא שמעם מפי ר' נפתלי וכתבם על הספר.

מוהרנ"ת מבטא את שמחתו הרבה על הנסיעה לנמירוב והפגישה עם ר' נפתלי:

"ברוך ה' שנתן בדעתי לנסוע לנעמריב אז, שעי"ז הצלתי מעשיות אלו, שאם לא באתי אז-לא היו נכתבין כלל, והיו נעלמים מן העולם, ועתה כבר החיו כמה נפשו"ת ישראל, ועדיין הם מחיין נפשו"ת הרבה, ועתידין להחיות כל ישראל וכל באי עולם כשיתגלה אמיתת קדושתו וגדולתו בעולם במהרה בעזה"י, ברוך ה' אשר עזרני עד כה".

אצל ד"ר גרדייע

סמוך לחג הפסח שלח רבינו את אחד ממקורביו להביא את אשתו לאוסטראה-שם היה רבינו אז-היא סבלה ממחלת השחפת, ורצון רבינו היה שתבקר אצל הרופא הנודע ואיש החסד הצדיק רבי אהרן ב"ר שמעון, מתלמידי המגיד הגדול ממעזריטש זיע"א שנקרא ד"ר גרדייע-ששהה באוסטראה (ר' אהרן גרדייע זה, היה בתחילה רופאו של המלך הפרוסי, לאחר מכן דבק במגיד ממעזריטש. בסוף ימיו כנוהו החסידים 'רבי'. נסתלק בשנת תק"ע. על מצבתו נחרט: "אשר שימש להרב בוצינא קדישא מגיד מישרים דמעזריטש").

הרבנית אמנם ביקרה אצל ד"ר גרדייע, אך היא לא סמכה לגמרי על אבחנתו, ובקשה מרבינו לנסוע לעיר זאסלב שנודעה אז ברופאיה המעולים, ולקבל שם את טיפולה, כמו כן העדיפה להיות בזאסלב ולהפגש עם בני משפחתה שהתגוררו שם. רבינו הסכים לדעתה. ויצא עמה לאחר שבת הגדול לזאסלב, ובתחילה-מציין מוהרנ"ת-היה לרבינו יסורים גדולים מטלטולי הדרך, ובמיוחד לא היה לו מקום נאות לעשו"ת שם את חג

הפסח. אך לאחר מכן-כותב מוהרנ"ת: "נתן השי"ת בלב אחד מהנגידים דקהילת-קודש זאסלב וקיבל את רבינו ז"ל לביתו עם זוגתו וכל בני-ביתו, ומסר כל ביתו בכבוד גדול..." אך עד שזכו לבית המרווח הזה, סבלו רבינו ובני ביתו יסורים גדולים... "וכל כונתו בענין נסיעה זאת ביסורים וטלטולים כאלו" מסיים מוהרנ"ת "עדיין לא נודע כלל".

רפואה ללא תרופות גשמיות

מוהרנ"ת כבר נשאר בנמירוב בקרבת ר' נפתלי עד לאחר הפסח, כשהוא מנצל היטב את כל זמנו לשמוע ממנו עוד ועוד תורות ומעשיות ממה שלא שמע בכל הזמן שלא היה אצל רבינו.

מיד לאחר הפסח, בטרם חזר אל בני משפחתו למאהליב-נסע מוהרנ"ת לברסלב לקיים את הוראת רבינו לשלוח לו מעות. הוא נפגש עם הנגיד ר' משה חינקעס, ועוררו לשלוח כסף לנאוויריטש לכסות את הוצאות נסיעתו והוצאות ביתו, כפי בקשתו במכתביו, שם ציין גם רבינו שאת הכסף ישלחו לנאוויריטש.

ר' משה חינקעס קיים את המוטל עליו, ומוהרנ"ת חזר לחותנו ומשפחתו במאהליב.

שוב הגיע מכתב מרבינו לאנשיו בברסלב שהוא חולה מאד, ומבקש שיתפללו עליו. מאוחר יותר קבלו אנשי שלומינו בשמחה אגרת מרבינו, שם הוא מציין שהוטב לו, בהדגשה שזה היה כתוצאה מתפילותינו ולא על ידי רפואות גשמיות. שתי האגרות הללו נשלחו למוהרנ"ת למאהליב.

* * *

החשק התגבר על המניעה

אחד מן הזמנים בהם היו נוהגים חסידי ברסלב להתקבץ אצל רבינו, היה בחג השבועות. באותו חג השבועות, שרבינו אמור היה להתעכב בעיר זאסלב-לא חפץ שיבואו אליו, ואף הודיע זאת לחסידיו שלא יבואו אליו לחג. מוהרנ"ת כותב: "וכתב לנו אגרות שלא ירום אחד מאתנו את רגלו לבוא אליו על שבועות". רבי נפתלי שהיה מן הראשונים לקריאת המכתב, מכיון שהיה אז בברסלב-הבין שבכגון דא אין צריך לציית לרבינו, ושיש לנסוע אליו לשבועות על אף אזהרתו לא לבוא אליו, ושאכן יסעו אליו החסידים לשבועות כרגיל.

הוא התחיל לזרז את כל אנ"ש שיתאמצו בכל כוחם לנסוע לרבינו על אף המרחק הרב בין זאסלב לברסלב (כ-160 קילומטר). הוא שלח מכתבים אליו ולכל החסידים שיבואו לחג השבועות, ואמנם החסידים הגיעו אליו מכל הערים והעיירות, כפי שמוהרנ"ת כותב: "וכן עשו פה ברסלב, ואנשי נמירוב וטפליק ודאשיב וכו' ונסעו לזאסלב על שבועות".

מוהרנ"ת לעומת זאת היה חלוק בדעתו בענין הנסיעה לרבינו, וכן התגברו עליו המניעות ביתר שאת, כפי שהוא עצמו כותב: "ואני הייתי במאהלוב אז, והיתה דעתי חלוקה מאד מאד בענין הנסיעה אליו לקהילת קודש זאסלב, כי היה לי מניעות עצומות בלי שיעור, וידעתי שרבינו ז"ל כתב שלא לבוא אליו, על כן הלך לבי הנה והנה איך להתנהג, ובחסדו הגדול והנורא התגבר החשק על המניעה, ונתגברתי ונסעתי לברסלב, לנסוע משם לזאסלב".

נסיעה זו היתה חשובה מאד למוהרנ"ת, ולכן לא הביט על שום דבר, הוא התגבר על מכשולים רבים ועצומים שנערמו בדרכו, וכדאי לקרוא את כל הפרטים שמוהרנ"ת מאריך בהם בספרו:

"ועוצם היסורים והמניעות שהיו לי בבית חותני בנסיעה זו אי אפשר לפרש ולבאר, כי חותני היה אז בביתו, והיה גדול וחשוב ויקר שם מאד מאד, ונאספו אליו מכמה עיירות בעסקי משפט..."

פרט מעניין מציין מוהרנ"ת, המוכיח כבדרך אגב עד כמה העריכו חותנו על אף הכל:

"חותני היה מוכן לנסוע אחר שבועות עם אשתו לקהילת קרמניץ להנהיג הרבנות שם, ורצה להשאיר אותי בכאן במאהליב על מקומו (!) ואני באתי פתאום לביתי, והתחלתי להכין עצמי לנסוע לברסלב כנ"ל, ועמדו כולם משתוממים... וזוגתי התחילה לבכות מיד, כי כבר ידעה שלא תוכל למנוע אותי בשום אופן... ואני הלכתי לקבל רשות, והקפיד עלי מאד, ורצה למנוע אותי הוא וזוגתו, היא חמותי, אבל אני לא השגחתי על דבריהם כלל, והלכתי מהם, וקבלתי חפצים שלי ונסעתי מיד..."

"וגודל חלוקת העצה שהיה לי אז, ועוצם המניעות והיסורים שהיו לי אז בענין נסיעה זו-אי אפשר לבאר, והשם יתברך עזרני לשבר כל המניעות, ובשעה אחת נגמר בדעתי לנסוע, בעת שהיה הזמן קצר מאד לעסוק בנסיעה הזאת, אבל השי"ת הזמין לי מיד עגלה ומעות על הוצאות קצת, כי תיכף כשנתחזקתי בדעתי לנסוע בודאי ויעבור עלי מה-תיכף סייעני השי"ת והזמין לי צרכי נסיעתי, כי כן דרכו יתברך תמיד, כי הבא ליטהר מסייעין לו, וכל המניעות הם רק מניעות המוח, ואף על פי שנדמה להאדם שיש לו מניעות גדולות באמת שאי אפשר לשברם, אף על פי כן באמת כולם הם רק מניעת המוח, ואם יגביר החשק והרצון כראוי, ויכסוף באמת לגמור את הדבר שבקדושה-בודאי ישבר כל המניעות".

הנסיעה

"ויצאתי ממאהליב ביום חמישי בערך שתי שעות ויותר אחר חצות היום, ואני הבנתי שאני מוכרח להיות בברסלב על אותו השבת, כי ידעתי שתיכף אחר השבת יסעו כל החברים מפה לזאסלב, והייתי חושב בדעתי איך להתנהג, כי העגלה הלכה לנמירוב, ומי יודע אם אוכל להגיע ביום ששי לנמירוב בעוד היום גדול, שאוכל לנסוע עוד מנמירוב לפה ברסלב על שבת, וגם יהיה לי יסורים מאבי נ"י, שאינו מסכים גם כן על ענין נסיעתי זאת, מכל שכן כשאבוא פתאום בערב שבת אחר חצות, וארצה ליסע מביתו תיכף-בודאי יקפיד עלי, על כן הייתי מתגעגע מאד שהבעל עגלה ימהר ויחיש מסעהו, באופן שאוכל לבוא בעוד היום גדול סמוך לנמירוב, באופן שאוכל לחפש אחר איזה עגלה בדרך שתיסע עמי לברסלב, כדי שלא אצטרך כלל להיות בנמירוב".

המניעות לבוא אל הצדיק

"אבל תיכף בנסעי ממאהליב, התחילו שוב המניעות שיש בשעת הנסיעה בעצמה, כאשר מתנהג עמנו על פי הרוב, שיש הרבה מניעות קודם שמתחילין לנסוע, ואחר כך כשזוכין לשבר אלו המניעות ומתחילין לנסוע, אזי חוזרים ומתגברים מניעות חדשו"ת בענין הנסיעה בעצמה... אשר כמעט לא נמלט נסיעה אחת ממניעות כאלה וכאלה הרבה-הן בחיים חיותו הקדוש, הן עתה כשאנו נוסעים על ציון קברו הקדוש והנורא מאד..." (כנזכר כתב מוהרנ"ת את יומנו זמן רב לאחר ההתרחשות, ואז כבר היה רבינו לאחר הסתלקותו).

מניעות מהעגלות והסוסים

"והנה תיכף כשיצאתי ממאהליב" ממשיך מוהרנ"ת לתאר ולשחזר את הנסיעה המיוחדת הזו על כל פרטיה, "'למען ידעו דור אחרון המניעות שעבר עלינו ובכוחו הגדול זכיתי לשברם', ואני נחפז בדעתי מאד מאד כנ"ל, הסתכלתי וראיתי שהבעל עגלה נוסע עם עגלה גדולה, ואין לו כי אם שני סוסים, וזה ידוע שאלו העגלות גדולות אי אפשר להם לילך בזריזות כי אם על ידי ארבעה סוסים, ולפחות שלושה, ושאלתי אותו, מה זה? והשיב, שנחלה אצלו סוס אחד בנסיעתו לכאן, והשאיר אותו בערך פרסה ומחצה מפה". "והנה מחמת זה בודאי נסע עמי לאט לאט, וגם גשם התחיל לירד קצת, ונסענו עד שבאנו אל הכפר שהשאיר שם סוסו, ותיכף הודיעו לנו השמועה טובה מסוסו שכבר מת, ובודאי התחיל להצטער הרבה ולחשוב מה לעשו"ת עם העור, ועל ידי זה נתעכבנו שם קצת. ואחר כך נסע משם בלב נאנח ונעצב, וכבר פנה היום, ובודאי נסע לאט, כי

לא היו לו כי אם שני סוסים בעגלה כזאת, והיו לנו לינת לילה סמוך למאהליב שתי פרסאות ומחצה, ועדיין אנו רחוקים מנמירוב הרבה, בערך שמונה פרסאות".

"ועמדתי ביום ששי בבוקר בלב נשבר ומבולבל מאד, ולא ידעתי מה לעשות. ונסעתי עם בעל עגלה הנ"ל עד קהילת קודש מרחווע, וכבר היה סמוך לחצות היום, ומשם עדיין חמש פרסאות לקהילת נמירוב".

"ובעת כניסתי לשם הייתי מצטער הרבה, כי הבנתי שקשה לבוא על שבת אפילו לנמירוב, מכל שכן שיהיה שהות לשכור עגלה באמצע הדרך לברסלב כנ"ל, ואם חס ושלום אבוא אחר שבת לברסלב, לא יהיה עגלה וחברים לנסוע עמהם לזאסלב, והייתי חושב בדעתי מה לעשות, כי ראיתי שטוב לפני לשכור בכאן סוסים לנסוע מכאן לברסלב, אבל לא היו לי הוצאות כל כך, גם העיר קטנה ועל פי רוב אין נמצאים בכאן סוסים כאלה לנסוע עמם במהירות כל כך".

"תפילתכם נתקבלה"

"וסמוך מאד בכניסתי להעיר, בהיותי על הגשר דשם, עניתי ואמרתי: רבונו של עולם, הזמן לי בכאן עגלה עם ארבעה סוסים שתיסע לברסלב, ותקבל אותי בחינם, והבעל עגלה שמע שאמרתי זאת. אחר כך נכנסנו להעיר ובאנו לתוך האכסניה, והבעל עגלה רצה להתמהמה שם ליתן מספוא לסוסים, ואני נטלתי ידי לאכול, ובין הנטילה לברכת המוציא ענה ואמר לי הבעל עגלה: רבי נתן, תפילתכם נתקבלה! כי הנה בשעה זאת באה עגלה עם ארבעה סוסים הנוסעת לברסלב, והסוחר הנוסע שם בודאי יקבל אתכם בחינם, כי הוא מכיר אותו..." "ותיכף ברכתי ברכת המוציא, ויצאתי לחוץ אל העגלה שעמדה בסמוך מאד לאכסניה שלי, ותיכף קיבל אותי בשמחה, ונסעתי עמו מיד לפה ברסלב, ובאתי לכאן בעוד היום גדול, וכבר היו כל החברים מוכנים לנסוע ביום ראשון לזאסלב, ולא היה מקום לקבל אותי. אך תיכף שלחו שליח מיוחד לכפר אחד לשכור עגלה בשבילי ובשביל עוד אחד בזול".

"ונסעתי עמהם יחד ביום ראשון, ובאנו לרבינו ז"ל ביום רביעי, וביום חמישי היה ערב שבועות".

"וראיתי השגחתו הנפלאה, ושהוא יתברך שומע תפילת כל פה, שנתקיימה תפילתי כהווייתה, שהזמין לי ה' ביום ששי עגלה עם ארבעה סוסים בחינם לברסלב, כאשר יצא מפי ממש..."

למען ידעו דור אחרון...

"ברוך השומע תפילות כל פה ברחמים" משתפך מוהרנ"ת בסיום תיאור הנסיעה הנפלאה "ומסייע תמיד לכל הבאים לגשת אל הקודש... והמניעות כולם עמדו לפני כחומות ממש מכל הצדדים, והשי"ת בכוחו הגדול עזרני לדלג על כולם, ולבוא אליו לקהילת קודש זאסלב, ולשמוע מפיו הקדוש תורה, ולכתבה על הספר לזכות בה את הרבים לדורי דורות. על כן הארכתי קצת לבאר פרט נסיעה זאת-למען ידעו דור אחרון המניעות שעברו עלינו, ובכוחו הגדול זכינו לשברם. כי כל מה שכתבתי ממה שעבר עלי-כאלה וכאלה עברו גם על שאר אנשי שלומינו, שרובם ככולם היה להם מניעות עצומות ונוראות מלהתקרב לרבינו ז"ל, בפרט בתחילתם, ורבים נפלו ונתרחקו על ידי המניעות, ואבדו מה שאבדו-חבל על דאבדין. ואשרי להנשארים שהתגברו והתחזקו ושברו כל המניעות ונתדבקו ברבינו ז"ל, וזכו להם... ולדורותם ולכל בני ישראל, לעולמי עד ולנצח נצחים" (ימי מוהרנ"ת עמ' יט).

* * *

חסידים "משונים"

בהגיע כל בני החבורה לזאסלב בשעות הלילה, פנו מיד לבית כנסת קטן המכונה בשם "בית הכנסת דחייטים" להתפלל תפילת ערבית. הם התפללו כדרכם בקודש בקולי קולות, בפרט באמירת ספירת העומר, מה גם שהיה אז ליל מ"ט, גמר מצוות ספירת העומר שההתעוררות אז גדולה במיוחד, כידוע.

שמש בית הכנסת שלא ידע מי הם הללו שבאו לבית הכנסת שלו להתפלל, התלונן בפני רבינו שהגיעו לעיר חסידים "משונים", השתלטו על בית הכנסת וכל כך האריכו בתפילתם עד שנמנע ממנו לנעול את שערי בית הכנסת בזמן הקבוע. רבינו חייך, השמש הבין איפוא כי אלו חסידיו של רבינו... (שיח שרפי קודש א'-ק"ע).

הסתלקות הרבנית

ביום חמישי, ערב חג השבועות, סמוך לערב, בעת שהציבור כבר התחיל להתאסף להתפלל מנחה, נפטרה אשתו הראשונה של רבינו. היה זה לאחר מחלה קשה שלמענה הגיעה לזאסלב להתרפא. רבינו היה נוכח לידה בעת יציאת נשמתה.

רבינו הצטער מאד. כדברי מוהרנ"ת: "וסיפר לי (רבינו) אח"כ, שכאשר יצאה נשמתה בעת שעמד רבינו שם, ובודאי היה לו צער גדול מאד ובלבול המוחין לפי מדריגתו, והוא היה צריך לעשו"ת ולכוון מה שהיה צריך לטובתה, אבל השי"ת עזרו אז מאד-שבעוצם הצער והבלבול, פעל ועשה לטובתה מה שהיה צריך".

מיד לאחר הסתלקותה הזדרזו אנשי החברא-קדישא דק"ק זאסלב, והתעסקו בקבורתה בזריזות נפלאה, כך שעוד היה לרבינו שהות לאחר הקבורה לנהוג אבילות שעה מועטת לפני כניסת החג המבטל את אבילות השבעה. מוהרנ"ת כותב: "וזה היה לנו לטובה וישועה גדולה, כי על ידי זה זכינו לשמוע מפיו הקדוש תורה נפלאה בחג השבועות הזה" (ליקוטי מוהר"ן סי' ס"ז, ומדבר שם מענין הסתלקות הנפש, ומפרש שם את הפסוק ויבן ה"א את הצלע).

אנשי זאסלב הקצו חדר מיוחד לתפילה עבור רבינו ואנשיו, אולם לאחר פטירת הרבנית, ציוה רבינו שכולם יתפללו בביתו במקום ההסתלקות.

תיקון ליל שבועות

החסידים הצטרפו לרבינו בעת עריכת שולחנו הטהור. אולם כל עת הסעודה לא דיבר עמם כלל. הוא למד תורה לעצמו בין מאכל למאכל.

רבינו היה ניעור כל הלילה יחד עם החסידים, ואמר "תיקון ליל שבועות". מוהרנ"ת מציין שהוא אמר את התיקון "במהירות ובהתמדה, ולא פנה לשום אדם לדבר דיבור בעלמא". לפני עלות השחר ירד רבינו לטבול, ואחר כך התפלל כל תפילת החג יחד עם החסידים. גם בסעודת שחרית של יום ראשון דחג השבועות, לא דיבר רבינו מאומה, רק ישב כל העת ועסק בלימוד הזוהר הק', ובין כל מאכל ומאכל אמר את ה"אידרא רבה" בקול נעים ונפלא...

בליל שבת קודש, שחל אז היום השני דחג השבועות, לבש באותו חג לראשונה את השטריימל באותו חג, "ואז" כותב מוהרנ"ת "התחיל להראות פנים מסבירות קצת, וישב אצל השולחן כדרכו. אחר גמר הסעודה, אחר ברכת המזון היה מזמר בעצמו 'אתה נגלית' ו'ברוך שמך' בניגון נפלא ונעים (אצל חסידי ברסלב ידוע הניגון על 'אתה נגלית' מקובל שמקורו הוא מהרה"ק ר' ברוך ממז'בוז' דוד רבינו, ויתכן שרבינו ניגן ניגון זה). וישב אח"כ עם קצת אנשים שנשארו עמו עד אור היום, וגם אני הייתי בתוכם, וכן בסעודת שחרית ישב עמנו בשמחה כדרכו בכל יום טוב, וכל בני העיר שלחו משקאות, וחילק להעולם בשמחה".

בסעודה שלישית אמר רבינו תורה, היא התורה הנזכרת. ובמוצאי שבת קודש הוא ישב שוב עם חסידיו כל הלילה.

שלושה לילות רצופים

את מאורעות החג הקדוש במחיצת רבינו-מסכם מוהרנ"ת:

"ברוך ה' אשר עזרנו גם בעת צרה הזאת, שנפטרה אשתו הראשונה בערב שבועות לפנות היום, אף על פי כן לא אבדנו התורה שהיינו צריכין לקבל, וגם בתוך טרדתו הגדולה שעבר עליו אז מה שעבר לפי גדולת קדושת נוראות מוחו הקדוש, אף על פי כן, ישב עמנו שלושה לילות רצופים שהיה ניעור בכולם עמנו יחד... כי דרכו היה נפלא ונשגב, ובחכמתו וקדושתו הנפלאה לא היה יכול להטריד ולבלבל אותו שום דבר, כי הבנו אז שצערו וטרדתו אז היה עצום ורב מאד, וכאשר שמענו כמה דיבורים מזה אז מפיו הקדוש, ואף על פי כן לא העבירוהו הטרדה והצער מלעסוק לתיקון נפשותינו" (ימי מוהרנ"ת עמ' כ"ג).

עורו ישנים!

כשיצא רבינו במוצאי החג לזמן מה מהחדר בו התוועד עם חסידיו-נפלו מוהרנ"ת ור' נפתלי על הריצפה מרוב עייפותם עקב היותם ערים שלושה לילות רצופים, ונרדמו. כשחזר רבינו ומצאם שקועים בשינה אמר להם: "מדוע ישנים הנכם את שנותיכם?" תיכף נתעוררו וקמו בזריזות (שיח שרפי קודש א'-קע"א).

ביום ראשון אסרו חג, טרם הפרדו מרבינו, עוד הספיק מוהרנ"ת לכתוב את התורה, והראה לו מה שכתב, ושוחח עמו ארוכות, אח"כ, מסיים מוהרנ"ת: "נסעתי משם בשלום ובשמחה".

כי אבי ואמי עזבוני וה' יאספני

את ימיו מאז חזרו מרבינו ועד סוף אותו קיץ בבית חותנו-מתאר מוהרנ"ת בקצרה:

"ואחר כך באתי לנמירוב, ורציתי לכנוס לבית אבי נ"י, וחרה אפו בי מאד על אשר הייתי בזאסלב והשלכתי מנגד כבוד הרבנות דק"ק מאהליב, שרצה חותני ז"ל להשאיר אותי במקומו כנזכר לעיל, ולא רצה אבי נ"י להניח אותי לכנוס לביתו, והיה לי צער ויסורים מזה. וישבתי בבית אחותי ז"ל".

"אחר שבת נסעתי לברסלב, וישבתי שם משתומם כמה ימים, ולא מצאתי עגלה למאהליב, ודעתי היתה מבולבלת מאד מריבוי היסורים והמניעות, כי לא היה לי למי לפנות, כי אם לישועת השי"ת. כי רבינו ז"ל לא היה בביתו, ובבית אבי אין לי מנוחה כנ"ל, וגם לבית חותני קשה לי לחזור, כי אין לבם עמי על ענין נסיעתי הנ"ל... וגודל עוצם היסורים בפרטיות אי אפשר לבאר".

"ואחר איזה ימים נתיישבתי ושכרתי עגלה, ונסעתי למאהליב, ולא מצאתי חותני וחמותי בביתם, כי כבר נסעו לקרמניץ כנ"ל, וישבתי במאהליב עד ראש השנה".

* * *

פרק טו - האש שלי תוקד עד ביאת המשיח

המחלה הנוראה

במשך אותו קיץ של שנת תקס"ז (1807) השתדך רבינו עם זיווגו השני, עם בתו של אחד מנכבדי ונגידי העיר בראד בשם רבי יחזקאל טרכטנברג. החתונה נערכה בחודש אלול בעיר וואטשאק שהיא קרובה לברסלב. מוהרנ"ת מציין שלא זכה להיות בחתונה. רבינו אמר אז שכל מי שהיה אצל החופה נמחלו כל עוונותיו.

בין השידוכין לחתונה, בדרכו חזרה לברסלב, החלה לקנן ברבינו מחלתו האיומה על ריאותיו, מחלת ה"הוסט" (שיעול) שהתבטאה בשיעול כבד מאד מלווה עם דם רח"ל (מחלת השחפת), שבזמנם נחשבה למחלה חשוכת מרפא.

שיעול פקד אותו, ומיד עם השיעול הראשון נענה רבינו ואמר למלוהו רבי שמואל מטשעהרין: "רואה אני כי הנני קרוב להסתלקותי!", והחל לדבר אודות הסתלקותו. החסיד הזדעזע עד עמקי נפשו מדברי רבינו הנוראים, מבלי יכולת להוציא הגה מפיו.

בהגיע רבינו לברסלב עיר משכנו לאחר מסע ארוך ומפרך-גברה עליו מחלתו. בריאותו של רבינו התדרדרה בקצב מדאיג, ומאותו זמן והלאה התחיל לדבר יותר ויותר מהסתלקותו הקרבה.

רבינו אמר אז לחסידיו כי הוא רוצה שיבואו על קברו ללמוד ולהתפלל ולומר תהילים, והוא יראה לפעול למען ישועתם בכל אשר יצטרכו.

"אני רוצה להשאר ביניכם"

"אני רוצה להשאר ביניכם ואתם תבואו על קברי"-אמר רבינו. החסידים הזדעזעו וחלחלה אחזתם למשמע דברי רבם הנערץ. "איך אתם יכולים לעזוב אותנו? למי נלך?", זמן מועט בלבד עבר מאז שזכו לאורו, וכבר הוא אומר לעזבם לאנחות.

רבינו דיבר לא אחת, שכמה וכמה צדיקים גדולים מאד התחילו לעשו"ת ולתקן, אולם אחר שנסתלקו נפסק הענין, ובאשר לו, אמר: "האש שלי תוקד עד ביאת המשיח".

רבינו לא הפסיק לדבר, להדריכם ולהכינם לקרא הבאות בעת אשר הוא כבר לא יהיה ביניהם: ראשית כל דבר עליהם להיות מאוחדים והאהבה תשרור ביניהם. אין להם ממה לפחד- עודדם. הם יוכלו להמשיך להתקדם בעבודתו יתברך על פי דרכו, עד שיהיו צדיקים כפי שהוא חפץ שיהיו. גם אלו שלא הכירו אותו בחייו יוכלו להתחבר אליהם, והתלמידים הללו יעשו עוד תלמידים, והם יקרבו עוד ועוד... "כי גמרתי ואגמור"!

פלצות ביעתתני

בעת שדיבר רבינו אודות מחלתו והסתלקותו, לא היה מוהרנ"ת נוכח אצלו אלא רק חבירו ר' נפתלי, כפי שמוהרנ"ת כותב:

"ורבינו דיבר הרבה מענין החולאת שלו שהוא מסוכן מאד, וציוה להתפלל עליו, ואני לא הייתי אצלו כי הייתי עצור במאהליב, ור' נפתלי חבירי הודיע לי תיכף את עוצם הצרה המרה הזאת, וכשמעי עמדתי מרעיד ומשתומם... נעויתי משמוע... פלצות ביעתתני..."

אויביו ישלימו עמו...

אלול שנת תקס"ז. בסוף ימי אלול מתכונן מוהרנ"ת לנסוע לרבינו לראש השנה. בדעתו להגיע לרבינו כבר ליום ראשון דסליחות, שחל אז ביום כ"ד אלול-שבוע לפני ראש השנה שחל בשבת קודש ויום ראשון.

אם כי בתחילה ניסו בני משפחתו, ביניהם גם אשתו, להניאו מהנסיעה, אך מיד שבו אחור, ונתנו לו לנסוע. הם ידעו היטב כי שום כח שבעולם לא יוכל לעכבו מלנסוע לראש השנה, בהיות שהוא אחד מעיקרי הדברים בדרכו של רבינו, ומוהרנ"ת לא יוותר על זה. מוהרנ"ת יצא ממאהליב לנמירוב הסמוכה לברסלב, ונשאר אצל אחותו, בשבת שלפני סליחות. הוא גם ביקר אצל אביו. בתקופה האחרונה החל אביו להתפייס עמו, ולא היה איפוא בדעתו כלל למנעו מהנסיעה.

צריך אמונה בעצמו

"במוצאי שבת" כותב מוהרנ"ת "נסעתי מיד לברסלב, ובאתי קודם הסליחות לברסלב, וזכיתי לראות את פני קדשו בעת שנכנס לבית המדרש לומר סליחות עם הציבור. אחר הסליחות נכנסתי אצלו, ודיבר עמי הרבה בחסדי השי"ת, וישבתי כל השבוע בברסלב, עד שהגיע ראש השנה של שנת תקס"ח, שחל אז להיות בשבת קודש".

אחד הדברים שגילה אז רבינו למוהרנ"ת היה, מה שנדפס אחר כך בליקוטי מוהר"ן חלק ב' בסימן פ"ו, שם מתבאר שהענין שהעולם נצרך לעבודות קשו"ת של תעניות וסיגופים, הוא מחמת שהם מקטני אמנה, והסמיך זאת על מאמר הגמרא (סנהדרין עד ע"ב) ש"בשעת השמד, אפילו על ערקתא דמסאני (שרוך נעל)-יהרג ואל יעבור", שאף שבאמת אין ראוי שיהרג על זה במצב רגיל, אך מחמת שהיא שעת השמד, שעה של כפירות-על כן הוא מוכרח למסור נפשו אפילו על דבר קל, אבל למעשה אפשר לעבוד את השי"ת אפילו באופן קל, לבלי להזדקק לעבודות קשות, וזאת אם אמונתו תמימה ושלימה.

מוהרנ"ת התפעל מאד מדברי רבינו, כפי שהוא עצמו כתב אחר כך בספרו "שיחות הר"ן":

"כשאמר לי הענין הנדפס בליקוטי מוהר"ן (ח"ב סי' פו) על הפסוק 'מקוצר רוח ומעבודה קשה'-שעל ידי קטנות אמונה צריכים לעבוד קשות-עמדתי לפניו כמשתומם, ומחשבותי היו תמהין בענין זה, כי נדמה לי שיש לי אמונה קצת. ענה ואמר בלשון געזרה קצת, כאומר: "ואם יש לך אמונה-אין לך אמונה בעצמך!" (האסטו אין דיר קיין אמונה נישט). והזכיר מיד מאמר רבותינו ז"ל (סוטה מח:) על הפסוק "מי בז ליום קטנות"-מי גרם להם לצדיקים שיתבזבז שולחנם לעתיד לבוא-קטנות שהיה בהם בעצמם, שלא האמינו בהם בעצמם" (שיחות הר"ן אות קמ"ו).

אור צדיקים ישמח

על ראש השנה של שנת תקס"ח נתקבצו אצל רבינו חסידים רבים, כנהוג להתקבץ אליו כל הסרים למשמעתו, איש בל ייעדר!

סמוך לראש השנה גילה אז את התורה אודות מעלת חשיבות הענין לנסוע לצדיקים על ראש השנה (נדפסה בליקוטי מוהר"ן סימן רי"א).

בסעודה שלישית של יום הראשון דר"ה, שכאמור חל בשבת קודש, אמר רבינו את התורה הנוראה "חדי ר' שמעון" (סימן ס"א) אף שם האריך לדבר בענין הנסיעה לצדיקים על ר"ה. רבינו מסיים שם: "וזה בחינת שנוסעים על ראש השנה לצדיקים... שכולם באים ונכללים בתוך צדיק הדור... ועל ידי זה נעשה שמחה בבחינת 'אור צדיקים ישמח', ומזה בא בחינת 'חדי ר' שמעון', היינו בחינת השמחה שנעשה על ידי הכללות והאהבה, בבחינת 'אור צדיקים ישמח'".

צוואה לחסידים

אותה תורה, סימן ס"א, נחשבת כאחת התורות היסודיות בדרכו של רבינו. במבט לאחור היא נראית כמעין צוואה של רבינו לחסידיו ולדורות הבאים. היא נאמרה כאמור מיד לאחר שפקדה את רבינו החולאת שממנו נסתלק, ואז התחיל לדבר בגלוי מהסתלקותו, וכן יש בה הדרכות והוראות לחסידיו לעתיד. בתורה זו מרמז רבינו גם על האסון שאיים על העם היהודי, כתוצאה מהתנפלות הגויים והתקפתם על דת ישראל, ולגלים גלים של יהודים נודדים כתוצאה מגירושם מאיזורים שונים ברוסיה, ע"פ גזירת השלטון.

רבינו הצביע והתריע על התעוררות של מנהיגים שאינם הגונים. אחד הענינים המרכזיים בתורה זו הוא לחזק את האמונה בצדיקים אמיתיים על ידי הלימוד בספריהם, ועל ידי כך ניתן להוציא עצות מעשיות ולהתנהג על פיהם כל אחד בחייו הפרטיים מבלי לסור ימין ושמאל מדבריהם בתנאי שמחזיקים עצמם בכל דור ודור עם גדולי התלמידים של הצדיק, (ועיין דברים חוצבים בענין זה בביאור הליקוטים תורה ס"א אות י'). וכאמור,

הכוונה בדבריו היתה שגם בהעדר מנהיג חי עלי אדמות-אם יש אמונה תמימה בצדיקים אמיתיים-יכול האדם לקבל את ההדרכה הנכונה שאליה זקוק בתקופות שונות של חייו על ידי לימודיו בספרי הצדיק.

רבים מהרמזים בתורה ס"א לא היו מובנים כל צרכן בשעת אמירתה, אולם חלקם התבהר מאוחר יותר. באותה שנה בעת שהליקוטי מוהר"ן נדפס, והחסידים החלו להגות בו, אז עמדו על כונת רבינו בכל אמריו ורמזיו בתורתו. כי אצל חסידי ברסלב, הדפסת ספרי רבינו והלימוד בהם היה החלק החשוב בהשארת החסידות והשרדותה לדורות. ובתורה זו מרבה רבינו לדבר אודות המעלה בהדפסת ספרים.

תורה זו (ס"א) שכאמור היתה כעין צוואה, היתה מכוונת בעיקר למוהרנ"ת. רבינו מביא שם שמחלוקת נובעת מחסרון האמונה בצדיקים, אולם יש לפעמים שהאמונה בצדיקים היא ללא פגם, ובכל זאת יש עליהם מחלוקת ללא סיבה, ולכן הסיבה האמיתית היא "מחמת שאין להם אמונה בעצמן, ואינם מאמינים בחידושי תורה שלהם שהם מחדשים... עי"ז הם מתרשלים בחידושין שלהם ועל כן בא עליהם מחלוקת, ועי"ז הם שבים בתשובה, וחוזרים ונחשבים אצלן החידושים שלהם". בכך רמז רבינו למוהרנ"ת שהסיבה לסבלו הרב מהתנגדות היא בגלל חוסר האמונה בעצמו ובחידושים שלו, וכאמור שעוד לפני ראש השנה אמר לו זאת רבינו במפורש בקשר למאמר פ"ו ח"ב כמצוין בשיחות הר"ן הנ"ל.

הסמכת מוהרנ"ת למנהיג

בתורה זו רימז רבינו על הסמכתו של מוהרנ"ת להנהיג את עדת החסידים לאחר הסתלקותו, כפי שאכן היה. רבינו מזכיר בתורה זו את ענין ה"סמיכה", כפי שנעשה על ידי משה רבינו ליהושע. רבינו מסתמך על הפסוק (דברים לד ט): "ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך משה ידיו עליו". וכנזכר (בפרקים קודמים), בתחילת התקרבותו של מוהרנ"ת לרבינו-השוה רבינו את הקשר בינו לבין תלמידו זה לאותו קשר שבין משה רבינו לתלמידו יהושע. ובתורה-צוואה זו בה ציטט רבינו פסוק זה השתמע כסמיכת מוהרנ"ת למנהיג חסידות ברסלב לאחר הסתלקותו של רבינו.

לכתוב ספרים ולהפיצם בישראל

ועוד מענין ההשארה של עניני רבינו בידי מוהרנ"ת נרמז בזאת התורה. רבינו מקשר שם בין ענין "הסמכת הידים" לענין ה"יד הכותבת". סמיכתו של מוהרנ"ת התבטאה גם כהסכמה שהוא יוריש את עניני רבינו על ידי כתיבתו. עובדא זו באה לידי ביטוי בכתביו

של אחד מגדולי וגאוני תלמידי מוהרנ"ת, הרב מטשעהרין, הכותב בספרו "פרפראות לחכמה" כדברים הבאים:

"כל חיותו והתחזקותו (של מוהרנ"ת) בעבודת ה' אחר פטירת רבינו ז"ל הוא רק ע"י הכתבים שציוה עליו רבינו ז"ל לחדש תמיד חידושי תורה ולכותבן בספר, וגם נשמע מפיו הקדוש שחכך הרבה בדעתו במה לזכות את העולם ולהאיר להם קצת מהרשימה הקדושה שקיבל מרבינו ז"ל, ונתברר לו שהוא רק ע"י שיכתוב ספרים רבים בענין זה ויפיצם בישראל... ובאמת כי כל הכח הזה של 'ידי הכתיבה' שלו הוא רק בכח ההארה הגדולה של הרוח חכמה שהאיר עליו רבינו ז"ל, ע"י בחינת הסמיכה".

מוהרנ"ת-מנהיג הכולל לאנ"ש

ובענין מנהיגותו של מוהרנ"ת אחר הסתלקות רבינו-כותב הרב מטשעהרין:

"נמצא מבואר שאחר פטירתו של רבינו ז"ל עדיין נשאר איזה בחינת 'מנהיג הכולל' לאנ"ש, היינו הר"ר נתן ז"ל. רק שממילא מובן שהזקנים המקורבים לרבינו ז"ל מכבר קודם התקרבותו של הר"ר נתן ז"ל, בודאי היה קשה להם לקבל עליהם את הר"ר נתן ז"ל למנהיג, וע"ד שאמרו חז"ל לענין משה ויהושע ממש, 'זקנים שבאותו דור אמרו פני משה כפני חמה, פני יהושע וכו'', בפרט כי רבינו ז"ל לא ביאר בפירוש. וגם להר"ר נתן ז"ל היה קשה לקבל השררה והמנהיגות ולהשתרר קצת על זקני מקורבי רבינו ז"ל. אך עכ"פ לבני הנעורים הרוצים להתקרב אל ה' ית'-אליהם בודאי היה הר"ר נתן ז"ל לרועה נאמן ומנהיג אמיתי" (פרפראות לחכמה סי' ס"א אות ח').

* * *

פרק טז - הספר הנשרף

לנסוע לרבינו-אפילו בבזיון

את ימי שהותו אצל רבינו לאחר אותו ראש השנה של שנת תקס"ח (1807)-מתאר מוהרנ"ת באריכות בספרו ימי מוהרנ"ת (מעמוד כא ואילך). נעתיק ממנו כמה קטעים:

"אחר ראש השנה כתבתי התורה לפניו, והייתי צריך לנסוע לנמירוב, ולא אסתייע מילתא, ולא נסעתי אז, ונתעכבתי בברסלב עד אחר יום הכיפורים".

"אחר יום הכיפורים הזמין לי השי"ת עגלה עם אנשי שלומינו, שהיה להם עסק גדול במאהליב, ונתרצו לקבל אותי עמהם, וקבלתי רשו"ת מרבינו ז"ל, ונסעתי עמהם עד טולטשין, כי הם היו צריכים לעקם דרכם למאהליב דרך טולטשין, והשי"ת ברחמיו ונפלאותיו הנוראים הוא חושב מחשבות בכל עת לתיקון העולם בכלליות, ולתיקון

כל נפש ונפש וכל ניצוץ בפרטיות וכו'. וסיבב בדרכיו הנפלאים, וגילגל עם האנשים שנסעתי עמהם שיחזרו מטולטשין לביתם, כי נודע להם שם בטולטשין שלא יוכלו להשיג מבוקשם שם עתה במאהליב... ונתיישבו לחזור לביתם. ובאו אלי ואמרו לי שהם מוכרחים לחזור, אך יש להם צער מה שאין לי עגלה למאהליב, על כן חיפשו ומצאו עגלה שהולכת עם משא זכוכית למאהליב שאוכל לנסוע עמה. עניתי ואמרתי: לחזור למאהליב-אין כבודי ליסע עם משא כזה, כי לנסוע לרבינו ז"ל כדאי לנסוע אפילו בבזיון, ואפילו לילך רגלי, אבל לחזור לביתי איני רוצה עם עגלה כזאת. וחזרתי עמם יחד לברסלב לרבינו ז"ל, וראיתי שהיא ישועת ה' והשגחתו הנפלאה עלי..."

השמחה לראות שוב את רבינו

"ותיכף כשחזרנו ונסענו לברסלב נתעורר עלי שמחה, ובכיה מחמת שמחה. ובאתי לרבינו ז"ל בערב, ופניו הקדושים היו מאירים באור נפלא. והשבעתי בצחצחות נפשי כשזכיתי לחזור ולראות פניו המאירות, מה שבדעתי היה לבלי לראותו עוד זמן רב, כי ממאהליב לא הייתי יכול לבוא אליו בתמידות כנ"ל, בפרט שידעתי שרבינו ז"ל מוכן לנסוע ללמברג תיכף אחר יום טוב, על כן היה לי לשלל גדול יקר מכל הון, מה שזכיתי עוד לבוא לפני הדרת קדשו הנורא. וגם מצאתי אצלו חברינו רבי נפתלי, שנתעכב עדיין שם ועוד איזה חברים, והיה עת רצון, ואכלנו עמו יחד בשמחה והתקרבות גדול".

מפתח על ספר ליקוטי מוהר"ן

"בבוקר, שהוא יום שני אחר יום הכיפורים, שהוא יום רביעי בשבוע" ממשיך מוהרנ"ת לתאר "בעת שהייתי מעוטף בטלית ותפילין, בין תפילת שמונה עשרה לאשרי ובא לציון, בא אלי פתאום המשרת ר' מיכל שהיה משרת את רבינו ז"ל, וקרא אותי בזריזות לרבינו ז"ל. ותיכף סילקתי את הטלית ותפילין מעלי ורצתי אליו, ומצאתיו בבית הגדול. ענה ואמר לי: הראני מיד הספר שלך! דהיינו שכתבתי בו כל התורות שלו שכרכתיו פה כנ"ל, ותיכף רצתי והבאתי אליו ז"ל. ולקח הספר מידי, ובמקום שעמד שם התחיל לפתחו ולעיין בו, והפך בו ופתחו בכמה מקומות ועיין בהם קצת, ואחר כך ענה ואמר לי: לך וקח ניר וכתוב עליו התחלות מכל הנמצאין בזה הספר, וכן עשיתי מיד, והלכתי לבית אחר והתחלתי לכתוב עד שגמרתי. סמוך לגמר חזר ובא המשרת הנ"ל וקרא אותי בבהלה, ואמר שרבינו ז"ל ציוה שתיכף אבוא אליו עם הספר והניר וכלי כתיבה, ותיכף רצתי ובאתי אליו, ומצאתיו בחדרו".

"היכן אני בעולם"?

"ותיכף אמר לי, שב, וישבתי לפניו, והוציא הספר שלו שהתחלתי להעתיקו מזמן רב ולא נגמר כמבואר לעיל, הוא הספר הנשרף, ואני כבר הייתי מצפה כמה וכמה פעמים, מתי אזכה לגמור העתקת זה הספר הנורא הנעלם מעין כל וכו', ואז באותו היום נתגלגלו רחמי השי"ת, שזכיתי לגמרו. וישבתי אני לפניו כמה שעות, והוא קרא מילה במילה, ואני כתבתי על הספר בדיו עד שגמרתי..."

"וכל אנשי שלומינו ישבו מחוץ לחדר, ואני יצאתי אחר כך מלפניו, וכמעט לא ידעתי בין יום ללילה, אף על פי שלא ידעתי כלל מה שכתבתי, אף על פי כן מעט דמעט שהתנוצץ בדעתי איזה הארה בעלמא מרחוק מגדולת נפלאות נוראות הספר הזה, הלהיב לבי ודעתי מאד, שכמעט לא ידעתי היכן אני בעולם, ועדיין איני יודע מה זה עשה השם עמי חסד כזה שזכיתי לכתוב דברים כאלה. ברוך הגומל לחייבים טובות שגמלני כל טוב כזה".

גם ביומו האחרון עלי אדמות מתייחס מוהרנ"ת לאלו השעות הנוראות של כתיבת ספר הנשרף, כפי שנכתב במכתבם של אנשי ברסלב המתארים את הסתלקותו של מוהרנ"ת: "... ואחר כך סיפר מעשה נורא מהספר הנשרף... ושכתב זה הספר בג' שעות ומחצה, ואחר כך יצאתי כמו מ"האידרא"... "

מה כתוב בספר הנשרף

בשעה שמוהרנ"ת העתיק את ספר הנשרף, אמר לו רבינו: "האם היית יודע מה שאתה כותב?" מוהרנ"ת ענה בהכנעה: "בודאי איני יודע כלל!", נענה רבינו וכה אמר: "אין אתה יודע מה שאין אתה יודע!" (חיי מוהר"ן ק"ע).

ובספר חיי מוהר"ן מובא (מהמעתיק, כנראה הרב מטשעהרין) שבספר הנשרף היה מבואר גם סוד גודל קדושת ומעלת מצות הכנסת אורחים והצעת המיטה לאורח (חיי מוהר"ן תקע"ג- ד). מרלוי"צ שמעתי פעם שהיה ידוע שג' דברים אמר מוהרנ"ת מתוך ספר הנשרף: א. גודל מעלת הכנסת אורחים ובפרט הצעת המיטה לאורח. ב. גודל מעלת ראש חודש ובפרט סעודת ראש חודש. והדבר השלישי נשכח. גם על המאמר בליקו"מ תנינא סי' פ"ג אמר שמקורו מתוך ספר הנשרף....

* * *

רפואה על ידי התורה

מוהרנ"ת חסה בצל רבינו במשך כל חג הסוכות. בליל שמחת תורה הגיעה ידיעה למוהרנ"ת שאשתו חלתה אנושות. הוא הודיע זאת מיד לרבינו. כותב על כך מוהרנ"ת:

"באותו הזמן חלתה זוגתי במאהליב, והיתה מסוכנת, ולא היה שום איש שישגיח עליה כלל, כי חותני וחמותי היו בקרמניץ כנ"ל... ולא היה מי שישגיח עליה כי אם בני העיר, והיה רעש גדול מזה במאהליב. וכבר נודע לי ענין זה בהיותי בברסלב, שהודיע לי איש אחד מזה בליל שמחת תורה, ואני הודעתי זאת תיכף לרבינו ז"ל".

"והוא ז"ל אמר אחר כך בבוקר תורה נפלאה, ונכנס גם ענין זה בתוך התורה הקדושה, כדרכו תמיד... כי תורתו הקדושה היתה כלליות נפלא ונורא מאד מאד". בתורה זו הזכיר רבינו מענין בת זוג ורפואה.

"אזמרה"

באותו שמיני עצרת אמר רבינו כמה וכמה תורות נפלאות, ביניהם התורה הידועה והמפורסמת, תורה רפ"ב על הפסוק "אזמרה לאלקי בעודי", והוא אחד מהיסודות בדרך רבינו, כיצד להגיע לשמחה-על ידי שהאדם מוצא גם בעצמו נקודות טובות. מוהרנ"ת כותב שרבינו הזהיר מאד ללכת עם התורה הזאת, כי הוא יסוד גדול לכל מי שרוצה להתקרב להשי"ת, לבל יאבד את עולמו לגמרי, כי רוב בני האדם הרחוקים מהשי"ת הוא מחמת מרה שחורה ועצבות, שנופלים בדעתם מכך שרואים גודל קלקול מעשיהם... על כן צריכים להתחזק מאד לילך עם התורה הזאת, לחפש ולבקש בעצמו בכל פעם איזה מעט טוב ונקודות טובות, ועל ידי זה יחיה וישמח עצמו ויצפה לישועה עדיין, ויוכל להתפלל ולזמר ולהודות לה', בבחינת "אזמרה לאלקי בעודי", ועל ידי זה יזכה לשוב באמת אל ה'.

פעם אח בעת שמוהרנ"ת דיבר מתורה זו, הבחין על תלמידו רבי נחמן מטולטשין שהיא כישנה בעיניו שכבר שמעה הרבה פעמים, ואמר מוהרנ"ת: "ביי מיר איז זי שפיגל ניי" (אצלי היא תמיד חדשה ורעננה). והוא ניצל כל הזדמנות ללמד אותה לאחרים.

* * *

הנסיעה החפוזה ללמברג

אסרו חג שמחת תורה תקס"ח (1807). זמן קצר בלבד עבר מאז שרבינו שב ממסעו המפורסם לזאסלב, וכבר הוא מזדרז לצאת לעוד מסע-לעיר למברג.

טרם הנסיעה המזורזת, ביקש רבינו ממוהרנ"ת את העתקו של הספר ליקוטי מוהר"ן, מבלי לומר לו שכוונתו להדפיסו בלמברג. דבר זה לא עלה כלל על דעת מוהרנ"ת, מכיון שעד עכשיו הזהיר רבינו תדיר את מקורביו לא לגלות את תורותיו לזרים.

אותם הסוחרים הנגידים מחסידי רבינו, שהיו אמורים לקחת את מוהרנ"ת למאהליב לפני סוכות, הסכימו עכשיו לקחתו לשם, אחרי שיסעו ללוות את רבינו עד העיר קרסני,

באמרם למוהרנ"ת שהוא יסע עם אחת העגלות הנוסעות לקרסני, ושם יפגשו עמו ויקחו אותו למאהליב. אולם רבינו נסע בחפזון עם הסוחרים, בהשאירו את כל העגלות המלוות מאחוריו. עגלות אלו התעכבו מעט ולא יצאו לדרך מיד.

עוד ראיה אחת... עוד דיבור מרבינו...

מוהרנ"ת הצטער, כי חשב שכבר לא יוכל להשיג את רבינו בקרסני, כפי שהוא כותב: "והיה לי צער גדול, כי נכספתי מאד אולי אזכה לשבוע שמחות, ראיית פניו הקדושים, ואולי אזכה לשמוע עוד איזה דיבור מפיו הקדוש, ע"כ היה לי צער גדול מהעיכוב, וה' ית' עזר לי ונסעתי אחריו ולא יכולתי להשיג העגלות שלו, ומחמת הבהלה שכחתי התיבה עם הכתבים שלי בדרך, בק"ק פיטשערע, והוכרחנו לשלוח אחריהם, והחזירום לי בדרך, במקום שעמדנו לפוש. ומצאתי את רבינו ז"ל ולא דיבר עמי כלל. ותיכף כשבאתי להכפר שעמד שם, אחר שעה קלה נסע משם, כי הוא בא לשם מכבר, ואני הייתי מוכרח להתעכב שם ליתן מספוא לסוסים".

יש לציין את גודל דבקותו והתקשרותו של מוהרנ"ת ללא גבול לרבינו, כי הרי זה עתה היה כמה שבועות אצלו ודיבר עמו הרבה מאד כפי שהוא עצמו מציין, אעפ"כ היה לו ריוח גדול מאד: עוד ראיה של פניו הקדושים, עוד דיבור קדוש מפיו, וכאשר חשש שעלול הוא שלא יפגוש את רבינו, הצטער צער רב על כך, כפי שהוא ממשיך לתאר:

"ואח"כ נסעתי משם והייתי גם כן נבהל ונחפז מחמת שלא יכולתי להשיגו, ובתוך כך פנה היום והגיע הלילה, והיה רפש וטיט ונסענו לאט, והייתי מתייירא אולי נסע רבינו ז"ל לאיזה אכסניה בסוד, ואיש לא ידע היכן הוא וכו', ובבוקר יסע לדרכו, ולא אזכה לראותו, על כן הייתי טרוד בצער ונחפז מאד".

"אח"כ איזה שעה בלילה באתי לקהילת קרסני, ונודע לי מיד האכסניה שלו, כי שם לא הסתיר עצמו, וידעו כל בני העיר ממנו, ובאתי למקום האכסניה שלו. ובתחילה לא קירב אותי כלל. אחר סעודת הלילה נכנסתי אליו לחדרו, ועוד שאר אנ"ש עמדו לפניו, ענה ואמר לי: 'על מה אתה במרה שחורה?", אפשר אתה מתחרט על מה שהתחלת?' ועמדתי נכלם ומתבייש, ועניתי בשפה רפה: 'לא!', היינו שאיני מתחרט חס ושלום על מה שהתחלתי. ענה ואמר אם כן: 'על מה אתה במרה שחורה'?, השבתי: שאני רוצה להיות איש כשר. ענה ואמר: 'אם כן שאתה רוצה להיות איש כשר, מה לך לדאוג? הלא כל העולם יגיעים וטורחים בשבילך, זה נוסע לברסלאו (בגרמניה), וזה נוסע לכאן, הכל בשבילך"... והחיה אותי מאד בדבריו הקדושים האלה, ואז נפתח פי ודברתי לפניו, ועניתי ואמרתי: 'הייתי סבור שלא אראה אתכם עוד היום, והנה זכיתי לראותכם ולדבר

עמכם!' ענה ואמר: 'אנחנו צריכים בודאי לראות עצמנו ועוד אנו עתידין לראות זה עם זה עוד הפעם ועוד הפעם וכו' וחזר ענין זה כמה וכמה פעמים, והבטיח לי מרחוק שאזכה להתראות עמו פנים בפנים כמה וכמה פעמים לעולמי עד ולנצח נצחים".

סוד נסיעותיו הקדושות

"אחר כך בבוקר" כותב מוהרנ"ת "עמד רבינו בזריזות ולא רצה לדבר עוד עם שום אדם. ונסע בזריזות מיד. ואנחנו עדיין היה בוער לבבנו לחזור ולהשביע עינינו בראיית פניו הקדושים, ולשמוע עוד דיבורים מפיו הקדוש, והוא נסע במהירות מהאכסניא, ואני התחלתי לרדוף אחר העגלה, אף על פי שבודאי קשה להשיג ברגליים עגלה עם סוסים חזקים, אף על פי כן אמרתי ויהי מה... ארוצה, אולי יסבב השם יתברך שאזכה להשיג העגלה... וכן הוה, שרצתי אחר העגלה כברת ארץ. ואחר כך הגיעו לאיזה הר, והורידו העגלה לאט כנהוג, ואחר כך עברו איזה גשר, ושם הקדים עצמו אחד מאנשי שלומינו, ועמד שם כדי לחזור ולהתראות פנים עם רבינו ז"ל, כי ידע שרבינו ז"ל לא ירצה לדבר עמו בהאכסניא, על כן הקדים עצמו לשם, ומחמת זה נתעכב רבינו ז"ל מעט שם, וגם מחמת עיכובם מההר והגשר כנ"ל, על ידי זה השגתי אותם וחזרתי ובאתי לפני הדרת קדושתו ז"ל, וחבירי ר' נפתלי, כשראה שאני רץ אחריו רץ גם כן אחרי, ובא גם כן לפני רבינו ז"ל, ועמדנו שם לפניו אנחנו שלושה, והסביר לנו פנים"...

"ענה ואמר: מה אתם רוצים, או שאברך אתכם, או שאומר לכם תורה?. עניתי ואמרתי: הברכה, תברכו אותנו אם ירצה השם כשתחזרו לביתכם, אך תורה, תאמרו לנו מיד! כי ידעתי שאם לא נשמע מיד הוא הפסד שאינו חוזר, על כן בחרתי שיאמר תורה"...

רבינו הסכים, ומיד אמר את המשך תורתו "אזמרה" שהתחיל בשמיני עצרת. "ענה ואמר" כותב מוהרנ"ת "אספר לכם מה שאני נוסע, ואז גילה לנו הסוד מהצדיקים שכל אחד בונה משכן וכו'". ואח"כ אמר המשך התורה מענין הבל פיהם של תשב"ר ומענין המשכנות וכו' שזה מרמז על סוד הנסיעה שלו. והוא דבר נפלא ונשגב להבין מרחוק עד היכן נגע סוד נסיעותיו של רבינו (ועיין בפרפראות לחכמה על תורה זו דברים נפלאים בענין הנסיעות של רבינו).

"וכשסיים התורה" כותב מוהרנ"ת "קבלתי רשות, ונשקתיו בידו, וכן חברי רבי נפתלי אחרי קבל רשו"ת ונשקו בידו, ואז נסע מאתנו לדרכו ללמברג, ואנחנו רצנו אחריו, וכל זמן שראיתי בעיני העגלה, רצתי אחריו עד שנתעלמה מעיני, ואז חזרתי. ועדיין לא התפללתי שחרית, והיינו רחוקים מהעיר, והזמין לנו השי"ת עגלה שהלכה להעיר, וחזרנו עמה להעיר והתפללנו. ברוך ה' שגמל עמי חסדו לנצח, וזכני לכל זה".

"אילו ידע חותני-היה מסכים לנסיעתי"...

מוהרנ"ת שם עתה פעמיו חזרה למאהליב. שם פגש בחמיו וחמותו שקבלו אותו בפנים זועפות, הן על עצם נסיעתו לברסלב, ובמיוחד מסיבת השאירו את אשתו לבדה, וכנזכר חלתה אז אנושות, והיתה בסכנת חיים, אשר משום כך נאלצו בני העיר לטפל בה, והיה רעש גדול בעיר על כך. רבי דוד צבי חרה אפו מאד עליו, ואילו למוהרנ"ת מחשבות אחרות לגמרי מנחות אותו, כפי שהוא מתבטא:

"אם חותני היה יודע חלק מאלף ממה ששמעתי ופעלתי באלו הימים שזכיתי להסתופף בצל קדושת רבינו ז"ל-היה בודאי מסכים על נסיעתי, והיה מנשק כפות רגלי, כי אדרבה מה שנשארה בתו, היא זוגתי, בחיים, הכל היה בכוח תפילות רבינו ז"ל ותורתו הקדושה... ועשה לה טובה גדולה..."

שמונה חדשים התעכב רבינו בלמברג, ולא חזר לביתו בברסלב עד אמצע הקיץ של אותה שנה, וכל אותו זמן לא זכו החסידים לחסות בצלו, כפי שמוהרנ"ת מתבטא: "בעוונותינו הרבים אבדנו בשנה הזאת התורות של שבת חנוכה ושבועות, כי לא זכינו לבוא אליו לק"ק למברג".

* * *

לקראת הדפסת הליקוטי מוהר"ן

בתקופה האחרונה נשמעו לא פעם מפי רבינו רמזים שונים אודות רצונו להדפיס את ספרו ליקוטי מוהר"ן אשר בו ירוכזו תורותיו שאמר בהזדמנויות שונות, ולהפיצו בישראל, שכאמור עד הנה לא הסכים רבינו שאחד שאינו נמנה על חסידיו יביט בו. ענין זה קיבל משנה תוקף עם יציאתו החפוזה ללמברג, כפי שכותב מוהרנ"ת: "באסרו חג של שמחת תורה הזדרז רבינו מאד לנסוע ללמברג, עד שלא היה לו זמן לדבר עמי, ולקח מאתי את הספר של התורות שלו שהיו כתובים אצלי, שנקרא עתה 'ליקוטי מוהר"ן'... לא ידעתי אז מה כונתו בזה, כי עדיין לא גילה לשום אדם שרצונו להדפיס ספרו, אדרבה, תמיד היה דרכו להזהיר לבלי לגלות תורתו לאחרים שאינם מאנשי שלומנו".

ר' נפתלי שביקר אצל רבינו בלמברג, שב באמצע החורף משם, ובישר לחבירו מוהרנ"ת שרבינו עומד להדפיס ספרו הקדוש. החשק להפיץ את תורת רבינו בעולם התלהט מאד בלב שני התלמידים הנאמנים הללו, ובכל לב חפצו לקיים מיד רצון רבינו.

"רצון חברי ר' נפתלי היה" כותב מוהרנ"ת "שאסע לנמירוב ומשם אסע עמו ללמברג כדי לעסוק בהדפסה הנ"ל, ובעו"ה לא יכולתי לנסוע מעוצם ריבוי המניעות שלי מכל הצדדים, ואף על פי שכבר זכיתי לשבר כמה מניעות, אף על פי כן מניעות אלה לנסוע

לדרך רחוק כזה ללמברג לא זכיתי לשברם, אך תיכף התחלתי לחשוב מחשבות בענין ההדפסה, והתחלתי לסדר הקדמה ושער וכו'..."

השמועה הנוראה שנתבדתה

כאמור, בעת ההיא סבל רבינו מאד ממחלתו הנוראה. באותה עת הגיעה שמועה לא טובה לחסידי ברסלב, כי רבינו נסתלק ח"ו, כפי שמוהרנ"ת מתבטא: "אחר כך נשמע שרבינו נסתלק שם בלמברג ח"ו, ובודאי היה לי צער עד כלות הנפש, אך הבנתי שהוא שקר".

"אחר כך" כותב מוהרנ"ת "קודם פורים בא עגלה בשבילי מברסלב, שאסע לשם לעסוק בתיקון הספר, ששלח רבינו ז"ל מלמברג איש אחד שידפיס אותו במדינה זאת. ובאתי לפה ברסלב על פורים, ונודע לי שרבינו ז"ל, ברוך השם, בחיים ושלום, והיינו שמחים בשמחת פורים מאד, ואני עסקתי בתיקון הספר וסדרתי הכל על נכון".

לאחר שסודר הענין היטב, והאיש שרבינו שלח אותו להדפיס הספר, נסע לאוסטראה לעסוק בהדפסה, שב מוהרנ"ת לאשתו ולמשפחתו במאהליב.

אצל החוזה מלובלין

האיש שנבחר על ידי רבינו לצאת אצל צדיקי הדור ההוא ולהראות להם את הספר בכדי שיתנו את הסכמתם עליו-היה החסיד שנקרא "ר' זלמן דער קליינער" (ר' זלמן הקטן).

ר' זלמן קיבל על עצמו את השליחות הקדושה, ותחילה נסע אל אחד מגדולי צדיקי הדור הלא הוא הרה"ק ר' יעקב יצחק החוזה מלובלין.

מוהרנ"ת ור' נפתלי בשמעם כי ר' זלמן הקטן נוסע לחוזה מלובלין, מסרו בידו פתקאות שימסור אותם לחוזה. לפלא, כשנמסרו הפתקים לחוזה שיבח יותר את הפיתקא של ר' נפתלי על פני פתקתו של מוהרנ"ת.

כשסיפרו הדבר לרבינו-נענה ואמר: "אמנם עינים צופיות לו לחוזה, אבל הוא חוזה באשר הוא שם, כי הסיבה ששיבח את פתקתו של ר' נפתלי יותר היא מפני שבעת קריאת הפתקאות ישן ר' נתן, ואילו ר' נפתלי התפלל אז..."

* * *

לשרוף הספר ולהשאר בחיים

בין פורים לפסח של אותה שנה תקס"ח, שהה עדיין רבינו בלמברג. מצב בריאותו התדרדר מאד. באותה עת התרחש הסיפור הנורא משריפת ספרו הנקרא "ספר הנשרף". מוהרנ"ת מתאר כל פרטי הסיפור הנורא באריכות בספרו חיי מוהר"ן:

"בלמברג בין פורים לפסח בשנת תקס"ח, הלך רבינו אל חדר מיוחד ובכה הרבה מאד שם, וקרא לרבי שמעון, ודמעתו על לחייו, ונאנח ואמר: 'אין עם מי להתייעץ'. וסיפר לו אז מענין באשר שיש לו ספר בביתו, שאבד אשתו ובניו בשביל זה, כי נסתלקו עבור זה, ומסר נפשו על זה, ועכשיו אינו יודע מה לעשות. והענין הוא כי ראה שמוכרח להסתלק שם בלמברג, אך אם ישרף זה הספר יוכל לחיות, ועל כן היה רבינו ז"ל מסופק ולא ידע לתת עצה בנפשו מה לעשות. כי היה צר לו מאד לשרוף זה הספר הקדוש והנורא מאד אשר מסר נפשו על זה... השיב לו רבי שמעון: 'בודאי אם יש איזה סברא שחייכם תלוי בזה, בודאי טוב יותר לשרוף הספר כדי שתשארו בחיים'. השיב רבינו ז"ל: 'על כל פנים יתארך הזמן בודאי', היינו אם ישרוף זה הספר על כל פנים יהיה לו ארכא לחיות בעולם הזה עוד איזה זמן, אבל אף על פי כן צר לי מאד לשרפו..."

רבינו התלבט מאד בעצמו וחזר כמה פעמים והדגיש את יסוריו הקשים מהתלבטויותיו בענין שחיים ומות תלויים בו. תוך כדי השיחה נכנס הרופא, ורבי שמעון סיפר לו על צערו הקשה של רבינו. רבינו קיבל בלית ברירה את דעתו של רבי שמעון וכה אמר לו: "...אם כן איפוא, הא לך המפתח של הקאמאדע (ארון נמוך) שלי, ולך מהרה, חושה אל תעמוד, ותשכור עגלה לברסלב, ואל יעצרך הגשם והשלג, ורוץ מהרה חושה לברסלב, ותבוא לשם, ותיקח שני ספרים, אחד מונח בהקאמאדע, והשני מונח בתוך תיבה של בתי אדל, ותיקח אותם ותשרוף אותם (ושני הספרים היו אחד, כי היה אחד מועתק מחבירו. מוהרנ"ת מציין כי ההעתקה היתה על ידו "שזכיתי להעתיק אצלו, אך תיכף אחר שהעתקתיו לקח שניהם, היינו ספר כתיבת ידו הקדושה והספר שהעתקתי, וטמנם שניהם אצלו, ואלו שני הספרים שציוה לשרוף") והזהיר את רבי שמעון מאד לבל יהיה חכם בזה, היינו שלא יתחכם לשנות דבריו ח"ו לבלי לשרוף איזה ענין ולגנזו אצלו, רק יקיים דבריו בזריזות גדול..."

חבל על דאבדין...

"ותיכף הלך רבי שמעון בזריזות גדול ושכר עגלה לברסלב לבית רבינו ז"ל. ובבואו לדאשיב שהיא סמוכה לברסלב, נפל רבי שמעון פתאום והוטל על ערש דוי, ולא היה יכול לקום, והבין שהוא מעשה בעל דבר, שרוצין למנעו מלקיים דבריו (כידוע לנו כבר שעל כל מה שציוה רבינו ז"ל לעשו"ת יש על זה אלפים ורבבות מניעות גדולות מאד, בפרט על דבר כזה, שחיי רבינו ז"ל היו תלויים בזה). וציוה רבי שמעון להניח אותו על העגלה לנסוע לברסלב... ויסע לברסלב כל עוד נפשו בו, והיה מצפה רק שיבוא לברסלב, שיוכל על כל פנים לצוות לאחרים שישרפו הספרים לפניו. וכן היה שהניחו

אותו על העגלה ונסע לשם. ובבואו לברסלב חזר תיכף לאיתנו והבריא כבתחילה. ולקח שני הספרים ושרפם שניהם."

מוהרנ"ת מתבטא בכאב עז על שריפת הספרים. אמנם מוכרחים היו לעשו"ת כן, אך חבל על דאבדין, וכן כותב:

"אוי לנו שלא זכינו שישאר אור הגדול של הספר הזה. ובעוונותינו הרבים גזרו עליו מן השמים לשרפו. ואמר רבינו ז"ל שזה הספר לא יהיה עוד בעולם, חבל על דאבדין בעוונותינו הרבים אבידה שאינה חוזרת..."

עוד מתבטא מוהרנ"ת על גדולתו הנשגבה של הספר: "ועוצם קדושת ונוראות של זה הספר אי אפשר לדבר מזה כלל, ואם היה נשאר זה הספר בעולם, היו רואים גדולת רבינו ז"ל עין בעין---"

"ואמר" מסיים מוהרנ"ת "שזה הספר בהכרח לשרפו, וזה הספר ליקוטי מוהר"ן יתפשט בעולם..." (חיי מוהר"ן קס"ט).

* * *

הסתלקותו של רבי דוד צבי

בערב פסח, נולד למוהרנ"ת בן. הברית התקיימה בשביעי של פסח, ונקרא שמו בישראל, יצחק.

מוהרנ"ת חפץ שחמיו רבי דוד צבי יהיה הסנדק, אך מחמת חולשתו הרבה שתקפה אותו לא היה בכוחו לבוא לבית הכנסת להיות סנדק.

רבי דוד צבי נתבקש לישיבה של מעלה פחות מחודש ימים לאחר מכן (י"ט אייר), כשמוהרנ"ת נמצא סמוך למיטתו בעת שנפרד מהעולם הזה. מוהרנ"ת מציין זאת בצער: "אחר פסח נפטר לעולמו חותני הגאון הצדיק זצ"ל ביום ב' י"ט אייר, ואני עמדתי בשעת יציאת נשמתו".

"רבינו בא לביתו בשלום-ותחי רוחי"

מוהרנ"ת נשאר במאהליב עד אמצע חודש תמוז. הוא נשאר שם עד שהגיעה אליו הבשורה בשבת פרשת בלק שרבינו כבר שב לביתו בברסלב בשלום. שמחתו לא ידעה אז גבול, כפי שהוא מבטא בספרו את שמחתו: "...ותחי רוחי ממש, ישתבח שמו ית' לעד ולנצח על כל החסד הנפלא והנורא הזה שעשה עמנו ועם כל העולם, מה שזכינו שחזר רבינו ז"ל בחיים מלמברג שלא ע"פ דרך הטבע כלל כאשר אמרו הרופאים שאי אפשר לו לחיות כי אם כמו חודש אחד ואי אפשר לו ליסע דרך כזה וכו', והשי"ת עשה נסים עצומים ונפלאים וחזר לביתו בשלום, וחי אחר כך בנס ב' שנים ויותר קצת..."

"באלו השנים החיה אותנו..."

אלו שתי השנים היו שנים גדושו"ת במיוחד שבהם השפיע רבינו לתלמידיו הרבה יותר תורה וחכמה משאר השנים, כפי שכותב מוהרנ"ת:

"באלו השנים החיה אותנו מאד מאד וגילה תורות ושיחות ומעשיות נפלאות ונוראות אשר אין דוגמתם. ובגודל חלישותו בלי שיעור באלו השנים אשר כמעט ונגוע בכל יום ויום, אעפ"כ עסק עמנו ועם כל העולמות וכו' וכו' בתיקונים נפלאים וכו' יותר מהתחילה, אשר לדעתי כל ההשארה שנשאר ממנו עמנו איזה התגלות מהשגות דעתו הנוראה, הכל היה בכח הפעולות של אותן השנים האחרונות כפי שאני מבין מרחוק, יתברך שמו לעד על כל הטובה הזאת..." (ימי מוהרנ"ת כ"ז).

קבלת פני רבינו בברסלב

"והנה תיכף כשזכיתי לשמוע בשורה טובה הזאת שבא רבינו ז"ל מלמברג" כותב מוהרנ"ת "זרזתי עצמי ונסעתי מיד לפה ברסלב. ובאתי לכאן על שבת קודש, וזכיתי לקבל פניו הקדושים, והיה חלוש מאד מאד, אך אעפ"כ היה לנו לנחמה ולמשיבת נפש מה שעכ"פ בא בחיים לכאן".

חזרה לנמירוב

מוהרנ"ת ישב אצל רבינו כעשרה ימים, ואחר כך שב לנמירוב להכין את חזרתו הקבועה עם משפחתו לשם, כפי שהוא כותב:

"והנה השי"ת מסבב סיבות ומכין מצעדי גבר, ועתה הגיעה העת ברחמיו הנפלאים להוציאני מהגלות מק"ק מאהליב ולהחזירני לביתי לק"ק נעמריב להיות סמוך לרבינו ז"ל".

"ותיכף הכנתי לי דירה בנמירוב, וחזרתי למאהליב. ועתה נתרצית חמותי וזוגתי תחיה ברצון חזק לחזור לנמירוב מחמת כמה טעמים, מחמת שנפטר חותני ז"ל וגם מחמת שהיא היתה חולה כמה פעמים במאהליב, ע"כ נזדרזה מאד יותר ממני לחזור לנמירוב".

"ויצאתי ממאהליב אחר תשעה באב, ובאתי לביתי לק"ק נמירוב לשלום, ברוך הש"י אשר עזרני עד הנה לחזור למקומי בשלום להיות סמוך לרבינו ז"ל, ועי"ז שמעתי הרבה תורות ושיחות ומעשיות בעצמי מפיו הק' וכתבתים על הספר תהלה לאל".

* * *

פרק יז - הוא כבר צדיק

"ר' נתן כבר עכשיו צדיק!"

לאחר שחזר רבינו מלמברג אמר פעם לאחד ממקורביו: "אספר לך מהחולאת שלי... זכות אבות לא יספיק על רפואת החולאת, רק בדבר אחד בטחתי קצת, על שכמה אנשים החזרתי אותם למוטב. השיב לו האיש הנ"ל: אמת הדבר כי ידעתי שהרב רבי נתן בודאי יהיה צדיק. השיב לו: מה שאתה יכול לומר... אני אומר לך שהוא כבר עכשיו צדיק!..." (חיי מוהר"ן תקע"ט).

התואר 'צדיק' אצל רבינו אינו כהפלגה בעלמא, בתואר זה נכלל בעל מדריגה גדול, שכבר זכה לבטל לגמרי את מידותיו הרעות (ראה ליקוטי מוהר"ן ח'-ה').ובכן, שיחה זו בה הגדיר רבינו את תלמידו מוהרנ"ת כצדיק, נאמרה כשמוהרנ"ת היה בן עשרים ושמונה שנים בלבד!

תשובה ברורה: איני מתחרט!

שש שנים כבר עברו מאז התקרב לרבינו, מוהרנ"ת היה שקוע כל כולו בלימודיו ובעבודת ה' באופן נעלה ביותר, וכן עסק בכתיבת תורות רבינו וגם תורות וחידושי עצמו. אך כמעט ולא נשאר לנו בכתב על חייו של מוהרנ"ת עצמו מתקופה זו. כי מאז שנתקרב לרבינו היה ממעט לדבר על התקדמותו העצמית, את כל חייו הקדיש למען רבו והפצת דעתו הקדושה בעולם, ורק על זה היה שופך את עטו, כשהוא עצמו בטל ומבוטל לגמרי כאילו אינו קיים כלל... לפני כן היה תמיד מיוסר בדעתו ובלתי מיושב כל צרכו, וכל הלך מחשבותיו וכתיבתו היתה סביב התקדמותו והתעלותו בעבודת ה', אך מאז התקרב לרבו, החל רבינו להכשיר אותו לתפקידו של 'יהושע' התלמיד, ומוהרנ"ת היה אכן התלמיד הטוב ביותר, שהתבטל כל כולו לרבינו, כך שכל כוחותיו הפנה לכיוון רבינו, כאשר על עצמו אינו כותב כי אם מעט מאד.

בטרם יצא רבינו את ביתו לנסוע ללמברג, ניסה לתהות על קנקנו של מוהרנ"ת ושאלו לפתע: "אפשר אתה מתחרט על מה שהתחלת?..." תשובתו של מוהרנ"ת היתה ברורה: "לא!!!"

ועתה עם שובו מלמברג הסתיימה תקופה של קרוב לשנתיים בהן היה מוהרנ"ת מרוחק ממקום מושבו של רבינו. בתחילת שנות גלותו במאהליב היתה הנסיעה לברסלב די קשה עליו, כנזכר. לאחר מכן כשרבינו נסע לזאסלב, קשתה עליו עוד יותר הנסיעה לרבינו, ואילו כשרבינו עשה את נסיעתו הגדולה ללמברג, כבר נמנע כליל ממוהרנ"ת לנסוע אליו. וכל אותו זמן נכסף מוהרנ"ת, השתוקק והתגעגע להיות אצל רבינו, הוא

חיפש תמיד הזדמנויות לשוחח עמו ולקלוט לקרבו מן האור הגדול. הוא הצטער מאד על כך, אולם בעיקר נבע צערו מכך כפי שהוא עצמו מתבטא: "שכל מה שעבר על רבינו בלמברג אין מי שידע לספר... כי לא זכיתי להיות אצלו אפילו פעם אחת בלמברג... ובעוונותינו הרבים אבדנו בשנה הזאת התורות של שבת חנוכה ושבועות"!!! (ימי מוהרנ"ת כ"ו).

הצער על אבדן ב' תורות

אבדן ב' תורות-הוא הדבר אשר ציער את מוהרנ"ת, הגם שהוא כבר שמע הרבה מאד, ועוד עתיד לשמוע, אולם לתלמיד המסור והנאמן הזה, נחשב אבדן של ב' תורות כאבידה קשה שאינה חוזרת... כמו שרבינו הציע למוהרנ"ת טרם יצאו ללמברג שיבחר בין ברכה לתורה, ומוהרנ"ת בוחר מיד בתורה... "כי ידעתי שאם לא נשמע מיד הוא פסידא דלא הדר"...

"משרת טוב ויפה"

"פעם אחת" מספר מוהרנ"ת מהקשור לענינינו "עמדנו לפניו בלילה, ודיברנו עמו הרבה מכמה וכמה תורות שגילה לפנינו... והייתי מפליג לפניו עוצם שבח הפלגת חידושיו, וכן כמה וכמה תורות, כי כל תורה היא חידוש נפלא ומופלג מאד מאד, אשר תכלה הנפש מעוצם ערבות והפלגת החידוש למי שזוכה לעיין בהם באמת, והיינו מדברים הרבה מזה. ורבינו אמר: ברוך ה', היא סחורה יפה מאד מאד, וטוב היה שיהיה לחנות זו משרת טוב ויפה, שיכול להניח ולקפל ולסדר כל חתיכת סחורה יפה יפה עם הקצה לחוץ (כדרך המשרתים המובחרים שמקפלין הסחורה ומניחין קצת לחוץ כדי שיראה הקונה בבואו תיכף מהות יפי הסחורה), וכשיבוא אחד לקנות איזה סחורה יוכל המשרת לחטוף מיד בזריזות אותו המין סחורה שצריך הקונה ויפתח אותו במהירות לפני הקונה, ויהיה מראה לו מיד הוד יפי פאר הסחורה הטובה הזאת"---

"והנמשל מובן" מסיים מוהרנ"ת "שצריכים אחד שיהיה בקי היטב מאד בכל תורותיו שגילה, שיוכל לסדר כל תורה יפה יפה עם הקצה לחוץ, וכשיבוא אחד וירצה להתקרב ולדבר מתורתו, יוכל להושיט לו מיד איזה תורה שהוא צריך אז כפי ענינו, כי כל תורותיו הם כלליות גדול מאד מאד, שיכולין למצוא בהם מה שצריך כל אחד ואחד, רק צריכין אחד שיהיה בקי בהם היטב היטב, שיוכל להושיט לכל אחד ואחד מה שצריך באותה העת, והבן השאר מאליך..." (חיי מוהר"ן שע"ה).

ואותו "משרת" היה מוהרנ"ת... כל מה שנאמר בדברי המשל והנמשל מכוונים היו אליו מאד. הוא הבין וידע ערכה של כל "סחורה", הוא הבין בטיבה של כל תורה את הדרך

והעצה המיוחדת השייכת אליה, והוא היה הבקי שיכול להושיט לכל אחד ואחד מה שצריך באותה עת... ולכן מובן מאד גודל צערו של מוהרנ"ת באבדן שתי התורות... כי התורות שנאמרו בשעת הקהל הם נוראות ונפלאות, ויכולים להחיות נפשו"ת רבות מאד מאד. וכל תורה שנאבדה היא אבידה נצחית, כי אם לא התגלתה היא עלולה להשאר צפונה לעולם.

לולא הוא-לא היה נשאר עלה אחד...

לקראת סוף הקיץ של שנת תקס"ח (1808), בסמוך לראש השנה הסתיימה ההדפסה של החלק הראשון של ליקוטי מוהר"ן. אלף ספרים נדפסו אז בעיר אוסטראה, וכשהביאו את הספרים לרבינו-נענה רבינו ואמר כי היא אתחלתא דגאולה, רבינו הוסיף ואמר שמאחר שהוא כבר נדפס צריכים ללמוד אותו עד שיהיה שגור בעל פה.

רבינו הפליג מאד בזכותו של מוהרנ"ת שחלקו היה רב בספר, כפי סיפורו של מוהרנ"ת: "וענה ואמר לי, ועם זה אין אתה רשאי להחיות את עצמך? שיש לך חלק גדול בהספר, היינו בהספר ליקוטי מוהר"ן שלו, שנדפס אז באותה העת, והאריך בשיחה זאת קצת, ואמר שכל הספר הוא שלי, שאם לא הייתי לא היה הספר בעולם, והסביר לי הדבר שכן הוא, שכל הספר נעשה על ידי וכו', ואמר לי: מעט אתה יודע מעוצם מעלת גדולת הספר וקדושתו, ויותר מזה ראוי לך להאמין... ואמר לי: הלא נדפסו אלף ספרים, וכל ספר בא לידי כמה אנשים, היינו שראוי לי להחיות את עצמי שזכיתי לזכות את הרבים בזכות כזה וכו'. גם שלא בפני דיבר עם כמה אנשים מאנ"ש שיש לי חלק גדול בהספר..."

רבינו סיים באמרו: "וועז ניט ער, וואלט איר ניט געהאט א בלעטיל שמות" "שאם לא הוא, לא היה לכם אפילו עלה אחד מהספר" (חיי מוהר"ן שס"ט-ש"ע)

ליקוטי מוהר"ן חלק שני

בתקופה זו של סוף הקיץ תקס"ח, לאחר שקיננה כבר ברבינו המחלה שממנה נסתלק, היה יוצא לטייל לעתים קרובות, כפי שמתאר זאת מוהרנ"ת: "אחר שבא מלמברג נסע על פי רוב לטייל מחמת עוצם חלישותו. בנסיעות אלו לטיול שמענו כמה וכמה תורות נפלאות ונוראות..."

תוך כדי טיולים אלה גילה רבינו את התורה הנוראה על הפסוק "ואיה השה לעולה" (ליקוטי מוהר"ן תנינא סי' י"ב).בתורה זו מובא אחד מעיקרי דרכו של רבינו; להתחזק בכל המצבים, ואפילו אם שקע האדם בעמקי הטומאה ח"ו יכול להתקרב אל ה' ע"י שיזעק ויחפש תמיד "איה מקום כבודו". ענין זה היה משמש בסיס לכתבי מוהרנ"ת, ומהיסודות עליהם מושתת כל ענין רבינו כידוע. כפי שמוהרנ"ת כותב על

תורה זו: "...והיא עמוקה מאד מאד ומחיה נפשו"ת מעמקי שאול תחתיות מאד מאד להחיותם לחיי עולם..."
או אז, בעודם מטיילים על פני השדה, פנה רבינו ואמר למוהרנ"ת: "צריכין לחבר עוד ספר אחד, שיהיה נאה ויפה עוד יותר מהראשון... ותורה זו (ו"איה השה לעולה") תהא התחלה על ספר השני... ובזה חיזק אותי ביותר לעסוק בזריזות והתאמצות לכתוב כל חידושיו הקדושים, וכן היה, עד שזכיתי לחבר מחידושיו-ספר הקדוש "ליקוטי מוהר"ן תנינא".
על ההבדל בין שני החלקים של ליקוטי מוהר"ן-כותב מוהרנ"ת:
"מיום שבא מלמברג הוכרחתי להתייגע בכמה יגיעות לכתוב בעצמי כל חידושיו (ומהם נדפס ח"ב). כי מקודם שהיה בלמברג היו כמה חידושים שכתבם בעצמו, וגם כל התורות כתבתים לפניו, אבל לאחר שבא מלמברג לא כתב בעצמו דבר, ולא כתבתי לפניו כלל, רק היה לי כמה יגיעות קודם שכתבתי תורותיו שלא בפניו, ובפרט התורות הארוכות שאמר בזמנים קבועים לקיבוץ, כמו בראש השנה ושבת חנוכה ושבועות, שנאמרו באריכות נפלא בהמשך גדול מאד..."

עזות דקדושה...

מעניינת היא התבטאותו של מוהרנ"ת על תורות אלו: "וה' ית' עזרני שהעזתי פני נגדו והטרחתיו שיחזור עמי רוב המשך הדברים מהתורות אחר שאמרם ברבים, ואחר כך כתבתים שלא בפניו, אח"כ הבאתים לפניו והראיתים לו והוטבו בעיניו בעזרת ה' ית'. וכל מה שעברו מניעות קודם שכתבתי כל תורה ותורה אי אפשר לספר".

"האירו פני תבל"

מוהרנ"ת מבטא את השמחה על הופעת הליקוטי מוהר"ן ועל הזכיה הגדולה שנפלה בחלקו לכתוב התורות:
"ראו עינינו ושמח לבבינו והאירו פני תבל, ונתחלקו ביעקב בין אנשי שלומינו ובכל העולם... ברוך הנותן ליעף כח, שעזרני בדרכיו הנפלאים לכתוב על הספר תורות כאלה, ברוך המקים מעפר דל. לזכות לקבץ ולכתוב דברים נוראים כאלה, דברים שכיסה עתיק יומין, לזכות בהם את הרבים לדורי דורות. ברוך הוא ומבורך שמו תמיד לעולם ועד" (ימי מוהרנ"ת כ"ט).

ספר המידות

בסוף אותו קיץ מסר רבינו למקורביו את החלק השני של ספר המידות-שנקרא "ספר האלף-בית". מוהרנ"ת לא היה אז בברסלב, אולם כעבור זמן מסרו לו את הכתבים, ולאחר

מכן נתן לו רבינו עוד כתבים מאותו ספר. ומוהרנ"ת סידר אותם וערך אותם. רבינו שיבח מאד את החלק השני, ואמר שכל דבר ודבר מהם, הם השגות גבוהות מאד מאד.
בסוף שנת תקס"ח מספר מוהרנ"ת "אחר שבא מלמברג לפה, הביא לו איש אחד (השוחט מטעפליק) כסא נפלאה שעשאה בעצמו ביופי ואומנות גדול. ואז בסמוך אחר כך סיפר המראה הנוראה שראה שהביאו לו כסא (כמובא בחיי מוהר"ן סימן פ"ד).ואני לא זכיתי להיות אצלו בשעה שסיפר זאת המעשה ולא שמעתיה מפיו הק' רק מפי חבירי".

* * *

אשרי אוזן השומעה

בראש השנה תקס"ט (1808) היה רבינו חלוש מאד, "עד שלא היה שום דרך הטבע שיאמר תורה ברבים, בפרט לפני אנשים הרבה כאלה, שהיו כמה מאות אורחים חוץ מבני העיר, והוא היה חלוש מאד מאד..." ואעפ"כ בעזרת ה' אמר תורה ארוכה מאד, היא התורה הראשונה בליקוטי מוהר"ן חלק ב' (תנינא) שם מביא רבינו כי תכלית איש הישראלי הוא שיהיה לו ממשלה על המלאכים, שם מורה רבינו דרך כיצד למצוא מנהיג רוחני אמיתי. וכן שח שם ממעלת התפילה, שכשהתפילה בשלימות ואינה בגלות-אין צריכים לשום רפואה על ידי רופאים. מוהרנ"ת מסיים: "השי"ת היה בעזרנו וגמר כל התורה ברבים באריכות נפלא כדרכו הנורא, אשרי אוזן השומעה... ואח"כ לא היה באפשרי להטריחו שאכתבנה בפניו כי היה עליו לטורח גדול והוא היה חלוש מאד, והשי"ת עזרני בדרכיו הנפלאים שיגעתי בכמה יגיעות עד שכתבתי אותה והראיתיה לפניו והוטבה בעיניו בעז"ה".

על ציון הבעש"ט-לרפואת רבינו

מחלתו של רבינו גברה עליו במאד. לאחר ראש השנה שלח רבינו את אחיו רבי יחיאל באופן מיוחד למז'בוז' לציונו הקדוש של זקנו הבעש"ט לעורר רחמים לרפואתו.
כשנודע למוהרנ"ת ור' נפתלי על נסיעתו של ר' יחיאל לציון הבעש"ט, הפצירו בו שיקחם עמו. ויצאו שלשלתם מז'בוז'ה. בערב יום הכיפורים השתטחו על קבר הבעש"ט לבקש רחמים לרפואת עטרת ראשם.
מוהרנ"ת לקח עמו את הספר ליקוטי מוהר"ן שזה עתה נתגלה והאיר את העולם, וכך הוא כותב. "והראנו שם את ספר ליקוטי מוהר"ן שנדפס מחדש, לפני איזה אנשים מופלגים, והוטב בעיניהם מאד מאד בלי שיעור".

לאחר יום הכיפורים חזרו ממז'בוז', ובדרך פנה מוהרנ"ת לביתו בנמירוב. הוא נשאר בביתו לחגוג את הימים הראשונים של חג הסוכות, ומיד במוצאי שבת חול המועד נסע מוהרנ"ת לברסלב, ונשאר שם עד אחר שמחת תורה.

* * *

שבת חנוכה תקס"ט

לקראת שבת חנוכה נסע שוב מוהרנ"ת לרבינו. הוא אמר את התורה הנפלאה והארוכה "ימי חנוכה" (סימן ב' ליקוטי תנינא).לאחר אמירת התורה ציוה רבינו על הנוכחים לזמר על השולחן את הפרק קכ"ד שבתהילים "שיר המעלות לדוד לולי ה' שהיה לנו... וזימרו לפניו זה המזמור בליל שבת כמה פעמים אין מספר. והמשך המזמור -בקום עלינו אדם אזי חיים בלעונו... נפשינו כציפור נמלטה..."

רבינו פנה אז אל אנשיו ואמר: "עדיין אין אתם נחשבים אנשים שלי, כי יהיה עת שכל העולם כולו יעמדו עלי ויחלקו כולם עלי, ואז מי שיתחזק ויהיה נשאר אצלי, זה יהיה נחשב האנשים שלי באמת".

הכנה לנסיעה וביטולה

באותה שנה, תקס"ט, לאחר חזרתו מהנסיעה הגדולה ללמברג-שוב לא נסע רבינו יותר אל חסידיו למדוודיבקא וטשעהרין כדרכו, מפאת חולשתו הרבה והמחלה שהתגברה עליו מיום ליום. מכיון שרבינו היה כל הזמן בביתו בברסלב-היה מוהרנ"ת נוסע אליו לעיתים קרובות. ואכן באותו חורף שמע מוהרנ"ת מרבינו הרבה תורות ומעשיות.

אחרי פסח התכונן רבינו לנסוע שוב ללמברג. הצידה לדרך כבר היתה מוכנה, הכל כבר הוכן ותוקן כיאות לנסיעה. כשהדבר נודע למוהרנ"ת, הוא נחפז לברסלב לפגוש ברבינו טרם נסיעתו, הוא מצא את כל חבילותיו של רבינו ארוזות ומוכנות, אולם רבינו ביטל ברגע האחרון את הנסיעה.

כידוע היו טמונים בעניני הנסיעות של רבינו דברים טמירים ונשגבים, כפי שהוא עצמו התבטא לא אחת. וכמו שאין לנו השגה בנסיעותיו-כך אין מבינים סיבת ביטול נסיעתו. כמו שמוהרנ"ת מציין: "והבינו מדבריו הקדושים שהיה בזה ענין גדול וסודות נסתרים מה שבתחילה חפץ לנסוע, ואח"כ נמלך, ופעם אחת אמר שגם זה מגלגולי הנשמות מה שאחד חפץ ומכין א"ע לנסוע ואח"כ נמלך".

על מסירות נפש אין מצווים לזולת

בהתקרב חג השבועות, הוא החג שבו נהוג היה להתקבץ אצל רבינו מקרוב ומרחוק, התכונן מוהרנ"ת לנסוע. אולם בהגיע הזמן לצאת את נמירוב, נתקל שוב במניעות.

עיקר המניעה בשנה זו היתה, היות ומוהרנ"ת גידל יתומה בתוך ביתו, ואף דאג להשיא אותה לאיש, ומועד החתונה נקבע לימים שאחר שבועות, שחל באותה שנה במוצ"ש. הדבר היה מובן מאליו שעל מוהרנ"ת להשאר לשבת קודש להיות בשמחת ה"עליה לתורה" (אופרוף-שלפני שבוע החתונה כפי הנהוג), כך שהדבר היה בלתי אפשרי לנסוע אז לרבינו.

מוהרנ"ת כותב: "כל עיקר הבלבול הדעת שלי היה שהסיתו אותי שאשאל את פי רבינו ז"ל בעצמו אם להיות אצלו על שבועות ולבלי להסתכל על כאלה מניעות אם לאו. ואם הייתי שואל אותו בודאי לא היה מניח אותי להיות אצלו על שבועות בשום אופן, כי כן היה דרכו ז"ל, שאע"פ שהיה חפץ שישבר האדם כל המניעות שבעולם ולבוא אצלו, אף על פי כן כששאלו אותו על דבר שהיו צריכין מסירות נפש לזה להיות אצלו ולשבר מניעות גדולות, היה דוחה את האדם ואמר לו שלא יהיה אצלו, והזהיר אותו שלא ימסור נפשו כל כך בשביל להיות אצלו" (ימי מוהרנ"ת סי' לה).

ועוד כותב מוהרנ"ת: "שמעתי בשמו שאמר, כשאדם שואל לצדיק אם לעשו"ת דבר שיש בו מסירות נפש בשביל ה' יתּ', הוא ראוי להשיב לו ולצוות לו שלא לעשות" (שיחות הר"ן ריי"ד). "וכן הוא נוהג לדורות" כותב מוהרנ"ת "שכששואלין להרב והמנהיג על דבר שיש בו כעין מסירת נפש, צריך להשיב לאו, אע"פ שבאמת לאמיתו רצונו שימסור נפשו וישבר כל המניעות. על כן מי שרוצה להתקרב ולשבר המניעות באמת לאמיתו, צריך ליזהר מאד לבלי לשאול אותו בזה כלל" (חיי מוהר"ן ת"ו).

התלבטויות קשות

"אבל" ממשיך מוהרנ"ת לטוות את הלך מחשבותיו והתלבטויותיו הקשו"ת באותו חג השבועות "ה' יתּ' חיזק לבבי, וגם חברי ר' נפתלי חיזק אותי הרבה, ונזהרתי מאד מאד מלדבר עם רבינו ז"ל כלל מזה. והיה בדעתי לבלי לנסוע לכאן עד סמוך לשבועות מאד, כי אולי יוודע לרבינו ז"ל ממילא שלא על ידי, ויכול להיות ג"כ שיחזיר אותי לביתי, כאשר אירע לי בשנה הראשונה שנתקרבתי אליו, שמעוצם המניעות שהיה כנגדי החזיר אותי על שבועות לביתי, ואמר לענין זה 'מוטב שיחלל שבת אחת ואל יחלל שבתות הרבה' (כלומר שאחר כך יסבול יותר וימנעוהו לגמרי מלבוא). ע"כ היה בדעתי לבלי לבוא לפניו עד סמוך לשבועות מאד, כדי שלא יהיה פנאי עוד להשיב אותי לביתי".

כשעוברים על הכל-ודאי עדיף...

"אך גם בביתי לא יכולתי להיות מעוצם המניעות שהיה לי אז, והיה לי יסורים רבים מכל בני ביתי ומכל בית אבי ומכל בני העיר, והוכרחתי לנסוע איזה ימים קודם שבועות לכאן לרבינו ז"ל, אך נזהרתי מאד מאד שלא יתוודע הדבר לרבינו ז"ל".

"ואז חל שבועות ביום א'. ובעש"ק שלפני שבועות סמוך לערב נודע הדבר לרבינו ז"ל מפי אחרים שיש לי עתה מניעות ויסורים כאלה. וכשהגיע סמוך לפנות היום נכנסתי אליו ז"ל, כי ידעתי שעתה אי אפשר שיחזיר אותי לביתי, כי כבר פנה היום".

"והתחיל הוא ז"ל לדבר עמי בצחות לשונו הקדוש ואמר לי: לא ידעתי כלל שיש לך עתה מניעות כאלה, אילו הייתי יודע, בודאי היית מוכרח לחזור לביתך, ולא היה מועיל שום דבר רק היית מוכרח לשוב לביתך, אך עתה שכבר אתה בכאן, סוף כל סוף כשנפטרין מכל מה שעובר על האדם אזי בודאי ענין זה טוב יותר מן הכל, ואמר בלשונו: אז מע קומט אלדינג איבער, איז דאס פארט בעסער!" (ימי מוהרנ"ת ל"ה).

* * *

"המקום ינחמני..."

באותו קיץ אירע אסון בבית מוהרנ"ת, בנו השני מאיר בן השלוש וחצי (שנולד בחודש חשוון תקס"ו) נסתלק לבית עולמו.

כנזכר, כי בספרו על קורות חייו בתקופה זו-מתרכז מוהרנ"ת בעיקר על מאורעות רבינו וכל הקשור אליו, ואילו לצערו האישי, האסון הכבד שפגע בו בפטירת בנו, האחד מתוך שלושה, לאחר צער גידול בנים, מקדיש מוהרנ"ת מילים ספורות בלבד, וכותב בפשטות: "באותו הקיץ הנ"ל נפטר אצלי בני מאיר ז"ל שנולד בחשוון כנ"ל, המקום ינחמני בתוך אבלי ציון וירושלים".

* * *

חזרה על מגילת סתרים

ביום ששי, שמונה לחודש מנחם אב תקס"ט גילה רבינו בברסלב בשנית את "מגילת הסתרים" (כנזכר לעיל גילה זאת כבר רבינו שלוש שנים קודם לכן, בה' אב תקס"ו בעת ישבו בעגלה, והגם שישבו עוד כמה אנשים באותה עגלה והטו אזניהם לשמוע-לא שמע כי אם מוהרנ"ת ור' נפתלי כפי שהבאנו לעיל בארוכה).

עתה בעת שרבינו עמד לגלות שוב את מגילת הסתרים-לא אבה לגלותה כי אם למוהרנ"ת ור' נפתלי. רבינו מצוי היה אז בבית הכנסת, עמו היו גם מוהרנ"ת, ר' נפתלי ור' אהרן רבה של ברסלב. רבינו המתין, וברגע שר' אהרן יצא מן הפתח-עמד רבינו ונעל את הדלת,

כי כאמור הגם שר' אהרן היה איש קדוש ונשגב, לא חפץ לגלות את המגילת סתרים כי אם לשני תלמידיו הללו. ואכן כאשר נשאר ר' אהרן בחוץ, גילה אותה רבינו למוהרנ"ת ור' נפתלי.

כנזכר, נכתבה המגילת סתרים בראשי תיבות, בכדי שאף אחד לא יבינה. שם נכתב סדר ביאת המשיח ועל כל מה שיארע אז. וכדאי להעתיק את סיומה של מגילת הסתרים כפי שנמצא בכתב ידו של אחד מגדולי חסידי ברסלב רבי אלטער מטעפליק:

"כלל הדברים, כי אף שעברו מה שעברו בגלות קרוב לאלפיים שנה, ואנו מחכים בכל יום ויום שיבוא-אף על פי שיתמהמה, חכה לו, כי לא יאחר, ואף שכבר כלו כל הקיצין -בודאי יבוא, וטוב ויפה יהיה למי שיתחזק באמונה יתירה אז, כי נסיונות גדולים יהיו בעת ההיא" (עד כאן סיום מגילת סתרים).

דו-שיח בענין הגלגול

מוהרנ"ת מספר על דו שיח נוקב ומעניין שהיה לו עם רבינו באותה תקופה:

"פעם אחת עמדנו לפניו ביום ראשון אחר שבת נחמו תקס"ט (1809), והוליכו מת לפני חלונות ביתו, והיו הולכין אחריו ובוכין ומספידין עליו כדרך העולם. ענה ואמר: 'דער מת קער לאכן'-המת מסתמא שוחק בלבו על שבוכין אחריו, כי בוכין על שנפטר מן העולם כאילו אומרים לו: הלוא טוב אם היית מאריך עוד ימים בזה העולם, וסבלת עוד צרות רבות בזה העולם, והיתה לך עוד מרירות העולם (אמער וואלסט נאך פאר שווארצט גיווארן אויף דער וועלט)".

"שאלתי אותו: הלא גם שם לא ינוח מיסורים, כי לא היה צדיק גדול כל כך, שלא יסבול שום צער גיהינום וחיבוט הקבר, ואם כן גם שם יש לו יסורים".

"השיב: על כל פנים עתה יהיה הקץ והגמר מהיסורים וצערו, כי יסבול מה שיסבול, ואחר כך יזכה למה שפעל בזה העולם-איזה שכר עולם הבא על מעשיו הטובים".

"חזרתי ושאלתי אותו: הלא יש גלגולים, ואולי יצטרך לו להתגלגל עוד פעם אחת בזה העולם, ואם כן מה פעל במה שנפטר עכשיו מצרות עולם הזה".

"השיב: אם ירצה יוכל להתעקש ולטעון שם שאינו רוצה בשום אופן להתגלגל ולילך עוד הפעם בזה העולם".

"שאלתי אותו: וכי יועיל זה מה שלא ירצה להתגלגל?"

"השיב: בודאי יועיל אם יתעקש ויטען עשו עמי מה שתרצו כאן, ועשו עמי הגמר והסוף כאן כרצונכם, רק בזה העולם אל אחזור עוד להתגלגל ח"ו. ואמר בזה הלשון: 'עקט מיט

מיר דא'-בודאי יכול לפעול זאת. וכפלתי ושניתי בדברי עמו ז"ל כמה פעמים אם יועיל זאת, ואמר שבודאי יועיל אם יהיה חזק בדעתו לטעון כך".
ומסיים מוהרנ"ת את סיפורו, וכותב ברוב ענוותנותו: "ולקחתי זאת בדעתי היטב, וקשרתי אותו במוחי לזכור זאת היטב, אולי אזכה לזכור זאת בעלמא דאתי לטעון כך לפני הבית דין של מעלה, למען אוכל להנצל מגלגולים, כי איך שיהיה עמי ח"ו, כי איני יודע באיזה דרך מוליכין אותי, אף על פי כן על כל פנים טוב יותר מלהתגלגל ח"ו ולהיות ח"ו בסכנה גדולה של הבלי העולם הזה ח"ו. השם ית' יזכנו מעתה לשוב בתשובה שלמה לפניו כרצונו הטוב" (חיי מוהר"ן תמ"ו). 4

* * *

פרק יח - עם הרב הקדוש מברדיטשוב

הרה"ק מברדיטשוב-פאר ישראל

באחד מימי קיץ תקס"ט, שלח רבינו לקרוא לרבי יעקב בעל מגיה. כאשר התייצב ר' יעקב לפניו, בקשו רבינו שיגיה את התפילין שלו אם לא ארע בהם פסול.
מה ראה רבינו לבדוק את התפילין דוקא עתה?
-מעשה שהיה כך היה: באותה עת יצא הרה"ק רבי לוי יצחק מברדיטשוב זי"ע ממשכן קדשו, והחל לנסוע ולנדוד למרחקים בחבל אוקראינה, והגיע עד למדינת מולדוביה, דבר שלא הורגל בו כלל. השמועה על דבר נסיעת הצדיק מברדיטשוב הגיעה לרבינו, ואז ציוה לבדוק תפיליו. לאחר מכן הסביר רבינו מעשיו באמרו: "מחמת שהרב מברדיטשוב הוא נוסע וסובב עתה על המדינה, מחמת זה אני מצוה לבדוק התפילין שלי... כי הרב מברדיטשוב הוא גדול בעיני מאד, וכשגדול ומפורסם כזה הוא הולך וסובב, זה בחינת פגם ההתפארות ח"ו כביכול... כי הוא חשוב ומפואר בישראל, וכשהוא יושב בביתו אזי הוא בבחינת "כתפארת אדם לשבת בית", היינו שבחינת ההתפארות הוא יושב בביתו, בבחינת הבתים של תפילין, אבל כשהוא נוסע וסובב ומתבזה בין החיים, כי על הדרך הזה בודאי האדם מתבזה... ומאחר שבחינת ההתפארות נפגם ונתבזה ויוצא מן הבתים, על כן יש חשש על התפילין, כי הם נקראים 'פאר' כמו שאמרו חז"ל" (ברכות יא.).
ולסיום הענין-כותב מוהרנ"ת:
"ואחר כך בא ר' יעקב הבעל מגיה הנ"ל, ובדק תפיליו והיו כשרים ויפים מאד מאד, כי היה מכת"י הסופר הצדיק המפורסם מו"ה אפרים ז"ל אשר כתב שלו מתקיים ביותר ונראה כחדש ממש כמפורסם".

תפילה בהתלהבות

בעת ההיא שהרה"ק מברדיטשוב היה נודד בדרכים-ציוה רבינו למוהרנ"ת שיסע לשמשו, בהוסיפו: "וכי האנשים הגסים צריכים לשמשו? סע אתה לשמשו!" והוא אכן נסע (שיח שרפי קודש א'-צ"ו).

תוך כדי הנסיעה פנו להתפלל בבית הכנסת בדרך. מוהרנ"ת כדרכו היה מתפלל בהתלהבות ובקול גדול. ניגש אליו אחד מבאי בית הכנסת ואמר לו: "אל נא תבלבלו את הרב בתפילתו". נענה הרב ואמר לאותו אחד: "אולי מבלבל אני אותו?..." (שיח שרפי קודש א'-תר"י)

זריזות מופלגת

עוד יסופר: בדרך נסיעתם הגיעו לעיירה אחת שהר גבוה ותלול התנשא לפניה. מוהרנ"ת בזריזותו הגדולה ירד מן העגלה וניגש לבית הטבילה שעמד מחוץ לעיר וטבל בו בזריזות, כי כן היו נוהגים החסידים לטבול בטרם כניסתם העירה. וכשהעגלה הגיעה לראש ההר כבר המתין לה מוהרנ"ת לאחר טבילתו, כי היה מופלג בזריזותו, וכשראה זאת הרב מברדיטשוב שבחו מאד (שיח שרפי קודש א-תריא).

נת'לע שלי

מאז ומכבר היה מוהרנ"ת מקורב ביותר להרה"ק מברדיטשוב, עוד מתחילת התקרבותו לדרכי החסידות. נוהג היה מוהרנ"ת לרשום את תורות הברדיטשובער, וכאמור, חלק מכתביו נדפסו מאוחר יותר בספר קדושת לוי.

כמוזכר לעיל, העריץ הרה"ק מברדיטשוב וחיבב מאד את מוהרנ"ת, והיה מכנה אותו "נת'לע שלי".

נפלאות תורת רבינו

הגיע ראש השנה של שנת תק"ע. הקהל התקבץ אל רבינו לראש השנה ע"פ ציוויו. רבינו היה אז חלוש ביותר, ובכל זאת לא נמנע מלומר תורה בפני הציבור. הוא אמר אז את התורה הארוכה ביותר שאמר מעודו, היא התורה הנקראת "תקעו אמונה" (ליקוטי מוהר"ן תנינא ה') אודות נפילת האמונה הקדושה, והעצות איך להעלותה.

מוהרנ"ת מציין, כי התורה הזאת "הוא המשך גדול מאד אשר לא נמצא בספריו תורה ארוכה כזאת".

אודות תורה זו מציין מוהרנ"ת כי ראו בה בעליל כיצד מכוין רבינו בדבריו לכל הנעשה אצל אנשיו, ובכללות העולם. כי "קודם שאמר התורה הגדולה, דיבר עמנו קודם אותו ראש השנה, וסיפר שהרבה אנשים באו לפניו בקובלנא רבא על חסרון אמונה, וכמה

סובלי חלאים היו מהם שקבלו לפניו גם כן על חסרון אמונה, אחר כך אמר התורה הנ"ל שמדבר מכל זה... וגם קודם ראש השנה, בעת החזרה מהטיול, היה משיח עמנו מענין ה"מגיני ארץ" (הכינוי שכינה הסבא משפולי את מוהרנ"ת ור' נפתלי, כאשר הגנו על רבינו בשבת קודש בעת היותם אצל הרב הקדוש מברדיטשוב-הובא לעיל פרק יב), וגם זה נזכר בהתורה ההיא, ואז ראיתי נפלאות ה' אשר עדיין אני רחוק מלהשיגם אפס מקצתם"...

אתרוג בזכות הרב מברדיטשוב

"באותה שנה" כותב מוהרנ"ת "לא היו אתרוגים מצויים כלל, וכבר עבר ראש השנה ויום הכיפורים, ושנים ושלושה ימים אחר כך, ועדיין לא הגיעו אתרוגים למדינתנו. ובליל מוצאי שבת, שהוא יום אחד לפני סוכות, הגיעו אתרוגים לקהילת קודש נמירוב, והיה שם רעש גדול ונורא מאד, כי כמה אנשים המתינו בנמירוב על אתרוגים, והשם יתברך סיבב ברחמיו ששלחו אתרוגים גם לפה ברסלב."

"ור' נפתלי נסע עם האיש שהוליכם לפה ברסלב, כדי שלא יסע עם האתרוגים למקום אחר. ובאו לפה ביום ראשון, איזה שעות קודם אור היום, והקיצו את רבינו ז"ל, וקנה אתרוג נאה ונפלא, והיה לו שמחה וחדוה גדולה רבה ועצומה בלי שיעור, ואמר לר' נפתלי: הלא כשנכנסת להעיר לפה, נתגלה אור גדול בכל העולמות, כי ידעתי שיהיו אתרוגים, כי הייתי בטוח על תפילתו של הצדיק הרב הגאון מברדיטשוב זצוק"ל, כי הלא הוא הפאר הקהילה שלנו (היינו של כל המפורסמים), אך שיגיע גם אתרוג לפה -"וואס דא איז די פאבריק פון אידישקייט" (בית היוצר של יהדות)-זהו דבר נפלא! וגודל השמחה שהיה לו מזה, וכל מה שדיבר בזה-אי אפשר לבאר. ואמר, ששלושה ימים לא הרגיש כלל החולאת הכבד שלו מעוצם השמחה, ואמר שהיו צריכים לקרות כלי זמר מגודל השמחה".

מעלת ושבח האתרוג

גם בתורותיו של רבינו באותם ימי מועד, לא נעדרו דיבורים אודות מעלת ושבח האתרוג. מוהרנ"ת כותב שבאותה שנה שרר מחסור חמור באתרוגים, ויש אשר שילמו ששים שבעים אדומים-סכום עתק בימים ההם-עבור אתרוג. "ורבינו הפליג מאד בחכמת ישראל, שיודעים לכוין האמת ולפזר הון רב בשביל מצוה זו דייקא, כי היא יקרה מאד מאד, ואמר שאילו נתגלו טעמי המצוות וסגולתן-מי יודע מה היו ישראל עושין בשביל אתרוג..." (שיחות הר"ן קכ"ה)

* * *

צערו של רבינו

מוהרנ"ת נשאר אצל רבינו עד לאחר יום הכיפורים, ולאחר מכן שב לביתו. הוא שהה עם בני משפחתו עד לאחר שמחת תורה.

כאשר הגיע שוב לרבינו באיסרו חג שחל ביום רביעי פרשת בראשית, חזרו בפניו החסידים על התורות והשיחות שרבינו דיבר כל זמן העדרו. מוהרנ"ת העלם על גבי הכתב ומסרם לעיונו של רבינו, כמו שהוא כותב:

"...בלילה השייך ליום חמישי הבאתי לפניו כתיבת התורה הנ"ל, כדרכי תמיד להראות לו כל מה שאני כותב מתורתו, ולקח הכתב ועיין בו, וישב עליו והביט בו היטב, והכרתי בו איזה שינוי, כי ישב כמו טרוד בצער גדול, ועיניו היו מלאים דמעות קדושים, ולא גילה כלל דבר מצערו, גם לא דיבר עמי, רק ישב בשתיקה..."

תורה על הסתלקות הצדיק

מוהרנ"ת נשאר בברסלב לשבת בראשית, והוא מתאר את מאורעות אותו שבת לפרטיהן:

"בליל שבת קודש, שהוא פרשת בראשית, נכנס הרב דפה (ר' אהרן-שהיה רבה של העיר ברסלב) אצלו בשעת הסעודה כדרכו תמיד... ואז ירדו גשמים, ובית הרב לא היה מקורה היטב, ומן הסתם ירדו הגשמים לביתו כמו לתוך הסוכה, ואמר אז רבינו דברי צחות: שביתו הוא כמו סוכה... בשביל שאין בעל הבית, דהיינו שאין הרב משגיח היטב כמו בעל הבית. אחר כך דיבר עם העולם על השולחן שיחות אחרים".

"אחר כך ענה ואמר: אצלי אין לכם כלום, כי אצל צדיקים אחרים מרגישין עתה שהוא שבת בראשית, ואצלי אין רואים כלום!" "עניתי אני ואמרתי לו: עתה הוא דרך הצדיקים לומר על חיבור התחלת התורה בסופה, דהיינו לחבר 'בראשית' עם 'לעיני כל ישראל'".

"ענה ואמר בדרך צחוק קצת: גם אני אומר על זה, ותיכף חזר לאחריו ואמר: לא אוכל! וחזר ואמר: אף על פי כן אומר! וחזר שוב לאחוריו, וכן חזר כך כמה פעמים... ותיכף שאל: במה דברנו עתה? עניתי אני ואמרתי לו איזה מהשיחות שסיפרנו עמו אז. ענה ואמר: לא לזה הדיבור כונתי, ואמר בעצמו: הלא דברנו מקודם שאינו נמצא בעל הבית וכו'".

"ותיכף ישב בשתיקה ונתלהב מאד, והתחיל להוציא מפיו גחלי אש, כי כל דבריו היו כגחלי אש... וענה ואמר כל התורה על 'בראשית'-'לעיני כל ישראל' (הנדפסת בליקוטי מוהר"ן תנינא בסימן ס"ז) ושם דיבר מענין העלמת הפאר, מה שנתעלם הצדיק, שהוא הפאר והחן, שהוא 'הבעל הבית של העולם'... ואמר התורה ביראה גדולה כדרכו, ועיניו היו מלאים דמעות..."

הסתלקות הצדיק מברדיטשוב

מוהרנ"ת מציין: "ושום אדם לא ידע מה שמרומז בתורתו מענין הסתלקות הצדיק הנ"ל".
(כי רבי לוי יצחק מברדיטשוב נסתלק ביום ד' באותו שבוע, ומפאת המרחק-לא הגיעה הבשורה לברסלב עד שבועד הבא. אולם רבינו חזה זאת ברוח קדשו...)
"ביום ראשון אחר שבת, שמענו השמועה שנסתלק הרב הצדיק מברדיטשוב, ולא רצינו להאמין..."
החסידים לא קישרו את הנאמר אודות זה בתורה של שבת, בה רימז רבינו ברוח קדשו על הסתלקות הצדיק, כפי שמוהרנ"ת מתאר את המאורע לפרטותו:

"מהתורה שלי יכולין לידע עתידות..."

"אחר כך בליל השייך ליום שני, הבאתי לפניו ז"ל התורה 'בראשית' הנ"ל, שכבר כתבתיה ביום ראשון, ועיין והביט בה היטב, וגם אז ישב משתומם בצערו, והבנתי כי דבר הוא".
"ואחר כך ענה ואמר: התורה שלי גבוהה מאד והיא כולה רוח הקודש, ויכולין לידע ממנה עתידות, מכל שכן כשכבר הדבר נעשה... בודאי יכולין למצוא הכל בתוך תורתי..."
"אחר כך ביום שני נשמע עוד הפעם שהצדיק הנ"ל נסתלק, והתחלתי להיות נבוך בדעתי אולי הוא אמת, והיה לי צער גדול, כי ידעתי שרבינו יצטער מאד מאד על זה בלי שיעור..."
"בתוך כך הלכתי אנה ואנה ונזכרתי: הלא הסתלקות הצדיק הנ"ל מרומז בתורתו הקדושה שגילה בליל שבת קודש, כי הזכיר שם מענין הסתלקות והעלמת ה'פאר', וכבר ידענו אצלו שהצדיק מברדיטשוב נקרא אצלו 'פאר' (כנזכר לעיל הסיפור שרבינו הגיה את התפילין בעת שהרה"ק מברדיטשוב נדד בדרכים. ומוהרנ"ת מוסיף: "ומכלל דבריו למדנו כי רבינו מכנה את הרב הקדוש מברדיטשוב "פאר ישראל"). וגם דייקא בלילה הזאת שמעתי מפיו הקדוש, שמהתורה שלו יכולין לידע עתידות, מכל שכן שיכולין למצוא מה שכבר נעשה בעולם כנ"ל... ותיכף נתחזק בדעתי שהדבר אמת, והלכתי ודברתי עם חברי ר' נפתלי".
"ותיכף הקדים עצמו ואמר: בודאי מבואר הסתלקותו בתורתו של רבינו בליל שבת זה..."
"ואז ראינו נפלאות השם, איך תורתו הקדושה כלולה מכל מה שנעשה בעולם. וכן ראינו כמה פעמים. אבל אף על פי כן נזהרנו כולנו שלא לגלות לרבינו ז"ל בפה בפרוש, אף

על פי שידענו שיודע על פי רוח קדשו, אף על פי כן הדיבור עושה רושם" (ימי מוהרנ"ת ל"ט).

'בראשית' הוא הספד על 'נח'

כל אותה שבוע נזהרו ונשמרו החסידים לבלי להודיע לרבינו על דבר האסון הגדול בהסתלקות הצדיק מברדיטשוב.

בליל שבת קודש פרשת נח ענה רבינו ואמר: איזה סדרה קורין בשבת זה? והשיבו החסידים: פרשת נח.

"ענה רבינו ואמר: אתחיל לומר תורה בכל שבת! והתחיל ואמר: בראשית הוא הספד על נח שהוא הצדיק. ואז זלגו עיניו דמעות. וכל העומדים עליו הורידו דמעות, מחמת שכבר ידעו כולם מהסתלקות הצדיק הנ"ל".

"ואחר כך נמשך עוד איזה זמן" כותב מוהרנ"ת "ולא הודיעו לו בפירוש, עד שקרא לאיש אחד, וציוה עליו שיספר לו מהסתלקות הצדיק הנ"ל... והשיב לו: הלוא אמרו לי שעדיין אינכם יודעים בזה, וכל בני הבית הזהירו אותי הרבה שלא לגלות לכם. ענה ואמר: וכי לא אדע-הלוא כבר יודעים מזה בארץ ישראל! והאריך אז בשיחה מגודל השבר המר של העולם שנסתלק מהם פאר הדור, צדיק קדוש ונורא כזה זי"ע".

"ואחר כך נודע לי, שבאותו הלילה שהבאתי לפניו התורה מענין מחרת יום הכיפורים שנקרא 'שם השם', (לקו"מ תנינא סימן סו) אז נסתלק הצדיק הנ"ל... כי התורה ההיא היא מקושרת ומחוברת עם התורה 'בראשית' הסמוכה אחריו, כמבואר למעיין שם".

"ואז ראיתי" מסיים מוהרנ"ת פרק זה "והבנתי נפלאות השם, איך הכל גלוי לפניו והכל מבואר בתורתו, (כנזכר לעיל שבעת שמסר מוהרנ"ת את התורה לעיונו של רבינו הכיר בו איזה שינוי וישב כמו טרוד בצער גדול ועיניו היו מלאים דמעות קדושים ולא גילה כלל דבר מצערו רק ישב בשתיקה) ואי אפשר לבאר בכתב כל מה שעבר בזה".

* * *

קרבן יום הכיפורים

לסיום הפרק מן הראוי להביא מחזה נורא הקשור עם הסתלקות הרה"ק מברדיטשוב, מספר רבינו מה שראה בחלום.

"וארא בחלום, שהיה יום הכיפורים, וזה היה פשוט אצלי, שבכל יום כיפור (כלומר: גם בזמן שבית המקדש אינו קיים) מקריבין אחד לקרבן, שהכהן גדול מקריב אותו. ובקשו אחד לקרבן, ונתרציתי אני להיות לקרבן. ואמרו לי, שאכתוב עצמי על זה-וחייבתי עצמי על זה בכתב. אחר כך כשרצו להקריב אותי, חזרתי בי והייתי רוצה להתחבא, אך ראיתי

שכל ההמון סביבי-ואיך אפשר להתחבא? ורציתי לצאת מן העיר, והייתי יוצא והולך מן העיר, ובתוך יציאתי חזרתי ובאתי לתוך העיר, והנה אני מסתכל שחזרתי ובאתי לתוך העיר, והייתי רוצה להתחבא בין "פאלק מאסקוויטער" (גדוד מצבא מוסקבה) אומות העולם, וחשבתי שאם יבואו כל העולם ויבקשו מהם שיתנו אותי, בודאי ימסרו אותי לידם". ונמצא אחד-מסיים רבינו-שנתרצה להיות קרבן במקומי... אף על פי כן מתיירא אני על להבא..." (חיי מוהר"ן בהשמטות פ"ה).

"וכפי ששמעתי" כתוב בחיי מוהר"ן "היה זה שנתרצה להיות קרבן במקומו-הרב מברדיטשוב ז"ל, כי נסתלק אז (בתשרי תק"ע).

בהשמטות לספר חיי מוהר"ן נאמר: "חסר סיום החלום, וכפי ששמעתי, היה זה שנתרצה להיות קרבן במקומו הרב מברדיטשוב ז"ל, כי נסתלק אז, וזה שאמר: 'מתיירא אני להבא', כי גם רבינו נסתלק בשנה האחרת אחר פטירת הרב מברדיטשוב ז"ל" (חיי מוהר"ן פ"ה השמטות). 3

אבלות שבעה על הצדיק מברדיטשוב

מיד לאחר פרשת נח של השנה תק"ע, נסע מוהרנ"ת לביתו בנמירוב.

כשהגיע לביתו, פגש באביו היושב שבעה על בנו (אחי מוהרנ"ת) שנסתלק. מוהרנ"ת קיבל את הידיעה בצער רב, והצטרף לשבת שבעת ימי אבלות.

לאחר מכן אמר מוהרנ"ת כי ב"שבעה" זו אף כיון לשבעת ימי אבלות על הצדיק מברדיטשוב שנפטר בסמוך, כי כנזכר נחשב מוהרנ"ת לתלמידו של הרה"ק מברדיטשוב טרם התקרבותו לרבינו. מוהרנ"ת מסיים: "וב"ה אשר את הכל עשה יפה בעתו, כי בודאי היה ראוי לנהוג שבעה על צדיקים קדושים כאלה".

* * *

פרק יט - אני רוצה להשאר ביניכם"

עסק עם אנשים נחותי דרגה

מוהרנ"ת היה נוהג במצות הכנסת אורחים בהידור רב. תמיד נהג להמתין בבית הכנסת בשבת אחר התפילה, עד שכל האורחים הנודדים מעיר לעיר סודרו בבתי תושבי העיר, ואת האורח שנשאר אחרון, כזה שלא היה מי שיזמינהו עקב פחיתותו- היה מוהרנ"ת מזמינו עמו הביתה. מוהרנ"ת ראה בזה מצוה מיוחדת לקחת את האורח שאף אחד אינו חפץ בו.

מסופר, שפעם לקח עמו אורח שבגדיו היו מלוכלכים יותר מגדר הרגיל, וכשהגיע הביתה, לא אבה בנו שכנא לשבת עמו ליד שולחן השבת. מוהרנ"ת כעס על התנהגות בנו, וסטר לו על פניו.

כשהגיע מוהרנ"ת אל רבינו, סיפר לו על המאורע של ליל שבת, כפי שהיה נוהג לספר לו כל הקורות עמו. רבינו אמר לו: ראשית רצוני שתיקח גם אורחים הגונים שאפשר לדבר עמם בדברי תורה ליד השולחן. ושנית, האם מכים ילדים?!.

תכונותיו של מנהיג בישראל

בשבת חנוכה של אותה שנה, שהיה זה השבת חנוכה האחרון לחיי רבינו, אמר את התורה המופלאה "כי מרחמם ינהגם" (ליקוטי מוהר"ן תנינא סי' ז').

תורה זו נתקבלה בפי החסידים הקדמונים כתורה שבה הסמיך רבינו את מוהרנ"ת, ובו תשאר ההארה של רבינו לנצח. ולכן כל הנאמר בזאת התורה מכוונת למוהרנ"ת והדרכה לתפקידו הרוחני עלי אדמות. הנקודה העיקרית בתורה זו היא כיצד להשפיע על אחרים להתקרב להקב"ה.

כללות התורה מדברת על מהות המנהיג בישראל ותכונותיו המיוחדות, שבעיקר נקרא המנהיג ע"ש רחמנותו, כמו שכתוב "כי מרחמם-ינהגם", ומגודל רחמנותו יודע המנהיג כיצד להתייחס מצד אחד לרמי המעלה, ומצד שני לפשוטי העם (ובלשון רבינו 'דרי מעלה ודרי מטה'), ואיך להדריך כל אחד משני הסוגים הללו באופן המיוחד לו. כי לבעלי ההשגה שרוצים להתקדם יותר בעבודת השי"ת-צריך המנהיג להראות ולהוכיח כי עדיין אינם יודעים מאומה מה'. ולאידך גיסא לפשוטי העם הנמצאים בשפל המדריגה בבחינת "שוכני עפר"-דרושה גישה שונה לחלוטין. על הצדיק לעודד אותם ולחזקם ולהודיע להם כי השי"ת קרוב אליהם וגם הם יכולים לשוב אליו ית', כי מלוא כל הארץ כבודו.

השארת רבינו לנצח

רבינו מוכיח שהפסוק המרמז על הלימוד עם הנחותי דרגא מרומז בו יהושע, כי ר"ת "נבלתי י'קומון ה'קיצו ו'רננו ש'וכני ע'פר" (ישעי' כ"ו י"ט) הוא "יהושע". כי להתלמיד שהוא בבחינת יהושע יש קשר מיוחד עם אלה הנמצאים במדריגות נמוכות ביותר, שהם בבחינת 'מתים' ממש, וגם אלה יכולים לקום בתחיה, אם מוכנים הם לקבל את אור הצדיק האמת שמגיע להם ע"י התלמיד.

מתוך כל הרמזים הללו, מראשית התורה הנפלאה הזו ועד סופה-הבינו החסידים שרבינו ממנה בזה את מוהרנ"ת התלמיד שימשיך את אורו, ועל ידו תשאר הארת דעתו של רבינו גם לאחר פטירתו, וימשיך להאיר עד ביאת המשיח..

כי כן כותב רבינו בזאת התורה: "...ואפילו כשמגיע זמנו (של הצדיק) להסתלק, והנשמה עולה ומתדבקת במקום שעולה בעולמות העליונים-אין זה תכלית ושלמות שתהיה הנשמה רק דבוקה למעלה, רק עיקר השלמות של הנשמה הוא שבעת שהיא למעלה תהיה למטה גם כן, על כן צריך שישאיר אחריו בן או תלמיד, כדי שישאר דעתו למטה גם בעת שנסתלק למעלה".

שהתלמידים יעשו עוד תלמידים...

כאן בא לידי ביטוי הדבר המיוחד שבדרך רבינו, שלא נתמנה שום ממלא מקום אחריו כאדמו"ר אלא בדמות "תלמיד" המבטל דעתו לגמרי לרבי, וכל קוצו של יוד מההנהגה אינה אלא כהארת דעת אדמו"ר בעולם, ולא כהנהגה חדשה ונפרדת.

ובאמת אמר רבינו עצמו דברים ברורים על יחודיותה של שיטה זו, לא להמליך בכל דור מנהיג חדש, אלא עד סוף כל הדורות תמשך ההארה של רבינו, וש'התלמידים' בכל דור יעשו עוד תלמידים ועוד תלמידים, עובדא שהיא מיוחדת לדרך רבינו משאר צדיקים ומנהיגים, כי כן כותב מוהרנ"ת בשיחה השייכה לתורה זו:

"לפני שאמר רבינו תורה זו "כי מרחמם ינהגם" אמר: שהיו כמה גדולים, שכל אחד עשה ותיקן מה שתיקן ואחר כך נפסק, וכוונתו לענין ההארה שהאירו דעתם בתלמידיהם וקירבו כמה אנשים להשי"ת, אבל אחר כך (לאחר שנפטרו ונסתלקו) נפסק הארתם, ולא נמשך מדור לדור אבל 'אנחנו צריכים לעשו"ת דבר שלא יפסק לעולם'. שאלו אנשים יעשו אנשים אחרים, והם יעשו עוד אנשים, וכן לעולם... כי יש ענפים להאילן, ומאלו הענפין יוצאים עוד ענפים, וכן להלן יותר וכו' וכמו שאמר פעם אחרת: האש 'שלי' תוקד עד ביאת המשיח!" (חיי מוהר"ן שע"ג, מ"ו).

"...סמך ידיו על מוהרנ"ת שיהיה המוציא והמביא"

בסיום התורה הנ"ל דיבר רבינו מענין קבורת משה, וכן מהפסוק 'ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך משה את ידיו עליו'---

ומעניין להעתיק כאן דברים ברורים ומופלאים שכתב על זה הגאון הקדוש מטשעהרין: "שמעתי מאבי ז"ל, ששמע מגדולי המקורבים של רבינו ז"ל, שהבינו מרמיזותיו הקדושים של רבינו ז"ל, שבזה המאמר הקדוש (כי מרחמם ינהגם) סמך ידו על הרב רבי נתן ז"ל, שהוא יהיה המוציא והמביא בכל עניניו הקדושים של רבינו ז"ל לאחר

פטירתו, כמו שראינו בעינינו שכן היה, שכל עיקר קיום השארתו הקדושה של רבינו ז"ל 'לנצח' היה רובו ככולו כמעט רק על ידי רבי נתן ז"ל כידוע. ולעניות דעתי רימז רבינו ז"ל במה שאמר בסוף המאמר ברמז בענין קבורתו של משה, ומענין 'ויהושע בן נון'..." (פרפראות לחכמה).

הדאגה מההסתלקות הקרבה

מלאחר חנוכה שנת תק"ע (1810) נשאר רבינו בברסלב רק עוד חמישה חדשים, כשלאחר מכן עקר משכנו הקדוש לאומאן, שם דר עד הסתלקותו כעבור חצי שנה בי"ח תשרי תקע"א. ונטמן בבית החיים העתיק באומאן בסמוך לקבריהם של קרוב לשלושים אלף קדושים וטהורים שנהרגו ונטבחו על קידוש שמו ית' ארבעים ושתים שנה לפני כן. בחדשים האחרונים מאז תקפה את רבינו המחלה בצורה קשה מאד-נתן רבינו רמזים ללא הרף להסתלקותו. והפלא בכך הוא, שבמבט לאחור נוכחים שרובם ככולם של המאורעות, השיחות והרמזים אודות הסתלקותו הקרבה, יודעים אנו מכתבי מוהרנ"ת, והוא אכן ראה שכל הנאמר ברמיזה ובפירוש, מובילים למסקנה אחת שהנה הנה עומד הוא להפרד מהם ולעזוב כליל את העולם הזה. אולם מוהרנ"ת בעצמו לא העלה זאת על מחשבתו וכל שכן על שפתיו, הוא המשיך להאזין לרבינו ולכתוב את כל היוצא מפיו. הגילוי הנורא הזה שרבינו עומד להסתלק לא נתגלה לו רק בשעות האחרונות ממש לפני הסתלקותו, כמו שהוא התבטא לאחי רבינו, ר' יחיאל, בסמוך להסתלקותו, וכה הוא אומר: "עתה נפלה בדעתי ויכול לעלות על דעתי שיסתלק, ואני צריך שאתם תחזקו אותי בזה" (ימי מוהרנ"ת ס"ב).

מאז שהגיע מלמברג היה רבינו חולה אנוש, עד שלא פעם היה נראה כאילו הוא מסיים את חייו, וכאמור לעיל, יצאה פעם שמועה אודותיו כי נסתלק. הדבר היה גלוי וידוע לכל, ומדי פעם היה רבינו בעצמו שולח אנשים שיתפללו עבורו, ואף ביקש והפציר בחסידיו שיעוררו רחמים לרפואתו, וחרף כל זאת מתבטא מוהרנ"ת שרק עתה לפני הסתלקותו ממש נפל בדעתו שמא הולך הוא להסתלק... מכל זה ניתן להסיק שמוהרנ"ת לא רצה להעלות בדעתו אפשרות כזאת, כמו שהוא עצמו מתבטא אפילו ביממה האחרונה לפני ההסתלקות: "בודאי יחיה... כי לא היינו יכולים להעלות על דעתנו שהשי"ת יקח מהעולם אור האורות וכו' כזה... אחרי שעדיין לא זכו ליהנות מאורו הנפלא והנורא, אשר כולם צריכים לקבל ממנו וכו'"...

כלומר, שכל מעייניו של מוהרנ"ת בכל שעות היממה נתונים היו לדבר אחד בלבד, לשאוב כמה שיותר מהמעיין הטהור הנמצא בקרבתו, כך שלא נשאר במוחו מקום לשום מחשבה אחרת, ובפרט לא מחשבה כזאת שלפתע יסתלק וייפרד מעמו לנצח...
באשר לרבינו עצמו, הוא לא דאג מהסתלקותו הקרבה, כפי שהוא עצמו התבטא ואמר שאין לו פחד ומורא מזה כלל וכלל, אולם כל מה שרימז ודיבר מהסתלקותו היה אך ורק מה ששיך לכך שמורשתו תישאר לנצח, והמון רב מישראל יזכו לדעת מאורו הגדול ומדרכו הטהורה המקרבת לב ישראל לאביהם שבשמים. ולכן גם בתורה זו של שבת חנוכה הרבה רבינו לדבר מקירוב רחוקים, שעבודה זו רצה להנחיל לבאים אחריו.

"ואתם תבואו על קברי"

על ענין נוסף דיבר רבינו באותו שבת, והוא אודות רצונו העז שיבואו על קברו.
"אני רוצה להשאר ביניכם-ואתם תבואו על קברי"-ביקש מיד עם התגלות המחלה הנוראה שקיננה בו. ומאז שחזר מלמברג לא הפסיק לדבר ממקום קבורתו.
רבינו דיבר באופן ברור על הסתלקותו ועל המקום המדוייק שהיה חפץ שיקברוהו שם. בלמברג אינו רוצה להטמן-אמר-אע"פ שקבורים שם הרבה צדיקים גדולים, אולם היות שרצונו חזק שיבואו הרבה על קברו, ולמברג היא מרוחקת מאד מריכוזי חסידיו, ולא יוכלו לבוא לפקוד את ציונו. כמו כן לא חפץ להטמן בברסלב. ובאמת עלה במחשבתו להקבר בארץ ישראל, אולם הוסיף, מי יודע אם יוכל לעבור את הדרך הקשה לארץ ישראל כדי למות שם, ועוד, שגם שם לא יהיה מי שיבוא על קברו ובלשונו הק': "לא יהיה להם עסק ועובדא עם קברי"...
"רבינו גילה דעתו כמה פעמים בכמה מיני לשונות שיבואו על קברו תמיד, לומר תהילים על קברו, וללמוד שם, ולהרבות שם בתפילה ותחנונים. ואמר שכשאחד יבוא על קברו ויאמר קאפיטל תהילים בהתעוררות הלב, יהיה לו תענוג גדול מזה. ועשה תנועות בגופו ובעצמותיו אז, ורמז שיהיה לו חילוץ עצמות אז בקברו כשיאמרו תהילים על קברו... ואחר כך גילה העשרה קאפיטל תהילים, ואמר שמי שיבא על קברו ויתן פרוטה לצדקה, ויאמר אלו העשרה קאפיטל תהילים-יניח עצמו לאורך ולרוחב לעזור לזה האיש אפילו אם עבר מה שעבר... וייחד שני עדים נאמנים על זה.." (חיי מוהר"ן קס"ב).

"עיקר הארת דעתו... ע"י קדושת קברו הקדוש"

ענין חשוב זה, רצונו שירבו לפקוד את ציונו הק'-גם הוא תופס מקום באותה תורה שנאמרה בשבת חנוכה האחרון (לק"ת ז), העוסקת בהדרכה לחסידים לעתיד, כפי שכותב הרב מטשעהרין:

"... ורימז כאן שעיקר הארת דעתו הקדושה לאחר פטירתו, הוא על ידי קדושת קברו הקדוש, שציוה בחיים חיותו לבוא לשם ולהתפלל שם הרבה להשם ית' ולומר תהילים וכו'. ומי שיקיים דבריו, הבטיח לו שבודאי ישתדל לטובתו בכל טצדקי דאפשר, וכמבואר כבר כמה וכמה פעמים. ורימז לנו כאן, שממש כמו בחיים חיותו היה מאיר דעתו הקדושה לכל אחד ממקורביו כפי בחינתו... כמו כן ממש גם עכשיו יש כח זה, בבחינת קבורתו של משה, שמקבל משם כל אחד תועלת לנפשו כפי בחינתו, בחינת (סוטה יד.) 'עליונים נדמה להם למטה ותחתונים נדמה להם למעלה' (כמבואר בפנים בלקו"ת סי' ז' הנ"ל)".

ההבטחה הנפלאה

במשך חדשיו האחרונים של רבינו בברסלב, דיבר כמה פעמים על רצונו לעבור להשתקע באומאן, אולם עדיין לא גילה בפרוש לאף אחד ממקורביו שכוונת רצונו הוא בכדי להסתלק שם, אלא רק חזר וביטא כמה פעמים את חשקו לנסוע לאומאן.

מוהרנ"ת מציין: "ואנשי שלומינו מטפליק, היו רגילים הרבה לנסוע לאומאן, והיו פה באותו החורף תק"ע הנ"ל כמה פעמים, ושאלו אותו כמה פעמים אם יסעו לאומאן לקבוע לו דירה, כי ידעו שיקבלו אותו שם בכבוד גדול, והשיב: לאו. וכן היה כמה פעמים, כי בכל עת שהיו פה אנשי טפליק, שאלו אותו על זה, מחמת ששמעו שרצונו חזק מאד להיות שם, אך אעפ"כ לא הסכים שיסעו לקבוע לו דירה שם".

אחר פורים של אותה שנה, גילה רבינו שוב את הגילוי הנפלא של אמירת העשרה מזמורי תהילים, הנקרא "תיקון הכללי". לראשונה דיבר על כך לפני כחמש שנים, בקיץ תקס"ה, בזמן העסק בכריכת הספר הק' ליקוטי מוהר"ן.

יחד עם גילוי נורא זה הבטיח רבינו את הבטחתו הנודעת, עליה ייחד שני עדים כשרים על קיום ההבטחה, הלוא הם רבי אהרן רבה של ברסלב ורבי נפתלי חבירו של מוהרנ"ת, וכה אמר להם:

"כשיסתלק, כשיבואו על קברו, ויתנו פרוטה לצדקה ויאמרו אלה העשרה קאפיטל תהילים... אז יניח רבינו עצמו לאורך ולרוחב, ובודאי יושיע לזה האדם. ואמר שבהפיאות יוציא אותו מהגיהינום, אפילו אם יהיה אותו אדם איך שיהיה, אפילו אם עבר מה שעבר, רק מעתה יקבל על עצמו שלא ישוב לאולתו חס ושלום" (חיי מוהר"ן רכ"ה). 3

הבטחה נפלאה וברורה שכזו לא מצויה אצל שום צדיק בכל מהלך תולדות ימי ישראל---

* * *

סיפורי מעשיות-תורת הקבלה באיתכסיא

אותה שנה, תק"ע (1810), האחרונה לימי חייו של רבינו, היתה כאמור שנה גדושה של תורות ושיחות ואף סיפורי מעשיות.

כבר בתחילת השנה, מיד לאחר חג הסוכות, סיפר רבינו את המעשה הנורא והנשגב של "הבן מלך ובן השפחה שנתחלפו". סיפור זה החל רבינו לספר לאחר ששמע את החדשו"ת שסיפרו אודות נפוליאון, ועל דבר הפלא שמעבד פשוט הפך למלך גדול. נענה רבינו ואמר: "שכבר היה מעשה כזאת, שפעם אחת ילדה המלכה, ובאותה העת וכו', וסיפר כל המעשה הנוראה של הבן מלך שנחלף".

"לאחר שסיפר רבינו סיפור נורא זה של בן המלך ובן השפחה שנתחלפו-נענה ואמר: בדורות הראשונים, כשהיו מדברים ומשיחים קבלה, היו משיחים בלשון כזה, כי עד רשב"י לא היו מדברים קבלה באיתגליא, רק רשב"י גילה קבלה באיתגליא. ומקודם כשהיו החברים מדברים קבלה, היו מדברים בלשון כזה.

עד היכן, עד היכן, אלו המעשיות מגיעים...

עד כמה מדוקדקים התיבות הקדושו"ת של סיפורי מעשיות אלו-מציין מוהרנ"ת כדוגמא בהקשר למעשה זו: "אחר שסיפר רבינו המעשה של הבן מלך ובן השפחה, אז היה לי ויכוח עם חבירי ר' נפתלי בענין מה שכתוב שם: 'כשהלך על היריד, שלקח כל אשר לו והניח על האכסניה', והויכוח היה שנדמה לאחד מאתנו שהניחם בשביל מה שהיה חייב לאכסניא, והשני אמר: לא כן הוא, רק שהניחם סתם שם, ונתערבנו על זה... והלכנו ושאלנו את פיו הקדוש, והוא היה עוסק אז בעבודתו, והלך אנה ואנה בביתו כדרכו הקדוש, והשיב לנו כדברי השני, שהניח סתם, לא בשביל חוב האכסניא".

"אחר כך היה אצלו איש אחד מחשובי אנשי שלומינו, וסיפר רבינו ז"ל עמו, ואמר לו, שבאלו המעשיות כשמשנים דיבור אחד מכפי מה שאמרו בעצמו-חסר הרבה מהמעשה, וסיפר לו: הלוא הם השנים שנתערבו על ענין הנ"ל, נדמה לכאורה שזה דבר קטן ואין בזה קפידא כל כך אם הוא כדברי זה או כדברי זה. ובאמת תלוי בזה הרבה ויש בזה דקדוק גדול".

"ומזה תוכל להבין קצת" מסיים מוהרנ"ת "עד היכן, עד היכן, אלו המעשיות מגיעים, כי מאד עמקו מחשבותיו. אשרי מי שיזכה להשיג בהם קצת כפי מדרגתו---"

מעשה מבעל תפילה

"במוצאי שבת קודש פרשת וארא, ראש חודש שבט תק"ע" מספר מוהרנ"ת "עמדנו לפניו... ובתוך כך התחיל לספר בזה הלשון: כבר היה מעשה כזאת שהיה בעל תפילה,

וסיפר כל המעשה. ובתחילת סיפורו לא ידענו שמספר מעשה ממעשיות שלו, רק סברנו שמספר מעשה סתם שארע כך, רק אחר כך כשנכנס בדברים, הבנו נוראות הענין שמספר, שהוא מעשה נוראה ממעשיות שלו, שהם סיפורי מעשיות של שנים קדמוניות..."

מעשה הז' בעטלער'ס

כשבוע לאחר שגילה רבינו את הגילוי הנפלא של "תיקון הכללי", סיפר רבינו את המעשה האחרונה והנשגבה ביותר, והיא המעשה של "הז' בעטלער'ס" (שבעה קבצנים). היה זה בליל שבת קודש פרשת שמיני כ"ה אדר שני. רבינו יושב בשולחנו הטהור מוקף בעדת חסידיו הקרובים. הוא פנה אל אחד הנוכחים ונטל ממנו מעט טבק להריח. תוך כדי כך הזכיר רבינו את האגרת ששלח מוהרנ"ת לרבי נפתלי, אותה אגרת שהיתה למראה עיני רבינו, בה מחזק מוהרנ"ת את ר' נפתלי שיראה להיות תמיד בשמחה.

ורבינו נענה ואמר: "מה אתם יודעים איך לשמוח מתוך מרה שחורה, אני אספר לכם איך פעם היו שמחים". ואז התחיל רבינו לספר את המעשה של השבעה בעטלער'ס. וסיפר המעשה מתחילתו עד סוף המעשה של יום הראשון של הבעטליר שהיה עיור.

רבינו הפליג מאד במעלת מעשה זו, ואמר: "אילו לא ידעתי שום ענין כי אם זאת המעשה, היה גם כן חידוש גדול מאד".

מוהרנ"ת לא היה נוכח באותו ליל שבת שרבינו סיפר את המעשה, אולם חבירו ר' נפתלי היה שם, ונשאר אצל רבינו עד יום ג'. וכשחזר לנמירוב סיפר למוהרנ"ת את המעשה הזאת.

"מעשה כזה עדיין לא שמעתי..."

"עמדתי מרעיד ומשתומם" כותב מוהרנ"ת למשמע הסיפור הנורא מפי חבירו "כי אף על פי שכבר זכיתי לשמוע מפיו הקדוש דברים שלא שמעתן אוזן מעולם, תורות ומעשיות נוראות, אך מעשה כזה עדיין לא שמעתי..."

"ונסעתי מיד, ונכנסתי אליו ז"ל, ודברתי עמו מענין המעשה הנורא הנ"ל כפי מה ששמעתי מר' נפתלי, ותיקן לי כל הדברים בענין הזכרון מה שהתפאר כל אחד, וסידר לי הדברים כסדר, ואמר לי שהוא נכסף מאד לשמוע הגמר (כי כן היה דרכו שהיה מדבר, שנכסף לשמוע ולידע הענין שהוא בעצמו היה צריך לגלות)" (ימי מוהרנ"ת מ"ב).

ההמשך של הז' בעטלי'ס

החלקים הבאים של הסיפור, נאמרו על ידי רבינו בהמשכים במשך השבועיים הבאים. וסדר המעשה בהמשכים היה באופן כזה: כאשר נכנסו אליו מקורביו, היה שואל אותם איזה חדשו"ת ישנן בעולם. באותה שיחה הועלו כל מיני חדשות, החל מאירועים מקומיים וקהילתיים ועד למצב הכללי בעולם (כי אירופה כולה סערה אז ממלחמות נפוליון). הערה מסויימת תוך כדי השיחה, היתה ה"ניצוץ" לאמירת המשך המעשה.

בקשר לסיפור מהיום השביעי אמר רבינו: "העולם מדברים מהמעשה של יום השביעי, אך אעפ"כ" כותב מוהרנ"ת "לא סיפרה ולא זכינו לשמעה עוד. ואחר פסח כשנסעתי עמו לאומאן אמר שלא נזכה לשמעה עד שיבוא משיח..."

* * *

כשנסתלק האור-מתגברת האש

כמה ימים לפני פסח חזר מוהרנ"ת לביתו בנמירוב, כדי להתכונן לחג. באותו יום באו לרבינו כמה אנשים מטפליק ושאלו אותו אם לסדר עבורו דירה באומאן. הפעם נענה להם רבינו והשיב, הן.

במשך חג הפסח התפרצו הרבה שריפות בעיר ברסלב, אולם ביתו של רבינו לא נפגע. בתורה שאמר רבינו בתחילת השנה (לקו"ת סימן ס"ז) בסמוך לפטירתו של הרה"ק מברדיטשוב, תורה הנקראת 'הספד על סילוק הצדיק', צפה רבינו אז ששריפות רבות ישתוללו בזאת השנה. הצדיק הוא בחינת 'מאורי אור'-אמר רבינו-וכשנכנעין מאורי אור, אזי מתגברים 'מאורי אש', ולכן אחר הסתלקות הצדיק, שריפות באות לעולם.

השריפה הגדולה

מוהרנ"ת נסע כמה פעמים הלוך ושוב מביתו לברסלב במשך החג והימים הסמוכים לו. בליל שבת קודש ראש חודש אייר תק"ע (1810), בעת שרבינו ערך את שולחנו הטהור, נשמעו זעקות מכל עבר. שריפה עזה פרצה, שכלתה הרבה מבתחי העיר ואף גם ביתו של רבינו נפגע מן השריפה.

השריפה התפשטה יותר ואחזה בקירות בית רבינו, ואז יצא הוא עם אנשיו ואנשי ביתו לכיוון היציאה מן העיר. בדרך עבר את בית הכנסת של העיר, והביאו לו לשם מלבוש עליון, מעיל עם פרווה כדי שלא יתקרר (כי מחלתו היתה אז בעיצומה). רבינו המשיך ועבר רגלי את הנהר בקצה העיר, והלך וישב על ראש ההר הסמוך, והביט על העיר שזה עתה עלתה כולה בלהבה, ובתוך כך נשרף ביתו לגמרי, ואעפ"כ ישב בשמחה. גם בית הכנסת נשרף, אך הצליחו להציל את ספרי התורה, והביאו אותם והניחום לידו.

מוהרנ"ת מתאר עוד ממאורעות אותו ליל שבת:
"בליל שבת קודש ענה (רבינו) ואמר, שאינו יודע כלל, כדרכו כמה פעמים (שהיה מידי פעם מתבטא ואומר שאינו יודע מאומה והוא הענין העמוק של "תכלית הידיעה שלא נדע") בתוך כך נעשה רעש של השריפה שהיתה ברחוב הסמוכה לביתו, ואמר בזה הלשון: שוין! שוין! (כברי! כברי!) כי כבר היה מוכן בדעתו שיהיה שריפה, ודיבר הרבה מזה קודם. ותיכף נתבלבל השולחן. והוא ז"ל יצא בבהלה לחוץ, וכן אנחנו כולנו, ובאותה הלילה נשרף ביתו. אך, תהלה לאל, אנחנו הצלנו כל מה שהיה בביתו, מחוט ועד שרוך נעל, והוא ז"ל ישב כל הלילה על ההר שחוץ לעיר, שהוא כנגד בית הכנסת וכנגד ביתו, ושם ישב והסתכל על העיר ועל ביתו, והייתי אצלו שם בשעת השריפה, וישב בשמחה".
מוהרנ"ת, שבתחילה הלך עם רבינו מחוץ לעיר-שב בחזרה העירה, כדי לעזור להוציא החפצים מבית רבינו, ובסיימו שב אליו:
"אחר כך סמוך לאור היום באתי אליו ז"ל לשם עוד הפעם, וכבר פסקה השריפה, וכבר נשרף גם ביתו, ואמר לי שנחזור להעיר. והלכתי עמו מעבר לנהר ההולך שם, כי לא חזר עוד לביתו, כי כבר נשרף, רק הלך מעבר הנהר כדי לבוא אל הגשר שיש שם, ואני הלכתי אחריו".
"ענה ואמר לי בדרך הילוכי אחריו: מי היה אומר שאנחנו נלך בליל שבת סמוך לאור היום בדרך הזה! ואחר כך באנו אל העיר, ונכנס בבית ר' שמעון בסוף העיר מקצה מזה, בדרך שנוסעים שם לאומאן, ושם ישב כל השבת עד יום ראשון. וכל החפצים שלו הכנסנו אחר כך לבית ר' זעליג, שהיה בקצה העיר מזה, רחוק מאד מבית ר' שמעון, שנכנס בו הוא בעצמו כנ"ל".
השריפה הזאת היתה אחת הסיבות האחרונות שסיבבו מן השמים לזרז את רבינו לעקור מברסלב ולהשתקע באומאן-העיר אותה בחר למקום משכן ומנוחה עבורו לעולמים.
* * *

לקראת העקירה לאומאן

מתוך ההתרחשויות סביב העיר אומאן, והחשיבות המיוחדת שרבינו יחס להעברתו לאומאן, רואים בעליל כי כל ענין עקירתו לאומאן היה עבור להסתלק מן העולם ולהטמן שם, ולעסוק שם בתיקון העולם לדורות...
ובכן, באותו יום שלאחר השריפה, בשעות הצהריים הגיע לרבינו אחד מתלמידיו מטפליק, ובא לביתו של ר' זעליג. אותו חסיד בא להודיע לרבינו כי מצפים לו באומאן.

הלה הביא עמו את הספר "יין לבנון", שנשלח עבורו משלושת המשכילים הגדולים שבאומאן עמם התעסק רבינו שמונה שנים קודם (כפי שיתואר להלן). הספר הזה נשלח לאות לרבינו כי יתקבל בברכה באומאן (כפי הידוע, אותם משכילים היו מקורבים לשלטון העיר, והם לא הניחו לגדולי ישראל לבוא להשתקע באומאן כדלהלן).

בשמוע רבינו את ההזמנה לבוא לאומאן-כותב מוהרנ"ת: "נתאדמו פניו הקדושים ז"ל מאד!" (ואז לא ידעתי מה זה, אך אחר כך הבנתי למפרע כי זה מחמת שזה היה קריאה להסתלקותו, כי שם באומאן נסתלק).

רבינו מתחיל איפוא לעשו"ת הכנות אחרונות לקראת נסיעתו לאומאן. מוהרנ"ת נכסף מאד להצטרף עמו בנסיעתו לשם, אולם הבין שאם רבינו יסע, יקח עמו את ר' נפתלי. לבסוף מוכרח היה ר' נפתלי לחזור לנמירוב כמה שעות לפני שהגיע השליח מטפליק.

"על כן" כותב מוהרנ"ת "תיכף כשראיתי שדעתו ז"ל לנסוע לאומאן בעת שבא האיש הנ"ל מטפליק, אז התחלתי לעסוק בענין הנסיעה, כדי שיקח אותי. והוא ז"ל לא דיבר עמי מאומה מזה אם יקח אותי או איש אחר, רק אני בעצמי הלכתי וקראתי בעל עגלה אחד, ועסקתי בכל צרכי הנסיעה עד שזכיתי שלקח אותי לדרך הזה לאומאן..."

"ואלמלא לא אתינא לעלמא אלא לנסוע עמו דרך הזה דיי" מתבטא מוהרנ"ת "כי רב טוב זכיתי לשמוע בדרך הזה תורות ושיחות נוראות המחיין אותי ואת כל בית ישראל לדורות..."

"הנסיעה לאומאן-התחלה והכנה לכל התיקונים..."

"והנה אז" מתאר מוהרנ"ת בהתרגשו"ת את מאורעות אותו יום "כשבא האיש הנ"ל מטפליק בשליחות שיסע לאומאן, אז עמדתי מרעיד וראיתי נפלאות ה', שבכל ימי החורף שהיה מדבר מאומאן, ואנשי טפליק שאלו אותו אם יכינו לו שם דירה, לא רצה שיסעו בשבילו, וזה סמוך הסכים שיסעו בשביל זה, עד שפעלו שם הדירה הנ"ל בשבילו. ובתוך כך נשרף ביתו, והיינו מטולטלים עד מאד, והחפצים שלו היו מפוזרים ומטולטלים כדרך הנהוג אחרי שריפה, ולא היה לו מקום מנוחה, כי רוב העיר נשרף, בפרט כל הרחובות שסמוכים לבית המדרש ולבית הכנסת, ובתוך הפיזור והטלטול הזה, בא האיש הנ"ל מטפליק, וביקש אותו לאומאן במועדו ובזמנו, בעת שכבר נגזר מן השמים לשרוף ביתו מקודם, ולא היה לו מקום כראוי לשבת. והשם יתברך כבר הקדים הרפואה, שבאותו העת בסמוך קודם השריפה, אז דייקא ציוה שיכינו לו הדירה באומאן, ובא השליח במועדו ובזמנו, ואת הכל עשה ה' יפה בעתו".

"ואי אפשר לבאר כל אשר בלבי בזה בכתב-כותב מוהרנ"ת-כי בענין נסיעתו לאומאן, ובענין מה שזיכה אותי לנסוע עמו לשם, בזה היו תלויים עולמות הרבה עד אין קץ, וזכות ישראל לדורות, כי תיקן שם אלפי אלפים ורבי רבבות נשמות פגומות ומקולקלות, שלא היה אפשר להם להתתקן בשום אופן כי אם על ידי הסתלקותו, כאשר נשמע מפיו הקדוש בפירוש וברמז, וגם כמה טובות לנצח נצמחו מזה לישראל לדורות. כי כבר גילה שמי שיבוא על קברו ויאמר אלו העשרה קפיטל תהילים המפורסמים עתה, בודאי יעזור לו לנצח אפילו אם יהיה איך שיהיה, כידוע וכמפורסם. והנסיעה לאומאן היתה התחלה והכנה לכל התיקונים האלה לנצח! ויותר ויותר מזה מה שנעלם מאיתנו, כאשר הבננו מפיו הקדוש, על כן בכל תנועה ובכל סיבה וסיבה שסובב ה' ית' בענין נסיעה זאת-מה גדלו בהם מעשה ה' מאד מאד עמקו מחשבותיו, כי הכל היה נוגע למקום שנוגע לעד ולנצח" (ימי מוהרנ"ת מ"ו).

רבינו יוצא לאומאן

מוהרנ"ת יצא לתור אחר עגלה לנסוע לאומאן, אך ללא הצלחה. היתה זו המניעה הראשונה. כמו כן התעוררה עוד מניעה בכך שבתו של רבינו, אדל, לא רצתה בשום אופן שאביה יסע לאומאן. ואמנם, מציין מוהרנ"ת, כי דרכו של רבינו היתה לא להתעקש על שום דבר, אולם כאן הבין מוהרנ"ת שרצונו של רבינו הוא אכן כן לנסוע. ולכן חיפש הרבה, עד שהצליח לשכור עגלה במחיר גבוה.

וביום שלישי בבוקר, ד' אייר תק"ע, יצא רבינו את העיר ברסלב, כשמגמת פניו העיר אומאן. אליו התלוו מוהרנ"ת, וכן אותו יהודי שבא מטפליק להזמינו לאומאן, וכן משרתו של רבינו.

טרם צאתו את דלת הבית, בעוד ידו על המזוזה, נענה ואמר אל האנשים הרבים שנתאספו אז ללוותו בצאתו מן העיר: "תראו להתקבץ יחד ולהתפלל יחד, כי אם תתפללו בכוונה, אולי תוכלו להמשיך אותי לכאן עוד הפעם!" אמר, ולא פירש.

"השי"ת גומר תמיד!"

"כשנסעתי עמו לאומאן בסוף ימיו" כותב מוהרנ"ת "דיבר עמי על העגלה דברי תנחומין כמה שיחות נוראות קדושו"ת מאד המחיין את הנפש מאד, והבנתי מדבריו הקדושים גודל הרחמנות של השי"ת, וסוף כל סוף יגלה השי"ת האמת וייטיב אחריתנו, אז עניתי ואמרתי לפניו בהתעוררות הלב: אף על פי כן ה' ית' יגמור כרצונו. השיב לי בלשון תמיהה: מה הוא זה שאתה אומר שהשי"ת יגמור, הלא השי"ת גומר תמיד! גא-ט פירט תמיד אויס"! (חיי מוהר"ן קפ"ח).

"ולבאר כל אלה העניינים" כותב מוהרנ"ת "צריכין לספר הרבה, אשר לא יספיקו כמה יריעות. והכלל, בתחילה עלה במחשבה, כשנתקרבנו אליו, שיגמור התיקון מיד, וכמה דיבורים שנדברו מעין זה. אך אחר כך, בעוונותינו הרבים ובעוונות הדור, ומגודל התגרות השטן, עד שהרבה מחלוקת גדול עליו, על ידי כל זה נתבלבל העולם, ולא היה יכול לגמור בחייו מה שרצה. ואף על פי כן אמר, שגמר ויגמור. כי אחר שבא מלמברג זכה לדרך כזה ודיבורים כאלה, שעל ידי זה לא יכבה נרו לעולם. וכאשר שמעתי בשמו שאמר בזו הלשון: האש שלי תוקד עד ביאת המשיח!" (שם רכ"ט).

הגילוי מגדולת רשב"י

בדרך לאומאן, עברו דרך העיר לאדיזין. תושבי העיר קבלו את רבינו בכבוד, ואף ליווהו כברת דרך מחוץ לעיר.

אז בדרך, גילה רבינו את התורה הנפלאה הנדפסת בתחילת ליקוטי מוהר"ן על גודל מעלתו של התנא האלקי רבי שמעון בר יוחאי. היה זה תוך כדי שיחה שאמר, שאף על פי כן השם יתברך עוזר לישראל תמיד ואין דור יתום, וכמו שאמר רשב"י, כשאמרו החכמים בכרם ביבנה (שבת קלח ע"ב): עתידה תורה שתשתכח מישראל, ענה רשב"י ואמר: כי בזהר דא יפקון מן גלותא, כי לא תשכח מפי זרעו, ועל כן עמד רשב"י עצמו על פסוק זה "כי לא תשכח מפי זרעו" כי סופי תיבות של זה הפסוק הם אותיות 'יוחאי'- היינו שעל ידי זרעו של יוחאי המרומז בזה הפסוק-לא תשכח התורה. ואז גילה רבינו את הסוד הנורא במאמר הנדפס בתחילת ליקוטי מוהר"ן.

"עניתי ואמרתי לו" כותב מוהרנ"ת "רבי שמעון יש לו גם כן בודאי הנאה מזה, היינו מזה החידוש הנפלא. השיב: הן!

ענה רבינו ואמר: רבי שמעון בעצמו הוא ענין אחר, כי רבי שמעון הוא ע'יר ו'קדיש מ'ן ש'מיא נ'חית-אותיות שמעון"....

הסתלקות למען תיקון הנשמות

ביום שלישי לפנות ערב הגיעה מרכבתו של רבינו לעיר טפליק, אשר בדרך בין ברסלב לאומאן. אנשי העיר, ביניהם רבים מחסידי ברסלב הפצירו ברבינו שיאות להשאר ללון בעירם. רבינו סרב לבקשתם, גם כשהגשם החל לרדת, המשיכו בדרך, עד שהגיעו לכפר סמוך (הנקרא רוסאשע) על אם הדרך-שם לנו.

למחרת בבוקר, אחר התפילה, יצאו רבינו ופמלייתו לתחנתו האחרונה-העיר אומאן.

מוהרנ"ת כותב שבאותו יום עם התקרבם לאומאן, דיבר רבינו עמו בכל עת הנסיעה מהתורה של הסתלקות הצדיק (תנינא סימן ס"ז) שנאמרה בשבת בראשית, שם הוא

מדבר על העלמה שנתעלם הצדיק שהוא הפאר והיופי של כל העולם, וגם דיבר עמו מגדולת הרב הגאון החסיד מברדיטשוב...
רבינו המשיך לספר-סמוך לכניסתו לאומאן-מעשה מהבעל שם טוב ז"ל (מוהרנ"ת מציין כי כל השיחות באותו יום הובנו אחר כך למפרע, כי הם היו הקדמה להסתלקותו שם באומאן כדלהלן):
"פעם אחת בא הבעל שם טוב ז"ל לאיזה מקום, והיה שם במרה שחורה ועצבות גדול מאד, אך מי יפתח פיו לשאול אותו על זה... והיה כך יום וחצי. אחר כך, בערב שבת אחר חצות ציוה הבעש"ט ז"ל שיבקשו כל האורחים הנמצאים בעיר להביאם אצלו שיאכלו עמו בשבת, ולא היו שם הרבה אורחים, רק מצאו שני אורחים הולכי רגל והביאום אליו. אחר כך שמעו שטען עמהם הבעש"ט ז"ל" (חיי מוהר"ן ק"צ).
רבינו המשיך ואמר, שאינו זוכר היטב את המעשה איך היה, אך תמצית הענין היה, שבאותו המקום היו נשמות משלוש מאות שנים, שלא היה להם עליה, וכשבא הבעש"ט לשם נתקבצו כולם אליו, כי היו מצפים לאיש כזה שיוכל לתקנם, ומחמת זה היה לו עצבות, כי היה כבד לו ענין זה מאד. והענין היה כי היה בלתי אפשרי עבורו לתקנם כי אם על ידי פטירתו, וזה היה קשה לו מאד, על כן היה בעצבות, והזמין לו השי"ת את אלו שני האנשים, ועל ידם ניצל הבעש"ט וכו'.
מוהרנ"ת מציין: "וכל עת הנסיעה הזאת, שנסע ביום ד' בכניסתו לאומאן היה יושב כמו טרוד ומאויים, וכל זה הבינו אחר כך למפרע. כי סיפור זה מהבעש"ט הזכיר שוב בחול המועד סוכות של השנה הבאה סמוך להסתלקותו ממש. ואז הבינו הכל למפרע, שכונתו בסיפור זה היה על עצמו שהוא מוכרח להסתלק לתיקון הנשמות שקשה היה לתקנם בעודו בחיים".
ביום רביעי, ה' באייר תק"ע, נכנס רבינו לעיר אומאן להשתקע בה.
* * *

פרק כ - אומאן

כאן נאה לשכב!

היה זה לפני כשבע שנים ומחצה. רבינו עבר אז לגור בברסלב, בעזבו את משכנו בזלטיפולי. עודו נוסע בעגלה-עבר את העיר אומאן. רבינו ציוה אז לעצור את העגלה בסמוך לבית החיים העתיק אשר בה. הוא ירד מהעגלה, נכנס לתוך בית העלמין וניגש למקום מסויים, שם נעצר לזמן מה, פניו הפכו להבים. לאחר השתהות מועטה עזב את

המקום, עלה לעגלה והמשיך בדרכו. לפי גירסא אחרת, לא ירד רבינו מהעגלה אלא בישבו בתוכה הצביע רבינו לעבר בית העלמין, באמרו: "ווי שיין און גוט איז דא צו ליגן" (מה נאה ומה טוב לשכב כאן).

לאחר הסתלקות רבינו הוכח כי בדיוק באותו מקום בו שהה רבינו בעברו את בית העלמין הישן-שם הוא מקום גניזתו, והוא המקום אותו פוקדים אלפים ורבבות מישראל עד היום הזה להפקד בישועה ורחמים, ובפרט בימי ראש השנה.

שבע שנים ומחצה עברו מאז, והנה חוזר רבינו לאומאן על מנת להשתקע בה, ואמנם לא עברה אלא כמחצית השנה מאז בא לגור באחרונה באומאן-ורבינו נטמן שם עד כי יבוא שילה במהרה.

* * *

מעלתה של אומאן

רבינו התבטא על אומאן כי "כאן נאה לשכב". מהי איפוא מעלתה המיוחדת של אומאן, שבחר לישב בה בחייו, ובמיוחד מעלתו של בית העלמין בו שאף רבינו להגנז.

כדאי להעתיק מלשונו של מוהרנ"ת המביא פתרון לשאלה זו:

"דיבר עמי מענין מקום ישיבתו, ואמר, שאומאן טוב לפניו מאד... ואמר, שגם לענין הסתלקותו, כשימלאו ימיו ושנותיו לאורך ימים ושנים-טוב גם כן פה. כי באומאן היה קדושת השם גדול מאד, כי נהרגו רבים מישראל לאלפים ולרבבות, אשר מכל זה נתקדש שמו כידוע, גם רבים מתו ממש על קידוש השם, כי העכו"ם רצו שימירו את דתם, והם מתו על קידוש השם. וגם הנפשו"ת מישראל שנהרגו סתם, היא גם כן קדושת השם כידוע, וגם כמה מיתות משונות שהיה אז, וכמה גמולי חלב ויונקי שדים שנהרגו לאלפים ולרבבות, אשר כל זה היא קדושת השם".

מן הראוי איפוא להקדיש פרק נרחב על מאורעותיה הנוראות של עיר מיוחדת זו, ששם רבינו נקשר בה לנצח:

קרוב לשלושים אלף קדושים!

העיר אומאן שוכנת על הדרך הראשית בין קייב, בירתה של אוקראינה, לבין אודסה, היא עיר הנמל הידועה על חוף ים השחור.

עד שנות ת"ק (1740) נתונה היתה כל אוקראינה תחת שלטון פולין. אומאן היתה אז עיר מבצר חשובה. בשנת תק"ך (1760) לערך, מרדו כנופיות ההיידמאקים בפולנים, וכרגיל, היהודים המה המטרה הראשונה כל אימת שאומות מתגרות זו בזו, וכדבר הזה קרה גם כאן. אלפי יהודים נרצחו אז, הצוררים שילחו אש בעיר ורובה נשרפה בשריפה

הגדולה. בשנת תקכ"א (1761) בנה הרוזן פליקס פטצקי המושל הפולני, את אומאן מחדש, וטרח למען התפתחותה. הוא בנה את הגן המפורסם "סיפיפקא" הנקרא "סופיא" -לכבוד בתו סופיא.

בשנת תקכ"ח (1768) מרדו שוב ההידימאקים בפולנים, ושוב החלו לטבוח ביהודים. שרשרת של פוגרומים נוראים התחוללו אז ביהודים, באזור קייב. אלפי יהודים מהאיזורים הסובבים את אומאן ברחו לתוך העיר בתקוה ששם ימצאו מקלט.

בתחילת הקיץ של אותה שנה נטל את הפיקוד הצורר איוואן גאנטע ימ"ש, בתחילה נשלח ע"י מושל פולין להלחם נגד ההיידמאקים, אך הוא שינה מיד את עורו, ובמקום ללחום בהם, הצטרף אליהם, ושני הכוחות התאחדו במטרה להכנס לאומאן לחולל בה הרג וביזה.

הרשעים התפרצו העירה בחמת זעם, והחלו להרוג ולטבוח בכל יהודי הנקרה בדרכם. באותה שעה התקבצו אלפי ורבבות יהודי העיר לבית הכנסת הגדול שבעיר. המקום היה דחוס וגדוש ביהודים. הללו התעטפו בטליתות, וזעקו לפני אביהם שבשמים שיצילם, אך מצד שני מוכנים היו למסור נפשם על קדושת שמו יתברך.

סמוך לבית הכנסת עצרו הפורעים. גאנטע הצורר נתן אות ומיד הועמדה כמין חופה בעלת גג נמוך מעט פחות מקומת אדם, ולידה צלם, באופן שכל מי אשר יעבור דרכה ייאלץ בהכרח לשוח מעט ולהשתחוות לצלם רח"ל. ויצא הכרוז אל תוך בית הכנסת, מקום ריכוז אלפי היהודים, שכל מי שרוצה להשאר בחיים יצא ויעבור דרך החופה ונפשו תישאר לו לפליטה.

באותה שעה נתקדש שמו הגדול ית', ומכל אלפי היהודים בהם נערים ותינוקות לא נתפתה אף אחד מהם... וכולם ללא יוצא מן הכלל מסרו גופם על קדושת השם, ובחרו ליפול לידיהם הטורפות של הרוצחים השפלים לעשו"ת בהם כאוות נפשם במיתות שונות ומשונות, אך באלקים לא מרדו!

מסירות נפשם של היהודים הציתו יותר את חמתם של הצוררים עד להשחית. הללו התפרצו כחיות זעם, רצחו וטבחו ביהודים בכידונים וסכינים ושאר כלי משחית, ונחלי נחלי דם ישראל הקדושים נשפך אז כמים בכל רחבי העיר.

שלושה ימים, ו' ז' וח' תמוז נמשכה ההריגה הגדולה הזו. הרשעים האכזריים לא נחו ולא שקטו, ועברו שוב ושוב על החללים ושסעו את הגופות הקדושות, עד שהגיע מספר ההרוגים לכשלושים אלף נפש!

בעיר אומאן דר אז צדיק קדוש בשם ר' דוד חזן זיע"א (הבעש"ט נפגש עמו פעם ואמר לו בלשונו הק': "בחגורתך ייאחזו הרבה אנשים ויינצלו"). לפני כניסת ההיידמאקים לעיר התחבא עם עוד כמה יהודים במערה. ואלו הם אשר נותרו לפליטה מכל העיר הגדולה שהיתה עיר ואם בישראל. ר' דוד ואנשיו יצאו ממחבואם לאחר ששקטו הרוחות, והביאו לקבורה את כל החללים, שהתלקטו לכדי שני הרים גדולים של חללים אותם כיסו בעפר כדת וכדין, והמה טמונים בבית החיים העתיק. אותו צדיק ר' דוד חזן קשר עליהם קינה והספד וכן הוא מסיים:

"ביום ההוא בא מספר ההרוגים ערך שלושים אלף נפשו"ת מישראל, יזכרם אלקים לטובה עם שאר צדיקי עולם. יום היארצייט נקבע לו' תמוז בכל שנה ושנה".

בית החיים יקר וקדוש מאד!

על אותה אדמת קודש ממש, בה נטמנו עשרות אלפי הקדושים, שם נתחולל קידוש ה' גדול ונשגב מאין כמוהו-נגנז גם ארון הקודש של רבינו לאחר הסתלקותו. מקום קבורתו נכרה בין שתי הגבעות שהתנשאו מעל קברות הקדושים.

מוהרנ"ת כותב: "כמה פעמים הפליג רבינו מאד בשבח בית החיים של אומאן. ופעם ענה ואמר: אין אתם יודעים גודל יקרת מעלת קדושת זה הבית החיים דפה, כי הוא יקר וקדוש מאד"

* * *

"פנים חדשות" באו לעיר

גלגולים שונים ומשונים עברה העיר אומאן. אם עד שנות הפוגרומים הנוראים- היתה עיר ואם בישראל המושתתת ברובה ככולה על טהרת הקודש, ששיאה הגיע עם הקידוש השם הגדול והנשגב בתולדות ישראל שארע שם-הרי שלאחר חלוקתה בשנות התק"ן (1790) לערך, ועברה משלטון פולין לשלטון רוסיה-הפכה העיר את פניה, רוחות זרות החלו מנשבות בעיר, ההשכלה הארורה חדרה אט אט לאזור, ואומאן הפכה והיתה לאחד המרכזיים הרוסיים הראשונים לתנועה מושחתת זו, כאשר גם מכת ההתבוללות רח"ל חדרה לעיר ועשתה בה שמות.

תנועה זו הונהגה על ידי המשכילים; חייקל הורביץ, שכינויו היה "חייקל אפיקורס", ושני חתניו: הירש בר הורביץ וד"ר משה לנדא.

הירש בער היה הגדול מביניהם, ומחמת שהרבה להרשיע ולהחטיא את הרבים היה מכונה ע"י רבינו "מצח הנחש" ממש (עיין ליקוטי מוהר"ן תנינא סימן ד בביאור מושג

זה).כל אלו נתלכדו יחד להפיץ את דעותיהם הקלוקלות בעולם ולרחק את עם בני ישראל מצור מחצבתם.
שמם נישא בכל רחבי המדינה מפאת היותם אנשים מלומדים מאד וחכמים גדולים בחכמות העולם, והשפעתם היתה גם בחצרות השלטון, הם קשרו קשרים הדוקים עם הצאר הרוסי, ולאות הוקרה, העניק להם חרבות זהב-אות להערצה מיוחדת מעמו.
הללו התדרדרו מטה מטה עד שקבלו עליהם בשבועה חמורה שלא להעלות על דל שפתותיהם את שם ה', כדי שלא יבואו לידי הרהור תשובה לעולם, רח"ל.
השפעתם רבה היתה גם אצל קהילת היראים בעיר, ואימתם מוטלת היתה עליה, מפאת שלא בחלו בשום אמצעי לכפות את שלטונם, כולל גם באמצעי הלשנה למלכות.
במיוחד הבליטו את שנאתם העזה המפעפעת כנחש כלפי תלמידי הבעש"ט והמגיד זיע"א. בעת ההיא שאפו כמה מגדולי הצדיקים ביניהם הרה"ק ר' לוי יצחק מברדיטשוב והרה"ק ר' יעקב שמשון משפיטובקא זיע"א לקבוע את חצרם באומאן כדי להפוך את הגלגל ולהשיב עטרה ליושנה, אך כאן קמו שלושת העריצים ובטלו את בואם של הצדיקים. חייקל, שהכתיר את עצמו לראש הקהל, ניצל את השפעתו, וכל אימת שרב מפורסם היה מגיע לעיר היה הוא וחתניו הולכים אליו, מבזים אותו ועושים אותו ללעג ולקלס עד שהיה נאלץ לצאת מן העיר בבושת פנים.

העסק עם שלושת האפיקורסים מאומאן

כזכור, שהה רבינו באומאן בעת עקרו מזליטיפולי לברסלב, לפני מספר שנים. הוא שבת אז שבת אחת באומאן.
כאשר נודע לחייקל אפיקורס על ביקורו של רבינו בעיר, שנודע בכל הסביבה כצדיק וחכם גדול-פנה הלה אל חתניו ואמר: אלך נא אל אותו אדם מפורסם ואתהה על קנקנו, ואם אמצא בו דבר מעלה וחכמה, תצטרפו אף אתם עמי ונראה מה נעשה עמו.
באותה שעה שרבינו הגיע לעיר, הגיע אף אחד מגדולי שרי המלוכה, והתאכסן ממול לאכסניית רבינו.
מיד בהכנס חייקל לרבינו, בעודו פותח את הדלת, קרא רבינו לעברו:
"מה רוצה יהודי?".
"שמעתי שאדם גדול הגיע הנה, ורציתי לערוך אצלו ביקור נימוסין"-השיב חייקל.
"אדם גדול?" תמה רבינו "והרי ממול ביתי גם כן הגיע אדם גדול ומדוע איפוא לא תלך לבקר אצלו?"...

הדברים הברורים והאמיצים שניתכו לעבר חייקל, שלא היה רגיל במעין אלה, נחתו על ראשו כרעם. הוא נשאר עומד על עמדו כאילם.
כשחזר מרבינו אמר לחתניו: הגם שלא דברתי עמו אלא מלים ספורות, והוא גם פגע בי-אף על פי כן נוכחתי כי יש עם מי לדבר...
חייקל חזר מאוחר יותר עם חתניו, ובהכנסם לרבינו מצאו אותו באמצע אמירת תורה בפני החסידים. רבינו בראותו אותם, סובב מיד את ענין התורה והגיע לניתוח חשבון מעמיק ומסובך (ממסכת סוכה דף ח' "כל אמתא בריבועא, אמתא ותרי חומשא באלכסוני"-ראה תוס' שם שכתב "לא דק").בשמוע המשכילים את החשבון העמוק ואת ניתוחו של רבינו, נענו זה לזה בלחישה: חשבון זה מכוון אלינו ולא לחסידיו, הוא רוצה להעמידנו במבחן אם נוכל לפתור אותו...
הללו התעמקו בדברי החשבון, וכל כמה שייגעו את מוחם לא הגיעו לפתרונו הסופי, עד שרבינו נענה להם והסביר להם את החשבון בפרוטרוט, בבהירות ובטוב טעם ודעת.
הם נדהמו מרוב חכמתו ומעומק גאונותו גם בחכמת המטמטיקה וההנדסה.
"אנא, ישאר רבינו בעירנו!"-קראו שלשתם פה אחד.
רבינו השיב להם כי עדיין לא הגיע הזמן, והוא יבוא ברגע שישלחו לו את הספר "יין לבנון" (שחיבר מורם המשכיל הנודע נפתלי הירץ ויזל. כתב יד מאותו ספר היה בביתו של הירש בער).
בצאת השבת עזב רבינו את אומאן והמשיך לברסלב.
כמסופר, כעבור כשמונה שנים לאחר השריפה הגדולה בברסלב, באותו יום ראשון בו עזב את העיר, הגיע השליח מטפליק, ולמרבית הפלא הביא עמו את הספר "יין לבנון" בצרוף בקשה מאותם משכילים מנהלי העיר, שרבינו יבוא לדור באומאן.

בבית נחמן נתן

בתחילת בואו לאומאן-עד שיסדרו לו דירה קבועה-ישב רבינו בביתו של נחמן נתן רפפורט, אחד ממשכילי אומאן שמת שנה לפני כן, שם דר רבינו מה' אייר עד איסרו חג של שבועות. מוהרנ"ת מציין כי הוא שהה עמו שם כל העת.
כשאמרו החסידים לרבינו שלנחמן נתן ודאי טוב על שרבינו שוכן בדירתו-השיב להם רבינו בניחותא: "אכן כן, נחמן ונתן טוב מאד" (כלומר רבינו ומוהרנ"ת) (שיח שרפי קודש א'- קכ"ה).
כשרבינו קידש בשבת קודש בבית נחמן נתן, אמר, שהקידוש והברכה על היין נאמרים עתה בבית שמעולם לא הזכירו בו שם ה'...

מוהרנ"ת התעסק כל העת על פי בקשת רבינו להשיג דירה ראויה עבורו. והנה הגיע איש מבית 'לוקאטש', והציע בחינם את ביתו לרבינו, וכפי דברי מוהרנ"ת: "דירה נאה וטובה לפניו מאד, מחמת שיש שם כמה חדרים, וגם יש שם גן לפני החלונות, שכל זה טוב לענין החולאת הקשה שהיה לו, שהיה צריך דירה גדולה שיהיה לה אויר הרבה, אך לא איסתייע מילתא אז שיכנוס באותה הדירה".

בבית ר' יוסף שמואל

לבסוף החליט רבינו להכנס לגור בדירתו של ר' יוסף שמואל. רבינו, מפני הטעמים הכמוסים עמו, העדיף לגור בדירה זו דוקא על אף שלא היה בה מקום מספיק לכל בני ביתו, וכן לא היתה מאווררת די הצורך.

באותו חג השבועות האחרון לימי חייו, הגיעו אל רבינו חסידים רבים, אולם רבינו סירב לומר תורה, גם לאחר הפצרות מוהרנ"ת.

באיסרו חג נכנס רבינו לבית ר' יוסף שמואל, ומוהרנ"ת חזר לביתו בנמירוב לאחר ששהה אצל רבינו קרוב לששה שבועות ברציפות.

ר' נפתלי נשאר באומאן. והנה לא עברו אלא כמה ימים לאחר שובו הביתה, קיבל מוהרנ"ת אגרת מר' נפתלי שבפקודת רבינו עליו לשוב לאומאן. מוהרנ"ת אכן שב לאומאן ונשאר שם חודשיים ימים, עד אחר שבת נחמו.

* * *

חשבונו של עולם...

באותו קיץ הגיע אל רבינו אחד מתלמידיו הגדולים והחשובים, ה"ה המגיד רבי יקותיאל מטראהוויצא, שהיה מזקני תלמידי רבינו.

שתי קושיות הקשה המגיד לרבינו, כפי שמוהרנ"ת כותב: "ראשית, על מה נתיישב תחילה בבית נחמן נתן, ואח"כ בבית ר' יוסף שמואל, כי לכאורה היה צריך ליכנס בבית ר' יוסף שמואל מיד, כי הוא איש כשר וכו'. שנית, הקשה, על מה הוא מקרב ומדבר עם הקלי עולם שהיו שם באומאן. והשיב לו רבינו ז"ל בזה הלשון: מה שהקשה ראשונה, היא קושיא ישנה מכבר, למה היה העולם מתחילה תוהו ובוהו, ואחר כך נברא העולם בשלימות, היה לו להשי"ת לברוא העולם בשלמותו ומילואו מיד. והשנית גם כן אינה קושיא כלל, מאחר שהצדיקים אינם מתקרבים אלי, אני מוכרח לקרב הרשעים וקלי עולם, אולי אעשה מהם אנשים כשרים באמת"... ומסיים מוהרנ"ת: "ובאמת הודו בעצמם ולא בושו אלה הקלי עולם, שאלמלי לא נפטר רבינו ז"ל בזמן קרוב כל כך לכניסתו לאומאן היו בודאי חוזרים בתשובה שלימה באמת" (חיי מוהר"ן ר"ח).

כמה מהחולקים על רבינו ניצלו את עובדת קשריו של רבינו למשכילים, בכדי להעליל עליו כי אינו לוחם דיו נגד ההשכלה, וזה הוסיף, ברבות הימים, שמן על המדורה הבוערת של המחלוקת עליו (ועל מוהרנ"ת).

.

ולפי האמת רק רבינו הצליח עם המשכילים האיומים הללו, בידעו היטב ובירדו עמוק לסוף דעתם הנלוזה, השתמש בגישה שונה עמם, הוא קרב אותם, ובאותה עת החדיר בהם אמונה ותורה, וזאת יש להדגיש כי לאנשיו הזהיר מאד שלא יתקרבו אליהם כלל, ואילו למוהרנ"ת התיר רבינו לדבר עם הירש בער, ולר' נפתלי עם לאנדא, אך הזהירם לא לשוחח עמם בדברי תורה.

אולם רבינו הקדיש שעות רבות לדבר עמם, אך למרבית הפלא נמנע רבינו לשוחח עמם בדברי תורה, אלא בדרך עקיפה ורחוקה השפיע עליהם השפעה טהורה, הוא לא דיבר עמם בתורה ויראה, כדי שלא יבואו לעקם ולשבש את דבריו, ולא יצא מכשול מתחת ידיו.

כדאי לתאר את המשך הקשר של רבינו עם המשכילים מאז בא לאומאן, ובכך נעמוד מעט על כח קדושתו הרבה שהכניע אף את הטומאה הגדולה ביותר, את "מצח הנחש" ממש, כפי שהגדיר את המשכיל הירש בער, שלבסוף אותו אדם שנשבע לא להזכיר את שם ה'-אמר: כשאני עובר את מפתן רבינו "רייסט מען מיר ביי די פאלעס שיש אלקים בארץ---" (ביטוי שמשמעותו שתופסים אותו בכח ומוכיחים לו שיש אלקים)

ללעג ולקלס

זה זמן רב שהירש בער ולנדא התהלכו מוטרדים מקושיה מסויימת שגם מנהיגם המשכיל ויזל לא הצליח לפותרה. הם החליטו להציע את הקושיה בפני רבינו. מה מאד השתוממו שמיד שנכנסו לרבינו לדון עמו בדבר אותה קושיה, פתח הוא ושאל אותם אותה שאלה בה הם כה מתחבטים, ותוך כדי דיבור השיב תשובה קולעת שהניחה את דעתם לגמרי.

מרוב השתוממותם והתפעלותם נפלו הללו לרגלי רבינו, וקראו בהתרגשות: אכן בזאת נוכחנו מיד כי חכמתכם עולה על חכמתו של ויזל, היות שאתם השבתם תשובה שאף מורנו לא ידע עליה תירוץ-אך מהיכן כוונתם למחשבותינו?...

"אין זה אלא דבר של מה בכך-הסיח רבינו את דעתם-כי מי שיש לו דעת טהור ומוח זך וצלול, יכול לקרוא את מחשבות הזולת דרך שערות ראשו..."

הללו קבלו משום מה את התירוץ, אולם מיד לאחר צאתם החוצה-התביישו בינם לבין עצמם: עלינו?! על חכמים גדולים כמונו הצליח הרבי להערים ולעשותנו ללעג ולצחוק, כיצד קבלנו את התירוץ על היותו יודע מחשבות, הלא לא יתכן כזאת בשכל האנושי! אין זה אלא שכוח אלקים שוכן בקרבו.

עמכם אני מנהיג מדינות...

כאמור, נהג עמם רבינו מנהג ריעות והראה להם פנים מסבירות. פעם ישבו הללו אצל רבינו, ושיחקו עמו משחק "שח". בתוך להט המשחק זלזלו המשכילים מעט בגינוני הכבוד והיראה לרבינו. תוך כדי כך נכנסו מוהרנ"ת ור' נפתלי אל רבינו בחרדת קודש כנהוג. ובראותם את הנעשה, חלשה מעט דעתם. רבינו הרגיש מיד בחלישו"ת דעתם, ופנה אליהם: אספר לכם סיפור: מלך אחד גדול נהג לשחק עם אחד מידידיו במשחק השח, וכמובן בעת המשחק נשכחה מעט יראת הכבוד, עד שהמלך שכח שהוא מלך, וידידו שכח שהוא יושב כאן לפני המלך, והמשחק התנהל כאילו בין שני אנשים מן השורה, כאשר פעם מנצח המלך ופעם ידידו. תוך כדי המשחק נכנסו אל המלך שרי המלוכה כשעל פניהם נסוכה יראת הכבוד ואימת המלכות. ידידו של המלך נזכר מיד במעמדו, והחל לשחק ברמה נחותה יותר בכדי לא להביך את המלך ולא לנצחו לעיני שריו. המלך שהבין זאת-פנה אל ידידו: מה זאת שאינך משחק כראוי? אין זה מעניינך כלל, כי זאת תדע כי עמם אני מנהיג מדינות, ועמך אני משחק שח...

רבינו הצביע על שני תלמידיו הגדולים העומדים לפניו וכה אמר: "עמכם מנהיג אנכי מדינות, ואיתם אני משחק שח..."

והבדילנו מן התועים

פעם אחת נכנס אל רבינו אחד מאנשיו. רבינו שאלו, במה הוא מחזק את עצמו בעת ירידה מעבודת השי"ת. הלה השיב, כי הוא מחיה עצמו בדף גמרא. נענה רבינו ואמר: ואני הנני דר בעיר גדולה של אפיקורסים, וכל חיותי הוא מזה-שבראנו לכבודו והבדילנו מן התועים...

יש שאמרו, שזאת אף היתה אחת מכוונותיו של רבינו בעברו להתגורר באומאן, כדי לרומם את תלמידיו מוהרנ"ת ור' נפתלי, שתמיד התהלכו עם רוח שפלה ולב נשבר להקדוש ברוך הוא, כאילו הם האנשים הפחותים ביותר בעולם, וקשה היה לחזקם שיש אנשים שפלים מהם לגודל ענותנותם, ולכן נאלץ רבינו להביאם למקום כזה שם נמצאים אנשים בדיוטא התחתונה ממש, אשר נשבעו לא להזכיר את שם ה'-רק שם בקרבתם של

אותם אנשים שפלים חשו מוהרנ"ת ור' נפתלי את החיות מכך שבראנו לכבודו והבדילנו מן התועים...

מכופפים את כל העולמות

הרשעים הגדולים הללו-היה אומר רבינו-כשנכנסים הם אל הצדיק, אזי מעצם הכניסה אליו וההכנעה המעטה המתלוית לכך-נעשה תיקון גדול מאד בעולמות העליונים.
ובלשון אחרת התבטא רבינו אודותם: כשאחד מהם מכופף עצמו לצד הקדושה מעט - מתכופפים עמו כל הרקיעים!

אין אוכלים לפני התקיעות

במשך הזמן החלו המשכילים להראות סימנים של חזרה בתשובה, הקליפה העבה בה היו שרויים-החלה להתפורר מעט. היה זה בראש השנה האחרון לימי חייו של רבינו.
רבינו כבר עסק עם המשכילים כל הקיץ. בראש השנה הם הצטרפו לתפילה עם כל הציבור. התפילה נמשכה שעות רבות, והירש בער ועמיתיו אינם עוזבים את בית הכנסת. בתוך כך באה שפחתו של הירש בער לבית הכנסת לקרוא לו שיבוא לשתות ספל קפה כדי לחזק את לבו. אולם הירש בער לא נענה לה: בשום פנים ואופן לא אכניס דבר לפי לפני התקיעות-אמר. כמו כן החל לגדל מעט את זקנו.

לעזרתו של מוהרנ"ת

ועוד דבר פלא יסופר מאותו ראש השנה. עקב הדוחק הרב שהיה בעת אמירת התורה לא הצליח מוהרנ"ת לקלוט את כל הנאמר, אולם הירש בער, מחמת האימה שהטיל על הציבור, נזהרו שלא לדחפו, וכך עמד סמוך לרבינו ושמע את כל התורה מבלי לאבד מילה... מוהרנ"ת חזר עמו על התורה לפני שהכינה בכתב להגהת רבינו...
אולם כאמור רבינו חי באומאן זמן מועט מדי כדי לזכך לגמרי את הקליפות העבות של המשכילים, הם לא הזניחו את ההשכלה, אך התקרבו מעט אל היהדות הצרופה בכוחו של רבינו.

לנו חסר הרבי...

כעבור שמונה עשר יום מאותו ראש השנה, ורבינו עלה בסערה השמימה, עמד מוהרנ"ת ובכה מרורות, והזיל דמעות כמים על גודל האבידה שאין לה תמורה. נגשו אליו המשכילים ומלבם פרצה אנחה עמוקה שוברת לב וזעקו למוהרנ"ת:
וכי לכם חסר רבינו?! לנו הוא חסר! אילו היה נשאר בחיים-היינו הופכים לבעלי תשובה וצדיקים גמורים---

סיוע לקבורת רבינו

לאחר הסתלקות רבינו, טרם הקבורה, נתעוררו כמה דיעות היכן בדיוק להטמין את גופו הקדוש, ומה גם שהיה קשה להשיג את האישור המתאים מצד השלטון לקבור את רבינו בבית החיים העתיק, שכבר חדלו לקבור שם. אולם מוהרנ"ת שידע נאמנה את רצונו של רבינו להקבר דוקא בבית החיים זה-הרעיש עולמות, וזעק במלוא כוחו שמוכרחים לקבור את רבינו אך ורק בבית החיים הזה ללא כל התחכמויות.

הירש בער בשמעו את זעקות מוהרנ"ת, קלט היטב כי זאת היתה רצונו של רבינו- פנה מיד אל מושל העיר, וקיבל ממנו אישור עבור שני קברים, כוונתו היתה שיוכלו במקום הזה להקים אהל באם יהיה רצון החסידים בכך, כפי שאכן היה.

הקשר נשאר עם מוהרנ"ת

המשכילים נשארו ידידים נאמנים למוהרנ"ת גם לאחר הסתלקות רבינו. מוהרנ"ת קיים את ציווי רבינו לשוחח עמם אודות התכלית. כל אימת שמוהרנ"ת נזדמן לאומאן להשתטח על הציון הקדוש, היה הולך לבקר אותם ולשוחח עמם, והללו היו מקבלים אותו במאור פנים ובהערצה גלויה.

חכמה עמוקה

יסופר, כי פעם בעת שהיה מוהרנ"ת אצלם באומאן, העלו לפניו שאלה חשבונית מתמטית מסובכת ביותר, בהדגישם שאחד מאנשי הכמורה בעיר התייגע על פתרונה מספר שנים תמימות. מוהרנ"ת, כנראה בכדי לקרבם יותר לתורה, בקשם שיתנו לו חדר מיוחד, ויניחו אותו לנפשו, וינסה לפתור שאלה זו.

מוהרנ"ת נכנס בגפו לחדר, ועצם עיניו כשרגלו האחת נשענת על הכסא, והתעמק בשאלה ערך של שעה ומחצה. לאחר מכן יצא עם פתרון בהיר של השאלה המסובכת.

הללו נשארו עומדים נדהמים ונרעשים. הכומר המלומד-אמרו-התייגע על השאלה מספר שנים, ולאחר שפתרה היה שמח ומאושר וערך משתה לכל ידידיו ומכריו, ואילו הוא ברוב עומק תבונתו פתר זאת בזמן קצר שכזה?!...

מוהרנ"ת הוסיף לשאלה החשבונית עוד מספר, באמרו, שעתה גם אם יטרח הכומר עוד שנים רבות לא יוכל לפתרה...

לא להפוך לרודף

המשכילים התקרבו יותר ויותר אל מוהרנ"ת ורחשו לו הערצה יתירה. במיוחד כבשו את לבם תמימותו ויושר דרכו והתבטלותו בלב ונפש לעניני רבינו. הם דרשו את טובתו, והשתדלו לבוא לו לעזר בכל מה שיידרש.

בתקופה הקשה, בה סבל מוהרנ"ת רבות ונרדף על צווארו ממתנגדיו חורשי רעתו- ניגש אליו הירש בער ואמר לו, שהוא יכול לסדר באמצעות השלטון שעד עשרים וארבע שעות לא יישאר שריד ופליט מהמתנגדים...

מוהרנ"ת דחה הצעה זו בשתי ידים בנמקו את סירובו: א. הדבר לא רק שלא ישקיט את המחלוקת, אלא עוד יגבירה ביתר שאת. ב. איני רוצה להפוך את עצמי לרודף ולעשו"ת אותם לנרדפים. אין לי עצה אחרת אלא תפילה להשם יתברך שיצילני מידי רודפי נפשי.

אוי כמה צודקים אתם...

מסופר, כי פעם אחת חזר ד"ר לנדא מעיר השוק ברדיטשוב. כנהוג הביא עמו תשורות רבות ומתנות לאשתו ולמשפחתו שלא ראם זמן רב. בהגיעו לאומאן נודע לו כי מוהרנ"ת נמצא בעיר. מחמת הערצה הרבה שרחש לו, פנה מיד להתראות עמו עוד טרם שנכנס לביתו.

מוהרנ"ת, כדרכו, התחיל לדבר עמו מתכליתו של העולם השפל הזה, שאינו אלא הבל הבלים ודמיון שוא, וכל תקוותיו אינן אלא יגון ואנחה תמיד.

בשעות אלו, בחזרו טעון רכוש רב ומתנות יקרות, לא חש כל כך לנדא באפסיות העולם... הוא העלה את השאלה למוהרנ"ת: הנה זה עתה שבתי מברדיטשוב, כאשר טוב הארץ לפני, ומה חסר לי בעולם הזה?

מוהרנ"ת השיבו מיניה וביה: אפשר לשוב מברדיטשוב, ולהביא לאשתו מתנה יקרה- טבעת של זהב טהור, ואז בהגישו את הטבעת לאשתו-לא תמצא זו חן בעיניה, ודוקא על ידי כך תתעורר מחלוקת עזה בבית, עד שהמות ייטב מחיים כאלו...

ואכן, כך בדיוק קרה... כאשר הוציא לנדא ברוב חגיגיות את המתנה היקרה שקנה לאשתו, עוותה זו פניה ועיקמה את חוטמה... לא, אין המתנה לפי רוחה... לא לזאת ציפתה... התפתח ריב ביניהם, קולות וזעקות החלו להשמע, ותוך כך עזב את הבית בטריקת דלת, ורץ הישר אל מוהרנ"ת:

"אוי, ר' נתן, אוי כמה קלעתם וכונתם אל האמת!"---

רק שנים יודעים מהאמת...

שנים קשו"ת מאד עברו על מוהרנ"ת מפני המתנגדים (כפי שיתואר להלן בחלק ז), עד שמחמת הלשנה נכלא בבית האסורים כבול בשלשלאות ברזל, ועוד כהנה וכהנה יסורים וצרות נפש. המשכילים, הביטו בצער על רדיפותיו ויסוריו הקשים של מוהרנ"ת. אחד מהם ניסה לרומם את רוחו בספרו לו סיפור מעשה המתאים לענינו הוא:

בעיר המלוכה היה רופא מומחה ולו עוזר אשר לימדו את אומנות הרפואה. ביום מן הימים החל אותו עוזר גם הוא לעסוק בפועל בריפוי חולים. ההמון החל לבוא אליו. הלה ניחן בכשרון מיוחד של פרסום ושכנוע, ועל ידי כך החל הקהל לדרוש בו יותר מאשר ברבו הרופא. ברבות הזמן התפרסם שמו של העוזר בעולם הרפואה יותר מרבו מלמדו. לימים הוזמנו יחדיו הרופא ועוזרו למשתה גדול אשר נערך בחצר המלכות. בשולחן המכובדים הושיבו את העוזר במקום נכבד יותר מאשר את הרופא הגדול המלמד. באמצע הסעודה לחש הרופא לעוזרו בנימה של צער וחלישו"ת הדעת: אמנם אתה יודע את האמת מה ביני לבינך...

השיבו העוזר: אל נא תיפול רוחך, כי כך הוא דרכו של עולם מאז ומקדם: תשעים ושמונה אחוזים אינם יודעים מהאמת, ורק שנים יודעים...

יסורי החקירות

כאמור, לא לגמרי שבו המשכילים מדרכם של השכלה וחקירות. הדבר כאב למוהרנ"ת על שהוא נאלץ להתווכח עמם על עניני אמונה. ופעם אחת תוך כדי ויכוח עם מוהרנ"ת הרבו עליו שאלות וחקירות, וניסו לסחפו עמם בשאלותיהם. מוהרנ"ת נזדעק:

אהה! מה רצה רבינו ממני!!

וארא את ה'!

פעם, תוך כדי שמוהרנ"ת מדבר עמם דיבורי אמונה ותמימות, שהירש בער לא היה שלם עמהם כל צרכם, אלא רק חקר וחקר ממציאות ה' ומאמיתות האמונה, נזדעק מוהרנ"ת: "הירש בער! מה הנך מדבר עמי מהשי"ת? אני אומר לך-וארא את ה'!!!" (כלשון הנביא-ישעי' ו').

נפטר בשם טוב

הירש בער ולנדא, אם כי בלבם היו להם נצנוצי אמונה בהשי"ת, אך למעשה נשארו במחנה המשכילים, ואף הקימו בית ספר חילוני ברוסיה. בכל זאת נשארו נאמנים למוהרנ"ת והעריצו את תורת רבינו, ואל לנו לשכוח, כי אותם משכילים הרחיקו כל צדיק וכל גדול בישראל שלא יניח את כף רגלו באומאן, ואילו עם רבינו ומוהרנ"ת נתהדקו הקשרים.

לאחר הסתלקותו של מוהרנ"ת נסע הירש בער לאמריקה, משם היה משגר אגרות לתלמידו המובהק של מוהרנ"ת, רבי נחמן מטולטשין.

וכשנפטר הירש בער מן העולם, שלחו בניו מכתב, בו הם מאריכים בענין פטירתו של אביהם, בהדגישם כי בסופו של דבר הוא מת מתוך תשובה, ומילותיו האחרונות של אביהם עלי אדמות היו: אוי הרבי! אוי הרבי!---

* * *

העסק עם נשמות

רבינו דר באומאן. מחלתו התגברה עליו יותר ויותר, ובכל הזדמנות רימז על ענין הסתלקותו הקרבה והולכת.

באומאן, מלבד עסקו ועמלו של רבינו לקרב את המשכילים, החל רבינו יותר ויותר לעסוק בתיקון נשמות. הוא ראה בכך עבודה חשובה, נעלה ונשגבה עד למאד. הוא אף שקל לעזוב את תפקידו כמנהיג בישראל, ולהקדיש את עצמו כל כולו בעסק תיקון הנשמות (מוהרנ"ת מציין שאז ביום י' אייר בעודו דר בביתו של נחמן נתן עלה בלבו בתפילת שמונה עשרה בברכת 'השיבה' שמו של נחמן נתן שצריך לתקנו).

בהקשר לזה כותב מוהרנ"ת:

"ביום שני כ"ד באייר בעיר אומאן היה מדבר עמי, ואמר, שבעתים הללו הוא חפץ מאד לסלק ולהשליך מאתו העולם... ואמר, הלא כבר דברנו מזה, שמה שצריכין לבלות זמן ויגיעה לעזור לצדיק גופני בעבודת השם יתברך, היינו שהוא עדיין מלובש בתוך הגוף בזה העולם, כשרוצין לעזור לו להעלותו ולהרימו למדרגתו, הוא קשה יותר מלעזור ולהעלות אלף אלפים רשעים ברוחניות, דהיינו לתקן נשמתם. כי בעל בחירה קשה מאד לפעול אצלו לנתקו מבחירתו להטותו לדרך האמת. כי אפילו הגדול שברשעים, מאחר שהוא כבר נסתלק לעולמו, יכולים לעשו"ת עמו כל מה שרוצים וכל מה שיצוה עליו לעשו"ת יעשה, אפילו אם הוא רשע גדול מאד"...

"ואמרתי לו אז" ממשיך מוהרנ"ת לשחזר את השיחה הנוראה הזו "אבל הלא אם עוזרין לבעל בחירה, כמה מעלות טובות פועלין בזה, השיב: בודאי! זה אין צריכין לומר, אך זה שכחת מה שמבלין הזמן, וכונתו הקדושה היתה, שבודאי אם יפעלו עם הבעל בחירה בודאי יקר בלי שיעור, אבל צריכין לבלות זמן הרבה על זה לעסוק עמו, והדבר תלוי בספק אם יפעלו עמו, כי לבעל בחירה קשה מאד לעזור, ובזה הזמן היו יכולים להעלות אלפים ורבבות נשמות המתים... על כן הוא מסופק בזה הרבה... וכמדומה שדיבר אז שעולה על דעתו להרחיק נדוד מאתנו ח"ו, אך צר לו, שמתגעגע מאד אחר הראש השנה, כי בכל הקיץ הזה שהיה באומאן היה מתגעגע ומשתוקק מאד שיהיה שם עם הקיבוץ שלו בראש השנה"...

"וברוך החומל דלים" מסיים מוהרנ"ת בשמחה "אשר נתגוללו רחמיו על מידותיו, ובאהבתו ובחמלתו חמל עלינו ועל כל ישראל, ולא נתרחק מאתנו, ונשאר עמנו בראש השנה וכל ימי הקיץ... מה נשיב לה' כל תגמולוהי עלינו" (חיי מוהר"ן קצ"ז).

כמה טוב ויפה הוא הגן הזה...

זמן קצר לפני שבת נחמו, עזב רבינו את דירתו של יוסף שמואל, ונכנס לדור בדירתו של האיש הנ"ל (הלוקאטשער) הדירה המרווחת שנמסרה לרבינו בחינם, ושבתחילת ביאתו לאומאן לא אבה מפני טעמים שהיו ידועים אך לו, להכנס לדור שם. אך לפלא, שכעבור חדשיים ימים מאז כניסתו-נסתלק רבינו בדירה זו... כי זה היה המקום המיועד לו, לאיתקטר משם בקטירא דלעילא ולעלות לישיבה של מעלה.

תיכף שנכנס רבינו לדירה זו-כותב מוהרנ"ת: "בא אליו איש אחד מאומאן והתחיל לברכו שישב שם לאורך ימים, כנהוג, ואמר שבודאי דירה זו טובה לפניו, מחמת שיש בה אויר נאה".

רבינו במקום להשיב ישירות לדברי האיש-הצביע לחוץ ואמר:

"הראיתם הגן הזה כמה הוא טוב ויפה (ווי געפעלט אייך דער גארטן?). והיה האיש ההוא סובר שמשבח את הגן שלפני החלונות, השיב רבינו ז"ל והראה באצבעו על... הבית החיים, כי הבית החיים היה נראה שם ברחוק מתוך החלונות, כי היה עומד כנגדו, ואמר: על זה הגן אני אומר... אין אתם יודעים גודל יקרת מעלת קדושת בית החיים דפה..."

גודל מעלת בית החיים באומאן

"כמה וכמה פעמים" כותב מוהרנ"ת "היה מדבר עם כמה אנשים, והפליג מאד בשבח הבית החיים של אומאן, כי מונחים שם כמה קדושים אלפים ורבבות, כי שם היתה ההריגה הגדולה שנהרגו שם אלפים ורבבות נפשו"ת קדושים מישראל, והיה שם קידוש השם הרבה מאד. וכמה פעמים אמר בפירוש לפני ולפני עוד כמה אנשים, שטוב לפניו לשכב שם, מחמת שהיה שם קידוש השם הרבה מאד."

ומסיים מוהרנ"ת: "ואחר כך נתקיימו דבריו כולם, ונסתלק באומאן בבית האיש הנ"ל (הלוקאטשער) שנתן לו דירתו... אז המה ראו כן תמהו, והבינו כולם שעיקר ביאתו לאומאן היה בשביל להסתלק שם" (חיי מוהר"ן רי"ז).

'שבת נחמו' האחרון

לשבת נחמו הגיעו אל רבינו אנשים רבים. כל העת, עד שבאו האורחים, שהה רבינו בחדרו מחמת חלישותו מפני כובד המחלה שהתגברה עליו מיום ליום, אולם עבור האורחים התאמץ רבינו ונכנס להבית שכולם אכלו שם.

מוהרנ"ת מתאר מאורעות אותה שבת:

"בליל שבת קודש נכנס מחדרו לבית שהיה העולם מקובצים שם, והיה חלוש מאד מאד, כמעט לא היה לו כח לדבר. ותיכף קידש על הכוס, ואחר הקידוש ישב אצל השולחן ולא חזר לחדרו תיכף כדרכו תמיד בעת הקיבוץ. וישב בחלישו"ת גדולה, והתחיל לשיח ולדבר מעט בחלישו"ת ועייפות גדולה" (שיחות הר"ן קנ"ב).

הצדיק נופל לפשטות

"ענה ואמר: מה אתם נוסעים אצלי? הלא איני יודע עתה כלל! כשאני אומר תורה יש לכם על מה לנסוע ולבוא אלי, אבל עתה על מה באתם? הלוא איני יודע עתה כלל, כי אני עתה איש פשוט לגמרי, שקורין "פראסטאק" ואיני יודע כלל ועל מה באו העולם, והאריך קצת בשיחה זו שהוא עתה פראסטאק גמור. ואמר שהוא מחיה את עצמו עתה רק בהדרך שהלך לארץ ישראל (ימי מוהרנ"ת נ"א)."ואמר שיש לו שמחה גדולה על שזכה להיות בארץ ישראל, כי כמה מניעות וכמה בלבולים וכמה מחשבות וכמה עיכובים וסכסוכים היו לו על ענין ארץ ישראל, ומניעות מחמת ממון, והוא קפץ על כולם וגמר העובדא בשלימות שהיה בארץ ישראל" (חיי מוהר"ן רט"ו).

בתוך דבריו התחיל רבינו לבאר איך הוא עצמו קיבל הארה מעצם ענין הפשטות שהיה בדרכו לארץ ישראל. ואמר שיש הרבה סוגי פשטות בעולם. יש פשטות של האנשים הפשוטים באמת (הנקראים פראסטאקעס), ויש פשטות של הצדיק כשהוא פורש מלימודו לענינים של משא ומתן או צרכי גופו, ויש צדיק שהוא בעל השגה, ועוד יש צדיק שמחפש בגנזיא דמלכא, שמעלה זו אי אפשר לשער במוח כלל וגם הוא בהכרח שלפעמים יבטל מדביקותו ולהיות אז איש פשוט, ועי"ז הוא מחיה את כל הפשוטים ואפילו אומות העולם.

רבינו האריך אז והסביר את הענין הבלתי מובן לכל, מדוע חייב הצדיק ליפול מידי פעם לפשטות. הוא קישר זאת עם ארץ ישראל, שכל מקום שיהודי הולך הוא "כובש" את המקום ומקדשו בקדושת ארץ ישראל (ליקוטי מוהר"ן תנינא ע"ח).

מפשטות לגדלות

מוהרנ"ת ממשיך בתיאור אותו ליל שבת נחמו:

"ואחר כך (אחרי גמרו את התורה הזאת-ע"ח) בא לשמחה גדולה, וציוה לזמר "אזמר בשבחין" תיכף קודם נטילת ידים לסעודה (מה שדרכו היה תמיד לזמר אחר ברכת "המוציא"), וגם בעתים הללו שהיה חלוש מאד, על פי רוב לא היו מזמרים כלל, אך עכשיו מגודל השמחה ציוה לזמר תיכף, וגם הוא בעצמו היה מזמר עמנו יחד, ואחר כך היה מדבר ומשיח עמנו הרבה בשמחה גדולה ובחן אמיתי נפלא ונורא מאד מאד..."

געוואלד זייט אייך נישט מייאש!

"וישב כל הסעודה בשמחה רבה, ודיבר והשיח הרבה עמנו, וחיזק אותנו מאד מאד מאד בכמה וכמה מיני לשונות... ואז צעק מעומק הלב: "געוואלד, זייט אייך נישט מייאש! ואמר בזה הלשון: קיין יאוש איז גאר נישט פאר האנדין!" (אין יאוש בעולם כלל!).

מתוך העלמה-נתהפך לרצון

מוהרנ"ת מתאר בהרחבה את השינוי שחל ברבינו בין שני המצבים באותו ליל שבת, מפשטות גמורה, מהעלמה והסתרה לגדלות ורצון:

"ואי אפשר לצייר הרמזים שרמז לנו בתנועותיו הקדושים איך להתחזק עד אין קץ ואין תכלית, והתפאר בעצמו שהוא עתה בשמחה גדולה... ולצייר ולבאר החן האמת, והיופי והפאר והקדושה והיראה והשמחה של אותו שבת-לא יספיקו כל עורות אילי נביות לבאר. ואז ראינו ישועת ה' ונפלאותיו ונוראותיו העצומים, שהוא חומל על עמו ישראל בכל עת, שמתוך העלמה והסתרה כזאת נתהפך לרצון כזה. שבתחילה לא היה יודע כלל באמת, ומתוך אינו יודע כזה, בא לידי התגלות כזה. ואם באמת אין אנו יודעין כלל בענינו הקדוש, בפרט בענין האינו יודע שלו שהוא ענין עמוק ונסתר מאד... אף על פי כן במה שמתנוצץ בדעתנו ראינו אז נפלאות ונוראות אשר אי אפשר לבאר ולספר".

ועדיין דבריו חיים וקיימים...

"והעיקר מה שראינו ישועת השם, מה שחמל עלינו ברחמיו הפשוטים וגילה לנו דברים האלה שהיו מחיין אותנו ומחזקים אותנו מאד מאד בלי שיעור וערך, את כל אחד ואחד מהיושבים שם. וכל אחד ואחד נדמה לו שעמו לבד הוא מדבר ושאליו לבד מגיעים כל הדברים האלה. וגם בחסדו הגדול כבר זכינו להחיות עם רב עם הדברים האלה, ועדיין דבריו חיים וקיימים ונאמנים ונחמדים לעד ומחיין נפשו"ת הרבה. מה אדבר, חסדו גבר עלינו ואמת ה' לעולם" (שיחות הר"ן קנ"ג, חיי מוהר"ן רט"ו).

החכמה הגדולה-לא להיות חכם...

לסיום השיחות והתורות של אותה שבת נחמו מיוחדת במינה, יש להוסיף כי אמנם רבינו הדריך מאז ומקדם את אנשיו החונים על דגלו, להתנהג בתמימות ובפשיטות, כמו

שנאמר (דברים יח יג) "תמים תהיה עם ה' אלקיך". כפי שרבינו כותב לא אחת. וכמו שכותב בליקוטי מוהר"ן "החכמה הגדולה שבכל החכמות-לבלי להיות חכם כלל... אחרי כל החכמות, אפילו מי שיודע חכמות באמת, צריך להשליך כל החכמות ולעבוד את ה' בתמימות, בפשטות גמורה בלי שום חכמות, וזה היא החכמה הגדולה שבכל החכמות..." (ליקוטי מוהר"ן תנינא מ"ד).

* * *

הפשיטות והתמימות הם מהיסודות העיקריים עליהם מושתתת כל דרכו של רבינו. הוא הבסיס להרבה משיחותיו ותורותיו. זהו גם הלקח מהסיפור הנורא "החכם ותם" שרבינו סיפרה לפני שנה, שמחד גיסא עד כמה התדרדר החכם שהלך בחכמות ובערמות, ולאידך גיסא לאיזה מדריגה רמה הגיע התם על ידי תמימותו ופשטותו האמיתית. הדרך היא לקיים רצון ה' כפי אשר ציוה, להתפלל בפשטות ובכונה, לבקש ממנו ית' על נפשינו, לומר תהילים ובקשות, ומעל לכל להשיח לפניו ית' את כל אשר עם לבבו בהתבודדות. אותה דרך של פשיטות שרבינו לימד באותה שבת נחמו נחקק בלב מוהרנ"ת לכל ימי חייו.

שיחה של רבינו

לאחר השבת כתב מוהרנ"ת את התורה, והביאה לפני רבינו כפי שהוא ממשיך לתאר כל פרט ופרט:

"ביום ראשון כתבתי זאת התורה, ואחר כך הבאתי הכתב לפניו, ותפס בידו ברפיון ידים, ומחמת זה נפל מידו לחוץ על הארץ לפני החלון, שהיה עומד לפניו אז והסתכל בו לחוץ לתוך הגן, והגבהתי הכתב, וחזרתי ומסרתי לידו הקדושה, והסתכל וראה בו כל מה שכתוב עד הסוף. אחר כך ענה ואמר: מה זה כתבת, הלא זה שחתי לי בעצמי?! והדברים עתיקים" (שיחות הר"ן קנ"ג).

זמן קצר לאחר מכן שב מוהרנ"ת לנמירוב. הוא נשאר ששה שבועות בביתו, וחזר לרבינו בסוף חודש אלול, ביום שלישי סמוך לראש השנה.

* * *

פרק כא - ראש השנה של רבינו

מעלת הקיבוץ בראש השנה

מתחילת התקרבותו לרבינו-זה שמונה שנים-למד מוהרנ"ת היטב שצריך להיות בראש השנה אצל רבינו, והוא אחד מהעיקרים בדרכו. מאז הקפיד מוהרנ"ת על כך, ולא ויתר על זה בשום פנים ואופן, יהיה מה שיהיה.

אולם ללא כל ספק, הראש השנה שהטביע את חותמו על מוהרנ"ת ועל כל המשך חייו לעתיד, היה הראש השנה הזה, האחרון לחיי רבינו, שמונה עשר יום לפני הסתלקותו.

העיקר אצלי הוא ראש השנה!

המפתח-אם שייך לכנותו כך-לכל עניני רבינו הוא הראש השנה, כמו שרבינו הפליג בזה והתבטא: "גאר מיין זאך איז ראש השנה" [כל עניני הוא ר"ה]. וכן: "הראש השנה שלי עולה על הכל"! ועוד בכמה דיבורים מופלגים בגודל המעלה לבוא אליו לראש השנה.

ובכן, "בכל אותו קיץ" כותב מוהרנ"ת "היה מצפה מאד שנהיה שם בראש השנה, כי העיקר אצלו הוא ראש השנה. ואמר: שכל עסקו הוא ראש השנה"... ועוד אמר רבינו: "אצלי העיקר הוא ראש השנה. ומיד כשעובר הראש השנה מטה אני אזני לשמוע אם מכים כבר על הכותל לעורר לסליחות של השנה הבאה..." (שיחות הר"ן רט"ו).

המניעות של רבי אהרן

כאמור, לאחר שבת נחמו של שנת תק"ע, שב מוהרנ"ת לביתו, וחזר אל רבינו לקראת ראש השנה, ביום שלישי דסליחות. מאז כבר לא שב לביתו, ושהה אצל רבינו כל ימי הדין והרחמים, עד לאחר הסתלקותו ביום ח"י תשרי תקע"א.

הוא נסע לרבינו יחד עם רעהו ר' נפתלי מנמירוב. ויהי בהיותם בדרך לעלות להיראות את פני רבינו, פגשו ברבי אהרן, אחד מבחירי תלמידי רבינו, רבה של העיר ברסלב, כשהוא נוסע בכיוון ההפוך, הוא שב זה עתה מאומאן, והוא בדרכו חזרה לביתו, להיות בראש השנה בברסלב...

"עכשיו אתה חוזר מהרבי?!"-שאלו שניהם בתדהמה את ר' אהרן. ור' אהרן סיפר להם גופם של דברים. ומעשה שהיה כך היה:

סמוך לראש השנה הגיע ר' אהרן לרבינו. הוא השיח את לבו לפני רבינו, שהגם שרצונו חזק ואיתן להיות אצלו בראש השנה, ולשם כך בא מברסלב עירו לאומאן, אולם תוך כדי כך הגיע לו מכתב מחשובי תושבי ברסלב, בו הם מפצירים ומתחננים אליו שהוא מוכרח לשוב לעירו להיות עמם בראש השנה. הם טוענים: לא זו בלבד שרבינו עזבם בזאת השנה, והם נשארו כצאן ללא רועה, עוד רוצה אף הוא להיעדר מהעיר בימים

נוראים אלו. ר' אהרן בידעו את גודל מעלת הראש השנה של רבינו, לא רצה להיענות להפצרותיהם, אולם בכל זאת החליט לשאול את רבינו על כך.
אמנם כן, השיבו רבינו עליך לשוב לביתך להיות עם צאן מרעיתך. ר' אהרן לא האמין שזו תהיה התשובה, והחל להתחנן על נפשו שרבינו לא יורהו לנסוע הביתה. ברם, רבינו לא נענה לו, הוא שלחו מעל פניו שיסע מיד לביתו להיות עם אנשי עירו. אולם רבינו הוסיף: אינך יכול לתאר לעצמך את הצער שיהיה לי כשלא תהיה עמנו בראש השנה.
"אם כן" ביקש ר' אהרן "אשאר כאן". אולם רבינו לא הסכים עמו, ור' אהרן שב לביתו.
ר' אהרן סיפר זאת למוהרנ"ת ור' נפתלי. "אעפ"כ" אמרו לו "היית צריך להשאר". הם מיחו בפניו, שאין נכון הדבר לא להיות אצל רבינו בראש השנה.
"אנחנו" סיימו שני החסידים הנאמנים "אפילו היה רבינו מגרשינו בקורות הבנין (מיט דריקעס), לא היינו מסכימים ללכת מעמו בראש השנה" (ע"פ שיח שרפי קודש א'-קי"ז). 1

אין דבר גדול מזה!

בהקשר לסיפור זה עם רבי אהרן, כותב מוהרנ"ת: "בערב ראש השנה האחרון באומאן, עמדנו לפניו בעת שנתנו לו הפתקאות שלנו ומעות על פדיון, אז שאל על איש אחד מנמירוב שלא בא לראש השנה, והתחיל ר' נפתלי לתרצו, ולא קיבל הדברים והקפיד עליו מאד. ואחר כך דיבר עוד מאחד (רבי אהרן) שלא בא לראש השנה מחמת ריבוי המניעות, ואמר שעליו יש רחמנות גדול, כי רצה באמת להיות כאן על ראש השנה, אך נמנע מחמת הנ"ל. אחר כך ענה הוא ז"ל ואמר בקול חזק מעומק הלב:"
"ומה אומר לכם, אין דבר גדול מזה! היינו מלהיות אצלו על ראש השנה. ואמר בזו הלשון בקול זיע סגיא: "ווי אזוי זאל איך אייך זאגן, קיין גרעסערס דערפון איז נישט פארהאנען"...

הראש השנה שלי עולה על הכל

עוד כותב מוהרנ"ת:
רבינו אמר: "הראש השנה שלי עולה על הכל, והיה פלא אצלי, מאחר שהמקורבים שלי מאמינים לי, ולמה לא יזהרו כל האנשים המקורבים אלי שיהיו כולם על ראש השנה איש לא יעדר, כי כל ענין שלי הוא רק ראש השנה".
"והזהיר לעשו"ת כרוז, שכל מי שסר אל משמעתו ומקורב אליו, יהיה על ראש השנה אצלו, לא יחסר איש. ומי שזוכה להיות על ראש השנה ראוי לו לשמוח מאד מאד. 'אכלו

מעדנים ושתו ממתקים כי חדות ה' היא מעוזכם'-זה נאמר על ראש השנה" (חיי מוהר"ן ת"ג). 2

"אחד אמר לו" "כותב מוהרנ"ת "שהיה ניחא לו יותר להיות אצלו על שבת תשובה ולא על ראש השנה, כי אין לו מקום לעמוד שם בבית המדרש, וגם אין לו אכסניה טובה לאכול וללון, ומחמת זה דעתו מבולבלת מאד ואינו יכול להתפלל בכונה, על כן טוב היה לפניו להיות אצלו בזמן אחד ולא בראש השנה". השיב לו רבינו ז"ל בזה הלשון: "אם לאכול או שלא לאכול, אם לישון או שלא לישון, אם להתפלל או שלא להתפלל (רצונו לומר, שלא להתפלל בכונה כראוי) אך ורק שתהיו אצלי על ראש השנה, יהיה איך שיהיה".

מתנה מהשם יתברך

"ענה ואמר: הראש השנה שלי הוא חידוש גדול, והשם יתברך יודע שאין הדבר הזה בירושה מאבותי, רק השם יתברך נתן לי זאת במתנה, שאני יודע מהו ראש השנה. לא מבעיא אתם כולכם, בודאי תלויים בראש השנה שלי, אלא אפילו כל העולם כולו תלוי בראש השנה שלי" (שם).

ועוד אמר רבינו:

"יכולים אז אנשים לקבל תיקונים מה שבכל השנה לא היה באפשר שיהיה להם תיקון בשום אופן, אעפ"כ בראש השנה יכולים אפילו הם לקבל תיקון... כי אמר שהוא עושה בראש השנה ענינים ותיקונים מה שבכל השנה גם הוא אינו יכול לעשות" (שם).

מכל פסיעה נברא מלאך

רבינו הפליג פעם בגודל מעלת הנסיעה אליו, וכה אמר:

"אחלי שאזכה לראות אור בהירות הדרך שאתם נוסעים אלי---ואמר שבכל פסיעה ופסיעה שלהם כשנסעו אליו נברא מלאך. ואמרו לו: הלא גם כמה יגיעות יש לנו וכמה פסיעות אנו הולכים קודם ששוכרים העגלה לנסוע, השיב: בודאי גם זה בכלל, כי גם מאלו הפסיעות נברא מלאך..." (שם רצ"א).

הקיבוץ נמשך גם לאחר הסתלקותו

מוהרנ"ת השיג ברוב תבונתו, כפי שקיבל מרבינו, שענין גדול ונשגב זה של להיות אצל רבינו בראש השנה נמשך גם לאחר הסתלקותו, והחיוב לבוא אליו לאומאן בראש השנה קיים גם לאחר שרבינו נגנז באומאן עם עלותו לשמי רום.

מוהרנ"ת מביא שהוא למד ענין זה ביתר תוקף באותו ראש השנה האחרון לימי חייו:

"ומכלל דבריו הקדושים שדיבר עמנו אז למדנו כמה דברים: למדנו עוד הפעם עוצם גודל החיוב להיות אצלו על ראש השנה, כי אע"פ שידענו זאת מכבר, אעפ"כ מריבוי דבריו הקדושים אז בזה, ומתנועותיו הנוראות אז, הבינו עוצם החיוב יותר ויותר, שאי אפשר לבאר זאת בכתב".

"וגם אז למדנו שרצונו חזק להיות אצלו באומאן על ראש השנה תמיד לאחר הסתלקותו! ושאין דבר גדול מזה---"

"גם למדנו כמה צריכים לחזק לשבר המניעות מדבר שבקדושה, בפרט המניעות מלהיות על ראש השנה, שצריכים לשברם ביותר..."

ה"קיבוץ"-לדורות

מוהרנ"ת בידעו היטב את החשיבות העליונה של הראש השנה של רבינו-ייסד את התשתית לקיבוץ הכללי דחסידי ברסלב. והוא אשר הבין מכל האזהרות של רבינו בשנה האחרונה לחייו הק' שנמשיך אף לאחר הסתלקותו לבוא אליו על ראש השנה לאומאן מקום גניזתו. והוא אשר הכינו, יסדו וטפחו מהמסד ועד הטפחות, וכל המשך הקיבוץ הקדוש עד היום הזה- נמשך ממוהרנ"ת. מוהרנ"ת הנהיג הלכה למעשה את כל מהלך סדר הקיבוץ, והוא אף בנה במו ידיו את ה"קלויז" הידוע לתפילה בראש השנה, (הקלויז שופץ ונבנה מחדש באבני גזית בשנת תרס"ג) המתנוסס באומאן עד היום הזה (לדאבון לבנו הוא נמצא עדיין בידי השלטונות, אם כי באופן עקרוני כבר סוכם להשיבו לחסידי ברסלב).

* * *

מאורעות ראש השנה האחרון

בראש השנה האחרון לחיי רבינו התקבץ אצל רבינו ציבור גדול מאד מה שלא היה עד אז, וכפי המקובל היו אצלו כשש מאות איש!.

בסמוך לראש השנה, עזב רבינו את ביתו המרווח של ה"לוקאטשער" ועבר לגור בדירה בה דר בתחילת ביאתו לאומאן, בביתו של נחמן נתן. דירה זו התאימה לדעתו הק' יותר לערוך שם את ימי הדין בתפילות ואמירת תורה. ואכן בבית זה שהה עד לאחר יום הכיפורים, שאז חזר אל הדירה של הלוקאטשער, והיא היתה הדירה האחרונה-שם נסתלק.

ראש השנה האחרון לחיי רבינו חל ביום שבת קודש ויום ראשון. ומכאן ואילך היו אלו שמונה עשר ימיו האחרונים עלי אדמות, ומוהרנ"ת מתאר אותם בארוכה על כל צעד ושעל וכל פרטיהם ודקדוקיהם.

מחלתו הנוראה של רבינו היתה בשיא התגברותה, והדבר נראה וניכר היטב על פני רבינו. ביום שבת, נחלש רבינו עד מאד, "ההוסט" (השיעול) התגבר מאד, והחל לפלוט הרבה דם, והמצב היה קשה מנשוא כפי שמוהרנ"ת מתאר:

הקאות של דם

"בראש השנה האחרון שהיה באומאן, שחל ביום ש"ק אז נחלש מאד באותו יום, דהיינו ביום שבת קודש א' דר"ה, והתחיל לצאת דרך פיו דם הרבה, והוא היה מתיירא מאד כשיצא ממנו דם ע"י ההוסט, בפרט עתה שיצאו ממנו דמים הרבה בלי שיעור, והיה חלש מאד..."

"ודרכו היה תמיד לומר תורה ביום א' דר"ה לעת ערב בין השמשו"ת של יום ב'..."

"אחר אכילת סעודת שחרית, שאז היה דרכו להתחיל להכין עצמו לומר תורה... התחיל להתגבר עליו חולי ההוסט בהתגברות גדולה מאד, והתחיל לפלוט דם הרבה על ידי ההוסט, מה שלא היה כן זמן רב, כי אף על פי שההוסט (השיעול) לא פסק ממנו כל ימי חליו, שנמשך יותר משלוש שנים, אבל לא היה ההוסט כי אם עם ליחות אבל לא עם דם, והתגבר עליו ההוסט עם יציאת דם הרבה מאד, והיה פולט דם הרבה כמו קילוח מים ממש, אשר לא יאומן כי יסופר, כי נתמלאו כמה כלים מדמו, והיו לו הקאות הרבה, ואמר שמעולם לא היו לו הקאות כי אם אז באותו העת, ותוקף התגברות החולאת אז היה בלי שיעור, עד שכמעט היה נסתלק אז..."

עינינו כלות שייכנס לומר תורה...

"ונמשך כמה שעות עד שנעשה לילה, ונמשך גם לתוך הלילה איזה שעות, ואנחנו כבר היינו עומדים מוכנים בבית אחר, והיינו מצפים שיכנוס ויאמר תורה. והיינו שם אנשים רבים מאד, כמה מאות אנשים, הן אורחים אנשי שלומינו, שהיו אז רבים מאד כמה מאות, חוץ שאר אנשי העיר שבאו ג"כ לשמוע תורה מפיו הקדוש, והיו עינינו כלות כל היום שיכנוס. והיה שם דוחק גדול שלא היה אפשר לסבול, וכמעט היה סכנת נפשו"ת מגודל הדחק, ונמשך לתוך הלילה, ועדיין לא נכנס מחמת התגברות החולאת מאד..."

"מה לעשות"...

"אחר כך שלח לקרוא אותי, ובאתי אליו, וכבר היו נרות דולקים בחדרו, וקצת אנשים עומדים לפניו, היינו רבי שמעון ואחיו ר' יחיאל ז"ל ועוד מעט אנשים... והתחיל לקבול לפני מה לעשות, והוא ז"ל היה יושב וסף של נחושת עם דם הרבה עמד על ירכו, והוא ישב על מיטתו וכמעט שהיה הסף מלא דם. והתחיל לדבר עמי מה לעשו"ת בענין אמירת התורה. ובתחילה השבתי לו: מה לעשות, מאחר שאי אפשר, אך הוא ז"ל השיב שיש

רחמנות על העולם שבאו ביסורים וטרחות וכו', וגם כל הקיץ היה מצפה על ר"ה זה שיאמר תורה בראש השנה באומאן, והבנתי שכוספו מאד שאעפ"כ יאמר תורה..."

הריני מוכן למסור נפשי...

"והתחלתי לדבר עמו ואמרתי לו: הלא כשבאתם מלמברג הייתם ג"כ חלוש מאד מאד ולא היה שום דרך הטבע שתאמרו תורה-כי גם אז היה חלש מאד-ואעפ"כ אמרתם תורה אז הרבה בראש השנה. כדברים האלה דברתי עמו עוד ועוד".

"ענה ואמר: אם כן אמסור נפשי! והרים ידיו כמדבר: הריני מוכן למסור נפשי בשביל לומר תורה! כי באמת היה מסירות נפש עצום אז שיאמר תורה בחלישו"ת כזה שהיה כמעט שיגווע בכל עת".

המקום המיועד לאמירת תורה

"אך ציוה עלי להעמיד הכסא שיאמר עליו תורה, להעמידה סמוך לפתח, כדי שאם יבוא לידי סכנה ע"י אמירת התורה ויהיה נחלש מאד-שנוכל להוציאו מהרה משם... ואמרתי לו שקשה לשנות להעמיד הכסא במקום אחר מהמקום שהועמדה שם מקודם מחמת גודל הדוחק מהעולם שהם עומדים צפופים ודחוקים מאד. השיב: אם לא תעמיד הכסא סמוך לפתח, בודאי לא אכנוס לומר תורה".

"ותיכף נכנסתי לשם ועשיתי שם רעש גדול, והכרחתי את העולם להתפזר עד שנשאנו את הכסא ממקום שהיתה עומדת שם תחילה, אל המקום אשר צוה עלי, דהיינו סמוך לפתח. ואח"כ הודיעו לו ונכנס הוא ז"ל וישב על הכסא, ואנחנו עמדנו אצלו. והבית היה מלא אנשים הרבה מאד והיה שם דוחק גדול שהיה קשה מאד לסבול כמעט שעמד אחד על חבירו, והיה שם רעש גדול, וקצתם לא יכלו לסבול והוכרחו לצאת שלא ישארו חלשו"ת (התעלפות) ורובם ככולם סבלו הדוחק הגדול בלי שיעור".

אמר התורה בנס נפלא...

"ואחר כך נכנס בחלישו"ת גדולה מאד, ועלה וישב על הכסא הגבוה שעשו בשביל אמירת התורה, והוא ז"ל בעוצם חלישותו ישב על הכסא בין ריבוי עם כזה, וישב קצת כדרכו, ואחר כך פתח פיו הקדוש ואמר תורה נפלאה הנ"ל בקול נמוך... ולא היה שום דרך הטבע שיגמור תורה ארוכה כזאת בחלישו"ת כזה, כי כמעט לא היה אפשר לו לדבר אפילו דיבור אחד מעוצם חלישותו, מכל שכן תורה גבוהה וגדולה כזו... אך בעל הרחמים אשר מחשבות לבו לדור ודור חמל עלינו ועל כלל ישראל לדורות, ועמד בעזרו עד שגמר התורה בנס נפלא, אך סיום התורה איך היא מרומזת בפסוק 'תקעו' שהתחיל בו לא סיים אז עד אחר יום הכפורים, שאז סיים הפסוק ע"פ התורה הזאת לפני... והתורה

שאמר אז היא התורה תקעו תוכחה בליקוטי תנינא בסימן ח' עיין שם... זכינו שגמר אז כל התורה באריכות גדולה מאד, ואחר כך הלך משם לחדרו, אשרי עין ראתה זאת" (חיי מוהר"ן רי"ט, ימי מוהרנ"ת י"ב).

התורה האחרונה-תקעו תוכחה

מוהרנ"ת ראה בתורה זו שנאמרה במסירות נפש בראש השנה האחרון, את צוואתו של רבינו לדורות. הוא דיבר אז מענין התחדשו"ת הבריאה לעתיד לבוא "כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים" (ישעיה יא ה) ואז יתעורר שיר של חסד בעולם שיתנגן על כינור בעל שבעים ושנים נימים (גימטריא חסד), ואז יתגלה שהכל מתנהג ע"י השגחתו יתברך לבד.

רבינו ממשיך בתורה זו לדבר אודות תיקון העתיד, שצריכים להכין את העולם לכך, ולעוררם על ידי תוכחה, אולם כאן מאריך רבינו לבאר כיצד לומר תוכחה, כי לא כל אחד ראוי לומר תוכחה (כי אין המדובר בתוכחה רגילה כשרואים שאחד נכשל בעבירה, שלזה כל אחד יהיה מי שיהיה חייב להוכיח ולמנוע מן העבירה, אלא מדובר בסוג תוכחה לעורר את חבירו לשחררו מהחבל שהסט"א כורך סביבו, להשליך ממנו את שאיפותיו הגשמיות, ואת תאוותיו הרעות והזרות-הרי"מ שכטר שליט"א) "וצריך שעל ידי תוכחתו יוסיף ויתן ריח טוב בהנשמות" ולומר תוכחה כזו צריכים לקול מיוחד דקדושה. והקול הזה נמשך מאותה נגינה נפלאה, שעתידה להנגן על ידי הכינור בן הע"ב נימים...

מפתח להשתלשלות זו, שהיא תיקון העולם לעתיד, היא התפילה, בבחינת דין, של הצדיק הבעל כח גדול, שבכוחה לפדות את הנשמות האחוזות בין כוחות הטומאה, שהם יקיאו את כל ניצוצות הקדושה שבהם, ועל ידי כך תחזור רוח הנבואה, שלימות האמונה הקדושה והתחדשו"ת הבריאה, עד שיבוא העולם אל תיקונו.

"ועיקר התפילה" ממשיך רבינו בתורה עמוקה ונפלאה זו "על ידי שנתוסף שכן מישראל, כי כל מה שנתוסף שכן מישראל, נתרבה ונתגדל התפילה במאד מאד. וזה בחינת הקיבוץ של ישראל, כי כל מה שנתקבצין ונתרבין ביותר נפשו"ת ישראל ביחד נתרבה ונתגדל ביותר מאד מאד בית התפילה, כי שלוש אבנים בונות ששה בתים, ארבע אבנים בונות עשרים וארבעה בתים, חמש-מאה ועשרים בתים וכו' עד שאין הפה יכול לדבר והלב לחשוב, כדאיתא בספר יצירה (סוף פרק ד).נמצא שכל מה שנתוסף אבן אחת נתרבין הבתים ביותר בכפל כפלים כנ"ל. והנפשו"ת הן בחינת אבנים, בבחינת (איכה ד א) 'תשתפכנה אבני קודש' והבתים זה בחינת (ישעיה נו ז) 'כי ביתי בית תפילה'".

"נמצא, שכל מה שנתוסף ונתרבה נפש אחת להקיבוץ של ישראל, נתרבה ונתגדל מאד בית התפילה, כי עכשיו כשנתוסף עוד נפש אחת להקיבוץ, נעשים צירופים אחרים חדשים הרבה מאד מאד כפלי כפליים כמה וכמה פעמים." (ליקוטי מוהר"ן תנינא ח' ו').
הדברים הללו עמוקים הם ונשגבים מבינתנו, אולם מוהרנ"ת הבין בהם, שכונתו, מלבד בפשיטות, היא לקרב רחוקים ולהביאם לבית התפילה, גם לענין הקיבוץ של ר"ה באומאן (ובאמת, רבינו בעצמו מקשר בתורה זו את כל עניני המאמר לראש השנה, כמו שכתוב באות י"א "וזה בחינת ראש השנה", עיי"ש) שכל נפש אשר מתוספת לקיבוץ, מוסיפה פי כמה אבנים ובונה בנינים וצירופים נפלאים פי כמה וכמה.

רבינו מגיה את התורה

בזמן שרבינו אמר את התורה הארוכה הזאת, היה קשה למוהרנ"ת לשמוע היטב את כולה עקב הצפיפות והרעש ששרר שם כאמור. ולכן נאלץ מוהרנ"ת, לפני שהעתיק את התורה והגישה לרבינו-לחזור עליה עם עוד כמה מהחסידים.
לבסוף העלה מוהרנ"ת על הכתב את כל התורה, והראה אותה לרבינו. ורבינו, על אף חולשתו הרבה, תיקן בכמה מקומות, ואף הוסיף בה סעיפים שנשכחו. רבינו הזהיר אז את מוהרנ"ת לכתוב כמה חשוב לחפש אחר צדיק האמת (ראה ליקוטי הלכות הלכות שלוחין ה' ד').
באותה הזדמנות חפץ מוהרנ"ת לשוחח עם רבינו בעניניו הפרטיים, אך נמנע מכך בגלל חולשתו של רבינו.

* * *

פרק כב - ימי רבינו האחרונים

אי אפשר שהשי"ת יעשה זאת

חולשתו של רבינו התגברה עליו יותר ויותר. ביום שני דר"ה לא נכנס להתפלל עם הציבור, רק התפלל בחדרו הסמוך, ואף לא נכנס לאכול עם הציבור כדרכו.
והנה, הגם שכל הציבור שבא לראש השנה ראו בעליל שמצבו של רבינו קשה מאד, והמחלה התפרצה באופן מבהיל, אף על פי כן לא רצו החסידים, ובמיוחד מוהרנ"ת, להעלות על מחשבתם כי יום ההסתלקות כה קרוב... הם לא שמו לבם לרמזים היוצאים מפיו, שכל דבריו הם דברי צוואה לדורות עולם, ולכן חזרו כולם לביתם מיד לאחר החג, ואף גם בנותיו וחתניו של רבינו נפרדו ונסעו, כפי שמשתפך מוהרנ"ת:

"בראש השנה האחרון, סמוך להסתלקותו אמר שהיו צריכים לחזק אז בתפילה ביותר, ואמר שעכשיו ראוי לכם להסתכל יותר... ובעוונותינו הרבים לא שמנו לב לדבריו הקדושים ולא זכינו להבינם. ובסמוך נסתלק מאור עינינו, הודנו, פארנו, קדושתנו. אבדנו מה שאבדנו, אילו כל הימים דיו, וכל האגמים קולמוסים וכו' לא יספיקו לבאר אחת מאלף ורבבות מה שהפסדנו בעוונותינו הרבים. אויה לנו כי שודדנו..."

מוהרנ"ת מציין כי הסיבה לכך שלא רצו להאמין כי הנה עומד הוא להסתלק, כי לאחר ראש השנה דיבר רבינו עם כל אחד ואחד על צרכיו בעת הפרדו מעמו, וכתוצאה מכך לא חשב אף אחד שפטירתו קרובה, גם לא בני ביתו:

"ועוצם חלישותו בכל אלו הימים אי אפשר לבאר, ואף על פי כן דיבר עם העולם, ודיבר עם כל אחד ואחד כדרכו תמיד, עד שלא עלה על דעתם שיסתלק בסמוך, כי אם היה עולה על דעתם זאת, לא היו נוסעים ממנו. ואפילו בנותיו וחתניו שיחיו כולם נסעו משם אחר ראש השנה, כי לא עלה על דעתם שיגיע הסתלקותו כל כך מהרה, אף על פי שבאמת אם היינו משימים לב קצת היינו רואים בעינינו שהוא סמוך מאד להסתלקותו, ושהוא חי בנס בכל רגע ורגע. והוא ז"ל בעצמו העיר לבבנו פעמים אין מספר והודיע לנו בכמה לשונות, שסמוך מאד שיגוע, אך בעוונותינו הרבים לא שמנו לבנו לזה, והיה נדמה בעינינו שאי אפשר שהשם יתברך יעשה זאת ליקח מהעולם אור צח וכו' וכו' כזה בימים האלה... ועל ידי זה אבדנו מה שאבדנו, מה שהיינו יכולים לשמוע ממנו עוד..."

"אך ברוך השם" מסיים מוהרנ"ת את דבריו הנוראים בנטפי ניחומין "אשר חמל עלינו בחסדו, וזכינו מקודם לשמוע ממנו הרבה, שיש בו די להחיות כל העולם לדורי דורות".

הברכה האחרונה לפני ההסתלקות

"בערב יום הכיפורים" כותב מוהרנ"ת "נכנסנו אליו, וברך אותנו כל אחד ואחד כדרכו תמיד, אבל אז היה מאויים קצת, ונפל אימה ובושה גדולה לכל מי שנכנס אליו להתברך. ואי אפשר לצייר נוראות הדרת קדושת פניו המאירים אז בערב יום כיפור כשנכנסנו אליו להתברך. אשרינו שזכינו אז לקבל ברכתו, היא הברכה שקבלנו ממנו קודם הסתלקותו."

יום כפור האחרון

"ביום הכיפורים לא נכנס להתפלל עמנו יחד כדרכו תמיד, רק התפלל בחדרו... קודם נעילה לא ידענו מי יתפלל נעילה. ואמרנו לשאול אותו ז"ל בעצמו, ונתעוררתי בעצמי לילך אליו לשאלו, כדי לזכות לקבל פניו הנוראות אז. ואמר ר' נפתלי שגם הוא רוצה לילך בשביל כונה זו."

"והלכנו שנינו יחד ובאנו אליו, ונכנסנו לחדרו באימה וביראה, כי תמיד בכל עת שרצינו לכנוס אליו, נפל עלינו יראה ובושה, ומחמת זה היה תמיד קשה עלינו תחילת הכניסה לחדרו, ובפרט בעת הזאת, ביום הכיפורים סמוך לנעילה, סמוך להסתלקותו".

"כשנכנסנו לחדרו ועמדנו על הפתח בבהלה ובאימה, שאל בקיצור על מה באנו. ענינו ואמרנו ביראה: מי יתפלל נעילה? ותיכף הטה בידו עלינו כאומר: לכו, לכו, אין לי עתה עסק בזה, עשו לכם מה שתרצו..."

"במוצאי יום הכיפורים נכנסנו אליו עם העולם, והיה חלוש מאד, ולא הראה פנים שוחקות".

ודיבר עמנו באהבה ובשמחה

"ביום שאחר יום הכיפורים, הוא יום שלישי בשבת בבוקר, נכנסו אליו כל העולם, והיה בדיחא דעתיה, ודיבר עם העולם בפנים שוחקות, ואני עדיין לא התפללתי אז, ואחר שגמרתי תפילת שחרית נכנסתי גם כן אליו, והוא היה עדיין מדבר עם העולם בפנים שוחקות, ואנשי טפליק עמדו אז לפניו, וחיזק אותם הרבה, וכן דיבר עם כולנו באהבה ובשמחה... ואחר כך יצאתי מחדר שהיה יושב שם לחדר השני, ועמדתי שם עם אחיו רבי יחיאל ז"ל, ועם עוד אנשי שלומינו, ואני הייתי מצפה מאד להראות עוד הפעם את הקונטרסים שכתבתי מהתורה שאמר אז בראש השנה, אך היה לי בושה ולא יכולתי להעיז פני נגדו להטריחו בזה, ובקשתי מאחיו ר' יחיאל הנ"ל שיחזק אותי בזה, וחיזק אותי הרבה, עד שנתגברתי ונכנסתי אצלו ז"ל..."

סיום אמירת תורתו בחייו...

"וציוה לסגור הדלת, ועמדתי לפניו אני לבדי, והוא ישב על כסא באמצע הבית, והראיתי לו הקונטרסים הנ"ל, וראה אותם היטב ותיקן לי כל מה שטעיתי או חיסרתי שם... והוא חזר עמי כל זה וסידר לי הכל בפנים יפות, בפנים מסבירות, באהבה, בשמחה, בהתקרבות גדול... ענה ואמר: ועתה המקרא! היינו שעדיין לא פרש לנו פרוש הפסוק "תקעו" ע"פ התורה הנ"ל... ותיכף אמר לי תורה נוראה ופרש לי כל הפסוק ע"פ התורה הנ"ל, וזה היה הסיום מאמירת תורתו בחייו---כי אחר כך לא אמר עוד שום תורה... מה אשיב לה' וכו' שזכיתי לשמוע מפיו הקדוש תורה בעת ההיא... והכל בשמחה, בפנים שוחקות".

* * *

מקום ההסתלקות מוכן משנים קדמוניות

באותו יום אחר הצהריים חזר רבינו לביתו של הלוקאטשער. ותיכף כשנכנס לבית זה, הוא כבר לא הראה פנים שוחקות. מוהרנ"ת ועוד כמה מהחסידים ששהו שם התחילו לסדר את כלי הבית והרהיטים על מקומם כראוי. אולם בכל מקום שהניחו את מיטתו לא מצא הדבר חן בעיניו, עד שעלה בדעת מוהרנ"ת להזיז את ה"קאמאדע" (ארון קטן, כעין מזנון שלנו, 'באפעט' באידיש, עם הרבה מגירות לכל מיני חפצי הבית. רבינו החזיק שם כתביו סגורים במפתח, כמובא להלן) ממקומו ולהניח במקום זה את המיטה. ומקום זה הוטב בעיניו. "ואחר כך" כותב מוהרנ"ת "נסתלק על אותה המיטה במקום זה, והבנתי כונתו למפרע, שבשביל זה היה מדקדק כל כך על מקום עמידת מיטתו, כי נקודת המקום שנסתלק שם היה מוכן משנים קדמוניות מכבר לזה, כאשר הבנו מדבריו הקדושים שאמר ביום שקודם הסתלקותו".

זכיתי להיות בהסתלקות הנוראה...

אמנם רבינו היה בשיא חולשתו ובהתגברות מחלתו, אבל מוהרנ"ת לא רצה להעלות על דעתו שהנה קרובה הסתלקותו, כך שעלה בדעתו לנסוע לביתו לחג הסוכות "אבל רחמיו יתברך לא כלים, וחושב מחשבות לבל ידח ממנו נידח, וחמל עלי ועל כל התלויים בזה, וסיבב סיבות ברחמיו למעני ועיכב אותי שם עד שזכיתי להיות אצל הסתלקותו הנורא".

הרופא לא הועיל כלום

במשך היומיים הבאים התעסק מוהרנ"ת בהעתקת התורה שרבינו אמר בראש השנה. כשנכנס אצל רבינו ביום חמישי, עמדו שם ר' נפתלי ועוד כמה אנשים, והמצב הלך הלוך והתדרדר. ר' נפתלי הודיע למוהרנ"ת כי עקב המצב הנורא שלחו לקרוא לרופא. הדבר חרה לו מאד, הוא ידע היטב עד כמה מתנגד רבינו לרופאים ורפואות, ורצה לעכב זאת, אך לבסוף עקב המצב הקשה נמנו וגמרו ובכל זאת הביאו אליו את הרופא. "ולא הועיל כלום" כותב מוהרנ"ת "וקרוב הדבר שקירב הסתלקותו"...

צוואה

"ומן אותה שעה והלאה-כותב מוהרנ"ת-לא זזנו ממנו. ובאותה הלילה הוא ליל ששי, ערב סוכות לנתי אצלו. ובאותה הלילה סידר צוואה לפני: ליתן שלוש מאות אדומים (נדוניה) לבתו חיה תחיה, ולאשתו-הכתובה..."

"ואמר לי: יש עוד מה לומר? והשבתי לו: גם זה אין אתם צריכים לומר, כי אתם בעצמכם תשיאו את בתכם... ענה ואמר: אצל השי"ת הכל אפשר... אלו השלוש שנים חייתי בנס. ואחר כך אמר לי: גם לכם היה ראוי לומר איזה דבר, אבל אתם אנשים קטנים מאד"...

מוהרנ"ת השיבו מיניה וביה: "אם כן בודאי הרחמנות גדול עלינו, ובודאי אתם צריכים לחיות עוד (כי לא הייתי רוצה להפצירו שיגיד לנו איזה דבר צואה, רק שיחיה עוד, כי זה היה כל מגמותינו כנ"ל). השיב: אצל השי"ת הכל אפשר (כאומר: אני יודע שקרוב ההסתלקות, רק בודאי מהשי"ת אין שום דבר נמנע)".

רבי, תושיעו לכם בעצמכם!

"כל אותו הלילה" כותב מוהרנ"ת "היה רעש גדול, כי בכל פעם התגברה חולשתו יותר, ויצא ממנו דם על ידי ההוסט הרבה מאד... אשר לא יאומן כי יסופר".

"ביום ששי בבוקר אמר לנו שנמצא בשבילו איזה כסא טובה לפי חולשתו, שיוכל לסמוך עליו היטב, והשי"ת עזרנו, ומצאנו כסא שהוטבה בעיניו, ותיכף הבאנו לו הכסא וישב עליה. בבוקר ביום ו' הנ"ל ראינו נפלאות, שבעוצם חלישותו אז בלי שיעור, ישב על הכסא מעת לעת וחצי רצופים, דהיינו מיום ששי בבוקר עד מוצאי שבת, שהוא יום ראשון דסוכות, כי לא נכנס לסוכה כלל, כי אז היה מסוכן מאד..."

"ובעת שישב על הכסא הניחו לו טלית ותפילין ביום ששי הנ"ל בבוקר... ובהיותו מעוטר בטלית ותפילין החל לגווע, ונתן הקאות, וציוה עלי לאחזו בראשו, וכמעט שנגוע אז, אך בחסדי השי"ת חזר בו חיותו, והתפלל בטלית ותפילין... וכל אותו היום ששי וערב שבת וסוכות עמדנו לפניו, והוא היה חלוש מאד, והחיות הולך ונפסק..."

לבו של מוהרנ"ת החל נשבר בקרבו, וקרא:

"רבי, תושיעו לכם בעצמכם! השיב לי: אין לי חשק לזה..."

שוב קרא מוהרנ"ת בלב קרוע ומורתח לעורר את רחמנותו על כל התלויים בו:

"יהיה לכם רחמנות על זרעיכם ועל אנשיכם!" רבינו היטה בידו ואמר: "עֶט עֶט", כאומר אני רחוק מזה הרבה ואיני שומע זאת כלל עתה.

הריני מוכן לקבל הכל בשבילו יתברך

מחלתו התגברה עליו, עד כדי כך שביום ראשון של סוכות לא היה באפשרותו להכנס לסוכה. הוא ישב בביתו והתפלל כל תפילת שחרית, ואחר מכן באו לבקרו הרבה מאנשי העיר. רבינו הסביר להם פניו, אך מיעט מאד בדיבור. ובמוצאי שבת הניחו אותו על מיטתו לאחר שישב על הכסא ברציפות מיום ששי.

תוך כדי כך פנה רבינו למוהרנ"ת ושאל:

"האתה זוכר המעשה שספרתי בכניסתי לפה?..."

"ותיכף עמדתי מרעיד" כותב מוהרנ"ת "ונבהלתי מאד, כי זכרתי היטב המעשה מענין הבעל שם טוב ז"ל, שבא למקום אחד שהיו שם נשמות גדולות הרבה מאד שהיה מוכרח לתקנם, וראה שאי אפשר שיתקנם כי אם כשיסתלק על ידי זה---"

רבינו הוסיף לדבר דברים נוראים שזעזעו את לב מוהרנ"ת:

"ענה ואמר בזה הלשון: מע האט שוין לאנג ארויס געקוקט אויף מיר מע זאל מיר דערטאפן אהער (כבר ציפו בכליון עינים למשוך אותי לכאן-לאומאן) מה אומר לכם, אלפים, רבבות, רבבות רבבות... ומשך מאד תיבת 'רבבות' כלומר שיש כאן באומאן סביבו רבבות רבבות הרבה של נשמות שעומדים עתה סביבו שיתקנם שבשביל זה יש לו כל העינויים והיסורים הקשים והמרים האלו---"

"אחר כך הסב רבינו ז"ל פניו אל הקיר, ופרש ידיו קצת כאומר: הריני מוסר נפשי, והריני מוכן ומזומן לקבל הכל בשבילו יתברך---"

ההכרח להסתלק למען הנשמות...

"בליל השייך ליום שלישי, הוא יום רביעי דסוכות, הוא יום האחרון של ימי חייו הקדושים"-מציין מוהרנ"ת ברעדה-"ואז עד אחר חצות לילה עמדו לפניו חברי ר' נפתלי ור' שמעון, כי היינו מחליפים משמרותינו. ובעת ששמענו שיחה הנ"ל לא היה אז ר' נפתלי אצלו, כי היה ישן אז, ואחר כך בלילה ישנתי אני והוא עמד אצלו ז"ל עם ר' שמעון. ואז בלילה חזר ודיבר מענין הנשמות הנ"ל מה שצריך לתקן כאן הרבה הרבה נשמות מאד, ואמר כמה משפטים יש כאן, כמה קדושים היו כאן וכו'. ענה ר' נפתלי ואמר לו: הלא אמרתם בהתורה ויאמר בועז אל רות הנ"ל שהצדיק הגדול המופלא במעלה מאד יכול לגמור הענין בחייו. ענה הוא ז"ל ואמר: לא אמרתי לכם כי אם איזה בחינה מזה, כי ההכרח לילך ולהסתלק בשביל זה"...

לשרוף את הכתבים...

"ואחר כך הזכיר עצמו, ולקח המפתח של ה"קאמאדע" ונתן להם, וציוה עליהם שתיכף כשיסתלק, בעודו יהיה מונח על הארץ, יקחו כל הכתבים שנמצאים שם בהקאמאדע וישרפו כולם, והזהירם לקיים דבריו."

"והם לקחו המפתח, ועמדו בבהלה רועדים וזוחלים ומצטערים הרבה כשמעם כל זה, והיו מתלחשים יחד על שהוא כבר מכין עצמו כל כך להסתלק---"

מה יש לכם לדאוג מאחר שאני הולך לפניכם

דיבורים נוראים מחד גיסא ומעודדים מאידך גיסא נשמעו אז מפי רבינו, היו אלו דיבורי הצוואה האחרונים לאנשי שלומינו לדורות עולם:

"ענה ואמר: מה אתם מתלחשים? אתם רשאים לדבר מהסתלקותי בפני, כי אין אני מתפחד מזה כלל! אפשר אתם מדברים על אודותיכם, מה יש לכם לדאוג כשאני הולך לפניכם---ומה אלו הנשמות שלא הכירו אותי כלל הם מצפים על תיקונים שלי-מכל שכן אתם! מה יש לכם לדאוג מאחר שאני הולך לפניכם... אין לכם להתיירא כלל"!

את אשר ישנו פה ואת אשר איננו פה...

מוהרנ"ת מוסיף: "אפילו אלו שלא זכו להכיר את רבינו ז"ל בחייו-כשיבואו על קברו ויסמכו עליו וילמדו ספריו הקדושים, וירגילו עצמם לילך בדרכיו הקדושים הנאמרים בספריו הקדושים, בודאי יש להם על מה שיסמוכו, אשריהם אשרי חלקם, ולא יאשמו כל החוסים בו... כי כבר גילה דעתו בכמה לשונות בפרוש וברמז, שכל מה שעוסק עמנו אינו בשבילנו לבד כי אם את אשר ישנו פה ואת אשר איננו פה" (חיי מוהר"ן רכ"ה).

בודאי יחיה...

בשעה שרבינו שוחח את הדברים הללו ישן מוהרנ"ת, כאמור, עקב חילופי המשמרות. כשהגיע מוהרנ"ת לאחר חצות הלילה, סיפר לו ר' נפתלי את דברי רבינו הנוראים והמרעידים.

"עמדתי מרעיד ומשתומם" כותב מוהרנ"ת "אף על פי כן נתחזקתי ואמרתי בלבי שכך דרכו שהוא מכין עצמו להסתלק, אבל אף על פי כן לא יעשה השי"ת זאת ובודאי יחיה... כי לא היינו יכולים להעלות על דעתנו שהשם יתברך יקח מהעולם אור האורות וכו' כזה... אחרי שעדיין לא זכו להנות מאורו הנפלא והנורא, אשר כולם צריכים אליו לקבל ממנו..."

...על ידי מחשבות אלו אבדנו מה שאבדנו

"ובעוונותינו הרבים, על ידי מחשבות אלו אבדנו מה שאבדנו... כי אם היינו מאמינים לו בפשיטות שיסתלק, כאשר אמר לנו בפרוש וברמז פעמים אין מספר-בודאי היינו יכולים לשמוע ממנו דברים נוראים עוד אז, כי רצונו היה שיהיה אתערותא דלתתא, שאנחנו נעורר אותו שיאמר לנו איזה דברים אז, אבל אנחנו לא שמנו לב לזה, והיינו מצפים רק שישוב לאיתנו. ולחשוב שיצוה לנו מה לעשו"ת אחר הסתלקותו-לא רצינו לחשוב כלל, ועל ידי זה לא הפצרנו אותו על זה כלל, והוא לא אמר מעצמו בלי שום אתערותא דלתתא" (ימי מוהרנ"ת נ"ט).

* * *

הלילה האחרון-עם מוהרנ"ת לבדו

רבינו ישב על כסאו, כשהוא מביט על שלשתם, על מוהרנ"ת, ר' נפתלי ור' שמעון, ולא דיבר מאומה. מוהרנ"ת הציע לר' נפתלי ללכת לישון, מכיון שלא ישן כלל זה כמה לילות. אולם ר' נפתלי סרב, מחמת שנפשו היתה מרה עליו מהדיבורים הברורים ששמע מהסתלקותו, "וחפץ לעמוד לפניו עוד מעוצם האהבה והתשוקה להנות מזיו צחצחות קדושת פניו המאירות".

אולם השינה התגברה עליו ונאלץ ללכת לישון, ור' שמעון נשאר בחדר רבינו ונשכב שם על הקרקע לישון, וכן הרבנית והמשרת הלכו לישון, ורק מוהרנ"ת נשאר ער עם רבינו לשמרו ולשרתו.

ההסתכלות האחרונה...

"ועמדתי לפניו באותו הלילה האחרונה של ימי חייו כמה שעות רצופים אני לבדי" מתאר מוהרנ"ת את השעות הנוראות הללו "מן אחר חצות לילה עד אור היום, אבל לא זכיתי לשמוע ממנו שום שיחה... והכל מחמת שלא רציתי להעלות על דעתי שיסתלק... והוא הסתכל וחזה בי בעיניו הנוראים הרבה, וכל הסתכלות שלו שהסתכל בי היה כמו דיבורים ממש... ואני מבין עתה כמה התחזקות וכמה ענינים מהסתכלותו בי אז... ובכל עת שעובר עלי חס ושלום מה שעובר בכלל ובפרט, והשי"ת בנפלאותיו מצילני מכולם-אני מבין שהכל היה מרומז בהסתכלותו... כי הסתכלותו היה כמדבר עמי: על מי אתה נשאר עם כל האוצרות הגנוזים אצלך, ומה יהיה נעשה עמך, כי רבים יעמדו עליך, ומה יעשה חלוש כמוך וכו' וכו'".

"כאלה וכאלה ויתר מזה מה שאיני יודע בעצמי, הכל היה מרומז בהסתכלותו שהסתכל בי הרבה הרבה בכונה באותה הלילה... וכל הסתכלות והסתכלות שהסתכל בי אז היה שוהה בו איזה שעה רצופה".

החיות מתחיל להסתלק...

"אחר כך ציוה עלי להוליך אותו מהכסא למיטתו-ממשיך מוהרנ"ת בתאור פרטי אותה לילה נוראה-ולקחתי אותו והולכתי אותו, והוא ז"ל היה ראשו ורובו נסמך עלי, ורגליו היו מעט נוגעים בארץ, והיה נישא עלי עד שהבאתיו למיטתו... וכשהבאתיו אל המיטה, אחזתי אותו והגבהתיו והנחתי אותו על המיטה. ענה ואמר: לאט לאט! וכך עשיתי, והנחתיו על המיטה בלאט בנחת, והיה תמה בעיני על שהצריך להזהיר אותי על זה. ענה ואמר: אני כבד עתה, על כן הזהרתיך על זה (כי האדם קרוב למיתתו הוא כבד,

מחמת שהחיות מתחיל להסתלק ממנו-גיטין נ"ו ע"א) ובכל זה רמז לי שהוא קרוב מאד להסתלקותו... ואני לא שמעתי כל זה כלל כנ"ל".

זכיתי לשרתו לבדי...

"ושכב על המיטה, ואז הסתכל בי הרבה מאד כנ"ל. ואני זכיתי לשרתו אז לבדי, ולהושיט לו מה שהיה צריך".

"אחר כך עניתי ואמרתי לו: רבי. קחו איזה דבר להשיב נפשכם! השיב: מה תתן לי? אמרתי: מעט טייא. ענה ואמר: עם חלמון ביצה! כי אז היו נותנים לו לפעמים טייא מבושל עם חלמון ביצה, שעושים להקל ההוסט, וכן עשיתי. ובשלתי הטייא עם החלמון והצוקער ונתתי לו. וציוה ליתן לו מעט מים, ונטל ידיו, ולקח הטייא ואמר, שהיא חמה עדיין, כי היה נזהר שלא לשתות משקה חם, שלא יעורר הדם של ההוסט, כי איזה ימים קודם הסתלקותו פסק ממנו יציאת הדם על ידי ההוסט. ולקחתי הטייא והרקתי מכלי אל כלי לקררה קצת כנהוג... אחר שקררתי אותה כראוי כרצונו, לקחה וברך ושתה".

"אחר כך עמדתי לפניו עוד עד שהאיר היום, וניתוסף בי שמחה וחיות קצת על שזכיתי לשמשו כל כך, כי לאו כל יומא זכיתי לשמשו, כי רצונו היה שהמשרת שלו ישמשו, רק לעתים רחוקות זכיתי לשרתו מעט, ועתה זכיתי לשרתו כמה שעות רצופים בעת כזאת, על כן הייתי שמח קצת".

* * *

אשרי העינים שזכו לראותו אז...

"---אבל לא ידעתי כי באותו היום לוקח ה' את אדונינו... אדרבה נדמה לי אז שיחיה עוד. וכשהאיר היום התחילו לקום וליקץ משנתם המשרת וכיוצא, שהיו רגילים לעמוד לפניו, ועמדו לפניו".

"אז הלכתי אל המקוה להכין עצמי לתפילה, וזה היה יום שלישי, ד' דסוכות. ובחזירתי מהמקוה באתי לחדרו ומצאתיו יושב על מיטתו, יושב ולא שוכב, ומעוטף בטליתו ומתפלל."

"ואחר כך לקח האתרוג והלולב ומיניו ואחזם בידו מעוטף בטליתו ויושב על מיטתו, וסידור של האר"י ז"ל היה מונח על ברכיו הקדושים. וגמר את ההלל עם הארבעה מינים, ואמר הושענות בקול רם קצת, שהיו נשמעים דיבוריו לכל העומדים בבית".

"אשרי העינים שזכו לראותו אז ולשמוע קולו בעת שאחז הארבעה מינים ואמר הלל והושענות ביום האחרון של ימי חייו הקדושים"---

עתה נפל בדעתי שיסתלק...

"וגם אנחנו גמרנו התפילה בציבור בחדר השני בסמוך לחדרו... אחר התפילה נזדמן שהוצרכתי לעבור דרך חדרו בשבילי, והסתכל בי... אחר כך דברתי עם אחיו ר' יחיאל ז"ל ואמרתי לו: עתה נפלתי בדעתי ויכול לעלות על דעתי שיסתלק, ואני צריך שאתם תחזקו אותי בזה... וחיזק אותי, ונתחזקתי בדעתי לבל אעלה על דעתי שיסתלק, כי היה אצלנו איסור להעלות מחשבה זו על לבנו".

מי יודע מה נעשה שם...

"אחר כך... רציתי לישכב עצמי לישון שם, מחמת שלא ישנתי מחצי הלילה עד הנה, והיה צר לי מאד כי מי יודע מה נעשה שם עם רבינו ז"ל... אך הלא אי אפשר בלי שינה... וחמל עלי השי"ת ברחמיו הנוראים, ונתן בלבי ונתיישבתי: האמת שאי אפשר בלי שינה, אבל אלך לבית רבינו לישון שם, כי מי יודע מה נעשה שם, וכן הוה".

חבקתי ידו בדרך התקשרות

"ובאתי לביתו, ונכנסתי לחדרו-והנה שם קול רעש גדול מאד, ומצאתיו יושב על כסאו, אבל נשמתו וחיותו הולך ופוסק, ואי אפשר לו לישב עוד על כסאו וכמעט שנגוע... ואנשים עומדים ושופכים עליו מיני בשמים יקרים להחיותו כנהוג. ואז באותו היום סיבב השי"ת שבא לשם איש אחד מטראהוויצא, והוא עמד עליו אז ועסק עמו יותר משאר האנשים (וגם בזה יש מעשה שרבינו ז"ל הבטיחו כבר בחייו על זה) וכבואי לשם ומצאתי כל זה נבהלתי מראות ואמרתי שיקחו אותו מיד וישכיבוהו על מיטתו, והטה בידו הוא ז"ל בעצמו ולא הסכים לזה. אחר כך בשעה קלה ראיתי שחיותו מועט מאד ואי אפשר לו לשבת על הכסא כלל, חזרתי וצויתי לשאת אותו על מיטתו, ואז שתק ולא אמר לא הן ולא לאו. ולקח אותו האיש מטראהוויצא על זרועו ונשא אותו ז"ל עד מטתו... ובהיותו משכיב אותו, תפסתי אני את ידו הקדושה בידי כדרך הנהוג בנותני שלום זה לזה, וחיבקתי את ידו בדרך התקשרות---"

ושכב בחרות גדול... אשר לא נראה כמוהו

"ושכב על מיטתו, והיה מלובש בבגדיו במלבוש נאה של משי. וציוה לר' שמעון שילבישו יפה, דהיינו שציוה לסגור הבתי ידים (שקורין 'ארבילי-שרוולים) בהקרסים, ועשה כן, והיה קצת מהבית יד של הכותונת שלו יוצא לחוץ מהבית יד יותר מן הראוי, וציוה עליו ברמיזה לתחבו יפה לתוך בית יד של הבגד."

"וציוה לרחוץ יפה את זקנו הקדוש, שהיה עליו קצת דם של ההוסט, ורחצו יפה, ושכב על מיטתו בחרות גדול. ולקח איזה עיגול של שעוה וכיוצא, וגלגלו בין אצבעותיו, וחישב

מחשבותיו הנוראות כדרך הנהוג בגדולים, שכשחושבין באיזה ענין הם מגלגלים בין אצבעותיהם שעוה, והוא ז"ל היה רגיל בזה קצת בסוף ימיו".

"ואפילו באותו היום האחרון, בשעה האחרונה, היתה מחשבתו הנוראה עסוקה במה שהיתה עסוקה, ובידיו הקדושים גלגל איזה דבר בחרות נפלא ובצחות וזכות נאה ונוראה, אשר לא נראה כמוהו".

"ונתנו לו מעט רוטב לאכול, ונטל ידיו וברך ואכל. ואחר כך באיזה שעה נתנו לו עוד הפעם רוטב, ולא היה יכול לאכול עוד. ונמשך הדבר מעת ששכב על מיטתו עד שנגוע- בערך שלוש שעות ויותר קצת".

רוח סערה נורא מאד

"ובעודו שוכב על מיטתו נעשה קול רעש גדול בעיר שיש שריפה ברחוב הסמוך לביתו. והיה אז רוח סערה גדול ונורא מאד אשר אין שכיח כדוגמתו, ממש היה מפרק הרים ומשבר סלעים. והסוכה שעשו אצל ביתו נפלה מגודל הרוח... וברחו רוב העולם אל השריפה, ולא יכולתי לשית עצות בנפשי מה לעשות, ואמרתי בליבי שאני בודאי לא אפרד ממנו, יהיה איך שיהיה!"

"אך לעת עתה רצתי גם כן למקום השריפה לראות מה נעשה שם, כי הבנתי שבשעה קלה זאת לא יסתלק. ובעודי רץ לשם חמל ה' ית' על עמו ותשקע האש בנס נפלא בתוקף רוח סערה כזה. ופגעו בי אנשים בהיותי רץ למקום השריפה והודיעו לי שבעזרת ה' שקעה האש במקומה, וחזרתי אליו."

רבי, רבי על מי עזבתם אותנו?!

"והבית מלא אנשים רבים מישראל, שבאו לכבודו. וכשראו שהוא קרוב אצל הסוף, התחילו לומר עליו "מעבר יבק", הפסוקים שאומרים על הצדיקים".

"ואחר כך נדמה שגווע... והתחלתי לבכות ולצעוק מאד":

"רבי! רבי! על מי עזבתם אותנו?!"---

"ושמע קולנו ונתעורר, והחזיר ראשו ופניו הנוראים אלינו כאומר":

"איני עוזב אתכם חס ושלום!"

* * *

ויגוע ויאסף אל עמיו---

"ואחר כך לא נתמהמה הרבה, ויגוע ויאסף אל עמיו בקדושה ובטהרה גדולה, נקי וזך וצח, בלי שום בלבול כלל, ובלי שום תנועה משונה, בישוב הדעת נפלא ונורא---"

"וכל העומדים שם, רוב אנשי החברא-קדישא, וכל גדולי השמשים העוסקים בזה, כולם אמרו שכבר ראו כמה שמתו בנקיות ובדעת-אבל הסתלקות כזה לא ראו מעולם...."
"וכל זה היה לפי דעתנו, אבל בעצם הסתלקותו אין לנו פה לדבר, כי לית מחשבה תפיסה בזה כלל. ומי שיבין מעט מגדולתו ע"י ספריו הקדושים והשיחות והסיפורים ששמענו ממנו וכו' וכו', יבין שאי אפשר לדבר כלל מהסתלקות פלא וחידוש נורא כזה, אשר לא היה כמוהו ולא יהיה כמוהו"...

בכיה גדולה ועצומה מאד

"מה נאמר ומה נדבר. מה אשיב לה' שזכיתי להיות בשעת יציאת נשמתו הקדושה. אלמלא אתינא לעלמא אלא בשביל דא, די! ותיכף נעשה בודאי קול רעש גדול, וצעקנו אנא בכח, ובודאי נעשה בכיה גדולה ועצומה מאד".

יצאה נשמתו בקדושה---

מוהרנ"ת מציין דבר פלא המורה על גודל קדושתו הנוראה:
"ושום אשה לא היתה בבית מעת שנסתלק בשלום עד יום המחרת שהוציאו אותו מביתו לקבורה. וגם זה אינו שכיח אצל שום אדם, ששום אשה לא תבכה עליו, כי בנותיו לא היו אצלו אז, ואשתו לא מלאה לבו לכנוס לחדרו לבכות עליו... רק היתה בוכה בחדרה".

שריפת התורה...

"ומיד שיצאה נשמתו בטהרה.. בתוך רעש הבכיה, נזדרז ר' שמעון מיד ולקח את המפתח, ופתח הקאמאדע, והוציא משם כל הכתבים שלא נמסרו לנו בחייו, והיו כמה ספרים וקונטרסים מפוזרים, ולקחם כולם, והלך לחדר אחר שהיה שם תנור כדי לשרפם, כאשר ציוה עליו".
"והלכתי גם כן עמו במר נפש, בבכיה, כדי לזכות לשאוב על כל פנים מהעשן הקדוש של תורתו הנוראה, שלא זכו הדור להנות מהם-אוי לנו מה שאבדנו בעוונותינו הרבים".

קלסתר פניו-בכל מיני חן שבכל העולמות...

"ואחר שהשליכם אל התנור, חזרתי ובאתי אליו ז"ל לחדרו, ומצאתיו כבר מונח על הארץ... ומצאתיו פניו מגולה, והיה כמו חייך קצת..."
"ונוראות זכות קלסתר פניו הנוראות אז, היו ממש כמו תואר פניו בחייו, בעת שהלך בביתו אנה ואנה וחשב מה שחשב, שהיה מונח עליו כל מיני חן אמיתי שבכל העולמות-אותו החן הנורא והיופי הנפלא היה עליו אז בעת שראיתיו מונח על הארץ... ואי אפשר לצייר זאת, כי אם למי שזכה לראותו בחייו---"

צר לי מאד פרידתו...

"ונסתלק בשלום, ביום שלישי, ד' דסוכות, ח"י תשרי תקע"א לפרט קטן, אחר חצות היום איזה שעות".

"ואני לא רציתי לזרז שיוציאו אותו לקבורה מיד, כי היה צר לי מאד פרידתו... וגם כי מבואר בשולחן ערוך (יור"ד סימן שנ"ד סעיף ב) שעל אביו ורבו-אין הזריז משובח. ונתגלגל הדבר עד שחשך היום, ואמרו כולם שאין להוציא אדם גדול בחשכת לילה, ונתעכב עד למחרתו ביום רביעי".

והיה נקי וזך מאד

"למחרת ציוו שילכו כולם למקוה לטבול, ואחר גמר התפילה התעסקו בו. והיה נקי וזך מאד, בלי שום ריח פגום כלל, אדרבא, השם יתברך סיבב שהיו ריחות טובות מאד נודפות ממנו..."

במקום גדולתו-שם ענותנותו

"וכל בני החבורה שאלו אותנו איך להתנהג עמו, ואמרו, שכאשר נצוה כן יעשו. ואמרתי שיעשו עמו רק כמו שעושין עם שאר בני ישראל, כי הבנתי שכך רצונו".

"גם שאלו, אם רצוננו לעסוק עמו אנחנו בעצמנו דוקא, ואמרתי, שבני החבורה העוסקים בזה תמיד יעסקו עמו, כי ידעתי בנפשי, שלפי גדולתו-אין נמצא אדם בעולם שיהיה ראוי לעסוק עמו. אך במקום גדולתו-שם אנו מוצאים ענותנותו, ורצונו ז"ל שכל אחד יעשה מה שראוי לו, ובעת הזאת מגיע העסק של קבורתו הקדושה לבני החבורה העוסקים בזה תמיד, ויהיה להם גם כן זכיה לנצח..."

אדבר עתה לפניו...

"וקודם שהתחילו להתעסק בו, בהיותו שוכב עדיין על הארץ, נזדרזתי ולא התפללתי כי אם עד אחר תפילת שחרית, ולא אמרתי הלל ולא ברכתי עדיין על האתרוג. והלכתי לחדרו, וישבתי אצלו על הארץ, ודיברתי באזנו מה שהייתי נכסף לדבר אליו באלו העתים בחייו ולא אסתייע מילתא, ואמרתי: אדבר עתה לפניו!"

עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי...

"ואחר כך בכיתי עליו הרבה בהיותי יושב אצלו על הארץ. ובתוך כך נתקבצו שאר אנשים, ועמדו עליו ובכו עמי, ולא היה שום אדם בעולם שבכה עליו על הארץ כי אם אני לבדי... כי "עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי" (איכה ג', נ"א), כי כבר העיד עלי הוא בעצמו ז"ל שאני יודע ממנו יותר מכולם" (ימי מוהרנ"ת סו).

מוכן לילך ולעלות למקום שיעלה---

"ובעת שטהרו אותו, לא רציתי להסתכל בו, והחזרתי פני, כי אין רואין את רבו כשהוא רוחץ (שו"ע יור"ד סימן רמב סעיף טז).ואחר כך כשהתחילו להלבישו, עמדתי אצלו..."
"אמת מה נהדר היה כשהיה מלובש בטלית והרדיד שקורין "סובע"-אשרי עין ראתה אותו. והיה שוכב על השולחן מעוטף בהטלית והנ"ל באימה וביראה גדולה, כמוכן לילך ולעלות למקום שיעלה---"

אשרי הגוף שלא נהנה מהעולם כחוט השערה

"אשרי הגוף שלא נהנה מהעולם הזה כחוט השערה! אשרי העינים שלא היה להם שום הסתכלות בזה העולם... כי כל העולם כולו לא היה עולה אצלו כהרף עין... אשרי האזנים שלא שמעו שום קול של זה העולם... וכן שאר כל האברים והחושים... כמובן כל זה בהמעשה של ה"שבעה בעטלירס" שסיפר... כי לא קידמו אדם בעולם לספר שבחים כאלה על שום צדיק. ומן הסתם-כשהוא יודע לספר כל זאת, היה אוחז בכל זה... ואם תשים לבך להסתכל שם היטב היטב בעין האמת, אז תבין מעט עוצם גדולת קדושתו, העולה על כל הקדושו"ת אשרי לו..."
"ואחר כך הוציאו אותו מביתו, ואז תפסתי גם כן בכנף בגדו עם הנושאים יחד, ונוציא אותו מביתו... והתנוצץ אז בדעתי מה שהתנוצץ גדולת הבורא יתברך, כפי השיעור שבלבי אז, שאי אפשר לספר אפילו לעצמו---"

ה"מיטה"-מהכסא שאמר עליו תורה

"והניחוהו על המיטה... והמיטה ציויתי לעשו"ת מכסאו שאמר עליה תורה באותו ראש השנה באומאן---שהיתה כסא גבוה, וציויתי לסתרה, ועשו ממנה מיטה ונשאו אותו עליה".

הלויה המונית

"וליוו אותו המון רב מישראל, אלפים אנשים, והיה שם דוחק גדול מאד בלי שיעור, כמעט שנושאי המיטה פרחו באויר, וגם אני נשאתי אותו קצת..."

המקום המוכן מששת ימי בראשית

"ונקבר בשלום ביום רביעי, ה' סוכות, באומאן, העיר אשר בה בחר בחיים חיותו להקבר שם, כאשר נשמע מפיו הקדוש פעמים אין מספר, שאמר לפני כמה אנשים שקהילת אומאן הוטבה בעיניו להקבר שם, מחמת שהיו שם קדושים הרבה וכו'."
"ובשביל זה היה העיקר שבא לאומאן חצי שנה קודם הסתלקותו, והשם יתברך עזרו ורצון יראיו יעשה. ויבוא בשלום וינוח בשלום על משכבותיו בשלום, כי שם המקום

המוכן לו מששת ימי בראשית, לעסוק משם בתיקון העולם לדורות לכל מי שיבוא אליו לשם ויאמר העשרה קפיטל תהילים הידועים אצלו כאשר הבטיח בחיים חיותו-אשרי הזוכה לזה!".

מיד לאחר הקבורה, נתעורר מוהרנ"ת, וקרא בשברון לב לכל העומדים שם שאפשר כבר לקיים את פקודת רבינו לומר את העשרה מזמורי תהילים הנקרא תיקון הכללי על קברו, וכבר עכשיו חלה הבטחתו לכל מי שיאמרם על הציון הקדוש. הכל החלו לומר בהתעוררות גדולה ובשברון לב איום ונורא מלווה בבכיות עצומות.

זכותו של הירש בער

יש לציין כי לפני ההלויה של רבינו נתעוררו חילוקי דעות בקשר למקום גניזתו, כאשר כל חבורת חסידים חפצה שיניחו את ארון הקודש בקרבת עירם. הויכוח ניטש בין אנשי טפליק, טראהויצא ועוד. לעומתם טענו אנשי ה"חברא קדישא" כי רבבות הקדושים מלאו כבר את כל בית הקברות העתיק, ולדעתם צריך לגנוז את רבינו בבית החיים החדש של העיר במקום מכובד כיאות.

היחיד היה מוהרנ"ת שטען שרצון רבינו היה להטמן דוקא בבית החיים העתיק, וכי כל ביאתו לאומאן היתה עבור זה, כמו ששמע מפיו בפרוש.

מוהרנ"ת מצא את עצמו כמעט בודד במערכה. ברם, הירש בער, שכנזכר, בהשתדלותו הנמרצה-לאחר ששמע מפי מוהרנ"ת מה היה רצונו של רבינו, ניצל את כח סמכותו והשפעתו אצל הרשויות, והלך בעצמו והשיג שני מקומות בבית הקברות העתיק, בכדי שיוכלו להקים אהל קטן על קברו ברבות הזמן (הוא ביקש זאת כאילו עבור הרבנית האלמנה, אך היא חזרה לבית אביה בבראד, ולכן גם לא ידוע מה היה עמה לאחר מכן אם נישאה בשנית או לא). יצויין כי אלמנתו של רבינו שילמה עבור בניית האהל על ציונו.

* * *

המתנה הטובה נשארה בידינו

ולסיום פרק ההסתלקות, יש להוסיף את דברי מוהרנ"ת והתפעלותו מדברי רבינו שאמר כשמונה שנים לפני הסתלקותו אודות מקום גניזתו:

"שמעתי מאיש אחד שנסע עמו ז"ל בעת שיצא מזלטיפולי לדור פה ברסלב. ואז בדרך נסיעתו עבר דרך אומאן, ומידי נסעם, בכניסתם לעיר, עברו סמוך אצל בית החיים. ענה רבינו ז"ל ואמר: כמה נאה ויפה לשכב על בית החיים הזה".

"וכשמעי זאת עמדתי מרעיד, כי עתה אנו רואים שזה כמה שנים מקודם עלתה זאת במחשבה, ונודע לו שמקום מנוחתו יהיה באומאן, כי בעת שנכנס לברסלב היה כמה שנים קודם הסתלקותו".

"וכל מה שעבר עליו מיום שנכנס לברסלב עד יום הסתלקותו וכל מה שפעל באלו השנים אפילו כפי מה שהתנוצץ בדעתי, לא יספיקו כל אילי נביות לבאר אפס קצה מהם. ועצת ה' לעולם תעמוד כי סוף כל סוף נשארה המתנה הטובה בידינו... מאחר שזכינו שהחמדה גנוזה נגנזה בסביבותינו באומאן, כאשר עלתה במחשבה לפניו זה כמה, ועי"ז עדיין יש לנו תקוה לזכות לכל הטוב אשר חפץ להיטיב עמנו לנצח. ודבר אלקינו יקום לעולם. ובכל זה יש בליבי הרבה, אך אי אפשר לבאר מחמת חשכת העולם" (חיי מוהר"ן רי"ז).

לקיים עליהם ועל זרעם

ואכן, כאמור, מיד לאחר הקבורה, קיימו אנשי שלומינו את רצונו של רבינו, ופתחו מיד באמירת עשרת המזמורים הידועים הנקראים "תיקון הכללי", אותם גילה רבינו, והבטיח שמי שיבוא על ציונו ויאמרם ויתן צדקה עבורו-יניח עצמו לאורך ולרוחב לפעול לטובתו...

קיימו וקבלו אנשי שלומינו עליהם ועל זרעם מדור לדור לנסוע על קברו הקדוש, ושוברים על זה מניעות עצומות, כי בכך מקיימים חפצו של רבינו, וכי הוא תיקונם המיוחד לנצח לפני יודע תעלומות.

* * *

יתום באין אב

מוהרנ"ת נשאר באומאן לשאר ימי החג. עדת חסידי ברסלב נתייתמה, והכאב הרקיע שחקים.

מיד לאחר סוכות הגיעו לאומאן חתנו של הרבי, ר' יוסקה, ור' אהרון רבה של ברסלב, לסדר את ענייניו של רבינו. מוהרנ"ת, בתור האפוטרופוס, נתן לאשת רבינו את כתובתה, וחילק את נכסיו בין יורשיו.

לאחר מכן חזר מוהרנ"ת שבור ונדכה לנמירוב עם ר' נפתלי. הם לקחו עמהם כמה חפצים השייכים לבנותיו של רבינו, מרים וחיה.

בהגיעם לנמירוב, נודע למוהרנ"ת שאחיו הצעיר נפטר, והיה צריך לשבת עליו שבעת ימי אבלות. כמה שכאב לו על אחיו, מוהרנ"ת קיבל את אבלו כמין "מתנה" מהשמים. הוא כותב:

"באתי לביתי בלב נשבר ונדכה, כיתום באין אב, כתועה ואין לבקש, וגם סיבב ה' ית' שגם הוכרחתי תיכף לנהוג שבעת ימי אבילות. כי בסמוך קודם בואי לביתי, נפטר אחי הקטן בבית אבי נ"י, וכן אשתקד בעת שנסתלק הרב הצדיק הקדוש מברדיטשוב, נזדמן לי גם כן כך, שהוכרחתי לנהוג "שבעה", וגם זו לטובה, וברוך ה' אשר "את הכל עשה יפה בעיתו", כי בודאי היה ראוי לנהוג "שבעה" על צדיקים קדושים כאלה. ה' ית' ינחמנו מהרה ע"י משיח צדקינו, כי אין לנו נחמה שלמה על שברינו, עד אשר יבוא מנחם ציון וירושלים במהרה בימינו אמן" (ימי מוהרנ"ת ס"ח).

* * *

חלק ד-רועה נאמן לעדתו

פרק כג - החלל הריק והמורשה לדורות

מי יתן לנו תמורתו---

עדת החסידים נתייתמה. רבינו הותיר אחריו חלל ריק, חלל אשר זעק השמימה. צעיר לשנים היה רבינו בעזבו את חסידיו הנאמנים והקשורים בו קשר אמיץ וחזק אשר לא נודע כמוהו, זמן לא רב זכו החסידים ליהנות לאורו, והוא עלה בסערה השמימה, והם עומדים אכולי צער, נושאים עיניהם השמימה כשהזעקה מנסרת בחלל:

אבי אבי רכב ישראל ופרשיו, על מי השארת אותנו---

ביותר כבדה המכה הנוראה על בחיר התלמידים מוהרנ"ת. קשה לתאר ולשער ולהעלות על הדעת כיצד השפיע עליו האסון הכבד והנורא הלזה, שמונה שנים בלבד זכה להמצא במחיצת רבינו, הוא אשר הציל את כל עתידו הרוחני, ממנו שאב את מקור חיותו, והוא אשר נשאו וגדלו כאשר ישא האומן את היונק. כיצד איפוא ימשיך חסיד סוער זה, אשר רבות רבות סבל עד שזכה למצוא את מורו ומאיר דרכו, ועתה... ועתה חשכו עיניו ולבו חלל בקרבו...

אולם לא איש כמוהרנ"ת יפול לזרועות יאוש, מלומד ומאומן הוא היטב מפי רבינו כי היאוש אינו בעולם כלל וכלל, יהיה מה שיהיה... רבינו העשירו בדעת וחכמה שיוכל לנתב את דרכו גם כשנסתלק מעמו ועזבו לאנחות.

"הכל סידר לנו יפה וכראוי..."

ובכן, עוד בהיותו באומאן, מיד אחרי הסתלקותו של רבינו, טרם עזבו את העיר בה נוטל אדוניו מעל ראשו, החל מוהרנ"ת חוכך בדעתו מה עליו לעשות. מן הראוי להעתיק

מדבריו של מוהרנ"ת התלמיד הנאמן, המיוסר, מה שעבר עליו בימים נוראים ראשונים לאחר ההסתלקות. הוא מקדים במילים קצרות טרם שמתחיל בדבריו שנכתבו בדם לבו: "עתה נאה לי לספר כל מה שעבר עלי מיום שנסתלק בשלום:"

"...דרכו של רבינו ז"ל היה נפלא ונורא מאד בפרט בענין צוואתו עלינו איך להתנהג אחר הסתלקותו. כי סמוך להסתלקותו ממש לא שמענו ממנו כי אם דיבורים מועטים, וקצת מהם נרשמו למעלה, ולא ציוה לנו אז שום הנהגה איך להתנהג אחר הסתלקותו, אבל באמת אין שום דבר בעולם שלא סידר לנו יפה ולא צוה לנו כראוי, כי באמת בכל הדיבורים שדיבר עמנו מקודם, כל הימים שזכינו לעמוד לפניו, בכולם לימד אותנו איך להתנהג תמיד כל ימי חיינו... ובפרט כל הדיבורים והשיחות והתורות והמעשיות ששמענו ממנו מיום שבא מלעמבערג, שכולם היו צוואות איך להתנהג תמיד. רק שבחייו היו כמה דיבורים שלא הבנתי היטב עד היכן הם מגיעים, אבל דבריו הקדושים הם חיים וקיימים לעד והם 'מים נובעים', 'מים עמוקים עצה בלב איש', והם טמונים בלבי, ובכל פעם הם נובעים מים חיים ומלמדים אותנו ומזכירים לנו איך להתנהג בכל העניינים. ואני מבין בכל פעם למפרע מדבריו הקדושים איך להתנהג... וכל זה אי אפשר לבאר היטב בכתב."

"וכבר סיפר לי מעשה מענין כזה, מצדיק גדול שהיה מדבר עם תלמידו כמה דברים, שבשעה שסיפרם לא הבין כלל מה כוון בהם, ואחר שנסתלק אותו הצדיק אז התחיל תלמידו להבין למפרע בכל פעם: זה כוון רבו הצדיק! וכל מה שארע לו ועבר עליו, בכולם נזכר בדברי רבו ומצא הכל למפרע בדברי רבו (חיי מוהר"ן תקמד).וגם זאת המעשה שסיפר לי חיזק אותי הרבה לשים לב לכל הדברים ששמעתי ממנו בחייו, ועל ידי זה עזרני השי"ת, ונתחזקתי בכל הדברים שהייתי צריך לעסוק בהם" (ימי מוהרנ"ת סז).

צריכים להתקבץ בר"ה כמו בחיים חיותו

שני דברים מיוחדים ראויים לציון, אותם ראה מוהרנ"ת כחובה להתחיל מיד בביצועם. הראשון הוא להדפיס את כל התורות שאמר רבינו במשך השנתיים ומחצה מאז יצא לאור החלק הראשון של ליקוטי מוהר"ן.

בשנתו האחרונה רימז רבינו למוהרנ"ת בכמה רמזים שאת התורות הללו ידפיס בנפרד כחלק שני ללליקוטי מוהר"ן.

הדבר השני שמוהרנ"ת ראה כבעל חשיבות גבוהה, הוא להמשיך לדורות את הקיבוץ הקדוש בראש השנה. כפי שתמיד התקבצו אצל רבינו בחייו, כך עליהם להמשיך לבוא למקום גניזתו באומאן לראש השנה גם לאחר הסתלקותו.

מוהרנ"ת כותב על כך:
"גם נתחזקתי תיכף, שאנחנו צריכים להתקבץ יחד על ראש השנה באומאן כמו בחיים חיותו, והיה לי על זה כמה ראיות מבוארות מדיבוריו הקדושים".
* * *

בחזרה לנמירוב

לאחר חג הסוכות, החל מוהרנ"ת להתכונן לעזוב את אומאן ולשוב לביתו לנמירוב, אבל לא לפני שארגן וסידר יחד עם ר' יוסקה חתן רבינו ור' אהרן רבה של ברסלב את כל עניני חלוקת עזבונו של רבינו, כפי שצווה בפירוש על ידי רבינו, ועל כן הוא מונה לאפוטרופוס. הוא נתן איפוא את הכתובה לאשת רבינו, וכן נטל עמו את התיבה עם החפצים שהיו שייכים לבנותיו של רבינו, על מנת לתתם להן בבוא העת, כי הבת מרים היתה אז בארץ ישראל ובתו חיה היתה עדיין קטנה.
מעניין לציין, כי מוהרנ"ת כותב, שלפני עזבו את אומאן: "בנינו בית על קברו בחסדו הגדול".
מוהרנ"ת וחברו ר' נפתלי יצאו את אומאן לנסוע לעיר מולדתם נמירוב.
בדרכם חזרה, עברו דרך העיר דאשיב, שם היה קיים קיבוץ מאנ"ש, מוהרנ"ת דיבר אל לבם, עודד את רוחם ועוררם שירימו את תרומת לבם למען הדפסת "ליקוטי מוהר"ן תנינא". החסידים התעוררו מאד והתחייבו כולם לתרום, בכדי לסייע בשלב הראשון של הדפסת תורות רבינו ולהפיצם בעולם, כמו שמוהרנ"ת מציין: "ותיכף קבלו עליהם והשמיעו קול עלה נידב על סך מסויים".

כתועה ואין לבקש...

בביתו בנמירוב, בסיום ה"שבעה", הרגיש מוהרנ"ת עצמו כאובד עצות. החלל שנשאר בליבו בעקבות הסתלקותו של רבינו גדול היה וקשה, ולא שכח אף לרגע אחד מהחושך הגדול שירד לעולם. הוא קורא אז על עצמו: "באתי לביתי בלב נשבר ונדכה כיתום באין אב, כתועה ואין לבקש..."

להתקרב להשי"ת עתה גם עתה...

למי אפשר לפנות? היכן הוא האור אשר יאיר לו את הדרך הנכונה? היכן הוא האיש שיכוון דרכו, לו ולכל העולם?
בנמירוב היה מוהרנ"ת כמעט בודד בדרכו. העיר היתה כאמור, חומת מבצר של התנגדות לחסידות בכלל, ובמיוחד החריפה ההתנגדות בכל הנוגע לדרך רבינו, לכך

חברו גם כמה חסידים שגרו שם, והציתו את תבערת ההתנגדות נגד דרך רבינו הטהורה ביתר שאת.

מוהרנ"ת הבין היטב שבמצב כזה לא שייך כלל להטות לבו של מאן דהוא ללכת בדרך רבינו. תקוותו היתה באותם ימים שלפחות הוא ישאר איתן בדרכו. כמו שהוא מתבטא: "...היה נדמה שהוא מן הנמנע לקרב עתה אנשים לדרכיו הק'... רק בעצמי חשבתי מחשבות הרבה איך לחזק עצמי להתקרב להשי"ת עתה גם עתה ע"י התורות והשיחות והמעשיות והרמזים וכו' שקבלתי ממנו ז"ל. כי ידעתי והאמנתי שבהדיבורים הרבים מאד שזכיתי לשמוע ממנו בחיים חיותו, יש בהם די להחיות אותי תמיד, להורות לי הדרך גם עתה לאחר הסתלקותו עד עולם... וכל מה שעבר בדעתי אז אי אפשר לבאר, אבל זה לא עלה על דעתי לבקש לי מקום שאוכל לדבר שם מרבינו ז"ל להודיע לבני האדם גבורותיו וכו', זה לא עלה על מחשבתי כלל. ובנמירוב לא היה אפשר לדבר ממנו ז"ל כי אם לפני מעט אנ"ש, אבל הרוב היו מתנגדים וחולקים... והשי"ת סיבב הכל לטובה מה שהייתי אפוטרופוס על נכסיו, כי עי"ז היו לי בכל פעם עסקים פה ברסלב, והוכרחתי בכל פעם לנסוע לפה כדי לתבוע חובותיו ולדבר עם חתנו וכו'... ומחמת זה לא נקטה נפשי מנסיעה לברסלב למקום חנייתו הקדושה כאשר הייתי רגיל בהיותו פה, וזה היה טובה גדולה לעסקינו. גם בכל עת היותי פה סיפרתי הרבה מתורותיו הק' ושיחותיו וכו', והזכרתי הרבה אנ"ש את גדולת נוראותיו וכו', וכל זה היה סיבות לטובה לקיום השארתו ז"ל".

האפוטרופוס

כאפוטרופוס דאג מוהרנ"ת למחייתם של משפחת בית רבינו, הוא נטל את סכום הירושה, השקיע אותו במקומות ראויים והוציא מהם רוחים גדולים, ובהם פרנס את משפחת רבינו. הוא כותב: "ב"ה אצלינו עשו המעות פירות, ושלחנו להם בכבוד סך גדול בכל שנה, ונתפרנסו בכבוד ובריוח גדול כל ימי חייהם, וגם אחר כך נשאר סך רב וחלקנו בין יורשיהם". כמו כן נשארו מתנות שהיו מיועדות לבנותיו של רבינו, וגם תכשיטים שירשה להם אמם.

בעת ההיא דברו נכבדות למרת חיה ע"ה, הבת הקטנה של רבינו. עקב כך היה מוהרנ"ת זקוק להיות נוכח במקום, בנוסף לזה היה צריך לשכנע את ר' יוסקה, חתנו של רבינו, לנסוע למז'בוז' ולתבוע כספים המגיעים לו מהבית שהיה שייך להוריו, וכן לטפל בכמה חנויות שהיו שייכות לו.

כל השומעים רעדה אחזתם

זמן קצר לאחר שמוהרנ"ת קם מהשבעה על אחיו, נסע לשבות בשבת קודש בברסלב. בסעודה שלישית חזר בפני הקהל על התורה האחרונה של רבינו שאמר בראש השנה (תורה ח' בליקו"ת).מוהרנ"ת מציין כי "כל השומעים רעדה אחזתם מעוצם נפלאות החידושים ששמעו מפי, כי כבר מבואר שאינו דומה השומע מפה לרואה בספר בפרט אז שהיה סמוך לשמיעתי מפיו הק'..." וזאת עלינו לדעת, כי מלבד התורות שנדפסו בליקוטי מוהר"ן, עדיין כל שאר התורות היו בכתבי יד, ולא היו בהישג ידם של החסידים האחרים. בראותו את החשק הנלהב לתורתו האחרונה של רבינו, חש יותר ביקר האוצר הנמצא ברשותו, ועל הצורך העז להתחיל מיד בהדפסת התורות ולהוציאם לאור עולם, כדי לזכות את ישראל.

ההתנגדות מתעוררת

עד עתה היה מספרם של חסידי ברסלב מועט מאד בעיר נמירוב. קומץ קטן בלבד של חסידים דרו בה. מוהרנ"ת לא ראה בה כר נרחב להקים בסיס ותנופה להפצת דעת רבינו בעולם. לעומת זאת, בעיר ברסלב התרכזו רוב מנינה ובנינה של חסידות ברסלב. שם התגורר רבינו שמונה שנים, תקופה ארוכה יחסית. כמו כן היו קיימים ריכוזים של חסידי ברסלב בערים טפליק, טראהוויצא ועוד ערים במזרחה של אומאן כטשעהרין ומדוודיבקא, שם התגורר רבינו לפני שעבר לברסלב.

אי לזאת הבין מוהרנ"ת שעליו לעבור לברסלב ולהקים שם את מבצרו. הוא החל לתכנן תכניות לעקור עם משפחתו לעיר ברסלב, אולם על אף רצונו, כבר ראה כי אין הדבר קל לבצוע. ההתנגדות שהניצה שרשים, החלה לפרוח. הסתלקותו של רבינו הצמיחה רוח חדשה בקרב בני משפחתו שמאז ומתמיד רטנו ורגזו על התקרבותו לרבינו:

"הרבי נפטר" קראו לעומתו "אין לך יותר סיבה לנסוע לברסלב!"

מוהרנ"ת, בהיותו אפוטרופוס על נכסי רבינו, שמח שבזה יש בידו לפחות עילה לתרץ את נסיעותיו התכופות לברסלב, למרות שהסיבה העיקרית היתה בכדי לעודד את החסידים, ולהצית שם את השלהבת הקדושה של רבינו, ולהמשיך לשאוב מהמעיינות, לדלות ולהשקות מתורת רבו לאחרים.

* * *

ניצני ההתנגדות בעיר ברסלב

בחיי רבינו, היו החסידים מעיר ברסלב מתפללים בבית המדרש בתוך ביתו. אולם מאז השריפה הגדולה, בפסח שעבר, נשאר הבית הרוס ושרוף, כך שלא היה שייך להתפלל

בבית המדרש. כתוצאה מכך התפללו רוב חסידי ברסלב בבית הכנסת המרכזי העירוני יחד עם שאר בני העיר. ואם בחיי רבינו היו החולקים מועטים מאד, ולא היה בהם בכדי להתאחד לאגודה אחת, וכן לא העיזו לנקוט בצעדים גלויים נגדו, הרי שלאחרונה מאז הסתלקותו, החלה התנגדותו הבוערת של הסבא משפולי לקבל תנופה גדולה, ולא יכלו להמשיך להתפלל בביהכ"נ העירוני, עד שלבסוף נאלצו לבנות בית הכנסת משלהם.

האש הקדושה לא נכבית

מוהרנ"ת מתאר כעבור מספר שנים (בשנת תקע"ד) את הטובה הגדולה שהיתה עבורם שזכו כבר לבית המדרש משלהם, וכן מתאר למפרע את כל הסבל שעברו בתקופה הנוכחית עד שזכו לכך: "וזה הבנין של הביהמ"ד החדש שלנו היה לנו לישועה גדולה בכמה אופנים, והכל עשה הש"י יפה בעתו ובזמנו. כי כאשר התחילו דברי לעשו"ת רושם בלב כמה אנשים ונתעוררו לעבודתו ית' וראו שאש הקדושה שלו לא נכבה ח"ו כי דבריו חיים וקיימים לעד, התחילו החולקים להתעורר מחדש מעט מעט כי את זה לעומת זה עשה וכו', כי בימי חייו הקדושים היו כמה חולקים עליו, וזה מחמת שהתגרה הס"מ וחיילותיו מחמת שראו שרוצה להחזיר כל העולם למוטב, ע"כ חרק שיניו עליו והתלבש עצמו באיזה גדולים והכניס בלבם שיחלוקו עליו, ומהם נסתעפו כמה וכמה אנשים מגושמים בתאוות, וכמה וכמה בעלי עבירות שנתנו להם מקום לטעות אשר יצא עתק מפיהם ויחפאו עליו דברים אשר לא כן, ועי"ז מנעו רבים מחיים אמיתיים ולא זכו להנות מאורו הגדול והקדוש. וכל מה שעבר בזה אי אפשר לספר".

זה לעומת זה...

מוהרנ"ת ממשיך לתאר בדבריו הקדושים מה שקרה בתקופה שלאחר ההסתלקות: "אך אחרי הסתלקותו בתחילה נדמה כאילו נשקט המחלוקת קצת, וזה היה כל זמן שלא נתעורר אש הקדוש שלו, אך תיכף שהתחיל מחדש רשפי אש הקדוש שלו להבעיר באיזה אנשים, תיכף לעומת זה חזר ונתעורר המחלוקת והקטיגוריא שלהם. ואע"פ שרובם לא היה להם פתחון פה לדבר סרה עליו בעצמו, כי הכל ראו כי אחרית לאיש שלום, שנסתלק בשלום והאיר פני תבל בספריו הקדושים, והשאיר תלמידים הגונים כשרים באמת, עכ"ז התחזקו לחלוק עלינו, ועלי ביותר על שאני עוסק בעסק זה להכניס תורתו הקדושה בעולם ולקרב נפשו"ת לדרכיו האמיתיים עד שנמצאו גם פה אנשים שהתחילו לחלוק, ומחמת זה היה קשה מאד לדבר בבית המדרש הנ"ל, כי שם היה כמה שחלק לבם מאתו, ע"כ היה טובה גדולה מאת ה' לעסק הקדוש הזה, מה שנבנה הביהמ"ד החדש שלנו..."

* * *

לתקן את בדק בית ה'

מוהרנ"ת קם כארי, ואזר חלציו לתקן את בדק ה' שלא יהרס לגמרי ח"ו. תחילה אסף את חסידי ברסלב, והחל לערוך עמם התוועדויות, כאשר מקום ההתאספות נועדה לעת עתה בבית הכנסת המרכזי ("בית המדרש הישן"-כלשון מוהרנ"ת) מדי ערב לאחר תפילת מעריב. היה זה המקום היחיד הראוי להתכנסויות מעין אלו בעיר. או אז היו החסידים מתעכבים בבית המדרש, ומוהרנ"ת ישב והשמיע בפניהם מאמרותיו משיבי הנפש, חיזקם ועודדם בשבעה משיבי טעם. הוא עוררם להתחזק בתפילה בכח ובהתעוררות, שמאז עזב רבינו את העיר, ומה גם לאחר שהסתלק לשמי רום, חלה בה התרופפות מעטה. הוא לא התחשב בכך שבני העיר אין דעתם נוחה מצורת התפילה של חסידי ברסלב. אלא אדרבה הוא חיזקם והמריצם להתפלל ביתר שאת וביתר עז, ולא יתביישו מפני המלעיגים עליהם.

היסוד להקמת בית כנסת בברסלב

התפילה בכוונה, בכח ובהתלהבות, היא אחד מעמודי היסוד בדרכו של רבינו, בה נהגו חסידי ברסלב. אולם בני העיר לעגו להם והטרידו אותם, וקשה היה להם לחסידים לעמוד מול גלי השנאה הללו.

מוהרנ"ת שראה כל זאת, השקיע את כל כוחו להלהיב ולעורר את בני עדתו, שלא יבושו מפני המלעיגים עליהם וימשיכו להתפלל כראוי מבלי להתחשב עם כל הסובב אותם. דבריו היוצאים מן הלב עשו את שלהם, וחיזקו את אנשיו לעמוד איתנים נגד כל הקמים עליהם.

ובד בבד החל לחשוב מחשבות להקים בית כנסת משלהם. ללא בית כנסת מיוחד לחסידי ברסלב לעת כזאת, עלול המצב להתדרדר יותר ויותר.

אנשי העיר שהרגישו מיד בשינוי-חקרו לסיבת הדבר, ומיד נודע להם כי מוהרנ"ת הוא המצית את הלהבה של התעוררות בתפילה בלב החסידים. הוא מגיע מנמירוב, ומאסף אספות, ובלילות הוא מכנס את חבורת החסידים בבית הכנסת, ומלהיב אותם בדרך רבינו.

הדבר חרה מאד למתנגדים: האחד בא לגור וישפוט שפוט?!... הללו השפיעו על השמש לנעול את שערי בית הכנסת מיד אחרי מעריב, כך לא יהיה לחסידי ברסלב מקום להתאסף.

הגזירה הזאת הכבידה מאד על עדת חסידי ברסלב, שאך החלו להתארגן ולהתחדש, והנה הונפה עליהם יד האומרת לעקור את הכל. מקום אחר לא נמצא בעיר שיהיה בו כדי להכיל את כל הקהל הדורש אלקים, להתאסף ולשוחח דברי אלקים חיים כמה שעות בלילה.

הצורך להקים בית כנסת משלהם הפך והיה לחיוני ביותר ומחוייב המציאות ממש. מוהרנ"ת התחיל אז לעודד את החסידים להתחיל לאזור כח ולהתכונן לבצע את המשימה הקדושה של בניית בית הכנסת, אולם לשם כך היה דרוש כסף רב. על אתר הוציא מוהרנ"ת סכום הגון מכיסו, והקדישו כתרומה ראשונה לבניה. הדבר עודד והמריץ מאד את החסידים האחרים אשר נטלו עליהם מיד לגייס את כל הכספים הדרושים.

תוך זמן קצר החלו בבניה מעשית, ומוהרנ"ת חזר לנמירוב.

לא עברו אלא שבועות מועטים וכבר קם ועמד חדר אחד נרחב, בו יכלו חסידי ברסלב להתארגן, להתפלל בהתלהבות ולהקים תשתית נאותה להמשך התפתחות החסידות ברוב פאר והדר.

ההכנות להדפסת הספרים

בחנוכה תקע"א, הגיע החסיד הותיק ר' שמעון, מראשוני תלמידי רבינו לביקור בנמירוב. היטב ידע עד כמה חשובה הדפסת תורות רבינו, וכי אלה הם מורשתו לדורות עולם, וכעת עם הפרדותו מהחסידים לנצח, הרי שללא כל ספק צריך לתת עדיפות ראשונה למפעל קדוש זה, ובמיוחד לדאוג להדפיס את החלק השני שבליקוטי מוהר"ן, מאוויית נפשו של רבינו בחדשים האחרונים לימי חייו, כנזכר.

ובכן, ר' שמעון הגיע למוהרנ"ת במטרה לנסוע יחד עמו על פני הערים והעיירות, מקומות ריכוזי חסידי ברסלב, לעוררם ולפתוח את לבם שיתמכו במטרה הקדושה הלזו. מוהרנ"ת עקב עיסוקיו הרבים לא התאפשר לו לנסוע באותה עת, והציע לר' שמעון שעתה יסע הוא לבדו, אולם בכל זאת נסע עמו לברסלב, להתייעץ עם החסידים דשם מה לעשות.

מוהרנ"ת כותב בנדון: "וענו ואמרו שאם לא אסע בעצמי לא יפעול ר' שמעון כלום... ואני לא יכולתי אז ליסע בעצמי... וחזרתי לביתי, וראיתי שרחוק ממני מאד לעסוק בהדפסה, אך אעפ"כ לא עזבתי את הרצון, והייתי כוסף וחושק בכל פעם לזה אע"פ שרחוק ממני מאד. והייתי חושב מחשבות הרבה בזה אולי יעזרני השי"ת לגמור עסק גדול ונורא כזה להפיץ מעיינותיו חוצה. אשר כל תורה ותורה וכל שיחה ושיחה כלולה מכל התורה

כולה ומכל המדריגות ומכל העולמות... והיו עומדים לפני המניעות כחומות ברזל ודלתי נחושת, ולא הייתי יודע הדרך איך לזכות להדפיס ספריו הקדושים עתה, אך היות שרבינו כבר חיזק אותנו הרבה בלי שיעור, ולמדנו שאין מניעה בעולם כלל, ושהעיקר הוא הרצון והחשק והכיסופין וכו', על כן חזקתי את רצוני, וחשבתי בזה מחשבות הרבה והכנסתי דעתי ומחשבתי בזה הרבה מאד" (ימי מוהרנ"ת ע').

* * *

הנסיעה הראשונה לציון רבינו

והנה מגיע ראש חודש שבט, ראש השנה לאילן. מוהרנ"ת חש בנפשו שאם יצליח לארגן נסיעה לאומאן ל"ראש השנה" הזה, זו תהיה התחלה טובה להקמת קיבוץ קבוע לראש השנה לדורות. הוא שוחח עם ר' נפתלי מנמירוב בענין, והם החליטו ביניהם לאסוף מנין לנסוע בצוותא לאומאן. הם יצאו לברסלב במטרה להפגש עם גדולי החסידים, ולנסוע משם לאומאן.

ואמנם, קבוצת חסידים מברסלב ובראשם רבי יוסקה חתנו של רבינו, רבי אהרן רבה של ברסלב ובנו רבי צבי אריה, יצאו לאומאן.

החסידים הללו מלאו שתי עגלות. מוהרנ"ת סיכם עם העגלונים שישלם להם לפי היום, ושיעצרו בכל מקום שירצה.

טלטולי דרך

ראש חודש שבט חל באותה שנה ביום שבת קודש, והם התארגנו לצאת מברסלב ביום ג'.

אותו יום היה יום חורפי קשה. בחוץ השתוללה סופת שלגים מלווה ברוחות חזקות מאד, וכמעט שלא היה שייך לצאת בשעה כזאת, כך שהנסיעה כמעט התבטלה כליל, אולם מוהרנ"ת התגבר על עצמו והחליט לנסוע בכל אופן. למעשה יצאה רק עגלה אחת, ובה מוהרנ"ת.

אולם אחרי שנסעו כברת דרך של מספר פרסאות, נאלצו לחזור. כדרכו לא נותן מוהרנ"ת לעצבות שתשתלט עליו בגין כך, וכותב: "ושימחנו עצמנו אז באותו היום הרבה, ולא רציתי להניח העצבות, ולהתעצב על זה, רק חיזקנו עצמינו בשמחה"...

ההשתטחות הראשונה בצוותא...

"ועל ידי זה" מסיים מוהרנ"ת "נתחזקנו ונסענו ביום שלאחריו אף על פי שהיה עדיין הדרך מקולקל מאד, וכבר היה סמוך מאד לערב ראש חודש, אף על פי כן חיזקנו ידינו

בה' ונסענו יחד. והשי"ת סיבב עמנו סיבות נפלאות לטובה ובאנו לאומאן ביום ו' ערב ראש חודש שבט שנת תקע"א".

"והוא הפעם הראשון" מדגיש מוהרנ"ת "שנסענו לאומאן אחרי הסתלקותו כדי להשתטח על קברו הקדוש... והיינו בער"ח הנ"ל על קברו ושבתנו שם באומאן".

לידע להעריך את הסחורה שלנו...

עוד יסופר על נסיעה זו בפי רבי אברהם שטערנהארץ, מגדולי חסידי ברסלב בדור הקודם, נכדו של מוהרנ"ת:

כשאך יצאו את ברסלב, ציוה מוהרנ"ת לעגלון לא לנסוע בדרך הרגילה, דרך הייסין, אלא שיסע צפונה דרך סידקוביץ', שם דר יהודי בשם ר' יעקב, מחסידי ברסלב, מקרוביו של השרף ר' שמואל אייזיק, מגדולי חסידי רבינו. הוא היה באומאן בראש השנה שעבר, ומוהרנ"ת רצה לצרף אותו לנסיעה. מוהרנ"ת אמר עליו: "הנה יש לנו שותף כאן ב"מסחר" שלנו מהירושה שנשארה לנו, עלינו לשוחח עמו, עליו לדעת את גודל יקרת ערכה ואת הרווחים העצומים שאפשר להפיק מהסחורה שלנו".

כשהגיעו לסידקוביץ', קיבל אותם ר' יעקב בשמחה גדולה ובסבר פנים יפות. הוא הדליק נרות לכבוד האורחים החשובים, והגיש להם כיבוד, יי"ש ועוגות, אולם מוהרנ"ת דחה את הכיבוד באמרו שהם לא יאכלו לפני מעריב. ר' יעקב הזמין את החבורה שישארו אצלו בשבת.

הם התפללו בהתלהבות ובכוונה עצומה כרגיל, ור' יעקב התפעל מאד מתפילתם. שוב הפציר באורחיו לטעום משהו, אולם מוהרנ"ת סירב לאכול, ואמר: 'לא אוכל עד אם דברתי דברי'.

הרוצה להיות איש כשר באמת-יבוא לר"ה

ר' אברהם שטערנהארץ מתאר בספרו "טובות זכרונות" את המשך הסיפור:

"והרים מוהרנ"ת את עצמו מכסאו שישב עליה וענה בקול ואמר לבעה"ב הזה: 'כפי שהיית על ר"ה שעבר בחיי רבינו ז"ל עם הקיבוץ הקדוש, ושמענו כמה מתלמידיו הק' מפי רבינו ז"ל בער"ה הזה שרוצה שכל אחד ממקורביו באיזה מקום שדר שם בקביעות, יכריז שכל מי שרוצה שיהיה איש כשר באמת, יבוא על ר"ה אצלו לאומאן... וכיוצא בזה דיבורים כאלו, ואמר שאצלי העיקר הוא ר"ה, מה אומר לכם אין דבר יותר גדול מזה... וגם בהתורה (תקעו תוכחה) שנאמרה בראש השנה האחרון סמוך להסתלקותו כתוב שם בזה הלשון: 'וצריך לבקש מאד מהשי"ת שיזכה להתקרב למנהיג אמיתי כדי שיזכה לאמונה אמיתית בשלמות', וכיוצא בהתורה סימן ע"ח (בליקוטי מוהר"ן ח"ב)

המדבר מענין פראסטיק, כתוב שם גם כן בזה"ל: 'צריכין לבקש מאד מהשי"ת לזכות להתקרב לצדיק האמיתי'. וזה היה בשבת נחמו, שרבינו ז"ל היה אז חולה מסוכן, וידע שיסתלק בקרוב, ואעפ"כ הזהיר כל כך על ר"ה".

"מובן מזה שכל אלו הדיבורים והאזהרות של אדמו"ר ז"ל היו על אחרי הסתלקותו, עד ביאת הגואל, כי כך אמר רבינו ז"ל: 'שהערים הבעל דבר את עצמו והקים מפורסמים של שקר עד שאין אחד יודע היכן משה שרוי, היכן אהרון שרוי, שהם הצדיקים האמיתיים'"...

"לזאת תדע ידידי, חברי" פנה מוהרנ"ת בקריאה לר' יעקב בעל הבית "שעבור זה באנו לפה, שנתקשר בקשר אמיץ וחזק יחד כל ימי חיינו על זה הירושה הטובה שנשארה לנו".

תקיעת כף לבוא לראש השנה

לאחר מכן הורה מוהרנ"ת לשיר את הזמר הידוע 'אשרינו' "אשרינו מה טוב חלקנו, ומה יפה ירושתינו!"-כי התורה, תורתו של הרבי היא מורשתנו, אשרינו שזכינו להתקרב אליו!

החסידים יצאו בריקוד של שמחה. אחר כך מזג ר' יעקב למוהרנ"ת כוסית קטנה יי"ש לשתות "לחיים". מוהרנ"ת תקע כפו לאמירת לחיים לידי ר' יעקב ואמר לו:

"זה יהיה תקיעת כף שלך שתיסע כל ימיך על ציונו הק' של רבינו ז"ל על ר"ה, שתימנה איתנו בחבורה קדישא בהקיבוץ הק' באומאן".

ר' יעקב ענה: "אמן, כן יהי רצון".

רבי שמואל אייזיק מצטרף לנסיעה

בעיירה זו לנו בני החבורה הקדושה באותה לילה, והשכימו למחרת בכדי להמשיך בדרכם לדאשיב, מקום מגוריו של החסיד הצדיק ר' שמואל אייזיק. בטוחים היו שאם היה יודע ר' שמואל אייזיק על נסיעתם היה בודאי מצטרף. הם הגיעו לדאשיב בצהריים, ומיד פנו לאכסניה לנוח. לאחר זמן קצר הלכו לביתו של ר' שמואל אייזיק, אולם בני ביתו לא נתנו להם לגשת אליו מכיון שהיה עדיין עסוק בעבודותיו בדבקות עצומה.

"וכך דרכו" כותב ר' אברהם שטערנהארץ "שמקודם נץ החמה הוא מעטף את עצמו בטלית ותפילין שם בחדרו המיוחד, ויושב ועוסק במה שהוא עוסק הן בתפילה הן בתורה וכיוצא. וכך הוא נשאר מעוטף בטלית ותפילין עד סמוך לתפילת המנחה, ואז מביאין לו מעט מים חמין עם איזה חתיכה מזונות, וחולץ אז את התפילין והטלית וטועם אז".

"על כן-בקשו בני ביתו מהאורחים החשובים-יחכו שם עד זה הזמן, ואז יהיה שעת הכושר לדבר אתו, אבל מקודם אי אפשר לדבר אתו כלל מחמת הדבקות שלו בהענינים שהוא עוסק בעבודת השם".

מחשבתו הראשונה של מוהרנ"ת היתה להמתין עד שר' שמואל אייזיק יסיים את עבודתו, ואחר כך להודיע לו על הנסיעה לאומאן. אולם הוא ראה שזה יארך זמן רב מדי, במקום זה הציע שאחד מהחבורה ישאר שם בכדי להודיע לו על דבר הנסיעה לאומאן לער"ח שבט, בעוד שהאחרים ימשיכו לאומאן, ולמחרתו ביום ו' עש"ק יצא בשעה מוקדמת כדי שיספיק להגיע לאומאן בעוד היום גדול (דאשיב שוכנת כ-50 קילומטר מאומאן).וכן עשו.

על פני מוהרנ"ת מאיר אור אדמו"ר

בנו של ר' אהרן רבה של ברסלב, ר' צבי אריה נשאר. ובידעו שר' שמואל אייזיק הוא עני מרוד, השאיר מוהרנ"ת בידו סכום כסף לשכירת עגלה עבור ר' שמואל אייזיק ור' צבי אריה.

כשנודע לר' שמואל אייזיק על ביקורו של מוהרנ"ת בביתו, כאב לו מאד שלא הודיעו לו בזמן היותו. הוא פנה לר' צבי אריה וכה אמר:

"הלא בפני מוהרנ"ת ז"ל מאיר פני אדמו"ר ז"ל".

למחרת בבוקר השכם יצאו ר' שמואל אייזיק ור' צבי אריה יחדיו בדרך לאומאן.

"כה אמר רבינו שלא טעם טעם חטא מימיו"...

מוהרנ"ת וכל בני החבורה הקדושה הגיעו לאומאן מוקדם, והספיקו עוד להתפלל על הציון הקדוש של רבינו לפני שבת.

בליל שבת סעדו כולם בצוותא חדא, והשמחה היתה גדולה. מן הנהוג היה בחיי רבינו שהוא היה פותח כל קטע מהזמר 'אזמר בשבחין' לבדו, ואילו החסידים היו מסיימים את חלקו השני של כל קטע וקטע. ניתן לשער את גודל הנעימות והקדושה ששררו באותה עת שרבינו מוקף בעדת חסידיו הקדושה יושבים בשולחן אשר לפני השם ובנועם מנעימים מהזמירות הקדושות, כשרבינו בכבודו ובעצמו מנצח על השירה הנפלאה... ואילו עתה... עתה כשהעדה ישבה זה לראשונה יחדיו מיותמת כשכסא רבינו פנוי... והמבוכה אחזה בכולם, מי יעיז להתחיל בשירת הזמירות, למלאות בכך מקום רבינו הקדוש והנורא...

כך ישבו זמן רב כשאף אחד לא מעיז ליטול עטרה זו על ראשו, להיות הפותח בזמר אזמר בשבחין. הם ישבו שעה ארוכה, כשהדומיה הכבדה מנסרת את חלל החדר...

והנה לפתע פתח מוהרנ"ת פיו, וקרא בהתרגשו"ת גדולה ועצומה:
"כה אמר הנחל נובע מקור חכמה שלא טעם טעם חטא מימיו: 'אזמר בשבחין למיעל גו פתחין'..."
בני החבורה הצטרפו מיד וסיימו: "דבחקל תפוחין דאינון קדישין---"
הוא המשיך את הזמר עד תומו, והשמחה והנעימות הקדושה שבה לשרור בחדר.
מוהרנ"ת ישב שעות רבות עם החסידים ועסקו בשירות ותשבחות ואמירת תורה.

אני על הציון-ורבינו אצל מוהרנ"ת...

ר' שמואל אייזיק ור' צבי אריה הגיעו לאומאן ממש סמוך לשבת ולא הספיקו להשתטח על הציון בערב שבת, לכן נגשו אל הציון לאחר התפילה של ליל שבת.
ר' צבי אריה מספר:
"והר"ר שמואל אייזיק נכנס לציון הקודש הוא לבדו ונשתהה ונתעכב שם בערך ב' שעות... עד אחר חצות הלילה. ואעפ"כ למחר כששמע שסיפרו לו איך שמוהרנ"ת ז"ל עסק עם אנ"ש בדיבורים קדושים מרבינו ז"ל והשמחה שהיה בעת הסעודה שהיו מסובין שם, אמר הר"ר שמואל אייזיק: "אני הייתי על ציונו הק', ומוהרנ"ת ז"ל המשיך את אדמו"ר אז על שמחתם להיות אצלם!" (טובות זכרונות עמ' קל"ב-קל"ג).
היתה זו הנסיעה הראשונה לאומאן מאז הסתלקותו של רבינו, והיא השאירה רושם בל יימחה על כל הנוכחים.
אחרי שבת נסעו כולם הביתה. בדרך, עצר מוהרנ"ת בטפליק, שם פנה בקריאה נרגשת למען יתרמו בעד הדפסת ספרי רבינו. חסידי ברסלב שם, מסרו את התחייבויותיהם, ומוהרנ"ת חזר לנמירוב.

* * *

כסף מנלן?...

המשימה הנעלה של הדפסת ספרי רבינו, העסיקה מעתה את כל ישותו של מוהרנ"ת. ידוע ידע שכל המשך מורשת רבינו והשארתו לדורות תלויה ועומדת בהדפסת הספרים והפצתם בעולם, ועתה בשובו לנמירוב, התפנה לזה. בדעתו היה להקדיש מעכשיו את כל כולו לביצוע משימה קדושה זו, שכאמור זולתו לא היה מי שבידו היכולת לבצעה.
אולם כסף מנלן?... לא היה בידו את סכומי העתק הנדרשים להדפסת ספרים בימים ההם.
עוד בדרך הביתה מאומאן עבר כאמור דרך טפליק, והתחיל לעורר את לב אנשי שלומינו דרי העיר להתנדב להדפסה, ואמנם הם התחייבו לתת כפי נדבת לבם, וכן כבר היה

לו כמה התחייבויות מאנשי דאשיב וברסלב, אולם עדיין רחוקה היתה הדרך מלהגיע לסכומים הנדרשים לבצוע מפעל ההדפסה הגדול אותו תכנן מוהרנ"ת, כפי שהוא עצמו מתבטא: "ועדיין לא היה לי שום התחלה על ההדפסה... כי כולם לא נתנו 'מזומן' עדיין כלל, רק התנדבו לבד... וזה ידוע, שאפילו אחרי שמתנדבים, עדיין צריכים יגיעות גדולות קודם שגובין מהם, והרבה נאבד שאינו בא לידי גוביינא כלל. ובפרט שכל הנדבות הנ"ל לא היה בהם לשליש ולרביע ההוצאות שצריכין על ההדפסה" (ימי מוהרנ"ת ע"ג).

ברם, לא איש כמוהרנ"ת ירפה ידיו. הוא החל לסובב בין אנ"ש, הלוך ושוב, לבקשם לקיים את התחייבויותיהם. הוא נסע לעתים קרובות לברסלב, שם פעל לאיחוד החסידים שעדיין זקוקים היו לעידוד וחיזוק רב מאז הסתלקות רבינו. הוא היה מזדמן לשם תכופות להתוועד עם החסידים, לשוחח עמם בגדולת רבינו ודרכו הטהורה, ובאותה שעה הזכיר להם את תפקידם וחובתם בהפצת אורו, ושישתדלו כל אחד להרים את תרומתו לה'. החסידים בדרך כלל היו עניים ומרודים, וההצלחה באיסוף הכספים לא האירה לו פנים.

זאת ועוד; עריכת המגביות בקרב אנשי שלומינו היה מבצע שכמעט מן הנמנע היה ליישמו הלכה למעשה, היות שמלבד אלה שהיו מרוכזים בברסלב היו החסידים פזורים בעיירות וכפרים מרוחקים בכל רחבי אוקראינה. ובכדי לרכז את הכסף מכל החסידים המפוזרים, יהיה על מוהרנ"ת לנדוד הרבה בדרכים ולגמוע מרחקים עצומים, כך שיתכן שההוצאות יהיו גדולות על ההכנסות. מוהרנ"ת בעצמו לא יכל לעזוב את ביתו וכל אשר לו, ולצאת לדרך לחודשים ארוכים, מה גם שהחסידים היו עתה תלויים בו מאד. אולם מאידך גיסא לא היה בכל העדה מי שיטול תפקיד כבד זה על עצמו.

"תירוץ" של שידוך...

עיקר מניעותיו של מוהרנ"ת היו מצד בני ביתו, שלא היו מוכנים בשום פנים ואופן שיטוש אותם לזמן מרובה.

"והנה" כותב מוהרנ"ת "היו מחשבותי הולכות אנה ואנה איך לגנוב עצמי מביתי לנסוע על המדינה בשביל ההדפסה, כי היו לי מניעות הרבה על זה..."

הוא החל מעתה לחפש כל מיני "תירוצים" מספקים, ואמנם התירוץ לא איחר לבוא:

"וסיבב השי"ת שהיה לי חלק באיזה שידוך שהיו צריכים לגמרו, ונסעו מנמירוב המחותנים לגמור השידוך בק"ק דאשיב. והם לא היה בדעתם לקבל אותי עמהם כלל, כי לא עלה על דעתם להטריחני בזה, כי לא היה שידוך מגדולים וחשובים ביותר, ולא

היה כבודי כלל לנסוע בעסק שדכנות כזה, בפרט שאין לי עסק בשדכנות, ומעולם לא נסעתי בעסקים כאלו, אבל אני בעצמי אמרתי להם אני אסע עמכם, וכוונתי היה כדי להיות כגונב את עצמי לצאת מביתי לקהילת קודש דאשיב בשביל השדכנות..."

"ושם בדאשיב הוא סמוך למקום שישב שם ר' שמעון הנ"ל, ואסע משם עמו יחד על המדינה בשביל ההדפסה. וכן עשיתי, ויצאתי בלילה בחורף בעת הקור ובאתי לדאשיב, וקיבלו אותי אנשי שלומינו בשמחה גדולה..."

"והנה" מסיים מוהרנ"ת את סיפור השידוך "השידוך נתבטל... כי לא באו הצד הב' כלל, וכל הנסיעה היתה בשבילי, כי כפי שידעתי בנפשי לא יכולתי לנסוע בלי סיבה מאת השם."

מניעות בלי שיעור

מוהרנ"ת נתעכב בינתיים בדאשיב, ושלח לקרוא לר' שמעון, ונדברו ביניהם לצאת יחדיו על פני הערים והעיירות לאיסוף הממון. מוהרנ"ת בקשו לשכור עגלה למשך שבוע ימים. אולם חרף כל ההשתדלויות לא מצא בעל עגלה שיהיה מוכן לצאת עמו לדרך למשך שבוע ימים תמים, עד שנאלצו להטלטל לטפליק, וגם שם נתייגעו מאד עד שמצאו את מטרתם, עגלה לשבוע ימים.

"כי זה ידוע לנו, שכל מה שאנו צריכים בעסקי רבינו ז"ל משתטחים כנגד זה המניעות בלי שיעור. כי זה כלל שעל כל דבר שבקדושה עומדים כנגדם מניעות רבות, אבל המניעות שעומדים כנגד הדברים הנוגעים להתקרב לרבינו ז"ל ולאנשיו ולתורתו הקדושה, הם משתטחים ומתפשטים בלי שיעור" (ימי מוהרנ"ת ע"ג).

רוצים ואין להם...

העניות והדחק שררו בכל מקום בואם של מוהרנ"ת ור' שמעון. היו הם מאותם ישראל קדושים שרוצים ואין להם... ולכן היו דוחים את התחייבויותיהם מיום ליום, כדברי מוהרנ"ת: "והנה באלה הימים ראיתי שכל המתנדבים אינם מסלקים גם עתה, וכל אחד דוחה מיום ליום, כי היתה שעתם דחוקה, ועי"ז נחלש דעתי מאד. וגם כי נסעתי מטפליק לעיר הסמוכה, וקויתי לקבל שם איזה סך על ההדפסה-ולא פעלתי כלום, ונסעתי משם לאומאן בפחי נפש, כי ראיתי שאי אפשר לגמור העסק ע"י נסיעה זאת, ואטלטל עצמי בחורף בחינם, ובפרט במניעות כאלה שהיה לי אז..."

מוהרנ"ת גמר בדעתו לשוב חזרה לביתו, ולעת עתה נסע לאומאן.

רבי נפתלי-ממלא מקומו

"ובאתי לאומאן" מסכם מוהרנ"ת "ביום י"ז שבט. ובבואי שם הודיעו לי שגם ר' נפתלי בא לאומאן מברסלב, ולא רציתי להאמין מחמת שזה סמוך היה עמי יחד באומאן בער"ח שבט כנ"ל".

ר' נפתלי הגיע לאומאן, בהשגחה פרטית-כפי שציין מוהרנ"ת: "והנה באמת ר' נפתלי בא לאומאן ע"י השגחת השי"ת שסיבב השי"ת עד ששלח אותו אחד לאומאן כדי שיתפלל שם בשביל בנו שנחלה אז. ואז ראיתי נפלאות ה' ונוראותיו כי באמת נשלח אז ר' נפתלי אלי לאומאן מן השמים כדי שיוגמר העסק על ידי שנינו. כי אני בעצמי הייתי מוכרח לחזור מכמה טעמים, כי גם היה לי כמה עסקים בעסק העזבון שלו שהייתי צריך להיות בביתי". הוא שמח מאד שר' נפתלי הגיע בזמן הנכון, ולאחר שהתיישב בדעתו וגם עלה על הציון הקדוש- החליט כי אמנם ר' נפתלי הוא האדם המתאים לכך.

יסוד ה"נר תמיד" על הציון

"ביום ה' ח"י שבט" כותב מוהרנ"ת "היה התחלת היסוד של ההדלקה, להדליק שמן זית על קברו, 'נר תמיד' לא יכבה, כאשר אנו נוהגין מאז ועד הנה, וגם זה היה ע"פ מעשה בק"ק טעפליק ואי אפשר לבאר כל הפרטים. כי בכל זה היה עוד כמה דברים נוראים שראינו השגחתו ונפלאותיו ית' בכל עת, איך הוא ית' בעזרינו לגמור עסקי רבינו ז"ל שהם זכות הרבים לדורות, אשר המניעות נשתטחו כנגדנו בלי גבול, ולולא ה' שהיה לנו לא היה באפשרי לגומרם בשום אופן".

דמי קדימה על ההדפסה

מוהרנ"ת חזר לביתו בנמירוב, בעוד החסידים ר' נפתלי ור' שמעון, שהיו כאמור באומאן, יצאו על פני הערים מדוודיבקא, טשעהרין, קרמנצ'וק ועוד כמה עיירות להתרים את ציבור אנשי שלומינו עבור הדפסת הספרים.

זמן קצר לאחר חזרתו של מוהרנ"ת לביתו, שבעיקרה היתה בכדי לעסוק בעניני העזבון של רבינו-היה עליו לנסוע למז'בוז' לצורך זה, יחד עם ר' יוסקה חתנו של רבינו, לגמור את חלוקת נכסיו. מוהרנ"ת נסע עם ר' יוסקה למז'בוז'. בדרך שבתו אצל הרה"ק מחמלניק, אביו של ר' יוסקה.

כשמוהרנ"ת חזר לנמירוב, לא שב עדיין ר' נפתלי מנסיעתו, לאחר שכבר נדד בדרכים מספר שבועות. והנה מתקרבים כבר ימי הפורים, ועדיין אי אפשר להתחיל בהדפסת הספר הלכה למעשה.

"מקח" - חוזה - על ההדפסה

מוהרנ"ת לא נח ולא שקט, הנה כבר עברה כמעט חצי שנה מאז הסתלקות רבינו, ועדיין לא זכו לקיים את רצונו בהדפסת החלק השני של ליקוטי מוהר"ן. ר' נפתלי לא הגיע עדיין, וכסף עבור ההדפסה-אין. הוא החל לחשוב מחשבות ולתכנן תכניות שונות מה לעשו"ת בנדון. "ובתוך שהיו מחשבותי תמהים ומשתוממים מאד מאד ואיני יודע לשית עצות בנפשי איך להתנהג בענין ההדפסה, עלה על דעתי לנסוע למאהליב שהיה שם דפוס אצל מחותני ר' צבי ושותפו ר' לייב, ורציתי לעת עתה לנסוע לשם לעשו"ת מקח עם המדפיס דשם, שכאשר יבוא ר' נפתלי נדפיס שם מיד, אך ראיתי שעדיין אין בידי אפילו על הוצאת הנסיעה למאהליב, וליתן לו מעט כסף קניה (שקורין אדרוף) ודעתי היתה חלוקה מאד".

"בתוך כך סיבב השי"ת בנפלאותיו הנוראות, ומידי עברי בק"ק נמירוב בחוץ, פתאום נשאתי עיני וראיתי את ר' לייב מקהילת קודש מאהליב, שהיה לו חלק בהדפוס דשם, ונבהלתי מאד, והבנתי כי מאת ה' היתה שנתגלגל מאתו ית' שבא לכאן היום ושיסתבב הדבר שאראה אותו מה שלא היה מדרך הטבע שאפגע בו, כי לא היה לו עסק ולא היה על דעתו שיתראה פנים עמי, לולא חמלת ה' עשתה זאת בהשגחתו הנפלאה..."

"ותיכף נתחזקתי והלכתי אליו, ועשיתי עמו מקח על ההדפסה..."

מוהרנ"ת נתן בידו סכום התחלתי של עשרה רובל, דמי קדימה בעת שעשו "זכרון דברים" עבור הדפסת ליקוטי מוהר"ן חלק שני.

התחלה של ממש

בינתיים המתין מוהרנ"ת לשובו של חבירו ר' נפתלי, אולי ממנו תצמח הישועה, אולם ר' נפתלי לא שב. כבר עברו ימי הפורים, וחג הפסח מתקרב, ור' נפתלי מתמהמה בדרכים, הדבר ציער מאד את מוהרנ"ת, מי יודע מה קרה עמו.

סמוך ממש לחג הפסח, הגיע ר' נפתלי, לשמחתו של ידידו מוהרנ"ת, אולם מה שנוגע לממון עבור ההדפסה, בזה התאכזב מוהרנ"ת מאד. הסכום שהביא עמו ר' נפתלי היה קטן מאד לפי ערך ההוצאה הנדרשת, ובפרט לאחר שכבר ערך הסכם עם המדפיס ממאהליב, על סמך הכסף שיגיע מר' נפתלי.

מוהרנ"ת לא ראה דרך אחרת לפניו, אלא מיד אחר פסח יצא הוא בעצמו לדרך, כפי שהוא כותב: "ותיכף אחר פסח נסעתי בעצמי לאנ"ש שבסביבותינו ונתמהמהתי בערך ב' שבועות, וקבצתי עוד איזה סך מסויים, ונתחזקתי בבטחון שהשי"ת יעזרני לגמור בשלמות".

כל אותו הזמן ציפה מוהרנ"ת לשמוע אם המדפיסים במאהליב כבר קנו נייר, והאם הם כבר מוכנים להתחיל בהדפסה. סוף סוף, בלילה שלפני חג השבועות, הגיע ר' לייב לנמירוב, וביקש ממוהרנ"ת את הכסף עבור הנייר. מוהרנ"ת לאחר מאמצים מרובים הצליח לרכז סכום של עשרים וחמישה אדומים, ומסרו בידי ר' לייב, וכך נעשתה התחלה של ממש בהדפסת ספרי רבינו.

* * *

פרק כד - בעיר ברסלב

השריפה הגדולה

ביום השני של חג השבועות תקע"א, קרה מקרה מחריד לתושביה השלוים של נמירוב. דליקה גדולה ונוראה פרצה במרכז העיר. השריפה התפשטה חיש מהר, ואכלה את כל הנקרה בדרכה. תוצאות קשו"ת השאירה האש אחריה, כולל פגיעות בנפש רח"ל, וחלקים גדולים מהעיר נהרסו. בחסדי השי"ת נותר ביתו של מוהרנ"ת לפליטה, האש לא פגעה בו כלל. אולם בביתו של אביו ר' נפתלי הירץ פגעה הרעה: ביתו, הונו וכמעט כל רכושו עלו בלהבה, והוא יצא כמעט נקי מנכסיו.

ההשגחה הפרטית

מוהרנ"ת, שכל מאוויי נפשו היו לעניני רבינו ז"ל, תוך כדי תאור "השריפה הגדולה בק"ק נמירוב" מציין בעיקר את הרוחים וההפסדים לעניני רבינו וההדפסה. אחד מבני העיר לוה מהם את הכסף שהיה מוכן לצרכי ההדפסה: "האיש שהיה חייב לנו המעות שגבינו ממנו בערב שבועות, נשרף אצלו ג"כ כל אשר לו... ואז ראינו השגחתו ית' מה שחמל עלינו ושלח לנו את ר' לייב הנ"ל לגבות המעות בערב שבועות, כי אם לא היה בא אז לנגשינו, היה נאבד המעות בודאי אצל האיש הנ"ל והיתה מתבטלת ההדפסה אז, והפסד זה אין לשערו!... אבל השי"ת חשב מקודם ושלח את האיש הנ"ל לנגשינו כדי שיהיו נדפסים הספרים הקדושים שיהיה נשאר זכרם לדורות עולם לזכות את ישראל לנצח..."

גודל הישועות מהשריפות

ביום ראשון הבא, התפרצה עוד שריפה בנמירוב, והפעם נשרף ביתו של מוהרנ"ת כליל, וכמוהו גם בית הכנסת, בית המדרש וכמעט כל הבתים שנותרו מהשריפה הקודמת. העיר הפכה להיות לתל חרבות.

"ואז" מתאר מוהרנ"ת את השריפה והישועות שנבעו בעטיה "נאבדו אצלי בשעת הרעש, הכתבים שלי שהוצרכתי להדפיסם, אך אחר כך מצאתים. גם בניי נתפזרו ולא ידעתי היכן הם, גם כל החפצים לא ידעתי היכן הם, ובחסדי השי"ת מצאתי הכל".

"אחר כך" מציין מוהרנ"ת נקודה חשובה שהיתה תפנית חיובית בכל המשך מהלך חייו שנבעה כתוצאה מהשריפה והמהומה. "ביום ב' בבוקר התחילה זוגתי בעצמה לצעוק אלי שנברח מנמירוב מיד, ונקבע דירתנו בק"ק ברסלב. ואני היה רצוני חזק לזה מכבר בחייו ז"ל, אך כבר נתייאשתי מזה, מאחר שידעתי שהיא לא תתרצה בזה, וגם כי כבר נסתלק הוא ז"ל ולא עלה על דעתי ענין זה לעקור דירתי מנמירוב לברסלב... אך עצת ה' לעולם תעמוד ומחשבות לבו לדור ודור, וסיבב סיבות בנפלאותיו הנוראות, והוא מוחץ ורופא ויפלס נתיב לאפו, כי דייקא על ידי הצרה של השריפה רח"ל, סיבב סיבות לטובה שאצא מנמירוב ואקבע דירתי פה..."

לעיר ברסלב

ביום שני, יום אחד אחר השריפה הגורלית שכלתה את ביתו בנמירוב-יצא מוהרנ"ת למלא את מאוויי נפשו, לעבור לגור בעיר ברסלב: "ויצאתי משם ביום ב', ובאתי בשלום לפה (ברסלב) באותו היום".

"ותהלה לאל" כותב מוהרנ"ת כעבור שנים "מאז קבעתי דירתי פה זה כמה שנים... וגודל הישועות לנצח שנצמחו על ידי ישיבתי פה בעזרת ה', אי אפשר לבאר ולספר, כי רוב כל עסקי בהשארתו הקדושה, שזיכני השי"ת להדפיס ספריו הקדושים, ולקרב אנשים לאמיתת דרכיו, ולכתוב ולהדפיס התפילות הקדושו"ת וכו' וכו'-היו על ידי ישיבתי פה בעזרת ה'" (ימי מוהרנ"ת ע"ז).

סיבה גדולה לעליה לארץ ישראל

עוד גרעין חשוב נזרע באותו יום בו עבר מוהרנ"ת לגור בברסלב: הרעיון המעשי של מוהרנ"ת לעלות לארץ ישראל. היה זה כאשר מכרו של מוהרנ"ת הזדמן באותו יום לעיר ברסלב בדרכו לארץ ישראל. האיש הלזה התאכסן באותו בית שדר מוהרנ"ת (לא באותה דירה). מוהרנ"ת הזמין את היהודי הזה עם ב"ב ללון אצלו באותה לילה.

"זה היתה סיבה גדולה אחר כך שאסע לארץ ישראל" כותב מוהרנ"ת "ובארץ ישראל (אליה נסע מוהרנ"ת כעבור עשר שנים) הייתי אורח אצל זה האיש, וקבלני בכבוד גדול... מה רבו מעשיך ה'!"

סיבת השריפות

מגיפת השריפות שהתפרצה באותה תקופה, עדיין לא שככה. למחרת ביאתו של מוהרנ"ת לברסלב, התלקחה שוב שריפה בנמירוב, כמו כן פרצה שריפה בעיר טולטשין הקרובה. באותה עת פרצו גם שריפות גדולות בעיר ברדיטשוב ובעוד קהילות באזור.

מוהרנ"ת מציין בהתפעלות את דבר מכת השריפות שרבינו חזה אותם:

"כבר הודיע זאת רבינו ז"ל בהתורה "בראשית לעיני כל ישראל", שמבואר שם שכאשר נסתלק הראש בית, שהם צדיקי אמת-באים שריפות ח"ו" (לקו"ת סי' סז ו', וראה לעיל פרק י"ח).

אנה מפניך אברח

גם בברסלב, מקום אליה ברח מוהרנ"ת ומשפחתו מפני השריפה בנמירוב-פרצה דליקה. רעייתו שכבר מוכה היתה מכמה שריפות, בקשה מיד לעבור לדור במקום אחר. או אז נשא מוהרנ"ת עיניו השמימה והתחנן: "אנה מפניך אברח?" ולבסוף הם נשארו בברסלב.

בתחילת ביאתו לברסלב לא היה למוהרנ"ת בית משלו. הוא שכר חדר ליד בית מלאכתו של נגר. כאן הפריע לו הרעש שיצא מבית הנגר. מוהרנ"ת לא נרתע מכך, ולא חשב לעזוב את דירתו עקב כך אלא אך הגיב במילים שמקורם בדברי התם ב"ממעשה מחכם ותם" של רבינו: "זה מעשה שלו, וזה מעשה שלי"...

"אח"כ התחילו להכנס אצלו קצת אנשים, והתחיל להתגעגע שיהיה לו דירה מיוחדת, עד שעזר השי"ת. אח"כ התחיל להשתוקק שיהיה לו ג"כ חדר מיוחד לעבודת השי"ת ובפרט לכתוב חידושי תורה. ואחר כך עשה לו בהקעך (מטבח) וועגטל (כותל קטן) מעצים, ועי"ז היה לו חדר מיוחד. ואז אמר אפשר שכעת אהי' איש כשר... אעפ"כ היו בני ביתו מבלבלין אותו, והתחיל לכסוף שיהיה לו חדר מיוחד בעליה, וזה צריכין לבנות, אך הבין שזה אי אפשר כעת, כי צריכין לבטל עצמו מתורה ותפילה, אח"כ הזמין לו השי"ת סיבה ע"י איש אחד, והבין שכעת לא יצטרך לבטל מתורה ותפילה, ואז בנה בית ועליה נכונה" (אבני"ה ברזל אות ל').

* * *

שמחת הדפסת הספרים

בערב ראש חודש תמוז נסע מוהרנ"ת לאומאן, להשתטח על הציון הקדוש.

כשחזר מאומאן לברסלב נודע לו לשמחתו שהנייר עבור הדפסת ספרי רבינו הגיע כבר למאהליב. בלב מלא תקוה וגיל הזדרז ונסע לשם, לפקח ולהיות נוכח בעת הדפסת הספרים הקדושים. למרות מניעות רבות ומחסור בממון, היה מוהרנ"ת נחוש בדעתו

להדפיס כמה שרק יתאפשר לו. הוא הדפיס לא רק את ליקוטי מוהר"ן תנינא, אלא אף גם את "ספר האלף- בית" (ספר המידות). כן הדפיס ספר משלו: "קיצור ליקוטי מוהר"ן" שנכתב כנזכר לעיל, על פי צווי רבינו, הכולל סיכום העצות המעשיות היוצאות מכל תורה שבספר ליקוטי מוהר"ן.

"והבאתים בשלימות" מסכם מוהרנ"ת את הזכיה הגדולה של הדפסת הספרים אחרי שנה שלימה של עיכובים ומניעות "לקהילת קודש אומאן על ראש השנה הראשון אחר הסתלקותו. רבים ראו וישמחו וישרים יעלוזו. עד הנה עזרונו רחמיך, נודה לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם".

תועלת חכמת הדפוס לעבודתו ית'

מה היתה הסיבה שמוהרנ"ת השקיע זמן כה רב מזמנו היקר, כמעט שנה שלימה, בתכנון וביצוע הדפסת ספרי רבינו? מה הניע אותו אז, וכן בכל פעם, ליטול על עצמו אחריות כה כבדה של ההוצאות הכבדות בהדפסת ספר אחרי ספר? מוהרנ"ת ידע היטב את הכח האדיר האצור בתוך כתבי רבינו, וכי הם אשר יקרבו מאות ואלפים מישראל לאביהם שבשמים, כפי אשר רואים אנו בעינינו, לאחר עבור יותר ממאה ושמונים שנה מפטירתו, ועדיין הספרים הללו מושכים אליהם כאבן שואבת את כל מי אשר קרבת אלקים יחפץ.

מן הראוי איפוא להעתיק קטע מאחד מהלכותיו שב"ליקוטי הלכות", אותו כתב בשנים הראשונות לאחר הסתלקותו של רבינו-המאיר ענין זה בתוספת הארה:

"...וזה בחי' תורה שבכתב ותורה שבע"פ, בחי' תורה ותפילה... בתורה שבכתב אין מבואר שום דין של שום מצוה, וע"כ היא רק בבחינת הזכרה ואזהרה... כשרוצין לבוא לידי מעשה, לעשו"ת המצוה בפועל, אי אפשר לעשותה כי אם ע"י תורה שבע"פ... עיקר הזכרון הוא בכתב, כי בעל פה יכולין לשכוח לגמרי, וע"כ צריכין לכותבה דייקא... כי היצר הרע וחיילותיו... מתגברין מאד בכל אדם ומבלבלין דעתו הרבה ומתגברין להפוך האמת".

"ועל כן נתן לנו השי"ת כל דיני התורה ופירושיה בעל פה... כי אי אפשר לבאר בכתב כל פרטי המצוה ודקדוקיה וכל דרכי העשיות והדרכים שיש בעבודת הבורא..."

"...וכמו שנמצא כמה וכמה שהפכו דברי אלוקים חיים ופרשו בתורה שבכתב פירושים זרים שלא כדברי רז"ל וגילו פנים בתורה שלא כהלכה... וע"כ נתן לנו ה' ית' כל דיני התורה ופירושיה בעל פה, כי מפה אל פה יכולין לבאר ולפרש היטב האמת לאמיתו כל דיני התורה ודרכיה ועצותיה לאמיתתן. כי דברים הנכתבין בספר אפשר להטותם

מן האמת ולפרשם כרצונו. אבל בע"פ לבד בלא הכתב ג"כ אינו שלימות כי בע"פ אין לו יסוד... וע"כ צריכין שניהם."

"אבל ברבות הימים כשהתגבר הגלות, וחשו חז"ל שלא תשתכח התורה שבע"פ מישראל ח"ו, ע"כ התירו לכתוב גם תורה שבע"פ... אך כשכותבין התורה שבע"פ צריכין לכתוב הרבה מאד מאד, כדי לבאר ולפרש היטב האמת לאמיתתו, כי דברים הנכתבים בספר יכול הקורא לפרשם כרצונו כנ"ל..."

"וכן בדרכי מוסר ויראה ועצות ודרכים לעבודת הבורא ית' מתרבין בכל פעם ספרים קדושים. וכל מה שמתארך הגלות יותר בעוונותינו הרבים ומתמעטין הלבבות, צריכין בכל פעם ספרים הרבה יותר כדי לבאר אמיתת הכוונה היטב לשבר מלתעות עול להוציא מלבן של התועים והכופרים שלא יוכלו להפוך ולהטות מן האמת ח"ו."

"ע"כ חמל ה' על עמו וסיבב ברחמיו הנפלאים והמציא בעולם חכמת מלאכת הדפוס, כדי שיתרבו ספרים הרבה בעולם. כי כפי רבוי הספרים באלו הדורות לא היה באפשר לכותבן בשום אופן, ובלעדי כל הספרים הנ"ל אי אפשר עתה לברר הדין לאמיתתו. כן בדרכי עצות ומוסר בעבודת ה' שצריכין [כולם]. ע"כ מה יקרו חסדי ה' שעי"ז [הדפוס] מתרבין הספרים ונקנין בזול גדול ויש ספרים הרבה בכל עיר ואצל כ"א ואחד."

"הי"ב שבטים היה להם י"ב אבנים שנשא הכהן גדול על לבו, שהיו מפותחים פתוחי חותם קודש לה', שהם האורים ותומים שמהם היו שואלים כל העצות, ומאלו הי"ב אבנים... משם נמשכין כל החותמות שבקדושה ומשם הכח של הדפסת ספרי ישראל הק' שהם בחי' חותם דקדושה. כי מהאורים ותומים היו שואלים כל העצות והדרכים איך להתנהג. ועכשיו אין לנו לא כהן ולא אורים ותומים ואין לנו מי לשאול עצות כי אם ע"י הספרים הקדושים של התורה שנתרבין ע"י הדפוס. נמצא שחותם הדפוס הוא בחי' חותם הקדוש של שתים עשרה אבני החושן והאפוד כנ"ל ומשם יקבל כחו, כנ"ל" (ליקוטי הלכות, יין נסך, ג': ד', ט')

* * *

מה עושין אחר שנסתלק הוד לבי ומשגבי...

מאז הסתלקותו של רבינו, נפל כל משא העדה המיותמת על שכמו של מוהרנ"ת. ואמנם בכל מהלך השנה הראשונה מאז ההסתלקות, היה מוהרנ"ת טרוד ועסוק למעלה ראש. רבינו שעזבם בפתע פתאום, לא הציב עדיין דרכי הנהגה ברורים, וגם המעט שדיבר בתקופה האחרונה (בעת שרבינו החל לדבר בגלוי אודות העתיד), לא רצו החסידים לשמוע ולהבין. לכן היתה המעמסה על כתפו של מוהרנ"ת כבדה בכפליים. הוא היה

זקוק לבנות מחדש את החסידות שעד לפני זמן מה עמד בראשה מורה גדול מאד שהאיר להם כשמש את דרכם על כל צעד ושעל, ועתה חשך השמש בצהריים, ועל שכמו של מוהרנ"ת הוטל התפקיד להמשיך הארה גדולה זו לדורו ולדורות עולם.

מוהרנ"ת היה איפוא עמוס למעלה מגדר הרגיל. תחילה היה עליו לטפל בעזבונו של רבינו, הוא בנה בית כנסת חדש בברסלב, הדפיס ספרים, נסע על פני ערים ועיירות לגייס כספים, זאת מלבד הדאגה לצרכי משפחתו האישיים, וגם לארגן ולסדר מחדש את משפחתו בעיר חדשה, אולם בלבו פנימה חלחל השברון הגדול של הסתלקות רבינו, כפי שהוא עצמו מסכם את שנתו הראשונה לאחר ההסתלקות:

"כל הנ"ל עבר בשנת תקע"א, שנה ראשונה אחר הסתלקותו... כי בכל השנה הייתי טרוד בעסקי העזבון של רבינו ז"ל ובעסק ההדפסה, והוכרחתי לטלטל עצמי ולנסוע הרבה לכאן ולכאן... ובודאי באותה השנה היה לי רבות מחשבות בלי שיעור, מה עושין אחר שכבר נסתלק הוד לבי ומשגבי, וכל מה שעבר עלי במחשבה דיבור ומעשה בודאי אי אפשר לבאר כלל".

אני הגבר ראה עני

מוהרנ"ת ביטא את צערו על הסתלקות רבינו בכל מיני הזדמנויות. פעם אמר: "אין לי איך להשקיט את ליבי-מאז הסתלקות רבינו-כי אם ע"י תיקון חצות בכל השנה, ובימי בין המצרים, ובעת הקינות לתשעה באב" (אבני"ה ברזל עמ' נ"ז).

בנוסף לפיוטים והתפילות הרגילות הנאמרים בתיקון חצות-התחיל מוהרנ"ת מאז ההסתלקות לומר גם את כל פרק "אני הגבר ראה עני" ממגילת איכה, שם בדברי הקינות "אותי נהג חושך ולא אור" וכו', הצליח מעט לפרוק מעל לבו את כאבו העז הבלתי נפסק (הרה"ח ר' אליהו חיים רוזין זצ"ל). 2

ועוד יסופר, כי בימי בין המצרים, בעת שנוהגים לומר תיקון חצות גם באמצע היום -היה מוהרנ"ת נאלץ לרדת למרתף עמוק, כדי שקול בכייתו הרמה לא תגיע לאזני הבריות.

* * *

המשכת ההנהגה

מוהרנ"ת היה התלמיד שברשותו נמצאו כל תורותיו של רבינו, לא רק אלה שנדפסו, אלא גם הרבה כתבי יד של כמה תורות, שיחות ומעשיות שטרם נדפסו, ומה גם שברוב המקרים היה מוהרנ"ת בעצמו נוכח בשעת אמירתם. ויותר ממה שנדפס ונתפרסם ממורשתו של רבינו-נחקקו ונחרתו בראשו ובלבו אין סוף עובדות ואירועים בהם היה נוכח ואותם היה חי, וכולם כאחד הם אוצר בלום מלא וגדוש של השראה לדורי דורות.

אולם המניעות והמכשולות שניצבו בדרכו היו רבים מאד. בן שלושים שנה בלבד היה מוהרנ"ת אז, בדיוק בגילו של רבינו בשעה שהוא התקרב אליו... אולם רבינו התפרסם כצדיק וכמנהיג לפני שמלאו לו עשרים שנה, וכך ראו אותו גדולי צדיקי הדור דאז. גם יריבו, הסבא משפולי היה אז ממעריציו. ולא עברו אלא שנים מועטות, וחסידיו התרבו והיו למאות, ודרכו המיוחדת התפרסמה בכל רחבי אוקראינה הגדולה.

חסיד נאמן ולא רבי...

לא כן מוהרנ"ת, הוא היה תלמיד וחסיד, ולא רבי. אמנם אהוב ונערץ היה ע"י גדולי הצדיקים כהרה"ק מברדיטשוב ועוד. הם ידעו את גודל קדושתו ודבקותו הבלתי מצויה בהשי"ת, ועבודותיו הנוראות היו לשם דבר, אולם הוא לא נהג בעצמו כמנהיג במובן "אדמו"ר" לחסידים.

זאת ועוד; בין חסידי רבינו התהלכו אז עובדי ה' גדולים ומופלגים כמו ר' שמעון, מקורבו הראשון של רבינו, המקובל ר' יודל מדאשיב, העובד המופלא ר' שמואל אייזיק, כל אלו מבוגרים היו בהרבה ממנו, ר' אהרן רבה של ברסלב, שהתקרב לרבינו חמש שנים לפני מוהרנ"ת, היה מלבד קדושתו הרבה, גם גאון בתורה ופוסק מפורסם, והצדיקים הללו התקרבו לרבינו גם אם היו מבוגרים ממנו, הם התבטלו אליו והאמינו בו אמונת צדיקים תמימה, וקבלו דבריו על כל אשר יאמר כי הוא זה.

האם החסידים הגדולים הללו יכירו במוהרנ"ת הקטן מהם בחמש עשרה שנה ויותר כי הוא יהיה המוציא והמביא לפניהם, וכי על פיו יושק כל עניני רבינו לעד?

אולם רבינו בעצמו כבר הסמיך עוד בחייו את מוהרנ"ת כ"יהושע", התלמיד, שימשיך את אורו ויפיצו בעולם. כלומר, מוהרנ"ת לא רבי ולא אדמו"ר בכח עצמו, לא ממלא מקום ולא ממשיך שושלת אלא אך ורק כלי ראוי ויאות, דרכו יושפע האור הגדול והדרך הטהורה של רבינו באופן הנעלה ביותר. תלמיד וחסיד נאמן, בטל ומבוטל לרבו הגדול, שמכח התבטלותו לא ישנה חלילה זיז כלשהו ממה שקיבל, וימשיך את הדרך הנפלאה של רבינו לדורו ולדורות עולם.

על כסאו לא ישב זר!

ידע מוהרנ"ת וידעו כל החסידים שעל כסא רבינו לא ישב זר, ואין שום ממלא מקום ואין שום תמורה לסוג ההנהגה העילאית של רבינו. כמו שאמר רבינו שהיה רוצה שה"עסק" שלו יימשך, והתלמידים יעשו עוד תלמידים, וכן הלאה. ההדגשה היתה בלשון רבינו שיהיו "תלמידים", ושיעשו עוד תלמידים, אבל לא שיהיה תחליף למנהיגותו או "ממלא

מקום" וכיוצא בזה. אולם גם זאת ידעו הכל, כי מוהרנ"ת הוא יהיה הנאמן והאחראי על מורשתו של רבינו שתמשך בעולם.
מוהרנ"ת עם כל ענותנותו הרבה ושפלותו שלא נמצא כמוה, ידע אף הוא את האחריות שנפלה על כתפיו עם עלות רבינו בסערה השמימה, ובד בבד עם הרוח הנמוכה והשפלה שפיעמה בקרבו, קם כארי ליטול את שרביט הניהול והאחריות על דרכו של רבינו, פך השמן הטהור, שישאר בטהרתו, ויאיר עיני העולם לנצח. דולה ומשקה במידה גדושה מתורת רבו לכל העולם כולו.

* * *

ראש השנה תקע"ב

בראש השנה שעבר, שנת תקע"א, האחרון לימי חיי רבינו, השתתפו עמו בקיבוץ בראש השנה באומאן אנשים רבים שנמנו למאות, ואילו בראש השנה זה לאחר הסתלקותו, התקבצו לאומאן רק כשישים חסידים. אף על פי כן היה מוהרנ"ת שבע רצון מכך, הוא לא ציפה שיגיעו גם אלו השישים. העובדה שגם לאחר ההסתלקות מצאו ששה מנינים של חסידים את החובה למלא רצון רבינו ולבוא, שמחה את לבו, והוכיחה לו שהקיבוץ של רבינו, שזה עתה תקע יסודותיו לאחר ההסתלקות-לא ייפסק, וימשיך לנצח.
מוהרנ"ת מציין בשמחה: "ובעוצם נפלאותיו עזרני השי"ת שנתקבצנו יחד לאומאן על ראש השנה".
כעבור שנים הוא כותב: "ומאז ועד הנה נתוסף בכל שנה ושנה כמה נפשו"ת שבחרו בחיים ובאו גם כן... להתפלל עמנו יחד בראש השנה".

להיות מעורבים עם העולם

בערב ראש השנה ההוא, תקע"ב, עם התאסף הציבור, נתוועדו גדולי החסידים לדון על סדרי התפילה בראש השנה, ובעיקר על מקום התפילה. היתה זו השנה הראשונה בה עליהם להתפלל לבד ללא רבינו, ועליהם להתמודד עם כל הקשיים מחד גיסא, ומאידך גיסא לבנות את התשתית של הקיבוץ לנצח על כל פרטיו ודקדוקיו.
ר' יודל, ר' שמואל אייזיק ועוד מזקני ונכבדי העדה, סיכמו ביניהם להתפלל ב"האמבאר" (כמין מרפסת סגורה גדולה בביתו של נחמן נתן) המקום אשר בו התפלל רבינו בשנתו האחרונה יחד עם הציבור. אולם דעת מוהרנ"ת היתה להתפלל דוקא בבית הכנסת בו מתפללים שאר אנשי העיר שנקרא בשם "שומרים לבוקר", ומה גם שבית כנסת זה נבנה אז בסמוך על ידי איש אחד שחפץ מאד שאנ"ש יתפללו שם, וגם כל הציבור המתפלל שם בקביעות הסכימו לזה.

מוהרנ"ת עמד על דעתו להתפלל שם, בנימוק שרצון רבינו היה תמיד שחסידיו יהיו מעורבים עם העולם, כפי ששמע בפרוש מרבינו שאמר בלשונו הקדוש: "איך וויל איר זאלט זיין אויסגעמישט מיט די וועלט" (רצוני שתהיו מעורבים בין העולם) יש לציין כי המחלוקת על רבינו ואנשיו שקטה לאחר הסתלקותו בקרב אנשי העיר, עד כדי כך שבמשך השנים הבאות היו בני העיר מארחים בביתם את הבאים לאומאן לראש השנה. הויכוח בין מוהרנ"ת לחסידים נמשך, עד שלבסוף נתקבל דעת הרוב, ואמנם הוחלט להתפלל בהאמבאר בניגוד לדעתו של מוהרנ"ת.

סוף האמת לנצח

סמוך למנחה של ערב ראש השנה, בעת שהציבור כבר התאסף לתפילה, חש מוהרנ"ת כי עשו שלא כהוגן, בכך שקבעו כאן את מקום התפילה. מוהרנ"ת ראה בזה סטיה מרצונו הפשוט של רבינו. הדבר כאב לו וציער אותו עד מאד, והחליט ללכת בעצמו לבית המדרש שומרים לבוקר להתפלל שם עם שאר אנשי העיר. הוא אמר ועשה; נטל את מעילו העליון ועזב את המנין, ויצא לחוץ לכיוון מקום התפילה הנ"ל.

רבי נפתלי עם שאר גדולי התלמידים בראותם את מוהרנ"ת יוצא, ומי רואה אותו יוצא ואינו יוצא. כל הציבור יצאו איפוא והלכו אחר מוהרנ"ת לבית הכנסת שומרים לבוקר לערוך שם את התפילות יחד עם בני העיר כפי רצונו של רבינו כפי שהבין מוהרנ"ת יותר מכולם-להיות מעורבים עם העולם.

אנשי בית-המדרש קבלו את הבאים ברוב כבוד. ואכן, מאותה שנה ואילך התקיים שם הקיבוץ בראש השנה שנמשך עשר שנים, עד שהציבור היה גדול כל כך, עד שנאלצו לעבור למקום אחר (שיחות וסיפורים עמ' קמ"א-קמ"ב סי' נ"ד).

מבית לבית

אחרי ראש השנה, שב מוהרנ"ת לברסלב, אבל גם שם לא המתינה לו המנוחה והנחלה, לא היה לו עדיין בית קבוע משלו. והיה נאלץ לנדוד מדירה לדירה.

באמצע אותו חורף הגיעו אנשי הצבא והוציאוהו מביתו (בהפקעת השלטון כדי לאכסן שם את חיל המלך). הוא הוצרך לחפש דירה אחרת. לבסוף הוברר שלטובה היה שינוי זה, כי הוא מצא מקום יותר טוב. אבל היה זה לסבל עבורו שאין לו מקום מנוחה של קבע, כשעיקר יסוריו היו שאין לו חדר מיוחד לעסוק בהתבודדות בינו לבין קונו, כפי שהוא כותב: "...הייתי מטולטל, והיה לי יסורים מהדירות, ועיקר גודל עוצם היסורים שלי בזה שהגיעו מים עד נפש היה מחמת שלא היה לי שום חדר מיוחד בשביל לעסוק בו בהתבודדות..."

* * *

מפלתו של נפוליון

תחילת שנת תקע"ב (1812) ראתה את נפוליון מתקדם לתוך רוסיה. בשנת תקס"ז (1807) חתמו הוא והצאר הרוסי אלכסנדר הראשון, על "הסכם טילסיט", שבהשראתו חילקו למעשה את אירופה ביניהם. אולם לא עברו אלא כמה שנים, והצאר הפר את ההסכם. נפוליון העמיד איפוא את "צבאו הגדול" שמנה יותר מחצי מיליון חיילים, ופלש לרוסיה בקיץ תקע"ב. בסוף השנה הגיע עד מוסקבה, אולם חייליו כבר התעייפו, ובעל בריתה הטבעי של רוסיה-החורף הקשה שהתקרב, אילץ אותם לסגת.

יהודי רוסיה, שלא היו קשורים באופן ישיר לשדה הקרב, היו חלוקים בדעתם בהערכתם את מסעו של נפוליון. חלק מהצדיקים של אותו דור שמחו במסע כיבוש זה של נפוליון, וראו בו תקוה לישועה והשתחררות מהמושלים הרוסיים האכזריים, שרדו בישראל רבות בשנים. אולם החלק השני של רועי הדור, והוא היה הרוב, התנגדו לנפוליון בכל תוקף, ביניהם נמנה גם הרה"ק רבי שניאור זלמן מליאדי, מייסד חסידות חב"ד, הם טענו שכל ההטבות שמבטיח נפוליון ליהודים ופעולותיו להשפיע על עם ישראל שילמדו חכמות והשכלה-יהיו לרועץ ליהודים, שבכך יתרחקו ח"ו משרשם היהודי, ויתערבו בגויים חלילה. הגם שבעניני גשמיות היטיב לכאורה נפוליון ליהודים יותר מאשר הצאר העריץ.

מסופר, שבאותו פורים כאשר קרא הרה"ק המגיד מקאזניץ את מגילת אסתר, כשהגיע למילים "אשר החילות לנפול וכו'" זעק בקול גדול "נפול תפול-נפוליון תפול!"...

לבסוף נחל אמנם נפוליון מפלה מוחצת. המתנגדים נתפסו אז על כמה מגדולי החסידות שתמכו בו והביאו את אשמתם לפני הצאר, כאשר בו בזמן הוציאו חרם נוסף נגד החסידים. מאחר שתמיכתו של רבי שניאור זלמן בצאר היתה גלויה וידועה לכולם, הוא הצליח להנצל מנקמת הרשויות. אולם הצאר אלכסנדר השתכנע יותר מתמיד שנתיניו היהודים, שמנו למעלה ממיליון נפשות, היו בעקרון בוגדנים.

תומכיה העשירים של תנועת ההשכלה הקרובים לשלטון, מצאו עכשיו, בעת חולשה של עם ה', הזדמנות נאותה לבצע את זממם אותו הם חפצים מאז ומקדם: לראות את היהודים משולבים לגמרי בחברה הרוסית, וניסו בכל מיני אמצעים לדבר על כך עם רשויות השלטון.

אולם הצאר הצורר בעצמו ראה את הפתרון ל"בעיה היהודית" ברוסיה באופן אכזרי וברוטאלי ביותר: תכניתו השטנית היתה לחלק את מליון היהודים תושבי ממלכתו

לשלושה חלקים: את השליש הראשון יעביר על דתו רח"ל, ויכפה עליו לקבל את הדת הנוצרית, בשליש השני הוא יבצע את מחשבת המן האגגי צורר היהודים, להשמיד להרוג ולאבד, ואילו את השליש הנותר יגרש ממקומות מושבותיהם ולרכזם ב"תחום מושב". גזירות אלו כללו את חבלי הארץ אוקראינה, רוסיה הלבנה, ליטא, מזרח פולין, חצי האי קרים ובסרביה.

צאן תועה ללא רועה

הגזירות הללו שהחלו להתבצע בחלוף הימים, מררו את חיי היהודים בכל האזורים הללו. ליהודים היה אסור לצאת מתחום מושבם ללא אישור מתאים, בעוד שחייהם בתוך התחום היו כמעט בלתי נסבלים בעטיים של גזירות שונות ומשונות מצד הצאר חדשים לבקרים, ובמיוחד ידועה גזירת ה"פונקטין" הנוראה, שגזלו תינוקות מחיק הוריהם וגייסום לצבא הצאר. כן נאסר עליהם לעסוק במסחר היי"ש ועוד מיני עסקים בהם עסקו בעבר.

יצוין כי למרות תקוותיו של הצאר, לא היה כמעט אף מקרה אחד של המרת דת. ישראל עם קודש חדורים היו באמונת הבורא, ומוכנים היו למסור עצמם להריגה ולא לכפור בו ית'. התוצאה העיקרית בעקבות גזירות הצאר היתה, התרוששותם הכללית של רוב יהודי רוסיה, ובכללות היה מצב ישראל אז בשפל המדריגה: הרבה מרועי ישראל ומהמנהיגים הרחמנים נסתלקו בתקופה זו, ביניהם הצדיקים הקדושים רבי ברוך ממז'בוז', בשנת תקע"ב. רבי שניאור זלמן מליאדי, בתקע"ג. החוזה מלובלין ורבי ישראל המגיד מקאזניץ, בתקע"ה.

צדיקים הללו הנהיגו את העולם היהודי, והעדרם היתה מכה מוחצת לעם היהודי הדווי ושסוי בלאו הכי.

בהעדר הנהגה קדושה וחזקה ראויה מחד גיסא, ומאידך גיסא ההשפעות ההרסניות של ההשכלה וגרורותיה, כאשר הם נתמכים על יד מערכת שלטונית אדירה, היה המצב קשה מאד. הרגשו"ת של יאוש וקהות חושים אחזו בחלקים רבים מישראל ואכלו כל חלקה טובה. רבים מן הצעירים נטו להתפס לברק הנוצץ של מצח הנחש הזה שהבטיח עתיד יפה ומזהיר ביהדות ההומוניסטית "והמתקדמת" נגד חיים "חשוכים" ביהדות המקורית. למגיפה הרוחנית הזאת זקוקים היו לתשובות מועילות וחד משמעיות. הדור הצעיר זקוק היה למנהיגים בעלי שיעור קומה שיחדירו אמונה טהורה ולימודי תורה ויראה.

מוהרנ"ת הארי החי היה הכתובת הנאותה לספק את הדרוש לצאן קדשים בכל העתים והזמנים.

קול דודי דופק בי...

ואכן, בעת ההיא חש מוהרנ"ת ברעה הפוקדת את צאן קדשים, הוא הגיע למסקנא זו, לאחר חשבון נפש קצר, לאחר שחזר מעט אל עצמו מאז הסתלקות רבינו. הוא מבטא זאת בכתביו:

"ואני בבואי מאומאן... התחלתי ליישב עצמי מה לעשו"ת עתה, כי בכל השנה שעברה הייתי טרוד... וקבעתי לי שיעורים ללמוד, וישבתי בבית המדרש ישן דפה ולמדתי כפי מה שקבעתי לי... ולמדתי בתמימות פוסק ושאר ספרי קודש..."

כאן משתפך מוהרנ"ת על תפקידו האמיתי:

"...ונעלם ממני ולא ידעתי שעדיין אפשר גם עתה להאיר באיזה נפשו"ת ישראל לעוררם לעבודת ה' באמת כפי מה שקבלתי ממנו ז"ל, אך אני ישנה ולבי ער, קול דודי דופק בי... כי דיבוריו הקדושים האמיתיים שהשאיר בי, דיבורים חמים כגחלי אש, היו כאש עצור בעצמותי ונלאיתי כלכל, לא אוכל להתאפק"---(ימי מוהרנ"ת פ"ב)

יש לציין לכך, את אשר בתחילה עלה בדעתו של מוהרנ"ת לעזוב כל הענין של קרוב נפשו"ת וכל העשיה הגדולה בזה, ולהתיישב ללמוד ולהתעלות בעצמו. אחר כך נמלך בדעתו, כי למען טובת הדור מוטב שיפעל לקרוב נפשות, והבין בדעתו שזה ענינו של רבינו, להשקות אילנות, וכן יעשה.

לקרב נפשו"ת להשי"ת

בהקשר לדיבור עם בני הנעורים, לקרבם אליו ית' כותב בהזדמנות אחרת:

"כמה פעמים היה מדבר הרבה עמנו והזהיר אותנו מאד לקרב נפשו"ת לה' ית', להשתדל לדבר הרבה עם בני אדם כדי לעוררם ולהשיבם לקרבם לה' ית', ורצונו היה אפילו לדבר עם בני העולם שיחות חולין בעסקי העולם; אולי יצמח ויתגלגל מזה דבורים שיעוררו אותם להשי"ת; ואפילו אם לא יפעל כי אם תנועה בעלמא, שיכניס בהם איזה הרהור תשובה, או התעוררות לפי שעה גם כן טוב מאד, מכל שכן שיכול להיות שברבות הימים כשידבר עמהם ויחזור וידבר אולי יזכה לעוררם באמת לה' ית' ולקרבם לעבודתו ית'."

לקרב את הגדולים במעלה...

"והוא ז"ל האריך לדבר עמנו כמה וכמה פעמים מזה, וזירז אותנו לזה מאד בכמה וכמה מיני לשונות... אז היה מתלוצץ מאלה המשתדלים לקרב להשי"ת רק הפחותים במעלה מאד, כגון עניים ואביונים ועמי-הארצות וכיוצא בהם. כי העיקר הוא להשתדל לקרב

להשי"ת בני האדם הגדולים במעלה, שיש להם איזה חשיבות. כי בני אדם אלה קשה לקרבם מאד, וכשזוכה לקרבם אשרי לו, כי הוא דבר גדול מאד כשקרב נפשו"ת גדולות להשי"ת, ואז אלו הקטנים והשפלים במעלה נופלים ונטפלים ממילא אליו ומתקרבים להשי"ת, כי מתבטלים כלפי הגדול מהם שנתקרב לדרך האמת להשי"ת".

"ושאלתי אותו ז"ל: "מי הוא הגדול?" השיב בחפזון בדרך גערה על שאני שואל דבר פשוט כזה: 'מי שהוא למדן יותר, חשוב יותר: מי שהוא עשיר-חשוב יותר; מי שהוא מיוחס-חשוב יותר'. והמובן מדבריו היה שכל מי שיש לו איזה חשיבות ומעלה מצד עשירות או מצד חכמה ויחוס, בודאי נשמתו גדולה וגבוהה יותר, וכמו כן יש לו יצר הרע גדול ביותר, וגם בו תלויים כמה נפשו"ת ביותר. ועל כן העיקר להשתדל לקרב מבני הנעורים החשובים שבעיר, כגון בני העשירים ואותן שמוחזקים בלימוד ואז הקטנים מתקרבים ממילא" (חיי מוהר"ן תקמ"ג).

דברים המשיבים ומחיין את הנפש

"והייתי מספר ומדבר בתמימות עם בני הנעורים" ממשיך מוהרנ"ת לתאר מהקורה אותו בתקופה ההיא "מהתכלית של זה העולם, ובתוך דברי הייתי מספר להם מעזוז נוראות נפלאות תורותיו ושיחותיו ומעשיותיו ועוצם נוראת גודל קדושתו... ובכל זה היה לי תהלה לאל הרבה הרבה לספר דברים המשיבין ומחיין את כל נפשו"ת השומען... עד שהתחילו דברי ליכנוס בלבם קצת ונתעורר לבם קצת לחשוב על תכליתם הנצחית, עד שהיו משתוקקים לשמוע ממני דברי אלוקים חיים הנובעים ממעיני הישועה של אדמו"ר הנורא זצוק"ל. וכל מה שעבר בזה בפרטות בכמה דרכים נפלאים ונוראים ונעלמים מאד מאד שעזרני השי"ת בזה בכל יום ובכל עת אי אפשר לבאר ולספר כלל, אילו פינו מלא וכו' אין אנו מספיקין וכו'".

אין מי שיודע דיבורים כאלה כמוני...

"והנה השי"ת יודע קטנותי ושפלותי שהייתי בעיני ולא עלה על דעתי שיהיה לי כח לקרב אנשים לעבודתו ית', אך בכל עת שדברתי ממנו ז"ל ומתורותיו ושיחותיו הק' נתעוררתי כישן וראיתי שאעפ"כ אין מי שיודע דיבורים אלה לאמיתתן כמוני השפל. ובתוך כך נזכרתי מה שרבינו אמר לי כמה פעמים בכמה לשונות שרצונו שאקרב נפשו"ת להשי"ת, וחיזקני בזה בכמה וכמה לשונות וכו' וכו', ועי"ז נתחזקתי בכל פעם. ואח"כ חזר ונחלש דעתי כ"כ עד שכמעט שכחתי בכל ההתחזקות. ואח"כ כשעזרני השי"ת בפרט בעת שדיברתי עם אנשים מאמיתתו ז"ל חזרתי ונזכרתי, וכן היה כמה פעמים. והנה כבר ידוע לנו שאחרי כל ריבוי הדיבורים שמדברים עם אנשים מהתכלית

ומעוררים אותם לשוב להשי"ת, עם כל זה לפעול איזה פעולה אצלם אפילו כחוט השערה זה קשה מאד מאד, כי לבעל בחירה קשה מאד לעזור, אבל אעפ"כ אנו מחוייבים כל אחד לדבר עם חבירו ביראת שמים, והטוב בעיניו יעשה..."

מוהרנ"ת ממשיך להאריך בענין חשוב זה, לעורר את הצעירים בדיבורי אמת מאוצרו של רבינו, כשהוא מדגיש חזור והדגש, שלא במהרה זוכים לראות פירות, אך אעפ"כ שום דיבור לא הולך לריק: "והנה בשנה הזאת מכל ריבוי הדיבורים קדושים ונוראים שדיברתי עם בני הנעורים, בתחילה לא ראיתי פעולה ברוב השנה..." ולבסוף, "ראה תועלת מהשומעים שנתקרבו מעט והתחילו להתפלל בכונה וכו'".

כנגד רוחו של כל אחד ואחד

על דרך טיפולו האישי המיוחד במינו עם בני הנעורים, כדאי להעתיק את הסיפור, אותו מתאר מוהרנ"ת באריכות:

"בכל השנה הזאת, מכל ריבוי הדיבורים קדושים ונוראים שדיברתי עם בני הנעורים, בתחילה לא ראיתי פעולה ברוב השנה, אך באמצע הקיץ נתעורר אחד שהיה רוב דברי בשנה הזאת עמו ביותר, והייתי מוכיח אותו הרבה מאד על התמדת הלימוד, כי היה ממובחרי בני הנעורים ומופלא בלימוד והעולם החזיקו אותו שהוא מתמיד בלימודו, אבל אני השגחתי בו וראיתי שאינו לומד כלל, והוכחתי אותו על זה, והודה לדברי, והיה משתוקק מאד שאכניס אותו בתוך התמדת הלימוד, אבל יצר לב האדם רע מנעוריו, והיה קשה להרגילו בהתמדה, אבל סיפרתי לו עוצם נוראות גדולת רבינו ז"ל את כל אשר עשה לנפשי ואיך הכניס אותי להתמיד בלימוד בכמה דרכים נפלאים. וסיפרתי לו מאשר עבר עלי בזה אצלו ז"ל. ואעפ"כ לא פעלתי אצלו כל ימות החורף כי אם מעט שהתחיל ללמוד יותר מבתחילה אבל לא כרצוני כראוי באמת, אבל מריבוי אמיתת הדיבורים חמים כגחלי אש שספרתי לו ממנו ז"ל הבעירו בו, עד שבאמצע הקיץ נתעורר לבו והתחיל להתמיד בלימודו בהתמדה גדולה ונפלאה, והיה מתמיד גדול שש שנים רצופים וגמר בהם כל הארבע פוסקים הגדולים. ובתוך כך נשתנה לטובה גם בשאר דברים..."

"גם שאר האנשים" מסיים מוהרנ"ת את סיפורו "נתקרבו מעט מעט, והתחילו להתעורר להתפלל בכונה, ונסעו על ציון הקדוש שלו באומאן".

להאיר כל העולם כולו

אט אט החלו דבריו של מוהרנ"ת עושים פעולה בעולם, הוא החל לאחוז אז באומנתו הגדולה של "להשקות אילנות" ולהחיות נפשו"ת בדיבורי אמונה, כפי הוראת רבינו, והיא האומנות שליותה אותו מאז ועד רגעיו האחרונים. והדבר מפליא, שההלכה שסיים

לכתוב ביומו האחרון לימי חייו היתה ההלכה של "משקין בית השלחין במועד", כלומר להשקות את האילנות הצמאות ולהחיות אותם ולעוררם לתורתו ועבודתו ית'. עבודה זו התחילה אז בתקופה הראשונה לאחר הסתלקות רבינו כפי שהוא מציין: "...התחילו איזה מעט אנשים להתעורר משינתם ונשתנו לטובה ברוב הדברים, ומחמת זה נתקשרו בי באהבה רבה באמת. וכל מה שנתקרב יותר איזה נפש וראיתי שנעשה רושם אצלו על ידי דברי שנשתנה לטובה-נתחזקתי בכל פעם ביותר, ונזכרתי בדבריו ז"ל שהודיעני מקודם כל זה שנזכה להאיר בכל העולם כולו. ואותי חיזק ביותר מכולם בכמה לשונות ורמזים והתנוצצות בלי שיעור בכלל ובפירוש."

* * *

התקרבותו של ר' עוזר

לבו של מוהרנ"ת בער להשי"ת, ושאף בכל לבו לזכות עוד ועוד אנשים מבני ישראל לעורר לבם לכסוף להשי"ת, להרבות חיילים לתורה ויראה טהורה. לשם מטרה נעלה זו היה עושה כל מיני פעולות, ולפעמים אף התלוו לכך תחבולות שונות.

היה זה לאחר שמוהרנ"ת כבר סיים להדפיס את ספר ליקוטי מוהר"ן ומכר את לוחות העופרת, שהיו אז מצרך יקר, ובתמורתם קנה ספרי קודש שונים, כמו כן היה מוכר ספרי רבינו למוכרי ספרים, ובתמורתם קיבל ספרים אחרים, כגון משניות, "עין יעקב" ושאר ספרי קודש השוים לכל נפש. וכל אימת שהיה מבקר באומאן, היה מציג למכירה את הספרים האלה ליד ספרי רבינו בבית הכנסת המרכזי, ובאותה עת שהיה מוכר את הספרים, היה מדבר דיבורי אמונה המעוררים כל לב שיסודותיהם בנויים על תורות רבינו, מבלי להתחשב אם אכן שומע מאן דהוא את דבריו. הרבה לעגו לו מאחורי הגב על הנהגה זו. אולם הוא בשלו, אין זמנו פנוי לעיין אם מעריצים אותו או לועגים לו, כל כולו נתון להפיץ דעת דקדושה בעולם, ולמען מטרה זו לא יעכבהו שום דבר.

באחת ההזדמנויות, נדבק אליו יהודי בשם ר' עוזר, אמנם בתחילה לעג לו אף הוא כשאר בני המקום, אולם פעם אחת בא מוהרנ"ת לאומאן, והחל לדבר דיבורי התלהבות והתעוררות מהתכלית של העוה"ז. ר' עוזר שם לבו כי דיבוריו של מוהרנ"ת אינם דיבורים בעלמא, אצורים בהם דברי אלקים חיים מתכלית האדם עלי אדמות, דיבורים יקרים מפז ומפנינים ונופת צופים.

ר' עוזר זה, מקור מחצבתו היה ממשפחה חסידית מיוחסת באומאן, שהתנגדו בכל תוקף לחסידי ברסלב. הוא התפעל מאד מדברי מוהרנ"ת אשר נכנסו עמוק בלבו, וחוללו

מהפכה במוחו ובלבו עד שבמשך הזמן הפך להיות מהאנשים המקורבים והנאמנים ביותר של מוהרנ"ת.

תחילת הקשר עמו היה בשאלה שהפנה ר' עוזר למוהרנ"ת: מה הדין, שאל אותו, לאחד שזלזל בתלמיד חכם (בהתכוונו לרבינו). מוהרנ"ת ציטט מהשולחן ערוך (אורח חיים סימן תר"ו, סעיף ב'): "מביא עשרה בני אדם ומעמידם על קברו ואומר: חטאתי לאלוקי ישראל, ולפלוני זה שחטאתי לו". ר' עוזר עשה כן, ומאז התקרב מאד למוהרנ"ת (ימי התלאות, שיח שרפי קודש א' תקצ"ו).

בהגיע השמועה למשפחתו של ר' עוזר, שהוא הפך לחסיד ברסלב, חרה אפם מאד, עד שמרוב זעמם רצו לרצחו נפש, פשוטו כמשמעו. הדבר הגיע לאזניו של אחד מחסידי ברסלב, והציע לר' עוזר לברוח עד יעבור זעם. הוא ברח איפוא לעיירה קרובה ונשאר שם עד ששכך כעסם (כוכבי אור עמ' ל"ג ס' ל"א).

ר' עוזר היה בוחר לו מקום מחוץ לעיר, שם היה נשאר כל השבוע מיום א' בבוקר ועד ערב שבת. כל מה שהיה לוקח עמו היה לחם יבש. הוא היה מבלה את כל היום בתורה ותפילה. פעם אחת עברו שם כמה פועלים, מצאו אותו והשיבוהו העירה. ר' עוזר לא התבייש מפני המלעיגים עליו, ועמד כצור איתן בעבודותיו הקדושות.

* * *

השידוך של בת רבינו

רבינו השאיר אחריו לאחר הסתלקותו שלוש בנות נשואות, ובת אחת קטנה קרוב לגיל שתים עשרה, בשם חיה.

עוד בחייו, השתדל רבינו לשדך את בתו זו עם ר' זלמן, בנו של חסידו ר' יעקב יוסף מזלטיפולי, אולם הם לא הגיעו לעמק השוה. המשא ומתן המשיך באופן לא קבוע עד לפני של השנה פורים תקע"ב, אז התחיל השידוך לקבל תאוצה, ר' יעקב יוסף שלח אז אגרת בה הוא מבקש להביא את השידוך לידי גמר טוב. באגרתו הוא מציין כי אמנם השידוך ראוי היה להגמר בחיי רבינו, "אך לא היה לו האמצעים לפזר כראוי לשידוך זה". ואמנם בסמוך לפורים נגמר השידוך בכי טוב.

פרסום דעת רבינו

אולם בעקבות שידוך זה היה חייב מוהרנ"ת לנסוע לקרמנטשוק למרת שרה, אחותה הגדולה של חיה, בקשר לתכשיטים מסויימים שרבינו הוריש עבור חיה (החתונה של חיה עם ר' זלמן הנ"ל התקיימה כשנתיים וחצי לאחר מכן).

מוהרנ"ת ניצל את נסיעתו הארוכה לקרמנטשוק, כאשר עבר בדרך על פני ערים ועיירות, שם היו ריכוזים של חסידי ברסלב, ביניהם כאלה שנמנו עם מקורביו הראשונים של רבינו. מוהרנ"ת עורר אותם, והזכירם מגדולתו של רבינו. הוא מתבטא שכל הנסיעה היתה כדאית עבורו, ומאת ה' היתה זאת לסובב בכל העיירות הללו לדבר מעניני רבינו לאחר הסתלקותו, ועל תורותיו שהוריש לנו לנצח. הוא נוכח אז לדעת כי יתכן לדבר מרבינו ולפרסם את דעתו הקדושה לא רק בברסלב אלא גם במקומות מרוחקים יותר.

* * *

התחדשו"ת בית המדרש של רבינו בברסלב

דירתו השכורה של מוהרנ"ת בברסלב לא היתה נוחה לערוך שם את ההתכנסויות וההתוועדויות בעניני רבינו, ולכן הוא היה צריך לנהל את כל שיחותיו עם בני הנעורים בבית המדרש המקומי. רק באביב תקע"ג, התאספו כמה אנשי ברסלב לבנות מחדש את בית מדרשו של רבינו שנשרף בשנת תק"ע.

"הש"י ברוב חמלתו" כותב מוהרנ"ת "חמל על עדתו וסיבב לטובה, ונתן בלב כמה אנשים פה שנתעוררו לבנות מחדש הבית המדרש שהיה בבית רבינו ז"ל ונשרף, וזה היה בשנת תקע"ג. וחפץ ה' בידם הצליח שבנו אותו וגמרוהו בסוף השנה הנ"ל סמוך לראש השנה של שנת תקע"ד".

חסידי ברסלב שבעיר ברסלב יכלו מעתה לנשום לרווחה, מכיון שעכשיו היה להם מקום שם יכלו ללמוד וללמד תורת רבינו. כפי שמוהרנ"ת מציין: "וזה הבנין של בית המדרש החדש שלנו היה לנו לישועה גדולה בכמה אופנים, והכל עשה הש"י יפה בעתו ובזמנו". בית המדרש החדש הזה נקרא "בית מדרש של הרבי" והשם נשאר עליו במשך כחמישים שנה. לבו של מוהרנ"ת היה כה מלא בשמחה וחדוה על דבר בית המדרש החדש, עד שהוא הקדיש לכך "הלכה" שלמה בספרו הגדול "ליקוטי הלכות".

העיתוי לבניית בית המדרש היה טוב במיוחד משום סיבה נוספת. רבינו עמד בפני התנגדות בחייו מפני שרצה ללמד לאנשים תורה ויראת ה' בדרכו המיוחדת. התנגדות זו שככה מעט אחרי הסתלקותו, אבל עכשיו כשמוהרנ"ת החל להשפיע ולהפיץ דעתו הקדושה בעולם, ושוב נתעוררו יהודים לעבודת ה' על פי דרך זו-התעוררה שוב ההתנגדות, כמו שכותב מוהרנ"ת: "אך אחרי הסתלקותו בתחילה נדמה כאילו נשקט המחלוקת קצת, וזה היה כל זמן שלא נתעורר אש הקדוש שלו, אך תיכף כשהתחיל מחדש רשפי אש הק' שלו להבעיר באיזה אנשים, תיכף לעומת זה חזר ונתעורר הקטיגוריא שלהם".

מוהרנ"ת מדגיש: "ואע"פ שרובם לא היה להם פתחון פה לדבר סרה עליו בעצמו, כי הכל ראו כי אחרית לאיש שלום שנסתלק בשלום והאיר פני תבל בספריו הקדושים והשאיר תלמידים הגונים כשרים באמת, עכ"ז התחזקו לחלוק עלינו ועלי ביותר על שאני עוסק בעסק זה להכניס תורתו הקדושה בעולם ולקרב נפשו"ת לדרכיו הקדושים האמיתיים עד שנמצאו גם פה אנשים שהתחילו לחלוק".

מוהרנ"ת מסיים: "ומחמת זה היה קשה מאד לדבר בביהמ"ד הנ"ל כי שם היה כמה שחלק לבו מאתו, ע"כ היה טובה גדולה מאת ה' לעסק הקדוש הזה מה שנבנה הביהמ"ד החדש שלו שנבנה על מקום דירתו הק'".

כפי המנהג בימים ההם שהיה רב העיר דר במבנה צמוד לבית הכנסת ממש- החליטו החסידים להעניק את הבית החדש העומד ונבנה עתה בסמוך לבית הכנסת לרבי אהרן רבה של העיר, ואילו את בית הרב ר' אהרן שדר בה עד עתה, שהיה בסמוך לביהמ"ד הישן, יתנו למוהרנ"ת.

מוהרנ"ת כותב על כל זה:

"בעת שעסקו בבנין הביהמ"ד החדש אז נסכם אצלם שיתנו לי הדירה שבביהמ"ד הישן, שישב שם הרב דפה, כי להרב דפה בנו דירה חדשה בבית המדרש החדש, וגם היה נראה בעיני לטובה גדולה שלא אהיה מטולטל בדירות כל כך".

"וחשבתי בכל הקיץ איך אוכל לבנות לי שם איזה חדר קטן בשבילי לעסוק בו בעבודת השם, אך רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום. ומאת ה' היתה שנגמר הביהמ"ד על ראש השנה שנת תקע"ד. אבל הבית דירה חדשה בשביל הרב לא נגמרה, ונשאר הרב על מקומו בהדירה שבביהמ"ד הישן".

* * *

קניית הבית-זכות הרבים לדורות

"ויהי בבואי מאומאן מראש השנה תקע"ד" ממשיך מוהרנ"ת בתאור כל מה שעבר עליו עד שזכה לדירה משלו "וראיתי שהרב נשאר על מקומו, התחלתי להצטער, כי הדירה שישבתי שם בקיץ היה קשה מאד לישב עוד בזה החורף, והיה לי צער גדול, והשי"ת ברחמיו חמל עלי ועל כל התלויים בעסק הגדול הזה ושלח בלבי בין כסה לעשור ביום ו' ערב שבת תשובה שאראה לקנות לי דירה, ואע"פ שלא היה בידי להוציא על זה כי אז עדיין לא הייתי מקבל כלל, והייתי מתפרנס ממעט המעות שנשאר לי עדיין, ולא הייתי יכול לקנות דירה ממעותי, כי לא יהיה לי ממה להתפרנס, אעפ"כ חיזק ה' את לבבי בבטחון שאקנה לי דירה... ותיכף שלחתי להאיש שהיתה הדירה הזאת שלו שימכרנה

לי, כי מאת ה' היתה שאז חזר האדון של הכפרים השייכים לפה... ושלחתי אליו שימכור לי ביתו, וכן היה שתיכף נתרצה למכור. וביום שאחר יום הכיפורים קניתי אותה".
"ואחר כך היה כמה מניעות כי אשתו לא רצתה להסכים על המכירה, והיה לי צער גדול מזה, אך אח"כ עזר השי"ת שנתרצית היא גם כן, ובאתה לביתי בעצמה ובירכה אותי שאכנוס להבית לחיים ולשלום".
"ביום ה', שהוא ב' ימים קודם סוכות נכנסתי להבית לשלום, וגודל הישועה הזאת מה שזכיתי לבית דירה אין לשער, כי על ידי זה נתייסדו ונגמרו כמה עסקים קדושים מעסקיו ז"ל שהם זכות הרבים לדורות".

בית שמגדלים בו תורה ותפילה

בית זה שמוהרנ"ת רכשו זה עתה, היה אמנם זכות הרבים לדורות. בבית זה החלה עולה מחדש, ביתר שאת וביתר עז אש שלהבת הקודש אותה הצית זה מכבר רבינו, ועתה הפך המקום למעין טהור ולאבן שואבת, שמשם נמשכה הקדושה לכל האזור.
בבית זה החלו להתקבץ צעירים מבקשי ה', ומוהרנ"ת השקה אותם במלוא חפניים. בבית זה ישב מוהרנ"ת וכתב את חיבוריו הנפלאים להאיר לעולם כולו, כפי שמוהרנ"ת כותב: "כי תיכף כשנכנסתי לביתי, התחילו להתקבץ אלי כמה בני הנעורים אשר נגע יראת ה' בלבם, ותהלה לאל דיברתי עמהם הרבה ונעשו אנשים כשרים ויקרים מאד עד אשר נמצא בהם כמה שראוי לקרותם בשם צדיקים אשר כל רואיהם יכירום כי הם זרע בירך ה', יוסף ה' עליהם כהם אלף פעמים... גם בכאן נתייסדו כמה ספרים קדושים שלו וגם נדפסו בבית הזה".

חדר מיוחד

כה הורה לנו רבינו: "טוב מאד לאדם שיהיה לו חדר מיוחד לו לבדו לעסוק שם בעבודת ה' בתורה ותפילה ובפרט בהתבודדות" (שיחות הר"ן רע"ד, רע"ה).
חדר כזה עדיין לא היה למוהרנ"ת, אך מי כמוהו יוותר על דברים מפורשים שיצאו מפי רבו הקדוש. ובכן, מיד עם כניסתו לבית החל, כאמור לעיל, לעשו"ת כל מיני פעולות להגיע לידי חדר מיוחד, תחילה ייחד לעצמו פינה במטבח הבית, אותה סגר עם וילון. מאוחר יותר הוא סגר את המקום במחיצת עץ.
אחרי שבנה את "חדרו" אמר: "אולי עכשיו אוכל להיות יהודי כשר", אולם עדיין היו לו הרבה מאד הפרעות, עד שלבסוף בנה מוהרנ"ת עליית גג רחוקה מבני הבית, שם חיבר את התפילות וההלכות שנדפסו במשך הזמן ב"ליקוטי תפילות" ו"ליקוטי הלכות" (אבניה ברזל עמ' ס"ב סי' ל. ראה סיפורים נפלאים עמ' י"ב)

על גודל השמחה בבניית החדר כותב מוהרנ"ת: "וכשנכנסתי לדירתי הנ"ל עזרני השי"ת שעשיתי מחיצה... ואח"כ חזקני השי"ת לבטוח בו, והתחלתי לעסוק לבנות לי חדר מיוחד לגמרי בתוך הבית שהיה רחוק מחדר דירת בני הבית ונגמר בסוף הקיץ הנ"ל וזה היה לי לישועה גדולה ונפלאה בלי שיעור, ואז ראיתי בחוש כמה וכמה צריכים לקוות לה' ולבלי להתייאש מישועתו בשום דבר, אע"פ שרואים שעוברים ימים ושנים הרבה והישועה רחוקה, אעפ"כ צריכים לקוות, ולחזור ולקוות, עד ישקיף וירא ה' משמים. כי ידעתי בנפשי כמה וכמה ימים ושנים שהייתי מצפה לזה שיהיה לי חדר מיוחד ועיני היו כלות לזה זמן זמנים טובא ותוחלתי היתה נכזבה עד שכמעט נתייאשתי מזה. והשי"ת ברוב רחמיו ונפלאותיו חמל עלי בזכותו הגדול ז"ל ובזכות הרבים, ונתן לי דירה וחדר מיוחד נאה ומתוקן מאד לפני, ועל ידי זה החייתי עצמי הרבה, וגמרתי שם בעזרתו הגדול ית' כמה ספרים נפלאים קדושים ונוראים מאד מה ששמעתי ממנו ז"ל ומה שחידשתי בהם בחסדו הגדול יתברך".

השאר תדבר עם ר' נתן...

בסוכות שנת תקע"ד הגיע לברסלב חסיד צעיר עובד ה' בשם ר' יהודה אליעזר. הוא היה עתיד להיות תלמיד קרוב מאד למוהרנ"ת, עמו נסע ברבות הימים לארץ ישראל. הוא עבר לגור אז בכפר סמוקל ליד ברסלב. הוא כבר היה אצל רבינו בשנתו האחרונה לימי חייו. ר' יהודה אליעזר לא ידע שרבינו הפסיק כבר את מנהגו לשמוע ווידוי ממקורביו, מנהג שרבינו אחז בו תקופת זמן, וכשנכנס ר' יהודה אליעזר אליו והתחיל להתוודות, הפסיק אותו רבינו באמצע והודיעו שאינו נוהג יותר בהנהגה זו, רק כיון שכבר התחיל קצת להתוודות, נתן לו קצת תיקונים באמרו אליו: "את השאר תדבר עם ר' נתן" אולם הדגיש לו שידבר עם מוהרנ"ת באופן כללי ולא לפרט החטאים.

עכשיו לאחר הסתלקות רבינו, התקרב ר' יהודה אליעזר למוהרנ"ת, ונקשר אליו בעבותות אהבה. מוהרנ"ת דיבר עמו לעיתים קרובות ועודד אותו הרבה להתמיד בעבודתו. הוא גם נתן לו להעתיק כמה כתבים של רבינו. כאמור, אותו ר' יהודה אליעזר התלווה אל מוהרנ"ת בנסיעתו לארץ ישראל (ימי מוהרנ"ת צ"ג, שיחות וסיפורים עמ' קמ"ג-קמ"ד).

* * *

פרק כה - "ואני תפילה"

איש האשכולות

מוהרנ"ת קבע את משכנו בברסלב. כבר יש לו דירה משלו ומקום ממנו יפיץ דעת דקדושה בעולם. מהראוי איפוא להתעכב כאן ולהביא את דבריו של אחד מגדולי וגאוני תלמידיו של מוהרנ"ת הלא הוא הר"ר נחמן זצ"ל הגאון מטשעהרין, כיצד הוא מתאר את רבו הגדול מוהרנ"ת:

לא מש מתוך האהל...

"מעולם לא ראינו ולא שמענו מאיש אחד שישרת את רבו באופן כזה כמו שראינו ממורינו הר"ר נתן ז"ל, כי ממש נתקיים בו "לא מש מתוך האהל", אהלה של תורה של רבינו אור האורות, בעל ליקוטי מוהר"ן זצ"ל. כי ממש היה דבוק ומקושר אליו בהתקשרות ודביקות אמיתי במסירות נפש ובביטול הרגשו"ת עצמיות לגמרי לגמרי בכל תנועותיו במעשה ובדיבור ובמחשבה- בשבתו בביתו, ובלכתו בדרך, בשכבו ובקומו. כל שיחותיו וסיפוריו ועניניו, הכל היה סובב והולך רק על קוטב ענין זה להודיע ולפרסם גדולת קדושת מעלת רבינו זצ"ל, וגדולת קדושת מעלת מאמרי תורותיו הק', ושיחותיו וסיפורי מעשיותיו, וכל עניניו. להודיע לבני אדם גבורותיו וכו' להפיץ מעיינותיו חוצה... ועסק בזה בשקידה רבה מאד ובמסירות נפש עצומה מאד אשר לא יאומן כי יסופר".

חידוש נפלא ונורא מאד בלימוד התורה

"והיה חידוש נפלא ונורא מאד, כי זכה ללמוד הרבה בפשיטות ש"ס ופוסקים ומדרשים וזוהר הק' וספרי קבלה, ושאר ספרי קודש, עד שכל מי ששמע קצת מסדר לימודו היה משער בלבו כי בלתי אפשרי דבר זה אם לא שתאמר שיומם ולילה אינו עוסק רק בסדר לימודו..."

ממארי דצלותא...

"...היה מתפלל תפילתו בכוח עצום... גם היה עוסק הרבה בתפילות ותחנונים בתמימות ובפשיטות גדולה, כי היה רגיל לומר בכל יום מזמורי תהילים הרבה ובהתעוררות גדולה ובבכיה עצומה ובקולות וצעקות גדולות ומשונות ובלב נשבר באמת כזה אשר כל השומע תצילנה אזניו, ורבים רבים מישראל, גם ההמון עם אשר לא היו מקורבים אליו כלל וכמעט שלא הכירו אותו בפניו כלל ונתעוררו לתומם בהתעוררות גדולה דקדושה ע"י ששמעו תפילתו, ואמירת תהילים שלו וסדר תיקון חצות שלו וכיוצא בזה."

ספרא רבא...

"גם היה עוסק הרבה בכל יום לחדש חידושי תורה נפלאים... גם היה עוסק בספרי רבינו זצ"ל בעצמו בכמה וכמה העתקות וללבנם ולסדרם בכל פעם בסדר יותר נכון... לבד מה שהיה צריך כמעט בכל יום לכתוב מכתבים הרבה ובאריכות הדברים המשיבין את הנפש... וכל מי ששמע וידע קצת מענין סדר כתביו היה משער בלבו כי בלתי אפשרי דבר זה אם לא שמבלה כל ימיו על כתיבת ענינים הנ"ל".

דולה ומשקה מתורת רבו...

"ויותר על זה מה שעסק כל ימיו לייסד הבנין הק' של רבינו זצ"ל ולהדפיס ספריו הק' כמה פעמים, ובכל פרט ופרט מענינים הנ"ל היה לו עסק גדול עם רבים מאנ"ש אשר היו בתומכי נפשו אך אף על פי כן היה צריך לבלות זמן הרבה על זה ולעסוק בנסיעות רבות בשביל זה... ויותר על זה מה שזכה ללמד תורת רבו לאחרים והיה עוסק הרבה לדבר עם בני אדם הרבה בכל יום ולקרב אותם לעבודת ה' ית'..." (עלים לתרופה בהקדמה).

במקום גדולתו שם ענותנותו

ובכל זאת, למרות כל האחריות הכבדה שהיתה מוטלת עליו, ועל אף גדלותו כפי אשר באה לידי ביטוי בכתבי תלמידיו שהכירוהו מקרוב-אעפ"כ התנהג בפשטות גמורה. הוא ראה את עצמו כיהודי פשוט מן השורה... הוא סירב ללבוש את בגדי המשי שנהגו אז האדמו"רים והנכבדים להתעטר בהם. פעם שאל אחד מהמפורסמים את אנ"ש: 'מה אתם עושים עסק מר' נתן, הרי הוא הולך אפילו לבוש וכובע פשוט!' (שיח שרפי קודש א-תרל"ג)

* * *

ליקוטי תפילות

אחת היצירות המופלאות שיצאו מתחת ידיו של מוהרנ"ת מאז התקרב לרבינו, היה ללא ספק ספרו הגדול "ליקוטי תפילות". והמה תפילות נפלאות ונוראות המבוססות על התורות שבליקוטי מוהר"ן, כלומר שהאדם יזכה להגיע לחובתו בעולמו ולהתקרב להשי"ת ע"פ ההדרכה המפורטת שהורה לנו רבינו בספרו ליקוטי מוהר"ן. ספר זה המלא וגדוש תחינות ותפילות מלאי התעוררות פעל ועשה פעולה חשובה ורושם בעולם היהודי כולו, רבים רבים נתקרבו להשי"ת בעטיין של אותן תפילות יקרות ונפלאות. ומוהרנ"ת עצמו העיד עוד בימי חייו, שכבר ישנם יהודים היושבים בגן עדן בסיבת התפילות הללו.

בלשונו העשירה מלאת הרגש והדעת והשגות אלקות, השכיל מוהרנ"ת לכלול בתפילות אלו את כל הצטרכויות האדם עלי אדמות, הן הגשמיות ובעיקר הרוחניות, הכל בנויות ומיוסדות ומשולבות בתורת רבינו.

יסודן של התפילות בנויות על עצת רבינו היסודית "התבודדות", שהאדם ישיח עם בוראו את כל אשר עם לבבו, כשהוא יושב יחידי לפני ה', כדבר איש אל רעהו (אך כמובן שאין זה תחליף לכל אדם שצריך להתבודד לפני ה' ולהשיח את לבו את כל אשר עובר עליו באופן פרטי) מעינות של התעוררות והתלהבות עצומה מצויות בתפילות הללו, שכל הזוכה לאמרן בודאי מתעורר להשי"ת, אשר על כן התבטא פעם מוהרנ"ת ואמר, ש"עתידין ליתן את הדין על כל יום שעובר בלי ליקוטי תפילות". אמנם רבינו לימד שהאדם יבקש על כל פרט ופרט מחייו הגשמיים, ואכן מוהרנ"ת מביא רבות תחינות ובקשו"ת על צרכי האדם הגשמיים, אך הדגשתו העיקרית היא להתפלל על התקרבות האדם לבוראו, הספר מלא וגדוש תפילות להקדוש ברוך הוא שיעזור לו לעבוד על מידותיו, לשפרם ולעדנם, ולעבדו באמת.

שעשועים גדולים למעלה

כאמור, הבסיס לכל תפילותיו הוא תורות רבינו בליקוטי מוהר"ן. בהקשר לכך כותב רבינו:

"טוב לעשו"ת מהתורה תפילה, דהיינו כשלומד או שומע איזה מאמר תורה מצדיק האמת אזי יעשה מזה תפילה, דהיינו לבקש ולהתחנן לפניו ית' על כל מה שנאמר שם באותו מאמר מתי יזכה גם הוא לבוא לכל זה, וכמה הוא רחוק מזה... וענין השיחה זו עולה למקום גבוה מאד. ובפרט כשעושה מתורה תפילה, מזה נעשה שעשועים גדולים מאד למעלה" (ליקוטי מוהר"ן תנינא כ"ה).

ואמנם בתחילת הקדמתו הארוכה והנפלאה של מוהרנ"ת לספר "ליקוטי תפילות" הציב יסוד זה כבסיס למפעל הענק הלזה, וכן כותב: "רבינו ז"ל הזהיר אותנו כמה פעמים בכמה מיני לשונות לעשו"ת מהתורות תפילות, ואמר שנעשה מזה שעשועים גדולים למעלה, ואמר שעדיין לא עלו שעשועים כאלו לפני השי"ת כמו אלו השעשועין שנעשין מתפילות אלו שעושין מן התורות".

התפילות-לכל המדריגות שבעולם

מוהרנ"ת מרחיב את הדיבור אודות זה, שאמנם תפילותיו בנויות על התורות שבליקוטי מוהר"ן, בהקדמה לספרו: "כי דברי רבינו ז"ל הם כלליות גדול מאד מאד, וכל תורה ותורה כלולה מכל התורה כולה ומכלליות ישראל ומכלליות כל הדברים שבעולם, וכל

אדם כמות שהוא בין אם הוא בתכלית מדריגה העליונה בין אם הוא בתכלית דיוטא התחתונה, הכל כאשר לכל מריש כל דרגין עד סוף כל דרגין כולם יכולים למצוא עצמם עם כל בחינותיהם בתוך כל תורה ותורה של רבינו הקדוש והנורא ז"ל, ועל כן על ידי כל תורה ותורה יוכל כל אדם שבעולם בכל עת ובכל זמן לפרש שיחתו יהיה איך שיהיה". כדוגמא תופס מוהרנ"ת אחת מהתורות, וכיצד הוא יסד עליה תפילה, פשטה והרחיבה עד שנעשתה שוה לכל נפש בכל מצב. וכן הוא כותב:

"גם על פי פשוטו יכולים להבין זאת, שיכולין לפרש שיחתו על ידי כל תורה ותורה, למשל התורה 'בחצוצרות וקול שופר' (בסימן ה' בליקוטי מוהר"ן) שמתחלת: 'כי חייב כל אדם לומר בשבילי נברא העולם, נמצא כשהעולם נברא בשבילי, צריך אני לראות בכל עת בתיקון העולם ולמלאות חסרון העולם ולהתפלל בעבורם'... והנה אם באמת יזכנו השי"ת לקיים דבריו כפשוטו, בודאי יוכל כל אחד ואחד לפרש שיחתו על פי דרך זה ע"י כל תורה ותורה... כי יתחיל לומר במר נפשו, הלא בשבילי נברא העולם, כי כך הזהירו אותנו חכמינו ז"ל שהוא חיוב על כל אדם לומר כך שכל העולם לא נברא אלא בשבילי, וכמה אני רחוק עכשיו מזה... על ידי זה דייקא ישפוך לבו כמים נוכח פני ה' כשיסתכל על עצמו כמה הוא רחוק מזה ע"י מעשיו, ודייקא על ידי זה יכנס בדברים עד שיוכל לדבר ולפרש כל לבו, את כל נגעי לבבו ומכאובי נפשו באותו העת וכיוצא בזה..."

תפילות נאות ומסודרות

מוהרנ"ת הבין את דבר רבינו לעשו"ת מתורות תפילות פשוטו כמשמעו. אחרי שהיה לומד אחת מתורות רבינו, היה מתפלל בכוונה גדולה, באריכות ומפרט כל דבר לפרטיו, והיה מבקש לקיים כל נקודה המופיעה בתורה. מוהרנ"ת קיים למעשה את דבר רבינו שאמר פעם, שאם תוך כדי ההתבודדות יוצאת לאדם תפילה נאה ומסודרת היטב, עליו לרשום אותה בכדי שיוכל לאומרה שוב בעתיד. לפיכך היה מוהרנ"ת נוהג לרשום את תפילותיו לעצמו (יש להדגיש שכמובן בסופו של דבר כשהכין את תפילותיו לדפוס, הוסיף הרבה דברים בכדי שיהיו שוים לכל, כאשר יבין כל קורא בהן שהרבה הרבה דברים שנדפסו, לא יתכן שאמרם לעצמו וד"ל).

תפילות רוויות בדמעות

את כל לבו שפך מוהרנ"ת בתפילותיו, כל תיבה ותיבה רוויה היתה בדמעותיו להשי"ת. "סיפר רבי נחמן מטולטשין ז"ל שראה פעם את כתב היד של התפילה המיוסדת על תורה נ"ו "למה פניך תסתיר", איך שכל התפילה מחוקה מרוב דמעות ששפך בה מוהרנ"ת,

והכיר בה רק מהתיבות "למה פניך תסתיר" שהיו גדולות ובולטות, שבה פתח והתחיל את התפילה" (אבני"ה ברזל)

זיכוי הרבים

זמן מה לאחר חזרתו מאומאן אחרי ראש השנה תקע"ה, החל מוהרנ"ת לרשום את תפילותיו באופן מסודר. החסידים שאך הביטו בהם, נתפעלו מיופים של התפילות, וביקשו ממנו העתקות לעצמם, בכדי שיוכלו גם הם לאומרם אחרי לימודם איזה תורה מרבינו. מוהרנ"ת ניאות להם ברצון, וכך החלו תפלותיו הנפלאות לעבור מיד ליד בין החסידים, וכולם גמרו עליהם את ההלל, והדרישה לתפילותיו הנפלאות של מוהרנ"ת גברה מאד, עד שלבסוף הוחלט להדפיסם ולהפיצם לכל דורש.

שוה לכל נפש

בקי נפלא היה מוהרנ"ת בלשון הקודש. תפילותיו הם שילוב נפלא רב-חן של פסוקים וקטעי פסוקים וביטויים מהתנ"ך ביחד עם השתפכות אמיתית ונלהבת של נפש מבקשת את ה' באמת ומתגעגעת לקדושה. הפשטות של דיבורי התפילות מחד גיסא, וההשגות הנעלות הטמונות בכל תפילה מאידך גיסא, עושים את התפילות הללו שוות לכל נפש, כאמור, מריש כל דרגין ועד סוף כל דרגין.

ואגב, תפילותיו הנפלאות הן לימוד ברור ומעשי איך לדבר עם הקב"ה בהתבודדות, וכיצד יכול כל אדם לקיים את עצת רבינו הנפלאה של ההתבודדות, אשר רק על ידה אפשר להתקרב כיאות אל השי"ת כדבר רבינו.

אנשי שלומינו היו אומרים שכל תפילה ותפילה היא גם פירוש וביאור נפלא על התורה מליקוטי מוהר"ן שעליה מיוסדת התפילה, ולא פעם היו מעיינים בליקוטי תפילות בכדי לרדת לעומק דברי רבינו בתורתו.

תפילות הנובעים ממעיין היוצא מבית ה'

אולם לא כך ראו מתנגדיו את תפילותיו של מוהרנ"ת. כפי שעל כל דבר שבקדושה מתעוררת מיד התנגדות, החלו גם כאן מתנגדים שונים לחרוק שיניהם. הבשורה שחסידות ברסלב לא רק שנעלמה עם הסתלקות רבינו אלא שקמה לתחיה ומתחדשת ומתעוררת, הוציאה אותם משלותם: "הם כבר כותבים לעצמם תפילות"-אמרו, והיא אשר הוסיפה עוד עצים למדורת ההתנגדות שבערה בלאו הכי. הם טענו שבעלי רוח הקודש בלבד היו רשאים לחבר תפילות חדשות. עתה לעגו לחסידי ברסלב על שהיה להם "סידור משלהם"...

מוהרנ"ת מרמז אף זאת בהקדמתו לספר, ומצדיק ענין חיבור תפילות בזמננו: "והנה לא נפלאת היא לחבר תפילות חדשות, כי כבר קדמוני בזה כמה וכמה גדולים וקטנים אשר חיברו ויסדו כמה תפילות, כמו בספר 'שערי ציון', שנמצאים כמה תפילות שחיברו האחרונים, וכן בסידורים הגדולים ובשאר ספרים, וגם בימינו נתחברו כמה וכמה תפילות חדשות, וגם יש כמה וכמה ספרים שלמים של תפילות... וגם כל הפיוטים והסליחות וזמירות רובם ככולם לא יצאו מפי הקדמונים מנביאים ותנאים ובעלי רוח הקודש, כי אם מפי האחרונים שהיו זמן רב אחר שפסקה רוח הקודש מישראל... כי לא בשמים היא, אדרבא בחיבורי תפילות אין שום אחריות ואין בו שום חשש סכנה כמו בשאר ספרים שמחברים, כמו בענין הוראת איסור והיתר ודיני ממונות שיש בהם סכנה גדולה למחברם שלא יכשל בדבר הלכה ח"ו... ואעפ"כ החיוב על כל בעל תורה לחבר ספרים כפי אשר תשיג ידו... מכל שכן וכל שכן בעניני חיבורי תפילות שאין יוצא מהם הוראה ודין ולא באור ופרוש, בודאי אין למנוע מלחברם אף מי שאינו גדול במעלה, בפרט תפילות כאלו שנתייסדו על יסוד חזק וקיים... כי כולם בנויים ומיוסדים על אדני פז, על דברי תורתו הקדושה של רבינו הגדול והקדוש והנורא זצוק"ל, אשר כל דבריו כולם נאמרו ברוח הקודש במדריגה גבוהה מאד מאד... נובעים ויוצאים ממעיין הקדוש היוצא מבית ה'".

להאיר פני תבל...

ומסיים מוהרנ"ת את הקדמתו הנפלאה לספר התפילות:

"הן על כל אלה הוכרחתי למלאות רצון חברי החרדים לדברי ה', המתאוים ומשתוקקים לתפילות אלו, להעתיקם ולהדפיסם, להאירם על פני תבל, לחלקם ביעקב ולהפיצם בישראל, ודי בהתנצלות זאת לכל חפץ באמת..."

הפצת התפילות

בשנים תקע"ז-תקע"ח עסק מוהרנ"ת רבות בהפצת תפילותיו הקדושו"ת בין אנשי שלומינו, שהעתיקו אותם כל אחד לעצמו בכדי לאמרם. ואז באותה שנה חיבר את התפילה הנוראה שלאחר התיקון הכללי ומסר אותה לאנשי שלומינו.

* * *

סיפורי מעשיות

בנוסף לכתיבת תפילות וחידושים משלו, המשיך מוהרנ"ת לערוך ולהדפיס ספרי רבינו. בשנת תקע"ו התחיל להתעסק בהדפסת הספר הקדוש והנורא "סיפורי מעשיות", שעד כה לא ראה אור עולם.

עוד בחייו גילה רבינו דעתו ורצונו שיודפסו הסיפורים ויפוצו בישראל. הוא הורה להדפיסם בלשון הקודש ובאידיש, בכדי שהכל יוכלו לקרוא אותם, כפי שמוהרנ"ת מציין: "היה לנו גילוי דעת מפי רבינו הגדול ז"ל אשר פעם אחד גילה דעתו שרוצה להדפיס סיפורי מעשיות, ואמר בזה הלשון לפני כמה אנשים: בדעתי להדפיס ספר מעשיות ויהיה למעלה כתוב בלשון הקודש ולמטה בלשון לעז. ואמר: הלוא מה יוכלו העולם לדבר על זה, הלא על כל פנים הם מעשיות נאים לספר... כדברים האלה נשמע מפיו הקדוש בפרוש, וזה אשר העירונו להביאם לבית הדפוס".

"שמוע שמענו קול שאון..."

קדושים ונשגבים מבינת אנוש המה סיפורי המעשיות, בהם הלביש רבינו סודות טמירים עליונים, אשר לכן היה אחד מגדולי צדיקי הדור (הרה"ק מאפטא) שלבם לא שלם היה עם הדפסת הסיפורים הללו להמון העם. אולם מוהרנ"ת באמונתו האיתנה ובהתבטלותו המוחלטת לרבינו לא התחשב עם כל זאת: אם רבינו ציוה להדפיסם, עליו לקיים דבריו! ובהתלהבות דקדושה עמד להדפיס את הסיפורים הקדושים לזכות בהם את ישראל.

מוהרנ"ת מציין זאת בהקדמתו הנפלאה לסיפורי מעשיות: "בהיותנו עוסקים בהדפסת המעשיות בראשונה, שמוע שמענו קול שאון באמרם כי לא נכון להדפיס סיפורי מעשיות כאלה- ולכפול דבריהם הוא אך למותר..."

לשבח גדול יהיה לי...

מוהרנ"ת הדפיס את הסיפורי מעשיות באוסטראה בשנת תקע"ו. הוא צירף להדפסה זו גם כמה תורות שלא נדפסו במהדורה הראשונה של ליקוטי מוהר"ן (אבניה ברזל עמ' ע"ד סי' ס"ב)-וכן חלק גדול מהשיחות שנדפסו אחר כך בספר שיחות הר"ן.

אחר הדפסתו את הספר אמר מוהרנ"ת: "לשבח גדול יהיה לי שיאמרו בהלווייתי: 'כאן מוליכים את זה שהדפיס את הספר סיפורי מעשיות'" (שיח שרפי קודש ג'-קנ"ה).

* * *

נסיון העוני

חתונת בנו הבכור של מוהרנ"ת, ר' שכנא, התקיימה בשנת תקע"ז. זמן קצר לאחר מכן, נולדה בתו היחידה של מוהרנ"ת, חנה צירל, ושנה או שנתיים לאחר מכן נולד בנו, שנקרא על שם חותנו, דוד צבי.

מצב פרנסתו של מוהרנ"ת בסביבות שנת תקע"ח החל להתדרדר. הוא הפסיק אז לקבל את הרווחים מחלקו בעסק המשפחתי כנזכר לעיל. עד עכשיו הצליח לפרנס את משפחתו בצמצום מסכום זה, אולם אביו ירד יותר ויותר מנכסיו עד שפשט את הרגל

לגמרי. מלבד מה שכל רכושו נשרף בנמרוב כנ"ל. הדבר השפיע קשות"ת על מוהרנ"ת, ומצבו הגיע לידי כך, שנאלץ למכור את חפציו היקרים אחד לאחד, עד שבסוף לא נשאר בביתו כלל מכליו היקרים.

הוא אמר פעם: "שבפעם הראשונה שהתחיל לאכול בכף של עץ עברו כמה שבועות שלא הרגיש שום טעם באכילתו", מעכשיו היה מוהרנ"ת נצרך לחסדי הבריות לא רק עבור הסכומים הגדולים של הדפסת הספרים אלא גם עבור פרנסתו (כוכבי אור עמ' כ"ב סי' ט"ו).

"אף על פי כן, בין בעושרו ובין בעניותו עסק יומם ולילה בתורה ותפילה ועסק בשיחותיו הק' לעורר גם אחרים לעבודת ה' כאשר פקד עליו אדמו"ר ז"ל" (שם).אולם האחריות למען הציבור הגוברת והולכת התחילה לתת בו את אותותיה; כי בנוסף לעבודתו הפרטית את השי"ת במסירות נפש שאין למעלה ממנה, עסק בכוחות אדירים בהדפסת ספרי רבינו והפצתם בקרב עם קודש. כמו כן נתקרבו אליו אנשים רבים והוא הדריכם לעבודת השם ע"פ דרך רבינו.

בתקופה זו, כנראה עקב המעמסה הכבדה שעליו, חלה מוהרנ"ת במעיו, מחלה ממנה סבל כל ימי חייו.

* * *

הערצת המגיד מטשערנוביל

בשנת תקע"ט, התקיימה החתונה של ר' ישראל נכד רבינו (בנה של שרק'ה), עם בתו של הרה"ק רבי אהרן מטשערנוביל, בנו של הרה"ק המגיד רבי מרדכי מטשערנוביל, מגדולי צדיקי הדור. בין עיירות מגידותו של רבי מרדכי נמנתה גם העיר ברסלב בתקופת מוהרנ"ת.

רבי מרדכי העריץ מאד את רבינו ואת מוהרנ"ת. מסופר, כי פעם בעת ביקורו של ר' מרדכי בעיר ברסלב, נוכח במו עיניו בשנאה העזה של המתנגדים לחסידי ברסלב. כשנפרד הצדיק מהעיר, נענה ואמר: "חז"ל אומרים: הנעלבים ואינם עולבים, שומעים חרפתם ואינם משיבים, עליהם הכתוב אומר 'ואוהביו כצאת השמש בגבורתו' (שבת פ"ח). ובכן, מה אעשה אני שהיכן שאני הולך ובא, כולם מכבדים אותי, ואף אדם אינו מבזני; איך אזכה אנכי להיות במעלה זו להיות מאוהבי ה' אשר הם כצאת השמש בגבורתו? אולם כשכאן בעיר דר יהודי שהעולם מבזים ומביישים אותו, והוא שותק על בזיונו, משום כך חפצי ורצוני להקנות עצמי בו", ותוך כדי כך מסר סך של רובל אחד

שיקנו עבורו את הספר "ליקוטי תפילות" שחברו מוהרנ"ת. היה זה סכום פי עשרים ויותר לערך הספר (שיח שרפי קודש ג'-ר"ז).

עוד יסופר, כי בשעת החתונה שאל רבי מרדכי מטשערנוביל את מוהרנ"ת: "מה אומר רבכם על ענין חולי נופל?" (מחלת הנפילה שהיתה נפוצה בימים ההם). מוהרנ"ת השיב לו מה שכתב רבינו בליקוטי מוהר"ן (סימן ר"א): פ'זר נ'תן ל'אביונים (תהילים קי"ב) ראשי תיבות נ'פ'ל'. עיין שם. כששמע זאת רבי מרדכי, הפטיר: "אם כך צריכים אנו להתחיל מחדש לפזר צדקה" (שיח שרפי קודש א-תקפ"ה).

שמחת צדיקים

חתונת ר' ישראל נכד רבינו עם נכדת רבי מרדכי מטשערנוביל התקיימה בעיר טשערנוביל. אל שמחת הצדיקים הגיעו אורחים רבים מרחבי המדינה. ובין הבאים-רבים מחסידי ברסלב, ובראשם מוהרנ"ת. הצדיק רבי מרדכי, סב הכלה, היה אז כבר בא בימים, זקן וחולה. מפאת חולשתו פרש מיד לאחר החופה לחדר לנוח.

המנהג בימים ההם היה להפסיק בין החופה לסעודת הנישואין בריקודים של שמחה וחדוה לשמח חתן וכלה. חסידי ברסלב רקדו ושרו בהתלהבות עצומה. קולות הזמר שנשמעו למרחוק ועוררו את הלבבות לשמחה והתעוררות, הגיעו לאזנו של הצדיק הישיש הנח בחדרו. הוא התרומם ממטתו, ניגש ליד הדלת והתבונן בחסידים המפזזים בכל עוז בשמחה של מצוה בדבקות עילאית. הוא התפעל מאד מהמחזה, ונענה ואמר: "אני חשבתי שחסידים רוקדים, ולבסוף אני רואה כי צדיקים רוקדים!..."

* * *

סיפורו של משה חינקע'ס

ר' משה חינקע'ס היה אחד מראשי קהילת ברסלב, טרם השתקעות רבינו בעיר. כשהגיע רבינו לברסלב, היה משה חינקע'ס מראשי הקהל שקבלו פניו בשמחה ובכבוד, ועמו היו גם ר' אברהמ'ל פייעס והנגיד ר' מרדכי רוטנזייד.

לא עבר זמן רב, ומשה זה התקרב לרבינו. עסקיו הצליחו ושגשגו במאד מאז, בזכות ברכתו של רבינו. הוא הפך לעשיר מופלג, אולם עדיין לא זכה לפרי בטן, והדבר העיב על עשרו.

באותה עת, אמר רבינו את התורה "חומר איסור גזילה" (סימן ס"ט בליקוטי מוהר"ן) משה חינקע'ס היה נוכח בעת אמירת התורה, שם מובא "כשגוזל את חבירו ממון, בזה הוא גוזל ממנו בנים... ונכסף לאשת חבירו". המשך הסיפור מובא בחיי מוהר"ן (אות כ"ט) "לאחר כמה ימים הפציר משה ברבינו שיברכו בבנים. והשיב לו רבינו: הלא

אמרתי לך תורה על ראש השנה, ולא הבין כונתו. ואחר כך נודע לו שכונתו היא כי בברסלב היה איש אחד שירד מנכסיו, והיה להאיש הנ"ל קנאה גדולה על העשיר הנ"ל (משה חינקע'ס) שעלה למעלה ונתעשר כל כך, וזה זמן לא כביר אשר היה בשותפות עמו, והיה לו מעות הרבה יותר מהעשיר הנ"ל, ולבסוף ירד ממדרגתו כל כך, וע"כ היתה לו עליו קנאה גדולה, גם לקח אצלו מעות מזומן ולא החזיר לו, ורמז לו רבינו ז"ל שבשביל זה אין לו בנים, כמבואר היטב במאמר הנ"ל. אך במאמר הנ"ל מבואר שלפעמים מתגבר את עצמו בקנאה וחמדה גדולה כל כך על מעות חברו, עד שעל ידי זה לוקח ממנו אף את אשתו, וכן היה. שאחר כך סמוך לפטירת רבינו ז"ל ציוה לאנשיו שיאמרו להעשיר הנ"ל שיגרש את אשתו ויקח אשה אחרת ויוליד בנים".

כשמוהרנ"ת חזר לברסלב אחרי הסתלקות רבינו, חזר על דברי רבינו למשה חינקע'ס, הבנויים על תורה ס"ט הנ"ל, אולם הוא סרב לגרש את אשתו.

בהזדמנות אחרת כשמוהרנ"ת הגיע שוב לברסלב, היה זה בסיימו את תפילת שחרית כשהוא עדיין עטוף בטליתו ועטור בתפילין דרבינו תם, והנה ראה לפתע את משה חינקע'ס. מוהרנ"ת הזכיר לו שוב את דברי רבינו: "תתגרש מאשתך, ויהיו לך בנים". שוב סירב משה חינקע'ס, מוהרנ"ת קרא בהתרגשות: "כמו שאני עטור בטלית ותפילין- כך אמר רבינו 'לך יהיו בנים'! דברי מוהרנ"ת שנאמרו בהתרגשו"ת רבה, החלו לחדור לליבו של משה, והתחיל לפעול בכיוון זה. הוא שכנע את אשתו שתסכים לקבל ממנו גט. לאחר שנתיים של הפצרות ניאותה לו, אך בתנאי שהוא יעניק לה מחצית מעושרו. משה חינקע'ס הסכים מיד, ונתן לה גט פיטורין.

כעבור תקופה קצרה, היא הלכה והתחתנה עם... שותפו הקודם של בעלה הראשון משה, כמו שכתב רבינו בתורה הנ"ל: "לפעמים מתגבר על עצמו קנאה וחמדה גדולה כל כך על מעות חבירו עד שעי"ז לוקח ממנו אף את אשתו" (חיי מוהר"ן כ"ט).

משה חינקע'ס עצמו נשא לאשה את אחותו של הרב מטומשפיל, ומוהרנ"ת נתן את ברכתו לשידוך.

והנה עברו כמה שנים, ועדיין לא נראה שום סימן לבנים. הדבר דכדך מאד את משה חינקע'ס, ובמר נפשו היה מתלונן מפעם לפעם למוהרנ"ת: "אחרי הכל, אתם אמרתם לי להתגרש"...

היה זה בסביבות שנת תקע"ז. כשהגיעו מים עד נפש, ומשה חינקע'ס היה מביע את אכזבתו חדשים לבקרים בפני מוהרנ"ת, נענה אליו מוהרנ"ת ואמר לו:

עלה נא אל הציון הקדוש באומאן, וכה תאמר לרבינו: "עשיתי כפי שאמרתם לי על ידי ר' נתן, וגירשתי את אשתי הראשונה, איה איפוא ההבטחה שיהיו לי בנים מאשתי השניה? הנה כבר עברו זה כמה שנים מאז שנשאתי בשניה, ועדיין לא זכיתי לבנים!" משה חינקע'ס אכן קם ונסע לאומאן, ושפך שם את מר לבו, ואף העביר את דברי מוהרנ"ת שצוהו לומר לרבינו.

כשנפרד משה חינקע'ס מן הציון, היתה המחשבה הראשונה שעלתה במוחו: "זרעו לכם לצדקה" (הושע י', י"ב).הוא חש באותו רגע כאילו רבינו בעצמו עומד לידו ולוחש באזנו את הפסוק... כשחזר לברסלב הבין היטב מה עליו לעשות, ופיזר סכומים נכבדים לצדקה, ואמנם הדבר הועיל, ולבסוף נתברך משה בבת, ולאחריה בבן.

כשנולד למשה חינקע'ס בן, שלח כרכרה מיוחדת לטומשפיל להביא לשמחת הברית את אחי אשתו, רב העיר. הברית התקיימה בברסלב. רבי אהרן רב העיר נתכבד בסנדקאות, מוהרנ"ת ערך את המילה, ולרב מטומשפיל כיבדו בפריעה.

ניצני ההתנגדות

ר' אברהם פייעס מחסידי ברסלב, מתושביה הותיקים של העיר, שאף הוא היה, כנזכר, בין מקבלי פני רבינו בבואו לברסלב, ריעו ושותפו למסחר של משה חינקע'ס, ניצב ליד הרב מטומשפיל בברית של בן משה חינקע'ס. הוא התבונן בעת שהרב מטומשפיל עושה את הפריעה, ונוכח כי משהו אינו כשורה. הלה לא הצליח לגמור את הפריעה כיאות והתינוק התפתל וזעק מרוב ייסורים. אברהם פייעס לא יכל לראות בצער הילד, הוא דחף בקלות את הרב הצידה, וגמר את הפריעה בזריזות וביעילות, כדי להציל את הילד. הרב מטומשפיל החוויר מבושה. הדבר פגע בו מאד, והגם שר' אברהם פייעס לא עשה שלא כהוגן, כי לא נתכוון לרעה במעשהו אלא אך ורק לטובתו של הרך הנימול - החליט הרב מטומשפיל לנקום בחסידי ברסלב בכלל ובמוהרנ"ת בפרט.

הרב מטומשפיל היה מחסידיו של האדמו"ר ר' משה צבי מסאוואן. הסאוואנער היה תלמידם של הרה"ק רבי לוי יצחק מברדיטשוב והרה"ק רבי ברוך ממז'בוז', דודו של רבינו. בצעירותו ביקר הסאוואנער אצל רבינו. רבינו חזה בעיניו הקדושו"ת כי יש לו אחת מהנשמות הגדולות שבדור, ורצה לקרב אותו אליו, אולם הסאוואנער התנגד לכך. לאחר שהרה"ק מברדיטשוב נסתלק, כיהן זמן מה כרב בברדיטשוב, לאחר מכן עבר לעיר סאוואן, השוכנת כ-70 קילומטר דרומה לאומאן. הוא היה אדמו"ר מקובל מאד, והיו לו אלפי חסידים. הודות לנדידת מרכז החסידות מערבה לפולין, גליציה והונגריה, נשאר הסאוואנער אחד מהאדמו"רים היחידים שנותרו באוקראינה.

כשמוהרנ"ת היה אצל הרב מברדיטשוב, עשה הכירות עם הסאוואנער, שחיבב אז את מוהרנ"ת מאד.
מכל מקום, קרקע ההתנגדות כבר בערה נגד מוהרנ"ת, והרב מטומשפיל ניצל כל הזדמנות לזרוע זרעי שנאה. כל אימת שהיה אצל רבו מסאוואן לגלג על חסידי ברסלב ובפרט על מוהרנ"ת. הוא לעג מתפילותיו של מוהרנ"ת, וכן העובדא שמוהרנ"ת הדפיס את סיפורי מעשיות בניגוד לדעת כמה מגדולי הדור (שדעתם היתה שאין לפרסם את המעשיות הנוראות הללו להמון העם) נתנו לרב מטומשפיל עוד סיבות להשמיץ אותו.
כאמור, בשנים קודמות התקיימו קשרי הערכה והערצה בין מוהרנ"ת והרב מסאוואן, מוהרנ"ת אף אמר פעם שלא היה אחד שעמו היה יכול לשוחח על סוד העיבור חוץ מהסאוואנער, בגלל למדנותו המופלגת.
כידוע שברית כרותה ללשון הרע (מובא באלשיך קהלת).מסע ההשמצה של הרב מטומשפיל השפיע אט אט על הרב מסאוואן, ולבו נהפך מן הקצה אל הקצה, והפך לרודפו הקשה ביותר של מוהרנ"ת. אמנם ההתנגדות לא באה עדיין לידי ביטוי אלא בדברים וברכילויות, אך היא הלכה וגברה בהדרגה עד שברבות השנים היא הפכה לאלימה ביותר, ואף העלילו נגד מוהרנ"ת והחונים על דגלו עלילות דם אכזריות (כדלהלן).

המחלוקת-מעשה בעל דבר

על המחלוקות ושנאות הללו כותב ר' אברהם ב"ר נחמן:
"כי מי לנו גדול משבטי יה, ראובן ושמעון וכו' שהיו צדיקים נוראים כאלה וחזקים באמונה כל כך ואף על פי כן בענין הקנאה והמחלוקת ולשון הרע, ושנאת חינם, גם הם נכשלו ונלכדו עד שעבר על ידי זה מה שעבר".
"גם מי לנו גדול משאול המלך שנאמר עליו 'בן שנה שאול במלכו', ודרשו רז"ל "כבן שנה בלא חטא" (יומא כ"ב-ב') ואעפ"כ בענין הקנאה והכעס וקבלת לשון הרע ושנאת חינם נכשל..."

ועדיין השטן מרקד

"והנה להביא לזה דוגמות מספרי אמת, יכלו המון יריעות, אבל ע"ז דוה לבנו על אלה חשכו עינינו על שעדיין מרקד בינן עד שגם בימינו אלה ובדורות הסמוכים מלבד המחלוקת שהרבה והגדיל על יחידי הדורות בעצמם, כמו על הבעש"ט ז"ל, ומכ"ש וכ"ש על אדמו"ר ז"ל כידוע, עוד לא נתקרר דעתו בכל זה כי עוד התגבר בכל כוחו להגדיל מחלוקת ופירוד לבבות גם בין אנשיהם בעצמם כידוע... וכמו שסיפר מוהרנ"ת ז"ל

ששמע מחותנו ר' דוד צבי ז"ל שכל התרחקותו מהחבריא הק' של תלמידי הבעש"ט והמגיד זצ"ל הוא מחמת שנסע פעם אחת לשני גדולים מהם, וראה והביט על גודל פירוד הלבבות שהיה ביניהם... ועי"ז נתרחק מהם לגמרי כידוע".

ר' אברהם מסיים מה שנוגע לדורנו אנו:

"כל מי שלומד תורה נביאים וכו' והוא אומר שרק אז היו מעשיות כאלה, ועכשיו לא, הוא בהמה ממש, כי כל הקלקולים המבוארים בהם, כולם נמצאים גם היום בכמה בחינות, בכלליות ובפרטיות. כי גם בעוצם שפלותינו בדור היתום הזה, עוד לא שב חרון אף היצר מאתנו, ועוד מתגרה בכל אחד בכעס וחימה, בקנאה ורדיפת הכבוד, בלשון הרע ושנאת חינם. וכל אחד מדמה בנפשו שהוא מבין אמיתי על חבירו, שחבירו מחריב עולמות והוא רוצה לבנותם, שחבירו כולו שקר והוא כולו אמת, וזה הדבר בעוכרינו להרחיק מהאמת יותר מהכל... ולמאי נפקא מינא למבעי רחמי כי השומע כל זה יבכה בבכי ותחנונים... ועל כן גם אנשי כנה"ג קבעו לנו ע"ז לבקש ולברך ג"פ בכל יום ברכת "שים שלום" אפילו בשבת ויו"ט" (כוכבי אור, עמ' קנ"ח-קנ"ט).

לא לחינם הרעיש עליו השטן...

ועל סיבת המחלוקת והצרות והיסורים שעברו על מוהרנ"ת עצמו, כדאי להעתיק מדברי ר' אברהם ב"ר נחמן, תוך כדי תיאורו באופן כללי ובקיצור את גדלותו של מוהרנ"ת ומפעליו בקרב הארץ, שבעבור זה עבר עליו מה שעבר במשך כל שנות חייו:

"...שמיום התקרבותו לאדמו"ר זצ"ל, נבער לבבו בתבערת עצום ומופלג אשר אין לשער, וזכרון יום המות לא נפסק ממחשבתו אפילו כשעה קלה. וכפי עמקות רעיוניו אשר העמיק במהירות פריחת הזמן של חיי האדם בזה העולם שכאין יחשבו נגד חיי עולם הנצחי. וגם הלא במהירת פריחת הזמן הזה מסוכן האדם בכל רגע ורגע. היה נחשב בעיניו כל העוסקים בהבלי העולם הזה כמשוגע ממש, ואת כל העושר והכבוד שנתגדל בה מנעוריו מאס וגעל ושקץ, וקיבל על עצמו כל מיני בזיונות ורדיפות אשר רדפוהו אביו ואשתו וכל משפחתו, והרבה לצעוק ולבקש מהשי"ת שיזכה להיות כרצונו בכל תעלומת לבבו, עד הנקודה הפנימית שבלב עד אשר זכה גם הוא למעלה מופלגת ועצומה עד מאד, והאש הקדושה של רוממות אדמו"ר ז"ל ודבריו הנוראים בערה בלבבו כלבת אש ממש..."

ומסיים ר' אברהם:

"ולא לחינם הרעיש עליו השטן ארץ ומלואה, כי גם הוא היה משיב כל ישראל בתשובה אם לא היו נתרחקים מאתו ומדבוריו הנוראים" (כוכבי אור אות ט"ז).

* * *

פרק כו - געגועים לארץ ישראל / הדפוס

"אש תוקד בקרבי... לזכות לבוא לארץ ישראל"

געגועיו העזים של מוהרנ"ת לארץ ישראל התחילו שנים רבות קודם שביצע את מחשבתו ועלה אליה. תורותיו ושיחותיו הרבים של רבינו אודות מעלותיה הנשגבות של הארץ הקדושה, והזכות הגדולה לעלות אליה, הציתו בנשמתו את תבערת הכיסופים לעלות לארץ ישראל הלכה למעשה.

"זה ימים רבים שיש לי כיסופים וגעגועים והשתוקקות לארץ ישראל" כותב מוהרנ"ת "ולמן היום אשר שמעתי מרבינו ז"ל התורות המדברים מעוצם קדושת ארץ ישראל, ומכולם מובן שכל קדושת איש הישראלי תלוי בארץ ישראל-מאז ועד הנה אש תוקד בקרבי בוער כרשפי אש שלהבת י-ה לזכות לבוא לארץ ישראל, ובפרט מעת ששמעתי התורה הנוראה "ט' תיקונין".

בתורה זו "ט' תיקונין" הפליג רבינו במעלת הנוסע לארץ ישראל. רבינו אמר אז: "כל מי שרוצה להיות איש ישראלי, דהיינו שילך מדרגא לדרגא, אי אפשר לזכות לזה כי אם על ידי ארץ ישראל. ואמר אז: כשמנצחין המלחמה ובאין לארץ ישראל-אז נקרא איש מלחמה. כי קודם שבאין לארץ ישראל, אז אל יתהלל חוגר כמפתח, אבל כשמנצחין אז נקרא איש מלחמה. ואחר כך אמר כל התורה הנ"ל איך זוכין לבוא לארץ ישראל. אשרי אוזן השומעה!".

ארץ ישראל כפשוטה

תורה זו "ט' תיקונין" נאמרה על ידי רבינו בראש השנה תקס"ה. הוא הפליג במעלת התורה הזאת המדברת בשבח ארץ ישראל, עד שאמר שתורה זו היא מפתח לכל שאר תורותיו...

מוהרנ"ת התלהב מאד מדברי רבינו ושאלו:

"מה כוונתכם בזה שאמרתם שהעיקר הוא ארץ ישראל?"

"וגער עלי וענה ואמר":

"כוונתי כפשוטו! את הארץ ישראל הזאת עם אלו הבתים!... ואמר בלשון אשכנז (אידיש) בזה הלשון: 'איך מיין טאקי דאס ארץ ישראל, מיט די שטיבער, מיט די הייזער'. היינו שכל כוונתי כפשוטו, שצריך כל איש ישראל לבוא לארץ ישראל הגשמי הזה, שמיושב באלו הבתים והחצירות העומדים שם בצפת וטבריא ושאר מקומות ארץ ישראל... והנה

מאז הבנתי שרצונו בפשיטות שנבוא כולנו לארץ ישראל, ומן אז והלאה נכסוף נכספתי מאד מאד להיות בארץ ישראל".

"רבו המניעות"...

"אך רבו המניעות מאד" ממשיך מוהרנ"ת "כי בחיים חיותו ז"ל לא יכולתי לנסוע לארץ ישראל לקבוע דירתי שם, כי לא יכולתי לפרוד ממנו כלל, אשר הוא חיי ואורך ימי, ובלעדו אין לי שום חיות כלל. ולנסוע לבדי על מנת לחזור... איך אפשר להיפרד זמן רב כל כך מרבינו ז"ל, אשר הייתי רגיל להיות לפניו בכל פעם ושמעתי בכל פעם דברי אלקים חיים המזכין את הרבים לדורי דורות". ועפ"ז ניתן להבין מעט מדוע לא שאל מוהרנ"ת את רבינו אם עליו לנסוע לארץ ישראל וד"ל.

"הן על כל אלה לא יכולתי לנסוע אז" ממשיך מוהרנ"ת לתאר את חשקו וגעגועיו לארץ ישראל "אבל רצוני היה חזק לנסוע לארץ ישראל בכל פעם שנזכרתי מחיבת ארץ ישראל. גם כמה פעמים דיבר עמנו בשיחותיו הקדושו"ת ועשה לנו חשק לארץ ישראל, והודיע לנו שהוא דבר קל לבוא לא"י ואין צריכין הוצאה רבה כמו שסוברין העולם, ושאינו מסוכן כמו שסוברין העולם... גם פעם אחת כשסיפר מעוצם המניעות והסכנות שהיו עליו באיסטנבול... אז ענה ואמר לנו שאנחנו נוכל לבוא לא"י בנקל, כאומר שעלינו לא יתגברו מניעות וסכנות כאלה כמו שהיה עליו, ואם נרצה-נוכל לבוא לארץ ישראל".

התפילות מגבירים החשק

"והנה בעוונותינו הרבים" מקונן מוהרנ"ת כעבור שנים "בא השמש בצהרים, ונסתלק אדמו"ר ז"ל זה סמוך לשתים עשרה שנים ונשארנו כיתומים. וסמוך אחר הסתלקותו עלה על דעתי לנסוע לארץ ישראל עם אשתי ויוצאי חלציו שיחיו לקבוע דירתי שם... אבל ראיתי שאיני רשאי לנסוע לארץ ישראל לקבוע דירתי שם מחמת כמה עסקים של זכות הרבים הגדול מאד שאני צריך לעשו"ת כאן בחוץ לארץ, דהיינו בענין תורתו של רבינו ז"ל וכו' וכו'... ודרך האדם שבתוך כך בא עליו שכחה ושוכח, על כן עברו כמה זמנים ששכחתי מלכסוף לא"י; אבל מחמת שבתורתו של רבינו ז"ל נזכר א"י כמה פעמים, ומבואר שם שצריך כל אחד לבקש מהשי"ת שיהיו לו כיסופין וחשק לא"י, על כן נתגברתי בכל פעם ונזכרתי בדברי רבינו ז"ל וחזרתי ונכספתי לא"י..."

"והנה מעת שזכיתי לכתוב התפילה מהתורה ט' תיקונין הנ"ל, מן אז והלאה התחלתי להתפלל כל פעם לפני השי"ת שיעזור לי לבוא לא"י, ובכל פעם שראיתי עוצם המניעות שעומדים לפני, שמונעים אותי מא"י, אז דייקא התפללתי הרבה שאזכה לבוא לא"י, כי ידעתי כי גדול ה', והשי"ת יכול לעזור בעוצם מניעות כאלה... אחר כך זכיתי לכתוב עוד

כמה תפילות לבוא לארץ ישראל, ובכל פעם נתגבר חשקי יותר ויותר, ואף על פי כן עברו ימים ושנים הרבה, ולא זכיתי לגמור מחשבתי בפועל לנסוע לארץ ישראל" (ימי מוהרנ"ת ח"ב, ב', ג').

* * *

המחשבות להקמת בית דפוס

כאמור, ציין מוהרנ"ת שהסיבה העיקרית לא לנסוע לארץ ישראל-גם כעבור יותר מעשר שנים מהסתלקות רבינו-היא עקב חובתו להדפיס ולהפיץ את ספרי רבינו, שראה בזה את עיקר השארתו של רבינו בזה העולם, וזכות הרבים לדורות תלוי בזה, כדבריו.

בשנת תקע"ט השקיע עצמו מוהרנ"ת יותר ויותר בעסק ההדפסה, עד שהחליט להקים בית דפוס בביתו. הוא ראה בכך צורך חשוב ביותר, מפני שהוא לא היה יכול לסמוך על מדפיסים שונים ששבשו הרבה בספרי רבינו שיצאו עד אז, וכן עקב ריבוי הספרים שהיה לו להדפיס, וללא ספק תהיה ההדפסה קלה בהרבה אם יהיה לו דפוס משלו.

"קניתי מכבש ואותיות"

המהדורה הראשונה של ליקוטי מוהר"ן, שנדפסה בחיי רבינו, בשנת תקס"ח (1808), אזלה כבר מן השוק. ואותה מהדורה היתה מרובה בטעויות. גם שאר הספרים שמוהרנ"ת הוציא לאור היו זקוקים להדפסה מחדש. אין ספק שעגמת הנפש הכרוכה בהדפסת הספרים אצל מדפיסים עליהם לא ניתן לסמוך, היה מניע חשוב במחשבת מוהרנ"ת להקים דפוס משלו, כפי שמוהרנ"ת עצמו כותב: "נתעוררתי להעמיד דפוס בביתי לחזור ולהדפיס כל ספרי רבינו ז"ל כרצונו ז"ל, ובפרט שצריכין לתקן הרבה מה שעוותו המדפיסים בליקוטי מוהר"ן הראשון ושאר תיקונים".

מוהרנ"ת הצליח לשכנע כמה מבעלי היכולת מבין חסידי ברסלב לתמוך במשימתו הקדושה של הקמת הדפוס.

"והתחלתי לעסוק בזה בשנת תקע"ט (1819), והשי"ת עזר לי שקבצתי איזה סך מקציני אנ"ש עד שקניתי מכבש ואותיות באותו השנה".

בעולם הבא ידברו מזה הרבה...

אולם המשך תכניתו נתעכבה בינתיים, לא רק בגלל שאזלו הכספים אלא אף גם בגלל שהמושל באיזור ברסלב סירב לתת למוהרנ"ת רשיון להפעיל את הדפוס. מוהרנ"ת קיוה שאולי יוכל "לקנות" את הרשיון הדרוש, ובשנים הללו תקע"ט-תק"פ (1819-1820) נסע ברחבי אוקראינה בנסיון לגייס כספים בכדי להדפיס מחדש את כל ספרי רבינו בדפוסו החדש, אולם עדיין לא עלה בידו לקבץ את הסכום הנדרש.

תוך כדי כתיבתו, לא פסח מוהרנ"ת להנציח בספר את כל המאורעות שקרו בבית רבינו, ומציין, שאז התקיימה "שמחת החתונה של נכד רבינו ז"ל הותיק המפורסם המופלא מו"ה ישראל שי' בק"ק טשערנאביל עם נכד הרב החסיד המפורסם מו"ה מרדכי נ"י משם".

מוהרנ"ת מסיים: "והנה כל מה שעבר עלי בענין הדפוס צריכים ע"ז חיבור גדול, ואי אפשר לבארו בכתב בשום אופן, ובעזהי"ת בעולם הבא ידברו מזה הרבה הרבה---"

חסד גדול שנתגלה מלאכת הדפוס

עם כל זאת לא התייאש מוהרנ"ת, ולא הזניח את רעיון הקמת בית הדפוס, ואף גם חיזק את עצמו באמונת חשיבות הדפסת ספרי רבינו: "והנה רבו המחלוקת והמניעות גם אפס כסף ונתעכבה הדפוס ולא יכולתי לדפוס בשנת תקע"ט הנ"ל, גם בכל שנת תק"פ חשבתי מחשבות הרבה להתחיל להדפיס ולא עלתה בידי, ועמדו בביתי הכלים הנ"ל שהם המכבש והאותיות ומעט ניר אבל לא יכולתי להדפיס מחמת מניעת ממון ושארי מניעות רבות ועצומות מאד. והשי"ת בחסדו חמל עלי ונתן לי לב חזק לבלי להניח את הרצון בשום אופן ונתחזקתי הרבה ולא הנחתי את הרצון ונכספתי בכל פעם יותר ויותר אבל אעפ"כ עבר גם כל שנת תק"פ ולא עלתה בידי להעמיד הדפוס".

מוהרנ"ת ראה בהקמת הדפוס ענין נעלה וגבוה מאד, הוא אף כתב הלכה מיוחדת (המבוססת על סימן יג שבליקוטי מוהר"ן) המסבירה את תהליך הדפוס ואת הקשר בינו לבין גילוי תורות, והחשיבות לתמוך במצוה זו. הוא כותב:

"השם ית' עשה עמנו חסד גדול שנתגלה מלאכת הדפוס בעולם, שעל ידי זה נתרבין הספרים הקדושים. כי בחי' ההדפסה הוא בחי' לקיחת וקיבוץ הנפשות, שעל ידי זה מגלין תורה כנ"ל, כי כשכותבין ספר אזי כותבין אות אחר אות, אבל בהדפסה לוקחין ומקבצין כמה וכמה אותיות הרבה מאד על הדפוס, ומדפיסין בפעם אחת דף שלם. והאותיות של התורה הם בחינת נצוצי נפשות, כי כל הנפשו"ת שרשם באותיות התורה כידוע, נמצא שקיבוץ האותיות של ספרים קדושים הם בחינת ליקוטי הנפשות, כי גם הספרים בעצמן נתחברו ע"י לקיחת הנפשו"ת בבחינת 'ולוקח נפשו"ת חכם', שעי"ז המשיך זה החכם התורה שגילה וחידש התורה הכתובה בספר הזה שמדפיסין עכשיו... וע"כ אשרי הזוכה ליתן מעות לצדקה נוראה כזאת להדפיס ספרים קדושים לשם שמים... שעי"ז משברים תאוות הממון... וזוכין לשוב אל ה' ית' בתשובה שלימה" (ליקוטי הלכות, קידושין ג' כ"ב-כ"ג).

* * *

ההדפסה חשובה ויקרה בעיני מאד

זה מכבר ידוע היה למוהרנ"ת כי חבירו-מקורבו ר' יהודה אליעזר חפץ לנסוע לארץ ישראל. הוא אף סיפר פעם למוהרנ"ת שראה את רבינו בחלום, וכששאלו מה עליו לעשו"ת בכדי להגיע לתיקונו-אמר לו: "תיקונו הוא שיהיה בארץ ישראל".

בתחילת שנת תק"פ, מיד לאחר החגים, התחיל מוהרנ"ת לכסוף להתחיל את מסעו לארץ ישראל, אבל אז הגיעו שמועות שיש "עיפוש" (זיהום שהיה גורם למחלות) באיסטנבול, שהיא בדרך לארץ ישראל, ונאלץ בינתיים לגנוז את תכניתו.

סמוך לפסח תק"פ שוחח מוהרנ"ת עם ר' יהודה אליעזר על האפשרות לנסוע בצוותא לארץ ישראל, כפי תיאורו של מוהרנ"ת: "ויהי היום בשנת תק"פ סמוך לפסח, קודם ר"ח ניסן נתיישבתי לדבר עם חברי ר' יהודה אליעזר מזה, והמתקתי עמו סוד יחדיו שיסע עמי יחד לארץ ישראל, כי מקודם ידעתי שגם לרי"א יש לו כיסופין לבוא לארץ ישראל, וגם סיפר לי שפעם אחת חלם לו שהיה לפני רבינו ז"ל ודיבר עמו מה שצריך, ואמר לו רבינו ז"ל שתיקונו הוא שיהיה בארץ ישראל. ועל כן נתרצה עמי ברצון שלם שיסע עמי יחד לא"י, ושיתן לי עשרה אדומים על הוצאות בשבילו לפחות, וביקש אותי מאד מאד שלא אקח אחר ולא אסע בלעדו".

אחרי פסח, חשב מוהרנ"ת לנסוע לניקולייב יחד עם ר' יהודה אליעזר, בכדי לשוחח עם ר' לייב דוברובנר, מחותנו של רבינו (חמיה של שרה). ר' לייב היה עשיר מופלג, ומוהרנ"ת קוה שיסכים לתרום את יתרת הסכום הדרוש לענין ההדפסה. כי כל כמה שחשקה נפשו של מוהרנ"ת לזכות לעלות לארץ ישראל, חש בנפשו כי ענין הדפסת ספרי רבינו חשובה היא יותר, כפי שהוא כותב: "אם יתרצה ר' לייב להוציא מכיסו מה שצריכין על ההדפסה לגמור מה טוב, ואז אחזור לביתי ולא אסע משם לארץ ישראל, כי ההדפסה חשובה ויקרה בעיני מאד, כי הוא זכות הרבים לדורות. אך אם לא אזכה לפעול אצלו שיעזור לי מה שאני צריך לצורך הדפוס העולה סך רב-אז אסע משם לאודסא ומשם לארץ ישראל".

במהלך הענינים נתבטלה הנסיעה לניקולייב. כי העבירו את מושל איזור ברסלב מממשלתו בתחילת הקיץ, ופירושו של דבר, שלעת עתה היה למוהרנ"ת סיכוי יותר טוב להשיג רשיון. אולם מלבד מניעות הממון היו לו עוד הרבה מניעות שאחת קשה מחברתה שבעטיין נתעכבה.

* * *

התלבטויות בין ההדפסה לנסיעה

באותו קיץ נסע מוהרנ"ת לאומאן, ומשם התכוון להמשיך לניקולייב לבצע את תכניתו שחשב בערב פסח, לשתף את ר' לייב בהוצאות הגדולות של הקמת בית הדפוס וההדפסה. אם כי בערב פסח היה בתכניתו להמשיך לארץ ישראל משם דרך אודסה אם לא יפעול אצל ר' לייב, אולם עתה כשיצא את ברסלב, לא העלה על דעתו לנסוע עכשיו לארץ ישראל, ולכן לא לקח את ר' יהודה אליעזר עמו.

עם ר' שמעון ור' נפתלי

מוהרנ"ת יצא לאומאן בדרך לניקולייב בערב ראש חודש מנחם אב. אולם, בהיותו באומאן נודע לו שידידו היקר, ר' שמעון, החל אף הוא לבצע את מאוויית נפשו לנסוע לארץ ישראל, וכי הוא כבר נמצא באודסה. ועוד נודע לו כי מסתבר שגם חברו ר' נפתלי עומד להצטרף עם ר' שמעון בדרכו לארץ ישראל.

"ואני ידעתי מכבר" כותב מוהרנ"ת "שר' נפתלי נ"י יש לו כיסופין גדולים לארץ ישראל זה זמן רב. ותיכף כששמעתי זאת נתלהב לבי לארץ ישראל, והתחלתי לחשוב מחשבות אולי אזכה לנסוע עם ר' שמעון הנ"ל יחד לארץ ישראל".

"ונסעתי מאומאן לניקולייב דרך טראהוויצא, ובאתי על שבת חזון לק"ק באפאליע, ושם נתקרבו אלי בני הנעורים חדשים ונתעוררו להשי"ת בהתעוררות גדול כדרך אנ"ש הנקראים על שם רבינו ז"ל".

משם הוא נסע לניקולייב להפגש עם ר' לייב, הוא שהה שם בשבת נחמו, אולם יצא משם בידיים ריקות. הוא החליט איפוא לנסות לפגוש את ר' שמעון ונסע דרומה לאודסה.

בתוך תוכו, לא היה מוהרנ"ת שלם עם עצמו: ראש השנה מתקרב, חודש ומחצה בלבד מפרידים בינו ובין ראש השנה. אם הוא אמנם יסע עכשיו לארץ ישראל, יוצא שהקיבוץ ילקה בחסר, כי הוא וכן גדולי תלמידי רבינו כר' שמעון ור' נפתלי אף הם לא יהיו נוכחים בקיבוץ, והדבר עלול לגרום לחולשה אצל הבאים. כמו כן נזכר מההסכם לנסוע עם ר' יהודה אליעזר, והדבר הכביד על החלטתו.

לעת עתה נסע מוהרנ"ת לאודיסא להפגש עם ר' שמעון. הוא הגיע לשם ביום ד', ט"ו מנחם אב.

"ובאותו יום קודם שנכנסתי לאודסה בא אלי שמחה גדולה ושמחתי מאד, וכל שמחתי היה כי היה נראה לי שמכאן אסע לארץ ישראל, אבל הייתי כמתנבא ואינו יודע מה מתנבא, כי האמת שעל ידי נסיעה זאת לאודסה זכיתי לבוא לארץ ישראל אחר כך, אבל לא אז באותו העת" (ימי מוהרנ"ת ב, י"ג).

בפחי נפש

באותו ערב נפגש מוהרנ"ת עם ר' שמעון "והיה בינינו שמחה גדולה לגודל אהבתינו העצומה מאד".

למחרת בבקר ביום חמישי, הופיע ר' שמעון אצל מוהרנ"ת באמצע תפילתו, והודיעו שבנקל יוכל לארגן לו את הסידורים לקראת הנסיעה, אולם יהיה עליו להזדרז. האניה אמורה להפליג תיכף אחרי שבת, וא"כ הוא צריך להחליט מיד. מוהרנ"ת שלא היה בידו די כסף להוצאות ושהיו לו כל מיני מחשבות סותרות, ביקש שהוא רוצה ליישב את דעתו. לבסוף הוא השיב בחיוב להצעה, ואף נתן דמי קדימה למתווך הנסיעות.

אחרי שבת, החלו שוב הספקות לשטוף את מוחו: "עד שהיתה דעתי תלויה במשקל ולא יכולתי להכריע לכאן ולכאן. סוף דבר ב' או ג' ימים אחר שבת הנחתי לאיבוד האדריך (דמי הקדימה) וביום ה' בבוקר חזרתי לאומאן ולא נסעתי לארץ ישראל".

מוהרנ"ת נחפז אז לאומאן בתקוה שיספיק עוד להגיע לערב ראש חודש אלול להיות על ציונו הק', שאז היו מתקבצים הרבה מאנשי שלומינו לשם. ליבו נשבר מאד בקרבו- הוא לא התקדם בהקמת הדפוס, וגם לא נסע לארץ ישראל, "וחזרתי לאומאן בפחי נפש" -מתאונן מוהרנ"ת. גם בדרכו חזרה קרה לו מאורע שציער את נפשו: בעודו מתפלל בעגלה נקרעה טליתו לגזרים בין אופני העגלה. מוהרנ"ת מציין: "נזהרתי הרבה שלא יחטוף האופן את כנפי הטלית ויקרענו כאשר מזדמן לפעמים, ואעפ"כ בסוף התפילה... היה רוח גדול ופתאום חטף האופן את קצה הטלית ונקרע לגזרים, והיה לי צער גדול מאד מאד מזה עד כלות הנפש, עד שצעקתי ובכיתי מחמת זה".

אעפ"כ-לא הנחתי את הרצון...

"והשי"ת עזר... והייתי בער"ח אלול על ציונו הקדוש. ואז היה שם ידידינו הר"ר יעקב יוסף נ"י (מזלטיפולי, מחותנו של רבינו) שנתן סך רב בשנת תקע"ט על הדפוס, וחפצתי לדבר עמו הרבה מענין הדפוס... ורציתי לפרש לפניו כל לבי... ולבסוף נזדמן מאת ה' שהיה טרוד מאד והבעל עגלה והאנשים שהיו עמו נחפזו מאד עד שהיה מוכרח לנסוע בחיפזון, ולא נתוועד עמי, והיה לי צער גדול מזה מאד מאד".

"וביום שאחריו חזרתי והלכתי על ציונו הק' וספרתי את לבי קצת לפניו ז"ל. כלל הדבר שבאותן העתים היה לי צער ויסורים גדולים מחמת שטרחתי הרבה לגמור הדפוס ולא עלה בידי, וכבר נשתקע ממון ישראל הרבה לצורך הדפוס, ועדיין לא פעלתי כלל, ולא היה בידי מעות להעמיד הדפוס כי עדיין היו צריכים סך רב מאד, בערך מאתיים אדומים ויותר, ואין שום דרך הטבע לקבץ יחד אפילו שליש ורביע מזה הסך, וגם פרנסתי דחוקה

מאד, והייתי בעל חוב גדול, וגם שארי מניעות הרבה מאד מאד שהיו על ההדפסה מכל הצדדים מפחד הצנזור וכו' וכו' וגם לארץ ישראל לא זכיתי לנסוע... ושארי בלבול הדעת שהיו לי..."

"ואעפ"כ" מסיים מוהרנ"ת את תיאור סאת יסוריו הגדושה "לא הנחתי את הרצון, וחשבתי מחשבות בכל פעם שאזכה לגמור ההדפסה. וכל מה שעבר עלי בענין זה יִכְלוּ כמה יריעות לספר".

* * *

"והשי"ת חזקני לבלי להסתכל על כל זה"

חסידי ברסלב בהמוניהם התקבצו בצוותא לאומאן בראש השנה של שנת תקפ"א. מוהרנ"ת ניסה לנצל את שעת ההתקבצות הכללית ולקבל את תמיכת הציבור לרעיון הדפוס שלו, אולם הוא לא נחל הצלחה בזה. אדרבה, ידידיו ניסו לשכנע אותו לא להפעיל את הדפוס! הצנזורה הממשלתית התחילה לאסור ספרים יהודיים מסויימים, והמתנגדים בודאי לא ישקטו, הם יעשו הכל בכדי שהדפוס ייאסר על ידי הרשויות. ומצד שני, כתמיד, המחסור בכספים נוסף על כל אלה, והוא היה הנסיון הכי קשה.

"אף על פי כן" כותב מוהרנ"ת "כשבאתי לביתי עזר לי השי"ת והכניס מחשבות בלבי ונתן לי עצות נפלאות וכח לסבול ולהמתין לישועת ה', ולבלי לפחוד משום דבר מגודל הפחדים שהפחידו עלי, שהוא סכנה גדולה וכו' בפרט בין שונאים כאלה וכו' וחסרון כיס הקשה מכולם... והשי"ת חזקני לבלי להסתכל על כל זה, והוליך אותי בדרכים ועצות נפלאות עד שזכיתי באותה השנה להעמיד הדפוס ולהדפיס את ספרי רבינו ז"ל" (ימי מוהרנ"ת ב-ט"ו).

חנוכת הדפוס

חנוכת הדפוס התקיימה ביום ט"ו בשבט תקפ"א-מתנה מתאימה ליום הולדתו הארבעים ואחת של מוהרנ"ת. "והיינו בשמחה על גודל ישועת ה' אשר עזרני עד כה".

באותו יום ממש, הגיע ר' דוד בנו של הרב מחמלניק, אחיו של ר' יוסקה, חתנו של רבינו. הוא הגיע מארץ ישראל בתוקף תפקידו כשד"ר (שלוחא דרבנן) לאסוף תרומות עבור עניי ארץ ישראל.

רמזים על הנסיעה לאר"י

"ודרכי על פי רוב" כותב מוהרנ"ת בהקשר לכך "להסתכל על המחשבה דיבור ומעשה שהשי"ת מזמין לי בכל יום, שבודאי יש בהם איזה רמזים לצרכי, לקרבני להשי"ת. ותיכף עלה על דעתי: מה זאת? והבנתי שזה נשלח לי רמז להזכיר עצמי בארץ ישראל,

ותיכף התחלתי לחשוב מחשבות בענין ההשתוקקות לבוא לארץ ישראל. והבנתי אז שאחר עוצם ריבוי המניעות שיש לי על נסיעתי לארץ ישראל, אעפ"כ אחר שזכיתי להעמיד הדפוס אחר מניעות רבות ועצומות כאלה, והשי"ת נתן לי בחינת אריכת אפיים לסבול כל המניעות, והוליך אותי בדרכי עצות נפלאות עד שגמרתי הענין תהלה לא-ל, והעמדתי הדפוס... בעזרתו וישועתו הגדולה והנוראה-על פי דרכים אלו- כפי מה שאני יודע בנפשי, יכול להיות שאזכה לבוא לארץ ישראל גם כן" (ימי מוהרנ"ת ב, ט"ז).

ביום שבת קודש בעת התאספות אנשי שלומינו בבית מוהרנ"ת, האריך לדבר מגודל נוראות קדושת ארץ ישראל, ואיך שכל התורה כולה מלאה משבח ארץ ישראל, וכל יהודי צריך לדעת שאין לו שום מקום בעולם כי אם בארץ ישראל שהיא אדמתינו וארצינו ונחלתינו מאת הקדוש ברוך הוא.

"כל השנה ההיא" מציין מוהרנ"ת "הייתי נכסף ומשתוקק מאד לדלג על ההרים ולבוא לארץ ישראל", אולם העת ההיא היתה שעת השיא אצל מוהרנ"ת בהקמת הדפוס ובהתעסקות בהדפסה. הוא ראה בכך, כאמור, עדיפות ראשונה מכיון שזכות הרבים לנצח תלוי בזה. לבו עלץ בקרבו על שזכה אז להדפיס כמה מספרי רבינו, והם: ליקוטי מוהר"ן, ליקוטי מוהר"ן תנינא, וספר האלף-בית" (ספר המידות).

* * *

שמות הצדיקים

עוד ספר חשוב מאד בבית מדרשה של ברסלב, הוא הספר "שמות הצדיקים" שנדפס אז. הספר הלזה הוא אוסף ענק ועצום מכל שמות הצדיקים מאז אדם הראשון ועד ימינו. כולל כל שמות הנביאים, תנאים ואמוראים ועוד. (כנראה מהספר-נעזר מוהרנ"ת בספר דברי הימים שבתנ"ך ובספר "סדר הדורות") וזאת לקיים שיחה אחת מרבינו (כדלהלן). בהקדמתו לספר "שמות הצדיקים" כותב מוהרנ"ת: "ראה זה דבר חדש אשר לא היה לעולמים, כרך קטן גדול ונורא... כי זכר כל הצדיקים לפניכם יבא בספר הזה. ודע וראה כי שמות כל הצדיקים המוזכרים בכל ספרי תנ"ך... כולם נפרטים כאן. וביותר תראה נפלאות מעשי הספר הזה, בענין שמות התנאים והאמוראים... המוזכרים בכל הש"ס, תלמוד בבלי וירושלמי, ספרי וספרא, ותוספתא ומכילתא, ובכל ספרי המדרשים ואבות דרבי נתן ופרקי דרבי אליעזר ותנא דבי אליהו ובזוהר הקדוש... אחד מהם לא נעדר. וגם כל שמות רבנן סבוראי וגאונים, ושמות הרבה צדיקים שהיו אחריהם עד הדור הזה, כולם נקבצו בספר הזה".

ע"י הזכרת שמות הצדיקים יכולים לשנות הטבע

מוהרנ"ת מצטט בהקדמתו מדברי רבינו בשבח מעלת הזכרת שמות הצדיקים: "ומעלת כתיבת שמות הצדיקים והזכרתם מבואר קצת בספר המידות, כמובא שם באות צדיק (בסימן י"ט) וז"ל: 'מי שהקדוש ברוך הוא חשוב בעיניו יכתוב בספר כל שמות הצדיקים'... ובאות צדיק הב' (מהא"ב החדש בסימן כ') וז"ל: 'על ידי הזכרת שמות הצדיקים יכולים להביא שינוי במעשה בראשית, כלומר לשנות הטבע'".

"הן המה הדברים אשר העירוני לזה לטרוח ביגיעה גדולה לאסוף ולקבץ בכרך אחד כל שמות הצדיקים האלו... ובזכות הזכרת שמותם יופתח עלינו אור דעת ללמוד וללמד לשמור את כל דברי תורתם".

שמות הצדיקים-סגולה לארץ ישראל

גם רעיון זה של כתיבת שמות הצדיקים מקשר מוהרנ"ת עם הנסיעה לארץ ישראל, וזאת מהפסוק: "צדיקים יירשו ארץ" (תהלים ל"ז, כ"ט). בהדגישו: "שעל ידי שזכיתי לזכות את הרבים בזכות זה, לסדר להם ביחד כל שמות הצדיקים... שזה הענין מסוגל לזכות לארץ ישראל בבחינת צדיקים ירשו ארץ"..., שבצירוף זכות זו יזכה לבא לארץ ישראל.

* * *

השמחה באומאן לקראת הספרים

לקראת ראש השנה תקפ"ב זכה כבר סוף סוף מוהרנ"ת לברך על המוגמר, להדפיס את הספרים, ולהביאם לאומאן. שמחתו היתה גדולה עד מאד, כפי שהוא מציין: "וגמרתי הספרים הגדולים והקטנים על ראש השנה תקפ"ב בעזה"י, והבאתי הספרים לאומאן, וחילקתי אותם לאנשי שלומינו, עינם ראו ושמחו, וכולם תמהו על גודל ישועת ה' אשר עזרני לגמור עסק ההדפסה אחרי מניעות עצומות כאלה, והודינו לה' על חסדו ונפלאותיו אשר הפליא לעשו"ת עמנו ועם כל ישראל לדורות עולם".

עם כל השמחה על הזכיה הגדולה לסיים את הדפסת הספרים, עדיין נכונו למוהרנ"ת מניעות קשו"ת ועצומות: "...אבל כשהייתי באומאן על ראש השנה עם הספרים-אחר ראש השנה רבו המניעות, וגם מניעות מחמת ממון..." כמו כן היה על מוהרנ"ת להזהר מאד מאויביו ומתנגדיו וחורשי רעתו. מכיון שעדיין לא היה בידו אישור להדפיס הספרים מהצנזורה הממשלתית, ובלי רשיון מהם, מצבו היה מסוכן. כאחד מכללי הזהירות שנקט בימים ההם היה, שבעמוד השער של כל ספריו יהיה כתוב "נדפס במאהליב", מקום הדפסת ספריו הראשונים, שלא יוודע דבר הדפוס שלו בעיר ברסלב.

כמו כן יש לציין את המניעות מצד חוסר הנייר, שפעם תוך כדי הדפסת ספר מסויים, נאלץ לעצור מחוסר ניר...

הסוף קשה מההתחלה...

גם תוך כדי העבודה וההתקדמות סבל מוהרנ"ת קשות, כל דבר עלה לו בדמים תרתי. הוא הביע צערו בפני תלמידיו ושומעי לקחו כי אמנם מובא שכל ההתחלות קשו"ת (מכילתא, פרשת יתרו), אולם רבינו בספרו ליקוטי מוהר"ן תנינא סימן מ"ח, במאמר המתחיל "צריך להיות עקשן גדול" כתב, שדרך הבעל דבר, כשרואה שהאדם סמוך ממש לשערי הקדושה, וכמעט שיכנס, אז הוא מתפשט עליו בהתגברות גדולה מאד מאד וכו'. ומזה מוכח שהסוף קשה יותר מההתחלה. ואמר שכמה בני אדם, כשלומדים איזה מסכת קשה להם מאד בהתחלה, וכשמתחיל אז הוא לומד כסדר בלי שום מניעה, אולם לבסוף המסכת אינו יכול לגומרה, כי הסוף קשה יותר... ואמר על מה דאיתא בגמרא "המתחיל במצוה אומרים לו מרוק" (גמור) (ירושלמי פסחים י' ה')-כי הגמר קשה מאד, וצריך על זה הרבה סייעתא דשמיא.

"בדבר שבקדושה אינו כמו שבשאר דברים, כמו [בניית בית] כשלא יבנה את הבית לגמרי, אפילו באמצע אין מזה שום תכלית, אבל בדבר שבקדושה אינו כן, אלא שכל מה שיעשה בקדושה יש מזה תכלית גדול מאד, ואמר אף על פי שהסוף קשה מאד, די בזה על כל פנים שהדפסתי עד כאן, ועל השאר ה' יגמור בעדי".

ואמר: "שאף על פי שהסוף קשה עלי מאד, מכל מקום אני מחיה עצמי בזה, כי אני מאמין באמונה שלימה שאפילו בהדפסת דף אחד נעשה מזה תיקון בכל העולמות, ומכל שכן שהדפסתי חצי הספר. ובודאי יעזור לי השי"ת להדפיסו לגמרי" (אמונת אומן בתחילתו, שיח שרפי קודש קפ"א). 7

עיכובים שונים

כל תקופת הקיץ של שנת תקפ"א, היו כל מחשבותיו של מוהרנ"ת נתונות להשלים את מאווי נפשו ולנסוע לארץ ישראל. הוא חשב כי אך יסיים את הדפסת הספרים, יקום ויעלה ארצה.

ר' דוד מחמלניק הנזכר, אמור היה לנסוע מיד אחרי יום כיפור, ומחשבתו של מוהרנ"ת היתה אולי להצטרף עמו. אולם ר' דוד נסע לבדו, כי מוהרנ"ת לא היה מוכן עדיין לנסיעה, מסיבות שונות, הן מפאת המחסור בממון להוצאות הדרך, ומלבד זאת, חלק גדול מהספרים שהדפיס עדיין לא נכרכו. וכשכבר נסתיימה מלאכת הכריכה, כבר היה החורף בעיצומו, והיציאה לדרך בזמן כזה היתה בלתי אפשרית.

עוד גורם להתעכבותו של מוהרנ"ת היתה המלחמה שהתפרצה בארצות הים התיכון. מדינות דוברי היוונית באימפריה האוטומנית הצהירו עצמאות, וקרבות במולדוביה וווולכיה (רומניה של היום) לא אפשרו מעבר יבשתי לאיסטנבול, בעוד שהנתיבים הימיים היו מסוכנים אף הם. רוסיה נכנסה למלחמה לטובת היוונים. באותו זמן, יהודי בשם שלמה פלונסקר, אחד השד"רים מארץ ישראל נעצר ברוסיה בחשד שהוא מרגל טורקי. והוא נפטר בבית הסוהר. בגלל הסכנות הרבות הללו פרסם הרה"ק מאפטא פסק דין האוסר כל נסיעה לארץ ישראל.

* * *

דברים העומדים ברומו של עולם

באותו חורף, התחיל מוהרנ"ת להדפיס את הליקוטי תפילות שלו. רבינו היה אומר תמיד שהסיבה שסבל מכל כך הרבה התנגדות היא בגלל הדגש החזק שהניח על עבודת התפילה. הוא אמר: "הגמרא אומרת: 'כרום זולות לבני אדם, אלו דברים העומדים ברומו של עולם ובני אדם מזלזלין בהם. ומאי ניהו תפילה' (ברכות ו'-ב' עי' רש"י).ע"כ מחמת שכל עסקו בתפילה, וכי בענין תפלה היה מרבה לדבר עם אנשיו והזהירם מאד להרבות בתפילה והתבודדות, ע"כ בני אדם מזלזלין בו ומבזין אותו" (ליקוטי מוהר"ן תנינא צ"ג). מוהרנ"ת הבין שההתנגדות הגוברת והולכת לרעיון שלו לכתוב תפילות היא סימן לחשיבותן, וזה עודד אותו להדפיסן.

מוהרנ"ת כבר היה מנוסה היטב לדעת שעליו לפעול בסודיות גמורה. בהעדר רשיון ממשלתי לא התאפשר לו להעסיק פועלים מבחוץ, וכל המלאכה נעשתה בחשאי על ידו, על ידי בנו ר' שכנא, או על ידי כמה ממקורביו הנאמנים, אלו שידעו לנצור את לשונם. בגלל המחסור בפועלים מיומנים, הקשיים בהשגת נייר להדפסה, מחסור בכספים וכיוצא בהם, לא עלה בידם אלא להדפיס עשרים ושתים תפילות בלבד עד אמצע החורף של שנת תקפ"ב.

* * *

חלק ה-לארץ ישראל

פרק כז - "לך לך"

מניעות כחומות נחושת ובריחי ברזל...

למרות הקשיים בהדפסת ליקוטי תפילות בחורף תקפ"ב, לא שקטה בלבו של מוהרנ"ת אש הקודש שלהבת יה לעלות ולהיראות באדמת הקודש בארץ ישראל. כמעט שלא עבר יום אחד מבלי שהרהר וחשב מחשבות אודות הנסיעה, כפי שהם באים לידי ביטוי הרבה מאד בכתביו. נושא זה אף הפך לנושא המרכזי ב"הלכות" שכתב בתקופה ההיא. עם כל חשקו ורצונו העז, התייסר עדיין מוהרנ"ת עם ספיקות ותהיות, כשהוא מוקף מניעות ועיכובים מכל הצדדים, כפי שהוא מתאר אותם: "עברו עלי גם בזה החורף מניעות הרבה בדעתי בלי שיעור, ובכל פעם עמדו לפני המניעות כחומות נחושת ובריחי ברזל ממש..."

אולם לבסוף התגבר מוהרנ"ת על כל מניעותיו, ומילא את משאלת נפשו, ונסע לארץ ישראל.

יקר בעיני כל פסיעה ופסיעה...

מוהרנ"ת מתאר באריכות את כל פרטי הנסיעה ואת כל מאורעותיה. הוא מציין שהוא כתב כל זאת על הספינה בדרך מ"אלכסנדריאה של מצרים לעיר הנמל צידון שהיא גבול ארץ ישראל".

בספרו "ימי מוהרנ"ת" מקדיש מוהרנ"ת חלק מיוחד-חלק ב' של הספר-לנסיעתו רבת התהפוכות והמאורעות, ולא מחסיר לכתוב אף פרט אחד מכל מה שעבר עליו, וכדאי להעתיק מדברי הקדמתו לחלק זה מה ראה להאריך בכל פרטי הנסיעה:

"להיות יקר בעיני מאד כל פסיעה ופסיעה שזכיתי לילך ולנסוע בשביל הנסיעה לארץ ישראל, כי היה לי מניעות רבות בלי שיעור בכל יום ויום בכל נסיעה ונסיעה שהיתה נוגעת לענין הנסיעה לארץ ישראל, עד אשר יכלו המון יריעות לפורטם, ואי אפשר לבאר כולם בכתב בשום אופן. על כן אמרתי לכתוב מה שאפשר לכתוב מה שיעלה על זכרוני, להיות לי לזכרון וליוצאי חלצי ולאוהבי ורעי באמת. ומגודל חיבת ארץ ישראל אמרתי לכתוב מה שעבר עלי בכל יום, מיום שהתחלתי לעסוק בהנסיעה לארץ ישראל... הכל אראה לכתוב בעזה"י כפי אשר יספיק הפנאי בישועת ה'. למען ידעו דור אחרון יקומו ויספרו לבניהם כמה צריכין להתחזק לבוא לארץ ישראל כל מי שרוצה להיות איש ישראלי באמת... כי קדושת ארץ ישראל מספיק לכולנו, כי כל אחד מישראל מגדול

ועד קטן יש לו איזה חלק בארץ ישראל, ושם חיינו, שם קדושתנו, שם ביתינו, שם ארצינו, שם אדמתינו, שם חלקינו, שם גורלינו... ובחוץ לארץ אנחנו גרים כאורח נטה ללון המתגולל בחוצות ובשוקים וברחובות, כי אין זה אדמתינו וחלקינו כלל... ועל כן נקראת 'חוץ' לארץ- חוץ דייקא, כי בחוץ אנו עומדים, בחוץ ממש, ואין איש מאסף אותנו הביתה עד אשר נבוא אל אדמת הקודש... השי"ת יזכני לבוא לשם מהרה ולפעול שם מה שאני צריך לפעול בארץ ישראל, באופן שאזכה לשוב אליו ית' באמת ובשמחה ובטוב לבב, ולהתחיל מחדש בעבודתו ית' להיות כרצונו וכרצון רבינו ז"ל באמת עד עולם..."

ראשית דרכו-לאומאן...

ובכן, ביום ה', כ"ד טבת תקפ"ב (1822), החלו הפסיעות הראשונות של מוהרנ"ת למסע. ותהי ראשית דרכו לאומאן, להיות על הציון הק' בערב ר"ח שבט כפי שנהג בכל שנה. משם התכוון לנסוע לערים ועיירות באוקראינה לאסוף כספים למען מפעליו ולשלם את חובותיו. הוא גם שקל בדעתו לנסוע לאודסה ומשם לארץ ישראל. את מחשבותיו לא גילה לאף אחד, אולם עדיין היו לו הרבה ספיקות בעניין.

בדרך להייסין

בגלל תנאי מזג האוויר החורפי, לא הצליח מוהרנ"ת להשיג עגלה עמה יוכל לעשו"ת את כל הדרך עד אומאן. הוא שכר איפוא עגלה רק עד הייסין, אולם מיד עם תחילת הדרך התחילה להשתולל רוח סערה עזה ושלג גדול החל לרדת ארצה. אולם הוא התגבר על עצמו והמשיך בנסיעה, אך נאלץ להתעכב בכפר סמוך להייסין, עד שוך הסערה, וללון שם באיזה אכסניה.

ושם באותו כפר-מספר מוהרנ"ת: "היה המוכסן שיכור גדול מאד, אבל קיבל אותנו בסבר פנים יפות, ועשה סעודה עבורינו, והפליג לדבר בשכרותו מיקרת חשיבות קדושת ישראל, ומיאס מאד, והתלוצץ מאד מאמונתם של העכו"ם, ואצל השולחן ישבו אנשי הייסין, ושיבח בפניהם את אדמו"ר ז"ל ואנשיו, ושימח אותי קצת ע"י שכרותו ודבריו..." למחרת, ביום ו' בבוקר הגיע להייסין. מכאן היה בדעתו להמשיך לטפליק, לשבות שם בשבת, אך מחמת מזג האויר הקשה הוכרח להשאר בשבת בהייסין.

* * *

ר' ראובן יוסל מהייסין

בהייסין התאכסן מוהרנ"ת אצל ר' ראובן יוס'ל מתושבי העיר. ר' ראובן יוס'ל זה למרות שמוצאו ממשפחה של חסידי ברסלב-הושפע ע"י המתנגדים, והתרחק מעט. אף על פי כן קיבל תמיד את מוהרנ"ת בסבר פנים יפות ובכבוד גדול, ומוהרנ"ת הרגיש שם בטוב,

כמו שהוא מציין: "ותהלה לאל היה לי נחת קצת באותו שבת, כי היו קצת אנשים אצלי ודיברתי עמהם מתורתו של רבינו ז"ל".
ר' ראובן יוס'ל זה, לאחר שנפטרו אחיו ואשת אחיו נטל על עצמו לאמץ את אחד מהיתומים. אותו ילד נולד בשנת תקע"ד, ושמו נקרא "נחמן" על שם רבינו.

רבי נחמן מטולטשין

נחמן הצעיר, למרות שהיה תחת פיקוחו של ר' ראובן יוס'ל, לא היתה לו האפשרות המתאימה ללמוד תורה כילדים אחרים בני גילו. אולם הוא בעצמו השתדל ללמוד ככל יכלתו.
כשביקר מוהרנ"ת בהזדמנות זו אצל ר' ראובן יוס'ל, שימש אותו הנער נחמן במסירות רבה. מוהרנ"ת השפיע עליו הרבה דברי התעוררות ודיבורים מתכלית העולם הזה, אשר הוא הבל הבלים והוא חולף ועובר, לעומת תורה ומצוות שחוטפים בעלמא הדין שהם הון נצחי לעולמי עד.
מוהרנ"ת סיים אז והפטיר: "העולם הגשמי לא מציע שום דבר של ממש וגם לא ניתן להשיגו, ואילו התורה והעבודה הם בעלי ערך אמיתי ואפשר כן להשיג אותם" בלשונו הק': "די וועלט איז נישט און מקען זי נישט באקומען, תורה ועבודה איז יא און מקען דאס יא באקומען".
הדיבור הנפלא התכליתי הזה חדר ללב ולמוח של הנער בן השמונה, ובאותה רגע הוא נקשר אל מוהרנ"ת בקשר בל יינתק. ואמנם כשגדל והיה לאיש, הפך למקורבו של מוהרנ"ת ואיש אמונו הקרוב ביותר, הלא הוא רבי נחמן חזן מטולטשין.

* * *

תורות רבינו-כחיזוק לנסיעה

ביום ראשון בבוקר לפני שמוהרנ"ת עזב את הייסין, ישב מוהרנ"ת והתוועד עם כמה מחסידי ברסלב דשם. תוך כדי השיחה הגיעו לתורה קנ"ה מליקוטי מוהר"ן, המדברת על מידת הסבלנות ואריכת אפים שזוכים על ידי ארץ ישראל. "וחזרתי שם לפניהם כל התורה הזאת" כותב מוהרנ"ת "בביאור נפלא ושיחה נאה המביאה לידי מעשה".
כמו כן במשך נסיעותיו בעיירות אוקראינה בשבועות הבאים, הרבה מוהרנ"ת לשוחח שוב ושוב על תורות רבינו המדברות אודות ארץ ישראל. הדבר סייע בידו לחזק את החלטתו לנסוע ולא להתחשב עם כל המניעות הקשו"ת שעמדו לו בדרכו, כמו שהוא מתבטא: "זה חיזק את דעתי מאד שהיתה חלוקה מאד. והכלל שעיקר מניעות שלי היו

מניעות המוח, שהיתה דעתי חלוקה מאד מאד מחמת כמה ספקות... ואי אפשר לבאר חלוקות הדיעה שלי בכתב".

ההשתוקקות להיות בער"ח שבט באומאן

באותו יום ראשון, יצא מוהרנ"ת מהייסין בכיוון לאומאן. מוהרנ"ת השתוקק מאד שעד יום ג' שהוא ערב ר"ח שבט יגיע לאומאן, אולם עדיין היו לו מניעות קשו"ת על זה, כי קשה היה מאד לשכור עגלה שתביאהו עד אומאן.

הוא הגיע לטפליק, והנה כבר הפציע יום שני. מוהרנ"ת מציין כי הוא היה בהול מאד, כי: "למחרתו הוא ער"ח שהייתי אץ ובהול מאד להיות שם על ציון הק' בתוך אנ"ש כדרכינו בכל שנה ושנה מיום הסתלקותו להיות באומאן על ציון הק' שלו בער"ח שבט, ע"כ הייתי בהול מאד מאד".

לבסוף הזמין לו השי"ת עגלה, אולם הוא נאלץ לשלם עשרה זהובים עבורה, סכום גדול מאד, כדי שתביאהו לאומאן עוד באותו יום שלמחרתו הוא ער"ח שבט.

הכנסת כלה

ר' נפתלי, רעהו הקרוב של מוהרנ"ת כבר דר אז באומאן, ובהגיע מוהרנ"ת לשם הלך להתאכסן אצלו, משום שהגיע בשעת לילה מאוחרת, ובאכסניה הקבועה שלו כבר ישנו כולם.

"כשנכנסתי לבית ר' נפתלי" כותב מוהרנ"ת "מצאתי שם אנשים רבים חשובים יושבים בסעודה, וזה היה סעודת נישואין של אחד מאנשינו שהשיאו ר' נפתלי באותו העת, והיה לי נחת גדול מזה, ואכלתי שם סעודת הערב. בבוקר ביום ג' התפללתי בבית ר' נפתלי. בתוך התפילה נתקבצו ובאו כל אנ"ש שבאו מברסלב וכו', והלכנו כולנו על ציון הקודש ושפכנו שיחנו שם כדרכינו תמיד".

באותה הזדמנות, בהיותו שם עסק מוהרנ"ת לשדך איזה שידוך בן טובים. מוהרנ"ת מציין: "ובלילה נגמר השידוך למזל טוב, וגם זה שימח אותי שזכיתי לגמור מצוה כזאת, להשיא יתום חשוב כזה בר אוריין ובנו של איש כשר ונכבד מאד מיקירי אנ"ש".

מוהרנ"ת מציין את שמחתו מביאת "הרבני הותיק ר' שמואל אייזיק... ועכבתי אותו קצת... ובלילה היה עמנו על התנאים".

שמועה לא טובה

בבית ר' נפתלי התאכסן עוד יהודי אחד שהגיע זה עתה מארץ ישראל. מוהרנ"ת שוחח איתו שעה ארוכה, הוא שאל אותו אם שמע את השמועה הנוראה שהתהלכה אז אודות תלמידו הותיק של רבינו, ר' שמעון: אניה אחת טבעה ונאבדה בים התיכון, ובאסון

הזה נספו ששים וחמישה יהודים, והשמועה (שלבסוף נתבדתה) אמרה שר' שמעון היה באותה אניה. הוא סיפר למוהרנ"ת שבזמן שעזב את עכו, שמע סיפורים מזעזעים מעדי ראיה לאסון, אולם לא היה ידוע לו אם ר' שמעון היה בין הקרבנות.

שעת מלחמה

היהודי הלזה שח בפני מוהרנ"ת את כל סדר נסיעתו לארץ ישראל. בדברו ניכר היטב הפחד מפני המלחמה שהשתוללה אז בין יוון וטורקיה-המדינות החונות על הים התיכון, ומחמת זה נתעכבו רבים באודסה, שפחדו להמשיך להפליג בים התיכון לארץ ישראל.

אף נסיעתו של יהודי זה ארכה לא פחות מחמישה חדשים מתישים. הלה תיאר בפני מוהרנ"ת באריכות את הסכנות הצפויות למי שינסה לנסוע לארץ ישראל באותו זמן סוער. הדברים הללו הוסיפו כמובן לספקותיו ותהיותיו של מוהרנ"ת, אך הוא חיזק את עצמו: "ואני אמרתי בלבי שכל המניעות האלה הם רק בשביל החשק כדי שיתגבר חשקי יותר להנחשק הנפלא הקמוץ והסתום הזה, שהוא לנסוע להארץ הקדושה, ארץ חמדה טובה שהנחיל לאבותינו, עד אשר נתגברתי יותר ע"י המניעות והבלבולים האלה וחיזקתי עצמי ביותר לבלי להשגיח על כל זה, והשי"ת עזרני לנסוע" (עי' לקו"א סי' ס"ו). אולם היהודי הלזה המשיך לתאר בפני מוהרנ"ת את כל הצרות והיסורים שהם מנת חלקו של הנוסע אז, "וכל הדברים האלו היו לי קצת למניעה... מחמת ששמעתי גודל הרעש והסכנה".

אני מחויב לסכן עצמי לתיקון נפשי

עם כל זאת התחזק מוהרנ"ת בדעתו, ועשה את חשבון נפשו, וכה הוא כותב:

"פניתי לצד אחר והסתכלתי: הלא הם אף על פי כן נסעו מארץ ישראל לחו"ל, וסיכנו עצמם בשביל פרנסה לגודל הדוחק שלהם, והשי"ת עזרם שבאו בשלום. על אחת כמה וכמה אני מחוייב לסכן עצמי בשביל תיקון נפשי לנסוע מחו"ל לארץ ישראל, והשי"ת יעזרני בחסדו לבוא לשם. כי לארץ ישראל אי אפשר לבוא כי אם על ידי יסורים, וגם רבינו ז"ל נסע בשעת מלחמה גדולה. ואם מי אנכי להשוות עצמי לרבינו ז"ל, אשר אין מי נדמה אליו, מכל שכן פחות כמוני, אעפ"כ לענין דבר שבקדושה מחוייב אפילו הקל שבקלים לבקש גדולות כאשר שמעתי מפיו הק' בעצמו ז"ל. אדרבה, אני מחוייב למסור נפשי יותר ויותר אלף פעמים לבוא לארץ ישראל. כי רבינו ז"ל אפילו קודם שבא לארץ ישראל היתה קדושתו ופרישתו ומעלתו וצדקתו גבוה ונשגב ונעלה מאד מאד בתכלית המעלה ולא נסע לארץ ישראל כי אם לפעול להשיג השגות נשגבות יותר ויותר, כי

לגדולתו ית' אין חקר... אבל אנן יתמי דיתמי אנו צריכין להתגולל ברפש וטיט ולרחוש על הארץ בין נחשים ועקרבים, עד שנזכה לנשק עפר א"י ולהתגולל בעפרה הקדושה, ולשאוב מאוירה הקדוש והנורא, ואף על פי שאין אנו יודעים כלל מהו א"י, הלא גם אין אנו יודעים מהו ציצית, ומהו תפילין ומהו סוכה ולולב" (ימי מוהרנ"ת ב' כ"ה).

כל קדושת היהודי תלויה בארץ ישראל

מוהרנ"ת מאריך בענין גודל מעלת העליה לארץ ישראל. הוא כותב: "אנו חייבין להתגולל לארץ ישראל אף על פי שאין אנו יודעין מהו ארץ ישראל, כי כבר הודיע לנו התורה הקדושה בעצמה ורבותינו ז"ל... ובפרט רבינו ז"ל בתורותיו הנוראות, שכולם גילו לנו מגודל מעלת ארץ ישראל, ושכל קדושת איש הישראלי תלויה בארץ ישראל..."

לפחות להיות שם פעם אחת

"ואם אין אנו זוכים לקבוע דירתנו שם מחמת גודל המניעות שיש לכל אחד ואחד על זה, על כל פנים נזכה להיות שם פעם אחת כל ימי חיינו, לילך שם ד' אמות עכ"פ שגם זה טוב מאד כמו שהפליגו רז"ל. וגם אולי ע"י זה שנלך שם ד' אמות, נזכה אח"כ לנסוע עוד הפעם לקבוע דירתנו שם. ועל-כל-פנים איך לא נחוש להיות פעם אחת במקום חיינו, במקום קדושתינו, בארץ חמדה שהבטיח הקדוש ברוך הוא לאבותינו כמה פעמים... הן על כל אלה ויותר מזה שאי אפשר לבאר כאן, נתחזקתי על ידי המניעות העצומות יותר ויותר. ואעפ"כ עדיין היה לבי חלוק לשנים נוטה לכאן ולכאן בלי הכרע מחמת כמה וכמה מניעות המוח שהיה בדעתי מאד שא"א לפורטם".

* * *

בברית מילה בטראהוויצא

ביום ה', יצא מוהרנ"ת מאומאן לכיוון העיר טראהוויצא, שם התקיים קיבוץ של חסידי ברסלב, מלפנים דר שם המגיד הידוע רבי יקותיאל מטראהוויצא, מגדולי צדיקי הדור שנתקרב לרבינו בעת זקנותו. מוהרנ"ת הגיע לשם למחרת בבוקר.

הוא מספר שהגיע לשם בעת שגמרו להתפלל בבית המדרש של המגיד. "ותיכף כשראו אותי אנ"ש" כותב מוהרנ"ת "יצאו לקראתי בשמחה רבה, כדרכם תמיד, והודיעו לי מיד, הנה כסא של אליהו הנביא מוכנת, ועוד מעט יביאו תינוק למול, ומעלתו יהיה מוהל בודאי. ונתמלאתי שמחה, שזכיתי למצוה כזאת בשעת ביאתי מיד. ותיכף הנחתי טלית ותפילין, וכיבדו אותי במצות חיתוך, ומלתי התינוק כדת..."

מילה וארץ ישראל קשורים זה בזה

כדרכו באותה תקופה היה מוהרנ"ת מקשר כל פרט וכל מאורע עם ארץ ישראל, ובכל דבר ראה רמז מן השמים לנסיעתו לארץ ישראל. ובכן-כותב מוהרנ"ת: "על ידי זה ניתן שמחה וחדוה גדולה מאד בלבי, כי אני הייתי מסופק כלל אם לנסוע לפה על שבת, ועכשיו אני רואה כי דרכי נכון מעם ה', כי זכיתי בדרך למצוה כזאת אשר לאו בכל פעם מתרחש לי מצוה כזאת בדרך, ובפרט שנזכרתי מיד שמצות מילה יש לה אחדות ושייכות וקשר נפלא עם קדושת ארץ ישראל. כי אברהם אבינו ע"ה בעת שנצטווה על המילה אז הבטיחו השי"ת על ירושת ארץ ישראל לו ולזרעו אחריו, כמו שכתוב (בראשית יז ט) ואתה את בריתי תשמור ונתתי לך ולזרעך את ארץ מגוריך וכו', וכמו שכתוב (נחמיה ט ח) וכרות עמו הברית לתת את ארץ הכנעני וכו', ובשביל זה נוהגין לזמר 'וכרות' בעת ברית מילה, ועל ידי זה נתחזקתי והתפללתי בשמחה ובחיות קצת. ברוך השם אשר עד כה עזרני..."

מוהרנ"ת התעכב בטראהוויצא לשבת קודש, ושבת בביתו של רבי יצחק חתן המגיד מטראהוויצא, אף הוא מגדולי תלמידי רבינו. שם נודע לו שביום ג' יתקיים עוד ברית מילה לבנו של אחד מאנשי שלומינו. מוהרנ"ת מציין: "ובליל שבת קודש שמחנו ורקדנו בעזה"י. אח"כ הלכנו על סעודת הבן זכר, וביום ש"ק חזרתי ואמרתי התורה המתחלת "מי שיודע מארץ ישראל שטעם באמת טעם ארץ ישראל" (ליקוטי תנינא סימן מ'). ונתעכבתי שם בטראהוויצא עד יום ג', והייתי סנדק על הברית מילה".

שבת שירה בקמינקה

ביום ה', יצא מוהרנ"ת את טראהוויצא "וליוו אותי כל אנ"ש מטראהוויצא"-מציין מוהרנ"ת. בנסיעתו זו נתלווה עמו ר' גרשון, נכד המגיד מטראהוויצא, ור' מנדל מטולטשין. הם ליוו אותו עד אודסה. בשבת שירה שבתו בקמינקה.

כל הנכנס לרבינו-נעשה איש כשר

מוהרנ"ת מספר כי בהיותו בקמינקה נפגש עם רבי ישעיה חתנו של הרב. הלה סיפר כי פעם אחת היה אצל רבינו בשליחות הסבא משפולי "וכשנכנס לרבינו" מספר מוהרנ"ת בשמו "נפל עליו אימה ופחד גדול עד מאד, ודיבר עמו הרבה, וכפי הנראה מדבריו של ר' ישעיה, סיפר לו כל לבו, ונמשך עליו אז יראה והתעוררות לתשובה מאד, כדרך כל אנשים שנכנסו אצלו ז"ל כמפורסם שתיכף כשנכנס אליו אחד בא אליו התעוררות גדול לתשובה מאד, ומי שנשאר על עמדו ולא נפרד ממנו נעשה איש כשר וירא ה' מרבים כמפורסם. וסיפר איך שאחר כך כשבא לביתו הבינו קצתם שהיה שם, והיה לו יסורים

גדולים, ומחמת זה לא היה יכול ליסע יותר, ועכשיו הוא יודע בעצמו ההפרש וההבדל בין אם היה אצלו ובין עכשיו, ושעקרו אותו מחיים אמיתיים. וגם כל אדם המסתכל על האמת יכול לראות האמת אם עשו לו טובה עי"ז שעכבו אותו מלהתקרב לרבינו ז"ל או עשו לו רעה שאין דוגמתה מעוות אשר לא יכלו לתקן".

ההיכרות עמנו לא תאבד לעולם

עוד מספר מוהרנ"ת מאותו ביקור בקמינקה: "בשבת בבוקר היה אצלי רק בשנים אחד ושמו שמואל שהיה יכול לנגן היטב, וניגן לפנינו הרבה, וגם הוא נמשך אחרינו מאד, ודיבר עמי קצת ביום א' בבוקר בתשוקה גדולה וכיסופים נמרצים להתקרב להאמת אך גבה טורא בינו לבינינו (הר גדול הפסיק בינינו) כי רחוק ממנו הדרך, והמתנגדים רבים שם מאד ובפרט אביו הוא מתנגד גדול מאד אבל אעפ"כ טוב לפניו שיש לו היכרות קצת עמנו, כי גם זה לא יאבד לעולם..."

ויסב אלקים-בכדי להגביר החשק...

בליל שבת, מציין מוהרנ"ת, עלה על דעתו מענין הפרשה, בשלח, המדברת מהנסיעה לארץ ישראל, כי הרי כל מטרת יציאת מצרים היתה עבור: (שמות ג יז) 'כי אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ טובה...' "ובכל ענין הפרשה הזאת מצאתי בה היטב כל ענין נסיעתי לארץ ישראל, כי מבואר בהפרשה הזאת שצריכים לסבב הדרך ולבוא לארץ ישראל, כמו שכתוב 'ויסב אלקים את העם דרך המדבר ים סוף', כי גם אנחנו היסב אלקים אותנו, כי דרכנו הישר לארץ ישראל הוא דרך אדעס, וקהילת קודש אדעס קרובה לנו לקהילת קודש ברסלב, ובכל יום ויום מצויים עוברים ושבים הרבה מברסלב לאדעס, כי כל המשא ומתן של רוב העיר ההיא ושבסביבותינו הוא באדעס, ואני הוכרחתי לסבב הדרך לאדעס כל כך הרבה, דרך קמינקא וטשערין וטשירקאס וקרימנטשאג וכו', עד שבאתי לאדעס... והוטב בעיני מאד שמצאתי רמז גדול לנסיעתי..."

"ואז התחלתי לחשוב בדעתי איזה ענין וטעם לזה מה שצריכין לסבב דייקא הדרך כשרוצין לבוא לארץ ישראל..." כותב מוהרנ"ת "אבל עדיין לא מצאתי טעם נכון... והנה אח"כ בא על דעתי איזה טעם קצת מה שצריכין לסובב הדרך לבוא לא"י... על ידי שמונעים את האדם מהדבר שבקדושה, על ידי זה מתגבר חשקו יותר ויותר, ועל כן כל מה שהנחשק יותר גדול, נותנין לו מניעות יותר ויותר כדי שיתגבר חשקו יותר ויותר" (ימי מוהרנ"ת ב' ל"א).

שחוק מהבלי העולם

ביום א' שמו מוהרנ"ת ומלויו את פעמיהם לטשערין, הם עצרו בדרך באיזה כפר, בתקוה לפגוש כמה חסידי ברסלב. אבל הם לא נמצאו אז בביתם. כשחזר מוהרנ"ת לעגלה, היה לבו עצב עליו קצת, והתחיל לשפוך את ליבו לפני ר' גרשון. כדי לעודדו הזכיר לו ר' גרשון את דברי רבינו שאמר פעם: "אתם שוחקים מכל העולם" וכו'. הדבר אכן קלע למטרה, ושימח מעט את לבו של מוהרנ"ת, וכן כותב: "והתחלנו לשחוק אני ור' גרשון... ועי"ז שמחתי עצמי קצת, וזה היה נצרך לי אז מאד בלי שיעור".

ט"ו בשבט-יום ההולדת

מוהרנ"ת שהה שבוע ימים בטשערין, הוא פגש שם בשני חסידי ברסלב, ר' יעקב יוסף ור' בער, שהיה דין ודברים ביניהם בקשר להסכם שלהם עם הממשל בעבודת תיקון הדרכים. מוהרנ"ת יישב את הסיכסוך לשביעות רצון שני הצדדים.

ביום ד' ט"ו בשבט, יום הולדתו של מוהרנ"ת, ערך ר' בער סעודה לכבודו, והזמין את כל אנשי שלומינו החשובים, ביניהם גם את ר' יעקב יוסף שהיה לו עמו דין ודברים, ובהתערבותו של מוהרנ"ת יושבו ההדורים.

בשבת פרשת יתרו, שבת עדיין מוהרנ"ת בטשערין, עמו היה אז גם ר' יודל מגדולי תלמידי רבינו. מוהרנ"ת מציין: "ובליל שבת שמחנו בעזהי"ת ורקדנו לכבוד שמחת שבת קודש. וביום אכל עמי גם ר' יודל, וב"ה היה הכל על נכון, שמחה ושלום. גם במוצש"ק רקדנו בעזהשי"ת".

רדיפת המחשבה

אם כי כל דעתו ומחשבתו של מוהרנ"ת נתונים היו לענין הנסיעה לארץ ישראל, אבל עדיין הספקות והתהיות לא עזבוהו.

"לפעמים נגמר בדעתי לנסוע בודאי, ולפעמים להפוך, ולפעמים הייתי מסופק בלי הכרעה, אך נתיישבתי בכל פעם: 'מה לי לבלבל דעתי לעת הזאת, לעת עתה אני כאן, ואני צריך לנסוע מעיר הזאת לעיר הסמוכה הצריכה לי, ומה לי לדאוג ולחשוב על יום המחר. שיגיע העת שאצטרך ליסע לאודסה, אז איתיישב בדעתי!' וכל זה הוכרחתי ליישב בדעתי פעמים הרבה אין מספר כדי להשקיט רדיפת מחשבתי שהיתה טרודה ומבולבלת בכל פעם בענין זה" (ימי מוהרנ"ת ב' ל"ט).

בעודו בטשערין, פגש מוהרנ"ת את ר' שלמה, בנו של ר' לייב דוברובנר, שהיה גר בניקולייב. ר' שלמה היה בדרך לניקולייב לבקר את אביו. העיר ניקולייב היתה בדרך

לאודסה, בדרך לארץ ישראל. מוהרנ"ת החליט להצטרף אליו, כי אמר שעל ידו יגיע בנקל לניקולייב.

* * *

ובלכתך בדרך...

במשך שבוע הבא בילה מוהרנ"ת בשלושת העיירות הסמוכות אחת לשניה: טשערין-טשערקאס-ומדוודיבקא. הוא ביקר אצל חסידי ברסלב, דרש לפניהם מתורותיו של רבינו, וגייס כספים עבור הוצאות הנסיעה ולתשלום חובותיו.

מוהרנ"ת מספר כי בהיותו בטשערין פגש בשני אברכים מבני הנעורים מהעיר מעריאד שבאו לטשערין ממדוודיבקא, כשכל מטרת ביאתם גם למדוודיבקא וגם לטשערין היתה בכדי לפגוש את רבי יודל מגדולי תלמידי רבינו לשמוע ממנו דברי אלקים חיים מתורתו של רבינו. אולם כשהגיעו למדוודיוקא, מקום משכנו של ר' יודל אז, שמעו שהוא נסע לטשערין. וממשיך מוהרנ"ת את סיפורם של שני האברכים: "ובאו לכאן ביום א' לטשערין ולא מצאו אותו גם שם כי נסע לצורך פדיון שבויים. ושני האנשים האלו היה להם צער גדול מאד ועמדו בפחי נפש ומצטערים הרבה כי הם עניים, ומסרו נפשם לבוא לכאן אחרי מניעות גדולות וחסרון כיס כמפורסם עוצם המניעות כשרוצין להתקרב אלינו, ואחר כל אלה לא מצאו מבוקשם".

"ובתוך כך באתי אנכי לשם כנ"ל בעת שהם היו מוכנים כבר לחזור וליסע לביתם ונתעכבו שם קצת. ודברתי עמהם קצת וניחמתי אותם הרבה ואמרתי להם, הלא רואים כמה בני אדם נוסעים לאיזה אדון כדי לפעול אצלו איזה דבר בשביל עסקי פרנסה... ואין מוצאים אותו בביתו וצריכין לחזור, וכל ההוצאה והטירחא היתה בחינם לגמרי, ואעפ"כ חוזרים ונוסעים עוד הפעם... על אחת כמה וכמה אלפי אלפים ורבי רבבות ק"ו כמה וכמה יש לבוא ולחזור ולבוא בשביל להתקרב לאנשים כשרים אמיתיים שיכולים לקבל מהם חיות דקדושה שיהיו טובה לפניו לעולמי עד ולנצח נצחים. ובפרט כשנוסעים בשביל דבר שבקדושה אפילו אם אין משיגים הדבר, אעפ"כ היגיעה בעצמה אינה נאבדת לעולם, כי עכ"פ כונתו היתה לטובה ובודאי ישלם ה' שכר כל פסיעה ושכר כל פרוטה ופרוטה שהוצאתם על הוצאות, כי שום פסיעה ושום תנועה בשביל איזה דבר שבקדושה אינו נאבד לעולם אפילו אם אין זוכין להשיג את הדבר ההוא... ובזה ניחמתי והחייתי והחזקתי אותם קצת ונסעו לשלום".

עם ר' יודל ור' חייקיל

בטשערין פגש מוהרנ"ת במחותנו רבי אלימלך, עמו נסע לטשערקאס ביום ג' פרשת משפטים, בדעתו היה לשוב לשבת לעיר הגדולה טשערין, אולם בהיותו בטשערקאס נודע לו שהעיירה מדוודיוקא סמוכה לטעשרקאס, ונסע איפוא ביום ו' עש"ק מטשערקאס למדוודיבקא. מוהרנ"ת כותב: "ואז היה פרשת שקלים ושבתתי שם השבת בשמחה כראוי, ובליל שבת נשא לבו את רגליו של כבוד ידידי הרב ר' יודיל, וגם אני רקדתי עמו בשמחה בעזרה"י, והיה אצלי ר' חייקיל".

דברים שלא שמעתן אוזן

ביום ג' פרשת תרומה יצא מוהרנ"ת ממדוודיבקא לכיוון טשערין. מוהרנ"ת כותב: "וליוה אותי ר' לייב ב"ר חייקיל ושאר בני הנעורים... לכפר נאוועסעליץ... ובאנו לכפר הנ"ל לבית ר' אברהם ועשה סעודה גדולה עבורינו, ואז דברתי הרבה עם העולם שהיו שם עד שבאנו מתוך שיחתינו אל התורה עה"פ ואתחנן שמדברת מאנשים פשוטים, ושם עיקר התורה מענין הדרך לארץ ישראל, ואמרתי לפניהם כל התורה באר היטב כפי מה שאני יודע בעזה"י כפי ששמעתי בעצמי מפיו הק'... והחייתי אותם מאד. ועי"ז נתעוררתי מאד, וראיתי שגם זה רמז לי לנסוע לארץ ישראל, ואעפ"כ עדיין לא נתחזק דעתי בשלימות, כי במדוודיוקא היה בדעתי לשוב לביתי. גם אמרתי לפניהם אז התורה הניעור בלילה, וע"י שעוררנו הריח הטוב והנורא של אלו ב' תורות נפלאות מרבינו ז"ל ניתן שמחה גדולה בלב כולנו, וישבנו אח"כ אל הסעודה בשמחה, והיינו שמחים שם, וכל בני הנעורים שמחו מאד בריקודין ומחולות כראוי לשמוח כשזוכין לשמוע דברים נוראים כאלה שלא שמעתן אוזן מעולם".

מוהרנ"ת מסכם את שהייתו שם: "אח"כ נתנו לי מעות בכבוד ונסע עמי ר' לייב עד טשערין וחזרתי ובאתי לטשערין ביום ד' פרשת תרומה בערך חצות היום. והנה כבר פטרתי בעזה"י הנסיעה שבסביבות אלו, ואיני צריך לנסוע יותר כי אם לקרימנטשוק".

* * *

לעבוד ולשרת את זרע רבינו ז"ל

כשחזר סוף סוף לטשערין, חש עייפות מרוב נסיעותיו, והתחיל לחשוב לחזור הביתה ולעזוב לעת עתה את הרעיון לנסוע לאודסה ולארץ ישראל. ואכן, מוהרנ"ת היה עושה כן לולא חובתו לבנותיו של רבינו, שרה וחיה, שגרו בקרימנטשוק, שציפו מאד לפרישת שלום מאחותם אדל, שהיתה גרה בברסלב, והיה מוכרח לנסוע אליהן. מוהרנ"ת הרגיש התחייבות כלפי צאצאי רבינו, כפי שהוא כותב: "אשר אני מחוייב לעבוד ולשרת את

זרע רבינו ז"ל בכל כוחי, לולא זאת הייתי שב מדרכי, אך אמרתי שלקרימנטשוק אני מוכרח לנסוע מחמת הנ"ל, כי לענין מעות לא היה כדאי ההוצאה שהיא כמעט יתירה על השבח"... וזה איפשר לו להתגבר על היסוסיו ולשכור עגלה לקרימנטשוק.

"ענין שלי מגיע לנפשות..."

ואכן לאחר היסוסים רבים, כפי שהוא מאריך בספרו, יצא ביום ה' בערב מטשערין לקרימנטשוק. הוא הגיע לבית ר' יעקב יוסף. מוהרנ"ת מספר שבבית ר' יעקב יוסף שרר אז צער ומבוכה רבה משום איזה סיבה שלא הגיע לידו אישור הנסיעה לפטרבורג שהיה צריך לנסוע לעסק משא ומתן. מוהרנ"ת חיזק את רוחם בדברים המחיים את הנפש "כי היתה עצתם חלוקה מאד מאד איך להתנהג כי היה כמעט כל רכושם תלוי בעצה זאת, והשי"ת עזר שאמרתי להם אז דברים נאים שכל חלוקת העצה שלהם הוא רק איך להשיג ולהגיע לרצון הבורא ית', שזה עיקר חלוקת העצה שלהם. כי הלא בודאי ידוע לאנשים כשרים כמותם שהממון הוא הבל וריק ואין מלווין לאדם לא כסף ולא זהב וכו' רק שהם צריכים בודאי מעות הרבה לש"ש כדי לפזר צדקה הרבה, כי הם נדיבי לב ביותר, כמותם ירבו בישראל, וא"כ כל מה שאתם להוטים אחר הממון הכל בשביל רצון הבורא ית', וכשאתם מסופקים עתה איך להשיג הממון ולהנצל מן ההפסד-כל חלוקת העצה היא רק איך להשיג רצון הבורא ית"ש. וכשחלוקות העצה היא בזה בודאי ראוי לכם לשמוח מאד ולהרחיק העצבות שיש לכם עתה המזיק מאד לכל הענינים".

"כדברים האלה ויותר מזה, דברתי עמהם ועי"ז הרחבתי קצת דעת ר' יעקב יוסף הנ"ל, והכרחתי אותו לאכול עמי סעודת ראש חודש מה שבתחילה היה רחוק בעיניו מאד לאכול אז, כי היה צערם וטרדתם וחלוקת העצה שלהם כבד מאד, אבל ע"י דיבורי והפצרתי אכל עמי..."

מוהרנ"ת מסיים: "ואמרתי לו אז שחלוקת העצה שיש לי בלבי גדול הרבה יותר מחלוקת העצה שלהם, כי ענין שלהם נוגע בממון וענין שלי מגיע לנפשו"ת ולממון, והודה מאד לדברי".

בקרימנטשוק שבת מוהרנ"ת בביתה של מרת שרה ע"ה בת רבינו ור' אייזיק בעלה.

שלא תהא צרה ויגון ביום השבת

באותו ליל שבת, בו שהה בבית שרה בת רבינו, חלתה הבת הפעוטה ונפלה על ערש דוי, חום גופה ירד, והיתה בסכנה גדולה. "ואני כשבאתי מבית הכנסת וראיתי זאת" כותב מוהרנ"ת "היה עלי לבי דוי מאד מגודל צערם, ותליתי עיני למרום ואמרתי: מי אנכי להתפלל על זרע רבינו, אבל כבר הוזהרתי מרבינו ז"ל בעצמו להתפלל על זרעו

הקדוש, ואמרתי: רבונו של עולם רחם וחמול ולא תהא צרה ויגון ח"ו ביום השבת שאני אורח בכאן, וזה שנתיים שלא הייתי כאן, רחם עלינו ואל תערבב שמחתינו ח"ו. ובחסדי השי"ת מסיים מוהרנ"ת "שב התינוק לאיתנו בעזהי"ת, ובשבת בבוקר היתה התינוקת שתחי' בחזקת חיים ותחי רוח כל בני הבית".

בשבת בבוקר חש מוהרנ"ת התמרמרות מעט, ורוחו לא היתה עמו בכדי לומר תורה בפני הציבור, עד שזקן אחד מן הנוכחים שם התחיל לרקוד, והצליח לעורר את כולם לשמחה, או אז פתח מוהרנ"ת פיו ואמר לפניהם תורה אחת המדברת בשבח ארץ ישראל (ליקוטי מוהר"ן תנינא מ'), תוך כדי אמירת התורה התחזק מוהרנ"ת מאד "כי ראיתי כי מאת ה' הוא שאני זוכה עתה לדבר מארץ ישראל בפרט תורה נפלאה ונוראה כזאת-אשרי אזניים שכך שומעים..."

לארץ ישראל צריכים לילך רגלי...

אחרי אמירת התורה, סיפר אחד החסידים הנוכחים למוהרנ"ת את הסיפור הבא:

"כשהיה האיש ההוא אצל רבינו ז"ל בעת שכבר אחז בדרך נסיעתו הקדושה לא"י, ונמצא אז איש אחד מאנ"ש שהיה איש עשיר קצת ומיוחס גדול, ונתאווה מאד לנסוע עם רבינו ז"ל לא"י, והרבה רעים על רבינו ז"ל לבקש עבורו שיקח אותו עמו לא"י, ונודע לרבינו ז"ל ענין זה. ענה ואמר רבינו ז"ל להאיש הנ"ל: 'אתה חפץ לנסוע לא"י-מפני מה אין אתה נוסע?' השיב האיש הנ"ל: 'אם תקחו אותי עמכם, אסע עמכם מיד'. ענה רבינו ז"ל ואמר לו: 'מה טעם יש לך שאתה רוצה לנסוע לא"י, בודאי מוכרח שיש לך טעם, כי הלא גם ישמעאלים וערביים נוסעים לא"י!'... אחר כך נזדעזע רבינו ז"ל והפך פניו מהאיש הנ"ל ודיבר אל העולם בהתלהבות גדול, וכל דבריו היו כגחלי אש כדרכו. וענה ואמר: 'כשרוצים באמת לבוא לא"י, יאמר "אם אקח אותו יסע?!" כך רוצים לבוא לא"י?!" הלא כשרוצים לבוא לא"י צריכין ללכת רגלי, כי השי"ת אמר לאברהם: (בראשית יב א) "לך לך מארצך... אל הארץ, 'לך' דייקא, שצריכים לילך רגלי ממש כדי לזכות לבוא לארץ ישראל" (ימי מוהרנ"ת ב', מ"ט).

דבר חדש מרבינו

למשמע הסיפור הזה מרבינו, שלא שמעו עד הנה, התחזק מוהרנ"ת מאד. ואמר על כך: "והנה דיבורים אלו שזכיתי לשמוע אז, חיזקו את לבבי מאד בענין הנסיעה לארץ ישראל, כי בכל פעם ופעם שאני זוכה לשמוע איזה דיבור בעלמא שיצא מפי רבינו ז"ל מה שלא שמעתי עדיין יקר בעיני מאד מפז ומפנינים, מכ"ש וכ"ש עתה כשזכיתי לשמוע דבר חדש בעתו מה טוב ומה נעים".

בסעודה שלישית של שבת הגיעו לשולחנו של מוהרנ"ת השוחטים של קרימנטשוק. מוהרנ"ת אמר לפניהם את התורה ל"ז שבליקוטי מוהר"ן המדברת מעניני שחיטה וארץ ישראל.

מעבר הנהר דנייפר

לאחר שבת, שוב שקע מוהרנ"ת בהתלבטויותיו וספיקותיו. ביום ג', בעודו שוקל אם לנסוע לניקולייב או לא, נודע לו כי ר' שלמה, עמו היה אמור לנסוע לשם, החליט פתאום לא לנסוע לניקולייב. מוהרנ"ת מציין כי בכדי לשכור עגלה לניקולייב היה מוכרח לעזרתו של ר' שלמה, ועתה עם החלטתו לא לנסוע, נשתבשה לגמרי תכניתו. אולם בלילה שינה ר' שלמה את דעתו והלך בעצמו לשכור עגלה.

ואמנם למחרת בבוקר ביום ד' פרשת תצוה יצא מוהרנ"ת מקרימנטשוק יחד עם ר' שלמה ור' מנדל, ועוד באותו יום עברו את נהר הדנייפר, בדרכם לניקולייב.

הנסיעה ארכה יותר משבוע ימים. המקום האחרון שעצרו שם לפני שהגיעו לניקולייב, היה פטריקובקע (צ'בדירובקה), שם שבתו בשבת פרשת זכור, השבת שלפני פורים, ופורים חל אז ביום א'.

שמחת פורים וארץ ישראל

בפורים בבוקר שמעו שם את המגילה, ומיד הזדרזו והחלו להתכונן לנסיעה בכדי שיצליחו להגיע לניקולייב לפני סעודת פורים.

בטרם שיצאו ממארחם, ר' מרדכי, שתה המארח כוסות "לחיים" לכבודו כשהוא מאחל שיזכו לשתות בארץ ישראל. מוהרנ"ת שאל אותו תיכף: "אתה רוצה באמת להיות בארץ ישראל? " ור' מרדכי השיב: "הלא אבי הוא יושב עתה בארץ ישראל, ושמו רבי איצלה שוחט". מוהרנ"ת התלהב: "בפורים זימן לו הקב"ה בית שבו מדברים על ארץ ישראל!", כי הרי עד עתה לא גילה לאיש על מטרת נסיעתו מכאן לאודסה ולהמשיך לארץ ישראל. הפליטת פה של המארח וברכתו שישתו בארץ ישראל, גרמו למוהרנ"ת נחת רוח גדול. מוהרנ"ת גילה להם על אתר שמטרת נסיעתו זו היא לארץ ישראל, וכי רק עבור כך הוא נוסע לניקולייב "ועי"ז נעשה שמחה גדולה בינינו, שמחת פורים. ושמחנו ורקדנו קצת, כי לא היה לנו פנאי, מחמת שהיינו צריכים לנסוע לניקולייב. אחר כך מתוך המשתה והשמחה ישבתי על העגלה וליוו אותי בשמחה, ונסענו בשלום לניקולייב, ובאנו לשם לעת ערב בעת שכבר ישבו על הסעודה ואכלנו שם הסעודה".

בכל מקום מדברים מארץ ישראל

בשבת פרשת כי תשא שבת מוהרנ"ת בניקולייב. וביום ב' פרשת ויקהל פקודי יצא משם לכיוון עיר הנמל אודסה, עיר מטרופולין, שלשם באים כל הנוסעים לארץ ישראל.

בדרך פגש מוהרנ"ת ביהודי שהקריב את כל פרנסתו למען העליה לארץ ישראל, במכרו את חזקת השחיטה שהיתה לו בחו"ל. לבו של מוהרנ"ת עלץ בקרבו, הוא הרגיש כי הכל הם רמזים מן השמים, ובכל מקום בואו מדברים מארץ ישראל, כמו שהוא מציין: "וזה היה יקר בעיני מאד, מחמת שראיתי שבכל מקום שאני בא לשם מדברים מארץ ישראל... וכל זה היה נצרך לי לשמוע, ובפרט שהשיחה בעצמה מארץ ישראל היה יקר בעיני אז מאד".

בעיר הנמל אודסה

ביום ו' עש"ק לסדר ויקהל פקודי הגיע מוהרנ"ת לעיר הנמל אודסה, צומת הדרכים מרוסיה לארץ ישראל.

באודסה פגש מוהרנ"ת כמה אנשים שהכיר מנמירוב ומעיירות אחרות. כמו כן הגיעו לשם כמה מאנשי שלומינו ששמחו מאד לקראתו, ואף הגישו יין לכבודו.

בסעודה שלישית של אותה שבת, שבת פרה, דיבר מוהרנ"ת על הקשר שבין פרה אדומה לארץ ישראל כפי שמוסבר באחת מתורות רבינו. בקהילת אודסה היתה התנגדות עזה על רבינו, ומוהרנ"ת שמח כעל כל הון שזכה לדבר בעיר זו מתורתו של רבינו.

השי"ת יזכני לגמור בחיים ובשלום

אחרי שבת התחיל מוהרנ"ת להתכונן הלכה למעשה לנסיעה הגדולה: "ביום א'" כותב מוהרנ"ת "הייתי אצל הסרסור אודות הבילעט ועדיין לא באתי עמו לעמק השוה... ביום ה' נתפשרתי עם הסרסור בעד ס"ה רוביל, ונתתי לו נ' רוביל. השי"ת יזכני לגמור בחיים ובשלום..."

הוא גם שיגר מכתב לר' יהודה אליעזר, ומודיעו שהוא נמצא באודסה ומתכונן לנסוע לארץ ישראל. הוא מבקשו איפוא לבוא אליו, ולהתארגן לקראת הנסיעה.

באותיות של זהב...

מסופר כי כאשר המתין מוהרנ"ת למסמכיו, ולתשובתו של ר' יהודה אליעזר, פגש את הגאון ר' ראוב'לע אודעסער, רבה של אודסה, חברו מנעוריו. הרב אמר למוהרנ"ת: "שמעתי שנהפכתם לחסיד-האם זוכרים אתם עדיין את הלימוד?..." כשמוהרנ"ת השיבו בחיוב-הציע לפניו הרב קושיה חמורה שניקרה במוחו, בט"ז שבהלכות תחומין.

מוהרנ"ת נסגר לאיזה שעה קלה בחדר, וכשיצא, תירץ לרב את קושיתו. הרב התפעל מאד מגאונותו של מוהרנ"ת וקרא:
"הלא ראוי להדפיס את הפירוש שפירשתם באותיות של זהב!" (שיח שרפי קודש א'-תקצ"ה).
* * *

סר מרע משתולל בעתים הללו...

בשבת פרשת החודש שחל בראש חודש ניסן, היתה שבתו השניה של מוהרנ"ת באודסה. בשבת בבוקר נכנסו אל מוהרנ"ת כמה מאנשי שלומינו שבעיר. מוהרנ"ת מציין עובדא שנוכח בה באותו שבת:
"בא אלי איש כשר אחד ורוצה לנסוע לארץ ישראל, שמו ר' אהרן יהודה והוא יושב באדעס, והוא איש עני ואביון ומתפלל בקולות והתלהבות, ועל כן רחקוהו אנשי בית המדרש אודיסה, והוא נע ונד, כי סר מרע משתולל בעתים הללו, וגם לפני אמרו עליו שהוא איש משוגע... אבל אני היה לי אמונה בו, והחזקתי אותו מיד לאיש כשר, ואם לא שכבר כתבתי לר' יהודה אליעזר שיבוא לאדעס כדי שיסע עמי לארץ ישראל, יכול להיות שהייתי לוקח אותו עמי לנסיעה לארץ ישראל..."

הדרישה אחר ספינה

עבר יותר משבוע. מוהרנ"ת התחיל להתעניין באניות המפליגות לאיסטנבול, למרות שהיסס מעט לצאת אז מפני כמה סיבות: א. עקב חג הפסח המתקרב, ואיך אפשר להזהר מחמץ בין ערלים. ב. מפני שכבר כתב לר' יהודה אליעזר, וטרם שמע ממנו. ג. מחמת שבאותה העת עדיין לא היו הרוחות טובות כל כך, וגם הספינות לא התחילו לצאת עדיין.
עברו עוד כמה ימים ועדיין לא קיבל תשובה מר' יהודה אליעזר. מוהרנ"ת כתב לו מכתב שני, וביקש שישיב לו בהקדם-הן או לאו.

מאת ה' היא להיות בפסח באודסה

באחד הימים הודיע מתווך האניות למוהרנ"ת על ספינה האמורה להפליג בשבוע זה לאיסטנבול. חשקו של מוהרנ"ת התגבר עליו, ורצה להצטרף לאותה אניה, כי יתכן גם שספינה זו תגיע לאיסטנבול לפני הפסח. אולם המסמכים הדרושים וכרטיס ההפלגה עדיין לא היו מוכנים. מוהרנ"ת שלח מיד לזרז את המתווך שיסיים מסמכיו, והלה הבטיח שליום המחר יהיו מוכנים. "אבל" כותב מוהרנ"ת "השי"ת עכבני ולא נגמר הבילעט עד יום ג' שלאחריו, שהוא השבוע הסמוכה לפסח, ואז נתייאשתי עוד מלצאת

קודם הפסח, כי ראיתי כי מאת ה' הוא שאתעכב באודיסה בחג הפסח הקדוש, ודרך זה נכון לפני מכמה טעמים".

השמחה בשבת הגדול

"אחר כך הגיע שבת הגדול" כותב מוהרנ"ת "והשי"ת היה בעזרנו שהיינו שמחים הרבה... בשמחת שבת הגדול, ורקדנו כולנו הרבה בעזהי"ת... ובכל העת שעמדנו באדעס שעברו כבר שני שבתים, לא זכינו לשמחה וריקודין עד זה השבת שהוא שבת הגדול, וזה היה לי לסימן וישועה גדולה".

בשורה טובה

שלשה ימים לפני פסח היו המסמכים מוכנים כנדרש, אולם מוהרנ"ת עדיין לא קיבל תשובה מר' יהודה אליעזר. אמנם לאמיתו של דבר כבר שיגר ר' יהודה אליעזר את תשובתו, אך היא לא הגיעה עד לאחר שהוא בעצמו כבר הגיע לאודסה.

ביום ו' בבוקר ערב פסח. הגיע סוף כל סוף ר' יהודה אליעזר לאודסה. מוהרנ"ת שמח שמחה עצומה בראותו אותו, משום סיפור שנתלווה לכך, וכפי שכותב מוהרנ"ת:

"בתוך כך בא ר' יהודה אליעזר והחיה אותי מאד, ומחמת שמחה נשקתי אותו באהבה רבה, ונתתי שבח והודיה להשי"ת שזכיתי לראותו, כי מעשה שהיה כך היה: זה ב' שבועות ויותר אחרי שכתבתי האגרת לר' יהודה אליעזר שיבוא, ואחר כך ספרתי זאת לר' יוסקא נ"י (חתן רבינו ז"ל שהיה אז באודיסה). ענה ואמר: אין אתה יודע מה נעשה עם ר' יהודה אליעזר? הלא הגיע לו סיבה לא טובה מאד, כי זה איזה שבועות בעת שהייתי בביתי והייתי מוכן לנסוע לכאן לאודיסה, הגיעה השמועה בעירינו ברסלב היות שבא אדון אחד והכה את ר' יהודה אליעזר בכפר שיושב בו הכה ופצוע עד למיתה ממש, והקול נשמע שבסמוך יביאו אותו לקבורה ח"ו, אבל בתוך כך נסעתי משם, ומי יודע מה עלתה לו". עד כאן סיפר ר' יוסקא למוהרנ"ת.

"ואני כשמעי זאת" כותב מוהרנ"ת "רעדה אחזתני, ונשארתי משתומם, והיה לבי עלי דוי מאד, העיקר גודל הצער שהיה לי משמועה לא טובה כזאת שהגיע לי מרעי ואוהב דבק מאח כמותו, ונוסף לזה שרצוני היה שיסע עמי לארץ ישראל... ומחמת זה כתבתי אגרת עוד הפעם כנ"ל כדי שישיבו לי תשובה בזריזות על ידי הפאסט, אבל לא עלתה בידי כי נתעכב האגרת כנ"ל, ומחמת כל זה גדלה שמחתי מאד מאד כשזכיתי בערב פסח הנ"ל לראות פני אוהבי באמת ר' יהודה אליעזר. ברוך שהחייני וקימני והגיעני לזמן הזה, מכל זה ראיתי שהשי"ת בעזרי ורוצה שאבוא לארץ ישראל עמו יחד".

שמחה כפולה ומשולשת

מוהרנ"ת מפרט כמה מאורעות משמחים שזכה להם בשהותו בפסח באודסה: ביום ראשון של פסח השתתף בברית מילה, והוא נתכבד במצות חיתוך. מוהרנ"ת מדגיש: "וזה היה פלא גדול אצלי ואצל כולנו שאמצא באודיסה שרובם היו אז מתנגדים עלינו מאד, ואעפ"כ לא עזבנו השי"ת וזכיתי שם באודיסה שיהיה לי מצות חיתוך ביום א' של פסח". שוב מקשר מוהרנ"ת את מצות הברית וחג הפסח ששניהם קשורים לארץ ישראל. בימי חול המועד הגיעו אל מוהרנ"ת אנשים שונים, והוא התוועד עמם בשמחה רבה בריקודים ומחולות. ביום ז' של פסח נתכבד מוהרנ"ת שוב במצות חיתוך. הוא מאריך לכתוב אודות השמחה הגדולה בה היה שרוי הוא וכל האנשים אשר עמו: "וגודל השמחה שהיה לנו שם אין לשער עד שעוררנו כל העולם שהיה שם לשמחת יום טוב ושמחת ברית מילה".

שכירת הספינה בסכום עצום

היום האחרון של פסח חל ביום שבת. ולהבדיל, היום למחרת היה יום אידם של היוונים שנמשך שלושה ימים, והיו צריכים להמתין איפוא עוד כמה ימים עד שיצליחו להשיג אניה. ביום רביעי הציעו נסיעה לשניהם בסך מאה רובל. זה היה סכום גדול למדי אשר לא ישאיר בידם מעות להמשך נסיעתם. מוהרנ"ת התלבט בדעתו אם להסכים או לא, אבל לבסוף השליך יהבו על ה' ושכר הספינה במאה רובל.

שליחו של הבעל דבר

באודסה שהו אז אנשים רבים שהיה בדעתם לעלות לארץ ישראל, אבל המתינו לשוך הקרבות והמלחמות האיומות. מוהרנ"ת נפגש עם אחד מהנגידים שביניהם, ר' יוסף פרנצויז. הוא סיפר לכולם על זוועות המלחמה היונית-טורקית וייאש אותם מהנסיעה. בתחילה חלש דעתו של מוהרנ"ת, אך מיד החליט שהלה אינו אלא שלוחו של הבעל-דבר שבא לכאן בכדי לרחק יהודים מלעלות לארץ ישראל, והתרחק ממנו.
מוהרנ"ת ועמיתו לנסיעה, ר' יהודה אליעזר, החליטו ויהי מה, הם יסעו גם אם יהיו היחידים על האניה...

עת לנסוע

והנה מגיעה שעת הנסיעה. היה זה ביום ו' כ"ח ניסן תקפ"ב (822.4.19), הם נחפזו לנמל לעלות על האניה. שערי הנמל נסגרו מוקדם, והיו צריכים להזדרז בכדי להגיע בזמן. הם פחדו, מאחר שמעולם עוד לא הפליגו באניה. האניה היתה אמורה לצאת ביום המחרת.

* * *

פרק כח - איסטנבול

והלכתי בשמחה...

מוהרנ"ת ומלוהו לנסיעה ר' יהודה אליעזר יצאו את העיר, ונכנסו לנמל האניות. בהכנסם היה עליהם לעבור דרך אזור המכס ובקורת הגבולות. הדבר ארך להם כשעתיים, עד שכל תעודותיהם ומסמכיהם נבדקו ונחתמו כדין.

"וביום ו' ערב שבת קודש כ"ח ניסן, י"ג לספירה שנת תקפ"ב עלינו על הספינה לאיסטנבול, בערך ב' שעות אחר חצות היום". (עיין שו"ע או"ח סימן רמ"ח סעיף א' וסעיף ג').

מוהרנ"ת נפרד ממלויו הקרובים והאהובים עליו שבאו ללוותו עד פתח שער הנמל "שמשם והלאה אין אדם רשאי לצאת ולכנוס בלי רשיון מהשרים. וכאשר זכיתי לצאת מהפתח חוץ לספר ניתן שמחה בלבי, והלכתי בשמחה אני וידידי ר' יהודה אליעזר".

יורדי הים באניות

הם התקדמו לרציף האניות, ועתה היה להם לדעת איזו מהאניות הרבות שעגנו שם, היא שלהם. הם סובבו אנה ואנה ולא מצאו את ספינתם. גם להתעניין אצל האנשים שסובבו שם, נמנע מהם, מכיון שרוב הפועלים ועובדי הספינות דיברו בשפות איטלקית, טורקית או ערבית, אבל לא רוסית ובודאי לא אידיש. הם הסתפקו בכך שלפחות ידעו לבטא את שמו של רב החובל "יאקאפ טאדוויעביץ".

בחסדי ה' נזדמן להם אחד המלחים, והיתה זו השגחה פרטית שזה היה אחד המלחים של הספינה שלהם. ובשמעו את שם רב החובל, סימן להם בידו שילכו אחריו, ואמנם ספינתם עמדה במרחק של עשרה ספינות, בקצה הרציף. הוא הובילם מספינה לספינה, כמו כן היה עליהם לטפס בחבלים לעלות ולרדת כמה פעמים, מבצע שלא הורגלו לכך מעודם, והדבר היה קשה עליהם. אולם-מציין מוהרנ"ת: "מרוב שמחתי ורוחב לבי אז, לא היה לי שום פחד כלל לירד בחבל מספינה לספינה על הים בדרך שלא עברתי בו מעולם, רק עברתי מספינה לספינה בזריזות כמו שעבר להבדיל המאטראס (המלח)... עד שבאנו לספינה שלנו".

והלכנו בספינה בשמחה גדולה

רטט של שמחה ואושר אחז את מוהרנ"ת העומד בצעדיו הראשונים המעשיים של ביצוע מאוויי נפשו לעלות לאדמת הקודש. הוא התהלך בספינה במצב של רוממות רוח, שאיפשר לו להתבונן בפלאי הספינה: "ואנחנו הלכנו לכאן ולכאן בכל הספינה, כי הכל היו אצלנו נפלאות... ואפילו אנכי שכבר הייתי בספינה, אבל אותה הספינה היא קטנה

מהספינות האלו, וגם שם לא היה לי פנאי להסתכל היטב להשביע עיני בכל תבנית מעשה הספינה, והלכנו בכל הספינה בשמחה גדולה".

ההכנות האחרונות להפלגה

מוהרנ"ת ור' יהודה אליעזר ירדו לתאו של רב החובל, אך לא מצאהו שם. לשמחתם מצאו אחד מהמלחים שהיה מכיר בלשון אשכנז, הלה קיבל אותם בסבר פנים יפות. מוהרנ"ת מציין כי בספינה כבר התפרסם על דבר בואם של שני יהודים להצטרף להפלגה, בהיותם היהודים היחידים בספינה. הוא ביקש מהמלח הלזה שיסייע בידם להביא את מטלטליהם וחבילותיהם שעדיין לא היו על הספינה. לבסוף נאלץ מוהרנ"ת בעצמו לרדת עם ספינה קטנה לרציף להביא בזריזות את החבילות בטרם תיכנס השבת. ברציף פגש שוב בידידיו שבאו ללוותו, שעדיין לא עזבו את הנמל. הם נפרדו עוד הפעם עם מוהרנ"ת בשמחה מופגנת "בדרך אהבה וגעגועים גדולים וגם צעקנו להם בקול גדול 'חיים ושלום'! ותיכף העלו המאטארסין כל החפצים שלנו, ואנחנו קבלנו מהם, והכל בזריזות ובשמחה... ועדיין לא בא הקאפיטאן להספינה".

כשני עמי הארץ העוסקים בהלכה...

מוהרנ"ת ורי"א החלו להתכונן לשבת קודש ובישלו שם עוף לכבוד סעודות השבת. המלחים ועובדי הספינה היטיבו עם שני היהודים היחידים בספינה, והראו להם איך לשאוב מים מתוקים מתוך החביות, וכן על מקום העצים המוכנים לבישול. אבל רב החובל עדיין לא הגיע.

כשהגיע רב החובל, קיבלם בסבר פנים יפות, אך כאן נכון להם עוד איזה נסיון קט. המתווך שנשא ונתן עם מוהרנ"ת בטרם הנסיעה, הזמין ארבעה מקומות בסכום של מאתיים רובל, ולבסוף לא שלמו שני האנשים הללו וגם לא הגיעו לספינה "והיה לי פחד גדול מזה, כי הייתי מתייירא שלא יעליל עלי לתבוע אותי ח"ו עוד מאה רובל בחינם בעד הב' אנשים שלא באו... אבל לא רציתי לטעון עמו הרבה, וגם כי בלא זה איני יכול לדבר היטב אפילו בלשון רוסיא, וגם רב החובל לא היה יכול לדבר היטב. ודיברנו יחד כמו להבדיל שני עמי הארצות העוסקים בהלכה יחד שאין אחד מבין הטעות של חבירו..."

תליתי עיני למרום...

אעפ"כ חשש מוהרנ"ת מאד כי בסופו של דבר יתבעו מהם את הסכום העצום עבור שני היהודים הנוספים שלא הגיעו, וגם בלאו הכי, מצבו הכספי היה קשה מאד. "תליתי עיני למרום, ואמרתי: רבונו של עולם! אני שלך, ומעט המעות שבידי הכל שלך, כרצונך עשה עמנו. כי ידעתי שבאם ח"ו יעשוק אותי האדון הזה בודאי תעזור לי ותזמין לי ממון

אחר, אך בבקשה ממך הצילני מידו, ואל יהיה נמסר ממון ישראל ביד גוי בחינם, ואל תצער אותי כל כך..."

שבת מלכתא על הספינה

מוהרנ"ת ור' יהודה אליעזר, המשיכו בהכנותיהם לכבוד השבת. לאחר מכן שכב מוהרנ"ת לנוח מעט. אולם עדיין לא היה לו מקום מסויים להניח את חפציו, וכאן ראה את ישועת ה' שבמקום שיזעף עליו רב החובל עקב המכשול עם שני האנשים-ירד עמו לחדרו אשר בירכתי הספינה, ובפנים יפות אמר לו: "הלא כל הבית לפניך, הנח במקום שתרצה... והתחלנו תיכף להוריד החפצים, והמטאראסין הורידו קצת החפצים הכבדים, וגם באותה שעה ירדו קצת מאטאראסין ופינו את הבית וכיבדו אותו, ואמרנו הכל בשבילנו שמפנים ומכבדים את הבית לכבוד שבת בשבילנו. וגם אנחנו סדרנו הכל כראוי, והנחנו כל דבר במקומו... והמטראסין כולם עלו על עליית הספינה, ונשאר הבית פנוי בשבילנו... והיה לנו רשו"ת לעשו"ת בו מה שנרצה להתפלל וללמוד ולכתוב ולהתבודד וכו'..."

"ואחר כך לבשנו בגדי שבת... ואז תיכף התפללנו שנינו בשמחה... וכשגמרנו התפילה ניתן שמחה בלבנו, והיינו שמחים מאד, ואמרנו 'שלום עליכם' בשמחה, וסדרנו השולחן בלחם משנה וכוס יין לקידוש, וקדשנו על הכוס בשמחה, ונטלנו ידינו ואכלנו בשמחה דגים יבשים שהיו עמנו ובשר התרנגולת, ושתינו יין וברכנו ברכת המזון-הכל בשמחה, ואחר כך רקדנו מעט מחמת שמחה..."

בשבת בבוקר הבחינו נוסעינו כי אנשי הספינה פורסים את הוילונות, ומתכוננים להפלגה. הדבר שימח את לב מוהרנ"ת, "כי לפעמים נזדמן ח"ו שהקאפיטאן מבטיח ללילך מיד, ואחר כך צריכים להתעכב כמה ימים, ובימי תשרי העבר נזדמן שנתעכבו ג' שבועות על הספינה קודם שהלכו עד שכלה בידם כל המאכלים שהכינו להם, והגיעו ימי הקור, והיה להם יסורים גדולים עד הנפש רח"ל כידוע, וב"ה שהצילנו מזה, כי ביום ו' עלינו על הספינה, וביום שבת זזה ממקומה קצת".

"ותהילה לאל" מסיים מוהרנ"ת "עבר עלינו השבת קודש בשלום ובשלוה ושמחה, ונתתי שבח להשם יתברך שתהלה לאל לא היה שום צער בשבת. ברוך הוא אשר עד כה עזרני".

* * *

נפלאות ה'

ביום ראשון, א' דר"ח אייר, קודם אור היום, הפליגה האניה ויצאה לדרכה. בשמעם את השאון והמהומה מההכנות האחרונות לפני ההפלגה, עלו מוהרנ"ת ורעהו על הסיפון,

וראו כיצד המלחים מתירים את החבלים, מושכים את העוגן, ופורסים את המפרשים. שניהם עמדו נבהלים ומשתוממים מנפלאות ה' בענין אומנות הספינה, "ונתננו שבח להשי"ת אשר ברא את הים ואת היבשה ונתן חכמה בלב האדם לעשו"ת ספינה גדולה בתחבולות ואומנות כאלה. והסתכלנו עליהם בערך ב' או ג' שעות עד ערך הנץ החמה, ואחר כך ירדנו להתפלל".

לחן ולחסד בעיני רב החובל

מוהרנ"ת מציין בסיפוק שבכל היום הראשון להפלגה לא הרגיש שום מיחוש, על אף שזו לו הפעם הראשונה שהוא נוסע על הים, ובדרך כלל המפליגים לראשונה חשים מיחושים שונים. באותו יום הראשון לנסיעה, ניגש אליהם רב החובל ושאלם אם הם עשירים בעלי ממון. מוהרנ"ת השיבו בשלילה, והוסיף, שבשביל זה אין להם מאכלים כראוי. רב החובל שהיה מעשן "לולקע" (מקטרת) רצה למכור להם טבק, כדי שאף הם יעשנו. מוהרנ"ת השיב לו שאינם מעשנים.

תשומת לבו של רב החובל היתה מופנית כל העת לשני הנוסעים היהודים, ודאג להם מאד. הוא שאל את מוהרנ"ת אם הוא אוכל אורז, וכשמוהרנ"ת השיבו בחיוב, הורה מיד להגיש להם אורז בשפע, בהפטירו כי אם יאזל להם האורז הוא יעניק להם עוד. הוא אף הביא להם צנימים וכן לימון גדול שמוהרנ"ת היה זקוק לזה, "וב"ה אשר הטה עלינו חסד והיטיב עמנו מאד בעזהי"ת, ותיכף בשלנו האורז עם חתיכת תרנגולת שהיה בידינו, ואכלנו סעודת הערב של יום ב' דר"ח אייר".

אשר סיפק צרכינו בים

ביום שני ב' דר"ח אייר התחזקו הרוחות, והאניה התחילה להפליג במהירות. מוהרנ"ת החל לחוש ברע, עד כדי כך שהיה קשה לו להתפלל, ונאלץ לסיים את התפילה במהירות. גם האכילה היתה קשה עליו עד שלא היה יכול לאכול מאומה. הוא מציין שגם את מעט הקפה ששתה, הקיא. ההקאה השפיעה עליו אמנם לטובה, אולם הוא שכב כל היום מרוב חולשה, וסבל ממחלת הים. כל אותה העת דאג רב החובל לשלומם, הוא עודדם וחיזקם שלאחר שתעבור המחלה, יתחזקו יותר.

אחר תפילת ערבית, כשמוהרנ"ת ור' יהודה אליעזר ירדו לחדרם, מצאו להפתעתם הרבה שולחן ערוך ועליו "כמה מאראנצן ולימינע אחת (תפוזים ולימון), ונתתי שבח להשי"ת הזן את העולם כולו בטובו אשר סיפק צרכינו בים, שנתן לנו חסד בעיני האדון הזה, ומספק לנו כל מה שחסר לנו, במה נקדם ה' כעל כל אשר גמלנו בכל עת ובכל רגע".

הם שמחים ואנו שמחים...

כבר ביום שלישי הספיקו לעבור שליש מהדרך לאיסטנבול. באותו ערב, לאחר שמוהרנ"ת חזר לגמרי לאיתנו, הוציא רב החובל ואנשי צוותו כלי זמר והתחילו לנגן ולרקוד. מוהרנ"ת ור' יהודה אליעזר אף הם השתתפו ברקידה, אולם שונה היתה מטרת רקידתו של מוהרנ"ת מרקידתם של הערלים, כמו שמוהרנ"ת כותב:

"הם רקדו ושמחו ולא ידעו מה שמחתם... ואנחנו תהלה לאל רקדנו ושמחנו שאנו זוכים לילך לארץ ישראל, לארץ הקודש, להכיר את מי שאמר והיה העולם. וכמו שמובא משל בשם הבעש"ט ז"ל (בספר תולדות יעקב יוסף) מענין בן מלך שהיה בשביה והגיעה לו אגרת מאביו ורצה לשמוח, והשקה את כל מי שהיה עמו עד שנשתכרו ורקדו ושמחו, הם רקדו ושמחו בהוללות ושכרות, והוא רקד ושמח בתוכם על שהגיעה לו ידיעה מאביו. והיה זה בעינינו לפלא גדול שזכינו לרקוד ולשמוח על הספינה שהיו כולם עכו"ם ולא היה ביניהם שום יהודי כי אם אנחנו שנינו לבד, כי זה ידוע לנו שעיקר התחזקות הוא שמחה..."

ב"ה אשר נתן אותנו לחן ולחסד בעיניהם

"ביום ד' אחר חצות, הודיע לנו הסופר האשכנזי (אחד מאנשיו של רב החובל, שנזכר בימי מוהרנ"ת לעיל) שכבר הלכנו שלושה חלקי הדרך שיש מאודיסה לסטאנבול, ב"ה אשר הביאני עד הלום בלי סכנה ובלי סערה ובלי פחד בעזהי"ת, כן יגמור ה' בעדי להביאני מהרה לארץ ישראל בשלום. גם ביום ד' הנ"ל אמר לנו הקאפיטאן שנאמר לו איזה דבר מאכל שאפשר לנו לאכול, והכל יתן לנו הן שמן זית או סירדעלין (סרדינים) דהיינו דגים מלוחים קטנים, או מאסליניס (זיתים שחורים) או מיני קטניות כל אשר נחפוץ הכל יתן לנו. אבל לא רציתי היום לקבל ממנו מאומה ונתתי לו תשואות חן על החסד שרוצה לעשו"ת עמנו... ב"ה אשר נתן אותנו לחן ולחסד בעיניהם. וב"ה בכל יום ד' לא היה לנו שום מיחוש כלל, ואכלנו ושתינו מה שהיה בידינו בעזהי"ת כדרך כל הברואים-תהלה לאל".

בשערי איסטנבול

ביום ששי ערב שבת קודש לסדר 'תזריע מצורע' הגיעה הספינה לשערי איסטנבול. הספינה התמהמהה ולא התקרבה אל היבשה עד שקידש היום, מחמת זה נאלצו מוהרנ"ת ור' יהודה אליעזר להשאר על הספינה עד צאת השבת.

ביום ראשון ירדו מהספינה ונכנסו העירה

* * *

בקהילת היהודים באיסטנבול

איסטנבול (קונסטנטינופול) עיר הבירה של האמפריה האוטומנית, היתה מרכז גדול רב מימדים בימים ההם עם יותר ממליון תושבים, כאשר עשירית מהם היו יהודים.

קהילת היהודים שבאיסטנבול בנויה היתה משלש קבוצות עיקריות: הקטנה ביניהם היתה מאוכלסת ע"י יהודים אשכנזיים מגרמניה, אוסטריה, הונגריה ופולין, משארית הפליטה של גזירות ת"ח ות"ט-אלו גרו בעיקר במחוז "גלטי". בנוסף לכך קיימות היו שם עוד שתי קבוצות של יהודים ספרדיים: האחת יהודים מיוון, טורקיה וסוריה, ואילו השניה היתה מורכבת מצאצאי גרושי ספרד ופורטוגל. רוב היהודים הספרדיים גרו במחוז "הוסקייע".

מוהרנ"ת ור' יהודה אליעזר ירדו מהספינה ושמו פעמיהם לעבר מחוז גלטי, שם נתקבלו בסבר פנים יפות בביתו של יהודי בשם ר' פנחס. עבור ר' פנחס זה נשא מוהרנ"ת אגרת שלומים מאביו ר' יוסף, עמו נפגש מוהרנ"ת בהיותו באודסה. מוהרנ"ת שהה מעט בביתו של ר' פנחס. בני הבית ששמו מאד לקראתו עקב האגרת שכה ציפו אליה, כיבדוהו ביי"ש.

משם פנה מוהרנ"ת אל אכסנייתו, בביתו של ר' אברהם מיוצאי פולין, שהיה מתווך נסיעות במקצועו. הוא קיבל את מוהרנ"ת בסבר פנים יפות, הלך עמו אל הספינה להביא את המטלטלין והחבילות שנותרו שם.

מוהרנ"ת שמח מאד שיש לו עם מי לדבר, כי תוך כדי כך התקבצו לשם יהודים יוצאי פולין, ואף הם שמחו לקראתו.

המיסו את לבבו

אם כי בתחילה היה מוהרנ"ת שבע רצון על האכסניה הנאה שנזדמנה לו באיסטנבול, אולם כשנודע לאנשי המקום שמוהרנ"ת מתכונן להמשיך מכאן לארץ ישראל, החלו לנסות להניאו מלעשו"ת הצעד הזה. הם הפחידו אותו כי עכשיו עת מלחמה בעולם, וסכנה גדולה היא לצאת לדרך כה קשה. אין לו ברירה אחרת אלא לשוב לאודסה.

כדברים האלו דיברו עמו כל אנשי פולין שפגש בדרכו, בבית ובשוק. מוהרנ"ת מציין כי הם הוכיחו אותו והפחידוהו אף שלא שאל לדעתם כלל, והמיסו את לבבו. הדבר ציער את מוהרנ"ת מאד עד כלות הנפש: "וגודל הצער שהיה לי אז ובלבול הדעת ושברון לב עד הנפש, יודע רק השי"ת. וחזרתי לאכסניא שלי ועליתי על העליה... עד שמרוב שבירת לבי התחלתי להוריד דמעות בלב נשבר מאד..."

דברי חיזוק

מוהרנ"ת גמר בדעתו שהוא מוכרח לברוח מכאן. הוא צריך לצאת מיד לדאוג לספינה להמשך הדרך, כלומר, לנסוע למצרים.

בצר לו עזרו השי"ת ופגש באשה אחת שחזרה זה עתה מארץ ישראל ומגמת פניה היא אודסה. היא חיזקה את לבבו באמרה אליו כי הגזמה רבה יש בכל הסיפורים אודות סכנת הדרכים והמלחמות וכיוצא בזה, הנה היא שבה זה עתה מארץ ישראל והמצב אינו כל כך חמור כפי שאנשי איסטנבול מציגים אותו.

הוא מסר לה אגרת שתמסור למשפחתו, בה הודיע להם כי הגיע בשלום לאיסטנבול.

מכירת ספרי רבינו באיסטנבול

למוהרנ"ת היה מחסור בכסף. גם לא היה לו מספיק כסף להשלים הנסיעה. עוד בצאתו מביתו נטל עמו ספרים לממכר בדרכו, וביניהם, כמובן, מספרי רבינו, מהם יוכל לעשו"ת מעט כסף להוצאות. בדעתו היה להפליג למחוז הוסקייע שבאיסטנבול, שם מרוכזים יהודי ספרד. הוא ידע היטב שיתקשה מאד לבוא עמהם בדברים, אף על פי כן יצא: "נסענו בספינה קטנה להאסקייע לראות למכור שם מעט הספרים שהיו עמי... ועיקר הכוונה שלי, כי אמרתי אולי מאת ה' היא שאני מוכרח לילך להאסקייע כדי להשאיר שם איזה ספר מספרי רבינו ז"ל, כי איך אפשר שאהי' באיסטנבול ולא אשאיר שם שום ספר ח"ו, ורק מחמת זה נתחזקתי ואמרתי ויהי מה אלך לשם..."

כאמור, אנשי הוסקייע הספרדים לא הבינו לשון יהודי פולין, ולכן היה למוהרנ"ת קשה מאד הקשר עמם. מוהרנ"ת מתאר באריכות את היסורים שסבל מיהודי המקום שהביטו עליהם כעל אנשים מוזרים ביותר, עד שלבסוף "בא אחד שהוא עוסק במכירת ספרים ודיבר עמנו מעט, ולקח מעמנו ש"ס משניות קטנים... ונתן לנו אדרוף (דמי קדימה)..."

בסופו של דבר הצליח מוהרנ"ת למכור ספרים, ואף מכר ששה ספרי ליקוטי מוהר"ן.

כמו כן מדגיש מוהרנ"ת את שמחתו הגדולה שאמר לפניהם מעט מתורת רבינו, כמה שהצליחו להבין: "וכל זה היה לנו לפלא גדול וישועת ה' נפלא ונורא שזכיתי באיסטנבול לדבר מתורתו של רבינו ז"ל ולמכור שם ספריו הק' שהם אתחלתא דגאולה".

* * *

מרגלים אתם...

בטרם ימשיך מוהרנ"ת את נסיעתו מאיסטנבול לכיוון ארץ ישראל, היה עליו להתייצב בקונסוליה האוסטרית לאסוף משם את מסמכי הנסיעה. רב החובל של האניה הפקיד אותם שם.

ביום רביעי הלך מוהרנ"ת לקונסוליה, אך כאן נתגלתה בעיה חדשה: הקונסול הוציא את מסמכיו של מוהרנ"ת אך אמר לו שהיות והם כתובים בשפה הרוסית, הוא כנראה אזרח רוסי, ואין לו עסק בקונסוליה האוסטרית, כך שהוא לא יטפל במסמכיו. עיקר הסיבה להסתייגותם ממסמכים רוסיים היתה מכיון שרוסיה ניצבה במלחמה זו לצד יוון, על כן הביט הקונסול בעין רעה על מסמכים הכתובים בשפה הרוסית

מוהרנ"ת התעקש שאכן הוא מאוסטריה, אך היות שעבר את הגבול הרוסי החליפו אותו שם, אבל באמת כתוב בתעודתו בשפה הרוסית כי הוא שייך לממלכת אוסטריה. אולם איש הקונסוליה לא ניאות אליו ואמר לו: איני מכיר בשפה הרוסית, לך נא תן אותו למי שבקי בשפה הרוסית ויקראנו אם אכן כנים דבריך...

בפחי נפש ובכליון עינים

"והלכנו בפחי נפש מאד" כותב מוהרנ"ת "גם בתוך דבריו הזכיר לשון של חשש מרגלים ח"ו... והיה לי צער גדול ופחד מאד, והלכנו עם הבילעט (כרטיס) לביתינו, ועליתי על העליה וישבתי משתומם".

מוהרנ"ת חזר כאמור לאכסנייתו בצער רב. מארחו, ר' אברהם, הלך לחפש אחר מישהו שבקי בשפה הרוסית. הוא מצא פקיד שעבד בקונסוליה הרוסית, הלה אישר שאכן מסמכיו של מוהרנ"ת מעידים על כך שהינו אזרח אוסטרי.

אולם המסמך היה בלה ומרופט מאד עד שהוא לא יכל להבחין בחותמת של אוסטריה, ובהיותו שתים עשרה שנה באיסטנבול, הוא גם לא הכיר את החתימה. כמו כן החותמת העגולה של ממלכת אוסטריה עליה מתנוסס הנשר-סמל הממלכה, היתה מחוקה כמעט לגמרי, ולא ניכר כלל מכל אשר נדפס שם. הלה פנה לחדר סמוך והכין תרגום בשפה הגרמנית מהתעודה, מסרו למוהרנ"ת שיחזיר לקונסוליה האוסטרית, בהדגישו כי הוא ציין בהעתק התרגום שלא יכל לזהות לא את החותמת ולא את החתימה.

עקב דבריו האחרונים של המתרגם, מלא לבו של מוהרנ"ת פחד וחלחלה: מי יודע אם בזמן כזה של מלחמה הם לא ייתפסו על אישורו של המתרגם כי החתימה והחותמת אינן מוכרות, והם שוב יתגוללו עליו, וכל המשך המסע הוא בסכנה.

היה כבר מאוחר מדי לחזור באותו יום לקונסוליה, ומוהרנ"ת נאלץ להמתין עד יום המחרת. ר' אברהם אמר לו שאניה עומדת להפליג לאלכסנדריה אחרי שבת. מה מאד חפץ מוהרנ"ת לנסוע כבר עם אותה ספינה, הוא ביקש מר' אברהם-סוכן הנסיעות-לשמור לו שם מקום, ושילם סכום נכבד כדמי קדימה. כאילו להוסיף על סאת יסוריו-נודע למוהרנ"ת לאחר ששילם את דמי הקדימה, כי המחיר שבקשו ממנו היה מופרז

למדי, ובכל מקרה אם התכוון לנסוע דרך הים, היה עדיף לו לנסוע דרך ביירות. לשם היתה אניה אמורה להפליג בעוד שבועיים ימים.
כל יום עיכוב באיסטנבול היה קשה למוהרנ"ת ונחשב בעיניו כשנה, הוא רצה בכל לבו לעזוב את המקום בהקדם האפשרי, אולם הדבר לא היה בידיו, כי עדיין לא סודר ענין התעודות והמסמכים.
למחרת חזר מוהרנ"ת לקונסוליה האוסטרית עם מסמכיו והתרגום, אבל היות והמתרגם בעצמו ציין שלא היה ניתן לזהות את החתימה והחותמת-לא היו המסמכים "כשרים" עדיין, והיה עליו לחזור למחרת שוב להפגש עם הממונה הראשי והוא סגן הקונסול העליון.

הפגישה עם סגן הקונסול העליון

מוהרנ"ת חזר לאכסנייתו ובכה בכי תמרורים לה' שיעזור לו. "באתי לארץ מרחקים ואין לי מכיר ובאתי בסכנה כזאת". ביום שישי הוא נכנס ללשכתו של סגן הקונסול, והיה צריך להמתין לו כמעט שלוש שעות. לאחר שנכנס לפניו-חזר האדון על מה שמוהרנ"ת כבר שמע, שמסמכיו אינם כשורה, היות שלא ניתן לזהות את החותמת והחתימה...
"בכל מקרה, לאן אתם נוסעים?" הוא שאל.
"לירושלים", ענה מוהרנ"ת.
"אין הקיסר שלנו בוחר באנשים ההולכים לירושלים, כי הוא רוצה שישב כל אחד במדינתו בביתו, כי אלו האנשים מרמים את העולם, ולוקחים מעות המדינה לחוץ"-טען הסגן.
מוהרנ"ת התייראַ. "אני רוצה לחזור מיד"-השיב.
מלים אלו השתיקו מעט את הסגן, אבל עדיין לא נתן תשובה בענין הדרכון והמסמכים, באמרו שאת אלו יצטרך להראות לקונסול העליון-השר הממונה בעצמו, וזה בלתי אפשרי להתבצע עד יום ב'. הוא לקח את המסמך ואמר שיעבירו לשר. מוהרנ"ת היה שבור. הוא חזר לאכסנייתו מלא פחד.
"וגודל הצער והפחד והאימה שהיה לנו אז אי אפשר לספר, וחזרתי ובכיתי לפני השי"ת שירחם עלי ברחמיו העצומים".

זה היום עשה ה'...

"והנה גודל הכליון עינים שהיה לנו עד יום ב' יכול כל אחד להבין בעצמו... והנה זה היום עשה ה', היום יום ב' פרשת אמור שלושים למב"י (למספר בני ישראל-לספירת העומר), נכנסנו לשם... והביא לנו איש אחד שני בילעטין כתובים וחתומים כראוי עם

שני צעטליך בלשון ישמעאל. ברוך ה' אשר הפליא חסדו עמנו ועזרני עד כה, כן יגמר נא חסדו עלינו להביאני מהרה לארץ ישראל לחיים טובים ולשלום אמן".
מוהרנ"ת הבין שר' אברהם הפקיע את המחיר לנסיעתו לאלכסנדריה. ר' אברהם אמר שינסה להכנס במשא ומתן עם רב החובל, וחזר באמרו שהורידו קצת את מחיר הנסיעה, בכל זאת, היה מוהרנ"ת משוכנע שר' אברהם לא התנהג עמו ביושר. אולם הוא היה לחוץ לצאת כמה שיותר מהר, ובנוסף על כך, לא האמין שהמתווכים האחרים הם יותר אמינים. בתור איש זר במדינה זרה הוא הרגיש חסר אונים, שהסכים למחיר החדש.
ביום שלישי בבוקר, כשמוהרנ"ת אך התחיל את תפילתו, נכנס ר' אברהם בבהלה והודיע שהאניה כבר הפליגה. הם נחפזו לנמל, ולאחר חיפושים רבים וטלטולי דרך בתוך העיר, עלו על ספינה קטנה שהבילה אותם עד לספינתם. האניה התכוננה להפליג וזזה ממקומה הראשון ולכן לא יכול ר' אברהם למצוא אותה. הם לקחו את הויזות שלהם, ומוהרנ"ת ור' יהודה אליעזר הכינו צידה לדרך, וגם היה בידם מעט מעות, והשלימו את כל התשלום בעד הנסיעה ואספו את חפציהם.
"ביום ד' פרשת אמור, ל"ב למב"י, י"ז אייר, עלינו על הספינה לאלכסנדריאה... טוב להודות לה' על גודל השגחתו בכל עת, על נסיך שבכל יום עמנו וכו', ובפרט בנסיעה כזאת לאנשים כערכינו שאנו כאלמים בכאן, והכסף אין בידינו כי אם בצמצום גדול... לולי ה' שהיה לנו... כן יוסיף ה' לעשו"ת נפלאות עמנו בכל עת".
* * *

פרק כט - באש ובמים

סיפור ר' לייב אשכנזי

ביום ד', ל"ב לעומר, עלה מוהרנ"ת ור' יהודה אליעזר על הספינה. והנה עבר כל יום ד' והגיע יום ה', ל"ג לעומר, ועדיין האניה לא זזה ממקומה.
מוהרנ"ת הצטער מאד מהעיכוב הגדול של הספינה. הוא החל לחשוש שרימו אותו. הוא כותב מהרהורי לבו אז:
"ומורא עלה על ראשי, אולי גם בזה יש רמאות, כאשר סיפרו לי שפעם אחת בא תלמיד חכם אחד לשם שהיה עוסק בתורה יום ולילה, והיה ממעט בשינה מאד ושמו ר' לייב אשכנזי. והטעה אותו סרסור אחד, ואמר ששכר לו ספינה. ר' לייב הנ"ל סילק לו כל שכר הספינה וירד לתוכה, ונתמהמה שם זמן הרבה, והקאפיטאן דחה אותו מיום ליום. סוף דבר ישב על הספינה כמדומה ששה חדשים, ולבסוף הוכרח לצאת מתוכה, כי היה

הכל שקר... לגזול ממונו בחינם. ואחר כך כשיצא מהספינה ענה ואמר להסרסור: הצער שגרמת לי מחול לך, אבל הביטול תורה שבטלת אותי כל כך זמן איני מוחל לך, ובודאי ישלם לך ה' כגמולך. וזה הסרסור היה איש אמיד והיה לו אשה ושתי בנות, ותיכף ומיד מתו אחד אחד, עד שבזמן קצר מתו כולם. הוא ואשתו ויוצא חלציו ולא נשאר זכרו".

"וסיפרו לי מעשה זו" מסיים מוהרנ"ת את הסיפור הנורא "למען אדע להזהר מן הסרסורים... אבל איני יודע איך להזהר מהם, כי אי אפשר לי לשכור ספינה בלעדם, בפרט שאיני מכיר הלשון כלל. וגם זה שסיפר לי זאת אף על פי שהיה חזן ונדמה לאיש כשר, אבל כל כונתו היה כדי שאקח אותו לסרסור... ומחמת זה היה לבי נוקש בקרבי בעת שנתעכבתי ב' ימים הנ"ל על הספינה, מי יודע עד מתי אתעכב, אע"פ שהבנתי שלפי הנראה לא היה כאן רמאות גדול כנ"ל, אעפ"כ רבות מחשבות בלב איש, והיו עולים על לבי פחדים הנ"ל."

בשלום ובנחת

סוף סוף התבדו חששותיו של מוהרנ"ת, והאניה הפליגה ביום ו'. "והלכה הספינה בשלום בנחת תהלה לאל, ונתתי שבח והודאה להשי"ת שתהלה לאל נצלנו גם מחשש זאת, אבל בכל יום ו' הנ"ל ובכל יום ש"ק עד היום, יום א' פרשת בהר-בחוקותי, לא היה רוח טוב לדרכנו, רק רוחות קטנים מאד... ועל כן הלכנו לאט לאט. השי"ת יתן רוח טובה בנחת להגיענו מהרה למחוז חפצנו לחיים ולשלום, ונזכה לבוא לארץ ישראל מהרה בקדושה ובטהרה, אמן כן יהי רצון".

ביום שבת קודש חלו שוב שני הנוסעים בחולי ים, אולם באופן קל ביותר.

ויקם רוח סערה ותרומם גליו

ביום ב' בבוקר, כשהספינה נכנסה לאזור האיים הדרדנלים המסולעים, התפרצה לפתע רוח סערה חזקה שטלטלה את האניה מצד לצד, ממש יעלו שמים ירדו תהומות. בהלה אחזה ברב החובל והמלחים, ובחפזון רב משכו את החבלים וניסו בכל כוחם לייצב מעט את הספינה. ר' יהודה אליעזר שהיה על הסיפון וראה איך המלחים נחפזו לסדר את המפרסים למנוע מהאניה להתנגש בסלעים, היה מבוהל מאד. הוא התחיל לצעוק למוהרנ"ת שהיה אז בתאו: "רבי נתן, אהה! אוי ואבוי! וכו' התפללו וקראו אל ה'!" מוהרנ"ת שאחז אז באמצע תפילתו- לא פחד. הוא המשיך להתפלל כדרכו. לאחר תפילתו אמר כמנהגו תהילים. ואילו ר' יהודה אליעזר המשיך בזעקותיו, וקרא בקול גדול ועצב: "אהה, כי הים הולך וסוער!" מוהרנ"ת, בשמעו את קריאותיו של רעהו למסע, חלץ טליתו ותפיליו. הדבר נמשך כמה שעות.

"ובאמת" מסכם מוהרנ"ת את היום הקשה ההוא "היה באותו יום קצת סכנה, אבל בחסדי השי"ת לא היה מזה דבר, ועברנו בשלום". אולם, מציין מוהרנ"ת, כי הרוח לא היתה פונה לכיוון נסיעתם, וזה גרם להם למעט צער, אולם בסופו של דבר נרגעה הרוח, והכל שב לקדמותו.

בעיירות הגבול

ביום ג' היה מזג האויר כרגיל. המלחים הורידו את העוגן, והעמידו את הספינה אצל איזה עיירה מעיירות הישמעאליות, שם נחה כל הלילה.

למחרת בבוקר התירו את העוגן והחבלים, והמשיכו בדרכם.

ביום ד' עברו את הגבול. והנה הגיעה ספינה קטנה, ובתוכה כמה ישמעאלים, להם היו צריכים למסור את מסמכיהם לבדיקה. מוהרנ"ת מציין שבין אנשי הגבול הישמעאלים היה גם יהודי אחד, להבדיל, אך לא הכירו בו שהוא יהודי. הלה התחיל לדבר עמם בלשון הקודש, והושיט להם ידיו ואמר: "שלום, ויעקב הלך לדרכו וכו'." מוהרנ"ת ור' יהודה אליעזר השיבו לו שלום באהבה. הללו יצאו את הספינה, ואחר המשיכה לדרכה.

רוח סערה גדולה מאד

ביום ד' אחרי הצהריים החלה לנשב רוח סערה עזה שהלכה הלוך וגבור. בהלה ואנדרלמוסיא אחזה בכל. המלחים ואנשי הספינה אבדו עשתונותיהם, וכל כמה שניסו לסדר את המפרסים ולהעמיד הספינה על מכונה לא עלה בידם. האניה התהפכה מצד אל צד, טולטלה כקליפת אגוז, והמצב היה בכי רע. בכל האופק נראו אניות מטולטלות ונזרקות מעבר אל עבר, מתוך כך הבינו את גודל מצוקתם. גם מוהרנ"ת שלא שם לבו לסערה הקודמת התחיל להבין את עוצם הסכנה.

לבסוף נאלצו להשליך את העוגן ולהוריד את המפרסים, ואז נעמדה הספינה על מקומה, אולם היא המשיכה להתנדנד מצד לצד, כפי תיאורו של מוהרנ"ת: "גם בעת שעמדה הספינה, אף על פי כן לא היה לנו מנוחה, כי היתה מתנענעת בטלטול הקשה מאד".

ונוסף גם הוא...

ובכדי להוסיף צער על צערם-כותב מוהרנ"ת, חמד לו אחד מהמלחים לצון: "לעת ערב הלך ר' יהודה אליעזר ורצה לשאוב מים מן הים לצרכינו, והלך מאטראס אחד והשליך עליו חבל על ראשו בדרך שחוק, ועל ידי זה הפיל הכובע שלו לתוך הים, ונאבד עד היום..."

מאש וממים...

עוד מספר מוהרנ"ת ממאורעות אותם ימים על הים הסוער: "ונוסף לזה היה לנו עוד סכנה באותו הלילה, כי בחדרנו הצר והארוך קצת, היה שם עוד אחד מאנשי הספינה, ואז היה לו כאב שיניים, והביא לחדרינו אש, ועישן עליו צוקער לרפואה, וקודם השינה בא על דעתי חששא זאת מי יודע מה יהיה מהאש שהכניס, כי מחמת שהארובה שבחדר פתוחה אל החוץ לאויר השמים והרוח מנשב, בפרט רוח סערה כזאת, על כן בודאי צריכים לשמור עצמו מן האש שם מאד, ובאמת הקפיד הקאפיטאן בכל עת שהכנסנו נר לחדר, שלא ידלוק בעת השינה, ובפרט בליל שבת שהדלקנו שמן, ואחר הסעודה של ליל שבת נשאר עוד שמן בצנצנת, והיה אסור לנו לישון, עד שרמזנו למאטראס אחר שיכבה הנר. גם אחר כך לא הכנסנו שום נר לחדרנו, ואכלנו בלילה בחוץ, על הספינה, לאור הכוכבים, ועכשיו הלך הנ"ל והכניס אש בחדרנו בלילה, והיה עלי פחד גם קודם השינה, אבל לא יכולתי לומר לו מחמת שאינו מבין בלשונותינו, גם ידעתי כי לא יציית אותי..."

"ויהי בתוך הלילה-ממשיך מוהרנ"ת לתאר פרטי אותו מקרה-הקיצותי, והנה אש גדולה בוערת על השולחן, והלהב עולה למעלה, כי היו מונחים ספרי פסולים שלהם שם על השולחן ושאר ניירות וכולם נשרפו, וגם קצת מגוף השולחן, אבל בעת שהקיצותי כבר נודע לאחד זאת, ועמדו ועסקו לכבות... וגם אני נתתי להם ממימי הנטילה שלנו וכיבו... ותהלה לאל שקעה האש. וגודל סכנה זאת אין לשער, כי החדר צר מאד ולא היה בו שום פתח, כי אם ארובה קטנה שבעליית הספינה... ור' יהודה אליעזר ישן, ולא ידע בכל זה..."

"בבוקר ביום ה' סיפרתי לו כל זה, והודעתי לו כל סכנת האש שהיה לנו בלילה זאת, ואמרנו: מה זה שנוסף לסכנת המים שאנו עוברים בה עכשיו, ונוסף לזה היה סכנת האש... ברוך השם אשר הצילנו מאש וממים..."

היום דברתי דיבורי אש ומים...

מוהרנ"ת סיפר אז לרעהו ר' יהודה אליעזר "את דברי הצחות שאמר רבינו ז"ל אחר שאמר התורה ט' תיקונין המדבר מארץ ישראל, שמדבר שם מאש וממים, כי מבואר שם שצריכים שיהיו כל דבריו כגחלי אש, ואז, פתח צור ויזובו מים, ואמר אחר כך: היום דברתי דיבורים מאש וממים (איך האב היינט געזאגט פאר פייער און פאר וואסער)". היתה זו התורה שהכניסה לראשונה במוהרנ"ת את החשק לנסוע לארץ ישראל. וכך

חיזק מוהרנ"ת את עצמו באמצע רוח סערה גדולה במימי הים הגדול, כשחייהם היו בסכנה עצומה נוסף לסכנת השריפה...

בשערי אלכסנדריה

הסופה נמשכה במשך יומיים, והם נשארו במקומם עם העוגנים בחוץ. בשבת בבוקר הרוחות עדיין נשבו בחזקה, אולם בכיוון הנכון. רב החובל העלה את העוגן והם יצאו להפלגה. הסופה נמשכה עוד כמה ימים ומוהרנ"ת ור' יהודה אליעזר חלו מאד, והקיאו כל מה שבא לפיהם. הם נאלצו להתפלל בשכיבה. רק ביום ד' הסופה התחילה להרגע, והרגשתם השתפרה.

ביום ה', ה' סיון הגיעו בשלום לעיר הנמל המצרית, אלכסנדריה. מוהרנ"ת מסכם: "זה היום עשה ה', היום יום ה', ג' סיון, באנו לעיר אלכסנדריא של מצרים בשלום, בלי שום פצע [פגע] משום צר ואויב ח"ו".

* * *

אלכסנדריה

"ביום הראשון משלושת ימי הגבלה נכנסתי עם הקאפיטאן בספינה קטנה לאלכסנדריא".

מוהרנ"ת התהלך ברחובות אלכסנדריה כמו בעולם אחר: "לא ידעתי להיכן אכנוס, מאחר שאין לי שום מכיר שם, ואיני יודע שום דיבור בלשונם. ושום ישראל מפולין ואשכנז לא נמצא שם... וראיתי לפני עם אשר לא ידעתי. כי מנהג מצרים משונה עוד בכמה וכמה דברים ממנהג איסטנבול הן בהמלבושים והן בהלשון והן במיני בהמות... ונבהלתי מראות. ואני עובר בתוך העיר כאלם וכחרש, והכל מסתכלים ותמהים עלי, וקצתם שוחקים ומתלוצצים ממני, אבל שום אדם לא פגע בי ח"ו".

מוהרנ"ת הרגיש עצמו משונה ובולט מאד בלבוש יהודי אירופה אותו לבש.

עם לא ידעתי לשונו...

הוא המשיך ללכת עד שהגיע לרובע האירופאי, האנשים הללו קרובים היו יותר למוהרנ"ת, והם נקראים שם "פריינקין" "ואלו האנשים כשראו אותי היו כמו מחותנים עמי, והתחילו לקרב אלי ולדבר עמי קצת מחמת שאנו כולנו מאקלים אחד מאירופע, אבל גם עמהם לא יכולתי לדבר כי רובם ככולם מדברים בלשון איטליא וסלוויטקא..."

בתוך כל זה ראה מוהרנ"ת פתאום שרב החובל נעלם ממנו, והוא נשאר לבדו.

נכנסתי לתוך הכרך בשלום

מוהרנ"ת המשיך ללכת וחיפש אחר איזה סימן לחיים יהודיים. לבסוף פגש שני יהודים אירופאיים שלפחות הבינו את המילה "רב" ו"חכם" וסמנו לו שילך בעקבותיהם. הם הובילו אותו לבית הרב. מוהרנ"ת שמח אז והודה לה' שהנחהו עד כה: "וב"ה שבאתי לבית הרב בשלום. והיה זה חסד גדול מהשי"ת אצלי שנכנסתי לתוך כרך זה בשלום במקום שאני כאילם ממש, ולא על חינם אנו אומרים ג' פעמים בכל יום נודה לך וכו' על ניסיך שבכל יום עמנו ועל נפלאותיך וטובותיך שבכל עת ערב ובוקר וצהרים וכו', וזה אפילו כשיושב האדם בביתו, מכל שכן בדרך במדינות הים במדינה רחוקה ומשונה מאד ממדינותינו כזו, יהי שם ה' מבורך תמיד".

מוהרנ"ת עלה לבית הרב, שהיה דר בעליה, אך דלתו היתה סגורה. ובחסדי השי"ת נזדמן עוד יהודי שדפק על הדלת, ואז יצאה אשה אחת ורמזה בידה שהרב ישן, ואי אפשר להכנס עתה, אולם מוהרנ"ת שלא היה לו לאן ללכת, החליט להשאר שם עד שיקיץ הרב משנתו. מוהרנ"ת התיישב שם והמתין. שעה זו של המתנה היתה לו למעט מנוחה לאחר כל מה שעבר עליו.

בבית הרב

לאחר שנפתחה הדלת, נכנס מוהרנ"ת אל הרב.

במשך שהותו של מוהרנ"ת באיסטנבול, פגש שם ביהודי בשם ר' יחיאל מצפת, שגר באלכסנדריה חמשה חודשים, הלה ששמע שמוהרנ"ת נוסע לאלכסנדריה, מסר בידו מכתבי המלצה לרב וליהודי מכובד בעל השפעה, גביר בשם ר' אברהם טילקא. המכתב שמוהרנ"ת מסר בידי הרב שנפגש עמו עתה סייע לו מעט, אולם הדו-שיח ביניהם היה קשה מאד, מוהרנ"ת דיבר רק אידיש ולשון הקודש אשכנזית, בעוד שהרב דיבר רק לשון קודש בהברה ספרדית וערבית.

הרב שאל למוהרנ"ת בקפידה: "איך נוסעים עכשיו בעת כזאת לארץ ישראל שנשמע מלחמה כזאת עם יוון?"

מוהרנ"ת ביקש: "על כל פנים, מאחר שכבר באתי, יתן לי לעת עתה על כל פנים אכסניה".

הרב שאל: "האתה יכול לפרוע?"

"האם אין כאן הכנסת אורחים?"-שאל מוהרנ"ת.

ענה הרב: "כאן יש תקנה שלא לקבל אורח כי אם עד שלשה ימים".

מוהרנ"ת השיב: "טוב, אנחנו נאכל משלנו אחר שלשה ימים, רק לעת עתה יתן לנו אכסניה להניח החפצים שלנו".
מוהרנ"ת נשלח לביתו של ר' משה גבאי, חזן בית הכנסת. ר' משה קבל את מוהרנ"ת בסבר פנים יפות, ואמר לו שלום וברוך הבא.

בביתו של ר' משה גבאי

מיד עם התאכסנו בביתו של ר' משה גבאי, התעניין מוהרנ"ת איך להגיע שוב לנמל בכדי לאסוף את ר' יהודה אליעזר, וכן ליטול את חפציהם שנשארו בספינה. אולם מוהרנ"ת לא ידע מקום הספינה ואיך להגיע אליה בין רבוי הספינות העוגנות בנמל. ר' משה הבין מיד למבוכתו של מוהרנ"ת, ושלח עמו את בנו שיעזור בידו. הם הלכו לנמל וחיפשו שעות ארוכות עד שמצאו סירה קטנה שהשיטה אותם לאניות העוגנות במפרץ. אולם בסופו של דבר שבו לפנות ערב לביתו של ר' משה בידים ריקות, כאשר כל אותה עת לא הצליח מוהרנ"ת לדבר עמם בצורה שוטפת מחמת שלא הבין את שפתם.
בחסדי השי"ת הזדמן לביתו של ר' משה, יהודי מסלוניקי בשם ר' אהרן, והוא הבין לשפתו של מוהרנ"ת. כששמע את הקורות אותו, נתעוררו רחמיו עליו, ומיד חזר עמו לנמל. הם נכנסו לסירה קטנה ששטה הלוך ושוב בין כל האניות בהורדת נוסעים והעלאת נוסעים אחרים, אבל עוד לא הצליחו למצוא את אניתו של מוהרנ"ת. כבר התחיל להחשיך, ובלית ברירה חזרו לביתו של ר' משה.

שם רבינו הנורא באלכסנדריה של מצרים

בדרך, שאל ר' אהרן את מוהרנ"ת אם יש בידו איזה ספרים חדשים.
"ובזה החיה אותי" כותב מוהרנ"ת בסיפוק רב "ותיכף השבתי לו שיש איתי ספר חדש שלא ראיתם אותו עדיין במדינה זו, ושם הספר "ליקוטי מוהר"ן" וזה הענין החיה אותי מאד, ואמרתי בלבי שבשביל זה לבד כדאי כל היסורים וטלטולים שיש לי, שאני עכשיו כמו בגלות מצרים, שאני נע ונד ומטולטל ומבולבל באלכסנדריה של מצרים, אשר מעולם לא עלה על דעתי להיות בכאן. אבל כשאני זוכה להזכיר באלכסנדריה בשוק שם הספר של רבינו הנורא ז"ל בשביל זה הכל כדאי. כפי מה שאני מאמין ויודע קצת גדולות קדושת נוראות זה הספר, וגודל הפעולות טובות ונוראות שעושה בעולם וכו' וכו' ואם לא הייתי בכאן, מי יודע מתי היה נזכר זה הספר בכאן, ואם לא באתי כי אם בשביל זה- די! בפרט שהבנתי תיכף שעל ידי שאלה הזאת בודאי אזכה למכור כאן איזה ספר. (וכן הוי)".

הליכותיהם של הספרדים במצרים

בביתו של ר' משה גבאי ארחו אותו בחום ובסבר פנים יפות:

"התפללתי מעריב וספרתי ספירת העומר, וקודם שגמרתי, בא הבעל הבית ר' משה וקיבל אותי בסבר פנים יפות..."

מעניין במיוחד הוא תיאורו של מוהרנ"ת שמוצאו מאוקראינה ונוכח לראשונה בבית ר' משה גבאי במנהגיהם ובהליכותיהם של יהודי עדות המזרח שמעולם לא חזה בהם:

"...אחר כך באו לשם בני הנערים כמו בני ט"ו או ט"ז שנה ויותר, וישבו לפני בעל הבית, וקראו לפניו הפרשה 'במדבר' בניגון ונקודות שלהם... ואחר כך אכלנו סעודת הלילה, ואכלנו עיסה שקורין "לאקשין" (איטריות) עם גבינה, בידים, ועם לחם כדרכם, והכל היה חביב בעיני מאחר שזכיתי עכ"פ שיהיה לי מקום מנוחה ללון במקום רחוק, וגם נותנים לי לאכול ב"ה... וישנתי שם על הקרקע... ונתנו לי איזה יריעה וכר של קש כדרכם, וישנתי שם, והכל היה בעיני יקר מאד..."

למחרת בבוקר הלך מוהרנ"ת לטבול במקווה. "וזה החיה אותי מאד מאד, כי זה יותר משני שבועות שלא זכיתי לטבול במקוה". הוא לוה מאחד מתושבי המקום טלית ותפילין, כי כאמור כל חפציו היו עדיין בספינה שטרם מצאה. התפלין, מציין מוהרנ"ת, היו הרבה יותר קטנים מאשר באירופה ורוב הטליתות היו עשויות מצמר גפן (כותנה). לאחר מכן כיבדו אותו בקפה ו'פת הבאה בכיסנין'.

כמה מאנשי העיר שהגיעו לשם, חלקו כבוד לאורח החדש "האירופאי". הוא שאל והתעניין אצלם מהי הדרך הטובה ביותר להגיע לארץ ישראל. מכל ההצעות, מצאה חן בעיניו ההצעה לנסוע דרך הים לנמל צידון.

הספינה נמצאה

חג השבועות מתדפק על הפתח. ביום ו' ערב ש"ק שהיה גם ערב שבועות (שחל אז ביום א' וב'), מיד לאחר שסיים מוהרנ"ת תפילתו, יצא בחברת ר' אהרן אל הים למצוא את ספינתו בה היה עד עכשיו ר' יהודה אליעזר. מוהרנ"ת החליט ויהי מה: היום צריך הוא למצוא את הספינה, כי "היום ערב שבת שהוא ערב שבועות, ואם ח"ו לא אמצא היום הספינה כמו אתמול, מה אעשה בשבת ושבועות כשאהיה ח"ו לבדי בלא חבירי ר' יהודה אליעזר. כי איך יערב לי שמחת שבת ויו"ט כשאהיה ח"ו נתעה מחבירי וספינתי, והוא ממני. ובשבת ויו"ט ודאי אי אפשר לבקש".

בתחילה שכרו כלי שיט קטן אבל לא הצליחו למצוא את האניה. אחר כך עלו על סירה יותר גדולה ועברו מאניה לאניה ולא ראוה. "והתחלתי לצעוק בקול: 'יהודה לייזר! יהודה

לייזר!' ואין קול ואין עונה. אחר כך באנו סמוך לספינתינו ולא הכרתי אותה... ובחסדי השם באנו לספינה שלנו, ותיכף ראו אותי המאטראסין והתחילו לצעוק אלי ולקרות את ר' יהודה אליעזר... וגודל השמחה שהיה לי אז כשזכיתי לראות אותו אין לשער, וגם על ר' יהודה אליעזר היה שמחה גדולה כי הוא היה לו גם כן כליון עינים גדול מאד על שנתעכבתי כל כך קרוב למעת-לעת. ברוך ה' הגומל לחייבים טובות אשר עזרני עד כה ונתן לי כח לסבול הכל בחסדו הגדול..."

הם נטלו בשמחה את חפציהם וחזרו לביתו של ר' משה, "ברוך השם, הכל שלום".

מוהרנ"ת מסכם את פרק זה של ענויי הנפש: "ועזרני השי"ת לבוא לבית האכסניא שלי, ועלינו על העליה המיוחדת שישנתי שם בלילה, ושם הנחתי כל החפצים בשלום. ונתתי שבח והודיה להשי"ת שהביא אותנו ביחד בשלום, וגם תהלה לא-ל יש לנו אכסניא טובה, עליה מיוחדת שיכולים לעשו"ת בה מה שנרצה, ללמוד ולהתפלל כדרכינו שמשונה הרבה מהספרדים. ב"ה אשר עד כה עזרני".

חג השבועות במצרים

באותו יום נתבשרו על אניה שהיתה אמורה לצאת לצידון זמן קצר אחרי יום-טוב, הדבר שימח מאד את לבבם.

אז התחילו להתכונן לשבת ושבועות. מוהרנ"ת ור' יהודה אליעזר שכבר היו עכשיו בצותא, שמחו מאד שהגיעו לאלכסנדריה לחגוג את חג השבועות בין יהודים במקום להיות לבדם על האניה בין גויים ערלים: "ושמחנו מאד שזכינו אחר חלישו"ת ויסורין כאלו וטלטולים כאלו שהיה לנו על הים, לבוא על חג השבועות ושבת קודש למקום מנוחה ב"ה".

כמו כן נוספה שמחה על שמחתם שנזדמן להם יהודי מאוקראינה, ששב זה עתה מארץ ישראל, והוא התאכסן עמהם באותה אכסניה אצל ר' משה גבאי, והיה להם עם מי לדבר.

אף את ליל חג השבועות בצוותא עם הספרדים שבמצרים-מתאר מוהרנ"ת בהתפעלות: "במוצש"ק ליל א' של שבועות נתקבצו כמה אנשים לבית בעל הבית שלנו, והיינו נעורים שם, והיה זה לנו לנחת גדול, ואמרנו כל התיקון, וגם האדרא רבה, כי שם הלילה גדולה בעתים הללו קרוב לכפליים משיעור הלילה שלנו... אבל אעפ"כ לא היה לנו צער מנידוד השינה, כי ישבנו שם בהרווחה גדולה על המצעות שלהם, ובכל פעם נתנו לנו קפה לשתות, וסמוך ליום נתנו לכל העולם יין שרף טוב עם מרקחת של קליפת מאראנצין. גם סמוך לאור היום התחילו קצת ספרדים לנגן שירות ותשבחות, קצתם הידועים לנו, וקצת אחרים בניגונים משונים שלהם. וגם ניגנו יה רבון עלם וכו' בניגון ונקודות משונות

משלהם... ואעפ"כ היה לי נחת גדול מאד, והייתי מנגן עמהם... ושמחתי ששמעתי שבכל מקום מזמרים ומשבחים לשמו הגדול יתברך ויתעלה... ואז הלכנו לטבול... ואחר התפילה אכלנו אורז עם חלב ודבש, כי כך המנהג שלהם לאכול בשבועות דבש וחלב. גם בליל ב' של שבועות עזרני השי"ת שהיה שם אחד שאכל גם כן אצל בעל הבית שלנו, והתחיל לרקד... ורקדנו עמו יחד... וזה היה יקר בעינינו מאד שזכינו לשמוח ולרקוד בחג הקדוש הזה זמן מתן תורתינו במקום רחוק ומשונה כזה מה שלא עלה על דעתנו, כי היינו סבורים שח"ו נתעכב על הספינה בשבועות ח"ו, ועכשיו עזרני השי"ת לבוא אל העיר לאכסניה טובה ולשמוח בשבועות בריקודין בעזהי"ת".

עוד מודה מוהרנ"ת להשי"ת שעזרו לחדש שם בתורה מענין מתן תורה דברים נאים.

* * *

תם הכסף

במוצאי יו"ט, נקלע מוהרנ"ת שוב לדאגותיו הכספיות הטורדות, שבשבת ויו"ט דחק אותם: מאין יקח עתה מעות להמשך הנסיעה. הוא ידע שאין לו אפשרות אחרת אלא לגשת לרב ולבקש ממנו לעורר את בני הקהילה שיסייעו בידו בממון, בכדי שיוכל לבצע את משאלתו הקדושה ולבוא לארץ ישראל. הדבר גרם לו אי נעימות, במיוחד מפני שעדיין היה זכור לו קפידת הרב עליו מפני מה הוא נוסע בעת סכנה זו לארץ ישראל. עוד מוסיף מוהרנ"ת, כי לרעהו ר' יהודה אליעזר נאבד כובעו העליון על הים, ואין זה לפי כבוד הרב להכנס אליו ללא כובע מכובד.

"אמת" הרהר מוהרנ"ת "שבמדינה רחוקה כזאת, בלא זה אנו משונים בעיניהם מאד, על כן איך שמלובשים שם, הכל נכון לפניהם. אעפ"כ היה לי קצת צער מזה, כי לא היה לנו לכבוד לכנוס כך להרב, אך מה לעשו"ת וההכרח לא יגונה..."

ואמנם מוהרנ"ת ור' יהודה אליעזר נכנסו אל הרב. אך כאשר יגורו בא: "ובאנו להרב, והשיב לנו תיכף שאין יכול לעזור לנו כלל. וכל מה שדברנו לא הועיל... ואמר לנו ששום אדם לא ירצה ליתן בשביל אנשים שהולכים עכשיו להשתטח על קברי צדיקים בארץ ישראל, כי הוא דבר זר אצלם, ואם היה לנו ממון בעצמינו-הרשו"ת לנו לעשו"ת מה שנרצה, אך ליתן נדבה בשביל זה לא ירצו. ואני טענתי עמו... וכי מפני שאני נוסע לדבר מצוה להמשיך עלי קדושת ארץ ישראל אין צריכים לעזור לי? אבל הוא לא שמע אלי... רק אחר כך, אחר הפצרות רבות שבקשנו אותו שהוא יעשה את שלו וישלח שני אנשים, וה' הטוב בעיניו יעשה, אח"כ השיב בשפה רפה שישלח, כמי שאומר אני אשלח אנשים אבל לא יפעלו מאומה, והלכתי משם בפחי נפש..."

ספרי רבינו בסאלוניקי

לבסוף, מסכם מוהרנ"ת-גמל עמו השי"ת חסד מה שלא עלה על דעתו. הוא השיג את הסכום הנדרש מכמה מקומות. ראשית מהגביר הנזכר לעיל (ר' אברהם טילקא) וכן בני הקהילה נתנו את חלקם, ובעיקר, מציין מוהרנ"ת בסיפוק, שזכה למכור כמה ספרי רבינו ביניהם ליקוטי מוהר"ן, וספר האלף-בית (ספר המידות), ומכל זה התאסף אצלו סכום שיוכל להמשיך בנסיעתו.

ועל הכל-מסיים מוהרנ"ת: "היה יקר בעיני מאד שזכיתי להשאיר ספרי רבינו ז"ל במדינה רחוקה כזאת. גם ר' אהרן הנ"ל קנה ממני שני ספרי ליקוטי מוהר"ן וב' ספרי אלף-בית להוליכם לסאלוניקי, שהיא עיר גדולה לאלקים במדינות ישמעאל, וישראלים דרים שם הרבה..."

לכיוון העיר צידון

מוהרנ"ת מתכונן לקראת התחנה האחרונה לפני ארץ ישראל. אולם עדיין היה מסופק באיזה דרך יסע, שמא עדיף לנסוע לצידון, או לעכו או ליפו. עדיפות יתירה היתה בעיניו העיר צידון, כיון שהיא הקרובה ביותר ליעדו, צפת. אולם מכיון שלא שלט בשפת אנשי המקום, היה קשה לו לכלכל את דרכיו כפי רצונו, וקשה היה לו להשיג אניה שתובילהו למחוז חפצו.

ביום חמישי נודע להם על ספינה שהיתה אמורה להפליג לצידון ביום המחרת. אולם עדיין היה עליהם לסדר את מסמכיהם, והתעכבו עקב כך עד יום שישי בצהריים.

כשהאישורים המתאימים היו מוכנים סוף סוף-עדיין רב החובל לא היה מוכן. כמנהג אנשי האזור ההוא (מזרח התיכון) הוא שינה כל רגע את המחיר. בתחילה ביקש שלושים טאלר לשניהם, אח"כ חמישים טאלר לשניהם, אח"כ חמישים לכל אחד מהם... רק לאחר התערבותו של ר' אהרן, הגיעו להסכמה: ארבעים וחמישה טאלר לשניהם.

בחיפזון יצאו ממצרים...

לאחר יום עמוס וקשה של טרדות וטלטולים מהכא להתם ומהתם להכא, הגיעו איך שהוא לידי עמק השוה: "ובגודל חסדי ה' וישועתו ועזרתו הגדולה יצאנו מאלכסנדריא ביום ו', עש"ק פרשת נשא, בערך ב' או ג' שעות קודם קבלת שבת קודש, ויצאנו בחיפזון גדול. ומגודל החפזון לא קנינו צידה לדרך כי אם מעט אוגירקיס (מלפפונים) ולחם מעט... ויצאנו ממש כמו שיוצאים ממצרים בחיפזון, "וגם צידה לא עשינו לנו"... ובאנו אל הספינה הגדולה קודם קבלת שבת בערך ב' שעות, ונתננו שבח גדול להשי"ת שזכינו לצאת ממצרים..."

מוהרנ"ת מוצא מקום לציין בסוף פרק אלכסנדריה, שגם כניסתו למצרים היתה בלית ברירה: "כי באמת בכל הדרך שהלכתי מאיסטנבול לאלכסנדריא היה לי צער כשזכרתי שאני מוכרח עתה לילך למצרים, והייתי מצפה היום והשעה לצאת משם, ובחסדי השי"ת יצאנו משם בזריזות בעזהי"ת".

* * *

על קצה גבול ארץ ישראל

ביום ראשון הפליגה האניה לדרכה.

הים היה סוער, ומוהרנ"ת היה חלש למדי, אך הוא מדגיש: "שהכל היה בחסד, ולא הייתי מוטל למשכב כמו בהדרך מאיסטנבול לאלכסנדריא".

הם המשיכו בנסיעתם, עד יום חמישי. ביום זה לפנות ערב נראתה לעיניהם היבשה, והיא היבשה שעל גבול ארץ ישראל...

בעיר צור

ביום שישי בבוקר נראתה לפני הנוסעים מרחוק עיר אחת. המלחים הודיעו להם כי עוברים הם עתה את העיר עכו. רב החובל לא הסכים לעצור והם המשיכו עד שהגיעו לעיר צור, על גבולה של ארץ ישראל, ביום שישי בצהריים. הטילו המלחים שם עוגן.

המלחים עלו לחוף, ומוהרנ"ת, שלא נשארה שום צידה בכליו כי אם מעט לחם יבש (צנימים), נתן כסף בידיהם וביקשם לקנות לו מעט לחם טרי וקצת ירקות לכבוד שבת.

בעיר צידון

כשעתיים לאחר חצות הלילה, העלו אנשי הספינה את העוגן, והמשיכו בהפלגתם, עד שהגיעו בחצות יום השבת קודש, י"ט סיון, לעיר הסמוכה, צידון. המלחים הטילו שם עוגן, והספינה נעצרה.

רב החובל רצה להמשיך לעיר הבירה ביירות, וצוה איפוא על מוהרנ"ת ור' יהודה אליעזר לרדת מיד מהספינה. הם הפצירו בו שמפני קדושת השבת יואיל לתת להם להשאר בספינה עד הערב. לאחר הפצרות רבות נענה רב החובל למשאלתם. אולם מיד עם רדת החשיכה, כשמוהרנ"ת עדיין לא סיים את ברכת המזון של סעודה שלישית, ציוו עליהם לעזוב מיד את הספינה.

בלית ברירה, מבלי לדעת לאן לפנות, נאלצו ליטול עמם את מטלטליהם ועזבו את הספינה.

רעש והמולה קידמו את פניהם, סבלים ערביים "התנפלו" עליהם לישא את מטלטליהם עד הרציף תמורת תשלום מועט. אולם לבו של מוהרנ"ת כבד היה עליו: להיכן יפנה בשעה זו של חשיכה בעיר זרה ומנוכרת שגם את שפתם לא ידע.

כשהגיעו אל רציף הנוסעים פגשו לשמחתם הרבה ביהודי שבא לקראתם, ואם כי בתחילה לא ידעו כי הלה מזרע ישראל הוא, אך מיד הוא נתוודע אליהם "וקירב אותנו מאד, ונתן לנו מקום סמוך לבית המכס להניח שם החפצים וללון שם בלילה... וגם הביא לנו מחצלת ופירש לפנינו, והיה לנו מקום מנוחה ב"ה. ותיכף נתקבצו אלינו איזה ישראלים ודיברו עמנו, וקרבו אותנו מאד... אחר כך דברתי עמהם איך לוקחין בכאן משקה להבדלה, ובצידון אין בנמצא יין מחמת החום, רק שכר וי"ש... והיה שם השמש והביא לי י"ש ועלים של עלי לימוני'ס להריח, והבדלתי בעזהי"ת".

תוך כדי שיחתו של מוהרנ"ת עם אנשי המקום, הודיעו לו הללו שבקצה העיר נמצא קברו הקדוש של זבולון בן יעקב. ויש אומרים שגם אחיו יששכר נקבר שם. שמחה וחדוה הציפו את לב מוהרנ"ת שיזכה להיות על קבר שבט מישראל. הוא מסיים: "ברוך ה' אשר הביאני עד הלום, עד גבול ארץ ישראל".

על ציון הקדוש של זבולון בן יעקב

בבקרו של יום ראשון, כ' סיון, זכה אמנם מוהרנ"ת להשתטח על ציונו הקדוש של זבולון. מאורע זה מתאר מוהרנ"ת בעליצות לב:

"ובבוקר נכנסתי לצידון, והלכנו על קבר זבולון ויש שם היכל נאה על קברו ומנורות בשמן זית, ויש שם שומר ישמעאל אחד, כי גם הישמעאלים מכבדים זה הקבר מאד. ומה נשיב לה' כל תגמולוהי עלינו שזכינו גם להיות על קבר קדוש ונורא כזה, והדלקתי שם שמן זית. וחזרנו משם. ואחר כך אמרו לנו שעיר צידון בעצמה עדיין אינה ארץ ישראל, רק מקבר זבולון ואילך משם מתחיל גבול ארץ ישראל..."

נזכה להמשיך עלינו קדושת ארץ ישראל

"במה נקדם ה'" מסיים מוהרנ"ת את מחצית הראשון של מסעו "שזכינו היום, יום א', כ' סיון, להשתטח על קבר הנורא הנ"ל בארץ ישראל, וביום מחר אי"ה אנו מוכנים ליל לצפת תובב"א. השי"ת יביאנו לשם לשלום, ונזכה להמשיך עלינו קדושת ארץ ישראל באמת, אמן כן יהי רצון---"

* * *

פרק ל - בארץ ישראל

נכנסתי לגבול ארץ ישראל

"ושכרנו חמורים ללילך ביום ב' לצפת..."-מתחיל מוהרנ"ת לתאר את צעדיו הראשונים בארץ ישראל. הם יצאו בשיירה של חמש עשרה חמורים ביום ג' בערב.

הם רכבו על החמורים כל הלילה של אור ליום ד' עד שתי שעות ביום, החום היה כבד מדי בכדי להמשיך, והשיירה נעצרה לנוח.

"ובלילה זאת" כותב מוהרנ"ת בלב מלא גיל "נכנסתי לגבול ארץ ישראל בוודאי, והיה לנו שמחה גדולה"...

בצפת-"המה ראו כן תמהו..."

"ביום חמישי, פרשת שלח לך, כ"ד סיון, באנו לצפת... ומיד כשבאנו לשם יצאו תיכף אנשים לקראתינו המה ראו כן תמהו שבעת הזאת יבואו אנשים לארץ ישראל, והיה עליהם שמחה וחדוה גדולה כשראו אותנו---"

האנשים הללו היו מקהילת הפרושים (מתנגדים). הם קיבלו כאמור את מוהרנ"ת בשמחה גלויה, ושאלו אותו אם יש לו איזה ידיעה מהמשולחים שלהם, שנסעו מכאן סמוך לשנתיים וכל אותה העת לא שמעו מהם דבר.

מוהרנ"ת השיב להם שפגש אותם באיסטנבול והוא נושא אגרת מעמם. ובגלל סכנות הנסיעה דרך הים הם נסעו בדרך יבשתית, וכי הם מקווים להגיע בקרוב.

שמחתם והתרגשותם גברה שבעתיים, "ותיכף חטפו כל החפצים שלי והכניסום לתוך איזה בית הסמוך, ושיחרו פני מאד ליתן להם האיגרת מיד, ותיכף פתחתי התיבה והוצאתי האגרת שלהם..."

עם הגאון ר' ישראל משקלאב

מרוב חיבה והערצה נטלו את מוהרנ"ת והביאוהו לפני ראשם ומנהיגם, הלא הוא הגאון הידוע רבי ישראל משקלאב זצ"ל, מתלמידי הגר"א מוילנא, בעל "תקלין חדתין", שעלה זה מכבר עם תלמידי הגר"א לארץ ישראל, וייסדו את קהילת הפרושים בצפת.

כשמוהרנ"ת הגיע לבית הרב רבי ישראל, נתקבצו לשם אנשים רבים מאד "עד שהוכרחו להעמיד שומרים שלא ידחקו כולם ליכנוס אל הבית". מוהרנ"ת חזר בפני רבי ישראל שנית על הפגישה עם הפרושים, ומסר בידו את האגרת.

עם מנהיגי הפרושים

הקהילות בארץ ישראל התפרנסו בתקופה ההיא בדוחק גדול מאד, והיו תלויים כמעט לגמרי בכספים שהביאו המשולחים שלהם מהתפוצות.

"ותיכף שלחו שליח מיוחד לירושלים להודיע זאת לר' מענדל הראש שלהם, היושב בירושלים... והיה שמחה גדולה ועצומה ממה שבאנו ובשרנו להם בשורה טובה אשר כל כך נפשו"ת תלויים בזה".

עם מנהיגי החסידים

הבשורה על בואו של מוהרנ"ת הגיעה גם לקהילה החסידית אשר בצפת, וגרמה להתרגשו"ת מרובה. עברו כמעט שנתיים מאז שמישהו בא לבקר בארץ ישראל.

קהילת החסידים בצפת שתקעה יתד באלול שנת תקל"ז (1777) ע"י מנהיג החסידים הרה"ק ר' מנחם מענדל מוויטבסק, היתה מבוססת מאד. שכנו אז שם כמה מגדולי צדיקי החסידות. מוהרנ"ת התקבל על ידי כולם בחיבה ובהערצה רבה.

לבקשת אנשי המקום נחפז מוהרנ"ת לביתו של אחד ממנהיגי עדת החסידים בעת ההיא ומהממונים הראשיים על קופת ארץ ישראל, הלא הוא הרה"ק ר' גרשון מרגליות הרב מסקאליע, חתנו של הרה"ק ר' ישכר בער מזלאטשוב, וממקורביו הנאמנים של הרה"ק ר' לוי יצחק מברדיטשוב.

"ונזדרזתי והלכתי לבית הרב מסקאליע... והיו שם אנשים הרבה, וכולם קיבלו אותי בשמחה רבה ועצומה מאד. וכולם נבהלו נחפזו ונפלא בעיניהם ענין זה מאד שעכשיו בעת הזאת יבואו אנשים על מנת לחזור, רק לדרוך על אדמת ארץ הקודש..."

מוהרנ"ת מציין שבין האנשים הרבים שהגיעו לראותו, היתה גם מרת פערל אחותו של רבינו. שהתאלמנה מקרוב.

אתם החייתם את כל ארץ ישראל

כולם השתוממו על כך שמישהו יסכן את עצמו לבוא לא"י בזמן כזה... הם גם שמחו לשמוע שהיה אפשר לנסוע דרך הים מכיון שהדרך היבשתית היתה יקרה יותר, מעייפת ומסוכנת יותר. הם התלהבו מאד וקראו: "אין אלו אנשים כלל, רק הם מלאכים שנשלחו מן השמים... וכולם אמרו שאנחנו מחיים כל ארץ ישראל על שבאנו לשם"...

בין הנוכחים היה גם הרה"ק ר' בנימין זאב מבאלטע, מתלמידיו המובהקים של הרה"ק רבי פנחס מקוריץ, אף הוא נענה ואמר למוהרנ"ת: "אתם החייתם את כל ארץ ישראל". הקהל התאסף סביב מוהרנ"ת ור' יהודה אליעזר, וביקשו חדשו"ת ממשפחותיהם "ההביאו איגרות?". אולם מוהרנ"ת לא סיפר על נסיעתו לאף אחד עד ממש סמוך לנסיעתו-כי הרי הוא בעצמו היה מסופק באם יסע בסוף או לא, ולכן לא הביא שום מכתבים. אף על פי כן, הוא סיפק מעט מידע על המשפחות שהכיר שם באירופה.

תורת רבינו בארץ הקודש

יותר מחודש שהה מוהרנ"ת בארץ הקודש, והתקבל בחום בכל מקום שהלך. הוא העביר את זמנו כרגיל: בלימוד ותפילה, והמשיך לכתוב חידושים, כאשר הוא מנצל כל הזדמנות להפיץ את תורות רבינו, ולמסור משיחותיו הקדושו"ת ברבים.

הוא מציין כי בליל שבת קודש הלך לבית רבי גרשון מרגליות מסקאליע "וגם שם אמרתי לפניהם כמה דברי תורה מרבינו הנורא ז"ל. וכל זה היה לי לששון ולשמחה גדולה שזכיתי בארץ הקודש לספר דברי תורה מתורתו הנוראה של רבינו ז"ל".

על קברי הצדיקים בצפת

מוהרנ"ת השתטח על קברי הצדיקים אשר בארץ הגליל, ונעתיק מלשונו את כל ביקוריו בקברי הצדיקים:

"ביום ו' הלכתי על קבר האר"י ז"ל, ושם אצלו מונח ר' משה קורדאווירו ז"ל, ור' שלמה אלקבץ ז"ל שחיבר "לכה דודי", ושאר צדיקים נוראים. ובסמוך לשם קבר הבית יוסף והאלשיך וכו', ועמדנו אצל קבר האר"י ז"ל ושפכנו שם שיחנו".

"ביום א' פרשת קרח הייתי על מערת הושע בן בארי וכנגדו מערת בארי אביו... גם בדרך הלוכינו למערת הושע היינו אצל הינוקא ואצל ג' הצדיקים שאמר עליהם האריז"ל שהם בחינת אברהם יצחק יעקב, ובתוך המערה של הרב מוואלטשיסק. ושם מונחת בתו של רבינו ז"ל הצדקת מ' מרים ז"ל עם בעלה ובנה ז"ל. ועוד היינו אז אצל שאר צדיקים".

"ממערת הושע, חזרנו והלכנו ובאנו להקבר של התנא רבי פנחס בן יאיר".

"משם חזרנו והלכנו להמקוה של האר"י ז"ל".

"ביום ב' הייתי על קבר התנא ר' חוצפית המתורגמן אחד מעשרה הרוגי מלכות, ועל קבר יהוידע הכהן המונח סמוך לשם".

עשרה מיני נגינה

במשך שהותו של מוהרנ"ת בצפת, נפגש עם הגה"צ רבי שמואל הלר רבה של צפת בימים ההם. הלה סיפר למוהרנ"ת שמשום איזה ענין קיבל על עצמו לומר כל התהילים מידי ערב שבת קודש על ציונו הק' של האר"י ז"ל, הוא שאל בעצתו של מוהרנ"ת כיצד לנהוג אם יקרה ולא יוכל לקיים מנהגו זה.

מוהרנ"ת הציע לו לומר את עשרת פרקי התהילים של 'תיקון הכללי' בכל יום, מכיון שבהם כלולים כל העשרה מיני נגינה שעליהם מבוסס ספר התהילים (שיח שרפי קודש א'-תקפ"א, ראה "ימי שמואל" פרק ה')

"במדרש הנורא של רשב"י"

מוהרנ"ת חפץ מאד להיות במירון על קבר הרשב"י זיע"א ביום ג', ערב ראש חודש תמוז. היו לו מניעות שונות על כך "אבל השי"ת עזרני ששברתי המניעות בעז"ה, ונסעתי למירון... ובאנו למירון סמוך לחצות היום, ונכנסנו להמדרש הנורא של רשב"י ובנו ר' אלעזר, ואמרנו שם תהילים ותחינות ובקשו"ת על קבריהם הנוראים..." מוהרנ"ת מציין: "ולא זכיתי לשפוך לבי שם כרצוני. "

הוא ממשיך: "משם הלכנו והיינו על קבר התנא ר' יוחנן הסנדלר... ועל קבר ר' יוחנן הנ"ל עזרני השי"ת שנתעוררתי יותר קצת..."

"משם הלכנו ובאנו להמערה של הילל הזקן ותלמידיו, ונכנסנו לשם, ושתיתי מהמים הנובעים שם בתוך כמה קברי תלמידיו, ועי"ז נתחזקתי קצת ונכנסתי עד מקום הילל הזקן אשר מקומו נסגר, ושם שפכתי שיחתי קצת בהתעוררות, ואח"כ בא עלינו שמחה שם, והתפללנו שם מנחה בשמחה, ורצינו לילך משם למערת שמאי, אבל האנשים עיכבו אותי."

"גם הייתי על קבר התנא רבי יצחק שמונח בחצר של רשב"י".

בדרך למירון וגם בחזרתו משם השתטח מוהרנ"ת על עוד קברים, וביניהם רבי יוסי דמן יוקרת, רבי יהודה בר אלעאי, רבי בנימין בן יפת וגם היה במערת הינוקא (חיי מוהר"ן קל"ח).

* * *

באדמת קודש טבריה

ביום חמישי הלך מוהרנ"ת ור' יהודה אליעזר לטבריה. גם שם גרמה הידיעה בואם להתרגשו"ת גדולה, וקבלו את פניהם בכבוד גדול.

במשך עשרת ימי שהותם בטבריה השתטחו על קברי הצדיקים הטמונים שם כפי שמוהרנ"ת מפרט:

"ביום ו' הייתי על הבית החיים על קבר רבי נחמן מהארידענקא, ורבי מענדל וויטבסקער, ורבי אברהם קאליסקער, והרב משפיטאווקא, ושאר צדיקים נוראים".

"משם הלכנו ובאנו למערת רב כהנא ותלמידיו. משם הלכנו ובאנו על קבר התנא רבי מאיר בעל הנס... ורחצנו בחמי טבריה."

"גם היינו על קבר רבי ירמיה שנקבר מעומד."

"ביום ב' פרשת חוקת היינו על ציון רבי עקיבא וכ"ד אלף תלמידיו שמונחים באותו ההר הגבוה. ובראשו ציון רבי עקיבא, וכנגדו מערה של אשת רבי עקיבא. משם חזרנו והלכנו עד שבאנו למערת רבי חייא ובניו, וחזרנו לביתינו".

אכסנייתו של מוהרנ"ת בטבריה היתה בביתו של רבי דוד בהרב מחמעלניק, אצלו עשה את השבת בשמחה.

"ביום ג' היינו על קברי רבי יוחנן בן זכאי ותלמידיו, ואצלו בסמוך מונח בצד אחד ר' יוחנן מרא דארעא דישראל ומצד הב' רב אמי ורב אסי, ושם בסמוך מונח בעל השל"ה".

"ביום ד' היינו על קברי הנשים הצדקניות אשר מקומם רחוק מהעיר קצת, והם: אלישבע בת עמינדב וציפורה אשת משה, ויוכבד אם משה ואהרן וחולדה הנביאה ובלהה וזילפה ואביגיל, ויש אומרים גם אסתר המלכה."

"ביום ה' חזרתי והלכתי על מערת רב כהנא ותלמידיו."

"ביום ו' חזרתי והלכתי על הבית החיים והייתי על קבר רבי מענדל פרימשלאנער ושאר צדיקים..."

ביום שבת קודש סעד מוהרנ"ת על שולחנו הטהור של הרה"ק ר' זאב וואלף מטשארני-אוסטראה, מתלמידי המגיד ממעזריטש, אשר קבע את מקום משכנו בטבריה.

* * *

סיום המסע הקדוש

ביקורו של מוהרנ"ת בארץ הקודש מגיע לסיומו. הוא החל לעשו"ת את דרכו חזרה, דרך צפת וחיפה.

מצבו הכספי של מוהרנ"ת היה אז בכי רע. בטרם צאתו מסרו בידיו כתובת לאיש מסויים, שם היה אמור לקבל סכום נכבד, אולם כשהלך לקבל את הכסף נתנו לו רק סכום מועט: "חמישים גרוש". והיה לו צער גדול מכך, ולכן הוצרך להשאר בטבריה עוד שבת אחת מעל הצפוי.

"וחמל ה' עלי והזמין לי בדרך נס והשגחה נפלאה שבהיותי יושב שם בסעודת שחרית אצל איש אחד, שעשה סעודה עבורינו, ושם הזמין לנו השי"ת שפתאום באה אשה אחת ואמרה לי שתשלח עמי דייקא כלי כסף ויש לי רשו"ת למכרם באלכסנדריה ולמסור המעות ליד בנה בחוץ לארץ. ונתתי שבח והודיה להשי"ת שחמל עלי בהשגחה נפלאה במקום רחוק מביתי כזה, ולא עזב חסדו מעמי בעזרתו הגדולה".

ביום ב' יצא מוהרנ"ת את טבריה כאשר בני העיר מלווים אותו בכבוד גדול. ביום שלישי הגיעו לצפת, שם נשארו עוד שבוע והתחילו להתכונן לנסיעתם חזרה.

"ביום ג' פרשת פנחס" כותב מוהרנ"ת "יצאנו מצפת לחזור לביתינו, וליוו אותנו רוב החשובים ואנשים הרבה. עד כה עזרני ה'".

בעיר חיפה

הנה עומד ומתקרב חודש מנחם אב, ולראש השנה נשארו חדשיים ימים בלבד. מוהרנ"ת קיוה בכל לבו שיספיקו להגיע הביתה בזמן, בכדי להצטרף להקיבוץ באומאן בראש השנה.

הם יצאו מצפת כאמור ביום שלישי, והגיעו למחרת לחיפה, בכדי להשיג שם אניה שתובילם למחוז חפצם.

בעודם ממתינים לאניה "הלכנו על בית החיים על קבר ר' יצחק נפחא, וגם מונח שם רבי ירמיה דמן חיפה. משם הלכנו עד שבאנו למערת אליהו, ולא רצו להניח אותנו לכנוס, והיה כמה מניעות על זה, והשי"ת עזרני ונצחתי אותם, ונכנסנו כולנו לשם. והמערה חידוש נפלא, ושמחנו שם מאד, ואח"כ כשיצאנו עד שבאנו על פתח החצר של המערה התחילו לשיר ולזמר עד שבאנו לתוך שמחה גדולה, ורקדנו שם בשמחה בעזהי"ת. משם הלכנו עד שבאנו על קבר אלישע בן שפט אשר עד הנה עמד שם בית תיפלה שלהם וזה סמוך סתר אותה הפאשי, ועתה יכולים לילך על קברו הקדוש, ותהלה לא-ל היינו שם אנחנו כולנו בעזהי"ת."

מקום שדרך שם רבינו הנורא...

מוהרנ"ת שמח במיוחד להיות בעיר חיפה, שם פסע רבינו את פסיעותיו הראשונות על אדמת ארץ ישראל, וכן הוא כותב: "בחיפה ישבנו עד יום ד' פרשת מטות, והיה לי לנחת מה שנתעכבתי בחיפה שזכיתי להיות בארץ ישראל עוד כמה ימים, בפרט שרבינו ז"ל כשנכנס לארץ ישראל בא תחילה לחיפה ושם תיכף זכה מה שזכה... ברוך השם שזכינו לדרוך באדמת קודש, במקום שדרך שם רבינו הנורא ז"ל".

* * *

באי קפריסין

ביום רביעי עלו על האניה. הם יצאו מחיפה לכיון דרום, מצרים. הנסיעה היתה אמורה לערוך יומיים או שלושה, אבל הרוחות נשבו לצד הנגדי, ובמקום זה הם הגיעו ללימסיל שבקפריסין, שם עגנה האניה. אחרי כמה שעות ציוה רב החובל פתאום להעלות את העוגן. באותו רגע שהתחילו להכין את המפרשים להפלגה, נראו הם לעיניהם של חיל הים הטורקי בלימסיל, ואלה התחילו לרדוף אחריהם. הטורקים כנראה הבינו שהם מתומכי הפשא [המושל התורכי] מעכו שמרד נגד הסולטן הטורקי. הטורקים עלו על האניה ודרשו פדיון בעד כל נפש. הם ניצלו כל הזדמנות להכות ביהודים מכות נמרצות, ומכיון שהיה מדובר בפיקוח נפש, נתן להם מוהרנ"ת בלית ברירה את הכסף בשבת.

במצור ובמצוק

הללו הורידו את רב החובל בכח מהאניה. הרבה נוסעים ירדו מהאניה וחיפשו קונסול אוהד. כשמצאו אוזן קשבת, נודע להם שהאניה נעצרה. אולם הקונסול השתדל לשכור אחרת במקומה, וסידר עם רב החובל שיחזיר חלק מדמי הנסיעה. הוא גם ניסה להחזיר את דמי פדיון הנפש אך ללא הצלחה.

ביום א' הם שכרו אניה אחרת, ובמשך כל היום העבירו את חפציהם מאניה לאניה. הם יצאו ביום ב' בלילה אבל בגלל שהרוחות לא היו לטובתם-הגיעו לאלכסנדריה רק בשבוע הבא ביום ג'.

וכך, נסיעה בת שלשה ימים, ארכה שבועיים, כפי שסיפר רבינו ב"מעשה מבערגער ועני" שלפעמים הקשיים בסיום המצוה הם גדולים כמו (ואף יותר) מאלו שבעצם קיום המצוה (ראה "סיפורי מעשיות", מעשה י').

הסבל שעברו בנסיעה הזאת היה ללא שיעור. המזון שהביאו עמם כמעט ואזל כולו, ולא רק שאספקת המים היתה מוקצבת, אלא אף מעט המים שקיבלו היו באושים שעלתה בהם צחנה. מוהרנ"ת שוב סבל ממחלת הים "ואף על פי כן" מסיים מוהרנ"ת "הכל היה בחסד, ובצר הרחיב לנו השי"ת... ובחסדי ה' יתּ' עזרנו ובאנו ביום שלישי פּ' ואתחנן לק"ק אלכסנדריה".

* * *

באלכסנדריה שבמצרים

נסיעתו של מוהרנ"ת בימים טרופים שכאלו, נסכה בטחון ועוז בכמה אנשים מחו"ל שהיו בצפת ויראו לנסוע חזרה לביתם מאימת המלחמות על הים. הם החליטו עתה לשוב לביתם. הללו הודיעו למוהרנ"ת שבעוד יומיים יוצאת אניה לאיסטנבול, במחיר זול.

מוהרנ"ת שש לקראת אפשרות זו, שעוד יהיה סיפק בידם לחזור בזמן לראש השנה. הוא התחיל להתכונן למסע, אולם הוא התעכב בגלל סידורים טכניים שלא עלו יפה, ובתוך כך הפליגה האניה לדרכה. כתוצאה מכך נאלץ מוהרנ"ת להשאר עוד שלשה שבועות באלכסנדריה.

לאחר המתנה של שלושת השבועות נזדמנה להם שוב אניה היוצאת לאיסטנבול. הם שלמו דמי קדימה, אבל התברר שרב החובל רימה אותם. הם תבעו אותו על כספם אבל חלק ממנו נאבד. לבסוף יצאו את אלכסנדריה ביום ב', ב' אלול.

האניה היתה גדולה ובה מקומות בשפע לנוסעים, אולם הרוחות לא נשבו לטובתם, ותשע ימים תמימים לקח להם עד שהגיעו לאי היווני רודוס.

באי רודוס

הם ירדו ונכנסו לתוך האי. בהיותו שם, ניסה מוהרנ"ת כדרכו למכור כמה מספרי רבינו, אבל לא הצליח למכור כי אם העתק אחד מספר האלף-בית (ספר המידות). במשך שהותם ברודוס הצטיידו במזון טרי, לחם ויין וחומץ לימי הנסיעה.

ימי מלחמה

ביום ה' יצאו את האי רודוס, אבל עדיין לא נשבו הרוחות כפי המצופה, כאשר לפתע פתאום התפרצה רוח סערה, עד שנאלצו להוריד את העוגן ולעצור את האניה למשך יומיים תמימים.

רק ביום שישי הבא הגיעו לסאקיס. רוח מלחמה היתה בעיר, וכל רחובותיה מלאו בגייסות צבא. כארבעים אלף חיילים טורקים חמושים היו בכוננות להלחם נגד היוונים, הדבר כמובן לא הרגין את לב הנוסעים המודאגים בלאו הכי.

כשעברו דרך האיים היווניים בדרכם לאיסטנבול-הגיעו לאי קיוס, העיר נראתה כעיר רפאים שעלתה זה עתה בלהבות. בתחילת מלחמת השחרור היווני בתקפ"א (1821), כבשו היונים הרבה מאיי ים האגאי, אך אבדו אותם במשך הזמן. כשהורידו את העוגן בקרבת מקום, נודע להם שהעיר השרופה היא אחת מכשישים ערים ועיירות יווניות שנתפסו בחזרה ע"י הטורקים. אלה טבחו כשמונים אלף אנשים, נשים וטף.

ראש השנה תקפ"ג עמד בפתח. כבר היה יום ה' לפני ראש השנה ועדיין היו במרחק של כארבע מאות קילומטר מאיסטנבול. אין כל ספק שאת הימים הנוראים ייאלצו לחגוג על הספינה. הם התנחמו בכך שהיה בידם שופר ויותר ממנין יהודים. רב החובל הודיע להם שיצטרכו להמתין עד יום שני הבא מאחר שציפה לבואה של קבוצה של ארבעים טורקים עם הפשא שלהם. הם יצטרכו להצטופף באניה. אבל לא זאת היתה דאגתם עתה: יום שני היה ראש השנה. איך יוכלו להתפלל ולתקוע בשופר לעיניהם של כל כך הרבה טורקים על האניה? בסוף, הרוחות נשתנו לטובתם ורב החובל הפליג לדרכו בטרם שהגיעו הטורקים.

בעירו של בעל הטורים

בעיר סאקיס נמצא מקום מנוחתו של רבינו יעקב בעל הטורים. מוהרנ"ת מספר, כי בערב שבת קודש ירדו לעיר הזאת שני אנשים משלהם מהספינה, כי סברו שהיא לא תזוז עד אחר ש"ק, וכן הוא מציין "גם אנחנו היה בדעתנו לירד להעיר בערב ראש השנה

כדי להיות שם על קבר רבי יעקב בעל הטורים שהוא קבור שם. אך רבות מחשבות בלב איש וכו', כי בליל ש"ק נשתנה הרוח, ותיכף כעסו המלחים על אשר ירדו השנים מאתנו הנ"ל לתוך העיר, וסוף דבר הוכרחו לחזור לתוך הספינה ביום שבת קודש".
"וביום א' שהוא ערב ר"ה זזה הספינה מסאקיס, והשנים הללו שהיו בעיר סיפרו לנו שקיבלו אותם שם אחינו בני ישראל גומלי חסדים בני גומלי חסדים בכבוד גדול".
* * *

ראש השנה על הספינה

ביום ראשון, ערב ראש השנה, הצליח מוהרנ"ת לטבול לכבוד החג הקדוש, על ידי כך שהוריד את עצמו באמצעות חבלים לתוך הים, וכן עשו רוב האנשים. "אחר כך הגיע יום ראש השנה הקדוש והנורא, ותהילה לאל היו לנו בעלי תפילות ותוקעים בעזהי"ת, וטוב להודות לה', כי אני הבאתי השופר מצפת, בעזהי"ת. כי זה האיש שהיה השופר שלו, הכין שופרו ליקח בדרך, ושכחו בביתו, ואחר כך כשנסעתי אנכי מצפת בשבוע שאחריה, שלחו השופר עמי, וראיתי תיכף כי מאת ה' הוא שאזכה להיות שליח לדבר מצוה הזאת להביא השופר, ואנחנו היינו על הספינה י"ט אנשים"
באותה לילה התפרצה שוב רוח סערה גדולה שנמשכה כמעט עשרים וארבע שעות. רוב הנוסעים נפלו למשכב עקב חולשה גדולה, ופחד נורא שרר שם. "מחמת סערת הים נחלשתי... גם שאר אנשי הספינה רובם נחלשו מאד, ובחסדי ה' הגדול הפליא נוראותיו עמי, ועזרני בחלישו"ת כח כזה להתפלל מעט ולשמוע קול שופר, ולהתעורר לבכיה קצת. גם בעלי התפילות התפללו בישיבה, והכל בישועת ה' הגדול".

ואני עיני לשמים!...

לאחר מכן הפליגו בקצב מהיר, ותוך יומיים הגיעו למיצרי הדרדנלים. אבל אז הודיע רב החובל כי לא יוכלו להתקדם דרך המיצרים של הדרדנלים משך זמן רב מכיוון שהיו זקוקים לרוחות ישירות. יתכן ויצטרכו להמתין ארבעים יום! הוא הצביע על כמאתיים ספינות אחרות שגם הן ממתינות, ביניהן כאלו שכבר חיכו שם משך כמה שבועות.
מוהרנ"ת כותב: "ואני עיני לשמיא נטלית (דניאל ד' ל"א): רבונו של עולם! חמול עלינו ואל תעכב אותנו הרבה, כי אני מאמין באמונה שלימה שאינם יודעים כלל, והכל מתנהג רק בהשגחתך לבד, ואתה יכול לשנות הרוח כרצונך בכל עת ובכל רגע".

אינך יודע דרך הרוח...

ביום שבת קודש, החל מצב הרוחות להשתנות לטובה, והאניה שטה דרך מיצרי הדרדנלים "וכולנו רואים שהכל בהשגחתו לבד בכל עת ורגע, וכולם אינם יודעים דרך

הרוח כלל כמו שכתוב: 'כאשר אינך יודע דרך הרוח' (קהלת י"א: ה'), רק 'על אשר יהיה שם הרוח' מן השמים ללכת, שמה ילכו הספינות (ראה יחזקאל א': כ').ב"ה אשר עד כה עזרני".

נסים ונפלאות

בערב יום כיפור הגיעו לאיסטנבול. אבל היו צריכים להתעכב על האניה עד יום שני הבא, יום הראשון של חג הסוכות. דאגה רבה מילאה את לבם שלא יוכלו לקיים מצוות החג-כסוכה וארבעת המינים. אולם כאן התרחש להם הנס: "שפתאום בא הקאפיטאן וגירש אותנו מספינתו... והוכרחנו לילך אל העיר... והלכתי עם כל האנשים לבקש אכסניה... וזכיתי בחסדיו הנפלאים לקיים מצות אתרוג ומיניו ביום א' דסוכות הנ"ל אחר חצות היום אחר שכבר נתייאשנו כולנו מלברך על האתרוג... וברכנו לישב בסוכה ושהחיינו ואכלנו ושתינו בשמחה..."

באיסטנבול גבה מוהרנ"ת את הכספים שהיו חייבים לו על קניית הספרים. "והשי"ת עשה עמי נס שגביתי אותו בהשגחה נפלאה".

ביום שישי, חול המועד סוכות, הזמין לו השי"ת ספינה לנסוע לאודסה. את הושענא רבה ושמחת תורה עשה מוהרנ"ת בשמחה אצל נגידי העיר ההיא "ורקדנו הרבה שם בשמחה גדולה בעזהי"ת".

* * *

באתי לביתי בשלום...

הם יצאו מאיסטנבול ביום חמישי והגיעו לאודסה למחרת בלילה אבל לא ניתנה לאניה רשו"ת להכנס לנמל עד יום ג' הבא. הם הוחזקו בהסגר כשבוע ימים, אחר כך עלו לחוף ונאלצו להשאר בהסגר שבועיים נוספים. ביום ו' יצא מוהרנ"ת את אודסה, ושבת בעיירה הקרובה פיטוצ'קה. הוא הגיע לביתו בברסלב ביום חמישי הבא:

"ביום ה' פרשת וישלח (תחילת אמצע חודש כסלו) באתי לביתי בשלום, בשמחה, והכל קבלונו בשמחה גדולה".

לפניך נגלו תעלומות לב

יותר מעשרה חודשים עברו מאז שיצא מוהרנ"ת את ברסלב לבצע את משאת חייו לעלות לארץ הקודש. וכאן יש לציין כי הדבר היקר ביותר אצל מוהרנ"ת היה הזמן. מעולם לא בזבז אף רגע אחד לריק (אחד מצדיקי הדור אמר פעם כי הוא מוכן לתת דין וחשבון על כל יום מימי חייו מלבד מימי הנסיעה, ואילו מוהרנ"ת אמר: ואני מוכן לתת דין וחשבון גם עבור ימי הנסיעה), כל כולו היה קודש בלתי לה' לבדו, לעסוק בתורה ובתפילה וקירב

אנשים לעבודתו ית'... ועם כל זאת, בשביל חיבתו לארץ ישראל, ולזכות לענין נעלה ונשגב שכזה-פעל ועשה הכל לבדו. הוא הקדיש לכך ימים ושבועות וחדשים, כאשר שום דבר בכל הנוגע לענין זה לא היה למטה מכבודו: המשא ומתן על כרטיסי נסיעה, סידור מסמכי נסיעה, ואפילו מכירת ספרים בכדי שיהיה לו כסף להוצאות-הכל בכדי שיזכה בסופו של דבר לדרוך על אדמת הקודש ולהשיג שם את מה שחפץ להשיג....

מוהרנ"ת מסיים את יומנו על נסיעתו לארץ ישראל:

"ברוך ה', אשר עד כה עזרני. עד הנה עזרונו רחמיך ולא עזבונו חסדיך, ה' אלוקינו, שזכינו בחסדיך ונפלאותיך הגדולים להביאנו לארץ ישראל ולהחזירנו לבתינו בשלום; כן יהי ה' אלוקינו עמנו לזכותינו ברחמיו לשוב אליו יתברך באמת מעתה, כי לפניך נגלו כל תעלומות לב, אשר רק בשביל זה טרחתי הטורח הזה לבוא לארץ ישראל. והטוב בעיניך עשה עמנו, ואליו תמיד אייחל, אולי יחוס, אולי ירחם, אמן".

* * *

חלק ו-ירידות ועליות

פרק לא - תקוות ואכזבות

זכיתי להיות על אדמת הקודש

לאחר טלטול ונדידה בדרכים כשנה תמימה, שב מוהרנ"ת לביתו. הוא היה עייף ותשוש, אך שבע-רצון עד למאד. הוא זכה למלאות את מאווי נפשו: להיות על אדמת הקודש, וללכת ארבע אמות בארץ ישראל...

"באותה שנה, היא שנת תקפ"ב (1822)" מסכם מוהרנ"ת את מסעו "נסעתי לארץ ישראל עם ר' יהודה אליעזר, וזכיתי להיות על אדמת הקודש, וחזרתי משם באותה השנה. ובשנת תקפ"ג (1823) באתי לביתי בשלום".

בין תקוה לאכזבה

במבט על העתיד, היה מצבו של מוהרנ"ת די מזהיר. אחרי יותר מעשר שנות מאמצים בהפצת תורות רבינו, כבר זכה לראות רבים מצעירי הצאן ההולכים בדרך רבינו בהשפעתו, הם השליכו את עצמם לתוך עבודת השי"ת על פי מה שהוא הורה והדריך אותם.

צאצאיו גדלו והחלו לבנות לעצמם בתים בישראל. לכאורה מגיע הוא אל המנוחה ואל הנחלה לאחר כל הגלים והמשברים השונים שעברו עליו מיום עמדו על דעתו. אולם,

לאמיתו של דבר, העתיד, כפי שהתברר, לא צפן תקוות גדולות של מנוחה עבורו. למוהרנ"ת נכונו עוד הרבה שנים קשו"ת של יסורים ורדיפות מכל הצדדים, יותר קשו"ת מכל מה שעבר עד הנה, אך הוא עמד בהם איתן, עלה ונתעלה, בנה ושיכלל את בית רבינו, והפיץ את דעתו הקדושה בעולם, שממנה תוצאות חיים עד היום הזה.

* * *

רבי יצחק בן מוהרנ"ת

קשר הדוק ביותר היה לו למוהרנ"ת עם צאצאיו שהלכו בדרכו. הוא הקנה להם את תורת רבינו, חינכם והדריכם והיה להם למאיר דרכם בכל הליכותיהם. במיוחד היה מוהרנ"ת קשור עם בנו רבי יצחק.

רבי יצחק זה, בנו השני של מוהרנ"ת נשא אשה בקיץ תקפ"ג. החתונה התקיימה בעיר טשערקאס, שם התיישב ועסק בתורה ועבודה. טשערקאס היתה במרחק רב מבית אביו בברסלב, אבל הקשר ביניהם היה תכוף מאד על ידי מכתבים, בהם הדריך אותו אביו, יעץ לו וחיזק אותו להקדיש את כל כוחותיו אך ורק לתורה ותפילה. הוא לימדו והוליכו צעד אחר צעד בדרך עבודתו, כפי שמשתקף ממאות המכתבים שנשארו ורוכזו בספר "עלים לתרופה"-מכתבי מוהרנ"ת. מהם משתמע כי ר' יצחק לא הרים ידו ורגלו, ולא עשה קטנה או גדולה מבלי לשמוע את חוות דעת אביו הגדול.

הדרכה מפורטת בלימוד התורה

במכתב לר' יצחק, הראשון ב"עלים לתרופה" שנשלח אליו חדשים ספורים לאחר התיישבותו בטשערקאס, מציין מוהרנ"ת את התאריך: "ו' תשרי תקפ"ד (1824) מברסלב לטשערקאס", שם הוא מרבה עליו בדברי חיזוק והתעוררות להתמיד בלימודו ולקבוע שעה אחת של התבודדות מדי יום ביום "כי אין לך מובחר לעסוק בתורה ותפילה כמו עתה, כי ינקותא היא כלילא דורדא, ואם לא עכשיו אימתי" (על"ת ה').

במכתבו השני מאותה תקופה, הוא נכנס יותר לפרטים:

"...גם אהובי בני, לא טוב בעיני אשר כתבת לי שקבעת לך שני שיעורים בלימוד פוסקים, באורח חיים הלכות שבת וביורה דעה הלכות מליחה. הלא היה לך להבין כי לא חפצתי בדרך כזה לפזר דעתו בענינים רחוקים כאלה, וכי מה ענין מליחה להלכות שבת? הלא ידעת כי רצוני בסדר הלימוד היא ללמוד כסדר דווקא, דהיינו שתגמור האורח חיים עד סופו, ואח"כ תתחיל בעה"י ללמוד היורה דעה מהלכות שחיטה מראשו לסופו דייקא, וכן החושן משפט והאבן העזר, לא כמו שנוהגין בני הנעורים לחטוף בכל זמן הלכתא מיוחדת. לפעמים הלכות בשר בחלב, ולפעמים הלכות טוען ונטען, ופתאום מדלגין

להלכות נדה וכיוצא בזה, ונשארים קרח מכאן וקרח מכאן, וזה וזה לא עלתה בידם. ומאומה לא ישאו בעמלם, כי כאשר יגדלו אינם יודעים שום דין והלכה אפילו במקום אחד. על כן רצוני שתלמד רק הלכות שבת וגם מסכת שבת כאשר כתבת, ותשים עיניך וליבך להבין הדברים היטב, ולא תונה את עצמך, וגם לא תדקדק יותר מדי בחינם... אך אם אי אפשר לשנות דעת חברך, אל תפרוש ממנו בשביל זה, ותמלא רצונו ללמוד גם הל' מליחה. אבל אם אפשר לך לדבר על לבו שילמוד כסדר כנ"ל, מה טוב. ובודאי יחזיק לי טובה בעזרהי"ת אם יקיים דברי כאשר הוריתיך כנ"ל" (על"ת ו').

נישואין שלא עלו יפה

נישואיו של ר' יצחק, לא עלו יפה. למרבה הצער, התברר שקשה היה על זוגתו חיי נישואים וההתחייבויות הנלוות אליהם. חותנו של ר' יצחק אהב אותו ודרש טובתו, ובידעו שבתו צעירה לימים ועדיין לא הגיעה לבגרות-ביקש ממנו להתאזר בסבלנות ולהמתין לישועת ה'.

מזל טוב על גט הפיטורין...

עברה שנה ומחצה, והמצב לא השתנה. ר' יצחק סבל סֵבל בל יתואר מאשתו. מוהרנ"ת הבין שלא יתכן להשאיר את בנו במצוקה שכזאת, ונסע בעצמו לטשרקאס, לדאוג לכך שבנו יתן גט פיטורין לאשתו. לעומתו, לא השלים המחותן עדיין עם החלטה זו, והמשיך להפציר שימתינו עוד מעט [כי לא רצה להפסיד חתן חשוב שכזה]. מוהרנ"ת ידע היטב שאין מה להמתין יותר, הוא מוכרח להציל את בנו מהמצב הקשה שנקלע אליו, ובנפשו כי מרה עליו יצא לרחובה של עיר וזעק: "הוא שוחט את בני!". למשמע זעקותיו התאסף קהל רב, וכמה מבין הנאספים קבלו על עצמם לשכנע את המחותן להסכים לגט. בסוף, התגרשו בקיץ תקפ"ה (1825).

הדבר שמח את לבו של מוהרנ"ת, ובמכתב לרעהו רבי נפתלי הוא מציין זאת וכותב: "מזל טוב! ב"ה קיבלה הגט פיטורין... והשי"ת יזמין לבני שי' מהרה זיווגו ההגון לו מן השמים באופן שיזכה להיות איש כשר באמת, כי בזה לבד חפצתי".

גם אויביו ישלימו עמו

בתחילת שנת תקפ"ו (1826) התחתן ר' יצחק בשניה. אשתו, מרת חנה, באה ממשפחת מתנגדים. הם עברו לגור בעיר טולטשין, הסמוכה לברסלב. בשנת תקפ"ז (1827) נולדה להם בתם הבכירה.

אשתו של ר' יצחק, שמוצאה כאמור ממשפחת מתנגדים, על אף היותה בעלת מידות טובות, הושפעה רבות מבית אביה, ובדומה לאביו מוהרנ"ת שסבל רבות ממשפחתו

המתנגדת-סבל אף ר' יצחק. היא לא השלימה עם הנהגות בעלה, ועקב כך נוצרו חיכוכים רבים ביניהם. עד כדי כך שמוהרנ"ת התבטא פעם ואמר שאילמלא היה ר' יצחק כבר גרוש פעם אחת, היה מחייב אותו לגרש אף את אשתו השניה.

גם במשך שנות הסבל של מוהרנ"ת ועושי דברו, כשהיה ר' יצחק אחד מהנרדפים והסובלים ביותר בטולטשין-נטתה אז אשתו לצידם של אויביו (ראה פרקים ל"ה ל"ט). אולם בסופו של דבר נתהפך לבה לטובה, והחלה לתמוך בבעלה כפי שאימו של ר' יצחק תמכה בסוף באביו, מוהרנ"ת.

נהנה מיגיע כפיו

ר' יצחק היה עני מרוד. אביו רצה שיפרוש לגמרי מהעולם הזה ויקדיש את כל כולו לתורה ועבודת ה' בלבד, אולם ר' יצחק שחש שלא יוכל לעמוד בנסיון העוני יותר מדי-פנה לאביו שיעשה כן רק אם הוא יפרנס אותו. אולם מוהרנ"ת השיבו: אני צריך את כל האמונה והבטחון שיש לי לעצמי... והגיע לידי מסקנה כי ר' יצחק מוכרח להתפרנס מיגיע כפיו.

ר' יצחק שהיה בעל כשרונות מעולים, קיבל מיד הצעות עבודה מהפריץ, בהודיעו לו כי יבחור לעצמו אחת משלש משרות: ניהול בית הדואר (שכלל גם את הבנק הממשלתי המקומי), או לנהל טחנת הקמח, או שיקבל תחת אחריותו את כריתת העצים ביער השייך לפריץ.

ר' יצחק הביא לפני אביו את שלוש ההצעות בכדי שינחה אותו איזו מהן להעדיף. מוהרנ"ת יעץ לו לקבל את ניהול בית הדואר [כי בעסק הזה יהיה לו פחות הפרעות וביטולים בעבודת הקודש] (שיח שרפי קודש א'-תקפ"ט).ואמנם הוא ובניו אחריו ניהלו את הדואר ביושר, וגרמו בכך לקידוש שם שמים לכל תושבי האזור ההוא.

תורתו עיקר ומלאכתו עראי

ר' יצחק בהיותו ירא שמים ועובד ה' מופלג, לא השקיע את עצמו לגמרי במלאכתו, שכל כולה לא היתה אלא בכדי להביא טרף לבני ביתו. והמשיך להקדיש את מיטב זמנו לתורה ועבודה בדרך רבינו, כפי אשר לימדו אביו הגדול, שכן הורה לו: בלכתך לבית הדואר תחשוב כל הדרך בעניני תורה ועבודת השי"ת, וכך תעשה גם מיד בצאתך מבית הדואר, אבל בדואר עצמו בעת העסק תהיה כל מחשבתך נתונה לעניני הדואר, כי זה נוגע לדיני ממונות, ולא תכשל חלילה בממון אחרים, בטעויות וגזילות וכיוצא בזה.

באחד ממכתביו הוא כותב לו:

"ועתה בני, חזק ואמץ מאד לתפוס מחשבתך בכל מה דאפשר להכניס מחשבתך בשעת המשא ומתן בעסק המו"מ והכל בשמחה בלי כעס ועצבות ודאגות, ובלי רוח נכאה... ובשעת התפילה תכריח מחשבתך לקשרה אל הדיבור בקשר אמיץ וחזק... ומכש"כ וכ"ש בשעת הלימוד שם בנקל יותר להכניס המחשבה בתוך הלימוד, כי הלוא צריכים להבין מה שלומדים" (על"ת תל"ג).

הקשר בינו לבין אביו היה כאמור חזק ואמיץ. הוא היה מודיע לאביו במכתבים על כל העובר עליו, וכן היה מספר על כל הנעשה בקהילת חסידי ברסלב בעירו טולטשין. במכתביו היה מתחנן לאביו שישפיע עליו דברי תורה, חיזוק והתעוררות. ומוהרנ"ת למרות שזמנו לא היה בידו, היה מרבה להשיב לבנו, ולפעמים גם במכתבים ארוכים. רוב המכתבים המופיעים בספר הגדול והנפלא "עלים לתרופה" מופנים לר' יצחק. מכתבים אלה הם המקור העיקרי לחמש עשרה שנות חייו האחרונות של מוהרנ"ת עלי אדמות (כי מאורעותיו לאחר חזרתו מארץ ישראל לא נכתבו על ידו בספרו "ימי מוהרנ"ת" אלא בקיצור נמרץ).

אגרות חיזוק והתעוררות

מעיינות מעיינות של חיזוק על פי דרכי רבינו היה מוהרנ"ת משפיע על בנו. הוא מחזק אותו, מוכיח אותו, מנחם אותו, משדל אותו להאמין בה' ולצפות לישועתו, מאיץ בו להאמין בכח הצדיק, להסתכל על כל מצביו בעיני תקוה, והעיקר להיות בשמחה תמיד, להרבות בשיעורי תורה ותפילה ובהתבודדות בינו לבין קונו ובשיחות חברים בדברי תורה ואמונה.

"...בודאי צערי גדול מאד מצערו, ובפרט על ביטול תורה ותפילה שמבטל אותו... אך מה מאד החייתני בדבריך שכתבת שאתה מתחזק... ואתה חוטף איזה טוב כל מה שאתה יכול לחטוף, ובשאר העיתים אתה מתחזק ברצון וכסופין דקדושה ושומר וממתין לישועת ה'..." (על"ת כ"ב).

"...והנה יש בזה הרבה הרבה לדבר אך אין הפנאי מסכים כלל, והלא הספרים לפניך, פוק עיין ותשכח בהם כל מה שיחסר לך..." (שם כ"ג).

"...והעיקר הוא האמונה, שצריכין להאמין בכל עת שהש"י ברא כל דבר ברצונו בעשרה מאמרות, ובאלו העשרה מאמרות נעלמין עשרת הדברות שהם כלל התורה (אבות ה':א') וע"כ בכל מה שעושין; הן מלאכה או שיושבין בחנות, צריכין לידע ולהאמין ולזכור בכל עת שיש בזה תורה..." (שם).

"...מה שכתבת [שהמחשבות] מפריעין לך, תדע שלכולם יש מחשבות כאלה, אני בעצמי סבלתי מזה הרבה, שאינך יכול לשער. והאדם נברא בשביל שייגעו ויעמלו אותו והוא יחתור ויתגבר נגדם. כי האדם לעמל יולד. אשרי מי שעומל ומתיגע ומצטער לברוח מהרעיונים, כי היגיעה בעצמה יקר בעיני הש"י כקרבנות. צריך אתה לחזור ולזכור זאת בכל יום ובכל עת שהמחשבה ביד האדם להטותה כרצונו ואי אפשר שיהיו שתי מחשבות בפעם אחת וכו'. ואם אעפ"כ בכל פעם בורחת המחשבה למקומות המטונפים וכו' צריכין לתופסה כמו סוס באפסר להשיבה למקומה" (ראה ליקוטי מוהר"ן תנינא נ') (שם ט"ו).

* * *

סיום הדפסת ה"ליקוטי תפילות"

אחרי ראש השנה תקפ"ד (1823-4) המשיך מוהרנ"ת בהדפסת הספר "ליקוטי תפילות". הוא נעזר ע"י חסיד שבא לראש השנה לאומאן: "והשי"ת בנפלאותיו הנוראות שלח אז בלב אחד מאנ"ש איש כשר וישר שהתנדב לבו פתאום בהיותו בדרך קודם שנתוועד עמי בראש השנה הנ"ל ליתן סך מסויים בשביל הדפסת התפילות".

אולם עד שמוהרנ"ת זכה וה"ליקוטי תפילות" כולו יראה אור עולם, עברו עליו כמה וכמה מניעות וקשיים. שרר אז מחסור בכל הפריטים הדרושים למכונת הדפוס. קשה היה מאד להשיג את האותיות הדרושות, כמו כן היה מחסור חמור בנייר ודיו, בנוסף על עוד מניעות שונות ומשונות שהתנוצצו בכל עת, "אך השי"ת עזרני וחיזק את לבבי... עד שגמרנו כל הנ"ל".

מלאכת הקודש ע"י אנ"ש בעצמם

כל החורף עסק מוהרנ"ת בהדפסת התפילות, ולקראת ימי הפורים הצליח להדפיס את כל חלק א' של ליקוטי תפילות בנוסף לארבעה עשר תפילות הראשונות של חלק ב'.

העבודה הקדושה הזאת התבצעה בביתו של מוהרנ"ת בסודיות בלי עזרתם של אנשים מבחוץ. ר' שכנא, שתמיד נטל חלק בהדפסה, נתן מכספו והתנדב לעזור ביחד עם עוד כמה חסידי ברסלב, ללא תמורה, לשם המצוה, ומוהרנ"ת בעצמו הראה להם איך להשתמש במכונת הדפוס, כפי שהוא מציין: "...אנ"ש בעצמן לימדתי אותם האומנות... והם עסקו בדפוס למען המצוה כל החורף הנ"ל עד שגמרנו כנ"ל".

סגירת בית הדפוס

בעצם ימי הפורים של אותה שנה תקפ"ד (1824), השתוללה מחלוקת קשה בעיר ברסלב, ותוך כדי המחלוקת הקשה, "נתגלגל הדבר שנמצאו מוסרים והלשינו עלי, עד שבאו

פתאום לביתי, וסגרו וחתמו בית הדפוס עם כל הכלים... הדפוס סגרו וחתמו ביום ועש"ק י"ט אדר ב'".

בידינו רק פרטים מועטים על הארוע הקשה הזה, אולם ברור שמוהרנ"ת היה בסכנה עצומה. הוא הפעיל בית דפוס בלתי חוקי בימים ההם (בעת שכל ספר לפני שנדפס היה צריך לעבור תחילה דרך הצנזורה) שמצב של ישראל היה קשה מאד בלאו הכי, וכך היה תלוי ועומד עליו גזר דין של קנס גבוה מאד במקרה הטוב, וחשש סביר מאד של כליאה בבית האסורים על כל ההשלכות הקשו"ת והמאויימות על מוהרנ"ת ועל כללות חסידי ברסלב.

מוהרנ"ת החל לפעול בכל אשר ניתן לאל ידו, הוא הוציא סכומים נכבדים כדמי שוחד ושלחם למקומות המתאימים בכדי לזכות אותו ולבטל את האשמה נגדו. כתב האישום הוגש בקמניץ-פודולסק מקום מושבו המרכזי של בית המשפט המחוזי של פודוליה בזמן ההוא.

מוהרנ"ת כותב: "סגרו וחתמו בית הדפוס... השי"ת ירחם עלינו לפתחה מהרה, ויצילני מכל מיני סכנות ופחדים, בלי רבוי הוצאות ממון ישראל, ונזכה לחזור ולהדפיס בפרהסיא בשלום, ואז נספר מעשי ה' כל מה שעבר בענין זה, בעזרת השי"ת" (ימי מוהרנ"ת צ"ט).

הבשורה הטובה מקמניץ

רק כעבור חמשה חודשים, היה זה ביום תשעה באב אחרי חצות היום, הגיעה התשובה מקמניץ שהסכנה חלפה לפי שעה. אמנם עדיין היה אסור למוהרנ"ת להפעיל את הדפוס, אולם הודיעו לו שבאפשרותו להגיש בקשה להפעלת הדפוס למשרד ראש הצנזורה בוילנא. זו היתה בשורה משמחת עבור מוהרנ"ת: "והודיתי להשי"ת שעכ"פ ניצלתי מחשש סכנה, ועתה אנו מקוים בכל עת שיגיע הרשיון מוילנא בעזהי"ת".

קול רינה באהלי צדיקים

חודש אלול תקפ"ד. קול רינה וישועה באהלי צדיקים. שמחה בבית רבינו. בעיר מז'בוז' נחוגה ברוב פאר והדר נישואיה של נכדת רבינו מרת פייגע סאשה [בתה של שרה], לנינו של רבי ברוך ממז'בוז'.

מוהרנ"ת הצטרף עם משפחת רבינו לנסוע לשמחת צדיקים זו. בהיותו במז'בוז' נכנס לקבל שלום אצל הרה"ק מאפטא: "וב"ה קיבל אותי בכבוד גדול, ודיברתי שם הרבה מגדולת רבינו הקדוש ז"ל, וב"ה היה הכל שלום..." מוהרנ"ת מציין זאת, כי הוא שמח על

כך שיושרו ההדורים בינו לבין הרה"ק מאפטא בקשר להדפסת סיפורי מעשיות, שהיה עלול לגרום ללבות את אש ההתנגדות לחסידי ברסלב (כמובא בפרקים הקודמים).

בין תקוות לאכזבות

למחרת יום כיפור תקפ"ה, ביום הנקרא "שם ה'" (עיין לקו"ת סי' ס"ו) קיבל מוהרנ"ת, לשמחתו הרבה, אגרת מוילנא, בה מודיעים לו כי תמורת סכום פעוט יקבל רשיון לפתוח את הדפוס מחדש. "ותיכף הודיתי להשי"ת... ושלחתי מיד בפאסט הראשון ביום ג' בשבוע ההוא את הסך שכתבו לי, ועתה אנו מצפים בכל עת לישועת ה' שיגיע הרשיון ויפתחו בית הדפוס, ותחזור העטרה ליושנה להדפיס ספרי רבינו ז"ל להאיר פני תבל, לגלות אמיתתו בעולם".

אולם על אף כל ההבטחות, עדיין לא נפתח הדפוס בפועל, ורק שנה לאחר מכן, באיסרו חג סוכות תקפ"ו (1826) התירו את החותם שהיה טבוע על חדר הדפוס בביתו של מוהרנ"ת. אולם-מציין מוהרנ"ת: "אבל הדפוס בעצמה עדיין חתומה, עד ירחם ה' מהרה".

בינתיים השקיע מוהרנ"ת עצמו בכתיבה ועריכה מחדש של ספרו "קיצור ליקוטי מוהר"ן", שם סיכם את התורות מליקוטי מוהר"ן, בהוציאו מהם עצות למעשה בקיצור. באמצע החורף של אותה שנה הגיע למוהרנ"ת מכתב מהרשויות בווילנא, בו הם מבשרים לו שבקרוב יקבל הודעה רשמית לרשיון דפוס. אבל הרשיון לא הגיע. "ועברה כל השנה ועדיין תוחלתי נכזבה, כי לא הגיעה תשובה נכונה משם".

בראש השנה תקפ"ז, הגיע מוהרנ"ת כדרכו לאומאן, שם יעצו לו ידידיו הקרובים שיפסיק לצפות לרשיון מהמלוכה על בית הדפוס שלו, אלא ידפיס את הספרים הנדרשים בבית דפוס מאושר ומסודר. הדבר נתקבל על לבו, הוא החל להבין שכבר אין טעם להתעקש, ונטש לעת עתה את רעיונו להדפיס את הספרים לבדו. ואכן היתה זו עצה טובה, כי אילו היה ממתין עד שיוכל להדפיסם בעצמו, יתכן מאד שלא היה מדפיס יותר את הספרים.

תורה בעת מצוקה

כפי המובן עברו ימים קשים על מוהרנ"ת בעת סגירת הדפוס ע"י המשטרה. הסכנה היתה מוחשית. חמישה חדשים רצופים מאותו פורים של שנת תקפ"ד הוא חי בחרדה מחמת הסכנה הגדולה התלויה על ראשו, עד שזכה לשמוע מהשלטונות שהסכנה עברה. מאחת ההלכות הבודדות שכתב באותה תקופה בספרו ליקוטי הלכות, למדים אנו מעט מה עבר במוחו של אותו צדיק בעת שהיה במצוקה הנוראה ההיא. ההלכה

נכתבה שבועות מספר לאחר סגירת הדפוס, והיא מההלכות היחידות בה מציין מוהרנ"ת את התאריך המדוייק שנכתבה: "פסח תקפ"ד", ומן הראוי להעתיקה:

העיקר הוא הרצון והכיסופים

"וזהו שאומר החכם מה העדות, וקורא התורה בשם 'עדות', שנקראת ברוב התורה בשם עדות... כי בודאי התורה הקדושה היא עדות גדול על אלוקותו ית'... כי מי שמשים עינו ולבו היטב על כל דברי התורה שבכתב ובע"פ, בכל ספרי תנ"ך וש"ס ומדרשים וספרי הזה"ק וכתבי האריז"ל וספרי הצדיקים אמיתיים שבדורינו, כולם יעידו ויגידו כי ה' אחד ושמו אחד. כי בודאי לא ימצא רשע טפש שיוכל לומר שאפשר לבדות מלב ח"ו תורה כזאת שנתגלה לנו מאתו ית' מיום מתן תורה ע"י משה רבינו עד היום הזה. ומי פעל ועשה כזאת? מבטן מי יצאו כל הדברים והנפלאות והחידושים האלה אם לא כי יד ה' עשתה זאת?"

"וזה בחי' 'ישכר חמור גרם', שהצדיק בחי' ישכר שמאיר בכל הדרי מטה בכל הנמוכים מאד לבל יתייאשו עצמן מן הרחמים בשום אופן עד אשר משיב כולם להשם ית' אפילו אותן שהם בבחי' חמור בחי' בהמה טמאה, בחי' זוהמת וגשמיות החומר... אפילו כשהתאוות והמניעות וכו' מתגברין עליו כמו שמתגברין ומניחין עצמן לאורך ולרוחב ומתפשטין כנגדו מאד עד שאינו יכול לצאת מהם, גם אז בעוצם ריחוקו הוא כוסף וחומד בכל עת להשם ית' ואינו מניח את הרצון והכיסופין לעולם, וזה יקר מאד מאד בעיני השי"ת, כי עיקר היא הרצון והכיסופין..."

"וזה בחי' 'ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל', כי כמה וכמה עיתים עוברים על כל אחד ואחד מישראל. כי יש כ"ח עיתים (קהלת ג': א-ח) עיתים לטובה ועיתים לרעה, ובהם כלולים כל העיתים העוברים על כל אחד ואחד מיום הולדו עד יום מותו... וזה עיקר שלימות הצדיק הגדול במעלה, המלמד תורה ודעת לישראל כמו יששכר, שיוכל להאיר בכל אחד ואחד מישראל שיוכל להתחזק ולישאר על עמדו בכל הזמנים והעיתים העוברים עליו... בכל עת ועת שעוברים עליהם, יהיה איך שיהיה, לבלי ליפול בדעתו ח"ו ולבלי להתרחק מהש"י לעולם. וזהו, 'לדעת מה יעשה ישראל', שידע כל אחד מישראל מה לעשו"ת בכל עת ועת, איך להתחזק בכל עת ועת, פעם בתורה, פעם בתפילה, פעם בצעקה ושוועה ותחינה ובכיה, פעם בשמחה וחדוה, פעם בדיבור, פעם בשתיקה. ויש עת שצריכין ומוכרחין לבטל את עצמו דייקא מהעבודה... כי יש עת שצריכין לאכול או לישון בשביל קיום הגוף... וכן כל העיתים בכלליות ובפרטיות שעוברין על האדם, פעמים הוא בחינת עליה ופעמים הוא בחינת ירידה".

"וכלל הדבר כי האדם צריך ליזהר מאד להמשיך על עצמו יראת ה'. ועיקר היראה נמשך על האדם ע"י יראת העונש" (ראה שיחות הר"ן, ה').
"לפעמים מתגבר הבעל דבר במרה שחורה ועצבות עד שנופל יותר על ידי זה. ועל כן צריכין להתגבר תמיד בכל עת שבאה אליו איזה יראה, שתהיה לטובה. שיהיה נזהר מאד שתיכף כשהמחשבות רוצים להחליש דעתו ולהגביר עליו העצבות ח"ו עי"ז, שיתגבר כנגדם ויחזק את עצמו בכל דרכי ההתחזקות המבוארים בדברינו כמה פעמים. ואז תהיה היראה לטובה, שיזכה לתשובה עי"ז, ויוכל לבוא לשמחה גדולה ע"י היראה אפילו ע"י יראת העונש, אעפ"י שהוא יודע בעצמו שהוא רחוק מאד מאד מהש"י, והוא מלא חטאים, ר"ל, אעפ"כ לא יפול בדעתו עי"ז כלל, רק יבוא עי"ז לענוה באמת שהיא בחי' שמחה בבחי' "ישמעו ענוים וישמחו" (ליקוטי הלכות, פסח, ט': י'-י"ז).

* * *

"נגעה בי יד ה'"-פטירת הרבנית

בחדשי הקיץ של אותה שנה חלתה אשתו של מוהרנ"ת אנושות. באחד הימים הזדמן המקובל ר' יודל מגדולי תלמידי רבינו לעיר ברסלב, בדרך נסיעתו לעיר אומאן. מוהרנ"ת הציע לזוגתו שתלך להתברך מפיו לרפואתה. כשנכנסה אצלו ובקשה אותו שיתפלל בעבורה, היו פניו של ר' יודל חתומות ולא ענה לה מאומה. אחר כך אמר: 'וכי מה אני יכול לעזור לה, מוהרנ"ת צריך להביא לעולם עוד שני בנים..." (שיח שרפי קודש א'-תשט"ו).(לאחר מכן נתבררו דבריו המופלאים: אשתו הראשונה נפטרה ממחלתה, מוהרנ"ת נישא בשנית, ומאשתו השניה נולדו לו שני בנים).
לא עבר זמן רב, ואשת מוהרנ"ת אמנם הבריאה. אולם מיד חלו ילדיהם, וחייהם היו בסכנה "והיה לי צער גדול מאד, מלבד שארי בלבולים" משתפך מוהרנ"ת.
לקראת ערב ראש חודש אלול נסע מוהרנ"ת לאומאן, ומשם כתב לבנו, ר' שכנא, ושפך לבו על כל היסורים שעוברים עליו. הוא ביקש ממנו שיכתוב לו דברי עידוד והתחזקות. בשעה שמוהרנ"ת יצא את ברסלב, היתה אשתו עדיין בקו הבריאות. ולאחר שיצא מברסלב לאומאן חלתה שוב ונפלה למשכב אשר ממנו לא קמה עוד. היא השיבה את נשמתה לבוראה בראש חודש אלול, בעוד מוהרנ"ת נמצא באומאן. כך שהמכתב לר' שכנא הגיע טרם שנודע למוהרנ"ת על פטירת אשתו.
כשהגיע מוהרנ"ת לביתו באמצע ימי השבעה, נודע לו מיד על דבר האסון הגדול בהלקח ממנו אשתו מרת אסתר שיינדל ע"ה.

שלושים ושלוש שנים חי מוהרנ"ת עם אשתו זו. אם כי בתחילת שנות נישואיהם, מאז שמוהרנ"ת התקרב לרבינו, לא היתה דעתם שוה, אולם בשנים האחרונות השלימה היא עם דעתו, ומאז חיו בשלוה, והיא השתתפה עמו בכל צרותיו ומשבריו שעברו עליו רבות. כתמיד, לא האריך מוהרנ"ת לספר על צרותיו ורגשותיו האישיים. את פטירת אשתו הוא מסכם בשני משפטים: "באותה השנה תקפ"ו (1826) נגעה בי יד ה', כי נלקחה ממני אשתי הראשונה". וכן: "צריכין לבכות על מיתת האשה כמו על גזירת הנעקריטין [קנטוניסטים]".

התועלת שבנסיעה הקשה

בהתקרב ראש השנה תקפ"ז, היו ילדיו של מוהרנ"ת חולים, ונפשו מרה עליו: איך יעזוב את היתומים לנפשם ויסע לאומאן, אולם קשה היתה עליו אי הנסיעה לאומאן פי כמה וכמה "והנחתי בני ובתי היתומים בביתי לבדם בחלישו"ת כח מאד... ונסעתי ביום א' דסליחות לאומאן כדרכינו בכל שנה".

את התועלת שבנסיעתו הקשה הלזו מסיים מוהרנ"ת: "ועוצם הרחמנות שהיה אז עלי ועליהם אי אפשר לספר, וה' ברחמיו העצומים לא עזב חסדו ממני, ובזאת הנסיעה דייקא עוררני אדם אחד מאנ"ש שאראה להדפיס גמר התפילות בדפוס אחר שלא בביתי, ותיכף נתחזקה דעתי בזה ובטחתי בחסדי ה'... וכן עשיתי" (כמובא לעיל).

זיווג שני

בתחילת חשון של שנת תקפ"ז, נשא מוהרנ"ת את אשתו השניה מרת דישל, היא היתה אלמנה ולה בן ובת. "ובאותה השנה נולד לי בני נחמן שיחי', ביום ב' ה' אלול, השי"ת יזכינו לגדלו לתורה ולחופה ולמעשים טובים, לאריכות ימים ושנים אמן". בנם השני, יוסף יונה, נולד כשנתיים לאחר מכן.

* * *

בעלי מריבות

באותה תקופה, מעשה שטן הצליח, לעורר ריב ומדנים בין אנשי שלומינו. מוהרנ"ת הרגיש בזה, וידע כי סיבת המחלוקת היא מחמת תמימותם המופלגת של כמה מאנשי שלומינו שלא כלכלו מעשיהם בתבונה, ונתפתו לחשוב כי מוהרנ"ת אינו מוביל את דרך רבינו אל נכונה, אולם מוהרנ"ת בדאגתו הרבה ממה שמחלוקת זו יכולה להביא-עקר אותה באבה, טרם תתפשט ותהיה לתבערה גדולה.

רק נת'לה נת'לה...

ר' שמואל אייזיק, מהשרפים שבתלמידי רבינו, יצא מיד לעיר דאשיב לעמוד על סודם של דברים, האם יש משהו מן האמת בדברי החולקים. להגנת מוהרנ"ת יצאה אז הצדקנית מרת אדל בת רבינו. היא הזדעזעה מעצם המחשבה לתלות בוקי וסריקי במוהרנ"ת, היא זעקה בפני ר' שמואל אייזיק:

"אצל אבא היה תמיד רק נת'לה, נת'לה, נת'לה"...

הדברים שיצאו מפורשים מפי הצדקנית מרת אדל, סייעו לרסן את המחלוקת ולהדבירה. מוהרנ"ת התבטא אז בחריפות נגד אותו שגרם למחלוקת בינו לר' שמואל אייזיק ואמר שלעולם לא ימחל לו.

כמו כן היו כמה אנשים שרצו לתקוע תריז בין הידידים הנאמנים מוהרנ"ת ור' נפתלי. במכתבו מאותה תקופה כותב מוהרנ"ת בחרדה: "...צריך לחוש שלא יהיה מזה חילול השם ח"ו, כי מה יאמרו הבריות בפרט בעלי המחלקת, שיש בין אנ"ש בעצמן; הלא יאמרו שחס ושלום, גם בין נתן ונפתלי נעשה מחלוקת ח"ו... על הראשונים אנו מצטערין על המחלוקת שמדאשיב, וחלילה להוסיף חס ושלום. בפרט בינינו, אשר לא נמצא בכל אנ"ש אחים אוהבים נאמנים כמותינו..." (על"ת כ"א).

ותשקוט האש.

* * *

אור וחושך משמשים בערבוביה

במשך חמשת השנים מאז שחזר מוהרנ"ת מארץ ישראל, זכה להשיא את בנו ואף ראה ממנו צאצאים. הוא סיים אז להדפיס את ה"ליקוטי תפילות", ואף זכה לראות את ציבור חסידי ברסלב ההולך וגדל, הוא נוכח בכך בכל שנה בעת התאסף הקהל באומאן בראש השנה. אחרי שנות סבל רבות זכה גם לשבוע מעט נחת.

אולם הוא ספג גם באותה שנה מנת סבל הגונה. אשתו עמה חי שלושים ושלוש שנה נפטרה עליו, כן עגמה עליו נפשו על דבר נצני הפירוד שזרע הבעל דבר בתוך חבורת החסידים. הוא היה עד להתפשטות מדאיגה של התנגדות לחסידות ברסלב בכללותה. והדבר שהכאיב לו ביותר היה, שתכנית חייו, הדפסת ספרי רבינו סוכלה באופן פתאומי. בהדפסת הספרים ובהפצתם ראה מוהרנ"ת אור גדול שידחה הרבה מן החושך, וזאת תהיה טובה נצחית לדורו ולדורות הבאים, במיוחד ראה בזה הצלה בזמן שמצב יהודי רוסיה נהיה גרוע וקשה מיום ליום.

* * *

פרק לב - הגזירות

צופה נתתיך!

אחת התורות הנודעות בליקוטי מוהר"ן היא התורה המכונה "בחצוצרות" (ח"א סימן ה').היתה זו התורה הראשונה אותה שמע מוהרנ"ת בהתקהל עם ועדה בראש השנה בעיר ברסלב. היה זה בראש השנה של שנת תקס"ג, השנה הראשונה להתקרבות מוהרנ"ת, והוא בן עשרים ושתים שנה בלבד.

בראשית התורה הזאת מדבר רבינו בענינם של הגזירות התלויות ועומדות לבוא על עם ה', חלילה. רבינו פותח בדברי חז"ל (סנהדרין ל"ז): "'צריך כל אדם לומר כל העולם לא נברא אלא בשבילי', נמצא כשהעולם נברא בשבילי צריך אני לראות ולעיין בכל עת בתיקון העולם ולמלאות חסרון העולם, ולהתפלל בעבורם..." על האדם להתפלל לשלומו של העולם-כותב רבינו- גם לפני הגזירה וגם לאחריה (ראה בפנים).

רבינו צפה בעיני קדשו את הגזירות הקשו"ת העומדות להגזר על כלל ישראל רח"ל, והתריע עליהם בדברי תורתו הקדושים, שיראו לבטלם על ידי התפילה והתחינה אליו ית'.

כאשר יגורתי בא...

טיבם של הגזירות אליהם התכוון רבינו בתורתו, התבהר שבועיים לאחר מכן. היה זה בשעה שממשלו של הצאר העריץ אלכסנדר הראשון הכריז, שעומדים להוציא חוקה חדשה לשם "שיפור" חיי היהודים ברוסיה: היהודים יוזמנו ליטול חלק בתרבות ובחברה הסובבת אותם, בהוסיפו, שאם לא יעשו כן מרצונם הטוב, ייאלצו לעשו"ת זאת בכח.

והיתה הגזירה קשה ואיומה הקורעת כל לב, כל מטרתה היתה לעקור חלקים גדולים מבין עם ה', להטמיעם ולערבבם בין הגויים, עד שיהיו ככל הגויים בית ישראל.

בין סעיפי הגזירה נאמר, שעל היהודים לנטוש כל סימן יהודי טהור המבדיל אותם משאר האומות. ייאסר עליהם להשתמש בשפתם, ולהתעטר במלבושיהם המסורתיים, על מנת להדמות בכל הליכותיהם לגויי הארץ רח"ל. בעיקר היתה הגזירה מכוונת כנגד ילדי ישראל, עתודת העם היהודי, לעקרם מחיק הוריהם וממקורם היהודי, לגייסם לצבא הצאר, ולהעניק להם חינוך כפרני מנותק מכל זיק של יהדות.

דחיתי אותה לעשרים וחמש שנה...

כל זמן שאנשי השלטון לא פעלו פעולות מעשיות להחיל את הגזירות על היהודים, כל עוד לא קיבלו היהודים צוי גיוס, וכיוצא בזה, ניסו הם להרגיע את עצמם כי אין זה אלא איום גרידא, וכי כזאת לא יקרה, ולכן לא עשו השתדלויות ולא הרעישו עולמות

לביטולה של הגזירה. לא כן רבינו, הוא זעק והתריע שלא יתפסו לשלוה ואדישו"ת לומר שלא יעשה ה' כזאת בישראל, כי כבר ראינו בתקופות עברו שנגזרו גזירות קשו"ת נגד עם ישראל, ולא אחת בקשו אויבי היהודים לבטל את יסודות הדת, כגון שבת ומילה. הוא ראה שחינוך חילוני עתיד להרוס דורות שלמים של יהודים. ולכן פעל ועשה כל מה שביכלתו לבטל את הגזירות. ואמנם על ידי פעולותיו הקדושו"ת הצליח לדחות הגזירה, ואמר: "אם הצדיקים היו שלמים בדעתם עמי, הייתי מבטל לגמרי את הגזירות, אולם דחיתי אותם לעשרים וכמה שנים" (ראה לעיל פרק ג', ה').

נגזרה הגזירה

ואכן, עשרים וחמש שנים עברו מאז, ובשנת תקפ"ז (1827) גזרה ממשלת הצאר ניקולאי הראשון, שהיה מכונה "צאר הברזל", את הגזירה הידועה לשמצה של "הקנטוניסטים". אותה גזירה איומה ונוראה מכל, בה קבעו הרשעים מס "הטל" על כל קהילה יהודית לספק מספר מסויים של צעירים שישרתו בצבא הרוסי. הללו נקרעו באכזריות מחיק אבותיהם ואמותיהם ונשלחו לעבודת הצבא האכזרי למשך עשרות שנים.

מאז ושנים רבות לאחר מכן, היתה ממלכת הרשע רוסיה מפורסמת בהתנכלותה המרושעת לתורה ויהדות. בכל מיני אמצעים סדיסטיים ניסו למחוק את הזהות היהודית בכל מרחבי רוסיה, אולם גזירה זו היתה הראשונה והקשה שביניהן.

מוהרנ"ת היה בן ארבעים ושבע שנים, בשעה שגזירת הקנטוניסטים קיבלה תוקף מעשי. הוא אמר פעם: שתורתו של רבינו שאמר בראש השנה תקס"ג, אודות גודל מעלת התפילה שעומדת כנגד הגזירות העומדות לבוא, היתה לו למורה דרך לכל ימי חייו. אך בתקופה איומה ונוראה זו, שעת השמד וההשמדה-לבו וכליותיו יסרוהו, עליו לדאוג לתיקון העולם כלשון רבינו, אך כיצד יוכל לבצע משימה קשה ואחראית זו.

* * *

ההשכלה הארורה וגרורותיה

סיוע לאותו רשע עריץ ניקולאי ימ"ש הגיע ממקום בלתי צפוי, בדמותם של הרשעים המשכילים הארורים. בתוך תוככי קהילות היהודים הוקמה רשת של יהודים "נאורים", שהיו נחושים בדעתם לכבות את גחלת היהדות ההולכת ברוח ישראל סבא, לבזות ולבטל את המנהגים המקודשים לעם ישראל-אותם מנהגים יקרים שהחזיקו את שה פזורה ישראל בכל גלגוליה, שהם שנאו והתעיבו עד עומק נפשם. רשעי ישראל הללו פעלו יד ביד עם השלטונות "לתקן" את חיי היהודים ולעשותם ככל הגויים רח"ל.

ראשית ההשכלה ברוסיה

שיטת ההשכלה שהפיץ מוזס מנדלסון וחבריו, לא נתקבלה בראשיתה בקרב יהודי רוסיה. שנאתם של האצילים מחד גיסא, וגסות האיכרים הנבערים מאידך גיסא, הרתיעה את היהודים מלהתבולל ביניהם על אף דברי הפיתוי וההסתה של מנדלסון וגרוריו, שעל ידי קבלתם את שיטת ההשכלה יטב להם.

פלישתו של נפוליון לרוסיה תחת דגל החירות והשוויון, נתנה מיד את אותותיה השליליות בקרב היהודים המושפלים שחיו בתנאים קשים בתוך "תחום המושב". חלק מהם שהריחו את ריח החופש והדרור, התחילו להאמין שאם אמנם ישמעו לדברי ההסתה על יהדות "חדשה ומתקדמת" וינהגו לפיה, תתבטל הסיבה לאנטישמיות, ועל ידי כך יהיו היהודים רצויים בתוך החברה ה"אצילית" של שכניהם הגויים.

למרות מספרם הזעום בתחילת ההשכלה, הצליחו המשכילים הרוסיים במזימותיהם הרעות להדיח יהודים רבים ממקורם הטהור, וזאת באמצעות השתמשותם ב"מילה הכתובה". הכבוד והערכה שהעולם היהודי חולק מאז ומקדם לכתובים, נוצל עד תום. הם שטפו את הרחוב היהודי בכתבי פלסתר כתובים בלשון חלקלקות וחנופה, נוטפי מור, שהצליחו לגרות את היהודים הנשפלים והנדכאים. פרסומיהם שהופיעו בלשון הקודש ובאידיש היו מתובלים בביטויים מהתנ"ך ומדברי חז"ל, וזאת כדי לפתות את המון התמימים כי דיעותיהם המעוותות מקורם בקודש.

עיקר טענתם האיולת היתה שחוקי התורה אינם שייכים ל"עידן ההשכלה". הם לעגו והשמיצו את גדולי התורה האמיתיים, והעלילו עליהם שהם כבולים באזיקים של אמונות טפלות וחושך רח"ל, ולעומת זאת עודדו בכתביהם ללימוד פילוסופיה גויית, ספרות ואומנות אירופאית, אותן ראו כאמצעים להגיע לאושר וסיפוק בחיים.

הקמת בתי ספר לשמד

אבי ה"השכלה" במזרח אירופה היה יצחק בר לוינסון, שגר בנמירוב וטולטשין בשנים תקפ"ב-תקפ"ג (1822-3). הוא טען שהדרך היחידה לחולל שינויים של קיימא בחברה היהודית, היא לחשוף את היהודים לתרבות גויית בעודם רכים בשנים, וממילא כשאין גדיים אין תיישים... לשם כך המליץ על שינויים קיצוניים בשיטת הלימוד, ובחומר הנלמד בבתי ספר יהודיים. ואכן בשנות תק"פ-תק"צ (1820-1830) נטל חלק פעיל בהקמת בתי ספר "משכיליים" בערים ורשא, אודסה, קישינב, ריגה ואומאן.

הכסף יענה את הכל...

בתי ספר אלו לא משכו אליהם תלמידים רבים. רוב התמיכה לתנועת ההשכלה ברוסיה זרמה מכיסם של כמה יהודים עשירים בודדים, שהתביישו בקרוביהם העניים ובדרכם ה"מיושנת". אולם, למרות מספרם הקטן, העניקה להם עשירותם עמדה נכבדת בעיני הממשל הרוסי, עמהם יצרו קשרים מסועפים. השפעתם גדולה היתה יותר בחצרות הממלכה הרוסית מאשר על ההנהגה הקהילתית המסורתית. הללו לא היססו לנצל אותה השפעה בכדי להשליט את דעותיהם על הרוב. הם סיפקו לשלטונות כמויות של דפי מחקר והצעות ל"שיפור ותיקון" חיי מוסדות היהודים ברוסיה.

אם כל שאיפת המשכילים היתה להפוך את היהודים "המיושנים" ל"מתקדמים", ולחיות על פי תאוותיהם השפלות-מטרת הצארים היתה להכריחם להמיר את דתם לגמרי, או לאלצם להגר למדינה אחרת, כאשר כוונתם האמיתית בגירוש היהודים מהאיזורים הכפריים-שהיתה אחת הגזירות העיקריות מ"החוקה בקשר ליהודים" של הצאר אלכסנדר בשנת תקס"ד (1804)-היתה לסחוט את כספם, בעוד שסעיפים אחרים עוצבו כדי להחליש את הנהגתם ותרבותם המסורתית. תפקיד הרבנים יהיה מוגבל ל"ענינים רוחניים" בלבד; לשון הקודש ואידיש נאסרו במסמכים עסקיים ורשמיים (עיין ליקו"מ סי' ס"א שם מדבר רבינו מפורש מגזירה זו של חלישו"ת כתב ידינו ונתינת תוקף לכתב ידם דייקא, והוא שורש סיבת גזירה זו, ועיין בפרפראות לחכמה שם אות ג'). יהודים העובדים במשרות ציבוריות נאלצו לנטוש את מלבושם המסורתי.

מצבם של היהודים בתקופת אלכסנדר הראשון אמנם היה קשה, אולם חלומו על שינוי מהפכני בחיי היהודים רחוק היה עדיין מלהתגשם. גרמה לכך גם הסחבת והעצלות שנלותה לפעילותם של הממונים על החוק ברוסיה.

במות אלכסנדר בשנת תקפ"ה, ירש אותו אחיו הצעיר, ניקולאי. הלה היה נוצרי קנאי ואנטישמי אלים. עם עלייתו למלכות התחילה אחת התקופות החשוכות ביותר בהיסטוריה היהודית.

או אני או הוא!

את החושך הגדול שירד לעולם עם עלייתו לשלטון של הצורר ניקולאי ה"מאמין", צפה ברוח קדשו החסיד השרף ר' שמואל אייזיק מדאשיב, מהענקים שבתלמידי רבינו. היה זה בראש השנה תקפ"ז (1826). אנשי שלומינו באי הקיבוץ באומאן הבחינו בר' שמואל אייזיק שהוא סובב הלוך ושוב, הלוך ושוב, פניו להבים וכל כולו נראה נטרד מאימה

גדולה, ופיו מלחש דבר מה. אחד הנוכחים ששם אזנו לשמוע מה בפיו, שמעו מלחש: "או אני או הוא"... ועדיין לא ירדו לעומק דעתו בלחש זה.
כמו כן בשמחת תורה באותה שנה בעת ריקודי ההקפות, נעצר ר' שמואל אייזיק כמה פעמים, ושוב זעק בקול גדול: אדער איך אדער ער! (כי כידוע היו חילוקי דיעות בין הצדיקים מיהו מבין המנהיגים החדשים יותר טוב ליהודים). אך עדיין לא הבין הציבור למה מתכון ר' שמואל אייזיק בזעקותיו.
רק באמצע השנה הובנה כונתו על ידי מביני מדע: רבי שמואל אייזיק צפה כאמור את הכפירה הגדולה שתתפשט בעולם עם עלייתו של המושל החדש, והדבר צערו עד מאד. צדיק זה חש כי לא יוכל לעמוד בצער הגדול של הפצת כפירה באחדותו ית', וכיון שכבר נגזרה הגזירה, התבטא ר' שמואל אייזיק נחושות: "או אני אחיה או הוא"... לבו לא עמד בו יותר, ואמנם מיד עם עלייתו של ניקולאי לשלטון שבק ר' שמואל אייזיק חיים לכל חי.

* * *

הגזירה על כל הבן הילוד...

אין לך גזירה קשה בישראל כאותה גזירה הנגזרת על ראשי תינוקות של בית רבן, ושרשה בגזירת פרעה מלך מצרים שגזר על הילדים. תמיד היו עם ישראל מוכנים למסור נפשם ולצאת להריגה ובלבד לא לפגוע באוצר היקר להם מכל-הילדים הרכים, הבל פה שאין בו חטא. כי כל המשך עם ישראל תלוי אך ורק בילדים. בתקופות הצלבנים, חמלניצקי, מרד הקוזקים ועוד פוגרומים שונים ומשונים שניתכו על עם ה', לא היתה הגזירה מכוונת על הילדים דוקא. לא פעם מוצאים שתוך כדי הפוגרומים האכזריים היו ההורים מגוננים על הילדים, ומסרו את נפשם כדי שצאצאיהם ישארו בחיים וימשיכו את גחלת היהדות לנצח.
לא כן אותם רשעים, הם נקטו בדרך האכזרית והמרושעת ביותר, וכל עיקר גזירתם מכוונת היתה על הילדים הרכים, לקרוע אותם מהוריהם ולנתקם משרשם. מושפע ע"י רעיונות המשכיל הרשע לוינסון לנתק את היהודים ממורשתם בגיל רך-נטל ניקולאי על עצמו-לבצע את המזימה המרושעת הזאת.
והיתה זו גזירת הקנטוניסטים הנוראה, הנזכרת עד היום בזועה ובחלחלה לדראון עולם. היא התחוללה בתקופה ההיא, שנת תקפ"ז (1827).

קנטוניסטים

"קנטוניסטים" ("קנטון" מחנה טירונות צבאית קטן). כל קהילה יהודית היתה חייבת לספק מס "הטל" של מספר ילדים, אשר נגזלו מהוריהם והביאום להכשרה בקנטון המקומי. למרות שגיל הגיוס לפי גזירה זו, היה שתים עשרה, לא דקדקו הרשעים יותר מדי בהוראה זו... לא פעם קרעו ילדים מחיק אמותיהם בגיל שמונה ואף למטה מזה. בהגיעם לגיל שמונה עשרה, התגייסו לצבא הרוסי באופן רישמי לתקופה של עשרים וחמש שנה!

אחד מספיחי הזוועות של גזירה נוראית זו, היתה, שראשי הקהילות היהודיות בעצמם היו חייבים להיות הבוחרים בין דם לדם. הם הוכרחו למסור את רשימת ילדי המקום המיועדים לחטיפה. ההורים האומללים היו מתחננים בדם נפשם לראשי הקהילה שלא יכניסו את שמות בניהם לרשימת החטופים. המצב היה קשה מנשוא, האנדרלמוסיא השתוללה בקהילות ישראל, עד שברבות הזמן נתהווה סחר בנפשו"ת ממש, ועשירי העיירה זכו להנצל מהרשימה הנוראה, ואילו ילדי העניים המדוכאים היו המועמדים לחטיפה.

גזירה קורעת כל לב

"תקצר כח כל עט ותלאה יד כל סופר לתאר ולצייר התמונות המבהילות, זעקת השבר והיללות של האמהות, האבות, משפחת נפש האומלל הנתפס בידי החוטפים הקורעות ושוברות הלבבות לשברי שברים. החוטפים פרצו הביתה בלווית אנשי צבא מזויינים ובזרוע חטפו את הילד מאת הוריו, ונשאוהו בזרועותיהם אל המשמר המוכן מפקידי העסקנים. המפקחים על הנאבאר (מבצע הגיוס), להחזיק שמה את הבחורים והילדים הנתפשים על מנת למוסרם לצבא. ההורים רצו אחרי החוטפים בקול מר צורח, האמהות והנשים מתופפות על לבותיהן ותולשו"ת שערות ראשן. גם הלבבות החזקים כצורי חלמיש נמסו ונהפכו למעייני מים לשמע היללות והקינות של האמהות: "בני! בני! הלואי מבטן שכלתיך בטרם נולדת, אוי ואבוי לי! אם תמסר עתה להיות עבד עבדים, לדוש בשרך על בלי התגעל באכילת טריפות וכו' וכו'. כה עמדו לפני חלונות בית המאסר בצווחות ויללות, עד אשר התעלפו וכו'" (נוה צדיקים עמ' קכ"ה-קכ"ו מזכרון יעקב פרקים מ'-מ"ו).

נחשבנו כצאן לטבח יובל

בכדי להמלט מאימת הגיוס, היו הורים שהפכו את צאצאיהם היקרים לבעלי מומים רח"ל: חתכו אצבע אחת או שתיים לילדיהם בכדי שלא יהיו כשרים לשירות צבאי,

בחשבם "יותר טוב לאבד אצבע או שתיים מאשר את כל הנפש". אחרים שלחו את ילדיהם לקרובי משפחה בערים רחוקות. באיזורים שהצבא הציב פלוגות מיוחדות לצוד את אלה המשתמטים מהצבא, היו משפחות שלימות מסתתרות ביערות במשך חודשים רבים עד שהצבא עזב את המקום.

הרבה מהילדים שהתגייסו, מתו מתזונה לקויה או מהמכות שספגו. ילדים אחרים נשברו תחת לחץ העינויים והתנצרו. היו כאלה שנשארו נאמנים ליהדותם גם בתנאים הכי קשים, אולם רוב הקנטוניסטים לעולם לא חזרו הביתה. הגזירה נמשכה כ-28 שנים, עד סביבות שנת תרט"ו (1855).

יסופר, כי הסיבה להפסקת הגזירה היתה, שבשעה שהחליט הצאר ניקולאי שיטבילו את הילדים לשמד תחת גשר אחד לעין כל-היו בתוכם ילדים של מסירות-נפש, והחליטו ביניהם שכשיכנסו למים לא יצאו... הם יטביעו עצמם על קדושת שמו יתברך. ואכן כן עשו, וכולם טבעו למען שמו ית', והיה הקידוש השם גדול ונורא, וגם בלבו של הצאר זע משהו, ומרוב בזיון וקצף על גבורתם נוראת ההוד של הילדים הרכים-החליט לבטל את הגזירה הזאת.

* * *

"חינוך ותרבות" ברוח המשכילים

המשכילים לא הסתפקו עדיין בגזירה המרה של הקנטוניסטים, הם שאפו לעוד ועוד. גזירת הקנטוניסטים הכתה בסופו של דבר רק בחלק מילדי ישראל, אולם המשכילים רצו לפרוס את רשתם יותר למרחקים, ולמצוא עצה כיצד לנתק את כל ילדי ישראל מאביהם שבשמים. בשנת תקצ"א (1831) התיידד יצחק בר לוינסון שר"י עם שר החינוך הרוסי, אובורוב, ויחדיו טכסו עצה כיצד להעביר את כל היהודים על דעת קונם ולהפכם לרוסים מן המנין.

הגזירה נגד ספרי החסידות

ותהי ראשית דרכם הרעה להתנכל לספרי הקודש, מקור חיותם והמשכיותם של העם היהודי. ואכן בשנת תקצ"ז (1837), אסר שלטון הרשע-תחת השפעת לוינסון, כמה סוגים של ספרים קדושים, ביניהם ספר הזוהר הקדוש, כתבי האר"י, תורות הבעש"ט ותלמידיו עד דור שני ושלישי, ובמיוחד יצא הזעם נגד ספריהם הקדושים של הרב בעל התניא ושל רבינו, בטענה שהספרים הללו מכניסים את העם לדיכאון...

אולם לאמיתו של דבר, סיבת הגזירה על ספרים אלו דוקא, היתה, משום שהשפעת הספרים הללו היתה גדולה עד מאד בחיזוק האמונה, ונתנה כוח ואון בידי ההוגים בהם

ללכת עד כדי מסירות נפש למען שמו יתברך ולא להתפעל כלל משלטון הרשע, כפי שאכן הוכח עד השנים האחרונות, כיצד החזיקו החסידים הללו את עצמם ושמרו על גחלת היהדות במסירות נפש חרף כל מה שעבר עליהם מצד אנשי השלטון הרשע.

ריבוי גזירות

במשך השנים הבאות נוספו שורות של גזירות שונות ומשונות: בתקצ"ט (1839) גזרו שכל הכספים שנאספו ע"י הקהילות היהודיות למטרותיהם הפרטיות, חייבים להימסר לממשלה בכדי "לבטח את חלוקתם למוסדות היהודיים ההכרחיים". בשנת ת"ר (1840) נאסר על כל היהודים ללבוש את תלבושתם המסורתית. כן היה אסור ליהודים להתחתן לפני גיל שמונה עשרה, לצמצם את לימוד הגמרא, כמו כן פקדו עליהם לייסד רבנות מוכרת ע"י הממשלה; תנאי הקבלה ל"רבנות" זו הוציאה למעשה את כל הרבנים המסורתיים מן הכלל.

שר החינוך אובורוב, על פי הנחיית המשכילים, השקיע מאמצים "לתקן" את כל מערכת החינוך היהודית, ומינה יהודי גרמני "נאור", בשם ד"ר מקס ליליאנטל, כמפקח כללי על כל בתי הספר היהודיים. ליליאנטל הקים שרשרת של בתי ספר חדשים בהם למדו דקדוק, ספרות, חשבון, פילוסופיה ותנ"ך, ללא הלכה, משנה, גמרא ומדרש. כעידוד להורים יהודיים לשלוח את ילדיהם לבתי ספר האלה, היו כל חניכי בתי ספר הללו פטורים משירות צבאי.

ליליאנטל אמנם נכשל בנסיונו להפטר לגמרי מבתי הספר המסורתיים, אולם הוא הצליח לגרום לסגירת כל בתי הדפוס היהודיים חוץ מאלה בוילנא וקייב (ז'יטומיר) והשתדל בכל כוחו להבטיח אכיפת צנזורה קפדנית על כל ספרי הקודש. הרבה מאלה שעבדו במשרד הצנזורה הרוסית היו יהודים משומדים.

אם אין גדיים אין תיישים...

וכאמור, עיקר מטרת החץ בכל הגזירות הללו היא התנכלות לחנוך היהודי, כפי דברי חז"ל: "אם אין גדיים אין תיישים" (בראשית רבה מ"ג: ג')-אם חלילה יהיו הילדים אבודים, לא יהיה מי שימשיך את המסורת היהודית לדורות הבאים, וכך יצליחו המשכילים במשימתם הרעה לרוקן את עם ישראל מתורה ומצוות ולהפכו לנכס יצרני בחברה הרוסית, ואז ניתוקו ממורשתו היהודית וודאית רח"ל.

* * *

מלחמת רבינו בתנועת ההשכלה

רבינו הקדוש והנורא, כל תורתו הקדושה בנויה ומיוסדת על אמונה טהורה ופשוטה, ולעסוק רק בתורה ותפילה בתמימות ופשיטות-משפט שמוצא מקום נכבד בתורת ברסלב מאז הוסדה, והתרחקות כמטחוי קשת מכל זיז של מחקר באמונה, גם אם מקורו בקדושה. עקב כך הזהיר את חסידיו מאד לא ללמוד ולא להסתכל כלל בספרי המחקר גם של גדולי ישראל האמתיים, כי אין דרכינו אלא באמונה תמימה ללא חקירות. והחדיר בהם שנאה לכל קשר ושייכות עם רשעי עמנו המשכילים וגרורותיהם. הוא כינה אותם "מצח הנחש" (ראה ליקו"ת סי' ד').אולם לעומת זה יצר הוא עצמו קשר ושפה משותפת עם גדולי המשכילים שבדורו, בדרך זו היה מיוחד בין גדולי וצדיקי דורו (ראה בארוכה בפרק כ').

יתכן כי אדרבה, רבינו בידעו היטב את הפגם והקלקול הנורא הבא על ידי המשכילים, והיה זה אחת ממלחמותיו הקשו"ת בזה העולם, ניסה את כל הדרכים להכניעם ולעקרם. ומלבד תפילה ומלחמה, השתמש אף בעצתו של יעקב אבינו: דורון, הוא יצר עמהם קשרים, דיבר עמהם רבות, וכך הכניעם אליו.

אשרי מי שיחזיק עצמו באמונה

מי לנו גדול מרבינו שגילה בסיפורו הנורא "חכם ותם" את התוצאה האיומה של ההנהגה ב"חכמות" ובחקירות, שהחיפוש אחרי חכמה ומחקר, מוביל בסופו של דבר לכפירה וטירוף ומכשולות קשים.

וכן אמר רבינו:

"כשאדם הולך אחר שכלו וחכמתו, יכול ליפול בטעויות ומכשולות רבים, ולבוא לידי רעות גדולות ח"ו. ויש שקלקלו הרבה, כגון הרשעים הגדולים מאד המפורסמים, שהטעו את העולם, והכל היה ע"י חכמתם ושכלם. ועיקר היהדות היא רק לילך בתמימות ובפשטות בלי שום חכמות" (ליקוטי מוהר"ן תנינא י"ב).

רבינו ראה בהשכלה, הסתרה הקשה, הסתרה שבתוך ההסתרה של אמונת אלקותו ית' בעולם, בתקופה שלפני ביאת המשיח. "אגלה לך סוד", אמר לאחד ממקורביו, "כי מלמעלה יבוא אפיקורסות בעולם בשביל נסיון". ועוד אמר: "הולך אפיקורסות גדול על העולם... אשרי מי שיחזיק עצמו באמונה באלו העתים" (שיחות הר"ן ל"ה, קכ"ו,ר"כ). בקיץ האחרון שלו באומאן אמר: "הנה אנחנו עתה אצל הקצה והסוף של ישראל במקום שגבול ישראל כלה. כי לכל דבר יש קץ וסוף, ואם כן גם לנו ישראל עם קדוש, יש איזה

סוף גם כן, היינו שיש מקום ששם מסיים קדושת ישראל שמשם והלאה אין מתפשט קדושת ישראל, ובזה המקום היו רחוקים מאד מה' יתברך".
רבינו מסר נפשו ועתותיו היקרות להתעסק עם אותם משכילים פושעים, שהוא עצמו כינה אותם "מצח הנחש". הוא חפץ בכל מאודו להאיר מאור ה' גם בלב החוטאים הגדולים הללו, או יתכן שקיוה שהמגע שלו איתם ירכך לפחות את אכזריות הגזירות שהיו עתידים להנחית על העם, שהוא עצמו צפה והתנבא עליהם כמה וכמה פעמים.
חסידיו ומקורביו לא ירדו לעומק דעתו הקדושה של רבינו בעסקו עם מבלי עולם אלו. "במה יש לאלו הקלי-עולם איזה שייכות והתקרבות אליכם" שאל אותו פעם ר' נפתלי "הרי הם כה רחוקים מכם ומקדושתכם?!" ורבינו השיבו: "ובמה יש לכם שייכות והתקרבות אצלי? הלא אתם אצלי רק כמו נוצות שעל הבגד, שכשנופח עליהם, מיד פורחין ומסתלקין מעליו".
התנגדות זו להנהגת רבינו עם המשכילים נמשכה גם לאחרי הסתלקותו. במיוחד היו החיצים מכוונים נגד מוהרנ"ת, כי הרי רבינו צוה עליו להמשיך את הקשר עם המשכילים (כפי שתואר בארוכה לעיל).והם אמנם המשיכו להפגש עמו, התפעלו מעוצם חכמתו ומביטולו המופלא אל רבו.

וארא את ה'!

אולם לכל אורך הדרך הובנה היטב כונת רבינו בזה, כי מדי פעם בפעם ראו התקדמות בדרך התשובה בקרב המשכילים, שהיה לפלא מאד לכל מכיריהם. הירש בער לא הפסיק להפציר במוהרנ"ת שיוכיח לו אמיתיות אמונת היחוד. ועלינו לזכור שהמדובר הוא באותו הירש בער שנשבע שבועה חמורה שלא יעלה את שם ה' על דל שפתיו רח"ל... ומוהרנ"ת השיבו, כי את קיומו של ה' אי אפשר להוכיח לאחד שאין מאמין בכך. וכשהלה לא הרפה, נזדעק מוהרנ"ת: "מה אתה שואל אותי על ה'? אומר לך ברורות 'וארא את ה'"!".
הדברים שיצאו מלב בוטח ומאמין כשל מוהרנ"ת בנחישו"ת ובבהירות רבה, השפיעו על הירש בער עמוקות יותר מכל מיני חקירות והוכחות, והאמין לו. ויש לציין שבהזדמנות אחרת בעת שיחתו עם אחד על אמונה ברורה, אמר לו מוהרנ"ת: "וואס רעדסטו צו מיר פון גאט, כ'האב געזאגט הירש בער'ן 'וארא את ה'' און ער האט מיר געגלויבט" (מה אתה מדבר עמי מה', אני אמרתי להירש בער 'וארא את ה'', והאמין לי...)

* * *

מוהרנ"ת והגזירות

למרות מערכת היחסים הקרובה של מוהרנ"ת עם המשכילים של אומאן-או אולי דוקא בשל כך-לא ציפה הרבה מהם. הוא ידע היטב לאן פניהם של האפיקורסים מועדות, ומה הם מסוגלים לעשות. הוא ידע גם שזה הנסיון הקשה של עקבתא דמשיחא.

מוהרנ"ת היה אומר שבמגילת סתרים של רבינו, שם מתואר מה שיתרחש באחרית הימים, לא מוזכרת מלחמת גוג ומגוג, וזאת מחמת הסיבה שמלחמה זו שלפני ביאת המשיח לא תהיה מלחמה בגשמיות אלא מלחמה של אפיקורסות, שתציף את כל העולם רח"ל. הוא הבין שהתפרצות ההשכלה בתקופה ההיא, הן היריות הראשונות במלחמה כבדה זו.

אמונה ומצוות מעשיות

מוהרנ"ת כמלומד מפי רבו, ידע היטב שחיצי האפיקורסים מכוונים במיוחד נגד קיום מצוות מעשיות. רבינו כותב (ליקו"מ סי' צ"א) אודות האמונה שהיא בידים. עיקר האמונה היא כשהיא מתבטאת במצוות מעשיות בעולם הזה. וכידוע הרבה רבינו להזהיר ללמוד הרבה הלכה ופוסקים, כי רק על ידי קיום המצוות בפועל כדין, נשארים יהודים מאמינים ונאמנים לה' כראוי וכיאות.

בתחילה לא גילו המשכילים את מזימתם האמיתית, הם הסתירו את מגמותיהם האמיתיות ברצונם ללמד את היהודים חכמה ודעת ופילוסופיא כדי לשפר את מצבם בעיני הגויים. הם הקימו איפוא בתי ספר והרבו בהסתה להכניס את ילדי ישראל הכשרים לשם.

מלחמת מוהרנ"ת נגד ההשכלה

מוהרנ"ת לחם נגד מגמה זו בדם לבו. רבי אברהם שטערנהארץ היה מספר כי כל אימת שמוהרנ"ת זקנו היה מדבר עם אנשיו כנגד המשכילים ובתי הספר שלהם, היו פניו מחוירות מחלחלה וזעם עצור. הוא שפך את עטו על הנושא הזה יותר משאר דברים. הוא גם צווה על ידי רבינו, שכל אימת שהוא כותב בעניני אמונה שישפוך את כל עטו, ומוהרנ"ת אמנם גילה את מזימותיהם השפלות, כי כל מחשבתם היא רק להעביר את ישראל על דתם רח"ל גם אם אינם אומרים זאת בפרוש.

בהלכות שמוהרנ"ת כתב בתקופה שהתיקונים החינוכיים עוד הועלו לדיון, הוא גילה את טלפיהם ומזימותיהם הנסתרות טרם שיצאו לרשו"ת הרבים, כמלומד מפי רבינו באמונה הטהורה והזכה, הבחין היטב בסטיותיהם ועקמימויותיהם כבר בתחילת הדרך. הוא מראה איך שהמשכילים בעצמם השליכו את קיום המצוות לצד, וכל עסקם היה

להחדיר במוחם של יהודים צעירים דעות פילוסופיות, ובו בזמן להרחיק אותם מ"בשר" התורה-גמרא והלכה-על ידי כך לגרום לאבדן של הדורות הבאים מרוח ישראל סבא.
מוהרנ"ת לא פעל ישירות נגד המשכילים לסכל את תוכניותיהם. למרות העובדה שהוא ניזוק באופן אישי על ידי אמצעיהם, כגון צמצום הדפסת ספרי קודש והבאתם לצנזורה, עד כדי נתינת יד לנעול את בית הדפוס שבנה במסירות נפש ולחתמו על מנעול ובריח (ראה לעיל פרק ל"א).כמו כן ישנן הוכחות שהמשכילים היו אחראים לסחבת בענין הרשיון בשביל להפעיל את הדפוס מחדש.
גזירת הקנטוניסטים אף היא היתה איום גדול יותר למוהרנ"ת ולחסידי ברסלב מאשר לרוב המשפחות היהודיות האחרות, מכיון שהיו להם מתנגדים רבים, והאויבים הללו לא בחלו בשום אמצעי, כולל גם למסור את ילדי ונכדי חסידי ברסלב לידי הצבא הרוסי... במשך תחילת שנות הת"ר (1840), היו כמה הזדמנויות בהן מוהרנ"ת ותומכיו הוכרחו להגניב את ילדיהם מחוץ לברסלב לכמה חודשים בכדי להמלט מהגיוס.
ובכל זאת, למרות הסבל האישי של מוהרנ"ת בגלל הגזירות השונות, דאגתו לא היתה עבור עצמו. הוא ראה שעתידו של העם היהודי בסכנה והבין שהמשבר הוא גזירה מן השמים. הוא אמר: "כל הגזירות המציקות לנפשו"ת ישראל לא יצאו רק מלמעלה, כמאמר הכתוב ואשור שבט אפי'" (שיחות וסיפורים עמוד קי"ג, סימן כ"ב).

המלחמה-רק ב'חרב' התפילה

נוסח תגובתו של מוהרנ"ת נגד הגזירות אף הוא היה על פי דעת רבינו. הוא ראה עתה בעיניו כי אותה תורה שאמר רבינו בראש השנה שנת תקס"ג הדנה אודות הגזירות על עם ישראל, מכוונת לתקופה זו ממש. רבינו כותב שם כי העצה היחידה לבטל את הגזירות היא תפילה, והתפילה טובה קודם גזר הדין, וגם לאחר גזר הדין אפשר להמתיקו ולבטלו על ידי תפילה (ראה תורה ה' בתחילתה שם מבואר שלאחר גזר דין אי אפשר להתפלל בפירוש אלא רק ע"י שמלבישים התפילה במאמר או בסיפורים-עיי"ש).
מוהרנ"ת נטל איפוא את כלי הזיין המקובל ביותר של היהודים-התפילה, ובה יצא ללחום נגד גזירת הקנטוניסטים הקשה. מוהרנ"ת כתב סדרה של תפילות קורעי לב. המתחננות לרחמי שמים. בגלל חוק הצנזורה היה בלתי אפשרי להדפיס אותן אז, והושמטו מההדפסות הראשונות של ליקוטי תפילות, ורק עברו בקרב חסידי ברסלב מיד ליד. אולם לאחרונה הן נתגלו, וכדאי להעתיקם:
"...ובפרט הגזירה קשה ומרה שכבר נגזרה אצלם ונחתמה בחותם המלך, שבני ישראל יהיו מצוינים ומזוינים בכלי זין למען יתערבו בגויים וילמדו מעשיהם, טכסיסי מלחמה

בתור אנשי חיל. אוי! אוי ואבוי! אוי לעינים שכך רואות! הלוא למשמע אוזן דאבה נפשינו. מריה דעלמא כולא, הבט משמים וראה איזה מישראל ראוי לזה לשאת כלי זין ללחום את מלחמותיהם ולחלל שבתות וימים טובים... אוי אוי אוי מי יוכל לשער הצרה הקשה הזאת שמבטלת מבני ישראל אמונת ישראל, אוי לנו שראינו זאת..."

"רבונו של עולם! עזרת אבותינו אתה הוא מעולם. מגן ומושיע להם ולבניהם אחריהם בכל דור ודור, תשועתם היית לנצח ותקוותם בכל דור ודור: חוס וחמול ורחם עלינו, גם בעת צרה הגדולה הזאת, ותשבר ותבטל את כל הגזירה הקשה הזאת שנגזרה עלינו, וכל הגזירות קשו"ת שרוצים לגזור חס ושלום, כי מי יוכל לסבול צרות כאלה רחמנא ליצלן, כי כולם נוגעים בדת ישראל הקדוש, אוי מה נעשה? להיכן נברח? להיכן ננוס לעזרה? אוי! אוי! אוי! אוי! מי יתן ראשינו מים ועינינו מקור דמעה ונבכה יומם ולילה על מרירות צרותינו אשר הגענו באחרית הימים האלה, אשר טוב מות מחיים... (ליקוטי תפילות קמ"ג).

"אבל, אף על פי כן, אנו מרוצים למות וליהרג על קידוש שמך בכל יום ולא לבטל אחד מישראל מדת תורתינו הקדושה. אוי לעיניים שיראו שמגלחין לאחד מישראל בעל כרחו פאות ראשו וזקנו, ומוכרח אחרי זה בעצמו לגלח אותם בכל עת: אוי לרגלי ישראל הק' שיצטרכו ללכת בשבת ויו"ט קודש חוץ לתחום; אוי לידי ישראל הק' שמוכרחים לעשו"ת מלאכה בשבת לצחצח כלי זיינם, ומי יודע אם יוכלו לעמוד בנסיון לישאר באמונה הקדושה, אוי! מי יוכל לעמוד בזה?" (שם).

"רבונו של עולם, אתה לבד יודע מעמד ומצב ישראל בעת הזאת בין העכו"ם, כי נחשבנו כקוצים בעיניהם ככלי נמאס, ככלי אין חפץ בו, נבזים ודווים וסחופים אנחנו, הבט משמים וראה כי היינו לעג וקלס בגויים נחשבנו כצאן לטבח יובל להרוג לאבד ולמכה ולחרפה. ובכל יום ובכל עת חושבים בכל מדינה ומדינה עצות ומחשבות על דת ישראל הקדוש, כי לא עלינו תלונותיהם כי אם על דת תורתיך הקדושה שבכתב ובעל פה... ורק בשביל זה לבד הם חורקים שינם עלינו בכל דור ודור, בכל עת ועת בכל מדינה ומדינה... רחם עלינו אבינו אב הרחמן, כי אין מי שיעמוד בעדינו, שמך הגדול יעמוד לנו בעת צרה..." (ליקוטי תפילות ב', כ"ה).

"אנא, אדון יחיד, מלא רחמים, גואל ישראל וקדושו: יהמו ויכמרו המון מעיך ורחמיך על עמך ישראל אשר בחרת, בעת צרה הזאת בעיקבתא דמשיחא, ותקיף ותעורר זכות וכח הדמעות הקדושים הנוראים האלה, דמעות רבים רותחין ובוערים כאש לוהט, שבכו הצדיקים הקדושים לפניך מימות עולם... הבט משמים וראה וקבל [כנגדם] אלפי אלפים

ורבי רבבות דמעות שליש ששפכו ישראל לפניך מיום היותם עד הנה, ובפרט מיום חורבן ביתך עד היום הזה... לבטל עי"ז כל מיני גזירות קשו"ת ורעות של העמים..." (שם) "...לא תהא כזאת בישראל, שלא תאבד שארית יעקב".

* * *

העצה-אמונה ומצוות מעשיות יחד

כלפי הקדוש ברוך הוא-הושיט ידיו בתפילה, ואילו את אחיו היהודים עורר וחיזק, זעק והזהיר להתרחק מהמשכילים, מהם ומהמונם. אמונה-זעק-היא רק עם קיום המצוות, וללא קיום המצוות-אינה אמונה כלל. וכמו כן להיפך: קיום המצוות ללא אמונה וללא התבוננות בפנימיות משמעותן אינן פועלות מה שהן צריכות לפעול, ולפעמים אף מזיקות.

ה"הלכות" של מוהרנ"ת נכתבו כדי לחזק את שניהם בעת ובעונה אחת. חוקי ה"שלחן ערוך" הם "גוף" קיום המצוות; חסידות וקבלה הם ה"לב" וה"נשמה" של האמונה היהודית.

רבינו שיבח פעם את מוהרנ"ת ואמר, שבזכותו אפילו נערים יודעי ספר יהיו יכולין ללמוד ולהבין כל כתבי האר"י ז"ל (חיי מוהר"ן שס"ג).כל "הלכה" בליקוטי הלכות מיוסדת על הלכה מסויימת בשולחן ערוך, ומקרינה את האור של תורה או סיפור של רבינו על ההלכה, ובהם ציטוטים רבים מכל אורך ורוחב התנ"ך, גמרא, מדרש וקבלה. מוהרנ"ת מוכיח שהלכות השלחן ערוך מלבד מה שהם הוראות והדרכות כיצד על היהודי לנהוג בכל אורחות חייו, יש בה דרכים רוחניים חיוניים, שכל יהודי באשר הוא, יכול לתפוס וללכת בדרכם, מהצדיק הגדול ביותר ועד האדם הפשוט והעם הארץ, ואפילו החוטא והפושע יוכל למצוא מזור לנפשו החוטאת ולשוב אל ה'.

מוהרנ"ת לא היסס מלשוחח על הנושאים העמוקים ביותר, הוא נותן פתרונות לבעיות קשו"ת שאף אותו הטרידו בהיותו צעיר, כגון: איך יכול האדם להגיע לאושר רוחני בחייו כשהעולם מלא כאב וצער? ועוד קושיות קשו"ת ומרות המלוות את כל אדם החפץ להתקרב אל ה' ולילך בדרך האמת.

העיקר הוא המעשה

החוט השני בכל כתביו של מוהרנ"ת, אינו לניתוח גרידא של הנושא ולהעמקה בעלמא, אלא כדי להציע עצות מעשיות איך לעבדו ית' באמת ובתמים, ואיך ליישב את המוח בעולם מטורף ומבולבל זה, כי "לא המדרש העיקר אלא המעשה". היה זה בבחינת 'זה לעומת זה' ממש כנגד המשכילים, הם טענו כי הם מרחיבים את אופקיהם השכליים

של הילדים ע"י שהם מחדירים בהם לימודי פילוסופיה ותרבות, אולם מוהרנ"ת זעק לעומתם: שהאמת היחידה בעולם הזה היא שמירת התורה ומצוות. כה חשב וכה כתב והחדיר בקרב שומעי לקחו לנצח.

חכמות זרות-השבר הגדול

כאמור, מתקיף מוהרנ"ת קשו"ת את מזימתם השטנית של המשכילים לחנך את ילדי ישראל חכמות זרות ושפות, במרירות שלא נמצאת באף מקום בכתביו:

"וע"כ ראוי לנו לבכות ולצעוק יום ולילה, נבטוש רישא בכותלא דביתא, בת עמי חגרי שק, התפלשי בעפרים, אבל יחיד עשי לך, מספד תמרורים, על גודל השבר והצרה הגדולה הנשמעת בעולם. אשר עדיין לא היתה כזאת. אשר נתחברו בכמה מקומות כמה כיתות רשעים גמורים מפורסמים. ועשו לעצמן חברת חינוך נערים. ללמד בני ישראל הקטנים חכמות חיצוניות ולשונות העכו"ם. והם מטמאים הבל פיהם הקדוש. ועוקרים אותם בחייהם מקטנותם מהש"י ומן התורה. כי מרגילים אותם בדרכי העכו"ם ובמלבושיהם מנעוריהם, והם צודים נפשו"ת יקרות פורחות לגיהנום. אוי לנו כי שודדנו! אוי לנו על שברינו! אוי ואבוי ואם אמרתי אספרה כמו אפס קצה מעוצם הצרה הזאת יכלו המון יריעות. כי אין רעה גדולה מזו כאשר נראה בחוש שכל אלו הנערים שנתגדלו ע"פ הדרכים הרעים האלו, הם אפיקורסים מפורסמים והם גרועים ממשומדים! ומחללים שבת בפרהסיא ומתלוצצים מכל התורה כולה... ואין צורך להאריך ולבאר עוצם הצרה הגדולה הזאת אשר כמוהו לא נהייתה, אשר על זה התנבאו כל נביאינו שיהיה בסוף הימים..." (ליקוטי הלכות פסח ז', ו').

גודל ועוצם נשמתו של איש מישראל

מוהרנ"ת ידע שתורות רבינו הן הן הרפואה שהקב"ה הכין לפני המכה. ולכן, בנוסף לתפילותיו לה', השקיע את כל מאמציו להדפסת והפצת ספרי רבינו ככל שניתן לאל ידו, וכן הרבה בהפצת תורותיו בעל פה לכל החפץ לשמוע, בכלל אלו היו גם המשכילים בעצמם מאומאן, וכמו שמוהרנ"ת סמוך להסתלקותו כשדיבר אודות התגברות ה"טרייף-פסול" של המשכילים- אמר, "שעֲלָה אחד מספרי רבינו יתקן את הכל"...

רבינו גילה שהניצוץ הקדוש נמצא בפנימיותו של כל יהודי, אפילו הרשע ביותר. וכה היה מבטו של מוהרנ"ת על כל יהודי, כי האף שמצד אחד גינה בכל תוקף את הרע, אולם מאידך גיסא היה אמון על תורת רבינו שגם הרשע גמור לא איבד את הנקודה

היהודית שבו, וצריכים לדונו לכף זכות, ועל ידי כך מעלים אותו מחובה לזכות (עיין ליקו"מ רפ"ב).
הוא אמר פעם: "אני יכול לומר פשט במהר"ם שי"ף הקשה ביותר-אבל לא על היהודי הקטן והגרוע ביותר..." ועוד אמר: "יש לי ללמד זכות על הגרוע שבגרועים, שאם הייתי כותבם היו נכתבים על כמה ניירות (בויגען) כפי שאני יודע מה שנעשה עם האדם בזה העולם..."

* * *

הדרך לקרב אנשים להשי"ת

בברסלב היה פעם יהודי שעבד כפקיד במשרד ממשלתי. "הוא נכנס פעם בשבת ל"קלויז" שבברסלב בעת שאמרו הקהל קדושת "כתר". וכשהרים ידיו, הבחינו אנ"ש בדיו שהכתים את ידיו, שהיה עדיין טרי ממה שכתב בעצם יום השבת רח"ל. כמה מאנ"ש רצו לגעור בו ולגרשו מבית המדרש על חוצפתו ועזותו הרבה, אולם מוהרנ"ת עיכב בעדם ולא הניח להם להרע לו באמרו: והרי לא בכדי נכנס אלינו, בודאי חושב הוא על תשובה, כי לבתי כנסיות אחרים לא הניחו לו להכנס. ואמנם לא עבר זמן רב והוא התקרב אחר כך לאנ"ש ונעשה לירא וכשר" (שיח שרפי קודש א'-תרי"ח).
עוד יסופר. בעיר טולטשין, מקום מגוריו של ר' יצחק בן מוהרנ"ת, היה אחד מאנשי המקום שלמד ספרי השכלה. באחד הימים נכנס לבית הדואר אל רבי יצחק שהיה כידוע מנהל הדואר בעיר, ובקש ממנו שישאיר לו מקום בעגלת הדאר הנוסעת לברלין, כי חפץ לנסוע לשם ללמוד מדע והשכל אצל ראשי המשכילים בברלין. באותה שעה נכנס מוהרנ"ת אל בנו לבית הדואר. והנה כשאך הביט האיש ההוא בפני מוהרנ"ת מצא חן בעיניו מאד, ושאל את רבי יצחק: "מי הוא האדם הזה?" ענה לו רבי יצחק: "זהו אדוני אבי". ושאלו: "האם יכול אני לדבר עמו?". "בודאי!"-השיב לו ר' יצחק, והלה התחיל לדבר עם מוהרנ"ת. בדיבורי האמת והחן שלו שבה מוהרנ"ת את לבו של המשכיל החדש, וכמובן שיותר כבר לא נסע לברלין, רק נשאר אצל מוהרנ"ת ונעשה ירא וכשר בזכותו" (שיח שרפי קודש א'-תרי"ח).
ועם שניהם שמח מוהרנ"ת ואמר: שעמם הוא יתפאר בבית דין של מעלה!

הבחנה בין רשעים לבין טועים

כשגינה את ההשכלה ולחם כנגדה בכל עוז, ידע מוהרנ"ת להבחין בין המנהיגים, מורי דרך ההשכלה, שכל מגמתם היתה לפרוץ את כרם בית ישראל ולנטוע שם זמורות רעים, שאותם צריך לרדוף עד חרמה, לבין חוטאים טועים, שבפנימיותם רצו למצוא את ה',

אך נתפתו על ידי המשכילים בחשבם שדרכם היא הדרך האמיתית, אותם מצוה לקרב ולהראות להם את הדרך הנכונה והאמיתית. בקשר לזה כותב מוהרנ"ת:

"וזהו בחינת האיסורים שאין מתבטלין אפילו בששים, דהיינו כל הדברים החשובים, בריה, חתיכה הראויה להתכבד, דבר חשוב ודבר שבמנין וכו', וכן האיסורים החמורים כגון עבודה זרה וחמץ בפסח שאיסורן בכל שהוא ואין מתבטלין בס' (עיין יור"ד הלי תערובות) זה בחי' מה שכתוב בליקוטי מוהר"ן (נ"ט-א') שיש רשעים שאסור לקרבן וכו'".

"וזה בחי' כל הדברים החשובים שאין מתבטלין, כי האיסורים החשובים זה בחי' רשעים גדולים וחשובים במעלה שהם הנגידים והעשירים והם חשובים וגדולים בזה העולם עד שאין המשפט יכול להכניע ולבטל הרע שלהם, ע"כ אין מתבטלין בס' וע"כ אסור לקרבם כי הם מורידים את המקרבן ממדריגתו ח"ו".

"וזה בחי' אין מבטלין איסור לכתחילה, כי אם כשנפל מעצמו לתוך ההיתר, היינו שגם הרשעים שמותר לקרבן שהם בחי' איסורים המתבטלים, אסור לבטלם לכתחילה, שאסור לילך בזרוע ליקח אותם בעל כרחם ולהכניעם ולבטלם בתוך הקדושה, כי בהכרח שיהיה איזה איתערותא דלתתא. רק אם יפול מעצמו לתוך ההיתר אז מבטלין אותו... הנפשו"ת שנפלו אליו ונתקרבו אצלו..." (ליקוטי הלכות תערובות ה': א'-ג' ראה גם ליקוטי הלכות אבידה ומציאה ג': ט"ז).

ומוסיף מוהרנ"ת מי שמחפש באמת את הקב"ה, הרי מובטח לו שימצא אותו, גם אם הוא הולך עדיין בדרך לא טובה, ולכן מצוה כאמור, לעזור בידו ולהובילו בדרך הנכונה, ולא להרחיקו ח"ו.

"אפילו אם הוא הגרוע שבגרועים, אפילו אם עבר מה שעבר וגם עכשיו הוא במקום שהוא, אעפ"כ יחזק ידו תמיד לבקש ולחפש אותו ית' גם במקומו, אעפ"י שנפל למקומות הרעים לגמרי שהם מקומות המטונפות, שכבודו ית' רחוק משם, אעפ"כ יצטער ויתגעגע וידרוש ויבקש ויחפש איה מקום כבודו. ואזי יזכה לעלות בתכלית העליה..."

"וזה בחי' מלאכת המשכן שנצטוו אחר מעשה העגל. וזה בחי' מלאכת המשכן שצוה הש"י שיבנו משכן מכסף וזהב ונחושת ושאר חפצים של חול. אשר ע"י רבוי הכסף והזהב עשו את העגל, וצוה עליהם הש"י שבמה שקלקלו בו יתתקנו ושיחפשו ויבקשו הקדושה שם דייקא וכל איש יבקש ויחפש אם נמצא אצלו כסף וזהב וכו'... ועי"ז דייקא בנו את המשכן, שהלך עמהם ממקום למקום. ובכל מקום שעמד שם קנה קדושה גבוה שם, והיו נוהגים שם כל הדינים הנוהגים בביהמ"ק. וזר היה אסור ליכנס למקום שעמד

שם המשכן וכל הדינים ואח"כ כשפרקו את המשכן משם, היו מותרים כל הזרים ואפילו טמאים ליכנס לשם. כי זאת הקדושה הוא בבחי' איה, בחי' "איה מקום כבודו". כי היא קדושה גבוהה ונעלמת מאד. עד שא"א לידע מקומו אי"ה; רק במקום שזוכין למוצאו כפי הבקשה והחיפוש שם זוכין שיתגלה קדושתו" (ליקוטי הלכות גביית חוב מהיתומים ג': ו',ז').

* * *

פרק לג - הקלויז

הקיבוץ-בביהכ"נ "שומרים לבוקר"

משנה לשנה, גדל מספר הנוסעים לאומאן לראש השנה. אזהרת רבינו שאיש בל יעדר עשתה את פעולתה, ואנשים מקרוב ומרחוק באו בהמוניהם לקיים רצונו של צדיק.

כמובן שבכדי לקלוט את הציבור הגדול שהגיע לראש השנה, היו זקוקים למקום תפילה מיוחד.

בראש השנה הראשון אחרי הסתלקותו של רבינו בשנת תקע"ב (1811), הגיעו כששים חסידים לאומאן. הם התפללו אז בבית הכנסת "שומרים לבוקר", ונתקבלו בסבר פנים יפות על ידי אנשי העיר מתפללי בית הכנסת (הפרטים מובאים בארוכה לעיל פרק כ"ד).

בבית כנסת זה התפללו חסידי ברסלב עשר שנים עד שנת תקפ"ב (1822), ומאז כבר היה המקום צר מהכיל את כל הבאים.

בביתו של ר' מרדכי מאומאן

יהודי היה באומאן בשם ר' מרדכי, הוא היה אחד מנגידי העיר וחשוביה. בראותו את הלחץ השורר בבית הכנסת "שומרים לבוקר", וכי בשום פנים ואופן לא יוכל כל הציבור להתפלל שם כבר בזאת השנה, נטל את היוזמה לידיו וקרא לכל הציבור לבוא להתפלל בביתו רחב הידיים. מוהרנ"ת מתאר זאת: "ואז חמל עלינו השי"ת, שפתאום נמצא נגיד אחד משם, שמו ר' מרדכי, וביקש אותנו בכבוד גדול שנכנס לביתו להתפלל, ופינה בשבילנו בית גדול עם עוד חדר גדול אצלו, והעמיד לנו שולחנות וספסלים, והכין לנו נרות ומים, ותיקן הכל על מכונו".

בביתו של ר' מרדכי התפללו בהרחבה מאז, במשך שלוש שנים, עד פטירתו של ר' מרדכי.

משפחתו המשיכה במסורת גם לאחר פטירתו, עד שכעבור שנתיים נעשה גם בית ר' מרדכי צר מהכיל את כולם מרוב הציבור שגדל מידי שנה בשנה.

נעים ונדים

או אז הוחלט לעבור להתפלל ב"האמבאר" (מרפסת רחבה) בביתו המרווח מאד של נחמן נתן, שם התפללו בראש השנה האחרון לחיי רבינו.

"ויהי בשנת תק"צ" (1830) כותב מוהרנ"ת "לא היה אפשר עוד להתפלל שם, והיה לנו צער גדול, ובקשנו מקום לשכור, והזמין לנו השי"ת דירה חדשה שהיתה סמוך לגמר, וביקש אותנו הבעה"ב להתפלל שם, לחנך ביתו החדש בקדושת תפילות ישראל יראים וכשרים כאלו, והתפללנו שם".

כך נדדו חסידי ברסלב ממקום למקום מבלי למצוא מקום מיוחד משלהם. יותר ויותר הורגשה הנחיצות למצוא פתרון קבוע. כמה חסידים העלו את הרעיון לבנות לעצמם "קלויז" (בית כנסת מרכזי), אבל בגלל ההוצאות העצומות, והעבודה המרובה שהיתה דרושה לכך, נדחתה התוכנית שוב ושוב.

"ואז" כותב מוהרנ"ת "שלח ה' בלבי התעוררות חזק שאכניס עצמי בכל כוחי להתחיל לעסוק בבנין הבית המדרש בשביל הקיבוץ הקדוש שלנו באומאן. וכבר עלה זה בדעתי, ודברנו מזה כבר כמה פעמים ולא אסתייע מילתא לעסוק בו עד אותה השנה שראינו שנשארנו נדים ונעים מאד. ואז חיזק ה' את לבבי לעסוק בזה. וידעתי כי רבו המניעות לזה מאד מאד, הן מחמת ממון, כי צריכים לזה הוצאה רבה, הן מפחד המתנגדים שלא ימנעו ח"ו..."

המתחיל במצוה

בסופו של דבר החליט מוהרנ"ת ליטול את המשימה הכבדה הזאת על עצמו, וזאת בהשפעתו של אחד מחסידי ברסלב בשם ר' מנדל מלדיזין, שהוא עצמו היה עני ואביון ממש.

היה זה כאשר מוהרנ"ת הגיע לעיר לדיזין, בכדי לעורר לבם של חסידי ברסלב לתמוך עבור ההדפסה ושאר עניני רבינו. והנה פגש מוהרנ"ת בר' מנדל זה. הלה פנה למוהרנ"ת ואמר:

"ר' נתן! אם אתם לא בונים קלויז עבור אנ"ש לא עשיתם כלום!"

הדבר חדר מיד ללב מוהרנ"ת, והשיב לו:

"אם כן תתחיל אתה במצווה זו, ותן ראשון את הכסף עבור בנייתו!"...

ר' מנדל התפרנס בדוחק גדול מעמל כפיו. למשמע דבריו הברורים של מוהרנ"ת, רץ הביתה, נטל שני רובלים-כל רכושו-והביאם למוהרנ"ת בשמחה עצומה.

בידעו על מצבו הכספי הקשה של ר' מנדל-לא הסכים מוהרנ"ת ליטול ממנו את הכסף. ר' מנדל התחיל לבכות. הוא התחנן למוהרנ"ת שירחם עליו ושלא ימנע ממנו את הזכות שנפלה זה עתה בחלקו להיות הראשון לתרום למען דבר נעלה כזה. מוהרנ"ת התפעל מלבו הטהור של אותו יהודי, עד שכבר לא יכל לסרב, ונטל ממנו (שיחות וסיפורים עמ' קמ"ב).

בניית הקלויז בשני רובלים...

ההקרבה הגדולה של ר' מנדל למען המצוה, הפעימה מאד את לב מוהרנ"ת, ומעתה היתה היא היסוד החזק ביותר לבניית הקלויז. מוהרנ"ת חש כי הנה נבנה יסוד איתן ומוצק, ובודאי יזכה להתגבר על כל המכשולות ולבסוף יעמוד הבנין על תילו.

סיפור זה ניצל מוהרנ"ת היטב, ובבקרו אח"כ אצל החסידים העשירים בטשהערין, היתה תביעתו חזקה: "העני הזה נתן את כל רכושו, תנו אתם גם כפי יכלתכם!"...

בתקופה מאוחרת יותר, בעת שהקלויז כבר עמד על תילו היה מוהרנ"ת אומר: "עם שני הרובלים של ר' מנדל בניתי את הקלויז"! (שיח שרפי קודש א'-תק"ע).

וכן ידועה שיחתו הנפלאה של מוהרנ"ת: "עלינו לשאול את עצמנו אם בניית הקלויז היתה מכספם של העשירים או מרצונותיהם של העניים... מן היושר לומר שרצונותיהם של העניים, הם שבנו את הקלויז"... (רבי אליהו חיים רוזין).

אמנם האבן הפינה ניצוקה, היסוד נקבע, אולם תכנית נעלה ונשגבה כמו זו של בניית הקלויז-שהיה עתיד להיות נקודת המרכז לתקופה של מאה שנה עבור חסידי ברסלב בכל מקומות פזוריהם-בהכרח שלא תעבור בנקל: "וכל מה שעבר בזה-כותב מוהרנ"ת-אין פנאי לספר, כי בודאי רבו המניעות והתנגדות אחר כך בלי שיעור..." הרבה מניעות, כיסופים, עוד מניעות, ושוב עוד כיסופים... עד שזכו לגמר המיוחל.

גיוס הכספים לצורך זה היה קשה ביותר, בהיות רוב חסידי ברסלב עניים מרודים, ולכך נתלוותה ההתנגדות המרה שהשתוללה אז. סאה מלאה וגדושה של צרות ויסורים עברו על מוהרנ"ת עד שזכה לכתוב את המילים הבאות: "והשי"ת ברוב נפלאותיו גבר חסדו עלינו עד שגמרנו הבנין"... וזה היה בשנת תקצ"ד (1834), אך עד שזכה לזה קרו הרבה מאורעות...

* * *

ספיחי המחלוקת

בתחילת שנת תקצ"א נערכה החתונה של ר' אברהם בער נכד רבנו, בן מרת אדל בת רבינו. הוא נשא את בתו של משה חינקע'ס (שהיה אחד מנגידי העיר ברסלב שהתקרב

לרבינו, ואח"כ התרחק) לאשרו של משה לא היה גבול. תחילה מעצם העובדה שהוא זכה לחתן מעולה, תלמיד חכם מופלג, אשר חכמתו ופקחותו היו לשם דבר. לבד מזאת הוא השתדך עם אחת המשפחות המיוחסות ביותר בישראל מגזע קודש של הבעש"ט, שיחוסו מגיע כידוע עד ממלכת בית דוד. כמו כן היה לבו טוב עליו, בחשבו מחשבת און שהוא הצליח לעקוף את דבר רבינו, שאמר פעם, שהוא ומשה חינקע'ס לא ישתדכו לעולם (היה זה כשרבינו אך הגיע לגור בברסלב, משה חינקע'ס שהיה ממקבלי פני רבינו, הגיש לו כוס קפה. תוך כדי כך נשפך הקפה. רבינו נענה אז ואמר: "כנראה שאנו כבר לא נהיה מחותנים!")

בין אורחי החתונה היו גם גיסו של משה חינקע'ס, הרב מטומשפיל ואשתו (המוכרים מהפרקים הקודמים כמתנגדים לדעת רבינו).שנאתם כבר הגיעה למימדים כאלה, ששניהם התפרצו בחוצפה נגד מוהרנ"ת באמצע שמחת החתונה, בחירופים וגידופים, עד שאנשי שלומינו נאלצו להשתיקם בכח. חרון אפו של הרב מטומשפיל בער בו עד להשחית, והוא התחיל להסית את אחותו עלקע, אשת משה חינקע'ס, וילדיה, נגד מוהרנ"ת, והדברים השפיעו אף על משה.(ימי התלאות עמ' קל"ז, ראה לעיל פרק כ"ה).

הרב מטומשפיל פער פיו גם אצל רבו הרב מסאווראן. ידוע שבשנת תקפ"ז (1827) ניסו לשדך למרת אדל בת רבינו, את הרב מסאווראן. היא התאלמנה לא מכבר מבעלה ר' יוסקה, והרב מסאווראן אף הוא היה אלמן. בהיותו אחד האדמו"רים הגדולים באוקראינה, היה נראה כמתאים ביותר לצדקנית אדל בת רבינו. אדל שידעה מימי ילדותה שמוהרנ"ת הבין את דעת רבינו יותר מכל אדם אחר, ושכל דאגתו בחייו היתה אך ורק טובת רבינו וענינו-הלכה לשאול בעצתו. תשובתו היתה שלילית, מכמה סיבות. אדל דחתה את ההצעה, וכתוצאה מכך הוצתה יותר אש המחלוקת בעזרתו של הרב מטומשפיל.

אם כתוצאה ממסע שנאה זו, או בגלל שהתלהבותם ואמיתות דרכם גרמה לקנאה עליהם מצד אלו שהעדיפו חיי שאננות ונוחיות, או בגלל שחסידות ברסלב לא הכתירו לעצמם אדמו"ר חי, חסידי ברסלב הפכו ללעג ולקלס בכל מקום שהיו, התגרו בהם והציקו להם. ואש המחלוקת אחזה בארבע פינות הבית.

אחד הלקחים הראשונים והחשובים שלמד מוהרנ"ת מרבינו היה, לשמוע בזיונו ולשתוק (ליקוטי מוהר"ן ו', ראה לעיל פרק ה') והוא יישם הנהגה זו מעתה ועד סוף שנות חייו, על אף המחלוקת הגדולה והנוראה אותה עבר בשנותיו האחרונות.

המחלוקת-מניעות מהבעל דבר

מוהרנ"ת הזהיר איפוא את תלמידיו שוב ושוב שלא יענו לחולקיהם. חבל לאבד את הזמן לוויכוחים ומחלוקת כשאפשר באותה עת לחטוף עוד ועוד טוב בזה העולם. מוהרנ"ת חיזק את החסידים להשתדל להתעלם ממה שקורה סביבם, ולהמשיך בעבודתם בהתרוממות ובהתעלות כאילו דבר לא קרה.

ואמנם חסידי ברסלב מאז ומקדם הצטיינו בזה, שחרף כל הרדיפות שהיו מנת חלקם - היו עיניהם ולבם אל השמים, וכל מעיינם נתונים היו כיצד לעבדו וליראה אותו ולחטוף עוד ועוד תורה ומצוות בזה העולם החולף. ואת כל מה שעבר עליהם ראו כנסיונות מהבעל דבר הרוצה לעכב בעדם מלהתקדם בעבודתו ית' אשר צריכים להתגבר עליהם ולעמוד בהם איתן.

* * *

דבר ומגיפה

השנה תקצ"א (1831) היתה אחת השנים הקשו"ת לפזורת ישראל באוקראינה. צרת הקנטוניסטים עדיין היתה בעיצומה, מלבד זאת נוספה בשנה ההיא מגיפה קשה, מגיפת החולירע, שהפילה חללים רבים.

אחת הערים הראשונות שנפגעה קשו"ת מהמגיפה, היתה טולטשין, מקום מגוריו של ר' יצחק, בנו של מוהרנ"ת. מוהרנ"ת כתב לו שיבוא מיד לברסלב עם משפחתו. אולם לאחר הרהור שני הסיק מוהרנ"ת אחרת: בברסלב השתכנה אז פלוגה מצבא הצאר במטרה לצוד נערי ישראל לקנטוניסטים. וכל עת ישבם שם הציקו ליהודים באופן מבהיל.

לבסוף, אמנם לא הגיע ר' יצחק לברסלב, והיתה בכך טובה כפולה, מכיון שהמגיפה הגיעה לברסלב כמה שבועות לאחר מכן. בת השכן ר' יונה נספתה מהמגיפה. כמה אורחים שהתאכסנו אצל מוהרנ"ת גם חלו, כולל אחד בשם ר' שמואל מנמירוב, שנפטר כמה ימים לאחר מכן. הוא לא היה היחיד מבין תלמידי מוהרנ"ת שמתו במגיפה. שונאיו של מוהרנ"ת ניצלו גם את הימים הקשים של המגיפה הנוראה אשר כמעט ואין בית שאין שם מת, בהפיצם עלילה שפלה "כל מי שרק מתקרב אל מוהרנ"ת-מת!" רח"ל.

הכל בשביל הנסיון

מוהרנ"ת כתב לר' יצחק:

"...הנה זה יותר משני שבועות אשר בערה אש ה' בכמה וכמה נפשו"ת הקדושו"ת שנעדרו הרבה באלו הימים המועטים, המקום ירחם ויאמר למלאך הרף ידך. ראה בני וחכם מה שעובר על האדם בימי חייו, וככה וככה עברו על אבותינו כמובא בספרים

כמה מיני דבר וחרב... והכל בשביל הנסיון והבחירה. למען השם, למען השם, שנתחזק ונעתיר לה' שיהיה הכל לטובה בבחינת יראת ה' לחיים ולא למות. היינו שעל ידי כל מה שעובר עלינו נזכה להתקרב יותר להשי"ת... ראה גם ראה כמה הפליא השי"ת חסדו הגדול עמנו שהקדים רפואות נפלאות כאלה למכותינו האנושו"ת כאלה שהודיענו ברחמיו תורות נוראות ונפלאות ונשגבות כאלה אשר לא נשמעו מעולם שנוכל להחיות נפשותינו בהם גם בעתים הללו באחרית הימים האלו... חטוף ואכול חטוף ואכול בני גם עתה תורה ומצוות ותפילה והתבודדות כל מה שתוכל..." (עלים לתרופה ל"ד).

מגיפת החולירע נמשכה שמונה שבועות, והפילה חללים בכל רחבי אוקראינה, כולל בברסלב ובטולטשין. חמותו של ר' יצחק היתה אחת הקרבנות. הרבה ערים היו בהסגר, ואנשים מערים שלא נפגעו, פחדו לנסוע, וכפי שמוהרנ"ת מתבטא: "וכל החורף היה העולם סגור, ה' ירחם מעתה".

כפי הנהוג היו באים חסידים למוהרנ"ת לשבת חנוכה להתוועד יחדיו כמו שהיו באים אצל רבינו. אולם בשנה הנוראה הזאת לא הגיע-מאלו שלא גרו בברסלב-כי אם אדם אחד בלבד.

לא עת ביטול תורה עתה...

מוהרנ"ת כתב לר' יצחק:

"על שבת חנוכה לא היו לנו שום אורחים כי אם ר' חיים נחום שיחי'... וכל מה דעביד רחמנא-לטב עביד; ואעפ"כ היה השי"ת בעזרינו, ודברנו דברי תורה אתמול בהשלוש סעודות דברים חדשים ונפלאים מאד. בודאי היה כדאי לבוא בשביל זה אלפים נפשו"ת לפה, אך מי יודע גדולתו של יוצר בראשית, איך הוא מתנהג בחסדו בכל דור ובפרט בדור הזה! מה שעושה עמנו שזכינו לאוצרות כאלה והמניעות משתטחים כל כך כל כך.

ובודאי הכל לטובה, וסוף כל סוף יגמור ה' ית' וגם עתה הוא גומר תמיד כרצונו".

"עלינו לחכות ולצפות לישועתו תמיד, ולהתגעגע ולכסוף להיות כרצונו, ולהתפלל ולהתחנן ולצעוק לפניו בכל עת ובכל מה שעובר עלינו עד ישקיף וירא ה' משמים. והנך רואה אהובי, בני חביבי, מה שיכול לעבור על האדם, ובזמנים הקודמים נדמה שאין צרות ומניעות גדולים מהם, ועתה רואים מה שיכול לעבור רח"ל! ה' יציל ברחמיו, אך באמת הכל לטובה, וחכם עיניו בראשו לדעת ולחזק לבבו ללילך עם דברי תורתו הקדושה... כי אין שום פטור בעולם, וחלילה לפטור עצמו עתה מהתורה ותפילה כדרך שנמצאים הטועים בזה... כי אף על פי כן שנמצאים עתה ביטולים הרבה מחמת הצרות,

רח"ל, אעפ"כ לעומת זה צריכים עתה להתעורר ביותר בהתגברות יותר" (עלים לתרופה ל"ז).

הצבת היסודות בשנת מצוקה

מוהרנ"ת מסכם את שנת תקצ"א (1831), שעל אף המאורעות הקשים והנוראים שבאותה שנה-זכה בסופו של דבר להציב יסודות לבית הכנסת באומאן:

"בשנת תקצ"א יצאה בעולם החולאת המרה שקורין חולירע רח"ל שהיתה קשה מדבר רח"ל, שהמיתה אלפים ורבבות נפשות, וכל החורף היה העולם סגור ה' ירחם מעתה. ואחר כך סמוך לשבועות היתה המרידה הגדולה של פולין שמרדו בהקיסר ירום הודו. ובכל זאת לא הנחתי את הרצון והכיסופין, ולהתפלל להשי"ת על זה. ובחמלת ה' לא הסתיר מאתנו, ועזרני בזכות הרבים בדרכי נפלאותיו הנוראות עד אין חקר, ועזרנו להניח היסוד בשנה הזאת מה שלא היה מי שיאמין לשמועתינו, שיהיה אפשר לנו להעמיד בית המדרש על שמו הקדוש באומאן אחרי מחלוקת והתנגדות כאלה. אך קושטא קאי ועצת ה' לעולם תעמוד כי הוא גמר ויגמור הכל כרצונו יתברך וכרצון כל יראיו האמיתיים. השי"ת יעזרנו לגמור הבנין הקדוש הזה מהרה".

* * *

בניית הקלויז בנסים נפלאים

מוהרנ"ת קנה את השטח המתאים לבניית הקלויז, ואף הצליח להשיג רשיון בניה. הוא רכש כמויות עצים עבור היסודות, והם הובלו לאתר הבניה. רבים מתושבי העיר ניגשו למוהרנ"ת ובירכו אותו בברכת הצלחה.

מיד לאחר ראש השנה תקצ"ב החלה הבניה בקצב מהיר. מוהרנ"ת כותב: "בשנה הזאת תקצ"ב עזרני השי"ת שהגבהתי הבנין, דהיינו העמדת העמודים והנחתי הקורות עליהם, שזה עיקר הבנין. כל זה נגמר בשנה הזאת בנסים נפלאים".

השלם זה הבנין...

בחנוכה תקצ"ב נסתלקה הצדקנית מרת שרה, בת רבינו, בעיר קרימנטשוק. היא נפטרה יום אחד לאחר שנולד לה בן.

מספר שבועות לאחר מכן, נסע ר' נפתלי עם עוד כמה מחשובי העדה בכדי להשפיע על בתו האחרת של רבינו, מרת אדל, לישא את גיסה, ר' אייזיק. שרה השאירה אחריה ילדים קטנים, ואדל, דודתם, היא האשה הראויה לגדל אותם כיאות. אדל הסכימה, ומוהרנ"ת נסע איתם לקרימנטשוק לחתונה.

משם נסע מוהרנ"ת לאומאן לפקח על בניית הקלויז. השלג והקרח של החורף האוקראיני הקשה, עכבו את העבודה. אולם כבר בקיץ תקצ"ב, הוקמו העמודים והמסגרת לכל הבנין (היסודות והשלד).

מוהרנ"ת חפץ לסיים את העבודה במהירות האפשרית. מתנגדים לא חסרו לו, והם כבר ימצאו דרכים ואמצעים לעצור חלילה את העבודה החשובה והחיונית לכלל חסידי ברסלב. היחסים שבין רשויות השלטון ליהודים, לא היו בכי טוב. כל תלונה שהיא, עלולה לגרום לעיכובים עד כדי הפסקת הבנייה כליל.

חששותיו של מוהרנ"ת התרבו במיוחד בעת ההיא. מכיון שבתחילת הקיץ, בעת שהעבודה היתה בעיצומה, התרחשה מריבה עזה בטולטשין, בה היה מעורב אחד מחסידי ברסלב. הזעם יצא נגד כלל חסידי ברסלב דשם, וראשי הקהילה הטילו קנסות על המעורבים, והמצב הגיע לידי כך שכמה חסידי ברסלב וביניהם ר' יצחק, בן מוהרנ"ת, נאלצו לברוח מהעיר לכמה ימים עד שהמצב התייצב.

באותה עת שלטו המתנגדים ברמה, הם ניצלו זאת, וגרמו נזק לספרי רבינו, והאוירה היתה חמה ולוהטת. ידו האחת של מוהרנ"ת אוחזת בשלח ובכל לבו משתוקק שהבנין ייגמר, בכדי שציבור הבאים לראש השנה יזכו כבר להתפלל בו בשנה הקרובה, שבודאי יתרום הרבה לתפארת הקיבוץ הקדוש בהוה ובעתיד.

"אחר כך הגיע שנת תקצ"ג ועדיין לא נגמר הבנין" כותב מוהרנ"ת "והוכרחנו גם באותה השנה לשכור הדירה אצל ר"ז באומאן".

* * *

חתן ולא חסיד...

באותה שנה התארסה בתו של מוהרנ"ת מרת חנה צירל עם ר' ברוך מבראילוב, ירא וחרד, טוב לשמים וטוב לבריות. שונאיו של מוהרנ"ת לא הבינו איך הצליח להשיג חתן מובחר כזה, הם נאלצו להודות שרק בזכות תפילותיו הגיע לשידוך מעולה שכזה. 1

ר' ברוך לא חשב לנסוע לאומאן לראש השנה בשנה הראשונה של נישואיו (תקצ"ד-1834). וכשכמה חסידי ברסלב שאלוהו מדוע אינו משפיע עליו שיסע, נענה מוהרנ"ת ואמר: "לקחתיו לחתן ולא לחסיד". 1

מרת חנה צירל ילדה בת באלול תקצ"ד, וקראה לה אסתר שיינדל, על שם אמה. 1

* * *

ליקוטי עצות

בשנים האחרונות, מחוסר רשיון להפעיל את בית הדפוס שלו, היה מוהרנ"ת אנוס להשהות מעט את עבודת הדפסת הספרים, וכן מאימת הצנזורה, עמד הדפוס שומם. עתה החל שוב לפעול להדפסת הספרים.

הוא עמד אז להוציא לאור את ספרו הנפלא "ליקוטי עצות", 1 והוא, כמו שכותב בשער הספר: "דרכים ישרים ועצות נפלאות... נובעים ויוצאים ממעין היוצא מבית ה' מתורתו של רבינו הקדוש מורנו הרב נחמן זצ"ל". מוהרנ"ת מפליג בשבח מעלת הספר שתועלתו מרובה: "לעורר ולהקיץ, לחזק ולקרב את כל אדם מכל מקום שהוא, להנטותו לתחיה, להחלימו ולרפאו, ולהחיותו לחיים אמיתיים ונצחיים..."

בספרו הקודם "קיצור ליקוטי מוהר"ן" שהתחיל לחברו עוד בחיי רבינו, ליקט את כל העצות המעשיות המופיעות בכל תורה של ליקוטי מוהר"ן, וסידרם לפי סדר המאמרים בליקו"מ, ובנויים על לשון רבינו (ע"ד הרי"ף על הש"ס). ואילו בספרו זה החדש, ליקוטי עצות, מובאים כל עצות רבינו, מקוצרים וערוכים בסדר נפלא לפי נושאים מתומצתים (ע"ד הרמב"ם והשו"ע), ובהם למעלה מששים ענינים. למעשה הציב כאן מוהרנ"ת גישה קלה ונוחה ומפתח לכל תורתו של רבינו שבעיקרו הוא עצות ודרכים לעבדו ית'.

עצות לכל אשר תשאלך נפשך

על ספרו החדש ליקוטי עצות כותב מוהרנ"ת: "שימו לבבכם לדברים האלה, כי הם דברים העומדים ברומו של עולם... דברים המחיין את כל הנפשו"ת מקטן ועד גדול, מרום כל דרגין עד תכלית מדריגה התחתונה. אין דבר עצה קדושה נעלם ממך אשר לא תמצאהו בספר הזה, וכל אשר תשאלך נפשך לא יאצל ממך הכרך הקטן הזה... אודה ה' מאד בפי ובתוך רבים אהללנו, אשר עמד לימין אביון כמוני וחיזקני ואמצני ללקוט שושנים נוראים כאלה, סגולות יקרות ורפואות נצחיות האלה..."

באותה תקופה שבע מוהרנ"ת נחת מכך שבנו ר' יצחק נטל על עצמו להכין מפתחות לספרי רבינו, הדבר גרם לו לסיפוק ועידוד רב.

לקראת ההדפסה בלמברג

מאחר שמצב ההדפסה לא היה עדיין כתיקונו, שש ושמח מוהרנ"ת על כל ידיעה והתעוררות של רעיון הדפסה. באותה שנה התאכסן אצלו ר' חיים כהן, דוד אשתו הראשונה של מוהרנ"ת. 1 הלה, שהיה תושב למברג, שהה בבית מוהרנ"ת תקופת זמן. הוא נוכח לראות בחפץ נפשו של מוהרנ"ת להדפיס ספרי רבינו, בא אליו בהצעה, שהיות

והעיר למברג היא עיר מרכזית של הדפסת ספרי קודש בתקופה האחרונה, עקב ריבוי בתי הדפוס שבה, הצעתו היא לנסות להתכונן לקיים את ההדפסה שם.
כשחזר ר' חיים לעירו, התחיל מוהרנ"ת לעמוד עמו בקשר של מכתבים, ואמנם הוא התחיל להתכונן להדפסה מחודשת של כל ספרי רבינו ברוב פאר והדר בלמברג.
* * *

הפעם הראשונה בביהמ"ד משלנו...

בניית הקלויז באומאן נמשכה כל שנת תקצ"ג. בקיץ של אותה שנה אמנם טרם הסתיימה הבנייה לגמרי, אך מצב הבניה כבר היה במידה כזו שאפשר היה לערוך שם את הקיבוץ בראש השנה הסמוך. הגג כבר כוסה ברעפים, הטייחים עסקו בציפוי הכתלים, ומוהרנ"ת כבר שילם דמי קדימה עבור דלתות וחלונות.
באותה עת רכש מוהרנ"ת ספר תורה מהודר, ספרי קודש וכל החפצים הדרושים לבית כנסת.
הכל החלו מתכוננים לראש השנה לקראת פתיחת הקלויז של חסידי ברסלב בסמוך לציונו הקדוש של רבינו. הוא הקלויז ששימש מקום מבצר "ובית יוצר של יהדות"- כהגדרת חסידי ברסלב-למעלה ממאה שנה.
"וזכינו להתפלל בתוכו בראש השנה שנת תקצ"ד (1833), והוא הפעם הראשון שזכינו להתפלל בבית המדרש שלנו, מי ימלל גבורות ה', מי יספר עוצם נפלאותיו בזה... אשר לא יאומן כי יסופר..."
מוהרנ"ת מציין כי גם התחיל לבנות דירה לר' נפתלי בצמידות לבית הכנסת. היא לא נסתיימה אלא עד לאחר שנה.
* * *

המפעל של היהדות

עד שנות התק"צ התהלכו סביב מוהרנ"ת עשרות רבות של תלמידים מסורים (ידוע שלמוהרנ"ת היו "ששים גבורים"), עובדי ה' אמיתיים, שאין להם בעולמם אלא תורה ותפילה כל אחד כפי השגתו. אולם אם ברסלב היתה, כפי הגדרתו של רבינו, ה"מפעל של יהדות" (ימי מוהרנ"ת ל"ח), בכל זאת ה"מוצרים" של אותו מפעל, לא יכלו להווצר בייצור המוני... לכל אחד לב ונפש משלו, ועם כל אחד ואחד נוהג הבעל דבר בדרך שונה ומשונה, ומוהרנ"ת שהיה ממונה על המפעל הזה, נאלץ אף הוא לרדת לסוף דעתו של כל אחד ואחד ולנהוג עמו בהתאם. מוהרנ"ת התבטא פעם כנזכר: "יכול אני לומר

פירוש על ה'מהר"ם שיף' הקשה ביותר-ולא על אדם בעל בחירה".(שיח שרפי קודש א'-תרכ"ג).

כנגד רוחו של כל אחד ואחד

מסופר, כי פעם פגשו את מוהרנ"ת בחדרו שבביתו כשהוא שוכב בפישוט ידים ורגלים ובוכה בדמעות שליש. כשהטו הנכנסים אזנם, שמעו כשהוא מתחנן לבוראו וזועק בכל לבו: שידע לכלכל דבריו לכל אחד ואחד כפי הצורך לו, היינו שזה שזקוק לדברי התעוררות לא יתן לו התחזקות, ולזה שצריכים לתת התחזקות לא יתן התעוררות, שחלילה לא יחליף ביניהם, כי ההרס של החילוף בזה הוא גדול מאד.

ומוהרנ"ת שהיה עוסק עם אנשים רבים, שונים ומשונים-היה זקוק מאד לתפילה זו...

בעיקר מה שמוהרנ"ת דרש מהבאים אליו היה, שהאמת תהיה נר לרגלם, לעשו"ת כל דבר בתמימות ובאמת ללא שקר והתחכמויות וליצנות. כי העיקר הוא התמימות והאמת...

ואמנם תלמידי מוהרנ"ת הצטיינו בתמימותם הרבה ובמידת האמת, שהיתה נר לרגלם ואור לנתיבתם.

אריות שבחבורה

למוהרנ"ת התקרבו סוגים שונים של אנשים. חלק מהם היו רבנים ותלמידי חכמים, וכן עובדי ה' יראים וכשרים, ואנשים תמימים ופשוטים. וכן גם אנשי עסק חריפים ובעלי מלאכה. גם אלו שהתפרנסו מעמל כפם, השקיעו הרבה שעות על התורה והתפילה. אחרים היו לגמרי פרושים מהעולם הזה ובילו ימים ולילות בתפילה ולימוד. ביניהם היו עמיים מרודים, אולם לא שמו לב לכך.

לרבי פנחס יהושע, למשל, שהיה עובד ה' במסירות נפש, היתה רק חולצה אחת שאותה היה הופך לצד השני כשהיה צריך להחליפה, כי אחרת לא היתה לו. פעם אחת התחננה אליו אשתו שיתן לה מעט כסף עבור קניית אוכל לילדיהם. "הם גוועים מרעב!" היא זעקה מקרב לבה. ר' פנחס יהושע ענה לה שעליהם לשמוח בחלקם. "לאשתו של הגוברנטור מקייב, ה'יקטערינא' למשל, יש ילדים חולניים, והיא תמיד צריכה לקחתם למקומות ריפוי המשופעים באויר טוב לשם שיפור תיאבונם. ברוך ה', ילדינו בריאים ויש להם תיאבון!"... (רבי אליהו חיים רוזין).

אין להסיק מכך שר' פנחס יהושע היה אדיש לצרכי ילדיו ח"ו. בסוף הרי סיפק להם את צרכיהם. אולם, כמו רוב תלמידי מוהרנ"ת, השתדל ר' פנחס יהושע להסתכל תמיד על ה"חצי המלא", לעלוז ולשמוח במה שיש...

אביו של ר' פנחס יהושע, ר' יצחק אייזיק יוסף מברסלב, היה סופר סת"ם. הוא היה ממקורביו הראשונים של מוהרנ"ת. פעם בליל יום הכיפורים שמעו אותו שאמר פעמיים את כל ספר התהילים, וכל הזמן באותה התלהבות והתעוררות, מהחל עד כלה. מוהרנ"ת אמר לר' פנחס יהושע: "אביך היה צדיק" (שיחות וסיפורים עמ' קמ"ד).

כבר נפגשנו בספרנו עם ר' עוזר שהיה נלהב ושרף בעבודתו. כמוהו היה ר' שאול מטפליק, שהיה ידוע בבית המדרש כ"כתובת" לכל שאלה שהיא בכל מקצועות התורה. כמו ר' עוזר, לא האריך ר' שאול ימים. מתוך דברי מוהרנ"ת הובן שר' שאול נלקח בדמי ימיו מכיון שגופו לא היה מסוגל לעמוד בגודל תבערתו להשי"ת (שיחות וסיפורים עמ' קמ"ו).

ועוד מתלמידיו של מוהרנ"ת, תחילה וראש: ר' נחמן מטולטשין, ששימש את מוהרנ"ת בהיותו נער בהייסין, (ראה לעיל פרק כ"ז), כבר היה באותה תקופה אברך בוגר והיה גר בטולטשין. הוא אמור היה להיות תלמידו הנאמן והקרוב ביותר של מוהרנ"ת.

הרב ר' נחמן מטשהערין היה נכדו של ר' אהרן רבה של ברסלב. הוא היה ידוע בילדותו כעילוי, ואח"כ גאון עצום ובקי בכל חדרי תורה נגלה ונסתר. בתחילה, בימי נערותו, לא היה כל כך מקורב למוהרנ"ת. פעם אמר לו מוהרנ"ת: "נחמן! מי יודע? אולי הסיבה שרבינו התאמץ כל כך להביא את סבך לברסלב היתה בגללך ולבסוף אתה עומד מרחוק?!"... מאז, התקרב ר' נחמן מאד למוהרנ"ת. מרוב דבקותו במוהרנ"ת ובתורתו חיבר ספר ליקוטים מתורותיו של מוהרנ"ת, מסודר לפי ענינים, וקראו "ליקוטי עצות החדש" (ראה בהקדמתו שם).הוא חיבר וקיבץ הרבה ספרים נפלאים בתורתה של חסידות ברסלב ועוד. ר' נחמן התפרסם כגאון וחסיד גם בקרב החסידות הכללית, וספריו, כגון "לשון חסידים" "דרך חסידים", נלמדים בכל שכבות הציבור.

בין תלמידיו האחרים של מוהרנ"ת היו: ר' מנדל מלדיזין, שהקריב את כל הונו ואונו למען בניית הקלויז, ר' אפרים, בנו של ר' נפתלי שגר בקרימנטשוק, שהיה איש עסקים מצליח, ועובד ה' יותר מצליח, עבודותיו היו מופלאות למעלה מגדר אנושי.

ר' אברהם בער נכד רבינו, ר' אבא'לי, ר' יצחק הייסנער, ר' עקיבא וועלוול, ר' נחמן ראוויצקער, ר' נחום ב"ר יודל, ר' מתתיהו לייב וכו' וכו' שכולם היו עובדי ה' גדולים בעלי מסירות נפש.

ר' זלמן, תלמיד חכם מופלג ורבה של מדוודיבקא, ר' חיים נחום מז'רין, שעזר למוהרנ"ת בהדפסה, ר' משה ברסלבר, אחיו ר' זאנוויל ור' יהודה לייבלי שגר בקצה העיר ועבד את ה' יומם ולילה. היה לו בן, ר' נתן, שאף הוא התקרב למוהרנ"ת.

בטולטשין, גרו מלבד בנו של מוהרנ"ת, ר' יצחק, עוד כמה חסידי ברסלב, ביניהם ר' שמשון, שהיו לו עסקי מסחר מסועפים, ר' יעקב (ראה פרק זה הערה 6), ר' מרדכי שפילבנד, ר' יצחק, (בנו של ר' אברהם מטולטשין), ר' נחמן חיל'ס נכד רבינו, ועוד.
גם בעיר טפליק גרו מספר נכבד של חסידי ברסלב: ר' אשר זליג, שהיה מוכר בעיר כתלמיד חכם ואיש צדיק, ר' יצחק בער מטראהוויצע שמוהרנ"ת אמר עליו שהוא היום לנו כמו הברדיטשובער רב. ר' מאיר לייב בלעכער מברסלב, ר' נחמן ב"ר יצחק לייב, ר' נחמן פסח'לס הכהן, ר' נחמן ב"ר עוזר, ר' נחמן שפילבנד ור' שמואל ויינברג.
אלו ויותר מאלו, התחממו לאורו של מוהרנ"ת, עבדו את ה' בכל כוחם, כאשר האמת היתה נר לרגלם, מבלי להתחשב עם המלעיגים עליהם.

* * *

הנהגה לשם שמים

עברו כבר למעלה מחמש עשרה שנה, מאז עזב מוהרנ"ת לגמרי את עסק המשא ומתן, והשקיע כל כולו לפאר ולשכלל את בית רבינו ותורתו, להפיץ אורו ברבים, להדפיס הספרים הקדושים, לבנות את הקלויז. ומלבד כל אלה נטל על עצמו להחזיק כמה מבין אנשי שלומינו יראים ושלמים, שהיו עניים מרודים. עקב כל זה נאלץ להיות סמוך על תמיכתם של כמה מאנשי שלומינו האמידים יותר, והם דאגו למימונו של כל המפעל הזה בשמחה וברצון.
בעצמם תרו וחקרו אחר צרכיו של מוהרנ"ת, ודאגו להשלים כל מחסורו. כך קרה פעם ובערב חג השבועות של שנת תקצ"ד הבחינו שבגדיו בלויים, עמדו ורכשו עבורו בגדים חדשים מכובדים. הם ראו זכות גדולה עבורם לתמוך במוהרנ"ת שכל כולו היה עולה תמימה לה', שהקריב את חייו הפרטיים לה' ולהפיץ דעת הקדושה בעולם, וכי הוא פועל גדולות ונצורות לקרב נפשו"ת ישראל להשי"ת.
באשר למוהרנ"ת עצמו, הוא דחה בשתי ידיים את כל הגינונים החיצוניים של מנהיגות. הוא התנהג בצניעות יתירה. שלא כשאר האדמורי"ם והמנהיגים שברוסיה ומזרח אירופא שהיו לובשים בגדי משי וכובע מיוחד-סירב מוהרנ"ת ללבוש את המלבושים המיוחדים הללו בכל תוקף.
מוהרנ"ת לא הסכים אף לחבוש שטריימל בשבת-אותו היו לובשים הרבנים והאדמורי"ם. מסופר, כי פעם קנו לו כמה אנשיו שטריימל בתור 'משלוח מנות' לפורים, הם התעקשו שמוהרנ"ת יתעטר בו. בלית ברירה, בכדי לא לצער אותם יהודים שכל כך רצו זאת, חבש מוהרנ"ת את השטריימל, אולם הוא הזדעק בינו לבין עצמו: וואס ווילן זיי

פון מיר, איך זאל אנטאן נחשים ועקרבים אויפן קאפ?!... (מה הם רוצים ממני שאחבוש נחשים ועקרבים על ראשי?) הכיבוד המעט הזה ייסר אותו כנחשים ועקרבים... אולם רק לזמן קצר ביותר התעטר בשטריימל זה. כי פעם בעת שמוהרנ"ת הוריד את השטריימל בשביל ליכנס לבית הכסא, נגנב השטריימל. מוהרנ"ת שמח בכך, והכיר טובה לאותו גנב... (הרב נחמן בורשטין).

כמו כן לא הסכים מוהרנ"ת בשום פנים ואופן שיהיה לו 'גבאי' לנהל את עניניו העמוסים, לפקח על עניניו הכספיים ולארגן סדר בקבלת האנשים הרבים המתדפקים על דלתותיו. כך יצא שניתנה האפשרות להכנס לבית מוהרנ"ת בכל עת ובכל זמן-דבר שהיה לצנינים וגרם לקנאה בעיני כמה חסידים מחוגי המתנגדים למוהרנ"ת וחסידי ברסלב.

מאד לא סבל שיקראו לו 'רבי' כנהוג, וכשאחד פנה אליו בברכה 'גוט מארגן רבי' השיב לו 'גוט יאהר באהעלפער' (עוזר למלמד) כלומר שהוא המלמד, והשני הוא העוזר לו-מלמד לתשב"ר, ולא רבי לחסידים...

דולה ומשקה מתורת רבו...

מוהרנ"ת סלד מכל דבר שהיה בו מסממני מנהיגות, הוא לא החשיב את עצמו אלא כתלמיד הדולה ומשקה מתורת רבו לאחרים. בתחילה סירב גם לומר תורה בסעודה שלישית, מכיון שזה היה מנהג האדמורי"ם לערוך "שולחן" ולומר אז תורה.

אולם ברבות הזמן שינה מוהרנ"ת ממנהגו והחל לומר תורה בשלוש סעודות. לאחר מכן נודע סיבת הדבר.

ומעשה שהיה כך היה: אחד מחסידי ברסלב הפסיק לבוא למוהרנ"ת בסעודה שלישית, בידעו כי בשעה זו לא ישמיע מוהרנ"ת מתורתו ופניניו היקרים. ממנהגו של מוהרנ"ת היה לרשום לעצמו את כל חלומותיו שיש בהם איזה משמעות עבורו. פעם הציץ חסיד זה ברשימותיו של מוהרנ"ת ומצא כתוב שם שרבינו בא אליו בטרוניה מדוע הוא מגרש אנשים מפניו. כמו כן ידועה השיחה-שיתכן שאליה התכוון מוהרנ"ת בחלומו-שרבינו אמר לו בזה"ל: "וואס יאגסטו זיי, וואס טרייבסטו זיי, צו וועמען זאלן זיי גיין?!" (מדוע אתה רודף ומגרש אותם, וכי למי ילכו?).

ועוד מקובל אצל אנ"ש, שרבינו בחייו אמר למוהרנ"ת, שבאם האנשים שיתקרבו אליו יגיעו למספר מסויים-יתחיל לומר תורה בסעודה שלישית, והאיש הזה שבא אליו השלים את המספר המיוחל.

בשבת הבאה החסיד אכן בא לשלוש סעודות, הוא הבין שמעכשיו יאמר מוהרנ"ת תורה בסעודה שלישית. וכן אמנם היה.(אבניה ברזל עמ' סה-סו, סימן מ').

העיקר הוא המעשה

עיקר תורותיו של מוהרנ"ת לפני הציבור בנויים היו על יסודות דברי רבינו ועל ההנהגות המעשיות שציוה לתלמידיו, כגון תפילה בהתלהבות ובהתעוררות, שיעורים קבועים, שיחות חברים, שמחה, אמונה, התבודדות, התחזקות וכו'. גם ההלכות שכתב מוהרנ"ת היו מבוססים על ענינים אלו אותם מסר לקהל שומעיו בשבתות וימים טובים. כל הלכה היתה בנויה על אחד או יותר מתורותיו או סיפוריו של רבינו.

וכך היה מנהגו: הוא היה חוזר על קטעים מסויימים מתורה מסויימת של רבינו בתמצית ובבהירות, ועליה היה בונה שיחה שלימה, שעיקרה היה העובדא למעשה, כיצד לנהוג הלכה למעשה על פי התורה הזאת.

החידוש שבתורותיו של מוהרנ"ת וכל דיבוריו עם שומעי לקחו-שכולם סובבים על ציר אחד, והוא איך להתקרב להשי"ת, וכיצד לעבור את העולם החולף ועובר, את הגשר הצר, כדת וכיאות, לחטוף צידה לדרך הארוכה. ויסוד זה נדרש על ידו באופנים רבים מאד, שכולם אחד.

לילה שלם רק על גשמיות?!...

בזה שונה היה מוהרנ"ת מרבים ממנהיגי החסידות של תקופתו-הדור הרביעי לבעש"ט. בדרך כלל היו החסידים משיחים לפני רבותיהם בענינים של עוני ומחסור בגשמיות וצרות ומצוקות שונות שפקדו את שה פזורה ישראל בעת ההיא, ואמנם הצדיקים פעלו לישועתן של ישראל, כאשר נתפרסמו הרבה אותות ומופתים אשר פעלו הצדיקים רועי הדורות בקרב ישראל.

פעם אחת הגיע אדמו"ר מפורסם לטפליק. הלכו אליו כל בני העיר עם קוויטלאך (פתקאות) ופדיונות, כל אחד לבקשו על צרתו ומצוקתו. קבלת הקהל התארכה למשך לילה שלם. כשסיפרו זאת למוהרנ"ת, אמר: "לילה שלם לבקש רק על גשמיות, ועל רוחניות לא כלום?!" (שיח שרפי קודש א'-תקמ"ה).

עיקר ההתקרבות-בשביל רוחניות!

הרה"ק רבי מרדכי מטשערנוביל, אחד ממנהיגי הדור ההוא, התלונן אף הוא על תופעה זו. היה זה כשבא לחתונתה של נכדתו בשנת תקע"ט 1819 (ראה לעיל פרק כ"ה). אנשים רבים נתנו לו קוויטלאך, ובאו להתברך מפיו הקדוש. אח"כ העיר: "רק אחד מכל

הנכנסים אלי בקש ממני בקשה על רוחניות!"... (שיח שרפי קודש ג'-רל"ב).בהקשר לכך כותב מוהרנ"ת:

"נר חנוכה אסור להשתמש לאורה (או"ח תרע"ג: א') ונר חנוכה הוא אור הצדיק, ובא לרמז, שאסור להתקרב להצדיק בשביל שימושי חול הנהוג עכשיו בעוונותינו הרבים. רק עיקר ההתקרבות יהיה בשביל ה' ית' כדי לזכות לאמונה שלימה" (ליקוטי הלכות, כיבוד רבו ות"ח ג': י"ח).

* * *

עיקר המופת-לקרב את האדם להשי"ת

אנשי הדור ההוא והדורות הבאים אחריו נטו להתייחס למעלותיו של הצדיק בעיקר כ"בעל מופת". סיפורים נפלאים התהלכו בקרב ההמון על הנפלאות שפעלו צדיקי הדור, ואיך המשיכו ישועות בעיניהם הצופות למרחקים למעלה מהזמן ומהמקום. ללא ספק, הרבה סיפורים היו אמת; כי בכוחם של הצדיקים האמיתיים לפעול ישועות בקרב הארץ בגשמיות וברוחניות. 1

לעומת זאת רבינו המעיט מאד בעשיית "מופתים", רק לעיתים מאד רחוקות היה פועל בכוחותיו העליונים לישועתן של ישראל. לדעתו, המופת הגדול ביותר היה להשפיע על בעל בחירה שישנה את מהלך חייו, וישאף להתקרב אליו ית'. 1 על ידי תפילה-היה רבינו גורס-יכול האדם להגיע למה שהוא רוצה, ללא צורך לפעול מופתים לשינוי הטבע, כי אמנם התפילה משנה הטבע, וזו היא הדרך היחידה שיש לאיש מישראל לצעוד בה בזה העולם, להתפלל להקדוש ברוך הוא, לבטוח בו ולהאמין בו, ואז יגיע לתכליתו האמיתי, לשמה ירד לעולם הזה.

ע"י תפילה אפשר לפעול הכל

מוהרנ"ת הלך בעקבותיו של רבינו. ידועים כמה וכמה סיפורים על מוהרנ"ת שהוא הראה מופתים גלויים לישועות שונות, כאלו שבקשו על זרע של קיימא וכו' אולם היו הם נדירים ביותר.

מוהרנ"ת הקדיש את כל כוחותיו להחדיר בתלמידיו שהתפילה היא עיקר תמצית דרכו של רבינו, ועל ידה אפשר להשיג הכל. מוהרנ"ת מבטא רעיון זה באופן נפלא באחת ההלכות שכתב בתקופה זו:

"עיקר שלימות התפילה היא ע"י האמונה... והאמונה צריכה להיות לשמה בכל הבחינות, ובלא זה אין לתפילה שלימות ואינה נעשית כלי לקבל השפע, כי עיקר הכלי שנשלמת ע"י דיבורי התפילה, הוא ע"י האמונה השלימה שהיא עיקר הכלי לקבל כל

טוב. היינו שכמו שצריך שיהיה לו אמונה שלימה בה' ית' שהוא בורא הכל ומנהיג, מושל ומשגיח ובידו לשנות את הטבע כרצונו ולהשפיע כל טוב, כמו כן צריך שיהיה לו אמונה בעצמו, להאמין באמונה שלימה שהש"י שומע ומאזין ומקשיב כל דיבור ודיבור של כל אחד מישראל אפילו מהגרוע שבגרועים, כי הוא ית' שומע תפילת כל פה. ויש כח בכל אחד מישראל לפעול בקשתו ברחמים אצלו ית' אם יתפלל באמת אליו ית' כמו שכתוב: "קרוב ה' לכל קוראיו" (ליקוטי הלכות, נחלות ד': ג').

ובמקום אחר מביא מוהרנ"ת את המובא במדרש בביאור הפסוק "קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת" דבתחילה כתב קרוב ה' 'לכל' קוראיו, יהיה מי שיהיה ואילו בסיום כתוב לכל אשר יקראוהו 'באמת' דוקא. אלא כונת הכתוב הוא כך: שהקב"ה קרוב לכל קוראיו באיזה מדריגה שרק יהיו ואפילו הנמוכה ביותר-אבל בתנאי שהקריאה תהיה 'באמת'...

הישועה ע"י אנ"ש

עוד מהמיוחד בהנהגתו של מוהרנ"ת. כשהיו באים בבקשת ישועה-ניסה להתחמק ולהכליל את כל אנשי שלומינו שעל ידם יומתק הדין, והישועה תבוא.

ר' שמשון מטולטשין היה מתומכיו הנאמנים של מוהרנ"ת, ותרם בנדיבות לב מרווחי עסקיו לכל הדרוש לעניניו הקדושים של מוהרנ"ת. ר' שמשון היה חשוך בנים ובקש כמה פעמים ממוהרנ"ת שיעזור לו. מוהרנ"ת כתב לו: "אין בידי מפתח לבנים, אולם לאף אחד אחר אין מפתח זה (עי' תענית ב' ע"ב). דבר אחד ברור: אם יש אפשרות להמתיק את הגזירה ולעזור לך, אנ"ש יכולים לעזור לך יותר מכל דבר". 1

"שבועות הגדול"

כפי שהיה נהוג בחיי רבינו, שהחסידים היו מתקבצים אליו לחג השבועות, כך גם נמשך מנהג זה אצל מוהרנ"ת. תלמידיו ומקורביו היו באים אליו להתוועד יחדיו בחג השבועות. בכל שנה רבו הבאים לברסלב. הם השתדלו בדרך כלל להגיע יום לפני ערב החג, בכדי שיוכלו לסיים יחדיו את ספירת העומר.

אין לתאר את ההתלהבות וההתעוררות בתפילת ערבית האחרונה של ימי הספירה, בצוותא עם כל אנשי שלומינו.

שמונים איש-מלבד תושבי ברסלב-הגיעו למוהרנ"ת באותו שבועות הגדול של שנת תקצ"ג. 1 כשהגיעו לספירת העומר נשמעו קולות שועה וזעקה של תפילתם הנוראה בכל רחבי העיר.

בגלל המספר הגדול של הנאספים באותה שנה-מכונה השבועות הזה בקרב חסידי ברסלב "שבועות הגדול" (דער גרויסער שבועות).

הוא הרבי בעצמו!...

ועוד מאותו שבועות: אורח נכבד מאד נעלה, הגיע לאותו שבועות למוהרנ"ת מארץ ישראל, הלא הוא ר' שמעון... מראשוני תלמידי רבינו, שכבר דר בעת ההיא בארץ ישראל. כל הציבור קיבל אותו בהתלהבות וחרדת קודש.

באותה שנה חל חג השבועות ביום שישי ושבת, וכך היתה למוהרנ"ת הזדמנות לומר תורה בליל יו"ט וגם בשבת. כשרבי שמעון שמע את דיבורי מוהרנ"ת, התפעל כל כך מהם עד שקרא: "תמיד חשבתי על מוהרנ"ת שהוא תלמיד רבינו, כעת אני רואה שהוא הוא הרבי בעצמו! אני הרי מבין על יהודי טוב (כלומר רבי), כי הרי עזבתי את כל מפורסמי הדור והתקרבתי לרבינו בהיותו עדיין ילד. ובכן אני אומר לכם שכיום מוהרנ"ת הוא הרבי!" (שיח שרפי קודש תש"ח).

להנצל מהרהורי גאות

גם שאר הבאים באותו שבועות חשו התעוררות מיוחדת מתורותיו של מוהרנ"ת, הם התלחשו בינם לבין עצמם: "הרי הוא בעצמו הרבי!" כשהבחין בזה מוהרנ"ת, צעק: "אני יודע שאני לא הרבי! אני יודע שאני לא הרבי!" (שם תקס"ט).

הדבר הכאיב מאד למוהרנ"ת שמדמים אותו לרבינו. מצד אחד מצווה ועומד הוא לומר תורה בפני הציבור ולהפיץ דעתו הקדושה של רבינו בעולם. אולם מאידך גיסא מתכבד הוא מאד על ידי כך בעיני הציבור, והדבר מכאיב לו מאד. הוא ביטא את צערו בעת הסעודה השלישית של שבת, כשהגיע למילות הזמר: "הני כלבי דחציפין", ומסביביו מסובים חשובי אנ"ש- החל לזעוק: "כלב, החוצה!" בהתכוונו לגרש את הרהורי הגאות שלא יכנסו בו (שם תשכ"ז).

לאחר יו"ט, כשנסעו ונפרדו מאיתו כל תלמידיו, אמר להם מוהרנ"ת: "נו, מיר האבן ב"ה געהאט א שיינעם קבלת התורה, אבער מיר זאלן נישט פארגעסן אז נאך קבלת התורה האט מען געמאכט א עגל רח"ל" [אמנם היה לנו קבלת התורה נאה, אך אל לנו לשכוח שלאחר קבלת התורה עשו את העגל], כלומר, צריכים להזהר ביותר מהתגברות היצר! (שם תרס"ז).

רוחניות בשפע

שמונים תלמידים נלהבים, ועוד רבים מתושבי העיר, נאספו סביב מוהרנ"ת באותו שבועות הגדול. רובם היו עניים מרודים, אולם כל מבוקשם היה שילמדם תורה וידריכם

איך להתקרב יותר להשי"ת. עצות לעולם הגשמי-היה אומר-אין לי. אבל אם רוצים עצות איך להתקרב לה' ית', מזה יש לנו בשפע!" (הרב אליהו חיים רוזין).
מוהרנ"ת לא ביקש עשירות ולא כבוד לעצמו. הוא היה מוכן להקריב את הכל למען האמת. הוא לא הבטיח שום דבר גשמי: לא ילדים, לא בריאות, לא פרנסה ולא שום דבר אחר, מלבד לעתים רחוקות. הוא דרש אך ורק רוחניות, ומזה נתן במידה גדושה.
רבינו היה אומר שאי אפשר להגיע לאמת הצרופה אם האדם תלוי בגורם חיצוני ככסף, כבוד, או משאר עניני העולם התלויים בבריות. כי בשעה שהוא נמצא בין אנשים אינו מסוגל לעשו"ת שום דבר באמת הצרופה בלי גינונים של שקר גם אם הוא עצמו אינו מודע לכך (ראה ליקוטי מוהר"ן ס"ו: ג').

הקנאה... מוציאה מן העולם

להרב מסאוואראן נודע על המספר הרב של האנשים שהגיעו למוהרנ"ת בחג השבועות, ועל מצודתו של מוהרנ"ת הפרושה בכל הערים והעיירות הקרובות והרחוקות. כששאלהו מאן דהו: "והרי אצלכם היו חמש מאות אורחים!", השיב: "אצלי היו חמש מאות רינדארעס (פונדקאים) ואצלו היו יראים!" (ימי התלאות עמ' קל"ח).
עובדת רוממותו של מוהרנ"ת ועוצם גדולתו לא גרמה כמובן לכיבוי אש המחלוקת. אדרבה, כל כמה שמוהרנ"ת התגדל בעיני החסידים גרם הדבר לליבוי האש, המתנגדים טפלו עליו ועל אנשיו עלילות דברים: קבוצת אנשים מתעלמת מהמנהיגים המפורסמים הנערצים על הכל, ומתקרבת לאדם ההולך בדרך משונה ומוזרה, כותב תפילות חדשו"ת מעצמו, אדם שפניו תמיד אדומים ובוערים (מרוב יראתו וקדושתו, דבקותו והתלהבותו בעבודת ה') אין זה כי אם משתיית משקה המשכר רח"ל, 1 אבל לעומת זאת ידעו הכל כי כל מבקש ה' מוצא לבסוף את מקומו בברסלב... כל אלו הובילו להתפרצות העתידית של המחלוקת באופן נורא.

גמר בניית הקלויז וסביבתו

במשך חדשי הקיץ של שנת תקצ"ד, שיפץ מוהרנ"ת את ביתו ובנה אליו תוספת לבניית סוכה גדולה עבור הקהל שהיו באים אליו לחג הסוכות.
בינתיים נודע למוהרנ"ת, שיוכל להדפיס את ספרי רבינו בלמברג. כאמור לעיל, בניית הקלויז נסתיימה סוף סוף, והקלויז היה מוכן לשימוש. 2
כשמוהרנ"ת התכונן לנסוע לאומאן לראש השנה תקצ"ה, נודע לו שבנו ר' יצחק חולה מסוכן. הוא היה אנוס לשכב כמה שבועות בביתו, כך שנמנע ממנו לבוא ולהשתתף בקיבוץ הק'.

שמחתו של מוהרנ"ת היה גדולה שאחרי שנים רבות של מאבקים, זכו חסידי ברסלב סוף סוף להתפלל ביחד תחת קורת גג משלהם.
אמנם כבר בשנת תקצ"ד התפללו כבר בקלויז בראש השנה, אך הבנין עוד לא היה עדיין בשלמותו
הקלויז נגמר בדיוק בזמן. אילו היתה מתארכת הבניה עוד כמה שבועות, עלול היה שלא יבנה לעולם, כי זמן קצר לאחר ראש השנה התעוררה בגלוי צרת המחלוקת הנוראה שנמשכה לשנים הבאות, כפי שמסיים מוהרנ"ת את ספרו-יומנו "ימי מוהרנ"ת":
"התפללנו פעם שניה בשנת תקצ"ה (1834) בבית המדרש... ובאותה שנה עברו עלינו צרות רבות רח"ל, כי נתעורר המחלוקת מהרב מסאווראן... אשר לא נשמע מעולם... וכבר הצילנו השי"ת ברחמיו ונפלאותיו הרבה, ברוך ה' שלא נתננו טרף לשיניהם, אבל עדיין חורקים שינם עלינו, ואנחנו כולנו, בפרט אנכי, היינו בסכנות גדולות, אך לה' הישועה, ה' לי לא אירא וכו', ה' לנו בעזרינו וכו' רבות עשית אתה ה' אלקי וכו' גם עתה אל יעזבנו ואל יטשנו וגו' עד זקנה ושיבה אלקים אל תעזבנו עד אגיד זרועך לדור לכל יבוא גבורתך אמן".
בקטע זה מסיים מוהרנ"ת את ספרו-יומנו-בהדגשה שתאור צרותיו הנוראות יבואו בקובץ נפרד.
* * *

חלק ז-שנות הסבל

פרק לד - האתרוג

מחלוקת על הצדיקים

ההתנגדות ודברי הריבות בין גדולי ישראל וצדיקים אמיתיים, היו לאחד מהסממנים המרים בהם נתנסה כל דור.
מי לנו גדול מיוסף הצדיק שנרדף על ידי אחיו הצדיקים שבטי יה. משה רבינו רעיא מהימנא אף הוא היה מטרה לחיציהם של אנשים שונים מבני דורו, דור דעה, כפי שמובא בחז"ל שחשדוהו בעבירות חמורות שבתורה רח"ל. דוד מלך ישראל נרדף על ידי שאול בחיר ה' ודנו למות. ירמיהו הנביא נרדף על ידי אנשי דורו עד שהוטל לבית האסורים פעם אחר פעם.

ובדורות מאוחרים יותר, כגון המחלוקת על הרמב"ם שהיתה כה אכזרית עד ששרפו את כל כתביו. האר"י הקדוש נרדף אף הוא ע"י כמה מגדולי הדור, שרצו להכניסו לחרם רח"ל.

והמחלוקת האיומה על קדוש ישראל הבעש"ט שהפכה למחלוקת כללית בין המתנגדים לבין החסידים והחריבה קהילות שלימות, וכן הלאה-עד היום הזה.

בהרבה מקרים, מעוררי המחלוקת היו רשעים שמה שהניע אותם היה תאוות ממון, תאוות שררה או פשוט, קנאה. אולם כאמור התחוללו גם מחלוקת בין הצדיקים לבין עצמם, כמו אלה בין יוסף ואחיו או המלך שאול ודוד, שבודאי לא היתה שום כונה רעה לשום צד. ואין לאנשים כערכנו לדוש בזה ולחקור לסיבת הדבר והגורם לכך, כמו שאמרו: (חגיגה י:) "במופלא ממך אל תדרוש".

מסופר שבעת המחלוקת על הבעש"ט, אמרה אשה אחת להרים אבן בידה כדי להשליכה עליו, וכשלא יכלה להרימה מחמת כובד האבן, ענתה ואמרה: "רבונו של עולם, יהי רצון מלפניך, שיהיה כאילו זרקתיו עליו". למרבית הפלא נענה אז הבעש"ט ואמר: "ובעולם הבא יש שעשועים גדולים ממידת האמת שלה"... (שיח שרפי קודש ג'-תרמ"א).

ולסיכום ייאמר, כי המחלוקת על הצדיק אינה מערערת כלל את אמיתיות הנהגתו. שום דרך מדרכי העבודה לא נפרכה מעולם עקב חילוקי הדיעות שעוררה דרך זו.

וכדברים הללו ייאמר על מוהרנ"ת, שהגם שיצאו לחלוק עליו כמה מגדולי ישראל-אין בזה להוריד כמלוא נימה מהאמת הצרופה שהנחתו בכל דרכיו, וכי היא היתה הדרך האמיתית בה הלכו אבותינו מדור דור.

"לא לחינם הרעיש עליו השטן ארץ ומלואה"...

וכדאי להעתיק מדבריו של גאון עוזינו ר' אברהם ב"ר נחמן שכתב על סיבת המחלוקת הנוראה שנתעוררה על מוהרנ"ת דוקא:

"...להרבות בשבחו של מוהרנ"ת יקצרו המון יריעות. וכאשר היה נודע לכל יודעיו ומכריו אשר הכירוהו מעודו עד יום הסתלקותו, שמיום התקרבותו לאדמו"ר זצ"ל נבער לבבו בתבערת עצום ומופלג אשר אין לשער, וזכרון יום המות לא נפסק ממחשבתו אפילו כשעה קלה. וכפי עמקות רעיוניו אשר העמיק במהירות פריחת הזמן של חיי האדם בזה העולם שכאין יחשבו נגד חיי העולם הנצחי... היה נחשב בעיניו כל העוסקים בהבלי העולם כמשוגע ממש, ואת כל העושר והכבוד שנתגדל בזה מנעוריו, מאס וגעל ושקץ, וקיבל על עצמו כל מיני בזיונות ורדיפות אשר רדפוהו אביו ואשתו וכל משפחתו, והרבה לצעוק ולבקש מהשי"ת שיזכה להיות כרצונו בכל תעלומת לבבו עד הנקודה

הפנימית שבלב, עד אשר זכה גם הוא למעלה מופלגת ועצומה עד מאד, והאש הקדושה של רוממות אדמו"ר ז"ל ודבריו הנוראים בערה בלבבו כלבת אש ממש..."
ומסיים ראבר"נ:
"ולא לחינם הרעיש עליו השטן ארץ ומלואה, כי גם הוא היה משיב כל ישראל בתשובה אם לא היו נתרחקים מאתו ומדיבוריו הנוראים---"
* * *

התקן עצמך בפרוזדור...

ביום הראשון של סליחות תקצ"ד (1834), נגש משה חינקע'ס למוהרנ"ת וסיפר לו על דבר חלום מחריד שחלם, ובו נראה לו כי הוא מת. מוהרנ"ת הפיס מיד את דעתו ואמר לו בלשון חז"ל: "חלומות שוא ידברו" (גיטין נב א') וכי אין לו על מה לדאוג.
בד בבד הורה לו כי מן הראוי שיכין לעצמו כתב "צוואה", למען ידעו צאצאיו כיצד לנהוג עם רכושו שיותיר אחריו לאחר אריכות ימים ושנים.
כאן יש לציין כי מוהרנ"ת בדאגתו תמיד לתכלית, ועינו ולבו צפו תמיד ליום המיתה, היה נוהג להורות לאנשיו שהגיעו לגיל מבוגר, או לבעלי אמצעים, שיראו לסדר ענייניהם לעתיד, שיכין כל אחד עצמו בפרוזדור לקראת הכניסה לטרקלין גם בעניני דיני ממונות שמשאיר אחריו. בין היתר לכתוב כתב צוואה.
בשנה שעברה נסתלקו ר' אייזיק [חתנו של רבינו] ואברהם פייעס [שותפו של משה חינקע'ס] ולא השאירו אחריהם צוואה בכתב. כתוצאה מכך נתעוררו חילוקי דיעות קשים בשתי המשפחות בענין חלוקת העזבון, ולכן היתה דעת מוהרנ"ת, שצריך להתכונן בעודו בחיים חיותו בכדי למנוע כל מחלוקת ומכשול.
משה חינקע'ס כבר הגיע לסוף שנות החמישים לחייו, ויחד עם דברי הרגעה ועידוד בקשר לחלומו, יעץ לו מוהרנ"ת, כאמור, לכתוב צוואה, כך שנכסיו יתחלקו בבוא היום כפי רצונו כראוי וכיאות.

כפיית טובה

משה חינקע'ס קבל את הצעתו של מוהרנ"ת, ואף שאל לעצתו בקשר לחלוקה הוגנת של נכסיו. הונו של משה חינקע'ס נערך אז בכשלושים אלף רו"כ (רובל כסף)-סכום עתק בימים ההם. מוהרנ"ת הציע לו לחלק את הכסף לשלשה חלקים שווים: אחד לבנו, אחד לבתו ואילו את החלק השלישי ישאיר לעצמו כרכוש נצחי, בו יבנו בית מדרש בברסלב, ובשאר הכסף ירכשו כמה חנויות, כאשר הרווחים מהם יוקדשו עבור ההוצאות השוטפות לבית המדרש. כך יונצח שמו בבית ה'. ומוהרנ"ת סיים:

"גם על הקלויז באומאן תתן קצת מעות".
כשאך הזכיר מוהרנ"ת את הקלויז, עלה עשן באפו של משה, וקרא בעזות לעבר מוהרנ"ת:
"אני יודע שאצלכם העיקר הוא הבית מדרש שבאומאן!"...
קולו של משה, העיד על השינוי לרעה שחל בו בהתייחסותו לעניני רבינו, ועל השנאה הכבושה המפעפעת בו זה מכבר למוהרנ"ת.
כאמור, היה משה חינקע'ס מקורב לרבינו ותמך בו מאז שהגיע לראשונה לברסלב. ומאז שמוהרנ"ת התקרב לרבינו, אף נקשרו קשרי ידידות בינו לבין משה. כפי הנזכר לעיל, נפקד משה חינקע'ס בבנים על ידי הדרכתו של מוהרנ"ת. אולם מסע הארס של הרב מטומשפיל, גיסו של משה, נגד מוהרנ"ת ואנשיו, הניב פירות באושים. הוא שידל את משה להתקרב להרב מסאוואראן, ואף השפיע על אחותו עלקי, אשתו של משה, שהיא ובעלה יתרחקו ממוהרנ"ת ומחסידי ברסלב בכללותם.

שנאה מפעפעת כארס

כשחזר משה לביתו באותו יום, הוא גילה מיד לאשתו על חלומו, על דברי ההרגעה של מוהרנ"ת, ועל עצתו לכתוב צוואה, וגם שחלק מכספם יעבור לרשו"ת הקלויז באומאן.
עלקי רתחה מזעם: "וכי עוד לא הבנת שר' נתן מצפה בכליון עינים שתמות כדי שיוכל ליטול את כספך?!"-זעקה בקול לא לה.
דברי החוצפה והעזות של אשתו, יחד עם ההטפה הארסית זה זמן רב של הרב מטומשפיל, עשו את פעולתם והשפיעו לרעה על משה.
אשתו המשיכה מדי יום לחרף ולגדף את מוהרנ"ת ואנשיו, והדברים הכו שורשים עמוקים במוחו ובליבו. משה התחיל לשנוא את מהרנ"ת שנאה גלויה.
* * *

יום הכיפורים עם מוהרנ"ת

שבוע ימים נשאר עדיין עד ראש השנה, הוא הזמן שמוהרנ"ת יוצא מדי שנה לאומאן להשתתף עם אנ"ש בקיבוץ הק' כרצון רבינו.
ואכן, זמן קצר לאחר שיחתו עם משה, יצא מוהרנ"ת לכיוון אומאן מבלי לדעת את התוצאות משיחתו בביתו של משה. רק כשהגיעו עוד חסידים בסמוך לראש השנה מברסלב לאומאן, נודע למוהרנ"ת מפיהם על ההשפעה הרעה שהיתה לשיחתו עם משה, שהחריפה והלהיבה את המחלוקת בעיר.

תיכף אחרי ראש השנה חזר מוהרנ"ת לברסלב. לקראת יום הכיפורים הגיעו הרבה חסידים לשהות במחיצתו של מוהרנ"ת.
במוצאי יום כיפור התחיל מוהרנ"ת להכין בשמחה ורגשו"ת הודיה את סוכתו החדשה המרווחת.

רגשי חרטה

בינתיים החלו רגשי חרטה לנקר במוחו של משה חינקע'ס. היטב ידע את התועלת ברוחניות ובגשמיות שהפיק מקשריו עם רבינו ומוהרנ"ת.
ובכן, הוא החליט לקום ולעשו"ת מעשה, וביום הראשון של חג הסוכות הלך משה לבקר את מוהרנ"ת בביתו. מוהרנ"ת היה אז באמצע התפילה, כי התפלל בביתו אז עם מנין מאנשיו, ומשה לא רצה להפריע לו, והלך לו לדרכו.
כשנודע למוהרנ"ת לאחר מכן שמשה היה בביתו, הצטער מאד מדוע לא עכבו אותו עד לאחר התפילה, בכדי שיוכל להפגש עמו וכך להשקיט מעט את תבערת המחלוקת.
ביום השני של יו"ט, הגיע משה שוב לביתו של מוהרנ"ת, והפעם ביקשו ממנו תלמידיו של מוהרנ"ת, להמתין עד שיסיים את תפילתו.
לאחר התפילה הזמין מוהרנ"ת את משה לסוכתו, וביקש מכל הנוכחים לצאת, ונשארו בסוכה רק מוהרנ"ת ומשה. ר' נחמן מטולטשין הסתיר את עצמו למעלה בסמוך לסכך בכדי שיוכל לשמוע את השיחה המעניינת.
מוהרנ"ת שאל את משה:
"למה יחר אפך כל כך על דברי בענין הצוואה? הלא אתה יודע שדרכי תמיד להזכיר לכל אדם את סופו ותכליתו, שיכין צידה לדרכו, ויקיים 'התקן עצמך בפרוזדור' וכו', ואעפ"כ אם בכל זאת שגיתי ולא הייתי צריך לאמר את אשר אמרתי, האם עבור כך תחשבני לשונא ח"ו?! זכור נא ואל תשכח בזכות מי נפקדת בבנים אם לא ע"י שהבאתי אותך לכל זה, ואיך יעלה על דעתך להעליל עלי עלילות משונות". כהנה וכהנה דיבר עמו דברים המתיישבים על הלב.
מוהרנ"ת הרבה עליו עוד דברי ריצויים ופיוסים, בכדי להשיב לבו אליו.
הדברים הכנים והאמיתיים שיצאו מלב טהור של מוהרנ"ת חדרו עמוק ללבו של משה, ומיד התפייס וביקש את מחילתו. מוהרנ"ת נתרצה מיד, והשיב לו: "מחול לך מחול לך!". ובכדי להפיס דעתו יותר, אמר משה למוהרנ"ת כי ישלח לו צלוחית "פראנץ ווין", מין יי"ש (או קונייאק) מעולה ביותר. מוהרנ"ת ניאות לקבל זאת ממנו, כי יי"ש משובח מועיל מאד לריפוי חולי המעיים ממנה סבל מאד.

באמצע הסעודה של יום שני דסוכות, הגיע בנו של משה, והניח על שולחנו של מוהרנ"ת בקבוק יי"ש מאביו. לכאורה היה נראה כי יושבו כל ההדורים והכל על מקומו בא בשלום.

מעשה האתרוג

אך לא כן הדבר... עדיין לא שרר השלום בין שני המחנות... כדוגמת קמצא בר קמצא שהיה הגורם לחורבן ירושלים-סיפור מוזר עם אתרוג, גרם לליבוי המחלוקת ולהבערתה פי כמה וכמה, עד שהגיע למימדים מבהילים.

ומעשה שהיה כך היה:

יומיים לפני שיחת הפיוס בין משה חינקע'ס ומוהרנ"ת, קרה הדבר, וחסידי סאוואראן שבעיר ברסלב, שלחו אתרוג מהודר לרבם בסאוואראן. מכיון שהזמן דחק נאלצו לשלוח את האתרוג בידי נכרי, שיצא את ברסלב ביום ו' ערב חג הסוכות, והיה אמור להגיע לסאוואראן בלילה שלמחרת-ליל שני של חג הסוכות.

בעודו בדרך, התעייף השליח הערל ושכב לנוח. הוא הניח את הקופסה עם האתרוג לידו על הארץ ותנומה אחזתו. בעודו ישן, עבר לידו גוי אחד וראה את הקופסה הקטנה הנאה המונחת על הארץ. סקרנותו גברה עליו ופתחה לבדוק את תכולתה.

פרי האתרוג לא צומח באוקראינה. ומכיון שנזדמן לידי הגוי פרי שלעולם לא ראה כמותו, רצה לטעום ממנו. ללא היסוס נגס נגיסה באתרוג וקטע את הפיטום... וכמובן פסל על ידי כך את האתרוג, אולם טעמו המר של האתרוג לא ערב לחיכו, ונבצר ממנו להבין מדוע שולחים מין לימון ממקום למקום ועוד בתוך קופסה מיוחדת. הוא הניחו חזרה לקופסא והלך לו.

בהגיעו לפונדק לא הרחק משם, סיפר הגוי על הפרי המשונה שראה, הנשמר בקופסה. לאחר מכן, הגיע השליח הערל בעצמו לפונדק והקופסה עם האתרוג הקטוע בידו. בעל הפונדק, יהודי שומר מצוות, שאל את השליח לטיב שליחותו, ולהיכן הוא מוביל את האתרוג. בשמעו שהוא מגיע מברסלב ומגמת פניו להרב מסאוואראן, נענה בעל הפונדק ואמר כי כבר אין טעם להביא את האתרוג לסאוואראן מכיון שהוא כבר חסר ערך.

ביום א' של חול המועד, הגיע בעל הפונדק לברסלב וסיפר לתושבי העיר את סיפור האתרוג והפיטום הנשוך.

ר' שלמה ראובן זלט'ס נהג להתפלל בבית הכנסת של מוהרנ"ת, אע"פ שלא היה מקורב אליו. מטבעו היה בדחן ומרבה בדברי צחות, לפעמים מיותרים... הוא שמע את סיפור האתרוג שנקטם, ובהגיעו למנחה לאמירת "קרבנות", נעמד ליד חלון פתוח בבית הכנסת

של מוהרנ"ת מול הרחוב, וכשהגיע לקטע "תנו רבנן פיטום הקטורת", הגביה קולו מול החלון הפתוח ודפק למען ישמעו העוברים ושבים: "תנו רבנן פיטום הק..."- כלומר "הפיטום שנשבר" ('האק'-'שבירה' בלשון אידיש).

המליצה "פיטום האק" התפרסמה בעיר, ובהיות שמקורה בבית הכנסת של חסידי ברסלב, גרם הדבר להבערת המחלוקת ביתר שאת.

היה להם לחסידי סאוואראן להבין שלא מוהרנ"ת ולא תלמידיו יש להם יד בליצנותו של ר' שלמה ראובן, כי הוא לא היה ממקורבי מוהרנ"ת וללא ספק היה זה משום שלא אחז בדרך התמימות. ברם, זה זמן רב שחסידי סאוואראן מחפשים איזו אמתלא בכדי להטפל לחסידי ברסלב. גם בלא זה שנאו את מוהרנ"ת שנאה עיורת, אולם כאן מצא בעל חוב לגבות את חובו, וכבר נמצא אחד בשם ברוך דיין (הוא היה כפוי טובה למוהרנ"ת שהכניס אותו בצעירותו בהתמדת הלימוד שש שנים רצופות, ועי"ז נעשה לדיין-ראה לעיל פרק כ"ג-וכעת הפך לרודף) הוא פרסם בעיר כי נודע לו "ממקורות מוסמכים" שמוהרנ"ת הוא זה ששלח את הערל לנשוך הפיטום!

מסע השקרים של ברוך דיין

ברוך דיין המשיך במסע השקרים שלו. הוא נסע להרב מסאוואראן וחזר שם על הבדותא, כי מוהרנ"ת, ולא אחר, ציוה לפסול את האתרוג שנשלח עבורו... מובא (באלשיך קהלת): "ברית כרותה ללשון הרע שיתקבל"... ובכן, הרב מסאוואראן התמלא חימה. הוא כבר שמע השמצות מהרב מטומפשיל במשך כמה שנים, הוא החליט שהנה הגיע הזמן לפעול ביד חזקה נגד חסידי ברסלב ולהטותם מהמסילה.

כשנודע למוהרנ"ת מפעולותיו של ברוך דיין, חרד מאד, הוא ראה בהן כנותן אש בערימת תבן יבשה, והאש עלולה להתפרץ במלוא חומרתה, ומי יכול לשער תוצאותיה ההרסניות...

הפגישה שלא הועילה

משה חינקע'ס שהה אצל הרב מסאוואראן בשעה שברוך דיין הופיע בעלילתו השפלה נגד מוהרנ"ת.

כשחזר משה לברסלב, הלך אליו מוהרנ"ת עם ר' נחמן מטולטשין לבוא עמו בדברים, ולנסות להמתיק את הצרה החדשה התלויה ועומדת בעטיו של האתרוג. מוהרנ"ת שכנע את משה שהסיפור המשונה על שייכותו לענין האתרוג שנקטם הוא שקר גמור. הוא התחנן בפני משה ואשתו שינצלו את מעמדם החשוב בעיר ובעיני המתנגדים, ולהשקיט

את הבלבול העתיד להמיט קלון על כלל חסידי ברסלב, על כל ההשלכות החמורות שבו, ואחריתה מי ישורנו.
משה ואשתו אכן הסכימו כי הסיפור סביב האתרוג הוא שקר גמור, וכי שום בר דעת לא יעלה על דעתו כי ידו של מוהרנ"ת בדבר. אולם, רחוקים היו כמטחוי קשת לפעול לטובתו של מוהרנ"ת, וזאת עקב ההשמצות התמידיות של הרב מטומשפיל שלא הפסיק להסית ולעורר דברי ריבות כל הזמן. כמו כן היו מושפעים לרעה עדיין מהצוואה הנזכרת.
מוהרנ"ת יצא מביתם בלב נשבר, בהרגישו כי לא פעל מאומה בשיחתו זו עם בני הזוג חינקע'ס. הוא תלה רבות בהדברות זו, ועכשיו חש שהמצב אבוד. ר' נחמן מטולטשין שנתלווה אליו לפגישה, הבחין שפניו של מוהרנ"ת השתנו ולא הבין על מה חרד מוהרנ"ת את כל החרדה הזאת, אבל עיניו של מוהרנ"ת צופות היו למרחקים...
מוהרנ"ת הגיע לידי מסקנה כי עם סרובו של משה לפעול לטובתו, איבד למעשה את החוט האחרון המקשר בינו לבין שונאי נפשו, שאיך שהוא היה יכול להעזר על ידו. משה חינקע'ס היה בעיניו היחיד שהיה יכול לסתום את החור שנפער כבר בסכר... מעתה לא ראה שום דרך הצלה טבעית, רק תפילה ותחינה להשי"ת תמנע בעד השואה המתרחשת לבוא על כלל חסידי ברסלב.
* * *

מאבק מר

ברוך דיין המשיך ללבות את אש המחלוקת, וכל אימת שחשש שהנה היא דועכת, הוסיף עצים ושמן למדורה הנוראה הזאת. בעצם יום הושענא רבא, מצאוהו כשהוא עומד ומגדף את מוהרנ"ת בפני עם ועדה בכל מיני בזויים, חרפות והשמצות. למחרת, ביום שמיני עצרת, ערך משתה יחד עם הרבה ממרעיו בביתו. כטוב לבם ביין, יצאו לבית הכנסת להקפות של שמחת תורה. תוך כדי הילוכם הפרוע לבית הכנסת, מוסתים היטב מפיו הפעור של ברוך דיין, בעברם ליד ביתו של מוהרנ"ת, התחילו כולם יחדיו לקרוא בקול גדול דברי חירוף וגידוף נגד מוהרנ"ת ואנשיו.
מוהרנ"ת הזהיר את תלמידיו ששהו אז אצלו לבל יעיזו לצאת מהבית לענות לקריאות הבוז נגדם. אולם אחד היה ר' שמשון שלא הצליח להתגבר על רוח קנאותו שבערה בו בשמעו איך שמבזים את רבו הקדוש והטהור. הוא התפרץ החוצה בזעם רב והחל לגרש את החצופים. אולם הם שמספרם היה גדול בהרבה, השיבו מלחמה. המצב הגיע עד

כדי שפיכות דמים ממש, עד שכמה מהחסידים נאלצו לקרוא לעזרת המשטרה שלא יקרה כאן אסון ממש.
מוהרנ"ת הקפיד מאד על אלה שלא שעו לאזהרתו. גם העובדה שהמשטרה שותפה כאן במחלוקת לא בישרה טובות לחסידי ברסלב.

דבר רבינו יקום!

מיום ליום התגברה העוינות למוהרנ"ת והחונים על דגלו. גם בבית משה חינקע'ס התחזקה השיטנה ביתר שאת. באחד הימים הופיעו בבית משה חינקע'ס שני בחורים ריקים ופוחזים, ופערו פיהם מבלי חת נגד מוהרנ"ת, ואף הרבו בשיחה עם בתו של משה, אשתו של ר' אברהם בער נכד רבינו.
ר' אברהם בער, שהיה תלמידו של מוהרנ"ת לא יכל לסבול איך שקלי דעת אלה התישבו בבית חותנו ומגנים את מוהרנ"ת, ובחציפותם וקלות דעתם מרבים בשיחה עם האשה בדברי ליצנות וקלות ראש, עד שנאלץ לעזוב את הבית ועבר לגור בבית אמו, מרת אדל בת רבינו. הדברים הלכו הלוך והתדרדר עד שר' אברהם בער הוכרח לגרש את אשתו, בתו של משה חינקע'ס. או אז נתקיימו דבריו של רבינו שהתבטא בתחילת ביאתו לברסלב בעת שפיכת הקפה בביתו של משה חינקע'ס: אנו כבר לא נהיה מחותנים! (ראה פרק ל"ג).
כנזכר לעיל, שמחתו של משה בעת השידוך עם ר' אברהם בער היקר לא ידעה גבולות. ברם, בגלל המחלוקת, התגברה השנאה בין החותן לחתן, עד כדי כך שבעת הגרושין נטל משה הנגיד מחתנו את הכל, כולל גם את הטלית שהעניק לו ביום החתונה. רעיו המתנגדים של משה, אף הם לעגו לו במלוא פיהם על פעולתו זו: "אוצר כזה, אברך יקר כמוהו אתה מגרש מביתך?!" (שיח שרפי קודש א'-תשסה).
לאחר הגט, נאלץ אף משה להודות שהצדק היה עם רבינו באמרו שהם כבר לא יהיו מחותנים.
בתו של משה התחתנה עם יהודי בשם ר' אבא. בדוגמת ר' אברהם בער היה אף הוא ירא שמים בתכלית, ומאד פגעו בנפשו העדינה אותם בחורים פוחזים שהרבו בשיחה עם אשתו קלת הדעת, ואף הוא נאלץ לאחר זמן מה להתגרש ממנה (ימי התלאות עמ' קמו, ראה פרק לז, הערה 1).
* * *

עלילות שפלות...

בכדי להטות את לב הרב מסאוראן נגד מוהרנ"ת שיראתו וקדושתו היו לשם דבר- השתמשו בעלי המחלוקת בעלילות שפלות. ידועה ומפורסמת היא העלילה שהעלילו עליו שבמו עיניהם ראו את מוהרנ"ת אוכל בשר בתשעה באב... אחד מהמעלילים היה יהודי בשם עקיבא מאיר'ס. הלה נחשב ליודע ספר מובהק, ודבריו נתקבלו על לב הרב מסאוראן.

כעבור שנים, פגשו לעקיבא זה אחד מגדולי אנשי שלומינו ר' זלמן ממדוודיבקא. ר' זלמן זה עבר לגור בברסלב, ולמד עם עקיבא מאיר'ס בחברותא. בראותו כי אכן תלמיד חכם הוא- הטיח בפניו: כיצד העזת להוציא דבר שקר כזה מפיך נגד מוהרנ"ת?!

"האמן לי" השיב לו עקיבא "כי אמת דיברתי! באותה שנה חל ט' באב בשבת! ואילו היה הרב מסאוראן שואל אותי באיזה יום חל ט' באב, הייתי אומר לו את כל האמת!..."

ואף גם זאת העיד אחד בשם יצחק חנה'ס בפני הרב מסאוראן שפעם נכנס לביתו של מוהרנ"ת ומצאו עם בת על ידיו. לאחר הסתלקותו של מוהרנ"ת הודה יצחק חנה'ס, שהיא לא היתה כי אם אסתר שיינדל'ה נכדתו של מוהרנ"ת, שהיתה אז כבת חצי שנה!...

יצחק חנה'ס הצטדק שהרב מסאוראן לעולם לא חקר אותו לזהות האשה ולגילה.

כשנדע שאלו היו סוג ההשמצות שהאכילו אותו חסידיו ה"נאמנים", קל יותר להבין איך הצליח היצר הרע להוליך שולל מנהיג גדול כהרב מסאוראן.

כיצד אפשר לפגוע בו...

מצד שני, היו הרבה מחסידי סאוראן שסירבו ליטול חלק במחלוקת. כשאחד מחסידיו שהיה בר אוריין והכיר היטב את מוהרנ"ת, שמע איך שהרב מסאוראן חוזר על סוג ההשמצות הללו, לא יכל הלה להתאפק וזעק לעבר רבו: "גם על אדם כזה?!" כלומר איך יתכן להאמין כזאת על מוהרנ"ת.

שכנו של מוהרנ"ת, ר' יונה מלמד, (הנזכר למעלה פרק לג) שאיבד בת במגיפת החולירע שפקדה את ברסלב לפני ארבע שנים, היה אף הוא חסיד סאוראן. פעם שאל אותו רבו מדוע הוא נמנע מלפגוע במוהרנ"ת, שמא הינו חסיד ברסלב בחשאי?...

"בלילה אני שומע את ר' נתן אומר תיקון חצות בהתמרמרות כזאת, מלווה בזעקות מקרב הלב בכל קינה, בפרט כשאומר: 'מי זה מלך הכבוד'-השיב ר' יונה תוך שהוא מחקה את השתפכות נפשו ומרירותו של מוהרנ"ת על צער השכינה וחזר זמרתו של מוהרנ"ת-כשאני שומע זאת אני כבר לא יכול להשאר על מיטתי... וכיצד איפוא אוכל לזרוק עליו אבנים כשאני רואה אותו ביום שלאחריו...?!"

המחלוקת-מחטא אדם הראשון

המחלוקת הלכה הלוך והתפשט... ר' נפתלי ריעו של מוהרנ"ת שמע על כך במקום מושבו באומאן. למשמע הסבל הרב שעובר על מוהרנ"ת, שלח אליו אגרת בה הוא מבקש שמוהרנ"ת יבאר לו פשר הענין, ועל מה הגיע ככה... מוהרנ"ת השיב חד וחלק: "מחטא אדם הראשון ומעוונותינו הרבים"!

איני רוצה להיות רודף...

מאז חג הסוכות חפץ מוהרנ"ת לנסוע לאומאן, לשפוך את מר ליבו אצל הציון הקדוש של רבינו. ההזדמנות הראשונה הגיעה כעבור כמה חדשים. הוא יצא לאומאן להיות שם שבועיים ימים.

במשך שהותו שם, יצא הקול שהרב מסאוואראן החליט לבוא לקבוע את דירתו באומאן. הדבר היה קשה מאד, כי אם תעבור המלחמה לתוך לבם-ייפגע הקיבוץ הכללי של חסידי ברסלב בראש השנה, ציפור נפשה של החסידות, וחסידות ברסלב תלך לכליון ואבדון ח"ו.

בשמוע מוהרנ"ת את הגזירה החדשה, מילאה החרדה את לבו. הוא נדבר עם רעהו ר' נפתלי שמוכרחים לפעול בכל האופנים לבטל את המחשבה הזאת שתוצאותיה יהיו הרות אסון. הם נגשו להירש בער, שכנזכר היה מקורב לשלטון, ובלית ברירה אחרת נאלצו להשתמש בהשפעתו. הם בקשו את עזרתו שיעשה הכל למנוע את הצעד הזה מהרב מסאוואראן.

כראות הירש בער את שני ראשי החסידים באים אליו, נכנס לחדרו וסגר אחריו את הדלת. הם המתינו לו זמן רב, אולם הוא לא יצא. הם לא יכלו לחכות יותר, והלכו להם. ר' נפתלי חשש שמא כבר הספיקו המתנגדים לשחד את הירש בער, ואין מה לנסות לבוא אליו שוב, ואילו מוהרנ"ת סבר אחרת, כי יתכן שמחמת עייפותו קשה היה לו לקבלם, והחליטו לנסות שוב.

מאוחר יותר, ראה ר' נחמן מטולטשין שהירש בער מתקרב לכיוון אכסנייתו של מוהרנ"ת, ורץ להודיע לו. מוהרנ"ת צוה על ר' נחמן לצאת מהחדר בשעת ביקורו של הירש בער, אבל שוב לא יכל ר' נחמן להתגבר על סקרנותו לשמוע את תוכנה של השיחה, והתחבא בתוך הבית.

הוא שמע כיצד הירש בער מתנצל על שלא נפגש עם מוהרנ"ת מקודם, והסיבה היתה אכן מחמת עייפותו, אך הוסיף: "באמת היו אצלי המתנגדים וניסו לשחד אותי להשפיע

עלי. אולם היתכן לחשוב כי בעירו של רבינו ארשה ואסכים למתנגד עליו לבוא לדור בה?!".

"אם תרשה לי" הוסיף הירש בער "הרי שתוך עשרים וארבע שעות לא ישאר שום מתנגד אחד לברסלב בתוך כל גבולות רוסיה"!

מוהרנ"ת השיבו: "ראשית, הנהגה של חוזק יד תגרום להתדרדרות המצב יותר. ושנית, אינני רוצה להיות הרודף אלא הנרדף, כי הרי כתיב ואלקים יבקש את הנרדף... ובלשונו הק': "איך פארגין זיי נישט אז זיי זאלן זיין די נרדפים" (כמי שאומר "אין ברצוני לגרום שיהיו הם הנרדפים...") אין כוחי אלא בתפילה"....

קבלת היסורים כראוי

מוהרנ"ת היה חדור באמונה תמימה שהכל מתנהל עמו תחת השגחת הבורא, הוא הצדיק עליו את הדין, ושכל מאורעות העולם הזה באים מגזירת שמים לטובתו הנצחית. במשך כל שנות הרדיפות הקשו"ת והאיומות לא התרעם מוהרנ"ת אפילו פעם אחת. הוא החדיר אף בתלמידיו שפסעו עמו בתקופה קשה זו שהכל משמים, וכי כל סבלותם אינם אלא לנסיון עבורם (שיחות וסיפורים עמ' קיד).

מוהרנ"ת, שדרכו היתה תמיד לחזק את תלמידיו, אמר להם פעם בעת המחלוקת והרדיפות: "כל הסבל הזה הוא מפני שאינכם אנשים כשרים כראוי". אמרו לו: "על כל פנים אנו רוצים להתאחז כראוי ברבינו!" אמר להם מוהרנ"ת: "בגלל שאתם מה שאתם, ובכל זאת רוצים אתם לאחוז ברבינו, בגלל זה עובר עליכם מה שעובר" (אבניה ברזל, עמ' עא סימן נ"ו).

מוהרנ"ת אמר פעם לתלמידיו: "באופן אחד היה מחלוקת הבעש"ט גדול משלנו. אולם הם היו מותרים במופתים ואילו אנו אסורים במופתים...

בהקשר לכך התבטא פעם מוהרנ"ת: "אם הייתי יודע שאפשר לקרב את המון העם על ידי מופתים, הייתי מבקש רשו"ת מרבינו להשתמש בהם" (אבניה ברזל סד, סימן לה, ראה גם שיח שרפי קודש ג'-קסג).

ויזעק זעקה גדולה ומרה

רבינו אמר לו פעם: "ירדפו אותך וירדפו אותך וירדפו אותך... אבל ה' יתּ' יגמור בעדך..." אמונתו של מוהרנ"ת בהבטחת רבינו שה' יצילו היתה ברורה ואיתנה כחלמיש. בתוך ים הסבל שעבר עליו ולא פעם לא נראה שום קרן אור להצלה, ידע היטב שבסוף יוושע. מצבו היה דומה לזה של מרדכי היהודי מיד לאחר גזירת המן להשמיד את כל היהודים: מרדכי ידע שהוא ינצח ושהמן יפול (אסתר רבה ח': ה') אולם במקום לשבת

ולחכות לישועה שתבוא, עורר את היהודים לזעוק לה', והוא עצמו יצא ויזעק זעקה גדולה ומרה...
כמנהג הזה נהג מוהרנ"ת: הוא הדריך את חבריו ותלמידיו שאין להם שום מקור עזרה כי אם על ידי התפילה לה'. כל שליחותו של מוהרנ"ת היתה לגלות את כח התפילה (ימי התלאות עמ' קפד).
הירש בער חפץ כאמור למסור את החולקים לשלטונות; יתכן וזה היה מביא סוף מהיר לרדיפות, אולם מוהרנ"ת ידע ששום טובה לא תצמח מהשימוש בכח. הוא רצה שישועתו תבוא רק דרך התפילה. כפי שלמד מרבו: "ע"י תפילה זוכה לשלום" (ליקוטי מוהר"ן יד: ח').
מוהרנ"ת עבר אמנם ארבע שנים של יסורים קשים ומרים בלתי אנושיים כלל, אבל בסוף אכן נושע ע"י כח התפילה (אבניה ברזל עמ' סד סימן לד).

* * *

פרק לה - מנוסה

כתב חרם

חכמינו ז"ל אומרים: "האי תיגרא דמיא לצינורא דבידקא דמיא כיוון דרווח רווח" (סנהדרין ז' א').דומה היא המחלוקת לצנור מים שנסדק, וכיון שנסדק, הולך הסדק ונפער עד שהופך לשטף מים רבים...
הרב מסאוואראן היה אחד האדמורי"ם החשובים ביותר במזרח אירופה, ולו אלפי חסידים. השפעה רבה היה למוצא פיו בכל רחבי אוקראינה.
באותה עת הם הוציאו כרוז נגד חסידי ברסלב, ובו הוראות איך להתרחק מהם.

יורדים לחייהם

הכרוז של הרב מסאוואראן נתן פורקן ליצרם הרע של רבים מהמתנגדים. ההשמצות נגד חסידי ברסלב המשיכו בקצב נמרץ יותר. ספריו הקדושים של רבינו נקרעו ונתבזו. ההכרזה על דבר חרם כלכלי נגד חסידי ברסלב, עשתה את פעולתה, ואנשים השייכים לחסידי ברסלב נאלצו לעזוב את פרנסתם, ומטה לחמם נשבר.
האלימות נגד אנשי שלומינו פרצה את כל הגבולות, כולל מכות בפהרסיא ללא מורא ופחד. בעוד שזריקת אבנים על חסידי ברסלב הפך למנהג מקובל וכדבר של מה בכך.
המצב היה קשה מנשוא, חסידי ברסלב תושבי האזור כולו סבלו סבל בל יתואר לבלתי נשוא.

כצאן לטבח יובל למכה ולחרפה---

לא רק חסידי ברסלב היו נתונים למכים, אלא הסכנה ריחפה אף על ראשם של אלה שניסו לסייע בידם. אנו למדים על כך ממאורע שהתרחש באותה שנה, בימים הסמוכים לער"ח ניסן, המתואר בספר "ימי התלאות":

"ר' ראובן יוסף היה דר בעיר הייסן, שאנשי העיר הזאת היו החסידים המתנגדים, ואנ"ש מברסלב כשהיו נוסעים לאומאן שהדרך היא על עיר הייסן, היו ישנים בביתו של ראובן יוסף הנ"ל והוא היה מקבל אותם בסבר פנים יפות ובאכילה ושתיה ככל צרכם".

"וקצת שנים לפני המחלוקת עברו שם אנ"ש ביום כ"ח אדר כדי לבוא למחרת בערב ר"ח ניסן על הציון הק' באומאן. ובבואם לפני ר' ראובן יוסף הנ"ל מצאו אותו שוכב על מיטתו במחלה מסוכנת סמוך למיתה, ולא היה יכול לטעום שום דבר, גם לא היה יכול עוד לדבר, וכשאנ"ש ראו זאת דוה לבם ע"ז מאד מצד אהבתם אותו ומצד ביטול אכסניא טובה ויקרה זאת שתתבטל במותו, כי כבר היה לאחר יאוש בלב כולם".

"וקבלו על עצמם, שבבואם למחרת בער"ח באומאן על הציון הק', והיה בקשה ותפילה הראשונה שלהם על רפואתו, כי השי"ת רב להושיע, וכן עשו. וברחמי השי"ת נתקבלה תפילתם ומאז והלאה התחיל להתרפא מיום ליום עד שנתרפא בשלימות".

"ואולם אח"כ כשעברו קצת שנים ונתעורר תבערת המחלוקת הנ"ל, ומכתבי (הנידויים והחרמות-הכותב) יצאו ונתפשטו, ויירא ר' ראובן יוסף מהמתנגדים שלא יעשו לו רעה, אז התחילו בני ביתם לדבר על לבו שיסע למנהיגם של המתנגדים להכניע עצמו נגדו. והוא נתפתה לדבריהם, כי נדמה לו ברור שאם לא יכניע עצמו לנסוע אליו יהרגוהו המתנגדים בלי ספק... כי אם לא היה מסכים על דבריו בודאי היו מכים אותו החסידים מכת רצח כאשר קרה פעם אחת לרב אחד... שלא רצה להכניע עצמו והכו אותו החסידים בצדו השמאלית עד שנחלה ומת. ומחמת כל זה הכניע עצמו ר' ראובן יוסף הנ"ל..."

"וחזר אח"כ לביתו, ותיכף בבואו לביתו, חזרה עליו מחלתו הנ"ל וכבדה עליו מאד עד שנפטר. ואז ראו עין בעין אשר כל חייו ורפואתו אז ממחלתו היתה רק ע"י התפילה של אנשי מוהרנ"ת על ציון אדמו"ר זצ"ל" (ימי התלאות כ"ג).

* * *

פניה אישית להרב מסאוראן

מוהרנ"ת ראה את חומרת המצב ומצא חוב לפעול מיד בצורה נמרצת. הוא הכיר את הרב מסאוראן עוד כשהיו שניהם אצל הרה"ק ר' לוי יצחק מברדיטשוב, ובמאמץ אחרון

למנוע אסון של ממש, קם ועשה מעשה. הוא שלח אגרת להרב מסאוואראן מלאה דברי תחנונים, ריצוי ופיוס בנסיון לעצור את הסכנה לחייהם של חסידי ברסלב. המכתב משקף גם את המצב הקשה בו היו נמצאים אז, ולכן מן הראוי להעתיקו.

אגרת תחנונים

וזו דבר האגרת:

ב"ה אור ליום ה', וישלח תקצ"ה, ברסלב.

מרחוק אקרא לשלום, מן האיזוב אשר בקיר לארז אשר בלבנון, הלא הוא הרב הקדוש המפורסם, נודע ביהודה ובישראל שמו, נרו יאיר, עמוד הימיני, פטיש החזק, איש אלוקים קדוש יאמר לו, לו דומיה תהילה, כבוד קדושת שמו מו"ה משה צבי, נרו יאיר.

ימחה שמי על המים למען השלום---

האמנם תמן נהיגי דלא שאיל זעירא בשלמא דרבא, עם כל זה למען גודל השלום אשר הפליגו רז"ל בעוצם מעלתו מאד, ואמרו שהשי"ת אמר "ימחה שמי על המים בשביל לעשו"ת שלום וכו'". ואמנם שלבי הולך אנה ואנה בכתיבת מכתבי זה, כי מי יודע אם יכנסו דברי בליבו הטהור, כי ברית כרותה ללשון הרע, עד שאמרו רז"ל שדוד קיבל לה"ר, אמרתי עלי לעשו"ת את שלי, ויהיה מה, ארוצה דברי אלה להציל את נפשי ואת נפשו"ת הכשרים התלויים בי. ואדוני חכם כחכמת מלאך האלקים לדעת כל אשר בארץ, ויבין כי באמת ובתמים יוצאים דברים אלה מלבי.

ולא ישפך דם נקי בישראל---

והנה באמת אין דעתי צלולה לסדר דברי כראוי לגדול הדור כיו"ב-מגודל המחלוקת והיסורים מכל צד, אפפוני מים עד נפש וכו', אך עצור במילין מי יוכל בעת כזאת. ואם זכרתי ונבהלתי, כי כפי הנשמע במדינתינו מהדיבורים שיצאו מפי מעכ"ת-חיזק ידי בעלי המחלוקת, ורוב בעלי המחלוקת חלק ליבם גם מאדוני רום מעלת כבוד תורתו, ועתה יזכור נא אדוני מהרבות גואל הדם, ולא ישפך דם נקי בישראל, כי כבר הם שופכים דמינו בבזיונות עצומות אשר לא נשמעו בעולם, ומסקלים באבנים ועפרו בעפר, ואינם חסים על נערים וזקנים, לולא ה' עזרתה לנו אזי חיים בלעונו.

הולכים וקורעים הספרים הקדושים---

ועתה ישים נא אדוני אל ליבו הטהור, אחרי אשר דרכו הטוב לתווך השלום בישראל, לעשו"ת משפט שלום בין איש לרעהו, וכמה פעמים הוא מוכרח לוותר להחייב בשביל לפשר ביניהם... קל וחומר בן בנו של קל וחומר אלף פעמים, כמה וכמה מחויב מי שיש בידו לתווך השלום בענין מחלוקת עצום כזה, שיש בו חשש סכנות נפשו"ת וחילול ה'.

כי הם הולכים וקורעים הספרים הקדושים שחיבר אדונינו מורינו ורבינו הרב הקדוש זכר צדיק וקדוש לברכה, ורומסים אותם ברגליהם, וזורקים אותם לאשפתות ולמקומות המטונפים. הנשמע כזאת? או הנראה כמוהו?! ואינם נותנים אל לבם להסתכל בתוך הספר לראות, ולהבין בו, אם ראוי לבזותו כל כך...

כשל כח הסבל---

ואנשי שלומינו, המסתופפים בצילו הקדוש, ולומדים ספריו הקדושים אשר כבר נתפשטו חיבוריו ברוב ישראל, ובקצה תבל מליהם, כי כבר חזרו והדפיסו אותם במדינות הרחוקות, כאשר כבר הגיעו לידינו-בראותם גודל החציפות של העזי פנים שבדור המבזים את הספרים כל כך, והם מוכרחים לשתוק ולשום לפיהם מחסום, והחולקים אינם מסתפקים בכל זה, ומוסיפים לפעור פיהם לבלי חוק עד שמרימים ידיהם על אנ"ש העניים הנרדפים, אזי גם הם אינם יכולים להתאפק ועומדים כנגדם בכל כוחם, כי האנשים מרי נפש המה. ומחמת שהם נרדפים ביותר עד אשר כשל כח הסבל-הם מתגברים בכל כחם ביותר, כמאמר החכם: "אין גבור כמתייאש", ועי"ז רבו כמו רבו הקטטות והמריבות בכמה עיירות זה כמה פעמים.

אנחנו חזקים בנקודת האמת---

ועתה, היתכן להלהיב ולהבעיר ח"ו יותר אש המחלוקת כזה? הלא זה יודע אדוני בנפשו שאנחנו חזקים בנקודת האמת, שמן הנמנע להפריד לבבינו ח"ו ממנו ז"ל ומספריו הקדושים, מאחר שאנו יודעים בנפשינו אמיתת דבריו הקדושים המיוסדים על אדני האמת, כפי אשר קבלנו מרז"ל בש"ס ופוסקים ובכל ספרי מוסר הקדושים מהצדיקים הקדושים שהיו אחריהם זי"ע, כאשר עין כל בית ישראל ראו בספריו הקדושים, כל מי שחפץ באמת להביט בעין האמת לאמיתו, ואיך אפשר להכחיש דברים אמיתיים כאלה. ואם רבים אינם חפצים להביט בהם, מי יכריח אותם, השומע ישמע והחדל יחדל, אך איך הותר להצית האש ח"ו הבוער זה כמה שנים?!

מסרתי נפשי גופי וממוני בשביל האמת---

וזה ידוע ומפורסם שאני העני והאביון כבר השלכתי נפשי מנגד, ומסרתי נפשי וגופי וממוני בשביל האמת. וה' אלקים אמת יודע כי דברתי עם גדולי קדושי ישראל צדיקי יסודי עולם זי"ע, עם כולם דברתי הרבה גם אחר שזכיתי להתקרב לאדמו"ר המובהק, הרב הקדוש מוהר"ן זצ"ל, וכולם קרבו אותי באהבה רבה ובחבה יתירה. ובפרט הרב הקדוש והנורא מברדיטשוב, ואחריו הרב הקדוש מחמעלניק והרב הקדוש מו"ה שלום מפאריבישטש זצ"ל ושאר גדולי עולם. אצל כולם הייתי מתאבק בעפר רגליהם קודם

שנתקרבתי אל אדמו"ר המובהק זצ"ל, ואח"כ, ואהבתם גברה עלי אח"כ ביותר, מחמת שראו שנשתניתי לטובה יותר, לשקוד על דלתי התורה והעבודה ביותר בעזרת ה' ית', וכולם פרסו בשלומו ז"ל על ידי...

רבה המחלוקת-מחמת דברי הבל---

והנני היום הרבה יותר מחמישים שנה, וכבר עבר עלי מה שעבר, כל משבריך וגליך עלי עברו. ואני עוסק בספריו הקדושים זה יותר משלושים ושתים שנה, וכבר זכיתי להדפיסם כמה פעמים עם הסכמות מגדולי ישראל מחברים מפורסמים גאוני עולם, ונתפשטו בכל ישראל, בפרט במדינות ליטא וריסן, ופולין גדול ובארץ ישראל. וכולם משבחים ואומרים שהם דברים נפלאים ואמיתיים, ופותחים שער לכל דופקי בתשובה, ומדריכים את האדם בדרך ישרה. לבד במדינתינו רבו המחלוקת, מחמת דברי הבל שיצא מפי החולק הגדול [הסבא משפולי] עליו ז"ל אשר לבבינו חלק ממנו לגמרי, ואיני רוצה לדבר ממנו. וגם אדוני יודע שלא היה כדאי לחלוק עליו ז"ל... עד שיבוא מורה צדק ויגלה האמת...

האלקים יבקש את הנרדף---

נא אדוני אוהב ישראל השוקד על תקנתם, ימחול לי אם יצא מתחת יד קולמוסי איזה דיבור נגד כבודו הגדול, וידיינני לכף זכות, כי מרוב שיחי וצערי דברתי עד הנה מקירות הלב ולב נשבר ונכאה ונדכה עד מאד, כי נפשי נבהלה מאד ואתה ה' עד מתי... מה אומר ומה אדבר מה אצטדק, האלקים מצא את עוונינו כי צדיק ה' ואני הרשעתי, אבל האלוקים יבקש את הנרדף, אפילו צדיק רודף וכו', בפרט כי בענין המחלוקת עלינו לא צדקו דבריהם כלל.

כי גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שאדונינו מורינו ורבינו ז"ל מדריך אותנו בדרך הישר בספריו הקדושים בדרך אשר דרכו בו אבותינו מעולם.

אל ישמע לקול מלחשים---

ועתה אשתחוה ואכרעה ואחוי קידה קמי דמר אלפים פעמים שישים לבו הטוב אל כל דברי הנאמרים באמת וצדק, ואל ישליך דברי אחרי גיוו, ואל נא ישית עלי חטאת אם יצא דבר נגד כבודו ח"ו, כי לא במרד ובמעל דברתי ח"ו רק מגודל הצער והרדיפות שלנו עד הנפש, ואין אדם נתפס על צערו, ואל ישמע לקול מלחשים בעלי לשון הרע...

חורקים שינם עלי---

ובוחן לבבות הוא יודע שרצוני חזק מאד לבוא באהל ביתו הקדוש, ולדבר עם מעלת כבוד תורתו פנים אל פנים ולפרש שיחתי לפניו, אך גבה טורא ביני האביון ובין רום

כבודו, כי הקיפוהו חבילי טרדות מכל צד, עד אשר אין הפנאי בידו לעסוק לדבר עמי כראוי, כי לפרש שיחתי לפניו ולהציל את נפשי הייתי צריך שידבר עמי מעלת כבוד תורתו כמה ימים, כמה שעות בכל יום... וגם אני בעניי אי אפשר לי להתמהמה שם הרבה, מחמת שבאים לשם הרבה אנשים אשר חורקים שינם עלי, אשר אי אפשר לי להתוועד עמהם יחד. ובפרט ימים הרבה, כאשר אדוני יבין בחכמתו הזך.

הותר דמי אצלם---

ובאמת מחמת זה נמנעתי לבוא אליו עד הנה, ובפרט עתה שאי אפשר לי לעבור מביתי למקום קדושתו מחמת שיראתי מהחולקים, ובפרט מהעזי פנים שביניהם אשר דמי הותר ביניהם כו'. הן על כל אלה גברה המחיצה המפסקת ביני ובין כבודו הרמה, וגם על המכתב הזה נסתפקתי אם לשלחו למעכ"ת, אך לא יכולתי להתאפק.

ואני מוסר את דעתי ולבבי לה' ית' בכל תנועותי וכרצונו אעשה...

ושלומו יגדל נא כנפשו ונפש אסקופה הנדרסת...

פורש כפיו ומבקש שלום ואמת.

נתן בן מורינו הרב נפתלי הירץ מברסלב.

(עלים לתרופה קסד)

המכתב הנורא הלזה אשר נכתב מלב קרוע ומורתח של איש קדוש וטהור כמוהרנ"ת, לא זכה למענה, כפי שמצויין בעלים לתרופה כהקדמה למכתב זה:

"זה המכתב אשר שלח מורינו הרב המפורסם לשבח וכו' וכו' וכו' מוהרנ"ת זצ"ל להרב מסאוואראן בזה השנה (תקצ"ה) בכדי להשקיט הריב ולהציל נפשו ונפשו"ת הנלוים אליו להצילם מהרדיפות עד הנפש שנרדפו אז. אך לא הועיל, כי לא נכנסו הדברים בלבו מחמת ריבוי לה"ר שספרו לפניו, לולי ה' שהיה לנו בעזרינו והציל נפשותינו מהרדיפות, ברוך ה' שלא נתננו טרף לשיניהם..."

אולם יש דעה, המקובלת אצל זקני אנ"ש, שהמכתב לא נמסר לידי הרב מסאוואראן.

* * *

התשובה-התגברות המחלוקת...

התשובה למכתב זה היתה בהבערת האש יותר ויותר... והגם שעם ישראל בכללו היה נתון לביזה ולמשיסה, לא עזבו הללו את חרב המחלוקת, ובתוך ים הצרות המשיכו בדברי ריבות ומעשי אלימות נגד מוהרנ"ת ואנשיו.

מוהרנ"ת כותב: "המקום ירחם על בכיות וצעקות ישראל, על הקולות המרים ומרורים ממות הנשמעים בכל הרחובות... אוי ומר להחולקים ומתנגדים כשיש להם עתה פה

לדבר עתק על יראי ה' כשרים ואמתיים הדבקים בצדיק האמת שממתיק מרירותא דעלמא, שכל קיום העולם על ידו... הדמעות זולפות מלבי ומעיני... כי זה סמוך שמעתי בתוך חשכת לילה קול זעקה גדולה ומרה אוי אוי ומר, בכל רחובות מספד, ובכל ראש קרחה..."

מוהרנ"ת מציין על זועה שהתרחשה שם באותו ליל שבת קודש:

"בודאי נשמע לכם המעשה זרה ונבהלה, שנעשה פה בליל שבת קודש העבר, שנהרגו כל הנפשו"ת שהיו בבית ר' נתן ב"ר צבי אפטייקר, ובשבת בעת תפילת שחרית נמצאו כולם הרוגים בביתם, דהיינו ר' נתן הנ"ל, ואשתו, ואחיו רבי אהרון משה ומשרתת, רק שני ילדים נשארו בחיים, והגדולה בת ארבע או חמישה שנים מוטלת על ערש דוי מוכה ופצועה ממכת אכזריות הרוצחים... ועדיין לא נמצאו הרוצחים רק איזה ערל נתפס על זה" (עלים לתרופה קסו). 2

ובימי צרות צרורות שכאלה ממשיכים המתנגדים בשילוח חיציהם המרים, כפי תיאורו של מוהרנ"ת: "כי מזה הצד הצרה הנ"ל, הלא למשמע אוזן דאבה נפשנו... ומצד זה מחלוקת כזה, בבזיונות כאלה, בחריקות שיניים כזה וכו'...

השונא האמיתי---

מעניין לציין, שלאחר צרות ומצוקות איומות ונוראות כאלה-עיקר פחדו ויראתו של מוהרנ"ת היה, כפי שהוא מציין בהמשך מכתבו זה: "מהשונא הגדול __ש_ב_ת_ו_ך__ ה_א_ד_ם__ בעצמו שמתגבר עליו בכל יום ובכל עת בהתגברות גדול מחדש, אשר ע"ז נאמר צופה רשע לצדיק"---

עד היכן היו מחשבותיו של אותו צדיק משוטטות בימים טרופים ההם---

* * *

מוסרים ומלשינים

ההשמצות הבלתי פוסקות נגד מוהרנ"ת הביאו לידי כך שלאחר זמן נתפרסם עוד כרוז חמור מקודמו, בו ניתנת הרשו"ת למסור את מוהרנ"ת וחסידי ברסלב לשלטונות.

הדבר התבצע הלכה למעשה על ידי שונאי נפשו של מוהרנ"ת, וכבר בימים הראשונים של חנוכה תקצ"ה, הופיעו הפוחזים הללו בביתו של ראש העיר להלשין על מוהרנ"ת. הם טענו שהוא מעורב בפעילות נגד הממשל, ושהפעיל בית דפוס בלתי חוקי. ובכלל, טענו, הקים מוהרנ"ת כת מוזרה ומשונה המתפללים ולומדים יתר על המידה... אינם עובדים ואינם מתפרנסים, והרי הם "נטל" כבד על החברה, המזיקים מאד לכל שלטון נאות... (טובות זכרונות עמ' קמ).

המלשינים הללו ידעו שתלמידי מוהרנ"ת היו באים אליו לשבת חנוכה. הם יעצו איפוא לראש העיר להמתין עד אז בכדי שיוכלו בקלות לעצור בבת אחת ובאופן מרוכז את כל האנשים המתאספים בבית מוהרנ"ת, אותה "כנופיה" המהוה "סכנה" לחברה נאותה. הם יעצו לאנשי החוק שהזמן הטוב ביותר לתפסם הוא בשעת "סעודה שלישית" של שבת קודש, שאז נוהג מוהרנ"ת לומר תורה. כמו כן כדאי להחרים את כל כתביו, כדי לעצור את השפעתו בעולם.

ובכדי שמזימותיהם השפלות יתבצעו על הצד היותר טוב, שלחו איזה מתנה למושל העיר, ובכך להטות לבבו אליהם, ויעשה כפי הנדרש.

ההתנפלות בעת רעוא דרעוין

ואמנם דברי ההסתה המשומנים בתוספת מתת שלמונים נאותה, עשו את פעולתם, ובשבת לעת ערב, בעלות המנחה, בעת שביתו של מוהרנ"ת היה מלא וגדוש והומה מחסידים ואנשי מעשה שבאו לשמוע תורה מפיו ולהתעורר בצוותא בעבודת השי"ת- התנפלו לפתע שוטרי העיר, והקיפו את הבית מכל צדדיו באופן שאף אחד לא יוכל לצאת ולברוח, ולאחר מכן התפרצו הביתה לעצור את כל הנוכחים בעת רעוא דרעוין.

המושל, בידעו היטב כי אין סיבה מספקת למעצר השרירותי הזה-צוה לעצור רק את אלה שהם אינם תושבי ברסלב; הוא ידע כי לא יעבור בשתיקה על מעצר תושבי העיר שלא עברו על שום סעיף בחוק. המחזה היה מבעית ביותר לראות כיצד המתנגדים מתלוים לשוטרים המאיימים, הניצבים ליד הדלת, כאמור בעצם יום השבת קודש בעת רעוא דרעוין, ומסייעים בידיהם בזהוי תושבי העיר שדינם היה לא להעצר...

את מוהרנ"ת עצמו לא עצרו לעת עתה-בטוחים היו שלא ינסה לברוח.

ובאשר להתנהגותו של מוהרנ"ת בשעה מאויימת זו: הוא ישב בישוב הדעת נפלא, ובשעה שנכנסו אנשי המשטרה לחטוף את האברכים הסמוכים על שולחנו, פתח בסיפור התקרבותו של ר' עוזר לחסידות ברסלב במסירות נפש (אבניה ברזל עמ' צ').

על פי צו המושל, נעלו את הכניסה לעליית הגג של מוהרנ"ת, וחתמו אותה בחותמת רשמית. המשטרה נטלה עמה כמויות של ספרים וכתבים מהבית, כולל הש"ס והשלחן ערוך של מוהרנ"ת, כמו כן חמסו את רוב כתבי ידיו של רבינו שהיו ברשותו של מוהרנ"ת, ושמר עליהם מכל משמר.

לידע ולהודיע כי הוא הדיין...

במוצש"ק, לאחר ההרס והחורבן שהתחולל בסעודה שלישית, נכנסו תלמידיו של מוהרנ"ת מעיר ברסלב לבקרו ולנסות לעודדו על כל מה שעבר עליו ועל אנשיו באותו

שבת, שככל הנראה שרוי הוא בשברון לב עצום... אולם להתפעלותם הרבה מצאוהו בדביקות עצומה, כשהוא מלחש בינו לבין עצמו: "הילודים למות, והמתים לחיות. והחיים לידון. לידע ולהודיע ולהוודע שהוא אל, הוא היוצר הוא הבורא הוא המבין. הוא הדיין הוא העד הוא בעל דין, הוא עתיד לדון"---(אבות ד': כט)

ושוב עלינו לציין, כי זכרון התכלית הנצחי לא מש ממוהרנ"ת לרגע אחד בכל ימי חייו, והדבר בא לידי ביטוי נפלא בשעותיו הקשו"ת ביותר, שאז לא חלי ולא מרגיש מכל הנעשה סביבו, אחת היא מחשבתו: הילודים למות... לידע ולהודיע כי הוא היוצר והוא עתיד לדון-ותו לא מידי...

בצר הרחבת לי

לאחר שמוהרנ"ת התעורר מדביקותו, פנה לתלמידיו ואמר להם כי לשמחתו הרבה הרחיב ה' בצר לו, בכך שהמשטרה שכחה משום מה לחתום את הכניסה השניה לעליית הגג דרך המרפסת. ואם כן עליהם לקחת מיד סולם לעלות לעליה ולהוציא משם את כל כתביו שנשארו. הם עשו כן, אך בחפזונם שכחו תיבה אחת קטנה של כתבים. אותה תיבה הוחרמה ע"י השלטונות מאוחר יותר.

"כל הבורח מן הצרה הוא פקח", ספר המידות.

מוהרנ"ת שראה שהחבל מתהדק סביב צווארו, ובמוקדם או במאוחר ישובו לאסרו-נחפז לנוס מברסלב. תחילה הוא התחבא בעיירה סמוכה, בכוונה להתעכב שם כמה ימים עד שירגעו הרוחות. אולם כבר ביום שני שלח המושל את אנשיו לעצור את מוהרנ"ת בביתו שבברסלב. כשנודע על כך למוהרנ"ת, הבין שיצטרך לברוח ולצאת מהאיזור כולו. הוא שם פעמיו לאומאן.

כך התחילה מנוסתו החורפית של מוהרנ"ת להציל את חייו...

אומאן היתה עדיין קרובה מדי לברסלב-אזור הסכנה, ולכן נאלץ לברוח רחוק יותר, מזרחה, לטשהערין וקרמנטשוק, שם ההתנגדות היתה חלשה יותר.

* * *

להחיות עם רב...

גם בריחותיו של מוהרנ"ת ממקום למקום מפני חרב המציק, נוצלו על ידו עד תום, הוא נפגש עם אנשי שלומינו בכל מקום נדודיו, והחיה אותם בדיבורים קדושים משיבי נפש, יסוריו וטלטוליו הקשים והפחד מהסכנה התמידית המרחפת על ראשו אין מעבירין אותו על דעתו, כל מעינותיו נתונים להרבות קדושה בעולם, וכל היסורים והבזיונות

אינם אלא להתקדם בעבודתו ית' על ידיהם... וכמו שהוא כותב לבנו ר' יצחק במכתב מקרמנטשוק:

"ולעת עתה החייתי הרבה בכל מקום בואי את כל אנ"ש, וגם פה קבלו אותי [אנ"ש] באהבה רבה ובתשוקה גדולה ויצאו לקראתי בשמחה, הכל יותר מקודם... אבל היסורים שהיו לי עד הנה מהנסיעה בעצמה אי אפשר לספר, כי הדרך פה מקולקל מאד, והסוסים חלשים, כמעט שכשל כח הסבל עינוי הדרך לאיש בא בימים כמוני, ואעפ"כ גם בזה היו כמה הרחבות בלי שיעור מי יתן ויזכיני ה' ית' לספר לכם הכל, למען תבינו מזה נפלאות השגחתו ית', ואיך הוא ית' מחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית, ומצמצם את עצמו מאין סוף עד אין תכלית בכל מעשה, דיבור ומחשבה של כל אדם כפי המקום והזמן ומרמז לו רמזים וכו' וכו'" (עלים לתרופה קסט).

תורה בעת הרעש והבריחה

בהגיעו לטשהערין, המשיך מוהרנ"ת מהמקום שהפסיק בסדרי עבודותיו, לימודיו ותפילותיו בהתלהבות ובהתעוררות כדרכו. וגם תוך כדי הבריחה לא הניח לעצמו שום חולשה בסדר לימודו וכתיבתו את ספריו הקדושים, כפי שמצויין בספר עלים לתרופה (בהערת המסדר) המסכם את התקופה הסוערת הזאת: "...והוכרח לברוח בהחבא לאומאן, ומשם לטשהערין... וזה תמצא בליקוטי הלכות תחילת הלכות דגים הלכה ה' שכתב שם 'שנתחברה בעת הרעש והבריחה', היינו הרעש והבריחה הזאת, אשר ברח אז לטשהערין..."

* * *

שחרור הנפשו"ת והכתבים

בברסלב היה דר אז אחד מהמקורבים ביותר למוהרנ"ת, בשם ר' שמואל וינברג. הוא היה מוכר לשלטונות, וכן מכיר היטב בשפה הרוסית, והיתה לו מידת מה של השפעה אצלם. ע"י צירוף של שכנוע ושוחד, הצליח להביא לשחרורם של חסידי ברסלב האסורים תוך שבוע ממאסרם, אבל ארכו עוד כמה שבועות עד שהצליח לשכנע את השלטונות להחזיר את הספרים וכתבי היד שהחרימו.

לבסוף החזירו אמנם את רוב הכתבים, אבל הרבה מתפילותיו של מוהרנ"ת וספר שלם של "הלכות" על יורה דעה לעולם לא הוחזרו.

את המאורעות ההם הוא מסכם בעלים לתרופה (בהערת המסדר):

"ואחר כך ריחם השי"ת שיצאו הנפשו"ת מהתפיסה עוד בזה השבוע שלאחר שבת חנוכה תיכף, אך כל הספרים היו בסכנה עד סמוך לשבת שירה, ובעזרת השי"ת הוציאו

אותם גם כן מידם ולא נאבד מהם רק כרך אחד מליקוטי הלכות יורה דעה מאמצע הלכות שחיטה הלכה ה' עד הלכות דגים הלכה ה'. וזה תמצא-מסיים הכותב-שבספר ליקוטי הלכות יורה דעה הנדפס נחסר הלכה ה' עד הלכות דגים, כי נאבד אז, וגם הליקוטי עצות כת"י מוהרנ"ת ז"ל נאבד ג"כ אז".

בהשפעתו של ר' שמואל זה, הוכח כי מוהרנ"ת זכאי, ובעזרת "מתנה" למושל הצליח בסוף לסדר את חזרתו לביתו, מבלי שיצטרך לפחד ממאסר.

מוהרנ"ת נשאר בטשהערין עד חודש אדר, אז נסע לאומאן לפורים ולא חזר לברסלב עד כשבועיים לפני פסח.

* * *

באנו לעולם עבור עמל ויגיעה...

אם כי חלה רגיעת מה במצב עם שחרור האנשים והכתבים, עדיין רחוקה היתה הדרך מהשקטת המחלוקת לגמרי. השנאה והעוינות בעיר ברסלב וסביבתה נמשכה ללא הפסק. החולקים עשו כל אשר לאל ידם להציק לחסידי ברסלב ולדכאם. הם חיבלו בפרנסתם והחרימו את עסקיהם, ועשו הכל בכדי לרוששם. רבים מהחסידים העניים ביותר קבלו עזרה ממוסדות צדקה כולל חלוקה שבועית של קמח (ראה יורה דעה רנו: א').אלה ניסו לעצור את חלוקת הקמח לחסידי ברסלב העניים. חוץ ממה שסבלו חסידי ברסלב מחוסר פרנסה, הם היו נתונים להתעללות קבועה, קריאות לעג, סקילה באבנים והטרדה כללית.

כשמוהרנ"ת היה עדיין במחבוא בטשהערין, היה מודע היטב לנעשה בקרב אנשי שלומינו באמצעות בניו ואוהביו: ר' שכנא ור' יצחק, ר' שמואל וינברג, ר' אברהם בער ואחרים. בידינו לא מצויים מכתביהם, אולם מתוך תשובות מוהרנ"ת נראה ברור ששפכו לפניו את מר ליבם על מצוקותיהם ויסוריהם. מוהרנ"ת שהוא עצמו היה במצב קשה מאד, מצא בכל זאת את הכח והעצמה להשיב להם באריכות רבה, הוא עודדם, נחמם, חזקם ואמצם, ויעץ להם איך לפעול:

"...עם כל זה הכל הבל כי הזמן פורח, וימינו כצל עובר, ובימים מועטים יעבור ויהיה נשכח הכל. ומי שישאר על עמדו להסתופף בצל קדושתו ז"ל ולעסוק בספריו הקדושים-אשרי לו! ולהיפוך ח"ו בודאי יבוש בעצמו ויתחרט מאד... וכבר עברו בזיונות כאלה בדורות הקודמים, כשהאיר הבעש"ט ז"ל אורו הקדוש בעולם, וגם עלינו ועל כל אנ"ש עברו כאלה וכאלה, ואם באיזה אופנים עתה הבזיונות גדולים ביותר-אדרבה, מזה יכולין להבין מעלת הנחשק... 'חבי כמעט רגע עד יעבור זעם', כי בודאי לא יעזוב

אותנו ה' ית', ויעשה עמנו אות לטובה ויראו שונאינו ויבושו... כי העולם מלא נסיונות בכל יום בכמה אופנים... כי לא באנו לזה העולם לאכול ולשתות ושארי תאוות ח"ו, ולא בשביל ממון וכבוד המדומה של זה העולם רק לסבול עמל ויגיעה כדי להכיר את בוראינו ויוצרינו ית"ש... כי בהכרח לסבול מרירות בכל פעם, ואחר כך השי"ת עוזר בחסדו כאשר כבר ראינו כמה פעמים וכמו שכתוב הנה לשלום מר לי מר" (עלים לתרופה קסט).

להתרגל בנסיונות...

"ואתם, אנשי עיר ברסלב, לא טעמתם עדיין צער ומרירות ומניעות עד הנה, ועתה מה אעשה לכם, אחי ורעי ההכרח שיעבור על כל אחד מניעות ונסיונות רבות מעודו ועד זקנותו; אשרי מי שיעמוד בהם. כאשר אתם רואים מה שנעשה עם משה חינקע"ס, אשר כל העולם, אפילו מתנגדים, תמהים ושוחקים ממנו, שנחלק ונפל כל כך... השם ית' ירחם עליו ויקימו וישיבו אל האמת מהרה!" (שם קעא)

לאלה שאיימו עליהם להפסיק להם את חלוקת הקמח, מוהרנ"ת כותב:

"ומה עושים כל העניים והאביונים שבכל העיירות, שאין חולקים להם שום קמח ואין שום קצבה כלל, ואעפ"כ הם חיים ומתקיימים? היעלה על הדעת, שאחרי כל השיחות שדברתי עמכם, יהיה נחשב לנסיון מה שלקחו הקמח מהעניים? והלא ידידנו רבי יודל מדאשיב ור' שמואל אייזיק ז"ל ושאר אנ"ש סבלו בנעוריהם עניות ודחקות גדולה ולא השגיחו בעירם עליהם כלל. וכן אנוכי העני והאביון, הפקרתי פרנסתי כשנתקרבתי אליו ז"ל, וב"ה לא הפסדתי על ידי זה כלל גם בעולם הזה. ואשר אתם דואגים ומצטערים על צערי... האמת שאתם צריכין להצטער בצרתי ולהתפלל ולזעוק הרבה לה' ית' שיצילני מאויבי ומרודפי..." (שם קעא).

ר' יצחק היה מארגן משלוחים של קמח בברסלב. הוא היה מגיע אחרי חצות הלילה והיה מוריד שק קמח אצל ר' לייבצ'ה, חסיד ברסלב שהיה גר בקצה העיר. ר' לייבצ'ה נטל את הקמח והביאו למוהרנ"ת.

כך דאג ר' יצחק לספק קמח למוהרנ"ת ובני ביתו בכל תקופת שנות הסבל. כששמע מוהרנ"ת שמשה חינקע"ס שומר על זכויות העניים, הוא אמר: "הרי אמר כבר רבינו, שבכל עוולה יש יושר" (שיח שרפי קודש א'-תשסו, ראה שיחות הר"ן עח).

ברסלב לא תחרב!

חסידי ברסלב מהעיר ברסלב שהיוו זה זמן ממושך מטרה לחיצם של מתנגדיהם המושבעים-תשש כוחם. היה זה נסיון קשה עבורם, המתנגדים ירדו לחייהם ממש, ועמדו בדרכם על כל צעד ושעל.

וכשכשל כח הסבל היו ביניהם כמה שרצו לפנות אל המשטרה בתקוה לעצור את מציקיהם. אמנם מוהרנ"ת כתב להם שלא יעשו כלום להלשין על שונאיהם רק ימסרו מסמכים המעידים על זכאותם (שיח שרפי קודש רמ"ה).

"כפי מכתבכם אתם מתפחדים יותר מדי, ואין אתם משגיחים כלל על גודל הישועות והניסים והנפלאות... דיקא בתוך צרה ומצוקה הזאת... ובחסדו הגדול קיויתי שבודאי אשב אי"ה בברסלב ולא יוכלו לעשו"ת לי דבר. ומזריקת אבנים אין פחד כל כך, כי גם להם יש חלונות, ואם הותר הדבר לשבור חלונות -לא יהיה נשאר חלון אחד בברסלב. אבל באמת מחוק הקיסר ירום הודו, לשפוט על זה, וכבר אמרו רז"ל "אלמלא מוראה של מלכות איש את רעהו חיים בלעו" (אבות ג:ב').ובאמת אלו הרשעים הזורקים אבנים רוצים להחריב את ברסלב ח"ו שהוא ההיפוך מאבנים כמו שכתוב: "והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר" (יחזקאל לו: כו ובירושלמי: "אל תקרי בשר אלא 'לב בסר'-ראה חיי מוהר"ן אות של"ט) אבל יאבדו הם וכיוצא בהם ובסר-לב לא תחרב" (עלים לתרופה קעא).

* * *

בו יותר מבשלוחו...

מוהרנ"ת וחסידי ברסלב לא היו מודעים לכך שהצלחותיו של ר' שמואל וינברג הינם רק באופן חלקי. הסיבה העיקרית שעבורה שוחררו החסידים שנאסרו, היתה דוקא מצד המתנגדים, הללו החליטו שבמקום להשתמש עם הממשלה, יפעלו הם במו ידיהם להטות את חסידי ברסלב מן המסילה ח"ו.

אז יצא הכרוז הידוע לשימצה "להודפם, לרודפם, להומם וכו'". לא היה להם מצוה גדולה יותר מלהרע לחסידי ברסלב. אגרות נשלחו לכל העיירות והכפרים באיזור, מברסלב לאומאן וטראהוויצא, להודיע לראשי קהילות המתנגדים אודות הפקודה (ימי התלאות עמ' קמח-קמט ראה כוכבי אור עמ' לה הערה א').

סופם של עושי רשע

פתגם רוסי אומר: "עם עשרת אלפים רובל אפשר לקנות כל דבר" (כוכבי אור עמ' לה הערה א') באמצעות הכרוז הנ"ל מראשי המתנגדים חשבו לגייס לפחות מאה אלף רובל

לשחד את השלטונות לבוא לעזרתם בכל הנצרך נגד חסידי ברסלב. בידיהם של כמה מהמתנגדים העשירים ביותר היו חוזים ממשלתיים על החזקת הדרכים, שערכם הגיע עד מאות אלפי רובל. הם היו מוכנים לתת עד חצי מנכסיהם עבור זה. אולם ההצלחה לא האירה להם פנים לעושי הרשע. כי מאז והלאה ירד מסחרם פלאים, עד שלא היה להם לשלם חובותיהם, ובזיון גדול יצא מכך.

* * *

כי נפל פחדם על כל החסידים

המחלוקת התפשטה והלכה לכל עיירות האיזור. סיפורים מסמרי שער התהלכו אודות התעללותם של המתנגדים לחסידי ברסלב: בעיר טראהוויצא, היכו ועינו חסיד ברסלב אחד באכזריות כזו עד שלעולם לא החלים מפציעיו, כתוצאה מהעינויים סבל ממחלת הנפילה רח"ל עד סוף ימיו.

בטולטשין סבל מאד ר' יצחק בנו של מוהרנ"ת: הפריעו לו בתפילתו בבית הכנסת, השתדלו לפטרו ממשרתו במשרד הדואר, ובבית סבל מאשתו שלא פסקה מלקנטר ולהתלונן עליו, וחייו היו קשים ומרים.

את ר' יצחק ב"ר אברהם בער מטולטשין היכו הכה ופצוע עד שהוכרח לנתק את קשריו עם מוהרנ"ת (רק לאחר שנרגעו הרוחות שב אליו). יהודי בשם ר' דוד מטולטשין שמטבעו ירא לצאת מביתו בלילות, תפסו בלילה, קשרוהו למצבה בבית הקברות, ואיימו עליו להשאירו כך כל הלילה אם לא יקלל את מוהרנ"ת. עוד חסיד מטולטשין קשרו וגררו בכל הרחובות עד שנאלץ לקלל את מוהרנ"ת.

ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה!

אחד היה בטולטשין, חסיד נלהב בשם ר' מרדכי, נסיונות קשים ומרים עברו עליו מצד הפורעים המתנגדים, אך הוא עמד בכל אלה, והוכיח נאמנות איתנה ביותר למוהרנ"ת. הרשעים נטלו אותו וגררוהו ברחובה של עיר עד מרכז השוק, שם העמידו אותו על אבן אחת וציוו אותו לגנות ולקלל את מוהרנ"ת. למרות המכות הקשו"ת שספג מכל עבר, לא נכנע ולא זע כמלוא נימה. ובמקום זאת עמד על עמדו וניגן לעברם בקול רם בניגון מגילת אסתר: "ומרדכי__לא__יכרע__ולא__ישתחוה!" (אסתר ג':ב').

* * *

נע ונד

ר' נחמן מטולטשין היה עני מרוד ואף כסף להוצאות נסיעה בכדי לברוח מהעיר לא היה לו. באחד הימים כשהגיע לביתו, ספרו לו אשתו וחותנו על דבר הרדיפות הקשו"ת

שהתפרצו באופן נורא נגד חסידי ברסלב בעיר. הם חששו לחייו ומיד שלחו אותו מהבית שיברח לנפשו. ר' נחמן היה עייף מדי מכדי לברוח כברת דרך ארוכה, כי האפשרות היחידה לברוח היתה, רגלית, כי כאמור כסף להוצאות הבריחה אין. ולכן לא התקדם הרבה בבריחתו ועצר לנוח בחוצות טולטשין בביתו של יהודי אחד שהכיר בו שהוא לא מתנגד לברסלב.

למחרת בבוקר הוא שם פעמיו לאומאן.

בדרך, עבר ר' נחמן דרך העיירה מכיליפקע. ר' נחמן לא היה לבוש כיאות בבגדי חורף להגן מפני הקור והצינה, והחליט לנסות את מזלו ולעצור לכמה שעות להתחמם. הוא הסתובב במקום עד שפגש יהודי. ר' נחמן שאל אם יש בית שיוכל שם להתחמם. שאלתו הראשונה היתה: "האתה ברסלבר? הם עלולים להרוג אותך!" מחמת פקוח נפש -השיב ר' נחמן: "אתפלא עליכם איך אתם יכולים לחשוד בי שאני ברסלבר?!"

היהודי הראה לו בית שבו יוכל לחמם את עצמותיו הקרות והעייפות מטלטול הדרכים. ר' נחמן נכנס ונעמד ליד האח. סמוך אליו בכה תינוק בעריסתו ואיש אחד נענע את העריסה בכדי להרגיע את התינוק אבל ללא הועיל, ובכיותיו גברו מרגע לרגע. לבסוף צעק האיש על התינוק:

"הנה הוא צועק כמו שברסלבר צועק בתפילתו!".

בשמוע ר' נחמן את השנאה הנוטפת מפי האיש-ברח מיד מהבית ונחפז לאומאן.

ספור התינוקת

ובברסלב גופא... שונאיו של מוהרנ"ת היו נוהגים לזרוק אבנים על ביתו בחשכת הלילה. בני הבית ידעו כבר כי עם רדת החשיכה מוכרחים להגיף את התריסים לשם הגנה.

באחד הלילות שכחו לסגור את תריסי החדר הקטן שם ישנה התינוקת הקטנה, אסתר שיינדל, נכדתו של מוהרנ"ת. פתאום התחילה התינוקת לבכות. אמה ניגשה אליה מיד, והוציאתה מעריסתה. באותו רגע חלפה ביעף אבן גדולה מאד דרך החלון ונפלה לתוך העריסה הריקנית---אילו היתה התינוקת בעריסתה, ללא ספק היתה נהרגת. נס גלוי קרה עמה, שכפסע ממש היה בינה לבין המות. לשפלות נתעבת כזאת הגיעה רשעותם של המתנגדים. במכתבו לאחר סיפור התינוקת, כותב מוהרנ"ת לבתו חנה צירל אם התינוקת:

"לבתי חנה צירל... ולבת תחי'... והנה גם לה זורקים אבנים, השי"ת יזכינו שיצאו ממנה דורות ודורי דורות שיהיו יראי ה' ואנשי אמת, כי זה כל מגמתינו.."

וכדאי להוסיף את הערת המסדר לספר עלים לתרופה על מכתב זה, המתאר בפרוטרוט את סיפור התינוקת, ממנו נוכל לעמוד יותר על המצב הקשה בו היו שרויים חסידי ברסלב, ועל עוצם גדולתו של מוהרנ"ת שלא שת לבו לכל זאת, רק עבד את השי"ת במדריגות נעלות ונשגבות:

"אמר המעתיק, המעשה זאת של התינוקת היה כך: כי באותה השנה היו זורקים אבנים לבית מורנו ר' נתן ז"ל עד סכנת נפשות, והיו מקדימים לסגור הלאדין (תריסים) של החלונות תיכף בכניסת הלילה בעוד שהיה מעט יום. פעם אחת שכחו לסגור לאדין אחד של בית קטן שקורין אלקיר, ששם ישבה בתו מרת חנה צירל הנ"ל, ובתה הנ"ל היתה עדיין תינוקת קטנה של חצי שנה, והיתה מונחת בעריסה, והעריסה היתה תלויה נגד החלון, ואמה ישבה אצלה. בתוך כך התחילה לבכות כדרך הילדים הקטנים, והוציאה אמה מהעריסה ולא הספיקה להוציא כולה מהעריסה. ובתוך כך פרח אבן גדול מאד דרך החלון בקול וברעש גדול ונפל לתוך העריסה אשר אלו היתה הקטנה בעריסה בודאי היתה נהרגת על ידי זה האבן, כי היה אבן גדול מאד, והיתה כפשע בינה ובין המות, ובנס גדול נמלטה".

"ואתה הקורא... הבן גודל הרדיפות והסכנות שעבר עליו כל ימי חייו הקדושים, ממש כוח ברזל היה כוחו שסבל כל הנ"ל, ואעפ"כ לא שת לבו לכל הנ"ל להתעצל או להתעצב ח"ו בעבודת ה' שעבד כל ימיו, רק עוד קרב את עצמו להשי"ת בכפלי כפליים, ולמד ולימד ועשה ומעשה לרבים, והכל בכח ובהתלהבות גדול ועצום מאד. וכל זה בנגלה אשר ראינו בעינינו, חוץ מה שזכה לפנימיות ונסתרות אשר אי אפשר לצייר בפה ולא בכתב, רק החכם ומבין מדעתו הבין מעט מזעיר כמציץ מן החרכים בהסתכלו על פניו המאירות או בדברו עמו פנים אל פנים, אשר פניו היתה בוערת כלפידים ממש בביטול כל הרגשו"ת בעת עוסקו בתורה ותפילה. וכמה וכמה פעמים היו זולגים עיניו דמעות מרוב דבקותו בו ית', וכל שומעו היה נופל עליו פחד ואימה ויראה ובושה אשר לא היה יכול להרים פניו מגודל הבושה והפחד שנפל עליו. מה אומר מה אדבר, אוי אוי לנו על שברינו נחלה מכותינו. השי"ת ינחם אותנו במהרה אמן".

* * *

מוסרים נפשם על קידוש השם!

היסורים שסבלו תלמידיו של מוהרנ"ת היו כה קשים עד שיחידים עמדו בנסיון הקשה והחזיקו בנאמנותם בכל התקופה עד הסוף (ימי התלאות עמ' קנ).

במכתביו מכנה אותם מוהרנ"ת:

"אנשי שלומינו נאמנים, הנאהבים הסובלים עינויים וצרות ומוסרים נפשם על קידוש השם שלום לכם ושלום לנפשיכם, חיזקו ואמצו אל תיראו כי ה' אתנו, ובודאי לא יעזוב אותנו למען שמו הגדול..."

ב"ה שלא הרגו אותנו...

מעניין לקרוא את המשך מכתבו של מוהרנ"ת ועל השמחה התמידית שלו, שעדיין הוא נשאר בחיים, המורה עד היכן הגיע מצבם הקשה:

"...אנ"ש שמחו ורקדו הרבה בעזרת השם יתברך, ובפרט במוצאי שבת היו מרקדים מתוך צעקה גדולה להשי"ת בניגון נפלא המשבר הלב מאד. וצעקנו הרבה "זך ונקי כפים חון פורשי כנפים... פדה עמך מעזים צאנך מיד גוזזים". בזכרי זאת הנה אלפים דמעות זלגו עיני, חננו ה' חננו כי רב שבענו בוז וכו'..."

"וכבר הייתי אתמול על הציון הקדוש" ממשיך מוהרנ"ת את מכתבו "וגם במקוה, וב"ה לא הרגו אותי---וגם לא הגיע לי שום אבן ח"ו---וגם בזלאטיפאלי הייתי, והתפללתי שם שחרית, והייתי במקוה, ויצאתי משם בשלום---מי יספר נפלאות ה' וחסדיו הגדולים בתוך הצרה עצמה, הן הן גבורותיו, הן הן נוראותיו, שתהילה לא-ל יש לנו קיום עד הנה..."

בדמע מתוך שמחה...

"וגם עתה אני כותב בדמע מתוך שמחה שזכינו בתוך הסתרה שבתוך הסתרה כזאת לידע מאמיתת נקודת האמת אשר הוא חיינו לנצח. כי העולם הזה הבל הבלים וימינו כצל עובר, וכבר פרחו כמה ימים וחדשים מהחורף הזה אשר עבר עלינו מה שעבר, ומה פעלו המתנגדים ברשעותם הרו עמל וילדו שקר, והוסיפו אש הגיהינום עליהם ורוח זלעפות מנת כוסם, ועלינו חמל ה' והצילנו מתועים כאלה שקורעים ספרים קדושים ונוראים כאלה, ומבזים אותם כל כך, ומוסרים ושופכים דם כשרים כל כך... בודאי אפילו טיפה דם אחת ששפכו מאתנו, ושום פרוטה של ישראל שעשקו מאתנו לא נאבד... ועלינו יזרח ה' חסדו, ובודאי הכל הוא לנו לכפרת עוון ומחילת חטא וכו', כי השי"ת יודע שאנו הולכים בתמימות באמת כאשר הורונו רז"ל. ומה שעבר אנו מחויבים לקבל בשמחה לכפרת עוון ולצעוק על להבא שיעשה למען שמו הגדול ויצילנו מהם... ויאמר די לצרותינו".

* * *

פרק לו - מפעל הנעליים

כולהו כנגדו!

כתוב בזוהר (א' כח ע"א, ע"ש): "וויי לעלמא וכו' דלא מסתכלין ברזין דאורייתא, לא אשתכח עזר בהון לשכינתא בגלותא ולא למשה וכו', ובגיניה איתמר בגלותא בתראה, ולאדם-דא משה-(ע"ש)-לא מצא עזר, אלא כולהו-כנגדו" (ראה כוכבי אור חלק חכמה ובינה עמ' קכ"ג).כלומר שבגלות האחרון כשיעזבו בני האדם את החיפוש אחר פנימיות התורה, ויתעסקו רק בפשטי אורייתא, כתוצאה מכך, יהיו כולם כנגד הצדיק...

רבינו שגילה את משמעותה הפנימית של התורה, על ידי תורותיו וההשגות הנשגבות שהכניס בתוכן, משך על עצמו מחלוקת מצד רבים להתנגד לדרכו.

מוהרנ"ת שהבין את מטרתו האמיתית של רבינו, הקדיש לכך את כל חייו, להפיץ את תורותיו ולעשותן שוה לכל נפש, לכל מי אשר קרבת אלקים יחפץ, שלכולם יהיה השגה גם בפנימיות התורה, לכן עורר עליו מחלוקת עזה-כולהו כנגדו!

מוהרנ"ת כותב: "עיקר המחלוקת שבסביבותינו הוא מחמת שהתחילו קצת לכנוס דבריו הקדושים בלב כמה כשרים, ומחמת זה התגרו בנו כל כך".

בודד במערכה

אולם שלא כמו רבינו, היה מוהרנ"ת בודד לנפשו. מאז תחילת מאבקו של הסבא משפולי נגד רבינו מתחילת שנת תקס"א (1801), תמכו ברבינו הרבה צדיקים מפורסמים, ביניהם הצדיקים הקדושים: רבי לוי יצחק מברדיטשוב, רבי גדליה מליניץ, רבי אברהם דב מחמלניק, רבי זאב וולף מטשערני-אוסטראה ועוד. צדיקים אלה אף רצו לצאת בחריפות נגד הסבא משפולי על דבר רדיפתו את רבינו, ורק משום סיבה מסויימת נתעכב הדבר. כך שלרבינו היתה תמיכה נרחבת על ידי גדולי צדיקי הדור ההוא.

אולם, בשנה זו, שנת תקצ"ה (1834), שנת הסבל והיסורים של מוהרנ"ת, כבר היו כל גדולי הדור הללו בגנזי מרומים, ובכלל מצב עם ישראל קשה היה אז מאד. האדמורי"ם ומנהיגי הקהילות נאבקו אז קשו"ת לשמור על קהילותיהם-אם מפני גזירות הצאר, אם מפני השתלטות תנועות ההשכלה שרצו לעקור ולסלף תורת אמת. ועל כולם, העניות הקשה, היכתה בהם קשות, ואף היא כתוצאה מהגזירות שניתכו עליהם בזה אחר זה, והיה תפקידם של מנהיגי הקהילות האחראיים לשה פזורה ישראל קשה מנשוא, בעת ההיא. ובודאי לא היו פנויים לתמוך בידי קבוצה קטנה יחסית של חסידי ברסלב הנרדפים על צווארם.

מוהרנ"ת מצא עצמו בודד וחשוף למערכה כבדה ביותר, ולולא חסדו יתברך לא היה נשאר אז ממנו ומעדתו הקדושה שריד ופליט. ולמען הקים ה' את דבר רבינו בהבטחתו: "מיין פייער'ל וועט שוין טלואין ביז משיח וועט קומען" 'האש שלי תוקד עד ביאת המשיח'-לא כבה נרו עד הנה.

מוהרנ"ת לא פעל ולא עשה שום פעולות נגדיות, ולא ניסה להתגונן מהם אלא על ידי תפילה ושועה להשי"ת. הוא גם התריע והזהיר, חזור והזהר, לא לעשו"ת שום דבר נגד שונאי נפשו. "ואני תפילה" היה משנן תמיד לשומעי לקחו, כל כולי אינו אלא תפילה להשי"ת, ורק על ידי כך ייושע מכל צרותיו.

הבא להרגך... חרם ושמתא

אולם ר' יודל, המקובל, שנוכח וראה במצוקתו וצרות נפשו של מוהרנ"ת שהגיעו עד כדי רציחה ממש, לא סבר כן. פקוח נפש דוחה כל המצוות שבתורה, ומן החובה להגיב בחומרא נגדם....

כבר מיד בתחילת החרפת המאבק, כשראה את הרעה הגדולה המתחוללת לבוא, קם ועשה מעשה.

הוא נטל עמו עוד תשעה מחסידי ברסלב ונגש עמם יחד לציונו הקדוש של רבינו, שם הטיל חרם ושמתא על אלו הרוצים להשמיד את מוהרנ"ת בפועל ממש רח"ל.

ביציאתו מהציון היו אלה דבריו של ר' יודל:

חז"ל אומרים: "יש זכות תולה שנה אחת, יש זכות תולה ב' שנים, יש זכות תולה ג' שנים" (סוטה כ':א') אבל יותר-לא!!!"

אמר ולא פירש. לבסוף נתברר שהמאבק הקשה לא נמשך יותר משלוש שנים: משנת תקצ"ה עד שנת תקצ"ח (1834-1838), ולבסוף קיבלו אמנם את עונשם.

ובכל זאת, כששמע מוהרנ"ת על דבר החרם של ר' יודל, לא הסכים עמו. אין זו דרכו של רבינו-אמר. אם כבר להשתמש בפעולות במקום של פקוח נפש, אז לכל היותר לנקוט באמצעים משפטיים, ללא שום אלימות וחרמות והדומה להם.

* * *

עיקר תקותינו על השי"ת לבד

ואכן, בתקופת מנוסתו מברסלב, בידעו שהחסידים נשארו לבדם חשופים לקבוצות אלימות ביותר, כתב להם שינקטו בצעדים משפטיים הדרושים בכדי להגן על עצמם ולהציל את חייהם. הוא גם חיזק את ר' שמואל וינברג, אחד מהעסקנים והשתדלנים בחצרות השלטון, במאמציו אצל הרשויות, וכתב:

"אנחנו צריכין להשתדל בכל מה שאנו יכולים לקבל תוקף מהקיסר ירום הודו, כי משפט המלך בודאי אינו מסכים על הגזילות והרציחות שעושים לנו". באותו זמן אמר מוהרנ"ת לר' שמואל וינברג ולכל מקורביו: "אבל עיקר תקוותינו הוא רק על ה' ית' לבד" (עלים לתרופה קעו).

"צריכין לצעוק ולהתפלל הרבה להשי"ת בכל יום... וכל הרעש הזה בשביל לעורר אותי ואתכם לעסוק יותר בתורה ובתפילה, ובפרט בשיחה בינו לבין קונו, שצריכין להרבות עתה להרבות בזה ביותר, שכל אחד יפרש שיחתו לפני השי"ת-הן על עצמו, הן עבורי, הן על הכלל-וה' שומע תפילת כל פה, ישמע וירחם ויושיעני מהרה" (עלים לתרופה קעא).

יש לנו יסוד חזק וקיים לנצח

בכל התקופה הקשה הזו, ממעט מוהרנ"ת להתייחס לכל הצרות הנוראות ממנו סובלים הוא וכל העדה. במקום זאת הוא מעורר אותם להתאחז בהשי"ת, ולהמשיך לעסוק בתורת רבינו ובהדרכותיו ביתר שאת, כי היא תקותם לנצח.

מוהרנ"ת כותב לבנו ר' יצחק:

"העולם מלא נסיונות בכל יום בכמה אופנים, ועל כולם יש לנו יסוד מוסד, יסוד חזק וקיים לנצח, הוא הצדיק יסוד עולם (משלי י': כה) עליו יש לנו להשען כל אחד ואחד בכל מה שעובר עליו" (שם קסט).

במכתב אחר לר' יצחק הוא כותב:

"צריכין לקבוע תורתו ושיחותיו הקדושו"ת בלב כל כך, עד אשר אפילו אחר מאה שנים, כשיגיע העת לכנוס בקבר ולשכב שם, גם שם יחיה את עצמו בדבוריו הקדושים, וכן לעת התחיה ולנצח... זכרו היטב כל דיבור ותורה וכל תפילה ותפילה וכו' וכל שיחה ושיחה..." (שם קעג).

השי"ת יגמור וינצח בודאי!

במכתב לכל מקורביו הוא כותב:

"באמת על פי דרך הטבע אין אנו יודעים שום דרך איך לעמוד נגדם, וגם להתפלל ולצעוק אל השי"ת, אף על פי שבזה אנו עוסקים קצת, אבל אין אחד בינינו שיוכל לעמוד בתפילתו כנגד התגרות כזה, אשר הס"מ בעצמו חגר מתניו וחרק שיניו עלינו, אך אעפ"כ אנו מחוייבים לעשו"ת את שלנו, לצעוק ולזעוק, להתחנן לפי כוחינו-וה' שומע תפילת כל פה, אך עיקר בטחונינו הוא רק על כח תפילת הזקן שבזקנים, העוסק בזה העסק שלנו, לקרב נפשו"ת להשי"ת באמת, אשר על שמו הקדוש נקראים ברסלבר חסידים, הוא התחיל, הוא יגמור!"

"כי אם אמנם אני פחדן גדול, וכנגד זה זיכני ה' ית' להיות חזק מאד, בעזרת ה' ית', בעזות דקדושה, וה' ית' נתן מצחי חזק נגד מצחם, וב"ה אני חזק בדעתי כעמוד ברזל וכחומות נחושת, ואני מכין עצמי, בעזרת ה' ית', לדורון, לתפילה ולמלחמה" (עלים לתרופה קעד).

מוהרנ"ת היה אומר: "השם יתברך יגמור וינצח בודאי, אולם איך... איני יודע" (שיח שרפי קודש א'-תרכה).

גם אמר מוהרנ"ת: "רביז"ל בודאי יגמור את שלו, אשרי האיש שיהיה לו חלק בזה"!

* * *

שחרור מהשלטון, ופחד מרשעי ישראל

בשעה שמוהרנ"ת שהה בטשהערין, נודע לו ע"י משפחתו שעדיין לא נתייאשו אנשי השלטון מלחפש אחריו. זאת ועוד, כמה וכמה פעמים הופיעו לביתו בהעדרו במטרה לחפש עוד כתבי יד. מוהרנ"ת שנתוודע על כך, נשאר עדיין בטשהערין. הוא שהה שם עד קרוב לפורים. כאמור, סמוך לפורים קיבל רשו"ת בכתב מטעם השלטון שיכול לחזור לברסלב, כי הם הסירו ממנו את צו המעצר.

אולם יחד עם זאת קבל העתקים מצו שונה לגמרי... הלא הוא כתב החרם שהתפרסם בכל הערים והעיירות באיזור, שתוכנו הוא לרדוף את חסידי ברסלב, להדוף אותם מלהסתפח על נחלת ה', וכלשונו: "להדפם, לרדפם..." לאור זאת יעצו לו בני משפחתו של מוהרנ"ת להתעכב עדיין בטשהערין, ולא לחזור הביתה, מכיון שחייו נתונים בסכנה כתוצאה מהכרוזים הללו, על אף שחרורו מצד גורמי השלטון, כאמור, מהרסייך ומחריביך ממך יצאו!!

* * *

הרדיפות באומאן

לקראת פורים נסע מוהרנ"ת לאומאן, שם התארח אצל חבירו רבי נפתלי כשבועיים ימים.

למרות אזהרות משפחתו, הרגיש מוהרנ"ת בטוח בעצמו, בזכות רבינו, והתכונן לחזור לביתו בברסלב לפני פסח, בתקוה ששום רע לא יאונה לו.

אולם גם במעט הזמן ששהה אז באומאן, טעם מוהרנ"ת את נחת זרועם של המתנגדים. רק בהיותו בביתו של ר' נפתלי היה לו מעט מנוחה.

עוד בחייו סבל רבינו ממעט התנגדות באומאן, היה זה כתוצאה מדברי הריבות של הסבא משפולי, אך היתה זאת במידה מועטת ביחס למה שסבל מוהרנ"ת בתקופה

האחרונה. גדולתו וקדושתו של רבינו, וכן התמיכה שהיתה לו כנזכר מצד הרבה מגדולי צדיקי הדור, הרתיעו את הרשעים מלהגדיש את הסאה...
לאחר הסתלקותו של רבינו, גם מעט התנגדות זו דעכה. עד כדי כך שתושבי אומאן אף נהגו לארח בביתם את חסידי ברסלב שהגיעו לשם לראש השנה.
כל זה היה מיד לאחר הסתלקותו של רבינו. אולם אל לשכוח שסאוואראן שוכנת רק כשבעים קילומטר מאומאן, קרובה היא יותר אפילו מברסלב. ובכן ברבות השנים הגיעו גיצים רבים מאש ההתנגדות הסאוואראנית עד אומאן, והם עוררו את ההתנגדות הרדומה זה מכבר (עי' שיחות וסיפורים עמ' קמא).
כל זאת חש מוהרנ"ת היטב על בשרו אז בשהייתו באומאן. אנשים שונים ומשונים עקבו אחריו לכל מקום שהלך, וניסו לבזותו ולהזיקו.
כשהלך לבית המרחץ, קם עליו איש בליעל בשם שניאור דוד, תפס את בגדיו של מוהרנ"ת ורצה להשליכם לאש, ולולא האנשים הסובבים אותו שעצרו בעדו היה מוהרנ"ת נשאר ללא בגדים. כשראה שמזימתו הרעה לא התבצעה, פער את פיו בחרפות וגידופים על מוהרנ"ת לעיני כולם.
ומוהרנ"ת שוב במחשבות התכלית, כדרכו, אמר לסובבים אותו בצאתו מן המקוה: "בזיון זה, בודאי עדיף הוא מגיהנום!"... הלה לא נרגע. הוא התפרץ לקלויז, והתחיל לצעוק וללעוג על חסידי ברסלב. הם הליצו עליו ואמרו: "כשמו כן הוא", כי שניאור דוד ראשי תיבות ש"ד... (שיח שרפי קודש א'-תשסז).
אעפ"כ כותב אז מוהרנ"ת למקורביו ולמשפחתו בברסלב:
"כבר הייתי אתמול על ציון הקדוש וגם במקוה-וברוך ה' לא הרגו אותי- --אני ממתין פה קצת כדי לילך על ציון הקדוש לפרש שיחתי לפני ה' ית'" (עלים לתרופה קעב).
הוא מציין גם את המנוחה שיש לו לפחות בבית רבי נפתלי:
"יש לי כאן [אצל ר' נפתלי] חדר מיוחד יפה ונאה עם כל ההצטרכות, תהילה לא-ל, תה וקפה וכל מה שמוכרח לחיי אדם" (שם קעה).

זעקות עד לב השמים

חסידי ברסלב המוכים והמושפלים, התהלכו בשבירת לב מהמצור והמצוק והרדיפות שהפכו ללחם חוקם יום יום.
בכל זאת כשנודע להם שמוהרנ"ת נמצא באומאן הגיעו אליו, להיות עמו בשעות הקשות"ת וניסו לתמוך בו לעודדו ולחזקו במצבו הנורא.

תלמידו המובהק ר' נחמן מטולטשין, המתין על רבו מוהרנ"ת שיצא ממחבואו בטשהערין. ואכן אך הגיע מוהרנ"ת לאומאן, בא אליו עם עוד כמה מחסידי ברסלב הנאמנים, להיות עמו בשעותיו הקשות. הם ברחו מעירם והגיעו לאומאן.
עוד כמה וכמה מחסידי ברסלב תושבי האזור ההוא באו אז לאומאן, ביניהם גם כמה ממקורביו מהעיר טפליק, אשר מוהרנ"ת עצמו ביקש מהם שיבואו להיות בצוותא במצבם הנורא.

רבי! איך אתם שותקים?!

כולם יחדיו עלו לציון הקדוש של רבינו, שם השתטחו בצוותא על הציון בקול שועה וזעקה... זעקותיהם ותפילותיהם היו קורעי לב, לבם היה מלא וגדוש ביסורים ובזיונות, מוכים ומושפלים באופן הגרוע ביותר, ועתה שפכו את כל לבם הקרוע והמורתח לפני הציון הקדוש.
מוהרנ"ת, שהיה נוכח בבכיים קורע הלב של תלמידיו היקרים, אשר סובלים סבל בל יתואר על לא עוול בכפם-נכמרו רחמיו, ולבו נקרע בקרבו, יצא מגדרו וכה אמר:
"מבואר מדברי השו"ע בחושן משפט שאם הרודף עד הנפש הוא גבר אלים ואין ביכולת לעמוד נגדו, מותר למסור דין לשמים"... (ראה חושן משפט תכב: א', ראה גם בבא קמא צג: א')
זעקותיהם הרקיעו שחקים. הם זעקו במר לבם:
"רבי! איך אתם שותקים כשהאחד קם נגדינו?!" "רבי! וויא אזוי שווייגט איר?!" הם פתחו באמירת פרק ק"ט בתהילים שם מבקש דוד המלך מהשי"ת שיעניש את שונאיו.
זמן קצר לאחר מכן, חלה אחד מראשי המתנגדים בשבר במעיים ממנו סבל שלוש שנים, והיתה זו מחלתו ממנה נסתלק.
ברם, הוא לא תלה את מחלתו בהתנגדותו לחסידי ברסלב, ולכן המשיך את רדיפתו כמימים ימימה. רק לאחר עוד כמה מקרים רעים שנתקל בהם, הבין שמן השמים אין רוצים בזאת, והחליט להפסיק.

* * *

כויה בגיהינום-קשה מכל הבזיונות והיסורים

במשך כל חודשי מנוסתו מברסלב, התעניין מוהרנ"ת בשלומם של מקורביו ומשפחתו, ואיך הם עומדים בסבל. הוא דרש מכל אחד ואחד שיכתוב לו בנפרד ויספר לו על מצבו. הוא רצה להשתתף בצרותיהם, להתפלל עבורם ולכתוב להם מכתבי עידוד וחיזוק.

כשיצא ממסתרו והגיע לאומאן, מצא שם מוהרנ"ת יותר מעשרה מכתבים שנשלחו עבורו, לפי בקשתו, כשהצד השוה בין כולם הוא התלוננות על ימי סבל בל יתוארו... מוהרנ"ת התייחס לכל המכתבים, וכה ענה לחסידים:

"בודאי יהיה לנו טובה גדולה ונפלאה כל הבזיונות והיסורים ושפיכות דמים שסבלנו מהם... כויה אחת בגיהנום קשה יותר מכל היסורים בזה העולם" (שיחות הר"ן רלו)... וגם דיבר [רבינו] מענין צער השכיבה בקבר, איך ששוכבים ושומעים הרחישה של כל תולע ותולע, וזה בודאי קשה יותר מהרחישה של קול המתנגדים המחרפים... ואם אתם מסופקים אם אתם נפטרתם עי"ז מצער הגיהנום לגמרי, אך נכון לבכם בטוח יהיה, שרוב ענשי גהינום פטרתם עי"ז. על כל פנים ניצלנו מתוספת עונש הגהינום הקשה של החולקים והמתנגדים, שקורעים ורומסים ספרים קדושים כאלה, ושופכים דם ישראל כל כך..." (עלים לתרופה קעה).

אין בזיון שאי אפשר לעמוד בו

"ובודאי מי שרוצה להיות איש כשר, כאשר הורנו אדמו"ר ז"ל, לילך בתמימות ובפשיטות על פי התורה אשר ציוה משה רבינו וכמו שמסרו לנו רז"ל, בודאי לא יוכל למנוע אותו שום מניעה שבעולם" (שם קע).

"אין שום אדם שיהיה לו נסיון ומניעות שלא יוכל לעמוד בהם... בעזהי"ת יעמוד בנסיון או ישתדל לברוח מקודם שלא יצטרך לבוא לידי נסיון ולידי בזיון ח"ו, כאשר עשה רבי נחמן מטולטשין, שברח מביתו ויושב פה, וכן רבי אלי' מברסלב. וקיויתי לה' ית' שבודאי ישובו לביתם לשלום, אי"ה" (שם קעה).

ימלא פיהם חצץ...

עוד עלילה שפלה החלה להתגולל בפיות המתנגדים השפלים, שחסידי ברסלב לא מאמינים בתורה שבעל פה... דבר זה גרם להתחדשו"ת הרדיפות בכל מקום. השמצה שפלה זו זעזעה מאד את מוהרנ"ת וכותב בזעם עצור:

"ימלא פיהם חצץ של המתנגדים שמעלילים שקר מפורסם ואומרים שח"ו אין אנו מאמינים בתורה שבעל פה. תיפח רוחם ונשמתם! הלא אנו לומדים פוסקים וארבעה שולחן ערוך בכל יום, והוא הנהגה קדושה מרבינו ז"ל שהזהיר מאד על זה (ראה שיחות הר"ן כא, עו, קפה).מה נאמר ומה נדבר, האלקים מצא את עוונינו, אך בענין זה שהם מעלילים עלינו, אין אנו חייבים כלל" (עלים לתרופה קעה).

מי שלומד כל היום הוא ברסלבר...

מוהרנ"ת מדגיש את הסתירה המגוחכת בין שני סוגי טענותיהם של המתנגדים:

"וכל מה שהרעש וההעלמה גדולה יותר, יש לנו לשמוח יותר, כי אם לא היינו מתקרבים מקודם ולידע אמיתת האמת כמו שהוא, לא היה אפשר לנו עתה להתקרב בשום אופן... גם פה נמצא מתנגד אחד שבנו התחיל קצת להתקרב לאנ"ש ולמד הרבה גמרא ופוסקים, ועתה מכריחים אותו אנשי בליעל המכנים עצמם בשם חסידים, ומונעים אותו בעל-כורחו מללמוד גמרא ופוסקים ואומרים שטוב יותר לדבר עמם, ואביו צעק על בנו הנ"ל": "אני נותן לך לאכול על מנת שלא תלמד רק דף גמרא אחד בכל יום, לא יותר, כי מי שלומד כל היום, הוא ברסלבר..."

"הכלל שאין המתנגדים עומדים למנוע מללמוד ספרי רבינו ז"ל, רק פנימיות כוונת הרע שבליבם הוא לבטל מישראל כל התורה כולה"... (שם קעד).

בכל מקום שאברח-יהיו עוד ברסלבר...

כל זה לא הצליח להרתיע את מוהרנ"ת, והוא לא פוסק מלהתחזק ולעודד את עצמו ולחזק אחרים:

"עד הנה עזרונו רחמיך שזכינו לשמוע תורות ומעשיות כאלה בתוך רעש ואש המחלוקת עד לב השמים שהיה בימיו ז"ל. וגדולים צדיקיים במיתתם יותר מבחייהם (חולין ז', ב'), שאחר הסתלקותו הקדושה ראינו חידושים נפלאים וניסים עצומים יותר מבחייו, שנתן כח לעייף כמוני, למורדף בלי חשך כמוני, לכתוב ולהדפיס ספרים כאלה ולחבר ולהדפיס תפילות נוראות כאלה, ולקבץ קיבוץ כזה על ראש השנה לאומאן, וגם זכינו לבנות הבית המדרש פה... אי"ה גם אשוב מהרה לברסלב לביתי לשלום".

"אי אפשר לעמוד על סוף דעתם של המתנגדים מה חושבים בזה שרוצים לגרשני מברסלב; הלא אם אסע למקום שאסע, אודיע גם שם אמיתת תורתו הקדושה, ויהיו נעשים שם גם כן ברסלבר חסידים" (שם).

* * *

טמאו את היכל קדשך...

בליל פורים לאחר קריאת המגילה, התאספו קבוצת מתנגדים בריונים ליד הקלויז באומאן, והתחילו לידות אבנים לעבר בית הכנסת. הם שברו את הדלת וניפצו את החלונות, נכנסו פנימה, עקרו את המנורות והנברשות.

המחזה היה מסמר שער, כיצד העיזו יהודים שומרי תורה להרים יד בבית מקדש מעט. אולם כמה מהפושעים נתפסו. הללו נתבעו לבית המשפט על ידי כמה מנגידי העיר שנפשם נקעה על המעשה הנפשע, ביניהם ר' אברהם וינברג, הנזכר לעיל. הללו נאלצו

לשלם דמי כל הנזק. לאחר מכן סידר ר' אברהם הגנה משטרתית עבור הקלויז (ראה פרק לד הערה 6).
בתחילה היה רצונו של מוהרנ"ת לנסוע חזרה לביתו מיד לאחר פורים, אבל עכשיו נזקק להשאר עוד כמה ימים באומאן לפקח על התיקונים בקלויז. הוא כבר רצה לשום פעמיו לביתו, כשלפתע קיבל הודעה מברסלב שקצין המשטרה ביקר שוב בביתו.
מוהרנ"ת שלח מכתב לר' שמואל וינברג, ובקש ממנו לברר אם הקצין נשלח ע"י השלטונות, או שמא שונאיו מתגרים בו ולא יותר. ואם אכן כן הוא, בקש שיזהירו את הקצין לא לנסות להפחיד אותו. מוהרנ"ת גם ביקש מר' שמואל וינברג שיודיע לו מתי תגיע השעה בה הוא כבר יוכל לחזור הביתה ללא חשש.

רוח הקודש גלויה

באחד הימים, שהה מוהרנ"ת בציון יותר ממחצית היום. כשחזר לביתו של ר' נפתלי, הוא אמר לו: "אני אחזור הביתה לפסח בעז"ה".
באותו יום הגיעה אגרת למוהרנ"ת מברסלב בה מודיעים לו שיכול הוא עתה לחזור הביתה.
ר' נפתלי התפעל אז ממוהרנ"ת, ואמר שכנראה חזה זאת ברוח קדשו, כי הוא חזר מהציון בשמחה גלויה והכריז בודאות שהוא עומד לחזור הביתה למרות שעדיין לא נודע לו מהמכתב שהגיע מברסלב (טובות זכרונות סימן ח' עמ' קמה).

* * *

מפעל הנעליים

כשבוע לאחרי פורים אכן חזר מוהרנ"ת לביתו, לאחר העדרות של שלושה חדשים כשהוא נע ונד בארץ.
מקורביו אמנם הכינו לו קבלת פנים נאותה כפי הראוי לאיש נעלה ומורם מעם, אך גם קבלת פנים מסוג אחר נכונה לו...
משה חינקע'ס ואנשיו לא יכלו לעכל את עובדת השתחררותו הסופית של מוהרנ"ת, וכי שוב הוא יכול להתהלך ברחובה של עיר כאילו מאומה לא קרה. הם תכננו מזימות שונות כיצד להצר את צעדיו ולהרע לו כפי מה שהם יכולים.
ההזדמנות לא אחרה לבוא: באותו זמן הוצבה פלוגה צבאית בברסלב. הללו היו זקוקים לחדר גדול בכדי לייצר ולתקן נעלי החיילים. העבודה היתה אמורה להמשך חודש ימים.
משה חינקע'ס, שכל מחשבתו היתה להרע למוהרנ"ת, הצליח לשכנע את מפקד הפלוגה שיקים את בית מלאכת הנעליים בתוך ביתו של מוהרנ"ת, היות ויש לו דירה מרווחת

ובה כמה חדרים גדולים [אחד מהם שימש לבית המדרש שם נתאספו החסידים], והיא ודאי תתאים להשכנת בית המלאכה.
תמורת "תרומה צנועה" מיד משה חינקע'ס, קיבל המפקד את העצה ללא היסוס, ולאחר יום או יומיים מחזרתו מהגלות, הפך ביתו של מוהרנ"ת, לדאבון לבו, לבית מלאכה של נעליים מבלי שיוכל להביע את התנגדותו.
ערמות ערמות של עורות וכלי עבודה נערמו בביתו של מוהרנ"ת, ופועלים ערלים החלו להסתובב בבית ולצאת ולבוא, ולעשו"ת בו כבתוך שלהם, הדבר הטריד והפריע קשו"ת למנוחתו של מוהרנ"ת ולניהול חיי הבית כתיקונו. מה גם שעשו את שבתו חול. קול רעש של פועלים וכלי עבודה נשמע מביתו בשבת כבימי החול, והדבר פצע את לבו כמדקרות חרב.
שונאיו ידעו היטב לכוון להעמיס עליו את מלאכת הנעליים בימים הסמוכים לפסח, כאשר כל ישראל עוסקים לנקות ולטהר את בתיהם לכבוד החג הקדוש, ובביתו לא היה שייך כלל לחשוב על ניקוי והוצאת החמץ בשעה שפועלים ערלים עובדים שם במלאכה גסה, וזוללים שם חמץ ונבילות וטריפות.
גם סמוך לבדיקת חמץ, עבדו עדיין הערלים בביתו של מוהרנ"ת, ושם גם אכלו את ארוחותיהם...

רצון יראיו יעשה

מוהרנ"ת היה אומר תמיד, שברגע שמתחילים לבדוק את החמץ, הרי זה כבר "קצת פסח", וכאן לא נראה הבית כלל כאילו הפסח מתקרב. אולם אך הגיע זמן בדיקת החמץ, כמו שכח מוהרנ"ת מכל הסובב אותו, והחל להתכונן לקיים מצוה זו של בדיקת חמץ בדחילו ורחימו, כראוי וכיאות.
הוא אמר את הברכה בהתלהבות רבה כרגיל, רק השנה הוסיף עוד כוונה, שכפי שצריכים להוציא את החמץ, כך יזכהו השם להפטר מהמפעל המחומץ הלזה.
אחרי שאמר את הברכה, החל מוהרנ"ת להלך בבית אנה ואנה עם נרו לבדוק ולחפש בחורין ובסדקין כתיקון חז"ל. תחילה הוא חשש להכנס לחדר המפעל מאימת הפועלים הערלים, אולם הללו התפעלו כל כך מברכתו שנאמרה בתלהבות ובדבקות עצומה, עד אשר הם בעצמם הורו לו לעשו"ת את עבודתו הקדושה, לחפש בכל מקום שירצה ושלא יתחשב בהם כלל. תפילתו של מוהרנ"ת התקבלה מיד, וכבר נראו באופק נצנוצים של ישועה קרובה, של השתחררות משעבוד המפעל.

כי עם כוחם העצום של המתנגדים, היו יחידים מחסידי ברסלב שהיתה להם השפעה כל שהיא אצל אנשי השלטון, ולא הפסיקו לפעול ולעשו"ת שתדלנות למען יוציאו את המפעל מרשו"ת מוהרנ"ת. ובחסדי ה' הצליחו סוף סוף לשכנע אותם להוציא את המפעל מביתו.

וכבר למחרת לפני הצהריים, ערב פסח, ללא הודעה מוקדמת, נטלו עמהם את כליהם ועורותיהם ועזבו את המקום והלכו כלעומת שבאו. מיד שכרו כמה אנשים לבוא לעזור לנקות את הבית ולהכין אותו לחג.

שונאיו ראו שמבצע הנעליים נכשל, ומוהרנ"ת יוכל לחוג את חג הפסח כראוי בביתו ללא הליווי של עבודת הנעליים-עובדא שבה רצו מאד המתנגדים-הם נחלו איפוא מפח נפש, והחלו לראות בעיניהם כי ה' עמו, ורצון יראיו יעשה, וכי סייעתא דשמיא מלוה את כל דרכיו. וסוף כל סוף יוצא כשידו על העליונה.

גילוי שכינה!

לאחר חדשים של נידודים מחוץ לבית, נחוג הסדר בבית מוהרנ"ת ברוב פאר ודיצה. מוהרנ"ת הסב דרך חרות על מיטה כשפניו לקיר כמנהגו, ואמר את ההגדה בהתלהבות, בלהט אש קודש כמנהגו מימים ימימה.

מסופר על ההתלהבות הנוראה שאחזה במוהרנ"ת בליל הסדר, כי פעם בעת שהגיע למילים "ובמורא גדול-זו גילוי שכינה" אש קודש אחזתו, ונפל חלשו"ת והתעלף.

ובנוסח אחר היה מספר נכדו מורינו ר' אברהם שטערנהארץ זצ"ל, בשם זקנתו מרת חנה צירל ע"ה, שסיפרה מאביה מוהרנ"ת, שפעם אחת בהגיעו למילים אלו התעלף מהמורא הגדול. וכן היה מספר הרה"ח ר' לוי יצחק בנדר זצ"ל, והוסיף, שמוהרנ"ת היה מכסה את פניו בעת הזאת מחמת שפניו היו בוערות כלפיד אש, כדי שבני משפחתו יוכלו לשבת במחיצתו.

חרות גם מהנעליים...

כשהגיעו ל"שלחן עורך", תוך כדי הסעודה התחילו בני משפחתו לדבר על כל מה שעברו ועל הישועה שעשה עמהם ה', וכן על שיצאו לחרות מהשעבוד של מפעל הנעליים, שעלול היה להשאר בביתם לתקופה ארוכה. וכי שונאיהם נחלו מפלה שמזימותיהם השפלות בסיוע השלטון לא עלו יפה. תוך כדי כך התחילו בני המשפחה לדבר נגד שונאיהם, שונאי נפשם וחורשי רעתם. מוהרנ"ת בעדינות נפשו הקפיד עליהם וכה אמר:

"עכשיו בזמן עת רצון גדול כזה, שכמה יגיעות וטירחא היה לכל אחד ואחד לבער החמץ ולהכניס את החג ולהכין את כל המצוות לחג קדוש ונעים זה, כמה מעות הוציאו על זה-אסור לדבר סרה עליהם, הלא אחינו הם, ובודאי יהיה להם תיקון בסוף, ואנחנו נצטרך לחפש בשבילם את התיקונים!"

אחרי סעודת יו"ט, סיים מוהרנ"ת את ההגדה בהתלהבות, ובפרט באמירת "נשמת" בניגונו המיוחד המעורר את הלב.

* * *

צמיחת קרן ישועה

לפני חג הפסח, היה מוהרנ"ת סבור שהענינים ירגעו. בערב החג הוא כתב לר' יצחק על החדשות:

"ועתה, תהלה לאל, התחיל צמיחת קרן ישועה, שהסכימו בפירוש להניח לכנוס בבית המדרש. אם אמנם קשה ומר לשמוע כל זה שנצטרך על זה "הסכמה" מהם... מי ימלל גבורותיו ונפלאותיו וישועתו, אשר תהלה לאל, כבר שבתתי שלשה שבתות פה והלכתי בכל יום למקוה, תהלה לאל, ולא פגע בי אדם".

"ומגודל הנחיצה והטרדה אי אפשר להאריך, כי היום פנה וצריכין לחשוב על תפילת מנחה ומעריב, ובפרט על מצוות ביעור חמץ, כן יבער ה' יתברך היצר הרע והשאור והעיסה שבקרבינו... וישובו כולם אל האמת. והנה פה אין חדשות, רק בכל יום חושבים מחשבות רעות על עצמם. ועל שבת העבר בא חיים פייעס [בנו של אברהם פייעס] (עיין כוכבי אור מ"ג) וצעק היום בקול גדול על עצמו לעקור ולגרש את עצמו מן העולם. וה' יפיר עצתו ויקלקל מחשבתו ויהפוך הכל לטובה מהרה..."

"וזאת תדע שבנפלאותיו ית' העצומים זכיתי אתמול בסעודת שחרית בשבת הנ"ל לרקוד בשמחה, וזה נחשב לי צמיחת קרן ישועה גדולה, כן יזכנו ה' ית' שנזכה כולנו לשמוח בשמחה הרבה אשר ברחמיו עד הנה עזרונו להתקיים בין חיות רעות כאלה".

"באומאן הקלויז עומדת על תילה... אעפ"כ עדיין לא נעשה בהם משפט, ורבי אברהם [וינברג] ורבי נפתלי נרם יאיר, כפי הנשמע ממכתבם כבר שלחו העסק לקייב... גם הנגיד ר' משה פישל [לנדאו] שלח לבית המדרש דשם לבל יוסיפו לעוות, מכל שכן שלא יזיקו להקלויז, ח"ו, כי לא יהיה אחריתם טוב מזה. וגם קראו הדיפיטאט (הממונה על אנשי הצבא), וגער עליו להוציא החיל שהעמיד אצל רבי אברהם יצחק מאנ"ש להכעיס..."

בין 'קריעה' ל'קריאה'...

תוך כדי כתיבת המכתב הנ"ל שיש בו צפיה לטוב, מזכיר מוהרנ"ת גם את הצרות שעדיין סובלים בשאר מקומות: "בעיר טירהאוויצע בוער עת המחלוקת מאד מאד, והרבי רבי איציק, חתן המגיד זצ"ל, ברח מביתו, לאחד מאנ"ש היכו מכת מות..."

"חזק בני, וחזק-ממשיך מוהרנ"ת את מכתבו הנ"ל-ותיישב עצמך היטב היטב ותחשוב דרכך והסתכל ושים לבך היטב מה נעשה בעולם את כל המעשה רע, הנעשה תחת השמש, בפרט בדורות הללו, בעקבתא דמשיחא, אשר חירפו אויביך ה' וכו'. ואם אין בידך לתקן העולם, אך את עצמך בודאי תוכל להציל... הנצל כצבי מיד ותחשוב על דרכך היטב איך אתה יכול להציל נפשך משטיפת המים הזידונים של זה העולם, אם ע"י__ק_ר_י_ע_ת__התפילות והספרים הקדושים שלנו ח"ו, אם על ידי__ק_ר_י_א_ת_ם.__זכור וישב עצמך היטב החילוק וההפרש שבין שני דרכים אלו... אין מי שיקרע דף אחד מהם, כי אם כשיעבור עבירה גדולה תחילה, רחמנא ליצלן. ואין מי שיקרא ויאמר איזה תפילה או לעיין בספר, שלא יהיה לו איזה הרהור תשובה נפלא מאד"... (עלים לתרופה קפ).

הרשע לא יבוא!

בניגוד לציפיותיו הגדולות של מוהרנ"ת, שונאיו לא פסקו במזימות הרשע שלהם. במשך ימי החג בהתהלכם חפשי מהעבודה, היה עתם בידם לתכנן עוד דרכים להרע לו:

באותה עת חי בעיר בערשיד, הנמצאת בחצי הדרך בין ברסלב לסאוואראן, איש צעיר, יהיר ותוקפני, בשם פנחס. חותנו של פנחס היה שותפו של משה חינקע'ס. שונאיו של מוהרנ"ת היו להוטים שפנחס יעבור לברסלב בכדי לעזור להם נגדו. פנחס היה בקי בכמה שפות ודיבר רוסית רהוטה. המתנגדים סמכו על בר נש זה שהוא כבר ימצא דרך להרע למוהרנ"ת, לפגוע בו, או להגלותו לעיר רחוקה.

כששמעו על כך מקורביו של מוהרנ"ת, פחד לבם מאד, אבל הם לא רצו לספר לו על כך במשך הפסח בכדי לא להשבית לו את שמחת החג.

אולם ביום א' דחול המועד נודע להם על עגלה שנשלחה לבערשיד בכדי להביא את אותו איש רע המעללים לברסלב. בתו של רבינו, אדל, פחדה שמא יעצרו את מוהרנ"ת בפסח. היא לא יכלה לחשו"ת יותר, ומדוחק השעה הזדרזה לביתו של מוהרנ"ת השכם בבוקר ופרצה שם בבכי תמרורים. מוהרנ"ת עמד עם טליתו על שכמו מוכן להתחיל להתפלל. בראותו אותה כה מוקדם בבוקר, הוא הבין שמשהו לא כשורה. היא סיפרה לו על העגלה שנשלחה להביא את פנחס מבערשיד.

"הוא לא יבוא"! אמר מוהרנ"ת.
"אבל שלחו לו כבר עגלה!" טענה אדל.
"הוא לא יבוא", חזר מוהרנ"ת, "הוא לא יבוא".
אדל נרגעה קצת, אולם לא הבינה איך הוא לא יבוא אם כבר שלחו עגלה בכדי לאסוף אותו.
בהתקרב בעל העגלה לביתו של פנחס, הוא שמע בכי והתיפחות, ואז ראה איך שנושאים ארון. הוא שאל מי הוא הנפטר וענו לו: "זה שבאת בשבילו. הוא חלה בלילה ומת היום בבוקר"...

ימות זכאי ואל ימות חייב...

ובברסלב, חותנו ואנשיו של המת חיכו בשמחה ובששון לבואו... אבל העגלון חזר בידיים ריקות. הוא התעכב בכוונה בכדי להגיע לברסלב בשעת מנחה כשרוב בני אדם בבתי הכנסת. בבואו סיפר לכל, מה אירע לו לפנחס. מוהרנ"ת אמר שמן השמים ריחמו על פנחס שמת לפני שהתערב במחלוקת.
הסיפור הזה הכה הדים, ורעדה אחזה את אויביו בנפש של מוהרנ"ת. הם עשו את חשבון נפשם שאולי הרחיקו לכת בהתנהגותם עם מוהרנ"ת, הם הרהרו שנית, אולי לא כדאי להמשיך במזימותיהם המרושעות של רציחה, אחרי הכל, אף אחד לא רוצה לשלם בחייו בשל כך... אעפ"כ הם המשיכו להטריד ולהציק למוהרנ"ת בכל דרך אפשרית.
* * *

פרק לז - הכסף יענה את הכל

ללא מוראה של מלכות

פסח של שנת תקצ"ה היה החג הפסח הקשה ביותר למוהרנ"ת ואנשיו מבחינת ההתנגדות והמחלוקת עליו. מוהרנ"ת כמעט ואינו יכול לצאת את פתח ביתו. קבוצות קבוצות של נערים מוסתים על ידי הוריהם, נצבים ברחוב, מתגודדים סביב ביתו, קוראים לעומתו קריאות של גנאי, מבזים ומחרפים אותו, כאילו היה פושע נקלה רח"ל.
בחורים מבוגרים יותר פרצו לבית הכנסת הסמוך לביתו, ביזו וקרעו את הספרים הקדושים, ספרי רבינו ומוהרנ"ת, וכל זאת לעיני החסידים העומדים מלאי חלחלה וזעזוע, עיניהם כלות אך כוחם דל ומועט, ואינם יכולים לפעול מאומה נגדם.
אבנים מתעופפות אל ביתו של מוהרנ"ת, ואין פוצה פה ומצפצף. והנה רואה מוהרנ"ת במו עיניו באבן גדולה המתעופפת לאחד מחלונות ביתו, והחלון מתנפץ לרסיסים.

שוב לא יכול מוהרנ"ת לשתוק. הוא פונה למשטרה, ומגיש תביעה נגד הבחור הפוחז, זורק האבן, והלה נעצר.
אולם כאן נכנסו משה חינקע'ס וכנופייתו לפעילות, ודאגו לשחרור הפוחז הזה במהירות האפשרית, כאשר לאחר שחרורו ממשיך הלה להציק למוהרנ"ת ביתר שאת וביתר עזות וחוצפה.
גם המשטרה אינה מפחידה את המתנגדים. יש להם השפעה רבה אצלם, וזאת ע"י נתינת שלמונים מידי פעם, ונתקיים בהם 'לולא מוראה של מלכות איש את רעהו חיים בלעו'... כל זה קרה בימי חול המועד פסח.

סיפור בת הבליעל

בעצם יום השבת קודש שלאחר הפסח, התפרצו כמה צעירים לבית מדרשו של מוהרנ"ת, שברו את הדלת והתגרו קשו"ת עם חסידי ברסלב מתפללי בית הכנסת. כאשר החסידים המועטים מתגוננים למול חבורה מופרעת ומשתוללת.
ההתגרות התפתחה והיתה לתיגרא של ממש, כאשר המוני אנשים התאספו מסביב לצפות במתרחש. לבסוף הזעיקו את המשטרה, והם עצרו אנשים רבים ללא הבחנה, ביניהם ארבעה מחסידי ברסלב.
מוהרנ"ת מתאר את התקרית במכתב למקורביו:
"סבבו את ביתי אנשים נשים וטף... והיה לי בזיון גדול אשר לא יאומן כי יסופר, וה' ית' עשה ניסים ונפלאות, כי לא נמצא מי שילך בשבילי להאדון. כי כל הנגידים ובעלי בתים- מצידם, ויש שאוחזים בלבבם עמי, אבל אימת הצורר והנגידים נפלה עליהם ומתיראים להשתדל בהצלתי. לולי איזה אביונים ואשת ר' שמואל וינברג הלכו אליו. וסגרו הדלת ולא רצה להניחם לכנוס, אך בחמלת ה' דחקו עצמן, ונכנסו וטענו עמו הרבה עד שנתקרר כעסו קצת".
"ואעפ"כ הייתי מוכרח לילך, ולא היה לי דרך לילך מריבוי ההמון שסבבו אותי, והכריחו השוטרים לגרש במקלות את ההמון ולהכות אותם כדי שיהיה לי דרך. ובתוך דרך הליכתי בבזיון גדול כזה, יצאתה הבת הבליעל מרים רייצה בת עלקא, שהיא היתה אשת ידידנו רבי אברהם בער, שיחיה, שנתהפכה למתנגדת גדולה מאד מאד, ובזתה אותי ברבים בחרופים גדולים. ואח"כ נכנסתי להאדון הנ"ל, ובזתה אותי גם בפניו, וזה היה לי לטובה קצת, כי האדון הנ"ל ואשתו ביזו אותה וחירפו אותה על שהיא חצופה כל כך לבזות זקן כזה ויצאתה מהם בבזיון" (עלים לתרופה קפב).

"כבר עברו ארבעים שנה מפטירתו של ר' נתן..."

ובאותה שעה שהוליכו את מוהרנ"ת "הנאשם" אל המושל לחרוץ את דינו, וכמה מחסידי ברסלב נאנחים ונדכאים נגררים אחריו אכולי צער ובזיון, ובפרט לאחר התפרצותה של החצופה בת הבליעל, נענו ולחשו באזני מוהרנ"ת: "ר' נתן טוט עפעס!" (עשו משהו!) ופעלו למען בער את הנבלה הזאת מישראל!

וזאת היתה תשובתו של מוהרנ"ת בשעה קשה ואיומה זו:

"איני שומע אותם כלל... שומע אני כרוז אחר לגמרי... שומע אני שאומרים "ארבעים שנה כבר חלפו מפטירתו של ר' נתן---" ובלשונו הק': וואס ער איך זיי-האט זאגט מען ס'שוין פערציג יאהר נאך ר' נתן (כלומר הזמן פורח כ"כ מהר, והנה כבר ארבעים שנה אחר הסתלקותי, וא"כ מה לי לתת לב לכל זה...)

זאת היתה הלך מחשבתו של מוהרנ"ת בשעות קשו"ת של חרפה ובזיון שאין כמותם. ולכן אף עמד מוהרנ"ת בכל, ולא נפל מכל זאת כמלוא נימה. מוחו ומחשבתו דבוקים היו אז בבוראו, וכל דאגתו היתה מה אפשר עוד לחטוף איזה טוב בעלמא דשיקרא הדין, עולם החולף ועובר, וכל היסורים והבזיונות הינם כאפס וכאין: כבר חלפו עברו ארבעים שנה מאז שנטמן ר' נתן בקברו, את זאת הוא שומע-ולא את קריאות הבוז והחירופים הנשמעים לעברו מכל הצדדים---

בכל זאת, כלפי בתו זו של משה חינקע'ס שפערה פיה בחוצפה ועזות שאנשי שלומינו נפגעו מכך עד עמקי נפשם אמר מוהרנ"ת: "היא עוד תמות בבזיון ברחוב!".

כבר הותר דמינו...

מוהרנ"ת ממשיך את תאורו:

"הוכרחנו להוציא הוצאות לעכב ולפייס האדון הנ"ל שלא יתפוס אותי במשמר כאשר אמר לי תחילה. ואח"כ במוצאי ש"ק הוכרחנו לכתוב פראשעניץ (בקשה), וביום א' הוציא את האסורים שלנו, והיו בהם פצעים, וצוה לעשו"ת חקירה אצל הדאקטור, וגם על זה הוכרחנו להוציא הוצאות כאשר יבינו בעצמם. ואח"כ הכו המתנגדים עוד אחד מאנ"ש עני ואביון והוכרחנו לתן עוד פראשעניץ, אך אעפ"כ מועילים הפראשעניץ'ס, שעל ידי זה נופל פחד עליהם, ולולי זאת היו הורגים אותנו בפרהסיא ח"ו כי כבר הותר דמינו כמפורסם".

"ואח"כ נתקבצו המתנגדים ביום א' וקבצו נדבה רעה גדולה ושחדו את האדונים שהקווארטאלנע (שוטר ממונה על רובע/שכונה) יתן פראשעניץ עלי, שנודע לו שאני נביא שקורין אצלם סאניג, וגם שיש אצלי התאספויות והתוועדויות. וכבר

נתן הקוואַרטאַלנע כתב בזה למשלחת החוקרים למשטרה ורצו שגם הגאַרדנטשיק והסטאַפטשיק (קצינים ומפקדים במשטרה) יחתמו על זה. ומאליכם תבינו גודל הרעש והפחד והצרה שהיה לנו. ובחמלת ה' שלח ה' דיבורים בפי ידידנו רבי שמואל וינברג ואשתו ודברו הרבה עם הגאַרדנטשיק עד שעיכב על ידו מלחתום עצמו מיד, כפי הנשמע לא שלחו הדבר לקאַמיניץ, אך עדיין אין אנו יודעים ברור הדבר לאמיתו".

ברוך הנותן לי כח של ברזל...

"אהה, אחי ורעי, אי שמים הביטו אם יש מכאוב כמכאובינו ואם יש בזיון ופחדים כבזיונינו, ובפרט חיי תלויים מנגד בכל עת. ברוך הנותן ליעף כח אשר נתן לי כח ברזל לסבול כל זה... אין מי שיעמוד בעדנו, כי כל הנגידים מתנגדים עלינו ולא נשאר אצלנו כי אם עניים ואיזה בעלי בתים... וכבר הוציאו בשביל עסק זה הרבה יותר ממאה קערבליך (רובלים) [בשוחדים]... ולא יספיקו כמה יריעות לבאר מה שעושה משה וכל המתנגדים לכל אנ"ש בכל יום בענין הפרנסה..." (עלים לתרופה קפב).

וכל זה איננו שוה לי...

"וכל זה איננו שוה לי"... זה היה הלך רוחם של שונאיו של מוהרנ"ת בעת ההיא. הם לא הסתפקו בכך שמוהרנ"ת מבוזה ומושפל בפהרסיא בפני עם ועדה, לא די להם שדמו של מוהרנ"ת הותר לכל פוחז ובן בליעל, תאבונם לראות את מוהרנ"ת בשפל המדריגה בכך שהוכרח לברוח לתקופה ארוכה מביתו ומעירו-לא בא על סיפוקו, הם רצו לראותו מרוחק ומוגלה מכל מחוז פודוליה.

המתנגדים לא התייחסו למלחמתם נגד מוהרנ"ת כבדרך אגב, הם הקדישו לכך תשומת לב ומחשבה רבה, דומה שזה כל תפקידם בעולם הזה. הם ניצלו כל הזדמנות לנגח, להציק ולהרוס. מערכת משומנת ומאורגנת היטב עמדה לרשותם, שפעלה והפעילה את המאבק נגד אנשי שלומינו דחסידי ברסלב.

עתה עם נסיונם להביא את תביעתם לפני משלחת חוקרי המשטרה בקמניץ, כפי שבא לידי ביטוי במכתבו של מוהרנ"ת, נעשית הסכנה מוחשית יותר.

הם גם הוציאו סכומים עצומים כשוחד במאמץ לבטח את תמיכת השלטונות במזימותיהם השפלות נגד עדת יראי ה'. חסידי ברסלב נאלצו אף הם לבזבז מכספם הדל, דמים תרתי, להציל את עורם מהרשעים דורשי נפשם, שופכי דם נקיים. אולם כאמור הדבר היה קשה להם לאין ערוך. בעוד שכנופיית המתנגדים מנתה עשירים ונגידים, היו חסידי ברסלב בדרך כלל עניים מרודים, שבקושי הצליחו להביא לחם לפי הטף לביתם.

מוהרנ"ת העיר פעם: "אם לי היה כסף, הייתי קונה בו את כל החולקים!" (שיח שרפי קודש א'-תשנו).

סוף האמת לנצח

לאחר שהתביעות והאשמות נגד מוהרנ"ת הוגשו לרשויות בברסלב, ונגדם הוגשו גם כתבי התגוננות מצד חסידי ברסלב הנרדפים-התחילו האחראים בשלטון לעיין בנושא. אולם הם בעצמם לא עמדו על טיב הדברים. מרוב בלבול, כבר אמרו לסגור את ה"תיק" המשונה הזה.

צידו של מוהרנ"ת היה ברור למדי: הוא היה, אחרי הכל, הקרבן. אבל עם חבילות השלמונים שזרמו מצד המתנגדים לא יכלו הרשויות להתמודד, ונאלצו להמשיך בטיפול בנושא המורכב הזה.

מוהרנ"ת עמד על שלו, לא להגיש תלונות נגד שונאיו או להתייחס לסעיפים הרבים של הלשנות שאין להם שחר כלל, אלא אך ורק הערה קצרה לזכאותו... את מיטב מאמציו הוא מקדיש בתפילה בלבד. הוא החדיר זאת בעדת שומעי לקחו, באמרו שסוף האמת לנצח.

נצנוצי ישועה

כאמור, זממו שונאיו של מוהרנ"ת לגרום להגלותו מכל מחוז פודוליה, ובכך יבוא הניתוק הסופי בינו לבין תלמידיו בכל רחבי אוקראינה.

באותה שעה שהגזירה התלויה על ראשו נודעה למוהרנ"ת-הגיעה עזרה ממקור בלתי צפוי לחלוטין.

היה זה ביום ו' עש"ק, בעת שנודע למוהרנ"ת על המזימה להגלותו ממחוז פודוליה, ואז הגיע לפתע משה לנדאו לברסלב, למשך כמה ימים. קשריו רבי העוצמה בקרב גורמי השלטון, עשו אותו לקוץ בבשרם של שונאי מוהרנ"ת. נוכחותו הדירה שינה מעיניהם, והם נסוגו. גם המושל נשבע, בהשפעתו של משה לנדאו, לא להזיק יותר למוהרנ"ת. אולם מושל זה היה קשיש וחולני, כך שאי אפשר היה לסמוך עליו. שונאיו של מוהרנ"ת עלולים לנצל את חולשתו של המושל ולהזיק למוהרנ"ת דרך קשריהם עם המשטרה. אעפ"כ, היתה מעט רווחה, והלחץ המידי הוקל במקצת.

סופך לנצח!

אם מוהרנ"ת היה נותן רשו"ת למשה לנדאו, היה מביס ומניס את כל המתנגדים ומפיצם על פני הארץ. המתנגדים בעצמם היו מודעים לכך, אבל סמכו על טוהר מידותיו ועל עדינות נפשו היתירה של מוהרנ"ת... אע"פ שהם לא היססו מלהלשין, ובלא נדנוד

עפעף היו מוסרים את ישראל לעכו"ם, הם ידעו שמוהרנ"ת לא יעיז לעשו"ת כזאת לאדם מישראל, יהיה מי שיהיה, גם לאלו שחורשים רעתו כל הימים.
זאת ועוד, מוהרנ"ת באמונתו התמימה ברבינו הקדוש, ובידעו כי דבר אחד מדברו לא ישוב ריקם, היה מובטח ועומד מרבינו, שהבטיח לו: "ירדפו אותך, וירדפו אותך, וירדפו אותך, אך ה' יגמור בעדך"! עקב כך לא ניסה מוהרנ"ת לערוך כתב התגוננות, שבסיועו של משה לנדאו היה ללא כל ספק זוכה בדין, וכך היה גם חושף את פרצופם האמיתי של שונאיו, שחרצו דין קשה על אנשים ישרים צדיקים עובדי ה' חפים מפשע, ואת דמם הם מבקשים, פשוטו כמשמעו. אך כאמור, דעתו ולבו של מוהרנ"ת לא היו פנויים לכך. לדידו מספיקה היתה הבטחת רבינו: "סופך לנצח!".

התאמצות בתפילה

כלי זיינו העיקרי של מוהרנ"ת בכל תקופת מאבקו היה, תפילה. תפילתו היתה בתקופה ההיא מרקעת שחקים, הוא זעק והתחנן וביקש מהשי"ת שיושיעו משונאיו שאך את דמו הם דורשים.
בתו חנה צירל סיפרה שעריכת תיקון חצות של מוהרנ"ת בשנים ההם היה מבהיל ונורא. מעודו היה מוהרנ"ת מתפלל בהתעוררות ובהתלהבות, והיא רגילה היתה בתפילתו של מוהרנ"ת בהתלהבות. אולם תפילה כזאת שהיה עורך אז בתיקון חצות, בה היה בוכה על גלות השכינה וישראל, לא שמעה ולא ראתה מעולם.
בתקופה זו היה מוהרנ"ת טובל במקוה פעמיים ביום: פעם אחת לפני חצות ופעם אחת לפני תפילת שחרית (שיח שרפי קודש א'-תרעט) ואף זאת עבור המתקת הדינים, (כדלהלן).

* * *

בית החרושת ממשיך לייצר...

אולם בודאי שכל מה שעבר עליו, לא שינה את סדרי עבודותיו הנעלות שהנהיג על עצמו מאז התקרבותו לרבינו. כל הסבל והיסורים תפסו מקום משני אצלו, כאשר כל כולו עסוק בעבודתו ית' והפצת דעת דקדושה בעולם.
מוהרנ"ת אמר בעצמו: "בחוץ בוער אש המחלוקת, אולם בפנים ממשיך בית החרושת של עבודת ה' לעבוד ולייצר כבשנים כתיקונם!" (שם א'-תשנז).
גם בתנאים קשים אלה המשיך מוהרנ"ת את סדרו בתורה ותפילה. הוא המשיך לחזק ולשוחח עם מקורביו שעדיין העיזו לבוא אליו, ואף כתיבת ההלכות שלו לא נפגמה. בשעה שמוהרנ"ת נס לטשהערין, הוא היה באמצע כתיבת ההלכות על חלק יורה דעה

(ראה פרק לה הערה 5), ולא שינה מסדר הכתיבה שקבע לעצמו. גם כששב לברסלב המשיך בכתיבה במקום שפסק בתקופת גלותו, כך שבעצם סדר כתיבת ההלכות לא ניכר שום הבדל בין טלטולו בדרכים, מחבואו, ושחרורו.

בראי ההלכות

אולם אם נעקוב אחר ההלכות של מוהרנ"ת לפי סדר כתיבתן, נראה שכחוט השני עוברים כל מאורעותיו באותה תקופה, וכיצד הן מתפרשו"ת בפנימיותה של תורה, ובעומקן של דברים. הוא מתייחס להן באופן רוחני, נעלה ונשגב ביותר, שהיא כחלק ממלחמת כוחות הסטרא אחרא נגד האור האלוקי המתגלה בעולם על ידי תורת הצדיק.

הסט"א מתגרה במקורבי צדיק האמת

ההלכה שנכתבה בהיות מוהרנ"ת בטשהערין המוסבת על הלכות דגים (דגים הלכה ה') מדברת על כחם של הצדיקי אמת, וכי הסטרא אחרא מתגברת באופן מיוחד על אלה שמבקשים להתקרב אליהם, וכתוצאה מכך סובלים ביותר מהרהורים רעים ותאוות.
ההלכה הבאה, הלכות ביצים (הלכה ה'), דנה בארוכה באופן אחר אודות סבלם הרב של המבקשים להתקרב לצדיק, במיוחד אלה שבתחילה היו רחוקים ביותר מה'. כפי שמוהרנ"ת אמר למקורביו: "אתם כמו שאתם, והנכם רוצים עוד להתקרב לרבי גדול ונורא כזה?! על כן עובר עליכם מה שעובר"...

ההבדל בין צדיק גדול לקטן ממנו

בהלכות בשר בחלב (הלכה ה'), כותב מוהרנ"ת אודות החיוב להתקרב לצדיק הגדול במעלה ביותר (כמובא בליקוטי מוהר"ן ח"א סי' ל') הוא מציין את ההבדל שבין אחד שמקשר את עצמו לצדיק האמת לבין זה שבוחר ללכת בעקבות מנהיג לא כל-כך גדול. לצדיק האמת יש כח לטהר טומאות הגדולות ולתקנן, בעוד שהקטן ממנו במעלה, ביכולתו לתקן רק מום קטן.
מוהרנ"ת מתייחס כמעט באופן ישיר למחלוקת הקשה על דרך רבינו, גם אם אינו נוקב זאת מפורש. איך יכול אחד שמקשר את עצמו למנהיג קטן יותר להגיע לשלימות? - הוא שואל. ובשעה שמתברר לו שאינו מתקדם כראוי בעבודת ה', מתעוררת אצלו מידת הקנאה, ומעוררת אותו לחלוק על העובדים את ה' באמת, ומוציא עליהם כל חמתו... הוא גם מפליג בכח הרב והנחישו"ת הדרושים בכדי לעמוד בפני השונאים.

לצפות לישועה רק מהשי"ת

באותה סידרה בהלכה ה' של הלכות תערובות, מאריך מוהרנ"ת לבאר, שאסור לקרב את הרשעים, ובאמת הוא דבר קשה לדעת ולהבחין את מי לקרב ואת מי לרחק, כי יש

רשעים ליצנים שהם בחינת ערב רב שאסור לקרבם. אך מצד שני בהכרח לעסוק בקרוב נפשות, אבל מי הוא שידע אך להתנהג בזה את מי לקרב ואת מי לא לקרב, על כן אי כוחנו אלא בפה... כי אם על ידי תפילה ותחנונים, ולעשו"ת מהתורות תפילות (עיי"ש אות ב' ד') כי רק בידו הישועה.

הטבילה ממתקת דינים

בהלכה הבאה, מפליג מוהרנ"ת בגודל כחה של טבילה במקוה שהיא ממתקת דינים קשים ומבטלת גזירות רעות (ליקוטי הלכות הכשר כלים ד': י"ב-כ"ב).
כאמור, הרבה מוהרנ"ת בשנות הסבל לטבול במקוה כסגולה להמתקת הדינים הקשים.

מעבריו-כדוגמא לרבים

בהלכה זו כותב מוהרנ"ת אודות ההתנגדות שצריך לעבור על האדם הרחוק מה' בעת שרוצה לבוא ולהתקרב אליו ית' (שם ד': כג-כד).הוא מסביר בטוב טעם ודעת את השייכות של ויכוחו של קרח עם משה לימינו אנו (שם ד': מח-נא).
בביאורו המעמיק, משלב מוהרנ"ת את כל הלקחים בקשר לאירועי הזמן עם נושאי ההלכה שעליהם כתב. הלכותיו מספקות עדות נאמנה ליכולתו המופלאה להתחזק עם תורות רבינו, ומשתמש בהם כמרפא לנפשו המיוסרת. הוא גם מתרגם באומנות רבה את נסיונותיו האישיים ללקחים חשובים הלכה למעשה לכל מי שמוכן לסבול קשיים למען אמונתו ית' ולמען אמונת הצדיקים.

* * *

"להגן על שטערנהארץ"

אחר הפסח הגיש מוהרנ"ת תלונה למשלחת החוקרים מהמשטרה בקמניץ, בה הוא טוען שאנשים סיכנו את חייו, וסקלו אותו באבנים ללא סיבה, בעוד שהמשטרה המקומית מתעלמת למחצה. הוא בקש מהנציג בקמניץ להעביר אזהרה ברורה למשטרה לספק לו את ההגנה המגיעה לו.
ואמנם לא עבר זמן רב, והנה הגיעה ההוראה ממשטרת קמניץ (היא המשטרה הממונה על כל האזור ההוא) להגן על "שטערנהארץ" כיאות. כן הם מזהירים אותם שאם יתרשלו, יפטרו את הקצינים האחראים לכך. כתבו גם שאם שטערנהארץ פשע נגד יריביו, עליהם להגיש את תלונותיהם בכתב לרשויות, ואלה יפתחו חקירה. אבל לא ליטול את הדין לידיהם.

הצלה מאש וממים...

במשך החודשיים הבאים, נרגע המצב בברסלב במקצת, אולם הסכנה עדיין לא חלפה לגמרי. עדיין נשארו יחידים שחיפשו כל הזדמנות להרע למוהרנ"ת.

מסופר, שאז כשמוהרנ"ת היה פעם בבית המרחץ, שהה אז שם אחד מהמתנגדים המושבעים בשם פנחס. בראותו את מוהרנ"ת, עלה עשן באפו מרוב שנאה וזעם, ותפס בידיו כלי עם מים רותחים בכונה לשפכו על מוהרנ"ת. ר' נחמן מטולטשין שהיה נוכח אז שם, אץ אליו ותפסו היטב בידיו ושפך את המים ארצה, וכך סיכל את מזימתו. כשמוהרנ"ת הבחין במזימתו השפלה של פנחס, נענה ואמר: "בנותיו ישארו כבר רווקות זקנות".

הרווחה זמנית

היו גם כמה מקרים של ידוי אבנים ועוד הטרדות שונות, אבל כאן כבר התערבה המשטרה ופתחה בחקירה לגילוי הפורעים. כמובן שהדבר השפיע להרגעת הרוחות מעט.

באמצע הקיץ ההוא החלו שוב רגשי חרטה לנקר במוחו של משה חינקע'ס. הוא פנה לר' אהרן רבה של ברסלב, והשיח לפניו את לבו, וכי הוא רוצה לשוב בתשובה על מעשיו הרעים, בהיותו מסית ומדיח, וחלק הארי של המחלוקת ניתן לתלות בו.

כשהגיע הדבר לאזניו של מוהרנ"ת, נכמרו רחמיו עליו ומחל לו על כל פשעיו.

"תשובתו" של משה לא החזיקה מעמד זמן רב. שוב הושפע על ידי אשתו וגיסו הרב מטומשפיל. אולם בכל זאת, הדבר נתן למוהרנ"ת קצת הרווחה שהיתה דרושה לו בכדי לנסוע לאומאן. ואכן היתה זו הפעם הראשונה שהצליח לנסוע לאומאן מאז חזרתו לברסלב לפני פסח.

* * *

בצר הרחבת לי

מלבד הקשיים הציבוריים של מוהרנ"ת בהנהגת העדה הקדושה, היו לו גם בביתו כמה וכמה מכשולים. בנו, ר' דוד צבי, בן יקיר לאביו, היה בדומה לאביו, יותר מכל אחיו, בעל מוח רחב ומעמיק, אולם הוא היה חלוש ויודע חולי, וזאת מלבד דמותו החיצונית שלא היתה נאה, בהיותו גיבן. ועתה עם הגיעו לפרק "האיש מקדש" היה קשה למוהרנ"ת בכפליים למצוא לו את זווגו המתאים לו.

לבסוף נשא לאשה את חנה, בתו החורגת של מוהרנ"ת, מרת דישל. החתונה התקיימה ביום ו' פרשת בלק תקצ"ה.

אולם הרבה יסורים סבל מוהרנ"ת עד שזכה לראות בן זה עומד תחת חופתו. השונאים שהקיפוהו מכל צד הטרידוהו, ועקב כך לא הצליח להשיג את הסכום הנדרש עבור צרכי בנו להקים בית, ואף מעיל הגון עבורו לא היה לו לקנות. הוא נאלץ לבקש תמיכה מאנשי שלומינו על כך: "ותמהר לזרז את אנשי שלומינו שבטולטשין שישלחו לי על זופיצע (מעיל) לבני שיחיה". אעפ"כ חיזק את עצמו עם אותה תורה ידועה של רבינו, עמה הלך במשך כל התקופה הקשה: "בצר הרחבת לי"-על האדם לחפש את ההרווחה שה' שולח בתוך הצרה עצמה (ליקוטי מוהר"ן ח"א סי' קצה).

יום כזה בודאי לא עבר עלי מעולם

עם כל זאת שמח לבו של מוהרנ"ת בהישועה שזכה להשיא את בנו זה. כמו שכותב במכתבו מיום ועש"ק פ' בלק תקצ"ה: "עת הזמיר הגיע והיום תהיה החופה למז"ט של בני שיחיה... והשי"ת ישפיע ששון ושמחה וכל טוב נגילה ונשמחה בישועתו".
עם כל שמחתו, מציין מוהרנ"ת את אשר עבר עליו: "ואני מוקף חבילות טרדות ובלבולים הרבה, ויום כזה בודאי לא עבר עלי מעולם, שאהיה מוכרח לעשו"ת נישואין לבני באופן כזה, וברעש כזה, בעניות ובדחקות כזה, במחלוקת כזה, בספיקות כאלו"...

מידה טובה מרובה

"אך" מסיים מוהרנ"ת "גם ריבוי ההרחבות הנפלאות שבכל זה אי אפשר לבאר, ומידה טובה מרובה... אשרינו אשרינו... כי לא דבר ריק הוא כל מה שעובר עלינו בחסדי ה' ובנפלאותיו העצומים. ומעט השמחה שזכינו עתה בברסלב הוא בודאי פלא גדול למי שנותן לב על כל מה שעבר עלינו באלו הימים... עוד יש תקוה שנזכה לשמחה שלמה, לשמחה של מצוה, לשמחת ישראל האמיתיית בזה ובבא לנצח... כי העיקר הוא השמחה... ששון ושמחה ישיגו וכו'" (עלים לתרופה קע"א-ב).

* * *

פרק לח - בבית האסורים

עלילות דברים

בזמן שמוהרנ"ת נשם מעט לרווחה, זממו שונאיו בגלוי ובסתר להשפיע על אישי השלטון לגרשו מברסלב.
הם הגישו תביעה למושל המחוזי, ושמחו מתשובתו: שכל אחד יגיש את תלונותיו לרשויות, ואלה יערכו חקירה בנידון. שונאיו של מוהרנ"ת ששו לפעול על פי רמז שקוף זה, והגישו כתב תלונות, ביניהן, שמוהרנ"ת מתחזה כנביא שקר, וכי הוא מנהיגה של

כת משונה. כמו כן הם מלשינים עליו כי הוא ממשיך להפעיל בית דפוס לא חוקי בניגוד לצנזורה הממשלתית.
על הצרה החדשה המתרחשת לבוא עליו, שמע מוהרנ"ת בפעם הראשונה ימים ספורים לאחר נישואי בנו ר' דוד צבי, ביום רביעי, למחרת צום י"ז בתמוז, בעת שמוהרנ"ת הסב אז לשמחת השבע ברכות ביחד עם כמה ממקורביו מבני הנעורים.

תכניות בריחה

את אשר התרחש לאחר מכן, כותב מוהרנ"ת במכתבו לבנו:
"ביום ד' בהיותי עוסק לדבר באמרותיו הק' עם בני הנעורים... בא ר' שמואל וינברג (השתדלן הנזכר לעיל) בפנים זועפות קצת, וקרא אותי וסיפר לי שהודיע לו אחד בסוד גדול שיש אדון אחד שנכתב לו להשגיח על ענין שלי... והשי"ת עזר לי שלא נפחדתי הרבה, אך תיכף נבהלתי מאד, כי גם בלא זה היה בדעתי לנסוע ביום ה' לדרכי, ומחמת זה רציתי למהר יותר..."
מוהרנ"ת רצה איפוא לצאת מברסלב בהקדם האפשרי בכדי להתרחק מהחוקר, אולם כשר' שמואל וינברג בדק את מסמכיו של מוהרנ"ת, נוכח כי הם כבר אינם תקפים.
מוהרנ"ת חשב לנסוע לנמירוב ולחכות שם למסמכיו, אולם הוא התעכב בינתיים בברסלב.

החוקר הגיע לביתי...

"ואתמול סמוך למנחה" ממשיך מוהרנ"ת לשחזר את הארועים, שבסופם אסרוהו כפושע בבית האסורים "בא החוקר לביתי ושאל על דבר הדפוס, והשיב לו: הלא כבר אין לי דפוס זה כמה שנים..."
חוקר זה נשלח ע"י משלחת החוקרים מהמשטרה בקמניץ. תלונותיהם של שונאי מוהרנ"ת טופלו בעדיפות ראשונה בזכות מאמציהם של כמה משונאיו בעלי השפעה בעיר. המתנגדים כבר המתינו לבואו, ובעת הגיעו העירה, קבלו את פניו ודאגו לאכסניה נאותה עבורו אצל אחד מתומכיהם בברסלב בשם שניאור. הלה דיבר רוסית רהוטה, הוא בא בדברים עם החוקר, והכין אותו היטב לפני שהלך לחקור את מוהרנ"ת, בכדי שאכן יצא מוהרנ"ת אשם, וגזר דינו יחרץ רח"ל.
"והלך החוקר בשתיקה מביתי" מסיים מוהרנ"ת את אגרתו לבנו "ולא השיב לי דבר, גם לא עלה אלי על העליה שבבית כלל רק בביתי למטה היה. וכפי הנראה אין פחד בעזהי"ת..."

שבועת שקר בנקיטת חפץ...

אולם תקותו של מוהרנ"ת שבכך יסתיים ארוע זה, לא התגשמה.

וכך משחזר המסדר של הספר "עלים לתרופה" את המשך המאורעות בסיום אגרת זו:

"אספר מעט מזעיר, פחות מטיפה מהים אשר עבר על מורנו מורנ"ת זצ"ל אחר האגרת הנ"ל: תיכף אחר כתיבת האגרת, ביום ב' קראו אותו להאדון המוזכר לעיל, ושאל לו על הדברים אשר מסרו אותו בהם, היינו שהוא עוסק להדפיס בביתו עדיין וכיוצא בזה. ומסתמא ענה על זה שהוא שקר (כי במשך העשר שנים האחרונות לא הופעל הדפוס) והוכיח להאדון הנ"ל בראיות ברורות שהוא שקר, אך המוסרים נתנו להאדון ממון הרבה ועל כן לא רצה לקבל הראיות..."

"וקרא לי"ב אנשים מהמוסרים ונשבעו שבועת שקר על זה בנקיטת חפץ, וענו בפניו של מורינו על זה... וכל מה שהכחיש אותם בראיות ברורות לא הועיל..."

מוהרנ"ת בבית האסורים---

"ואחר כך-ממשיך תלמידו לתאר את המאורעות הנוראות של הימים ההם-ביום ד' פ' הנ"ל לקחו אותו להתפיסה להטורמע---ועינו אותו שם מאד... כי הושיבו אותו בין גזלנים ורוצחי נפשות---וביום הראשון היה כמעט מסוכן על ידי העינויים שעינו אותו..."

זכרון התכלית לא מש ממנו

מסופר, שבשעה שעבר מוהרנ"ת את שערי בית הכלא כדי להכלא שם, התגברה עליו החרדה. גם באותם רגעים נוראים לבו ומחשבתו היו לתכלית הנצחי של האדם עלי אדמות...

הוא דמיין אז לעצמו שמובילים אותו לגיהנום, ושומרי הכלא הינם מלאכי חבלה המובילים את נתיניהם החדשים למקומם---

בין עזי נפש

אין לתאר את הסבל שסבל מוהרנ"ת הקדוש והטהור, עדין הנפש, בעת שנאלץ לשהות עם גסי הרוח הללו. ובכן, מיד לאחר שדחפו אותו לתא האסירים פנו הם אליו בגסות ובברוטליות ודרשו ממנו כסף לקנות יי"ש...

מוהרנ"ת שמלבד כסותו לעורו לא היה לו מאומה, התחנן שיעזבוהו לנפשו. מיותר לציין שעזי נפש הללו לא התחשבו בהפצרותיו, וכבר החלו להכין "שוט" ממקלעת חבלים כדי להלקות את מוהרנ"ת...

אולם באותה שעה שהרשעים הרימו את השוט להכותו, הוציא מוהרנ"ת זעקה מחרידה שקפאה את דמם של הפושעים לרגע כמימרא. שומר בית הסוהר ששמע את הצווחה,

הגיע במרוצה לתאו של מוהרנ"ת לראות מה אירע. מוהרנ"ת סיפר לו מה היתה בכוונתם לעולל לו... איש הכלא הזהיר את האסירים לבל יתנכלו לו, אך נענה בסרוב מוחלט לתחינתו של מוהרנ"ת שיעבירו לתא אחר.

קשה מגיהינום

לילה הראשון בבית הכלא. מוהרנ"ת התענה מאד, כי נבצר ממנו להוציא דבר שבקדושה מפיו, מכיון שבתא היה דלי גדול ששימש כ"מקום צרכים" לאסירים, שאסור היה לומר שם דברי תורה.

מאוחר יותר התבטא: "בגהינום אפשר לפחות לצעוק, אבל באותה לילה בכלא לא יכולתי להוציא שום דיבור של קדושה". היה זה הלילה הקשה ביותר שעבר עליו במשך כל שנות הסבל!

פעולות לשחרורו

תומכיו של מוהרנ"ת בברסלב, עשו כל אשר ניתן לאל ידיהם לשחרר אותו ממקום חושך ואפילה זה, לפחות בערבות. אולם שונאיו הרשעים כים נגרש, לא נחו ולא שקטו, ושכנעו את החוקר המחוזי לא למלאות את בקשתם, למרות שלפי החוק היו צריכים לשחררו בערבות. היתה זו איפוא הוכחה ברורה שהחוקר משוחד בממון רב.

תומכיו של מוהרנ"ת שאלו אותו אם כדאי להגיש תלונה נגד החוקר, אולם מוהרנ"ת סרב, באמרו שזה יעשה את המצב חמור יותר... הם שאלו אותו אם לפחות ישלחו את בקשתם לשחרור בערבות לקמניץ, אולם הוא דחה גם הצעה זו. הוא טען שאם הבקשה תגיע לקמניץ, כבר ימצאו שונאיו דרכים לעכבה.

לבקש על הזקן היושב על לא עוול בכפו...

"ובתוך כך" מסביר בספר ימי התלאות את הסיבה לסרובו של מוהרנ"ת לשלוח תלונה נגד השר החוקר המתנכל אליו בצורה מזעזעת "אפילו אם הוא תפוס נגד החוק מי יודע כמה זמן יקח, עד שתגיע התשובה, וכי המתנגדים שממון רב להם יעשו כל האפשרות ויצליחו להצדיק השר, ומובן הלהבה שתתלקח ותתלהב אח"כ עלינו ח"ו בחרון אף השר. ובכן זהיר וזהיר לבלי לעשו"ת כזאת, ואם בצרה גדולה אנחנו, העיקר התפילה לה' יתּ', וגם אל השר בתחנונים לבקש מלפניו עלי הזקן, חלוש כח וחולה יושב תפוס על חינם ולא דבר" (ימי התלאות עמ' קסה).

"מדוע אין אתם נותנים כסף כמותם"?...

ר' שמואל וינברג, אשתו ובנו, נגשו למושל ברסלב להתחנן למען מוהרנ"ת. ר' שמואל הסביר שמדובר כאן ב"מחלוקת חסידים", ענין פנימי בתוך הקהילה, שלא קשור כלל

לעניני המלוכה והשלטון. אחרי הפצרות, תחנונים ובקשו"ת רבות מר' שמואל, אשתו ובנו, התחיל המושל להתרכך במקצת, והאמין להם שאמת המה מדברים. אולם אחת הוא לא הבין: "מדוע אין אתם נותנים לי כסף כמותם?"...

ר' שמואל השיבו: "המה בעלי כסף, ולנו לא רק שאין כסף לשוחד אלא עוד יש בינינו כאלה שהמה עניים מרודים וצריך להשיג עבורם מעט ממון להחיות נפשם..."

אעפ"כ הבינו ר' שמואל ואנשיו את הרמז הברור, וארגנו מאה רו"כ לתת למושל. המושל הביט בכסף וצחק: "במה נחשב אצלי הסך המועט הזה? הם נותנים לי אלפים ככל אשר אדרוש, ואתם רוצים לשחדני במאה?!"

בכל זאת נטל המושל את המתת, והבטיח לעזור במעט למוהרנ"ת. המושל צוה אז לשומר בית הסוהר להקל את תנאי מעצרו ולתת למוהרנ"ת תא לבדו. גם הירשו לו להכניס כמה ספרי קודש נייר וכלי כתיבה.

ויתן חינו בעיני שר בית הסוהר

"עד שחמל השי"ת ויתן אותו לחן בעיני שר בית הסוהר" ממשיך לתאר תלמידו עורך הספר עלים לתרופה "והושיבו בחדר מיוחד, והניח שיתנו לו כל הספרים אשר היו צריכים לו בכל יום, היינו תנ"ך ואחד מד' חלקי השולחן ערוך הגדולים וגמרא וזוהר וכתבי האר"י ז"ל וכיוצא עוד ספרים הן מנגלה והן מנסתר, וגם כלי כתיבה נתנו לו לבית הסוהר, כי גם שם דיבק את עצמו להשי"ת עד שזכה להשיג חידושין דאורייתא כמובא בספר ליקוטי הלכות יורה דעה".

גם שם דיבק עצמו להשי"ת

ההלכה שחיבר מוהרנ"ת בבית הסוהר, היא ההלכה הנדפסת בליקוטי הלכות, יין נסך הלכה ד'. ההלכה הזו מדברת בחשיבות ההתקרבות להצדיק ולתורתו לעומת אלה המבלים את הזמן בלשתות וללעוג לאמת. המרוחקים מהצדיק, הם הגורמים העיקריים לריבוי המחלוקת בקרב עם קודש.

בהלכה זו מפליג מוהרנ"ת במעלת המקריב עצמו למען אמונתו הקדושה ית'. כן נזכר שם ענין כליאת אדם חף מפשע בבית האסורים. מוהרנ"ת משווה זאת לכך שתאוות האדם אוסרים אותו וכולאים אותו עד שאינו יכול להשתחרר מהם. האפשרות היחידה להנצל מ"כליאה" זו היא על ידי זה שמרבים בתפילה וזעקה להשי"ת, כמו שכתוב (תהילים קז) "ויזעקו אל ה' בצר להם ממצוקותיהם יושיעם".

גם בתוך החושך והאפילה של בית הסוהר, היה מוהרנ"ת שרוי כל העת בדבקות עצומה להשי"ת, והמשיך בסדרי עבודותיו הנעלים והנשגבים כמו בימי חרותו. הוא

התפלל בקול רם, למד שיעורי תורה רבים וערך תקון חצות בבכיות וזעקות כהרגלו, עד שהאסירים מהחדרים הסמוכים התלוננו שמוהרנ"ת מפריע להם לישון...

השחרור-נס גדול ונפלא

כעשרה ימים היה מוהרנ"ת כלוא בבית האסורים. לאחר מכן שוחרר בערבות, וזה רק לאחר שחסידי ברסלב הקיזו מדמם סכום עצום של אלפיים רו"כ, גם עבור הערבות ושאר הוצאות (טובות זכרונות סימן ח' עמ' קלו קלז).

את דבר שחרורו ממשיך לתאר מסדר "עלים לתרופה":

"... ואחר כך היה נס גדול ונפלא שנתהפך הדבר, והמוסרים והאדון נהפכו להם דעתם והוציאו על ערבות... ולספר בזה בפרטיות תוקצר היריעה מהכיל-מסיים-אך מי שיראה ויסתכל בהמכתבים דשנת תקצ"ה-צ"ו-צ"ז-צ"ח-צ"ט לפ"ק, ידע מעט מזעיר ויתחזק עי"ז בכל מה שיעבור עליו כי יראה בעיניו איך ה' לא יעזוב את האדם אפילו כשמתגברים השונאים כמו שמתגברים כי אתה מרום לעולם ה' ולעולם ידך על העליונה"...

יושיע אותנו מעתה...

כליאתו של מוהרנ"ת התרחשה בדיוק בשלשת השבועות של בין המצרים. מיד עם שחרורו, היה זה כמה ימים לפני ט' באב, הוא כותב לר' יצחק:

"כעת אין מלה בלשוני, כי מן הסתם תהיה פה אי"ה על ש"ק הבעל"ט, ופנים אל פנים נדבר, וכעת הדבור עצור בבחינת נאלמתי דומיה וכו', וצריכין לקיים 'יתן בעפר פיהו אולי יש תקוה', אולי אולי... ואם תכתוב אלף פעמים מעוצם מרירות נפשך, ידעתי כי כבר עבר עלי אלפי אלפים פעמים מרירות יותר ויותר, ה' ית' ירחם מעתה, וגם על שאר אנשים רובם ככולם בהכרח שיעבור על כל אחד מה שיעבור, וכאשר ראיתי ואני רואה עתה בעיני מעודי עד היום, וכל מיני מרירות צרות ויסורים וכו' שעוברים על כל אחד בכל יום ובכל עת, הכל נמשך מחרבן בית המקדש, ששם עיקר הקדושה, עיקר תקון הכל. ומעת אשר חרב בית חיינו, בית קדשנו ותפארתינו, אין לך יום וכו', כמו שאמרו חז"ל. מה נאמר מה נדבר, בפרט החרבן שאצל כל אחד ואחד שהוא חורבן בית החכמה והדעת..."

"ואין מי יעמוד בעדנו ואין לנו על מי להשען כי אם על רחמיו המרובים בכח הצדיקי אמת שממשיכין רחמים חדשים כל עת. ועל זה יש לנו עוד תקוה לבלי לייאש עצמנו ח"ו מן הצעקה והזעקה, בפרט בעת ובימים המרים האלה, מי יתן ראשנו מים ועינינו מקור דמעה, שנוכל לשפוך שיחנו כמים נוכח פני ה', עד ינחם ויושיע אותנו מעתה בנחמות וישועות אמיתיות לנצח" (עלים לתרופה קצד).

* * *

אינו ברור אצלי כי הוא אשם...

למרות שחרורו מהכלא, נשארו עדיין בעינן האשמות כנגדו. ובעזרת המתנגדים האויבים בנפש של מוהרנ"ת, המשיך החוקר לאסוף ראיות כנגדו. הוא הכין דו"ח עבור המשטרה בקמניץ.

לאחר שכתב את הדו"ח, הראו החוקר לשניאור. אולם גם ידי החוקר רעדו מעט בעת שעמד למסור את הדו"ח שכל כולו כזב ושקר והתנפלות על אדם כשר וצדיק חף מפשע. ולכן לפני שמסר את הדו"ח לממונים עליו בקמניץ, הוסיף החוקר את ההערה הבאה בתחתית הדף:

"אחר כל זאת אינו ברור אצלי שכן הוא האמת ודאי, ובכן עצתי לגרש את שטערנהארץ מברסלב לנמירוב. ועד שיבורר הדבר לאשורו יהיה תחת השגחת הפולישייע" (המשטרה) (ימי התלאות עמ' קסו קסז).

תקותם של אויביו של מוהרנ"ת היתה, כי ההגליה תהיה לפחות לסיביר. אולם לאחר שעיין היועץ המשפטי לממשלה בקמניץ בדו"ח, הבין מיד שמוהרנ"ת נקי וזכאי. אעפ"כ, בכדי להשקיט את הענינים, צוה לגרש את מוהרנ"ת מברסלב לנמירוב בלבד, עיר מולדתו. ובאותו זמן יעיינו אנשי המשפט בטענות המתנגדים ובטענות הנגד של מוהרנ"ת, ויוציאו פסק ברור.

לקראת ימי הדין הגדול של ראש השנה...

ימים ספורים לפני ראש חודש אלול, נקרא מוהרנ"ת להופיע לפני המושל של ברסלב, שם הודיעו לו על הגירוש העומד להתרחש.

כמה ימים לאחר מכן, נקרא מוהרנ"ת שוב, ואז הראו לו את צו הגירוש. המושל הוסיף ואמר לו, שכל המסמכים הנוגעים למשפטו נשלחו כבר לקמניץ, ומעתה עליו רק להמתין לפסק הדין...

ראש חודש אלול עומד בשער, ומחשבותיו של מוהרנ"ת נתונות כבר לענינים אחרים לגמרי... דעתו שקועה כבר בראש השנה של רבינו... את המשפט והגזר הדין התלוי ועומד עליו אינו אלא "כדי לזכור ולא לשכוח פחד המשפט של ראש השנה---" כמו שהוא כותב אז במכתב לבנו ר' יצחק:

"הנה ימי המשפט והדין הגדול של ראש השנה ממשמשין ובאין... וכבר ברכו את ראש חודש אלול. צריכין לרעוד ולפחד מאד ממשפט זה הנוגע לחיים נצחיים, ואי אפשר לשחד בממון ולפייס בדברים... וכל פחד המשפט שעלי שיש לנו עתה, הוא כדי לזכור

ולא לשכוח פחד המשפט של ר"ה, מכל שכן יום הדין הגדול והנורא---כי צריכין להעלות כל הפחדים וכל היראות הנפולות, לבלי לפחד ולהתירא משום דבר אלא מה' לבדו... אע"פ שיודעים כל אחד בנפשו שאינו נקי כלל, אעפ"כ יכולין לשמוח ולחיות חיים אמיתיים, כי יראת ה' תוסיף ימים (משלי י') בחינת יראת ה' לחיים. וזה עיקר שלימות היראה, שדייקא ע"י היראה הגדולה יגיע לשמחה. וצריכין לזכור בכל פעם מה שאמר: מה יש לנו להתבייש?" וכו' (עלים לתרופה קצח).

צו הגרוש

ביום א', מסרו למוהרנ"ת סוף כל סוף את צו הגירוש: עליו לצאת מברסלב ולעבור לנמירוב, ולהשאר שם עד שיעיינו בדינו ויוציאו פסק דין ברור.

הם נתנו לו כמה ימים לסדר את ענייניו בברסלב. ובר"ח אלול יצא מוהרנ"ת לנמירוב שם התאכסן אצל אחיו, ר' יודל, ושהה אצלו משך כל שלוש השנים שהוגלה לשם (שיח שרפי קודש א' תרסח).

גם בנמירוב יכולין לחיות חיים אמיתיים...

באותו יום שהגיעה למוהרנ"ת פקודת הגרוש, הוא מסר עבור בנו ר' יצחק אגרת, בידי תלמידו ר' נחמן מטולטשין, בה הוא כותב:

"אהובי בני חביבי, היום בבוקר שלחתי לך מכתבי באריכות. אחר כך הגיעה הפקודה מה'פאליציע' (המשטרה), שאני מוכרח לצאת מפה לנמירוב, ובדוחק פעלתי להתעכב פה איזה ימים, כאשר יספר ר' נחמן מטולטשין מוסר כתב זה. לעת עתה צריכין להחיות את עצמו עם בחינת בצר הרחבת לי, על ההרחבות שבתוך הצרות עצמן, כי גם בנמירוב יכולין לחיות חיים אמיתיים, ולה' התקוה לשוב עוד לפה בקרוב... דברי אביך המצפה לישועה. נתן מברסלב".

מעז יצא מתוק...

מתנגדי מוהרנ"ת שמחו שמאמציהם נשאו פרי, ועכשיו היתה תקותם גדולה כי גרושו של מוהרנ"ת תהוה מכה קשה לכלל חסידי ברסלב, אשר תורגש שם חולשה וברבות הזמן תכחד לגמרי...

אולם במהלך העניינים התברר שלא רק שגלותו של מוהרנ"ת לא גרמה לחולשה בקרב אנשי שלומינו, אלא אדרבה, היא היתה צמיחת קרן ישועתו. העיר נמירוב ממוקמת היתה במרכז בין אומאן לברסלב, ומקורביו גם מאומאן וגם מברסלב היו יכולים להופיע ולבוא אליו יותר מעד עתה...

זאת ועוד: המשטרה שמה עתה עינא פקיחא עליו, וכך היה מוגן היטב מזורקי האבנים ומפורעי הפרעות, והסכנה על חייו שהיתה תלויה ועומדת, ירדה...

מנמירוב כותב מוהרנ"ת לר' יצחק:

"וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלוקים, בברסלב ובנמירוב ובכל מקומות ממשלתו, וכל אשר עשו לי הכל לטובה תהלה לאל... כאשר מעט מזעיר אני מבין מרחוק, והעיקר אני מאמין כי הכל לטובה בזה ובבא לנצח. והנה אחי, רבי יודל, בא בלילה מברסלב וספר לי שמועות מעוצם המסירות המרירות שעוסקים למסור נפשם לשאול תחתיות, ובחסדי ה' לא נתפחדתי, אדרבה, תודה לאל, אני שש ושמח ועלז על חלקינו וגורלינו. עתה עתה ראוי לנו לומר אשרינו אשרינו אלף ורבבות פעמים בכל יום ויום... שאנו יודעים מהצדיק האמת הזה שהכניס בנו להרגיש מעט מתיקות השבח של אשרינו..." (עלים לתרופה ר').

* * *

חידושי תורה בעוצם הגרוש

בתחילת ליקוטי הלכות, הלכות ריבית הלכה ה' כותב מוהרנ"ת:

"ב"ה אלול תקצ"ה לפ"ק נמירוב. התחלתי קונטרס זה המתחיל מהלכות ריבית. הלכה ה'".

"בעת אשר גרשו אותי מביתי מברסלב ע"י עלילות שקר בעצת החולקים. וה' לא עזב חסדו מאתי. ויתן אותי לרחמים, ובצר הרחיב לי וזכיתי גם בעוצם הגירוש והטלטול והרדיפות מכל צד כמפורסם לחדש גם אז את אשר האיר עיני ה' בחסדו למצוא נפלאות בהלכות התורה הקדושה ע"פ דרכי נפלאות ההקדמות נוראות והחידושים חדשים נוראים ונפלאים עד אין חקר שקבלתי ממנו ז"ל".

מוהרנ"ת כתב את ראשי הפרקים להלכה זו על הלכות ריבית תיכף לאחר בואו לנמירוב. יש לציין כי היא אחת מההלכות הארוכות ביותר שכתב מוהרנ"ת, ומלבד זאת היא גם מההלכות העמוקות ביותר בכל ליקוטי הלכות, שם מרחיב מוהרנ"ת לנתח היטב את סיבות המחלוקת המשתוללת בכל תקופות הגלות, ואשר היא אחת הגורמים לאריכת הגלות.

שורש המחלוקת משינויים שבבריאה

מוהרנ"ת חודר לעומק הענין, ומסביר ששורש הבחירה נמשך מריבוי השנויים, כי למעלה בשורש-הכל אחד, כי שורש הכל הוא הקדוש ברוך הוא שהוא אחד יחיד ומיוחד... ורק כשיצאה הבריאה מהכח אל הפועל, נמשכו הרבויים והשינויים בבריאה,

ומכך נשתלשל טוב ורע. והם אינם מבוררים כל צרכם, כי זה תפקיד האדם הנברא לברר את הטוב מהרע, כי לפעמים הטוב "מתחפש" לרע ולהיפך... ומכח הבחירה ניתנה האפשרות של שקר... הוא כותב:

"לא היה כח להיצר הרע לגלות שקרו, להסית ולהדיח את האדם עד שהתחיל הרבוי והשנוי במין בני אדם, דהיינו שנתהוו שנים. שכשנבראה חוה ונעשו שניים, אז היו שתי דעות. אז דייקא היה לו כח להסית, כי עיקר אחיזתו מרבוי ושינוי דעות, והעיקר כשנתרבו בני אדם שאצלם עיקר הבחירה וכנ"ל, וכמ"ש שהאלוהים עשה את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים (קהלת ז' כט).וכמו שפרש"י שם, שתיכף שנעשו שנים שנקראו 'המה' בקשו חשבונות רבים לסור מאחרי המקום וחטאו נגדו בעץ הדעת טוב ורע וכו'..."

ע"י התגברות האמת מבטלין השקר

"ועיקר התיקון הוא ע"י אמת... עי"ז מבטלין אחיזת השקר שנאחז בתחילת הבריאה ונכלל אחר הבריאה בקודם הבריאה, שזה עיקר התקון של כל הדברים... וזה עיקר עבודת ר"ה שהוא תחילת הבריאה, שצריכין לבטל השקר בשורש אחיזתו ע"י עוצם התגלות מובחר ראש האמת בבחינת ראש דברך אמת... כי רוב בעלי מחלוקת דרך כל אחד לומר שאצלו האמת, ושכל מחלקותו רק בשביל האמת... ובפרט עתה בעוונותינו הרבים שנתקיים: "והאמת תהיה נעדרת" שנעשה האמת עדרים עדרים וכל אחד אומר שאצלו האמת (סנהדרין צ"ז). אבל אעפ"כ האמת הוא אחד..."

האמת-הסיבה לכל המחלוקות...

מוהרנ"ת מזכיר את המחלוקת של המתנגדים על החסידים בדורו ובדורות קודמים:

"כמה וכמה פרישו"ת נעשו בין איש ואשתו עי"ז, וכמה נאבדו משני עולמות עי"ז. ועיקר כל המחלוקת היה ע"י האמת בעצמו... וכל מחלוקתם... היה רק מחמת האמת... שגדולי הלומדים אמרו שהאמת אתם, ושגדולי החסידים רחוקים מהאמת ע"י שעוברים על תורת אמת, כאשר גם אנוכי שמעתי בעצמי באזני הרבה מאד מהטענות שלהם, בפרט מפי חותני הגאון הצדיק מוה' דוד צבי זצ"ל שהיה צדיק גדול כמפורסם, וחלק הרבה על גדולי החסידים והכל מחמת האמת שלו".

"אפילו צדיקים גדולים הותעו במשך הדורות ע"י האמת שלהם. על הפסוק: "תאבד דוברי כזב" (תהילים ה' ז') מבאר המדרש: זה דואג ואחיתופל... זה התיר גילוי עריות ושפיכות דמים, שנאמר באחיתופל: בא אל פלגשי אביך... (שמואל ב' טז).ושפיכות דמים, כדכתיב: ואבא אליו והוא יגע ורפה ידיים (שם יז) וכתיב והכית את המלך לבדו

(שם).וזה [דואג] התיר גילוי עריות ושפיכות דמים... אמר לשאול: "וכי אישו"ת לדוד? הלא מורד במלכות הוא, הוא חשוב כמת! ועכשיו מותרת". עמד שאול ונתן מיכל אשת דוד על פיו לפלטי בן ליש. ושפיכות דמים, דכתיב: ולא אבו עבדי שאול המלך לשלוח יד בכהני ה'" (שמואל א' כב, ילקוט תהילים תרלא).

אי אפשר להגיע לאמת רק ע"י הצדיקים

מוהרנ"ת ממשיך:

"אבל אי אפשר לבוא לאמת כי אם ע"י גדולי הצדיקים שזכו לזה ע"י יגיעות רבות. והכלל שאע"פ שאין זוכין להשיג עצם האמת, אעפ"כ כל צדיק וצדיק אמיתי גומר הרבה מאד בעבודתו שמאיר בנו קדושת אמיתת תורתו... ואפילו כל נקודה ונקודה טובה של האמת של הפחות בישראל יקר מאד בעיניו ית' ואינה נאבדת לעולם... וכ"כ כל נקודה ונקודה מנקודת האמת שמאירין בנו אפילו בשפלותינו העצום, הכל קיים לנצח. וע"כ משיח צדקנו, שעיקר התגלות האמת בכל העולם כולו יהיה על ידו, על כן יבוא באחרית הימים דייקא, אחרי שכבר נתרבה הזמן ונמשך הרבה מתחילת בריאות העולם... וכן כבר נתרבו בני אדם הרבה והדעות והחכמות נתרבו מאד... ואז דייקא מתוך שינויים רבים כאלה... ויקויים אז אמת מארץ תצמח ושפת אמת תכון לעד וכו' בב"א" (ליקוטי הלכות, ריבית ה', ראשי פרקים שם, ה' כ', ה' כא, ה' כג, ה' לב, ה' מט).

* * *

פרק לט - אומאן! אומאן! ראש השנה!

ראש השנה מה תהא עליה...

גלותו של מוהרנ"ת בעיר נמירוב התחילה כחודש לפני ראש השנה. אז גורש מביתו בברסלב לנמירוב, שם ישהה לפי פקודת הממשלה עד שיחליטו מה ייעשה ב"דינו".

כמובן באותם ימים, שבועות מספר לפני ראש השנה, היו כבר כל מחשבותיו והלך רוחו של מוהרנ"ת נתונות אך ורק לקיבוץ הקדוש באומאן, מה יהא עליו אם הוא לא יוכל לנוע ולצאת מביתו.

מבחינת החוק היה אסור לו לנסוע מעיר לעיר בלי רשיון רשמי. עוד טרם ששולח לגלות כבר לא היו מסמכיו תקפים, והוא עדיין לא חידש אותם. עכשיו שהוא נמצא תחת עינה הפקוחה של המשטרה, איך יסכן עצמו ויעבור מפורש על החוק בזמן שהוא זקוק לחסדי השלטון. ובעיקר, ללא מסמכים כשרים, איך יצא מביתו? הוא היה זקוק לרשו"ת

מפורשת מרשויות ברסלב המטפלים במשפטו, וכעת הוא היה בנמירוב מבלי יכולת להגיע לברסלב.
ניתן לשער את התפילות רוויות הדמעות שיצאו מלב מוהרנ"ת בכדי לזכות להגיע לאומאן לראש השנה, על זה הוא לא יוותר בשום פנים ואופן.
"כל עניני הוא ראש השנה!" אמר רבינו. עצם הנוכחות עם הרבי בראש השנה ממתיקה את הדינים לכל השנה, ובשעת משבר כזו, כמה זקוק הוא להמתקת הדינים?...
אולם מוהרנ"ת כבר אמר, שאפילו תהיה הדרך זרועה חרבות וסכינים היה מתגלגל עליהם, לבוא על ר"ה בכל מחיר, אך בלא רשיון מהממשלה אסור לנסוע!
מוהרנ"ת לא ראה שום דרך כיצד להשיג בשעה זו את המסמכים הדרושים. הוא קרא לה' מקרב לבו. הוא לא יכול היה להעלות על דעתו להעדר מהקבוץ הקדוש בראש השנה יחד עם כל אנשי שלומינו.
לעומתו, החסידים בברסלב ידעו היטב עד כמה נוגע ענין זה ללבו של מוהרנ"ת וניסו לעשו"ת כל אשר ניתן כדי לסדר לו רשיון נסיעה.

בתחבולות תעשה מלחמה...

את המשך המאורעות כדאי להעתיק מלשונו של רבי אברהם שטערנהארץ בספרו "טובות זכרונות":
"אנשי שלומינו מברסלב הבינו מעצמם השברון לב שלו מזה... ובכן, באותו הזמן נמצאו שני יהודים פקידים נכבדים במשרד הממונה על חלוקת הרשיונות, יהודים הללו היו חותמים על כל רשיון היוצא משם. רק בשבת קודש לא היו הולכים למשרד, והיו הגויים חותמים במקומם. הגויים הללו לא ידעו לקרוא היטב אפילו כתב שלהם, רק ידעו לחתום שמותם לבד".
"מה עשה אחד מהפקידים היהודים? הוא רצה לנצל לטובת מוהרנ"ת את דבר העדרו בשבת קודש מהמשרד. ובכן, הוא לקח ביום ששי ערש"ק רשיון, ורשם שם שמו של מוהרנ"ת ז"ל, והניח אותו בין רשיונות אחרים. בשבת קודש לא יהיו היהודים שם במשרד, והפקידים הגויים שם יחתמו את כל הניירות, וממילא יחתמו גם זה הרשיון של מוהרנ"ת ז"ל. כי הם לא ישימו לבם להבחין מה לחתום ומה לא לחתום, כי מה שמכינים להם בערב שבת הם מחתימים בשבת..."
"וכך היה... שחתמו גם את הרשיון של מוהרנ"ת ז"ל כי לא ידעו כלל מזה".
אך עדיין זקוקים לזהירות רבה. עיניים רבות מדי לוטשו"ת על חייו וחרותו של מוהרנ"ת...

"ובכן" ממשיך בטובות זכרונות "הפקידים היהודים ידעו שבאם ישאר מונח הרשיון של מוהרנ"ת ז"ל במשרד עד יום ראשון, אזי ישגיחו אלו שיודעים לקרות, והם יראו את הרשיון עבור מוהרנ"ת ז"ל חתום, אזי יקרעו אותו... לכן במוצאי שבת קודש הלכו הפקידים היהודים למשרד, ולקחו תיכף את הרשיון עבור מוהרנ"ת ז"ל".
במבצע השגת הרשיון עבור מוהרנ"ת, שותף אף ר' נחמן מטולטשין, אשר בא במיוחד לשבת קודש לשבות בברסלב, כדי שמיד עם צאת השבת ילך לקחת את הרשיון.
"ורבי נחמן טולטשינער היה בכונה עבור זה בברסלב על ש"ק" ממשיך בטובות זכרונות "ותיכף מסרו לו את הרשיון הזה, והלך רגלי לנמירוב למסור את הרשיון למוהרנ"ת ז"ל".
שמחתו של מוהרנ"ת עם קבלת האישור לנסיעה לאומאן, לא ידעה גבול.

אין יראת ה' בלבם

באותה שנה, חל ראש השנה ביום ה'. מוהרנ"ת הבין ששונאיו היודעים היטב את גודל יקרת ראש השנה עבורו להיות באומאן, ישימו עין עליו לראות אם אכן יצא את נמירוב לכיוון אומאן. במקרה כזה הם ירוצו מיד להלשין למשטרה. לכן יצא מוהרנ"ת את נמירוב בחשאי, באמצע הלילה יום או יומיים לאחר שקיבל את הרשיון.
לאומאן הוא הגיע לקראת שבת שלפני ר"ה. מוהרנ"ת קיוה בכל לבו שלאחר שיוודע למתנגדים שהוא באומאן, לכל הפחות יחרישו, כי בימים נוראים אלו של סליחות ושל ראש השנה, מי לא ייירא מאימת הדין, והם יניחוהו לנפשו לפחות עד אחר ראש השנה.
אולם, לדאבון הלב, לא כן היה. מיד עם הוודע שמוהרנ"ת לא נמצא בנמירוב, הבינו המתנגדים שככל הנראה נסע לאומאן. וכבר עם צאת השבת בליל הראשון של הסליחות, נסע אחד מחורשי רעתו לברסלב להודיע לשלטונות ש"האסיר המשוחרר על תנאי" הנמצא בגלות נמירוב, לעג להם ועקף את צו הגרוש, והגיע לאומאן.

הרצים יצאו דחופים...

כעסו של המושל גבר עליו מאד. הוא שלח מיד קבוצת שוטרים רכובים על סוסים ובידם מכתב וצו מאסר למסור לרשויות של אומאן. בצו נאמר שאחד בשם "נתן שטערנהארץ", שהוא עצור מצד החוק בנמירוב, עזב את העיר בלי רשות. ובכן, הם מבקשים משלטונות העיר אומאן, לחפש אחריו, לאתרו, ולשלחו חזרה מיד עם הרוכבים הללו נושאי המכתב.
השוטרים הרכובים הגיעו לאומאן באור ליום רביעי, ערב ר"ה לקראת הסליחות של "זכור ברית". הם מסרו את המכתב לרשויות אומאן.

אנשי המשטרה ידעו שחסידי ברסלב התקבצו שם לר"ה, ובנקל ימצאו את מוהרנ"ת בין באי הקיבוץ בקלויז, מקום התקבצות הציבור לתפילה.
משטרת אומאן יחד עם השוטרים הרכובים "האורחים" הבלתי קרואים מברסלב, נשלחו לעצור את מוהרנ"ת. הם הגיעו לקלויז עם כלי זיין שלופים בידיהם כאילו הולכים הם לעצור פושע מסוכן שיתנגד להם בדרך אלימה.
רבי אברהם שטערנהארץ, נכדו של מוהרנ"ת, ממשיך לתאר את המאורעות האיומים באותו ערב ראש השנה:

מעם מזבחי...

"'איה פה האיש שטערנהארץ?'" שאלו הרוכבים בהכנסם לתוך הקלויז. מוהרנ"ת ז"ל היה אז על הציון הקדוש, ויראו אנ"ש לשקר להם, ואמרו להם שהוא נמצא כעת על הציון הקדוש, וביקשו מהם שימתינו עד שיבוא מהציון הקדוש".
"הרצים לא רצו לשמוע לאנ"ש, רק שמעו הצעקות והבכיות מאנשים רבים מהציון הקדוש".
"הרוכבים באו סמוך להציון הקדוש, וקראו למוהרנ"ת שילך איתם להשר של העיר..."
"נוכל להבין את הבזיונות בכל דרך הליכתו של מוהרנ"ת... כי כשראו המתנגדים מהעיר שהרוכבים מוליכים אותו-הגם שרבים מאנשי שלומינו הלכו ג"כ-אך הפוחזים והמתנגדים צעקו מרחוק: ברסלבר!!!..."

ישמע בזיונו ידום וישתוק...

לבו של מוהרנ"ת היה קשור בבוראו גם באותה שעה איומה ונוראה, כאשר מובילים אותו בקריית חוצות בבזיון וקצף. הוא כתמיד בשלו: מה צריכים לכוין בשעה זו?...
"מוהרנ"ת אמר אז לאנשי שלומינו, שהלכו בסמוך אליו: תכוונו שזה הוא כוונת אלול בפשיטות 'שישמע בזיונו ידום וישתוק'!..." (ליקו"מ ח"א סי' ו')

איננו עבריין רגיל...

הירש בער ומשה לנדאו, המשכילים שהתקרבו מעט ליהדות בכוחו של רבינו, והיתה להם היכרות וידידות חזקה עם מוהרנ"ת, הגיעו מיד למשרדים הממשלתיים לראות את המתרחש. ברגע שהוכנס מוהרנ"ת לחדר הקצין הראשי לשם חקירות, התבונן בו הלה, ומיד הבין שלא מדובר כאן בעבריין רגיל.
"אני רואה מפניך" פתח הקצין בניחותא "כי הנך אדם דתי. האינך יודע שאסור לנסוע ללא רשיון?!"

נשאר בנס בראש השנה...

מוהרנ"ת הוציא אז את רשיונו והראו לקצין. הלה השתומם. הרשיון בידי מוהרנ"ת היה כשר, ובודאי היה מותר לו לנסוע, ומהי כל החרדה שחרדו לקראתו שוטרי ברסלב. הם נוכחו כי הוא חף מפשע. אולם שוטרי ברסלב דרשו את חזרתו מיד, עליו להראות את הרשיון בברסלב בכדי לאשר שם את זכאותו. בנוסף על כך, הורו לשלוח אותו בחזרה לברסלב כמו עבריין פשוט; פירושו של דבר בימים ההם, שיצטרך ללכת כל הדרך רגלי קשור בשלשלאות לצידי השוטרים הרכובים.

הרשויות חשבו אמנם לשלחו מיד, ולפי מרחק הדרך של שלושת ימים הליכה, הוא יצטרך ללכת קשור בשלשלאות שלושה ימים רצופים: שני ימי ראש השנה והשבת שלאחריו---

הירש בער ומשה לנדאו, לא יכלו להעלות השפלה נוראה כזאת על דעתם. הרי בידו רשיון לנסוע, הם הטילו את כל כובד משקלם, שלמו ערבות עצומה בשבילו, והתחייבו לוותר על כל הכסף באם מוהרנ"ת לא יתייצב בברסלב תוך ששה ימים.

אנשי הרשויות הכירו את האישים הללו, סמכו עליהם וקיבלו את ההסדר הזה שאיפשר למוהרנ"ת לבצע את מאוויית נפשו ולהשאר באומאן לראש השנה.

ור' אברהם מסיים: "וב"ה נשאר בנס על ראש השנה"...

* * *

הרדיפות בלדיזין

מיד לאחר ר"ה הוא היה צריך לחזור לברסלב, אולם שוב, בזכות התערבותם של הירש בער ומשה לנדאו, בוטלה ההוראה ללכת רגלי, והותר לו לנסוע בעגלה.

הוא נסע בעגלה ועבר דרך העיר לאדיזין, שם עצרו ללון.

הידיעה שמוהרנ"ת נמצא בלאדיזין הגיעה איך שהיא למתנגדים תושבי העיר ההיא. מיד, ללא כל בושה, התאספו סביב הפונדק בו נח מוהרנ"ת, והתחילו להציק לו, ולהשליך עליו אבנים, וחייו היו בסכנה, וגם חיי שאר תושבי הבית ההוא היו בסכנה.

צרה אחרונה מרפאת הראשונה...

סיפורה של אותה נסיעה קשה מאומאן לברסלב דרך לדיזין מתאר מוהרנ"ת במכתבו לבנו:

"ב"ה יום ה', ח' לעשי"ת תקצ"ו. אהובי בני חביבי, אתמול באתי לפה ברסלב לשלום. ובודאי כבר שמעת מה שעבר עלי בלאדיזין (הערת מסדר עלים לתרופה): כי לן אז לינת לילה בלאדיזין, וסבבו המתנגדים הבית אשר התאכסן שם, והתחילו לזרוק אבנים,

אשר היו בסכנה כל מי שהיה בבית, ובפרט מורינו ז"ל. אך בתוך כך באה צרה אחרת, אך זאת הצרה היתה רפואה להצרה של אבנים שלא יהרגוהו, היינו שבא הפקיד דשם הנקרא בלשונינו זאסאדאטיל, ולקח אותו לשביה, ועי"ז ניצול מהריגה, והחזיק אותו לערך מעל"ע, ובנס ניצול מהשביה".

מוהרנ"ת מסיים: "ובחסדי ה' נמלטתי. כל משבריך וגליך עלי עברו... כעת עדיין איני יודע היכן אשבות ביוה"כ הבעל"ט".

הכל חסדי ה' ונפלאותיו

תוך כדי כתיבת האגרת לבנו, קיבל מוהרנ"ת פקודה לעזוב את ברסלב ולחזור לעיר גלותו נמירוב: "הנה באמצע הכתיבה, הגיע פקודה מהפאליצייע (משטרה) לנסוע מיד לנמירוב. ובודאי הכל חסדי ה' ונפלאותיו, והנני מוכן לנסוע תיכף. והוא אצלי חסד גדול, כי עוצם הפחדים שעברו עלי עד עתה אי אפשר לבאר, ובחסדי ה' בטחתי שאשוב לביתי בשלום בעזהי"ת בקרוב. כעת אין לי פנאי לדבר בזה, כי יום הקדוש והנורא יוהכ"פ ממשמש לבוא... ואי"ה אחר יוהכ"פ אראה לכתוב לך באריכות קצת..."

אין לאדם כי אם אותו היום...

מוהרנ"ת ממשיך את מכתבו לחזק את בנו, שלא יכנע לפחדים שאין בהם ממש:

"חזק ואמץ בני חביבי, וראה והבן כי הכל הבל הבלים; ובודאי כבר פטרת הרבה מהפחדים שעברו עליך, ובחנם בטלת עצמך ממה שבטלת בשביל בלבולי חנם. וכן עובר על כל האדם בכל יום... הבעל-דבר מוצא דחיה ובלבול על כל יום, ובפרט בעתים הללו, שעובר עלינו מה שעובר, על כן זכור היטב שאין לאדם בעולמו כי אם אותו היום וכו', היום אם בקולו תשמעו" (עלים לתרופה רב).

* * *

מצוקותיו של ר' יצחק

ר' יצחק זקוק היה מאד לחיזוקו של אביו, מכיון שהוא עצמו היה מוקף אז בחבילות של צרות ויסורים משלו:

סניף הדואר שניהל ר' יצחק לפרנסתו נמצא תחת הנהלתו של יהודי בשם ר' יוסל הוזנר, אחד מנגידי קהילת טולטשין, אשר קשר קשרים טובים עם השלטונות. ר' יוסל זה שבת פעם אחת אצל רבינו, ולכן לא היה נגוע במגיפת ההתנגדות הקשה שהשתוללה בעירו. מקומו של ר' יצחק בבית הדואר בטוח היה כל עוד מצב ההתנגדות לא היה חמור במיוחד. אולם לנוכח התפרצות המאבק בשנה האחרונה באופן האיום ביותר, דרשו המתנגדים מר' יוסל לפטר את ר' יצחק מעבודתו אצלו.

מבחנם של המתנגדים

כנזכר היתה דרכם של המתנגדים לתור ולחקור אחר כל אדם שנפל חשד נגדו שהצטרף לעדת חסידי ברסלב, ובשעה שנפל החשד על מאן דהו, העמידו אותו למבחן שהתבטא בדרישה לחרף ולגדף את מוהרנ"ת ולקללו. ואם הלה סירב, היתה זו עילה מספיקה להתגולל עליו, לרדפו ולרדת לחייו ולפרנסתו.

באשר לר' יצחק, העובדה שהיה מבקר מדי פעם את אביו בברסלב, היתה ללא כל ספק סיבה מספקת להסגיר אותו, ולדרוש ממעבידו שיפטרהו ממשרתו בדואר.

ר' יוסל ניסה בכל יכלתו להתחמק מלחצם של המתנגדים שדרכם לא היתה כלל לרוחו, ולהשאיר את ר' יצחק על מכונו בעבודתו. כלפי המתנגדים טען, כי ביקורו אצל אביו עדיין אינה הוכחה מספקת כי הוא שייך ל"כת": ר' יצחק מקיים מצות כיבוד הורים, ולא יותר מכך... לא היתה איפוא למתנגדים ברירה אלא לקבל את טענתו של ר' יוסל (אבניה ברזל עמ' עו עז סימן סד).

המבחן-הנסיעה לראש השנה

בהתקרב ראש השנה, ידעו המתנגדים מהעיר טולטשין, כי הנה תגיע שעת המבחן האמיתית: אם ר' יצחק יסע לאומאן, זו תהיה הוכחה שהוא ברסלבר, ואז לא תהיה לר' יוסל אפשרות אחרת אלא לסלקו ממשרתו.

ר"ה באומאן חשוב מן הכל!

ר' יצחק שחשש מכך, שאל לאביו כיצד לנהוג.

באופן כללי הורה כבר מוהרנ"ת לר' יצחק בנוגע לראש השנה: "אם תתגבר המחלוקת כל כך עד שלא תוכל ללכת לציון בערב ר"ה, תעמוד אפילו ב'רוט הויז' (מרכז קניות גדול באומאן שניתן היה להשקיף משם ולראות את הציון), ותשקיף משם על הציון ותאמר שם את העשרה מזמורים 'תקון הכללי'. ואם לא יתנו לך המתנגדים להתפלל בבית הכנסת יחד עמהם, תתפלל באולם הכניסה (פאליש) של הבית הכנסת. העיקר שתהיה באומאן!" (שיח שרפי קודש א' תרנג).

אולם בראש השנה של השנה ההיא, שנת תקצ"ו, שהמחלוקת היתה בשיאה, וכל פרנסתו של ר' יצחק היתה תלויה בזה-רצה לשמוע שוב חוות דעת אביו בפרטות.

מוהרנ"ת השיבו אז בלשון שאינה משתמעת לשתי פנים:

ראש השנה באומאן עולה על הכל!!, וחייבים לקיים במסי"נ רצונו של רבינו ולבוא להשתתף עם כל אנ"ש בקיבוץ, וה' הטוב בעיניו יעשה!

הנסיעה לאומאן במסירות נפש

ר' יצחק קבל את עצת אביו ונסע לאומאן במסירות נפש.

אחרי ר"ה הבין ר' יצחק שאין לו כבר לאן ללכת. בטוח היה שפטרו אותו מעבודתו עקב לחצם הכבד של המתנגדים על ר' יוסל. מצד שני, אשתו היתה כל כך מתנגדת לחסידות עד שמוהרנ"ת אמר פעם שאילו ר' יצחק לא נתגרש כבר פעם אחת, היה מצוה לו לגרשה. ועתה עם שובו מאומאן, והוא יאבד את פרנסתו הקבועה-אין לו מה לעשו"ת יותר בביתו, אשתו תמרר לו את חייו מבלי יכולת לסבול.

ר' יצחק חשב איפוא לעזוב את ביתו ועבודתו, לפרוש לגמרי מהעולם הגשמי, להשקיע עצמו כל כולו בעבודת ה', ויהיה נע ונד בין ריכוזי אנשי שלומינו ברחבי אוקראינה.

הוא אך שאל את אביו להיכן לנסוע בראשונה.

להפתעתו השיבו אביו: "שוב לטולטשין ופנה ישר לביתך. ואשתך כי תפעור פיה בטענותיה וצעקותיה, אל תענה לה דבר ותקבל על עצמך את אומנות השתיקה. אולם כשתפריע לך מאיזה עסק שתעסוק בביתך, אל תפחד ממנה, אלא תמשיך בעסקך ותשיב לה בעזות שאתה הוא בעל הבית כאן, גם כי היא תרים יד להכותך... ובאשר לפרנסתך, אל תירא כלל וכלל, כי יד ה' רב להושיע להמציא לך את פרנסתך בכבוד".

הכל על מקומו בא בשלום

ואמנם כשר' יצחק חזר לטולטשין, אירע כפי שמוהרנ"ת צפה מראש. אשתו פתחה את פיה בצרחות וצעקות, אולם הוא שתק. כל מה שניסה לעשו"ת בבית, היא עכבה בעדו והפריעה לו, אבל הוא המשיך בשלו מבלי לשים לב אליה. הדבר השפיע לרכך במעט את חרונה.

באשר לתפקידו בדואר, היה ר' יצחק משוכנע שאין לו על מה ללכת, כי בודאי לא יתן לו בעל הבית לדרוך על סף בית הדואר. אולם למרבית הפלא, ימים מספר לאחר שחזר מאומאן הוא פגש בר' יוסל, מעבידו, ברחוב. ר' יוסל הופתע לראותו ושאל אותו מדוע לא חזר לעבודה... כשר' יצחק השיח לפניו את רחשי לבו, אמר לו: "אל תירא ואל תיחת, שוב אל הפאסט, והכל כמקודם".

בערב יום הכיפורים, בעת כל אדם מחשב חשבון נפשו, חשה אף אשתו של ר' יצחק ביסורי מצפון על ענותה את בעלה החשוב. היא בקשה איפוא את מחילתו.

ר' יצחק שב לעבודתו כמקדם, ושונאיו מילאו פיהם מים.

מוהרנ"ת אמר בבדיחותא: "הצלחה היא לאנ"ש שיום כיפור חל מיד אחרי ר"ה, בכדי שכולם יוכלו להשלים ביניהם לאחר שחוזרים מאומאן..." (אבניה ברזל עמ' עח סימן סד).

יחמול ה' מעתה...

מוהרנ"ת שב כאמור לנמירוב בהוראת המשטרה. שם היה ביום כיפור אצל אחיו ר' יודל. מוהרנ"ת החל להבין שמשפטו יתעכב לתקופה ממושכת ביותר, כך שמשכנו בנמירוב יהפוך לענין של קבע.

לפני סוכות הוא הזמין את אשתו וילדיו שיבואו להצטרף אליו. במכתב ממחרת יוהכ"פ, תקצ"ו, לבנו ר' יצחק, הוא כותב בין היתר: "כעת אני שולח אחרי זוגתי שתבוא לפה עם בני הקטנים שיחיו..."

יש לציין כי האף אמנם שהמחלוקת היתה עדיין בעיצומה, והיא נמשכה עוד כמה שנים עד ששקטה כליל, אך מרחוק נראו כבר סימני ישועה. אותו ראש השנה שמוהרנ"ת ובנו נסעו במסירות נפש ממש לאומאן, היתה נקודת המפנה בשנות הסבל. ולא אחת הוא מציין את ראש השנה זה כהראש השנה שגרם לו סיפוק יותר מכל ראשי השנה עד כה. כבר במכתבו הנ"ל ממחרת יום הכיפורים מרמז מוהרנ"ת את ניצוצי הישועה המתקרבים: "ותודה לאל הכל בשלום, והתפללנו כרצוננו, ואין פוצה פה. יחמול ה' מעתה שיהיה שלום ואמת בעולם..."

* * *

פרק מ - המסור

תורה שלמדתי באף...

ראש השנה זה של שנת תקצ"ו באומאן, יחרט בלבם של חסידי ברסלב המעונים והמוכים, לנצח. בריש גלי, לעין כל, נטלה המשטרה את עטרת ראשם, מוהרנ"ת, בבזיון וקצף. זאת לאחר שגם הנסיעה לאומאן בזאת השנה עברה עליו בפחד וחרדה, ונאלץ לנהוג כגנב בלילה...

אולם דוקא משום זה עלץ לבו של מוהרנ"ת ביתר שאת, שעל אף הכל זכה להשאר בראש השנה באומאן. הוא הזכיר תמיד ראש השנה זה, וכעין מה שאמרו חז"ל במדרש (ילק"ש קהלת): "תורה שלמדתי באף היא שעמדה לי..."

עובדא זו היתה מכה מוחצת למתנגדים שחפצו לראות אך רע. העובדא שלאחר שנה תמימה של דיכוי ורדיפות ועינויים מצידם נגד חסידי ברסלב באופן שלא נשמע כזאת

בישראל, שהגיע לא פעם לכדי נסיון רציחה ממש, ולאחר שכבר הצליחו להוציא צו גרוש על מורה דרכם של חסידי ברסלב, נוכחו כי עדיין הם בתחילת הדרך... מוהרנ"ת "המגורש" הצליח לעקוף את הכל, וחגג יחד עם עדתו ברוב פאר והדר את הקיבוץ הקדוש בראש השנה...

אך המתנגדים לא נחו ולא שקטו. הם יערכו חקירה יסודית לדעת כיצד הצליח מוהרנ"ת להוציא מתחת אפם רשיון לנסיעה. מי סייע בידו בתחבולה הזאת.

לאחר חקירה קצרה, התאמתה העובדא כי ידם של אותם שני פקידים יהודיים היתה במעל... מיד החלו לפעול למסור אותם לשלטונות בתואנה כי סייעו בידי עבריין מגורש להמלט מצפרני החוק.

אך לאחר ברור נוקב נודע להם, כי דוקא הפקידים הרוסיים הם שחתמו על המסמך המעניק אשרת נסיעה למוהרנ"ת, וכבשו פניהם בקרקע, כי מה יכולים הם לפעול נגד פקידים רשמיים רוסיים? הם נחלו מפח נפש בראותם את הצלחתם של חסידי ברסלב. הם הסיקו מכך שכנראה יש עדיין לחסידי ברסלב מהלכים אצל השלטון, בכדי להפר את מזימותיהם באיבם.

המזימות לשלוח לסיביר

להלן קטעים מהספר "טובות זכרונות" (בשינויי לשון קלים) המתאר את המשך הרדיפות מצד חסידי סאוואראן עד להשקטת המחלוקת:

"עבר יום הקדוש צום כיפור והגיע יום טוב סוכות. בחול המועד סוכות נסעו המתנגדים, והבעירו את חמתו של מנהיגם עד שהחליט שהוא בעצמו מוכרח לנסוע תיכף אחר סוכות לעיר הבירה קמניץ. מפני שראו שגם למוהרנ"ת יש אוהבים נאמנים מבעלי בתים חשובים וכשרים אנשי מעשה, הן בעיר ברסלב ואפילו בעיר נמירוב היו גם כן אנשים כשרים שהיו רואים שמעלילים על מוהרנ"ת עלילות שקר על לא דבר..."

"המתנגדים שראו שמוהרנ"ת היה על ראש השנה על אף הכל, הבינו שאין שום עצה נגדו אלא לגרש אותו לסיביר הרחוקה---שם לא יהיה לו שום עסק עם אנשי שלומינו, ובזה יהיה נשכח ח"ו כל עניני חסידות ברסלב, כי לא יהיה לאנ"ש למי לפנות".

בלתי לה' לבדו...

"כי מוהרנ"ת היה עוסק תמיד להלהיב לב אנשי שלומינו" כותב ר' אברהם "הן להדפיס ספרי רבינו, ולכתוב ספריו הקדושים, היינו התפילות והליקוטי הלכות הקדושים. והחולק היה יודע היטב כל זה, כי סיפרו לו אנשיו איך שבאים למוהרנ"ת ז"ל על שבתים ועל חנוכה ועל חג השבועות מעיירות שונות אנשים יראים וזקנים לומדים לשמוע

דיבוריו שהם בנויים על יסוד צדיק וקדוש ונורא כזה, שהם ממש תורה מן השמים מנחל נובע מקור חכמה, ובפרט ששמע שכל אחד ואחד מהנקבצים אליו נתלהבו ונתחממו ביראת שמים כל כך עד אין לשער..."

"ומזה היה להחולק חלישו"ת דעת... כי כל מי שבא אליו היה רק על ענייני גשמיות, היינו משא ומתן ועסקי מסחר, לשאול אם יעסוק במסחר זה או במסחר אחר, עם שותף זה או עם שותף אחר..."

"גם סיפרו לו מהדיבורים שמוהרנ"ת מדבר כשבאו לפניו לשאול מעניני משא ומתן- איזה עצה השיב להם: מה אומר לכם, עצה מזה העולם העובר איני יודע כלל... אך עצה על עבודת ה'-יש לנו ב"ה עצות נפלאות ונוראות וקדושו"ת מרבינו ז"ל לכל אחד ואחד לפי בחינתו מקטן ועד גדול"...

ברית כרותה ללשון הרע

"החולק שידע מכל זאת היה לו למכאוב, אך אעפ"כ אם לא היו מחרחרי ריב דוברי לשון הרע באים אליו בכל פעם עם דבר לשון הרע אחר-לא היה הקצף פועל הלכה למעשה למסור מסירות כאלה. אך ידוע שברית כרותה ללשון הרע... עד שהוסכם שהחולק עצמו יסע לשבת קודש לעיר קמניץ, שהיתה בירת המחוז ההוא, שם מקום המשפט והרשע לכל האזור. שם דר אחד ממקורביו, שהיה עשיר גדול ומקורב לשלטונות, על ידו יוכל להוציא גזר דין כרצונו נגד מוהרנ"ת".

הרב ר' אהרן משה היה שמו של אותו נגיד, שכיהן אף כרבה של העיר קמניץ, מקורבו של החולק על מוהרנ"ת, כאמור עשיר בעל השפעה בחצרות השלטון, הרגיש כי נוכחותו בשבת קודש בעיר, בביתו של ר' אהרן משה בעת אשר יתאספו רבים מאנשי העיר-תועיל מאד להוצאה לפועל מחשבתו נגד מוהרנ"ת.

החולק רצה להיות בקמניץ כבר בשבת הראשונה אחרי סוכות. מכיון שחג הסוכות נסתיים ביום שישי, היה לו שבוע שלם להתכונן ולהגיע לקמניץ. ורצה להוכיח לרשויות שמוהרנ"ת הינו סיכון גדול לממשלה. כפי ששמע מחסידיו מחרחרי הריב. וחשב שנוכחותו בעיר ברוב פאר והדר תשפיע על הגביר ועוד כמה עסקנים, שיבצעו מיד לאחר השבת את משאלתו לשלח את מוהרנ"ת לסיביר.

החולק הציג בפני שומעי לקחו בקמניץ את הטענות אותן הם יטענו בפני בית המשפט: "הוא פועל נגד המלוכה בכך שהוא מדריך את חסידיו שאין צריכים לעסוק במשא ומתן בעולם הזה, ובפרט לא לקבל על עצמם עול מלכות... ורק יעסקו בעבודת השי"ת, לקבל עליו עול תורה ולפרוק עול מלכות."

בכדי לסדר את כל הטענות הללו בצורה נכונה חש בצורך שהוא עצמו יסע לקמניץ. הוא אמר ועשה. ויצא בעגלת הדואר המהירה בתקוה שיספיק להגיע לקמניץ לפני שבת.

* * *

רוח הקודש הופיעה בבית מדרשו

"רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום" ממשיך ר' אברהם "ומעשה שהיה כך היה: בכדי להגיע לקמניץ מעירו של החולק צריכים לעבור דרך נמירוב. באותו זמן שהו בבית מוהרנ"ת שלשה מאנשיו הקרובים ביותר אליו: האחד החסיד הותיק ר' נחמן פסחל'ס הכהן, והשני היה החסיד המשמש למוהרנ"ת רבי נחמן מטולטשין הלוי, והשלישי היה החסיד ר' נחמן בנו של ר' יהודה לייב, שהיה מגדולי אנשי שלומינו שבברסלב. הם באו מעיר ברסלב לנמירוב בכדי להיות עם מוהרנ"ת בשבת".

"עוד בברסלב נודע להם שהחולק מתכוון לנסוע לקמניץ ביום רביעי, בעת שהיו בבית הכנסת בנמירוב שמעו שהחולק אמור להגיע למחרת. אנשי העיר התכוננו לצאת לקראתו ולקבל את פניו. הם חשבו שהוא ישבות אצלם בשבת, והכינו אכסניה ראויה".

"שלושת התלמידים הללו שבאו למוהרנ"ת על אותה שבת, דאגו מאד, ונפשם עגמה עליהם מהחלישו"ת הדעת של מוהרנ"ת, כי בודאי ידבר החולק סרה בפני המון עם מהחרון אף שיש לו ממוהרנ"ת..."

"אך המנהג עולמו בחסד עשה חסד שכשבא החולק לנמירוב ביום ה' וביקשו המתנגדים ממנו שישאר על שבת קודש, והשיב להם, לכשישוב חזרה מקמניץ ויגמור לבצע את מחשבתו למענה נסע-אזי ישבות אצלם בנחת בשבת".

"חפזונו של החולק להגיע לקמניץ הדאיגה עוד יותר את שלשת החסידים הנאמנים, הם הבינו שמטרת שליחותו היא אך ורק להפטר ממוהרנ"ת. הם ידעו גם כמה עלולה הבשורה על נסיעתו של החולק לצער את מוהרנ"ת, ושמרו שלא תגיע לו כל ידיעה מכך".

"אולם מוהרנ"ת הכיר בהם שיש אצלם 'חדשות'. מוהרנ"ת היה נוהג להיות ער כל ליל שישי. וכשחזרו שלושת התלמידים מבית הכנסת מתפילת מעריב, ישב מוהרנ"ת להתוועד עמם, ומיד פנה אליהם בשאלה: 'הריני מכיר שיש לכם איזה חדשות, ספרו נא לי גם כן'... והגם שלא רצו לצערו, כבר הבינו שמזלו חזה, ויודע ומרגיש איזה רמזים ברוח הקודש שלו על מחשבת ההתנכלות של הרודף נגדו. בלית ברירה ספרו לו על כל הידוע להם: על כונתו של החולק לנסוע לקמניץ, ושזה עתה עבר דרך נמירוב, ועל בקשת חסידיו להתעכב בעיר בשבת, השיב, שהוא נחפז בדרכו להיות בשבת בקמניץ דוקא".

כשנוסעים-נוסעים כיהודי!

"לשמע הדברים נדהם מוהרנ"ת. הוא שתק לכמה רגעים, אח"כ התעורר וקרא בתקיפות":

"הוא לא יהיה על שבת קודש בקמניץ!"

תיכף פקד עליהם שיזמרו לו אחד הנגונים החדשים שנתחדש באומאן בראש השנה.

"הם פתחו פיהם וזמרו את הנגון החדש שהביאו אנשי ברסלב בשנה זו לאומאן:

כשאנו אוכלים אוכלים יודיש [כיהודים]...

כשאנו הולכים, אנו הולכים יודיש...

כשאנו נוסעים אנו נוסעים יודיש...

איי יודיש יודיש"...

הם נגנו זאת בשפת האידיש. ואחר כך בשפה הרוסית. התיבה "יֶדֶיש" מובנה בשפה הרוסית "נסיעה".

הם שרו ברוסית:

"כֶדַא יודיש, ניעטו יודיש" כלומר, לאן שאתה נוסע לא תגיע!

כלי שלם וכלי שבור

מוהרנ"ת היה אחוז דבקות ופניו להבים וחזר שוב ושוב על המילים הנ"ל: אז מען פארט, פארט מען יודיש, איי כדא יודיש ניעטו יודיש", כלומר, להיכן אתה נוסע? לשם לא תגיע!!!

לאחר מכן פנה אליהם ואמר:

"אתם שלשה, כהן, לוי ישראל, [כי הר' נחמן פסחל'ס היה כהן, ור' נחמן מטולטשין היה לוי והר' נחמן בר יהודה לייב היה ישראל] וזה "כל"י" שלימה, והרודף יהיה כלי נשברה. הוא לא יגיע לקמניץ על שבת קודש".

עצת ה' היא תקום...

"וכן היה. כי כשנסע החולק מנעמירוב ביום ה' אחר חצות היום, עשה תכנית, כדרך הנוסעים תמיד מנמירוב לקמניץ שיבוא לשם קודם חצות היום של יום ו' עש"ק. וסיבב השי"ת שהיה גשם שוטף, ונשתבשו הדרכים, ומחמת זה בבוקרו של יום ששי היה עדיין מרוחק כעשרה פרסאות (יותר משישים קילומטר) מקמניץ. אם הוא היה משיג סוסים חדשים עוד היה באפשרותו להגיע לקמניץ שעתיים לפני כניסת השבת, אולם סוסים חדשים לא היו בנמצא שם והדרכים מלאי הרפש פעלו נגדו. עד שלבסוף שעתיים לפני כניסת השבת הוא חנה בעיירת ליטנוויץ כששה עשר קילומטר מיעדו".

כשהבין שלא יספיק להגיע לקמניץ לשבת הוא נאלץ לשבות בליטנוויץ, וכל התכנית להגיע לשבת לקמניץ בכדי לפעול להגליית מוהרנ"ת לסיביר, השתבשה.

* * *

מעשה המסור

בעיירה ליטנוויץ חי יהודי שנתפרסם כמסור. כלפי חוץ הוא התנהג אמנם כיהודי שומר תורה ומצוות, היה הולך לבית הכנסת והניח טלית ותפילין כשאר היהודים. אולם לפי האמת היה מרשעי ישראל, וכשהשתוללה גזירת הקנטוניסטים משנת תקפ"ז ואילך, לפיה היו גוזלים נערים מחיק הוריהם למסרם לשמד לצבא הצאר, והמשפחות האומללות נאלצו להחביא את עולליהם מאימת שלטון הרשע, נרתם רשע עריץ זה לגלות מקומות מחבואיהם, והרבה ילדי ישראל נמסרו לשמד ואבדון על ידו רח"ל. ומלבד זאת היה מוסר ממון ישראל לשלטון, וכל זאת תמורת כספי שלמונים שקיבל, ומצב ישראל בעיירה זו היה לבלי נשוא מידו הרעה של אותו מלשין דמתא.

רבני העיירה וגדוליה, נתכנסו והחליטו שעל פי דין תורתינו הקדושה נפסק על מלשין "מורידין ואין מעלין" ומותר לדונו למיתה גם בזמנינו שבטלו מיתות ב"ד (ראה חושן משפט שפ"ח י"א).הם נדברו ביניהם לעקוב אחריו, לתפסו ולהשליכו לים או לשרפו. אולם טרם ביצוע גזר הדין, רצו רבני העיירה לצרף על כתב פסק דין גורלי ונדיר זה, את חתימתו של אחד מגדולי הדור.

החתימה הגורלית

באותו יום ששי, כשהגיע החולק לעיירה, וכאחד שהיה מפורסם לצדיק וגדול בכל אזור אוקראינה, ששו רבני העיר לקראתו, כי ראו בו שליח מן השמים לחתום על פסק הדין. החולק רצה לשבות בליטנוויץ בשבת, ומיד במוצש"ק ימשיך לקמניץ. אולם מארחיו בליטנוויץ הכינו כבר מלכתחילה עבורו סעודה גדולה במוצאי שבת סעודת מלוה מלכה שהיתה גם סעודת ר"ח שחל באותו יום, ובקשו ממנו לכבדם בהשתתפותו בסעודה.

באמצע הסעודה, הציגו לפניו ראשי הקהל את כתב בית הדין הרבני ואת גזר הדין על המסור הרשע, ובקשו ממנו לחתום. הוא היסס, ולאחר מכן השיב בשלילה גמורה. אם יוודע הדבר, יהיה מצב ישראל בסכנה איומה. אולם לאחר לחץ כבד מצד הרבנים וראשי הקהל, חתם.

הענין הזה עיכב אותו עוד יום עד ביצוע גזר הדין, ובינתיים התעכב גם הפסק לשלח את מוהרנ"ת לגולת סיביר הנוראה.

ביצוע גזר הדין בשריפה

וכן מתואר ביצוע גזר הדין בספר טובות זכרונות:

"היה שם בעיר מרחץ שיש שם תנור גדול... וקראו לבעל המרחץ אל הגדול, שהוא יצוה לו להבעיר את התנור כל כך עד שכשישליכו את המסור הזה לשם אזי ישרף תיכף ומיד".

"בעל המרחץ אמר שיעשה זאת רק בתנאי כשהגדול יהיה שם בשעת מעשה. מחמת שהבלן הזה היה ירא שמים, והיה חפץ שהגדול יראה את כל זה, ויהיה על אחריותו הן בדיני ישראל, והן פן יהיה משפט בדינם בערכאות שלהם, יוכל לומר שהגדול פקד עליו שיעשה כן, והוא מחוייב על פי דין תורה לציית אותו על כל דבר".

"את המסור השיגו לעת ערב באיזה מקום, ודיברו אתו כמה אנשים מעניני מסחר, ותוך כדי דיבור הגיעו אתו עד המרחץ. והודיעו להחולק מקודם שיבוא להמרחץ בשביל שיהיה שם בשעת מעשה. והכינו אנשים גבורים, וחטפו את המסור, וסגרו את עיניו שלא יראה מי ומה, והשליכו אותו להתנור הזה, ונשרף תיכף..."

הורגי המסור נתגלו

למחרת בבוקר, יום ב', יצא החולק, והגיע לקמניץ לביתו של ר' אהרן משה. ר' אהרן משה היה מחוץ לעיר לרגל עסקיו. הוא היה אמור לחזור רק ביום ד', ומכיון שהחולק ידע שללא עזרתו לא יוכל לפעול מאומה, הוא נאלץ לשבת בעיר ולהמתין עליו.

דבר ביצוע גזר הדין במסור הגיע לאזני משטרת ליטנוויץ, אשר כמובן החלה לחקור בדבר מי עשה את המעשה הזה, וללא חקירות רבות הגיעו לבלן מבצע המעשה.

מיד כשתפסוהו, ואך החלו לחקור אותו, גילה ללא היסוס כי רבו הוא אשר ציווה עליו לעשו"ת זאת. הוא אף גילה להם כי הוא נמצא עתה בקמניץ, אך אין ידוע לו מקום אכסנייתו.

משפחת המסור הנרצח נחפזו מיד לקמניץ, והחלו להתעניין למקום אכסנייתו של החולק, והיות שלא גילו את זהותם כי גואלי דם הנרצח הם, גילו להם מיד מקום המצאו.

כתב אשמה נגד מוהרנ"ת

החולק לא רצה לבטל את זמנו בכדי, ובעודו מחכה לר' אהרן משה, כבר החל לפעול ולהכין את כתב תלונותיו ותביעותיו נגד מוהרנ"ת. חסידיו מאותו עיר סייעו בידו בניסוח התביעות ובהכנה להגשתו לשלטון, וכשיבוא ר' אהרן משה יהיה בידיו דבר מוכן להגיש בפני השלטונות. ובאמצעות השפעתו הרבה יתקבל עליהם הדבר ויחתמו מיד על גזר הדין להגלות את מוהרנ"ת לארץ ציה וצלמות סיביר...

הסעיף המרכזי עליו התבססו טענות החולק היה, כי מוהרנ"ת מייסד כת נפרדת ולה אמונה חדשה שלא נשמעה מעולם רח"ל. טענה זו היתה מתקבלת יפה באזני השלטון, כי כולם צריכים להתבטל אליהם ולבלי להנהיג מנהגים חדשים.
אולם, עוד בטרם שכתב האשמה של החולק נגד מוהרנ"ת הגיע למושל קמניץ, כבר הגיעה לידו התלונה שהגישה משפחת המסור שהרג את הנפש.

דואג לתקנת המדינה...

ואכן כשהגישו חסידי החולק את מכתב תלונתם נגד מוהרנ"ת לידי המושל, רתח הלה מאד מאד: "הוא דואג לתקנת מדינתנו!"-צווח המושל-"ומצד שני נותן הוראות להרוג אדם ללא ידיעת השלטון?! לכן בטרם נעיין בכתב תביעתו, נביאנו לכאן ונראה מי הוא אותו אדם שעשה דין לעצמו לרצוח אדם ללא דין ומשפט..."
אנשי החולק שלא היו מודעים כלל לסיפורו של המסור ההרוג, התאכזבו מאד מהתפרצותו של המושל נגד רבם. הדבר הדאיג אותם מאד, ושבו מיד לרבם לדווח לו על הנעשה והנשמע.

הבריחה מפחד השלטון

בשמוע החולק את דברי המושל, הבין מיד כי נפשו בסכנה כאן בעיר, ובמקום להמשיך לעסוק ולפעול בשילוחו והגלייתו של מוהרנ"ת-נאלץ הוא עצמו לברוח ולהתחבא שמא יחרץ דינו למות.
ר' אברהם מתאר את סיום הפרשה אשר בסופה שקטה המחלוקת כליל על מוהרנ"ת:
"תיכף עזב החולק את בית ר' אהרן משה, ועבר למקום מוצנע כזה שלא ידע שום אדם. ואפילו ר' אהרן משה כשיחזור מנסיעתו לא ידע היכן הוא... ואכן מיד באו אנשי חיל לחפש אחריו בבית ר' אהרן משה. ואמרו להם שהיה כאן אך נסע חזרה לביתו".
"החולק ידע היטב שידרשו אחריו גם בביתו בכדי להביאו לקמניץ בלוויית אנשי חיל כמו שמובילים רוצח, עד שיגמר שם משפטו אשר בו יואשם לפחות כשותף לרצח".
"לכן התייעץ עם מקורביו, היות שהוא מפורסם לרבי ולרב, א"כ גם אם הוא יעקור דירתו מעירו לעיר אחרת, גם שם תשיג אותו ידה של המשטרה, על כן מוכרח הוא איפוא לעקור למדינה אחרת בסתר, כי בריש גלי הוא כבר לא יוכל לצאת, כי הממשלה לא תתן לו רשו"ת לצאת למדינה אחרת כל זמן שתלוי ועומד עליו משפט".
לבסוף ברח לטיטצ'לניק.
הוא סבל טלטולי דרך רבים במנוסתו, ועקב כך נעשה לו שבר במעיו, שהציק למחלת המעיים שסבל בלאו הכי.

ומסיים ר' אברהם:
"מוהרנ"ת אמר לאנשיו שהיו אצלו בנמירוב (שלושת הנחמנים הנ"ל) באור ליום ו' פרשת בראשית: אתם כלי שלם והוא וכו' ומאז נשקט הריב".
החולק נפטר כשנתיים ימים לאחר מכן, בחורף תקצ"ח.

פני אך לשלום...

לאחר מנוסתו של החולק, כבר לא היה כוחו עמו להמשיך במחלוקת נגד מוהרנ"ת ואנשיו. כאמור הוא סבל ממחלתו, וכן תלוי ועומד נגדו כתב אשמה קשה מצד השלטון, ותשקוט הארץ.
זאת ועוד: באותה עת הורה לאנשיו לעזוב את מוהרנ"ת ולהפסיק לרדפו נפש.
למשמע הדברים הללו נענה ואמר מוהרנ"ת:
"אני פני לשלום, וגם אנ"ש לא יזיקו לו כלל. כל חפצי הוא שהם יניחו לי ולא יפעלו נגדי לרדפני ולהמיתני."
מאז שקטה המחלוקת כמעט כליל. לא נשארו אלא מעט שונאים מושבעים כמו משה חינקע'ס וברוך דיין, אלה עדיין לא השיבו את חרב השנאה לנדנה, אולם הרדיפה הגלויה נגד מוהרנ"ת התחילה להפסק.

* * *

פרק מא - שיבה מהגלות

שמחת התורה

למרות שהמזימה לשלח את מוהרנ"ת לארץ גזירה סיביר סוכלה, אולם התביעות הרשמיות נגדו נשארו עדיין בעינן בתיק המשטרתי בקמניץ. רק כעבור שלש שנים, בסוף קיץ תקצ"ח, בוטלו גם התביעות, ומוהרנ"ת נשם לרווחה לאחר שהותר לו לשוב לעירו ברסלב.
לעת עתה מוגבל הוא להיות אך בנמירוב, שם שכר בית לו ולמשפחתו, שהצטרפו אליו אחרי יום כיפור תקצ"ו.
בימי חג הסוכות של שנת תקצ"ו, באותה עת שמתנגדיו זממו נוראות מאחורי גבו, בעת שהחולק התכונן לצאת לקמניץ לדרוש את גרושו לסיביר, חגג מוהרנ"ת את זמן שמחתינו ברוב שמחה. במיוחד בליל שמחת תורה נהרו פניו וזרחו באור עילאי כאשר רקד עם ספר התורה ושמח בשמחתה של תורה.

שמחת החג לא הושבתה אצלו גם לאחר שבליל שמחת תורה, באמצע סעודת החג, נשלכה אבן גדולה לתוך ביתו אשר ניפצה את החלון לרסיסים... הוא המשיך בשמחתו העצומה כאילו דבר לא קרה, מוחו הדבוק בעליונים ברוממות החג, לא הופרע עקב כך. בני משפחתו ואנשיו התנחמו נחמה פורתא, בכך שרוב תושבי נמירוב עמדו לצידם, וכעסו על המתנגדים היחידים היורדים לחייו של צדיק ואיש מורם מעם כמוהרנ"ת. ומאורע זה של זריקת האבן בעצומו של שמחת תורה, הכעיס את רוב אנשי העיר.

ניצוצות ההתנגדות לא כבו

האמת תיאמר, כי רשפי ההתנגדות לא כבו כליל, גם לאחר מנוסתו של החולק בתחילת החורף של אותה שנה.

בנסיון לעקור את הקינים האחרונים של אויביו בנפש שהתמקמו אי פה אי שם, ביקש מוהרנ"ת את עזרתם של כמה מראשי הקהילה. הם ניסו, אך לא נחלו הצלחה רבה בכך. באותה שנה, סבל מוהרנ"ת מאד ממחלתו, מחלת המעיים שהציקה לו, שהחמירה מהרדיפות שסבל.

פה ושם מצאו שונאיו דרכים להטריד אותו ולהתנכל לו גם בנמירוב. הם ניסו פעם אחר פעם לגזול את מכתביו בעודם בבית הדואר בתקווה למצוא הוכחות שיפלילו אותו. הוא הפסיק להשתמש בדואר, ורוב התכתבותו נמשכה אז באמצעות שליחים נאמנים.

כמה מתלמידי מוהרנ"ת היו באים אליו לנמירוב בסירוגין. הרבה באו להיות אצלו בשבת הגדול. בדרכם דרך עיר ברסלב, עברו בקרבת משה חינקע'ס שכעס מאד על כך. הוא שלח את שניאור למושל ברסלב להודיע לו שעדיין נוסעים אנשים למוהרנ"ת.

המעצר בסעודה שלישית

אחת התביעות הקבועות נגדו היתה שהוא העמיד את עצמו כנביא וכמנהיג של כת מוזרה, ושבביתו מתקיימות אסיפות שמגמתן להמריד את האנשים נגד השלטון.

תביעה זו נתקבלה יפה באזני המשטרה, ובאחד השבתות כשישב מוהרנ"ת בסעודה שלישית עם תלמידיו, הופיעה לפתע המשטרה לעצור אותם. בדרך נס, הצליחו כמעט כל החסידים להמלט לפני שנעצרו ע"י השוטרים. הם עצרו רק את מוהרנ"ת עם עוד שלשה תלמידים.

מוהרנ"ת עוכב לזמן קצר בבית המשטרה, ולאחר מכן שוחרר עם תלמידיו לשלום. השפעתו של משה חינקע'ס בנמירוב היתה מוגבלת מאד (ימי התלאות קע).

הרדיפות-סם מרפא

מוהרנ"ת לא חדל מלעודד את חסידיו ולחזקם, שכל העובר עליהם אינו אלא כסם מרפא, שאמנם הוא מר בתחילתו אך לבסוף תבוא הרפואה והישועה. הוא כותב:

"החולאת והרפואות הם כמו מתנגדים זה לזה, ויש ביניהם מלחמה עצומה. כשהחולאת רואה שעוסקים באיזה סם לרפאותו ע"י שתיית הסם או ע"י שמניחין אותו ברטיה מבחוץ; תיכף כשמתחיל הסם לעשו"ת את פעולתו לצורך רפואתו לגרש המחלה, תיכף מתעורר המחלה בהתגברות חזק נגד הסם, ובשביל זה קשה מאד לכוון הרפואה... כך הוא בחולי הנפש ממש, ויותר ויותר, כי כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו, וכל מה שרוצים להתגבר באיזה התגברות גדול או קטן נגד חולי הנפש, כמו כן מתגבר יותר המתנגד מבפנים ומבחוץ... ותהלה לאל יש לנו דאקטור כזה שבקי מאד ברפואות נפשנו עד תכליתו עד הסוף האחרון!" (עלים לתרופה רי"ב).

"גדולים מעשי ה' אשר נותן כח ליעף כמוני לסבול מה שאני סובל עתה, אשר הרבה אתם יודעים ויותר מזה שאני יודע בעצמי אשר לא יאומן כי יסופר שיוכל אדם לסבול זאת, פוק חזי גבורתא דמרך, מאד עמקו מחשבותיו אשר הקדים להאיר בדבורים קדושים ורמזים ביד, והתנוצצות כזה עד שמקיים ומחיה אותי גם עתה, עד שמחזק ומחיה על ידי גם אתכם" (שם ריג).

* * *

שמחת החתונה של נכד רבינו

בתוך כוס היגונים זכו חסידי ברסלב לשמחה גדולה ששימחה את כלל חסידי ברסלב: ר' אברהם בער, נכדו של רבינו, התחתן שנית לאחר שהתגרש מבתו של משה חינקע'ס, ממנה סבל רבות.

אשתו השניה היתה בתו של ר' בער מטשהערין, אחד מהחסידים הראשונים של רבינו. ר' בער היה עשיר מופלג והוציא סכום עתק לנדוניה. לר' אברהם בער היתה זו הרווחה גדולה לאחר כל מה שסבל בבית משה חינקע'ס כמסופר לעיל.

היתה זו גם מכה ניצחת למשה חינקע'ס ואשתו עלקי, לראות את חתנם לשעבר, אוצר יקר מאד, שגרשוהו מביתם בחרפה ללא כל סיבה, משתדך עם משפחה כה חשובה. גם חבריו לדעה של משה חינקע'ס לעגו לו על שאיבד אוצר כזה. אמנם בתו נישאה בשנית, אך היא התגרשה תיכף לאחר מכן, ואז כבר התפשטה השמועה שהיא אינה אשה כשרה וכו' (ראה פרק לד).

* * *

יש ממה לפחד...

כאמור, שעל אף העלמותו של החולק, ואף גם משה חינקע'ס התחיל לסבול מצרות שלו, עדיין לא היתה ישועתו של מוהרנ"ת שלמה. תמיד הזדמן איזה מתנגד שניסה להציק לו ולרדת לחייו, אך השי"ת ראה בעניו והצילו ממנו, כפי הסיפור דלהלן המסופר בספר "ימי התלאות":

"בנמירוב היה למדן אחד מופלג ושמו אבא שהיה מכת המתנגדים. הוא היה מלמד בכפר. פעם היה אחד מאנשי שלומינו בכפר ההוא ונזדמן בבית ששם היה מלמד האבא הנ"ל, וראה אותו הולך בבית אנה ואנה, וחושב מחשבות כדרך הלמדנים, אבל באופן משונה. ושאל אותו במה היה מעמיק כ"כ מחשבותיו באופן משונה כזה, ואמר שע"י מחשבות רבות אלו מצא לו אופן שבמאה רו"כ שיש לו יהיה יכולת להכחיד את מוהרנ"ת ח"ו..."

"תיכף אחר אותם המחשבות, נשמע בנמירוב שהוציאו את האבא הנ"ל לאיזו 'בעל שם' דשם בשביל שיצא מדעתו. וספרו את כל המאורע למוהרנ"ת ז"ל, ונתן תודה רבה להשי"ת על זה. ואמר, שלולי זאת שיצא מדעתו היה ממה לירא ולפחד-ע"פ מה שמובא בליקוטי מוהר"ן אודות המחשבה שיש לה תוקף וכח לפעול ובפרט מחשבות של למדן ובעל מחשבה כמוהו" (ימי התלאות עמ' קעז).

* * *

ההתנכלות לספר המידות

בסביבות פסח תקצ"ו התחילו המתנגדים במסע התנכלות מחפיר נגד ספר המידות (ספר האלף בית) של רבינו, הם חיפשו על מה להיתפס, חיפשו וחיפשו עד שמצאו דבר להיתלות בו ולהגביר את הרדיפות עקב כך. שם נאמר:

"הזוכה להבין את התורה יוכל להבין רמיזות כל ההבדלים שבין כל הנבראים, וגם ידע התאחדותם, היינו ראשיתם ותכליתם... לפי גודל ידיעות התורה 'וטבעי העולם', כן נמסר ונשתעבד העולם תחתיו. ולפיכך היו נכנעים האריות תחת דניאל" (ספר המידות, דעת, ב', א' ב').

החולקים טענו שבסעיף זה טמונה כביכול הוראה מרבינו ללמוד ולדעת את 'טבעי העולם' כדרך המשכילים, וכי כל נצחונו של דניאל בגוב האריות היה עקב ידיעתו בטבעי העולם ח"ו... ורק על ידי שהתנהג לפיהם, לא פגעו בו האריות אלא נכנעו אליו.

מהפכים דברי אלקים חיים...

מוהרנ"ת מבאר בטוב טעם ודעת, כי כל זה אינה אלא התנכלות שוא לדעת רבינו הקדושה, שכל כולה מבוססת להחדיר אמונה תמימה, טהורה ופשוטה בעולם. וכל כונתו באמרו 'לדעת את טבעי העולם' היא היפך מן הקצה אל הקצה מרעיונם הנפשע של המסלפים, כי אדרבה כונתו היא לומר כיצד מתנהגים טבעי העולם ע"פ התורה הקדושה, וכי טבעי העולם נכנעים תחתה.

ובמכתבו שנשלח מנמירוב ב"כ"ה לספירת העומר תקצ"ו" מתייחס מוהרנ"ת לצרה החדשה, על הסילוף בדברי רבינו וניצולה לרדיפות נגד אנשיו. הוא מאריך לבאר זאת בטוב טעם ודעת, וכדאי להביא מדבריו הנפלאים:

"...הנה קול הרעש על עלילת שקר מענין מה שמהפכין דברי אלקים חיים שבספר הא"ב, כבר שמעתי זה קודם פסח ולא היה אצלי דבר חדש, כי כבר שמעתי זה כמה שנים שהמתנגדים מצאו כאן מקום לטעות להחזיק במחלוקתם. כי בדרך שאדם רוצה לילך מוליכים אותו, והתורה יש בה שני כוחות, זכה נעשה לו סם חיים, לא זכה נעשה לו סם מות, וכל אחד יכול למצוא בהתורה כרצונו. כמו שראינו שהאפיקורסים מפרשים עיקר תורתינו הק' תורת משה אמת לדעתם הרעה, מכ"ש שאר ספרים קדושים. ובפרט בדורות שלפנינו בענין הספרים שנתפשטו מהבעש"ט ותלמידיו הק' שמצאו בהם החולקים הלומדים, אע"פ שהיה קצתם צדיקים וגדולים בתורה, אעפ"כ חתרו ומצאו כדעתם, כאילו ח"ו תלמידי הבעש"ט ז"ל הנקראים בשם חסידים הם כותבים דברים כנגד התורה ח"ו..."

גם בלא זה-יצא עתק מפיהם...

"ואם לא היתה צעקת החולקים עלינו כי אם על דבר זה בלבד, בודאי היה לי להשיב להם. אך הלא זה ידוע ומפורסם שגם מקודם חלקו הרבה ויצא עתק מפיהם בחרופים וגדופים וליצנות בלי שיעור בחינם על לא דבר, רק מחמת שכל הנלוים אליו ז"ל ולשמו הק' בחייו ולאחר הסתלקותו, בוער לבם ברשפי אש שלהבת יה להשי"ת ותורתו הק' ולהתפלל בכונה, ומשים לב היטב שהעולם הבל הבלים אין בו ממש וכו', ומרגיל עצמו ללכת בעצותיו הק' הכלולין מתרי"ג עטין דאורייתא המיישרים את האדם לילך בדרך האמת בדרך אבותינו הק'..."

אשרינו שזכינו להנצל מטעותם

"מה נאמר מה נדבר, אשרינו שאנחנו זכינו להנצל מטעותם, ושם חלקינו בחיים להתקרב לאור קדוש ואמת כזה".

לדעת סוד הטבע משורש התורה...

"והנה דע ידידי, שפה כאשר נעשה הרעש מענין מה שכתוב בספר המידות -נמצאו אנשים בעלי דעה שאינם מאנ"ש כלל רק שנטו דעתם להסתכל על האמת, ושחקו מזה. ואמרו שאפילו לא היה שום תירוץ על זה-איך יעלה על הדעת לחלוק על צדיק מפורסם כזה בשביל איזה קשיא ופליאה שמצאו בספריו? כי הלא כבר שמענו פליאות רבות גדולות מאלה על כל הצדיקים מפורסמים, אדרבה אין צדיק שלא יהיה פליאות ותמיהות עצומות עליו..."

"ולפי האמת" מסביר מוהרנ"ת את דברי רבינו בספר המידות "רואים בעינים כונתו הקדושה של אדמו"ר ז"ל, שאין כונתו ח"ו לדעת טבעי העולם ע"פ חכמת המחקרים כמו אריסטין ואפלטין שר"י, רק כונתו לדעת סוד הטבע מהיכן שרשה באותיות התורה ובצרופיהן" (כמבואר בסעיף הקודם לזה בספר המידות כמבואר לעיל).

כל תיבות רבינו מנויים וספורים...

"ומי שמשים לב למה שכתב שם באות הקודם לזה, יוכל להתנוצץ לו שם מעט גדולת רבינו ז"ל הקדוש והנורא זצוק"ל, עיי"ש כל תיבה ותיבה, כי כולם מנויים וספורים בדקדוק גדול. ובפרט מה שכתב שם בסוף: 'והזוכה להבין את התורה, יוכל להבין רמיזת כל ההבדלים שבין כל הנבראים, וגם ידע התאחדותם, היינו ראשיתם ותכליתם. כי בראשית ובתכלית, הם באחדות בלי הבדל'..."

"שומו שמים על זאת" מזדעק מוהרנ"ת "העירה והקיצה ה' למשפטו ולריבו... מי שמע, מי ראה נוראות כאלה. ואם היה החולק משים לבו אל האמת לבטל נצחונו הרע נגד האמת, היה רואה שם גדולת הבורא ית' וגדולת תורתינו הקדושה וגדולת רבינו ז"ל..."

כל רז לא אניס ליה-הכונה לרזין עילאין

"עכ"פ" מסיים מוהרנ"ת לבאר דברי רבינו היטב "מזה אנו מבינים שמה שכתב תיכף 'דע לפי גודל ידיעת טבעי עולם' כונתו לפי גודל ידיעת הטבע איך היא מושרשת באותיות התורה שעל פיה מתנהג הטבע, וכמו שכתוב אחר כך, כי דניאל היה חכם גדול וכל רז לא אניס ליה, והיה יודע טבע האריה וכו'. בודאי מה שכתב 'וכל רז לא אניס ליה' אין כונתו ח"ו על חכמת המחקרים כפי דעת הטועים האומרים שח"ו אריסטו היה חכם כדניאל, רחמנא ליצלן מדיעות רעות כאלו, אבל אנו מאמינים בני מאמינים שמה שנאמר על דניאל 'וכל רז לא אניס ליה' הכונה על רזין עילאין, רזין גנוזין וסתימין, ומי שיודע הטבע ע"פ סתרי רזין גנוזין כאלו בודאי הטבע נשתעבד תחתיו..."

רבינו מסר נפשו להכניע דעות זרות...

"והחולקים רוצים להפוך הקערה על פיה... וימלא פיהם חצץ על שטות הבל כזה, שרוצים לתלות בוקי סריקי בצדיק אמיתי קדוש ונורא כזה, אשר ידוע ומפורסם שכל ימיו עסק ביגיעות עצומות להכניס אמונה בישראל בפשיטות ובתמימות בלי שום חכמות, וגילה הרבה תורות נפלאות ונוראות על זה כמפורסם. ואייתי ספר ותחזה... וכל יסורים קשים ועצומים שהיה לו, וכל התנגדות המחלוקת העצום עליו ועל הנלוים אליו הוא רק מחמת זה שרוצה להכניע כל דעות זרות וכפירות מישראל ולהכניס אמונה שלימה בעולם כידוע למי שזכה לעמוד לפניו..."

מוהרנ"ת מאריך מאד במכתבו לבסס ענין זה, ומסיים: "מי שענה לדניאל וכו' ולכל הצדיקים והחסידים והישרים והתמימים הוא יעננו ויצילנו מחרב פיהם... יבושו ויכלמו מבקשי נפשנו..."

עדיין לא הגיע אל המנוחה והנחלה

התקפת ההתגרות החדשה הזאת לתורת רבינו ולדעתו הקדושה, ורצונם של המתנגדים לקעקע כל יסודותיו הק' של דרכו הקדושה של רבינו-הוכיחה למוהרנ"ת שהמתנגדים עוד לא מיצו עדיין את נשקם עד תומו, וכי מסוגלים הם לכל רע ולכל שקר, ומי יודע מה עוד נכון להם.

* * *

שבועות חדש שלא עבר עלי כזאת...

חג השבועות היה אחד מהזמנים הקבועים, בו נקבצו חסידי ברסלב אצל רבינו בעודו בחיים חיותו. בזמנים טובים יותר המשיכו תלמידיו של מוהרנ"ת את המנהג ובאו גם אליו לברסלב.

אולם לא כן בשנה הזאת... שנת תקצ"ו, שנת גלותו של מוהרנ"ת בנמירוב. היתה זאת הפעם הראשונה שהיה בנמירוב בחג השבועות מאז שנת תקס"ג (שאז שלחו רבינו לביתו. ראה פרק ט').שהוא ותלמידיו פחדו להתאסף ביחד.

בשברון לבו מתאר מוהרנ"ת את אותו חג השבועות והימים הסמוכים להם, במכתב הנושא את התאריך "מוצאי שבת במדבר תקצ"ו":

"בשעה זאת גמרתי ההבדלה, וימי חג השבועות ממשמשין ובאין. שבועות חדש שלא עבר עלי כזאת זה כמה שנים, שאהיה מוכרח להיות בנמירוב, ויהיה פחד מלהתקבץ יחד לומר יחד אקדמות... אם לא מנעו המונעים כי אם אמירת האקדמות של הקבוץ

הקדוש שלנו גם כן ראוי שיבוא עליהם מה שיבוא, אך אעפ"כ קויתי לה' שיומשך עלינו קדושת שבועות זמן מתן תורתינו בחסדו הגדול..."

* * *

הצפיה לאישור נסיעה לאומאן

אנשי שלומינו, בידעם את המניעות העצומות שעברו על מוהרנ"ת בשנה האחרונה בנוגע לנסיעתו לאומאן על ראש השנה, וכי כל נסיעתו היתה בסכנה גדולה, כבר החלו מתחילת הקיץ ואף קודם לכן, לפעול אצל השלטונות להשיג אישור נסיעה עבור מוהרנ"ת לראש השנה.

במכתבו ממוצאי שבת פרשת 'עקב' כותב מוהרנ"ת: "השי"ת יזכני לקבל בילעט (אישור נסיעה) מהרה, ואזכה להיות בקרוב שם באומאן..."

ובמכתבו מאור ליום ה' כי תצא תקצ"ו כותב: "תהלה לאל, בזה היום בשרו אותי שיתנו לי בילעט, כי הגיע התשובה מקמניץ ליתן... והנה עתה אני מקוה לקבל הבילעט בעזה"י בשבוע זאת, ואז אסע לאומאן אי"ה אחר שבת הסמוך..."

וביום א' כי תבא הוא כותב: "הנה הבילעט עדיין לא קבלתי... כעת בדעתי לנסוע ביום מחר אי"ה לברסלב, וכן ציוו עלי מברסלב כל אנ"ש, שכולם עומדים ומצפים שאבוא לשם לשלום, ובחסדו הגדול אקבל שם הבילעט בישועתו הנפלאה ית'".

כשבוע לפני ראש השנה תקצ"ז, קיבל מוהרנ"ת סוף סוף את רשיונו בכדי להגיע לאומאן לראש השנה.

לה' הישועה שאשוב במהרה לביתי...

מוהרנ"ת אמנם נסע לאומאן לראש השנה. הוא מסכם זאת בקצרה במכתבו מ"יום ה' שם ה'" (למחרת יוהכ"פ): "בני חביבי עד הנה עזרנו רחמיו העצומים שיצאתי ובאתי לשלום מנמירוב לאומאן, ומאומאן לטפליק על השבת תשובה, ומשם לפה ברסלב, ושבתתי פה שבת שבתון יוה"כ האיום והנורא מאד, מי ימלל גבורות ה' וכו'. אילו היו כל הימים דיו וכו'..."

מוהרנ"ת לא מפסיק מלצפות ולהתפלל שיזכה להשתחרר מגלותו ולשוב לביתו בברסלב: "ולה' הישועה והתקוה שאשוב לביתי בקרוב בנפלאותיו וחסדיו הרבים אשר לא תמנו ולא כלו כאשר אנו רואים בעינינו..."

כשאישור הנסיעה היה בכיסו, היה מותר לו לנסוע ברחבי אוקראינה, אולם עדיין לא הותר לו לשוב ולגור בברסלב, למרות שהותר לו לנסוע לשם, לשם סידור עניניו. כדי לגור בברסלב היה זקוק לאישור מיוחד מבית המשפט של קמניץ.

הוא נאלץ לחזור לנמירוב ולהמשיך את גלותו שם. תלמידיו שנכספו מאד לבוא למוהרנ"ת בזמנים קבועים, כשבת חנוכה וכדומה, נצטערו מאד שנמנע מהם הדבר כל זמן שהוא נמצא בנמירוב. לבסוף הגיעו אליו רק מתי מספר של חסידים לשבת חנוכה. מוהרנ"ת הרבה בעת ההיא לעמוד בקשר הדוק עם תלמידיו ולחזק אותם בכל מיני דברי חיזוק ועידוד המשיבין את הנפש. החיזוק והעידוד שנמצאים באחת ההלכות הנודעות שכתב בתקופה הזאת, מתומצתים במכתב שכתב לר' יצחק:

להתחזק לראות התקוה בעינים ממש

"וירא את המקום מרחוק" (בראשית כב ה')-שצריכין לראות הישועה כמו שרואין הדבר בעיניו ממש, אך הוא מרחוק. שזה פירוש הפסוק הזה בענין אברהם, בעת שהוליך את יצחק בנו לעקידה, שהס"מ רצה לבלבלו הרבה בכמה הסתות ופיתויים... כמו שאמרו רז"ל בגמרא ובמדרש (סנהדרין פט, תנחומא וירא כב).ראה והבן והבט היטב, ושים לב לכל הדברים הנאמרים שם בענין הנסיון. והתורה, בכל אדם ובכל זמן."

"וצריכין להיות חזק כאילו אנו רואים התקווה הטובה בעינינו ממש, אך הוא מרחוק מאד בבחינת 'וירא את המקום', שראה את המקום שהוא מקום בית המקדש, שעתידין זרעו של יצחק לירש, אך הוא 'מרחוק'. כי לעת עתה היה מוליך אותו לעקידה לעשו"ת רצונו ית', בלי שום מחשבת חוץ, ואם הוא תרתי דסתרי מאד, שרואה המקום של בית המקדש שירשו זרעו של יצחק לעתיד בגדולה כזאת וכו', ועתה הוא מוליך אותו לשחיטה, אעפ"כ לא הרהר אחר מידותיו ח"ו. כי זה העיקר לבער ולסלק כל הקושיות והבלבולים והעקמימות שבלבו לעשו"ת את שלו... וזהו "ממרחק תביא לחמה" (משלי לא יד)-ממרחק דיקא, שלחמה של תורה אין יכולין לקבל כי אם ממרחק דיקא, וגם הלחם בגשמיות שהוא פרנסה, צריכין לידע שבא ממרחק הרבה, כל אחד לפי פרנסתו, ואז חזקים בודאי בבטחון שצריכים להיות בטוח שבודאי יפרנסו השם ית' כראוי... ואי אפשר לבאר בכתב הכל, אך די בזה למשים לב אל האמת" (עלים לתרופה רלב).

* * *

זהובים יקרים

בחורף תקצ"ז, חידש מוהרנ"ת את נסיעותיו החורפיות סביב אוקראינה, להפגש עם אנשי שלומינו כדרכו מאז הסתלקות רבינו. הוא נסע לאיזורי טשהערין, קרימנטשוק והסביבה. בדרכו לשם הוא עבר דרך אומאן וטפליק הסמוכה.

כל פעם שמוהרנ"ת נזדמן לטפליק, התאכסן אצל אחד ממקורבי רבינו בשם ר' נתנאל. הלה עשיר גדול היה אבל קמצן מטבעו, הוא היה מתייגע תמיד להתגבר על מידת קמצנותו, וחילק מעות לצדקה.

ר' נתנאל זה נתן פעם עשרה אדומים לרבינו (סכום עתק), ורבינו שיבח אותו מאד על כך, מכיון שנתינת צדקה גדולה כזו היתה אצלו בבחינת מסירות נפש ממש. הוא אמר שהוא מחבב ומייקר את הרענדליך של ר' נתנאל, וכי הרענדל של ר' נתנאל עושה רעש בשמים. כמו כן בשעה שמוהרנ"ת בנה את הקלויז, התחייב ר' נתנאל לתת שנים עשר רובל כסף, אף הוא סכום עצום בימים ההם, אבל הוא נדרש למאמץ גדול בכדי לתת את הכסף. הוא נתן איפוא את הכסף בתשלומים: בתחילה נתן רק שלוש, וכעבור זמן עוד שלוש, וכן הלאה עד שמילא את כל הבטחתו.

דו שיח בין מוהרנ"ת להרב מסאוואראן

בהיותו אחד מנגידי העיר, היו אישים גדולים וחשובים מתאכסנים אצל ר' נתנאל בכל עת שנקלעו לעיר טפליק. גם הרב מסאוואראן היה מתאכסן אצל ר' נתנאל כשנזדמן לטפליק, שנים רבות לפני שהתפרצה המחלוקת. קרה פעם שהוא ומוהרנ"ת התאכסנו בעת ובעונה אחת אצל ר' נתנאל.

באותה פגישה אף נדברו ביניהם הרב מסאוואראן ומוהרנ"ת. הרב מסאוואראן התייחס אז לקמצנותו של ר' נתנאל, כפי שמסופר ב'כוכבי אור':

"הרב הנ"ל [מסאוואראן] דיבר מהקמצנות של ר' נתנאל, וסיפר אז שפוסק אחד לא נפסקה הלכה כמותו מפני שהיה קמצן, וזה הדבר היה בסוד ליחידי הדורות, ונענע ר' נתן בראשו כאילו הוא יודע. וכפף הרב הנ"ל ראשו למוהרנ"ת שיאמר לו, ואמר לו. ונתפעל הרב הנ"ל ואמר למוהרנ"ת: הלא בודאי הייתם צריכים לילך בבגדי משי. והשיב לו מוהרנ"ת: "זאת גם כן חייב ר' נתנאל"..."

הקללה שלא נתקיימה

במשך ימי התלאות של מוהרנ"ת, שלח הרב מסאוואראן מכתב לר' נתנאל, בו הזהיר אותו לא להכניס יותר את מוהרנ"ת לביתו. בין מקורביו של הרב מסאוואראן נכללו בריונים שלא היססו להשתמש בדרכי אלימות בכדי להבטיח שישמעו בקולו. אעפ"כ ר' נתנאל לא נכנע. הוא השיב: "זה אי אפשר, כי הרי מוהרנ"ת אין לו מקום להתאכסן כי אם אצלי, ומה שהרב מפחיד אותי, מה אוכל לעשות".

ר' נתנאל הזדרז ושלח מכתב למוהרנ"ת, בטרם יוודע לו דבר איומו של הרב מסאווראן ויימנע מלבוא אליו. במכתבו הודיע לו על מכתב הרב מסאווראן ושאין בדעתו להשמע אליו.

כשהגיע מוהרנ"ת לטפליק, קיבל אותו ר' נתנאל בכבוד גדול, והכין עבורו סעודה גדולה. במיוחד התאמצה בתו של ר' נתנאל להכין מטעמים עבור האורח החשוב.

כשנודע להרב מסאווראן שר' נתנאל אירח את מוהרנ"ת בביתו, הקפיד עליו ואף אמר שבעבור זה לא יהיו לה ילדים. מוהרנ"ת פנה ואמר לר' נתנאל: "עתה פתח הרב מסאווראן את פי להתפלל להשי"ת בעבורה".

היא נתברכה בבנים, וזכתה עוד לראות את נכדיה הולכים בדרך רבינו ונוסעים לאומאן לראש השנה.

צדקה תציל ממות

כשחלה ר' נתנאל בא מוהרנ"ת לבקרו. ר' נתנאל ביקש ממוהרנ"ת שיושיט לו את ידו ועי"כ תבוא ארוכה למחלתו (כמו שמצינו כן בגמרא על כמה תנאים ואמוראים שעשו כן ברכות ה:).

אמר לו מוהרנ"ת: "לאו כל אדם יכול לעשו"ת את הדבר הזה".

ענה לו ר' נתנאל: "אני מאמין שאתם יכולין לעשו"ת זאת".

השיב מוהרנ"ת: "לא בכל אדם יכולין לעשו"ת את הדבר הזה"...

כשמוהרנ"ת פנה ללכת, הוא אמר לבתו של ר' נתנאל: "אם יתן ר' נתנאל סכום כסף לצדקה יותר מכפי יכולתו, אפשר שיחיה עוד"!

הבת רצה לספר זאת לאביה, אבל מוהרנ"ת אמר: "הוא חיב לעשו"ת כן על דעת עצמו, כי אם לא כן זה לא יועיל..."

* * *

התכנסות-רק בימות החול

מוהרנ"ת חזר לנמירוב סמוך לפסח ונשאר שם רוב הקיץ, פעם אחת בלבד יצא את נמירוב בכדי לנסוע לאומאן.

אם כי יש לציין שלאחרונה שבה אליו מעט המנוחה בנמירוב, אך לא פעם התעוררה המחלוקת, כאשר שונאיו מנצלים כל הזדמנות להתנכל אליו.

אחת הסיבות להתנפלות אויביו עליו, היתה ביאתם של כמה מהתלמידים אליו לחג השבועות. אש הקנאה בערה בהם מיד לאחר מכן, על שעדיין יוקדת בבית מוהרנ"ת

שלהבתו הקדושה של רבינו אשר לא תכבה. הם איימו עליו שאם יכניס לביתו אורחים מן החוץ בשבת ובחג, ילשינו עליו לפני השלטונות.
מוהרנ"ת שהכיר בשונאיו שבקל הם יבצעו זממם, הורה לאנשיו שלא יבואו אליו כי אם בימות החול.

* * *

ההדפסה הושבתה כליל

יותר מעשר שנים עברו מאז שיצא הספר האחרון לאור מתחת ידיו של מוהרנ"ת. בשנת תקפ"ו (1826) הופסקה ההדפסה בלחץ אויביו, מה גם שהדפוס שהקים ביגיעה עצומה כבר נסגר לפני כן. המצב הגיע לידי כך שכמעט לא היה בנמצא ספר מספרי רבינו.
אמנם בשנת תקצ"ד (1834), יצר מוהרנ"ת קשרים עם אנשי למברג, להדפיס שם את הספרים (ראה פרק ל"ג), אולם חדשים ספורים לאחר מכן החל מסע ההתנגדות בתנופה עזה על ידי הרב מסאוואראן, ומוהרנ"ת נאלץ להמלט על נפשו כדי להציל את חייו שהיו בסכנה גדולה, ומאז עמד בפני מערכת של רדיפות יום יומיות, כך שלא היה שייך כלל להעלות על הדעת לעסוק במלאכה הקשה של הדפסת ספרים.
ועתה בשנה ההיא התגבר מסע הדיכוי במיוחד נגד תורת רבינו על ידי שלטון העריץ הצאר ניקולאי. גזירת הקנטוניסטים שנגזרה כדי לעקור ח"ו תורה מישראל היתה רק הראשונה בסדרה של גזירות, שמטרתן לעקור תורה מישראל.

הגזירה נגד ספרי רבינו

באותה שנה תקצ"ז (1837), תוך שיתוף פעולה עם המשכילים הארורים, הטילו השלטונות חרם על הדפסת שבע קבוצות של ספרי קודש, ביניהם ספר הזהר הק', כתבי הרה"ק רבי שניאור זלמן מליאדי בעל התניא, וכתבי רבינו. ספרים אלה-טענו אנשי שלטון הרשע-גורמים לדכאון ולעצבון רוח (ראה פרק לב).
הן על כל אלה היה לבו של מוהרנ"ת דואב עליו במאד. הוא לא היה יכול לתאר לעצמו את המשכיותה של חסידות ברסלב לנצח ללא הדפסת הספרים הקדושים, שבהם נמצאת דעתו הקדושה והשראתו לדורות עולם.

* * *

שנת תקצ"ח

שנת תקצ"ח (1838) מצאה את מוהרנ"ת כשהוא עדיין אינו על מקומו, הוא נתון עדיין למעקב עיניהם החמורות של השלטונות, והוא מרצה את גלותו בנמירוב.

ימים קשים עברו עליו לאחר ששב מהציון הק' בראש השנה לנמירוב, אך אעפ"כ הוא מתעלם מצרותיו האישיות, ומתחזק וחש סיפוק עצום מהמצוות הקדושו"ת של חודש תשרי, כפי שזה בא לידי ביטוי במכתבו לבנו ר' יצחק בו הוא מחזקו על היסורים והמשברים הקשים העוברים עליו:

אשרינו שזכינו להתקבץ במקום גניזתו הק'

"בני חביבי, חמדת לבבי, הוד לבי ונפשי... דע, שגם לי נדמה שלא עבר עלי מעודי כאשר עבר עלי אחר ראש השנה הזה, בפרט בסוכות. והאמת הוא כן!... עם כל זה מידה טובה מרובה, וחסדו גבר עלי וגם עליך, ועזרנו השי"ת בנפלאותיו וטובותיו ונסיו שבכל יום ובכל עת ערב ובוקר וצהרים... בפרט בירח האיתנים שאיתן במצוות הוא חודש תשרי הקדוש והנורא מאד, שזכינו לישועות נפלאות, ולחטוף גם קצת ששון ושמחה, ולישב בסוכה בכל יום, ולאחוז בידינו מאנא קרבא, מטה עוז, הם האתרוג והלולב והדס וערבה הקדושים והנוראים מאד, ולצעוק הושענא, הושענא, בכל יום, ובפרט בהושענא רבא, ולשמוח בשמיני עצרת ובשמחת תורה, והכל בכח הראש השנה הקדוש והנשגב והנורא מאד, שזכינו להתקבץ יחד במקום גניזתו הקדושה. אשרינו שזכינו לזה!"

מי שהוא אצלו בר"ה צריך לשמוח כל השנה

ובמכתב שכותב לבנו אז בעצם ימי חול המועד נאמר:

"בני חביבי, מכתבך קבלתי עתה והיה בדעתי לבלי להשיבך מפני כבוד חול המועד, אך מדברי גיסך נ"י הבנתי עוצם תשוקתך למכתבי, וגם כי דברינו כולם הם דברי תורה הנוגעים למעשה ולהצלת הנפש!... בודאי מצוה לכתוב גם בחול המועד... קוה לה' ויושיע לך בכל עיניניך... ואל תשכח שתהלה לא-ל היית על ראש השנה הזה בתוך עדה קדושה ונוראה כזאת, וכבר הזהירנו הוא ז"ל שמי שהוא אצלו על ר"ה צריך לשמוח בכל השנה..."

* * *

המצב משתפר

כמה שבועות לאחר ראש השנה נסע מוהרנ"ת לברסלב לראות אם אפשר לסיים את משפטו, בכדי שיוכל לחזור לביתו בברסלב. ברם, מתנגדיו היו משופעים בכסף ובזמן, בכדי לגרום לעיכובים. לכל מקום שפנה מוהרנ"ת, הוצב מכשול חדש בדרכו. במשך החורף הוא נסע גם לויניצה, אולי משם תבוא ישועתו, אך לשוא.

אעפ"כ הרגיש מוהרנ"ת את עצמו בטוח יותר, הוא התחיל לקבל יותר אורחים בביתו, וכן קשריו עם אנשי שלומינו נתהדקו יותר.

בסוף החורף מבשר לו בנו ר' יצחק, כי בנו דוד צבי התארס למזל טוב. מוהרנ"ת שולח לו מכתב ברכה בו הוא מבטא את שמחתו העצומה מכך.
כמו כן עסק אז מוהרנ"ת להשיא את בנו חורגו שמעלקא. החתונה התקיימה לפני פורים.
כנזכר לעיל, הכריז ר' יודל לפני כשלוש שנים כלפי המתנגדים ואמר: "יש זכות תולה שנה אחת, יש זכות תולה ב' שנים, יש זכות תולה ג' שנים, ויותר לא!" (ראה פרק לו).
ברוך דיין שהצית את אש המחלוקת, וכמעט גרם להריגתו של מוהרנ"ת, הוא אותו ברוך דיין ששילם רעה תחת טובה שעשה לו מוהרנ"ת שהכניסו בשקידת התורה, ועי"ז נעשה דיין, ולאחר מכן נהפך לו לשונא מושבע המבקש את נפשו. הוא מת באותו חורף, ואף זה גרם להחלשת המחלוקת.

חדשו"ת נפלאות...

באותה שנה חל פורים ביום א'. מוהרנ"ת נסע לברסלב לשבת 'זכור' ונשאר גם לפורים. הוא הרגיש שמחה גדולה בשבת, ורקד הרבה.
כדאי להעתיק ממכתבו של מוהרנ"ת על "חדשו"ת נפלאות" כהגדרתו:
"עתה אודיעך, בני חביבי עם כל אנ"ש נפלאות חדשות, כי בלילה הזאת אחר שזכינו לשמוח כראוי, וגם אנכי ת"ל רקדתי הרבה ביום שבת קודש ובלילה העבר, והנחתי לישון אחר חצות הלילה ולא יכולתי לישון. אחר כך בערך ג' שעות אחר חצות בא לביתי איש אחד אשר מסר אותי כמפורסם (היה זה שניאור שהלשין עליו לחוקר הממשלה-ראה פרק לח), ובא בבכי רבה ועצומה בקידה וכריעה והשתחויה... כי אשתו נחלשה מאד עד למות. וכן היה כי בשעה זאת נפטרה... ונפל לרגלי ונשק אותם בכח גדול... וכן עשה כמה פעמים... וביקש ממני מחילה בבכיה בדמעות זולגות, ואמר: חטאתי... כל המסירות היו על ידי, מה אעשה, תמחלו לי... ונתן לי ב' רו"כ על פדיון, ובכה שאין לו יותר ליתן, והבטיח אם יוכל לתקן מה שקלקל בודאי יתקן להשתדל לטובתי בכל כוחו (לשחררו מגלות נמירוב ולהשיבו לברסלב) ואמר שגם היום אני יכול לכנוס פה..."
מוהרנ"ת מסיים:
"לכו חזו מפעלות ה' מי יתן שכן יזכו כל המתנגדים לפייס אותי לטובתם הנצחית, ודרכי ה' נעימים מאד מאד. גדולים מעשי ה' מאד עמקו מחשבותיו. שמחו אחי ורעי בישועת ה'... בפרט עתה, בפורים זמן שמחה לכל!" (עלים לתרופה רנח).

סופו של משה חינקע'ס

עם כל זאת, משה חינקע'ס, האוייב המושבע, לא חלי ולא מרגיש כלל. בסמוך לשבועות, כשמוהרנ"ת נסע לברסלב להשתדל לאשר את חזרתו באופן סופי, התייצב משה חינקע'ס במרכז העיר כשהוא מאבד עשתונותיו כליל והכריז בקול גדול:

"הוא רוצה לחזור לכאן! הוא רוצה לחזור לכאן! נו, נו, כל זמן שאני חי הוא לא יחזור! כל מה שעלי לעשו"ת הוא לגשת לגובירנאטור"... (מושל העיר).

משה חינקע'ס צעד למשרד המושל. בהכנסו לשם הוא היה בריא אולם. באותה שעה ישב אצל המושל יהודי אחד. משה חינקע'ס ביקש ממנו להמתין בחוץ... אצה לו הדרך להזיק למוהרנ"ת בטרם השחרור... הוא נכנס לבית המושל וסגר אחריו את הדלת... היהודי שעמד בחוץ שמע שהוא מדבר ממוהרנ"ת...

והנה תוך כדי דיבורו עם המושל, התמוטט לפתע על עמדו ונפל ארצה אין אונים ואבד את הכרתו...

המושל שחשש שמא משה חינקע'ס ימות במשרדו, הזמין חיש מהר עזרה. אנשים הביאו יי"ש וסמי הרחה להשיב נפשו, אך לשוא. הם חיפשו עגלה להוביל את משה חינקע'ס לביתו, אבל העגלה היחידה שנמצאה, היתה עגלת הזבל. המושל עמד על כך שיפנו את משה חינקע'ס לביתו ומיד, והגם שבעגלת הזבל היו ערימות של לכלוך וצואה, ציוה המושל להעמיס אותו על עגלה זו, ובעיקר להפטר ממנו שלא יפח את נשמתו בביתו...

משה חינקע'ס שכב בביתו וגנח והזיע עוד יממה אחת עד שמת.

בעת הלוויתו של משה חינקע'ס יצא מוהרנ"ת מעיר ברסלב כי אמר: "להשאר בעיר ולא ללכת להלויתו איני יכול, כי הרי בכל זאת תמך הרבה ברבינו בהיותו מקורב אליו. וללכת ללויה גם איני רוצה-בגלל כל המחלוקת שנגרם על ידו" (שיח שרפי קודש א' תרסב).

מיתתו הפתאומית של משה חינקע'ס עשתה רעש גדול בברסלב, הרי הוא היה בריא בעת שנכנס למושל, ולפתע נפל ומת!

פחד גדול נפל על המתנגדים בשמעם על כמה ממנהיגיהם שנענשו. הרבה מהם באו לבקש מחילה ממוהרנ"ת, ובעצמם הגישו כבר בקשו"ת למען חזרתו לברסלב.

במשך שאר הקיץ, המתין מוהרנ"ת בסבלנות בנמירוב להודעה שביטלו את התביעות נגדו ושיכול כבר לחזור, אולם עד ראש השנה תקצ"ט, עדיין לא קיבל תשובה.

מוהרנ"ת נסע לאומאן לקיבוץ לראש השנה, ואח"כ המשיך לברסלב שם היה ביום כיפור. תיכף אחרי כן הוא חזר לנמירוב ושם קבל הודעה מהמושל שהוא יכול לחזור לברסלב. סוף סוף התאפשר לו לשוב הביתה! וחזר תיכף ומיד בין יום הכפורים לסוכות.

ה' יתברך יגמור בעדך...

רבינו אמר למוהרנ"ת: "הם ירדפו אותך וירדפו אותך וירדפו אותך... אבל ה' ית' יגמור בשבילך..."

קודם הסתלקותו שכב רבינו במיטתו והסתכל על מוהרנ"ת כאומר: "אני יודע מה יעבור עליך..." מוהרנ"ת אמר לאחר זמן: "בחיי רבינו קבלתי חיזוק מדיבוריו. וכיום אני מקבל חיות וחיזוק מהסתכלותו עלי".

רבי אברהם ב"ר נחמן כותב:

"אע"פ שהיתה לו הבטחה זו מרבינו ז"ל, שה' יושיעו, אעפ"כ בעת המחלוקת מה מאד הרבה בתפילה כמו מרדכי שידע מההבטחה לקץ שבעים, כנודע, אעפ"כ בעת צרה 'ויזעק זעקה גדולה' וכו', ולה' התשועה כמו שהבטיח. וזה מסתרי הנהגות הבורא ית'" (ימי התלאות עמ' קפד).

* * *

חלק ח-התחדשות!

פרק מב - להחזיר עטרה ליושנה

לשקם הנהרסות

שלש שנים קשו"ת של גלות עברו על מוהרנ"ת. הגיע הזמן לחזור. מאד מאד השתוקק לחזור לעירו ברסלב.

ואכן עם סיום שלושת השנים-מיד בתחילת שנת תקצ"ט, לפני חג הסוכות, חזר לברסלב, לעירו ולאנשיו, שכה התגעגעו אליו, התחיל לשקם את ההריסות ולבנות מחדש.

ויאנחו מן העבודה...

שונאי נפשו העיקריים של מוהרנ"ת כבר שבקו חיים לכל חי, ואילו המעט שנשארו, הפסיקו להציק לו, אם בגלל היסורים שסבלו הם עצמם, או מחמת שראו בעיניהם מה שעבר על אחרים שפגעו במוהרנ"ת ואנשיו, וחששו שמא גם להם יקרו כמקרים האלה. עקב כך חלה הפוגה במלחמה הקשה שסבלו חסידי ברסלב זה שנים.

ברם, לא כל המתנגדים השתייכו לחסידי סאוואראן, היו גם כאלה שהתנגדו לחסידות ברסלב בגלל סיבות אחרות שונות ומשונות, ואלו לא הניחו עדיין את נשקם, כך שהמחלוקת לא שכחה עדיין כליל. אולם מבלי להשוות כלל למה שהיה עד הנה, וגם מעט הרדיפות לא היו בצורה גלויה. אצל חסידי ברסלב היה אז בבחינת 'ויאנחו בני ישראל מן העבודה', ומיד 'ויזעקו'... הם החלו להתעסק בעבודת התפילה, לזעוק לפניו יתברך להנצל מ"החולק הגדול" שהוא היצר הרע וחילותיו, ולהתקרב אליו, כי זה כל תקותם לנצח, כפי שהורם רבינו ותלמידו מוהרנ"ת.

תלמידי מוהרנ"ת חזרו לבוא אליו לביתו, לשמוע דברי אלקים חיים ולהתחזק בדרך התורה והיראה.

שמחה מהולה בפחד

לקראת שבת חנוכה התאספו אצלו קהל גדול. אולם זאת יש לציין כי ארבע שנות הרדיפה השפיעו על מוהרנ"ת, ועדיין הפחד לא סר ממנו. בזכרונו נחרט אותו 'שבת חנוכה' המאויים של שנת תקצ"ה, שאז נתקבצו אליו בפעם האחרונה אנשים רבים בברסלב, ובאמצע השבת קודש פשטה המשטרה, ועצרה כמה מהם ואילו הוא עצמו נאלץ לברוח.

מאז כמעט ולא באו אליו אנשים, כי גם בנמירוב הוזהרו האנשים מלבוא אליו. ועתה עם ההתקבצות מחדש, היתה שמחתו של מוהרנ"ת מהולה בפחד, כפי שהוא מתאר זאת במכתבו לרבי אברהם בער נכד רבינו, בו הוא מברך אותו על הולדת בתו:

"והנה דע ידידי שתהילה לאל, היו אצלי על שבת חנוכה כמה אורחים, ותהלה לאל, היה הכל בשלום בחסדו הנפלא. רק עדיין יש לי צער מה שבליבי היה פחד קצת, ואני מקוה לה' שבחסדו יתברך יתבטל גם הפחד שבלבי..."

הוא ממשיך:

"ותהלה לאל, דברנו הרבה דברי אמת, ושמחנו ורקדנו תהלה לא-ל. ברוך השם הגומל לחייבים טובות שגמלנו כל טוב... עתה ראוי לכם להתעורר להתקרב להשי"ת אחרי שאנו רואים נפלאותיו וישועתו וחסדו" (עלים לתרופה רעג).

בני האדם-צינור להמשכת השפע האלקי

רבי אברהם בער, נכד רבינו, נחשב לאחד מחשובי ונגידי חסידי ברסלב בטשהערין. במכתבו אליו מזכיר מוהרנ"ת את מצבו הכספי:

"איני יודע כלל מה לעשו"ת בענין הפרנסה, רק שברי על ה' אלוקי, רק עליך ועל כלכם לעמוד בעזרי בכל עת יותר מכחכם, כי לא דבר ריק הוא לעזור אותי בפרנסה אחרי אשר

נעשה עמי מה שנעשה, ואני נרדף כזה. לולי ה' עזרתה לי... ויותר מזה אי אפשר לכם לידע מה שבליבי, כל מה שאני נושא על ליבי. אשר לא יאומן כי יסופר שיוכל לסבול ולגמור דברים קדושים ונפלאים כאלו בעולם. על כל פנים ראוי לכם לתמכני בכל מיני סמיכות בפרנסה..." (שם).

מוהרנ"ת כותב: "רק שברי על ה' אלוקי", ואחר כך ממשיך לבקש מר' אברהם בער ושאר חסידי ברסלב בטשהערין לתמוך בו. היה זה דבר מקובל מאד שהחסידים היו תומכים ברבותיהם. הדבר מעורר מעט תמיהה, עד שמוהרנ"ת בעצמו מתייחס לכך באחת ההלכות:

רבינו כותב שהאדם יכול להגיע לאמת אך ורק אם אינו תלוי באחרים. כל עוד שהוא נצרך לבריות, אם בשביל כסף, כבוד או כל דבר אחר, אי אפשר שיגיע לאמת לאמיתה (ליקוטי מוהר"ן סו ג').אם כן, מקשה מוהרנ"ת, הרי כל הצדיקים תלויים בתמיכת חסידיהם? ולפי דברי רבינו הרי זה פוגם במידת האמת. וכן מה הטעם לתפילה בברכת המזון "ונא אל תצריכנו ה' אלוקינו לא לידי מתנת בשר ודם"? איך יכולים צדיקים אלה לומר תפילה זו בכונה בשעה שפרנסתם תלויה בנדבת לבם של חסידיהם? (ובחיי מוהר"ן מובא שאף רבינו עצמו שאל זאת).

תשובת מוהרנ"ת היא, שהכל תלוי במדריגת האמונה של המקבל. מי שמאמין באמת שהכל בידי הקב"ה, ומידו הכל ניתנו, הרי הוא לא תלוי בבני אדם אלא בהקב"ה, וגם בקשותיו לאחרים עבור פרנסה או קבלת תרומותיהם אינן אלא בבחינת צינורות לקבל את השפע האלוקי. אולם צריך להיות בעל אמונה זכה וברה כדי לדעת הבחנה זו...(ע"פ ליקוטי הלכות מתנת שכיב מרע ב' ב')

* * *

הנסיעות מתחדשות

למוהרנ"ת היתה מעתה הרוחה. הוא יכול לנסוע לכל מקום לפי רצונו ללא הגבלה, וללא חשש סכנה לחייו. הוא ניצל זאת בעיקר להתמיד בנסיעה לציון רבינו באומאן.

ואכן במשך הסתו והחורף של שנת תקצ"ט היה נוסע כמעט מדי חודש בחדשו לציון רבינו. כמו כן הוא נסע לאומאן לראש חודש סיון של אותה שנה, ונשאר שם עד לאחרי חג השבועות.

לאחר שבועות יצא לנסיעתו השנתית הקייצית לקרימנטשוק וטשהערין ועוד. יש לציין כי נסיעותיו דומות היו לאלה שערך רבינו בזמנו. כוונת מוהרנ"ת בכך היתה לחזק את חסידי ברסלב שגרו בעיירות מזרח אוקראינה.

תוך כדי נסיעתו, נפגש מוהרנ"ת עם הרבה ידידים שמזה זמן רב לא ראה אותם, ושמח מאד לקראתם. הוא עודדם וזירזם להתחזק בדרכי רבינו בהתבודדות ובשאר עצותיו הקדושות.

גם תוך כדי נסיעותיו, בעודו בדרך, היה משגר מכתבים לבנו ולשאר אנ"ש. בספר עלים לתרופה מוצאים אנו כמה וכמה מכתבים ששלחם תוך כדי טלטוליו בדרכים, באומאן ובטשהערין וכיוצא בזה.

חידושים והתחדשות...

שבוע אחד בלבד שהה אז מוהרנ"ת באומאן, ומשם הוא מריץ שלוש אגרות של חיזוק והדרכה לאנשי שלומינו. הוא כותב:

"הזהר לקיים שיהיו דבריו האמתיים של אדומו"ר זצוק"ל בכל יום בעיניך כחדשים... כי כל דיבור ודיבור הוא חידושי תורה אמיתיים ונפלאים ונוראים מאד, נובעים ממעייני הישועה, והם מתחדשים בכל עת ועת לכל ההוגים בהם באמת... להחיותינו כיום הזה בדור העני הזה להחיות ולהשיב נפשו"ת נרדפים כאלה מכל צד, מהפרנסה והתאוות והמידות והשונאים הרבים בחינם... ובזה יש לשמח נפשינו בכל עת, כי השי"ת הקדים רפואה למכתינו האנושה, כי כבר היה אדמו"ר ז"ל בעולם, 'וצדיקים במיתתם קרויים חיים...' ודבריו חיים וקיימים ומחיין אותנו גם עתה לנצח. רק השמר לך לבל יזקינו בעיניך כלל... מי שמע כזאת ואיך אפשר שיזקינו, אדרבה התאוות והשטותים וטירדת הפרנסה הם דברים ישנים מהמלך זקן וכסיל... אבל דברי תורה אמיתיים בפרט חידושים נוראים כאלה ושיחות נפלאות ועמוקים ותמימים כאלה-הם חידושים חדשים בכל יום ובכל עת לנצח..."

טוב סחרה מכל סחורה...

בדרך נסיעותיו היה מוהרנ"ת מתרים את אנשי שלומינו עבור מפעליו להפצת תורת רבינו. הוא לקח עמו את תלמידו הנגיד ר' אפרים ב"ר נפתלי, שהיה בדרכו לברדיטשוב לעניני מסחרו, הלה סייע בשכירת העגלה למשך שבוע ימים על חשבונו, וכן נעזר מוהרנ"ת על ידו בהשגת הכספים בטשהערין.

בישבו בין הנגידים והסוחרים מבטא מוהרנ"ת את הודאתו לה' על שהעסק שלו עם אנשיו אינו בעניני גשמיות אלא בעניני רוחניות:

"תהלה לאל אין לי חיטים ולא ליאן באדעס (סחורה מסויימת). וסחורה היקרה והקדושה, אשר טוב סחרה מכל סחורה, נמצא, תהלה לאל, בכל מקום בואי... ובפרט כי

בחסדו הנפלא ית' נתן לי לשון למודים לדעת ולדבר מחדושים הנוראים שנתגלו בימינו, המחיין ומשיבין כל נפש שומעיהם באמת" (עלים לתרופה רפג).

אשרי שיאחז בדרכי רבינו ובעצותיו

כאמור, בשבתו בביתו ובלכתו בדרך לא חדל מוהרנ"ת אף לרגע אחד להזכיר לצאצאיו, ידידיו ותלמידיו, ולכל אשר היה מוכן לשמוע וקרבת אלקים יחפץ-את התכלית האמיתי עלי אדמות, על ידי ההליכה בתורה רבינו:

"והעיקר להאיר עדיין בלב כל אחד ואחד, שעדיין ה' עמו ואצלו. ולידע ולזכור בכל עת כי מלא כל הארץ כבודו, ולעורר עצמו משנתו בכל עת לבל יישן ולא יאבד את ימיו בחושך חס ושלום" (עלים לתרופה רעג).

"עיקר ההתקרבות הוא ע"י דרך זה שהמשיך רבינו ז"ל בעולם. שהוא לכסוף הרבה כיסופין טובים ורצונות חזקים לה' ית' בכל יום ולהתגבר לפרטם בפה לפרש שיחתו לפניו ית', כאשר הזהיר על זה פעמים אין מספר לכל אדם שבעולם, כי הוא הדבר השוה לכל נפש: אשרי שיאחז בזה. כי כל חיותינו, בפרט עתה, בעקבתא דמשיחא, הוא רק ע"י תפלה ותחנונים, כי אין כוחנו אלא בפה" (שם).

"אפילו כשהאדם אינו יכול לדבר כלל לפניו ית' ולפרש שיחתו היטב, אעפ"כ יקר בעיניו ית' אפילו אם מדבר ברמז ובחצי דיבור כמו תינוק בן שתים שלש שנים" (שם רעח).

"זה העיקר לבל יתישנו הדברים ח"ו, כי אסור להיות זקן וישן ח"ו, רק בכל יום יהיו כחדשים ממש. וזה יסוד כל התורה כולה, כאשר הוזהרנו על זה בפרשת קריאת שמע: אשר אנוכי מצוך היום" (שם רעט).

אני יודע בברור שצריך לנסוע לשם בר"ה...

מוהרנ"ת חזר לברסלב לקראת סוף הקיץ של שנת תקצ"ט.

הוא קיבל מסמכים חדשים ואישורים תקינים לשהותו בעיר, וכן אישור יציאה לאומאן. ואכן עם התקרב חודש אלול, מתחיל מוהרנ"ת להתכונן לשים פעמיו לאומאן. הוא מעורר את עצמו ומעורר את תלמידיו שיזכו אף הם להיות שם בראש השנה:

"כעת תדע" הוא כותב לבנו במכתב הנושא את התאריך 'יום א' ר"ח אלול תקצ"ט' "שכבר קבלתי תהילה לא-ל בילעט מחדש, ובדעתי לנסוע אי"ה ביום מחר אחר חצות היום, ודעתי חזק לבלי לעכב יותר. וה' יעזור לי בחסדו ליסע למקום שאסע... להשתטח במקום שאשתטח... אשר באמת איני יודע כלל עד היכן הדבר מגיע. אבל זה אני יודע בברור בעזהי"ת שאני צריך לנסוע לשם בכל עת, ובפרט על ראש השנה הקדוש והנורא והאיום

מאד מאד, וגם אני צריך לעורר ולחזק אתכם בכל כחי בכל מיני דיבורי אמת שבעולם, שתזכו גם כן להיות שם, כי הוא חייכם---"
מוהרנ"ת הגיע כאמור כחודש לפני ר"ה לאומאן, שם עסק בעניני הקיבוץ, ואף תיקן את ריצפת הקלויז הק', שם יתפללו הציבור בראש השנה.
* * *

שנת ת"ר-שנת פתיחת שערי החכמה

השנה ת"ר (1840) נחשבת כאחת השנים הסוערות בקרב עם ישראל המצפים לגאולה. רמזים ברורים נפוצו אודות משיח צדקנו שיתגלה בשנה זו. סימוכין לכך היו דברי הזוהר הקדוש, שם נאמר שבשנת ת"ר (1840) יתפתחון תרעי דחכמתא (שערי החכמה). לפי האמת, כפי שגילו לאחר מכן גדולי הצדיקים-דברי הזהר הק' מכוונים לגילויי חכמה חדשים שיתגלו בעולם ברוחניות ובגשמיות, בכדי שיצעיד את העולם פסיעה גדולה והכנה ראויה לקראת האלף השביעי שהוא בחינת שבת.
המצאות חדשו"ת נפלאות נתגלו אז מלמעלה, וכל זאת להכין את העולם למנוחה ושלוה לקראת האלף השביעי, שהוא בבחינת שבת.
יהודים בכל רחבי העולם המצפים וכלים להתגלות משיח צדקנו-קבלו זאת כאמור כנבואה על ביאת המשיח בשנה זו. בכל עיר ועיירה, בכל ריכוז של יהודים היה הנושא המרכזי כמובן, ענין התגלותו של משיח בקרוב...

משיח יבוא בהיסח הדעת...

מוהרנ"ת תירגם על פי דרכו את דבר נבואת התגלות החכמה שהוא מכוון לפלא הגדול ביותר של הדור ההוא, והוא התגלות דרכו הטהורה של רבינו ותורותיו הקדושות. שבעיקרן הוא הגילוי הנפלא שניתן לעורר אפילו אנשים שרחוקים לגמרי מהקב"ה, לעבודת ה'.
מוהרנ"ת כתב אז לר' יצחק, שלבו סמוך ובטוח שבעתיד יתגלו פלאים גדולים יותר. ועל כך שבני האדם האמינו שמשיח יבוא דוקא בזאת השנה-אמר מוהרנ"ת: איתא בגמרא "ג' באין בהיסח הדעת אלו הן: משיח מציאה ועקרב" (סנהדרין צ"ז א') ואם כן, כל הדיבורים על המשיח והחישובים על הקץ, מעכבים את בואו.
באחת ההלכות שבספרו ליקוטי הלכות מתעכב מוהרנ"ת על ענין זה. הוא מסביר שאמנם על האדם לצפות כל יום לבואו של משיח, למרות שנאמר שיבוא בהיסח הדעת -אין זה סתירה לחשוב תמיד בדעתו שמשיח יבוא... על פתיחת שערי החכמה הנאמר

בזהר על שנת ת"ר כותב שם, שהכונה היא: שאם יתחיל אדם דבר שבקדושה יוכל לגמור אותו... (ראה ליקוטי הלכות, מתנה ה' לב-מט עיי"ש).

* * *

הדפסת והפצת דעת הקדושה

במקום לאמץ את המוח ולהעלות השערות על זמן ביאת המשיח, ראה מוהרנ"ת את עסקו בעקבתא דמשיחא בעת הגאולה ממשמשת לבוא-להאיר את אור האמונה הקדושה בעולם, שהיא, על פי דברי רבינו, הסגולה הטובה ביותר לקרוב הגאולה (ראה ליקוטי מוהר"ן ז' ועוד).

מוהרנ"ת ראה בהדפסת ספרי רבינו והפצת דעתו הקדושה בעולם, את האמצעי המעולה לקירוב הגאולה, היות שכל כולה של דרך רבינו בנויה לקרב את ישראל לאמונת השי"ת הטהורה והתמימה ולגלות מלכותו בעולם.

גילו התקרב כבר לשישים שנה, ואם לא עכשיו אימתי.

להרחיק את החושך

עוד צורך דחוף בהדפסת הספרים ראה מוהרנ"ת כחובת השעה, בכדי ללחום בכך עם המשכילים הארורים, שהחלו אז לפרסם את דעתם הרעה בקונטרסים וספרים שיצאו מתחת ידיהם בתקופה ההיא לרוב, שם הם מטיפים להתרחק מרוח ישראל סבא, ולהדבק לתרבות הגויים עד כדי התבוללות ממש רח"ל. דעתו של מוהרנ"ת על ספרות קלוקלת זו באה לידי ביטוי באחד ממכתביו לר' יצחק שהוא כתב מאומאן בשנת תר"ב. "והנה בעיתים הללו הובאו לפני הקונטרסים הרעים והמרים שורש פורה ראש ולענה של פריצי בני עמינו, הפורקי עול, מה שעוסקים להדפיס בכל פעם לצודד נפשו"ת טהורות לשאול ואבדון, רח"ל, כמפורסם הצרה המרה הזאת עתה. ואם כי ראוי לקרוע בגדים לאלפים קרעים על כל דיבור ודיבור הרע ומר וסרוח שלהם, שהוא כמדקרת חרב נגד ה' ותורתו וצדיקיו האמיתיים, עם כל זה יש לנו לשמוח הרבה בשמחה שאין לה קץ, מה שזכינו להיות נבדל מהם, כי לא באלה חלק יעקב" (עלים לתרופה שע).

* * *

הקשיים בהתחלת ההדפסה

אמנם ידוע ידע היטב מוהרנ"ת כי עתה היא העת להתחיל להדפיס הספרים הקדושים, אולם בכדי להגיע למטרה זו, היה עליו לעבור הרבה מאד קשיים. להתחיל מעתה מחדש היה קשה עליו פי כמה, בעיקר עקב המחסור בממון. מחיר ההדפסה היה גבוה אז

מאד, מה גם שרוב בעלי הדפוס דרשו דמי קדימה בתחילת העבודה, ומוהרנ"ת עצמו חי בעוני ומחסור.
זאת ועוד, המשכילים, שראו בהדפסת ספרי קודש ובמיוחד ספרי רבינו, מלחמה ישירה נגדם, הפעילו את כל כוח השפעתם אצל רשויות השלטון, בו בזמן שדגלו והטיפו לחופש ושחרור, כלשונם, בכל הנוגע להדפסת ספרותם הקלוקלת, נאבקו במצח נחושה נגד הדפסת ספרי קודש. הם הצליחו לשכנע את השלטון לסגור את רוב בתי הדפוס השייכים ליהדות הנאמנה. בו בזמן שהם עצמם דגלו בחופש ביטוי כלפי דבריהם עצמם, פעלו במקביל למען צנזורה חמורה בדברים הקשורים לדרך ישראל סבא.
כמו כן לא העיז מוהרנ"ת להעלות על מחשבתו להפעיל מחדש את הדפוס הנמצא בביתו אפילו בחשאי. עוון הקמת בית דפוס בביתו היה אחד מהאשמות המרכזיות בכל תקופת שנות הסבל בעת הרדיפות הרצחניות עליו. מוהרנ"ת לא היה מוכן לקחת סיכון כזה על עצמו בשום פנים ואופן.
מצד שני, לא היה שום מקום אחר ברוסיה שם היה יכול להדפיס. וגם אם ימצא איזה בית דפוס, כבר ידאגו המשכילים, שישבו כיועצים במשרדי הצנזורה, לשלול כל ספר הקשור לתורתה של ברסלב.
כתוב במדרש: "בשעה שיצאו ישראל ממצרים למה היו דומין? ליונה שברחה מפני הנץ ונכנסה לנקיק הסלע ומצאה שם הנחש מקנן. לחזור לאחוריה לא היתה יכולה, שהנץ עומד בחוץ. מה עשתה היונה? התחילה צווחת ומטפחת באגפיה כדי שישמע לה בעל השובך ויבוא ויצילה. כך היו ישראל דומים על הים. לירד לים לא היו יכולין שעדיין לא נקרע להם הים. לחזור לאחוריהם לא היו יכולים שכבר פרעה הקריב. מה עשו? ויראו מאד ויצעקו בני ישראל אל ה' (שמות יד י') מיד, ויושע ה' ביום ההוא" (שם יד ל').
מוהרנ"ת שהיה נמצא אף הוא במצב כזה, לא היה לו אלא להרים עיניו השמימה ולזעוק ולהתחנן שיצליח ה' בידו להפיץ אור תורת רבינו בעולם.

הקדים רפואה למכה...

אולם מוהרנ"ת האמון על תורת רבו שאין שום יאוש בעולם כלל, ניסה וחזר וניסה בכל זאת למצוא איזה דרך להדפיס הספרים.
הדרך לישועה כבר החלה להסלל ששה שנים לפני כן, בשנת תקצ"ד (1834), עם ביקורו של ר' חיים כהן, דוד אשתו הראשונה של מוהרנ"ת, בברסלב (ראה פרק לג).הוא גר בלמברג, והציע למוהרנ"ת להדפיס שם. לא רק שלמברג היתה מרכז להדפסת ספרי

קודש, אלא מאז החלוקה הראשונה של פולין (1772), היתה למברג תחת שלטון אוסטריה, וכך היתה פטורה מחוקי הצנזורה הרוסיים.
הקשר האחרון שהיה למוהרנ"ת עם ר' חיים כהן, היה בשנת תקצ"ד (1834), בדיוק לפני תחילת ימי תלאותיו הקשים, הוא כתב לו שוב במשך שנת ת"ר (1840), ולפני פורים ת"ר קבל את התשובה הראשונה בסדרת תשובות מעודדות.
מוהרנ"ת נזכר אז שרבינו בעצמו רמז לו שספריו יודפסו בלמברג.
ובכן, מוהרנ"ת החליט לנסוע בעצמו לבראד ולמברג בכדי לסדר את ענין ההדפסה, בתקוה שמשם תצא הישועה (אבניה ברזל עמ' נד סימן כ').

חולי ויסורים

בראש וראשונה דרוש היה כסף רב. מוהרנ"ת רצה איפוא לנסוע לכל העיירות באוקראינה, למקומות ריכוזיהם של חסידי ברסלב בכדי להתרים אותם למען ההדפסה. אולם באותו חורף, חלה ר' דוד צבי בנו ונפל למשכב, וסבל יסורים קשים ומרים. בארבעים ושמונה השעות הראשונות של התגברות המחלה סבל יסורים נוראים במיוחד, עד שהוא חש שהוא יוצא מדעתו רח"ל מרוב יסורים. לאחר מכן היו לו כמה ימי רווחה, אבל לא עבר זמן רב ושוב חזרו הכאבים, ושוב נפל למשכב. הדבר גרם עגמת נפש רבה למוהרנ"ת, הוא זעק והתחנן להשי"ת לרפואתו ואף פיזר כסף רב לצדקה. הוא גם ביקש מכל חסידי ברסלב להתפלל על בנו. הוא מתאר את הימים הקשים האלה לר' יצחק:
"רק סמכתי על ה' ית' לבד וכמה פעמים התפללתי לה' ית'. ואף שראיתי שעדיין לא נעניתי בתפילתי, כי חזר וצעק על כאבו רח"ל, אעפ"כ נתחזקתי והתפללתי וכן כמה פעמים. וה' ברחמיו הפליא חסדו ותיכף נפלה עליו שינה כמה שעות... ומה אומר לך בני חביבי, איך צריכין להתחזק בתפילה ותחנונים כל אדם שהוא בכל מה שעובר עליו ולבלתי לסמוך על שום תחבולה..." (עלים לתרופה רצז).

לזרז את אנ"ש להדפסה

מצבו של ר' דוד צבי השתפר. מוהרנ"ת יצא לנסיעתו החורפית לאיזור קרמנטשוק וטשהערין. מלבד מטרת נסיעותיו לעורר את החסידים להתחזק בעבודת השי"ת ע"פ דרך רבינו, נוספה לו הפעם מטרה חשובה, לעוררם ולזרזם בחשיבות החיונית של הדפסת הספרים ולגייס את הכסף הדרוש לכך.
מוהרנ"ת מתאר לבנו את נסיעתו וכן כותב:

יאוש-כצפרים האחוזות בפח

"אם אספר לכם מה ששומעין ורואין כשעוברים ונוסעין בעולם, יקצרו המון יריעות, כי הכל חפצים ליראה את שמך, ובפנימיות לבבם הכל צועקין במר נפש מאד מאד על גודל התרחקותם מהתכלית הנצחי. אך כולם כצפורים האחוזות בפח וכו', והשטף מים רבים של כל התאוות והמידות, בפרט טרדת הממון והפרנסה וכו' הולך ומתגבר בכל עת. ויותר מכולם הצרה הגדולה מהכל היא מה שרבים נפלו בדעתם מאד ביאוש גמור, שאי אפשר לו עוד לחשוב על התכלית כראוי, ואי אפשר להגביהו מכמה טעמים והעיקר מחמת המחלוקת הגדולה אשר עלינו וכו' שאינם יכולים מחמת זה לקבל ולינוק צוף דבש, אמרי נועם אמרות טהורות, שמחיה ומשיב כל הנפשו"ת הנפולות..." (עלים לתרופה דש).

חיזוק-אפילו כתרנגול המנקר באשפה...

במכתב אחר הוא כותב:

"ימי זקנה ושיבה קפצו עלי וכחי חלש ודל, ושונאי רבו כמו רבו, השי"ת יצילני. על כולם זאת נחמתי בעניי, את גודל עוצם חסדו אשר הפליא עמי, העני והאביון, לחיותנו כהיום הזה בחיות אמיתי ונצחי כזה, בדברים כאלה, בהתגלות והתנוצצות אלוקית כזה..." (עלים לתרופה שג).

על אף הכל מוהרנ"ת מחיה את עצמו על ידי הנקודות הטובות:

"והנה האיר ה' עיני, שלמדתי בעין יעקב, מס' עבודה זרה א', ובודאי כבר למדתי מימרא זאת כמה פעמים וגם באותו היום שלמדתי לא שמתי לב כל כך להבין הרמזים לעבודת ה'. ואח"כ נפקחו עיני לבי והוא מחיה אותי מאד, וגם כבר החייתי בזה כמה נפשו"ת בעזרת השם. והוא מה שאמרו רז"ל שם על הפסוק, 'אך לא בעי ישלח יד אם בפידו להם שוע' (איוב ל' כד) שאפילו אין ישראל עושין מצוה לפני אלא מעט כפיד של תרנגולין שמנקרין באשפה, אני מצרפהו לחשבון גדול וכו'. ראה בני והבן, וכל השומעים לקולי איך מפורש ומבואר ומרומז במאמר זה כל מה שאנו עוסקים לדבר הרבה בענין ההתחזקות על פי התורה הנוראה על פסוק 'אזמרה לאלוקי בעודי' (ליקוטי מוהרן רפ"ב)".

"וכן מבואר ביותר שאפילו אין ישראל עושין מצוות אלא כתרנגול המנקר באשפה, הוא מצרפו לחשבון גדול. ואני מחיה את עצמי בזה מאד. כי הטוב שלנו עתה הוא ממש כתרנגול המנקר באשפה, שמתוך האשפה הוא מוציא איזה חצי גרעין של שעורים או חיטים וכו' וכן חוזר ומחפש כל היום עד שמוצא בכל פעם איזה חלק מפירור לחם

המחטט באשפה, ובזה מחיה עצמו. וה' ברחמיו העצומים מבקש מישראל עם קרובו, שעל כל פנים יחיו עצמן בזה, כי הוא מצרפן לחשבון גדול כנ"ל".
"ואל ישגיחו על היסורים וההרפתקאות העוברים על כל אחד בגוף ונפש, כי כולם ברחמים גדולים ובחסד לטובה הנצחית. עין שם כל זה ותביט ותראה ותבין נפלאות וההתחזקות נפלא עד אין קץ, אך לולי חסדי ה' אשר גברו עלינו שזכינו לשמוע מה ששמענו מהנ"מ' ז"ל בענין זה, בודאי לא היינו מבינים כל זה מדברי חז"ל" (שם שג).

לקראת חידוש ההדפסה

מוהרנ"ת חזר הביתה מטשהערין סמוך לפסח. הוא שמח למצוא את ר' דוד צבי עם חיוך של שביעות רצון על פניו. היו לו למוהרנ"ת עוד סיבות לשמוח: לר' יצחק ולחנה צירל בתו נולדו ילדים באותה תקופה. בהלכה שכתב אז, מפליג מוהרנ"ת בגדולת ענין הלידה, ואיך שלידת נשמות חדשו"ת מגדילה את כבוד ה' בעולם.
מוהרנ"ת התחיל להתכונן לקראת נסיעתו ללמברג למען מפעל ההדפסה.
* * *

ר' נחמן מטולטשין מסייע להדפסה

רבי נחמן מטולטשין שהתקרב למוהרנ"ת עוד קודם שנות הסבל, ודבק בו בכל לבו, והיה האדם הקרוב אליו ביותר-נטל חלק מרכזי בפעולות ההדפסה של מוהרנ"ת.
מאז שראה רבי נחמן את מוהרנ"ת בפעם הראשונה בשנת תקפ"ב והוא בן שמונה שנים בלבד, התפעל ממנו מאד (ראה לעיל פרק כ"ו).במשך ימי התלאות הוא שימש את מוהרנ"ת בנאמנות, ובשנים שלאחר מכן הפקיר רבי נחמן את פרנסתו וסיכן את חייו כמה וכמה פעמים למען הדפסת ספרי רבינו.
ר' נחמן לא קיבל מעולם שכר על פעולותיו הגדולות למען הדפסת הספרים. אולם בעת שנאלץ להעדר מביתו בטולטשין לתקופות ארוכות על מנת להשגיח על ההדפסה, דאג מוהרנ"ת לפרנסת אשתו וילדיו. ר' נחמן חש חיות עצומה מתורותיו של מוהרנ"ת, וזה אשר הניעו להפקיר עצמו כליל למען פרסום והפצת דעתו הקדושה של רבו על ידי ספריו הנפלאים, למען יחיו את רבים מישראל.
ר' נחמן היה מעתיק את כתביו של מוהרנ"ת כדי להכינם לדפוס. מוהרנ"ת היה כותב במהירות עצומה, כך שהכתב לא היה ברור דיו בכדי להגישו למדפיסים. והיה ר' נחמן מטולטשין עושה מלאכה זו, ומעתיק בבהירות את תורות רבו. הוא היה מרגיש חיות נפלאה ודבקות עצומה בעת כתבו.
כדאי להעתיק מדברי בנו הגדול ר' אברהם הכותב על אביו:

"בכל אנשי מוהרנ"ת ז"ל לא נמצא משרת ומשמש ודבוק למוהרנ"ת כמוהו (ר' נחמן מטולטשין)... וברוב הרגשתו את דברי מוהרנ"ת, הפקיר את עצמו מנעוריו שלא רצה לחשוב כלל בעסקי מלאכה ועבודה גשמיית, והלך אליו רגלי שני פעמים בכל חודש כדי לשמוע מפיו הק' דברי אלקים חיים שקיבל מרבינו ז"ל".

התנוצצות אלקות

"וברוב הרגשת אבי ז"ל שזכה להרגיש בהם" ממשיך ר' אברהם ב"ר נחמן "קיבל על עצמו עניות מופלג ועצום כמה שנים, וטרח ויגע להעתיק כל הששה כרכים באופן שיהיו ראויים לדפוס מהם, כי מכתיבת מוהרנ"ת ז"ל ברוב מהירותו נדבקו הרבה מהאותיות זה לזה עד שהיה קשה להדפיס מהם, ולא קיבל על זה פרס ומעות ממוהרנ"ת ז"ל אפילו פרוטה אחת..."

"ושמעתי מאתו שבעת גמרו את כתיבת ספרי ליקוטי הלכות שאל אותו פעם אחת מוהרנ"ת ז"ל: ההרגשת בספרי התנוצצות אלקות?... והשיב לו: הן".

"כמה פעמים ברוב הרגשתו והתנוצצות אלוקות שזרחה עליו, מחמת זה הוכרח להניח את הקולמוס מתוך ידו ולפסוק לגמרי מהכתיבה---" (שיחות וסיפורים עמ' קלו).

הזכות להצטרף עם מוהרנ"ת

בקיץ שנת ת"ר, ומוהרנ"ת כבר הגיע לגיל ששים, וכוחותיו לא היו עמו, ביקש מתלמידו ר' נחמן להתלוות אליו ללמברג ולבראד למען ההדפסה. הגם שהיתה זו נסיעה קשה ומפרכת, השיב ר' נחמן ללא היסוס:

"הלואי תהיה לי הזכות שתיקחו אותי עמכם".

ואכן כל ימיו שמח ר' נחמן על שנסע אז עם מוהרנ"ת.

הסתר דבר...

מוהרנ"ת ותלמידו הנאמן ר' נחמן מטולטשין יצאו לדרך. תחנתם הראשונה היתה ברדיטשוב. משם כתב מוהרנ"ת לחסידי ברסלב האמידים בטשהערין וקרימנטשוק, בכדי להודיע להם על נסיעתו וציפיותיו מהם למען בית רבינו ותורתו הקדושה.

עוד בחורף שעבר כשביקר אצלם, הודיע להם מוהרנ"ת על הצורך הדחוף להדפיס, וכי בזה תלוי כל המשך השארתו של רבינו לנצח. עתה הוא ביקש מהם לקיים את הבטחותיהם ולשלוח לו תמיכה כספית.

יש לציין כי בכל התכתבותו של מוהרנ"ת בתקופה זו, הוא לא הזכיר אף פעם בגלוי את הדפסת הספרים. אחרי כל ההלשנות נגדו במשך ימי התלאות, הוא פעל עתה

בזהירות רבה ביותר. בפרט עם הגזירות החדשו"ת של הצאר בקשר לצנזורה משנת תקצ"ז (1837), שבעקבותיהן נהיה המצב מסוכן פי כמה.
מוהרנ"ת הזהיר מאד שישמרו על כתביו שלא יפלו בידי זרים (ראה עלים לתרופה שלה). הוא אף השתמש ברמזים בכל הנוגע להדפסה: "העסק שלנו" "סחורתינו" וכד' היה מכנה את מפעל ההדפסה. ולר' נחמן עצמו התייחס מוהרנ"ת כ"סוחר"... בעת ששלח מוהרנ"ת דוגמאות של עמודים מודפסים הוא נתן הוראות מפורשו"ת שלא יראו אותם לאף אחד חוץ מאנ"ש.

בגבול פולין

מברדיטשוב, פנו מוהרנ"ת ור' נחמן לנסוע לרדוויל, משם היה בדעתם לעבור את הגבול לתוך פולין לאזור שהיה נתון בשליטה אוסטריה. מוהרנ"ת היה מודע היטב כי מניעות ועיכובים הינם חלק בלתי נפרד מהדפסת ספרי רבינו, וכי כל הזמן מתגלים מניעות ומכשולות חדשים על כל צעד ושעל, ובפרט שלעבור את הגבול היה דבר הכרוך בקשיים וסכנות באופן הרגיל. מאז המרד של הפולנים ב-תק"צ (1830) גם רוסיה וגם אוסטריה ספחו אליהם חלקים גדולים מפולין, הם הקפידו על שמירה מעולה בגבולות מפחד של שאיפות לאומיות פולניות ותמיד חששו מהמורדים הפולנים שהוגלו.
מוהרנ"ת נתקל בקשיים בגבול. לבסוף הרשו לו לעבור, בעוד את ר' נחמן תלמידו עכבו ולא נתנו לו להמשיך עם מוהרנ"ת לתוך פולין. מוהרנ"ת מצא את עצמו בודד. בתחילה אף לא ידע לאן לפנות, עד שנתוודע לאיזה קרוב משפחה, שסייע בידו להגיע לעיר הגדולה בראד, ולמצוא שם אכסניה.
הוא הגיע לשם ביום ג', כאשר לשמחתו הרבה הצטרף אליו ר' נחמן, יומיים לאחר מכן.

* * *

פרק מג - בבראד ולמברג

קבלת פנים לבבית בבראד

שלושים שנה עברו מאז הסתלקות רבינו, ותורתו התחילה להתפשט לארצות ליטא, רייסין, פולין ואפילו עד ארץ ישראל הגיעה. גם לבראד, אחד המחוזות הגדולים והמפוארים בכל גליציה, חדרה תורת רבינו. מוהרנ"ת התקבל שם בכבוד ע"י כל חוגי הקהילה, חסידים ומתנגדים כאחד, צעירים כזקנים. שמעו של מוהרנ"ת הגיע אליהם, וששו לקראתו.

הערצתו של השרף מסטרעליסק

באותה עת חיו שם עדיין כמה מתלמידי השרף מסטרליסק, הללו קבלו אותו בחביבות ובהערצה רבה, וספרו לו שרבם השרף היה אומר לעצמו תדיר:
"איך אתה יכול לומר תורה אם יש ליקוטי מוהר"ן בעולם?!"...
הם לא זזו מלחבבו עד שקראו לעברו: "אילו היה רבי אורי חי, היה נושא הכלים שלכם למרחץ!"...
מוהרנ"ת התפעל מהם ואמר, ודיבר בשבחה של אותה חבורת חסידים.(ראה שיח שרפי קודש א תקפ"ו).
מוהרנ"ת שבת בבראד, כאשר נוכחתו שם גרמה לשמחה לכל בני המקום. הוא אמר שם כמה מתורות רבינו. השומעים התלהבו מאד ואמרו למוהרנ"ת שהחיה אותם ממש.
אולם מעות לא הצליח לאסוף מהם, כפי שהעיר במכתב לר' יצחק בנו: "רוב החסידים דשם קבלוני בכבוד גדול, רק מעות לא הוצאתי משם"...

ללמברג

אחרי שבת, יצא מוהרנ"ת ללמברג, והגיע לשם ביום ג'.
הוא שהה שם קצת יותר משבועיים ימים, וניסה ליצור קשרים עם אחד היהודים משם, שיוכל לפקח על ההדפסה. הוא ביקר ליום אחד בעיירה הסמוכה, זאלקווי, עיר מולדת אבותיו, אולם לאכזבתו לא פעל שם הרבה בענין ההדפסה או גיוס הכספים. אך הוא אמר שם מתורתו של רבינו, ושמח שהצליח לעשו"ת כן במקום שדרו שם אבותיו.
גם בלמברג לא פעלו כמעט כלום, ואחד האנשים המרכזיים, עמו רצה מוהרנ"ת לפתוח קשר בענין ההדפסה, נעדר אז מביתו. ואמנם כשהלה חזר לביתו הוא הסכים לקבל על עצמו לפקח על ההדפסה.

ליקוטי עצות-ראשית ההדפסה

מוהרנ"ת החליט להתחיל בראשונה בהדפסת ספרו "ליקוטי עצות", שכולו הוא עצות והדרכות מעשיות בעבודת ה' על פי תורות רבינו.
בשנת תקס"ה (1805) הורה לו רבינו להכין קיצור תורותיו עם דגש על העצות המעשיות שיש בהן. התוצאה מהוראת רבינו זו היתה בדמות הספר "קיצור ליקוטי מוהר"ן" שנדפס בשנת תקע"א (1811), כשנה לאחר הסתלקות רבינו.
בשנת תקפ"ו (1826) סידר מוהרנ"ת את העצות המלוקטות לפי נושאים, והוסיף עוד קטעים מליקוטי מוהר"ן ומשיחותיו של רבינו (ראה פרק לא).לספרו זה הוא קרא "ליקוטי עצות": ליקוט עצות והדרכות בעבודתו ית' מובנות ושוות לכל נפש.

לא לחינם בחר מוהרנ"ת בספר זה להדפיסו ראשונה לאחר שנים רבות של הפסק, כי ספר זה הוא כפתח ושער להכנס דרכו בצורה קלה לבית מדרשו של רבינו.

שבירת הגוף בשביל השי"ת

מוהרנ"ת ניצל את שהותו בלמברג לצורך ההדפסה, כדי לבקר את אחד הרופאים שטפל ברבינו בהיותו שם בשנת תקס"ח (1808) לצורך התרפאותו ממחלתו, שהחלה אז לקנן בו. מוהרנ"ת ששקד כל ימיו לשמוע עוד ועוד מאמרות פי רבינו, החשיב לריוח גדול עבורו לשמוע גם שיחה קלה זו שערך רבינו עם רופאו לפני למעלה משלושים שנה.

ואכן לאחר חיפוש רב, איתר מוהרנ"ת את הרופא. לפלא שהלה שזכר עדיין את רבינו, השיב: "כבר זמן רב עבר מאותה פגישה, ואיני זוכר היטב את כל הדו-שיח, רק זאת אני זוכר שאמרתי לרבכם, שרואה אני בו שהיה לו מטבעו גוף בריא וחזק מאד, אולם הוא עמל וייגע הרבה, ושבר אותו לגמרי---" ועוד היה זכור לו לאותו רופא שאמר, שמקול דפיקות הפאנטאפיל (נעלי בית) של רבינו היה נשמע חכמה ופקחות.(שיח שרפי קודש ג קסב).

* * *

עינים צופיות

בלמברג, כבשאר ערים, נהוג היה שכל אורח חשוב שבא לעיר היה אומר תורה. אולם מוהרנ"ת סירב לומר תורה. לבסוף אמר תורה רק רב העיר, שהיה נוכח שם, שלא מצאה חן במיוחד בעיני מוהרנ"ת. הרב הזמין את מוהרנ"ת ותלמידו ר' נחמן מטולטשין להתארח על שולחנו, אולם מוהרנ"ת שוב סירב. הדבר הפליא את ר' נחמן: הלא דרכו של רבינו היתה לא להתעקש על שום דבר ומדוע עומד כאן מוהרנ"ת על דעתו?

כששאל את מוהרנ"ת על הנהגתו זו, השיבו בלשון הפסוק (משלי כ"ג-ו'): "אל תלחם את לחם רע עין" (כלומר קמצן). ר' נחמן לא ירד עדיין לעומקן של דברים.

רק כעבור שנה, כשחזר ר' נחמן ללמברג לאסוף את ספרי הליקוטי עצות, הוא הזכיר את מאמר מוהרנ"ת ואת הפסוק שנקב אודות רב העיר, לכמה מתושבי למברג. הללו התפלאו מרוח קדשו של מוהרנ"ת שידע מעצמו על דבר קמצנותו של הרב...

בצוותא עם הרה"ק מקאצק

בעת שהיה מוהרנ"ת בלמברג, שהה שם גם הרה"ק מקאצק שבא להתרפא ממחלת הריאה. האדמו"ר מקאצק היה סגור ומסוגר בחדרו, ולא הניחו לשום אדם להכנס אליו, כי מפאת מחלתו אסור היה לו לדבר עם איש. עמו נתלוה אז הרה"ק בעל החידושי

הרי"ם מגור, ועוד אחד מגדולי תלמידיו. מוהרנ"ת חפץ מאד לראות את הצדיק מקאצק שהתפרסם בקדושתו הרבה ובעומק בינתו.
מוהרנ"ת הופיע במקום אכסנייתו, וביקש מהמקורבים שיכניסוהו אליו. בתחילה סרבו, אולם מוהרנ"ת בהשתוקקו מאד להכנס, ביקש להודיע לרבם שתלמידו של בעל ה"ליקוטי מוהר"ן" רוצה להכנס.
בשמוע זאת הרבי מקאצק, ציוה מיד להכניסו אליו. הוא ישב ושוחח עמו שעה ארוכה.
לתמיהת החסידים איך דיבר עמו זמן כה רב בעת חליו הקשה, ענה הרה"ק מקאצק:
"האברך הזה הוא עילוי בחסידות" (שיח שרפי קודש א תרפו).או בנוסח אחר: "ראיתי מצח (מוח) מזהיר תחת כובע פשוט".

ללא מסמכים

למרות קבלת הפנים החמה לה זכו מוהרנ"ת ותלמידו בבראד ובלמברג, לא חשו הם עצמם בנוח בעיר, משום שלא היו להם המסמכים הדרושים לאנשים זרים בעיר. השוטרים היו עורכים לעתים ביקורי פתע, והאורחים היו נדרשים להראות מסמכי נסיעה תקפים, כאלה לא היו בידי מוהרנ"ת ור' נחמן מטולטשין.
כששאל אותם בעל הפונדק אם יש להם דרכונים, השיב ר' נחמן בתמיהה: "וכי אנשים נוסעים כיום בלי דרכון?" בעל הפונדק לא חקר אותם יותר, אולם הם החלו לנהוג זהירות יתירה, ונשארו בפונדק מבודדים. וגם כשיצאו למקוה ולבית הכנסת, פסעו דרך רחובות צדדיים וסימטאות.

נסיעה קשה ומייגעת

הנסיעה הזאת היתה ארוכה ומיגעת ולא נשאה פירות רבים. מוהרנ"ת שהה הרבה זמן בדרכים באותה שנה. תחילה עקב נסיעתו השנתית הרגילה לטשהערין, קרימנטשוק ואומאן, וכעת לבראד וללמברג. כל אלה התישו את כוחו. אולם הוא שמח מכך שלפחות מצא מקום חדש שם יוכל להדפיס את ספרי רבינו ולהוציאם לאור עולם. את שמחתו זו הוא מביע באחת ההלכות שכתב באותו קיץ בה קשר את הרעיונות של ספרי צדיקים, המצאות חדשו"ת כמו הדפוס, נסיעה של גלות והתיקון לאמונה נפולה:

חכמות האומנין מקורן בחכמת התורה

"כל חכמת האמנות של כל האומנין שבעולם כולם נמשכין בשרשן מחכמת התורה, כי התורה היתה כלי אומנותו של יוצר בראשית, כמו שכתוב 'ואהיה אצלו אמון' אל תקרי אמון אלא אומן... אבל השי"ת ברא את העולם בכוונה שיהיה העולם דייקא מחוסר תיקון, ושהאדם דייקא יתקן הכל כמו שכתוב 'אשר ברא אלוקים לעשות', דהיינו שהשם

ברא את כל העולם ומלואו- 'לעשות', שהאדם יעשה בכל דבר מלאכות ואומנות הרבה שעי"ז דייקא יהיה כל תיקון הבריאה. וכמו שאמרו רז"ל במדרש: החיטים צריכים לטחון, התורמסין צריכין תיקון וכו', וכמו שרואין בחוש שאין שום דבר שברא השי"ת שנוכל להשתמש בו לצרכנו בלי שיעשה בו האדם כמה עשיות ומלאכות ותיקונים, כגון החיטים אי אפשר לאכול רק ע"י טחינה ורקידה ואפיה... וכן במלבושים, אי אפשר ללבוש הפשתן והצמר רק ע"י כמה וכמה מלאכות ואומנות שונות. וכן בכל דבר שבעולם".

"ובכל פעם, בכל דור ודור נתחדשים כמה וכמה חכמות ותחבולות בענין האומנות וכלי האומנות למהר להוציא כלי למעשהו (שהוא מה שעושין תחבולות הרבה שקורין "מאשינען") וכל אלו האומנות והתחבולות וכליהם שיש בהם חכמה גדולה, כולם נמשכין מחכמות התורה, וכל חיותם וקיומם הוא ע"י אמונת חכמים".

ע"י הצדיקים נמשך חיות לבעלי האומנות

"כי החכמים האמיתים שבכל דור ודור מתייגעים וטורחים בכל פעם להשלים את התורה, לחדש בה חידושים אמיתיים ולהרבות ספרים אין קץ בתורה. נמצא שהצדיקים החכמים האמיתיים עושים כמה אומנויות ומלאכות נוראות בתורה, ומשם נמשך הכח והחיות לכל בעלי אומנות ומלאכות בגשמיות, שכל חכמות האומנות ותחבולות שלהם, הכל נמשך מאומנות החכמים האמיתיים שמחדשים בתורה כנ"ל..."

"וזה בחינת מלאכת המשכן, כי כל המלאכות שבעולם כלולים בל"ט מלאכות, ול"ט מלאכות ממשכן גמרינן... כי מלאכת המשכן הוא תיקון וקיום וחיות של כל המלאכות והאומנות שבעולם. כי עיקר כל מלאכת המשכן היה לתקן פגם האמונה... כי מאחר שנותן את אשר לו לנדבת המשכן בשביל השי"ת, נמצא שמאמין בו יתברך שברא הכל והוא צוה לבנות המשכן. וע"י כל האמנים ובעלי המלאכות שעסקו במלאכת המשכן, עי"ז תקנו בחינת אמונת חכמים, כי חזרו להאמין שכל האומנות והמלאכות שבעולם כולם שרשם בתורה כי נמשכים מחכמת החכמים אמיתיים המחדשים בתורה"...

הנסיעות והטלטולים-לתקן האמונה

"וזה בחינת (במדבר ל"ג ב') 'ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם על פי ה' ואלה מסעיהם למוצאיהם'. כי כל הנסיעות של ישראל הם בשביל קלקול האמונה על שאמרו אלה אלוקיך ישראל (חטא העגל) (ראה ליקוטי מוהר"ן סי' מ').וכל זה בחינת פגם אמונת חכמים שאינם רוצים לילך בדרך החכמים הצדיקים האמיתיים, ואומרים שהם בעצמם יודעים דרך ה', דרך התורה, עד שבאים לכפירות גמורות... וזהו בחינת הגלויות שישראל

גולים ומטלטלים... הכל מחמת קלקול האמונה שעיקרה אמונת חכמים. אבל באמת כונת השי"ת לטובה, כי כל הטלטולים והגלויות והנסיעות לדרכים, הכל בשביל שיזכור כל אחד לשוב בתשובה שלימה על פגם אמונת חכמים..."

"יש מקומות שבא לשם שהם רחוקים מאד מהשם, בפרט שרובם או כולם עכו"ם וגם עם ה' המעורבים ביניהם לומדים ממעשיהם וכו'. ע"כ גם האיש הכשר הגולה ומטולטל ביניהם לא היה לו כח להתחזק... לולי ה' עוזרו בכח הצדיקי אמת שמאמין בהם. וע"כ כשהוא בדרך... אזי צריך להתחזק מאד באמונת חכמים ולשוב בתשובה גמורה, ועי"ז מתקן פגם אמונת חכמים..."

"ועי"ז בעצמו עולין כל המקומות שגלה ונתפזר שם למקומם ושרשם, שהוא נקודת אבן שתיה, שממנה הושתת העולם... שמשם נמשך כל גבול וגבול של כל אקלים ומדינה ועיר ועיר ושל כל מקום שבעולם וכו'. אבל כל אלו הגבולות והצמצומים של כל מדינה ושל כל מקום צריכין לחזור לשרשם לקודש הקדשים, לאבן שתיה, ולהכלל שם יחד בתכלית האחדות עד שיהיו נכללין בשרשם בהבורא הכל ית', כי כשיש מחלוקת וחילוק ביניהם, משם מתגברים המצרים שמהם כל הצרים..."

משה רבינו עשה מהנסיעות-תורה

"וזה 'ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם על פי ה''. וזה 'ויכתוב' דייקא, שמשה רבינו בגודל עוצם כוחו הכניס בישראל תשובה על אמונת חכמים כ"כ עד שכתב בתוך ספר התורה הקדושה את כל הנסיעות של ישראל, נמצא שעשה מהנסיעות של ישראל ספר תורה וכו'".

"וזהו 'ושים באזני יהושע' וכו' שיזכור זאת וימסור זאת לדורות... כי כן בכל דור ודור שכל מה שבחינת עמלק מתגבר כנגד האמונה הק' והעיקר כנגד אמונת חכמים להסתיר ולהעלים האמת לאמיתו-השי"ת ברחמיו, והצדיקים האמיתיים לוחמים כנגדו ומכניסים הרהורי תשובה בישראל עד שנמצאים בכל דור ודור אנשים כשרים באמת שמתקרבים לצדיקים אמיתיים במסירות נפש ושבים בתשובה על פגם אמונת חכמים, שעי"ז נתוספים בכל פעם ספרים רבים בתורה... שעי"ז נמתק הכל".

* * *

תיקון נשמות בביהכ"נ של ר' העניך

כשחזר מוהרנ"ת מלמברג לבראד, הלך לבקר בבית המדרש המפורסם של ר' העניך. מקובל כי פעם אחת למדו שני גיסים בצוותא באותו בית הכנסת. תוך כדי הלימוד התחילו להתווכח, עד שמריתחא דאורייתא היכו זה את זה בגמרות שלהם. מוהרנ"ת

היה מיוצאי חלציהם של אותם שני גיסים, הוא היה מצווה ועומד מפי רבינו לתקן את פגם אבותיו...
באותה הזדמנות כשהיה מוהרנ"ת בבראד, נטל על עצמו את המשימה הקדושה לתקן את הנשמות הללו.
מוהרנ"ת בקש לבשל לו מרק, נכנס לבית המדרש של ר' העניך, קידש עצמו בסילודין, ושהה שם כמה שעות, עשה מה שעשה ברום בינתו הקדושה לתיקון נשמת אבותיו, עד שביצע את מה שקיבל על עצמו.
לאחר מכן הוא יצא אל העם בפנים נלהבות, ודיבר על ענין "בעל השדה" שמתקן נשמות.
* * *

תורת רבינו בבראד

מוהרנ"ת הגיש לקהילה את ספרי ה"סיפורי מעשיות" וה"ליקוטי תפילות". חלק מאנשי המקום כבר זכו לראות את הספרים כמה שנים קודם לכן, ואילו רוב הקהל לא היו מודעים עדיין לקיומם, כאשר גם העתק בודד של הספר ליקוטי מוהר"ן היה מונח, כשהוא מעלה אבק, בקרן זוית של בהמ"ד.
כמה אנשים התחילו מיד ללמוד בו, ובקשו ממוהרנ"ת שיבאר להם את הקטעים הקשים יותר. מוהרנ"ת כ"כ שמח על שנזדמן לו לדבר בגלוי מרבינו ולהפיץ את תורתו ברבים בארץ רחוקה, עד שמרוב שמחה רקד באותה שבת חזון, דבר שהוא לא זכר שעשה כל ימיו, לרקוד כל כך בליל שבת זה.

עם בני הנעורים בתשעה באב

מוהרנ"ת נשאר בבראד עד אחרי ט' באב. מעודו נהג מוהרנ"ת להסתגר בחדרו מערב ט' באב עד חצות יום הצום, לבכות בדמעות שליש על חורבן הבית ועל העלמה הגדולה של הצדיק האמת. גם באותה שנה בהיותו בבראד לא שינה ממנהגו.
כשיצא מחדרו, ישב עם בני הנעורים בבית המדרש ודיבר עמם מרבינו ומדרכו הטהורה ומעניני תכלית העולם, עד סיום הצום. הם ישבו ושמו אזנם כאפרכסת לשמוע את דבריו היקרים, מבלי לאבד מילה אחת.
לאחר מכן פנו ואמרו לו בבדיחותא: "קלקלת את היום טוב שלנו"... כי מנהגם היה לאחר חצות היום לזרוק זה על זה איצטרובלים (מיני צמחים מעצי סרק), ומוהרנ"ת על ידי דיבוריו הנפלאים כמו הוציאם לגמרי מהעולם הזה, עד ששכחו היכן הם נמצאים... אחרי הצום ליוו בני הנעורים את מוהרנ"ת לאכסנייתו בהערצה רבה.

כשמוהרנ"ת אך נגס ממאכלו, התחילו לחטוף "שיריים", כנהוג בשולחן האדמורי"ם. הדבר לא היה לרוחו, אך הוא לא הגיב מאומה. לאחר מכן הודה לה' שזה קרה לו בזקנותו, כי אילו היה קורה לו כן בצעירותו, לא היה מצליח להבליג, כפי הצער והסלידה שהיו לו מכך.

זה בשביל התפילות שלכם...

בכל הימים האלה דבקו בו צעירי העיר ולא עזבו אותו עד שיצא מבראד. הם הלכו אחריו לכל מקום! וניצלו כל רגע שנמצא עדיין עמם.

כשמוהרנ"ת יצא מבראד בעגלתו, הלכו אחריו תושבי העיר ברגל כשש וחצי קילומטר, עד שהגיעו לגבול. שם נתאספו צעירים וזקנים, פשוטי העם לצד רבנים חשובים, כולם ליוו אותו. כששמע אחד בקהל שמוהרנ"ת כתב את הספר ליקוטי תפילות, נפל לרגליו ונשק אותם וקרא: "זה בשביל התפילות שלכם!"...

מוהרנ"ת מתאר מעט במכתבו לאנשי שלומינו:

חבורת "הניעור בלילה"

"אתמול ליוו אותי מבראד חסידים הרבה וגדולי החשובים שבהם עד חוץ לעיר, והרבה מהם ליוו אותי ונסעו עמי עד הגרענ"ץ (גבול). ובדרך משכו והוציאו ממני דיבורים הרבה ותורות הרבה מתורתו הקדושה... ונבהלו ונרעדו מאד".

"אחר כך בעוצם תשוקתם פתחתי פי בחסדו וישועתו ית' וספרתי להם איך נאמרה התורה הקדושה "הניעור בלילה" (ליקוטי מוהר"ן סי' נ"ב-ראה פרק ה'), 1 0 ואמרתי לפניהם כל התורה הנוראה הזאת, והודעתי להם האמת שרבינו ז"ל הזהיר מאד את בני הנעורים לפרש שיחתו בכל יום ויום ובפרט בלילה בדרך יחידי, עד שיכולים לזכות עי"ז להכלל בחיוב המציאות... וכמה מבני הנעורים הלכו בצד העגלה ואחריה... וכולם עמדו מרעיד ומשתומם תסמר שערות בשרם, כמעט שיצאה נפשם..."

תושבי העיר התעוררו כל כך עד שהקימו חבורה בשם "הניעור בלילה". לקיים את עצת רבינו זו של ההתבודדות בלילה. בשנים מאוחרות יותר, כשר' נחמן מטולטשין חזר לבראד ולמברג בכדי לפקח על ההדפסה, פגש בחבורה זו שהמשיכו עדיין במלוא ההתלהבות בעבודותיהם הקדושות.

* * *

חזרה לאוקראינה

ביום ד' לאחר תשעה באב, עברו מוהרנ"ת ור' נחמן את גבול פולין חזרה לאוקראינה, ושבתו את 'שבת נחמו' בעיר קרמניץ, ששם כיהן בשעתו ברבנות הגאון ר' דוד צבי, חותנו של מוהרנ"ת.

מוהרנ"ת התקבל בכבוד ובחום ע"י משפחתו של ר' דוד צבי וכלל תושבי העיר, חרף כל ההתנגדות שסבל ממשפחתו בשנים הקודמות.

מקרמניץ הוא המשיך לאוסטראה, שם הוא ביקר כמה קרובים של רבינו. הוא המשיך לברדיטשוב, ומשם לאומאן.

הבע"ד אורב בכל העולם...

את סיכום נסיעה זו כותב מוהרנ"ת לאנשי שלומינו:

"והנה אהובי אחי ורעי, אוהבים דבקים מאח, אוהבים ורעים בעלמא דין ובעלמא דאתי לנצח. אם אמרתי אספרה לכם אפס קצה מעוצם נפלאות חסדו ופלאי פלאותיו שהשם יתברך עושה עמנו ובפרט עמי העני והאביון בכל יום ויום ובפרט בנסיעה הזאת יקצרו המון יריעות. ואם כי מכבר ידעתי והאמנתי ודברתי הרבה בזה, שאורו הקדוש לא יכבה חס ושלום בשום אופן, ומים רבים לא יוכלו לכבות אור אמת קדוש ונורא ונהרות לא ישטפוה, עם כל זה בעיני ראיתי קצת, והיותר אני מאמין בעזרת השם, על כן לא אוכל להתאפק מלספר לכם מעט דמעט כדי להיות מודה על העבר ולצעוק לעתיד לבוא..."

"ואתמול ליוו אותי מבראד חסידים הרבה וגדולי החשובים עד חוץ לעיר... הודעתי להם האמת שרבינו ז"ל הזהיר מאד לבני הנעורים לפרש שיחתו ית' בכל יום ויום ובפרט בלילה ובדרך יחידי... ועדיין מתורתו אנו רחוקים. ואני צועק בליבי כל העת על הימים שעברו, כמה שנים שלא זכיתי לקיים זאת מרבוי המניעות, אבל אני משמח עצמי על המעט דמעט שזכיתי לפעמים לקיים מעט מזה. 1 ואשרי הזוכה להתבודדות אפילו ביום, אבל אשרי ואשרי הזוכה לקיים בפשיטות הניעור בלילה, יהי חלקנו עמהם לעולם".

"עדיין האורב יושב בחדר ובחדרי חדרים וגם באתגליא אצל כל אחד ואחד. כן הוא בבראד ובלמברג ובכל המדינות שבעולם הזה, עולם השפל, עולם העשיה, עולם שכל יצורי קדם צריכין לעבור בו ולסבול מה שיסבול, ולהתנסות ולהצטרף בזה העולם המעשה והנסיון דוקא, אשר בכל יום ואפילו בכל רגע אורבים עליו כמו שאורבים, ואי אפשר להנצל מזה כי אם ע"י התורה הקדושה ועל ידי התפילה, והעיקר ע"י התבודדות ושיחה בינו לבין קונו".(עלים לתרופה שיז).

בדרכו לאומאן, כתב מוהרנ"ת אגרות לבניו, וכן לבנו הצעיר נחמן, שבעוד שבוע יגיע למצוות. הוא כותב (באידיש ותורגם כאן ללשון הקודש):
"היום אתה עומד להתחיל להניח תפילין. הרי אתה כנולד מחדש! למען השי"ת הזכר והתבונן במה אתה מתחיל בזה. השלך מעליך את כל השטויות שהעסיקו אותך עד עתה... ועשה לעצמך לב חדש לטוב..." (עלים לתרופה שיט). 1
מוהרנ"ת הגיע לאומאן בתחילת אלול ונשאר שם לראש השנה תר"א.
* * *

פרק מד - ליקוטי עצות

להשלים את התורה-ע"י ההדפסה

ראשית שנת תר"א.
ראש השנה עבר. מוהרנ"ת חזר לביתו, לאחר יותר משלשה חודשים בדרכים. הוא היה שבע רצון ממאמציו להתחיל להדפיס מחדש את ספרי רבינו. כל רעיונותיו ומחשבותיו נתונים היו לרעיון ההדפסה שכבר החל להתגשם. מוהרנ"ת מקשר בהשגותיו הנעלות את כל עניני החגים הקדושים של חודש תשרי והמצוות הקדושו"ת עם עניני הדפסת הספרים שעיקרם הוא להאיר את העולם בתורת אמת:
"דברנו אתמול בסעודה שלישית" הוא כותב במכתבו הראשון לאחר ראש השנה "שכל בחינת סוכה וד' מינים הקדושים-הכל להשלים ולהוציא לאור הספרים הקדושים של הצדיקי אמת בכל דור שעי"ז נשלם התורה וכו', שבזה אנו עוסקים באלו הימים להשלים את התורה בשמיני עצרת ושמחת תורה, שהוא סוף גמר והתיקון של ראש השנה ויום הכיפורים כמובא בכונות [האריז"ל], וכל מצוות ד' מינים 'בידים'-להאיר ידי הסמיכה בידי הכתיבה (המובא בתורה חדי ר"ש) העוסקים בכתיבת יד ישראל, בפרט הכותבים ספרים קדושים של התורה הקדושה... להכניס בלבו ידיעת האמונה הקדושה... כפי שאנו מסיימים אחר נטילת לולב: 'למען דעת כל עמי הארץ כי ה' הוא האלקים...' והנענועים הקדושים הם בחי' תנועת הקולמוס באויר... (המובא בתורה חדי ר"ש לקו"א סי' ס"א) והג' מינים שאצל הלולב הם בחינת ג' אצבעין דאחזין בקולמוסא (המובא בתיקוני זהר תיקון כ"א)... ועי"ז זוכין לשמחה, בבחינת אור צדיקים ישמח, בבחינת זמן שמחתינו. ושלימות גמר השמחה ביותר הוא בשמחת תורה שאז משלימין התורה, וכל אחד נוטל ספר תורה בידו ושמח בה על חלקו בהשלמת התורה..." (עי' ליקוה"ל, פקדון ה' מ-מד).

צפיה לשמוע בשורה מלמברג

מוהרנ"ת ראה אז את כל תקוות חייו בהשלמת ההדפסה. אמנם בלמברג הרחוקה יש מישהו שנטל על עצמו לדאוג להדפסת הספרים, אך בלב מוהרנ"ת מקנן החשש כי בלי השגחה צמודה לא יוכל להתקדם הענין כדבעי, וגם עצם ההדפסה לא תהיה באיכות הראויה, בבחינת "ישכור פועלים ואל ישב עמהם"... (בבא מציעא כט ע"ב).

בתחילת החורף המתין מוהרנ"ת בקוצר רוח להודעה מלמברג, ועדיין לא הגיעה. לאחר המתנה ממושכת הגיעה הידיעה באמצע החורף מר' יעקב הרץ מבראד שנתמנה ע"י מוהרנ"ת לפקח על ההדפסה. הוא הודיעו על התקדמות כל שהיא בנידון.

עתה היה צורך לגייס כספים להשלמת המבצע הגדול. מוהרנ"ת החליט לנסוע לאומאן, טשהערין וקרמינטשוק למרות שאז כבר סבל מכאבי רגליים שהקשו על הנסיעה, לא התחשב בכך כלל, ויצא לאומאן.

עלי ההגהה ממרחקים...

באומאן קיבל מוהרנ"ת בשמחה כמה עמודי הגהה מהספר "ליקוטי עצות", לבו עלץ עליו מאד על שהוא רואה שוב בעיניו, לאחר כל מה שעבר עליו, כיצד ספרי רבינו מתחדשים ברוב פאר. הוא שלח אחד מעלי ההגהה לר' אברהם בער, נכדו של רבינו בטשהערין בצרוף לאגרת ששלח לו.

הוא פותח את מכתבו בשמחה גלויה: "לכו חזו מפעלות ה'... הביטו וראו והתמהו תמהו, מי האמין לשמועתינו שנזכה עתה, אחרי כל התלאות וההרפתקאות והצרות והרדיפות עד הנפש שעברו עלינו ובפרט ובפרט עלי, העני והאביון נבזה בעיניו נמאס, אשר כולם חרקו שינם עלי ביותר, וגם עדיין לא שב שנאתם וכו' עלי ביותר. עתה עתה בואו ברוכי ה' ושיתו לבכם היטב והביטו וראו ישועת השם וחסדו ונפלאותיו עדי אין קץ, שנזכה עתה לראות בעינינו עלה לדוגמא, אשר נחקקה במרחקים, מנוראות חידושי אדמו"ר ז"ל, להאיר ולגלות האמת בעולם, וכל המידות טובות, ולהנצל מכל המידות רעות, המבוארות שם בליקוטי עצות הזה... בדרך עצות נפלאות ונוראות והתחזקות עצום באמת עד אין סוף ואין תכלית וכו' גדולים מעשי ה', אילו פינו מלא שירה כים וכו'..."

נזכה לגמר הכרך הקטן הזה...

"וכאשר החל ה' להראות חסדו וטובו עם כלל ישראל ועמנו, כן יגמור בעדנו, שנזכה שיגמור שם הכרך הקטן הזה בשלום ושלוה ויתפשט בעולם, ויפיצו מעינותיו חוצה, עד

שנזכה בסמוך להתחיל ולגמור, להתחיל ולגמור וכו' עוד כמה ספריו הקדושים הנובעים מהם עדי יאיר אמיתת האמת בלב כל אחד ואחד מישראל".

"כי עדיין אנו צריכים ישועות ורחמים רבים לגמור כל הנ"ל ויותר, ולהנצל מכל שונאינו ורודפינו... ולה' הישועה והתקווה, שנזכה לשיש בישועתו תמיד. ועתה אני מבקש לבל תפרסמו הדבר לאיש זר, רק לאנשים כלבבינו, ולגנוז היטב הדף הרצוף פה ולהזהיר כל מי שתודיעו לו שיכסה הדבר, ולא יגלה לשום איש זר. ומובטחני שמאליהם יבינו בזה היטב".

"ומובטחני בטוב לבבכם כיוצא בכם, שבודאי תקיימו דברי בעצמכם ולהקדים עשיה לשמיעה, הן לשלוח מעות בשביל פרנסתי, הן בשביל עסק הקדוש הנ"ל שהוא זכות הרבים לדורות לעולמי עד ולנצח נצחים" (עלים לתרופה שלה).

* * *

ביכורים ותרומה נקראים 'ראשית'

אחרי פסח תר"א, התקרבה הדפסת ליקוטי עצות לסיומה. ר' אברהם בער ואחרים הבטיחו השתתפות כספית למוהרנ"ת עבורה, אולם עדיין לא קיימו את התחייבויותיהם. מוהרנ"ת יצטרך עוד מעט לפדות את הספרים מהמדפיס, אבל לא היה בידו את הסכום הנדרש. הוא חזר וכתב לר' אברהם בער:

"הנה כבר עבר הפסח... והיום ל"ו לספירה ואין קול ואין כסף, הן מאתך הן מאנ"ש... כפי מה שהבטיחו לי בפירוש... ואני כבר לויתי הרבה על הסך הזה, והנוגשים אצים ואיני יודע מה לעשות..."

"והנה אני עומד היום בעסק גדול שהתחלנו, וגם אני צריך להוציא הרבה לשלוח מפה הספרים, והוא הכרח גדול מכמה טעמים, ומצוה רבה בלי שיעור וזכות הרבים. והעיכוב רק מחמת ממון... ואיני יודע כלל מה לעשו"ת ועם מי להתייעץ בזה. ואני קורא על עצמי 'שקדתי ואהיה כציפור בודד על גג'. כי השי"ת יודע שבכל העסקים שגמרתי תהלה לא-ל בחסדו יתברך היתה כונתי לטובה, וגם עתה בהעסק שהתחלתי אשתקד כונתי רק לשמים למלאות רצון וחפץ זקנך אדמו"ר זצוק"ל, והוא זכות הרבים לדורות עולם..."

"ואתה עם ידידי ר' אבא הייתם לי לעזר גדול, והיום אתם מתרשלין...ואחרי שתהלה לאל השי"ת היה בעזרך, ות"ל הרוחת בחסדו ית', ראוי לך לתלות גם בזה, ולקבל עליך להיות לי לעזר גדול בעסק זה... ועתה אתה מתרשל כ"כ. ומעצמך תוכל להבין שאדרבה מחמת שהוצאת בימים האלה כ"כ על הבית וכו', אתה צריך להוציא גם על עסק מצוה ביותר ויותר, כי צריכין ליתן חלק השם יתברך מקודם, כמו שאנו רואין במצוות ביכורים

ותרומה שהם נקראים "ראשית", כי הראשית מכל מה שמזמין ה' להאדם צריכין ליתנו בשביל כבוד השי"ת בזריזות, בפרט בשביל עסקים אלו שהתחלנו לעסוק בהם, אשר אי אפשר לבאר כלל עד היכן מגיע זכות של כל העוזרים והתומכים אותי בזה"... (עלים לתרופה שמז).

נזכרתי מהחתונה של הז' בעטלער'ס

בקיץ תר"א נישאה בתו של ר' שכנא, בנו הבכור של מוהרנ"ת. היה זה עבור מוהרנ"ת שמחה גדולה, מפני שזו היתה החתונה הראשונה של נכדיו. הוא כותב: "נזכרתי בשמחת החתונה של הזוג הצעיר, בסיפור של רבינו על הז' בעטלערס".

אחרי רדיפות כאלו נדפיס שוב את הספרים...

באותה תקופה קיבל מוהרנ"ת הודעה על התקדמות ההדפסה, אבל הוא לא הסתפק בכך, הוא היה רוצה לראות הספק גדול יותר... הוא שלח את ר' נחמן מטולטשין להביא את ההעתקים הראשונים של הספר. בפעם הזאת דאגו לצייד את ר' נחמן במסמכים כשרים בכדי שלא יתקל בקשיים מיותרים בגבול ובתוך מחוז גליציה.

בחודש מנחם אב יצא מוהרנ"ת לנסיעתו הקייצית לאיזור טשהערין, והוא עבר דרך אומאן. בדרך נסיעתו בהיותו באומאן קיבל כמה העתקים לא כרוכים של ספרו ליקוטי עצות. שמחתו לא היתה שלמה מחמת ריבוי הטעויות שמצא שם.

הוא כותב לבנו ר' יצחק:

"באתי לפה אומאן, סמוך לחצי הלילה, ומצאתי ב' מכתבים מאתך עם הקונטרסים, והיו לי לנחת גדול. אך צערי גדול מאד מריבוי הטעותים והטשטושים שיש שם. אך אעפ"כ בודאי הוא חסד נפלא וישועה רבה שזכינו אחר הרעש שעבר התנוצצות ישועה כזאת... מי היה מאמין שאחרי כל כך הרבה רדיפות נדפיס שוב את הספרים!"

דאגת אב לבנים

גם בשהותו בדרכים לא מזניח מוהרנ"ת את חובתו להדריך ולחנך את צאצאיו ולהורות להם את הדרך הנכונה על כל צעד ושעל. מטשהערין הוא כותב לבנו ר' דוד צבי: "חזק בני, וחזק והלך בדרכי אדמו"ר הקדוש זצ"ל שהזהיר את כל אחד לפרש את שיחתו בכל יום בלשון אשכנז... הלא יש לך פנאי על הכל, כי ריחיים של פרנסה אינו תלוי בצוארך... חזק ואמץ לבך להתחיל מעתה לעסוק בזה, ולקבוע עיתים ושיעורים על כל דבר, דהיינו ללמוד פוסק בכל יום, ב' או ג' דפין לפחות, וללמוד חומש ונביאים וכתובים בכל יום, ולומר תהילים ותפילות בכל יום ולפרש שיחתך לפני השם בלשון אשכנז בכל יום..."

מוהרנ"ת גם מעורר ומחזק את שני בניו הצעירים יותר, ללמוד ולהתפלל כראוי. הם היו זקוקים לבגדים חדשים, ומוהרנ"ת כתב שידאג לצרכיהם: "אבל רק מה שביכולתי להשיג... אל תקוו לגדולות, אבל אתם תקבלו את מה שאתם צריכים" (עלים לתרופה שס).

בדרך חזרה מטשהערין, נסע מוהרנ"ת דרך אומאן, שם נשאר עד אחרי ר"ה של שנת תר"ב.

* * *

קבלת פנים חמה בלמברג

ר' נחמן מטולטשין שעסק במסירות נפש בהדפסת הספרים הקדושים, יצא כחודש אחרי סוכות ללמברג הרחוקה, לפקח על סיום ההדפסה והכריכה של ליקוטי עצות.

אנשי למברג קבלוהו בהערצה ובחום, כאשר הם "נאבקים" ביניהם מי יזכה להזמינו להתארח בביתו. לבסוף "התחלקו" ביניהם, כשלכל סעודה זכתה בו משפחה אחרת. הן בחול והן בשבת.

ר' נחמן מטולטשין שהיה מכונה גם "ר' נחמן חזן" ניחון בקול ערב ונעים במיוחד, ובבית מארחיו מיטיביו לא סרב להנעים מנגוני רבינו.

באחד השבתות בסעודת הבוקר הוא פצח פיו בנעימות רבה בניגונו של רבינו ל"אסדר לסעודתא". הנוכחים התענגו מאד למשמע השירה מלאת המתיקות וההתעוררות, ומרוב התלהבות יצאו כולם בריקודים ומחולות שנמשכו עד ערבו של יום השבת.

ר' נחמן שח כל העת מגדלותו של רבינו ודרכו ותורתו המיוחדת. היה זה ללא ספק חידוש עצום ביחס לסוגי "קבלות הפנים" להם היו רגילים חסידי ברסלב בשנים האחרונות.

בטשהערין ובטראהוויצא

באותו חורף נסע מוהרנ"ת לאומאן, שם נשאר עד אחרי שבת חנוכה. משם הוא כתב שוב לחסידים בטשהערין שיתרמו עבור ההדפסה וגם עבור נר התמיד על ציונו הקדוש של רבינו.

אחרי שבת חנוכה נסע לטראהוויצא, שם שהה כשבועיים ימים. הוא התוועד רבות עם אנשי שלומינו דשם, שח עמהם על רבינו ותורתו, עורר וחיזק אותם בעבודתו יתברך.

לאחר מכן הוא חזר לאומאן ונשאר שם עד אחרי ראש חודש שבט.

* * *

מזימותיהם השפלות של המשכילים

בהיותו באומאן, הראו למוהרנ"ת את כתביהם ופרסומיהם האחרונים של המשכילים, אשר עיקר מגמותיהם היה לסגור את בתי החינוך המתנהלים על טהרת הקודש ברוח ישראל סבא, ולהקים במקומם רשת בתי ספר חילוניים המטיפים לעקירת תורה ויהדות מישראל (ראה פרק לב).

במשך שנת תר"ב (1842) התעצם כוחם במאד, כאשר שר החינוך הרוסי האנטישמי אובורוב, מינה את המשכיל ד"ר מקס ליליינטל מגרמניה כמפקח כללי על כל בתי ספר היהודיים. מזימתו של ליליינטל היתה לכפות חילוניות על כל הנוער היהודי, דבר שהמשכילים ראו כחיובי ביותר. לפי טענתם יגרום הדבר להקל על סבלותה של יהדות רוסיה בכך שלא תהיה מובדלת מהחברה הרוסית הרחבה ויפסיקו לסבול מנגישו"ת הגויים.

אולם, כל גדולי ישראל האמיתיים מנהיגי הדור, התנגדו בכל תוקף לבתי הספר החדשים, ויצאו במלחמת חרמה נגדם. הם ידעו היטב מה מצפה לעם היהודי ממזימותיהם השפלות של אנשי השלטון וגרורותיהם המשכילים. הדבר ידרדר את הדור להתבוללות ולהטמעות בין הגויים רח"ל ואחריתה מי ישורנו, כאשר בעוו"ה התגלה ברבות הימים כי חששותיהם של מנהיגי הדור האמיתיים נכונים היו (כתוצאה מהחינוך הכפרני הגיעו לידי התבוללות ולהדרדרות מוסרית בכל הענינים).

מקובל, שבעת שהיה מוהרנ"ת מוציא חרבו מנדנה ללחום בשפתו ובעטו נגד אותם "שקאלעס" שנתייסדו בזמנו, היה מזדעזע ומתחלחל ופניו היו מחוירות מרוב צער ועגמת נפש עד כדי כך שסובביו חשבו שהנה עומדת נשמתו לפרוח מגופו... (שיח שרפי קודש ג' קסד).

עיקר האמונה-במה שאין השכל מבין

מוהרנ"ת צפה שסוג החינוך שעליו המליצו המשכילים יוביל לחורבן דת היהודית לדורי דורות. הוא חוזר שוב ושוב לנושא זה בהלכותיו. הוא כותב:

"אי אפשר לזכות לאמונה כי אם ע"י אמת... כי באמת עיקר האמונה הוא במה שאין השכל מבין, כי במה שהשכל מבין אינו נקרא אמונה, מאחר שמבין הדבר מדעתו. ומאחר שאינו מבין הדבר איך יבוא לאמונה... וע"כ עיקר האמונה הוא ע"י אמת. על כן צריך כל אחד, מי שרוצה לחוס על עצמו ועל נפש בניו ובנותיו ועל כל הדורות העתידין לצאת ממנו עד סוף כל הדורות, לבל יטעה את עצמו ח"ו. כי כל אחד אינו מטעה כי אם את עצמו, ודבר אלוקינו יקום לעד".

"ואע"פ שגם השקר כשמתלבש באמת אומר כך עד שאי אפשר להבין כלל בשום אופן, כי אם על ידי צעקה ושוועה הרבה להשם יתברך... והכלל, כשהאדם רוצה לזכות לאמונה שלימה בהשם יתברך ובצדיקי האמת ובאנשים כשרים, צריך לו להסתכל על האמת לאמיתו ולא יטעה את עצמו כלל. רק יסתכל על האמת באמת ואז בוודאי יזכה לאמונה שלימה..." (ליקוטי הלכות, פסח ז' א'-ג')

מטמאים הבל פיהם הק' של תשב"ר

תוך כדי כתיבתו מתלהב מוהרנ"ת ושופך לבו על גזירת ההשכלה:

"וע"כ ראוי לנו לבכות ולצעוק יום ולילה נבטוש רישא בכותלא דביתא, בת עמי חגרי שק, התפלשי באפרים, אבל יחיד עשי לך מספד תמרורים, על גודל השבר והצרה הגדולה הנשמעת בעולם, אשר עדיין לא היתה כזאת. אשר נתחברו בכמה מקומות כמה כתות רשעים גמורים מפורסמים ועשו לעצמן חברת חינוך נערים ללמד בני ישראל הקטנים חכמות חיצוניות ולשונות העכו"ם. והם מטמאים הבל פיהם הקדוש ועוקרים אותם בחייהם מקטנותם מהשי"ת ומן התורה, כי מרגילים אותם בדרכי העכו"ם ובמלבושיהם מנעוריהם, והם צודים נפשו"ת יקרות לפורחות לגיהנום..."

"אוי לנו כי שודדנו! אוי לנו על שברינו!... אשרי מי שזוכה בימים האלה להתרחק את עצמו ואת ביתו מהם... והשם ירחם על כלליות ישראל וימהר גאולתינו ויביא לנו את משיח צדקנו במהרה בימינו אמן" (ליקוטי הלכות, פסח, ז' י', ראה גם ליקוטי הלכות, פריה ורביה ה' כא)

זה לעומת זה עשה האלקים

הצלחת המשכילים לפרוץ בכרם ישראל סבא, פצעו את לבו הטהור של מוהרנ"ת, אשר החל ביתר שאת לפעול להוציא לאור עולם את ספרי רבינו, שהם משקל נגד הס"מ וחיילותיו. לכן נטל על עצמו את הנסיעה הקשה לבראד ולמברג, למרות זקנותו וחלישותו הרבה, ולאחר שהיה מותש עקב שנים קשו"ת של רדיפות איומות שעברו עליו.

ואכן לאחר שהניח את הבסיס להדפסה בבראד ובלמברג, שב מיד לאוקראינה, ועדיין לא חזר לביתו לנוח מתלאות הדרך, אלא יצא לתקופה ארוכה של כמה חדשים לנדוד על פני הערים והעיירות מקומות מגוריהם של חסידי ברסלב, בכדי לעוררם ולהתרימם למען צורך השעה של הפצת דעת דקדושה בעולם.

ר' נחמן מטולטשין נתבקש על ידי מוהרנ"ת לבוא מיד לאומאן, ולעמוד עמו בקשר ולהודיע לו על התקדמות ההדפסה שר' נחמן נטל את ביצועה על עצמו.

ברוך שהחיינו וקיימנו...

מוהרנ"ת שב לביתו בברסלב. והחל לשבוע נחת מהתקדמות ההדפסה. לא עבר זמן רב וכבר קיבל לידיו את הספר ליקוטי עצות הכרוך.

במכתבו לבנו ר' יצחק, הנושא את התאריך "יום ד', חמישה עשר בשבט, תר"ב" כותב מוהרנ"ת:

"מכתבך קבלתי עתה בהיותנו מסובים על השולחן אשר לפני ה' בזה היום חמישה עשר בשבט. ותהלה לאל יש קצת אורחים אצלינו עתה... ושמחנו במכתביך, ובפרט בהספר ליקוטי עצות שזכינו לראות... ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה..."

במשך חדשי החורף של אותה שנה, תר"ב, מופיעים במכתביו דברי שבח והודיה להשי"ת על כמה שמחות משפחתיות שזכה להן: ר' דוד צבי, נכדו, (בנו של ר' יצחק), הגיע לבר מצוה, בעוד שבנו השני של ר' יצחק, ר' מיכל, התחיל ללמוד חומש. באותה תקופה חגג גם שמחת ברית מילה, ואחרי כן פדיון הבן.

שאיפות ותקוות

למרות כל זאת עדיין לא ראה מוהרנ"ת הצלחה באיסוף הכספים אצל אנשי שלומינו, שכידוע היו הם עניים מרודים, וכן עבודת הדפוס עדיין לא עלתה יפה כמצופה, ומצד שני פרחה הפצתם הקלוקלת של כתבי המשכילים.

לבו של מוהרנ"ת נפל בקרבו. מה חפץ היה להפיץ בעולם יותר ויותר את הספרים הקדושים הכל כך חיוניים בשעה קשה זו. שאיפותיו היו גדולות ועצומות לא להסתפק בקיים אלא להוסיף אור יותר ויותר, אולם הוא ראה שאינו יכול לממש את השתוקקויותיו הלכה למעשה. כדרכו חיזק עצמו ולא נתן ליאוש להתגבר עליו, ובסביבות פסח של אותה שנה הוא עסק בהתלהבות בכתיבת אחת ההלכות הארוכות ביותר-בעלת מאה סעיפים-בנושא ברכות השחר. תוך כדי שיחה ארוכה על משמעות תפילת השחרית, הוא מגיע לנושא האמונה:

להוסיף אור וקדושה ודעת

"עיקר ענין קריאת-שמע הוא אמונת הרצון, שאנו מייחדים שמו ית' ומאמינים שהכל ברצונו ית'... וזה עיקר אור יום בחינת "ויקרא אלוקים לאור יום" (בראשית א'), שצריכין שבכל יום יאיר ביותר בתוספת אור קדושה ודעת כ"ש שם, כי עיקר הוא אמונה, דהיינו אמונת הרצון, וכל מה שאנו מעידין ומפרסמין שהוא ית' ברא הכל ומנהיג הכל ברצונו, עי"ז נתוסף אור וקדושה גדולה על האדם ועל כל העולם כולו ועל כל העולמות התלויים בו. כי כל מי שטועה ונתעה ח"ו אחר טעות הטבע, ואומר שמתנהג ח"ו בטבע, עליו

נאמר "חשך השמש בצאתו וירח לא יגיה אורו" (ישעיה יג), כי חשך עליהם היום, כי זה ידוע כי עיקר האור הוא אור הדעת האמיתי... ועיקר החכמה והדעת הוא לדעת האמת שהכל מתנהג ברצונו ית"' (ליקוטי הלכות, ברכות השחר ה' כח)

אוי לעינים שכך רואות!

בהתייחסותו למשכילים מחשיכי העולם, ממשיך מוהרנ"ת:

"וכמו שכל המחקרים בעצמן כותבים כמה פעמים בלי שיעור שעיקר החכמה הוא אמת, ומאחר שאנו רואים שהם פורקין עול תורה ומצוות בפרהסיא ובהצנע, עד שבסוף רובם ממירים דתם, בפרט בעתים הללו כאשר אנו רואין בעינינו כמעט בכל יום, אוי לעיניים שכך רואות! איך יפצה פיהם שהם חפצים באמת!"

עושה חדשו"ת בכל עת

"הכלל שעיקר האור יום הוא אור דעת האמתי... צריכין להאמין שאין הקב"ה עושה דבר אחד שתי פעמים, מכ"ש פעמים אין מספר. שמיום בריאת שמים וארץ הוא מעביר יום ומביא לילה וכו' גולל אור וכו' בכל יום ויום בחכמה נפלאה כזאת. ומי בער ולא ידע, וכסיל לא יבין את זאת! איך שייך שחכם כזה יעשה חכמה נפלאה כזאת פעמים אין מספר בלי התחדשו"ת נפלא בכל פעם?! אך באמת אנו מאמינים שהוא ית' עושה חדשו"ת בכל עת, ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית... ואנו צריכין לעורר עצמנו בכל יום ויום..." (שם)

העיקר הוא הספרים המביאים לידי מעשה...

בהלכה שכתב בתקופה ההיא, ישנה התייחסות ברורה לעסקו אז בהדפסת הליקוטי עצות:

"וזה מעלת המסייע בצדקתו להדפיס חידושי תורה הגונים על יסודות הצדיקים אמיתיים הנ"ל, כי עי"ז זוכה ביותר ויותר לתקן את הנעשה, ע"י הצדקה, שהוא להעלות הדעת שנפל מהזקנים שאינם כראוי. כי ע"י צדקתו שנותן בשביל חידושי התורה הנ"ל, שיאירו בעולם, עי"ז ממשיך הארת הזקנים דקדושה. ועיקר הוא הספרים הקדושים המביאים לידי מעשה, לידי קיום התורה"... (שם ה': לד-לז)

* * *

צעקת הבריות-מה יהיה התכלית?!

בסוף חודש סיון שנת תר"ב, יצא מוהרנ"ת מברסלב לשם גיוס כספים עבור ההדפסה. הוא נסע לברדיטשוב, אולם בקושי אסף סכום שהיה בו לכסות את הוצאותיו להגיע

לאומאן... במקום להתלונן על חוסר הצלחתו, עקב מחסורם של הנתבעים בממון-מייחס זאת לענין פנימי ועמוק יותר. הוא כותב לר' יצחק:
"בכל מקום שבאים, שומעים צעקות ואנחות וקולות של חסרונות כמעט בלי שיעור. והמבין שומע מכולם רמזים שאין מקום לנוס מהפגעים רח"ל, ומכל החסרונות וכו'... בפרט בכרכים הגדולים כמו פה, צעקת כל אחד ומרירותו עד לשמים יגיע, והמבין שומע שבפנימיותם צועקים, "מה התכלית? מה יהיה בסופינו?" אך בחיצוניות שומעים ביותר צעקת המציאה שמוצא כל אחד ואחד שהוא ענין ומוצא אני מר ממות את האשה, שהיא הפרנסה. ורואים בחוש מה שאמר אדמו"ר ז"ל, שאלמלי מלחא לא הוי עלמא יכול למסבל מרירותא (ליקוטי מוהר"ן כג ב') וזאת נחמתי בעניי, מה שאני יודע בבירור כל זה, ובחסדי ה' הגדולים הודיע לי מהברית מלח עולם, הממתיק כל זה" (עלים לתרופה שפז שפח).

הספרים הגיעו

בתמוז תר"ב המשיך מוהרנ"ת לאומאן, שם נודע לו מר' יצחק שר' נחמן מטולטשין חזר סוף כל סוף מלמברג עם הספרים. ספרי הליקוטי עצות שמוהרנ"ת כה השתוקק להם נמצאים כבר בידי חסידי ברסלב.
אולם, למוהרנ"ת לא היה זמן הרבה לשמוח... אין הוא מסתפק בקיים, מחשבותיו ותפילותיו נתונים למפעלו הגדול העתידי: הדפסת שמונת הכרכים של ליקוטי הלכות-מפעל חייו לנצח.

* * *

פרק מה - ליקוטי הלכות

הדפסה בלתי ראויה

העיר למברג היתה אמנם מרכז ההדפסה בעת ההיא, אך המחיר שהיו דורשים עבור הדפסת ספרים שם, היה מרקיע שחקים. ומלבד זאת לא שבע מוהרנ"ת נחת מאיכות ההדפסה. הוא מצא עמודים רבים בספרים כשהם מטושטשים וכמעט לא ראויים לקריאה, וכן נמצאו שם טעויות דפוס לרוב. התוצאות לא השביעו רצון.
ועוד טרם שחזר ר' נחמן מטולטשין מלמברג עם הספרים הגמורים, החליט מוהרנ"ת, שבעתיד ידפיס במקום אחר. בלית ברירה התחיל לבחון את האפשרות להדפיס את הליקוטי הלכות בעיירה המולדבית יאס, המרוחקת כמה ימי נסיעה מאיזור ברסלב-טולטשין, אבל קרובה יותר מלמברג. מוהרנ"ת החליט אמנם, לגמור קודם את

עסקיו בלמברג, ובא לידי הסכם עם כמה אנשי קשר ביאס, לשם התחלת ההדפסה שם אחרי ראש השנה של שנת תר"ג (1842) (עלים לתרופה שצד).

מהעולם לא נשאר אלא תורה ותפילה

מאומאן יצא מוהרנ"ת לנסיעתו הקייצית לאיזור טשהערין. כדרכו עמד תמיד בקשר עם ביתו בברסלב. מוהרנ"ת כתב אז לבניו נחמן ויוסף יונה בשפת האידיש (ומתורגם ללשון הקודש):

"למען ה' התמידו בתורה לטוב לכם כל הימים. העולם הזה אינו שוה למאומה, ולא נשאר ממנו רק תורה ותפילה ומעשים טובים. בענין צרכיכם- אזי את הדברים ההכרחיים אעזור לכם בעזרת השם, ולגדולות אין אתם צריכים כלל. הבגדים היקרים ממררים לאדם את חייו, ובפרט לאנשים פשוטים, ובפרט לנרדפים כמוני, שכל פרוטה ופרוטה מגיעה לי בנס גדול, שאין לתארו בע"פ וכל שכן בכתב. אולם בכל זאת יעזור לנו השם יתברך ויתן לנו לחם לאכול ובגד ללבוש רק תעסקו בתורה ובתפילה והשמרו מרע והיו בשמחה תמיד... למען השם אל תריבו ביניכם ולא תגרמו שום צער לאמכם תחי' אשר היא מתיגעת עבורכם תמיד. והרבו באמירת תהילים כל יום. התחילו להרגיל עצמכם להשיח את לבכם לפני השי"ת ויונעם לכם מאד. תחשבו רק על התכלית האחרון. ב"ה אין אתם טיפשים ח"ו בכדי לא להבין את דברי, אולם כשתקיימו אותם הלכה למעשה תבינו אותם טוב יותר" (עלים לתרופה שצ).

התרגל לתלות עינך למרום

לבנו ר' דוד צבי, שרעייתו שכבה על ערש דוי, כותב מוהרנ"ת:

"גדול צערי מצערך מחלישו"ת זוגתך תחי', וקויתי להשי"ת שישלח לה רפואה שלמה מן השמים מהרה בלי שום רפואות ותחבולות... ואני כפי פרושו"ת אל ה', שישלח עזרה וישועתה מהרה להחלימה ולרפאותה חיש קל מהרה אכי"ר..." "ואתה גם אתה, בני חביבי, תתעורר מעתה ע"י כל מה שעובר עליך להתחיל להרגיל עצמך לתלות עיניך למרום על כל מה שעובר עליך, כי אין לנו על מי להשען כי אם על אבינו שבשמים. ותראה לומר תהילים בכונה ולעסוק בהתפילות שלנו בכל יום, גם לפרש שיחתך בכל פעם בפרט עתה, קוה לה' ויושע לך".

הכעס מזיק בגשמיות וברוחניות

"גם תראה על כל פנים מעתה להשליך מאתך דרכי הנערות והבחרות ומידות לא טובות שאינם שייכים לך כלל, שהם הקפידות והכעס... ותאמין לי, בני חביבי, שעיקר צערי מהקפידות שלך ומכעסך ואנינות דעתך אינו מהצער שאתה גורם לי ולבני ביתי ולזוגתי

היא חמותך תחי'. רק כל צערי ודאגתי מזה על שאתה מזיק ח"ו בזה הרבה לעצמך בגשמיות ורוחניות לנצח. על כן אני כותב לך מקירות לבי... ובקשתי ממך בני חביבי, שאל תקוץ בתוכחתי ואל תקפיד ואל תכעוס על זה בעצמו על מה שאני כותב לך כל זה, כי מאהבתך אשר בלבי אני מדבר עמך לטובתך הנצחית. כי אני יודע שלבך בפנימיות נכסף מאד להתקרב להשם באמת... וגם תראה מעתה על כל פנים להרגיל עצמך ללמוד יותר בכל יום תלמוד ופוסק בכל יום, וחומש עם פירוש רש"י ונביאים וכתובים וגם ספרי רבינו ז"ל תלמד בכל יום למען ייטיב לך לעד ולנצח" (עלים לתרופה שצא).

כסף לענין נעלה מאד

מטשהערין נסע מוהרנ"ת לאומאן. לאחר מכן חזר לביתו בברסלב למספר שבועות, לפני שנסע שוב לאומאן לראש השנה שנת תר"ג.

אחרי חג הסוכות התכונן ר' נחמן מטולטשין לנסוע ליאס, בכדי לפקח על הדפסת הכרך הראשון של ליקוטי הלכות. לפני שר' נחמן יצא לדרכו, כתב מוהרנ"ת לר' אברהם בער ור' אבא בטשהערין שיקיימו את הבטחותיהם על עסק ההדפסה:

"עתה באתי לזרזו שיראו לגבות מאנ"ש מה שהבטיחו לי על העסק... וההוצאה מרובה כאשר תבינו מעצמכם... כי גם על ב' זוג לייכטער כסף (פמוטי כסף) גדולים וכיוצא בזה... צריכים סך הרבה, מכל שכן שאנו רוצים לקנות הרבה יותר, כאשר תבין מעצמך הנמשל מאתך וד"ל" (עלים לתרופה שצז).

* * *

סדר כתיבת הליקוטי הלכות

כבר בשנת תקס"ה (1805) (קרוב לארבעים שנה לפני-כן), התחיל מוהרנ"ת לכתוב את הלכותיו על פי פקודת רבינו, ועתה עומד הוא להדפיסם בסיוע תלמידו ר' נחמן מטולטשין.

סדר עבודתו הקדושה של מוהרנ"ת בכתיבת ליקוטי הלכות היתה: תחילה היה לומד את ההלכות בש"ע לפי סדרם, לאחר מכן חידש בהם ע"פ דרך החסידות בעומק העיון, כשכל "הלכה" שלו בנויה על תורה אחת מתורות רבינו בליקוטי מוהר"ן או משיחותיו הקדושו"ת או על אחד מהסיפורים שבסיפורי המעשיות וכו'. בכתביו באים לידי ביטוי, בכל הלכה והלכה, כיצד יכול כל איש מישראל להתקרב אל ה' בכל עת וזמן ומכל מקום. בדרך זו עבר מוהרנ"ת את כל הש"ע כשמונה פעמים, ובכל פעם הוא חיבר הלכות חדשות, כשההלכות שנכתבו במחזור הראשון לסדר זה נקראות הלכה א' והשניות הלכה ב' וכן הלאה.

המחדש בכל יום...

כשרבינו ציוה למוהרנ"ת לכתוב חידושים, הוא הורה לו לחדש בכל יום איזה דבר חדש. אולם במשך חיי רבינו הקדיש מוהרנ"ת פחות זמן לחידושיו, מאשר לקבל תורה מרביז"ל, לשוחח עמו, להעתיק את תורותיו וכו'. ועם כל זאת כאב למוהרנ"ת מדוע לא שהה יותר במחיצת רבינו, שעי"ז היה מקבל עוד הרבה תורה, והיה זה לטובה ניצחית לו ולכל העולם (שיח שרפי קודש א' תרכ).

ללא השבעת הקולמוס...

רק לאחר הסתלקות רבינו, התחיל מוהרנ"ת להקדיש זמן רב יותר ל"הלכותיו" ולחידושיו. עקב המעמסה הרבה שהיתה מוטלת על כתפיו, לא היה כל זמנו בידו, אף על פי כן חידש וכתב הרבה מאד, עד שהיו מקורביו תמהים ושואלים כיצד הוא מספיק בזמנו המצומצם לכתוב כמויות עצומות כאלה של חידושין דאורייתא.

פעם תירץ תמיהה זו באמרו: אמנם מעולם לא היה לי השבעת הקולמוס (כידוע שבעל השפתי כהן, הש"ך, הספיק לכתוב הרבה מאד פסקים וחידושים ופירושים כי הוא השביע את הקולמוס שיכתוב מאליו), אך הגעתי לכל זה כי הזמן היה אצלי הדבר היקר ביותר, ושמרתי עליו מכל משמר...

וכן היו אנשי שלומינו רגילים לומר: "אז מעהיט די צייט, גייט אריין א ברכה אין די צייט"! [כששומרים את הזמן-נתברך הזמן, ומספיקים הרבה].

הוא כתב ועבר על הכתובים לא רק בשבתו בביתו, אלא גם בימי נדודיו הרבים, ואף גם בעת רדיפותיו הקשו"ת שכאלו לא חסרו לו, ואף בשבתו בבית האסורים לא הניח את עטו מידו.

הוא קיים בעצמו מה שהורה לאחרים (אבות פ"א): "וקנה לך חבר"-שהעט תהיה לו לחבר תמידי...

וכאמור מאז שציוה לו רבינו לחדש כל יום, קיים הוראה זו בפשיטות.

מסופר, כי פעם אחת שאלו אותו איך הוא הצליח כל יום לחדש חידושים, והרי יש זמנים שהמוח אינו מאיר כל צרכו ואינו מסוגל לחדש חידושים. השיב בסיפור: פעם בערב שבת אחת שלא התחדש לי שום חידוש-יצאתי מחוץ לעיר, והתפללתי להקב"ה על דבר זה, ובעזרתו ית' סחטתי איזה חידוש מהאצבע הקטנה!" (שיח שרפי קודש א' תרט)

להלך עם התורה

כל שיחו ושיגו של מוהרנ"ת לתלמידיו הי' מבוסס בדרך כלל על ההלכות בהם עסק באותו זמן. כל כולו היה שקוע במחשבותיו התורניות הקדושות. רעיונות אלה נכללו

גם במכתביו הרבים שכתב באותה תקופה, וללא ספק גם שיחותיו עם אנשים הושפעו מחידושי תורתו ומרעיונותיו העמוקים בהם התעסק אז.

כתבו לכם את התורה הזאת...

לאחר שמוהרנ"ת היה מסיים כתיבת הלכה מסויימת, היו אנ"ש מעתיקים אותה בכמה וכמה העתקים, אשר נמסרו מיד ליד בין כל תלמידיו. לפעמים היה מוהרנ"ת עצמו מעתיק ומכפיל את כתב ידו למען יזכו בהם אחרים. בדרך כלל המעתיק הקבוע היה תלמידו הנאמן ר' נחמן מטולטשין (ראה פרק מ"ג).

הצורך להרבות בהעתקות קיבל משנה חשיבות לאחר שכתביו של מוהרנ"ת הוחרמו ע"י הרשויות בשנת תקצ"ה, והרבה מהם נאבדו (ראה פרק לה).גם לפני כן היה מוהרנ"ת שולח העתקים לבנו ר' יצחק בטולטשין למען ישמור עליהם, ומאז תחילת ימי התלאות הקפיד על כך מאד.

מוהרנ"ת ראה בכתביו הקדושים אמצעי חשוב להפצת תורות רבינו באופן נרחב, ורבים יוכלו להגות בהם, ע"י שהוא פירש אותם, הרחיבם, ועשה להם אזנים.

הספרים-רק בשביל החושב על תכליתו

שלמה המלך החכם מכל אדם אמר: "וראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האדם במעשיו, כי הוא חלקו, כי מי יביאנו לראות במה שיהיה אחריו" (קהלת ג' כב).מוהרנ"ת עבר כבר את שנות השישים. כאחד שהתכלית עמדה תמיד לנגד עיניו, החליט שהנה הגיע הזמן להתחיל בהדפסת ליקוטי הלכות, הלכה למעשה.

כששלח מוהרנ"ת להדפיס את ספרו נענה ואמר: "מאדם שאינו חושב על תכליתו האחרון מה יהיה בסופו כשיהיה שוכב על הארץ וכו' מזה אינו מדבר כלל, כי הוא דומה לבהמה ממש. רק מי שחושב מה יהיה בסופו, ולבו חושק וכוסף מאד לעבודת השי"ת, ובודאי נעשה עמו מה שנעשה, כי ההתגברות גדול מאד כידוע לנו, בשביל זה האיש חברתי את ספרי, כי אותו יחזקו דברי ואותו יאמצו" (כוכבי אור עמ' עד סימן יג).

* * *

ההכנות להדפסת ליקוטי הלכות

ר' נחמן מטולטשין יצא לעיר יאס שבמולדביה מיד לאחרי חג הסוכות שנת תר"ג (אוקטובר 1842). התלהבותו והשתוקקותו להדפיס את ליקוטי הלכות היתה כה גדולה, שלא המתין עד אחר השבת שלאחר החג. הוא אף לא המתין שיתקבץ בידו סכום מכובד שיוכל להתחיל להדפיס, אלא יצא מיד מברסלב רגלי. וכך התכוון לעבור חלק גדול מהדרך בכדי לחסוך בכסף. הוא אף נתברך ממוהרנ"ת שלעולם לא יסבול מכאבי רגלים.

שבת חנוכה בטשהערין

מוהרנ"ת אף הוא יצא לגייס כספים עבור ההדפסה, ונסע לשם כך לחסידי ברסלב הפזורים בעיירות אוקראינה. הוא התעכב רוב החורף ההוא בדרכים.

בשבת חנוכה הוא היה בעיר טשהערין, היתה זאת הפעם הראשונה, לאחר הסתלקות רבינו, שלא היה בביתו בשבת זו. הוא רצה אמנם לנסוע לביתו, אך נאלץ להשאר שם, כפי שהוא כותב:

"אתמול כתבתי לך שבדעתי לשוב לביתי על שבת חנוכה הבע"ל, ובערב, הביאו לי אגרת ועגלה לנסוע לטשהערין, וסיפרו לי עוצם תשוקתם שם שאבוא ממש עד כלות הנפש, והוכרחתי לנסוע לשם, כי ראיתי והבנתי כי מאת ה' היתה זאת היא נפלאת בעינינו..."

בעודו שם השתתף מוהרנ"ת בשמחת פדיון הבן של נינו הנולד לבתו של ר' שכנא בנו. הוא מציין אף זאת כסיבה להשארו בטשהערין: "בפרט שביום ו' עש"ק הבע"ל יהיה פדיון הבן של ניני..."

השמחה היתה גדולה, ומוהרנ"ת דרש שם מאחת מהלכותיו בנושא פדיון הבן.

חינוך הבנים

מעניין במיוחד הוא המכתב ששלח באותו שבוע, בו הוא מייסר את בנו הקטן, ממנו ניתן מעט לעמוד על רוב גדלו של מוהרנ"ת שלמרות המעמסה הגדולה שהיתה מוטלת על כתפיו בהנהגת העדה, בהדפסת הספרים ועוד, עם כל זה לא התעלם מחינוך בניו ולהדריכם ולייסרם אף בפרטים הקטנים ביותר. היה זה כאשר הבן הקטן נמנע ללכת לבית המדרש בשבת מחמת הבושה, שלא היה לו כובע עליון ראוי ללבישה. הוא כותב (בתרגום מאידיש):

"אתה בודאי מבין את הצער שיש לי ממך מהעקשנות שלא הלכת לבית המדרש בשבת מחמת הכובע, ובכן אבקש ממך שמהיום תשתפר... למען השם אל תלך אחרי השטויות שלך, שמע בקולי משום שאינך יורד ממחשבתי. אם ירצה ה' בקרוב בטוח אני להשיג עבורך שידוך למזל טוב ואז יהיה לך בעזרת ה' שטריימל וגם כובע טוב, לעת עתה, למען ה', אל תמנע את עצמך מבית המדרש עבור שטות כזו... שמע בקולי ושמע בקול אנ"ש, ואז ייטב לך בעולם הזה ובעולם הבא" (עלים לתרופה תב).

עוד מקובל בקרב אנשי שלומינו, כי מוהרנ"ת עם כל הקפדתו על קימת חצות, כפי שציווה רבינו ואמר שעיקר עבודת איש הישראלי לקום בחצות לילה, מ"מ כשבניו היו קטנים, היה ממתין להם שיחזרו מהחדר ולמד עמם ואכל אתם יחד כדי שיברכו בכוונה ברכת המזון. גם אם הדבר נמשך לתוך הלילה, על חשבון שעות השינה המועטות שלו.

* * *

סכנת חטיפת הילדים

באותה עת התחוללו תהפוכות קשו"ת באזור. פלוגה צבאית התפרצה במפתיע לאיזור ברסלב-טולטשין, לגייס ילדים יהודיים לצבא הצאר ניקולאי, כהמשך לגזירה הנוראה של הקנטוניסטים. זו לא היתה הפעם הראשונה שמוהרנ"ת עמד בפני איום זה: כשהיה בבראד ובלמברג לפני שנתים וחצי נתנסה בפחד דומה, בניו נחמן ויוסף יונה היו כבר בגיל די מבוגר להיות נכללים בסכנה זו של חטיפתם.

למוהרנ"ת לא היה די ממון בכדי להשיג עבורם פטור מהגיוס כדרך שעשו האנשים האמידים תושבי המקום. מצד שני ישמחו אויביו לראות אותם נלקחים, ולו רק בכדי למלאות את המכסה הנדרשת של הילדים כפי דרישת הצאר, ובכך להציל את ילדיהם שלהם.

למזלו של מוהרנ"ת הצליחו להבריח את ילדיו בצנעה ברגע האחרון. בנו של ר' יצחק, ר' דוד צבי, שמלאו לו שלש עשרה שנה בשנה שעברה, התחבא אף הוא. גם את בנו הצעיר של ר' אפרים ב"ר נפתלי, יחיאל, היו צריכים להבריח. ר' אפרים נחפז לאומאן, שם יצר קשר עם אלה שעזרו לבנו, והביא את יחיאל לטשהערין ביחד עם נחמן בנו של מוהרנ"ת. יוסף יונה ביחד עם בנו של ר' יצחק התחבאו באיזור ברסלב למעלה מחודש עד שהסכנה חלפה והתאפשר להם לחזור לביתם.

* * *

הבשורה הטובה בפורים

מוהרנ"ת נשאר באיזור טשהערין עד אמצע החורף תר"ג, אז יצא לאומאן בדרכו הביתה. הוא התנחם בכך שאפילו בעת מצוקה כזאת המשיך ר' נחמן מטולטשין לעסוק בהדפסה, שמוהרנ"ת ראה בה המתקה גדולה לכלל ישראל.

באומאן קיבל מוהרנ"ת לשמחתו כמה דפים לדוגמא, מספרו הגדול ליקוטי הלכות כרך א'. הוא שלח אותם מיד לר' אברהם בער בטשהערין למען יגיה אותם ויעמוד על טיב ההדפסה והניר וכיוצא בזה. אולם על צוואתו מוטלת היתה אז המעמסה הכבדה של השגת כסף להמשך המפעל הגדול הזה.

בתענית אסתר תר"ג, הודיע ר' נחמן מטולטשין למוהרנ"ת שההדפסה היא לקראת סיום, והוא נחוץ מאד מאד לכסף שיגיע אליו מיד.

מוהרנ"ת שמח מאד לשמע הבשורה הטובה. הוא מבטא זאת במכתבו מיום ד', תענית אסתר, תר"ג:

"מה נכבד היום שקבלתי שמועה טובה שתהלה לאל כבר נגמר עסקינו. מה אשיב לה' וכו' אילו פינו מלא שירה... ותהלה לאל שהגיענו הידיעה טובה במועדו ובזמנו, בזמן ששון ושמחה ומשתה ויו"ט ליהודים..."

כסף מנלן?...

אולם ענין חסרון הממון העיק על לבו. הוא אמנם הספיק לאסוף חלק מהסכום, ושלח את הכסף לר' יצחק עם בקשה שילווה את היתרה וישלח את כל הכסף יחד לר' נחמן הנמצא ביאס. ר' יצחק היסס לבצע את ההלוואה היות ולא פרעו לו חובות קודמים. מוהרנ"ת היה צריך לכתוב אליו כמה פעמים בכדי לשכנעו:

"... ר' נחמן עומד ומצפה בכל יום... ע"כ הנני שולח לך, ואת המותר תלוה משלך... גם מעותי נכנסו בעסק זה כידוע לך, ואני מטריח עצמי ללוות מאחרים כדי להקל מעליך. אבל, אהובי, בני חביבי, אתה מדקדק יותר מדי בענין ההלואה לצורך עסק גדול כזה... ונכון לבך בטוח יהיה שבודאי תסולק בקרוב מה שהלווית" (עלים לתרופה תיט).

"האמת שצריכין להזהר לבלי לחטוף ממון אחרים מזה לזה ולבלי להיות בעל חוב ושלא לכנוס לעסקים גדולים יותר מכוחו, ותהלה לא-ל אתה נזהר מזה. אעפ"כ לחשוב מחשבות יתירות בפרט בעסק של שלושים או ארבעים רובל בפרט על עסק גדול כזה, אין ראוי לחשוב מחשבות יתירות כל כך. אך בקשתי ממך שלא יהיה לך שום מרה שחורה ודאגה מזה בעצמו שאני כותב לך..." (עלים לתרופה תכב).

ר' יצחק בן היקיר

אין ללמוד מכל הנ"ל כאילו ניסה ר' יצחק להתחמק מעזרה לאביו הגדול בעת עסקו בענין ההדפסה, כי אדרבה, ר' יצחק שכיבד את אביו והעריצו למעלה מן המשוער, כפי אשר משתקף ממכתביו אל אביו, עשה ככל אשר ביכלתו לסייע בידו, והוזיל הרבה כספים מכיסו, בזכות היותו מנהל הדואר היתה לו האפשרות לעזור רבות. אולם בעת ההיא, מיד לאחר סוכות, מיד שנודע לאשתו של ר' נחמן מטולטשין שבעלה נוסע לזמן ממושך, וישאירה ללא מפרנס-נסעה לברסלב והשיחה את לבה לפני מוהרנ"ת שבאם לא יספק לה לפחות לחם צר ומים לחץ, עלולים היא וילדיה לגווע ברעב. מוהרנ"ת הורה אז לר' יצחק בנו לספק להם כל שבוע את צרכיהם הבסיסיים, כל עוד ר' נחמן מתעסק בהדפסה בערים רחוקות, ולכן קשה היה עליו מאד להשיג עוד כספים.(שיחות וסיפורים עמ' קלו).

בהתקרב חג הפסח ור' נחמן עדיין התעכב בדרכים, ביקש מר' יצחק שגם יקנה למשפחתו של ר' נחמן בגדים נאים לכבוד החג. אשתו של ר' נחמן היתה מספרת שבגדי החג באותה שנה היו הנאים ביותר מעודה.

המלאכה יפה ומהודרת

אחרי פסח תר"ג נסתיימה הדפסת הכרך הראשון של ליקוטי הלכות. מוהרנ"ת כתב לר' אפרים ב"ר נפתלי בבקשה לסייע בידו בתמיכה למען הספר:

"והנה כבר עברו ימי הפסח בשלום ובשמחה קצת, ועברנו הים בשלום, וכבר עברו י"א ימי הספירה משנת תר"ג לאלף השישי לבריאת העולם, וימי שבועות הקדושים ממשמשים לבוא. מי יתן שנזכה מעתה לספור ספירת העומר בכוונה כראוי באופן שנזכה לטהר עצמנו כל אחד ואחד מטומאתינו ומזוהמתינו עד שנזכה להיראה והאימה והמורא הגדול של מתן תורה... וכבר כתבתי לך שכבר נגמר העסק שלנו. אך אני בעל חוב גדול ואני מקוה בכל יום שיבוא רבי נחמן לביתו בשלום, ואעפ"כ לא אמנע מכם הטוב לשלוח לכם חצי עלה לדוגמא... והוא מטושטש קצת מריבוי משמוש הידים שממשמשין בו, אבל אעפ"כ המלאכה יפה ומהודר בעזרה"י... ומובטחני בך שבודאי תעשה כל מה שתוכל להחזיק אותי בעסק זה שלא אהיה בעל חוב..." (עלים לתרופה תכד).

סכנת המעבר בגבול

דברי מוהרנ"ת עוררו מאד את לבם של ר' אפרים, ר' אברהם בער ושאר החסידים מטשהערין וקרימנטשוק, ומיד הושיטו כולם את נדבת לבם למען המטרה הקדושה, שכולם היו כה חפצים בה.

מיד עם סיום ההדפסה, נטל ר' נחמן כמה ספרים לדוגמא, ויצא מיאס לכיוון רוסיה-אוקראינה בתקוה להספיק להגיע לשם לפני חג השבועות, אולם כרגיל שלפני כל התגלות חדשה של צד הקדושה, מיד מתעורר הצד שכנגד. ובכן הוא עמד עתה לפני מכשול חדש שנעמד בדרכו הביתה עם הספרים: ביוזמת המשכילים, אסרה הממשלה, כנזכר לעיל, הדפסת ספרי חסידות ברוסיה. המשכילים הרשעים כים נרגש השקט לא יכולו, השפיעו עוד על אנשי השלטון, שאיסור ההדפסה ברוסיה לא יהיה יעיל אם לא יושם עין על הבאת ספרים מבחוץ...

רשויות השלטון הסכימו עמהם, והמשכילים התנדבו לשמש בעצמם כשוטרי הגבול לבדוק את הספרים המיובאים.

ר' נחמן מטולטשין שכה הרבה לעמול ולהתייגע עד שזכה לראות את הספרים מודפסים וכרוכים, התמלא צער ופחד גם יחד, הוא כבר היה בדרך לגבול רוסיה-אוקראינה כשנודעה לו הגזירה החדשה, ולפני שהגיע לגבול, חזר במהרה ליאס, ונסע מרחק רב של כשלושים קילומטר בנשימה אחת ללא עצירה באמצע, מפחד שומרי הגבולות. עקב כך נאלץ להתעכב עוד שבת במולדביה.

דברי אלקים חיים

באותו שבת הוזמן ר' נחמן לביתו של אחד התושבים המקומיים, תלמיד חכם ובר אוריין. בסעודת ליל שבת קודש ביקש ממנו לומר תורה. ר' נחמן פתח את פיו בחכמה, וחזר על כמה הלכות של מוהרנ"ת בטוב טעם ודעת.

הלה התפעל מאד מדבריו היקרים של ר' נחמן, ושאל אותו מאין שמע אותם.

ר' נחמן הוציא והראה לו את הליקוטי הלכות שזה עתה נדפס, ואמר: מהספר הזה הוצאתי את התורות היקרות הללו.

מארחו התלהב מאד וקרא:

"עם הספרים האלה הייתי הולך בגבול אפילו באמצע היום!"

דברי המארח, שלא נמנה על חסידי ברסלב, עודדו את רוחו של ר' נחמן, ויצא מלא עוז ועצמה מיד לאחר השבת לכיוון הגבול, ואמנם הוא עבר את הגבול בשלום.

כבוד מוכרחים לזרוק לגמרי...

שמחה גדולה שררה במעונם של חסידי ברסלב ומוהרנ"ת בראשם, בעת שר' נחמן מטולטשין הגיע לאחר חדשים ארוכים של גלות וטלטולים בדרכים ויגיעה אין סופית, ובידו העתקים גמורים של הספר ליקוטי הלכות הראשון.

כדאי להעתיק שיחה נאה מהספר אבני"ה ברזל בקשר לאותם רגעים בהם הגיע ר' נחמן וספרו בידו:

"כשבא הר' נחמן מטולטשין עם הליקוטי הלכות לביתו, נהנה מוהרנ"ת מאד, וגם אנשי שלומינו. ואמרו אנ"ש: כעת צריכין אנו לנהוג כבוד בהר' נחמן מטולטשין. ואמר מוהרנ"ת בדרך הלצה: ווייס איך וואס... נעמט איהם און שמייסט איהם אן!... (תוכנו: מה אתם עושים עסק מזה, קחוהו, והלקוהו!...). ואמר כך מפני שלדברי רבינו זצוק"ל היו צריכים להיות נקי מן הקנאה והתאוה והכבוד מכל וכל לגמרי, אך מה יכולים לעשו"ת אם הוא מקנא או נכשל בתאוה, הלא אנוס הוא פעם אחת, ועל כן מקרב אותו רבינו זצוק"ל. אבל כשרוצה עוד כבוד, נו שטייט אין דער זייט (עמוד בפינה). ומוהרנ"ת ז"ל אמר פעם: קנאה ותאוה הרבי מקבל אותך, אבל כבוד מוכרח לזרוק לגמרי!..."

זו היתה דרכו האמיתית של מוהרנ"ת בהנהגתו עם בחירי תלמידיו.

לא לברוח מהישועה

עוד מסופר (שם) מהתבטאויותיו של מוהרנ"ת באותה שעה לתלמידו הנאמן:
"כשסיפר זאת למוהרנ"ת (שברח מהגבול) אמר אליו מוהרנ"ת: אתה היית צריך להיות אצל הגבול ולהתפלל ולחכות על רגע של הישועה, מדוע ברחת? הלא כשהגיעה הזמן של הישועה היית רחוק..."

המוח של רבינו והפה של מוהרנ"ת

ועוד מסופר (שם): "כשהיה ר' נחמן בעיר יאס, ובשבת בבוקר אחר הסעודה נהיה צמא לשתות. ונכנס אל הרב ונתן לו הרב שלום, ושאל אותו מאין הוא בא, ונתיירא לומר 'מברסלב', ואמר לו 'מטולטשין'. וישאל אותו היכן היא, ואמר לו: סמוך לברסלב. ויאמר לו הרב: אפשר קענט איר נתל'ע א ברסלבר חסיד? (אולי מכירים אתם את נתל'ע חסיד ברסלב?), והבין ר' נחמן שאינו מתנגד. וסיפר לו שנוסע ממנו והוא תלמידו. וסיפר הרב מאיפוא הוא יודע ממוהרנ"ת-שאביו היה רב בלמברג והוא היה עדיין אברך, ורביז"ל נתאכסן לא רחוק מביתם, והיה רגיל לכנוס אצל רבינו זצוק"ל ורבינו לא היה אומר תורה, ואפילו שום דיבור לא היה מדבר מחמת חולאת הריאה שקשה לו הדיבור, ורק כל הדיבורים היו כלולים בתנועותיו ורמזיו. ולפעמים כשרצה לדבר ובפרט לספר מעשה ובפרט מעשה מארץ ישראל, תיכף נתקבצה כל העיר. ופעם אחת בסעודה שלישית של שבת סיפר מעשה מארץ ישראל, ובא רבינו זצוק"ל לדביקות גדול כל כך עד לכלות הנפש. והיה חושך, ואני הכרתי והרגשתי שקרוב ליציאת נשמתו והבאתי נר ונפסק הדביקות ושב לחיותו".
"כשנודע לרבינו זצוק"ל נתן לי תודה וסיפר לי אז מר' נתן ואמר: איי האב איך א נתל'ע (אה, יש לי נתל'ע!) וכשאתה תיסע אלי לברסלב אעשה ממך חידוש כמו נתל'ע. אבל גשמיות וחשכת העולם הזה נתן שכחה בלבי ושכחתי מלנסוע". כך סיפר הרב מיאס.
הוא המשיך: "חיצים מחיצים שונים דוקרים את לבי על כך שעוד לא הייתי עדיין אצל ציונו הקדוש".
"הוא הביט בליקוטי הלכות (שהיה בידי ר' נחמן מטולטשין) ואמר: דאס איז דעם רבינ'ס מוח און ר' נתנ'ס מויל (הוא המוח של הרבי והפה של ר' נתן)".
"וכשבא ר' נחמן מטולטשין וסיפר על כך למוהרנ"ת הוא אמר: 'אני גם אומר כך (על הליקוטי הלכות) המוח של הרבי והפה שלי' (אבני"ה ברזל עמוד נט-ס).

מעתה תהיה רגיל לשקוד על ספרי

בסוף חודש תמוז שנת תר"ג יצא מוהרנ"ת לנסיעתו השנתית הקייצית לאיזור טשהערין. כבר סיימו את כריכת הספרים, ור' נחמן מטולטשין חזר ליאס להביא משם משלוח ראשון של עשרות ספרים.

בתחילת אב תר"ג נסע מוהרנ"ת לאומאן. כמה ימים לאחר בואו, כשהיה בדרכו מהקלויז לציון רבינו, קיבל את הבשורה המשמחת כי ר' נחמן מטולטשין חזר בשלום עם הספרים. מוהרנ"ת כתב לו מיד אגרת וביקש שיביא עמו כמה ספרים לראש השנה.

מוהרנ"ת כתב אז לר' יצחק:

"ומעתה תהיה רגיל לשקוד על הספרים שחנני ה' לחדש בתורתו הקדושה, שהם ספרי ליקוטי הלכות, ותסתכל בהם בכל יום ובכל עת, ובפרט ההלכות שכתבתי בסמוך בשנים הסמוכות. ולה' התקוה שיועילו לך הרבה".

לקשר המחשבה עם המעשה

מוהרנ"ת כותב לו אגב עוד דבורי הדרכה נפלאים:

"ועתה בני חזק ואמץ מאד לתפוס מחשבתך בכל מה דאפשר, להכניס מחשבתך בשעת המשא ומתן בעסק המו"מ, והכל בשמחה בלי כעס ועצבות ודאגות, ובלי רוח נכאה".

"ובשעת התפילה תכריח מחשבתך לקשרה אל הדיבור בקשר אמיץ וחזק, ולהתפלל אפילו במהירות, למהר, רק למלט מחשבתך ממחשבות חוץ".

"ואפילו כשפתאום גונבת עצמה המחשבה ופורחת למקום שפורחת, תתפוס אותה בעל כרחה כמו סוס באפסר ותכניס אותה לתוך דיבורי התפילה הק', ומכש"כ וכש"כ בשעת הלימוד שם בנקל יותר להכניס המחשבה בתוך הלימוד, כי הלא צריכים להבין מה שלומדים".

"ומה שנעשה עמך ממילא אל תסתכל על זה כלל כי העיקר לשמור ידיו מעשו"ת כל רע. וכבר דברנו וספרנו הרבה מגודל כוחו של הזקן דקדושה שהוא בעצמו אמר שאפילו אם היה עובר עבירה הגדולה שבתורה לא היה נופל כלל, והיה לאחריה איש כשר כבתחילה, רק אח"כ היה עושה תשובה" (עלים לתרופה תלג).

רואה פרי בעמלו

שמחתו של מוהרנ"ת באותו קיץ היתה עצומה. אחרי כתיבה של חידושי תורה במשך ארבעים שנה, הוא זוכה לראות את הפירות הראשונים מעמלו. שמחתו לא היתה מפרסום פרי עטו ברבים, אלא על כך שהם יסייעו בידי כל החפץ ליהנות מאורו הגדול של רבינו.

בשנה שעברה, בשעת הדפסת ליקוטי עצות, שכל כולו מבוסס על תמצית ספרי רבינו בעצמו, כתב מוהרנ"ת "הלכה" בה הוא מדבר על כתבי הזקנים הקדושים, שעצתם הרוחנית עוזרת לצאת מהספק (ראה פרק מד).

העיקר הוא ראש השנה

וראה זה פלא, בהלכות שכתב בשנה הזאת, שלכאורה היתה כל כולה מוקדשת להדפסת הספרים-כפי שמשתקף גם מאגרותיו-הרי שבהלכותיו שכתב באותה שנה סוערת של ההדפסה אינו מרמז להדפסת ספרי ליקוטי הלכות. הוא התרכז במקום זה בעיקר על הראש השנה של רבינו, בכך ראה את העיקר החשוב ביותר בדרך רבינו:

להבין את רמזי השופר...

"וזה בחינת ר"ה שאז כל ישראל עוסקים בזה" הוא כותב בשנה ההיא "שכל אחד טורח ומתייגע לבוא להקיבוץ הקדוש של ישראל שזהו בחינת בתוך עמי אנוכי יושבת, הנאמר על ר"ה כמו שכתוב בזוהר הקדוש. ואפילו מכל הכפרים ומקומות הרחוקים מתקבצים אל המקום שיש קבוץ מישראל. והעיקר כשזוכין לבוא להצדיקים האמיתיים כאשר נוהגים כל ישראל לנסוע לצדיקים על ראש השנה. כי עיקר הקיבוץ וקיומו הוא על ידי הצדיק הרועה האמיתי בחינת משה כנ"ל. וזה בחינת תקיעת שופר, שהוא בחינת רמזים להתקבץ. בחינת 'והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים בארץ אשור והנידחים וכו' וזה ע"י הרמזים. כי תקיעת שופר הוא בחינת רמזים כ"ש בענין החצוצרות (שהם גם כן בחינת שופר כמו שאמרו רז"ל לענין אמירת הפסוק 'ותקעתם בחצוצרות' להשלים פסוקי שופרות וכו') שלמד אותם שיבינו הרמזים איך להתקבץ ע"י הקולות. כ"ש 'ותקעתם תרועה ונסעו המחנות החונים קדמה. ותקעתם תרועה שנית ונסעו המחנות וכו'. ואם באחת יתקעו ונקהלו אליך וכו'. נמצא שהיה להם רמזים איך להתקבץ על ידי סימני הקולות".

"וכן המנהג בכל תכסיסי המלחמות הגשמיות שלמדו מישראל מסדר הדגלים כמובא בספרים-שעיקר קיבוצם על ידי סימנים בחינת רמזים כגון סימני הדגלים שלהם. והקולות של חצוצרות ותופים וכו', שעי"ז יודעין איך להתנהג ולהיכן להתקבץ וכו'. וזה בחינת הדגלים הקדושים של ישראל. שהם בחינת קיום הקיבוץ של ישראל שצריכין כל אחד ואחד להאיר הדעת הקדוש, שהוא יראת שמים, בחבירו וכו' כמו שכתוב שם. וכל זה הוא על ידי דגלים שהם בחינת רמזים כנ"ל שמרימין דגל פלוני כדי שידעו כל אחד להיכן לפנות ולילך וכו'".

"וזה בחינת "אשרקה להם ואקבצם" (זכריה יוד) אשרקה בחינת רמזים כי עיקר הקבוץ וקיומם במלחמה הארוכה של זה העולם הוא ע"י הרמזים וכנ"ל. וזה בחינת שינוי הקולות של השופר תשר"ת תש"ת תר"ת. כפי הרמזים, שהם עיקר הדעת והמוחין שנמשכין ע"י השופר. ועיקר הרמזים שהם קיום הדעת לנצח הוא ע"י התורה של הצדיק בחינת משה, שהוא בחינת "כי כל בשמים ובארץ", שיכול להאיר בדרי מעלה ודרי מטה ולכוללם יחד. מחמת שחידושי תורתו הוא כלליות, כי נלקח משורש נפשו"ת של ישראל שלוקחם ומקבצם יחד קודם הדרוש, בבחינת "ולוקח נפשו"ת חכם" (לקו"מ סי' י"ג) ועי"ז "עיר גבורים עלה חכם ויורד עוז מבטחה", שהוא התורה. וע"כ נקראת התורה 'עוז מבטחה'. כי תורותיו ודבריו הקדושים חיים וקיימים וכו' לעד ולעולמי עולמים. והם המבטח עוז לכל המשים לב לדברי תורותיו ורמזיו לישאר קיים במלחמה בתוך הקבוץ הקדוש בכל מה שיעבור עליו" (ליקוטי הלכות, נטילת ידים ו' פט).

אשרי אשרי המשתוקק לקיבוץ הק' שלו

גם במכתב שכתב מוהרנ"ת לאחד באותה תקופה, הוא מביע אותם הרעיונות:

"חסדו גדול עליך מאד שזכית להיות בחלקו ולהקרא על שמו הקדוש, ולהתקבץ בכלל קיבוץ שלו הקדוש, ובפרט על ראש השנה, שהוא עיקר זמן הקיבוץ, שזה בחינת שופר שמקבץ נדחי עמו ישראל, כמו שכתוב בברכת 'תקע בשופר גדול לחירותינו ושא נס לקבץ גלויותינו...' והעיקר על ידי שמקושרים להרועה האמיתי העוסק לקבץ עדרו, כמ"ש כרועה עדרו ירעה בזרועו יקבץ טלאים..."

"אשרי אשרי המשתוקק והמתגעגע לכלול בהקיבוץ הקדוש שלו..."

בראש השנה נתתקן הכל!

את מכתבו מסיים מוהרנ"ת:

"וזה סמוך שמעתי מידידינו הותיק, רבי גרשון נ"י, נכד המגיד ז"ל בטראוויצע, ששמע מפיו הקדוש שבראש השנה הכל מקבלים ממנו תיקון, אפילו דברים שאי אפשר לתקנם בזמן אחר. בראש השנה נתתקן הכל".

* * *

פרק מו - לא להתיאש!

ניצלנו מבין שיניהם...

שנת תר"ד הראתה בראשיתה פנים שוחקות למוהרנ"ת. כמה שבועות אחרי סוכות, התארס נכדו ר' דוד צבי (בנו של ר' יצחק). מוהרנ"ת שמח מאד, הוא עסק אז בכתיבת הלכה ארוכה בנושא השמחה, ואיך שעשיית המצות בשמחה מקרבת את הגאולה.

בחנוכה הוא כתב לר' יצחק:

"ובאמת בכל יום עושה השם עם כל אחד חסדים חדשים... ובודאי צריכין בכל יום להודות עליהם, שזה עיקר שעשוע עולם הבא, שצריכין להמשיך על עצמו בכל יום ויום כי לכך נוצרנו להודות ולהלל לשמו הגדול יתברך בכל יום ובכל עת... מכל שכן בימי חנוכה... (עיין תורה ב' ליקו"ת שם מבואר שימי חנוכה הם ימי הלל והודיה שזהו שעשוע עולם הבא).והנה בני ידידי, הנה עזרך השם שעשית שידוך הגון עם בנך, נכדי ידידי שיחיה, וצריכין להודות על העבר ולבקש על להבא שנזכה שיהיה הזיווג עולה יפה ויגמר בכי טוב בכל הבחינות".

"וכן עוד כמה ישועות ונפלאות שעשה השם עמנו בכלל... שבעצם גלותנו מכל הצדדים, שאין בעולם נרדפים כמונו [חסידי ברסלב], נבזים ודוויים סחופים אנחנו בין ישראל בעצמן, ובשפלינו זכר לנו כי לעולם חסדו... לולא השם שהיה לנו וכו' לולי ה' שהיה לנו שהוא חידוש נפלא שניצלנו מבין שיניהם שהיו רוצים לבלענו חיים ח"ו, ברוך ה' שלא נתננו טרף לשיניהם... וזיכיתנו בשנה הזאת להוציא לאור [הספרים] וכו'..." (עלים לתרופה תמה).

* * *

התמוטטות גג הקלויז

באחד הימים שלאחר החנוכה, פרצה סופה עזה באומאן, רוחות סוערות נשבו במלוא עוזן, רוחות שבכוחן לפרק הרים ולשבר סלעים. היא פגעה בקלויז המתנוסס לתפארה באומאן, והגג שעליו קרס והתמוטט.

מוהרנ"ת הגיע לאומאן בעשרה בטבת (ינואר 1844), ומצא את החורבן שאירע בקלויז, מרכז הגג התמוטט ונשארו רק הצדדים.

מוהרנ"ת שיגר מיד אגרת לבנו ר' יצחק בו הוא מודיעו על אסון נפילת הגג:

"באתי לפה ביום ג' עשרה בטבת העבר ומצאתי הריסה בגג הביהמ"ד שלנו, שביום ה' שלפניו נפל הגג העליון שעל בית העליה... על ידי הרוחות והזוועות, והיה נס שלא נהרג ולא ניזק שום בריה. וגודל הצער והרעש והפחד שהיה לר' נפתלי וביתו בעת שנפל יוכל

לשער, כמעט שיצא רוחם. ועתה עומד הביהמ"ד בלי גג העליון, רק הגג שמן הצדדים נשאר".

להפוך היגון ואנחה לשמחה

מוהרנ"ת, שהיה אז בגיל ששים וארבע, וסבל ממחלת המעיים, קיבל קשה מאד את המקרה המצער הזה, כי בגלל התנאים החורפיים הקשים, היה בלתי אפשרי להתחיל מיד בתיקון הגג. אולם הוא ידע שאם לא יפעלו במהרה, יזיק הדבר להמשך קיום הקלויז, אשר המתנגדים חורקים עליו שיניהם גם בלא זה. ומצד שני הוא רצה לנסוע לאיזור טשהערין, כדרכו בכל חורף לגייס תמיכה למען הדפסת ליקוטי הלכות כרך ב'. הוא כתב לר' יצחק:

"עצת ה' היא תקום. וה' ית' יחזק לבבך ולבבינו שנזכה לשמח נפשנו ולהפוך כל היגון ואנחה לשמחה. שאחרי כל מה שעבר עלינו אנו זוכים להיות נקרא על שמו הקדוש ואין אנו שמחים על צרת נפילת הגג ממקום קדוש כזה... רק אנו מצטערים בצרתו, ואנו בטוחים בה' שיתקן הכל מהרה" (עלים לתרופה תמו).

גזירה חדשה באומאן

בעת ההיא נתעוררה בעיה נוספת לחסידי ברסלב: הרשויות באומאן חוקקו חוק חדש, שכל התושבים שאינם רשומים רשמית כתושבי העיר יגורשו מן העיר. באופן ישיר השפיעה גזירה זו על ר' נפתלי, חברו של מוהרנ"ת, שנולד בנמירוב ועבר לאומאן אחר הסתלקות רבינו. ולמרות שגר שם כשלושים שנה, לא קבל מעולם רשיון לגור שם ולא נרשם כתושב. עד חודש "מאי" (אייר) עליו לצאת מאומאן-קבעו שלטונות העיר.

ר' נפתלי היה אובד עצות. הוא עבר זה מכבר לאומאן בכדי להיות יחד עם אנשי שלומינו קרוב לציון רבינו, ובנה לעצמו חיים חדשים יחד עם קבוצת תלמידים (ראה פרקים כז, לא) היאבד עתה את כל זה?

לאחר מחשבה רבה הגיע למסקנה כי בכל זאת ישנה נקודת אור בגזירה זאת, והוא, שעתה תהיה לו ההזדמנות להגשים את שאיפת חייו לבקר או אפילו להתיישב בארץ ישראל. אולם בגילו (ר' נפתלי, כמו מוהרנ"ת, היה בן 64) לעקור למדינה אחרת הוא לא דבר של מה בכך, בפרט שתנאי הישוב בארץ ישראל היו קשים ביותר.

ר' נפתלי שיתף את מוהרנ"ת בהתלבטויותיו, ומוהרנ"ת אכן המליץ על כך שר' נפתלי יעבור לארץ ישראל עם אשתו. ועבור קושי החיים בארץ, ידאג מוהרנ"ת שאלה שתמכו בו עד עתה ימשיכו לשלוח לו את הכספים לארץ ישראל.

ומכיון שמוהרנ"ת היה בין כה וכה בדרך לטשהערין, קבל על עצמו לגייס את עזרתו של בנו של ר' נפתלי, ר' אפרים. אולם לבסוף כנראה נתבטלה הגזירה, מכיון שר' נפתלי גר באומאן עד שנסתלק בשנת תר"כ.

קרן קבועה לחסידי ברסלב

למרות שמוהרנ"ת היה מוקף בצרות ובקשיים, לא ביטל את נסיעתו לטשהערין וקרימנטשוק בזמן שהוא רגיל לנסוע מדי שנה. מחמת תשישותו עקב זקנותו, ידע שלא יוכל להמשיך זמן רב בנסיעותיו, ולכן החליט שבנסיעה הזאת יקים קרן קבועה והיא תהיה מקור תמיכה לחסידי ברסלב ולכל עניני רבינו לעתיד.

בכל מקום שנסע באותה שנה, לקח עמו את ר' נחמן מטולטשין תלמידו המובהק, ואמר לו:

"בזה אני מראה לך את הדרך, ובשנה הבאה תוכל לנסוע כבר לבדך" (שיח שרפי קודש א' תקסז).

* * *

את היסוד אי אפשר להחריב

מוהרנ"ת עמד אז לקראת סיום הלכה בנושא השמחה שהתחיל בתחילת החורף שעבר. הוא עודד את עצמו, וצירף זאת להלכה בצורה נפלאה:

"הס"א שהם העכו"ם והרשעים המתנגדים אל הקדושה מתעוררים בכל פעם לעקור ח"ו את הכל, שרוצים להרוס עד היסוד... ואע"פ שבעוה"ז התגברה הס"א והיכלי התמורות שהחריבו את בית המקדש ב' פעמים, אעפ"כ לשוא עמלם... כי לא החריבו רק הבנין שעל היסוד, שהם בחינת גג. כי כלל הבנין נגד היסוד הוא בחינת גג. וזה בחינת "מה לך אפוא כי עלית כולך לגגות?" (ישעיה כב א'), שהפסוק אומר מה לך אפוא, ומה אתה מתפאר כל כך כי עלית כולך לגגות? כי כל החורבן הוא רק שעלית כולך לגגות להחריב הבנין שעל היסוד שהוא בחינת גג. אבל יסוד הבנין שהוא עיקר הבנין אי אפשר לך להרוס לעולם!..."

"על כן כל אדם צריך לשמח עצמו בכל יום בזה, בהניסים והישועות של עבר והוה ועתיד... ועיקר השמחה על ידי התקוה שאנו מקווים על הבנין בית השלישי שלעתיד שיתקיים לעולם" (ליקוטי הלכות הודאה ו' סח-סט).

צער גידול בנים

בטרם יצא מוהרנ"ת מאומאן לכיוון טשהערין, נתבשר על אסון כבד שארע לאחד מצאצאיו: נכדו הקטן, בנו יחידו של ר' דוד צבי, נסתלק. מוהרנ"ת חש היטב בצער וביגון, והוא כתב אז לבנו:

"הנה עתה קבלתי מכתבך מצערך הקשה והכבד, ובכל צרתך לי צר, כי היה בני, כי בני בנים הם כבנים. ומה אומר לך בני חביבי לנחם אותך, גלוי לכל, כי אין אתה הראשון חס ושלום, כי מיתה היא המהלכת על כל הארץ, וכמו שאמר דוד המלך עליו השלום "ועתה למה אבכה אני הולך אליו וכו'." ובפרט כי גם זה שנעדר בעוונותינו הרבים הוא לך לבן בעלמא דאתי... רק העיקר שתשים אל לבך מעתה ליישב עצמך היטב מה נעשה עמך בזה העולם. ומה שעבר עבר, כי חנון ורחום הוא ית' ומרבה לסלוח, ומעתה תראה לקבל עליך להשליך מעליך מעשי נערות וטפשו"ת ורוגז וקפידות, אפילו במקום שעושים עולה נגדך... ואם ירצה השם קיויתי לחסדו שתלד אשתך מהרה בנקל זרע של קיימא [אשתו היתה צריכה ללדת בסוף החורף], והמקום ינחם אותך בתוך אבלי ציון וירושלים ויטיב לך מעתה" (עלים לתרופה תמו).

מכתבי תנחומין

מוהרנ"ת ביקש מר' יצחק לראות לחזק ולעודד את ר' דוד צבי ולדאוג לשלומו בהעדרו, ואז נסע לטשהערין והאיזור סביב לה. הוא חזר סמוך לפורים תר"ד. אז כבר נסתיימו שבעת ימי האבילות על נכדו, ובביתו של מוהרנ"ת שררה אוירה חגיגית יותר. נחמן בנו, היה אמור להתחתן בקרוב. אבל בדיוק אז, אירעה סדרה של אסונות.

מרת חנה, אשתו של ר' דוד צבי, חלתה בדלקת קשה בפה. היא לא יכלה להכניס שום דבר מאכל לפיה, מלבד שתיית מים.

באותה תקופה, חלו בנוסף, אשתו של מוהרנ"ת ואמה של חנה, מרת דישל, וכמוה נכדו של מוהרנ"ת הבן של חנה צירל. להוסיף על סבלם נודע להם שבתו של ר' אברהם בער, נכד רבינו, נפטרה זה עתה מדלקת בפה, וזאת אחרי שנפטרו לר' אברהם בער שני ילדים בשנה שעברה. עוד נכד של רבינו, ר' אפרים (בנה של שרה), שאז ביקר אצל מוהרנ"ת, נפל למשכב כשהוא קודח מחום.

כמה ימים לאחר מכן, נפטרה אשתו של ר' דוד צבי, בתה של דישל. במשך ה"שבעה" כתב מוהרנ"ת מכתב תנחומין לר' אברהם בער, שגם אצלו נפטרו שני ילדים, ותוך כדי כך ניצל את ההזדמנות לשפוך את מר ליבו:

"היות שכבר שמעת, שנפטר בנו הקטן הנחמד של בני, דוד צבי שיחי', כאשר סיפרתי לך בטשהערין, והוא שבר גדול אצלו כי הוא חולה ובעל חטוטרת (גבן) ועני ואביון, ואין לו שום נדן אפילו פרוטה אחת, רק מה שאני בעניותי מחזיק אותו זה תשעה שנים, והיה כל חיותו ונחמתו בנו הנ"ל, שהיה יפה עינים, ובחורף הזה נשבת משוש לבו, השם יתברך ינחמנו".

"כעת הייתי בליפוויץ והגבלתי זמן נישואי בני נחמן שיחי' בר"ח ניסן, ובאתי לביתי על שבת זכור, והייתי רוצה להכין עצמי על החתונה. בתוך כך נחלשה מאד כלתי, אשת בני דוד צבי שיחי', וגם היתה מעוברת בחודש השמיני, והיינו מצפים שתלד זרע של קיימא, וזאת תהיה נחמתינו, בפרט נחמות בני הנ"ל. ובתוך כך נחלשה מאד, כי היה לה חולאת ומכה בתוך פיה, וביום ד' פרשת פקודי העבר נפטרה לעולמה ושבקה לן חיים והולידה הולד אחר מיתתה, כנהוג בישראל, וזוגתי ובני ובפרט בני, דוד צבי שיחי', עתה אבלים בביתי. וגודל המרירות שעבר עלינו תוכל להבין מעצמך, אין לנו על מי לנו להשען כי אם על אבינו שבשמים, בעל החסד בעל הנחמות והישועות ינחם ויושיע את בני דוד צבי שיחי' וינחם כל האבלים שבביתי ויהפוך אבלם לששון. הרחמן יגדור פרצותינו ופרצותיך ופרצות כל ישראל וינחם כולם בתוך אבלי ציון וירושלים" (עלים לתרופה תנב).

* * *

ביגון ומחלוקת

בעקבות האסונות נאלץ מוהרנ"ת לדחות את נישואי נחמן בנו. כן היה עליו לעמול קשו"ת לנחם את אשתו מרת דישל באבדן בתה (שהיתה בתו החורגת של מוהרנ"ת שנישאה לבנו ר' דוד צבי), ועוד יותר קשה היה לו לנחם את ר' דוד צבי, שאיבד את אשתו ובנו יחידו.

באותה עת גם נתעוררה מחלוקת במשפחת בית רבינו, כשכל המעמסה היתה על שכמו של מוהרנ"ת. לבסוף הצליח אמנם מוהרנ"ת להשכין שם שלום-אך בתנאי שעד הקיץ תעבור אדל לגור בארץ ישראל מפני שקשה מאד היה לפשר לגמרי על חילוקי הדעות שביניהם (עלים לתרופה תנ"ג). 5

* * *

להמתיק הדינים הקשים

למרות כל הקשיים, התנחם מוהרנ"ת במעט אור שהיה מנת חלקו, והוא שהספר תורה שהוזמן על ידי קהילת טשהערין למען הקלויז והתחילו לכותבו בקיץ שעבר התקדם

יפה, והוא כמעט נסתיים, הוא כבר חזה את סיומו והשמחה שתתלוה לכך (ראה עלים לתרופה תלב). 6

אולם מלבד זה היה המצב קשה מנשוא, גג הקלויז שקרס, עדיין לא תוקן, הקשיים המיוחדים בגיוס הכספים, המחלות והאסונות במשפחתו-כל אלה גרמו לכך שחורף תר"ד היה אחת התקופות הקשו"ת ביותר בחיי מוהרנ"ת. היה זה מבחן קשה למוהרנ"ת שהאמין בקריאתו של רבינו "לא להתייאש!" (ליקוטי מוהר"ן תנינא עח), וחרף הכל המשיך במשימותיו הקדושות, לבנות את בית רבינו ולהפיץ דעתו הקדושה בעולם.

כל הסבל והיסורים שעברו עליו, היו עבורו בסופו של דבר כירידה לצורך עליה, והוא קיים בעצמו את דברי רבינו, להפוך את המניעות לנעימות, והמתיק את הדינים ששררו עליו, כפי שהוא כותב באחת מהלכותיו, פרי אותה תקופה קשה:

"וכל זה היא בחינת תפילת מנחה. שאז מתעורר בחינת תחילת הצמצום, שמשם כל הדינים, וצריכין להמתיקן בתפילה בכוונה שהיא בחינת תשובה כנ"ל. כי זה ענין של התלהבות האור והצמצום וכו'. זה נעשה אצל האדם בכל יום ויום כפי תיקון הבריאה של אותו היום שהוא צריך להמשיך. כי כמו שבתחילת הבריאה נעשה זה אצל השי"ת בעצמו, שבתחילה היה האור אין סוף ולא היה מקום לבריאה וכו' וצמצם האור לצדדין וכו'..."

"וזה בחינת תפילת המנחה שהיא קרבן עני בחינת תפילה לעני וכו' כי מחמת העסקים של האדם בכל יום, ע"פ רוב אין ניצולים ממחשבות פגומות. ועל כן תפילת המנחה היא בחינת תשובה, שצריך מתוך כל עסקיו לזכור את עצמו בהשם ולשוב אליו ית'... וכשמרחם על עצמו ורואה עניותו ואינו מתייאש עצמו מן הרחמים ומתפלל לה' בבחינת תפילה לעני כי יעטוף, שהוא מעוטף בצרתו, ואין לו מקום לנוס ולברוח ימין ושמאל, כמו שצעק דוד, סבוני גם סבבוני וכו'. ואעפ"כ הוא מתגבר בכל מה דאפשר לברוח מהמחשבות רעות וצועק להשם ית' וכו' שכל זה הוא בחינת תפילת מנחה כנ"ל... ואז נמתקים כל הדינים שיונקים מתחילת הצמצום כי נתגלה שבהצמצום בעצמו נעלם השי"ת. כי הצמצום הוא חסד גדול כדי לגלות אלוקותו ומלכותו עי"ז דייקא, כידוע. וזה בחינת 'שכן אליהו לא נענה אלא בתפילת המנחה...' כי אין שום הסתרה והעלמה בעולם, כי גם בתוקף הדינים וכו' שנמשכין מתחילת הצמצום, גם שם נמצא השי"ת... הצדיק האמיתי מתפלל על זה תמיד: "ענני ה' ענני, שתרד אש וכו'" שהוא בחינת התגלות התורה וכו'".

תיקון מטומאת מת...

מוהרנ"ת שילב את מאורעותיו הקשים בתוך הלכה זו. כן אנו מוצאים ביטוי להאסונות והאבלות שהיו בבית מוהרנ"ת בקטע הבא:

"וזה בחינת ניחום אבלים... ואח"כ קורין פרשת פרה אדומה שהיא מטהרת מטומאת מת. ע"י הקרבנות שבבהמ"ק מגלין כי מלכותו בכל משלה... ופרה אדומה היא חידוש יותר, כי מעשיה בחוץ..."

"והכהן בעוצם רוחו, והעיקר בכח משה רבינו שכל הפרות נקרא על שמו כשרז"ל, עי"ז יש לו כח להוציאה אל מחוץ למחנה ולשוחטה שם נוכח פתח אהל מועד שהיא המשכן וביהמ"ק... עיקר תיקון פרה אדומה ע"י משה רבינו וכל הפרות נקראין על שמו..." (ליקוטי הלכות, תפילת המנחה, ז' לא-לב).

חשיבות הצדקה לבנין הקלויז

מוהרנ"ת היה באמצע כתיבת הלכה זו סמוך לפורים תר"ד. הוא דיבר על קריאת התורה בשבת שקלים, וקישר את תרומת הצדקה השנתית ששימשה להחזקת המשכן, ואח"כ בית המקדש, שנבנו על מנת לגלות אלוקות בעולם.

מוהרנ"ת כותב שלמרות חורבן הבית-התגלות ה' ממשיכה עד היום בבתי הכנסת ובבתי המדרש. הצדקה שנותנים עבור תמיכתם הרי היא כמו הצדקה שנתנו עבור בית המקדש, והיא מסייעת להמשיך קדושה לעולם. קטע זה של ההלכה מתייחס לכספים שהיו דרושים בכדי לתקן ולהחזיק את הקלויז.

אחרי פסח, חזר מוהרנ"ת לאומאן לטפל בתקונים בקלויז. הנזק היה כה גדול עד שהיה צורך לבנות מחדש את כל הגג. היו צריכים גם להזדרז לסיים את העבודה, כדי שעצי הגג לא יתקלקלו בגשם. מוהרנ"ת היה זקוק תחילה לרשיון בניה, אשר נתעכב מעט עד שהשיגו. כן היה זקוק לכסף באופן דחוף, והוא כתב לחסידי ברסלב בטשהערין:

אין קול ואין כסף...

"ההכרח להתחיל מיד... לזאת באתי להודיעם כל זה. ומאד נפלאתי שעד הנה לא הגיע לי אפילו פרוטה אחת מהם על הבנין הזה, וכבר הבטיחו כפי הרשימה ואמרו שבודאי ישלחו תיכף קודם פסח, או אחר פסח על כל פנים, ואין קול ואין כסף, ע"כ אני שולח לכם הצעטיל מהמתחייבים ויראו שיסלקו תיכף ומיד בלי שום עיכוב וישלחו המעות לקהילת טולטשין ליד בני שיחי' כדי שלא יתבטל הבנין ח"ו. וזאת תדעו שאפילו שיסלקו כפי הרשימה, עדיין יחסר הרבה, כי ההוצאה מרובה... בודאי אי אפשר לבטל

הבנין חס ושלום בשביל ההוצאה המרובה אך לעת עתה תראו שישלחו כולם כפי הרשימה ואז נדע כמה צריכין להוסיף."

הקלויז-זכות הרבים לנצח

מוהרנ"ת מפליג מאד בגודל חשיבות מעלת הקלויז עבור חסידי ברסלב לנצח:

"לא דבר ריק הוא, בנין הקדוש שלנו, כי הוא זכות הרבים לדורות לנצח אשר אי אפשר לשער כלל עד היכן זכות המצוה דרבים הזאת מגיע, עד אין סוף ואין תכלית, אשרי מי שיסייע בזה בסיוע שיש בו ממש כפי ברכת ה' וכפי לבו הטוב כפום מה דמשער בלביה גדולת אדמו"ר הקדוש והנורא מאד זצוק"ל."

"ויזכרו היטב היטב את כל מה ששמענו כבר מפיו הקדוש, ואשר ראו עיניהם בספריו הקדושים הנוראים מאד, ואשר נדבר בינינו, כי מאד מאד עמוק העסק הקדוש שהוא ז"ל עוסק עמנו עדיין לתקננו לנצח בגין דלא ניעול בכיסופא קמיה. היודע מחשבות יודע כי אני כותב כל זה בתמימות גדול, ואני יודע שאיני כדאי לעסוק בעסק נורא כזה, אך מאד עמקו מחשבותיו."

זה חלקי-להיות נקרא על שמו

בנוסף עוררם מוהרנ"ת לעזור בידו בנישואי בניו:

"ואני עני ואביון, ופרנסתי דחוקה ואני צריך להשיא בני שיחיו, וגם בני דוד צבי שיחיה בעל חטוטרת (גבן) נעשה אלמן, ואני צריך להשיאו ואין לי שום כח כי אם בפה ובכתב לעוררם ולהקיצם ולזרזם בזכות הרבים כזה. ומובטחני בלבבכם הטוב, אשר זכו בחסדו הגדול להיותם נמנים עמנו להכלל בשמו הקדוש... וכל המוסיף יוסיפו לו מן השמים עושר וכבוד וחיים טובים וארוכים לנצח... ושבתם וראיתם בין הנקרא על שמו ז"ל, ובין החולק, הלץ המבזה נקודת האמת, ובין עובד האלוקים לאשר לא עבדו, שדרשו רז"ל "בין השונה פרקו מאה פעמים ובין השונה מאה פעמים ואחד". וכן לענין שעולה על הכל, בפרט צדקה כזאת, שהוא זכות הרבים וקיים לנצח, ובין הנותן מאה רו"כ, לבין הנותן מאה ואחד."

"דברי אוהבכם לנצח, הנאנח והנדכה מאד מצרות נפשו המרובים מאד ומצרות נפשו"ת ישראל, אשר צועקים לפני מצרתם, אשר ידעתי את מכאוביהם. אבל כבר ידעתי היטב בבירור, שכל העולם מלא צרות ויגונות ומכאובות. ובחסדו הנפלא אני זוכה לזכור את כל החסד והטוב אשר עשה לנפשי אשר הבדילני מן התועים החולקים וזכני להיות נקרא על שמו ז"ל ולעסוק בעסקיו הקדושים. זה חלקי מכל עמלי, זה תקוותי לנצח..." (עלים לתרופה תנז).

המעמסה הכבדה

התיקונים לגג הקלויז נתמשכו ברוב האביב והקיץ תר"ד, והלחץ על מוהרנ"ת היה קשה מאד, כי הרי צריך לסיים את העבודה לפני ראש השנה.

מוהרנ"ת היה גם עסוק בהכנות לחתונת בנו נחמן-לאחר כל האסונות שגרמו לעיכובה. החתונה היתה אמורה להערך בליפוויץ מיד לאחר שבועות. מוהרנ"ת כתב לר' יצחק שידאג להגיע לחתונה אפילו שהיא לא תערך בברסלב. "מהראוי שתהיה על החתונה כי אין נאה לפני הבריות שאתה בני, לא תהיה על החתונה אשר אנ"ש שאינם ממשפחתי כלל, יהיו על החתונה" (עלים לתרופה תנח).

במהלך הענינים נדחתה החתונה שוב למשך כמה שבועות. בינתיים, נודע למוהרנ"ת שהעבודה לגג הקלויז מתקדמת לאט, וע"כ עליו לנסוע לאומאן לפקח ולזרז את העבודה. כמה שבועות לאחר מכן נערכה חתונת נכדו, ר' דוד צבי, בנו של ר' יצחק. על אף שהתעסק בתיקונים לקלויז, נסע מוהרנ"ת לחתונה שנערכה בטפליק, קרוב לאומאן.

גדולתנו ותפארתנו יוודעו לעתיד לבוא

עברו עוד שבועיים, וסוף סוף הגיע המועד לנישואי ר' נחמן בן מוהרנ"ת. כנהוג היו עורכים את החתונה בעיר מגוריה של הכלה. ובהתקרב משפחת החתן לעיר הכלה, היו בני משפחת הכלה יוצאים לקבל את פניהם בשירה וזמרה, וכך היו מכניסים אותם לעיר. "כשנודע למתנגדים תושבי העיר ליפוויץ מהתקרב מוהרנ"ת עם בנו החתן, התנפלו עליהם המתנגדים. והנה מוהרנ"ת בראותו את כל הרעש והצעקות שהיו שם, הפנה עצמו לצד ונכנס ליער הסמוך. בינתיים הלך המחותן, רבי ישראל, וקרא למשטרה, ובאו מהרה והשתיקום. כשנשקט המריבה הבחין רבי נחמן מטולטשין כי מוהרנ"ת נעלם, והבין שהלך ליער הסמוך. מיד יצא לחפש את מוהרנ"ת ביער ומצאהו יושב ומתפלל. ושמעו שטוען בתפילתו להשם ואומר: "רבונו של עולם! וכי למי יש כזו קבלת פנים כשלי? לאיזה שואב מים פשוט מקבלים את פניו כמו שמקבלים את פני? וכל זה הרי אינו אלא משום שאני מדבר מרבינו ומגלה ומפרסם גדולתו ותפארתו בעולם" (שיח שרפי קודש ג' קלה).

מוהרנ"ת ניחם אז את עצמו במה שאמר הרבי:

"אונזער גרויסקייט און אונזער שיינקייט וועט מען זעהן וועט משיח וועט קומען"-"גדולתנו ותפארתנו יוודעו לעין כל כשמשיח יבוא".

מוהרנ"ת שר לעצמו את המילים הנ"ל במנגינת "אשת חיל", אחד הניגונים הראשונים ששמע מפי רבינו. בראותו את ר' נחמן מטולטשין, חזר מוהרנ"ת לעגלה, המשיך לליפוויץ ושמח בחתונה.

ההכנות לראש השנה שנת תר"ה

אחרי החתונה חזר מוהרנ"ת לאומאן לפקח על סיום התיקונים לגג הקלויז. הוא הצליח להשיג עצים מסוג משובח עבור הסככה ורעפים לגג. הוא המשיך אח"כ לטשהערין לנסיעתו השנתית הקייצית, בדרך דיבר מתורות רבינו, וגם אסף כספים עבור פרנסתו, עבור ההדפסה והקלויז. מוהרנ"ת חזר לאומאן בתחילת אלול, והתיקונים נסתיימו בדיוק לפני בואם של חסידי ברסלב בערב ר"ה תר"ה.

* * *

חלק ט-בערוב ימיו

פרק מז - ראש השנה

ריקוד של פרידה...

חסידי ברסלב שבאו לאומאן לר"ה של שנת תר"ה-שנת הסתלקותו של מוהרנ"ת מהעוה"ז, ועלייתו בסערה השמימה-הבחינו כבר בתחילת השנה בשינויים מסויימים בהתנהגותו מבשנים עברו.

כשהגיע הזמן הקבוע לאמירת תורה, סרב מוהרנ"ת לומר תורה בפני הקהל. ר' אפרים ב"ר נפתלי הפציר בו שלא ישנה ממנהגו ויאמר תורה בפני הציבור המשתוקק לשמוע ממנו, אך הוא בשלו, אינו אומר, כשנימוקו עמו, שאינו חש בטוב.

את הריקודים הנהוגים אצל חסידי ברסלב בימי ראש השנה, ערך מוהרנ"ת בהתלהבות עצומה. אולם ר' נפתלי, ידידו הקרוב ביותר של מוהרנ"ת, הבחין בראייתו החדה, בשינויים גם בריקודיו של מוהרנ"ת, והתבטא כעבור זמן:

"הבחנתי בריקודו שרקד עמנו שהוא ריקוד של פרידה"---(שיח שרפי קודש א' תרנו).

סרוב לאמירת תורה

סרובו של מוהרנ"ת לומר תורה, נתקבל בחוסר הבנה מצד הציבור הרחב הנאספים לר"ה. הם ידעו היטב כי מוהרנ"ת עסק בתקופה האחרונה בכתיבת הלכה, אותה התחיל עוד לפני ט' באב, שכללה גם שיחה ארוכה על ר"ה, יום כיפור וסוכות. הוא כבר שיתף את הציבור בכמה מהחידושים הנפלאים של ההלכה, ואף העלה אותם באגרותיו

בשבועות הסמוכים לראש השנה. רעיונותיו נסבו כל העת ההיא על תורה ו' שבליקוטי מוהר"ן, בענין דרכי התשובה, והקשר שבין הרב לתלמיד (ראה בכמה אגרות האחרונות שבספר עלים לתרופה שרובם סובבים על דברי תורה זו-מאגרת תל"ח ואילך).
המתקבצים באומאן ציפו בכליון עינים לשמוע את תורתו הנפלאה, אך הפעם לא זכו לזה. ואגב יש לציין כי שעות השיא בראש השנה, היו אותן שעות בהן היו הציבור מתענגים על דיבוריו היקרים של מוהרנ"ת (כפי שבאים לידי ביטוי בקטע להלן).

שלא יאמרו אילו לא באתי לשמוע תורה...

רק אחרי ר"ה גילה מוהרנ"ת לר' נחמן מטולטשין את הסיבה האמיתית לסרובו לומר תורה. לא פעם התבטא מוהרנ"ת שבטחונו חזק ואיתן שתתקיים "האסיפה הזאת" בראש השנה עד ביאת הגואל. ברם, דוקא בכדי לחזק בטחונו זה, נמנע השנה מאמירת תורה. הוא חשש שמא בין הבאים ישנם כאלה שעיקר ביאתם היא בכדי לשמוע תורה ממנו, ולא רק עבור קיום רצון רבינו להיות אצלו בראש השנה, ולכן לא אמר תורה במטרה להחדיר בחסידים שעליהם להיות תמיד באומאן בר"ה-גם אם יבוא זמן ולא יהיה מי שיאמר תורה... (וזה על דרך המובא בגמרא מדוע אין פירות גינוסר בירושלים-שלא יאמרו העולים לרגל, 'אילו לא באתי אלא לכך, דייני'), ולבסוף, לאחר שנסתלק בשנה זו הוברר למפרע כוונתו ביתר שאת...

התורה הראשונה והאחרונה

ולפלא כי תורה זו בה עסק מוהרנ"ת בתקופה האחרונה לימי חייו-היא התורה אותה שמע מפי רבינו בתחילת התקרבותו, והיא גם התורה עליה כתב את ההלכה האחרונה שהשלימה בימי חייו (ראה פרק ה).
בתורה זו מחדש רבינו שעיקר התשובה הוא על ידי שישמע בזיונו ידום וישתוק, וכי על ידי כך זוכים לענוה. כמו כן מבואר שם שעל האדם להדבק בבוראו בכל המצבים, לאו דוקא בעת התרוממות רוח ועליה, אלא גם ברגעים הקשים, בזמן של ירידה, שאז אין מרגישים שום חיות והתעוררות.
מוהרנ"ת שמע תורה זו מרבינו בשבת תשובה הראשונה שהיה אצלו, והוא החיה את עצמו בה כל ימיו ועד חודשי חייו האחרונים ממש.

הקשר בין הרב לתלמיד

אולם עיקרה של התורה סובבת אודות הקשר של הרב והתלמיד, ואשר ללא כל ספק -על-פי דברי תלמידי רבינו בימים ההם-רימז רבינו בכך לקשר שבינו לבין מוהרנ"ת. רבינו כותב שם כי הצדיק הוא הנקודה העליונה של האות "א", והתלמיד הוא בחינת

הנקודה התחתונה של הא', והואו שבאמצע הוא בבחינת אהל מועד, שם נמצאים הרב והתלמיד גם יחד. וזהו הקשר הפנימי שבין משה ויהושע ואהל מועד.

סמיכה מהרב לתלמיד

רבי נחמן מטשהערין כותב:

"מי שבקי קצת בספריו הקדושים של מוהרנ"ת ז"ל, והכיר אותו בחייו ושמע דבריו ושיחותיו הק' ובקי קצת בעניניו וסיבותיו אשר עברו עליו, יבין בלבו ויראה בעיני שכלו ממש כי היה מבחי' זו הנ"ל, כי רוב דבריו המה מהתחזקות בעבודת ה' לבלי ליאש עצמו שום אדם מישראל רק כל אחד ממקומו ידרוש ויבקש את ה'".

"...ושמעתי מאבי ז"ל ששמע מזקני תלמידיו הק' של רבינו ז"ל שהבינו אז מרמיזותיו הק' של רבינו ז"ל שבמאמר זה נתן סמיכה לתלמידו הק' ר' נתן ז"ל. ובאמת רוב שיחותיו הק' של הרב ר' נתן ז"ל היה בענין זה, לחזק את כל אחד מישראל בהתחזקות גדול, לבלי יתייאש עצמו ח"ו לגמרי, רק שאיך שהוא, אעפ"כ, יתעורר ויתחזק מעתה עכ"פ לעבודת ה' ית' ממקום שהוא שם (פרפראות לחכמה ו' ח').

השיחה שכתב מוהרנ"ת אז, היתה כאמור בהלכות שבת, המבוססת על תורה זו.

העיקר תלוי בתשובה

בסיכום דבריו כותב מוהרנ"ת:

"וזהו כלל דברינו בכל ההלכה הזאת לחזק עצמנו ע"י שאנו זוכים לקבל שבת. ועי"ז נזכיר עצמנו תמיד בכח הצדיק האמת שהיא בחינת שבת. והא בהא תליא דכל מה שמאמינים יותר בהצדיק ומקרבין עצמן אליו יותר, זוכין יותר להמשיך על עצמו קדושת שבת... ועי"ז זוכין לילך בדרכי התשובה להמשיך על עצמו בקיאות בהליכה הנ"ל, להחזיק את עצמו בכל מה שיעבור עליו יהיה איך שיהיה, ועיקר כל זה זוכין ע"י ר"ה שמתקבצין יחד וכו'. כי עיקר דרכי התשובה נמשכין ע"י אלול ור"ה ויו"כ, וכל עבודת ישראל באלו הימים הכל כדי להמשיך דרכי התשובה אליו בעולם באופן שיזכו ישראל לתשובה שעי"ז תתקרב הגאולה מגלות הארוך הזה אשר ארך עלינו מאד ואי אפשר לעמוד על קיצו, כי הוא קץ הפלאות. אבל מבואר בגמרא (סנהדרין צ"ז ב') ובמדרשים, שעיקרו תלוי בתשובה. וע"כ הצדיקי אמת מתייגעים רק להמשיך דרכי התשובה כנ"ל בעולם באופן שיזכו אפילו הרחוקים והנופלים מאד להתחזק בדרכי התשובה שעי"ז יתתקן הכל" (ליקוטי הלכות שבת, ז' ס"ט).

* * *

ענייני הוא יום הכיפורים

אחרי ר"ה שהיה האחרון לימי חייו, לא חזר מוהרנ"ת לברסלב ליום כיפור כפי שתמיד נהג לעשות. ידועה אמרתו של מוהרנ"ת: "ענין רבינו הוא ראש השנה, והענין שלי הוא יום כיפור" ולכן היו נוסעים אליו הרבה חסידי ברסלב להיות איתו ביום כיפור בברסלב (שיח שרפי קודש א' תרסב).

השנה, נשאר מוהרנ"ת באומאן עד אחרי יום כיפור, והוא כתב לר' יצחק שיקנה לו ארבעת המינים, ושיהיו מוכנים לו כשיחזור לברסלב סמוך לסוכות תר"ה.

כלפיד אש

באומאן, בערב יום כיפור, בשעת סעודה המפסקת, אמר מוהרנ"ת תורה, בדבריו התעכב שוב על ענין אות האל"ף המובא בתורה הנ"ל. מוהרנ"ת חידש אז שהנשמה והגוף הם בחינת הנקודה העליונה והנקודה התחתונה, בעוד שהאכילה היא בחי' הוא"ו המחברת בין שניהם (ראה ליקוטי הלכות, שבת, ז' נא).הוא שח אז בפני ר' עקיבא וועלוול מנמירוב כדלהלן:

"יש ד' יסודות: דומם, צומח, חי ומדבר. והלא אנחנו רואים שכל שהמדרגה נמוכה יותר נמצא בה טוב יותר. כי סוד המדבר הוא האדם, ומקח האדם במכירתו לא יעלה כמקח הסוס, שהוא מיסוד החי הנמוך מהמדבר. כנודע שנמצא סוס שנותנים במחירו כמה אלפים רו"כ. ומקח הצומח יעלה עוד יותר, כי נמצאים שושנים ופרחים שמביאים ממדינות רחוקות שאין ערך כלל למחיר לשוויים. וביסוד הדומם נמצאים אבנים טובות ויקרות העולים עוד יותר, ורואים אנו את הטוב והאלוקות שנמצא בהם-מפקודת התורה על הכהן הגדול שבכל עת כניסתו לבית המקדש יהיה לבוש בחושן ואפוד שיהיה נתונים בהם כמה אבנים טובות".

"ואעפ"כ נמצא גבוה מעל גבוה קדושה נעלמה ונסתרה, קדש הקדשים, שהכהן הגדול כשהיה צריך לכנס לשם היה צריך להפשיט כל הבגדים היקרים רק כתונת בד קדש ילבש ומכנסי בד יהיו על בשרו" (ימי התלאות קלב).

את הפסוק האחרון "כתונת בד קודש ומכנסי בד יהיו על בשרו" הטעים מוהרנ"ת בנעימות, בניגון של קריאת התורה ביום הכיפורים, בהתעוררות נוראה. באותה שעה נכנס עוד אחד ממקורביו, ר' מאיר לייב בלעכער. "בבואו על הפתח, היה נשמע מרחוק הדברים האלה יוצאים מפיו הק' כלפיד אש, ונשאר על עמדו ומקומו, ויירא ללכת יותר לקרב אל השלחן" (שם). אולם עם כל היראה הגדולה שנפלה עליהם, לא הבינו, לא ר' עקיבא וועלול ולא ר' מאיר לייב, למה יכוונו דבריו הק'.

מנהיגותו של מוהרנ"ת

היו אלה הימים הנוראים האחרונים לימי חייו של מוהרנ"ת, ובאוירה החלו לחוש סימנים של פרידה ממוהרנ"ת לעדת חסידי ברסלב שהוא היה מנהיגם ומורה דרכם, גם אם לא היה אדמו"ר במובן המקובל.

רבינו אמר פעם: "שולחן כזה כמו שהיה אצלי כבר לא יהי עד ביאת המשיח" (ובלשונו הק': "אזא טיש ווי ביי מיר, וועט שוין נישט זיין ביז משיח וועט קומען"). הוסיף עליו מוהרנ"ת באמרו על עצמו: "גם שולחן כשלי לא יהיה עד ביאת המשיח" (שיחות וסיפורים עמ' עא).

מוהרנ"ת הוא הגבר אשר נטל את רסן המנהיגות לעדת חסידי ברסלב לאחר שנתייתמו ממורם ומאורם, והדריכם ע"פ דרכו של רבינו בימים הקשים ביותר לחסידי ברסלב. ובכח האמונה ברבינו ובדרכו הטהורה שמוהרנ"ת החדיר בתלמידיו, נתן בהם את הכח לעמוד איתן ולסבול רדיפות קשו"ת ביותר ומאבקים של שפיכות דמים ממש אשר קשה להעלות אותם על הדעת. הן מצד המשכילים, שע"י היראה שהכניס באנשיו -לא נמשך אף אחד מהם לפיתויי ההשכלה, הן מקבוצות המתנגדים השונות דורשי רעתם, ומוהרנ"ת הצליח להגדיל ולפאר את העדה הקדושה הזאת, שלא רק שלא נמחקה מעל פני האדמה, אלא היא גדלה והצליחה ונתרבתה נכפלה ונשלשה. והיא התנועה החסידית היחידה והמיוחדת שגדלה לאחר הסתלקות הרבי ביתר שאת וביתר עז עד היום הזה, זה למעלה ממאה ושמונים שנה.

מסירותו לרבינו היתה ללא גבול, ואין לה דמיון ומשל. מוהרנ"ת לא דאג לכבודו ולתועלתו והתפתחותו האישית, הוא הקריב עצמו כל כולו לעם ישראל להביא להם את האוצרות שירש מבית גנזיו של רבינו.

אולם עתה, כשהתקרב לגיל ששים וחמש, היה כבר מוהרנ"ת שבור ומיוסר בגופו. הוא סבל מעל עשרים וחמש שנה ממחלתו, ובכל הזמן הזה נשא את עול המנהיגות של החסידות המוכה, במסירות נפש בפועל ממש, תחת עינם של השלטון והמתנגדים שבקשו את נפשו. הדפיס את הספרים, דאג לבנות ולתקן את הקלויז, ולגייס את כל הכספים הדרושים, והכל כמעט בלי שום עזרה, כאשר הוא עצמו עולה ומתעלה ומתקדש בסילודין בעבודות נוראות ונשגבות.

מלבד עגמת נפשו האישי, חש בצערם ויסורם וסבלם של כל בני ביתו ושל כל אחד מתלמידיו כאילו היא שלו ממש, וכל זה השפיע עליו לרעה והתישו, והוא נחלש יותר ויותר.

* * *

ההלכה האחרונה

אעפ"כ גם בחודשים ובשבועות האחרונים לימי חייו עסק מוהרנ"ת בפעילויותיו ובעבודותיו בכל הכוחות. מיד לאחר שסיים את ההלכה בליקוטי הלכות שבת ז', תיכף אחרי סוכות- התחיל לכתוב את הלכתו האחרונה אותה כתב עד הרגעים האחרונים לימי חייו ממש. והיא בליקוטי הלכות, הלכות ראש-חודש הלכה ז', מאמר ארוך מלא וגדוש פירושים נפלאים הדרכה והתחזקות. ההלכה הזאת מבוססת על ליקוטי מוהר"ן סימן ס"א, שאמר רבינו תיכף לאחר שחלה במחלתו הנוראה. תורה זו היתה הצוואה של רבינו המדגישה את מעלתה הנשגבה של אמונת צדיקים והפצת תורתם (ראה פרק טו).

המלחמה עד טיפת דם האחרונה

בזמן שמוהרנ"ת כתב את ההלכה הזאת, היתה עת של התגברות ההשכלה. המשכילים היו זקוקים אז לממון רב עבור פעולותיהם הנלוזות להלעיט את צעירי הצאן בלימודי השכלה וכפירה ולנתקם מבוראם רח"ל, אך לא היה באפשרותם להשיג את הממון הדרוש. לא היה שייך ליטול שכר לימוד מההורים כי היה זה "חינוך חובה", הם פעלו איפוא ברשעותם העזה והשפיעו על האחראים על החינוך להטיל מס על כל היהודים למען מימוש מזימתם, ובכדי לזהות מי הוא מבני ישראל-הטילו את המס הזה על כל בית אב שם הדליקו נרות שבת...

בסעיף אחר סעיף של ההלכה הזאת מזרז מוהרנ"ת את תלמידיו להמשיך להפיץ את תורות רבינו ושיחותיו הקדושות, בהיותן התריס היחיד נגד גלי האפיקורסות המציפים את העולם היהודי.

מוהרנ"ת כתב הלכה זו עד יום אחד סמוך לפטירתו. אחד הדברים האחרונים ששמעו ממנו סמוך לפטירתו היה בקשר לנרות שבת המתקשר עם מלחמתו נגד ההשכלה, נגדה לחם עד רגעיו האחרונים.

* * *

זריזות ושמירת הזמן

בהכנסנו לתיאור ימי חייו האחרונים של מוהרנ"ת, מן הראוי להתעכב שוב על אחד מיסודות הנהגותיו הקדושו"ת של מוהרנ"ת שבזכותו הגיע למה שהגיע, והיא שמירת הזמן ומידת זריזותו הנפלאה באופן מדהים, למען יעמדו לנגד עינינו וממנו נלמד וכן נעשה.

וכן כותב ר' אברהם, בנו של תלמידו הנאמן ר' נחמן מטולטשין:

"כל הנהגותיו וכל מעשיו היו בזריזות גדול מאד, כמו הליכתו למקוה בכל בוקר. הלך ופשט ולבש את בגדיו בתכלית המהירות עד שלא היה באפשרות שום אדם להשתוות עמו, וכן בעת כתיבתו היתה הקולמוס פורחת מתחת ידו שהיה לפלא בעיני כל רואיו. וכן שאר מעשיו, כולם היו במהירות גדול ונפלא מאד מאד. וגם אחז תמיד את המורה שעות (שעון) לנגד עיניו, והיה שומר את כל שעותיו ורגעיו בכל מיני שמירה, כי גם בעת נסיעתו וישיבתו על העגלה הרבה ללמוד ולהתפלל ולצעוק להשי"ת בכלות הנפש ממש..." (כוכבי אור עמ' כב, סי' טז).

וכנזכר לעיל, שיבח רבינו את מידת זריזותו, ואמר שבזכות זה יזכה להיות רועה נאמן (ראה באריכות בפרק י"א).

חשיבות השעון

בהתאם לאמור, מפליא הדבר, כי המכתב האחרון המופיע בספר עלים לתרופה, שמוהרנ"ת כתבו כשלושה שבועות לפני הסתלקותו, מוקדש כולו ל... זייגעריל שלו (השעון).

שעונו התקלקל אז, והוא שלחו לר' יצחק, בטולטשין, בבקשו ממנו לדאוג לתקנו ולהחזירו אליו לברסלב במהירות האפשרית:

"יום א' וישב תר"ה... אהובי בני חביבי, יקבל הזייגריל, וישתדל שיתקנו אותו מיד באופן שיוחזר לידי היום ע"י מוסר כתב זה. והשי"ת יאיר עלינו אור קדושת חנוכה הקדוש הבע"ל, ובחסדו ישלח אורו ואמיתו וכו' נגילה ונשמחה בישועתו... דברי אביך המצפה לראותך מהרה בשמחה".

"ושלום לכל אנ"ש באהבה רבה. לר' נחמן נ"י אני מזהיר שיבלה היום איזה שעות, ויעמוד על הזייגער-מאכיר שיגמור תיקון הזייגריל היום בכי טוב, וגם אתה תלך עמו ותבקש מהזייגער-מאכיר שיתקנו מיד, ומן הסתם תעשו על הצד היותר טוב, כי ידעתם כמה מוכרח לי הזייגיר בכל שעה---"

ובדברים הללו מסתיימים ארבע מאות וחמישים מכתבי מוהרנ"ת מלאי התורה והיראה וחיזוק והתעוררות שלא נודע כמותם.

ה'ברוך הבא' הראשון בקבר---

רבות נאמר בגמרא, מדרש, זהר, כתבי האר"י ועוד, על כל המתרחש בשעה שהנשמה עוזבת את הגוף והאדם עובר את כל העניינים הנוראים של המות, הקבורה, חיבוט הקבר והדין הנורא לפני בית דין של מעלה, ואח"כ העונש בגיהנום, השכר בגן עדן ועולם הבא.

מוהרנ"ת שללא כל ספק היה בקי בענינים אלו, שיום המיתה לא מש מנגד עיניו כל ימיו, אמר פעם:
"יכול אני לצייר לעצמי את הכל, מלבד את ה"ברוך הבא" הראשון בקבר"---(שיח שרפי קודש ג' קעז).
* * *

חלומות ופתרונם

מקום נרחב בהלכתו האחרונה של מוהרנ"ת מוקדש לנושא פתרון החלומות.
אמנם בדרך כלל לא התייחס מוהרנ"ת לחלומות יותר מדי. כשהיה בא אליו אי מי לדבר על איזה חלום, היה מוהרנ"ת משיבו כלאחר יד:
"אל תספר לי מה שקורה לך כשאתה ישן. תאמר לי מה עובר עליך בהקיץ..."
אולם, הוא היה מטה אזנו לשמוע את חלומותיה של מרת אדל בת רבינו, והיה מייחס להם חשיבות מיוחדת.
אחד מהחלומות הללו של מרת אדל, היה זה:

חלום המרמז על דרכו של רבינו

וזה דבר החלום:
"ראיתי את אבי עומד מחוץ לבית מדרשו והיה חפץ להכנס, אבל המתנגדים נאספו סביב בית הכנסת במטרה לא לתת לו להכנס. הם העמידו שורות שורות של אנשים לשמור על הכניסה, כאשר גם בפנים ההיכל נמצאו אנשים רבים למשמרת, שאם אחת השורות תחלש, יבואו הם ויחליפום לעמוד על המשמר שלא יכנס. אולם על אף המשמר הצמוד לא היסס אבי ולא פחד. הוא התקרב לבית המדרש בגבורה ועוז, וכשהגיע לשורה הראשונה של השומרים התפזרו לכל עבר ונתנו לו לעבור. וכן קרה גם כשהגיע לשורה השניה, שזזו הצידה וכן הלאה, עד שנכנס לבית המדרש".
מוהרנ"ת האזין בתשומת לב לכל מילה מהחלום והשיב:
"כך הוא ענינו של רבינו... תמיד יש עליו התנגדות, רבים רבים התייצבו נגד דרכו הטהורה בכל מיני אופנים שונים ומשונים שלכאורה נראה תמיד שאי אפשר להתגבר עליהם. אבל מי שרוצה באמת, אינו מתפעל מכל ההתנגדות והמניעות המתייצבים בדרכו על כל צעד ושעל. כי באמת אינם אלא מניעות הבאות לנסות את האדם אם הוא אמנם חפץ באמת להתקרב אל השי"ת, ועליו להמשיך בדרכו, ואחר כך יראה בעיניו כי כל המניעות והמכשולים נופלים מלפניו"...
רבינו חזה בימי חייו חלומות וחזיונות רבים. הם נרשמו ע"י מוהרנ"ת בספרו חיי מוהר"ן.

ובאשר לחלומות של מוהרנ"ת עצמו, הוא סיפר לאחרים רק על שנים שהשאירו את רישומם עליו. הראשון חזה בשנות הסבל:

משה רבינו בחלום

מוהרנ"ת סיפר:

"ראיתי את אדמו"ר שבא אלי עם עוד אחד, וסיפרתי לפניו בדרך קובלנא כל אשר עובר עלי. ואמר לי אדמו"ר בזה הלשון: "דו האסט אבער מיט דיינע ספרים גוט געמאכט" [עם הספרים שלך עשית אכן טוב]. זה האחד שהיה עמו נענע לו בראשו והסכים על זה ואמר בזה"ל: "יאה, יאה, זייער גוט געמאכט!" [אכן כן, טוב מאד עשית]. ושאלתי את אדמו"ר מי הוא זה, והשיב לי כי הוא משה רבינו ע"ה" (ימי התלאות).

עבור זה הנך כבר צריך לבוא אלי---

החלום השני הוא חזה שבועות ספורים קודם הסתלקותו, בשבת חנוכה תר"ה:

"ראיתי את רבינו אוחז בידו את הספר הנשרף, וביקשתי מרבינו שילמד עמי בספר זה. השיב לי רבינו: "עבור זה הנך כבר צריך לבוא אלי"... (שיח שרפי קודש א' תרסא).

מפחד אני מחלום זה

לאחר שמוהרנ"ת סיפר על חלום זה, בו הוא נקרא ללכת לרבינו-נענה ואמר:

"אף על פי שרבינו אמר לי פעם "ה' עמך ואל תפחד" אעפ"כ, מפחד אני מחלום זה"- -- (שיח שרפי קודש א' תרסא).

* * *

פרק מח - בנסוע הארון...הישר לרבינו!

מסירות נפש לטבילת מקוה

בשבת חנוכה האחרון-ימים ספורים לפני הסתלקותו מן העולם, התקבצו רבים מחסידי ברסלב אצל מוהרנ"ת בברסלב. האוירה היתה חגיגית, מבלי לחוש כלל מה עומד להתרחש- למרות שמוהרנ"ת היה חלוש מאד, הוא השתדל לא לשנות מסדרי עבודותיו הקדושות.

בשבת לפנות בוקר עברה השמועה בין תושבי העיר והאורחים, שבנין המקוה קרס כולו, כך שאי אפשר לטבול לכבוד שבת בבוקר. מאוחר יותר, כשהאיר היום התברר שהמקוה בעצמה עדיין שלימה ורק אחת מפינות הבנין התמוטטה.

מוהרנ"ת, למרות חולשתו הרבה, הלך לטבול. בדרך חזרה לא הפסיק להודות לה' שהצליח על אף הכל לטבול במקוה, באמרו שכבר היה מוכן לטבול בנהר בוג תחת

הקרח. ומעוצם תנועותיו הקדושו"ת שעשה אז בהתלהבות גדול, היה נראה ברור שכבר היה מוכן ומזומן לכך כמו שאמר, לרוץ אל הנהר בזריזות עצומה ולדלג ולקפוץ אל תוך הקרח לטבול".

מקוה-תקוה

מוהרנ"ת דיבר אז מהחיות העצומה שהיתה לו מטבילה במקוה באותה שבת, והצביע על כך שהמילה "מקוה" היא גם מלשון "תקוה", וכשנזהרין בטבילת מקוה-תקוותינו איתנה שיתתקן הכל. והוסיף: "מי שיהיה חזק בטבילת מקוה תמיד יהיה איך שיהיה-בודאי יזכה לתקן את כל הזקוק לתיקון".

הוא הסביר: "הביטו וראו רמז נפלא, כי הלא בעזרא כשנודע לו שנכשלו בנשים נכריות רח"ל, צעק מרה על זה, כמו שכתוב: 'בושתי וגם נכלמתי להרים פני אליך' (עזרא ט'), ואח"כ נאמר: 'ויען שכניה בן יחיאל וכו' ואנחנו מעלנו וכו' ועתה יש מקוה לישראל...' (עזרא י') ופירושו, תקוה, שיתתקן הדבר. אמר זאת בלשון מקוה, רמז להנ"ל כי אך ורק שיהיו נזהרים בטבילת מקוה מים יש תקוה שיתתקן הכל" (כוכבי אור עמ' פ' סי' לז).

* * *

השבוע האחרון

הגיע השבוע האחרון לימי חייו של מוהרנ"ת עלי אדמות.

מאז החלו הכל להבחין ברמזים ברורים שמוהרנ"ת עומד לעזבם לנצח. החסידים חרטו אז בלבם את כל הדברים שראו ושמעו אצל מוהרנ"ת בימים ההם.

הנך צריך לבוא אלי---

בליל שבת הבא, פ' מקץ, אמר מוהרנ"ת תורה בענין המנורה, ואח"כ רקד קצת (ראה ליקוטי הלכות, ראש חודש, ז' נד).אחרי שקם מהשלחן הוא ספר על חלומו שבו ביקש מרבינו ללמד אותו את ספר הנשרף, ועל כך אמר לו רבינו שבכדי להבין זאת הוא מוכרח לבוא אליו---(ראה פרק מז).

סיפור החלום הזה ברבים, היה רמז ברור על הסתלקותו הקרובה.

* * *

את קורותיו מאז ועד לרגע שעלתה נשמתו הטהורה-מתארים אנשי שלומינו ותלמידיו מהעיר ברסלב, שהיו סמוכים אליו כל העת, שכתבו באגרת כל סדר הסתלקות מוהרנ"ת, ושלחוה לאנשי טשהערין, וכדאי להעתיקה כלשונם:

ניטל מחמד נפשינו אדמו"ר ר' נתן---

"מי שאמר לעולמו די יאמר די לצרותינו, המקום ינחמינו וכו' הוי על שברינו כי נשארנו כתורן בראש ההר וכנס על הגבעה, כי ניטל מאתנו בחטאינו הדר עוזינו עטרת ראשינו מחמד נפשינו אדמו"ר ר' נתן זצ"ל הכ"מ, ביום ו' ערב שבת קודש עשרה בטבת פ' ויגש שעה קודם כניסת שבת קודש".

מען וועט זיין א מת און א גוסס---

"והתחלת חלישותו היה במוצאי שבת קודש פ' מקץ. ובשבת הקודם הוא פרשת מקץ, כשנכנס לשלוש סעודות לומר תורה, אלו הדיבורים היו התחלת התורה":

"אע"פ שזה חרפה לומר, כי כל בעל דרשן אומר זה, אעפי"כ צריך לומר, ואמר בזה הלשון: איר זאלט וויסן אז מע וועט זיין א מת און א גוסס, און מע וועט מוזן ליגן מיט די פיס צום טיהר"---[דעו לכם, שנצטרך להיות מת וגוסס ונצטרך לשכב עם הרגלים לכיוון הדלת] ואמר זה במורא גדול".

כשהנשמה עולה למעלה...

"אחר כך אמר את התורה של 'חדי ר' שמעון', מענין עצות ואמונת חכמים, ומענין להדפיס ספרים, ומענין כשהנשמה עולה למעלה עיקר שלמותה שתהיה למטה גם כן. ואחר כך היה בשמחה עד למאד".

והוציא מפיו הק' אש שלהבת

"ובליל שבת הנ"ל אמר תורה על המנורה, ורקד בעצמו, ואחר שהלך מהשולחן דיבר מענין העבודה של יום הכיפורים, והוציא מפיו הקדוש אש שלהבת, ואמר העבודה וכו' הכהן גדול שנכנס לפני ולפנים, עמד במקום שעמד ונכנס במקום שנכנס, ראה לפני מי אתה נכנס... אחת ואחת וכו'. והתלמיד חכם גדול מכהן גדול, כמו שכתוב יקרה היא מפנינים".

"וקודם לזה סיפר חלום, שהחלום הזה מרמז על הסתלקותו" (מספר הנשרף כמובא לעיל).

צריכים להתחבר לכתבי הצדיקים...

"ובמוצאי שבת קודש פרשת מקץ נכנס לשלוש סעודות, ואמר תורה על פרשת מקץ. ובסוף התורה אמר פירוש על משנה 'עשה לך רב וקנה לך חבר', ואמר כך: עשה לך רב! ואם אין אתה יודע מי הרב-'וקנה לך חבר', פירוש, תתחבר את עצמך להקולמוס. ואמר בזה הלשון:"

"מען דארף זיך מקרב זיין צו איין רבי'ן, און אז סע ניט דא קיין רבי, איז מען זיך מחבר צו דער פען" (צריכים להתקרב לרבי, ואם אין רבי, מתחברים אל הקולמוס-כלומר תתחבר לכתבי הצדיקים האמיתיים).

השי"ת גומר ומנצח...

אחרי שסיים את אמירת תורתו, חש עצמו שלא בטוב, והיה כה חלש עד שנאלץ לעזוב את הציבור לפני מעריב. ר' יעקב, אחד מתלמידיו ליוה אותו לביתו. מוהרנ"ת שמח שה' עזר לו לסיים את התורה ואמר: "יענקל, נכון שהשם יתברך גומר ומנצח?!" (שיח שרפי קודש א' תרס).

לא אפחד!

"ואחר כך אמר ההבדלה בבכיה גדולה, כשהתחיל בתיבות "הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד" הוא חזר הרבה פעמים על התיבות "ולא אפחד" (שיח שרפי קודש א' תרנז).

"באמצע הלילה נחלש עד למאד, ובכל היום גברה חולשתו..."

אזהרה לנסוע לר"ה לאומאן

"ביום שני, בא אליו ר' זאב ליובארסקע, ודיבר עמו מענין ראש השנה של רבינו ז"ל. והזהיר מאד ליסע לאומאן על ר"ה..."

הסתכל בי, וזה יהיה לטובה גדולה עבורך

"בלילה אור ליום ה' אחר תפילת ערבית עמדנו לפניו, וגם ר' זאב הנ"ל בא ג"כ, ועמד מן הצד, ור' דוד מטולטשין עמד לפני ר' זאב, ואמר אדמו"ר (מוהרנ"ת) לר' דוד: ניט פארשטעלין וועלולען (-כנוי באידיש לשם 'זאב'), לאז ער מיר חאטש אנקוקן, דער רבי האט אמאל אויך געזאגט צו איינעם, קוק מיר אן סע וועט זיין פאר דיר א טובה גדולה (אל נא תסתירו את וועלול, שלפחות יביט עלי. רבינו אף הוא אמר פעם לאחד: הסתכל בי ותהיה לטובה גדולה עבורך)..."

מוכרחים אנו להתאסף

"וכך אמר: מע וועט זיך מוזן צום אויף קומען (נהיה מוכרחים להתאסף). ושאל ר' זאב: היכן? האט איהם אדמו"ר געענטפערט (אדמו"ר השיב לו): אויף יענער וועלט (בעולם הבא)".

"אחר כך סיפר מעשה נורא מהספר שנשרף, בעת שהיה רבינו ז"ל בלמברג (ראה פרק ט"ז) ושכתב זה הספר בג' שעות ומחצה, ואח"כ יצאתי כמו מהאידרא. ואמר שזה סייעתא דשמיא שספרתי לכם מעשה זאת."

להשקות אילנות יבשים

"בלילה אמר חצות, ואחר חצות בערך ג' שעות קודם אור היום תפס קולמוס וכתב תורה על משנת 'משקין בית השלחין במועד'".

יש לציין כי לפלא הוא, שההלכה האחרונה שכתב מוהרנ"ת היתה דוקא בענין זה להשקות בית השלחין, שדה יבש, כי היה זה עיקר פעולתו של מוהרנ"ת כפי אשר צווה ע"י רבינו להשקות אילנות יבשים (הרב יעקב מאיר שכטר שליט"א).משנת משקין בית השלחין (מועד קטן ב' א') דנה בעבודות המותרות והאסורות בימי חול המועד. זה היה הדבר האחרון שכתב. הוא היה חלש מאד ונשארו לו פחות מארבעים ושמונה שעות לחיות. הוא התבטא על הצורך באמונת חכמים ואיך שתמיד ניתן להעזר על ידם אם רק משתדלים להדבק בהם ובתורותיהם. הוא כותב:

"וזה בחינת חול המועד שאסור בקצת מלאכות ומותר בכמה מלאכות. ואמרו חז"ל שדיני חול המועד נמסרו לחכמים שהם יעשו כרצונם להתיר איזה מלאכות ולאסור איזה מלאכות, כפי שיראה בעיניהם, וכל עיקר היתר עשיית מלאכה בחול המועד הוא בשביל דבר האבד, כמו שהתחיל התנא במשנה א' דמסכת מועד קטן, משקין בית השלחין, שהוא בשביל דבר האבד. ובשביל זה נמסר הדבר רק לחכמים. כי דבר האבד מרמז על האבודים והנידחים בעוונותיהם, שגם אותם צריכים לתקן. אבל כל תיקונם הוא ע"י החכמים האמיתיים, שיקיימו דבריהם על כל אשר יאמר כי הוא זה..."

"והכל בשביל דברים האבודים שהם בחינת האבודים והנדחים בעוונותיהם שכל תיקונם הוא ע"י בחינת הצדיק שיודע להשקותם ג"כ, שזהו בחינת משקין בית השלחין שנקרא שלחין ע"ש ושולח מים על פני חוצות. זה בחינת הצדיקים הגדולים שיכולים להשקות גם אותם שהם מבחוץ לגמרי בבחינת "יפוצו מעיינותיך חוצה". חוצה דייקא (כמו שכתוב בליקו"מ ח"א סי' י"ד).וזהו בין ממעין שיצא בתחילה, בין ממעין שלא יצא בתחילה. היינו לא מבעיא שהם יכולים לשלוח מים על פני חוצות שהם מקומות הרחוקים מאד להודיעם גם כן מאלוקותו ית' ולהוציאם ממקומות החיצוניים מאד. ולא מבעיא שהם יכולין להשקותם ממעין שיצא מתחילה. שכבר היה מעין אלא שנתקלקל, אלא אפילו ממעין שלא יצא בתחילה, שלא היה שום מעין החכמה יוצא משם תחילה, אבל כשיאמין בצדיקים ויעשה ככל אשר יאמרו כי הוא זה, יכולים לתקנו גם כן. כי הצדיקים חותרים וחופרים מעיינות חדשים תמיד" (ליקוטי הלכות, ראש חודש, ז' נ')

העיקר שיחזיק עצמו ברבינו!

"אחר כך בא אליו ר' מאיר יהודה (הוא ר' מאיר לייב בלעכער), ואמר לו בזה הלשון: אפילו מען זאל זיין דער ערגסטער בעל עבירה, אביא מען האלט זיך אין רבי'ן וועט מען בודאי תשובה טאן און מען וועט האבן א תיקון (אפילו שהאדם הוא בעל עבירה הכי גרוע, העיקר שיחזיק עצמו ברבינו. בוודאי יעשה תשובה ויהיה לו תיקון)".

רבינו ז"ל יתקן הכל...

"ביום ד' עמדו לפניו כמה אנ"ש ואמר: עיקר העסק שלכם יהיה להדפיס ספרים, יפוצו מעינותיך חוצה. ודיבר מענין ע"ב נימין".

ואור ליום ה' ב' שעות קודם אור היום בא אליו ר' מאיר יהודה ור' ליבצי, ואמר: המלאך דומה בא אצל האדם [אחרי שהוא שוכב בקבר], ומבקע כריסו, ומפילו על פניו, ואמר: "אוי ובפרט כשיש רפואות בבטן... זה אש להבה! אך רבינו ז"ל בודאי יתקן הכל מעל פניו".

להתרחק מרופאים-ה"רוצעפט" - מירשם - של מוהרנ"ת

רבינו הזהיר כידוע מאד מאד להתרחק מרופאים ורפואות עד קצה האחרון. מוהרנ"ת קיים זאת במסירות נפש עצומה, והחמיר מאד בזה, הוא לא השתמש אפילו ב'עלה' לסגולה, כידוע. כמו כן הזהיר על כך בביתו, כמובא בהרבה מכתבים. וכדאי להעתיק כאן קטע ממכתב שכתב לחבירו רבי נפתלי בעת חולי: "ומזה תראו ותבינו כמה צריכים להתרחק מדאקטורים, וכבר הכנתי רוצעפט (מירשם לתרופות) לשלוח לו, שכל הרוצעפט הוא: א. שלא יקח שום רפואה. ב. שלא יקח שום רפואה. ג. שלא יקח שום רפואה וכו' וכו', גם שילך דוקא למקוה..." ובמכתב אחר הוא כותב לו: "וביותר נפלאתי עליו הפלא ופלא על אשר הוא הואיל הלך אחר רופאי אליל, ולעסוק ברפואות בהייסין לכאב העינים אשר המה היו בעוכריו, וקלקלו לעיניו ע"י רפואתם ביותר, ולא זכר את כל הדברים הק' שיצאו מפי רבינו הק' ז"ל להתרחק מרפואות בכל מיני הרחקות עד קצה האחרון. דעתי כי דומה בלבו שאין הדברים אמורים לכאב עינים, אבל באמת אהובי אחי טעית"... ע"כ. ובכן, מוהרנ"ת הזכיר זאת לפני הסתלקותו, כי היא אחת מהאזהרות החמורות של רבינו. וגם יתכן שמוהרנ"ת התכוון בזה שלא יעלה חלילה על דעתם להביא אליו רופא במצב החמור בגין המחלה הקשה שתקפה אותו.

הזכות שעסק בהדפסת ספרי רבינו ז"ל

"בבוקר נחלש מאד בשעת התפילה. ובאה אליו הצדקת מרת אדיל בת רבינו ז"ל, ואמרה: למה תחרישון? הלא צריכים להרבות בבכיה. והוא ז"ל לא הסכים על זה, ואמר שיש לו

שונאים גדולים [שישמחו כשישמעו על יסוריו], רק לימד אותנו איך להתפלל עבורו: שיאמרו בהתבודדות שיימצא לו זכות שכתב דברי רבינו ז"ל וסידר אותם והידר אותם, וגם עתה רוצה להדפיס. וכל חייכם תלוי בי".

"גם ר' צבי מטעפליק בא אליו ושאל אותו אם כבר קיבל מעות מהאדון, ואמר לו: תן לי המעות שלך ואני אשמור לך המעות עד לעולם הבא (הוא רמז לו בזה שיפריש מכספו להדפסת ספריו הק' וכל ענייני רבינו ולהחזקת ביתו) ואמר: אבותי גנזו למטה ואני גנזתי למעלה. וציוה לו להרבות תהילים, יאמרם כמו שיאמרם".

"אור ליום ו' ערב שבת קודש קרינו לפניו ב' מעשיות מרבינו מעשה א' ומעשה ב'.

עתה העת שאשוב הביתה

"כשגמרו לקרוא לפני מוהרנ"ת את המעשה הב', והגיעו להתיבות "נלכה ונסעה ושבו לביתם"-הוא ביקש מתלמידיו שיחזרו עליהם כמה פעמים. ואח"כ אמר: "עתה העת שאשוב הביתה"---

צריכים אתם להחזיק עצמכם ביחד!

"וקודם אור היום ציוה להביא לו מים חמין לעשו"ת לו אמבטי לכבוד שבת קודש, וקודם שהביאו לו האמבטי דיבר הרבה כמעט כצוואה, וכך אמר:

צריכים אתם להחזיק עצמכם ביחד באהבה גדולה. ואתם אנשים כשרים אלא שאתם שלימזלינקיס."

תתחזקו בממון וברצון ובטירחא

"אחר כך אמר פתאום להעולם: שלוש צרות היו בטבת, מהו הצרות? ולא זכרו. והוא אמר בעצמו: בו מת עזרא הסופר, ונכתבה תורה יונית, ונבקעה העיר..."

"ואמר בזה הלשון: נו, אז עזרא הסופר גייט אוועק, און טרייף פסול איז זיך מתגבר אזוי פיל ווי סע היינט דא, אלפים ורבבות טרייף פסול, נאר איך האף אז איין בלעטיל פון ספרי רבינו וועט זיין א תיקון אויף אלדינג. נו, זאג איך אייך אן אז אייער עובדא זאל זיין איר זאלט דרוקן די ספרים. סע זאל זיין יפוצו מעינותיך חוצה, איר זאלט זיין שטארק מיט געלט און מיט רצון און מיט טרחא" [נו, כשעזרא הסופר הולך לו, וטרף-פסול (ספרי מינים) מתגברים, כמו שיש היום לאלפים ולרבבות טרף-פסול... אך אני מקוה שדף אחד מספרי רבינו יהיה תיקון לכל. ובכן מצוה אני עליכם שעיקר עסקיכם יהיה להדפיס את הספרים שיתקיימו "יפוצו מעיינותיך חוצה" (משלי ה' טז).ותהיו חזקים בממון, ברצון ובטרחא], ואמר לבנו ר' יצחק: אתה ג"כ צריך ליתן ת"ק רו"כ על זה, ואם לאו, תן ששים רו"כ".

"גם אמר: שיש עונשים קשים ומרים כמו שיש, און צום סוף גלוסט זיך קריגן אויף אזוי א רבי'ן, [ולבסוף יש עוד חשק לחלוק על רבי כזה] אוי!"
מוהרנ"ת גם דיבר אז על שלוש הלכות מבוררות שעל כל ההולכים בדרך רבינו מוטל לקיימם: 1. על ר"ה צריכין לנסוע. 2. ש"ע צריכין ללמוד. 3. התבודדות צריכין בכל יום (נתיב צדיק, ביאור הליקוטים תו' ס"א, שיח שרפי קודש קסח).

התנ"ך הוא-'כל טוב'

"בבוקר (עשרה בטבת) התלבש בציצית ותפילין, והתפלל בכל הכוחות, ואמר סליחות. ובשעת קריאת התורה בכה. ואחר כך למד וסיים הש"ע הגדול. 1 ואמרו לו שילמוד בש"ע קטן, משום שזה טירחא גדולה עבורו. ואמר הוא זצ"ל: זייט איהר מיר ניט אזוי געטרייי [אל תהיו מסורים לי כל כך].
ואמר תהילים. ואחר כך אמר לנחמן בן עוזר שיתן לו 'כל טוב', ולא ידע מה הוא רוצה, ופירש לו: תן לי התנ"ך, זהו כל טוב..." (יש לציין שבין שיעוריו הקבועים של מוהרנ"ת היה לו גם שיעור בתנ"ך).

הרחמן הוא ימשיך לנו קדושת ארץ ישראל

"אח"כ אכל קצת (חולה פטור מתענית) אחר כך אמר שאם יבואו שני אנשים לפניו עם כינור וירקדו לפניו, בודאי יחיו אותו. ואמר שלא ישתה עוד אפילו טייא".
"ואחר ב' שעות אמר לבנו ר' יצחק: לך לבית וטול לי הקוכין (החלות) של שבת, רק שיהיה של שבת דייקא, וציוה להציע שולחן, והוא בעצמו ז"ל ישב על התיבה של נרות ואכל כזית בדוחק גדול, ומעט רוטב (מרק) ומעט צימעס (ליפתן). ואחר כך אמר שברכת המזון מותר לברך על המיטה הסמוכה".
"ובתוך ברכת המזון אמר: 'הרחמן הוא ימשיך לנו קדושת ארץ ישראל'. 1 ואמר: אמנם לא היה בדעתי לאכול יותר אך שיניתי מחשבתי בזה". 1

אין לי כח לדבר...

"אחר כך שלח אחר נרות, ואמר בזה הלשון: נר שבת ונר יום טוב ונר חנוכה הוא ענין אחד. ואמר שיש לו על ענין זה תילי תילים של הלכות, פלאי פלאות רק אין לי כח" 1

מוחו היה דבוק בתורה עד הרגע האחרון

מן הראוי להעתיק כאן מה שתלמידו רבי נחמן מטולטשין מוסיף בליקוטי הלכות בסוף הלכות ראש חודש (הלכה ז') ההלכה האחרונה שסיים בה מוהרנ"ת את כתיבת ההלכות עלי אדמות:

"אמר המסדר (ר"נ מטולטשין) עד כאן וגם ענין חוה"מ כתב מו"ר בעל המחבר הזה ב' ימים קודם הסתלקותו בעת חולשתו הגדול, אעפ"כ התגבר בכל כוחותיו וכתב מה שהשיג אז. כי זאת ראינו עין בעין שמוחו היה דבוק בהתורה עד הרגע האחרונה של הסתלקותו שנסתלק ביום ו' עש"ק פ' ויגש עשרה בטבת שנת תר"ה לפ"ק, וראינו בעינינו שקיים מאמר חז"ל 'זאת התורה אדם כי ימות וכו'-שחייב אדם לעסוק בתורה עד יום מותו. כי עד כמעט ברגע האחרונה של הסתלקותו שמענו ממנו חידושי תורה אך לא היה בכוחו לכתוב עוד, ואפילו לדבר כל מה שהיה במוחו לא היה באפשר. וכך אמר בפירוש בזה"ל בעת שנכנסו עם הנרות שהכינו אז לכבוד שבת, וכשראה אותם נתלהב מאד, ומגודל התלהבותו הורם מעט ממיטתו ונשאר מושב מעט והתחיל לומר בהתלהבות נורא מאד בזה הלשון 'נרות של שבת' 'נרות של שבת', ואמר זאת בהתלהבות נורא כמה וכמה פעמים, וגילה לנו אז תורה נפלאה מענין הנרות דקדושה וכלל כולם בפירוש נר שבת ונר יו"ט ונרות של חנוכה וכו' וכו'. ואח"כ אמר אז: יש לי עתה בזה תילי תילין של הלכות, אך אין לי כח לדבר יותר... ובמעט זמן קצר, לערך שעה נסתלק... מה נאמר מה נדבר אוי לנו על שברינו, נחלה מכתינו, אבל זאת נחמתנו ואשרינו מה טוב חלקינו ומה נעים גורלינו ומה יפה ירושתינו שזכינו לירש ממנו תורות וחידושים כאלה וכאלה אשרינו---"

העיקר הוא התקשרות לצדיקים

"אחר כך אמר לר' נחמן מטולטשין פסוק זה 'לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו' העיקר הוא התקשרות לצדיקים"... 1

מסופר, כי בעת ששכב מוהרנ"ת על ערש דוי לפני הסתלקותו, שמעוהו מתאנח, כאשר לפתע פנה אל אנ"ש ואמר: "מה אתם חושבים שאני מתאנח על שמיעטתי בלימוד התורה במשך ימי חיי, או שמא לא התפללתי כדבעי? לא ולא! לא על כך גונח אני. כמה שיכולתי שמרתי על הזמן בלימוד ובתפילה. אולם מתאנח אני כי מי יודע אם יצאתי ידי חובת התמימות של רבינו---(שיח שרפי קודש א' תריג).

ברוך אתה בקודש-א-ח-ד

"אחר כך צוה לכל אנ"ש ליילך למקוה, והלכנו למקוה. וכשבאנו מהמקוה התגברה החולאת עד למאד".

"ובאתה אליו הצדקת מרת אדיל ושאלה אותו: וואס איז אייך עפיס ערגער געווארן? (האם הורע לכם?), והשיב: סע מיט גרויס חסד! (בחסד גדול). ואחר כך לא דיבר עמנו

יותר, רק שמענו שאמר: 'יברכך', 'ברכת המפיל' ו'חנון המרבה לסלוח' 1 ו'מקדש השבת' ו'ברוך אתה בקודש' 'אחד'".

ההסתלקות בנשיקה---

"והסתלקותו היה ממש בנשיקה, תיכף אחר הדלקת נר של שבת קודש".

"ובא לקבורה במוצאי שבת קודש בכבוד גדול עד למאד, אפילו מהכת המתנגדים..."

השי"ת ישמח את לבבינו הנשבר

אנשי ברסלב מסיימים את המכתב הנורא:

"ותו אין להאריך בכתב, כי הרבה דברים בזה אשר לא יספיקו כל אילי נביות..."

"נא ונא ידידינו, אחינו, חזקו ואמצו להחזיק בית אדמו"ר, וגם להזיל זהב מכיסכם להדפיס ספריו הקדושים, כי על זה הזהיר ביותר..."

"השי"ת ינחם אותנו וישמח את לבבנו הנשבר, כאשר ידעתם שכל רצונו וכוספו רק לשמוח בה' ובתורתו הק'".

"כה דברי כל אנ"ש מברסלב תר"ה לפ"ק".

* * *

השארת הצדיק לנצח

הסתלקותו הקדושה של מוהרנ"ת היתה איפוא ביום ששי עשרה בטבת תר"ה מיד לאחר הדלקת נרות שבת קודש, כשהוא בן שישים וארבע שנים ואחד עשר חדשים.

הוא התקטר בקטירא דלעילא, בישוב הדעת נפלא ונורא, כאשר הוא דבוק בדבקות עצומה עם בוראו עד הרגע האחרון, כשהצוואה הקדושה על שפתו להמשיך ולחזק את בית רבינו, להפיץ את ספריו, והעיקר להתקשר אליו ולקיים עצותיו הנפלאות, כי היא כל תקותינו לנצח.

ואמנם דבר רבינו יקום לעולם, תורתו נלמדת ונשמרת עד היום הזה על ידי אלפים רבים מישראל, והכל מכוחו של אותו תלמיד נאמן שהשליך נפשו מנגד ומסר נפשו למען מטרה קדושה זו, וממנה תוצאות חיים עד היום הזה.

אני רץ לרבינו---

מסופר, כי באותו ליל שבת קודש-שעדיין לא יכלו להעביר את הידיעה לקיבוצי חסידי ברסלב-ור' נפתלי חברו של מוהרנ"ת שהיה אז באומאן חלם חלום, והנה הוא רואה את מוהרנ"ת רץ...

ר' נפתלי שאל אותו:

"נתן, להיכן אתה רץ?"

"איך? גלייך צום רבי'ן!!!..." 1 (אני? ישר לרבינו!...)-השיב מוהרנ"ת תוך שהוא ממשיך בריצתו...
או אז הבין ר' נפתלי כי מוהרנ"ת איננו, והודיע זאת תיכף לאנשי שלומינו, עוד באותו שבת בבוקר, שלבם התחלחל ולא רצו להאמין לבשורה קשה זו...
אולם אחר השבת נתאשרה כי אמנם אמת היא הבשורה המרה והנוראה (שיח שרפי קודש א' תרנה).
ולסיום יש לציין כי החידוש ביותר הוא שמוהרנ"ת רץ הישר לרבינו עוד לפני הקבורה---
* * *

פרק מט - בקטירא דלעילא

כי סמך משה ידיו עליו---

כאשר ניתן לתאר, נקרע לבם של כלל חסידי ברסלב בהגיע לאזנם הבשורה המחרידה כי ניטל אדונם מעל ראשם, חשך מאור עיניהם, ושקעה השמש בצהריים. כמו שמציינים אנ"ש מברסלב: "כי נשארנו כתורן בראש ההר וכנס על הגבעה, כי ניטל מאתנו בחטאינו הדר עוזינו, עטרת ראשינו מחמד נפשינו אדונינו מורינו ורבינו ר' נתן זצ"ל הכ"מ".
באותה שבת, שררה אוירה קשה ומדכאה בעת שגופו הקדוש של מוהרנ"ת היה מונח על הארץ. אולם מחמת קדושת השבת התחזקו החסידים ועודדו זה את זה, לא בכו ולא הספידו, אלא התהלכו בשקט ובדומיה.
הרב ר' אהרן רבה של ברסלב, שהכיר ברוב גדלותו של מוהרנ"ת, שח בפני החסידים והזכיר שרבינו סיים את התורה בשבת חנוכה האחרונה לחייו (ליקוטי מוהר"ן תנינא ז) בציטוט הפסוק: "ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך משה את ידיו עליו" (דברים לד ט').ידענו, אמר ר' אהרן, שרבינו התכוון בתורה זו עליו... (שיח שרפי קודש א' תרנד).

ישוב הדעת בין הפטירה לקבורה

עוד שחו חסידי ברסלב אז: מוהרנ"ת דיבר הרבה על חשיבות ישוב הדעת למען דעת תכלית העולם הזה. הוא אמר פעם:
"אפילו לאחר פטירתו של האדם, אם הוא עוד מתיישב בדעתו לפני קבורתו, כשהוא עדיין עוד בעולם הזה, גם זה חשוב וטוב מאד"---(וכמדומה שמוהרנ"ת אמר זאת על עצמו שגם אחר הסתלקותו יהיה לו זמן של ישוב הדעת-כאשר נתקיים אצלו).
חסידי ברסלב אמרו שכן נתקיים בו, שנפטר בערב שבת ובא לקבורה במוצאי שבת, והיה השבת אצלו לזמן ישוב הדעת... (שיח שרפי קודש א' תרנג).

לטובת הנפטרים

הרב ר' אהרן רבה של ברסלב, היה מידידיו הטובים של מוהרנ"ת מאז שבאו שניהם לברסלב בשנת תקס"ג, הם קנו שתי חלקות קבורה מבעוד מועד זו ליד זו במרכז בית העלמין בברסלב. אולם מוהרנ"ת אמר פעם: "כשיעבירו נפטר דרך קברי יהיה זה טובה לנפטר". ובכן, ר' נתן בן ר' לייבלי ראובנ'ס, אחד מתלמידיו הקרובים של מוהרנ"ת, שמע שיחה זו מפיו, והבין שרצון מוהרנ"ת הוא להיות קבור בתחילת בית הקברות, כדי שכל נפטר יועבר דרכו, ובזה יעשה טובה להנפטר.

תיכף בצאת השבת יצא ר' נתן ב"ר לייבלי לבית הקברות וחפר בעצמו קבר קרוב לכניסה לבית העלמין, וגם שכנע את החברא קדישא שזה המקום הטוב ביותר למוהרנ"ת, וכן אמנם היה.

הטבילה בנהר דינור

אודות רב כוחו וחילו של מוהרנ"ת בעלמא דאתי להיטיב לאנשיו בזה העולם, ואשר משום כך גם רצה שקברו ייכרה בפתח בית הקברות, מסופר מעשה נורא:

בין תלמידי מוהרנ"ת היה חסיד אחד בשם ר' שמשון. הוא התקרב למוהרנ"ת בימי בחרותו. אביו ובני משפחתו התנגדו מאד למוהרנ"ת, והשתדלו בכל כוחם שבנם ר' שמשון לא יהיה לו שום קשר עמו. אך ר' שמשון לא ויתר, והיה רץ למוהרנ"ת בכל שבת לסעודה שלישית לשמוע ממנו דברי אלקים חיים שהחיו אותו מאד, וכל כמה שניסו הוריו למנוע אותו מכך לא עלה הדבר בידיהם. הוא היה מתחמק מהם ומגיע איך שהוא למוהרנ"ת.

פעם אחת בש"ק בהתקרב שעת רעוא דרעוין, סגר אותו אביו בבית, ונטל ממנו את בגדיו, וכך בטוח היה שבנו לא ילך למוהרנ"ת. אך נפשו של ר' שמשון בערה בו עד למאד ולא היה יכול לוותר בשום אופן על הסעודה שלישית בצוותא עם מוהרנ"ת, אך בגדים לא היו לו, אולם מרוב חשק וכיסופים דקדושה התחיל לחפש בבית ומצא בגדים של איכרים גויים שהיו מונחים אצל אביו בתור משכון ופקדון, והתלבש בהם ורץ לביתו של מוהרנ"ת כאשר הוא לבוש בבגדים משונים שאינם לפי מידתו, וכך הוא התפרץ באמצע סעודה שלישית בעוד החסידים יושבים וחוסים בצל מוהרנ"ת, מראהו המשונה גרם לצחוק, ומיד דאגו להשיג לו בגדים התואמים לו, והוא עוד הספיק לשמוע את המאמר ממוהרנ"ת שהיה לו למשיב נפש.

מוהרנ"ת בראותו את גודל המסירות נפש של חסיד זה, ניגש אליו מיד בצאת השבת לאחר הבדלה וכה אמר לו: "עס וועט דיר צוניץ קומען" [הדבר יועיל לטובה עבורך].

ר' אברהם בער, נכד רבינו, ביקש אדם נאמן וישר שינהל לו את עסקיו המסועפים, ומצא בר' שמשון זה את האדם הראוי עבורו, ותנאי התשלום שהוסכם ביניהם היה, שר' שמשון לא יקבל שכרו מידי חודש בחודש אלא שכל מה שהוא זקוק להצטרכויותיו יטול מכספי העסק.

כעבור זמן כשעמד ר' שמשון להשיא אחד מצאצאיו וזקוק היה לממון עבור צרכי החתונה, נטל מכספי העסק לצורך הנשואין כפי התנאי שהוסכם.

זמן קצר לאחר מכן נסתלק ר' שמשון, והובא לקבורה באומאן. ולא הספיק להודיע לר' אברהם בער על דבר השתמשותו עם הכסף לצורך הנשואין.

כעבור זמן הופיע ר' שמשון בחלום הלילה למעבידו ר' אברהם בער, וגילה לו כי בעולם האמת אין לו מנוחה, מכיון שהשתמש עם הכסף להוצאות החתונה, אמנם הדבר נעשה לפי ההסכם, אך היה בזה אבק של ממון שאינו כשר, כי שמא הוצאות חתונה שהם הוצאות גדולות במיוחד, לא נכללו בהסכם על צרכים יומיומיים. אמנם ר' שמשון החליט בלבו, שבבוא היום יחזיר את הכסף של הוצאות החתונה, אך בינתיים הסתלק לבית עולמו.

הוא ביקש שר' אברהם בער ימחול לו על כך. ר' אברהם בער השיבו שאמנם הוא מוחל לו בלב שלם אבל הוא חפץ מאד שיגלה לו מה נעשה עמו בעולם האמת מרגע הסתלקותו.

ר' שמשון נענה לו וסיפר לו דברים כהווייתן:

מיד לאחר שנסתלק ועלה לישיבה של מעלה-סיפר ר' שמשון-ראה את ר' נפתלי חבירו של מוהרנ"ת, וביקש ממנו שיעשה לו איזה טובה, אמר לו ר' נפתלי כי הוא אינו יכול לעשו"ת לו שום טובה רק שילך למוהרנ"ת והוא יפעל בעבורו אצל רבינו. בשעה זו נזכר שמוהרנ"ת כבר הבטיחו בחייו שיהיה לו טובה בעלמא דקשוט, ואכן הוא פגש את מוהרנ"ת אשר הובילו להיכלו של רבינו למען יפעל לטובת נשמתו. נענה רבינו ואמר, היות שנמצא ברשותו פנקס ובו רשומים כל מקורביו, ואם גם שמו מופיע שם, אות וסימן הוא שהיה מקורב באמת אליו, כלומר שעסק בימי חייו בעבודת ה' ובספריו הק' ובעצותיו האמתיות באמת ובתמים, וכך יוכל להושיעו.

ואכן שמו של ר' שמשון התנוסס בין מקורבי רבינו. או אז הורה רבינו למוהרנ"ת שיקח עמו את ר' שמשון לטבול בנהר דינור, כי לא יתכן לו להסתופף בהיכלו של רבינו מבלי לעבור את הטבילה המזככת הזו המוכרחת לכל מי שבא מהעולם הזה לעלמא דקשוט. בדרך לנהר דינור הקיפו אותם מחנות מחנות של מלאכי חבלה, מוהרנ"ת הזכיר מיד את שמו של רבינו הנחל נובע מקור חכמה, והם נתבטלו ונעשו כלא היו, ושוב לא

ראו אותם. הם המשיכו בדרכם עד שהגיעו לנהר דינור. תחילה נכנס מוהרנ"ת לטבול, ומכיון שמוהרנ"ת היה טהור וקדוש ומזוכך בתכלית הזיכוך, וחי את כל חייו עלי אדמות בקדושה וטהרה, הרגיש תענוג גדול מהטבילה. אולם כשנכנס ר' שמשון לטבול, אזי בטבילה הראשונה הרגיש ביסורים נוראים מאד, עד שהעיד שכל העינויים והיסורים שסובלים בזה העולם אינם מגיעים לחלק האלף מהצער והיסורים שהרגיש בכניסתו לנהר דינור עבור לטהר עצמו מכל זוהמא שנשארה בו מעט כלשהו מהעולם הזה. אחר כך טבל עוד טבילה, ובה לא הרגיש לא יסורים ולא תענוג, אולם כשנכנס לטבול בשלישית, הרגיש תענוג גדול כזה שאין לתאר כלל תענוג נפלא ונעים זה לאדם המלובש בגוף, כי היה זה התענוג הגדול והעילאי, תענוג נשמתו שהגיעה לתכלית הזיכוך שזה התענוג הגדול ביותר בבריאה.

וכל זה היה מכוחו של מוהרנ"ת שהבטיח לו שיעשה לו טובה ואמנם דבר אחד מדבריו של אותו צדיק לא שבו ריקם. (מאת רבי משה גלידמן, נדפס בסוף ספר "כפתור ופרח על סיפומ"ע. כפי הנוסח המובא פה, סיפרו רבי לוי יצחק בנדר. וע"ע בטובות זכרונות עמ' קלד)

* * *

האוצר של רבינו

הלויית מוהרנ"ת התקיימה במוצאי שבת י"ב טבת תר"ה. כאשר רבים רבים מישראל יצאו ללוותו ולחלוק לו את הכבוד הראוי, הוא נקבר בכבוד גדול שרחשו לו כל הציבור כולל מחוגי המתנגדים.

אנשי שלומינו, היו אבלים ודואבים, וביכו את מורם ומאורם שנסתלק מהם. ובעת הקבורה לא היה לבם עמם להרבות במילים.

ר' אהרון רבה של ברסלב אמר רק זאת: "ביי אים איז געווען דער גאנצער אוצר פון רבי'ן!" [אצלו היה כל האוצר של רבינו!] (טובות זכרונות עמ' קכה).ור' מאיר לייב בלעכער מגדולי העובדים בעת ההיא קרא במר לבו: "זה היה יהודי אמיתי! כך צריך להיות יהודי!" ללא כחל ושרק.

ליד קברו של מוהרנ"ת השאירו שטח ריק בכדי שיהיה מקום לחסידים לבוא ולהתפלל שם.

פני יהושע כפני לבנה---

למרות שהחורף האוקראיני היה אז בעיצומו, ובאותו מוצאי שבת של ההלויה היו השמים מעוננים וקודרים, הרי שלמרבית הפלא, כששבו הקהל מהלוית מוהרנ"ת,

נתבהרו השמים, וכל הקהל שעדיין לא קידשו את הלבנה, זכו לקיים קידוש לבנה כדין, והדבר היה נדיר מאד שהפליא את לב הכל.
אנ"ש מצאו לכך מיד רמז למה שאמרו חז"ל 'פני יהושע כפני לבנה'. והרי מוהרנ"ת היה בבחינת יהושע, בחינת לבנה כלפי רבינו שהיה בבחינת חמה, כנזכר רבות לעיל. כי כל פעולתו של מוהרנ"ת בכל ימי חייו היה להחזיר ולהמשיך לעולם את האור הגדול של רבינו, ולהאירו בעולם החשוך. ולכן האירה הלבנה בעת עלותו לגנזי מרומים.
* * *

אשרינו אשרינו...

"אשרינו"! מילה זו ליותה את מוהרנ"ת לכל ימי חייו. הן בדיבוריו, הן במכתביו הרבים, עליה חזר פעמים אין מספר. אל לנו לשכוח שהמדובר באדם שמיום עמדו על דעתו סבל והתענה בכל מיני סבל ויסורים. טרם התקרבותו לרבינו היתה לו נפש מעונה המשוועת לצאת מן ההסגר של העולם השפל ולהתעלות ממנו. הוא חש שחייו אינם חיים אם לא יגיע לנקודת האמת, אם לא ידע את מטרתו לשמה ירד לזה העולם.
גם לאחר שהתקרב לרבנו, שראה בדרכו את הדרך המתאימה והמיוחדת עבורו- היה עליו להתמודד עם התנגדותו של אביו, של אשתו, חותנו, וכל רעיו ומכריו.
שמונה שנים בלבד, זכה להתחמם לאורו של רבו הגדול אשר הנחיל לו חיים רוחניים מאושרים, כאשר לפתע ניטל אור זה ממנו. אך גם בעת חיי הרבי והשהיה במחיצתו, לא פסקה המלחמה... על כל נסיעה ונסיעה, על כל קשר עם האור הגדול הזה היה צריך ללחום בדם נפשו.
לאחר מכן החל להתייגע ולעסוק במסירות נפש להפיץ את דעת הקדושה בעולם, להדפיס את ספריו הקדושים, וכן להקים ולבסס את הקיבוץ באומאן בראש השנה, לבנות את הקלויז ועוד ועוד, כאשר בכיסו אין פרוטה אחת. בעצמו נסע על פני הערים וקיבץ פרוטה לפרוטה תוך קשיים איומים...
אולם תיכף כשמאמציו החלו להניב פירות, החלה להתעורר ההתנגדות נגדו בכל עוזה. לא עבר זמן רב, והבזיונות והעלבונות הפכו לאבנים של ממש... עד כדי שפיכת דמים, מאסר וגלות. המסע העיקש להלשין עליו לרשויות בתקוה שאלה יגלו אותו לסיביר פעם אחת ולתמיד. בנוסף סבל מוהרנ"ת עד סוף חייו מעוני ומחסור ומאסונות משפחתיים וממחלת המעיים הקשה שייסרה אותו במשך שנים ארוכות.
עם כל זאת מילת 'אשרינו' לא משה מעל שפתיו... ברגעים הקשים ביותר הוא זועק "אשרינו! שאין אנו מתנגדים לרבינו!" "אשרינו" שאנו מן הנרדפים... הוא כותב פעמים

רבות. על כל דבר וארוע שחזה אצל רבינו הוא מתבטא: "אשרי העינים שראו פלאים כאלה", "אשרי האזניים ששמעו תורות כאלו". "אשרינו!" "אשרינו!" "אשרינו!" עד שברבות הימים הפך זה לשיר על שפתיו, והוא השיר היחידי הידוע מכלל נגוני ברסלב המיוחסים למוהרנ"ת: "אשרינו"!.

העולם הזה אינו שוה לאנחה...

הפתרון לתעלומה זו טמונה בשיחתו הידועה של רבינו, עמה חי מוהרנ"ת כל ימיו: העולם הזה אינו שוה שיתנו אנחה עבורו---

מוהרנ"ת חי חיים רוחניים, ועקב כך מאושר היה וטוב לו כל הימים. הוא לא ראה ולא שמע מחיזו דהאי עלמא מאומה, גם כשגררוהו עקוד באזיקים, כאשר נאמניו פוסעים מזועזעים לצידו, נענה ואמר להם:

"איני רואה זאת ואיני שומע כלל, הנה קרוב מאד אומרים כבר, שכבר חלפו עברו ארבעים שנה ממוהרנ"ת---"

כה חי אותו ארי שרף, שהיה בבחינת סולם מוצב ארצה, אך ראשו מגיע השמימה, ומורשת זו הנחיל לדורות עולם לחסידי ברסלב, ובכוחו חיה וקיימת אותה חסידות מפוארת עד היום הזה ולנצח---

התלמידים יעשו עוד תלמידים-לנצח---

"אמר (רבינו): הבעל שם טוב ז"ל וכמה צדיקים עשו ותיקנו בעולם מה שתיקנו, ואח"כ כשנפטרו ונסתלקו נפסק הדבר-היינו ההארה שהאירו בתלמידיהם והחזירום להשי"ת לא נמשך מדור לדור רק נפסק. על כן צריכין לעשו"ת דבר שיהיה לו קיום לעד. צריכין להשאיר תלמידים שאלו התלמידים יעשו תלמידים אחרים, וכן התלמידי תלמידים יאירו להלן יותר ויותר וכן לדורי דורות" (חיי מוהר"ן שעג).

שיחה זו של רבינו, שהיא כידוע הסיבה בעבורה לא הכתירו אדמו"ר לאחר הסתלקות רבינו-נתקיימה במילואה באמצעות מוהרנ"ת. הוא היה התלמיד הנאמן, שדאג שיהיו עוד תלמידים אחריו, והם ימשיכו את מורשת רבינו, וזאת על ידי הספרים הקדושים שמוהרנ"ת דאג במסירות נפש להדפיסם ולהפיצם, וכן על ידי ספריו שלו "ליקוטי הלכות", "ליקוטי עצות", ששם מוארים תורותיו של רבינו באריכות ובתמצית, וכן על ידי תפילותיו הנוראות-אף הם בנויים על ספרי רבינו ב"ליקוטי מוהר"ן" שלו, הם המה ההמשכה וההשראה הנכונה של רבינו הקדוש והנורא עד זמננו זה.

עוד בחיים חיותו הוא הקים עדה קדושה של תלמידים מצוקי ארץ. בין אלה הקרובים אליו ביותר, שהיו לצדיקים גמורים בזכות עצמם: ר' עוזר ור' נחמן בנו, ר' משה ברסלבר

ואחיו ר' זאב לוברסקי, ר' נחמן פסח'לס, ר' מאיר לייב בלעכער, ר' נתן ב"ר לייבל ראובן ור' אברהם בער ועוד. וכן בניו של מוהרנ"ת: ר' שכנא, ר' יצחק, ר' נחמן ור' יוסף יונה. מתוך תלמידיו היה הר"ר נחמן ב"ר צבי אריה גולדשטין נכד ר' אהרון, רבה של ברסלב, שהיה ידוע כגאון בגיל צעיר ונהיה ראב"ד בטשהערין לפני שמלאו לו עשרים שנה. כאשר על כל אלה בולטת דמותו של משרתו ונאמן ביתו רבי נחמן מטולטשין, שלמרות שלא קיבל חינוך ראוי בילדותו, התעלה על ידי רבו מוהרנ"ת, והיה כה בקי בתורות רבינו ומוהרנ"ת שגם הגאון הנודע ר' נחמן מטשהערין היה בא לשמוע אותו ולהתבשם מאמרי פיו.

* * *

נושא הדליים הוא ימלא מקומי...

בסוף ימיו, כששאלו את מוהרנ"ת מי ימלא מקומו אחריו-השיב: "זה שנשא לי את דליי המים-ר' נחמן מטולטשין, הוא ינהיג את העדה". כי אמנם הודות לקרבתו למוהרנ"ת והתבטלותו אליו-קיבל ממנו יותר מכל אחר והבין היטב את כיצד לנתב את דרכה של חסידות ברסלב.

סמוך להסתלקותו אמר מוהרנ"ת: "אני מכין את הכל עם העט, ואח"כ יהיה יכולת גם לר' נחמן מטולטשין להנהיג"-באמצעות כתביו של מוהרנ"ת, יוכל תלמידו להנהיג את כלל חסידי ברסלב.

כל יחודו של ר' נחמן מטולטשין ויכלתו להמשיך בהנהגת החסידות, היתה בעבור שלא ראה את עצמו כמנהיג בפני עצמו, אלא כ"שואב מים" בביתו של מוהרנ"ת ותו לא. ומכח ביטול זה לרבו הגדול זכה למה שזכה.

מי לנו גדול ממוהרנ"ת עצמו שאף הוא לא נהג במנהגי רב ומפורסם, אלא כתלמיד הדולה ומשקה מתורת רבו. כל גינוני מנהיגות במלבושי משי, וכיוצא בזה היו ממנו והלאה. הוא אף לא הסכים לחבוש שטריימל, וגם אם אחד החסידים התעקש ורכש עבורו שטריימל, שמח מוהרנ"ת לעובדא שלאחר השבת הראשונה נעלם, ושוב חבש את ה'דאשיקל', כובעו הקבוע כמנהג האנשים הפשוטים והחסידים מן השורה בימים ההם. ובדרך זה זכה להעביר את כל תורת רבינו שממנו תוצאות חיים עד היום הזה.

בית נאמן בישראל

כמו כן הקלויז באומאן אותו בנה ויסד מוהרנ"ת במו ידיו, ששבעים שנות הקומוניזם הקשו"ת לא יכלו לו, היה למרכזה של חסידות ברסלב ולבית יוצר של אידישקייט למעלה ממאה שנה, ועד היום הוא עודנו עומד וקיים!

מוהרנ"ת הסביר פעם מדוע קרא לספר של תולדות חיי רבינו "חיי מוהר"ן", בעוד הספר בו תיאר את קורות חייו הוא קרא "ימי נתן" (רק לאחר מכן הוא נקרא ימי מוהרנ"ת, כמובן).

"רבינו", הסביר מוהרנ"ת, "היה חי באמת: הוא תמיד עלה ממדרגה למדרגה להשגות נשגבות יותר ויותר בתורה, שהוא עיקר החיים-"כי הוא חייך" (דברים ל' כ'), והיו לו חיים מושלמים של דבקות בבורא יתברך. אבל אני, המשיך מוהרנ"ת, "החיות היחידה שיש לי היא מה שאני יכול לשאוב מרבינו הקדוש. ואילו ימי חיי מחולקים לימים נפרדים, כל יום שעובר עלי כיאות, אני שש ושמח בו-"ימי נתן" חיים של הרבה הרבה ימים..." מוהרנ"ת 'הלבנה' לעומת 'החמה' הרגיש כל ימי חייו כי כל חיותו הוא רק מה שמקבל מ'השמש', ואילו הוא עצמו אין לו שום אור, אלא ממנו רק משתקף האור הגדול של רבינו אור האורות... כל יום והאור המיוחד שלו שהאיר לארץ ולדרים עליה, עד היום הזה, וכידוע היה רבי אברהם ב"ר נחמן אומר שיש להרבות בלימוד ספריו של מוהרנ"ת, כי רק על ידם יש לנו השגה ותפיסה בספריו של רבינו הק', כדוגמת השמש שאין בכח אנוש להביט עליה ורק כשאורה מוחזר על ידי הלבנה ניתן ליהנות ממנה...

* * *

וכדאי להעתיק מה שמוהרנ"ת עצמו כתב בנדון זה בהקדמתו ללקוטי הלכות: "ואדברה נגד מלכים ולא אבוש, שכשם שאני קטן בעיני מצד עצמי כאשר בוחן לבבות הוא יודע, כן יקרה נפשי מצד מעלת הדרת קדושת המשפיע עליה חכמה בינה ודעת, הוא כבוד אדמו"ר הרב הקדוש והנורא הרב האמת זצוק"ל.

* * *

הנצחון הנצחי---

השקפה טהורה ונכונה זו השכיל מוהרנ"ת להחדיר בחסידי ברסלב לדורותיהם עד היום הזה!

"יענקל", אמר מוהרנ"ת ימים ספורים קודם הסתלקותו לאחד מאנשיו "נכון שהשי"ת גומר ומנצח"---

אשו של רבינו היוקדת עד היום הזה, היא האות וההוכחה הברורה על הנצחון הגדול שנחל מוהרנ"ת לאחר כל מה שעבר עליו-והאש הזאת תוקד לנצח לא תכבה, כהבטחתו של רבו הגדול, הדומה למלאך ה' צבאות, כפי שאנו עדים לה עד היום הזה- היה יד וחלק נכבד למוהרנ"ת התלמיד הגדול: מיין פייערל וועט שוין טלויאען ביז משיח וועט קומען---

* * *

לקט פנינים ממוהרנ"ת

תפילה והתבודדות

פעם נסע מוהרנ"ת והתפלל על העגלה בהתלהבות וכו' כדרכו בקדש, כשהגיעו אחר כך לאכסניה (קרעטשמע) אמר הבעל עגלה לבעל המלון "היום נסעתי עם יהודי שהתפלל תפלה בהתלהבות כזו שלא רק אני בכיתי (מרוב ההתעוררות) אלא אפילו הסוסים בכו" (שיח שרפי קודש א-תקצג)

*

אמר: "האדם צריך לבקש מהשם יתברך שידריך אותו באמת שלו יתברך, כי האמת של האדם יכולה להטעות אותו, כי אינו אמת לאמתה-מה שאין כן האמת של השם יתברך, וזה בחינת מה שבקש דוד המלך עליו השלום (תהלים כה ה): "הדריכני באמתך" -היינו: הדריכני באמת שלך תתברך" (שיח שרפי קודש א-תקב)

*

שמעתי מאחד מאנ"ש שנסע עמו פעם אחת, ובאו לבית מלון ואכלו שם סעודת הערב ובשעת האכילה ע בצווארו של מורנו מהרנ"ת ז"ל עצם ופתח את פיו כדרך החונק ונבהלו שם מאד, והש"י ברחמיו הי' בעזרו שבלע מיד את העצם ולא הזיק לו כלום אח"כ ענה ואמר להאיש הנ"ל: הראית שבשעה שע העצם בצווארי הייתי מביט ומסתכל למעלה, כי אין שום עצה על כל דבר רק לתלות עיניו למרום, אפי' בשעה שאין יכולים לצעוק עכ"פ יעשה אז מה שביכלתו (כוכבי אור עמ' עא סעיף ח)

*

פעם נפטרה למוהרנ"ת איזו קרובת משפחה, שהיתה זקנה, ובעת שלוה אותה מוהרנ"ת בכה בהלויתה, כששאלוהו אחר כך, מה ראה לבכות בלויה כזו, כי היתה זקנה מאד, ענה מוהרנ"ת: "האדם הרי צריך לבכות לפני השם יתברך, ובכן כשמגיע הזדמנות לבכי צריך לנצל אותה", "א מענטש דארף זאך דאך אויסוויינען פאר השם יתברך-אז ס'קומט די גילעגנהייט דארף מען דאס אויסניצן" (שיח שרפי קודש א-תרלה)

*

פעם אחת, בימי מוהרנ"ת ז"ל, היה אחד שנשא אשה רעה, ולאחר הנשואין נודע לו ולא ידע מה לעשו"ת כי הקניטה אותו מאד, ושאל למוהרנ"ת ז"ל עצה מה לעשו"ת והשיב

לו עצה שיתפלל חצי שנה שלימה ע"ז בכל יום שעה מיוחדת, דהיינו שתהי' טובה אליו וכו' (אבניה ברזל עמ' ע סעיף מט)

*

על אודות תועלת התפלה (וכן לענין התועלת של הצדקה ושאר עצות של הצדיקי אמת) שזימנין דלא שמע, וגם בזימנין דשמע נמצאים בזה שנויים רבים, כי לפעמים נתקבלה התפלה בפעם הראשון ולפעמים מוכרח להרבות בה מובן לפענ"ד ברי מוהרנ"ת ז"ל ששמעתי בע"פ שהתפלה בארבעים יום רצופים בלי דילוג בנתיים מסוגלת ביותר להוציא את הבקשה אל הפועל (כוכבי אור עמ' סח)

*

פעם אחת, היה הר' נחמן מטולטשין מייגע א"ע כל היום בעשיית הסוכה של מוהרנ"ת זצוק"ל, שהיה דרכו לאכול אצל מוהרנ"ת ובעת אכילה אמר הר' נחמן למוהרנ"ת שאם מייגעין א"ע כל היום בעשיית הסוכה אזי טועמין טעם אחר מהסוכה, ואמר לו מוהרנ"ת זצוק"ל: זאת לא טעמת עדיין-לצעוק כל היום 'רבונו של עולם הטעימני טעם סוכה'

*

שמעתי שאמר כמו שאין רגע בלא פגע כמו כן צריך לקיים אין רגע בלי פגע (ל' בקשה) כי תיבת פגע יש לו ב' פירושים, לשון פגע רע ולשון בקשה, ושניהם אחד כשמקיימים אין רגע בלי פגע ובקשה ניצולין עי"ז מכל פגעים רעים וזוכין לכל טוב אכי"ר (כוכבי אור עמ' פא סעיף לח)

*

מבואר ברי מוהרנ"ת, שתפלה לקיום התורה נקראת בשם חיי עולם יותר מעצם התורה (וגם כאשר יתפלל האדם על דבר גשמי וחיי שעה מוכרח עכ"פ שיהי' כוונת האדם כדי לזכות להתורה) (שיחות וסיפורים עמ' צה הערה א)

*

סיפר, שפעם אחת, בליל מוצש"ק דיבר עמו אדמו"ר זצ"ל ממערת אליהו שהיה שם בעת היותו בא"י, ואמר לו רבינו ז"ל אז בתוך דבריו, הק' "האב איך מיר אויס גימאלט אט דא איז געשטאנען אליהו און האט גיהאט התבודדות", וכשאדמו"ר זצ"ל אמר לו זאת נתעורר ונתחדש מאד מזה כי הזכיר א"ע הלא גם אליהו היה בן אדם בזה העולם והיה לו התבודדות ועי"ז זכה לריגה כזו שלא טעם טעם מיתה וכו', כי הבין בריו הק' שגם אליהו לא זכה לריגתו כ"א עי"ז, כי כל הצדיקים הגדולים לא באו לריגתם כ"א עי"ז (כוכבי אור עמ' עו סעיף כג)

*

דיבר פעם אחת, מהדרך הק' של הניעור בלילה שגילה אדמו"ר זצ"ל ואמר אז בזה"ל: עוד יהיה זמן שיהיה הדרך הזה דרך כבושה לרבים (כמו עכשיו היא דרך כבושה לרבים להניח טלית ותפילין בכל בקר), ואודות הפחדים שיש בזה, אמר, שע"ז נאמר מה דאיתא בזוה"ק פ' שלח בענין הליכת כָּלֵב לחברון להשתטח על קברי האבות, ולא נתיירא מהענקים, ואיתא שם ע"ז, מאן דאיהו בדוחקא לא איסתכל מידי, כך כלב בגין דהוה בדוחקא לא איסתכל י ואתי לצלאה על קברי אבהן וכו', וכן כל אדם מי שיודע ומחשב עצמו היטב, שכהרף עין יפרחו ימיו ויצטרך ליתן דין וחשבון מכל מעשיו ולא יוותרו לו על שום דבר וכו', מי שמחשב את עצמו על כל זה בוודאי לא יביט על שום מניעה מהפחדים וכיוצא, ומכ"ש שבאמת אין בזה שום פחד כלל, כמו שאמר אדמו"ר זצ"ל בפי' בעת שדיברו לפניו מזה, ואמר שאם היה לו בן יחיד היה משלחו יחידי בלילה לשדה ולא הי' חושש לשום דבר, ואמר זאת על כל אדם שאין לפחוד כלל משום דבר (כי שלוחי מצוה אינן ניזוקין, בפרט מצוה כזאת) (כוכבי אור ע"א סעיף ט)

*

פעם אחת, היה ישן הר' נחמן טולטשינער בחדר מוהרנ"ת ושמע שמוהרנ"ת אמר אז תיקון חצות ואמר: "אתה יודע רזי עולם-דוא ווייסט דעם סוד פון דעם רעבין-ווי דער רבי איז א סוד בא דער וועלט ואותי קרבת לרבי כזה" והתחיל לבקש להשי"ת שיציית את רבינו זצוק"ל ויתקרב אליו באמת

*

ר' מאיר מטעפליק הי' מגדולי מקורבי מוהרנ"ת ז"ל והי' דרכו לקבול לפני מוהרנ"ת ז"ל שהעבודה אינו מתנהג אצלו כסדר, והוא הי' מחזק אותו פעם אחת, בא לפניו ואמר לו שזה איזה זמן שהעבודה מתנהג אצלו כסדר אמר לו מוהרנ"ת בזה"ל: "איך ווייס ניט אפשר איז דיר גוט און איך ווייס, אז כל זמן משיח איז נאך ניט געקומען דארף מען האלטן אין איין רייסען" = אני לא יודע, אולי באמת טוב לך אבל אני יודע שכל זמן שמשיח עוד לא הגיע צריכים להתייגע לטרוח כל פעם מחדש

*

אמר מוהרנ"ת ז"ל מפני מה זכיתי שלעת זקנתי הולך לי העבודה כסדר מפני שהי' לי בימי נעורי התבודדות הרבה

*

אמר, מה שהש"י עזר לו כ"כ לעת זקנתו הוא מחמת שלקח עצמו להתבודדות ולפרש שיחתו בינו לבין קונו, ואמר שאינו יכול לעשו"ת שום דבר בלתי שיפרש מקודם שיחתו לפני השם יתברך (כוכבי אור ע"ו סעיף כב)

*

פעם אחת, בא מכתב למוהרנ"ת מבנו הר' יצחק ז"ל, והתנצל לפניו כי בעת שהולך להתבודד אינו יכול לפתוח את פיו ומפני זה קשה לו מאד להתבודד והשיב לו מוהרנ"ת ז"ל, שזה היה ג"כ אצל דהע"ה שבעת שהלך להתבודד נסתם פיו ולא היה יכול להתבודד ולפרש את לבו לפני השי"ת אבל דוד המלך ע"ה היה חכם מאוד בעבודת הש"י ולא הלך משם וישב את עצמו שם ויתאנח מאד מעומק הלב וצעק להשי"ת ע"ז מה שלבו ופיו סתום, עד שריחם עליו השי"ת ועזרו שפתח את פיו ודיבר בהתעוררות גדול מאוד להשי"ת וזה מרומז בפסוק (מלכים) שכתוב שם: וישב דוד לפני ה', היינו מה שכתוב לפני ה' דהיינו בעת שהלך להתבודד, בזה המקום ישב את עצמו (אבניה ברזל עא סעיף נב ועי' בליקו"מ תנינא סי' כה)

*

אחד מאומאן בא למוהרנ"ת ואמר לו ששוהה בתפלתו זמן הרבה מחמת שהוא מוכרח לחזור התיבה כמה פעמים שאינו יכול לכוין מהר אמר לו מוהרנ"ת, וכי עבודה אחת יש לך לעשות, הלא כמה עבודות יש, אם אינך מרגיש תיבה זאת תרגיש תיבה אחרת אם אינך תוכל להתפלל תוכל לאמר תהלים או תפלות או עבודה אחרת (אבניה ברזל צ')

*

אחד שאל למוהרנ"ת אם עדיף להתפלל במהירות כדי שלא יהי' לו מחשבות זרות ענה מוהרנ"ת ואמר: במהירות יכולין להתפלל כל התפילה במחשבה זרה אחת אבל במתינות עכ"פ יפסקו המחשבות זרות כמה פעמים (אבניה ברזל ס"א סעיף כה)

*

פעם אחת, עה אשה אחת על פתח מוהרנ"ת ולא נתנה לו לילך עד שיבטיח לה על בנים, והבטיח לה אח"כ אמר: עתה אני מוכרח להתפלל עליה ופעם אחת, באו אליו נשים בשביל בנים, וצעק מוהרנ"ת זצוק"ל: התחת אלקים אני? אח"כ אמר שיש לו חרטה, הלא היה לו לומר בניחותא (אבניה ברזל ל סעיף לה)

*

פעם אחת, סיפר מוהרנ"ת, בערב פורים (בתענית אסתר) צעקתי להשי"ת, 'הצילני מקליפת המן עמלק!' כאילו המן עמלק עו עלי מיט א דראנג (גרזן) (אבניה ברזל נ"ב סעיף יג)

*

פעם, בשעת קו של מוהרנ"ת, הגיע יריד האחרון של ערב פסח, ועוד לא הי' לו צרכי פסח, ובכן, בהשכמת יום זה, עוד קודם התפלה התחילה זוגתו דישעל ע"ה להתאונן לפניו על זה, בהצעות טענותיה הנשמעות לו ואיבים את נפשו כ"כ העיד ואמר אח"כ לפני אנ"ש: "אוי האט זיא מיט מיר אפגעלערנט א פרק פון מרה שחורה = אוי, היא ליה אותי פרק במרה שחורה" בכל זאת כשהגיע זמן התפלה חיזק א"ע בכל מיני התחזקות בכל עוז ותעצומות באמונה ובטחון לדבק א"ע בהשי"ת והתפלל תפלתו, עד שאחר התפילה העיד הר' נחמן טולטשינער עליו שראה אותו בפנים צהובות ושמחות כמו שנתמלא חסרונו, וכן ביום זה היה יומא דשוקא בברסלב שדרך אנשי הכפר ראריד סמוך לברסלב היא לבוא לשמה על היריד ובאו אליו שנים או שלשה אנשים מאנ"ש ונתנו לו סכום הגון ונתמלא חסרונו בכל מכל כל, ובשעה שנתנו לו אמר הר' נחמן הנ"ל שלא ראה בפניו שום שינוי של שמחה יתירה, בשביל שעוד קודם שבאו היה מלא בבטחון חזק בהתמלאות החסרון כמונח בכיסו ואך אנשים אלו זכו להיות השלוחים למצוה רבה זו (אבניה ברזל ע"ו סעיף סד)

*

ר' אפרים אמר למוהרנ"ת, מיט אייער דאוונען מאכט איהר א פירוש אויף דעם דאוונען = עם התפילה שלכם אתם עושים פירוש לתפילה (אבניה ברזל ס' סעיף כא) * * *

יראה ועבודה

אמר, מען דארף אין דער יוגנד אסאך הארעווען מען זאל הערשט אויף דער העלטער זיין א פראסטער הערליכער איד = צריך להתייגע הרבה בשנות הצעירות בכדי לזכות להיות יהודי פשוט בימי הזקנה (מעשיות ומשלים מ"א)

*

אודות מה שמתחכם הבע"ד, ומחמת חסרון ידיעה מקודם, בתחבולותיו נופלים ברשתו אמר פעם אחת מוהרנ"ת ז"ל: אז איך ווייס שוין יא דאס אלעס (מה שכמעט כל העולם אינם יודעים) דרייט דער בע"ד מיט מיר גאר אנדערש = אני, שאני כבר כן יודע מכל תחבולותיו של הבע"ד, אז הוא מסובב אתי לגמרי אחרת (אבניה ברזל פ"ט)

*

פעם אחת, ע לפניו ר' נחמן ב"ר יודיל ליב שהי' איש כשר וירא וחרד לדבר ה' ועסק יומם ולילה בתורה ותפלה, ובביתו אין לחם ושמלה כי הי' עני גדול וגם אשתו היתה רעה וכעסנית והיתה מקללת אותו תמיד, וע לפניו פעם אחת ביום ה', שלא הי' לו עדיין

על צרכי שבת ועוד איש אחד ע אז לפניו, והתחיל זה האיש להתאנח על ר"נ הנ"ל על גודל עניותו ודוחקו העצום כי היה לו רחמנות גדול עליו, וגער בו מוהרנ"ת ז"ל ואמר לו בלשון תימה? עליו אתה מתאנח שקם בחצות לילה ועסק מאז ועד הנה בתורה ותפלה ובקשו"ת ותחנונים וגם הוא עני ובעל יסורים ויש לו אשה רעה, אשר ע"י כ"ז לא יראה פני גיהנם, אשרי לו ואשרי חלקו לעולמי עד וכו', הלא על הנגיד משה וכו', יש להתאנח אשר אכל סעודת הצהרים בהרחבה גדולה וגם שתה אח"כ יין טוב גם שכב עצמו לישן אח"כ (ועבר עליו מה שעבר כידוע), עליו יש להתאנח כי מי יודע כמה שנים יהי' מוכרח להזדכך בעונשים קשים ומרים עד אשר יזדכך ויצטרף מזוהמת העוה"ז (כוכבי אור ע' סעיף ו)

*

פעם אחת אמר מוהרנ"ת ז"ל: א צדיק, אז ער שטארבט א צדיק דאס איז דבר פלא = כשצדיק נפטר צדיק זה דבר פלא

*

פעם אחת אמר: אוואו א ווייסע בארד און נאך א ברסלבר חסיד? = עם זקן לבן ועוד חסיד ברסלב

*

פעם אחת, בא מוהרנ"ת ז"ל למשנה של עקבי' בן מהללאל אומר הסתכל וכו' ונתלהב מאד מאד ואמר בזה"ל: פאר וואס איז רשב"י געוען רשב"י ווייל ער האט דאס געווסט פאר וואס איז געוען דער האר"י הק' דער האר"י הק' ווייל ער האט געווסט פאר וואס איז געוען דער בעש"ט הק' דער בעש"ט הק' ווייל ער האט געווסט פאר וואס איז געוען דער הייליגער רבי דער הייליגער רבי ווייל ער האט געווסט פאר וואס בין איך אויך איך ווייל איך ווייס = למה רשב"י היה רשב"י כי הוא ידע ברי המשנה הזאת, ולמה האר"י וכו' וכו'

*

פעם אחת, כשבא מוהרנ"ת לאומין, שמע שר' משה ב"ר אברהם חיים מתפלל בכוונה וכשבא מוהרנ"ת לביתו אמר בכל המנין של הר"ר נפתלי לא שמעתי שום אדם מתפלל כמו משה ב"ר אברהם חיים אח"כ כשבא מוהרנ"ת פעם שנית לאומין וראה שר' משה הנ"ל נתקרר אמר לו: משה, דו ביסט אראפ געפאלן? פאלג מיר קער זיך אום! גלייב מיר איך האב שוין א ווייסע בארד און האב נאך אויך בדעה צו זיין א הערליכער איד = משה,

נפלת? שמע בקולי ושוב לעבודתך! תאמין לי שיש לי כבר זקן לבן ויש לי עדיין בדעה להיות יהודי כשר (אבניה ברזל ס"ג עמ' לג)

*

כידוע, היה מוהרנ"ת מקפיד מאד על כל שעותיו ורגעיו, ובגלל זה היו לו כמה שעונים בביתו, ופעם אמר בדרך צחות על מאמר המשנה שבאבות (פרק ד, ג): "אין לך אדם שאין לו שעה", שאדם שאינו חי עם השעון והזמן, אינו אדם! (שיח שרפי קודש א-תשט)

*

רבנו ברך את מוהרנ"ת, שבכל עת שירצה להרדם, ירדם תכף ומיד, וכן נתקיים בו, שאפילו כשנתמהמה בשינת הלילה ורצה לישן מעט כדי לקום ולהתעורר בעת חצות, תיכף כשהניח את ראשו לישן, נרדם תיכף ומיד (שיח א' תקנב)

*

מוהרנ"ת אמר: "הצדיק רבי זושא אמר, שעל הכל יוכל לתת דין וחשבון, חוץ מיום הנסיעה ואני אומר, שאני מוכן לתת דין וחשבון גם על יום הנסיעה, רק תלוי לפי היום "וועדליג ווי דער טאג" כל כך שמר את הזמן, עד שמוכן לתת דין וחשבון וקדק גם על עת נסיעותיו (שיח שרפי קודש א-תקעט)

*

סיפר רבי נחמן מטולטשין, שפעם כשנסע עם מוהרנ"ת בימי החורף התאכסנו באיזה אכסניה, והיה קשה לרבי נחמן מטולטשין לסדר עבור מוהרנ"ת מקום טוב לשינה, כי החלונות היו פתוחים ושבורים, ורצה מאד רבי נחמן מטולטשין להשתדל בזה, כדי שיוכל מוהרנ"ת לנהוג מנהגו בקימת חצות ולמוד תורה בלילה, אולם לא הצליח, ואף על פי כן באמצע הלילה כשהתעורר רבי נחמן מטולטשין, ראה איך שמוהרנ"ת כבר יושב עם השלחן ערוך יורה דעה ולו בהתה אחר שכבר ערך את התקון חצות (שיח שרפי קודש א-תקעו)

*

ר' נחמן ב"ר עוזר סיפר, שמוהרנ"ת ז"ל לעת זקנתו הקפיד דייקא שלא יהיה לן יחידי בבית העליה, ובחר בו כשהיה עוד נער ללון עמו ובכ"פ התפאר בביתו שעכשיו יזכה לשמוע תיקון חצות של מוהרנ"ת ז"ל ולראות עבודתו שלאחר חצות ועשה במכוון בשכבו על מטתו עצר את עצמו בכל כוחו שלא לישון עד שעת חצות שמוהרנ"ת קם וניגש אליו וכיסה אותו באיזה בגד ושאל אותו: וע אינך ישן? ותיכף נפל עליו שינה וישן עד הבקר

*

ספר רבי נחמן טולטשינער, שראה פעם איך לו מוהרנ"ת אחר חצות את התורה "כי מרחמם ינהגם" שבלקוטי מוהרן חלק ב' סימן ז, בחיות והתלהבות כזו, עד שהיה נדמה כאלו שמעה מוהרנ"ת עתה ממש מרבינו (שיח שרפי קדש א-תקצט)

*

אמר רבינו ז"ל: על מלאך המות להמית כל העולם בגשמיות ורוחניות, והדבר יכבד עליו ובכן העמיד לו עוזרים בכל מקום, הרופאים להמית בגשמיות, והמפורסמים של שקר להמית ברוחניות (ופעם אחת, כשהיה מוהרנ"ת ז"ל בטעפליק, ונפל לערש דוי ובלא שאלת פיו הביאו לו את הרופא, כשבא הרופא הסיב מוהרנ"ת את פניו אל הקיר, ואמר הבאתם לי שליח המלה"מ, איהר האט מיר גיבערענגט דעם שליח פון מלה"מ) ופעם אחת, היה נתחב למורנ"ת ז"ל מסמר של ברזל ברגלו והיה לו כאב גדול מזה, והביאו לו עלה אחד שמסוגל לזה, ואמרו לו שהוא רק מצד הסגולה ולא מצד רפואה, ולא רצה ענה ואמר: אם יש בכוחו לרפאות יש בכוחו לקלקל ג"כ, ונתרפא בלי זה בעזהש"ת

*

פעם אחת הי' מוהרנ"ת בברסלב באכסניא אחת ומוהרנ"ת לא אכל שם ואח"כ נתוודע שהשוחטים היו רוצחים ר"ל ופעם אחת נתנו המרק על השלחן ודיבר הוא זצוק"ל מהתורה כי מרחמם ינהגם ובתוך כך נתקרר המרק ושילם בעד המרק ולא אכל, ואחר כך נתוודע שהי' איזה שאלה עליה (אבניה ברזל ס')

*

כשגמר רבנו ז"ל תורה ו' קרא את יהושע וכו' אמר: ולפעמים נותנים סטירה און אמאל גיט מען א פאטש, וקיים זאת מוהרנ"ת שפעם אחת היה איש אחד מאנ"ש אומר תהלים בכונה גדולה, ואחד מהלוים ישב ול, ואמר שמבלבל אותו מהלימוד, והלך והכה אותו לזה שעסק באמירת התהלים, ואז בא מוהרנ"ת לבית הרש והרגיש זאת, ושאל: על מה הכית אותו? ענה לו: אפשר גם אתה רוצה להכות אותי? ובתוך הדבורים הושיט לו הלחי, ועלה לו למוהרנ"ת במחשבתו שעתה יקיים מאמר רבנו ז"ל הנ"ל, וקיים בו זאת והכה אותו על הלחי (שיח שרפי קדש תקכט)

*

פעם אחת, הלך בנו של ישראל נחמן סופר לבית מוהרנ"ת בבוקר בעת שמוהרנ"ת הלך למקוה, ונטל כל המזוזות להגיה וכאשר בא מוהרנ"ת זצוק"ל לביתו ורצה לנשק המזוזה ולא מצא שום מזוזה על פתחו ושאל מי הי' כאן והשיבו שבנו של ישראל נחמן סופר הי' כאן והלך מוהרנ"ת אליו לבהמ"ד ומצאו בעת שהתפלל באמירת ובא לציון, והמתין

עד אחר שגמר תפילתו ואמר אליו: דו האסט דאך מיר צונומען די שטוב = הרי פירקת לי את הבית וכי כך מגיהין מזוזות הלא מקודם צריכין להכין מקבת ויתידות ומגיהין מזוזה במקומה וקובעין אותה תיכף ואח"כ לוקחין השניה וקובעין אותה וכו' (אבניה ברזל ס"ג סעיף לא)

*

בנמירוב היתה פעם חתונה של אחד מקרובי משפחת מוהרנ"ת הרחוקים והלך מוהרנ"ת לחתונה, בכדי שיתעורר על ידי זה לשמחה, כי בלא סבה זו לא היה הולך כי לא היו קרובים כל כך עד שילך לחתונתם, והלך רק בסבת רצון לשמחה שיהיה לו על ידי החתונה (שיח שרפי קדש א-תקעז) * * *

אמת ואמונה

מוהרנ"ת ז"ל אמר אודות אשר נחלש דעתו בראותו כ"פ שגם בעסקי הנפש נתקיים הכתוב, גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי ואמר בזה"ל, איך קען מיר מערער ניט קילען דאס הארץ נאר תשעה באב ובין המצרים בייא די קינות אין א גאנץ יאהר בייא תפלת חצות חאטש קלאגען אויף דעם חורבן (בית המוחין בכלליות ובפרטיות) וואס מען איז ניט אזוי וויא מען דארף צוא זיין = אני לא יכול לקרר את לבי, רק בתשעה באב ובין המצרים בקינות ובכל השנה אצל תיקון חצות, לפחות לבכות על החורבן שאנחנו לא כמו שצריכין להיות (שיחות וסיפורים קטז)

*

ופעם אחת ע מורנ"ת ז"ל בדבריו הק' כנגד הנבוכים שהיו באומין אשר התפארו ברוב השתדלותם שיגמרו כרצונם (להשכיח שם ישראל והבדלו מן העמים) וכאשר עו כנגדו בראיותיהם ממה שכבר גמרו בזה הרבה גם בימיו בינות הרחוקות כנודע ענה ואמר: זאת ברור לדעתי שאם תגמרו כרצונכם יחזור העולם לתוהו ובוהו כי לא לאלה התהפוכות נברא העולם (שיחות וסיפורים ע"ג)

*

כששבחו פעם לפני מוהרנ"ת איזה משכיל, באמרם, שהוא איש ישר והגון ואינו אומר שקר וכו', אמר מוהרנ"ת: "אם אינו אומר שקר, הרי עושה הוא שקר", "זאגט ער נישט קיין ליגן, טוט ער א ליגן" (שיח שרפי קודש א-תרעג)

*

סיפר מוהרנ"ת, איך שגבר השקר מאד והצליח, והאמת מושלך כ"כ ארצה, עד שכמעט אין להאמין בקיומו וגם הכתוב מעיד ע"ז "ותשלך אמת ארצה" וכ"ז התעורר בקרבו פעם

בבקר קודם התפלה עד שמחמת זה לא הי' ביכלתו להתפלל כמו שצריכים להתפלל וכן בקטנות מוחין אלו התחיל להתפלל עד שהגיע לפסוקי דזמרה, וכמעט שהיה לאחר יאוש בתפלה זו לבוא בגדלות המוחין אמנם כשהגיע להפסוק "השומר אמת לעולם", פתאום זכה להתנוצצות התרוממות המוחין ושמחה בלבו וביאר לעצמו הפסוק עפ"י משל לדוכס אחד הי' לו גן נפלא, שבו נמצאו וגדלו כל מיני חלקי הצומח שבעולם לבד מין אחד, שחלפו שנים הרבה ולא נמצא בהגן הזה מחמת שהוא יקר המציאות, עד שהגיע הזמן והשיג גרעין אחד ממין הצומח הזה והזריע אותו בגנו ומחמת שהגרעין הזה היה יחיד מיוחד ומיוחס בגנו, ודוקא על גרעין כמוהו, הסכנה מרחפת ביותר עד שרואין אותו מגודל הן מצד המכשירים לגידולו שצריכים להיות מכוונים בשעה שהוא צריך להם ובה מצומצמת לא פחות ולא יותר, והן מצד הצפרים האורבים על הגרעינים, ובכן הפקיד על גרעין זה שומרי שעות מיוחדים שתמיד ישגיחו על גרעין זה בעינא פקיחא, לא יסירו עין מעליו אף רגע אחד כן עם האמת שמושלך ארצה ועובר עליו מה שעובר אבל אין לפחוד על האמת המשליך אמת ארצה והוא בעצמו "השומר אמת לעולם" עיניו עליו תמיד, עדי אמת מארץ תצמח תגדל ותצליח ותעשה פרי ושפת אמת תכון לעד ואח"ז היתה תפלתו תפלת צדיקים, בגילה רנה דיצה וחדוה (מעשיות ומשלים מ') * * *

עצות ישרות

פעם אחת, דיבר עם איזה אנשים שהיו נוטים לדרכי החקירה והתווכחו עמו אודות מאחז"ל "קשה רמה למת כמחט בבשר החי", כידוע שאלתם בזה, והשיב להם מה שמובא בספרי אמת שלאחר מות האדם אע"פ שהנשמה יוצאת ממנו ואינו יכול לזוז בשום אבר אעפ"כ נשאר בו קיסטא יותא, ובזה החיות הנשאר בו נרגש גם אח"כ צער הרימה ותולעה ועוד בדיבורים כאלה הסביר להם עד שהשתיקם, ואחר שיצא מהם הלך עמו אחד מאנשיו והתחיל זה האיש לחזור לפניו כל דברי תשובתו שהשיב להם ורמז לו שהוא נהנה מאד מה שסילק גם לו מלבבו המבוכה הנ"ל, ענה ואמר לו מוהרנ"ת ז"ל בלשון תימה: גם אתה רוצה להבין בשכלך? אוי לאותה בושה! הלא כשרבותינו ז"ל אמרו "קשה רמה למת כמחט בבשר החי", אני מאמין באמונה שלימה שהוא אמת ויציב ונכון וקיים ואיני רוצה כלל להבין (כוכבי אור ע"ו סעיף כ)

*

פעם, בהיות מוהרנ"ת בטעפליק בישבו על השלחן ואכל מאכל העשוי מסלק "בארשט", שאל אותו אחד מאנ"ש איזה עצה, ולא ענהו מוהרנ"ת, ושאל שוב את מוהרנ"ת, ושוב

לא ענהו, ושאל עוד פעם, נענה לו מוהרנ"ת ואמר: "איני יודע לשית עצות לעצמי, אם לאכול עוד כף סלק אם לא, כי אולי כבר מספיק, ואתה רוצה שכבר אענה לך תיכף ומיד

*

ענה מוהרנ"ת ז"ל, וישא משלו ויאמר: למה אני דומה, לאיש אחד שעשה כרוז בכל העולם, מי בכם כל איש מנוגע וידוע חלי-יבוא אלי וארפאהו! ורצו כולא עלמא אבתרא ואמר לאחד מהם: מה כואב לך? ואמר: הראש, ענה ואמר: לי כואב הראש כפלי כפלים ממך, וכן לכל אחד ואחד שאל לו מחלותיו וענה, כי בו כל מחלה ומחלה של כל אחד ואחד מכל באי עולם, אצלו הוא בכפלי כפלים, אך שלחתי אחריכם, כי אני ידעתי מרופא אחד גדול במעלה (פראפעסער), שיכול לרפאות גם אותי מתחלואי העצום ומכל שכן שיוכל לרפא אתכם, שכאבכם ומחלתכם קטנה מכאבי והנמשל: כי זה כל מגמת מוהרנ"ת ז"ל, לגלות מי הוא הרופא באמת, שעל ידי סבה נתודע ממנו, לא מחמת שהוא חושב עצמו לגדול מכל בני עולם אדרבה כנ"ל רק על ידי עצם כאבו ומחלתו, חתר עד שמצא הרופא, ורוצה להטיב לאחרים (שיח שרפי קדש תצז)

*

מה שהזכרתי לעיל שעכ"פ יקום כל אדם שעה או שתים קודם אור הבוקר (ובקיץ עכ"פ בהשכמה בכל האפשרות) שמעתי מאבי ז"ל בשם מורנ"ת ז"ל שזה מה שנזכר בפרק שירה, שבעה קולות מהתרנגול אשר המציא בטבעו הבורא יתּ' לעורר בני אדם מהשינה וכאשר יעוררם בחצות לילה, יקום עכ"פ אח"כ בכל האפשרות להקדים, כי אם לא נתעורר לקום גם בשעה השנית שאחר חצות, יקום עכ"פ בשעה שלישית וכן להלן וזה הכלל נמצא למורנ"ת ז"ל גם משאר עובדות כאשר נספר ונבאר בזה אי"ה לקמן (שיחות וסיפורים ק"כ)

*

אחד שאל למוהרנ"ת שרצה להיות מקבל, ורצה לעזוב את החנות ואמר לו מוהרנ"ת עכשיו לבך בוער לעבודת השי"ת האלסטו דער בייא = ולכן אתה עו בזה, ואח"כ כשתפול מזה ההתלהבות ולא יהיה לך פרנסה ג"כ, אז יהיה מה שיהיה ולא הסכים לו אלא אמר לו, עשה לך שיעורים קודם שתלך לחנות וגם בהחנות בעצמה תכין לך ספרים, ובעת שלא יהיה לך קונים תלמוד בהם ותשתוקק לזה שהשי"ת יסבב סיבות לטובה שתפטר לגמרי וכו' וכן הי', שהשתוקק כ"כ ע"ז וכו' כנ"ל כומה שהאיש הנ"ל היה ר"ח ליריסמן הזקן (אבניה ברזל מ"ט סעיף ב)

*

לרבי שמואל שפילבאנד, תלמידו של רבנו, המכונה בשם רבי שמואל טעפליקער, שנסע עמו בנסיעות הנעלמות, היה בן בשם רבי נחמן, שהיה סוחר והתפרנס בכבוד הוא עשה לעצמו מעיל חרפי יפה הנקרא (פיטער) ותפר על המעיל בד ממשי מהודר כדרך הנגידים, ובא עם המעיל אל מוהרנ"ת ל"שמחת תורה" כשראה אותו מוהרנ"ת, לא מצא הדבר חן בעיניו, ופנה אליו בחכמתו ואמר לו בניחותא: "רבי נחמן! המעיל היפה הזה לא מתאים שתניחהו בארון הבגדים הישן שיש לך, ובכן צריך אתה להחליף את הארון, ואם תחליף את הארון, צריך אתה להחליף גם את כל רהיטי ביתך, כי אין זה יפה שרק ארון הבגדים יהיה יפה ומהדר, ושאר הרהיטים כמו שהם ואם תחליף את רהיטי ביתך, לא יתאימו הרהיטים החדשים לבית הישן שבו אתה גר, כי אין זה יפה שיהיו רהיטים חדשים בבית ישן, ובכן צריך אתה להחליף את ביתך לבית אחר יפה יותר, וכל כך הרבה מעות אין לך-נמצא שאין לך מספיק מעות לכסות את ההוצאות, שמסב לך המעיל הזה (שיח שרפי קדש א-תרמב)

*

פעם אחת נסע הר' נחמן מטולטשין עם מוהרנ"ת זצוק"ל בדרך והוכיח אותו על שאינו לו וכשבאו לאכסניא, לקח הר' נחמן גמרא והתחיל ללמוד אמר לו מוהרנ"ת: דאס הייסט בייזער לן, דער בעש"ט האט גיזאגט דאס ער איז געקומען אויף דער וועלט אויס רייסען דעם בייזען לן = זה נקרא לן-קפדן, הבעש"ט הרי אומר שהוא בא לעולם לעקור את הלן-קפדן, ואמר אליו אלא תלמוד חומש, משניות, עין יעקב, שלחן ערוך, רש וכדומה, כל הדברים הקטנים כי הר' נחמן נתקרב למוהרנ"ת בן עשרים שנה ולא הי' אז בן תורה, ואם הי' לו גמרא, הי' נשאר בלן ולא בצדיק, ע"כ הבין מוהרנ"ת כי אי אפשר שילמוד גמרא ג"כ ע"כ הרגיל אותו בדברים קטנים, ומזה נעשה גדול וכו' ופעם אחת אמר מוהרנ"ת אני ג"כ רצוני להתפלל כוותיקין אבל לא בבייזין לן = בלן-קפדן כי חמיו הי' רגיל להתפלל ווותיקין והי' מקצר בתפלה כדי לפגוע הנץ (אבניה ברזל ס"ו סעיף מא)

*

מוהרנ"ת אמר: "יש חסרון אצל אנשים, שמחמת שחפצים להדר על איזה דבר מצוה יותר י, על ידי זה אינם מקיימים כלל את המצוה!" (שיח שרפי קודש א-תקעא)

*

דיברו לפניו פעם אחת, מענין הפירצה שנפרצה בינת אשכנז לגלח את הזקן והפאות, וע אז לפניו הר' מאיר מטעפליק שהיה איש ירא וחרד לדבר ה' והתחיל לתמוה מאד

ע"ז, ענה ואמר: איך עוברים בכל יום על חמשה לאווין, והשיב לו מוהרנ"ת: ז"ל הלא איך עוברים בכל יום זמן קריאת שמע (כוכבי אור ע"ה סעיף טז)

*

פעם בא אברך אחד למוהרנ"ת, ונתן לו רענדל אחד לפדיון, וביקש ממוהרנ"ת שיתפלל עליו, "בעט גאט פאר מיר! = תבקש מהשי"ת עלי", ותיכף הלך מוהרנ"ת, עד שאפילו לא הספיק מוהרנ"ת לדבר ולשאל בשלומו וכו', קרא לו מוהרנ"ת ואמר לו: "האם אתה זוכר עדיין את מה שעבר עליך בעת פלוני, שהיתה לך צרה זו וזו, והבטחת לשם יתברך שכשיושיע אותך, תתחיל לעבדו? והנה עזרך השם יתברך ויצאת מהצרה, אולם עדיין לא התחלת לעבדו כהוגן כהבטחתך ושכחת הבטחתך" וכך הלך ומנה לאברך הזה את כל ההרפתקאות והצרות שעברו עליו, ובכל פעם הבטיח לשם יתברך, שאם יצא מהצרה יתחיל לעבדו יתברך כראוי, "והנה עתה יש לך עוד צרה וגם היא באה לך כדי לרמז לך שתתחיל לעבדו יתברך, כי העיקר מתכוונים אליך, ואתה בא ונותן פדיון מה אתה חושב שאני השכיר יום שלך? (הנימטשיק), אני אתפלל עבורך, ואתה תחזור לאולתך? כי העיקר מתכוונים מלמעלה עליך, רק גם אני עוזר ואתפלל עליך" (שיח שרפי קודש א-תש)

*

אמר מוהרנ"ת: אם הייתי רוצה לבאר ולכתוב דברי התחזקות על מה שנעשה בין האיש לאשתו (בינו לבינה) הייתי צריך להכפיל את חבורי, היינו ספרי לקוטי הלכות (שיח שרפי קדש א-תשמ)

*

אמר לר' משה ברסלבר: איך גיב דיר ארויס א תשובה, דו זאלסט טאנצין אלע טאג! = אני מוציא לך תשובה שתרקוד בכל יום! וקיים זאת איזה זמן (אבניה ברזל סע' כט)

*

מוהרנ"ת זצוק"ל כתב לר' עוזר, שמעתי שר' עוזר איז נאר פרום = הוא רק ירא וחרד, לא כך קבלתי מרבינו זצוק"ל, דער עיקר איז נאר פריילין, און פרום אויך = העיקר הוא רק שמחה, וצריך גם יראה (אבניה ברזל ס"ב סעיף כח)

*

מספרים בשם מוהרנ"ת שכשדיבר פעם מגודל מעלת השמחה וחיובה, שאל אותו אחד: ומה אעשה שאין לי ממה לשמוח לרוב צרותי ויגוני, אמר לו מוהרנ"ת: אם כן תלוה ותשאל לעצמך עתה שמחה מהישועות שעוד יושיע אותך הקדוש ברוך הוא ותצטרך

אז לשמוח על הטובה שמח כבר עתה בזה "בארג זאך אויס א שמחה" (שיח שרפי קדש א-תשלו)

*

דיבר פעם אחת מתבערת הלב של אברהם אבינו ע"ה שהוא היה הראשון שזכה לעבוד את בוראו יומם ולילה במסירת נפש ולפרסם שמו ית' ויתʼ בעולם, ובתוך שיחתו הקʼ ענה אחד לפניו בלשון צער וגניחה, היאך לוקחין לב כזה? געֶר בו מוהרנ"ת ז"ל ואמר אליו: גם אתה יש לך לב כזה אלא שאין אתה מלבב אותו (דו האסט אויך דאס הארץ נאר דו באהארצט עס נישט), כי הבחירה חפשית אצל כל אדם, וכל אדם אפילו הגרוע שבגרועים יש בכחו לזכות לריגה הגדולה שבגדולות וכמ"ש חז"ל שצריך כל אדם לומר מתי יגיעו מעשי למעשה אבותי (כוכבי אור ע"ח סעיף ל)

*

פעם אחת אמר לרʼ אהרן ניסן ז"ל: אם היית בשמחה תמיד (שטענדיג פרייליך) לא היית רואה פני גיהנום (כוכבי אור ע"ח סעיף כח)

*

פעם, כששבחו אנ"ש לפני מוהרנ"ת איש אחד שקבל "שתיקה" על עצמו ואינו בר כבר זמן רב, נענה מוהרנ"ת ואמר, שאין דרכנו בכך, כי צריכים דוקא לדבר, אולם צריך לשמור פיו, ולדעת מה לדבר (שיח שרפי קודש א-תרלז)

*

אחד מידידי נעוריו של מוהרנ"ת ז"ל, מחמת שנשא אשה במאהליב נעשה גם תושב מאהליב, ושם עסק במסחר והתחיל להנהיג מסחרו בגדולות, בעזר הלואות כמנהג הסוחרים, אבל לא הצליח בדבר העסק והתחיל לירד מטה מטה עד שעם הזמן נשאר בעירום וחוסר כל ואין לסלק החובות, ובכן מיראה ופחד מהבעלי חובות נעשה בורח אולי רווח והצלה יעמוד לו במקום אחר, שימצא לו מקור פרנסה וגם מעט מעט לסלק החובות כשברח היʼ דרכו דרך ברסלב משבא לברסלב זכר ששם יש לו ידיד נפש הוא מוהרנ"ת ז"ל בכן פנה אליו, ומחמת שהוא אורח ביקש אותו מוהרנ"ת ז"ל לאכול אצלו ושאלו אודות שלומו ומצבו והוא סיפר לו את כל אשר קרהו ובכן מצא לו עצה להיות בורח כמנהג הלווים ואין להם לשלם, ודעתו לנסוע לאיזה מקום ששם יש לו איזה קרוב איש אמיד והוא יעמוד לו לעזרה בצרה, לתת לו משרה כשגמר כל הסיפור, א"ל מוהרנ"ת ז"ל בוודאי אתה בצרה גדולה אבל עצתך אינה עצה תבוא לקרובך והכרת פניך תענה לו על שפל מצבך תיכף יראה לך אותות אי רצון מביאתך אליו וגם את ידו הריקה יקמץ

לתת לתוך ידך ועם אמירת "שלום עליכם" בשפה רפה יושיט לך את ראשי אצבעותיו ואולי יתן לך לסעוד אצלו סעודה אחת או שתים, ועל לינת לילה אני מסופק אם יתן לך אצלו ואולי גם שם בבית הרש לא יתנו לך מקום ללון, שבמקום שאין מכירין אותך יש הצדק לחשוב אותך לגנב, ואין זה עצה כלל וכלל ואמר לו מוהרנ"ת ז"ל: עצתי, אנטלופין נאר צום אייבערשטין! = לברוח רק להש"י, שתשוב למאהלוב ולא לביתך אך ישר לבית הרש ועיקר בית מנוס שלך יהיה תורה ותפלה ושם הכל מכירים אותך שאין אתה גנב ח"ו ואדרבה לסוחר נכבד שנמעד במסחרו ובאונס נעשה בעל חוב ויורד ומחוסר פרנסה והשמש מבית הרש אדרבא יקבלוך בכבוד וימציא לך סעודות ועוד יתן לך כר תחת מראשותיך וכשיודע הדבר לאשתך וקרוביה ויהיו באים אליך בצעקות וקולות בטענות הנשמעות, לא תענה להם דבר ואחת יהיה לך, השתיקה ועם זה בטוח אני שה' יהיה בעזרך בקרב הימים דברים אלו שיצאו מלב צדיק אוהב נאמן נכנסו ללב ידידו וכן עשה ומברסלב שב למאלהיב וישר לבית הרש על התורה והעבודה, והכל היה כמו שאמר לו מוהרנ"ת ז"ל השמש קבלו בסבר פנים יפות וקרבו בכל מיני התקרבות ואחר איזה ימים באו לבקרו אשתו וקרוביה בצעקותיהם וטענותיהם והוא באחת "השתיקה יפה" עברו עוד איזה ימים וכל העיר עם ענין זה כמרקחה עד שכמה ממכיריו ואוהביו נתעוררו לרחם עליו ועל ב"ב ולעשו"ת לו מע פרנסה וקבצו סכום כסף ויסדו לאשתו מע בשוק עם מעט סחורה וה' היה בעזרו שאשתו התחילה מעט מעט להצליח, והוא ג"כ יצא לפעמים מביהמ"ד לעזור לה עד שהעסק הלוך וגדול עד שהיא נעשית אשת חיל ממציאה כל הפרנסה בריוח וגם סילוק החובות והוא לפעמים יצא לעזור לה מעט ולבקר ספר החשבונות, ובכן כתב למוהרנ"ת ז"ל את כל זאת ואשרי לו שזכה שעל ידו נתגלגל זכות גדול כזה (אבניה ברזל פ"ב)

*

אמר: "וכי כמה צריך אדם להתייגע, עד שנעשה מושל מחוז "גובירנאטור", הרי לוקח לו הדבר זמן רב-כארבעים או חמישים שנה, אולם לפעמים בעת מלחמה קשה, שהמלחמה כמעט אבודה, קם בעוז לוחם אחד ומבקיע את חזית האויב, אזי מתעלה מיד ונעשה מושל כמו כן הוא בעבודת השם יתברך: יש אחד, שעובד את ה' שנים רבות עד שבא לריגתו: ויש אחד, שעל ידי עבודות גדולות שעושה בעבודת ה', ועל ידי עמידה בנסיונות גדולים-זוכה מיד לבוא לשלמותו ואמר זאת לענין רבנו שזכה במעט שניו למעלה גבוהה כזו (שיח שרפי קדש א- תקנו) * * *

מוהרנ"ת על רבינו ז"ל

בברסלב הי' איש אחד משוגע ודרכו הי' לצעוק "מיין זיידע האט גיהאט טוזינט רענדלאך = לסבי היה אלף רענדלאך" ופעם אחת כשישב מוהרנ"ת בסעודה שלישית בא המשוגע הנ"ל, והתחיל לצעוק כדרכו הנ"ל ומחמת זה נתבלבל השולחן, ואז התחיל לדבר מוהרנ"ת מהרש שהשי"ת יש לו אוצר משוגעים והזכיר אז מאמר האריז"ל שכ"א מחמת העבירות שלו הי' ראוי להיות משוגע וכמובא בהתו' אשרי תמימי, ובהתורה כי מרחמם, אך נשארו בו ניצוצי הדעת ואמר אז בזה הלשון, די גאנצע וועלט איז משוגע "און איך אויך" נאר איך האב גיקאנט א קלארין לבסוף סיים, אז פון א משוגענעם קאן וועריז אזא שמועס דארף מען משוגעים אויך = כל העולם משוגעים וגם אני, רק אני הכרתי אחד שהיה צלול אם ממשוגע יכול לצאת כזו שיחה כנראה שצריך להגיע גם למשוגעים (אבניה ברזל נ"ג סעיף יד)

*

אחד שאל למוהרנ"ת מי יותר גדול, הקטן שמקורב לצדיק, או הגדול שאינו מקורב? אמר לו: הלא בימי משה רבינו ע"ה שאם אחד היה עושה דבר גדול להמשכן ולא הביאו למרע"ה בוודאי לא היה שום חשיבות כלל אבל מי שעשה דבר קטן והביאו אל משה בוודאי היה חשוב מאד ואמר אז התורה ב' הנ"ל שדייקא משה יוכל לעיילא שייפא בשייפא (אבניה ברזל ע"ד סעיף סב)

*

מוהרנ"ת אמר: "נהוג בעולם שכשמזכירים את משה רבנו להזכיר גם את תלמידו יהושע: וכשמזכירים את רשב"י מזכירים את תלמידו רבי אבא, וכשמזכירים את האר"י הקדוש מזכירים את תלמידו רבי חיים וויטאל, וכשמזכירים את הבעל שם טוב הקדוש מזכירים את תלמידו המגיד, וכשיזכירו את רבנו יזכירו גם אותי (שיח שרפי קודש א-תשא)

*

מוהרנ"ת אמר פעם: "בנות ישראל צריכות לכוון בעת שליקות נרות לכבוד שבת ויום טוב-שכמו כן יאיר אורו של רבנו בכל העולמות, "אזוי זאל דעם רעבינ'ס אור לייכטן אין אלע עולמות" (שיח שרפי קדש א-תרלא)

*

פעם אחת אמר מוהרנ"ת ז"ל: הגם שהחן האמת שהי' על הבעש"ט הק' ועל רבינו הק', זה החן לא נמצא בי, אבל מחן של שקר אני נקי והוסיף ר' אברהם ב"ר נחמן: ומי שנקי מחן של שקר, ממילא מאיר לו החן של אמת און איבער דער התנוצצות אלקות וואס

איז דא אין מיר, איבער דעם איז מיין דאוונען אנדערש און מיין לערנען אנדערש און מיין עסין אנדערש און מיין רעדין מיט מענטשין איז אנדערש = בגלל ההתנוצצות אלוקות שיש בתוכי, בגלל זה התפילה שלי אחרת והלימוד שלי אחרת והאכילה שלי אחרת והדיבורים שלי עם אנשים היא אחרת (אבניה ברזל ס"ז עמ' מה)

*

מוהרנ"ת אמר: וואויל דיא אויגין וואס האבין גיזעהן דעם רעבין'ס אויגין, און וואויל דיא אויגין וואס זעהן דיא אויגין

*

אמר מוהרנ"ת: "כל מי שרק יתחבר לרבינו, יהיה מי שיהיה, שוב לא יעזבנו רבינו לעולם עד שיתקנו" (שיח שרפי קודש א-תשיג)

*

פעם אחת אמר אחד למוהרנ"ת אומרים עליכם שאתם אומרים מ'וועט שמייסין על שלא הי' [יענשו למי שלא היה] ברסלבר חסיד ויאמר אליו: איני אומר כן, אלא שילקו על הפגמים אם תראה פגמיך הגדולים, ותבין אם היית ברסלבר חסיד לא הי' לך הפגמים האלה

*

אחד מאנ"ש שהיה סוחר ונסע עם סחורה, ובדרך נפל גשם ופירש האיש יריעה (פאלאטקע) אוהל וישב ללמוד, ובין כך עבר מוהרנ"ת ז"ל וקרא אותו אח"כ סיפר מוהרנ"ת שראה שהאיש נהנה מאוד מהגשם שעי"כ יכול לעבוד את הש"י כי בודאי אי אפשר עתה לסחור (אבניה ברזל ע"ב)

*

אמר פעם אחת בזה"ל: הלימוד של דיני התורה נתן לנו הש"י ע"י משה רבינו ע"ה, והלימוד של קיום התורה נתן לנו הש"י ע"י אדמו"ר זצ"ל, וע"ז מרמז הפסוק ושאבתם מים בששון ממעייני הישועה, ומתרגם יונתן: ותקבלין אולפן חדת בחדוה מבחירי דצדיקיא (כוכבי אור ע')

*

מוהרנ"ת אמר שרבינו זצוק"ל חיבר יחד הטוב מן הפרושים והטוב מן החסידים, היינו שהפרושים העיקר אצלם הוא התורה הקדושה אבל מהתפלה הם רחוקים והחסידים העיקר אצלם הוא התפלה, אבל מהתורה הקדושה הם רחוקים ורבינו זצוק"ל כללם וחיברם יחד דהיינו לעסוק בתורה ותפלה יחד (אבניה ברזל נ"ב)

*

אמר, וואס מיר שמועסן אדורך אין א פראסטין מיטוואך וועט קיין אנדערער גוטער יוד ניט משיג זיין אין גן עדן = מה שאנחנו משיחים ביום רביעי פשוט לא ישיג מפורסם ואדמו"ר אפי' בגן עדן (אבניה ברזל נ"ד)

*

ספרו למוהרנ"ת, שפעם הלכו החבריא של הבעל שם טוב לנחם איזה אבל, והתחילו לדבר ביניהם בעבודת ה' יתברך כדרכם, עד ששכחו, שבאו לנחם את האבל, והתחילו לרקוד, לרוב ההתלהבות שבא להם בוריהם, וגם האבל שכח שהוא אבל, ורקד עמהם אמר מוהרנ"ת: "כשברים מרבינו, יכול להיות גם כך" אז מ'רעדט פון רעבן, קען אויך אזוי זיין" (שיח שרפי קודש א-תקכט) * * *

נקודות טובות - אזמרה!

איש אחד עשה סוכה יקרה ועלה לו בסכום רב וביקש את רבינו זצוק"ל על קידוש להסוכה, והלך עמו מוהרנ"ת, ודיבר מוהרנ"ת שהסוכה אינה על פי הדין ורבינו זצוק"ל שתק, ומחמת שמוהרנ"ת הסתכל תמיד על פני רבינו זצוק"ל כיון שראה שרבינו זצוק"ל שתק וישתוק גם הוא ובדרך בחזרה לביתו אמר רבינו זצוק"ל למורנ"ת, יהודי שמייגע עצמו כ"כ ומוציא כ"כ הוצאות על הסוכה אתה רוצה לעשו"ת שאלות לפוסלה מחמת חומרות?! (אבניה ברזל כ"ה סעיף יז)

*

פעם אחת, בא אליו הר' מאיר טעפליקר הנ"ל ושאל אותו מוהרנ"ת ז"ל על איש אחד מטעפליק שהיה קצת כרוך אחריו, והשיב לו כלאחר יד, כאומר שאין ממי לדבר, ענה ואמר אליו, שמע נא בקולי אם תרצה להביט בעין כזה תחייב את כל העולם, כי תנסה עצמך ותביט בכל יושבי עירך הנודעים לך ותתחיל מן היושב בקצה העיר, וכשתביט בו היטב בודאי תחייבו, וכן תלך מבית לבית עד שתבא לביתך שאתה איש כשר (הערליכער איד) מכל העיר [בלשון שאלה], והשיב לו גם אני איני איש כשר, ענה מוהרנ"ת ז"ל ואמר לו (בלשון תימה): גם אתה אינך איש כשר, א"כ מי הוא האיש הכשר? אבל כשתביט בעין יפה אזי גם כשתביט היטב בהגרוע שבגרועים תמצא בו איזה דבר טוב, ומכ"ש במי שאינו גרוע כ"כ, וכן בכל אחד ואחד, וגם בך נמצא טוב, ובדרך זה יכולים לזכות את כל העולם (והשיחה הזאת מובן היטב לבקי בספריו הק') (כוכבי אור ע"ה סעיף יח)

*

פעם התאונן אחד לפני מוהרנ"ת ז"ל, שאין לו ליתן מתנות להכלה וניחם אותו מוהרנ"ת ז"ל בזה, שיעקב אבינו ע"ה לא היה לו ליתן מתנות לכלתו אמר לו: מה ענין יעקב אבינו אצלי שאז היה רזין עילאין אמר לו: גם עכשיו יש רזין עילאין (נלע"ד עפ"י דברי ר"א ז"ל בעת הסיפור מה דאיתא בלק"מ שבכל מעשה ותנועת הצדיק אינו פשוט, ויש בו רזין עילאין ובפרט אצל הקב"ה במעשיו ובהנהגותיו בפרטיות על כל פרט בכל רגע וההפרש רק בזה שכל צדיק לפי השגתו יודע מה מהרזין ואנו הפשוטים אינם יודעים כלל) (אבניה ברזל פ"ח)

*

עוד דיבר פעם אחת מהדרך הזה לדון את הכל לכף זכות אפילו את הגרוע שבגרועים ולחפש ולמצוא בכל אחד איזה מעט טוב, ועי"ז מעלין אותו באמת לכף זכות עד שיכולין להשיבו בתשובה עי"ז, כמבואר כ"ז באריכות בספרי אדמו"ר זצ"ל, ובעת שדיבר מזה ישב אצלו אבי הכ"מ ומתשוקת לבבו לדבריו הנעימים דיבר אחריו בלחש כל מלה ומלה, ענה ואמר אליו מהרנ"ת ז"ל: אתה חושב שזה דבר פשוט וקל, אני אסביר לך קושי הדבר, כי אל תשכח מאמר אדמו"ר זצ"ל שבאמת נתעלים עי"ז לכף זכות ולשוב בתשובה, ואם היה ביכלתנו לקיים זאת, היה ביכלתנו להשיב את כל העולם בתשובה (כוכבי אור ע"ו סעיף יט)

*

מוהרנ"ת אמר: יש לי לל זכות על הגרוע שבגרועים שאם הייתי כותבם היו נכתבים על כמה ניירות (בויגען) כפי שאני יודע מה שנעשה עם האדם בזה העולם (כוכבי אור ע"ד סעיף טו)

*

פעם אחת היה שריפה בברסלב, אח"כ הלך מוהרנ"ת ז"ל עם עוד איזה אנשים להביט על מקום השריפה, וראה שהבעה"ב בוכה מאד ומחפש אחר איזה חתיכת עץ או ברזל שיצטרך לו עוד בעת שיבנה ביתו מחדש וליקט אותם אחד אחד, ענה ואמר לאנשיו, הראיתם! איך שזה הבעה"ב שנשרף ביתו עכ"ז אינו מייאש א"ע מלחזור ולבנותו ומלקט כל הדברים שיצטרכו לו בעת הבנין, כן הדבר ברוחניות ג"כ, אף שהבע"ד מתגבר מאד על האדם וכמעט ששורף אותו לגמרי, אעפ"כ אסור לו לייאש א"ע רק צריך ללקט ולחפש איזו נקודות טובות מתוך ריבוי החטאים אשר נכשל בהם, ועי"ז יזכה לשוב להש"י באמת (כמבואר בהתו' אזמרה וכו' לק"מ סי' רפ"ב) (כוכבי אור ע"ח סעיף כט)

* * *

ראש השנה

פעם אחר שגמרו אנ"ש בראש השנה את אחת התפלות, מרוב ההתעוררות שהיה, אמר להם מוהרנ"ת: "אני מאמין שרבינו נמצא כאן עמנו, וכשרבינו כאן כל השבעה רועים כאן, אני מאמין בזה כאלו אני רואה זאת", כשאמר את אלו התיבות האחרונות הדגישם כל כך עד שספרו אנ"ש שהרגישו בו שבאמת הוא רואה מה שאומר, "איך גלייב אז דער רבי איז דא מיט אונז, און אז דער רבי איז דא זיינען אלע שבעה רועים דא-איך גלייב גלייך ווי איך זעה" (שיח א-תקצ)

*

על אודות אסיפתינו בימי ר"ה הק' אמר פעם אחת לבנו ר' יצחק ז"ל בזה"ל: אני מקוה שיתקיים הדבר עד ביאת הגוא"צ, אבל אעפ"כ מי יודע ח"ו מה שיעבור בזה (מגודל ועוצם הקטרוגים המתעוררים ומתגברים ע"ז בכל עת) אולי ח"ו ימנעו ולא יניחו ח"ו בשום אופן לבא לשם, זאג איך דור זאלסט תמיד זיין ר"ה אין אומין, ער"ה זאלסט זיך שטעלין אפילו אין מארק באיזה מקום שרואים משם בית ציונו הק' ותאמר שם העשרה קאפיטל תהלים, ואח"כ תתפלל שם באומין בר"ה אפי' באיזה עזרה (פאליש) של ביהמ"ד וכן תנהוג כל ימי חייך (כוכבי אור סט סעיף ב)

*

שמעתי מר' נחמן ב"ר שכנא ז"ל ששמע לענין נסיעת ר"ה וכו', והיוצא בריו הק' שכל נסיעה ונסיעה של כל אחד ואחד יהי' לה חלק בקץ הגאולה (כוכבי אור ס"ט סעיף ד) * * *

משיח

אמר פעם: "המשיח שלי כבר בא", כאומר, שמצידו אין כבר עיכוב משיח, ומבחינתו משיח כבר בא, "מיין משיח איז שוין גיקומען" (שיח שרפי קודש א-תשלט)

*

פעם שאלו את מוהרנ"ת בענין הגאולה, איך יכול הדבר להיות שבזמן הדורות הקודמים וכמו בדור רבינו הק' לא בא הגאולה, ובדורות האחרונים אשר הולכים מטה מטה יבא הגאולה והסביר עפ"י משל, שהי' בעולם כרך גדול, וסביבה חומה בצורה וחזקה עד להפליא וכל המלכים רצו לכבשה והניחו כל כוחותיהם ותקוותם נשאר מעל, כי כל החיילים שלהם נפלו מהחצים שזרקו משם ואח"כ הי' מלך אחד חכם מאד, שהלך סביב החומה והביט ונדמה בדעתו שכעת יקח כל הגבורים מחיילותיו ויכו על החומה עד

שיכבשנה, ועשה כן ונפלו כל חיילותיו ונשאר רק הוא לבדו והלך סביב החומה לראות מה פעל שם וראה בחכמתו שכעת (שכבר החומה מבפנים כולה זעזוע רק מבחוץ לא ניכר), אפי' בזקנים וחולים וילדים יכבשה ועשה כן, וקיבץ כל השאר נשים וילדים וחולים מה שנשאר לו, והלך וכבש והרס החומה כליל וכעת מי כבש החומה, אם האחרונים החלושים הלא אפי' יעבדו בכל כוחותם אלף אלפים שנה לא היו עושים אפי' רושם, ורק הכח של הגבורים הראשונים שזעזעו את החומה עד להריסה, ואם הראשונים הלא לא כבשו רק האחרונים גמרו וכבשו וכן הוא לענין הגאולה, שהראשונים כמו הצדיקי אמת ואנשיהם כמו מרע"ה רשב"י ע"ה האר"י הק' הבעש"ט הק' ורבנו הק' ושאר הצדיקים זרקו חצים להנחש להס"א הס"מ וסייעתו, וכבר זעזעו כ"כ הס"א עד שאפי' יהי' מי שיהי' ורות האחרונים יוכלו לכבוש את הס"א ולגמור הבירור שיבא הגאולה (מעשיות ומשלים ל"ו)

*

אמר: "משיח עוד יהיה לו עבודה קשה עם החסידים יותר מהעבודה שתהיה לו עם האפיקורסים, כי לאפיקורסים יראה מופת אחד ויתבטלו לגמרי כל חכמותיהם וחקירותיהם, מה שאין כן עם החסידים

*

פעם אחת ספרו לפני מוהרנ"ת ז"ל, מה שנוהגים החסידים שמניחים משקה המשכר תחת הכר שלהם, ובזמן שהם מקיצים משינתם שואלים משיח עדיין לא בא, שותין משקה המשכר הזה ומשתכרים וחוזרים לשינתם כי הם אומרים שכל זמן שמשיח לא בא, צריך ליישן היצה"ר מען דארף פאר שלאפין דעם יצה"ר כי בזמן השינה א"א לחטוא ואמר להם מורנ"ת ז"ל שזה אין עצה, אלא צריכים להניח תהלים מראשותיו ובזמן שמקיץ מהשינה אם משיח לא בא צריכין מחדש (לצעוק ממעמקים מעומק הלב) לומר תהלים (אבניה ברזל ס"ח סעיף מו)

*

אמר מוהרנ"ת: היום, כשמזכירים את הרבי "רבי זושא מהאניפולי" ז"ל, מזכירים אותו בשם "הרבי רבי זושא", אולם פעם היו מכנים אותו "המל המשוגע"-"דער משוגינער מל" וכונתו היתה לומר, שכל היראים והכשרים, הרי הם כמשוגעים בעיני ההמון, וכמו שאמרו חכמינו זכרונם לברכה, על הפסוק "וסר מרע משתולל" ויש אומרים, שאת הרב הקדוש "רבי פנחס קוריצער" היו מכנים בשם זה, וכן בשם "הבחור החרש"-"דער

שטומער בחור", כי עשה עצמו כחרש וכאלם ועסק בעבודת ה' עד מאד (שיח שרפי קודש א-תרכד)

*

מוהרנ"ת ז"ל אמר, אברהם אבינו ע"ה כשישב עם אנשים שקירבם תחת כנפי השכינה היה אומר להם תדעו שכל הארץ הזאת ינחיל השי"ת לזרעו כן אני אומר לכם תדעו כשיבא משיח צדקינו יהיה נעשה ישיבות מספרי רבינו ז"ל (אבניה ברזל צ' ועי' ליקוה"ל הפקר ונכסי הגר הלכה ד סעיף לב) * * *

הערות

הערות לפרק א

1) רבינו מוהר"ן לא דר בברסלב אלא כשמונה שנים בלבד (אלול תקס"ב-אייר תק"ע) אעפ"כ מכונים החסידים ע"ש עיר זו, כי זה היה רצונו של רבינו, שבתחילת כניסתו לעיר ברסלב אמר: "היום נטענו שם 'ברסלבר חסידים', ושם זה לא ישתקע לעולם, כי לעולם יהיו אנשי שלומינו נקראים ע"ש עיר ברסלב" מוהרנ"ת מציין: "והמובן בריו, שהיו לו ז"ל בענין ישיבתו בברסלב סודות נוראים ונפלאים מאד" (חיי מוהר"ן קטו)

2) מתלמידי הרה"ק ר' פנחס מקוריץ זיע"א

3) מפי השמועה, חשוב לציין שהאריז"ל ראה כבר בדורו שכמעט ואין נשמות חדשות, ורובם ככולם הם גלגולים ורות קודמים (ועיין בכמה מקומות בשער הגלגולים מענין "נשמות חדשות") זה מורה מעט על גודל ערך נשמתו של מוהרנ"ת

4) כפי שידועה השיחה של רבי נחמן מטולטשין, נאמן ביתו של מוהרנ"ת (עי' ספר שיחות וסיפורים דף קלה; עלים לתרופה בהקדמתו)

הערות לפרק ב

המקורות העיקריים לפרק זה הם הספרים: כוכבי אור עמוד ט-יב, אבניה ברזל ג-ה, ימי מוהרנ"ת ח"א סימן א-ב

1) נמירוב היתה כרך גדול מרכזי, והיתה מכונה "נמירוב רבתי", והיא כללה את הערים ברסלב וטולטשין, שהם עוים זו בסמוך לזו כסגול, כאשר הקיפה הוא כ-60 ק"מ (מפי הרה"ח ר' לוי יצחק בנדר זצ"ל)

2) הורי מוהרנ"ת היו בני ארבע עשרה בעת לידת מוהרנ"ת (כאשר אמו היתה מבוגרת מאביו במספר חדשים) זה מצביע על כך שמוהרנ"ת היה הבכור (נעימות נצח ע' ט') אגב,

יש לרמז כי לידתו של מוהרנ"ת בט"ו בשבט יש לה משמעות רבה כדלהלן: מוהרנ"ת מכונה "לבנה" ביחס לרבינו שהיה בבחינת "חמה", וזה מרומז בלידתו שהיתה בעת הירח במילואו זאת ועוד: ע"פ חז"ל תינוק עד שעברו עליו שלושים יום הרי הוא בגדר נפל (שבת קל"ה ע"ב) ולכן אי אפשר לפדות את הבכור עד שעברו עליו שלושים יום, כך שבשושן פורים היה מוהרנ"ת לבר קיימא, שאז עברו שלושים יום מלידתו לזה יש לצרף את העובדא שמוהרנ"ת כשבא אל רבינו בשושן פורים בשנתו הראשונה, הדגיש רבינו ששושן פורים הוא גם פורים (ראה להלן פרק ח), שנראה שלרבינו היתה כונה מיוחדת לקשר את מוהרנ"ת לשושן פורים (הרב נחמן בורשטין)

3) נעימות נצח עמ' ט', שיח שרפי קודש א'-תשצ"ב וכפי המידע שבידינו היו אכן למוהרנ"ת שלושה אחים ואחות אחת האחים היו: ר' יודל (גידולי הנחל ע' ל"ח), ר' ליבוש, ור' יוסף (שם) אך יתכן שר' יודל ור' ליבוש אחד הם, היות ובאידיש 'ליבוש' הוא כינוי ל'אריה' או ל'יודל' אחותו של מוהרנ"ת מוזכרת בימי מוהרנ"ת (א' אות כ"ג) ולא נזכר שמה, אך זאת ידוע כי היא נפטרה לפני מוהרנ"ת מכיון שהוא מתייחס אליה "אחותי ז"ל"

4) שנים לאחר מכן היה מוהרנ"ת אומר ש"מאז [ילדותו] היה קשה לו קושיא ועדיין היא קשה עליו: "האם זהו התכלית של כל עניני עולם הזה, וכי זהו העולם?!" (אבניה ברזל עמ' ג' סעיף א')

5) בשעת נשואיו של מוהרנ"ת כיהן חמיו כרב בשריגראד בלבד בשנת תקס"ב הוא היה רב קהילת קרמניץ, ובתקס"ו בחרו בו לרבה של מאהליב בנוסף לתפקידיו הקודמים (ימי מוהרנ"ת א' סעיף י"ד)

שמה של אשתו של רבי דוד צבי היה מרת חנה (כ"ץ), מקור אחר מציין שלאשתו של מוהרנ"ת קראו יוטא בתיה (שיח שרפי קודש א'-תשפ"ז) והוא כנראה שיבוש, כי רוב המקורות דוחים דיעה זו (לפי סדר יוחסין של משפחת אוירבך [אורבך] היתה לאסתר שיינדל אחות בשם יוטא שהיתה נשואה לרבי לייבוש מייזליש)

6) מוהרנ"ת כותב שחתונתו נערכה בשבת נחמו תשעה באב חל באותה שנה ביום ה', ואם נקבל את הדברים כפשוטם הרי שחתונתו התקיימה ביום ששי י' אב (ע"פ המנהג לערוך חתונות בע"ש עיין או"ח סי' של"ט סעיף ב ואה"ע סי' ס"ג), ובאמת מותר לערוך חתונה ביום י' אב בע"ש (כמבואר בא"ר סי' תקנ"ח) אך אולי י"ל שעלייתו לתורה היתה בשבת נחמו, שאז הוא כבר נקרא חתן וכדומה, וחתונתו היתה באחד מימי השבוע

שלאחר מכן החתונה התקיימה בשריגראד, ע"פ המנהג לעשו"ת את החתונה בבית מגורי הכלה

7) בין באי הקלויז נמנו גדולי וצדיקי הדור ההוא, כפי שמציין בנו של הנודע ביהודה, הגאון ר' יעקב לנדא מבראד, שהקלויז אכסן בקרבו: "אריות ונמרים בחכמת התורה אשר האירו פני תבל ברוב תבונתם" ביניהם: הרה"ק ר' גרשון מקיטוב, גיסו של הבעש"ט, הגאון בעל "נודע ביהודה", הגאון ר' אפרים זלמן מרגליות ועוד

8) סנדקאות הוא הכיבוד החשוב ביותר בברית מילה (עיין יור"ד רס"ה סעיף י"א), ולכן כיבדו בו את האדם החשוב ביותר, וכן משום הרצון והצפיה שהתינוק יושפע מקדושת הסנדק

9) מנהג קדום הוא שהורי הכלה היו תומכים בזוג למשך שנתיים ימים (קעסט) והיו סמוכים על שולחנם, כדי לאפשר לחתן להמשיך ללמוד כל עוד הוא לא הקים משפחה לאחר מכן היה הזוג חוזר לבית הורי החתן, שם היה האברך נכנס לעולם העסקים להביא טרף לביתו

10) מוהרנ"ת אמר פעם שלפני שבא לרבינו לא יכול היה לתאר לעצמו את משה רבינו שהוא מעולם הזה הגשמי "אך אח"כ כשנתקרבתי לרבינו זצוק"ל וראיתי גדולתו זצוק"ל ואעפ"כ ראיתי שהוא אדם, אז הבנתי שגם משה רבינו היה אדם" (אבניה ברזל עמ' ה')

הערות לפרק ד

מקורות העקריים לפרק זה הם: כוכבי אור עמוד ט-יב אבניה ברזל ג-ט ימי מוהרנ"ת א א-ב טובות זכרונות עמוד קז-קח

1) מאוחר יותר כתב מוהרנ"ת: "אף על פי שחותנו היה צדיק וירא שמים לא זכה לידע מאור קדושת אמיתת הצדיקים גדולי החסידים המפורסמים" ואכן לאחר שמוהרנ"ת קיבל על עצמו את דרך החסידות אז ראה את ההבדל בין חסידי הבעש"ט וחותנו כי למרות שחותנו היה צדיק, היתה חסרה ההתלהבות בעבודתו, שלא כצדיקים ההולכים בשיטת הבעש"ט (אבניה ברזל עמ' ה' ס' א')

2) ראה פתיחתא דאיכא רבתי: 'הלואי אותי עזבו ותורתי שמרו, המאור שבה מחזירם למוטב'-כפי הידוע, זה היה המקור לגישתם

3) מוהרנ"ת ראה פעם מישהו מתפלל בהתעוררות לאחר חצות היום, הוא העיר: "התעוררותו באמת ראויה לשבח, אבל בשעה זו לאחר זמן התפילה, דומה הוא למי

שמקיים מצוה באתרוג הדר שבהדר -אבל בחנוכה" וכן ראוי לציין מה שאמר רביז"ל (חיי מוהר"ן תפז) "הצדיקים שוגים בזה במה שמאחרים זמן תפילה"

4) לא ברור כל צרכו אימתי אירעה עובדא זו, אבל ברור שזה קרה בזמן שחותנו כיהן כרב בקרמניץ מקור סיפור זה הוא מאבניה ברזל (עמ' ז' סעיף ד') שם נאמר שזה אירע בזמן שמוהרנ"ת חזר להיות אצל חותנו לתקופת זמן לכל המוקדם היה זה בשנת תקנ"ז (1797) והגם שחותנו נהיה רב בקרמניץ בתקס"ב (1802), יתכן לומר כי עד אז לא היה הוא רבה הראשי של העיר, אך כיהן שם ברבנות אזורית יתכן גם שזה אירע בשנת תקס"ב, בתחילת כהונתו ברבנות קרמניץ (ראה לעיל פרק ב' הערה 4) אולם לא מסתבר שמוהרנ"ת הצליח להסתיר את עצם חסידותו מרבי דוד צבי למשך ארבע שנים ויותר, בו בזמן שאשתו והוריו מודעים היו לכך כל התקופה ההיא ולכן מסתבר שזה קרה כנ"ל בתקנ"ז, וזה מסתדר גם עם האמור שמוהרנ"ת חזר "משהייה ממושכת" אצל חותנו, ואילו בשנת תקס"ב כבר היה טרוד בעסקי אביו ולא מסתבר שהיה עוזב את עסקיו לתקופה ממושכת

הערות לפרק ה

מקורות העיקריים לפרק זה הם: ימי מוהרנ"ת א' א-ב כוכבי אור עמ' ט-יא אבניה ברזל עמ' ג-ט

1) מקובל כי הסכמתו של המגיד מטראהוויצא מתנוססת על אחת המהדורות של סידור הרב בעל התניא

2) שיח שרפי קודש תקל"א, שם א'-קע"ג עסקם העיקרי היה מעין קבלנות, לספק את צרכי הצבא רבינו ברכם בהצלחה, ועסקיהם התרחבו, והם התעשרו מאד (כוכבי אור עמ' מ"ד סעיף ז')

3) "פעם מזג רבינו בכוסית קטנה מעט יין שרף והגישה למוהרנ"ת ורבי נפתלי ונעו מוהרנ"ת ורבי נפתלי בתמיהה, וכי איך יספיק מעט יי"ש זה לשניהם, והפטיר מוהרנ"ת בעצמו ואמר: נו, מעט הוא גם טוב! כששמע זאת רבינו נענה ואמר: "יי"ש-רק מעט הוא טוב!" (שיח שרפי קודש א'-קנ"א)

4) לפלא, שר' ליפא, שהוא היה האמצעי שעל ידו נתקרב מוהרנ"ת לרבינו, נתרחק לבסוף, עקב שהיה שקוע במסחר במשך מספר שנים לא הגיע כלל לרבינו, וגם לאחר ששב אל רבינו כבר לא היה כבתחילה בסוף ימיו היה לעני ואביון, כמו שרבינו ניבא לו באמרו שאין רצונו שלר' ליפא יהיה ממון (ראה כוכבי אור עמ' נ"ד-נ"ה)

5) שיח שרפי קודש א'-קב עוד שם: "ואמרו אנשי שלומינו ע"ז שבכדי להיות אפוי בלב רבינו, צריך רבינו להיות אפוי בלבו של המקורב"
6) "אזמר בשבחין" זמר המיוסד ע"פ הקבלה, חיברו האר"י הק' רבינו היה מנגנו בניגון מיוחד של התעוררות ושמחה, המושר עד היום בקרב חסידי ברסלב (ניתן להשיג הניגון בקלטת "אזמר בשבחין" המופיע ע"י מכון נחלת צבי)
7) כן מובא בספר טובות זכרונות (עמ' ק"ח) אולם באבניה ברזל (עמ' ח' סעיף ו') כתוב שיום השוק של ברסלב היה ביום ג', ועל סמך זה קבענו את יום כניסתו של רבינו לברסלב ביום זה ונראה שאכן כן הוא, בהיות ורוב אוכלוסיתה של אוקראינה היו נוצריים ולכן יום שוקם היה יום ג' ולא ביום אידם, יום א' ויתכן שבימי הקיץ כשהשוק משופע בפירות היו כמה ימי שוק או יתכן שיום השוק השתנה לפי צרכי התושבים, וכשחל יום חג יהודי ביום ב' וג', היה יום השוק ביום א', ואז השוק היה מיוחד בעיקר לתושבים היהודיים וברסלב, כמו הרבה עיירות באוקראינה, היתה מאוכלסת כמעט לגמרי ע"י יהודים בלבד אפשרות נוספת: באבניה ברזל מוזכרת המילה "יריד", יוצא מזה שיום כניסתו של רבינו לברסלב לא היה יום שוק רגיל אלא יום יריד גדול וזה תואם עם המובא בפנים, ומובן לפי זה וע אנשי נמירוב נסעו ליריד ביום א' על אף שהיה ערב חג
8) עיירה ליד ברסלב החסידים אשיב התקרבו לרבינו כשהיה דר בוודיבקא בעוד רבי שמואל אייזיק נשאר לדור בדאשיב-עקר ר' יודל לוודיבקא באמרו: "איך יכולין לדור רחוק מרבי נורא כזה?!" (שיח שרפי קודש ג'-רט"ו) לפלא שר' יודל שהיה מהחסידים הקרובים ביותר לרבינו, נשאר לדור בוודיבקא לאחר שרבינו עקר משם לברסלב
לא ברור אם עוד אחד מגדולי השרפים שבחבורת רבינו הק', רבי אהרן רבה של ברסלב, כבר דר אז בברסלב, והאם כשמוהרנ"ת בא לרבינו כבר פגש בו בשיח שרפי קודש (א'-קמ"ה) כתוב שאחד התנאים שרבינו התנה לפני כניסתו לברסלב היה שרבי אהרן יהיה רב העיר מסתבר שר' אהרן היה בראש השנה יחד עם מוהרנ"ת כן מוצאים אנו שבתחילת התקרבותו של מוהרנ"ת שלחו רבינו לר' אהרן, באמרו אליו לך נא ראה מה שלום אהרל'ע שלי ואגב, שיחה נאה יצאה מאותה פגישה כי כשנכנס מוהרנ"ת אל ר' אהרן מצאהו כשהוא יושב בדבקות בעינים בוכיות להשי"ת כשחזר מוהרנ"ת לרבינו ושאלו מה ראה אצלו, ענה מוהרנ"ת שפגש אותו יושב ובוכה המליץ עליו רבינו את הנאמר ביום הכיפורים בשבחו של הכהן הגדול: "כיושב סתר לחלות פני מלך, מראה כהן", כלומר שהכהן גדול המובחר שבישראל בעת שנכנס לערוך עבודתו הנשגבה ביום הקדוש והמיוחד בשנה, במקום המקודש והמיוחד בעולם, בהקריבו את הקטורת

המעולה שבקרבנות-הרי הוא 'דומה' לזה היושב בסתר ומחלה פני מלכו של עולם, כלומר שהאחרון גדול יותר (שיח שרפי קודש רס"ד) למרות שלא נזכר התאריך של מאורע זה, נראה לפי תיאורו של מוהרנ"ת את ר' אהרן, וכן מזה שעדיין לא הכיר את ענין ההתבודדות-שזה קרה בתחילת ההתקרבות הרלוי"צ היה גיש בזה שאכן רביז"ל רצה לחנך את ר' נתן לדרך החדשה הזאת של התבודדות ושפיכת הנפש לפני הש"י לעומת זה לפי טובות זכרונות (עמ' קכ"ד-קכ"ה) הרי שרק לאחר שעבר רבינו לדור בברסלב הביא את ר' אהרן ולפני שרבינו הזמינו לבוא, אמר למוהרנ"ת: "עשה לך רב וקנה לך חבר" ובכן, אני רבך ור' אהרן יהיה חברך ואכן השניים היו לחברים קרובים ביותר לפי גירסא זו יתכן שר' אהרן עדיין לא היה בברסלב כשמוהרנ"ת הגיע בפעם ראשונה לרבינו ויתכן כי ר' אהרן בא לברסלב לראש השנה, ולאחר החג שב לביתו לסדר ענייניו, ואחר כך שב ועבר לברסלב על מנת להשתקע עם בני משפחתו

9) חיי מוהר"ן של"ח, בתוספת מ"שיח שרפי קודש" א'-רצ"ב בפשטות קרה זה לפני ראש השנה, וזאת בהנחה שמקורבי רבינו התלוו אליו בראש השנה, לא מסתבר שר' יצחק לא היה פוגש במוהרנ"ת עד מוצאי ראש השנה

10) רק לאחר הסתלקות רבינו הבין ר' יודל למפרע שהוא אמנם התכוון למוהרנ"ת ומיד לאחר מכן שלח ר' יודל את בניו ללמוד אצל מוהרנ"ת באמרו: "לסחור עם נערים [כלומר, לקרב בני הנעורים לעבודת השי"ת] זאת מסר רבינו למוהרנ"ת"

11) ניתן לסיים את ששת סדרי המשנה כל חודש על ידי לימוד של שמונה עשר פרקי משניות ליום

12) ההתבודדות היא העצה העיקרית של רבינו אודות עצה זו ראה באריכות בספר "השתפכות הנפש"

) תורה זו מודפסת בליקוטי מוהר"ן סי' ו' זו היתה התורה הראשונה שעליה כתב מוהרנ"ת את חידושיו (ראה להלן פרק ח) חידושים אלו מצאו חן בעיני רבינו (אך, אגב, רבינו אמר למוהרנ"ת שעליו להיות תחילה בקי בשולחן ערוך וללמוד קבלה לפני שימשיך לחדש, בהוסיפו, "תוכל ללמוד אם תהיה מתמיד" [חיי מוהר"ן ב', פרפראות לחכמה ו' ז'] ואמנם מכיון שחותנו של מוהרנ"ת רצה למנותו כרב, כבר הספיק ללמוד ולהתכונן לכך ורכש ידע רב בשולחן ערוך, אולם יתכן שהיות ששיטת רבינו בלימוד היתה אחרת-ציוה למוהרנ"ת ללמוד לפי שיטתו)

ולפלא שאחד מן הכתבים האחרונים של מוהרנ"ת (ליקוטי הלכות שבת ז') שכתב כמה חדשים לפני פטירתו גם הוא מבוסס על תורה זו (ראה פרק מ"ז) היינו שבמובן מסויים

זה קושר את סוף חייו לתחילת התקרבותו לרבינו (שהיה עיקר חייו) בתורה זו מובא הענין ששלמות עבודת הצדיק הוא גם לגדולים וגם לקטנים, כלומר שלגדולים הוא מעורר את הצורך לשאוף לריגות גדולות ונעלות יותר, ולקטנים הוא מחזק שעדיין ה' עמם ואל להם ליפול גם אם הם נמצאים בשפל הריגה וכל זה נרמז באות א בנקודה העליונה והתחתונה, בחי' חמה ולבנה, בחי' משה ויהושע ברור לי שרבינו כיון בתורה זו לתלמידו מוהרנ"ת שזה עתה נתקרב אליו

וזאת רואים בחוש שרבינו מרבה להדגיש את הצורך לשאוף לריגות גבוהות, בעוד מוהרנ"ת הדגיש את החלק השני, לקרב ולעודד את המרגישים את עצמם בשפל הריגה ורחוקים מה' כי רבינו ומוהרנ"ת קשורים ואחודים זה בזה כשלהבת בפתילה וכמשה ויהושע וכו' כנ"ל ועל ידי שניהם יחדיו נעשה התיקון הזה של משה ויהושע כל אחד ע"פ ענינו אפשר לומר שתורה זו שנאמרה בתחילת התקרבות מוהרנ"ת כאמור היתה כעין "הסמכה" לשליחות חייו של מוהרנ"ת לפרסם את דעתו הקדושה, ולהאיר את אורו בעולם (ע"פ פרפראות לחכמה ו' ח')

14) שאלתו זו של רבינו איך מרומזים כוונות אלול בתורה, היתה מופנית בעיקר לר' יודל שבקיאותו בחכמת הקבלה היתה ידועה (שיח שרפי קודש א'-רה"ע)

15) לפי ספר טובות זכרונות (א) נאמרה אימרה זו "להתפלל וללמוד ולהתפלל" ע"י רבינו בעודו דר בוודיבקא, ויש לה שייכות לליקוטי מוהר"ן סי' א

הערות לפרק ו

המקורות העקריים לפרק זה הם: ימי מוהרנ"ת א ב כוכבי אור יא-יד אבניה ברזל ט-יד טובות זכרונות קח-קיב

1) בשבת קודש אחר שנכנס רבינו לברסלב מזגו לרבינו כוס יין לקידוש, ונשפך הכוס, אח"כ מזגו לו עוד כוס, ואז נענה ואמר: "היום נטענו שם 'ברסלבר חסידים', ולעולם יהיו אנשי שלומינו נקראים ע"ש עיר ברסלב" (חיי מוהר"ן קט"ו), לכן אע"פ שרבינו הגיע לא מזמן לברסלב ועדיין לא היה מבוסס שם, ניתן כבר להשתמש עם שם זה "חסידי ברסלב"

2) על פי הקבלה התפילין רומזים למוחין גדולים וזכים מאד ראה שער הכונות, תפילין, ופרי עץ חיים שער התפילין

3) טובות זכרונות עמ' קי"א גירסא אחרת של סיפור זה היא שאשתו סבלה שלא התקיים אצלה הריון אולם מוהרנ"ת לא העלה נושא זה אצל רבינו, והעדיף לשוחח עמו בעבודת השי"ת סוף כל סוף עלה ענין זה בשיחה אחת עם רבינו רבינו אמר לו: חשבתי על כך,

אבל בשביל זה אתה צריך להביא פדיון מוהרנ"ת אמר שממילא התכוין לתת לרבי ששה כסאות למתנה, או אז אמר לו רבינו "על זה שאתה מקורב אלי אני צריך לשלם לך" "אבל בשביל ילדים אתה צריך להביא לי פדיון" מוהרנ"ת הביא לרבינו ששה כסאות, ונולדו לו חמשה בנים ובת אחת ואח"כ נצטער ע"ז שלא הביא תריסר, כמובא בפנים (אבניה ברזל עמ' כ"ו סי' י"ט; שיח שרפי קודש א'-רל"א)

4) לפני הלידה חלתה זוגתו, ושלחה לקרוא לרופא הדבר היה נגד דעתו של מוהרנ"ת, כי מאז שנתקרב לרבינו אשר הזהיר נגד הרופאים, לא רצה מוהרנ"ת לפנות לרופא ואכן עד שהרופא הגיע הרגישה האשה בטוב, ולא נזקקו לו כלל כשמוהרנ"ת סיפר זאת אחר כך לרבינו, עודד אותו לא לפנות לרופאים, ואז אמר לפניו את התורה הנפלאה (ליקוטי מוהר"ן קס"ט) המקשרת בין 'דינים' ו'לידה' ו'רגליים' רבינו הוסיף "ומפני זה מורגל בעולם לומר צריכים 'לרוץ' לרופאים", כי הרגליים הם הדינים (אבניה ברזל עמ' ס' סעיף כ"ב) התנגדותו של רבינו לרופאים מופיעה בהרבה מקומות בספריו

הערות לפרק ז

כוכבי אור יד-כא אבניה ברזל יג-טו ימי מוהרנ"ת א ב-ג טובות זכרונות קיב-קיד

1) שיח שרפי קודש תק"ה עיין ליקוטי מוהר"ן סימן א' (וראה טובות זכרונות סי' א') אין לנו תאריך ויק למאורע זה אולם מכיון שהרב מנמירוב התחיל לחלוק על מוהרנ"ת זמן קצר לאחר חזרתו מברסלב, סביר איפוא להניח שזה אירע בסביבות זמן זה

2) שיח שרפי קודש מכיון שר' נפתלי הירץ אמר לבנו מוהרנ"ת "אם אתה נוסע לברסלב אל תחזור" לכן לא חזר לבית אביו אלא פנה ישר לבית סבו אמנם בטובות זכרונות כתוב שעד חנוכה לא גורש מוהרנ"ת מבית אביו באבניה ברזל לא מזכיר כלל את נסיעתו של מוהרנ"ת לברדיטשוב, ולפיו יוצא שכל האירועים הבאים לאחר מכן ארעו מיד לאחר סוכות אבל אם ניקח בחשבון את זמן הנסיעה בימים ההם, מסתבר שכל הארועים התפרסו על פני כמה שבועות נראה שכולם ארעו לפני חנוכה ועל זה הסתמכנו ברוב חלק זה

3) בגמ' מובא שאליהו הנביא שמבשר ביאת המשיח לא יכול לבוא ביום ששי, מפני שכולם טרודים בהכנות לשבת, וגם לא בשבת בגלל תחום שבת (ערובין מ"ג ע"ב) לכן האפשרות הגדולה ביותר שיבוא אליהו הוא במוצאי שבת ולכן מזכירים בזמירות של מלוה מלכה פעמים רבות את אליהו הנביא

4) מוהרנ"ת כותב: "בראש חודש כסלו נולד בני שכנא שיחיה" (ימי מוהרנ"ת א' סעיף ג') והנה יש שנים שר"ח כסלו הוא יום אחד, ושנים אחרות שר"ח כסלו יומיים (או"ח תכ"ח סעיף ב') באותה שנה ר"ח כסלו היה ביום ה' ויום ו', אבל מוהרנ"ת לא מזכיר באיזה יום בר"ח נולד בנו, אך מכיון שבפשטות ר"ח הכונה ליום הראשון של החודש-השתמשנו בתאריך של יום ו'

5) בימים ההם היה נפוץ מאד לקחת עזרה להנהלת משק הבית אפילו במשפחות העניות ביותר לכן יש להניח שהיתה לאשת מוהרנ"ת עזרה מספקת גם אם מוהרנ"ת נסע מביתו

6) לפי אבניה ברזל (עמ' י"ד סעיף י') יוצא, שכל השיחה הזאת בין ר' דוד צבי ובתו נערכה במשך ביקורו בנמירוב בתחילת החורף ואילו בטובות זכרונות (עמ' קי"ג) כתוב שזה היה בחורף אחר חנוכה, בזמן ביקורה בבית אביה יש הוכחות לשתי הגרסאות הללו אמנם מכיון שמחבר טובות זכרונות הוא צאצא ישיר של מוהרנ"ת, ושמע את הסיפור הזה מסבתו מרת חנה צירל, בתו של מוהרנ"ת, בחרנו בגירסא הזאת

7) לרבינו היו זמנים קבועים בשנה שהחסידים היו מתאספים אליו והיה אומר לפניהם תורה: ראש השנה, שבועות ושבת חנוכה ואילו לשבת שירה, שבת נחמו ועוד שבת אחרת היה רבינו נוסע אל החסידים (חיי מוהר"ן אות קכ"ו) בימי מוהרנ"ת (א' סעיף ב') נאמר שרבינו יצא את ברסלב בשבט תקס"ג, והיינו שנסע לביקורו השנתי לוודיבקא וטשעהרין לשבת שירה ולגירסא זו יש סימוכין גם בחיי מוהר"ן, שם נאמר שרבינו אמר את התורה שבסימן ט' בליקוטי מוהר"ן בשבת שירה של אותה שנה בעת שנעדר מברסלב אמנם בטובות זכרונות (עמ' קי"ד) כתב בפירוש שרבינו יצא לוודיבקא 'בסוף' שבט, ומשתמע מכך שהוא לא היה שם בשבת שירה אך יתכן שהתורה נאמרה בדרך לפני שרבינו הגיע לטשעהרין ידוע לנו שרבינו היה בטולטשין לבקר את דודו רבי ברוך בתחילת שבט, ומכיון שהיה חורף, ומצב הדרכים באוקראינה הקשה על הנסיעה, יתכן שלא היה שייך לחזור לברסלב ולצאת עוד פעם לוודיבקא ע"מ להגיע לשבת שירה, לכן השתמשנו בגירסא המופיעה בטובות זכרונות שרבינו יצא מברסלב לוודיבקא בסוף שבט וכן יש להעיר כי זאת היתה השנה הראשונה של רבינו בברסלב, ויתכן שעדיין לא היה נקבע שבת שירה לזמן קהילה לחסידיו לאמירת תורה ולאסיפת חסידיו

כדי להבין מעט וע רצה רבינו שלפעמים החסידים יבואו אליו, ולפעמים הוא נסע אליהם-ראה ליקוטי מוהר"ן תנינא סי' ל"ח רבינו אמר שמי שבא אליו לראש השנה, שבת חנוכה ושבועות ינצל מעולם התוהו (חיי מוהר"ן קכ"ו, וראה שיח שרפי קודש א'-רל"ח)

הערות לפרק ח

מקורות העיקריים של פרק זה הם: כוכבי אור עמוד יד עד כא אבניה ברזל עמוד טו עד כ ימי מוהרנ"ת א ב-ג

1) כך כתוב באבניה ברזל דף טז אך קשה לי כי רביז"ל פקד על מוהרנ"ת ללמוד קבלה רק בקיץ תקס"ד ואולי התכוון בעל אבניה ברזל שר' יודל התפלל מתוך סידור האריז"ל "שלו" כי הוא היה מקובל גדול שהתפלל עפ"י כוונת האריז"ל

2) לפי אבניה ברזל נסע ר' יודל לוודיבקא עם מוהרנ"ת 'למחרת בבוקר' והם הגיעו לשם לפני סעודת פורים זה סותר את המובא בטובות זכרונות (עמ' קט"ו) שם נותן תיאור מפורט על נסיעתו הבודדת של מוהרנ"ת לוודיבקא בליל פורים

3) כלומר, למרות שמוהרנ"ת לא יגיע בזמן להתחיל עמנו את הפורים-הוא יסיים את שמחת פורים עמנו אחר הצהריים שממשיך לתוך ליל שושן פורים רבי אברהם ב"ר נחמן מציין ששושן פורים הרי נחוג במקומות המוקפים חומה מימות "יהושע", וזה נותן משמעות נוספת להערת רבינו למוהרנ"ת "ששושן פורים הוא גם פורים" עוד רמז לתפקידו של מוהרנ"ת שהוא בחינת יהושע כמובא בפנים

4) שנתיים לאחר מכן (בשנת תקס"ה 1805), אחרי שרבינו אמר את התורה נ"ד שבליקוטי מוהר"ן העוסקת בענין כח המה, לדמות מילתא למילתא (הדרוש בכדי לחדש חידושי תורה) אמר אז למוהרנ"ת להתחיל לחדש חידושי תורה, ואז קיבל מאתו בירור המה בחידושין דאורייתא בלי טעות כלל (ביאור הליקוטים נ"ד)

5) מעניין לציין שרבן יוחנן בן זכאי אמר זאת על תלמידו רבי 'יהושע' בן חנניה (אבות ב' יא)

6) יש שתי גירסאות כיצד ראה מוהרנ"ת את רבינו בליל הסדר ההוא (כי הרי אצל רבינו לא היו החסידים באים בליל הסדר, והוא היה עורך את הסדר רק עם בני משפחתו) לפי המשתמע מטובות זכרונות ערך אז מוהרנ"ת את כל הסדר אצל רבינו הגירסא השניה היא מה שהרה"ח ר' לוי יצחק בנדר ז"ל היה נוהג לספר על אותו סדר, שמוהרנ"ת ערך את הסדר באכסניה שלו, ולאחר שסיים את הסדר יצא לבית רבינו ונע ליד הפתח, וכשהגיע רבינו ל"שפוך חמתך" ופתחו את הדלת, הציץ מוהרנ"ת פנימה, ואז ראה את פני רבינו המאירים

ועוד יצויין כי כמו שחסידי ברסלב לא נהגו לבוא לרבינו לליל הסדר כן גם לא באו בשנים שלאחר הסתלקות רבינו אצל מוהרנ"ת בליל הסדר (שיח שרפי קודש א'-תשצ"א)

7) למרות שבתחילה קשה היה הדבר מאד למוהרנ"ת, אולם ברכה היתה טמונה בזה, מפני שבהפרדו מאביו נתמעטו לו גם המניעות מצדו

הערות לפרק ט

מקורות העיקריים של פרק זה הם: כוכבי אור עמוד יד עד כא

1) כשאדם נפטר נוהגים להשכיבו על הארץ כשרגליו לכיוון הדלת, אות שהוא עו לצאת משם לבית עולמו וביטוי זה מקובל בקרב חסידי ברסלב כהזכרת יום המיתה והתכלית מכל עניני עוה"ז, וכי עליו להתכונן תמיד לתת דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה

2) בכוכבי אור (עמ' ט"ו) מתאר בפרוטרוט איך לחצה משפחתו על מוהרנ"ת באותו קיץ עד שהסכים להתעסק בפרנסה אחרי ההסכם שעשה איתם הוא נסע לרבינו ושפך את לבו לפניו, אז גילה לו רבינו את התורה נ"ב בליקוטי מוהר"ן העוסקת בהתבודדות אולם בחיי מוהר"ן אות נ"ט אנו מוצאים שהתורה נאמרה בתחילת שנת תקס"ג, ומכיון שהספר חיי מוהר"ן נכתב ע"י מוהרנ"ת בעצמו הרי הוא מוסמך ביותר ואולי אפשר לומר, ועל כך מסכימים כל מקורותינו, שרבינו שח עמו על התבודדות כבר בפגישו"ת הקודמות אך רק באופן כללי, ואילו את התורה המפורטת בנושא זה, אמר מאוחר יותר באותה שנה רבינו אכן נהג לעתים קרובות לשוחח עם מקורביו על ענינים שונים באופן שטחי, ורק לאחר מכן היה מסדר אותם כתורה בנויה (ראה חיי מוהר"ן י'-י"ב) וא"כ יתכן מאד ששתי הגרסאות נכונות, והתאריך שנתן מוהרנ"ת הוא של השיחה שרבינו שח באופן כללי, בעוד שרבינו מסר את התורה בשלמותה בקיץ של אותה שנה (שמעתי מהר"ר אברהם שמעון בורשטין שיש לו כמה ראיות ברורות שסעיף נ"ט בחיי מוהר"ן שמפרט זמן אמירת התורות הנו מאת הרב מטשעהרין ז"ל)

3) עסק זה נמשך עד בערך כשמונה שנים לאחר הסתלקות רבינו, ואז נכשל העסק, ומוהרנ"ת נותר עני ואביון

4) ראה אבניה ברזל עמ' י"ז רבי ברוך אמר לאחותו פייגא אמו של רבינו, שהסיבה שחולקים על בנה היא בגלל גדלותו של רבינו, העולם עדיין לא היה מוכן לאורו, ולא יוכלו לקבל את אורו רק אם רבינו יהיה מוסתר מעט על ידי המחלוקת (ראה ליקוטי מוהר"ן סי' קנ"ב)

5) מענין לציין, שאכן תקס"ג עולה בגימטריא נת"ן ס"ג-שזהו הרי הבקיא בשוב המובא בתורה ו' שמחיה כל הנסוגים אחור בסוד שם הוי"ה במילואו שעולה ס"ג, והבן (ר' מרדכי פראנק)

6) (יש לציין את המסופר (נדפב בפנים להלן) שאי פעם נפגש מוהרנ"ת עם הרה"ק השרף מקאצק זיע"א מוהרנ"ת לבוש היה כובע רגיל "דאשיק" הלה בהבחינו ברוב גדלו של מוהרנ"ת התבטא: "א ליכטיגן שטערן אונטער א פראסטן דאשיק" [מצח מאיר מתחת לכובע פשוט] או בנוסח אחר שהוא עילוי בחסידות, או כפי שתלמידו ר' עוזר התבטא עליו "הוא המוח של העולם")

הערות לפרק י

המקורות העקריים לפרק זה הם: ימי מוהרנ"ת א ד'

1) מספרים על הגאון רבי עקיבא איגר שאמר על עצמו שזכה לגאנותו ע"י חמש דקות, היינו שחטף בכל עת ובכל שעת פנאי לימוד של חמש דקות וכו'

2) חיי מוהר"ן תל"ה הרעיון לתת מנוחה למוח מלימוד התורה מוזכר בגמרא: "פעמים שביטולה של תורה זהו יסודה" (מנחות צ"ט-ב'), זה גם מוזכר בכמה מקומות בכתביו של רבינו אי אפשר להחזיק קבלה של לימוד ותפילה על פני תקופה ממושכת בלי מנוחה רבינו ממליץ מאד לשוחח עם חברים כל יום כדי לתת מנוחה למוח עצה זו חלה גם על מי ששקוע בעסקים ומחפש דרך להשתחרר מהלחץ

3) ואמנם זו היתה מלאכתו הגדולה של מוהרנ"ת בספרו הענק ליקוטי הלכות, בן שמונת הכרכים (ראה נספח) הערות לפרק י"א

(המקורות העיקריים לפרק זה הם: ימי מוהרנ"ת ד' ו-טו)

1) תורה ח' בליקוטי מוהר"ן נאמרה בשבת חנוכה תקס"ג-שנתיים קודם

2) כפי המקובל הוא הניגון שמנגנים בקרב חסידי ברסלב בתפילת "יחדשהו" בברכת החודש וכן נוהגים לנגן אותו בשעת חופה, שעל ידי הניגון הזה קוראים לנשמות המשפחה שיבואו לחתונה, כנזכר בהמשך ובשם הרה"ח ר' אברה שטערנהארץ נמסר שהוא הניגון המושר אחר ידיד נפש בסעודה שלישית

3) המושג "חידושי תורה" הוא בעצמו כעין סתירה מצד אחד מובא בגמרא: "מה שתלמיד ותיק עתיד להורות לפני רבו כבר נאמר למשה בסיני" (ירושלמי; פאה פרק ב', הל' ד') מצד שני: "דברים שלא נגלו למשה נגלו לרבי עקיבא וחבריו" (בבר רבה י"ט, ו')

מבלי לסטות בשום אופן מהעקרונות שקיבלנו איך לבאר את התורה-חידושי תורה אמיתיים מגלים פנים לתורה שטרם נתגלו, וכך משפרים את הבנתנו באיזה שהיא בחינה של התורה ומחזקים את רצוננו ללכת בדרכה רבינו זרז מאד לחדש בתורה, וזה קשור גם עם אחת מההדגשו"ת בדרך רבינו שדרש התחדשו"ת תמידית בחיים הרוחניים ברם, לאידך גיסא כשעוסקים לחדש חידושים יש תמיד סכנה להתפס לרעיונות מוטעים, ולכן בד בבד עם אזהרתו לחדש, הורה רבינו שלפני שמחדשים בתורה, צריכים לשפוך את הלב בתפילה ולבכות להשי"ת (ליקוטי מוהר"ן כ', כ"ח שם רס"ב) גם טוב ללמוד שולחן ערוך (ולעומת זה, אם אין בדעתו שהדרשה בדברי תורה תפעול בכדי לחדש את האמונה עלול לגרום לקהל שומעיו עייפות ויגיעה (עי' ליקו"מ סי' כ"ח, ס"ז)

4) לכאורה, אם התכלית האמיתית אינה כן, וע אמר לו רבינו בתחילת דבריו שזו היא האמת ההסבר הוא, אמנם זו היא האמת, אך למי שמבקש אמת פנימית יותר, עבורו דרושה הנהגה אחרת "דער אמת'ר אמת" (ר' אברהם יצחק כרמל, כומה ששמע מפי ר' לוי יצחק בנדר ז"ל)

5) לעומת זאת כדאי להוסיף מה שמוהרנ"ת כותב בחיי מוהר"ן בנדון זה: "פעם אחת דיבר עמי, והיה רצונו קצת לעשו"ת אותי אב"ד באיזה קהילה ושאלתי אותו כי יש לי מרה שחורה וחששו"ת רבות בענין הוראות איסור והיתר, ואני מתיירא ומתפחד מענין ההוראה מאד השיב לי: מה לחשוש ולדאוג מאחר שיש לך על מי לסמוך שוב אין אתה מתייירא כלל פרוש, מאחר שיש דיעה שמכשיר ואתה סומך על אותה דעה אין להתייירא עוד כלל" בסיום קטע זה יש הערה: "אמר המעתיק זה פשוט שעל דעה שאינה מוסכמת להלכה בודאי אין לסמוך רק רצונו לומר שלא לחשוש חששו"ת יתירות בענין זה" (חיי מוהר"ן תמ"ד)

6) כפי המקובל רימז רבינו בשם בנו זה 'שלמה אפרים' נשמות תרי משיחין, משיח בן יוסף, בשם 'אפרים' [בן יוסף] ובשם 'שלמה' [בן דוד] משיח בן דוד יש לציין שהאריז"ל כותב שהצדיקים, ע"י קדושתם יכולים לפעמים להמשיך נשמות יקרות מאד מעולם האצילות

7) כנזכר היה מוהרנ"ת מוהל מומחה

8) מוהרנ"ת הוא זה שהתחיל לאסוף את תורות רבינו ולכתוב דרשו"ת המבוססות עליהם, אף על פי שלא ידע אם יהיה להם אי פעם השפעה בעולם הרחב מאמציו הנמרצים והבלתי פוסקים לפרסם דעת רבינו בעולם, הם ששמרו שהאש של רבינו תיקוד עד היום הזה

9) ע"פ מה שמובן ממקומות אחרים ומשיחות בע"פ-רבינו לא רצה את הנסיעות התכופות אליו, כי כל נסיעה ונסיעה צריך לקחת ולעבוד את ה' עם הדיבורים והעצות ששמע, עד שירגיש שהוא צריך עוד פעם לנסוע ולקבל [ויש שרצו לומר שזה גם נרמז במה שסיפר להם רבינו בתחילת התקרבותם את המעשה עם הרב בעל התניא שהיה לו חסיד שאמר שמונה שנים תורה על ענין אחד של רבו, שיש בזה גם משמעות שעד שלא ממצים את מה שנאמר, לא הולכים לבקש עוד 'חדשות'] ור' לוי יצחק בנדר ז"ל היה אומר שאנ"ש מצאו רמז לכך בסיפורי מעשיות בסיפור הז' בעטלער'ס שנאמר שם שאחר 'שכלה הלחם' חזרו והתגעגעו אל הבעטלער, והבן (ר' אברהם יצחק כרמל)

10) מהמהדורה של הספר "ימי מוהרנ"ת" בה השתמשנו, משמע שנודע למוהרנ"ת על עשרת פרקי התהילים על ידי ר' יצחק אולם זו השערה בלבד במהדורות יותר קדומות של ימי מוהרנ"ת נאמר שמוהרנ"ת שמע על עשרת פרקי התהילים "מחתנו של רבינו: ר' י" יתכן שר' י הכונה לר' יוסקה, בעלה של אדל, או לר' יצחק אייזיק, בעלה של שרה ידוע לנו שאדל התגוררה בברסלב בעוד ששרה גרה בקרמנטשוק קרוב להורי בעלה ר' יוסקה היה כבן 18 שנה באותו זמן (היות והתחתן בסביבות תקס"א), ולכן הכיר מספיק בתורות רבינו בכדי להעבירם למוהרנ"ת ר' יצחק אייזיק, לעומת זאת, היה רק כבן 15 שנה (הם התחתנו ב-תקס"ג בגיל בערך כנהוג אז), ולכן נראה יותר סביר שר' יוסקה הוא זה שאמר למוהרנ"ת ולא ר' יצחק

11) ישנן כמה דעות בנוגע לתאריך הוייך בו גילה רבינו את ה"תיקון הכללי", לפי דעתו של הפרפראות לחכמה (חלק ב' צ"ב) היה זה בסביבות פסח תקס"ט מקורות אחרים רשמו את התאריך: לפני פסח תק"ע ראה שיחות הר"ן קמ"א, ומסתבר שזה היה בשנת תק"ע בעת שגילה רבינו המעשה של הז' בעטליר'ס יום הו' מענין התיקון

12) מעניינת העובדא שימי שני חיי רבינו היו כמנין שנותיו של רבינו האר"י, וכן שנות מוהרנ"ת היו כמנין שנותיו של תלמידו הרח"ו (ר' מרדכי פראנק)

) ויתכן שלכן ישנם הרבה יותר ידיעות מפורטות על חייו, תורותיו ושיחותיו של רבינו החל מקיץ תקס"ה

הערות לפרק יב

המקורות העיקריים לפרק זה: ימי מוהרנ"ת י-יג, ו-יז-יח

1) בהשמטות לספר חיי מוהר"ן מפורטים הימים בהם ציוה עליו להתענות: "אלו הן הימים שהיו לי, אדר-כ"ב

2) בחיי מוהר"ן קע"ד נאמר שכתבי היד נמסרו לשנים ממקורבי רבינו בלי לזהות אותם אולם ראה כוכבי אור (עמ' נ"ב, ס' כ"ה) שם נקבו בשמותם כשחזרו משליחותם אמר להם רבינו: "דאנקען גאט וואס איך זעה אייך, איך האב געמיינט אז איך וועל אייך שוין מעהר נישט זעהן" (התודה לה' שאני רואה אתכם כי אני חשבתי שכבר לא אראה אתכם יותר) ועוד אמר רבינו: ב"ה ששלחתי את ר' יודל ור' שמואל אייזיק, אילו הייתי שולח את מוהרנ"ת הוא לא היה חוזר (הרב נחמן בורשטין), וזאת מכיון שמוהרנ"ת היה מתלהב כל כך משליחותו עד שלא היה יכול להחזיק את עצמו לפי גירסא אחרת סבלו ר' יודל ור' שמואל אייזיק מאד בנסיעה זו כמה פעמים חשדו בהם שהם גנבים, וגם חסר להם כסף להוצאות הדרך כתוצאה מכך לא מלאו שליחותם בשלימות מוהרנ"ת אמר: "אילו היה רבינו שולח אותי הייתי גומר שליחותי כראוי" (שיח שרפי קודש ג'-קמ"ט) וזאת ידע רבינו ברוח קדשו, ולכן במכוון לא שלחו כדי שלא יסכן נפשו בשליחות נוראה זו

3) כונת רבינו באמרו "ספרך" לא ברורה כל צרכה, האם ל"ספר הנשרף" או ל"ליקוטי מוהר"ן" יתכן שרבינו התכוון לרושם שנעשה ע"י כך שהשאירו העתקים מתורות שבליקוטי מוהר"ן בכמה ערים רבינו אמר כמה פעמים שלמוהרנ"ת חלק גדול מאד בליקוטי מוהר"ן (ראה לקמן פרק י"ז) ולכן הגדירו בפני מוהרנ"ת כ"ספרך" מחיי מוהר"ן קע"ו נראה ש"ספרך" מתכוון להעתקו של מוהרנ"ת של ספר הנשרף (כי ר"י ורש"א גילו כמה דפים של העתק מספר הנשרף שכתב מוהרנ"ת בכמה עיירות) והרושם שעשה בעולם מכוון לרושם הרוחני הבלתי נראה לעין שנעשה ע"י קריאת ספר הנשרף שרק רבינו בלבד היה מודע אליו (הרב נחמן בורשטין) עלינו לשים לב שרק חלק מספר הנשרף נכתב באותו הזמן השאר נכתב כשנה וחצי לאחר מכן, ביום רביעי תקס"ח בין יום כיפור וסוכות, ראה פרק ט"ז

4) מוהרנ"ת חפץ לקלוט את השם הק' הזה לעצמו, וכשרבינו הבחין בכך, אמר לו שהוא לא זקוק לזה [כי גם בלא זה יזכה לבוא אליו לאחר הסתלקותו-שלזה היה מסוגל שם זה] (זכורני שרלוי"צ הוסיף שעוד לפני כן ראה ר' נתן את הקוויטל שר' יהושע נתן לרבינו מונח על הרצפה מתחת השולחן, וזה היה בשביל ר' נתן סימן לא טוב אחר כך שלח רבינו את ר' נתן בשליחות לר' יהושע כמסופר בפנים והשם שהיה כתוב בפתקא היה בצורת סגול, ומוהרנ"ת ניסה לקלוט את זה ולזוכרו, ובסופו של דבר זה נשכח ממנו ועל זה אמר לו רבינו את הנאמר בתחילת ההערה הזאת

כשר' נתן חזר לרבינו, כבר נפטר ר' יהושע, ואז התבטא רבינו (בערך בזה"ל) אני יודע בכחם של הדברים שלי, אבל שהם פועלים פעולתם כל כך במהירות, זאת לא ידעתי (כי ר' יהושע הספיק לבוא לרבינו אחרי פטירתו עוד לפני שר' נתן חזר אליו-רלוי"צ)

5) מוהרנ"ת בעצמו השתמש בתורה זו של "בעל השדה" לתקן נשמות במשך ביקורו בעיר בראד בשנת ת"ר (ראה חיי מוהר"ן קנ"א, ולקמן פרק מ"ג בהערות)

6) ימי התלאות ע' קעד-קעו ספרו על כך לרבינו, והוא הכליל את המושג "מגיני ארץ" בתורה ה' בליקוטי מוהר"ן תנינא שם הוא משתמש בתואר זה לאלו ששומרים את הברית ומגינים על העולם מתאוות רעות בהזדמנות אחרת אמר רבינו שמוהרנ"ת ור' נפתלי הם צדיקים וכן אמר להם רבינו שבעולם העליון יהיו נעשים מלאכים, וגם גילה להם את השמות בהם יהיו נקראים, ורשמו זאת בפנקסיהם (הובא בביאור הליקוטים תורה ה' ח"ב הנ"ל)

פעם כשביקר הרה"ק ר' לוי יצחק מברדיטשוב בטראהוויצא, דיבר על גדולת רבינו הן בזכות עצמו והן מגודל יחוסו הוא המשיך לשבח את מקורביו של רבינו בשבחים מופלגים, ואמר שכמעט כולם נדירים בלנותם ויראתם ושיש להם הרבה מצוות לזכותם ואמר בפירוש שמוהרנ"ת הוא צדיק (חיי מוהר"ן של"ג, ראה פרק י"ז)

7) אבניה ברזל עמ' ל', סי' ל'-ל"א; כוכבי אור עמ' נ"א, סי' כ"א; שיח שרפי קודש תקכ"ב עורך הספר ימי מוהרנ"ת כותב שכתב-יד זה אבד זמן קצר לאחר הסתלקותו של מוהרנ"ת (ימי מוהרנ"ת י"א) כמה עמודים מאיזה ספר שכתוב במילים בלתי ברורות ובראשי תיבות נמצאים בידי כמה חסידי ברסלב ונחשבים למגילת סתרים נמצא ב"קונטרס כת"י ר' אלתר טעפליקער"

המגילת סתרים ניתנה למוהרנ"ת ור' נפתלי בתנאי שיפקידו אותה ליחיד בכל דור מוהרנ"ת לא מסר אותה לאף אחד מכיון שר' נפתלי חי אחריו אחרי פטירת מוהרנ"ת, העביר אותה ר' נפתלי לר' אהרן ליפעווצקי, והוא העבירה לר' אברהם ב"ר נחמנ"ס (חזן) ר' אברהם היה חולה מאד ואבד את כח הדיבור לפני פטירתו בטבת תרע"ח לא ידוע אם הוא מסר את המגילת סתרים לעוד מישהו (שיח שרפי קודש א-רנ"ח)

ר' הירש לייב ליפל ז"ל סיפר שפעם אחת בליל עשרה בטבת הילולא דמוהרנ"ת, הוא היה אצל רבי אברהם שטערנהארץ זצ"ל ואף אחד לא היה עמו, מחמת שהיה אז ליל כפור ושלג שלא שייך היה לצאת החוצה ואז שמע ממנו כמה קטעים ממגילת סתרים, וכומה שגם הראה לו ספר חיי מוהר"ן בכת"י ושם היה כתוב ג"כ חלק מהמגילת סתרים (מפי הרב נחמן בורשטין)

8) שיח שרפי קודש תר"צ, שם א-ס"ז רבינו הזהיר תמיד שעתיד לבוא גל של כפירה שיציף את העולם אפילו אנשים בעלי אמונה תמימה יהיה קשה להם לעמוד בנסיון כשיעבור עליהם גל אחר גל של אפיקורסות ראה שיחות הר"ן ר"כ כך, מלחמת גוג ומגוג לא תהיה מלחמת הגוף זה גם מרומז ברש (ראה אסתר רבה ז'-כ"ג)

9) בהקדמה שניה לסיפורי מעשיות, מוהרנ"ת מבאר את "מעשה מאבידת בת מלך" על פי המושגים המובאים בתורה זו

10) בהעדר מערכת של אספקת מים ראויה לשמה כבימינו-המים היחידים שהיו בנמצא כדי לכבות את הדליקה היו, ממה שאנשי העיר שאבו ואכסנו בביתם לשימושם הפרטי כמעט כל הבתים בימים ההם היו עשויים מעץ שריפה אחת היה בכוחה להרוס עיירות שלימות, אם נוספו לה עוד גורמים כרוח סערה וכדו' בשעת הצורך כמעט כל בני העיר יכלו להיקרא "כבאים מתנדבים" לסחוב דליי מים וכו' בכדי לעצור ולכבות את השריפה

הערות לפרק יג

המקורות העיקריים לפרק זה הם: ימי מוהרנ"ת יד-טז

1) כנראה שהחולי שראה מוהרנ"ת, היה סוג של חולשה כללית

2) הזמן לקיים מצות קידוש לבנה הוא משלשה ימים שלמים לאחר הופעת המולד, עד חמש-עשרה יום מזמן הופעתו הראשונה כגון אם המולד נראה ביום ראשון בשעה תשע בערב (א' אייר), ניתן לקיים את המצוה מיום רביעי בשעה תשע בערב (ד' אייר) עד יום שני בערב (ט"ז אייר) בעוד שבועיים (ראה אורח חיים תכ"ו: ג', ד' ומשנה ברורה תכ"ו י"ז-כ"א) בימי מוהרנ"ת ס' ט"ו, כותב מוהרנ"ת שהוא חזר לברסלב ביום שלישי בערב מכיון ששבת חנוכה חל בב' טבת, אותו יום שלישי בערב היה י"ג טבת-שני לילות לפני התאריך האחרון שעוד אפשר היה לומר קידוש לבנה יתכן שהמולד נראה לראשונה ביום רביעי בערב, ל' כסלו, אולם גם אז, הלילה האחרון לומר קידוש לבנה היה ליל יום רביעי יתכן גם שמוהרנ"ת התכוון ללילה של יום רביעי, אולם לפי רצף הדברים יותר נראה שתקרית זו ארעה ביום שלישי בלילה

אולם, אנו מציעים את ההשערות הבאות: על פי רוב, מוהרנ"ת לא כתב את יומנו מיד שארעו הדברים, אלא רשם את קורות חייו יותר מאוחר, לפעמים אפילו לאחר כמה שנים דוגמא לכך נמצאת בסעיף ס"ח שם שהוא כותב על העזבון שרבינו הוריש לבתו מרים בשנת תקע"א, אך הוא מתייחס אליה כ"מרים ז"ל" מרים נפטרה בתקפ"ב ולכן ברור שמוהרנ"ת לא כתב על ירושתה עד לפחות 12 שנה לאחר המעשה כך יתכן שבשעה שמוהרנ"ת רשם את המאורע של קידוש לבנה הוא לא דקדק בתאריך הויק (אמנם זה לא

נראה סביר הודות לתיאור המפורט), אפשרות שניה היא שסופת שלג השתוללה בדרך, ואילו מוהרנ"ת לא היה מקדש את הלבנה באותו לילה, הוא היה מאבד את ההזדמנות האחרונה השערה שלישית: מוהרנ"ת היה כותב מהר מאד, והאותיות בכתב ידו לעיתים היו בלתי קריאות כפי שנראה במקרים אחרים (ראה פרק מ"ה) יתכן שאותו יום היה יום הרביעי או אפילו יום החמישי אולם יתכן מאד שמוהרנ"ת התייחס ליום בשבוע עם אות בודדת (ד' ו ה') כך שהסיכויים לטעות הם יותר אפשריים אנו מגישים זאת כאפשרות אחר שמצאנו עוד תאריכים בימי מוהרנ"ת שגם אותם לא ניתן ליישב עם סיפורו שלו (ראה פרק כ"ג הערה 8)

3) אורח חיים תכ"ו, ב'; משנה ברורה תכ"ו, ג' רבינו אמר למוהרנ"ת לא להתעכב אלא לסמוך על פוסקים שאינם מחמירים, ומתירים אמירת קידוש לבנה גם אם הירח לא נראה ברור לגמרי; העיקר שניתן יהיה לראות באופן ברור את צורתו של הירח מבעד לעננים (חיי מוהר"ן תפ"ג) רבינו התבטא כמה פעמים נגד חומרות שאינן הכרחיות בקיום ההלכה הוא טען שע"י חומרות אלו, לא מקיימים את המצוות בשמחה, וזה עלול לגרום להם סוף סוף להזניח את המצות לגמרי (שיחות הר"ן רל"ה, ליקוטי מוהר"ן תנינא מ"ד)

4) ישנה מסורת בעל-פה בין חסידי ברסלב שארוע זה היה נסיון למוהרנ"ת רבינו השווה אותו ליהושע, התלמיד, המשקף את תורות רבו כפי שהירח משקף את אורו של השמש (ראה לעיל פרקים ה', ח') מכיון שמוהרנ"ת היה חייב להזריח לעצמו את הקשר שלו עם הירח, היה עליו לעמוד בנסיון קשה זה (הרב צבי אריה רוזנפלד, הרב נחמן בורשטין)

5) שיח שרפי קודש א-רצ"ו, ראה רש"י על מלכים ב', פרק ב' פסוק י"ד אנו גם מוצאים שאלישע עשה מספר כפול של מופתים מאשר אליהו רבו (רש"י מלכים ב' ג': א', סנהדרין מ"ז-א')

6) האורח היה ר' ישראל שו"ב אביו של ר' נחמן מטולטשין, ועיין בהרחבה במבוא לספר "ביאור הליקוטים" עמוד 6)

7) ישנם מקורות הטוענים שהרב דוד צבי החרים את אותו עשיר על שזלזל בתלמיד חכם, בעוד שאחרים לא מסכימים לכך (הרב אליהו חיים רוזין ז"ל)

8) כנראה שרובם מהלכות א' שבליקוטי הלכות (שכידוע תחילה כתב הלכה א' של כל ספרו, ואחר כך הלכה ב' וכו'-ראה נספח) נכתב בעת הזאת, כי רובם מיוסדים על המאמרים שנאמרו לפניו בזמן ההוא ולראיה, הרבה באו"ח וביו"ד-מהלכות א' מיוסדים על סי' י"ט לקו"א שנאמרה בשבועות תקס"ד, והרבה מאלו שבחשן משפט ואבן העזר

מיוסדים על סי' ס"ט (מאמר גזילה) שיש לה שייכות עם תורות נח-נט שנאמרו בימים נוראים תקס"ו (עי' חיי מוהר"ן כ"ט)

הערות לפרק יד

המקורות העיקריים לפרק י"ד זה הם: ימי מוהרנ"ת י"ז-כ"ג ו-19

1) תוכן מכתבו של רבינו נמצא בחלק הראשון של "עלים לתרופה" תשובתו של מוהרנ"ת נמצאת בעלים לתרופה א' מוהרנ"ת כותב שהוא קיבל העתק ממכתבו של רבינו בעודו במאהליב בימי מוהרנ"ת י"ח כותב מוהרנ"ת שהוא נסע לנמירוב אחרי פורים התאריך שמופיע על תשובתו של מוהרנ"ת הוא ח' ניסן-כמה שבועות לאחר פורים וזה שבמכתבו כותב מוהרנ"ת: "ר' נפתלי מפה שלח לי ההעתקה

2) נראה שהסיפורים המוזכרים כאן, הם סיפורי מעשיות ב' עד ו' המעשה הראשון: "מעשה מאבידת בת מלך" נאמר בקיץ שעבר המעשה השביעי: "מעשה מזבוב ועכביש" נאמר אחרי חזרתו של רבינו מנאוריטש וזסלב רבינו אמר שבסיפור 'זבוב ועכביש' יש את המפתח לסוד נסיעתו המעשה השמיני: "מעשה מרב ובן יחיד" נאמר זמן קצר לאחר מכן, בעוד שהמעשיות ט' עד י"ג נאמרו בשנים תקס"ט-תק"ע

3) בימי מוהרנ"ת י"ט, כתוב שמוהרנ"ת דיבר עם "הנגיד ר' מ דפה שהיה מאנשי רבינו ז"ל" "משה חינקעס" בכלל לא מוזכר השערתינו שזה משה חינקעס מבוססת על דלהלן: מכתבו של רבינו, בו הוא מבקש כסף (עלים לתרופה א') נכתב מאוסטראה ומופנה בעיקר ל"שותפים" (ר' משה ב'הרב, ר' ישראל עם ר' משה בן הניה) נראה שמשה ב'הרב, הוא משה חינקעס, שהיה שותף בהרבה עסקים בברסלב ותמך ברבינו הרבה

מעניין לציין, שהשמות בימי מוהרנ"ת מופיעים כמעט תמיד בראשי תיבות בלבד ולא במלואם ברור שמוהרנ"ת כתב את ימי מוהרנ"ת כיומן אישי בכדי לרשום את מהלך חייו כתוצאה מהתקרבותו לרבינו יתכן גם שמוהרנ"ת לא רצה לכתוב את שמו המלא של משה חינקעס בגלל השינוי הקיצוני שחל בעתו בשנים יותר מאוחרות, כפי שיסופר בפרקים הבאים (אולם כשר היה באותה שעה!)

4) תוכן המכתב נמצא ב"עלים לתרופה" בתחילתו

5) זו הוכחה משכנעת ביותר להערצה שרחש רבי דוד צבי כלפי מוהרנ"ת מוהרנ"ת היה אז בן 27 בלבד-וחסיד-ובכל זאת רבי דוד צבי היה מוכן שמוהרנ"ת ימלא מקומו!

6) אולי גם בגלל הידוע שבמקום ההסתלקות, לשם באה הנפש אחר הפטירה (כל ז' ימים), ולכן שם דייקא יש ענין להעלותה בתפילה וכו'

7) זכר למתן תורה-נהוג להיות ער כל ליל שבועות (והוא מהזה"ק-שם מבואר ענין זה) ואומרים "תיקון ליל שבועות" (מסודר מהשל"ה הק') הכולל את הפסוקים הראשונים והאחרונים של כל החומשים המשניות הראשונות והאחרונות של כל מסכת בגמרא, קטעים מספר היצירה והזהר, כל תרי"ג מצוות התורה וכמה תפילות לפנות בוקר נוהגים לטבול במקוה (הכל כדאיתא בזוה"ק וסוד הדברים מבוארים בכתבי האר"י הק') (וכפי שעשו בני ישראל לפני שקבלו את התורה) (ראה כריתות ט'-א')
יש לציין כאן מה שאמר רבינו: בשבועות העיקר הוא להיות ער כל הלילה, ואילו בהושענא רבה העיקר היא האמירה של "תיקון ליל הושענא רבא"

הערות לפרק טז

המקורות העיקריים לפרק זה הם: ימי מוהרנ"ת כ"ד-כ"ו
1) מוהרנ"ת היה ידוע ומפורסם גם בעולם כתלמיד חכם מופלג וכו' ולא בחינם לקח אותו הגאון הגדול ר' דוד צבי ז"ל לחתן, ועל אף שפלותו וענוותנותו הגדולה, אעפ"כ אסור להתבזות בפני הבריות
2) האידרא הוא המקום שבו גילה הרשב"י הסודות העליונים של הקבלה
3) זו תורה רע"ז בליקוטי מוהר"ן הברת על שבת, זיווג ורפואה כוונתו של רבינו היתה להמשיך רפואה לאשתו של מוהרנ"ת ע"י תורה זו
בימי מוהרנ"ת (כ"ו) כותב מוהרנ"ת שנודע לו על מחלת אשתו בליל שמחת תורה, ולפי זה נאמרה התורה בשמחת תורה בבוקר אולם בחיי מוהר"ן (ל"ג) אנו מוצאים שאמר תורה זו בשמיני עצרת, יום לפני כן ניתן ליישב את אי ההתאמה בכך שלעיתים קרובות גם שמיני עצרת וגם שמחת תורה מכונים שמחת תורה יתר על כך, באותה שנה שמיני עצרת חל בשבת, ושבת היא אחד הנושאים העיקריים בתורה הזאת גם לא יתכן שזה שהודיע למוהרנ"ת על מחלת אשתו לא ראה אותו לפני מוצאי שבת, שמחת תורה (אסור לנסוע בשבת, ואם כן מתי הוא הגיע?) הזמן ההולם יותר הוא ליל שבת, וכך הוא התאריך הנכון שמוהרנ"ת קיבל הודעה אודות אשתו, ואמירת התורה היתה איפוא בשמיני עצרת
4) כמו כן נשלח ר' זלמן זה לעוד שליחות נסתרת להחוזה מלובלין, ולא היה רוצה לגלות מהות השליחות ואמר ראבר"נ שאע"פ שלא נמסר לנו מהי השליחות, אבל בהשערה אצלינו שזה היה בענין זירוז הקץ שעסק אז החוזה מלובלין עם שאר צדיקי הדור ובמיוחד עם הרה"ק המגיד מקוזניץ והרה"ק ר' מנחם מנדל מרימנוב, כידוע רבינו לא הסכים על זרוז הקץ שלהם [כעבור ארבע שנים מהסתלקות רבינו, גרמו העוונות, ויקת

הקץ קה שעתם של שלושת הרועים הקדושים הללו, אשר נסתלקו בעווה"ר בתקופה אחת, בשנת תקע"ד-ה] (הרב נחמן בורשטין-שמע מפי הזקנים)

5) אבניה ברזל ע' צ"א, יש אומרים שמוהרנ"ת היה אז בבית הכסא

6) בחיי מוהר"ן קס"ט נאמר שהשיחה בין רבינו ור' שמעון נערכה בין פורים ופסח לא רשום תאריך ויק בימי מוהרנ"ת (כ"ו) כותב מוהרנ"ת שר' שמעון הגיע לברסלב בכדי לשרוף את הספרים בסביבות הזמן שנפטר רבי דוד צבי חותנו, חודש אחרי פסח המרחק מלמברג עד ברסלב הוא כ-430 קילומטר נסיעה של לפחות שמונה ימים שלמים באותה שנה, חג הפסח חל ביום ג' (4121808) וכך היו ארבעה ימים מהחג בהם הנסיעה היתה אסורה, בנוסף לשבתות, וכן ערבי שבתות וערבי חגים בהם הנסיעה אפשרית רק בחלק של היום אם רבינו צוה לר' שמעון לנסוע רק כמה ימים לפני פסח, סביר מאד להניח שהנסיעה ארכה לפחות 18-20 ימים מוהרנ"ת היה אז במאהליב ושמע רק יותר מאוחר על שליחותו של ר' שמעון, מבלי לדעת בהכרח על התאריך הויק של בואו

רבינו כותב שזה שספרים מסויימים שחברום צדיקים גדולים נאבדו לעולם, הסיבה לכך היא להכניע את כתבי האפיקורסות הרבים שנכתבים בכל הדורות חלק ברי הכפירה האלה היו כל כך משכנעים עד שלא יכלו העם לעמוד נגדם, בכדי להפטר מהם ובו בזמן לשמור על האיזון שבין הקדושה לבין כוחות הסטרא אחרא, היו צריכים לגנוז ספרים מסויימים (ליקוטי מוהר"ן תנינא ל"ב) רבינו חזה מראש שיבוא גל ענק של אפיקורסות שיציף את כל העולם (שיחות הר"ן ר"כ) ו"אילו לא נשרף 'ספר הנשרף' היו מתפשטים למאד ספרי האפיקורסות בזמנינו, עד שלא היתה לנו שום תקומה נגדם" (שיח שרפי קודש ד'-נ"ו)

7) ראה ליקוטי הלכות הלכות פסח ח' שם בר בענין שביעי של פסח, קריעת ים סוף, ברית מילה, ורפואה, ויתכן שנכתבה בעת ההיא בתקופת הברית, ובעת שחותנו זקוק היה לרפואה, ועיין נספח

הערות לפרק יז

המקורות העיקריים לפרק זה הם: ימי מוהרנ"ת כ"ז-ל"ו

1) רבינו שאל את השוחט כמה זמן ארך לו עשיית הכסא, והשיב לו: משך זמן של חצי שנה, בכל יום שעה אחת של עבודה נענה רבינו ואמר בהערצה: "האסט מיר אין זינען געהאט א האלבע יאר אלע טאג א שעה!?" חשבת עלי כל יום שעה אחת במשך חצי שנה?!

2) חיי מוהר"ן קכ"ד ההתנגדות אליה התכוון רבינו כאן, היא גם זאת שהיתה למוהרנ"ת במשך "ימי התלאות" (תקצ"ה-תקצ"ט) רבינו עצמו נהנה מתמיכתם של גדולי הצדיקים דאז כגון: רבי לוי יצחק מברדיטשוב, רבי גדליה מליניץ, רבי אברהם קליסקער ועוד לעומת זאת מוהרנ"ת היה בודד לחלוטין רבינו רומז למוהרנ"ת על ההתנגדות שבפניה יעמוד: "הם ירדפו אותך וירדפו אותך" ראה בחלק ז "ימי התלאות"
3) וי"א שגם מוהרנ"ת לא היה אז (הוא היה באיזה שליחות מרבינו) ורק לר' נפתלי גילה זאת רבינו, ור' נפתלי סיפר אח"כ לר' נתן את כל מה ששמע (ועי' ימי מוהרנ"ת ל"ו ח"א)
4) ידועה שיחתו הנוראה של מוהרנ"ת שאמר, שבאם היה יודע שכשיתגלגל יזכה גם כן להשתטח על ציון אדמו"ר הקדוש ז"ל היה מרוצה גם להתגלגל---(נחת השולחן בסוף מכתב; ראה שיח שרפי קודש תצ"ו

הערות לפרק יח

המקורות העיקריים לפרק זה הם: ימי מוהרנ"ת ל"ח-ל"ט
1) מסורת בעל-פה ה"קדושת לוי" הוא לקט של תורות ודרשו"ת המסודרות על פי פרשת השבוע, ועל דברי חז"ל חובר על ידי רבי לוי יצחק מברדיטשוב (תק-תקע), והתקבל בחום בכל תפוצות ישראל
2) האתרוג נקרא "פרי עץ הדר" (ויקרא כ"ג, מ'): מלשון הדור, או נאה כך האתרוג אף נקרא "פאר"
3) ראה בהערה סוף ההשמטה בחיי מוהר"ן, שכשמתפללים "ואשי ישראל ותפילתם באהבה תקבל" מתכוונים גם על אותם אישים, היינו הצדיקים שמסתלקים בכל שנה במקום הקרבן שהכהן גדול היה מקריב ביוהכ"פ ובסיום ההערה נאמר: "עיין תוס' סוף מנחות ד"ה ומיכאל, ובכתבי האר"י ז"ל, שלא לומר 'מהרה' אחר 'ואשי ישראל ותפילתם'" (כלומר דלא יהיה נראה שאנו מתפללים ח"ו שהצדיקים יסתלקו במהרה)

הערות לפרק יט

המקורות העיקריים לפרק זה הם: ימי מוהרנ"ת מ'-מ"ט וחיי מוהר"ן קפ"ה-ר"י
1) אבניה ברזל עמוד מ"ט-נ', ס' ד' אין שום רמז מתי אירע דבר זה, אולם מכיון שזה היה בזמן שרבינו עוד חי ר' שכנא בן מוהרנ"ת נולד בר"ח כסלו תקס"ג והיה בן שבע בזמן הזה אנו הצגנו סיפור זה בזמן הכי מאוחר שהיה יכול לקרות, למרות שיתכן וזה קרה מוקדם יותר, כששכנא היה בן ארבע או חמש

2) פרפראות לחכמה תנינא ז'-ח' מחבר ספר פרפראות לחכמה, הגאה"ק ר' נחמן גולדשטיין מטשהערין זצוק"ל שמע את זה ישירות מאביו, ר' צבי אריה, בנו של ר' אהרן רבה של ברסלב, וחסיד ברסלב בעצמו ר' צבי אריה היה תלמיד חכם מופלג, וזקני חסידי ברסלב כיבדו אותו מאד (ראה פרק כ"ג)

3) שיחות הר"ן קמ"א, חיי מוהר"ן רכ"ה עשרת הפרקים הם: ט"ז, ל"ב, מ"א, מ"ב, נ"ט, ע"ז, צ', ק"ה, קל"ז, ק"נ מוהרנ"ת לא נוכח בשעה שרבינו גילה את עשרת הפרקים לכאורה היה רבינו צריך לשתף את מוהרנ"ת להיות עד בדבר חשוב זה אולם בדרך רמז י"ל כי מוהרנ"ת היה נוגע בעדותו, כי הוא היה התלמיד הקרוב והדבוק ביותר לרבינו, וכמו שרבינו לא היה עד, כן לא צירף את מוהרנ"ת (אגב, שמו 'נתן' מרומז במילה ראשונה של התיקון הכללי, כי "מכתם" בגימטריא נתן ואילו התיבה האחרונה של אותו קאפיטל "נצח", היא בגימטריא שמו של רבינו 'נחמן' וכן מוהרנ"ת הוא היחיד שלו ניתן הכח לחבר תפילה מיוחדת בסוף תיקון הכללי לנצח (הרב נחמן בורשטין)

4) ההשתלשלות של מעשה 'הבעל תפילה' היה כפי שכותב מוהרנ"ת בחיי מוהר"ן (סימן ס"ב): "המעשה של הבעל תפילה התחילה אחר שסיפר עם החזן רבי יוסף דפה, ואנחנו ענו לפניו, והחזן היה מלבושו קרוע ענה ואמר להחזן: הלא אתם בעל תפילה שעל ידה נמשך הכל (היינו כל ההשפעות) ווע לא יהיה לכם מלבוש (שקורין קאפטן), ובתוך כך התחיל לספר בזה הלשון: כבר היה מעשה כזאת שהיה בעל תפילה, וסיפר כל המעשה"

5) רבינו כותב בליקוטי מוהר"ן (סי' כ"ב) שכל הנעשה בעולם, הוא רמזים וציונים למה שנעשה בעולמות העליונים וכו' ולכן היה רבינו שומע תמיד ה"חדשות" שבעולם, אבל הוא היה משיג את פנימיות הענינים, מה שנעשה אז למעלה

6) רבינו סיים אז: "ועכשיו יש נ'חל נ'ובע מ'קור ח'כמה" (ר"ת נחמן) מוהרנ"ת מסיים: "ועוד כמה דברים נוראים זכיתי לשמוע בדרך הזאת

הערות לפרק כ

המקורות העיקריים לפרק זה הם: ימי מוהרנ"ת נ', נ"א, חיי מוהר"ן קפ"ה-רכ"ט, וסיפורים נפלאים עמ' ג'-ח'

1) כפי המקובל, הבטיח מושל העיר אומאן להגן על היהודים במבצרו ואמנם כשהגיעו הקוזקים עשה כהבטחתו, ולא נתן להרע להם, גם כשאיימו עליו הקוזקים שאם לא יתן את היהודים בידם יהרגו את בתו סופיא, לא נענה להם לאחר מכן פרצו את המבצר

והרגו את היהודים, וגם את סופיא הרגו לזכרה הוקם הגן הנפלא הזה רבינו התבטא פעם "זיין אין אומאן און אין סופיא נישט זיין?" להיות באומאן ולא להיות בסופיא? אנשי שלומינו דרשו אף על שיחת חולין זו של רבינו, ואמרו שכוונתו היתה מכיון שכל עצם הגן הוא עדות לקידוש ה' שהיה שם ועוד רמז נתנו לאימרה זו: להיות באומאן ולא לחשוב מ"סופו" של האדם, כלומר כשבאים לאומאן צריכים בהכרח לחשוב על התכלית

2) ישנן דעות שהירש בער היה בנו של חייקל ולא חתנו, ושחותנו של הירש בער היה נחמן נתן רפפורט, בביתו התארח רבינו בתחילת ביאתו לאומן, כמסופר להלן

3) ראה פרק י"ט נפתלי הרץ ויזל, תלמיד עיקרי של מוזס מנדלסון היה משכיל מפורסם בראות רבינו את ספרו, הבין שקוראים לו מלמעלה להסתלק, מכיון שידע שיקבר באומאן ואולי אפשר להוסיף כפי שמבואר למעלה בפרק ט"ז ענין העלמת ספרי קודש לבטל ספרי המינות, כך גם בהתפשטות ספרי המשכילים והאפיקורסים, שזה גורם להעלמת הצדיקים ועיין עוד בליקוו"ל הל' הכשר כלים ה"ד י"ב ההסתלקות הצדיק מאפשרת לו לפעול תקונים גדולים יותר

4) אין מידע ברור מי היה אותו איש מבית לוקאטש לפי הנראה היתה לו איזו משרה רשמית, שעל שמה נקרא ה"לוקאטשער" או על שם העיר בה דר "לוקאטש"

5) בימי מוהרנ"ת (נג) מובא שר"ד ישב ליד רבינו והיה תפסן נפלא, ועמו חזר את המאמר (לקו"ת סי' ח) תקעו תוכחה יש מאנ"ש שאמרו שר"ד הוא ר' דוב חיילעס מחשובי תלמידי רביז"ל שנתגלגל זכות על ידו שרביז"ל גילה את הספר הות אבל בסיפורים נפלאים (דף ז) מובא בפירוש שזה היה הירש בער, אבל זה קצת תמוה, דהרי רבינו לא היה רוצה לומר תורה לפני האפיקורסים הללו

6) את המוזכר מפטירת הירש בער הוא מסיפורים נפלאים דף י אמנם יש הוכחות חזקות שהירש בער פשט רגל וברח לאנגליה לעיר קיימבריטש ונהיה פרופסור ללימודי יהדות יש גם הוכחות שהוא השת בסוף ימיו ושינה את שמו (קברו נמצא בלונדון בבית קברות נוצרי) (עי' אוהל רחל-ספר איוב שנכתב ע"י הרמן ברנרד-1864; רשומות, ח"א תל-אביב 1925) אולם ע"פ מקורותינו הנאמנים מקובל שהוא מת בתשובה כששפתותיו מרחשו"ת "אוי דער רבי! אוי דער רבי!"

7) ראוי לציין שה"לא יודע" של רבינו היתה רגה גבוהה מה"יודע" שלו כפי שכתב מוהרנ"ת: "ענינו הקדוש, בפרט בענין האינו יודע שלו, הוא ענין עמוק עמוק ונסתר מאד" (שיחות הר"ן קנ"ג)

בהזדמנות מסויימת נשבע רבינו בשבת קודש שהוא לא ידע כלום אפשר להבין זאת מכתביו של האר"י, שבשעה שאדם מגיע לרגה גבוהה מאד ורוצה לעלות לרגה עוד יותר גבוהה, הוא חייב קודם להניח בצד את כל השגותיו הקודמות בכדי להגיע לרגה החדשה (ראה שיחות הר"ן ו', ועץ חיים, שער מוחין דצלם א', הענין מבואר היטב במאמר שרביז"ל גילה בשבת חנוכה תק"ע ליקוטי מוהר"ן תנינא ז' מענין המקיפין וכו')

הערות לפרק כא

המקורות העיקריים לפרק זה הם: ימי מוהרנ"ת נ"ב-נ"ד חיי מוהר"ן קפ"ה-רכ"ט, שם ת"ג-ת"ו, וסיפורים נפלאים עמ' ג'-ח'

1) ראה בשיחות הר"ן (ריד-רטו) שעל ענין ראש השנה אין צריכים לציית אפילו להצדיק בעצמו שאומר לא לנסוע אליו

2) באותו פרק בספר עזרא (ח', ב') מוצאים שהאנשים נאספו אליו ביום הראשון בחודש השביעי, כלומר, ראש השנה

3) כ ד א י להוסיף כאן מהערת המעתיק (שם ת"ד): "ובאמת כל הדברים הנ"ל הם רק דמיונות ופיתויים של הבעל-דבר, כי תהילה לאל נראה בחוש, שעל-פי הרוב מתפללין יותר בכונה בגלל הקיבוץ הקדוש של ראש השנה ממה שהיה מתפלל בביתו"

4) משנות התר"נ (1890) ואילך, התחילה השפעתה של חסידות ברסלב להתפשט מעבר לגבולות רוסיה חסידי ברסלב מפולין היו רגילים לנסוע לאומאן לראש השנה עד המהפכה הבולשביקית בשנת תרע"ז (1917) עם סגירת הגבולות אז, הפכה הנסיעה לבלתי אפשרית חסידי ברסלב בפולין כתבו למנהיגי החסידים באומאן ושאלו אם הם רשאים לעשו"ת מנין משלהם בראש השנה, ואיזה ערך יהיה לאותו קיבוץ לאור התיקונים שרבינו פועל באומאן בראש השנה רבי שמשון ברסקי, מנכדיו של רבינו ואחד מגדולי חסידי ברסלב בדור הקודם כתב בתשובתו: "דברתי עם רבי אברהם סופר (שטערנהארץ) ונתברר הדבר שההתקבצות של אנ"ש בפולניה כמו בשנה שעברה הוא רק טובה, אולם לענין התיקון של ראש השנה צריכים כל אנ"ש לכסוף להתאסף רק באומאן כי ראש השנה שם ולא בשום מקום, כן אמר מוהרנ"ת ז"ל" (שארית ישראל)
מוהרנ"ת גם אמר: "כל העולם צועק בראש השנה 'המלך' אולם ההכתרה היא באומאן" (שארית ישראל)
מאז שגבולות אוקראינה נפתחו מחדש בשנים האחרונות ממש, התעורר הקיבוץ מחדש ברוב פאר והדר, כאשר אלפי אנשים כ"י נוסעים מידי שנה מכל העולם לאומאן לראש

השנה ראה "אומן אומן, ראש השנה" שי"ל ע"י מכון "נחלת צבי" המסביר בבירור את הראש השנה של רבינו כיום באומאן

5) ר' אברהם ב"ר נחמן במכתבו בסוף ספר ביאור הלקוטים (ובמהדורת תשמ"ט היא נמצאת בביאוריו על תורה קנ"ה ח"א) כותב בזה"ל: "באו אליו באומאן על ר"ה האחרון לערך חמש מאות או שש מאות אנשים" [ובלשון בני אדם בדרך אונא היה מרגלא בפומייהו לומר שבאו אליו אז בערך אלף אנשים

6) מוהרנ"ת עשה זאת מפני שהבין שכוספו מאד לומר תורה (עיי"ש)

הערות לפרק כב

המקורות העיקריים לפרק זה הם: ימי מוהרנ"ת נ"ה-ס"ו, חיי מוהר"ן קפ"ה-רכ"ט, וסיפורים נפלאים עמ' ג'-ח'

1) "חולים ומשמשיהן פטורים מן הסוכה" (אורח חיים תר"מ, ג')

2) התורה שאמר רבינו בראש השנה תקס"ח נאמרה מיד לאחר שנחלה במחלתו הנוראה, והתחיל לדבר על הסתלקותו שם ובר על "אבן השתיה" הנמצאת במרכזו של מקום קודש הקודשים על הר הבית בירושלים (ועיין בפרפראות לחכמה על תורה זו) רבינו מקשר "אבן השתיה" עם ה"שכל הכולל" שנמצא בצדיק האמיתי שבדור אותו שכל הכולל ממתיק את כל הדינים שבעולם (ראה ליקוטי מוהר"ן ס"א, ודרשתו של מוהרנ"ת על התורה הזאת בליקוטי הלכות, ראש חדש, ז') תפילת ה"הושענא" של היום הרביעי של סוכות, יומו האחרון של רבינו מתחילה ב"אבן שתיה" (שיח שרפי קודש תפ"ב) ועיין פל"ח שם

3) מצינו כמה פעמים בדברי רבינו אודות כחה הגדול של המחשבה, שאפשר לשנות דברים על ידה (בליקו"מ סי' קצ"ג, וכן בשיחות הר"ן ח') וכנראה זה סיבת האיסור שקבלו על עצמם לא לחשוב מהסתלקותו (ר' אברהם יצחק כרמל)

4) "מעבר יבק" אוסף של תפילות ודרשו"ת הקשורים לעת המיתה רח"ל מחובר ע"י רבי אהרון ברכיה ממודינה

5) מהסיבה הזאת נוהגים אנ"ש לערוך את הילולת רבינו ביום היארצייט, ביום הרביעי של סוכות, בשעות שלאחר הצהריים (שיח שרפי קודש א'-רכ"א) והסעודה נמשכת בכונה לתוך הלילה שהוא ה' דסוכות-יום הקבורה, כך היה אומר ר' לוי יצחק זצ"ל בשם זקני אנ"ש באומאן

6) אמנם בשו"ע (יור"ד שנ"ז ס"ב) נזכר רק אביו ואמו, ולא רבו אולם ראה בש"ך שם שכתב בטעם הדבר "כיון שחייב להספידם ולקונן עליהם הרבה"-פשוט שטעם זה שייך גם לרבו

7) ר' אברהם ב"ר נחמן היה אומר שאנו רואים שרבינו ז"ל נפטר בשבוע של פרשת וזאת הברכה שם נאמר: 'וימת שם משה' (דברים ל"ד, ה') (ומבואר בספרו כוכבי אור)

8) ראה לעיל פרק ב' הערה 2

הערות לפרק כג

המקורות העיקריים לפרק זה הם: ימי מוהרנ"ת ס"ז-ע"ה וטובות זכרונות עמ' קכ"ה-קל"ג

1) בתו של רבינו, מרת מרים, עלתה לארץ ישראל בחודש אב תקס"ט (1809) על מנת להצטרף לבעלה שכבר היה שם כשמוהרנ"ת ישב שבעה על אחיו לאחר סוכות תקע"א הופיעה משפחת בעלה של מרים, כפי שמוהרנ"ת מציין: "והנה בתוך שבעה בא אלי רב אחד תלמידו של הגאון מוואלטשיסק ובנו של הגאון הנ"ל שהיה חתן רבינו ז"ל שהיה אז בארץ ישראל עם אשתו היא בת רבינו ז"ל הצדקת מרת מרים זצ"ל, ורצו אלו הנ"ל שימסרו המעות לידם" מוהרנ"ת סרב לתת את הכסף, שהיה סכום נכבד, מפני שהוא הבין שאם זה יהיה בידם, יהיה קרוב להפסד הוא השאיר בידו לעת עתה את הקרן, ואת הרווחים שלח כל שנה למרים ובעלה בארץ ישראל, בכסף זה התפרנסו בכבוד, עד שר' פנחס בעלה נפטר בשנת תקפ"ב, זמן קצר לפני ביאתו של מוהרנ"ת לארץ ישראל מכסף זה אף נשארו סכומים נכבדים שהתחלקו בין יורשיהם

2) בטובות זכרונות (עמ' קכ"ח) כתוב שהמקום שנבנה היה ביתו של רבינו שנהרס בשריפה בפסח של השנה שעברה אולם בימי מוהרנ"ת פ"ו, כותב מוהרנ"ת בבירור כי בית רשו של רבינו לא נבנה מחדש עד אביב/קיץ של שנת תקע"ג נראה שזה סותר גם למה שכתוב בטובות זכרונות (שם) שכל פעם שמוהרנ"ת ביקר בברסלב העדיף להתאכסן בבית הכנסת (ר' אהרן רבה של העיר רצה שמוהרנ"ת יתאכסן אצלו, אולם לא התעקש הרבה כי הבין שהיו למוהרנ"ת סיבות חשובות להתאכסן דוקא בבית רשו של רבינו, שם ערך בחיים חיותו את עבודותיו הנשגבות, ושם כתב חלק גדול מתורותיו) ובכל זאת, לפי מה שכתוב בימי מוהרנ"ת כבר עבר מוהרנ"ת לגור בברסלב לפני שבית הרש נבנה מחדש, ואם היה לו בית משלו, וע נזקק להתאכסן אצל ר' אהרן או בבית הכנסת? קושי נוסף הוא, שלפי טובות זכרונות, עבודת הבניה בבית הרש ערכה כשבועיים בלבד; זה לא נראה סביר באם ובר בבנית בנין שלם שנהרס כליל ע"י שריפה

ניתן ליישב את שתי הגירסאות אם נניח שבחורף תקע"א שופץ חדר אחד מבין ההריסות של בית רבינו באופן זמני כדי לשמש כבית כנסת, בעוד ש"בית רשו של רבינו" בעצמו נבנה מחדש רק ב-תקע"ג לכן ראינו לנכון לצרף את התיאור בטובות זכרונות איך שהחסידים בנו לעצמם מקום להתאסף בתקע"א ובו בזמן הלכנו אחרי הגירסה בימי מוהרנ"ת בקשר לתאריך הבניה של בית הרש

3) ראש חודש שבט תקע"א חל בשבת בימי מוהרנ"ת כתוב שתיכננו לצאת "יומיים לפני ערב ר"ח שבט" אם נבין את הדברים כפשוטם, זה אומר שהתכוונו לצאת את ברסלב ביום ד'- יומיים לפני ערב ר"ח שחל ביום שישי, ומכיון שנאלצו לחזור, יצא בסוף שעזבו את ברסלב ביום ה' אולם בטובות זכרונות (עמ' קכ"ט-קל"ג) גורס, כי נסיעתם ארכה שלשה ימים מכאן שיום יציאתם המתוכנן היה יום ג', ויצאו בסוף ביום ד' ימי מוהרנ"ת, יומנו האישי של מוהרנ"ת, נחשב אמנם למקור היותר וייק, אולם התיאור בטובות זכרונות מפורט לי ומזכיר במיוחד שבילו שתי לילות בדרכים

ניישב את ההבדל בין שני המקורות כדלהלן: היום לפני ר"ח נקרא "יום כיפור קטן" במקרה שר"ח חל בשבת מקדימים את יום הכיפור קטן ליום חמישי (משנה ברורה תי"ז: ד') כיון שבאותה שנה ר"ח שבט חל בשבת, יום כיפור קטן שלו חל ביום חמישי בימי מוהרנ"ת כשהוא מזכיר שיצאו יומיים לפני ערב ר"ח, התכוון כנראה ליום כיפור קטן, שבשבילו רצה להיות באומאן אצל הציון של רבינו (כפי שחסידי ברסלב התאספו באומאן בערב ראש השנה לסליחות האחרון של "זכור ברית") לפי השערה זו, הם אכן תיכננו לצאת ביום ג' והתעכבו עד יום ד'

4) ניתן להשיג את הקלטת "אשרינו" המופקת ע"י "מכון נחלת צבי" בה מופיע השיר העתיק הזה "אשרינו"

5) ר' אברהם שטערנהארץ כותב שהוא זוכר מילדותו איך שנכדיו של ר' יעקב היו באים לאומאן כל שנה לראש השנה בצוואתו של ר' יעקב הביע את רצונו שצאצאיו יסעו לאומן לראש השנה, ובנו קיים את צוואתו (טובות זכרונות סימן ח', עמוד ק"ל)

6) ר' צבי אריה היה לן מופלג ואיש נכבד בנוסף על כך, אביו, ר' אהרן, ור' שמואל אייזיק היו ידידים זה מכבר: הם התקרבו לרבינו בעודו מתגורר בוודיבקא, הרבה לפני שמוהרנ"ת התקרב זו כנראה הסיבה וע מוהרנ"ת בחר את ר' צבי אריה לחכות לר' שמואל אייזיק ולנסוע עמו בצותא ראה טובות זכרונות סימן ח' עמ' קל"א-קל"ב את תיאורו המפורט של ר' צבי אריה מעבודותיו הנוראות של ר' שמואל אייזיק (ישנה דעה שר' צבי אריה היה מאוחר יותר לאחד מתלמידיו של ר' שמואל אייזיק)

7) "פני התלמיד כתואר פני הרב" (ספר המידות "לימוד" חלק ב' סימן ט"ו ראה ליקוטי מוהר"ן קנ"ג) ויש להוסיף, כי גם ר' שמואל אייזיק היה תלמיד נאמן, וכמוהו רבים, אולם הפרוש הוא שבכל תלמיד היה מאיר איזה הארה מרבינו, אבל במוהרנ"ת האירה הארת רבינו בשלימות, שהוא היה בחינת שלמות הלבנה שמאיר בה פני החמה, כמו שרבינו אמר עליו לענין הנזכר בתורה ו'

8) ימי מוהרנ"ת ע"ד עיין ספר המידות נר תמיד חלק ב', א', ראה גם כוכבי אור עמ' ס"ז על חשיבות שימוש בשמן זית דווקא רבי נחמן מטולטשין שמע הרבה רמזים ממוהרנ"ת על חשיבותו של נר תמיד משמן זית אצל ציון רבינו, מכיון שהלהבה היתה לפעמים נכבית, בפרט מהרוחות של לילי החורף הארוכים, הוא עשה נסיונות רבים, עד שמצא פתיל בגודל ובעובי מתאים שיבער בלי הפסקה (שיחות וסיפורים עמ' ס"ט-ע') המנהג נמשך עד שחסידי ברסלב גורשו מאומאן בטיהורי אוקראינה בסוף שנות התר"צ (1930), וההתקפה הנאצית שבאה אחרי כן בשנת תש"א (1941) סמוך לתאריך של כתיבת ספר זה, חידשו את המנהג, וצוות יהודים באומאן ממונה על הדלקת נר תמיד משמן זית יום יום בציונו של רבינו

מוהרנ"ת כותב שמנהג הדלקת נר התמיד נתייסד ביום ה' י"ח שבט (ימי מוהרנ"ת ע"ד) מכיון שבאותה שנה ר"ח שבט חל בשבת, י"ח שבט חל ביום ג' ולא יום ה' ידוע שמוהרנ"ת כתב במהירות רבה, ולפעמים האותיות שבכתבי ידיו היו מטושטשו"ת ולא קריאות לכן "יום ה' י"ח שבט" המובא במהדורות מודפסות של ימי מוהרנ"ת הוא כנראה טעות הפיס, וצריך להופיע כ"יום ג' י"ח שבט" ראה לעיל פרק כ"ג הערה 3

9) יש לציין כאן, כי ידוע שמוהרנ"ת לא הסתכל מחוץ לד' אמותיו בלכתו ברחוב, ממילא מובן שהיתה כאן השגחה פרטית נפלאה, שפתאום 'נשא עיניו' בחוץ ובאותה רגע הזדמן לפניו האיש המבוקש, שגם הוא בא פתאום לנמירוב (הרב נחמן בורשטין)

הערות לפרק כ"ד

המקור העיקרי לפרק זה הוא ימי מוהרנ"ת ע"ו-צ"ה

1) ראה "מעשה מחכם ותם" בספר "סיפורי מעשיות"

2) אולם הרה"ח ר' לוי יצחק זצ"ל היה אומר שנהג במנהג הזה תקופת זמן לאחר ההסתלקות, אך לא שנה שלימה

3) ר' לוי יצחק היה מתבטא: מה גדלה רחמנותו ית' עלינו שסיבב את מחשבתו של מוהרנ"ת, כי בלא זה לא היה נשאר בידינו שום השארה מרבינו

4) היה זה לא אחר מאשר ברוך דיין, שמוהרנ"ת מזכירו כמה פעמים, שעל אף שהוא גידלו וחינכו לתורה, הפך לבסוף לאחד מרודפיו הקשים ביותר (הרב נחמן בורשטין)
5) לא ידוע תאריך ויק להתקרבותו של ר' עוזר למוהרנ"ת, אבל ללא ספק היה זה אחרי הדפסת ליקוטי מוהר"ן ע"י מוהרנ"ת זה גם חייב היה להיות לפני שנת תקע"ט, כי אז היה ר' עוזר כבר חסיד ברסלב מובהק: כפי שנראה בפרק הבא, הוא הגיע לחתונתו של נכד רבינו שנערכה באותה שנה
6) הנוסח הזה שהבת חיה היתה "קרובה לי"ב שנים" מובא בימי מוהרנ"ת אולם הדבר צריך עיון קצת, כי ידוע הסיפור הנלוה ללידתה של חיה, שלאחר שעברו כמה ימים מלידתה לא קרא לה רבינו שם מקורבי רבינו לא הבינו פשר דבר, עד שר' חייקל מנאמני רבינו נכנס אליו וגילה את הרהורי לבו וכה אמר: בעולם יספרו כי גם שמות כבר לא נותנים אצלינו רבינו "שכן היה דרכו בקודש שלא היה מתעקש על שום דבר עם שום אדם" (לשון מוהרנ"ת) הפטיר מיד: "נו, יקרא שמה בישראל חיה" רבי חייקל הזדרז ורץ לבית הרש וקרא בשמחה: מזל טוב, הבת הנולדת לרבינו נקראת חיה והנה למרבית הפלא, באותו יום, לאחר קריאת השם, הגיעה הבשורה הלא טובה ממז'בוז' כי אמו של רבינו הצדקנית מרת פיגא נסתלקה לבית עולמה או אז הבינו הכל וע עיכב רבינו את מתן שם בתו
עכ"פ אמו של רבינו נפטרה בי"ט אדר תקס"א (או באותו תאריך בתקס"ב), אבל ודאי לא שנה קודם, כי באלול של שנת תק"ס עדיין השתתפה בחתונה של אדל בת רבינו ואם כן למרבה היה גילה של חיה עשר שנים וחצי (תקס"א-תקע"א), אבל ודאי לא יותר והדבר טעון ברור אך אולי י"ל כי מוהרנ"ת לא נכנס לפרט את גילה הוייק, אלא כוונתו היתה שהיא כבר קרובה לגיל י"ב-גיל השידוכין בעת ההיא, כפי המשך הסיפור בימי מוהרנ"ת
7) טובות זכרונות עמ' קכ"ח נראה כי ההלכה המוזכרת היא בליקוטי הלכות הלכות בית הכנסת הלכה ג' בשני ההלכות הראשונות בנושא זה (הלכה א' וב') מתייחס מוהרנ"ת לרבינו כ"רבינו נ"י"- מכאן שרבינו היה חי עדיין בשעת כתיבתם מכיון שמוהרנ"ת כתב רק כמה שנים, לא מסתבר שכבר הספיק לכתוב יותר משלש הלכות על ההלכה הזו, כך שהלכה ג' היתה צריכה להיות ההלכה הבאה לפי הסדר (ראה נספח לשיחה מפורטת איך מוהרנ"ת כתב ליקוטי הלכות) בהלכה ג' ובר על לקיחת איזורים שוממים והפיכתם למקומות קדושים גם מוזכר שם על "לעשות" שהוא בידיים שלו ממש (בניית בית הכנסת) וכן כיצד זקני העיר מהווים דוגמא, וריכים את העם איך להיות יראי שמים

8) ימי מוהרנ"ת פ"ז מכיון שכמה מתושבי ברסלב התנגדו למוהרנ"ת ולחסידי ברסלב לא מובן איך הציעו למוהרנ"ת את הבית הישן של הרב שהיה בבית הרש "הישן" בברסלב, כלומר, בית הרש העיקרי בעיר, כפי שרואים בימי מוהרנ"ת פ"ו כנראה בכוח השפעתו של הרב מברסלב, שרצה לבסס את מעו של מוהרנ"ת בברסלב ולרומם כבודו בקהילה, וגם שיהיה לו חבר טוב כמוהרנ"ת בעיר, כפי שהספיד את מוהרנ"ת (וגם רצה לכרות קברו ליד מוהרנ"ת כידוע) גם שדירה נאה מרחיבה דעתו של אדם, וכשראה הרב סבלו הנורא של מוהרנ"ת בענין מגוריו רצה להנות אותו בדירה נאה ומרווחת מלבד זאת הלא רוב אנשי העיר הוקירו את מוהרנ"ת בראותם תמיד את יקר ערכו של מוהרנ"ת בעיני רבינו וגם יתכן כי ידה של מרת אדל בת רבינו בדבר זה, כי היא ידעה היטב מאבא כי "נאר נתל'ע, און נאר נתל'ע" (רק נתל'ה ורק נתל'ה) כידוע (הרב נחמן בורשטין)

הערות לפרק כה

המקורות העיקריים לפרק זה הם: ימי מוהרנ"ת צ"ו-צ"ט ו"ימי התלאות" עמ' קל"ה-קל"ז ועמ' קע"ח-ק"פ

1) טענת החולקים היתה שזקוקים לרוח הקודש בכדי לחבר תפילות אמנם מוהרנ"ת מתייחס לטענות חולקיו בהקדמה לליקוטי תפילות (ראה להלן בפנים) באשר למוהרנ"ת די במבט חטוף בליקוטי הלכות להבין כמה נרחבות היו ידיעותיו בחכמת הנסתר ידוע גם שהרב רבי אהר'קע מקרימנטשוק בן בנו של הרה"ק בעל התניא שבזיווג שני היה בעלה של מרת חיה בתו של רבינו, אמר על מוהרנ"ת לאחר ששמע ממנו תורה, שעל כף ידו מונח כל העץ חיים ותורת הקבלה (הרב נחמן בורשטין) בקשר לצורך ברוח הקודש, מוהרנ"ת בעצמו אמר כשעושים מתורה תפילה, זה נשאב מהרגות הנשגבות ביותר-שער הנ'-שהוא למעלה מרוח הקודש, כמובא בכוכבי אור "אנשי מוהר"ן דף ע"ז וז"ל: שמעתי מהותיק ר' נחמן טולטשינער זצ"ל שפעם אחת בימי הספירה היה מוהרנ"ת ז"ל על ציונו הק' ואמר אז התפילה המתחלת 'אתה יצרת' בלקו"ת ח"ב סימן ל"ו, ואח"כ כשהלך משם אמר (בלשון תמיה): הם המתנגדים שואלים אם יש בהתפילות רוה"ק ובאמת הם גבוהים מרוה"ק, כי הם נמשכים משער החמישים (ועיין בליקוטי הלכות הל' ראש חודש הל' ו' שם מובן זה, כי הדרך לעשו"ת מתורות תפילות נמשך משער הנו"ן, גם שמעתי שאמר [מוהרנ"ת] כי הרבה אנשים כבר זכו לגן עדן ע"י התפילות שלו)"

ובעיקר מסתמך מוהרנ"ת בזה שחיברם ע"פ פקודתו ואזהרתו של רבינו כו"כ פעמים לעשו"ת מהתורות תפילות, וכל מה ששמע מפי רבינו היה אצל מוהרנ"ת קודש קדשים,

חק ולא יעבור כתורה מסיני וכו' ולכן בהקדמתו לספר הוא סובב הולך על קוטב זה בארוכה, וכותב בסוף שם: בפרט תפילות כאלו שנתייסדו על יסוד חזק וקיים, יסוד מוסד וכו' על דברי תורתו הק' של רבינו הגדול הקדוש והנורא זצוק"ל אשר כל דבריו כולם נאמרו ברוה"ק וכו' עיי"ש היטב (הרב נחמן בורשטין ועיין בס' נוה צדיקים ע' קי"ז-י"ח) בשנת תקע"ח, חיבר מוהרנ"ת את התפילה שאולי נאמרת יותר מכל שאר תפילותיו; אותה תפילה הנאמרת לאחר אמירת תיקון הכללי (ראה לעיל פרק י"ט) בשנת תקפ"א הדפיס ר' שכנא, בנו של מוהרנ"ת תפילה זו ביחד עם התיקון הכללי (ואגב יתכן מאד שבשעה שכתב מוהרנ"ת תפילה זו, כתב גם את ההלכה על פריה ורביה ג', הברת על עשרת פרקי התהילים החלק השלישי נכתב כנראה בתקופה זו, מכיון שאנו רואים שבשעה שמוהרנ"ת נסע לארץ ישראל כבר היה עסוק בכתיבת החלק הרביעי על אורח חיים (ראה נספח)

2) ראה ליקוטי הלכות (הל' ספר תורה, ג'), המבוסס על הסיפור של הבעטלער הגיבן בסיפורי מעשיות, "מעשה משבעה בעטלער'ס" (יום חמישי) כאן מסופר איך קבוצת אנשים חיפשו אחרי אילן מסוים, ולמרות שכולם היו צדיקים והיה מגיע להם שימצאו את האילן, היו חלוקים בדעותיהם על הדרך בה היו צריכים ללכת על מנת למצוא את האילן בהלכה זו מסביר מוהרנ"ת כי האילן הוא התורה, עץ החיים, בעוד שהמריבות על הדרך להגיע לעץ מסמלים את המחלוקות בין הצדיקים באיזה אופן לקיים את התורה ניתן לראות את דברי מוהרנ"ת כהערה מרומזת על ההתנגדות להדפסת סיפורי מעשיות

3) אין תאריך ברור ליום הולדתה של בתו חנה צירל, אבל אנו מוצאים שבתה של חנה צירל, אסתר שיינדל, נולדה ביום ו' עש"ק פרשת ראה תקצ"ד (עלים לתרופה סימן קל"ט) כך שנשואיה התקיימו ככל הנראה בשנת תקצ"ג (ראה שם צ"ו) אלה היו נישואיה השניים לר' ברוך מברהלוב מכיון שנישואיה הראשונים התקיימו כנראה עד תקצ"ב, בהיותה כבת שלש עשרה שנה, נראה שנולדה בסביבות תקע"ח-ע"ט במכתב אחד שהתאריך שלו הוא חורף תקצ"ג, מזכיר מוהרנ"ת שהוא נקרא לחתונה ע"י המחותנים (עלים לתרופה ס"ג) יתכן שאותה חתונה היתה של חנה צירל (כנראה שלא מסתבר לומר כן שלחתונת בתו יוזמן ע"י המחותנים, ככל הנראה היתה זו חתונה של צאצאי המחותנים או קרוביהם) (הרב נחמן בורשטין)

נישואיה הראשונים של חנה צירל היו לר' נחמן, בנו של ר' אהרן רבה של ברסלב ר' נחמן היה עובד ה' מופלג כשמוהרנ"ת ראה את בתו עצובה ושאל אותה לפשר הדבר, היא ענתה: "הוא לא בן אדם! הוא מלאך!" וסידרו גט (הרב אליהו חיים רוזין ז"ל) ר'

נחמן, בנו של ר' אהרן הרב, נפטר עוד בצעירותו ("גידולי הנחל" עמ' ע"ה) ר' דוד צבי התחתן בתחילת קיץ תקצ"ה לפיכך הוא נולד לא יותר מאוחר מ-תקפ"ב ויתכן ב-תק"פ או תקפ"א

4) מוהרנ"ת חלה עוד לפני שמלאו לו ארבעים שנה, וסבל ממחלתו יותר מעשרים וחמש שנה (הערת העורך לעלים לתרופה סימן ר"ז) מוהרנ"ת הזכיר את דבר מחלתו בפעם הראשונה במכתב מיום א' אור ליום ב', י"א טבת תקצ"ד, בו הוא כותב: "הגיע לי מיחוש שלי במעיים נחלשתי איזה חולשו"ת עד אפס כוחי ממש" (עלים לתרופה סימן קכ"ב) במקום אחר אנו מוצאים שמוהרנ"ת תמיד חש ברע בימי ראשון, מכאן ששינוי המאכלים בשבת הזיקו לו (ראה עלים לתרופה רפ"ח) אלו איפוא הרמזים היחידים שבידינו בענין מחלתו מומחים רפואיים מסכימים שלמרות שהמידע מועט, העובדות שהמחלה לא היתה קטלנית, וששינוי בסדר האכילה השפיע עליה לרעה, מצביעות על סוג של קוליטוס (מחלת דלקת מעיים) כשרבינו יצא ללמברג בתקס"ז, הוא בירך את מוהרנ"ת ואת ר' נפתלי באריכות ימים ר' נפתלי חי עד גיל שמונים בעוד שמוהרנ"ת נפטר בגיל שישים וחמש אולם, כשנקח בחשבון שמוהרנ"ת סבל יותר מעשרים וחמש שנה בדלקת מעיים, הרי זה נחשב לאריכות ימים (ראה שיח שרפי קודש א'-רי"ז ולעיל פרק ט"ז)

5) ישנן חילוקי דעות בין רש"י ורבינו תם, לגבי סדר הפרשיות בבתים של התפילין בעוד שכולם מניחין תפילין של רש"י, יש כאלה שמניחים גם זוג נוסף המסודרים לפי דעתו של רבינו תם (אורח חיים ל"ד: א'-ב') לפי חכמת הקבלה חייבים להניח את שני סוגי התפילין (פרי עץ חיים, שער התפילין, ט') לפי שכל אחד מהתפילין שייך לדרגה שונה של השכל, וליהודי שייכות שתי הדרגות מוהרנ"ת בעצמו מסביר בפירוט את החשיבות בהנחת תפילין דר"ת בליקוטי הלכות (הלכות תפילין ה') (חסידי ברסלב נוהגין להתחיל להניח תפילין דר"ת מהבר מצוה בעוד רוב החסידים מניחים לאחר החתונה)

6) בחיי מוהר"ן כ"ט, כתוב שמשה חינקע'ס התגרש כמה שנים לאחר הסתלקותו של רבינו, כך שהגט אירע בסביבות תקע"ג בימי התלאות (עמ' קל"ו) כתוב שמשה נשאר חשוך ילדים כמה שנים לאחר נישואיו השניים, מכאן שהלך להתפלל אצל ציון רבינו בסביבות תקע"ו אנו מוצאים בעלים לתרופה (סימן ל', ראה פרק ל"ג), שבתו של משה חינקע'ס התחתנה עם ר' אברהם בער, נכדו של רבינו ב-תק"צ ומכאן ההנחה שהיא נולדה לא יותר מאוחר מ-תקע"ו-ז, והיתה בת 14 כשהתחתנה, כנהוג בימים ההם לכן

נראה שהיא היתה הבת הבכורה, ושהמקרה בברית המילה של אחיה הקטן אירע ב-תקע"ט או תק"פ

7) נהוג בכמה קהילות לחלק את מצות המילה בין שני אנשים; אחד לחיתוך ואחד לפריעה (ראה יורה דיעה רס"ו:י"ד) ראה לעיל פרק י"א הערה 5

8) יש לציין כי הרה"ק מאפטא המשיך להחשיב ולהוקיר את מוהרנ"ת למרות חילוקי דיעותיהם בענין הדפסת הסיפורי מעשיות (ראה לקמן)

9) שיח שרפי קודש ג'-ק"ס: "סוד העיבור מכוון לחשבונות האסטרונומיים לפיהן קובעים שנים מעוברות בכדי שלוח הירח היהודי יהיה תואם לשנת השמש משפט זה אמר מוהרנ"ת בתקופת שנות הסבל (ראה פרקים ל"ד-מ"א), אולם שיחותיו עם הרב מסאווראן, היו חייבים להיות יותר מ-20 שנה לפני כן, לפני כתיבת ליקוטי תפילות, או לפחות לפני תחילת שנות ה-תק"פ

הערות לפרק כו

המקור העיקרי לפרק זה הוא ימי מוהרנ"ת חלק ב', סימנים ה'-י"ט

ימי מוהרנ"ת חלק ב' הוא יומנו האישי של מוהרנ"ת מכל פרטי נסיעתו לארץ ישראל הוא אומר: " על כן אמרתי לכתוב מה שאפשר לכתוב מה שיעלה על זכרוני, להיות לי לזכרון וליוצאי חלצי ולאוהבי ורעי באמת ומגודל חיבת ארץ ישראל אמרתי לכתוב מה שעבר עלי בכל יום" (ימי מוהרנ"ת ב', א') נראה שהאירועים לא נכתבו לפי סידרם חלק מהם נכתבו תיכף לאחר שאירעו (ראה ימי מוהרנ"ת ב', פ"ד) בעוד שאחרים הושלמו יותר מאוחר במשך הנסיעה (ראה ימי מוהרנ"ת ב', י"ט)

1) ומעין זה מצינו בגמרא: "כל זמן שברוך בן נריה קיים, לא הניחו עזרא ועלה" (מגילה, ט"ז-ב') משום שברוך בן נריה היה רבו של עזרא הסופר, ולא רצה לעזוב את רבו ולעלות בזמנו של מוהרנ"ת, הנסיעה לארץ ישראל, הלוך ושוב, ערכה לפחות חצי שנה, ובדרך כלל יותר, אף בתנאים הכי טובים

2) מוהרנ"ת כתב את כל קורות נסיעתו של רבינו לארץ ישראל, הלא הם כתובים בספר "שבחי הר"ן" ו"חיי מוהר"ן"

3) באשר לר' שמעון, ידוע שעבר לגור בארץ ישראל אבל אין ידוע התאריך הוייק בספרו על ביקורו שם ב-תקפ"ב (ימי מוהרנ"ת ב'), לא מזכיר מוהרנ"ת שפגש אותו עקב האהבה הגדולה וההוקרה שהיתה ביניהם לא יתכן שמוהרנ"ת לא היה פוגש את ר' שמעון באם היה נמצא אז בארץ כנראה שר' שמעון אכן גר בארץ ישראל בזמן ההוא אלא שהיה אז

בחו"ל עוד אפשרות, פחות מסתברת מקודמתה, שר' שמעון ה את נסיעתו והתיישב יותר מאוחר והנה מצינו שר' שמעון חזר לרוסיה בשנת תקצ"ג כדי לחפש שידוך לבנו הוא נשאר כשנה ואחר כך חזר לצפת בין השנים תקצ"ה-תקצ"ח (התאריך הויק לא ידוע) הותקף ע"י ערבים בהרי צפת ונפטר מפציעיו הוא קבור בבית העלמין העתיק בצפת לא הרחק מקברו של האר"י הקדוש (ראה שיח שרפי קודש ג'-ר')

4) מוהרנ"ת מפליג בכוחו הגדול של חודש שבט-החודש האחד עשר-להכניע את כוחות הטומאה בכתבי הקבלה מובא שלעומת עשר ספירות הקדושה, קיימות עשר ספירות של הטומאה אולם, מכיון שכל הבריאה מקבלת את חיותה ע"י הקדושה-כלומר מאלקותו ית'-ישנן באמת אחת עשרה כוחות של טומאה האחת עשרה הינה ניצוץ הקדושה המחיה את כח הטומאה זאת הסיבה לאחד עשר סממנים בקטורת (שמות ל': ל"ד, ראה רש"י) וגם הטעם לאחת עשרה יריעות המשכן (שמות כ"ו:ז'),-אלה מכניעים את כוחות הטומאה אנו מוצאים גם שמשה תרגם את התורה לשבעים לשון של אומות העולם בחודש האחד עשר שבט (דברים א':ג') כך גם ראש השנה לאילנות חל בחודש שבט בשלושת השנים הראשונות פירות העצים נאסרים בהיותם "ערלה" (ויקרא י"ט:כ"ג) שנת איסוף פירות העצים חלה בשבט (עיין ליקוטי הלכות, ערלה, ג':ה')

מראשית ועד סוף ספרינו, אנו רואים שמוהרנ"ת כותב על כח תורות רבינו נגד הכפירות והאפיקורסות שמכניע אותם ומעלה אותם לקדושה מעניין שדווקא בחודש שבט אירעו כמה אירועים גדולים לחסידות ברסלב, שבזכותם היא כהיום בתפארתה: בחודש שבט יצא מוהרנ"ת לוודיבקא להיות עם הרבי בפורים ופסח תקס"ג אותה נסיעה עם מניעותיה פרסמה את מוהרנ"ת כ"יהושע" (ראה לעיל פרק ח') בשבט תקע"א אירגנו את הנסיעה הראשונה לציון רבינו, וזה הקים את הבסיס לקיבוץ השנתי באומאן בר"ה מנהג הדלקת נר תמיד בציון רבינו נוסד בשבט (פרק כ"ג) אנו רואים ש"חנוכת" הדפוס, בו השתמש מוהרנ"ת להוציא לאור ולהפיץ את כתבי רבינו כמשקל-נגד הרפיון בשמירת תורה ומצוות ול"השכלה" המתחזקת, היתה אף היא בחודש שבט! אין להתעלם גם מהמשמעות של יום הולדתו של מוהרנ"ת, מפיץ העיקרי של דעת רבינו בט"ו בשבט (ראה לעיל פרק ב' הערה 2) ועל הכל יש להוסיף את המובא (בבני יששכר) שחודש שבט הוא מזל דלי, כי הוא חודש ההשפעות לישראל

5) יש לציין שמוהרנ"ת הדפיס ספר זה מחוסר ניר להדפיס הספרים הגדולים, והוא ניצל את הניר המועט שנשאר בדפוס לספר קטן זה (הרב נחמן בורשטין)

6) מוהרנ"ת בר מכוחה של אמירת שמות של צדיקים והקשר למורשת הארץ בליקוטי הלכות, נטילת ידים ד' ו'-ז' שחיבר באותו קיץ תקפ"א
7) עיין ליקוטי הלכות משא ומתן ד; יג-טז שנכתבה בקיץ תקפ"א, שמוהרנ"ת הכניס השיחה הזאת בתוך ההלכה
8) בתחילה, פסק דינו של הרבי מאפטא חל אף על השד"רים מא"י, למרות הצורך הוף בארץ ישראל לתרומות שאספו אולם, מכיון שחיי תושבי ארץ ישראל היו תלויים בכספים אלה, קבלו השדרי"ם בסוף את רשותו של הרבי מאפטא לנסוע הוא לא הרשה להם אמנם לנסוע דרך הים, שהיה קצר בהרבה, אלא הם היו צריכים לנסוע דרך יבשתית, דרך טורקיה וסוריה למרות שזה ייקר את מחיר הנסיעה בסכום ניכר המידע על ר' שלמה פלונסקר נלקח מ"שלוחי ארץ ישראל", עמ' 763 (תשס"ג) חובר ע"י אברהם יערי

הערות לפרק כז

המקור העיקרי לפרק זה הוא ימי מוהרנ"ת חלק ב' כ'-עח
1) הסיפור על התקרבותו של ר' נחמן מטולטשין למוהרנ"ת נמצא באבניה ברזל עמ' פו-פח שם כתוב שמוהרנ"ת היה בהייסין בפורים בדרכו לארץ ישראל, אולם זה לא יתכן, מכיון שמוהרנ"ת כותב שחגג את פורים בחבדירובקה (סמוך לניקולייב) (ימי מוהרנ"ת ב' נג) יתכן שמחבר אבניה ברזל התכוון לחודשי החורף באופן כללי ולא ניסה להצביע על יום מסויים אפשרות אחרת, שזה אירע בשנה אחרת ולאו דוקא בעת נסיעתו לארץ ישראל (ראה שיח שרפי קודש ג' שיט)
2) לא ידוע מתי עבר ר' נפתלי לגור באומאן כפי שראינו בפרק כג הוא עדיין גר בנמירוב בשנה שלאחר הסתלקות רבינו וככל הנראה אחרי שידידו הקרוב מוהרנ"ת עבר לברסלב, נשאר ר' נפתלי לבדו
3) כנזכר לעיל היה מוהרנ"ת מוהל מומחה (מענין לציין את העובדא שהוא הניח תפילין בעת המילה -אע"פ שיש לומר שמוהרנ"ת הכין עצמו אז לתפילת שחרית שהתפלל תיכף לאחר הברית, כי כבר היה מאוחר קצת
4) התורה הזאת היא בליקוטי מוהר"ן נ"ה ראה גם ליקוטי הלכות פורים, ה', מוהרנ"ת גם הוסיף כמה חידושים שלו, בימי מוהרנ"ת ב' נ"ז הוא כותב שבתקופה הזאת כתב הלכה המקשרת בין פורים, פסח וארץ ישראל (ליקוטי הלכות, אורח חיים, ברכת הריח ד' י'), יותר מאוחר, בהגיעו לצידון, הוא הוסיף עוד חידושים בנושא קברי צדיקים (בצידון הוא

ביקר בקבר זבולון) וארץ הקודש המענין הוא שכל ההלכות שמוהרנ"ת כתב, שיקפו את מצבו בשעה שכתב אותן

5) "טורי זהב", פירוש חשוב על השלחן ערוך, חובר ע"י רבי דוד בן שמואל הלוי (צייללנגולד) מלבוב פעם ראשונה נדפס בשנת ת"ו, והוא נמצא כמעט בכל מהדורות השלחן ערוך

הערות לפרק כח

המקור העיקרי לפרק זה הוא ימי מוהרנ"ת, חלק ב', סעיפים עט-קג

1) רבינו התנגד לעישון, שתיית יי"ש, והרחת טבק (חיי מוהרן תע"ב) כן התבטא פעם רבינו ואמר: "קארג תאוות איז דא?" כלומר, האם חסרות לאדם תאוות [דהיינו אלה שנולד עמהם וצריך לזכך עצמו מהם] עד שהולך ומכניס עצמו בידים לתאוה זו

2) המשל של הבעש"ט מובא לענין ההנאה הגשמית משבת קודש

3) ימי מוהרנ"ת ב', צ"ד בזמן הולדת מוהרנ"ת בשנת תק"ם (1780), מחוז מגוריו, פודוליה, היה תחת שליטת אוסטריה-פודוליה, ונספחה ע"י אוסטריה תחת החלוקה הראשונה של פולין זו נראית לנו האפשרות היחידה להסביר איך היו למוהרנ"ת מסמכים אוסטריים למרות שזה קשה להבין מכיון שפודוליה באה תחת שלטון רוסיה בשנת תקנ"ג 1793

4) לפלא הוא, שלמרות שמוהרנ"ת ציין את יעדו להגיע לירושלים, הוא לא נסע לשם, וגם נראה שלא היתה לו כל כוונה להגיע לשם, אך יתכן לומר שהגויים דשם כינו את כל אר"י בכנוי "ירושלים", והוכחה לכך, כי כוונת השאלה היתה לאיזה 'ינה' הם נוסעים ולא לאיזה 'עיר' כנראה מהמשך הדו-שיח, וא"כ וע השיב מוהרנ"ת את העיר, אלא ע"כ שירושלים היה שם כללי לאר"י

הערות לפרק כט

המקור העיקרי לפרק זה הוא ימי מוהרנ"ת ב' קד-קלב

1) חידושים אלה נמצאים בליקוטי הלכות, ברכת הריח, ד': לא-מא בסעיף מב הוא דן בנושא ההודיה אחרי שעוברים את הים בשלום

2) ראה בראשית מט יג "זבולון לחוף ימים ישכון והוא לחוף אניות וירכתו על צידון" מוהרנ"ת מסביר את הטעם לכך בליקוטי הלכות, ברכת הריח ד' מג הוא כתב הלכה זו לפרקים במשך נסיעתו לארץ ישראל

הערות לפרק ל

המקור העיקרי לפרק זה הוא ימי מוהרנת ב' קלב-קצ

1) ר' מענדל, מתלמידי הגר"א מנהיג הכללי של קהילת הפרושים בארץ ישראל, הוביל קבוצת אנשים משקלוב שבליטא לארץ ישראל בשנת תקס"ח (1808), והוא עבר לירושלים בתקע"ה (1815) ר' ישראל, המנהיג בצפת, גם היה מהעיר שקלוב

2) ליקוטי הלכות, ברכות הראיה ד', נכתב בשעה שמוהרנ"ת שהה בארץ ישראל (ראה ימי מוהרנ"ת ב' קמא)

3) יש לציין את הערתו של מוהרנ"ת שאמר: "ולא זכיתי לשפוך לבי שם כרצוני" כמה מן האמת הצרופה גלומה בהערה קצרה זאת: היתה זאת הפעם הראשונה והיחידה שמוהרנ"ת זכה להיות אצל ציון קודש הקדשים של רשב"י, ומי כמו מוהרנ"ת אשר השכיל להעריך נכונה את תורותיו?! עוד בימי חיי רבינו כבר היה מוהרנ"ת בקי בכל הזהר וספרי קבלה כפי שאנו רואים מתוך ספרי "ליקוטי הלכות" ובהגיעו סוף סוף לקברו של רשב"י, הוא מעיד על עצמו שלא זכה לשפוך שם לבו כרצונו וזה התחזקות עצומה לכל אחד ואחד שחושב שראוי לו להרגיש בכל פעם התעוררות וכו'

4) ר' דוד זה ביקר אצל מוהרנ"ת בברסלב בשבט תקפ"א ביום פתיחת הדפוס (ראה לעיל פרק כו)

5) רבי זאב זה נהג כבוד גדול ברבינו בהיותו בארץ ישראל, כמסופר בארוכה בספר שבחי הר"ן

6) אגב, מספר מוהרנ"ת ששני האנשים הללו ששהו בעיר סאקיס סיפרו על נס גדול שהתרחש לבני העיר בפסח העבר: "שאז היה מלחמת הגרעקין (יוונים) שסבבו העיר, והישראלים היו בתוך המבצר בין הישמעאלים, והגרעקין ביקשו מהישמעאלים שיתנו להם עשרה יהודים והם יחזירו להם בעד זה כמה וכמה ישמעאלים, ובחסד ה' הנפלא על עמו ישראל לעולם, נתן בלב הפאשי שלא נתרצה בשום אופן ליתן להם אפילו ציפורן אחת של ישראל, והישראלים עו בסכנה כל ימי ניסן עד סוף הפסח, ועיניהם היו כלות בכל יום שיבוא להם עזר מאיסטנבול אבל נתעכב הדבר הרבה ובליל שביעי של פסח היה תוקף הנס שבאו אנשי חיל הרבה מאיסטנבול, והשי"ת הביא אותם במהירות גדול שהלכו בלילה אחת מה שהיו צריכים לילך כמה ימים, ועי"ז ניצלו הישראלים בחסדו הגדול ית', ואמרו הישראלים שם שבדעתם לכתוב מגילה שלימה מתוקף הנס שהיה להם"

הערות לפרק לא

המקורות העיקריים לפרק זה הם: ימי מוהרנ"ת צט-קה, עלים לתרופה ד'-כא ונוה צדיקים עמ' קטו-קכג

1) מוהרנ"ת כתב לר' יצחק בחורף תקפ"ד שנודע לו על צרותיו בחורף תקפ"ה כותב מוהרנ"ת שהוא מצפה לשמוע מר' יצחק שהכל הסתדר הגט נגמר ביום ד' כ' תמוז תקפ"ה, מכאן שהנסיונות להביא לשלום בית נמשכו כשנה וחצי (עי' עלים לתרופה י-יג) סיפור ביקורו של מוהרנ"ת בטשערקאס נמצא באבניה ברזל עמ' סט-ע' סימן מ"ט, ובשיח שרפי קודש א' תרי"ד אולם מה שכתוב בשיח שרפי קודש שר' יצחק היה בן חמש עשרה בשעה שהתגרש, זה לא יתכן כיון שהוא נולד בתקס"ח (ימי מוהרנ"ת כז) שם (צ"ט) מופיע התאריך לנישואים הראשונים של ר' יצחק בתקפ"ג, יוצא שהיה בן 15 כשהתחתן ובן 17 כשהתגרש

2) ימי מוהרנ"ת צט אין רמז לסיבת הריב בה היה מעורב לפי הניסוח בימי מוהרנ"ת נראה שזה התחיל כמריבה בין כמה אנשים, ולאחר מכן התפתח עד שמוהרנ"ת היה נאלץ להתערב

3) ראה אבניה ברזל עמ' סט סימן מט שם כתוב שמרת אסתר שיינדל נפטרה מרוב צער על גזירת הקנטוניסטים של הצאר ניקולאי למעשה היא נפטרה שנה לפני שהגזירה קיבלה תוקף מעשי, אולם יתכן שנודע לה לפני כן על דבר הגזירה המחרידה העות להתחולל, וזה מה שגרם לה לצער כה גדול יתכן גם שמוהרנ"ת אמר את המשפט הזה אחרי שהגזירה החלה כבר

4) בימים ההם אפילו המשפחות העניות ביותר החזיקו משרתים ומשרתות, שניתן לסמוך עליהם שמאומה לא יקרה כמו כן לא שהה מוהרנ"ת זמן רב באומאן באותה שנה הילדים ישובו לאיתנם בעז"ה, אולם אבדן הראש השנה של רבינו באומאן, היתה בעיני מוהרנ"ת אבידה שלא ניתן להשיב (כידוע העובדא מר' אברהם בר"נ שאמר לזקן אחד שלא היה בר"ה, שהיא אבידה שאינה חוזרת)

5) עיין יורה דעה סימן שצב סעיף ב' הבן היה ר' שמעלקא, והבת מרת חיה, נשאה לבנו של מוהרנ"ת, ר' דוד צבי, בשנת תקצ"ה (1835)

6) לידתו לא מוזכרת, אולם מוהרנ"ת מתייחס אליו במכתבים שכתב בשנת תקצ"א

7) ראה ימי התלאות עמ' קמב ושיח שרפי קודש ג' קע אין מידע מתי התחיל הויכוח וסיבתו חסידי ברסלב שידעו פשר הדבר, שמקורו מהבעל דבר המנסה לעורר מחלוקת גם באנשי הצדיק, לא הרבו לדבר על כך ידוע לנו שר' שמואל אייזיק ומוהרנ"ת היו

בידידות לפני נסיעתו של מוהרנ"ת לארץ ישראל הם נפגשו באומאן בערב ר"ח שבט תקפ"ב (ראה לעיל, ובימי מוהרנ"ת ב' כג) מאומאן סובב מוהרנ"ת בכל אוקראינה, ומשם נסע מיד לארץ ישראל וחזר בכסלו תקפ"ג אחרי כן הוא היה טרוד בהכנות לחתונת בנו ר' יצחק ונעדר מברסלב לחלק גדול מהשנה אין זה עדות ברורה שהויכוח לא פרץ אז, אולם נראה שזה קרה במשך שנת תקפ"ד או אפילו מאוחר יותר

אנו משערים שסיבת המחלוקת היתה קשורה לסגירת בית הדפוס של מוהרנ"ת חסידי ברסלב כבר סבלו מהתנגדות קשה, כמו מחסידי סאוראן שהושפעו ע"י הרב מטומשפיל, וגם כתוצאה מהתנגדותו של הסבא משפולי שהיתה קיימת מזה זמן רב אפשר שפירשו את הפעלתו של דפוס בלתי חוקי כמסכנת לא רק את עצמו אלא כל חסידות ברסלב שהיו די אנשים שלא יהססו לנקום נקמה נגד כולם (יתכן שאף פירשו את זה כדבר המסכן את היהודים בכלל)

אולם לכל הדעות, לאחר ששקט הויכוח הזמני, נתקבל שוב מוהרנ"ת על ידי כל החסידים כהממשיך האמיתי והתלמיד הנאמן המעביר את תורת רבינו לדורות הבאים, וממנו תוצאות חיים עד היום הזה

ולסיום הערה זו, חז"ל אמרו "עבירה גוררת עבירה" (אבות ד' ב') זה שהיה אחראי לנתק שבין מוהרנ"ת לבין ר' שמואל אייזיק-הוא היה זה שהצית בשנים מאוחרות יותר את המאבק שגרם לרדיפתו של מוהרנ"ת ע"י הרב מסאוואראן בשנות הסבל (ראה פרק לד)

8) בנו הבכור של מוהרנ"ת, ר' שכנא, התחתן בשנת תקע"ז (1817) ונולדו לו שלשה בנים ובת בתו נישאה באביב תר"א, ולכן תאריך לידתה בסביבות תקפ"ו-ז (ראה עלים לתרופה שמ"ז) לא ידוע תאריך לידתו של בנו הבכור, נחמן (יתכן שהוא נולד בתקע"ח-עט מוהרנ"ת מציין בסיום הלכות שבת ו' בליקוטי הלכות: "כל זה נאמר בחתונה שב" לפי מסורת בעל פה, שב ראשי תיבות 'שכנא בני' הלכה זו מוזכרת במכתב צ"ח בעלים לתרופה שנכתב בחורף תקצ"ב ולכן יתכן שהחתונה הזו היתה של ר' נחמן בנו של ר' שכנא מכאן שתאריך לידתו היתה כ- 14 שנה לפני כן) בנו השני, ר' נפתלי הרץ, אביו של הרה"ח רבי אברהם שטערנהארץ זצ"ל, נולד ב-תר"ד, (גידולי הנחל עמ' פב סימן מג) בנו השלישי נקרא ר' דוד צבי, אביו של רבי נחמן נעמירובער בעל מוסף דקלויז (שיח שרפי קודש ד' תרנא) לר' יצחק היו שני בנים: ר' דוד צבי ור' מיכל, ובת הבת נולדה בתקפ"ז (עלים לתרופה כ') בנו הגדול נולד בתקפ"ט (הבר מצוה שלו היה בתר"ב, ראה עלים לתרופה שעו) שיעור תמותת התינוקות היה אז גבוה לי, וידוע שכמה מנכדי מוהרנ"ת נפטרו בגיל צעיר

הערות לפרק לב

המקורות העיקריים לפרק זה הם: ימי מוהרנ"ת קו, סיפורים נפלאים עמ' ח-ט, נוה צדיקים עמ' קב-קו קכד-קכו

1) ראה שבת קל א', מעילה יז א' וכו' כפי שאנו רואים מההיסטוריה ניסו פעם אחר פעם לעקור את הדת היהודית גזירות היוונים בימי הבית השני שהובילו בסוף לנס חנוכה, וגזירות הרומאים המוזכרות בגמרא וברש שהיו מכוונות נגד התורה וקיום המצוות ולאחר מכן גזירות ימי הביניים בצורה של שריפות פומביות של ספרי תורה והתלמוד בבלי הויכוחים המפורסמים שכוונתם לשים את התורה ללעג יותר מאוחר, האנקויזיציה בספרד ובכל המקרים הילדים נשארו עם הוריהם והמשיכו את מסורת הדת היהודית אולם הגזירה הנוראה ביותר היא זו על הילדים, שבעצמם אינם מסוגלים להבדיל בין אמונה ואפיקורסות, ועי"כ התנתקו לגמרי מאמונת הוריהם מזה חשש רבינו

מאד 2) מכתב שנכתב ע"י לוינסון בתקצ"ו (1836) לאחראים על צנזור ספרים יהודיים (ע"י "רב" שמונה ע"י השלטונות) מראה את היקף פעילותו ואת מאמציו להציג את עצמו כדורש טובת אחיו היהודים: "קבלתי חקירה מפרופוסור סוויצקי בקייב, באם נדפסים הרבה ספרים יהודיים בלי רשו"ת מהצנזורה דאנתי היא שכתוצאה מכל ההדפסה הבלתי חוקית הזאת יהיה הפסד עצום לכל בתי הדפוס היהודיים שיסגרו כתוצאה מכך לפיכך, כתבתי מכתב לרוזן בידלוו ראש המשטרה החשאית הרוסית בהצעה שלא יהיו יותר משלוש בתי דפוס בשטח רוסיה: אחד בוילנא ועוד שניים שיהיו במקומות בהם קיים משרד צנזורה כמו כן שלחתי לרוזן בידלוו רשימה ארוכה של ספרים ישנים וחדשים וסימנתי איזה מהם כדאיים שיודפסו מחדש, כולל סידורים, פירושים על התנ"ך והגמרא, ספרי ראשונים ואחרונים, ספרי ע, ספרי דקדוק, ספרי מוסר, ספרי לימוד שימושיים לילדים וספרים אחרים המתאימים לפשוטי העם ונשים הסברתי לרוזן את החשיבות העילאית של ספרים אלה למי שהם מיועדים כל כוונתי היא לטובת אחינו היהודיים ולשלום ממשלתנו" (מהספר 'אידן באוקראינה')

3) בועידה אודות חינוך יהודי שכינסה הממשלה הרוסית בשנת תר"ד (1844), התנגד ליליאנטל בכל תוקף לאדמו"ר מליובאוויטש דאז, הרה"ק רבי מנחם מנדל שניאורסון בעל ה"צמח צדק", ולגאון רבי יצחק מוולוז'ין, שבסוף קבל את הזכות להמשיך להפעיל את מערכת החינוך המסורתית שנתיים לאחר מכן, ליליאנטל היה במרכז שערוריה בקשר לגניבת כספים הוא עזב את רוסיה במהירות וברח לארה"ב

4) למרבה הפלא, לרוב המשכילים היתה מידת מה של גאווה יהודית ולא המירו את דתם גם בתוך החושך בו היו שרויים חשו את עצמם צאצאים גאים של "עם תרבותי" ששמש תמיד כאור לגויים חוקי הדיכוי, שכל הזמן השתנו, גרמו לחוסר בטחונם המוחלט, ולא היו מוכנים להיות שעיר לעזאזל לכל מנהיג נכרי לכן, במקום להתבונן ולחפש פתרון פנימי, ולהתחזק באמונתם בבוראם, בקשו הגנה על ידי כך שידמו לגויים במבט לאחור, אפשר רק לתמוה על גישתם המסולפת הזאת, ווע ראו את הפתרון בהתבוללות ובשוויון זכויות מתקופת מרד חמלניצקי בשנות ת"ח ת"ט ועד לתק"נ מ-1640 ועד סוף ה- 1700, סבלה כל אירופה ממלחמות ומהפכות, גם גויי האזורים הללו יתכן שהמשכילים חשבו שע"י ההתבוללות הם יסבלו באופן שווה עם כולם ולא יקבלו מנה גדושה כפי שתמיד סבלו היהודים פי שניים הם שנאו גם את ההבדלה הכפויה שלהם מהתרבות הסובבת אותם כוונתם המוצהרת היתה להגדיר מחדש את המושג 'אור לעמים' לפי התאוריה שלהם, הבלתי מנוסות, בכדי שהם יוכלו להצטרף לגויים

בשיחה על המשמעות האמיתית של ההתבוללות, עליה המליצו המשכילים, מסביר מוהרנ"ת: "הכל נברא ונשפע ומתקיים בשביל האדם מישראל, וכשהאיש הישראלי נופל מבחינת שפע של אדם לשפע של בהמה, אזי הוא יונק משפע של עכו"ם שהם קרויים בהמה היינו השפעתם שהוא בחינת לחם טמא שהוא השפע של הבהמות שמשם כל התאוות הבהמיות כי כשישראל נופלין משפע של אדם ויונקין משפע של בהמה ח"ו שהוא השפע של העכו"ם, אזי אין לעכו"ם בחינת בהמות, שפע וחיות ומזה בא התגברות חיות ובהמות להזיק ח"ו כי כשהאדם מקבל עיקר השפע, דהיינו של אדם, והוא ממשיך השפע לבהמות שהם בחינת העכו"ם אזי הוא מושל בהם ולהיפך, כשנופל להשפעתם של הבהמות ח"ו אזי הם מושלים בו ח"ו" (ליקוטי הלכות, מקח וממכר ד' ט')

רואים את כל הנ"ל באופן ברור בתגובות האלימות של הרוסיים ליהודים במאה ה-19, כשהיהודים בקשו ואף נלחמו למען כניסה לתוך התרבות הרוסית השלטת יותר ברור ראו זאת במאה ה-20 עדות לכך היא המהפכה הבולשביקית ומסעה המר במשך 70 שנה למחוק כל זכר של יהדות ועוד עדות מרה לכך היתה השואה הנוראה שפרצה בעת שיהודי גרמניה הרגישו בטוחים הודות לתהליך ה"גרמניזציה" שעברו עם כניסתם לחברה הגרמנית ועדות נוספת לכך היא גם האנטישמיות שגברה והלכה בחציה השני של המאה ה-20 בארצות המערביות המתורבתות כולם מעידים בגלוי לאמיתו של מאמר מוהרנ"ת הנ"ל

נושא ההתבוללות והופעת היהודי ששונא את עצמו נותח ומפורט ב-TRIUMPH OF SURVIVAL פרקים ה'-ו' ו-טז-יז

מענין לציין כי מוהרנ"ת כתב את ההלכה הנ"ל בסביבות תקפ"ט-תקצ"ב 1829-1832 ניתן לראות איך שכתביו משקפים את ההתפתחויות החדשו"ת בעולם סביבו ניתן אף לראות איך מוהרנ"ת לקח דוגמא מרבינו, שתמיד עירב מהנעשה בעולם בתוך דברי תורותיו

5) ראה חיי מוהר"ן ר"ח ר' נפתלי בעצמו סיפר למוהרנ"ת את העובדא הזאת מענין לציין כי ר' נפתלי אף הוא היה קרוב מאד לרבינו, עד שהיה השני בחשיבות אצל רבינו ביחס למוהרנ"ת, ובכל זאת אמר רבינו "אתם אצלי רק כמו נוצות" כאומר שאף לחסידיו הקרובים ביותר אין די השגה בו, שלא לדבר על החולקים עליו לפי גירסה שניה של סיפור זה, המשפט של רבינו על "נוצות" נאמר גם למוהרנ"ת וגם לר' נפתלי לפי גרסה אחרת מוהרנ"ת היה נוכח בשעה שכמה אנשים התחילו לחקור את רבינו מוהרנ"ת התרגש מאד וקרא: "אינני יודע! אינני יודע! מה שיאמר הרבי! מה שיאמר הרבי!" הוא לא הסכים לשמוע את השאלות, אח"כ הזכיר ר' נפתלי לרבינו שאמר: "אתם אצלי רק כמו נוצות

6) שיח שרפי קודש א' תריח

הערות לפרק לג

המקורות העיקריים לפרק זה הם: ימי מוהרנ"ת קז קיא ועלים לתרופה ל, לג, מ, נא, עא, עה, עז, פח, צג, קז, קט, קכב, קכד, קלב, קלו, קלח

1) כל זה מבוסס על הכתוב בימי מוהרנ"ת ק"ז, שם מוזכר שהם התפללו בבית הכנסת "שומרים לבוקר" משנת תקע"ב עד תקפ"ב (1811-1822), ובביתו של ר' מרדכי עד תקפ"ו (1826) בערך, ושאחר כך חזרו לביתו של נחמן נתן, שם התפללו בהאמבאר עד תקפ"ט (1829) אולם ב"שיחות וסיפורים" עמ' קמ"ב כתוב, שמבית הכנסת "שומרים לבוקר" חזרו להאמבאר שם התפללו עד שנגרם נזק למקום, והבינו שיצטרכו לבנות קלויז משלהם זה לא בהכרח סתירה לגירסה שבימי מוהרנ"ת שיחות וסיפורים מתרכז בעיקר במאמציו של מוהרנ"ת לגייס כספים לבניית הקלויז, ולא לכתוב את ההסטוריה של ראש השנה של חסידי ברסלב

2) ביום ו' ערב שבת, פ' לך לך כתב מוהרנ"ת לר' יצחק בנו והזכיר לו שבילה את כל השבוע בעיר שרוויץ לשבע ברכות (עלים לתרופה ל') מוהרנ"ת לא מציין מי היו החתן

והכלה, אולם אנו משערים שאלה היו בתו של משה חינקע'ס ור' אברהם בער, וזאת מהטעמים הבאים: אפשר להוציא מכלל אפשרות שהיתה זו חתונה של אחד מצאצאי מוהרנ"ת, מכיון ששני בניו הגדולים כבר היו נשואים, בעוד שר' דוד צבי בנו השלישי לא התחתן עד שנת תקצ"ה באם היה ובר על נישואיה הראשונים של בתו חנה צירל, הרי שהחתונה היתה צריכה להערך בברסלב, לא בשרוויץ, וגם ר' יצחק, בתור אחי הכלה, היה יודע היכן אביו נמצא לשבע ברכות מצד שני, משה חינקע'ס בא משרוויץ, כפר קטן סמוך לברסלב גם לא יתכן שמוהרנ"ת יבלה שבוע שלם לשבע ברכות למישהו אחר חוץ מאחד מבני משפחתו של רבינו לכן אנו מסיקים שובר בחתונת בתו של משה חינקע'ס עם ר' אברהם בר, לפיכך ניתן לציין את תאריך החתונה בתחילת החורף של תקצ"א

3) ר' אברהם בער נקרא על שם סבו, ר' אברהם דב (בער) מחמלניק שנסתלק כחצי שנה אחרי רבינו, בב' אייר תקע"א לא ידוע בדיוק מתי נולד ר' אברהם בער, אולם היה כנראה בן חמש עשרה כשהתחתן (על אף גזירת הצאר שמותר להתחתן רק אחרי גיל 18; מכיון שלא חילקו תעודת לידה, היה קשה לשלטונות לדעת את הגיל הויק) בתו של משה חינקע'ס, מרים רייצה, נולדה ככל הנראה בסביבות תקע"ז (ראה לעיל פרק כה הערה 7)

4) אנו מוצאים בימי מוהרנ"ת ב' סז, שר' יוסקה היה באודסה בשעה שמוהרנ"ת התחיל את נסיעתו לארץ ישראל בתקפ"ב את השידוך לאדל עם הרב מסאוואראן הציעו עד תקפ"ז (1827) לפיכך, ר' יוסקה נפטר בין שני תאריכים אלה רבינו ניבא שר' יוסקה לא יאריך ימים (אבניה ברזל עמ' כב, סימן ז)

5) שיח שרפי קודש ג' קסא יש מסורת בין זקני חסידי ברסלב שהשידוך הובר היה עם הרב מסאוואראן (ר' יצחק מאיר קורמן)

6) בעלים לתרופה ס"ב ס"ג, אנו מוצאים כמה שורות המזכירות ויכוחים מסויימים במכתב ס"ב כותב מוהרנ"ת: "וכבר שמעתי בלדיזין, אשר חזר הכסיל על קיאו להוציא רוח שטות" במכתב ס"ג כותב מוהרנ"ת על אחד ששאל וע לא הכניסו את המילה "להבדיל" במקום שרבינו כותב על "משה עו בין ש לרצון" מתכוונים ככל הנראה ליקוטי מוהר"ן רט"ו, שם נאמר שמשה עו "בין" ש לרצון אותו חולק חשב שהמילה 'להבדיל' מתאימה יותר בהקשר של הדברים מהמילה 'בין'

דוגמא טיפוסית לבעיות שסבלו חסידי ברסלב היא זו של יהודי בשם ר' יעקב מטולטשין הוא התחתן עם בת של איש שהיה בתחילה תומך בחסידי ברסלב, אך במשך הזמן התנגד להם ר' יעקב היה סמוך על שלחן חותנו והלה התחיל למרר לו את החיים ר' יעקב סבל קשו"ת ורצה להתגרש, אולם מוהרנ"ת יעץ לו להמנע מגט מי יודע כמה זמן

יקח לו למצוא שידוך אחר?, הוא טען, ומנין לו לדעת שאשתו החדשה והוריה יהיו טובים מהראשונים מוהרנ"ת אמר לר' יעקב לעשו"ת כל מאמץ למנוע ויכוחים, ולנסות לעבור לדירה משלו בכדי שיוכל לנהל את ביתו כרצונו (עלים לתרופה ס"ג)

7) בין תלמידי מוהרנ"ת שנפטרו בתקופה זו היו: ר' ישראל וגיסו ר' מנדל זליג (קיץ תקפ"ז-1827), ר' יצחק אייזיק יוסף הסופר (חורף תקפ"ח-1828), ר' שאול מטפליק (חורף תק"ץ-1830), ור' אברהם הירש כהן (חורף תקצ"א-1831), ר' מנדל מלדיזין שתרם את שני הרובלים הראשונים למען הקלויז, נפטר מחולירע בחורף תקצ"א 1831 (שיחות וסיפורים עמ' קמג), זו היתה כוונת אויבי מוהרנ"ת (עי' שיח שרפי קודש א' תש"ע)

8) החתונה הזאת גררה אחריה עוד שמחה בשנה הבאה, בנה של שרה, ר' שמחה ברוך, התחתן עם בת דודתו, בתו של אדל, מרים רבקה אולם ר' אייזיק נפטר בחנוכה תקצ"ד ואדל התאלמנה בפעם השניה אחרי כן היא חזרה לברסלב כמו אביו ר' לייב דוברובנר, ר' אייזיק היה עשיר לי והשאיר עזבון גדול הוא ביקש שיתנו סכומי כסף גדולים עבור בניית הקלויז באומאן ולתמוך בחסידי ברסלב אבל לא השאיר צוואה כתובה מוהרנ"ת נסע לקרימנטשוק עם ר' אהרן רבה של ברסלב, להשגיח על חלוקת הכספים, אבל האפוטרופסים על נכסיו לא קיימו את בקשותיו של ר' אייזיק, ומוהרנ"ת חזר עם מעט מאד בהעדר צוואה כתובה, לא היה לו מה לעשו"ת כתוצאה מנסיון הזה ל מוהרנ"ת את חשיבותה של צוואה כתובה (ראה לקמן פרק לד)

9) בעלים לתרופה פ', מזכיר מוהרנ"ת ששילב את ענין הקשיים שעוברים על חסידי ברסלב בהלכה שכתב אז, בה נאמר שתכלית כל המניעות היא בכדי לברוא חשק של קדושה, שזה היסוד של עבודת ה' במכתבו מזכיר את התורה בליקוטי מוהר"ן סימן ס"ו סביר להניח שאותה הלכה שאליה התכוון, היא בליקוטי הלכות, הל' ברכות הראיה ה', המבוססת על התורה הנ"ל שם מפרט מוהרנ"ת את המאמצים הדרושים להוציא מחשבה של קדושה מהכח אל הפועל זה מתקשר היטב עם בניית הקלויז מוהרנ"ת מקשר בין המניעות שמונעים מהאדם לגמור את תכניותיו ובין המניעות שמתגברים על האדם ברגע שהוא רוצה להתקרב לצדיק האמת שוב אנו רואים איך שההלכות שכתב מוהרנ"ת משקפות את מצבו בו היה שרוי בזמן שכתב אותן

10) ראה שיח שרפי קודש א' תרנ"א ובר פה על נישואיה השניים של חנה צירל (ראה פרק כה הערה 4) שנערכו באביב תקצ"ג 1833 (ראה עלים לתרופה קו) יתכן שגם אצל ר' ברוך היו אלה נישואים שניים

11) שיח שרפי קודש א' תר"ן כמה שנים היה ר' ברוך מרוחק מחסידות ברסלב עד שנות הסבל, בשעה שהיה גר באותו בית של מוהרנ"ת, הוא נוכח אז במו עיניו שלא היה שום קשר בין ההשמצות והעלילות לבין מוהרנ"ת הצדיק דוקא אותה התנגדות שהיתה אמורה להרחיק אנשים מחסידות ברסלב היא שקרבה את ר' ברוך (ר' אליהו חיים רוזין)
12) עלים לתרופה קמ"ח השם המופיע שם הוא אסתר שיינצה, אבל ידוע שקראו לה אסתר שיינדל המשמעות של גיל התינוקת תתברר בחלק הבא "שנות הסבל"
) הספר תורגם לכמה שפות: אנגלית, צרפתית
14) הוא היה אחי אמה של אסתר שיינדל, מרת הניה כץ, אשתו של הגאון רבי דוד צבי אוירבך, חותנו של מוהרנ"ת ראה לעיל פרק ב' הערה 4 כ"ץ ראשי תיבות "כהן צדק" ומוכיח על משפחת כהנים ולכן זה שמוהרנ"ת מתייחס לר' חיים בשם 'כהן' לא מהווה שום סתירה לכך ששם המשפחה הוא כץ
15) אעפ"כ, הרה"ק רבי גדליה מליניץ כבר חזה מראש שעידן המופתים יגמר ועל כן הצדיקים של אותה תקופה רשמו את הניסים שנעשו ע"י הבעש"ט ותלמידיו בספר "שבחי הבעש"ט" מי היה מחבר שבחי הבעש"ט לא ידוע, מקובל כי רבי דוב בער שוחט מליניץ העלה על הכתב את הדברים ששמע מפי חותנו רבי אלכסנדר שוחט, ששימש כסופרו של הבעש"ט במשך כמה שנים אולם בספר אבניה ברזל מובא בשם רבינו על סדר חיבור הספר, שלאחר הסתלקות הבעש"ט נתקבצו התלמידים וכל אחד סיפר מה שידע, והתקבצות זו היתה אצל רבי גדליה מליניץ, והוא ידע את כל המעשיות מהבעש"ט, ושו"ב אחד היה ג"כ יודע מעשיות, ומזה נעשה שבחי הבעש"ט ומסיים, שכומה רבי גדליה מליניץ עשה את שבחי הבעש"ט
16) רבי אברהם ב"ר נחמן כותב: "אם היה מותר לרבינו לחולל מופתים היתה מתבטלת הבחירה" (מסורת בעל פה, ראה גם אבניה ברזל עמ' סג סימן לד) כל פעם שרבינו היה עושה איזה מופת, היה מתפלל שיישכח במהרה (ראה שיחות הר"ן קפז, לקמן פרק לד הערה 11) מעניין לציין, שלמרות שרואים שמוהרנ"ת רשם כל מה שזכר על רבינו, לא החסיר דבר, הוא היסס לכתוב על המופתים שעשה ועל נבואותיו לעתיד מוהרנ"ת הבין שמטרת רבינו לא היתה זאת, אלא לעורר את עם ישראל לדעת את ה' ולעבדו כמה מופתים יחידים רשומים בשיחות הר"ן וחיי מוהר"ן אחרים מופיעים בכוכבי אור עמ' לה-לו ומוהרנ"ת כותב שעיקר כח הצדיק הוא לא במופתים אלא להטות הבחירה של כל אחד ואחד לעבדו ית' (ראה לקוה"ל ברכת הפירות הל' ה ז-יז)

ראבר"נ כותב שמה שמוהרנ"ת לא השתדל להדפיס את המופתים של רבינו, זה עצמו היה מחמת תפילתו של רבינו שלא רצה שיתפרסמו מופתיו, כנ"ל
פעם ביקשו מרבי נחמן מטולטשין לספר מופת של רבינו הוא התלהב וקרא: "מופת?! מופת?! אני מופת!!" (הרב אליהו חיים רוזין) או בנוסח אחר: היה זה כאשר שמע שברים ממופתים של צדיקי הדור, נענה ר' נחמן ואמר: "א מופת בין איך! אם איש כמוני יכול להתעלות בעבודת ה' הרי זה המופת הגדול ביותר שיכול להיות" אגב הדבר מעיד על ענוותנותו הגדולה של ר' נחמן מטולטשין, שכל כך לא החשיב את עצמו עד שהעובדא שהוא זכה להתקרב לה' היה המופת הגדול ביותר בעיניו
17) לבסוף נולדו לר' שמשון כמה ילדים בתו נישאה לר' ישראל מענדל אחד מהם התחתן עם נכד רבינו ונולד לו בן שקראו על שמו, הוא ר' שמשון בארסקי, מגדולי חסידי ברסלב באומאן בדור העבר (ראה גידולי הנחל עמ' קח, מז) גם רבי נפתלי הערץ סופר, אביו של מורינו ר' אברהם סופר שטערנהארץ היה חתנו בזיווג שני (וכומה שגם ר' מיכל'ע נכד מוהרנ"ת היה חתנו)
18) מסורת בע"פ
19) הגמרא מספרת שגם לרבי יהודה היו פנים מאירות, ואינשי דלא מעלי חשדו בו שהוא שיכור רח"ל (נדרים מט ב') כשנודע למוהרנ"ת על העלילה הוא אמר: "תהלה לאל, שממשקה התם (המובא בספורי מעשיות במעשה בחכם ותם) אי אפשר להשתכר" (התם היה שותה רק מים אולם הוא טעם בהם את הטעם של כל סוגי משקה) (שיח שרפי קודש א' תרסט)
20) בשנת התרכ"ו (1866) נבנה הקלויז מחדש ע"י ר' סנדר מטראוויצע ובסביבות שנת התרס"ג (1903) חידשו ר' אייזיק מאומאן בבנין נפלא לתפארת, ושיפצו באבני גזית הקומוניסטים הפכו את הקלויז לבית חרושת בשנת תש"ו (1946) ובמשך הזמן בנו עוד בנין צמוד להקלויז, ובכך נתרחב בהרבה, והוא עדיין עו במצב זה בקיץ תשנ"ב (1992) הסכימו השלטונות האוקראינים עקרונית להחזיר את הקלויז וכל האיזור מסביב הסמוך לציון הקדוש לחסידי ברסלב, אך עדיין מצפה הוא לגאולה

הערות לפרק לד

המקורות העיקריים לפרק זה הם: ימי התלאות עמ' קלד קמז קס קסא, ועלים לתרופה סימנים קמז קנב קנו קנז קס קסב קסג קסז

1) משה חינקע'ס היה, כנזכר בפרקים הקודמים, בין מקבלי פניו של רבינו כשעבר לגור בעיר ברסלב בקיץ תקס"ב (1802) משה חינקע'ס היה צריך להיות אז לפחות בשנות העשרים, ולפיכך בתקצ"ד (1834) היה כבר בסוף שנות החמישים אם לא בתחילת שנות השישים

2) על דברי חז"ל במסכת אבות "אל תרבה שיחה עם האשה" מסבירים המפרשים-בין יתר הפרושים -שאל לו לאדם לספר לאשתו את כל עסקיו וחילוקי הדעות שיש לו עם אנשים אחרים, מכיון שהיא עלולה להסיתו להמשיך את מחלוקתו (ראה ברטנורא שם)

3) מוהרנ"ת אמר פעם: "ענין רבינו הוא ראש השנה, ואילו הענין שלי הוא יום כיפור" (שיח שרפי קודש א'-תרסב)

4) מותר לשגר אתרוג בחג מחוץ לתחום ע"י ערל, בכדי לאפשר ליהודי לקיים את המצוה באשר לשגר בשבת, ישנה מחלוקת הפוסקים (ראה או"ח תרנה א')

5) ר' שלמה ראובן זלט'ס היה תלמידו של ר' שמואל אייזיק, והוא שגרם משכבר הימים לפילוג שבין ר' שמואל אייזיק לבין מוהרנ"ת (פרק לא) עד שמוהרנ"ת אמר עליו שלא ימחול לו אפילו בעלמא דאתי העובדא שר' שלמה ראובן מצא מקום לעצמו בבית רשו של מוהרנ"ת, מוכיחה את האמור לעיל שמוהרנ"ת היה לו כח סבל לקרב כל סוגי אנשים עם כל חסרונותיהם (פרק לג), גם אדם משונה כר' שלמה ראובן זלאטע'ס, אשר בחסרון ריסונו העצמי גרם לליבוי המחלוקת, כמסופר להלן ר' נחמן מטולטשין דוקא חיבב את ר' שלמה ראובן והיה הולך ללמוד עמו כשנודע הדבר למוהרנ"ת, פנה ואמר לר' נחמן מטולטשין: "לצוות עליך לא ללכת וללמוד אצלו איני יכול, אולם זאת אומר לך: אם בדעתך להמשיך ולדבוק בו, מבקש אני ממך, אל נא תבוא אלי יותר!" (שיח שרפי קודש א' תקסא)

6) שיח שרפי קודש א' תש"נ אין לנו הוכחות ברורות מתי פרסם הרב מסאווראן את כוונתו לעבור לאומאן, אולם הזמן הנוכחי הוא הסביר ביותר מכיון שזה היה קרוב לתחילת התפרצות המחלוקת במלוא עוזה אנו מוצאים שני בקורים נפרדים של מוהרנ"ת אצל נגידי אומאן מה שמוזכר בשיח שרפי קודש מופיע בלי תאריך אבל כתוב בבירור שהאדם שביקר היה הירש בער המקור השני הוא עלים לתרופה קע"ו, שם מוזכר שמוהרנ"ת ור' נפתלי ביקרו אצל נגידי אומאן בפורים אחר הצהריים ברם, כתוב גם שהם נשארו קצת ושוחחו על המצב הכללי ברור שלא ובר כאן על נסיונם שלא עלה יפה לראות את הירש בער, ואחרי כן הירש בער בעצמו בא למוהרנ"ת בנוסף על כך, הביטוי "נגידים" לאו דווקא שהוא מכוון אך ורק להירש בער ואנשיו יתכן מאד שהכונה בזה

לר' אברהם וינברג, שהיתה לו השפעה גדולה אצל הצאר, שאף העניק לו ארבע ליות לאות כבוד גרסה זו נתמכת ע"י "טובות זכרונות" עמ' קמה שם כתוב שבין האנשים עמם נפגש מוהרנ"ת, היה וינברג לכן מסתבר ששני המקומות שמוזכר שמוהרנ"ת ביקר אצל הנגידים, הכונה לאנשים שונים, ומה שכתוב בעלים לתרופה על ביקור בפורים לא סותר השערתינו שביקורו של מוהרנ"ת אצל הירש בער אירע בשהותו באומאן לפני חנוכה בקיץ תקצ"ה עבר החולק דרך אומאן כשראה את הקלויז שבנה מוהרנ"ת, אמר לחסידיו הנלווים אליו: "בזיון הוא עבורכם שיש פה ברסלבר קלויז!" בסוף אמנם פגעו בקלויז כשנודע לר' אברהם וינברג על ביקורו של החולק, הוא כעס מאד על העוולות שעשו נגד חסידי ברסלב, והוא החל להפעיל השפעתו לבל יבוא לאומאן יותר ר' אברהם גם נתן מתנות לכמה מתנגדים בתנאי שלא יזיקו לתומכי מוהרנ"ת, ומאז היתה הרוחה מעט לחסידי ברסלב באומאן מפניהם

ר' אברהם וינברג היה אביו של ר' שמואל וינברג המופיע בפרק ל"ה (ראה עלים לתרופה ק"ע, גידולי הנחל עמ' ד' סימן ז) ר' שמואל וינברג גר בברסלב, והיתה לו קצת השפעה שם במשך כל תקופת המחלוקת הוא ע לצידו של מוהרנ"ת ועזר לו בכל דרך אפשרית

7) סיפורים נפלאים עמ' ט' איתא ברש: "והאלוקים יבקש את הנרדף (קהלת ג' טו) רב הונא בשם רב יוסף אמר לעולם והאלוקים יבקש את הנרדף אתה מוצא צדיק רודף צדיק- האלוקים יבקש את הנרדף רשע רודף צדיק-האלוקים יבקש הנרדף, רשע רודף רשע-והאלוקים יבקש הנרדף אפילו צדיק רודף רשע-והאלוקים יבקש הנרדף" (ויקרא רבה כז ה'), לפיכך ה מוהרנ"ת את הצעת הירש בער

8) אבניה ברזל עמ' סג, לד רבינו עשה מופתים לעיתים נדירות ביותר ראה כוכבי אור עמ' לה לו, שם (עי' לעיל פרק לג הערה 16)

הערות לפרק לה

המקורות העיקריים לפרק זה הם: ימי התלאות עמ' קמז קנד ועלים לתרופה קסה קעא מכתבו של מוהרנ"ת להרב מסאוואראן, מופיע בסימן קסד

1) "רבי נחמן מברסלב חייו תורתו ומחשבתו", חובר ע"י יצחק אלפסי יו"ל ע"י הדפסת נצח ת"א 1953

2) מן היושר לציין כי בעת הרדיפות והשפיכות דמים עדיין לא קיבל הרב מסאוואראן את מכתבו של מוהרנ"ת שנכתב ביום ד' באותו שבוע, ובודאי לא הספיק לשלוח עדיין תשובה גם ברור כי הרב מסאוואראן כלל לא היה מעורב עם האנשים הפושעים הללו

3) ה"מסור", למסור יהודים לנכרים ולהתיר דמם, התקבל בישראל כפשע חמור ביותר שאין למעלה ממנו המוסר יהודי לרשויות ללא סיבה, אין לו חלק לעולם הבא היא העבירה היחידה שעונשה מיתה גם בזמן שאין דנים דיני נפשו"ת (ראה חושן משפט שפ"ח ט') ולכן השמיטו את המילה מסור ממהדורות קודמות של השלחן ערוך בכדי לא לעורר את רוגזה של הממשלה (ראה טור יור"ד קנ"ח)

4) המקורות העיקריים לארועי שנות הסבל הם: עלים לתרופה, "ימי התלאות" ו"טובות זכרונות" אנשי השלטון מוזכרים לעתים בשם "פוליציע" ולעתים "מיליציע" ואנשי חיל, לשם עקביות השתמשנו בכל מקום במילה "שוטרים" סתם

5) ספר ההלכות שנאבד מכונה בשם "כרך כ'" היה זה ספר כרוך מכמה קונטרסים מליקוטי הלכות על שמונה נושאים שבתחילת יורה דעה, מהלכות טריפות ועד הלכות דגים (ראה הערות מוהרנ"ת בליקוטי הלכות יורה דעה הלכות שחיטה ה' בסוף) אלה היו מההלכות האחרונות שלו משנת תקצ"ד עד חנוכה תקצ"ה (ראה נספח) גם נלקח אז חלק מכתב ידו של מוהרנ"ת מספרו ליקוטי עצות, אבל את הספר עצמו הצליחו להציל, מכיון שמוהרנ"ת כבר שלח כמה עותקים ממנו לר' יצחק בנו ולאחרים (ראה עלים לתרופה קע"א עמוד ש"ה בהערה) באשר לתפילות החסרות, משערים כי כמות החסרה היא שווה לכמות שיש בידינו היום מהליקוטי תפילות המודפס (ראה עלים לתרופה בהקדמה) בהערתו של מוהרנ"ת בסוף הלכות שחיטה הוא כותב: "השם יתי' ברחמיו ישיב כל האבידות בגשמיות ורוחניות וישקיט מאתנו המחלוקת שחולקים עדיין עלינו בחינם, על לא דבר, עד אשר רבו משערות ראשנו שונאינו חינם

6) לעיתים קרובות השם 'יהודה' מצטרף יחד עם השם באידיש 'לייב' 'לייבצ'ה', 'לייבל' ו'לייבוש' כולם כינויים ליהודה למוהרנ"ת היו כמה תלמידים בשם לייבל וכמה מתלמידי רבינו נקראו ר' לייב יש רמזים בספרות ברסלב שאותו ר' לייבצ'ה הוא אותו ר' לייב שבנו ר' נתן עזר להכין את מקום קבורתו של מוהרנ"ת (ראה לקמן פרק מט)

7) בתה של התינוקת אסתר שיינדל היתה הצדקת מרת איטא בתיה, זוגתו של מורינו רבי אברהם שטערנהארץ זצ"ל ובנו הרה"ח ר' נתן ז"ל האריך ימים, בן צ"ב היה בפטירתו נפטר צום גדליה תשל"ב

הערות לפרק לו

המקורות העיקריים לפרק זה הם: ימי התלאות עמ' קנד-קנו, קעב-קעג, עלים לתרופה קסח, קעט

1) שיח שרפי קודש א' תשסט מעניין שמוהרנ"ת התנגד לחרם, על אף שהוא היה בפחד של רציחה ממש אנו מוצאים גם שפעם כשמוהרנ"ת שמע איך חסיד ברסלב בר נגד הרב מסאוורן, חרה לו הדבר ואמר לו: "אתה לא תחזיק מע בעבודת ה'!" (שיח שרפי קודש א' תשעד) מצד שני אנו מוצאים שמוהרנ"ת קילל אנשים מסוימים שהציקו לו או שניסו להזיק לו אולי ניתן להבדיל בין חרם כללי, לבין נקיטת אמצעים נגד יחיד שמתעסק באופן ברור בפעילות הרסנית

2) בימים ההם היה חובה לתת לחיילים אכסניה או שאר שרותים כשהם באו לעיר לעיתים, אך לא תמיד, קבלו המאכסנים שכר עבור זה מהשלטונות החרמת ביתו של מוהרנ"ת היתה איפוא חוקית, אולם ללא הצעתו של משה חינקע'ס לא היה עולה בדעתו של המפקד להעמיד את מפעלו דוקא שם ברם, מכיון שהיה לר' שמואל וינברג ולעוד אחרים קצת השפעה, הצליחו לבסוף להוציא את הפועלים למקום מתאים יותר

3) בעלים לתרופה קע"ז כותב מוהרנ"ת שיום אחרי חזרתו לברסלב הקימו את מפעל הנעליים בביתו, ועו בביתו ביום ה' עד יום ג' ר"ח ניסן, כלומר ששה ימים זה סותר את הגירסאות ב"ימי התלאות" עמ' קעב ו"טובות זכרונות" עמ' קמה, בשניהם כתוב שהפועלים לא יצאו עד ערב פסח- שבועיים לאחר מכן בימי התלאות יש תיאור מפורט איך שהתרשמו הערלים מהתלהבות מוהרנ"ת בשעה שאמר את הברכה על ביעור חמץ, בעוד שב"טובות זכרונות" מתואר איך ששכרו פועלים לנקות את ביתו בערב פסח נראה שהמכתב בעלים לתרופה, שכתב מוהרנ"ת בעצמו, הוא המקור היותר מוסמך יתכן ליישב את שלשה הגרסאות ע"י ההשערה שאת רוב הפועלים וכלי עבודתם הכבדים הוציאו הרשויות כמה ימים לאחר שנכנסו, אבל נשארו שם כמה פועלים לבצע תיקונים קטנים שגם זה מותר לצבא

4) אולי הוא משה לנדאו המשכיל, שהיה בעל השפעה גדולה אזהרתו היתה לה משמעות רבה, בזכות קשריו האדוקים עם הממשלה

5) גרסה זו נלקחה מקטעים מ"טובות זכרונות", "ימי התלאות" ו"שיח שרפי קודש" א' תרמ"ו מ"טובות זכרונות" עמ' קמ"ו נראה שתקרית זו ארעה אחרי פסח תקצ"ח ברם, ידוע לנו שמתקצ"ו עד תקצ"ח הוגלה מוהרנ"ת לנמירוב ולכן זה היה צריך להיות בפסח תקצ"ה ויש לקחת בחשבון כי האירועים ב"טובות זכרונות" אינם כתובים כסדרם

"וכן היה שם בברסלב אברך אחד פנחס, שהיה חתנו של הסוכן בבית המתנגד משה הנ"ל, ויתקשר עם חבריו בעצה אחת להמית את מוהרנ"ת כשיבוא מאומאן לביתו, כי עד קודם ר"ח ניסן נתעכב באומאן וכוונתם היה להכותו ולהרגו לגמרי רק נעשה וויכוח

ביניהם מי ומי יהיה המתחיל בענין נורא כזה, ואמר זה האברך הנ"ל שהוא מקבל על עצמו להיות מתחיל בהכאה ראשונה ובחמלת ה' על מוהרנ"ת הגיע על האברך הזה מיד מחלת השיעול וההוסט, וב"ב הבינו מיד שסכנה לפניו לדור עם אשתו והוכרח לנסוע אל בית אביו לבערשיד, ואחר איזה שבועות הגיע מכתב ממנו ששב לבריאותו, וישלח מיד חותנו עגלה מיוחדת להביאו לברסלב אך כאשר בא לשם השליח עם העגלה מצא וראה שמלווים אותו כי מת בפתע פתאום" גירסה זו מסכימה עם האחרים, ומראה איך שתושבי ברסלב היו מכירים היטב את פנחס

הערות לפרק לז

המקורות העיקריים לפרק זה הם ימי התלאות עמ' קנד קסב ועלים לתרופה קפ קצב

1) קפידתו של מוהרנ"ת התקיימה כמה שנים לאחר הסתלקותו היא עברה לקמניץ עם בעלה השלישי פעם כשהלכה ברחוב בדרך לאיזה חתונה לבושה בבגדים מהודרים היא נפלה לפתע ברחובה של עיר ומתה (ימי התלאות עמ' קמז, שיח שרפי קודש א' תשס)

2) העיר ברסלב היתה בתחום שיפוט בית המשפט המחוזי של פודוליה בקמניץ הם היו אמורים להוציא את הפסק הסופי במשפטו של מוהרנ"ת

3) באותה הלכה, סעיפים א'-ג', כותב מוהרנ"ת על שיחת רבינו, שבכל מקום יש יושר אפילו מי שעושה כל העוולות, אעפ"כ בהכרח נמצא בו איזה יושר רק שיש הבדל בין בני אדם מהיכן מתחיל היושר שיש כאלה שהיושר מתחיל אצלו מיד, ויש שאין מתחיל אצלו יושר רק אחר כך שכבר נכשל, ויש שמתאחר אצלו התחלת היושר יותר, דהיינו אחר שעושה כמה עוולות וכן יש כאלה שמתחיל באיחור יותר ויותר אבל אעפ"כ ימצא גם בו איזה יושר רק שהוא מאוחר הרבה שבכל מקום יש יושר רק שהחילוק מתי מתחיל היושר כנ"ל (שיחות הר"ן ע"ח) אולם כשמגיע לחולקים מתפלא מוהרנ"ת היכן היושר שלהם, שלמעשה לפי מעלליהם לא מוצאים שם שום יושר ומתרץ, שכל הנאמר לעיל הוא במי שיודע שעושה עוולה, אבל הם מהפכים את העוולה ליושר, ועל כן קשה למצוא אצלם יושר

4) באשר לסיבה וע כל ההלכות הכתבות בתקופה זו הם בסימן ה' בעוד שהלכה זו היא סימן ד' ראה נספח

5) ואכן כן היה הי' לו חמש בנות ואף אחת מהן לא התחתנה הרה"ח ר' לוי יצחק בנדר זצ"ל הכיר אחת מבנותיו שהיתה אז בת שמונים שנה ומעלה היו מכנים את הבנות "בנותיו של פיניע" (שיח שרפי קודש א' תשנד)

6) ראה גידולי הנחל עמ' כד, סימן כ' ר' דוד צבי היה תלוי לגמרי בתמיכת אביו, וסבל לות בנוסף ליסוריו האחרים היה לו בן יחיד שנפטר בחורף שנת תר"ד אשתו חנה, בתו של דישל, נפטרה בימי הריונה, ששה שבועות לאחר מכן (ראה פרק מו הערה 4)

הערות לפרק לח

המקורות העיקריים לפרק זה הם: ימי התלאות עמ' קסב קסח ועלים לתרופה קצב רא
1) אותו שניאור סבל יסורים קשים בזקנותו ר' אברהם שטערנהארץ, שהיה נינו של מוהרנ"ת וחזן בקלויז באומאן, הכיר את שניאור פעם אמר לו שניאור: כל היסורים שלי הם בגלל סבך כל ההלשנות נעשו דרכי לך לסבך, כלומר, לקברו, והתפלל עבורי כי מה היה לי לעשות? היו שם כל כך הרבה רבנים עם הרב המתנגד, ואף אחד הוא לא כיבד ב"מזומן", כי אם אותי! [הרבה רבנים וגדולים ישבו ליד שלחנו של המתנגד ואעפ"כ הוא כיבד את שניאור ב"מזומן" בברכת המזון בכדי שיסכים להלשין לרשויות נגד מוהרנ"ת] בפורים תקצ"ח חלתה אשתו של שניאור אנושו"ת מוהרנ"ת ביקר אז בברסלב, שניאור הודה לו שהוא היה המלשין העיקרי שגרם לכליאתו ואחר כך להגלייתו מברסלב הוא ביקש ממוהרנ"ת מחילה, ונתן לו כסף לפדיון, אולם אז כבר נפטרה אשתו של שניאור (ראה פרק מא) שניאור בעצמו סבל עינויים ויסורים קשים ועל כך התלונן לר' אברהם שטערנהארץ
2) אחד בשם ר' לוי מברסלב, שהיתה לו גם קצת השפעה, רצה להתחנן לחוקר לטובת מוהרנ"ת אבל מכיון שהחוקר התאכסן אצל שניאור לא נתנו לו הזדמנות, והיה על המושל להחליט
3) בימי התלאות עמ' קסח כתוב שמוהרנ"ת נאסר למשך כשמונה ימים, בעוד שב"טובות זכרונות" כתוב שהיה עשרה ימים במאסר מוהרנ"ת נאסר ביום ד', וכבר בשבת של השבוע שלאחר מכן הוא היה בבית כפי שמופיע בעלים לתרופה קצד, שם הוא כותב שהיה לו אורח בשם ר' איצלי מהייסן המכתב הראשון שכתב מוהרנ"ת לר' יצחק היה ביום א' לאחר שיחרורו מכיון שמוהרנ"ת תמיד הזדרז לכתוב, יתכן והיה כותב יותר מוקדם באם היתה לו הזדמנות לכן נראה שהגירסה ב"טובות זכרונות" היא הוייקת יותר
4) ושם כותב מוהרנ"ת: "ועתה מה אשיב לה' שזכיתי עתה בחסדו הנפלא לשוב לביתי לברסלב בזאת השנה בין יו"כ לסוכות תקצ"ט מה שעבר עלינו ועלי באלו הארבע שנים לא יספיקו כל אילי נביות לבאר ולספר

הערות לפרק לט

המקורות העיקריים לפרק זה הם: טובות זכרונות עמ' קלו קלט, ימי התלאות עמ' קסח קסט, ועלים לתרופה רב רד

1) יתכן שזה היה בהשתדלותו של ר' שמואל וינברג שהיו לו כמה תפקידים רשמיים הערות לפרק מ'

המקורות העיקריים הם: טובות זכרונות עמ' קלט ק וימי התלאות עמ' קע קעא

מחבר "טובות זכרונות" נין מוהרנ"ת כותב על המאורעות שבפרק זה: [ספורים אלה] שמעתי מכל משפחתי עוד בימי נעורי ובפרט מהר' נחמן טולטשינער ז"ל, שמצווה לידע הסוף איך שמוהרנ"ת ז"ל ניצל לבסוף באופן כזה שנתקיים באמת בור כרה וכו' ולבסוף ויפול בשחת יפעל וכו'" (משלי כו כז)

1) הוא ר' נחמן ב"ר יודל, שמוהרנ"ת ציוה להעבירו מפרנסתו בבית הקברות וכו', כמובא בכוכבי אור דף ע' סעיף י (הרב נחמן בורשטין)

2) ב"טובות זכרונות" עמ' קלט כתוב שכל זה אירע מיד לאחר שנודע לחולק שמוהרנ"ת היה באומאן בראש השנה וכן נראה מימי התלאות עמ' קע אולם אח"כ כתוב ב"טובות זכרונות" עמ' קמ כי החולק יצא בחפזון באסרו חג, שבאותה שנה חל ביום ד', בכדי להגיע לקמניץ לשבת ובכן, בשנת תקצ"ו חל סוכות ביום ה', מכאן שאסרו חג חל לא ביום ד' אלא בשבת רק שנה שלאחר מכן, תקצ"ז, חל אסרו חג ביום ד' האם עלינו להבין מתוך דברי "טובות זכרונות" שהתקרית התרחשה לא בתקצ"ו אלא בתקצ"ז?

מהגירסה ב"טובות זכרונות" עצמו נראה, שבעלי הלשה"ר שהו עם החולק במשך החג, ולחצו עליו, עד שהחליט לנסוע לקמניץ מיד לאחר סוכות, וכפי שנראה להלן כך נודע לכמה מתלמידי מוהרנ"ת, בהיותם בברסלב, על החלטת החולק, מיד אחרי סוכות ואם החולק אכן יצא את עירו באסרו חג סוכות תקצ"ז, יום ד', איך יתכן שהחדשו"ת הגיעו לברסלב באותו יום, מכיון שנסע ישר לנמירוב בעגלת הדואר שהיו לה סוסים מהירים נראה סביר יותר לשער כי התקרית התרחשה בתקצ"ו, שאנשי החולק התחילו לצאת את עירם מיד אחרי החג ביום א', והביאו את החדשו"ת על החלטתו לברסלב, בעוד שהחולק עצמו נשאר עוד כמה ימים בעירו לשם סידור ענייניו לפני שיצא לדרכו ביום ד' הרבה פחות מסתבר לומר כי היא לא התרחשה עד אחרי סוכות תקצ"ז מהסתיו תקצ"ו והלאה מוהרנ"ת כבר לא נרדף כמעט באופן מעשי נראה כי הסיבה לכך היא השפעתו הפוחתת והולכת של החולק אילו היה באפשרותו להמשיך את מסעו נגד מוהרנ"ת באופן פעיל, יתכן והשנה תקצ"ו היתה רבת אירועים כהשנה הקודמת

3) חסידי ברסלב נהגו להביא ניגון חדש לאומאן כל ר"ה מכל עיר ועיר היו חסידים שהביאו מנגינות ששמעו מאחרים, בעוד שאחרים חברו נגונים מקוריים כך בכל ר"ה הוצגו שירים חדשים ומנגינות חדשות

4) לאחרונה עם פתיחת שערי ברית המועצות, נתברר כי קברו הוא אמנם בעיר טיטצ'ליניק שבאוקראינה (ר' ישראל מאיר גבאי) חוץ מ"טובות זכרונות" שום ספר היסטוריה לתקופה זו לא נותן נימוק למעברו הפתאומי של החולק לטיטצ'ליניק בשנותיו האחרונות

5) לפי ימי התלאות עמ' קעא, הוא מת בתקצ"ז ב"טובות זכרונות" כתוב שהוא מת תיכף לאחר שהתחיל את מנוסתו, אולם ברוב המקורות החסידיים כתוב שהוא מת בתאריך שציינו זה נתמך ע"י העובדה שמוהרנ"ת התחיל לפעול למען חזרתו לברסלב בתקצ"ח ואילו היה עוד החולק בחיים היתה נמנעת חזרתו בכל דרך אפשרית ע"י אנשיו אמנם עם פטירתו נחלשה ההתנגדות נגד חסידי ברסלב, וכך התאפשר למוהרנ"ת לנסות לחזור לברסלב

אולם לפי ימי התלאות (אות ל"ה) הורה עוד בחייו לחסידיו להפסיק את הרדיפות, עיי"ש

6) יש לציין כיצד ראה מוהרנ"ת את הרדיפות אחריו ואחר דרכו הטהורה של רבינו, עד כדי כך שאמר פעם שה"גאולה תתעכב לפחות למשך מאה שנה"-בעטיים של הרדיפות הנוראות הללו נגד עדה קדושה שכזאת

הערות לפרק מא

המקור העיקרי לפרק זה הוא עלים לתרופה רד-רע

1) עלים לתרופה רכא, ראה ליקוטי הלכות, מילה ה' כח, שם מתבאר הענין יותר (וראה בענין זה של 'ידיעת הטבעיים' בתורה י"ז דברים נפלאים, ושם יובן שורש הענין שכוונתו מציאת ההתפארות של השי"ת בכל דבר ופרט בבריאה ע"ש)

2) עלים לתרופה רכג רבינו אמר פעם: "מי שיודע מעלת השיר של אקדמות עם הנגון שלו הוא דבר נפלא וחידוש גדול מאד" (שיחות הר"ן רנו) 'אקדמות' הוא כידוע שיר בארמית הנאמר בחג השבועות לפני קריאת התורה חיברו רבי מאיר בן רבי יצחק מוורמייזה הוא מהלל ומשבח את הקב"ה ואת התורה הק' ומתאר את השכר הגדול המחכה לישראל עם קדוש, ע"י שהם דבוקים בהשי"ת ובתוה"ק, ללוי ותומכי התורה המנגינה מיוחדת של אקדמות מפורסמת, כאשר חסידי ברסלב מוסיפים תנועה משלהם לניגון, ונאמרת בהתלהבות מיוחדת בבתי כנסיות של חסידי ברסלב בכל רחבי העולם

3) כל ההלכה במלואה נמצאת בליקוטי הלכות שילוח הקן, ה', ובר שם גם על ענין חנוכה

4) הסיפורים הללו על ר' נתנאל נמצאים באבניה ברזל עמ' עב עג, סימן סא

5) לפי שיח שרפי קודש א' תרע"ג, כבר נפטר ר' נתנאל לפני שנות הסבל, ומארחו של מוהרנ"ת בטפליק היה ר' הירש, בנו לפי מה שכתוב בשיח שרפי קודש, האזהרות של הרב מסאווראן הופנו נגד ר' הירש, ועבורו התפלל מוהרנ"ת הגירסא שאנו הבאנו מאבניה ברזל, שר' נתנאל עוד חי בשנות הסבל, נתמכת ע"י ימי התלאות עמ' קעח, שם כתוב שר' נתנאל הרגיש בעצמו גאות על שהקריב כל כך הרבה למען מוהרנ"ת למרות לחציו של הרב מסאווראן מוהרנ"ת הגיב: "אתה חושב שבלעדיך לא היה לי מקום אכסניה?" אני בלעדיך יכול להסתדר אולם אתה בלעדי לא יכול!" מחבר ספר ימי התלאות חי דור אחד לפני מחבר אבניה ברזל ולפני בעל המקורות של שיח שרפי קודש, ולכן נחשב כמקור מוסמך יותר

לפי מה שניתן להבחין, לא ביקר מוהרנ"ת בטפליק מאז תחילת הרדיפות בסתיו תקצ"ה לאחר מנוסתו לטשהערין בחורף תקצ"ה, הוא ישב בביתו בברסלב עד עצירתו והגליתו לנמירוב באלול כל שנת תקצ"ו היה מוהרנ"ת בנמירוב, ולפיכך הזדמן לטפליק לראשונה בעת נסיעתו החורפית בתקצ"ז זה מעמיד אותנו בפני סתירה למה שכתבנו בפרק מ' שהחולק ברח מאוקראינה בסתיו תקצ"ו, וקרא לחסידיו להפסיק את רדיפת חסידי ברסלב אם נסיעתו של מוהרנ"ת אכן אירעה שנתיים לאחר מכן, בתקצ"ז, וע קילל החולק את בתו של ר' נתנאל?

יתכן כי החולק שלח לר' נתנאל את אזהרתו בתחילת שנות הסבל, וכבר קילל את בתו ברגע ששמע על אי שיתוף פעולתו של ר' נתנאל, הרבה לפני שמוהרנ"ת אכן הגיע להתאכסן אצלו אפשרות אחרת היא שהחולק אכן קילל את בתו של ר' נתנאל אפילו בתקצ"ז, מכאן שלמרות שהפסיקו את הרדיפה הגלויה נגד חסידי ברסלב, ההטרדה הסמויה עדיין נמשכה יותר מאוחר

אפשרות שלישית, אולם פחות סבירה, היא שהחולק הזהיר את ר' נתנאל עוד לפני תחילת שנות הסבל, בגלל מערכת היחסים המשתבשת והולכת בין מוהרנ"ת לבינו, וקשה היה לחולק להתארח אצל אחד שכה כיבד את אויביו

6) עיין במשנה ברורה (תקמ"ה ס"ק מ"ז) דלפי כלל דבריו שם יוצא, שאין שום איסור לכתוב חידושין דאורייתא בחוה"מ ועיין שם מה שהעיד הט"ז על חמיו הב"ח ז"ל שכתב חיבוריו בחוה"מ עכ"פ בכתיבה שלא מעשה אומן כגון כתב משיט"א, ודאי מותר

ובשערי תשובה שם, הביא בשם תשובות מן השמים, המסיים: "ואם על אבידת כסף הותר מלאכה בחול המועד, כל-שכן וכ"ש שיש לחוש על אבידת המרגליות היקרות, שהם סברות ומחשבות התורה היקרה שיש לכותבן שלא ישתכחו ויאבדו

7) ראה לעיל פרק כ"ד בשעה שנודע למוהרנ"ת מעשיו של ברוך דיין לעורר את המחלוקת, הוא קילל אותו שיהיה נעקר מן העולם בתחילת המאבק היו לברוך דיין בנים ובני בנים אולם רובם נפטרו עוד לפני פטירתו של מוהרנ"ת, עשר שנים לאחר מכן לא עבר זמן רב ואף אחד ממשפחתו של ברוך דיין לא נשאר (ימי התלאות ק) וכן מוצאים אנו בחז"ל שזאת היא התוצאה הסופית של מחלוקת, כמו שאמרו: בית דין של מעלה לא פוסקים דינים עד גיל כ' בית דין של מטה יכול לשפוט אדם רק אחרי גיל בר מצוה, ברם בענין של המחלוקת של קורח נגד משה, אנו מוצאים כי אפילו תינוקות בני יומם נפגעו (ראה רש"י בבר ט"ו כ"ז)

הערות לפרק מב

0

המקור העיקרי לפרק זה הוא עלים לתרופה רעא-שז

1) מוהרנ"ת היה בדרך כלל באומאן בערב ראש חודש (מסורת בעל פה) לא ידוע מתי התחיל מנהג זה אולם ישנן הרבה הוכחות מעלים לתרופה שהוא היה כמעט כל חודש באומאן מאז שנת תקצ"ב למרות שהרבה מנסיעותיו היו קשורות לבניית הקלויז, מובן ממכתביו של מוהרנ"ת שהוא התכוון בכל מקרה לנסוע לאומאן גם בלא קשר לקלויז, וניתן לשער כי הוא כנראה נהג לנסוע בכל ערב ראש חודש לאומאן, עוד לפני בניית הקלויז וזה תלוי היה בתנאי מזג האויר ומצב הדרכים אומאן היתה במרחק של יום וחצי עד יומיים מברסלב בהתחשב בדבקותו והתקשרותו לרבינו, יש לשער שמוהרנ"ת שהה כמה ימים בכל חודש ליד קברו של רבו בתפילה ובהשתפכות הנפש

2) זהר א' קיז-א' הזהר הק' מגלה כי בכל תקופה רצופה של שש או עשר שנים יתגלו המצאות נפלאות יותר ויותר, ותתגלה חכמה גבוהה יותר כל תקופה רצופה של ששים שנה תביא התגלויות וחידושים עוד יותר גדולים מענין לציין כי במשך תקופת השישים שנה מאז שנת ת"ר המציאו את הטלגרף, הטלפון והחשמל בתקופת השישים שנה החל מתר"ס (1900) המציאו את המכונית, האווירון, רדיו ועוד, בעוד שתקופת השישים שנה שלאחריהם החל מתש"כ (1960) כבר ראינו את ההמצאות בנוגע לחלל, קרני

לייזר וטכנולוגיית מיקרו שבב (ז'וק) שהצעיד את העולם לקראת התקדמות משמעותית בהתפשטות המחשבים וכדומה (ראה גם אבניה ברזל עמ' נד, סי' כ')
3) עלים לתרופה רעט
4) עלים לתרופה רעט, רפג מרת חנה צירל ילדה כשמוהרנ"ת היה בקרמנטשוק במכתב הנ"ל של מוהרנ"ת לר' יצחק בענין התרנגול, הוא כותב שנודע לו זה עתה על נכדו החדש בליקוטי הלכות, פריקה וטעינה ד' כג-כט, נמצא מאמר על גדולת הורדת נשמות לעולם

הערות לפרק מג

0
המקורות העיקריים לפרק זה הם עלים לתרופה ש"ח-שכ"א, ואבניה ברזל עמ' נד-נח
1) עלים לתרופה במכתב להרב מסאוראן שיח שרפי קודש א' תשפט הוכחה לכך ע"י הידיעה על ליקוטי מוהר"ן וליקוטי התפילות בבראד כשמוהרנ"ת ביקר שם בשנת ת"ר
2) אחת התורות שאמר מוהרנ"ת בבראד היתה התורה הידועה 'אזמרה לאלקי בעודי' ליקו"מ רפ"ב (שיח שרפי קודש א' תקכז) אולם לא ידוע אם זה היה בשבת הזאת או כשעבר בפעם השניה דרך בראד
3) בעלים לתרופה שיג, מכתב מיום ג' פרשת בלק הוא כתב עוד מכתב מלמברג לר' יצחק ביום ג' פרשת דברים, וחזר לבראד למחרת (שם ר"צ)
4) במקור לא מוזכר את שמו של האיש הזה (ראה עלים לתרופה שיד) מוהרנ"ת החזיק קשר איתו דרך ר' חיים כהן (עלים לתרופה קלו, ראה לעיל פרק לג) מוהרנ"ת הזכיר באחד המכתבים שר' חיים הלך ללוות כסף עבור דמי קדימה, הוא היה המקשר ביניהם (עלים לתרופה שיד) ראה גם נוה צדיקים עמ' קט
5) לכאורה נראה שאחרי תקופה כה ארוכה בה מוהרנ"ת נמנע מלהדפיס את ספרי רבינו, היה ראוי להתחיל ע"י הדפסת ליקוטי מוהר"ן יתכן מאד כי אכן הדפיס את הליקוטי מוהר"ן בלמברג בזמן הזה, והסיבה וע דבר כה רבות בענין הדפסת ליקוטי עצות היא, שזה היה ספר חדש שעדיין לא יצא לאור ועי' בספר "נוה צדיקים" עמוד מא סעיף ג' אך אין ראייתו ברורה כי יתכן שובר על הדפסה הראשונה של שנת תקס"ח
6) מאמר זה נמצא בליקוטי הלכות, פקדון ה': טז-כה החידושים שמוהרנ"ת מחדש בסוף ההלכה (ה' לט-מב) נמצאים בעלים לתרופה שכב, שנכתב חודשיים לאחר מכן, בערב סוכות כאמור בנספח, מוהרנ"ת תמיד קישר את ההלכות לרעיונות שהשפיעו עליו בזמן הכתיבה נושאי הלכה זו מתייחסים באופן ברור לנסיונותיו לעבור את הגבול בין הינות השונות, ועם הקשיים הנלווים בענין דרכון ומסמכים לפי דרישת השלטון, ולהדפסת

הספרים בעזרת המכונות המשוכללות ביותר (שהיו נמצאים בכרך גדול כמו למברג) מוהרנ"ת גם מזכיר את הפסוק מבבר לג: ב', הנקרא בקריאת התורה באחת השבתות שהיה בלמברג בהמשך ההלכה הוא משוחח על המצוקה של מחסור בממון, והסיבות וע יש אנשים עשירים בעוד שאחרים עניים וגם על גדולת נתינת צדקה

7) הסיפור עם בית הכנסת של ר' העניך הוא: ר' העניך היה גר בפונדק שחכר מאציל פולני לאחר שהתאלמן האציל, הוא התחתן שוב, ואשתו השניה גירשה את בן האציל מהבית ר' העניך הכניס את הילד לביתו ונתן לו עבודה, אוכל ומקום לגור פעם אחת התאכסן צדיק גדול בבית ר' העניך הוא שם לב להתנהגותו האצילית של הילד, ואמר לר' העניך להשגיח עליו לאחר מות אביו של הנער, נערך כינוס אצילים על-מנת לבחור במלך פולין שלח אותו ר' העניך לורשא לאותו כינוס, והנער הלזה נבחר למלך פולין המלך החדש רצה להכיר טובה לר' העניך והזמין אותו אליו, ושאל אותו לרצונו יש אומרים שבית הכנסת של ר' העניך לא היה בבראד אלא בזולקובי, שם ביקר מוהרנ"ת במהלך נסיעתו, (ראה עלים לתרופה שיד) היעב"ץ, רבי יעקב עין, כותב שר' העניך וגיסו ר' נתן, הזמינו אותו לכהן כרב בית הכנסת שלהם (מגילת ספר וורשא, 1897)

8) ר' העניך חי בסביבות שנות ת"צ בנו נקרא ר' נפתלי הירץ והיה לו גיס בשם ר' נתן (קריה נשגבה, ע"י ר' שלמה בובר) נוהגים לקרוא לצאצאיהם ע"ש אבות אבותיהם, ושמות אלו הגיעו במשך הדורות לר' נתן ולאביו ר' נפתלי הרץ

9) ענין "בעל השדה" מובא בתורה ס"ה בליקוטי מוהר"ן וזה מרמז על הצדיק שהוא בעל השדה המתקן את הנשמות הגדלות בשדה, עיי"ש רבינו אמר תורה זו לאחר פטירת בנו, ר' שלמה אפרים (ראה לעיל פרק יב)

10) רבינו מסר את התורה נ"ב בליקוטי מוהר"ן למוהרנ"ת בקיץ תקס"ג ראה לעיל פרק ט' התורות האחרות שאמר אז מוהרנ"ת בבראד, היו תורה כ"ט בליקוטי מוהר"ן, ותורה ס"א בליקוטי מוהר"ן תנינא (עלים לתרופה שיז)

11) כששמע מוהרנ"ת לראשונה מרבינו על עצת ההתבודדות, הוא קיים זאת מיד הלכה למעשה, ע"י שיצא לשדות אחרי חצות הלילה (ראה לעיל פרק ו') ניתן לשער כי בשעה שמוהרנ"ת קנה את ביתו בברסלב בשנת תקע"ג (80) ועשה לעצמו חדר פרטי בפינת המטבח ע"י מחיצה, הוא התחיל להתבודד בביתו, וכנראה הוא מצטער כאן על כך שלא יצא לשדות לקיים את עצת רבינו בפשיטות

12) מכתב זה נכתב בכ"ה אב ר' נחמן, בנו של מוהרנ"ת, היה לבר מצוה בה' אלול, עשרה ימים לאחר מכן ישנם הרבה מנהגים בקשר לזמן הנחת התפילין בפעם הראשונה

יש כאלה המתחילים להניח תפילין חודש או יותר לפני הבר מצוה, אחרים מתחילים כמה ימים לפני יום הבר מצוה, ואחרים ביום הבר מצוה ממש מקובל שרבינו המליץ על המנהג הזה האחרון (ראה שיח שרפי קודש א' ל') אבל המכתב של מוהרנ"ת מראה לא כן

ובכן, מוהרנ"ת כותב במכתב: "היום אתה צריך להתחיל להניח תפילין" הוא כותב זאת עשרה ימים קודם התאריך שנחמן נהיה בר מצוה אולם, אין זו הוכחה מכרעת לתאריך הויק בו התחיל ר' נחמן להניח תפילין למכתבו של מוהרנ"ת היה לוקח כמה ימים עד שיגיע הוא גם כתב שר' יצחק ידאג לספק לו את ה"בתים" של התפילין, וגם זה היה יכול לקחת כמה ימים יצויין גם, כי מוהרנ"ת לא היה נוכח בבר מצוה של בנו זה

הערות לפרק מד

המקור העיקרי לפרק זה הוא עלים לתרופה שכב-שנח

1) היא היתה נשואה לר' אברהם לייב ב"ר פרץ (גידולי הנחל עמ' ט' סי' כו) הנראה כי משפחתו של ר' אברהם לייב היתה מאיזור טשהערין (ראה עלים לתרופה תנג)

2) ראה לעיל פרק יט

3) ראוי לציין מה שמובא בכוכבי אור-שיחות וסיפורים סעיף מח, שפעם הלך ר' נחמן טולטשינר ביחד עם מוהרנ"ת על שמחת בן זכר בליל שבת, ביקש מוהרנ"ת מאיזה חזן לנגן לכבוד שמחת שבת וזה החזן היה מצד המתנגדים, וכדי להכעיס למוהרנ"ת ז"ל לא רצה בשום אופן לנגן וענה ואמר מוהרנ"ת לר' נחמן טולטשינר נגן אתה (זינג דיא) והתחיל ר' נחמן לנגן ולשורר את השירה בנעימה נפלאה לכל אוזן השומע ומוהרנ"ת ז"ל אמר לו אח"כ לא ידעתי כלל, הלא יש ביכלתך לנגן והחזן הנ"ל נתבייש אח"כ לפני כל העוים שם והרב ז"ל מטשהרין אמר פ"א ששמע מאנשים הבקיאים באבי מימי בחרותו, שבאמת לא היה לו כלל בתחילת ימיו קול נגינה נפלאה כזה ומאז התחיל לנגן לפני מוהרנ"ת ז"ל בסעודות שב"ק וכדומה; ניתן להשיג קלטת עם המנגינות של 'אסדר לסעודתא' יחד עם זמירות אחרות של סעודת שבת בבוקר, בשם 'אסדר לסעודתא'

4) נהוג לערוך מסיבה כשילד מתחיל ללמוד חומש, בדרך כלל בגיל חמש ילדים היו לוים את הא-ב בגיל 3, אח"כ היו מתקדמים לקרוא את הסידור כך שעד גיל חמש היו מוכנים ללמוד חומש נהוג להתחיל מספר ויקרא שם ובר על הקרבנות ועל עניני טהרה, כמו שאמרו חז"ל (ויקרא רבא ז' ג') "יבואו טהורים ויתעסקו בטהורין" ויקרא מתחיל

ב'אלף' זעירא, מרומז בזה לל את הקטנים כל זה מוסבר בתורה רפ"ב בליקוטי מוהר"ן, "אזמרה"

5) עלים לתרופה שעט-שפ, ושפב אין רמז למי היה שייך אותו ילד ברם, אנו רואים כמה השתוקק מוהרנ"ת לצרף את ר' יצחק לשמחתו, וביקש ממנו לעשו"ת מאמץ מיוחד להגיע לפדיון הבן, שמתוך זה נראה שהיתה זו שמחה משפחתית לא יתכן שהילד היה של ר' שכנא או של ר' יצחק או של חנה צירל, מכיון שזה לא היה להם הבן הראשון בתו של ר' שכנא שהתחתנה בשנה שעברה, עשתה פדיון הבן בחורף של השנה שאחרי כן בני המשפחה הנשואים היחידים בלי ילדים היו ר' דוד צבי ור' שמעלקע בנו חורגו של מוהרנ"ת אנו מוצאים שבחורף תר"ד התאבל ר' דוד צבי על אבדן בנו בעלים לתרופה תנב, מתייחס מוהרנ"ת לילד כפי שמתייחסים לפעוט בן שנתיים בנוסף על כך, ר' דוד צבי היה גיבן וסבל לות סביר להניח כי מוהרנ"ת היה עושה כל מאמץ לשמח אותו ולפיכך השערתינו כי הילד הנולד בתר"ב, ושבברית ופדיון הבן שלו שמח מוהרנ"ת, היה בנו של ר' דוד צבי

הערות לפרק מה

המקורות העיקריים לפרק זה הם עלים לתרופה שנח-תלז ואבניה ברזל עמ' נו-נט

1) ר' דוד צבי היה נשוי לאחותו החורגת חנה, בתה של אשתו של מוהרנ"ת מרת דישל ולפיכך חמותו היתה אשתו של מוהרנ"ת דישל

2) הרב יעקב מאיר שכטר שליט"א יש לציין כי לימודו של מוהרנ"ת בש"ע לשם כתיבת ההלכות היה בנוסף לסדרו הרגיל בלימוד שולחן ערוך לפיכך אנו מוצאים שפעם כשכתב הלכות על יורה דעה, הוא גם ל חושן משפט, ופעם אחרת כשכתב על חושן מפשט, ל יורה דעה (ראה עלים לתרופה ריא, ורעא)

רבינו כותב שע"י לימוד הש"ע (הלכות פסוקות) הוא זוכה להפריש ולבטל הטוב מהרע (ליקו"מ סי' ח' ו' ע"ש) וכן מסוגל לימוד הפוסקים לתקן המחלוקת שבקדושה, ועי"ז נתבטל מחלוקת היצר הרע שבלבו, ואז יוכל לעבוד את השם בכל לבבו בשני יצרים ונפתחים לו שערי השכל (שם סי' ס"ב ב') ולכן הרבה רבינו להורות על חשיבות לימוד ש"ע כל יום

סדר הלימוד עליו המליץ רבינו לתלמידיו היה לסיים את כל הש"ע עם כל הפירושים העיקריים כל שנה, (בחמשה דפים ליום) בנוסף לכל הש"ס (שבעה דפים ליום), כל הרש, זהר וכתבי האר"י בנוסף על שעת התבודדות כל יום (ראה שיחות הר"ן עו) אודות

להתחייבויותיו הנרחבות, והמעמסות הכבדות שהיו מוטלות עליו יתכן ומוהרנ"ת לא היה מסוגל למלא את כל סדר הלימוד עליו המליץ רבינו, אבל עם הדגש שרבינו שם על לימוד שולחן ערוך (ראה שיחות הרן כט) סביר להניח שזה היה חלק עיקרי מסדרו של מוהרנ"ת, ושאכן סיים את כל השולחן ערוך לעיתים קרובות מאד, אם לא בכל שנה (שמעתי מרלוי"צ שר' נתן היה לו 15 סוגי שיעורים בשולחן ערוך במשך ימות השנה, כי הרי לא יום רגיל כערב שבת ושבת וערב יום טוב ויום הנסיעה וכו' וכו')

3) נוה צדיקים עמ' ק"י בעלים לתרופה קכ"ה אנו מוצאים שמוהרנ"ת עשה כמה העתקים מכתביו ושלחם לר' יצחק לא הכל הועתק אמנם, וזאת הסיבה וע כמה מכתבי מוהרנ"ת נאבדו, לאחר שהוחרמו ע"י המשטרה בשבת חנוכה תקצ"ה (1835)

4) שיחות וסיפורים עמ' קלו הברכה התקיימה וכל כמה שנסע ר' נחמן ונדד בדרכים, לא סבל מעייפות עד הסתלקותו, שנפטר בגיל 70 (הרב אליהו חיים רוזין) הוא נפטר בכ"ו ניסן תרמ"ד ר' נחמן מטולטשין שמע הרבה מההלכות שבליקוטי הלכות ישירות ממוהרנ"ת לאחר פטירת מוהרנ"ת, ר' נחמן שהיה תלמידו הקרוב ביותר והכיר היטב את החומר, נטל על עצמו להעתיק את שאר כתבי היד של מוהרנ"ת ולהכינם לדפוס היה עליו להעתיקם מחדש בגלל שמוהרנ"ת כתב במהירות רבה, ולעיתים קרובות היו האותיות מחוברות והפיסים לא הצליחו לפענח את כתבי היד ר' נחמן העתיק אותם משך שש שנים מבלי לבקש ע"כ תמורה כספית (שיחות וסיפורים עמ' קלה ראה נספח) (עיין סיפור נפלא מהדפסת ספרי לקוטי הלבות ע"י ר' נחמן טולטשינר במבוא לביאור הליקוטים)

ר' אברהם שטערנהארץ אמר על ר' נחמן מטולטשין: "הוא התמסר כל כולו למוהרנ"ת, הוא נזהר לומר כל דבר ששמע מפי מוהרנ"ת בדיוק כפי ששמע אותו" (ממכתבו של הרב גדליה קעניג זצ"ל) במובן זה ביטולו של ר' נחמן למוהרנ"ת היתה דומה לזו של מוהרנ"ת לרבינו

5) עלים לתרופה ת"ד מוהרנ"ת כותב: "רוב שיחתנו היה מענין פדיון הבן, שהוא מחובר אצלנו עם התורה 'כי מרחמם ינהגם'" (ליקוטי מוהר"ן תנינא ז') שבר מחנוכה לפי הניסוח של מוהרנ"ת נראה שהשיחה נכתבה מוקדם יותר שיחה כזו נמצאת בליקוטי הלכות פדיון בכור ה', שנכתבה ככל הנראה בתחילת הקיץ של תקצ"ז, לפי השיטה המתוארת בנספח

6) ההלכות שנכתבו בסמוך, אליהן התכוון מוהרנ"ת, הם כנראה אלה המופיעים ' עד ז' על רוב הנושאים בליקוטי הלכות

7) ההלכה הזאת בעלת מאה ושבע סעיפים היא הארוכה ביותר בכל ליקוטי הלכות נושאיה העיקריים הם נטילת ידים לפני הסעודה, האכילה בעצמה, והברכות, בנוסף לפירוש על עוד כמה מצוות ומנהגים נראה שמוהרנ"ת התחיל לכתוב את ההלכה הזאת לפני פסח תר"ג, והמשיך לעבוד עליה עד אחרי סוכות תר"ד, וכפי שצויין שם באות פ"ח, התחלתו ה' דסליחות כ"ו אלול תר"ג, פ"ק אומאן המושג של הצדיק 'הרועה אמיתי' שזורק הרמזים לפי המקום והזמן, גם נרמז בסיפור של הז' בעטלער'ס-יום הרביעי (סיפורי מעשיות)

8) עלים לתרופה תלד

הערות לפרק מו

המקור העיקרי לפרק זה הוא עלים לתרופה תלז-תעא

1) השיחה נמצאת בליקוטי הלכות, הודאה ו', ומבוססת על ליקוטי מוהר"ן כד ראה גם עלים לתרופה תמא, תמג, ותמח

2) ראה עלים לתרופה תמז נראה שר' נפתלי לעולם לא נסע לארץ ישראל גם לא לביקור (ראה שיח שרפי קודש ג' רב)

3) ברור שהמושג שרק הגג יכול להחרב אך לא היסודות, קשור לנזק שנעשה לגג הקלויז (מובן שכוונתו לבית המקדש עצמו, ואפשר רק לרמז בזה ענין בית המקדש המעט, שחז"ל אמרו שהם בתי כנסיות ובתי רשות)

4) מכיון שאשת ר' דוד צבי, חנה, היתה בתה של אשתו השניה של מוהרנ"ת, דישל, לכן גם ר' דוד צבי וגם דישל התאבלו כשהיא נפטרה לדישל היה גם בן, ר' שמעלקע, שגדל בבית מוהרנ"ת וגם הוא התאבל זה מסביר את מה שכתב מוהרנ"ת "זוגתי דישל ובני [ר' שמעלקע] ובפרט בני דוד צבי עתה אבלים" בנוסף על כך, כולם, כמשפחה התאבלו על אבדן חנה לא כתוב אם ר' דוד צבי התחתן שנית, וכנראה שלא, הוא נפטר כעשר שנים לאחר מכן, בסביבות תרט"ו

5) מוהרנ"ת לא הצליח לגמרי בכך, מכיון שבסוף אדל לא עברה לארץ ישראל היא נפטרה בברסלב בתרי"ד (גידולי הנחל עמ' י' סי' כח)

6) עלים לתרופה תנג מכתב זה נכתב לר' אברהם בער, ובסופו הוסיף מוהרנ"ת כמה שורות לעוד כמה חסידי ברסלב מאיזור טשהערין, באמרו שירוו נחת מספר התורה לכן מסתבר שהרבה מקהילת טשהערין תרמו לכתיבת ספר התורה

7) עלים לתרופה תנז מוזר שלא מוזכר שום תיקונים לקלויז במכתבים רבים של אותה תקופה, וכאן אנו רואים שרק עכשיו אחרי ארבעה חדשים השיג מוהרנ"ת רשיון לעשו"ת את התיקונים הנדרשים

הרה"ח ר' לוי יצחק בנדר זצ"ל, בתארו את מזג האויר באומאן, שגר שם לפני שעבר לא"י, היה אומר: "שלג וקרח בחורף וגשם כל הקיץ!" אם מוהרנ"ת דאג שמא גשמי הקיץ יקלקלו את העצים, ברור שהשלג והקרח בחורף יגרמו נזק דומה אם לא יותר קשה בנוסף לכך, ר' נפתלי חי בלי קורת גג, פשוטו כמשמעו נראה שתנאי החורף הקשים מאד, גרמו לכך שהיה בלתי אפשרי לגשת לחשוב על שום פעולות תיקון לגג יתכן מאד שהשתמשו ביריעות בכדי למנוע חדירת שלג, עד סוף החורף, ולא השתמשו בקלויז עד שעשו את התיקונים לאחר שמזג האויר השתפר אחרי פסח

8) לאמיתו של דבר, לא ר' שכנא ולא ר' יצחק הגיעו לחתונת אחיהם בימים ההם, הנסיעות ארכו זמן רב מאד מוהרנ"ת לא היה מרוצה, אבל לא היה באפשרותו לעשו"ת כלום בנידון (ראה עלים לתרופה תסב)

9) מנגינת אשת חיל נמצאת בקלטת 'אזמר בשבחין' המופקת ע"י 'נחלת צבי' המילים המקוריות של רבינו נמצאות בליקוטי מוהר"ן סו ג' אגב יש לציין, מוהרנ"ת הדפיס דרשה שאמר על חתונת בנו בסוף ההלכה שכתב בימים ההם בהלכות תפילה הלכה ז'

בסופו-סעיפים צג-צו הערות לפרק מ"ז

המקור העיקרי לפרק זה הוא עלים לתרופה תעב-תעח

1) שיחות וסיפורים עמ' ע' ושיח שרפי קודש א' תרח הקיבוץ בר"ה המשיך לגדול כל שנה, בפרט עם התפשטות חסידות ברסלב לפולין לאחר המהפכה הבולשבית ב-1917 נסגר הגבול בין רוסיה ופולין, וכתוצאה מכך הוחלש מעט הקבוץ מכה נוספת באה כתוצאה מהרצח הנורא של יהודי אוקראינה ב-1918-1922 ע"י הקוזקים ימ"ש בזמן המהפכה הבולשבית, שגרמה לכך שהרבה פחדו לנסוע (הרב צבי אריה רוזנפלד הוא היה אחד מעמודי התווך של חסידות ברסלב באמריקה בשלביה הראשונים נקרא על שם דודו, חסיד ברסלב שנרצח בקרמנטשוק באותם פוגרומים) אפי' מו"ה ר' אברהם שטערנהארץ ז"ל חזן דקלויז בר"ה, נמנע לנסוע במשך שנתיים לר"ה בגלל הפחדים הנוראים מספר החסידים שבאו לאומאן לראש השנה נשאר די יציב ל-15 השנים הבאות עד טיהורי סטאלין ב-1936 כעבור ארבעת השנים הבאות, רוב החסידים נתפסו ונכלאו, ואח"כ הוגלו לסיביר אחדים מהם נסתלקו בבית הכלא, רק בודדים חזרו משם חיים רובם מאלה שנמלטו מסטאלין, נרצחו לאחר פלישת הנאצים לאוקראינה ב-1941

אחרי מלחמת עולם השניה, חסידי ברסלב הבודדים שנשארו בחיים ברוסיה חידשו את הקיבוץ באומאן בר"ה שהתנהל בחשאי עד תחילת שנות ה-1970 כשנתאפשר להם להגר לארץ ישראל בשביל קהילות ברסלב בארה"ב וישראל הוציא מסך הברזל רעיון של קיבוץ מכלל אפשרות עד ר"ה תשמ"ט (1988), כשרשויות רוסיה פתחו את העיר אומאן לר"ה לקבוצה של כ- 250 חסידים מאז מספר המשתתפים גדל לכמה אלפים חסידים ומעריצים ואוהדים, שהולך וגדל בס"ד י שנה בשנה לר"ה תשנ"ה-1994 היו יותר מ-4500 איש! כנהוג נשמעים תורות ושיחות בעת הקיבוץ על ידי גדולי משפיעי אנ"ש שליט"א במגוון של שפות: אידיש, לשה"ק, אנגלית, צרפתית וכו' בכדי לספק את דרישו"ת הבאים מכל קצוי תבל

2) התיאור שבמחזור על עבודת הכהן הגדול ביום כיפור, מבוסס על המשנה במסכת יומא (נג ב') הוא נכנס למקום שנכנס וכו' מתייחס לכניסתו לקדש הקדשים כשהזכיר את הבגדים הלבנים של הכה"ג, רמז מוהרנ"ת לתכריכין שבהן המת נקבר מוהרנ"ת מקשר רעיון זה לשיחתו בהלכות ראש חודש (ז' ט'י' וכז-כח) שם הוא מבאר שהכניסה לקדש הקדשים, מקום הארון (סמל לתורה), מרמזת ליכולת להאיר את העולם עם כתבי הצדיקים האמיתיים

3) ראה ליקוטי הלכות ראש חדש ז': מח-מט ונ"ה, שם מאריך מוהרנ"ת על חלומות יוסף וכוחו לפרש חלומות של אחרים (בראשית מ' מא)

4) הרב אליהו חיים רוזין גירסה שונה במקצת של החלום ופירושו, נמצאת בשיח שרפי קודש ג' קסז

5) ימי התלאות עמ' קלג לא ידוע מתי בדיוק חלם מוהרנ"ת חלום זה אולם, מכיון שהתלונן מרה על היסורים שעברו עליו, יתכן מאד שזה היה במשך ימי התלאות, בפרט מכיון שהמקור הוא קונטרס "ימי התלאות", המתייחס בעיקר לתקופה זו של חייו אנו מיקמנו את החלום פה, בתקוה שכבר ניתנה לקורא הזדמנות מספקת לראות איך חיבר מוהרנ"ת את ספרו ליקוטי הלכות, ויוכל עתה להעריך את משמעות החלום

הערות לפרק מח

המקור העיקרי לפרק זה הוא עלים לתרופה עמ' תתלט-תתמג, שם נמצא תוכן מכתב מהחסידים בברסלב לחסידים בטשהערין כשהם מודיעים על פטירת מוהרנ"ת ומתארים את ימיו האחרונים

1) תיכף לאחר שהאדם נפטר נוהגים להשכיב אותו על הרצפה כשרגליו לכיוון הדלת, רמז שהנה מוליכים אותו החוצה
2) מוהרנ"ת הכליל זאת להלן בהלכה
3) "אידרא" בארמית 'מעגל' 'גורן' או 'מערה' האידרא היה המקום שם גילה רבי שמעון בר יוחאי כמה מהסודות העמוקים ביותר של הקבלה הנמצאים בזהר ג': קכז ב' עד קמה א'
4) ליקוטי הלכות, הלכות ראש חודש, הלכה ז', אות נ'
5) 'דומה' מוזכר בתהילים קטו יז הוא המלאך הממונה על קבלת הנשמה בקבר ונתינת העונשים לאחר המות (זהר ג' רפז-ב'
6) כעין זה אנו מוצאים בגמרא: "הא דרבא כי הוה חליש, יומא קמא לא מגלי, מכאן ואילך אמר ליה לשמעיה, פוק אכריז: רבא חלש, מאן דרחים לי לבעי עלי רחמי ומאן דסני לי לחדי לי" (כשחלה רבא, אזי ביום הראשון לחליו לא היה מפרסם הדבר, מכאן ואילך אמר לשמשו, צא והכריז: רבא חלה, ומי שאוהב אותי יבקש עלי רחמים, ואילו שונאי ישמח) (ראה ברכות נה-ב')
7) לשני הסיפורים הללו נושאים דומים, אולם כל אחד בנוי בצורה אחרת לחלוטין במעשה "מאבידת בת מלך", הבת מלך נאבדת והמשנה למלך יוצא לחפש אותה חיפושיו נמשכים שנים רבות, עד שלבסוף הוא מוצא אותה על הר של זהב ומבצר של מרגליות ב"מעשה ממלך וקיסר" בן המלך ובת הקיסר מאורסים אולם לפני שהם יכולים להתחתן, נאבדת בת הקיסר על המעשה הזאת כותב הרב מטשעהרין ב"רמזי המעשיות": "סוד המעשה לא נמצא עליה עדיין שום פשר דבר"
8) רבי אברהם שטערנהארץ; הרב נחמן בורשטין; ראה שיח שרפי קודש א' תרנט
9) בהערה על שאלתו הפתאומית של מוהרנ"ת ותשובתו המיידית, כותב הרב נחמן מטשהערין תלמידו של מוהרנ"ת:
"ובזה תבין קצת דבריו הקדושים שאמר ביום הסתלקותו הק' שהיה ביום ו' עש"ק, י' טבת שנת תר"ה וקודם אור הבוקר עו לפניו קצת מאנ"ש, ושאל אותם מה היו שלשת הצרות שאירעו לישראל בחדש טבת, והתחיל בעצמו לחשוב אותם, היינו מה שסמך מלך בבל על ירושלים, ומה שמת עזרא הסופר ומה שנכתבה התורה יוונית"
"כל ג' הצרות הם מבחינת אחת, כי עזרא הסופר היה כותב ספרים הקדושים היינו ספרי התורה הק', והיה ממשיך הארה גדולה בכתב לישראל וכשמת ונסתלק אזי נחלש כתב ידינו וניתן תוקף לכתבים שלהם עד שגם התורה הק' נכתבה בכתב יוונית ועי"ז

נתגרשין ישראל מארצם כנ"ל, שע"י פגם אמונת חכמים אין שלימות לתורה כביכול, ואין יכולין להמשיך ההמתקה מבחינת קודש הקדשים, ועי"ז נחלש כתב ידינו וניתן תוקף לכתבים שלהם וגוזרין גירוש על ישראל שזה בחינת הג' צרות הנ"ל כי יש גם עכשיו אנשים צדיקים שעוסקים בזה לכתוב ספרים ק' הבנויים על יסוד תורתינו הק' ועל יסוד אמונת חכמים בשלימות, וע"י ספרים אלו נשלמת התורה בשלימות גדול עד שמקבלת מחכמה עילאה בחינת אבן שתיה קודש קדשים ומשפעת לכל החכמות וכשנסתלקין ח"ו אלו הצדיקים, אזי מתחילין להתגבר ולהתפשט החיבורים של החכמות חיצוניות אשר נתחברו ע"י הקלי עולם אשר הם בהיפוך ממש מבחינת אמונת חכמים עד שרוצים להטות גם דעת תורתינו הק' אל שטות חכמתם הרעה והמוטעית שנקראת בלשון חז"ל חכמת יוון שזה בחינת מה שנכתבה התורה יונית

"ע"כ למען השם תראו להתחזק ולהתאמץ בזה בכל האפשר להדפיס את הספרים הק' הנ"ל, ולפרסמם בישראל למען יוכלו הכשרים לעמוד ולהתחזק באמונתם הק' בשלימות

10) במכתב אמנם נדפס "סיים הש"ך הגדול", אבל הוא טעות דמוכח וכוונתו על שולחן ערוך הגדול

11) עיין בביאור הליקוטים (סי' קנ"ה) בשם מוהרנ"ת, שהאר"י הק' כותב שהצדיקים בהסתלקותם נכללים בקדושת ארץ ישראל ובית המקדש, עיי"ש, ויתכן שעל כן אמר הרחמן וכו'

12) י"ל שלכן סיבב הקב"ה שאמנם יאכל-בכדי שיברך ברכת המזון ועל ידי כך נתאפשר לו לסיים ב'הרחמן' את תפילתו זו שימשיך לנו קדושת ארץ ישראל, להראות בכך שמאז היותו באר"י עד הסתלקותו היה צרוף אחד של ארץ ישראל

) ראה ליקוטי הלכות, ראש חדש ז' בסופה

"תיכף אחר הסתלקותו התחילו להתפשט ולהתגבר הגזירות של לימוד נערי ישראל כתבם ולשונם בבית ספריהם שהם ה"שקאליס", וההכנסה ע"ז היה שהטילו מס על ישראל לשלם בעד הדלקת נר של שבת, שמזה דיבר גם כן ביום הנ"ל סמוך להסתלקותו, ורימז שנוגע ג"כ לענין מאמר זה הנ"ל, וכמבואר קצת בהלכות ראש חדש הלכה ז' גם הגזירה של שינוי המלבושים ועוד כהנה וכהנה והרוח סערה של האפיקורסות הולך וסוער בכלליות ובפרטיות מה שא"א לבאר כלל אך זאת נחמתנו בענינינו מאחר שרואין שנתקיימו ראש דבריו, בודאי בעז"ה יתקיימו כל דבריו הקדושים ז"ל, שהספרים הקדושים הבנויים ומיוסדים על יסוד אמונת חכמים בשלימות, בפרט הספרים הק'

הבנויים על יסוד התגלות הדעת וחידושי תורתו של רבינו הק', אור האורות, זצ"ל, המה יעו בעזרתינו סלה ולא יאשמו כל החוסים בו" (פרפראות לחכמה סא ח')

14) וכן אנו מתפללים בכל יום בתפילת י"ח בברכת 'על הצדיקים'-"ושים חלקנו עמהם"

15) ר' אברהם ב"ר נחמן כותב שהוא שמע מאביו ומשאר אנשים שעו בעת הסתלקותו שמוהרנ"ת חזר על תיבות אלו 'חנון המרבה לסלוח' פעמים רבות (כדלהלן) כמה רמזים נאמרו לביאור אמירת תיבות אלו ע"י מוהרנ"ת לפני פטירתו ראה בכוכבי אור (עמוד קכ"ב): "כאשר נראה ונודע לכל מביט ומסתכל בספריו הקדושים [של מוהרנ"ת] שאע"פ שמרבה לדבר מכל המידות טובות וישרות, אבל עיקר ורוב דבריו יסובבו על ענין התחזקות, לחזק ולאמץ כל הנחשלים והעייפים והיגעים אשר עמלק רודף אחריהם לבל יתייאשו עצמם מן הרחמים, כי הוא ית' 'חנון ורב לסלוח', וכאשר נשמע ונראה גם בעת יציאת נשמתו הק', שעד נשימה האחרונה כפל ושילש 'חנון המרבה לסלוח' פעמים אין מספר ועל כן חשבתי גם שמו הקדוש ז"ל, וראיתי כי הוא במספר 'חנון המרבה לסלוח' מכוון ממש (ע"כ מכוכבי אור) (500 = כשמו 'נתן') "מובן מכל זה כי נמצא בו מצד נשמתו גם כל הסליחה והכפרה" (ימי התלאות עמ' קלג) עוד יש להוסיף כי מרומז בהברכה הזאת חנון 'המרבה' לסלוח שלא נאמר חנון הסולח אלא 'המרבה' וזה מכוון מאד לדרכו של מוהרנ"ת שהשי"ת מרבה לסלוח גם לאלה שמונחים במקומות הנמוכים ביותר (הרב יעקב מאיר שכטר) ויש להוסיף כאן ברי מוהרנ"ת בליקוטי הלכות (תפילת המנחה ז') מה שדורש שם עה"פ "ואל אלקינו כי 'ירבה' לסלוח", עיי"ש שדורש ע"ז התחזקות נורא ונפלא עד א"ס מהלשון כי "ירבה" דייקא וזה שייך ביותר ללשון חנון "המרבה" והבן (הרב משה קרמר)

16) בקשר לסיפור זה והתבטאותו של מוהרנ"ת "אני ישר לרבינו"-היה אומר הרה"ח ר' לוי יצחק בנדר ז"ל: אם האדם נוהג כן בחיים חיותו "אני ישר לרבינו" כלומר ללא התחכמויות וכדו' אלא מתנהג ישר, בתמימות ובפשיטות כפי רצון רבינו, אזי הוא זוכה שגם אחר כך לאחר אריכות ימים ושנים יתקיים בו "ישר אל רבינו"-גלייך צום רבי'ן"

הערות לפרק מט

המקורות העיקריים לפרק זה הם: עלים לתרופה עמ' תתמג ואבניה ברזל עמ' צא-צג

1) שיח שרפי קודש א' תרלט ר' אהרן הקפיד מאד על ר' נתן ב"ר לייבל ראובן שלקח ממנו ידיד טוב ואמיתי

2) שיח שרפי קודש א' תרנח ר' אברהם ב"ר נחמן אמר שזה השבח הכי גדול ששייך לתת ליהודי דברים אלו שנאמרו בהלוויתו של מוהרנ"ת לא היו הספדים ממש אלא הערות עליו ע"י אנשים שהכירו אותו היטב 3) כעבור כשבעים שנה נקבר על ידו נכדו, ר' דוד צבי ב"ר שכנא

בשנת תרע"ג נפטר רב אחד בברסלב, אשר היה מתנגד לאנ"ש, ורצו תושבי העיר להטמינו במקום חשוב, על כן החליטו להטמינו ליד מוהרנ"ת במקום הפנוי הנ"ל כשהביאו את הנפטר לבית הקברות לטמנו ליד מוהרנ"ת, חרה הדבר לאחד מאנ"ש מתושבי העיר בשם ר' נפתלי, ונשכב בגופו בתוך הקבר שכרו עבור הרב ואמר להם: 'אם ברצונכם לקבור כאן את הרב, השכיבו אותו עלי'! ולא היו יכולים להתפשר עמו, כי היה תקיף בדעתו, ולא היתה ברירה לאנשי החברא קדישא, עד שכרו קבר במקום אחר וטמנו שם את הרב ומחמת שבאותו עת נפטר ר' דוד צבי, על כן טמנו אותו שם ליד סבו מוהרנ"ת (שיח שרפי קודש א' תרמ)

4) אבניה ברזל עמ' צא; שיח שרפי קודש א' תרנב

5) ראה פרק כג הערה 4 * * *

תיאורי האישים

המוזכרים בספר

על מנת לאפשר לקורא לעקוב אחרי האנשים הרבים המוזכרים בספר-נציין בקצרה את קורות חייהם של אלה שהשפיעו במיוחד על חייו של מוהרנ"ת, וקשורים לתולדות ימי חייו (או שנכתבו עליהם בכל מיני אופנים) השמות רשומים לפי סדר הא-ב, למעט הבעש"ט, מייסדה ומחוללה של דרך החסידות-המוזכר בראש

רבי ישראל בעל-שם-טוב תנ"ח-תק"כ (1698-1760) נולד באוקופ, פודוליה בשנת נח"ת התיתם בגיל צעיר נשא לאשה את מרת חנה, בתו של רבי אפרים, אחותו של רבי גרשון קיטובער מבראד על-מנת להסתיר את קדושתו, העמיד הבעש"ט בצעירותו פנים כעם-הארץ ושימש כעוזר למל שנים רבות הוא התקדש והטהר כשהוא מתבודד עם עצמו והגיע לריגות רמות ונשגבות גבוה מעל גבוה תלמידו רבי מנחם מנדל מוויטבסק התבטא עליו "לפניו לא היה כמוהו, ואחריו לעפר מי יקום"! בגיל 36 הוא התגלה, וחסידים רבים נמשכו אליו, ביניהם כמה מגדולי גאוני הדור ההוא עמם החל להפיץ את תורת החסידות, שהצילה את העם היהודי מחדלון רוחני היא נמשכת בגאון עד

היום הזה הבעש"ט הוריד לעולם תורה גבוהה והשגות אלוקות נעלות, ומלבד זאת הורה והדריך גם את פשוטי העם, עודדם וחיזקם והודיעם שגם הם בנים יקרים לה' ואף להם חלק ונחלה בתורה הקדושה הנגלית והנסתרת גם יחד בתחילה יסד הבעש"ט את תנועתו בטלוסט, אך לבסוף עקר למז'בוז', שם נסתלק בחג השבועות תק"כ, ושם מנוחתו כבוד עם פתיחת גבולות אוקראינה הפך שוב ציונו הקדוש לתל תלפיות לאלפים מישראל הפוקדים אותו לישועה ורחמים רבי אברהם בער ב"ר יוסקה (נפטר בשנות התר"מ-1880) היה בנו של מרת אדל בת רבינו ר' אברהם בער נשא את מרים רייצה, בתו של משה חינקע'ס (ר' לקמן), אך התגרש ממנה בתחילת שנות הסבל של מוהרנ"ת ואנשיו מאוחר יותר הוא נשא את בתו של רבי בער מטשערין אחד מהחסידים הראשונים של רבינו ר' בער החותן היה עשיר, ור' אברהם בער נכנס לעסק המשפחתי והצליח עוד יותר [קהילת חסידי ברסלב במשולש טשערין-קרימנטשוק-וודיבקא היתה מאד עשירה ומבוססת היטב, ותמכה רבות במפעליו הקדושים של מוהרנ"ת] ר' אברהם בער היה ידוע בצדקותו ובמעשי החסד רבי אברהם דב (בער) אוירבך מחמלניק (נפטר ב' אייר תקע"א 1811) הוא היה אחד האדמו"רים אותם ביקר ר' נתן לפני שהתקרב לרבינו(ר' לקמן) נשא את אדל, בתו של רבינו רבי אברהם חזן תר"ט-תרע"ז (1849-1917)-בנו של ר' נחמן מטולטשין, מכונה "ר' אברהם ב"ר נחמן" תחילת עבודתו המיוחדת לבוראו כבר התחילה אצלו בעודו נער הוא הראה אז עקשנות ועזות דקדושה למעלה מגדר הרגיל בעבודת ה' קיבל על עצמו עבודות קשו"ת ושבר את גופו לפני קונו בין הנהגותיו היה תדיר יוצא מביתו מיד במוצש"ק, והיה נעלם בתוך עובי היער לשבוע שלם, כאשר כצידה לנפשו לא נטל כי אם שק לחם וחבילת ספרים שם הוא היה מתבודד ולו ועובד את יוצרו באין מפריע כן הוא נחשב לבעל מוח גדול ועמוק ביותר, מעט ניתן להבחין בכך ביצירתו "ביאור הליקוטים", ביאור על ספר ליקוטי מוהר"ן בעומק העיון שם הוא צולל לעומק התורות המופלאות, ומנתח אותם באופן נפלא ביותר התבטלותו לרבינו ותורתו העמוקה היא מיוחדת במינה הוא התבטא פעם: "הלואי שעשרת אלפים שנה לאחר תחיית המתים, אזכה להבין שיחה אחת של רבינו כפי שהוא הבין אותה בעצמו בזה העולם" שנה לאחר פטירת אביו, ר' נחמן מטולטשין (תרמ"ד 1884), התחיל ר' אברהם לרשום הרבה סיפורים ומסורות ברסלב שהוא קיבל ממנו אלה היו בסיס לספריו: "כוכבי אור" (5 חלקים), "שיחות וסיפורים" ועוד בסביבות תרנ"ד-תרנ"ח (1894-1900) עלה ר' אברהם לארץ ישראל והתישב בירושלים גם משם היה נוהג מידי שנה לנסוע לאומאן בר"ה הוא המשיך כך עד שבעקבות התפרצות מלחמת העולם הראשונה הוא נשאר

תקוע ברוסיה שם הוא נשאר עד פטירתו בחנוכה תרע"ז (1917) בין תלמידיו היו רבי אליהו חיים רוזין ורבי לוי יצחק בנדר: אלו שהיו אחראים בעיקר להתפתחות חסידות ברסלב בירושלים כיום הספר "אבני"ה ברזל", (אב"ן ר"ת אברהם בן נחמן) שר' שמואל הורביץ הוציא לאור, נכתב בעיקר ע"י שיתוף פעולה עם ר' אליהו חיים רוזין, ר' לוי יצחק בנדר ור' יוחנן גלנט בעוד שר' לוי יצחק בנדר הוא המקור והעיקר לספר "שיח שרפי קודש" רבי אברהם יהושע העשיל מאפטא תקט"ו-תקפ"ה (1755-1825) היה חסיד של רבי אלימלך מליז'נסק, והיה ידוע בכינוי "הרב מאפטא" ספרו "אוהב ישראל" ידוע כאחד מספרי היסוד בתורת החסידות אחרי שנת תקע"ה (1815) הוא הוכר כראש האדמו"רים באוקראינה רבינו הפליג מאד בשבחו רבי אברהם כ"ץ מקליסק (נפטר תק"ע 1810)(ר' לקמן), אולם לאחר שביקר אצל המגיד ממזריטש הפך לחסידו הנלהב הוא היה ידוע בתפילתו הנלהבת בשנת תקל"ז (1777), היה ליד ימינו של רבי מנחם מנדל מויטבסק לחדש את הישוב היהודי בארץ ישראל הם עלו במסירות נפש עם קהילה של שלוש מאות נפש, וקבעו את משכנם בערי הגליל, והקימו עדה חסידית מפוארת שנמשכה מאות בשנים, ושרידיה קיימים עד היום הזה עם פטירת רבי מנחם מנדל, מילא ר' אברהם מקומו בהנהגת הקהילה כשהיה רבינו בארץ ישראל בשנת תקנ"ט (1799) נפגש עמו, ואמר ששלימות ראה אצל ר' אברהם מקליסק אברהם פייס / חיים פייס אברהם פייס מתושבי העיר ברסלב היה בין מקבלי פני רבינו בעת בואו להשתקע בעיר ברסלב(ר' לקמן) ונפטר בשנת תקצ"א (1831) מבלי להשאיר צוואה הבעיות שנוצרו מחוסר הצוואה גרמו לעצת מוהרנ"ת למשה חינקע'ס לדאוג לכתיבת צוואה השתלשלות הדברים הגיעו לאלימות של שנות הסבל של מוהרנ"ת חיים, בנו של אברהם פייס הפך למתנגד עיקרי של מוהרנ"ת וניסה להזיק לו בהרבה הזדמנויות רבי אברהם שטערנהארץ תרכ"ב-תשט"ו (1862-1955) בנו של ר' נפתלי הרץ, נכדו של ר' שכנא ונינו של מוהרנ"ת אמו היתה דבורה, בתו של רבי נחמן מטשערין הוא נשא את יוטא בתיה, בתם של ר' יוסף יונה ואסתר שיינדל, ונכדתה של חנה צירל לפיכך ר' אברהם שטרנהרץ היה נינו של מוהרנ"ת מכמה מקומות הוא היה נשוי לנכדתו של מוהרנ"ת, וחותנו היה בנו של מוהרנ"ת בזכות יחוסו למוהרנ"ת מכיוונים שונים ובזכות היותו נכד של הרב מטשערין, היתה לר' אברהם גישה מקרוב לכל המסורות המשפחתיות והשיחות של מוהרנ"ת אלו היו בסיס לספרו "טובות זכרונות", אחד המקורות העיקריים לספרנו בהיותו תינוק רך, בן שלושה חדשים בלבד התייתם ר' אברהם מאמו, וגדל אצל סבו המפורסם השפעתו של הסבא היתה ניכרת ובעודו ילד נחשב למתמיד ושקדן עצום למעלה מגדר הרגיל

בגיל 16 הוא סיים את כל הש"ס הוא התחתן אז וכיהן כסופר בטשערין (ע"ש זה היה מכונה ר' אברהם סופר) בגיל 19 התקבל כרב בקרימנטשוק כשהיה בן 22, מינו אותו סבו הרב מטשערין ור' אברהם בער לבעל-תפילה בקיבוץ בר"ה באומאן ר' אברהם הגיע לארץ ישראל בשנת תרצ"ו (1936) והתישב בעיר העתיקה, שם הכירו בו כזקן חסידי ברסלב של הדור, ודעתו היתה הקובעת בכל הענינים הוא המשיך להיות בעל תפילה בר"ה גם בארץ ישראל ובשנת ת"ש (1940) ייסד את הקיבוץ במירון במלחמת תש"ח הוגלה מהעיר העתיקה והתיישב עם עוד הרבה חסידי ברסלב בשכונת קטמון בירושלים בין תלמידיו נמנים הרבה מנהיגי ברסלב מפורסמים, מהדור הקודם: ר' שמואל הורביץ תרס"ה-תשל"ג (1905-1973), ר' גדליה אהרן קעניג, תרפ"א-תש"מ (1921-1980), ר' צבי אריה ליפל תרס"ג-תש"מ (1903-1979), ר' צבי אריה רוזנפלד, תרפ"ב-תשל"ט (1922-1978), ור' שמואל שפירא, תרע"ג-תשמ"ט (19-1989) וכמו-כן מהדור הנוכחי שיבלטו"א: ר' משה בורשטין ובנו ר' נחמן, ר' מיכל דורפן ור' יעקב מאיר שכטר על ר' אברהם אמרו שהוא ליקוטי מוהר"ן "חי" ניכר היה שכל פעולה שלו היתה מבוססת על תורת רבינו כשהיה אומר תורה מליקוטי מוהר"ן, היה מתחיל בציטוט מהכתוב, ואחר כך היה מרחיב את הנושא למשך שעה, שעתיים ואף יותר לאחר מכן הוא היה ממשיך בפנים בדיוק במילה שעצר הפלא שכל הדרשה היתה אמורה בעל-פה מבלי שר' אברהם יסתכל ולו פעם אחת בספר! (מסופר שכבר בשנותיו הצעירות היה חוזר תורות ליקוטי מוהר"ן בעל פה לאחר תפילת שחרית הוא היה מסתגר בעלית הגג שם היה לו ליקוטי מוהר"ן בלי הפסקה עד שידע אותה תורה על-פה) ר' אברהם המשיך כך עד פטירתו בשיבה טובה בגיל 93 ומחצה רבי אהרן ב"ר משה גולדשטיין רבה של ברסלב תקל"ה-תר"ה (1775-1845) בעודו אברך צעיר, כבר היה פוסק הלכה מוכר, ואף כיהן כרב בחרסון עוד בחיי אביו שהיה רבה של חרסון רבינו הפליג בגודל קדושתו והתבטא עליו שהוא נכנס לחופתו עם "בגד נקי" (כלומר הוא היה קדוש וטהור)רבינו החשיבו עד כדי כך שאמר שהשתמש בזכות אבות בכדי להביאו לכהן כרב בברסלב הוא ורבי נפתלי (ר' לקמן) נבחרו להיות שני העדים לאותה הבטחה של רבינו על הגילוי הנפלא של ה"תיקון הכללי" שהבטיח שמי שיאמר זאת על ציונו הק' באומאן, ויתן פרוטה לצדקה, יעשה לו טובה בעולם העליון ויוציאו מן השאול תחתית(ר' לקמן) שמילא את מקום אביו כרב לאחר פטירתו(ר' לקמן) רבי אורי השרף מסטרליסק (נפטר תקפ"ו 1826) נולד כתוצאה מברכתו של המגיד ממזריטש רבי אורי ל עם הרבה אדמו"רים מפורסמים של דורו, ביניהם: רבי אלימלך מליז'נסק, רבי זוסיה מאניפולי, רבי פנחס

מקוריץ ורבי שלמה מקרלין רבי אורי וחסידיו היו מתפללים בהתלהבות עצומה כל יום לפני התפילה הוא היה נפרד ממשפחתו כי הוא פחד שמא מרוב התפשטות הגשמיות בתפילתו לא יראה אותם שוב מרכז פעילותו היה למברג, שם התגורר שנים רבות בדומה לרבינו, הוא עורר רבות על לימוד השלחן ערוך ולהתנהג על פיו אמרו עליו שחזר על חלקים מסויימים בשלחן ערוך אלף פעם! רבי אליהו הגאון מוילנא תפ"ב-תקנ"ח (1720-1797) מנהיגה של יהדות ליטא, ונודע בכל תפוצות ישראל כאביר הגאונים בתורה וגדול ביראה כונה ע"י בני דורו "הגאון החסיד מוילנא" כתוצאה מהתנגדותו החריפה לחסידות, זו לא התפשטה בליטא הגאון מוילנא חיבר הרבה ספרים בהלכה וקבלה מרת אסתר שיינדל בתו של רבי דוד צבי אורבך, ואשתו הראשונה של מוהרנ"ת נולדה בסביבות תקמ"א (1781) ונישאה למוהרנ"ת בקיץ תקנ"ג (1793) ילדיה היו ר' שכנא, ר' יצחק, חנה צירל ור' דוד צבי היא נפטרה באלול תקפ"ו (ספטמבר 1826) רבי אפרים ב"ר נפתלי וינברג תק"ס?-תרמ"ג (?1800-1883) בנו של רבי נפתלי (ר' לקמן) על אף שר' נפתלי בעצמו היה אחד מתלמידיו הקרובים של רבינו, ובעצמו היתה לו קבוצה של תלמידים ששמעו ממנו תורה, שלח את ר' אפרים ללמוד תורת רבינו ממוהרנ"ת ר' אפרים היה אחד מתלמידיו הקרובים של מוהרנ"ת ושהה בקרבתו זמן רב מאוחר יותר חיבר ר' אפרים שני ספרים שנכתבו בסגנון של חיבורי רבו מוהרנ"ת הראשון הוא "ליקוטי אבן" (ר"ת אפרים בן נפתלי), שבדומה ל"ליקוטי הלכות", מבאר את השלחן ערוך לאור תורות רבינו השני הוא "תפילות הבוקר", ספר תפילות המבוססות על תורות רבינו ומוהרנ"ת מחמת ענוותנותו הוציא ר' אפרים לאור את שני ספריו בעילום שם ר' אפרים עבר לגור בקרימנטשוק שם היה סוחר תכשיטים מצליח, אולם כל זה לא גרעו מעבודתו הגדולה את בוראו כמלוא נימה לעיתים קרובות מצאו אותו בדוכן שלו ביריד תכשיטים שהיה מתקיים בערים שונות כשהוא מתבודד ובוכה לפני קונו כשמוהרנ"ת היה מגיע לאיזור קרימנטשוק, היה מבקר אצלו ר' אפרים היה ידיד טוב של בנו של מוהרנ"ת ר' יצחק (ר' לקמן) ומוהרנ"ת החשיב מאד את שניהם רבי אריה לייב הסבא משפולי תפ"ה-תקע"ב (1725-1812)(ר' לקמן) והשריד האחרון של הדור הראשון של החסידות התפרסם במעשי החסד שלו הוא היה שמש בזלטיפולי, שם נודע כצדיק ובעל מופת בתחילה היה הסבא ידיד קרוב של רבינו אך לפתע הפך לשונאו לאחר שרבינו בא לגור בזלטיפולי בשנת תק"ס (1800) למרבה הפלא, דווקא בעטיה של התנגדותו הקשה של הסבא היא זו שהניעה את רבינו לחפש מקלט הרחק מערבה, בברסלב- שם התקרב אליו מוהרנ"ת, תלמידו המובהק, ובזכותו נמשכת החסידות לדורות עולם רבי

ברוך ב"ר שלמה מברהילוב חתנו של מוהרנ"ת (בעלה של חנה צירל), הוא היה ידוע כתלמיד חכם וגאון מופלא ברוך דיין (נפטר תקצ"ח 1838) אחד מראשי בעלי המחלוקת על מוהרנ"ת במשך שנות הסבל בימי נערותו ל עמו מוהרנ"ת, ובזכות זאת הצליח להיות דיין ובמקום להכיר טובה למוהרנ"ת- היה כאמור בין המציתים והמלהיבים את אש המחלוקת על מוהרנ"ת ואנשיו רבי ברוך ממז'בוז' תקי"ז-תק"ע (1757-1810) היה אחד משלושת צאצאי אדל, בתו של הבעש"ט אחיו היה ר' משה חיים אפרים מסדליקוב מחבר ספר "דגל מחנה אפרים" אחותם היתה פייגה, אמו של רבינו בתור דודו של רבינו הוא השפיע על החלטתו של רבינו להתישב בברסלב בשנת תקס"ב (1802)-הדבר שאפשר למוהרנ"ת להתקרב אליו (ראה פרק ד')זמן קצר לאחר מכן בשנת תקס"ג (1803) התחיל רבי ברוך להתנגד לרבינו רבי ברוך היה גר בעיקר במז'בוז' אולם היה לו גם חצר בטולטשין, סמוך לברסלב הוא טמון לצידו של הבעש"ט במז'בוז' רבי גדליה מליניץ (נפטר תקס"ד 1804) היה תלמידו המובהק של רבי יהודה לייב, המגיד מפולנאה רבי גדליה חזה מראש שהמופתים של הצדיקים בזמנו יסתיימו, וכתוצאה מכך דאג שירשמו אותם בספר "שבחי הבעש"ט", שנכתב ע"י השוחט מליניץ הוא תמך רבות ברבינו כנגד איבתו של הסבא משפולי, וכשנסתלק מן העולם קשר עליו רבינו הספד (עיין ליקו"מ ח"א סי' י"ד שיחות הר"ן קל"ב) רבי דב בער המגיד ממזריטש תס"ד-תקל"ב (1704-1772) הוא הנהיג את עולם החסידות לאחר הסתלקותו של הבעש"ט כמעט כל האדמו"רים בדורו של רבינו היו תלמידיו כשהמגיד בא לראשונה לבעש"ט, הוא כבר היה תלמיד חכם מופלג ובקי בחכמת הקבלה הוא סבל מאד ברגליו, וההליכה אצלו היתה בלתי אפשרית הבעש"ט אמר עליו שאילו היה המגיד יכול לטבול במקוה היה מביא את הגאולה כשספרו לרבינו שבכל מבט היה המגיד רואה את שבעת הרועים, ענה: "על המגיד אפשר להאמין הכל" רבי דוד צבי אורבך (נפטר תקס"ח 1808) חותנו של מוהרנ"ת כינו אותו "רבי דוד צבי הגדול" והיה מוכר כפוסק גדול בכל איזור פודוליה הוא נולד כתוצאה מברכתו של הבעש"ט גדולי הדור העידו על קדושתו העצומה עם כל זאת, הוא סלד מהמחלוקות שבין החסידויות השונות ולכן היה מתנגד חריף מוהרנ"ת הכיר את גדולתו אולם זה לא מנע ממנו מלהיות בעצמו חסיד! רבינו אמר פעם למוהרנ"ת: "חותנך הוא צדיק" רבי דוד צבי בן מוהרנ"ת (נולד תקע"ט 1819?) הוא היה גיבן וסבל קשו"ת במשך חייו נשא לאשה את אחותו החורגת חנה (ביתה של דישל) בקיץ תקצ"ה (1835) ר' דוד צבי חי חיי עוני ומחסור ומצוקה בנו יחידו נפטר בעודו רך בשנים ואשתו נפטרה כמה חדשים לאחר מכן בשנת תר"ד (1844) (ר' פרק מ"ו) ר' דוד צבי נפטר כעשר

שנים לאחר מכן בסביבות תרט"ו (1854-5) מרת דישל (או דישלה), אשתו של מוהרנ"ת בנישואים שניים הם התחתנו בחשון תקפ"ז (1826) ילדיה עם מוהרנ"ת היו ר' נחמן ור' יוסף יונה היו לה גם שני ילדים מנישואיה הקודמים: בת בשם חנה שהתחתנה עם בנו של מוהרנ"ת, ר' דוד צבי, ובן צעיר בשם ר' שמואל שמעלקא מרת הניה (כץ) אורבך חותנת מוהרנ"ת, אשתו של ר' דוד צבי הגדול מרת חיה לנע אמו של מוהרנ"ת בתו של ר' יצחק דנציג מרת חנה צירל בתו היחידה של מוהרנ"ת(ראה פרק כ"ה) היא התחתנה בסביבות תרצ"א (1831) עם ר' נחמן, בנו של ר' צבי אריה מברסלב אולם זיווגם לא עלה יפה והם התגרשו זמן קצר לאחר מכן היא נשאה שנית לר' ברוך מברהילוב היתה לה בת בשם אסתר שיינדל ועוד ילדים ששמם לא ידועים רבי יהודה אליעזר היה לחסיד ברסלב סמוך להסתלקותו של רבינו רבינו יעץ לו לדבר עם מוהרנ"ת ר' יהודה אליעזר נלוה למוהרנ"ת בנסיעתו לארץ ישראל מוהרנ"ת הפקיד בידו כמה מכתבי-ידו של רבינו (דבר לא רגיל אצל מוהרנ"ת) מוהרנ"ת אמר עליו: "הוא מיוחד בין חסידי ברסלב" רבי יודל אשיב תקי"ז-תקצ"ח (?1757-1838) מבוגר מרבינו בכ-15 שנה ר' יודל היה בקי בחכמת הנסתר עוד לפני שנתקרב לרבינו במקורו ר' יודל היה אשיב אולם הוא עקר לוודיבקא לאחר שהתקרב לרבינו, וכיהן שם זמן מה כרב רבינו הוריש לר' יודל את היכולת להמתיק דינים ע"י פדיון הוא היה מאד קרוב למוהרנ"ת והחרים את אויביו במשך שנות הסבל כשהגיעו מים עד נפש רבי יוסקה (יוסף) ב"ר אברהם דב (בער) אוירבך (נפטר בשנות ה-תק"פ) ר' יוסקה התחתן עם אדל בתו של רבינו אביו רבי אברהם דב מחמלניק היה חתנו של רבי יעקב יוסף מפולנאה מח"ס "תולדות יעקב יוסף" מגדולי תלמידי הבעש"ט והמגיד ממזריטש רבי אברהם דב בעצמו אף הוא מתלמידי המגיד היה אדמו"ר, גם אחד מאלה אצלם היה מוהרנ"ת טרם התקרב לרבינו ר' יוסקה התחתן בשנת תק"ס (1800) בגיל לערך, ונפטר בסוף שנות השלושים לחייו, לפני שנת תקפ"ז (1827) (ר' לעיל), ובת, שהתחתנה בשנת תקצ"ב (1832), ואלמנתו אדל רבי יוסף יונה בנו הקטן של מוהרנ"ת תקפ"ט-תרמ"ט (?1829-1889) הוא היה ידוע בתמימותו ובהתלהבותו בעבודתו מוהרנ"ת נפטר עוד טרם שהתחתן ר' יוסף יונה נשא את אסתר שיינדל, הבת של חנה צירל אחותו (בסביבות תר"ו 1846) בתם היתה יוטא בתיה שנשאה לרבי אברהם שטערנהארץ (ר' לעיל) רבי יחיאל מיכל מזלוטשוב ת"פ-תקמ"ו (1720-1786) אביו היה רבי יצחק רוביטש, חסיד קרוב לבעש"ט(ר' לקמן) הוא פעם אמר על עצמו: "מאז בית המקדש לא היה גוף טהור כשלי" רבי יעקב יצחק הורביץ החוזה מלובלין תק"ה-תקע"ה (1745-1815) בצעירותו ביקר אצל המגיד ממזריטש ששיבח את קדושתו

הרבה הוא ל חסידות עם רבי שמעלקא מניקלשבורג ורבי לוי יצחק מברדיטשוב, מאוחר יותר היה לתלמידו החשוב של רבי אלימלך מליז'נסק רוב אדמור"י פולין וגליציה נחשבו לתלמידיו רבי יצחק בנו השני של מוהרנ"ת, תקס"ח-תרל"א (1808-1871) הוא התחתן בגיל 15 עם אשה מהעיר צ'רקס אבל התגרש לאחר כשנתיים אחרי נישואיו השניים, הוא גר בטולטשין (כ-15 קילומטר מברסלב) אנשי הקהילה מאד החשיבו את ר' יצחק, והרשויות המקומיות הפקידו בידיו את המשרה האחראית של מנהל הדואר (שבימים ההם היה גם הבנק הממשלתי) עלים לתרופה, האוסף הגדול של אגרות הקודש של מוהרנ"ת, מלוקט בעיקר ממכתביו לר' יצחק מוהרנ"ת אמר: "לא היה לי פנאי לכתוב את כל המכתבים שכתבתי לבני! אולם הם נכתבו בכל זאת כתוצאה מרצונו העז של ר' יצחק לשמוע דברי התחזקות" ר' יצחק רצה להתישב בארץ ישראל, אבל מוהרנ"ת יעץ לו שלא יעשה כן עד שיגיע לגיל 60 ר' יצחק אכן עבר לשם בקיץ תקכ"ח (1868) ונפטר כמה שנים לאחר מכן בצפת הוא טמון ממש ליד מרן רבי יוסף קארו הב"י, בעל השלחן ערוך לר' יצחק נולדו שלושה ילדים: בת (נולדה בתקפ"ז-1827) ושני בנים: ר' דוד צבי ור' מיכל כמה מחסידי ברסלב מהדור הקודם עוד הספיקו להכיר את ר' מיכל-הם העידו על בקיאותו הרבה בגמרא, בשלחן ערוך ועוד רבי יצחק מאיר אלתר (רוטנברג) גאון גדול בנוסף לקדושתו הרבה מחבר ספר "חידושי הרי"ם", תקנ"ט-תרכ"ו (1799-1866) וידוע בשם זה רבי יצחק מאיר יסד את חסידות גור בפולין מוהרנ"ת פגש אותו בהיותו בלמברג רבי ישראל הופשטיין המגיד מקוזניץ, תצ"ז-תקע"ד (1737-18) רבי ישראל היה תלמידם של המגיד ממזריטש, ר' שמעלקא מניקלשבורג ורבי לוי יצחק מברדיטשוב רבי חיים מוולוז'ין, תלמידו המובהק של הגאון מוילנא, שיבח את חכמתו, אך אף-על-פי-כן המתנגדים חלקו עליו בכל תוקף ספרו עבודת ישראל התפרסם בקרב ישראל הוא סבל מחולשה כל חייו בסוף ימיו היה מרותק למיטתו 15 שנה, עם כל זאת היה מתפלל בכל כוחותיו רבי לוי יצחק מברדיטשוב ת"ק-תק"ע (1740-1809) הוא היה ידוע כ"סניגורם של ישראל" ידועים הרבה עובדות וסיפורים מופלאים על האהבה שרחש לכל יהודי ויהודי-יהיה מי שיהיה חיבר ספר "קדושת לוי" רבינו כינה אותו "פאר ישראל", וכשנסתלק הקדיש רבינו תורה מיוחדת בליקוטי מוהר"ן (ליקו"ת סי' ס"ז) הנקראת "הספד על סילוק הצדיק" מוהרנ"ת היה מאד אהוב על ר' לוי יצחק בזכות מידת האמת שלו מרוב חביבות היה מכנה אותו "נתעל'ה שלי" רבי ליפא החברותא של מוהרנ"ת טרם התקרב לרבינו כשמוהרנ"ת חזר לנמירוב לאחר נישואיו, התיידד עם ר' ליפא זה שבא ממשפחה חסידית והוא אשר שכנע את מוהרנ"ת ללכת בדרך החסידות בזכות ר'

ליפא, נסע מוהרנ"ת לגדולי האדמורי"ם עד שהתקרב לבסוף לרבינו מאיר תקס"ו-תקס"ח (1805-1808) בנו של מוהרנ"ת רבי מנחם מנדל מורגנשטרן מקאצק תקמ"ז-תרי"א (1787-1851) נודע בגאונותו ועמקותו, וכן בקדושתו היתירה מהאדמורי"ם החשובים בפולין מפורסמת דרכו החריפה בעבודת ה' חסרת הפשרות אמרותיו התמציתיות הינם שם דבר מוהרנ"ת ביקר אצלו כשנזדמנו שניהם ללמברג, והאדמו"ר מקאצק שבחו מאד רבי מרדכי טוורסקי מטשרנוביל תק"ל-תקצ"ז (1770-1837) אביו של רבי מרדכי, רבי נחום, פגש את רבינו בצעירותו ושיבח אותו מאד רבי מרדכי היה מגיד מישרים בברסלב בתקופה שרבינו ומוהרנ"ת גרו שם הוא היה מאד קרוב למוהרנ"ת ותמך רבות בחסידי ברסלב רבי מרדכי מקרמניץ תק"ד-תק"פ (1744-1820) בנו של ר' מיכל מזלוטשוב הוא היה אחד האדמו"רים שמוהרנ"ת ביקר אצלם טרם התקרב לרבינו משה חינקע'ס (נפטר תקצ"ח 1838) הוא גר בשרוויץ, עיירה קטנה סמוכה לברסלב הוא היה אחד משלושת האנשים שקיבלו את פני רבינו כשבא לברסלב בתקס"ב (1802) רבינו בירך אותו שיצליח בעסקיו, והוא הפך לעשיר ובעל השפעה והיה חסידו של רבינו הוא היה חשוך בנים, ולאחר הסתלקותו של רבינו, סיפר לו מוהרנ"ת שרבינו אמר: "אם משה יתגרש יהיו לו בנים" לבסוף הוא הסכים אשתו השניה, עלקי, היתה אחותו של הרב מטמשפיל נולדו להם שני ילדים אחרי כמה שנים הרב מטמשפיל השפיע על עלקי להתנגד למוהרנ"ת ובמהלך הענינים גם משה חינקע'ס הושפע כך הפך משה להיות מתומך גדול של מוהרנ"ת לאויב מושבע רבי משה לוברסקי (ברסלבר) מסופר שפעם אחת נפלה אשה לרגלי מוהרנ"ת והתחננה לפניו שיברך אותה בבנים שני בניה ר' משה ור' זאב (זנויל) לוברסקי, הם פרי ברכתו ר' משה היה אחד מתלמידיו הקרובים ביותר של מוהרנ"ת, ולאחר פטירתו של מוהרנ"ת היה אחד מחשובי חסידי ברסלב האמונה של ר' משה במוהרנ"ת היתה בלי גבולות פעם אחת שדדו אותו במקום לחפש את הגזלן, נכנס ר' משה לבית הרש, הוציא את ספר ליקוטי הלכות של מוהרנ"ת ול את כל התורות הקשורות לנושא של גזל זמן קצר לאחר מכן, הוחזר כל רכושו לאחר נישואיו עבר ר' משה לגור בטשערין שם היה משוחח כל יום בתורות רבינו עם רבי אברהם בער (ר' לעיל)ר' אברהם בער היה נכדו של רבינו וגם תלמידו של מוהרנ"ת חותנו של ר' אברהם בער, ר' בער, שהיה חסידו של רבינו, ביקש פעם מר' משה לדבר אתו ר' משה ע ביראת כבוד ואמר: "מה אני יכול לומר לכם על עבודת ה'?! אתם הכרתם את הרבי!!" ר' בער ענה: "האמן לי, אתה לת יותר על רבינו דרך מוהרנ"ת ממה שאני יודע מזה שראיתי את רבינו בעצמו!" רבי משה צבי מסאווראן תקל"ט-תקצ"ח (1779-1838)

תלמידם של רבי לוי יצחק מברדיטשוב ורבי ברוך ממז'בוז' הוא כיהן כרב בברדיטשוב לפני שקיבל את הרבנות בסאוואראן הוא היה אחד מהאדמו"רים היחידים באוקראינה בתחילת המאה ה-19, והיו לו אלפי חסידים התנגדותו הקשה לחסידות ברסלב מסופרת בפנים אשתו נפטרה כשהוא היה בן 44 ולעולם הוא לא נישא בשניה מעניין לציין כי בנו, ר' שמעון שלמה (נפטר תר"ח 1848) התידד עם חסידי ברסלב רבי משולם זוסא מאניפולי (נפטר תק"ס 1800) הוא ואחיו רבי אלימלך מליז'נסק היו תלמידים קרובים של המגיד ממזריטש שני האחים ידועים בזכות הנדודים שלהם במשך שנות הגלות שקבלו על עצמם טרם התפרסמו רבינו סיפר שההתלהבות לעבודת ה' שר' זוסא קיבל מביקורו הראשון אצל המגיד החזיקה לו מע עשרים ושתיים שנה בלי הפסק! רבי נחמן מהורודענקא ת"מ- תקל"ו (1680-1766) סבו של רבינו בנו רבי שמחה נשא את פייגה, נכדתו של הבעש"ט רבינו קרוי על שמו בנערותו, קבל ר' נחמן על עצמו עבודות קשו"ת מאד ועלה לרגות רמות ונשגבות הוא היה אחד מתלמידיו הקרובים ביותר של הבעש"ט בשנת תקכ"ד (1764) עלה לארץ ישראל והשתכן בטבריה, שם הוא טמון רבי פנחס מקוריץ אמר על ר' נחמן שכל עוד הוא בפולין (של אז), הקוזקים לא יצליחו להכנס לינה הטבח באומאן בתקכ"ח (1768) התרחש זמן קצר לאחר שהוא עזב את אירופה ונפטר רבי נחמן בנו החמישי של מוהרנ"ת נולד באלול תקפ"ז (1827) הוא התחתן בקיץ תר"ד (1844) בליפוויץ נולדו לו בן ובת: ר' נתן ימיטריבקה שעבר לגור בארץ ישראל וטמון בהר הזיתים, ובת שהתחתנה עם ר' מרדכי שוחט מברסלב (בתו של אותו ר' מרדכי, מאריסא, התחתנה עם ר' נתן, בנו של ר' אברהם שטערנהארץ בתם, רבקה, נשואה לר' מיכל דורפמן שליט"א, אחד ממנהיגי ברסלב בירושלים) רבי נחמן חזן מטולטשין תקע"ד-תרמ"ד (1814-1884) סבו של ר' נחמן היה חסיד של רבינו ר' נחמן נולד זמן קצר לאחר הסתלקותו של רבינו, ונקרא על שמו ר' נחמן התיתם בגיל צעיר וגדל בבית דודו, ר' יוסל מהייסין, שם פגש את מוהרנ"ת בדרכו לארץ ישראל בתקפ"ב (1822) (ר' פרק כ"ז)מוהרנ"ת השאיר רושם כה עמוק בר' נחמן הצעיר שהוא החליט אז לקשור את עצמו אליו ור' נחמן אכן הפך לתלמידו המובהק של מוהרנ"ת ולבסוף היה גם למנהיג חסידות ברסלב אחרי מוהרנ"ת, ע"פ הוראתו ר' נחמן היה החזן במוסף בר"ה בקיבוץ, ומשם שמו "ר' נחמן חזן" תפילתו היתה נלהבת כל כך עד שכל הנוכחים הרגישו כאילו הם מרחפים באויר בזמן התפילה ר' נחמן ניחון בענוותנות יתירה וחרף היותו מנהיגם של חסידי ברסלב לא הרגיש פחיתות בכבודו לשרת את הציבור גם בעבודות פשוטות מיד לאחר התפילה כשליח ציבור, היה לוקח את כלי המים לשאוב מים מן הבאר עבור באי בית

הכנסת ר' נחמן הדפיס את הכרך הראשון של ליקוטי הלכות עוד בחיי מוהרנ"ת ברבות הימים הוא ערך והוציא לאור את שאר שבעת הכרכים, במשך 18 שנה ר' נחמן היה גר בטולטשין לאחר פטירתו של מוהרנ"ת הוא עקר לברסלב בכדי להמשיך את עבודתו אחרי 18 שנה בברסלב עבר ר' נחמן לאומאן, שם גר עוד 18 שנה והיה השמש בבית הכנסת של חסידי ברסלב השתכנותו האחרונה באומאן גרמה למרכז של כלל חסידות ברסלב לעבור לאומאן בנו של ר' נחמן היה רבי אברהם חזן, המכונה ר' אברהם ב"ר נחמן (ר' לעיל) רבי נחמן ב"ר צבי אריה גולדשטיין מטשערין תקפ"ה-תרנ"ד (1825-1894) מכונה ה"טשערינער רב" ר' נחמן היה תלמיד חכם מופלג בעודו נער הוא גדל בברסלב אך משום מה לא היה כל-כך קרוב למוהרנ"ת בשנים הראשונות פעם מוהרנ"ת קרא לו ואמר: "אתה יודע, ייתכן מאד שרבי נחמן ניצל זכות אבות להביא את סבך (ר' אהרון, ר' לעיל) לברסלב, רק בגללך!" לאחר פטירתו של מוהרנ"ת, ר' נחמן התחרט שהוא לא התקרב אליו יותר ושקע עצמו בכתבי מוהרנ"ת הוא ליקט "ליקוטי עצות המשולש" המבוסס על הספר "ליקוטי עצות" ועל "ליקוטי הלכות" הרב מטשערין היה הראשון שהתחיל לכתוב פירושים על תורות רבינו הוא היה בקי נפלא, וחיבר כעשרים ספרים הרבה מהם נראו ע"י חסידי ברסלב רק בכתב-יד טרם אבדו חיבוריו הנותרים החשובים ביותר כוללים "פרפראות לחכמה" על ליקוטי מוהר"ן, "רמזי מעשיות" על סיפורי מעשיות ומראה מקומות לספר המידות הוא גם ליקט "לשון חסידים" ו"דרך חסידים"- תורות הבעש"ט ותלמידיו והמגיד ממעזריטש ותלמידיו, על הרבה מהנושאים המופיעים בליקוטי עצות מקובל בקרב חסידי ברסלב שהרב מטשערין ליקט את שני הספרים האחרונים כתוצאה מהרדיפות הנוראות של חסידי ברסלב הוא רצה להראות את הדמיון הרב בין תורות רבינו לבין התורות של כל שאר גדולי החסידות כמו כן הוא ליקט תורות על הזוהר (על הכרך של לשון חסידים) אך כתב-היד אבד מלבד גאונות המופלאה הוא גם נודע כמתמיד עצום היה תדיר לו כל הלילה בהיותו רבה של טשערין, הזמינו אותו תמיד אנשי המקום לחתונות, אולם הוא בדרך כלל לא הופיע פעם אחת משמשו החליט לא להעביר לו הזמנה לחתונה בידעו שבכל מקרה הרב לא ילך כשנודע לו הדבר הקפיד הרב מאד על משמשו, וכך אמר לו: "כל פעם שיש חתונה בעיר ואני לא הולך, אני לו כל הלילה זאת מכיוון שאם הייתי הולך לחתונה בלאו הכי לא הייתי ישן כל הלילה עכשיו שלא נתת לי את ההזמנה, מנעת אותי מלילה שלם של לימוד!" לאחר שהוא חיבר את ספרו "יקרא דשבתא" העוסק בקדושת השבת לאור כל תורה בליקוטי מוהר"ן, אמר הרב מטשערין שהוא כבר לא מסוגל לישון בשבת תמיד נאמר

"שומר שבת" ושומר שישן הרי הוא מועל בתפקידו מלבד "יקרא דשבתא" הוא גם חיבר ספר "זמרת הארץ", העוסק בקדושת ארץ ישראל לאור כל תורה בליקוטי מוהר"ן וכן ספר "ירח האיתנים" על חודש תשרי, ואף הוא בנוי על תורות ליקוטי מוהר"ן הרב מטשערין היה קצת צעיר מרבי נחמן מטולטשין, וחסידי ברסלב מאד החשיבו אותו וכבדו אותו אף-על-פי-כן, בשעה שהיה נוסע לקיבוץ באומאן לפני ר"ה הוא לא הסכים לשום גינוני כבוד: "באומאן כולנו שווים", היה אומר, "כשאני נוסע לקיבוץ של ר"ה אני משאיר מאחרי את הרבנות" יש לציין כי ר' נחמן טולטשינער לא רצה לומר תורה בפני הרב מטשערין, מחמת שרחש לו כבוד גדול, ואילו הרב מטשערין היה 'מתגנב' י פעם לשמוע תורה מפיו של ר' נחמן מטולטשין רבי נפתלי הרץ ב"ר יהודא וינברג תק"מ-תר"כ (1780-1860) בקיצור הוא נקרא 'ר' נפתלי' ידידו של מוהרנ"ת הקרוב ביותר עוד מילדות ר' נפתלי התקרב לרבינו יחד עם מוהרנ"ת, לפני ר"ה תקס"ב (1802) הוא ור' אהרון רבה של ברסלב נבחרו להיות שני העדים להבטחתו של רבינו שהוא יושיע לכל מי שיבוא לציונו, יתן פרוטה לצדקה ויגיד את עשר מזמורי התהילים של תיקון הכללי רבינו אמר פעם: "רק שני אנשים יודעים משהו עלי: ר' נתן, ור' נפתלי קצת" רבינו הורה לר' נפתלי לומר תורה בסעודה שלישית בתוך חדר סגור (לשם תיקון נשמות מסוימות) רבי נפתלי הרץ שטערנהארץ אביו של מוהרנ"ת נולד בשנת תקכ"ו (1766) שנת פטירתו היתה תקצ"א, כי בעלים לתרופה במכתב הנושא את התאריך חיי שרה תקצ"א מוזכר אביו כמי שהוא חי עדיין, ואילו במכתב מאותה שנה פרשת בבר מוזכר שהוא נפטר ובמכתב מ"ו נאמר להזכיר אביו בקדיש, וככל הנראה נפטר בתקופה ההיא רבי עוזר מאומאן (נפטר תקפ"ז 1827) אחד מתלמידיו הראשונים של מוהרנ"ת הוא היה עובד ה' מופלג נאמנותו למוהרנ"ת כמעט גרמה לסכסוך בין מוהרנ"ת לר' נפתלי לאחר שנפטר, עזר מוהרנ"ת לגדל את בנו ר' נחמן ב"ר עוזר פייס, אברהם או חיים ראה אברהם פייס רבי פנחס שפירא מקוריץ תפ"ו-תקנ"א (1726-1791) נולד בשקלוב ומשפחתו עברה לוואהלין, שם הכיר את הבעש"ט והיה לאחד מתלמידיו הקרובים ביותר רבינו אמר פעם עליו: "אשרי העיניים שראו את רבי פנחס" בניו סייעו לחסידי ברסלב במשך שנות הסבל רבי צבי אריה ב"ר אהרן גולדשטיין תקנ"ט תרל"ז (1799-1867) בנו של ר' אהרן, רבה של ברסלב בשנת תקע"א (1811), במשך הנסיעה החרפית הראשונה לאומאן מאז הסתלקותו של רבינו, בילה ר' צבי אריה לילה שלם אצל ר' שמואל אייזיק הוא כל כך התרשם מעבודתו עד שנהיה תלמידו הנאמן והלך באותה הדרך של עבודת ה' בעקביות רבה (ר' פרק כ"ג)לאחר פטירתו של ר' אהרן (ר' לעיל), ר' צבי אריה ירש את מקומו

של הרב בברסלב בניו היו ר' נחמן מטשערין (ר' לעיל) ור' חיים, שירש את מקום אביו ברבנות ברסלב לאחר פטירתו רבי שכנא בנו הבכור של מוהרנ"ת (נולד תקס"ג 1802) הוא התחתן בשנת תקע"ז (1817) עזר רבות לאביו להדפיס את ספרי רבינו בבית הדפוס המחתרתי הוא היה הראשון להדפיס את תיקון הכללי בתוספת תפילתו של מוהרנ"ת (ר' פרק כ"ה)לר' שכנא נולדו שלושה בנים ובת (ר' פרק ל"א הערה 11)שמות בניו היו: ר' נחמן, ר' נפתלי הרץ ור' דוד צבי בנו השני, ר' נפתלי הרץ נשא לאשה את דבורה, בת הרב מטשערין(ראה לעיל) רבי שלום שכנא מפרובישט (נפטר תקס"ג 1803)(ר' לעיל) ואחד האדמו"רים המפורסמים אותם ביקר מוהרנ"ת טרם התקרב לרבינו רבינו שיבח אותו מאד רבי שמואל אייזיק אשיב תקכ"ה-תקפ"ז (1765-1827) ר' שמואל אייזיק יחד עם חברו ר' יודל (ר' לעיל) נהיו חסידים של רבינו בעודו מתגורר בוודיבקא עבודתו של ר' שמואל אייזיק היתה מופלאה ביותר הוא פעם התבטא: "אם אני אגיד קריאת שמע היום באותה כוונה שהיתה לי אתמול אז כבר לא יהיה לי בשביל מה לחיות!" ר' שמואל אייזיק היה אדם בריא מאד בגופו, ורבינו הורה לו שבזמן ההתבודדות ידבר לכל איבר ואיבר בגופו ו"יסביר" לו את הבל העולם הזה כשהוא בא לרבינו בתלונה שאבריו לא "שומעים לו", אמר לו רבינו שימשיך בכך והם עוד ישמעו לו לבסוף הגיע ר' שמואל אייזיק לריגה כזו שאם מישהו היה רק מזכיר את תאוות העולם הזה הוא היה מתעלף היה לו מעט ויכוח עם מוהרנ"ת (ר' פרק ל"א)רבינו הוריש לר' שמואל אייזיק את היכולת לתקן נשמות מסוימות רבי שמואל וינברג מברסלב ידיד מאד קרוב וחסיד של מוהרנ"ת היתה לו השפעה בממשלה וע לצידו של מוהרנ"ת בכל הזדמנות אפשרית במשך שנות הסבל רבי שמעון ב"ר בער מקרימנטשוק נפטר בשנת תקצ"ה-צ"ח (1835-1838) הוא היה מבוגר מרבינו וכבר ביקר אצל כמה אדמו"רים לפני התקרבותו לרבינו הוא פגש לראשונה את רבינו ביום חתונתו ונהיה לחסידו הראשון כנראה שהוא נלוה לרבינו בנסיעתו לארץ ישראל בתקנ"ח-ט (1798-9) ר' שמעון זכה להבטחה מרבינו שהוא ישמש אותו בעולם הזה וגם בעולם הבא הוא היה ידיד טוב של מוהרנ"ת ומאד החשיבו ר' שמעון התיישב בארץ ישראל והיה גר בפרברי צפת הוא נהג להתבודד הרבה בהרים פעם אחת תקפו אותו ערבים, ור' שמעון נפטר כתוצאה מפציעיו הוא טמון בבית העלמין העתיק בצפת בשביל המוביל מקברו של האר"י הק' לקברו של מרן הב"י שניאור מברסלב הוא דיבר רוסית רהוטה ואירח את החוקר הממשלתי הוא השפיע עליו לגרש את מוהרנ"ת מברסלב במשך שנות הסבל רבי שניאור זלמן מליאדי תק"ה-תקע"ג (1745-18) מייסד חסידות לובאוויטש (חב"ד) היה גאון מופלג מלבד קדושתו המופלאה

רבי שניאור זלמן נולד בליאוזנה בילורוסיה ובתקכ"ד (1764) היה תלמידו של המגיד ממזריטש הוא חיבר את ספר ה"תניא" ו"שלחן ערוך הרב" ועוד ספרי חסידות בתקל"ד (1774) הוא נסע עם רבי מנחם מנדל מויטבסק לוילנא בנסיון להשלים בין החסידים למתנגדים אך לשוא המתנגדים הלשינו עליו כמה פעמים לממשל הרוסי עבור הפצתו את תורת החסידות הוא נאסר אולם הצליח להיות הסנגור על עצמו ושוחרר לאחר מכן הוא התישב בליאדי רבינו נפגש עמו לאחר שהשתחרר מהכלא

* * *

נספח לכתבי מוהרנ"ת

טיול בספריו

"ביקש קהלת למצוא דברי חפץ וכתוב יושר דברי אמת

עשו"ת ספרים הרבה אין קץ כי זה כל האדם" (קהלת יב: י'-יג) את נפשו של האדם ניתן להכיר על ידי כתביו(שבת קה א') ע"פ נוטריקון של תיבת אנכ"י: א'נא נ'פשי כ'תבית י'הבית- שהאדם מכניס את כל נפשו בתוך כתביו

מי לנו גדול ממוהרנ"ת אשר בו נתקיים 'אנא נפשי כתבית יהבית'-את כל נפשו רוחו ונשמתו הכניס בספריו ובכתביו הוא ראה בהם את תכלית חייו, להאיר על הארץ והדרים עליה את האור הגדול של רבינו הקדוש וזאת ביצע בכל מיני אופנים, בתורות, בעצות, בשיחות, בתפילות את כל אלה כתב והידר והדפיס והפיץ בישראל את ספריו לא כתב בכדי לפרסם את חידושיו והגיגיו: כל ספריו זועקים: רבינו!!! ותו לא---

כי זה היה כל נפשו, כל רוחו כל נשמתו וכל שאיפתו מאותו יום שנתקרב לרבינו ועד הרגע האחרון לימי חייו ממש, שבני אנוש ילו את תורת רבינו, יקבלו את דרכו ושיטתו הקדושה, ויתנהגו על פיהם, והכל למען כבוד שמו יתברך, לעבדו וליראה אותו לטוב להם כל הימים

מטרת נספח זה היא איפוא לתאר את כל ההיקף, את התוכן ואת המהות ואת השיטה המיוחדת של ספרי מוהרנ"ת, את המיוחד שבכל ספר וספר, הכוללים: ליקוטי הלכות, ליקוטי תפילות, ימי מוהרנ"ת, עלים לתרופה, שמות הצדיקים, ליקוטי עצות וקיצור ליקוטי מוהר"ן-כפי אשר ניתן לאל ידינו יד כהה

* * *

אמנם לפני שהתחיל לחבר ספרים משלו, כבר רשם מוהרנ"ת את תורות רבינו אשר בסופו של דבר היוו את ספרו הגדול והמופלא של רבינו "ליקוטי מוהר"ן" על שני חלקיו

כמו כן כתב את שני הספרים הנוראים האחרים של רבינו: "ספר המידות" (ספר האלף-בית) ו"סיפורי מעשיות"
הספרים הללו נכתבו למען הרבים, להפיצם בישראל, בעוד הספר הנוסף של רבינו הנקרא "ספר הנשרף" שכתב מוהרנ"ת ע"פ ציווי רבינו לא שזפתם עין הבריות, ונכתב רק עבור מטרה נעלה ונשגבה שאין לילוד אשה להבינה
לאחר הסתלקות רבינו, העתיק מוהרנ"ת רבים משיחותיו הקדושות, וכינסם בספרים "שבחי הר"ן" "שיחות הר"ן" ו"חיי מוהר"ן"

ליקוטי הלכות

הספר הגדול והמרכזי בכל ספרי מוהרנ"ת הלא הוא הספר ליקוטי הלכות, אוסף של חידושי תורותיו של מוהרנ"ת, כאשר הבסיס להם הוא תורות רבינו, סיפוריו ושיחותיו, שעל פיהן בנה את כל יסודות חידושיו, הרחיבם וההדירם וגנז בהם אוצרות רבים של דברי אמונה, חיזוק והתעוררות נפלאים, להאיר בפנימיות התורה את ההלכות המופיעות בשלחן ערוך שבתורה הנגלית
שמונת הכרכים של ליקוטי הלכות מסודרים על פי ארבעה חלקי השלחן ערוך לפי הנושאים הבאים: אורח חיים: ציצית ותפילין, ברכות ותפילות, שבת ומועדים יורה דעה: כשרות, טהרת המשפחה, ריבית וכו' חושן משפט: נכסים, נזקים וכו' אבן העזר: נשואין וגירושין
לרוב הנושאים הקדיש מוהרנ"ת לפחות חמשה מאמרים-כל אחד מהם מבוסס על אחת התורות העיקריות או סיפור של רבינו כל מאמר מנתח את ההלכה או קבוצת הלכות ממבט שונה אורך ההלכות נע בין עמוד אחד לשישים וחמשה עמודים במהדורה האחרונה של ליקוטי הלכות יש בסך הכל 3848 עמודים כשכל עמוד מחולק לשני טורים

* * *

מוהרנ"ת התחיל לכתוב את ההלכות אחרי שבת חנוכה תקס"ה, על פי צווי רבינו הוא המשיך לכתוב עד סוף ימיו ממש, גם יומיים לפני פטירתו הוסיף להלכה האחרונה שכתב
בכדי לקשר את ההלכות לתורות רבינו, היה למוהרנ"ת סדר קבוע בלימוד השולחן ערוך בד בבד היה לו סדר קבוע בספרי רבינו, במיוחד בספר ליקוטי מוהר"ן מוהרנ"ת היה לו הלכה מסויימת בשלחן ערוך או כמה הלכות הקשורות לנושא אחד, אח"כ היה מאיר

את הענין הנדון בהלכות של על-פי התורה בליקוטי מוהר"ן שבה עסק בעת ההיא הוא היה מעשיר ומרחיב את הענין בפסוקים מהתנ"ך וברי חז"ל בגמרא, רש, זהר, כתבי האר"י ועוד

רוב מאמריו בליקוטי הלכות פותחים בתמצית מקוצרת של ההלכה עליה הוא בר, ולאחר מכן, סיכום מקוצר של תורת רבינו עם דגש על הענינים המסוימים שהם יהיו מרכז הנדון במאמרו (ראה גם שיח שרפי קודש א' תשיט)

מוהרנ"ת השכיל ברוב תבונתו למצוא דרך לגלות את פנימיות התורה שבהלכה והשייכות שלה לכל אדם בכל מצביו בחייו עלי אדמות

כשרק התחיל לכתוב, הראה מוהרנ"ת את עבודתו לרבינו הוא שיבח אותו ואמר: "הנך יחיד בדור בלחדש חידושים" מוהרנ"ת, בהכירו בעומקן של תורות רבינו הביע סימני פליאה למשמע שבחי רבינו על חידושיו בראות רבינו את פליאתו של מוהרנ"ת נענה ואמר: "וכי למי יש את ההקדמות לחידושים כמו שיש לך?" (שיח שרפי קודש א' קט)

מוהרנ"ת העדיף את הלכותיו שכתב בתקופה מאוחרת יותר רגתו אז היתה כמובן הרבה יותר גבוהה, וכמו כן השגותיו בדברי רבינו התעלו מאד ברבות השנים, כי צדיקים כל זמן שמזקינים דעתם מתיישבת ומתברכת עליהם מוהרנ"ת גיש זאת במכתבו לר' יצחק בנו: "תהיה רגיל לשקוד על הספרים שחנני ה' לחדש בתורה הקדושה ובפרט ההלכות שכתבתי בסמוך, בשנים הסמוכים" (עלים לתרופה תלג)ככל הנראה התכוון להלכות ד' עד ז' בכל הלכה והלכה שכולם נכתבו בשנותיו האחרונות

ר' אברהם ב"ר נחמן כותב על בהירות תורותיו של מוהרנ"ת: "כל דרשותיו כנים ואמיתיים, ובלי שום תערובת ח"ו מבלבול המה, בתכלית ההיפך שהזכיר מזה רבינו ז"ל בליקוטי מוהר"ן ח"א נ"ד ראה ראיתי שבאמצעות הדרש חתר ומצא מסילות נפלאות בלימוד תורת רבינו(שיחות וסיפורים עמ' פז)

התוכן

מוהרנ"ת מקיף בדרך כלל ענינים רבים ושונים בהלכה אחת, ומקשר אותם באופן נפלא ונעים, כאשר החוט השני ביניהם הוא חידושיו של רבינו באותה תורה עליה הוא כותב את ההלכה

יש והוא מקשר בין האבות הקדושים, הלכות חנוכה, דוד המלך וספר התהילים, עבודה זרה לעומת אמונה, הלכות צוואות ומצרנות, משיח, ואלול, לפעמים יותר מעשרה

נושאים בהלכה אחת (כפי שאנו מוצאים, למשל, בהלכות מתנה, ה')הם מתקשרים ומתחברים באופן נפלא ע"פ תורת אמת
וזאת יש לציין כי מוהרנ"ת בבקיאותו וגאונותו המיוחדת כותב מתוך ההנחה שלקורא יש ידע בסיסי בתנ"ך, במושגי יסוד בהלכה ובתולדות עם ישראל אעפ"כ, למען האמת לא דרוש ידע מיוחד בתנ"ך, רש, גמרא, וכו' בכדי להפיק את התועלת מליקוטי הלכות מוהרנ"ת בלשונו הזהב והנעים מלהיב את הקורא בטוב טעם ודעת, בלשון משובבת לב, בשפה בהירה וברורה, גם אם אינו בקי בתורה אולם זה ברור שככל שהידע בספרי הקודש נרחב יותר, כך ניתן לעמוד על דבריו ביתר הרחבה וביתר עמקות, ולהבין יותר מה גנז מוהרנ"ת באוצרותיו הבלתי נדלים, שכל כמה שאדם שואב מהן הוא מוצא בהן טעם
על אף התווך הרחב של נושאים רבים בכל שיחה, ועל אף יציאתו מנושא לנושא בצורה חדה-הסגנון של מוהרנ"ת הוא פשוט וישר באופן מפליא, ובכל מקום שפותחים את הליקוטי הלכות ניתן להכנס מהר לתוך מהלך השיחה ולהרגיש כאילו מוהרנ"ת בר ומתכוון באופן ישיר אליו, גם אם הנושאים הם עמוקים וקשורים לתורת החסידות והקבלה גם יחד הוא משתמש בהשגות הגבוהות ביותר כדי לחזק ולעודד ולרומם כל אדם מישראל, יהיה באיזה מצב שהוא, לחתור לרגות גבוהות יותר ויותר, ובו בזמן לא ליפול מרגתו בה הוא נמצא על כן, ספר ליקוטי הלכות הוא בהישג ידיו גם של המתחיל כל עוד שהוא שולט בשפת לשון הקודש
(פעם הייתי מל בישיבה לבעלי תשובה לתי מנסיוני ביעוץ לתלמידים שיש גבול למידת החיזוק והעידוד שאפשר לתת לאדם ושיפעל את פעולתו הראויה: בשלב מסויים על האדם ליטול את היוזמה לידיו כל פעם שהרגשתי שהגעתי לאותה נקודה עם איזה תלמיד הייתי מציג לפניו את הליקוטי הלכות והצעתי לו לקחת אחד משמונת הכרכים, לפתוח אותו באיזה מקום שירצה ושיבחור איזה קטע שירצה לאחר שהיינו לוים ביחד אותו קטע הייתי שואל אותו: "האתה יכול להגיד שהקטע שאתה בחרת באקראי לא נכתב במיוחד בשבילך?" תמיד היה זה מכוון להפליא למה שהיה דרוש לאותו תלמיד תמיד! אני לא מכיר עוד ספר שניתן לנהוג עמו באופן זה)
אין להסיק מכך שליקוטי הלכות הוא טוב ומועיל למתחילים דוקא ליקוטי הלכות הוא ספר השייך ונצרך לכל סוגי האנשים מריש כל דרגין עד סוף כל דרגין מחד גיסא הוא אמנם ספר טוב ומועיל לפשוטים ולמתחילים להדריכם בתחילת העבודה אולם מאידך

גיסא הוא ספר נחוץ למביני ע, לגדולי מוח ומעמיקים, להרחיב ולהעשיר את השגותיהם בעבודת ה'

לא פעם מתחיל מוהרנ"ת עם פסוק פשוט מהתורה, ומגיע עמו בסוף הדרך-לאחר הרחבתו ממובאות וציטוטים מכל הספרות התורנית-לביאורים ורעיונות מעמיקים בתפקיד האדם עלי אדמות, בכל הזמנים והמצבים, ומעניק תשובות מעמיקות לשאלות מסובכות בני ימינו מוהרנ"ת מתייחס לנושאים החל מארץ ישראל, אמונה, טהרה, זמרה, תכונות האדם וטבעיותיו ועד הלכות קרבנות, בית המקדש, מסעי היהודים בבר, גלות בבל, אירועים מאוחרים יותר בתולדות ימי ישראל, וכו' וכו'

כן ניתן למצוא שם התייחסות לכל מאורעות האדם והתרחשויותיו בימי חייו, באבל ושמחה, מחלה ובריאות, דלות ועשירות הוא נותן הבנה מעמיקה יותר במשמעותו הפנימי הרוחני של החיים, וגם הדרכה מעשית איך ליישם את הרעיונות האלו בתוך חיי היום יום הלו ישים לב שישנם נושאים שמוהרנ"ת משוחח עליהם בקצרה, בעוד שבאחרים הוא מאריך מאד רבינו צוה למוהרנ"ת שיכתוב קצר ומתומצת אולם "כשתכתוב בענין אמונה ובענין צדיק-הרץ את עטך!" (שיח שרפי קודש א' קג)ובכל זאת, למרות מגוון הרחב של נושאים הנכללים בשיחה אחת, לעולם לא סוטה מוהרנ"ת לגמרי מנקודת ההלכה שעליה מבוסס מאמרו

* * *

ניתן ללמוד ליקוטי הלכות גם כפירוש על הליקוטי מוהר"ן, עליה מוסבת ההלכה (שיחות וסיפורים עמ' פח)מלבד הסיכום של התורה מליקוטי מוהר"ן שמוהרנ"ת מביא בתחילת כל הלכה, תוך כדי ההלכה הוא חוזר כל פעם לתורה, בהוספות מילים, כאשר לא פעם הוא מנסחה מחדש כל זה מספק תוספת הבנה לתורות הקשות

מן הראוי להביא כאן את דברי ר' אברהם ב"ר נחמן בהקדמתו לספרו העמוק ביאור הליקוטים (פירוש על ליקוטי מוהר"ן בעומק העיון), בו הוא מאיר את עצם הדבר של ההבנה וההתעמקות בדברי רבינו, כפי שצוה רבינו "לעיין" בדבריו, שלכאורה היה נראה שזה שייך רק בלימוד הנגלה אבל בלימוד כזה אין בזה יותר מהפירוש הפשוט, וקושיא זו הטרידה אותו זמן רב, ורק ע"י עיונו בספרי מוהרנ"ת ודרכו בהבנת ופירוש תורת רבינו, נתחוורה לו הקושיא וכן כותב שם בהקדמה לביאור הליקוטים:

"והנה בימי נעורי חלפו ועברו אצלי כמה שנים שנפלאתי קצת בפירוש מילת העיון שהזכיר רבינו ז"ל לענין הלימוד שבספריו הקדושים כי בתורה שבנגלה, תלמוד בבלי וירושלמי, גם אם נמצא בהם לימוד פשוט, נמצא בכל זאת לימוד העיון אשר הלוים

ישימו עיניהם לעיין ולהעמיק יותר בפלפולים שונים, אבל בלימוד כזה לכאורה לא נמצא כלל יותר מפירוש הפשוט אבל בהמשך הזמן מידי שוקדי על דלתי ספרי מורנ"ת אשר עליו סמך רבינו ז"ל את ידיו, למלא אותו ברוח אלקים לקום ולדרוש בדבריו הקדושים, עד שגם כל דרשותיו כנים ואמתיים ראה ראיתי שבאמצעות הדרש, חתר ומצא מסילות נפלאות בלימוד תורת רבינו ז"ל, גם בפשיטות, ומוסיף בהם ברמז ודרוש אשר ידרוש בהם בעושר דברי רבינו ז"ל ממקומות אחרים בתורה שבכתב ושבעל פה ומצא פירושים נחים בקצת מאמרי רבינו ז"ל והם מובלעים ומובללים באמצעות דרושיו"

ולעומת הכח העיוני שהשקיע בתורות רבינו, הרי ששיחותיו סביב התורה מסייעים בידינו להבין את המשמעות ואת השייכות של תורות רבינו במושגים יותר מעשיים

תורה רס"ו בליקוטי מוהר"ן, למשל, נאמרה ע"י רבינו סמוך לכניסתו לברסלב (שיח שרפי קודש א' רעט)שם ובר על סיבת מיתת בהמות ממגיפות, ממצות סוכה וקבלת התורה תורה זו אינה ארוכה במיוחד וגם לא קשה במיוחד

אעפ"כ כתב מוהרנ"ת שש הלכות נפרדות על תורה זו כשלוים את התורה ואח"כ את ששת ההלכות, ניתן להבחין שכל מאמר סובב סביב נקודה שונה בתורה בנוסף על כך, כל מאמר נותן מבט חדש לקטע שעליו הוא מבוסס שניים מתוך ששת המאמרים הנ"ל, הם בעצם על אותו נושא: מעקה ושמירת הנפש א' וב', אולם כל אחת נותנת מבט שונה לענין הנדון

מבנה הספר

(חלק זה וכן שני החלקים הבאים, הדנים על מבנה הספר, תאריכי ההלכות ושיטת כתיבת הספר, דורשים מהקורא היכרות כל שהיא בספר)

למרות שרבינו צוה למוהרנ"ת שיחדש כל יום בתורה, מוהרנ"ת במידת האמת הצרופה שבו, הודה שלא תמיד היתה לו הארת המוחין כדי לחדש הוא התבטא שהיו זמנים שהיה צריך לסחוט איזה חידוש מהאצבע הקטנה (ראה פרק מה)

מוהרנ"ת היה כותב לעיתים קרובות ראשי פרקים למאמר לפני שחברו בהרבה הלכות נשמרו הראשי פרקים (למשל ריבית ה' ומתנה ה')נראה שהוא היה רושם את הרעיונות כפי שהם התנוצצו לו, ומאוחר יותר היה מפתח אותם ביתר הרחבה, אך לפעמים השאיר מוהרנ"ת את ראשי הפרקים כחלק מהמאמר מבלי לפענח אותם ולהרחיבם (למשל ברכות השחר ה' מט, פסח ט')לפעמים קרה שמשום מה לא עלה בידי מוהרנ"ת לסיים לכתוב את הדרשה, והוא מעיר: "לא נכתב בזמנו ונשכח" (ראה חלב ודם ב' ב')

יתכן גם שכשהגיע מוהרנ"ת לקבוצת הלכות ולא היה מוכן כל צרכו לחדש, או שנמנע מהכתיבה בגלל נסיבות חיצוניות, הוא קיים אז את עצת רבינו שלא לעצור ולהמתין, אלא היה מתקדם לקבוצה הבאה של הלכות, והיה מתחיל מחדש זאת הסיבה וע לנושאים מסויימים שבשלחן ערוך הנמצאים זה ליד זה, יש מספר שונה של דרשו"ת הכתובות עליהם לפיכך, בחושן משפט, שם נמצאים הלכות "מתנה", "אבידה ומציאה", "פריקה וטעינה", "הפקר ונכסי הגר" זו אחר זו, ישנן חמש דרשו"ת על מתנה, ארבע על פריקה וטעינה, החמישית נכללת בהלכות פריקה כדלקמן לפי השערתינו בנוגע לתאריך כתיבה של כל הלכה והלכה (ראה לקמן) מתנה ה' נכתבה בסתיו ת"ר (1839) מראש השנה עד סביבות חנוכה, ופריקה וטעינה ד' נכתבה מיד לאחר מכן בתחילת החורף ת"ר, בזמן שמוהרנ"ת היה בנסיעתו החורפית לטשערין וקרימנטשוק נראה מובן שבמשך מחזור אחד של לימודו את השלחן ערוך לא כתב מוהרנ"ת שיחה על הלכות פריקה וטעינה

בנוסף על כך, היו מקרים שמוהרנ"ת חיבר כמה נושאים בדרשה אחת נשיאת כפיים ה' פותחת בהלכות ברכת כהנים, אבל בסעיף י"ח מתחיל מוהרנ"ת להסביר את הלכות תחנון- הנושא הבא אחריו בשלחן ערוך אחרי שהוא מראה את הקשר שבין שני נושאים אלה והנושאים שהכניס בתחילת הדרשה, פונה לקבוצת הלכות הבאות בשולחן ערוך-הלכות הקשורות לקריאת התורה (ע"ש סעיף כג ובעוד כמה מקומות)

מראשית ועד סוף ליקוטי הלכות ישנם מקרים, שדרשה ה', לדוגמא, על נושא פלוני נמצאת מצורפת לדרשה ד' של קבוצת הלכות קודמת בפריקה וטעינה ד' אנו מוצאים (החל מסעיף ג'), פירוש על הלכות הפקר לפיכך, למרות שזו נכללת בפריקה וטעינה ד', היא גם מהוה דרשה ה' בהלכות הפקר היא הוכחה שהוא כבר כתב דרשו"ת על ההלכות האלו במשך חזרותיו הקודמות של השלחן ערוך מצד שני אנו מוצאים שציצית ו' מצורפת לנטילת ידים ד', המראה שבעוד שמוהרנ"ת כבר כתב חמש דרשו"ת על ציצית, הוא כתב רק שלש על נטילת ידים ברכות השחר ד' מצורפת לתפילין ו'-סימן שמוהרנ"ת כתב רק ארבע דרשו"ת על ברכות השחר, למרות שכבר כתב שש על תפילין משמעותן של הדוגמאות הללו תתבהר לאור שיחתנו לקמן על קביעת תאריכים להלכות של מוהרנ"ת

אנו מוצאים כמה דרשו"ת קדומות (דרשו"ת מהמחזור הראשון-הנקרא 'הלכה א''), ומהמחזור השני- הנקרא 'הלכה ב', כדלהלן, לכל אחד מהנושאים השונים), שם משלב מוהרנ"ת כמה נושאים על פי רוב הדרשו"ת הקדומות מתייחסות להלכה אחת בלבד,

רק בדרשותיו המאוחרות יותר משלב מוהרנ"ת הרבה נושאים הלכתיים ביחד באופן קבוע הוא מראה איך שהתורה היא כעין אריג אחד ענק ונפלא שבו כל מצוה היא נקודת קשר עם אל אחד

הרב אליהו חיים רוזין ז"ל היה אומר מה ששמע בשם מוהרנ"ת: "המשנה (מכות כג ב') אומרת: רבי חנניא בן עקשיא אומר רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות" והקשה מוהרנ"ת: כשאדם אוהב את מישהו, האם הוא נותן לו משא כבד או קל? והשיב: אדרבה, דווקא בגלל בגלל ריבוי המצוות שהקב"ה זכנו בהם, אזי יש לאדם הזדמנות לעשו"ת מצוה זו או אחרת אילו היו רק מעט מצוות, עלול להגיע זמן שהאדם מרגיש שאינו מסוגל לעשו"ת אף אחת מהן וכך היה עוזב אותן לגמרי אבל כשיש כל כך הרבה מצוות, המבחר הוא גדול מאד, ותמיד אפשר ללמוד תורה או להתפלל או לומר תהילים, ללבוש ציצית, להתכונן לקראת שבת או חג, לתת צדקה, לגמול חסד וכו', וזה החסד הגדול שעשה עמנו הקב"ה שהרבה לנו תורה ומצוות, ובאמת כל כולם הוא ענין אחד עם הרבה פרטים שמטרתם אחת היא, להתקרב לבורא ית'"

קביעת תאריכים לדרשות

פרט לכמה מקרים בודדים, לא ידוע לנו מתי כתב מוהרנ"ת את מאמריו, ובאיזה סדר כתבן דבר זה הוא מחקר בפני עצמו לנסות לקבוע תאריך לכל מאמר ולקשר בין תוכן רעיונותיו לבין פעילויותיו השונות בתקופות שונות בחייו כנסיון בעלמא אנו מציגים כמה השערות איך נוצר הספר ליקוטי הלכות

כנזכר לעיל, היה למוהרנ"ת סדר לימוד נפרד בשולחן ערוך עבור כתיבת מאמריו בזמן שהיה לו כל נושא לפי סדר, היה כותב עליו שיחה או דרשה נתון לתנאים הנ"ל, ואח"כ היה ממשיך לנושא הבא לאחר שהיה מסיים את כל השלחן ערוך, היה מתחיל מחדש אצל חסידי ברסלב ישנה מסורת שמוהרנ"ת עבר כך על כל השלחן ערוך שמונה פעמים ישנן גם דעות שכשמוהרנ"ת ל את הש"ע בפעם הראשונה, הוא כתב אז את כל ההלכות הנקראות "הלכה א" בכל נושא, וכשל את השו"ע בפעם השניה הוא כתב את כל הלכות שנקראת "הלכה ב", בפעם השלישית "הלכה ג" וכן הלאה (נוה צדיקים עמ' פח) להלן נבדוק את הדעות הללו ונתבונן עד כמה ניתן ליישב אותם עם ההוכחות שיש בידינו

יש לציין שנאבדו כמה רשותיו ליקוטי הלכות יורה דעה, כרך כ', מהלכות טריפות ועד הלכות דגים הוחרמו בשנות תלאותיו של מוהרנ"ת ולא הוחזרו (ראה פרק לה)בנוסף

על כך, רבי נחמן מטולטשין שערך את הליקוטי הלכות לפני שהביאו לדפוס כותב לפני הלכות נפילת אפיים ד':

"הלכות נפילת אפים הלכה ג', לא מצאנו באמתחת כתביו הק' ולא נודע לנו אם ביארה בפעם הג' גם כן, אך נאבדה בעוונותינו הרבים כמו שכמה וכמה הלכות נאבדו

עוד כתבים של מוהרנ"ת נאבדו בתקופה שלאחר הסתלקותו (ראה נוה צדיקים עמ' צו) אנו מוצאים עד לחמש דרשות, על כל נושא בשלושת החלקים האחרונים של השלחן ערוך: יורה דעה, אבן העזר וחושן משפט בחלק הראשון, אורח חיים, אמנם אנו מוצאים כמה הלכות עם חמש דרשות, אחרים עם שש או שבע, בעוד שלהלכות פסח ישנן תשע דרשות

כמה מההלכות הראשונות נכתבו עוד בחיי רבינו, וניתן להכירן ע"י ההוספה לשמו של רבינו 'נ"י', בעוד שלאחר הסתלקותו התייחס אליו כ'רבינו ז"ל' ברוב הדרשו"ת "א" אנו מוצאים 'רבינו נ"י', אולם בכל זאת אנו מוצאים גם 'רבינו ז"ל' בכמה מהם, היינו שהם נכתבו לאחר הסתלקותו מצד שני, גם בהרבה הלכות "ב" מוצאים 'רבינו נ"י', וכזאת חוזר על עצמו גם באחת רשו"ת "ג" (ראה בשר שנתעלם מן העין ג', למרות שזה נתון לספק) לכן אי אפשר להניח שכל דרשו"ת "א", נכתבו עוד בחיי רבינו, וגם לא שכל פעם שמוהרנ"ת חזר על השלחן ערוך הוא כתב דרשה על הנושא ואם כן איך אפשר ליישב עובדות אלה עם המסורת הנ"ל שמוהרנ"ת חזר שמונה פעמים על השלחן ערוך בכתיבת ההלכות? וע ישנן שבע דרשו"ת על כמה נושאים בעוד שישנן רק חמש בלבד על אחרות? בנסיון לתרץ קושיות אלו, אנו מציעים את ההשערה הבאה:

ובכן, היה זה אחרי חנוכה תקס"ד רבינו צוה אז למוהרנ"ת ללמוד שולחן ערוך היה עליו ללמוד בקצב כזה שיאפשר לו לסיים את כל השלחן ערוך תוך שנה אחת אולם, מוהרנ"ת השלים רק המחצית המיוחלת באותה שנה: כל אורח חיים ורוב יורה דעה השאר ארך לו זמן של עוד כמה שנים (ראה חיי מוהר"ן תל"ה)שנה אחרי כן, בחורף תקס"ה, צוה רבינו למוהרנ"ת שיתחיל לכתוב את חידושיו (ראה ימי מוהרנ"ת סי' ד'-ה')ברור שמוהרנ"ת לא סיים את כל הש"ע לפני שהתחיל לכתוב

מוהרנ"ת היה שנתיים במאהליב אצל חותנו (ראה פרקים יג-טז)במשך תקופה זו היה לו זמן מספיק לעשו"ת התחלה משמעותית בכתיבת חידושיו אולם, בשלושת השנים האחרונות של חיי רבינו, עסק מוהרנ"ת זמן רב בכתיבת והעתקת תורותיו של רבינו עצמו, כל זאת חוץ ממה שעסק בענינים אחרים בשביל רבינו וטיפול בענייניו הפרטיים ולכן לא נשאר לו הרבה זמן לעבוד על דרשותיו

לפיכך, ניתן להניח שמוהרנ"ת התחיל לכתוב הלכות רק על החלקים מהשלחן ערוך שאותם כבר סיים, ושהוא כתב מספר מוגבל של דרשו"ת על ההלכות שכבר עבר עליהם הוא חזר אז לתחילת הש"ע ושוב כתב דרשו"ת על אורח חיים זה מסביר גם וע ישנם יותר דרשו"ת על או"ח מאשר על כל חלק אחר בש"ע

* * *

השינוי בסגנון בין ההלכות הקודמות לבין אלו שנכתבו מאוחר יותר, נראה מיד לעין, אולם אם נתבונן בהלכות הקודמות נראה ביניהם שוני בסגנון ומבנה זה בולט במיוחד בכל דרשו"ת ה"א" על אורח חיים נראה שזו הוכחה נוספת שדרשו"ת ה"א" שכתב מוהרנ"ת כשהוא עדיין "ערך נסיונות" היו בעיקר על או"ח, עם כמה בודדים על הנושאים הראשונים ביורה דעה, אלה היו החלקים בש"ע שהספיק לסיים טרם התחיל לכתוב בכמה דרשו"ת "א" בליקוטי הלכות, מביא מוהרנ"ת פירוש על אותה הלכה, המבוסס על כמה תורות מליקוטי מוהר"ן מתכונת זו, אמנם, נמצאת רק בחלק קטן רשו"ת "א"-רובם על אורח חיים(ולעיתים שתי תורות), ולמרות שמוהרנ"ת מזכיר לפעמים תורות אחרות באותה דרשה, מטרתו היא רק לתמוך ברעיון שאותו הוא מפתח, ולא להשתמש בהם כבסיס הדרשה כולה

ניתן לקשר את השינוי בגישתו של מוהרנ"ת עם העובדה שבראש השנה תקס"ח, שנתיים לאחר שהתחיל לכתוב, אמר רבינו תורה ס"א בליקוטי מוהר"ן ח"א, הגישה את הצורך שיהיה לאדם אמונה בעצמו ובחידושים שלו בזה עודד רבינו את מוהרנ"ת שיהיה לו יותר בטחון בחידושיו ומסתבר שזה משתקף בסגנונו החדש, המראה יותר בטחון ביכולתו לנתח את תורות רבינו ולהסבירן במושגים פשוטים

התבוננות בכל דרשו"ת ה"א" מגלה שמתוך מאה וארבעים מהן, כמעט שליש מבוססות רק על שתי תורות בליקוטי מוהר"ן ח"א, סי' י"ט, שנאמרה בשנת תקס"ד וסי' ס"ט שנאמרה בשנת תקס"ו מה שנראה לעין הוא שכל הדרשו"ת הנ"ל נכתבו בסדר מסוים, מכיון שמוהרנ"ת מזכיר הרבה פעמים דרשו"ת קודמות שנכתבו על אותה תורה בכל הדרשו"ת האלו מוהרנ"ת מתייחס לרבינו כ'רבינו נ"י'-משום שהם נכתבו עוד בחייו כמה דרשו"ת "ב" גם מסתדרים באותה צורה: בעוד שהן מבוססות על תורה י"ט, הן מזכירות דרשו"ת קודמות בהם נכתב 'רבינו נ"י' (ראה פרק טו)

בסתיו תקס"ז (1806) נסע מוהרנ"ת למאהליב נראה שבשנה זו הוא התחיל לכתוב את דרשותיו על תורה י"ט המבוססות על או"ח ויו"ד מוהרנ"ת לפי זריזותו הרבה, היה מסוגל להתקדם אז הרבה מאד, אולם בכל זאת לימוד השלחן ערוך דורש זמן נניח שמוהרנ"ת

חזר עתה על הש"ע מההתחלה והתחיל להשלים את עבודתו הקודמת, וכתב דרשו"ת על נושאים שעד כה עוד לא התייחס אליהם כשהגיע לסוף יורה דעה הוא התחיל לכתוב על חושן משפט וביסס אותם על ליקוטי מוהר"ן ח"א סי' ס"ט, הבר על ממון, קנאה וגזילה (ראה פרק כה) זה מביא אותנו לשנת תקס"ט

בשבת חנוכה של אותה שנה, אמר רבינו תורה ב' בליקוטי מוהר"ן תנינא אנו מוצאים שלש דרשו"ת המבוססות על תורה זו באורח חיים (אחת דרשה "א" ושתי דרשו"ת "ב") בכולן נכתב 'רבינו נ"י'

בשבת חנוכה של שנה הבאה תק"ע, פחות משנה לפני הסתלקותו של רבינו, הוא אמר תורה ז' בליקוטי מוהר"ן תנינא, אנו מוצאים כמה דרשו"ת ב' המבוססות על תורה זו, כולם נכתבו בחיי רבינו והם על חלק יורה דעה

תוך כדי שמוהרנ"ת היה באמצע החזרה הזאת על יורה דעה (בשר בחלב ב') נסתלק רבינו זה ידוע לנו מכיון שאנו מוצאים שתי דרשו"ת שנכתבו מאוחר יותר ביורה דעה (מלים ותלמוד תורה), המבוססות על אותה תורה, שם מוסיף מוהרנ"ת לשמו של רבינו "הריני כפרת משכבו" (הכ"מ), ביטוי בו נוהגים להשתמש כשמזכירים הורה ומורה בתוך השנה הראשונה לאחר פטירתם (ראה יורה דעה ר"מ ט', רמ"ב כ"ח)

ויש לנו סיוע ברור להנחה זו שרבינו נסתלק בין הל' בשר בחלב ב' לבין הל' מלים מהספר ביאור הליקוטים בסיום ביאורו על התורה קנ"ה, כותב ר' אברהם ב"ר נחמן: "בפטירת אדמו"ר ז"ל, בלילה האחרונה, חשב [מוהרנ"ת] כל הלילה הכתוב ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלקיך וכו' 'כפי עו אז בחידושיו בהלכות בשר בחלב הל' ב'" מכל זה יש להסיק שמוהרנ"ת חזר על השלחן ערוך שלש פעמים לפחות במשך חיי רבינו על מנת לכתוב את הדרשו"ת הנ"ל, רובם קצרות, לא יותר מעמוד אחד או שניים בעת כתבו דרשו"ת קצרות יכול היה מוהרנ"ת לחזור בקלות על הש"ע פעם אחר פעם הדרשו"ת האחרונות הינם ארוכות יותר דרשו"ת הד' הן בדרך כלל ארוכות יותר מהג', בעוד שדרשו"ת הה' לפעמים מתארכות עד ארבעים עמודים ויותר נראה, כשהוא כתב באריכות כזו, קשה היה למוהרנ"ת לחזור על השלחן ערוך באותו קצב כמקודם במקום זה, הוא מתעכב על אותה נקודה שעליה כתב, עד שגמר את כל ההלכה, ורק אז היה מתקדם לקבוצת ההלכות הבאות

מכיון שמוהרנ"ת נסתלק באמצע כתיבת דרשה ז' על אורח חיים הלכות ראש חודש ז', ניתן להבין איך שהספיק לחזור על כל הש"ע שמונה פעמים בשביל דרשותיו, בהתאם למסורת של חסידי ברסלב על ענין זה

* * *

לאור הנ"ל, נוכל עתה להבהיר כמה נקודות נראה שבשעה שהתחיל מוהרנ"ת לכתוב, לא התכוון לחבר מאמר על כל הלכה והלכה כשקיבל התנוצצות על רעיון מסוים תוך כדי הלימוד, היה רושם אותו לפיכך הוא כתב כמה דרשו"ת א' כשחזר על הש"ע בפעם הראשונה במשך המחזור השני על הש"ע חיבר מוהרנ"ת עוד דרשו"ת א' בעוד שהתחיל לכתוב כמה דרשו"ת ב' על נושאים שכבר כתב עליהם בפעם הראשונה זו הסיבה וע כמה דרשו"ת א' כתובות בצורה שונה מאחרות, וע כמה דרשו"ת ב' אכן כתובות בסגנון דומה לדרשו"ת א' זה גם נותן הסבר וע יש יותר דרשו"ת על או"ח מאשר על חלקים אחרים בשלחן ערוך

עודנו נשארים עם השאלה וע בכמה דרשו"ת א' מזכיר מוהרנ"ת 'רבינו נ"י' בעוד שבאחרות 'רבינו ז"ל'? ראינו שמוהרנ"ת כתב דרשו"ת א' וגם כמה דרשו"ת ב' במשך חיי רבינו

הצעתי היא שבשנים הראשונות לאחר הסתלקות רבינו, התחיל מוהרנ"ת לחזור על כל מה שכתב עד כה כשראה שנשארו נושאים בש"ע שטרם כתב עליהם, יתכן שמוהרנ"ת חזר עוד פעם על השלחן ערוך והפעם בכוונה להשלים את החסר עתה שכבר כתב על כל הש"ע כולו היה רוצה לחזור שוב להתחלה, והפעם היה כותב על פי מתכונת חדשה, שעליה נשוחח לקמן

כל פעם שמוהרנ"ת חזר על הש"ע ועל הליקוטי מוהר"ן בשביל לחדש חידושים, מסתבר שהשגותיו בתורות רבינו נתעלו ונתרוממו אצלו כמעין המתגבר יותר ויותר ואז כשצירף את חידושיו האחרונים עם הנסיון שרכש, הוא השכיל לפתח לעצמו דרך יחודית לכתוב על התורות הנוראות של רבינו בכדי להגיע לרגה זו, אמנם, היה עליו לחזק את יסודו ע"י שכתב על כל הש"ע כפי שכבר ראינו, לא תמיד כתב מאמר על כל נושא בכל פעם שחזר על הש"ע, לפיכך, אם מוהרנ"ת חזר על הש"ע שלוש פעמים לפני שהתחיל לכתוב את דרשותיו העיקריות, בנקל נוכל לראות איך שחזר שמונה פעמים על הש"ע בסך הכל, על אף שכתב רק חמש דרשו"ת על רוב הנושאים

את העובדה שיש שבע דרשו"ת על כמה נושאים הקשורים למועדי השנה למרות שמוהרנ"ת לא הספיק להגיע לנושאים אלה כשכתב את דרשו"ת הז', ניתן להבין לאור החובה ללמוד את ההלכות הקשורות לחג מסויים לפני בואו של החג (ראה מגילה לב א') יתכן מאד שבשעה שעשה כן, היו למוהרנ"ת הארות שלא היו קשורות לסדר הלימוד

הרגיל שלו, ושהוא רשם אותן במקום, ואחר כך הרחיב רעיונות אלה לדרשה (עיין ראש חודש הלכה ו'

זה גם מסביר את העובדה שיש תשע דרשו"ת בהלכות פסח יתכן שמוהרנ"ת כתב יותר רשה אחת על אותו נושא באחת מחזרותיו על הש"ע פסח, ט', היא אחת הדרשו"ת בהן סימן מוהרנ"ת את התאריך: היא נכתבה בשנת תקפ"ד, כעשר שנים לפני שכתב את מחזור ה' על יורה דעה (ראה פרקים לד-מא, ימי התלאות), וכ-18 שנה לפני שהתחיל את מחזור ז' על או"ח(יש לציין כי פסח הלכה ח' מזכירה את ענין שביעי של פסח, וכן ענין ברית מילה ורפואה אפשר לומר שמוהרנ"ת כתב הלכה זאת בשנת תקס"ח, בעת שנולד בנו ר' יצחק, בעוד שחמיו רבי דוד צבי נמצא במצב חלוש מאד-ונפטר שבועות מספר לאחר מכן)יתכן שמוהרנ"ת לא הכליל דרשו"ת אלו בקונטרסים הכרוכים שלו כשהעביר אותם בפעם הראשונה לדפוס, ושהן לא נמצאו בין כתביו עד לאחר זמן, אז הוכנסו ע"י אלו שמצאו אותן אפשרות אחרת היא שהן נשלחו לכמה מתלמידיו, ואלה אבדו אותם ולא מצאו אותם עד לאחר זמן

* * *

ולסיום פרק זה עלי לציין, שכל ההשערות הללו, הן רק ממה שנראה לענ"ד, ונתונים לערעור היה קל בהרבה לסתור את המסורת המקובלת בעל פה אצל חסידי ברסלב ולהניח שמוהרנ"ת חזר על כל הש"ע רק שבע פעמים אבל לפי רוחו של מוהרנ"ת שנתן את כל הכבוד הראוי למסורות שקיבל, אין נכון לשנות מסורות שהועברו אלינו בנאמנות ור לדור

שיטת ליקוטי הלכות

הצעד הראשון בהבנת שיטת מוהרנ"ת הוא לתפוס את משמעות דברי רבינו שאמר: "שצריך לקשר את לבו לנקודה השייך ללבו בעת הזאת" (ליקוטי מוהר"ן ח"א סי' לד א')נקודה זו היא הנשמה האלוקית הנמצאת בקרבינו ושדרכה אנו מסוגלים להתקשר עם הקב"ה מה שעלינו להבין היא שנקודת קשר זו משתנה כל הזמן עם שינוי המצב בו אנו נמצאים יום יום, ורגע רגע בימי חיינו

התורה בעצמה נקראת "נקודה", הנכללת באות "יוד", המרמזת לחכמה (כי יוד ע"ש החכמה נאמר כידוע), שהיא שורש כל הבריאה (כי כולם ב'חכמה' עשית), נמצא שהתורה היא המקור לכל הנקודות הנמצאות בכל אדם בכל רגע מכיון שהתורה היא ה'תכנית' שעל פיה ברא הקב"ה את עולמו (כמובא בזהר: איסתכל באורייתא וברא

עלמא), עפ"ז הדבר פשוט הוא שנוכל למצוא בתורה את המשמעות הפנימית לכל מה שעובר עלינו

גישה זו לתורה חוזרת שוב ושוב בתורות רבינו כל פעם שמקורביו באו אליו, היה שואל אותם "מה החדשות?" מיד שרבינו שמע את החדשות, אם מהנעשה באזור הקרוב ואם מהעולם הרחב, הוא היה מגלה תורה המרמזת לכל ההתרחשויות תורותיו, סיפוריו ושיחותיו מעידים כולם לגודל רום השגותיו של רבינו להראות איך שהתורה כוללת את כל מה שמתרחש בעולם וכן לא פעם שילב בתורתו דברים שהתרחשו אצל אנשיו ומשפחתו

על דרך זה ראה מוהרנ"ת את כל האירועים בחייו ובעולם סביבו באספקלריא של תורה בזמנים טובים כמו בזמנים רעים, אם בשמחה או באבל, בזמן הדפסת הספרים, בזמן שסבל רדיפות ובכל פעילות אחרת, תמיד מצא מוהרנ"ת דרך לגלות את משמעותם של ההתרחשויות ע"י שקישר אותם והאירם באורה של התורה של

למשל, כשיצא הקול בקרב קהילות ישראל שמשיח יבוא בשנת ת"ר, לא הצטרף מוהרנ"ת למחשבי הקיצים (ראה פרק מב)הוא הביע את דעתו זו במאמר שחיבר בסביבות ראש השנה ת"ר(הלכות מתנה, ה') רואים בברור איך מוהרנ"ת הביט על המצב בסעיף ל"ג מוסבר על חישוב הקץ ועל הכאב והיסורים הנגרמים ע"י נביאי שקר המכניסים בעם תקוות וציפיות שוא מוהרנ"ת מצביע איך ניתן לשאוב מידיעותינו בתורה בכדי לראות כל דבר בראיה הנכונה, ולהציב כל דבר על מקומו הנכון

אחד המפתחות לכך שמוהרנ"ת ראה את אירועי חייו בתורה הק' נמצא בהסברו וע קוראים כל שבוע פרשה אחרת הסיבה היא שהתורה היא כאמור התכנית לכל הבריאה, והבריאה מתחדשת תמיד כל פרשה משקפת יצירה ומצב חדש הפרשה בעצמה מחולקת לשבעה חלקים, המשקפים את שבעה ימי השבוע, שכל יום שונה מחבירו מכיון שהכל נמצא בתורה, עי"כ שנחזור על פרשת השבוע ונקשר אותה למצבנו האישי, נוכל תמיד לשאוב את החיות הנמצאת בתורה לתוך חיינו הפרטיים (ליקוטי הלכות, נשיאת כפים ה' כז)

בכדי לקחת לעצמנו משל איך נהג מוהרנ"ת כן בחייו הפרטיים, הבה נבדוק הלאה את ההלכה הנ"ל, מתנה ה', המבוססת על ליקוטי מוהר"ן ח"א סי' כ"ב אחת הדרשו"ת שמוהרנ"ת בעצמו סימנה בתאריך (ר"ה ת"ר), היא מתחילה בנתינת הסבר למושגים הקשורים לר"ה בהמשך יש שיחה על יו"כ וסוכות, כלומר מוהרנ"ת קישר את מושגי יו"כ וסוכות לרעיונותיו על ר"ה איך עשה כן? הוא ל אז תורה בליקוטי מוהר"ן כל עוד

שהתרכז על אותה תורה הוא ראה כל דבר לאורה ובמושגיה של התורה הזו כשהגיע יו"כ, רעיונותיו על יום כיפור היו מבוססים על אותה תורה, וכך גם בנוגע לסוכות הדרשה הנדונה היא ארוכה לי-שישים עמודים בעלי טור כפול, עם כשמונים סעיפים מובן מאליו שמוהרנ"ת חי בהארה מיוחדת עם התורה כ"ב בליקוטי מוהר"ן במשך תקופה, והמשיך בכתיבת דרשתו לאחר סוכות תוך כדי הדרשה אנו מוצאים שמוהרנ"ת מזכיר כמעט כל פרשת שבוע שמופיעה בתקופה זו של השנה מתחילת בראשית והלאה, הוא בר על הבריאה, על נח, על אברהם, על הפיכת סדום, יצחק יעקב, עשיו, לבן, יוסף ואחיו, והכל לפי סדר האירועים מוהרנ"ת מקדיש אז כ-14 עמודים לסיפור הלכות ומנהגי חנוכה, שתמיד היא מזדמנת בסוף חומש בראשית כל השיחה מבוססת על אותה תורה, ליקוטי מוהר"ן כ"ב, וקשורה להלכות מתנה זה מראה לנו איך שמוהרנ"ת השתדל כל שבוע לראות מה נמצא בפרשה הנוגע לו בעצמו ואיך זה יוכל לכוון אותו בחייו כרצון הבורא

ניתן להתבונן בדרשותיו האחרות לאור הנ"ל, ועי"כ לפתח תמונה כללית של חייו מכיון שכל דרשותיו מספקים הבנה להתרחשויות שאירעו בזמן כתיבתן אם נניח שמוהרנ"ת הכליל את נסיונותיו בתוך הדרשות, נוכל לראות כמה זמן לקח לו לחבר כל אחת מהן, ומה קרה אז בחייו הפרטיים ובסביבתו בכדי להדגים את זה נתחיל מתקופת ימי תלאותיו

מוהרנ"ת כותב בליקוטי הלכות שהתחיל לכתוב (את הלכות דגים ה') אחרי שברח מברסלב לטשערין בטבת תקצ"ה (ראה פרק לה), הוא גם כותב שהתחיל ריבית ה' בזמן שגורש מברסלב לנמירוב בסתיו תקצה-ו' פרשיות השבוע והחגים שמטבת תקצ"ה עד חשון תקצ"ו-פורים, פסח, ספירת העומר, שבועות, שלושת השבועות ותשעה באב-כולם באים לידי ביטוי בדרשו"ת מהלכות דגים ה' ועד ריבית ה', שברים גם על מחלוקת ורדיפה (ישנן כמה דרשו"ת ד' במחזור זה לטעמים שניתנו לעיל)

אם נעקוב אחרי כל דרשו"ת ה' מאמצע יורה דעה ועד סוף חושן משפט, נוכל לבנות מעין בנין משורטט (פזל) של חיי מוהרנ"ת עד שנת תר"ב כמעט כל דרשה ה' וכן כמה דרשו"ת ד' יכולים להתאים עם איזה הערה באחד המכתבים בעלים לתרופה, ממנה ניתן לראות מתי נכתבה אותה דרשה, ניתן אז להמשיך לדרשו"ת המאוחרות יותר ב"אורח חיים" ולעקוב אחרי חייו עד הסתלקותו בתר"ה

כמו כן ניתן אז לחזור גם למחזור ד', ולפי אותה שיטה, לקשר אותה עם חיי מוהרנ"ת לפני תחילת ימי התלאות מוהרנ"ת בעצמו אומר שהוא חיבר הלכות במשך נסיעתו

לארץ ישראל, אפשר לראות את געגועי מוהרנ"ת לארץ ישראל ואת שמחתו כשהגיע לצידון, באורח חיים ברכת הריח ד' מג (ראה פרקים כח, כט)במחזור זה, ג', מרבה לדבר מוהרנ"ת על התגלות הדפוס וערכו הרב לאפשר הפצת ספרי קודש באופן נרחב יותר (ראה יין נסך ג' ד'-יג, וקידושין ג' כא כבדרשו"ת אלו נכתבו בשנים שקודם נסיעתו לארץ ישראל כשהפעיל דפוס בביתו

למרות הקשיים הנוראים שעו בפניו כשניסה להפעיל את הדפוס ולממן את הדפסת ספרי רבינו לא נתן מוהרנ"ת לייאוש להשתלט עליו באם לא עלה בידו להדפיס הוא היה אומר: "תן לי כיסופין להדפיס, עד שבסוף אוכל לעשו"ת כן" נראה שזה משתקף באחת הדרשו"ת הנפלאות ביותר על מושג הרצון (ערב, ג')דרשה זו אף מוזכרת בפסח ט', שנכתבה כפי שכתוב בהקדמה לה, בתקפ"ד, זו השנה שהדפוס של מוהרנ"ת נסגר ע"י הממשלה והוא היה בסכנה גדולה כפי שראינו פרק לא, הדפוס נחתם בין פורים לפסח! וכן לפי חשבוננו, הרי שערב ג' נכתב בערך בשנת תקע"ז-ח בעת שלבו של מוהרנ"ת בער בקרבו להפעיל את הדפוס, למען יזכה להוציא ספרי רבינו לאור ערב ג' מראה איך שמוהרנ"ת השלים עם העובדה שלא יוכל להדפיס אז הוא לא הפסיק מלכסוף לעשו"ת כן עד ששוב נתאפשר לו זאת

למרות שניתן להשתמש בשיטה זו לבנות תמונת חייו של מוהרנ"ת רשותיו, זו לא היתה כמובן כוונת יצירתו הגדולה ליקוטי הלכות מוהרנ"ת כתב את דרשותיו על מנת לעורר את עם ישראל החושבים על תכליתם ואגב יש לנו הדרכה מעשית להגשמה עצמית מה שניתן ללמוד מניתוח זה של שיטת ליקוטי הלכות הוא שגם אנו יכולים ליישם את התורה בחיינו לכל אחד מאיתנו יש את הכח לבנות את האישיות ולפתח את מערכת הקשר היחודית שלנו עם הקב"ה, זאת תתן לנו יציבות ושמחה לכל אורך החיים

היסטוריית ההדפסה

ידוע, וכנזכר כבר לעיל, שתורות רביז"ל שיקפו את מאורעות החיים שהתרחשו סביבו וראה ראיתי, כנזכר, שגם מוהרנ"ת זצ"ל הלך בדרך זו ורשם מאורעות חייו בתוך תורותיו -דהיינו, מכל מה שאירע לו, דרש וחקר איך זה מרומז בהתורה הק' בכדי שעי"ז יוכל למצוא את הקב"ה בכל עת ובכל מקום ומוהרנ"ת ז"ל מרמז זה בליקוטי הלכות, הלכות נשיאת כפים ה"ה אות כ"ז המיוסדת על מאמר ל"ד בלקו"א, וז"ל:

"וזה בחינת מה שקורין הסדרא בכל שבוע מבראשית עד לעיני כל ישראל עד שגומרין את התורה בכל שנה כי מבואר בהתורה הנ"ל שצריך כל אחד לקשר את עצמו להנקודה

השייך ללבו בעת הזאת וכו', כי הנקודה מאירה כפי העת והיום ועיקר הנקודה הוא התורה כי הסדרא שבכל שבוע מנהגת כל השבוע וכן כל יום ויום מפרשה מיוחדת כי ז' פרשיות שבכל סדר הם כנגד ז' ימי השבוע, שבכל יום ויום צריכין לקבל הנקודה מפרשה מיוחדת

והנה, אם נתבונן בתולדות מוהרנ"ת זצ"ל, אפשר בנקל-לא פעם-למצוא בתוך הליקוטי הלכות בין דבריו את מה שעבר עליו בתקופת כתיבת ההלכה כגון השמחות: החתונות, ברית מילה, ולידת הנכדים וכו', ולהיפך, עניני אבילות והיארצייט וכו' ובעיקר, אפשר לראות ההשתוקקות העצומה של מוהרנ"ת לנסוע לארץ ישראל, ובבנית הקלויז, מה שעבר עליו בימי התלאות (הסבל) ובגלותו בנמירוב, וגם בענין הדפסת ספריו וכו' ועל כן אנו מוצאים הרבה פעמים שנראה לנו שמוהרנ"ת משלב דבר חדש בתוך מאמרו, מה שלכאורה נראה שאין זה מקומו אך לאחר ההתבוננות וההתעמקות והשוואת התאריכים נוכחנו כי לא כן הדבר, ואדרבה מתגלים לנו דברים נפלאים בהעשרת תולדות מוהרנ"ת ואיך שהשכיל לשלב זאת בתורותיו

לדוגמא, בהלכות מתנה מתחיל לדבר מעניני ראש השנה, והולך ועובר מענין לענין עד שכל עניני מתנה נכללים בעניני ראש השנה ועד חנוכה, ועד בכלל ואנו מוצאים שבאמצע דרוש אחד מתחיל מוהרנ"ת "וזה בחי' חנוכה" "וזה בחי' פורים" "וזה בחי' פסח וספירה" או שאר דברים אחרים שלכאורה, במבט ראשון, אין להם שום קשר לענינים שקדמו אבל לפי כל האמור לעיל מובן הדבר היטב, כי מוהרנ"ת הכניס בתוך דרשותיו כל הענינים שעברו עליו בימי חייו

וראיתי בזה תועלת, אחרי אשר רבינו ומוהרנ"ת זצ"ל גילו לנו חידושים נפלאים ונוראים אשר ברים לכל אדם, בכל מקום ובכל זמן שנוכל לילך בעקבותיו ולחדש ימינו על יסוד דרכם הק' שפתחו לנו ואם נזכה לדעת איך שמוהרנ"ת קשר כל עצמו להתורה הק' והמציא לנו חדשו"ת איך שכל מאורעות חייו יש להם שורש בהתורה הק' (על דרך הפסוק, "זאת התורה- אדם"), נוכל ללמוד מזה איך לקשר כל מאורעות חיינו להתורה הק' ולראות השגחתו ית' הגדולה עלינו ואיך התורה הק' ברת אלינו בכל יום ויום עם הבת קול היוצאת מחורב לעוררנו ולחזקנו לשוב אליו ית' בכל לב ונפש

עוד תועלת יש שיוכל המעיין בליקוטי הלכות למצוא בעבורו בהרחבה נושאים מעניני דיומא במהרה, אם רק ידע על איזה זמן בשנה מוסבת ההלכה כגון: חנוכה וימות החורף, פורים ופסח, ימות הקיץ, ספר בבר או דברים וכו'

* * *

על כן רשמתי לעצמי תוך סדר לימוד ליקוטי הלכות את התאריכים המשוערים של חיבור ההלכה ע"י מוהרנ"ת, ויהיה לתועלת עבור אלו האנשים שיעברו עליהם מאורעות והתרחשויות מעין אלו הנזכרים בהלכות אלו הקשורים לזמנים ומאורעות שונים המרומזים בספר, ויועיל לו מאד כיצד לנתב אורחותיו ביושר וכרצון ה' ואפשר גם עוד שיזכה ללמוד ולהבין דבר מתוך דבר ולחפש ולמצוא עצמו בתוך התורה והעבודה עדי ביאת הגואל צדק במהרה אמן

* * *

סדר כתיבת ההלכות המובא פה הוא משוער לפי הראיות שהבאנו לעיל ההלכות שנכתבו בין תקע"א-לתק"פ קשה לעמוד על סדר כתיבתם ולא נכנסתי לזה ככל הצורך מסיבות שונות רוב ההלכות של השנים ההם הם מ"מחזור ד'" (כפי שאני מכנה אותן) ונמצאים בהלכות ב' ו-ג' יש ראיות והוכחות על רובם ככולם אבל אני מתנצל מראש כי לא ידוע לי כל זאת בבהירות, אלא בהשערה

והנה כמה הלכות כתב מוהרנ"ת בתחילה בשנת תקס"ו-תקס"ז, שלפי ההשערות דלעיל אני מכנה אותן תחת השם "מחזור א'" ואח"כ, רוב הלכות א' נכתבו במחזור ב' בשנים תקס"ז- תקס"ח בהיות מוהרנ"ת במאהליב אצל חמיו

אחרי שחזר רבינו מלמברג התחיל מוהרנ"ת מחזור ג' מכתיבת ליקוטי הלכות, שם מופיע תמיד "רבינו נ"י" או רבינו ובאמצע כתיבת תורותיו על יורה דעה ח"ב, נסתלק רבינו, כפי שאנו רואים שמוהרנ"ת כותב, "הריני כפרת משכבו" (כנ"ל)

בנוסף, אין לנו ידיעה ברורה מתי מוהרנ"ת כתב כל הלכה חוץ ממעט מאד אשר ציין עליהם תאריך, כפי שיראה המעיין לקמן בפרט באורח חיים כל הסדר קשה מאד לעמוד עליו או מפני שיש ריבוי הלכות (עד מחזור ח [הלכות ז], במקום שיש בשאר החלקים רק ה הלכות) או מפני שנראה שהרבה ההלכות מהימים הטובים (אורח חיים ח"ג) נכתבו שלא על סדר ויק, רק שיש זמנים שמוהרנ"ת כתבן קרוב לזמן המועד על דרך שאמרו חז"ל, "שיהיו שואלין ודורשין מענינו של יום" ולפי זה ידע המעיין כי הכל רק לפי ההשערה (והוא רחום יכפר

יש לציין, אגב, כי סדר לימודו של מוהרנ"ת בשלחן ערוך היה: אורח חיים, יורה דעה, חשן משפט ואבן העזר (כפי שכתב לבנו ר' יצחק במכתב ו')

מתחילת שנות התקצ"א ישנה אפשרות להסתמך גם על הספר "עלים לתרופה", לא כן מהשנים שלפני זה, שאין בידינו מכתבים ממוהרנ"ת, ובכל זאת יש לנו סמך ברי מוהרנ"ת בהלכות ברכות הריח הל' ד' שכתבו על הדרך ובהגיעו לארץ ישראל, ומכאן

יש לנו קצת מקום לשער על ההלכות שנכתבו לפני זה וגם אח"כ ומי שיחגור מתניו ויעמיק יותר לברר יותר, מן הסתם זכות מוהרנ"ת יעמוד לימינו לסמכו ולסעדו בזה ובבא ואני בזה באתי לגלות החספא שימצאו המרגניתא תותא, כי לא יכולתי למצות הכל עד תומם מכמה סיבות ואם שיש בזה זכות הרבים אבל זאת לדעת "שלא הרש עיקר אלא המעשה" והעיקר הוא שתורות מוהרנ"ת נכתבו לעובדא ולמעשה ללמוד ולל, לשמור ולעשו"ת ולקיים

* * *

פרק סימון התאריכים לכתיבת ההלכות ע"י מוהרנ"ת, אפשר להתחיל מבציעת הפת ב', שנתחדש על המאמר בלקו"ת סי' ב' ימי חנוכה "הלכה ב'" היא ההלכה הראשונה שבנויה על המאמר הנ"ל ונראה שמוהרנ"ת, בשמעו התורה מרבינו, התחיל לחדש עליה לאור זה, מ"הלכות א' וב'" אפשר להביא ראי' שמוהרנ"ת כתב חידושים בכל פעם ששמע תורה חדשה מפי רבינו, וזה אומר שהלך עם המאמר איזה תקופת זמן

לדוגמא, בשנים הראשונות, התחיל רק קצת על מאמר ז' בליקו"ת שנאמר מפי רביז"ל בשבת חנוכה, תק"ע

בציעת הפת ב', תקס"ט; ברכת הריח ב', תקס"ט; (ועוד, ואח"כ) מלים ב', תקע"א ותלמוד תורה ב, ב-תקע"א שבהם מוהרנ"ת כותב "הריני כפרת משכבו"

עם ההקדמה הנ"ל, אפשר לחקור ולמצוא (פחות או יותר) סדר כתיבת ההלכות דשנות תקע"א-תק"פ להלן הסדר משנת תקפ"א שנרשם אצלי (עם קצת ראיות, היכן שהיה אפשר לעמוד על עצם הדברים)

יש גם לציין שרבינו אמר שהשתוקק לבעל לשון שיכול לבאר כתבי האר"י ז"ל שאפילו נערים יוכלו להבינם (חיי מוהר"ן סי' שסג) המעיין בליקוטי הלכות, במחזור שכתב מוהרנ"ת בין שנות תקפ"א-תקצ"א, יראה שרוב רובם של פירושיו על הכוונות של ה"פרי עץ חיים" נכתבו אז, ונמצאים רובם בהלכות ה' באורח חיים והלכות ד' בשאר החלקים

יש גם לציין, שבמחזור הבא, החל מוהרנ"ת להעמיק בתורות רביז"ל שבליקוטי מוהר"ן והתחיל להראות קשרי המאמרים לחברם מתחילתם עד סופם עם אמצעיתם וכו', כאשר יראה המעיין בליקוטי הלכות תקפ"א:נטילת ידיים-אלול, ר"ה

ציצית ה'-נח

תפילין ה'-חיי שרה

ברכת השחר ג'-יצחק וישמעאל, יעקב ועשיו

קריאת שמע ד'-עשרה בטבת

תפילה ד'-קרבן פסח וכו'
נשיאות כפיים ד'
נפילת אפיים ד'-פורים ופסח וד' פרשיות
קריאת התורה ד'-ענין שבועות ויו"ט
בית כנסת ד'-ספירה ול"ג בעומר
משא ומתן ד'
ספירה ושבועות, המניעות לסיום ההדפסה, ג' צומות (בין המצרים), נטילת ידיים ד'-הדפסת שמות הצדיקים והקשר לארץ ישראל תקפ"ב:דברים הנוהגים בסעודה ד'-ר"ה, יו"כ, סוכות וכו'
ברכת המזון ד'-חנוכה
ברכת הפירות-שמות, משפטים וכו'
ברכת הריח ד'-פורים, ד' פרשיות, פסח וספירה
מאות מ"ב עד הסוף נכתב בא"י
(עד כאן כולם מהתורות שנכתבו בארץ ישראל)
ברכת הראיה ד'
ברכות פרטיות ד'-תמוז-אב בא"י (ע' ימי מוהרנ"ת)
מנחה ה'-בחזרה מא"י תקפ"ג:(בשנה זאת, קרוב לחנוכה, חזר מוהרנ"ת מא"י יצחק בטשערקאס
ערבית ד'-ר"ה יו"כ סוכות וכו' (למה הולכין לא"י וחוזרין)
שבת ה'-בראשית-אדם הראשון
ערובי תחומין ה'-(נראה שכתבו ר"פ ואח"כ הרחיב הדיבור במשך השנה)
ר"ח ה'-יעקב, רחל ולאה
פסח ה'- תקפ"ד:(קשה לעמוד על סדר שנה זאת ושלאחריה, והכל בהשערה חוץ מפסח ט)
פסח ט'-מסומן בפנים
חוה"מ ג'
תענית ג'
ראש השנה ה'
סוכה ה'
חנוכה ה'
פורים ה'

שחיטה ד'-פורים
חלב ודם ד'-פסח וספירה
בהמה וחיה טהורה ד'-ל"ג בעומר ושבועות
סימני עוף ד'
דגים ד' תקפ"ה:בשר וחלב ד'-חנוכה
עבודת אלילים ג'-פורים
גילוח-ד'-ספירה תקפ"ו:נדרים ד'-ר"ה, יו"כ, סוכות (ענין סלח נא)
כבוד אב ואם ד'-בראשית
מלים ד'
מילה ד'-פורים
שילוח הקן ד'-המתקת הדינים (רמז לגזירת הפונקטין וכו'), מחלוקת קרח
חדש ד'-עניין בלעם תקפ"ז:ערלה ד'-ר"ה, יו"כ, סוכות
כלאי בהמה ד'-חנוכה
כלאי בגדים ד'
פדיון בכור ד'
בכור בהמה טהורה ד'-פורים, פסח
חלה ד'-שלח
תרומות ומעשרות ד'-קרח
ראשית הגז ד'-בלק, שבת נחמו
דיינין ד'
עדות ד' תקפ"ח:הלואה ד'-ר"ה, יו"כ
טוען ונטען ד'
גביית מלוה ד'
גביית חוב מיתומים ד'-חנוכה
הרשאה ד'-פסח וספירה
ערב ד'-ספירה
חזקת מטלטלין ד'-ספירה ושבועות
חזקת קרקעות ד'
נזקי שכנים ד'-שבועות וקרח
שותפים בקרקע ד'-בלעם
חלוקת שותפים ד'

חלוקת שותפים ה'-בין המצרים
מצרנות ד'-בין המצרים ונחמו
שותפים ד' תקפ"ט:שלוחין ד'-ר"ה
מקח וממכר ד'-סוכות, בראשית
אבידה ומציאה ג'-חנוכה
הפקר ונכסי הגר ד'-תצוה
נחלות ד'-פורים ופסח
אפוטרופסים ג'-פסח
פקדון ד'-ספירת העומר ושבועות, קרח
שומר שכר ד'-תשעה באב החורבן ונחמו
אומנין ד'-ר"ה, יו"כ סוכות תק"צ:שכירת פועלים ד'-וישלח
גניבה ד'-יעקב ועשו
גזילה ד'
נזיקין ד'-פסח וספירה, ל"ג בעומר, פרקי אבות תקצ"א:(ד' המאמרים הבאים כולם נתחברו על לקו"א סי' כ"ב מאמר של הימים נוראים)
מאבד ממון חברו ומסור ד'
נזקי ממון ד'
חובל בחבירו ד'
מעקה ושמירת הנפש ד'
פר' ורבי' ד'
אישו"ת ד'-(ע' על"ת ל"ב)
נטילת ידים שחרית ד'-חנוכה
תפילין ו'-פורים פסח-שבועות (ע' על"ת נ"ג)
ק"ש ה'-שבועות (ע' על"ת מ"ג)
תפילה ה'
נשיאת כפיים ה'-פנחס תקצ"ב:בית כנסת ה'-נחמו, בנין הקלויז, ר"ה, יו"כ, סוכות בראשית-לך לך
בציעת הפת ה'-חנוכה, שמות
ברכת המזון ה'-המשכן
ברכת הפירות ה'-פורים, פסח, ספירה, שבועות, בבר (ע' על"ת ע"א)
ברכת הריח ה'-שלח, מרגלים (ע' על"ת פ') רצונות לבנין הקלויז

הודאה ה'-קרח, פנחס, רצונות לבנין הקלויז
ברכת פרטיות ה'-בין המצרים, ז' דנחמתא, ר"ה, יו"כ, סוכות (ע' על"ת פ"ח)
תקצ"ג:מנחה הלכה ו'-ר"ה, יו"כ, סוכות
שבת ו'-חנוכה (ע' על"ת צ"ח)
עירובי תחומין ו'-ויחי, גלות מצרים, בשלח (על"ת סי' ק"א)
ר"ח ו'-פסח, ספירה, שבועות
פסח ז'-?
יו"ט ה'-שבת נחמו, בין המצרים
תענית ד'-עפ"י חדי ר' שמעון תקצ"ד:ר"ה ה'
סוכה ו-ז'?
חנוכה ו' פורים ו'-פורים ופסח
שחיטה ה'-עפ"י חדי ר' שמעון כרך ב' הנאבד
(המאמרים של השנה הזאת משקפים את ימי התלאות)
תקצ"ה:דגים ה'-מסומן בראשו בטשעהרין תקצ"ה בעת הרעש-טבת תקצ"ה בעת בריחתו
תולעים ד'-ט"ו בשבט, שבת שירה
ביצים ה'-להתחזק בתוך היסורין
בשר וחלב ה'-פורים ענין יושר (משה חינקעס שלא ביטל פרנסת אחד מאנ"ש)
תערובות ה'
הכשר כלים ד'-ספירה, שבועות (מקוה-מוהרנ"ת היה זהיר מאד בטבילה בזמן המחלוקת)
יין נסך ד'-בסוף בר מיהודי שנתפס לבית האסורים בחינם רבית ה'- מסומן בזמן שגרשו אותו מביתו לנמירוב באלול תקצ"ו:רבית ה"ה-ר"ה-מבראשית עד ספר שמות
גילוח ה'-שמות-שובבים
נדרים ה'-פסח
שבועות ב' (כבוד או"א ה', צדקת ה')
מילה ה'-בין המצרים, ז' דנחמתא (עי' על"ת רכ"א) תקצ"ז:ספר תורה-ד'-ר"ה, יו"כ, סוכות, בראשית (על"ת רל"ג)
מזוזה ה'-
שילוח הקן ה'-וירא, חנוכה, ויגש (עי' על"ת רל"ג)
ערלה ה'-בשלח, פורים

פדיון הבן ה'-ספירת העומר, בחוקותי, נשא (על"ת רמ"ב)
ראשית הגז-ה'-בלעם, פנחס, מסעי, בין המצרים תקצ"ח:(בשנת תקצ"ח השתדל מוהרנ"ת לחזור הביתה)
(נ"ל שמוהרנ"ת כתב רובם בר"פ, כי הי' עסוק בחזרתו לביתו לברסלב)
דיינים ה"ה (מסומן בתחילתו)
עדות ה"ה-ר"ה, אלול (עפ"י סי' פ"ב ליקו"ת)
הלוואה ה'-ראשי פרקים, ר"ה-לך לך
טוען ונטען ה'-תולדות, חנוכה
גביית חוב מיתומים ה'-שמות, בשלח
גביית חוב מלקוחות ה'-פורים, שלח, קרח
חזקת מטלטלין ה'-קרח תקצ"ט:חזקת מטלטלין ה'-האזינו, ר"ה, אתרוג, בראשית
נזקי שכנים ה'
שותפים בקרקע ה'-חנוכה, ויחי, שקלים, פורים, משפטים
שלוחין ה'-פסח, ספירה, חקת, ב' סיון, מטות (ע' על"ת רפ"ג) ת"ר:מתנה ה'-מסומן ת"ר-ר"ה, יו"כ, לך-לך, וירא, תולדות,חנוכה, וישלח, ויגש
פריקה וטעינה ד'-שמות, וארא, שירת הים, משכן, פורים, פסח (ע' על"ת ש"ג)
פקדון ה'-ספירה, שבועות, מסעי, בין המצרים, נצבים (ובסופו ר"ה תר"א, סוכות, לולב, אתרוג) בר גם מנסיעתו לבראד ולמברג להדפסת הספרים, וענין גבולות וכו' תר"א:פקדון ה'- בסופו, ענין ר"ה ולולב
גניבה ה'-לך לך, ר"פ, חנוכה, וישלח-ויגש
גזילה ה'-ויחי, שמות, ספירה, שבועות, גם ר"פ על פורים ופסח תר"ב:נזיקין ה'-ר"ה יו"כ סוכות, חנוכה
(ג' מאמרים הבאים נתחדשו על לקו"ת סי' ח, תקעו תוכחה)
פרי' ורבי' ה'
השכמת הבוקר ה'
ציצית ה"ז-(גם מזכיר פרי' ורבי' מענין ריבוי הבתים)
תפילין ז'-כ"ו זכור, עמלק, פורים
ברכת השחר ה'-פסח, שבועות, ספירת העומר [הדפסת לק"ע] בהעלותך, קרח, בלק, פנחס תר"ג:נפילת אפיים ו'-ענין וידוי ושני שעירי יו"כ, לך לך
קריאת התורה ו'-נ"ל שנכתבה בר"פ ע"י מוהרנ"ת בר"ה כי הוא על מאמר תקעו תוכחה וכו', שמות

בית כנסת ו'-תרומה
נט"י ו'-פורים, ד' פרשיות, פסח, ספירה, בבר, שבועות, קרח, בין המצרים, איכה, ואתחנן, נחמו, ט"ו באב, עקב, ראש השנה תר"ד (סעיף פ"ח מזכיר "תחילתו ימי הסליחות כ"ו אלול תר"ג אומן") תר"ד:נט"י ו'-(מתחיל בסעיף פ"ט) ר"ה, יו"כ, סוכות, בראשית, לך לך
הודאה ו'-וירא, חיי שרה, חנוכה, שמות (על"ת תמ"א) גם מוזכר מנפילת הגג של הקלויז בסעיף ס"ח-עי' על"ת תמ"ו) גם מוזכר בסופו ענין ג' הטבות -עי על"ת תמ"ח
מנחה ז'-משכן, ד' פרשיות, פורים, פסח, ספירה, שכונת בלק,ובסופו ענין חתונה (זמן נישואי בנו הר' נחמן) בסעיף ל"ב מוזכר ענין ניחום אבלים, בו בזמן שנפטרה מרת חנה, אשת בנו הר' דוד צבי
שבת ז'-בין המצרים ז' דנחמתא-ר"ה תר"ח תר"ה:שבת ז'-ר"ה, יו"כ, סוכות, לך לך-ר"ח ז'-פרשיות עד חנוכה ואז נפטר מוהרנ"ת זלה"ה סדר ההדפסה
בפנים הספר (פרק מה), הבאנו את סדר הדפסת כרך א' של ליקוטי הלכות לאחר הסתלקות מוהרנ"ת, התחיל ר' נחמן מטולטשין לטפל בשארית כתבי ידו של מוהרנ"ת ולהכינם לדפוס זו היתה משימה קשה, מפני שמוהרנ"ת כתב בזריזות מופלגת, ולעיתים קרובות האותיות התחברו ונטשטשו כתוצאה מכך היה קשה מאד לקרוא את כתבי ידיו ולפענחם (שיחות וסיפורים עמ' קלה)
ר' נחמן מטולטשין ירש מרבו את המשימה הקשה והקדושה של גיוס הכספים, ואת רוב 16 השנים הבאות עשה בין עריכת החומר, גיוס כספים והדפסה, עד שזכה לסיים להדפיס את כל ליקוטי הלכות
כרך ב' וג' מאורח חיים נדפסו בזולקווי בשנת תר"ח (1848), יורה דעה נדפס בכרך אחד כמה שנים לאחר מכן בתרי"ט (1859) הדפיס ר' נחמן את שני כרכי חושן משפט בלמברג אבן העזר נדפס בתרכ"א (18) וכך נסתיימה הדפסת המהדורה הראשונה של ליקוטי הלכות
מוהרנ"ת כבר הכין שלשה סוגי מפתחות נפרדים על הדרשו"ת הראשונות (עד מחזור ד') המפתח הראשון מראה את מקומות פרשת השבוע בדרשות; השני, על איזה תורה בליקוטי מוהר"ן מבוססת הדרשה, והשלישי, מפתח נושאים המפתחות לאבן העזר וחושן משפט נדפסו בכרכים המתאימים אולם המפתחות לחלקים האחרים בליקוטי הלכות, יחד עם עוד כתבים, נאבדו לאחר הסתלקותו של מוהרנ"ת

במשך השישים שנים הבאות נדפסו כרכים בודדים בלבד ע"י חסידי ברסלב בפולין ובארץ ישראל(הפרטים מופיעים בספר נוה צדיקים עמ' קה-קטז)בשנות התש"ך (1960) נדפסה מהדורת ליקוטי הלכות ברוב פאר לראשונה בשלמותה, ע"י הר"ר אריה ויינשטוק הי"ו בעזרת חסידי ברסלב בארץ ישראל ובחו"ל מאז נדפסו כמה מהדורות של סטים שלמים כעת מכינים מהדורה חדשה של ליקוטי הלכות בירושלים ע"י "אגודת משך הנחל" ומכון "תורת הנצח", שתכלול טקסט מנוקד עם מראה מקומות ומפתחות

ספרים המבוססים על ליקוטי הלכות

במשך השנים יצאו לאור כמה וכמה ספרים המבוססים על ליקוטי הלכות, או ליקוטים של קטעים נבחרים לפי ענינים וזמני השנה וכדו'

הראשון היה תלמידו הגאון ר' נחמן מטשעהרין, שהלך בדרכו של רבו מוהרנ"ת בספרו, "ליקוטי עצות" (ראה לקמן), ליקוט העצות המעשיות היוצאות מתוך הספר ליקוטי מוהר"ן ובכן, רבי נחמן מטשערין, הוסיף קטעים נוספים מליקוטי מוהר"ן, ואז ליקט את העצות המעשיות שנמצאות בליקוטי הלכות וערך אותן לפי נושאים התוצאה היא, הספר הנפלא "ליקוטי עצות המשולש", בן ארבעה כרכים

רבי משה יהושע באז'ילנסקי המכונה ר' אלטר טפליקר (נפטר תרע"ט-1919) ערך קונטרסים וספרים של ליקוטים מקטעי ליקוטי מוהר"ן וליקוטי הלכות, ביניהם הספרים הנודעים "השתפכות הנפש" על תפילה והתבודדות, "משיבת נפש" דברי חיזוק ועידוד לנפש הישראלי ולגלות את הכח הפנימי של האדם שתמיד יוכל להתקרב לבוראו ולהדבק בו כמו כן "הגדה של פסח", "מילי דאבות" על פרקי אבות ואמונת עיתך על גודל יקרת הזמן ובגנות הבטלה

הרב נתן צבי קעניג שליט"א, ראש כולל ברסלב בני ברק (מחבר הספר "נוה צדיקים" שהיה לנו לעזר רב בכתיבת ספרנו זה) הוציא לאור בשנים האחרונות סדרה של ספרים המבוססים על ליקוטי הלכות תחת כותרת כוללת של "תורת נתן" הם מתחלקים לשלש סדרות: הראשונה היא בעלת ששה כרכים של קטעי הלכות חידושים וביאורים על פסוקי תנ"ך חמשת הכרכים הראשונים הם על חמשה חומשי תורה, בעוד שהשישי הוא על נ"ך הסדרה השניה היא בעלת שמונה כרכים ובה שיחותיו של מוהרנ"ת על חלקים מהגמרא והרש השלישית, בעלת כרך אחד בלבד, היא ליקוט נאה של כל הקטעים בליקוטי מוהר"ן בהם מוהרנ"ת מסביר ומבאר את התורות בליקוטי מוהר"ן

עליהן מבוססות הלכותיו ספר זה ערוך לפי התורות שבליקוטי מוהר"ן ומהוה פירוש רצוף לליקוטי מוהר"ן ע"י מוהרנ"ת
בנוסף לספרים הנ"ל, הוציא הרב קניג לאור שני ספרים נפרדים של מפתחות לליקוטי הלכות הראשון, בעל כרך אחד ומחלוק לשני חלקים, הוא כולל "שנת רצון" על שבת ומועדי השנה ו"אנשי ה'", מפתח לשמות מהתנ"ך וחז"ל, הנמצאים בליקוטי הלכות הספר השני, "נופת צופים", הוא מפתח בעל ד' כרכים על כל הנושאים האחרים המוזכרים בליקוטי הלכות
יש לציין כי בגלל סגנונו המיוחד של ליקוטי הלכות, קשה מאד לתרגמו לשפות אחרות אעפ"כ, מכון "נחלת צבי" הוציא לאור כמה ספרונים באנגלית, צרפתית ורוסית, עם קטעים רשו"ת שונות, כגון תפילין, הכולל תרגום מלא של תפילין הלכה ה' חומר לפירושים המבוסס על ליקוטי הלכות נכלל בעוד הרבה ספרים שהוצאו ע"י "נחלת צבי", כולל ספורי מעשיות, הגדת ברסלב, ותרגום לאנגלית של ליקוטי מוהר"ן הרבה מספרים אלה תורגמו אף לצרפתית
גישתו היצירתית והשגתו הגאונית של מוהרנ"ת לא פוסחות על שום ענין של החיים הרבה "תלמידי ליקוטי הלכות" יכולים להעיד על עצמם כי לאחר לימוד ממושך של כשעה או יותר, ישנה הרגשה של חזרה לעולם הזה מאיזה גן עדן כששוקעים בתוך ליקוטי הלכות נפתחים הלב והמח להשגות רוחניות שהיו מוסתרים עד כה מוהרנ"ת בעצמו אמר פעם: "העולם אומרים שספר השל"ה הוא אוצר של הגן עדן, ואני אומר שספרי ליקוטי הלכות שלי הם הגן עדן בעצמו!" (שיח שרפי קודש א' תקכא)

* * *

ליקוטי תפילות

ספר זה הינו ליקוט של תפילותיו הפרטיות של מוהרנ"ת המבוססות על תורות רבינו בליקוטי מוהר"ן(כפי שליקוטי מוהר"ן מחולק לשנים) עם מאה וחמישים ושתים תפילות בחלק א', וחמישים ושמונה תפילות בחלק ב' אורך כל תפילה נע מחצי עמוד לערך, עד ליותר מעשרה עמודים
רבינו הורה: "טוב לעשו"ת מהתורה תפילה, דהיינו כשלו או שומע איזה מאמר תורה מצדיק האמת אזי יעשה מזה תפילה, דהיינו לבקש להתחנן לפניו ית' על כל מה שנאמר שם באותו המאמר וענין השיחה הזו עולה למקום גבוה מאד ובפרט כשעושה מתורה תפילה, מזה נעשה שעשועים גדולים מאד למעלה" (ליקוטי מוהר"ן תנינא כה)

הרעיון לעשו"ת תפילה מתורה הוא בעצם עתיק מאד חז"ל אומרים שדוד המלך חילק את ספר התהילים שלו לחמשה, כנגד חמשה חומשי תורה (רש תהילים א')מענין שליקוטי מוהר"ן הוא הספר היחידי שיסדו עליו תפילות (הרב צבי חשין הי"ו יש רק לציין שגם על ליקוטי הלכות עצמו נתחברו כמה תפילות ע"י ר' אפרים ב"ר נפתלי, בשם "תפילות הבוקר")

לאחר שרבינו אמר שטוב לעשו"ת מתורה תפילה, התחיל רבי יצחק חתן המגיד מטראהוויצא לחבר תפילות על התורות שבליקוטי מוהר"ן אולם כשהגיע לתורה ג', לא ידע איך להתחיל לחבר ולסדר עליה תפילה כשראה אח"כ את התפילה של מוהרנ"ת על תורה זו, התפעל ואמר: "מוהרנ"ת הוא הוא הצריך לחבר את התפילות על התורות ולא אנו(שיח שרפי קודש א' תשיז)

בקשר להוראת רבינו לעשו"ת מתורה תפילה, כותב מוהרנ"ת: "אמנם לא ביאר הענין היטב, איך היתה כוונתו הקדושה בזה, אך מכלל דבריו הבננו שעיקר כונתו היתה בפשטות: שנשתדל לעיין בהתורות הקדושו"ת והנוראות שגילה לנו להבין ולהשכיל כונת אותה התורה למעשה ונחשוב דרכינו כמה אנו רחוקים מאלו הדברים המוזכרים בכל תורה ותורה, ונתפלל ונעתיר לה' בריבוי הפצרות ובקשו"ת ותחנונים, שירחם עלינו ויזכנו ויקרבנו ברחמיו העצומים, שנזכה לקיים כל מה שנאמר שם באותה התורה, ונשפוך שיחתנו לפני ה' ית' על כל הדברים הנאמרים שם, שנזכה לקיימם ולהגיע אליהם בשלימות" (צתוך ההקדמה לליקוטי תפילות)ככה, באופן כזה ממש כתב מוהרנ"ת את תפילותיו

התפילות ותוכנן

מוהרנ"ת הכניס בתפילותיו מלבד את לבו השבור לאביו שבשמים, אף גם את מוחו הענק היצירתי אמנם בודאי עיקר התפילה היא הלב, אבל יש לשתף גם את המוח ואת השכל לעבודת התפילה, ויתכן שלזאת התכוונו חז"ל כשדיברו על תפילה בכוונה

רבינו אמר שאף אחד לא מכיר אותו חוץ ממוהרנ"ת (חיי מוהר"ן הקדמה)רבינו ראה שלמוהרנ"ת יש את ההבנה הברורה ביותר בתורותיו שבליקוטי מוהר"ן מתוך כל שאר החסידים את זה אנו רואים בתפילות שחיבר מוהרנ"ת המבוססות על אותן התורות, הכתובות בצורה כזאת שהם מסבירות ומבארות כל תורה ותורה בבהירות נפלאה

באופן כללי פותח רבינו את תורתו עם פסוק, קטע או משפט המתייחס לאותה תורה בשלימותה לאחר מכן, הוא מתקדם בדרך כלל לענין אחר כשהוא מפתח רעיון אחרי

רעיון, ושלב אחר שלב, בונה בנין שלם, שבסוף נראה שהוא מוביל באופן ישיר חזרה לנקודה הראשונה

לעומת זאת, מוהרנ"ת מתחיל את תפילותיו בדרך כלל לא עם המטרה הסופית של התורה, אלא במה שראה שהיא הנקודה המרכזית, אותה מידה שעלינו לסגל לעצמינו או אותה הנהגה טובה שעלינו לנהוג בכדי להשיג את הרגות האחרות הנמצאות בתורה בהמשך התפילה מוליך אותנו מוהרנ"ת צעד אחר צעד, עד שלבסוף אנו מגיעים לנקודה שהוזכרה בתחילת התורה, שהיא בדרך כלל הרגה הנשגבה ביותר שעליה מושתתת אותה תורה

למשל, רבינו פותח את תורה ו' בליקוטי מוהר"ן (תורה המוזכרת לעיתים קרובות בפנים ספרנו) המתחילה עם המשפט: "כי צריך כל אדם למעט בכבוד עצמו ולהרבות בכבוד המקום" רבינו ממשיך: "ואי אפשר לזכות לכבוד הזה אלא ע"י תשובה" הסימן לתשובה שלימה הוא שיהיה מן השומעים חרפתם ואינם משיבים, הוא ממשיך עם הרעיון שגם מי שכבר עשה תשובה צריך לאחוז תמיד במידת התשובה וכשרוצה אדם לילך בדרכי התשובה, צריך להיות לו שני בקיאויות: היינו בקי ברצוא ובקי בשוב בקי ברצוא לדעת איך למצוא את ה' גם בזמנים קשים וחסרי התעוררות מי שיש לו את שני הבקיאויות ותמיד משתדל להעמיק את תשובתו, יכול לגלות את כבוד ה' ולהשלים את צורת ה"אלף" (ראה פרק ה') רבינו מפתח כל נקודה בהסברים בהירים, ומביא מקורות להוכיח את יסודותיו לאורך כל התורה

בתפילתו, לעומת זאת, על תורה זו, מתחיל מוהרנ"ת עם בקשה לה' שיעזור לו לחזור בתשובה הוא ממשיך לבקש שיהיה לו את הכח לשמוע את בזיונו ולקבלו בשתיקה וכן שיוכל לאחוז תמיד במידת התשובה הוא מתחיל לפרט את המניעות לתשובה, ומתחנן לעזרתו ית' שיוכל להתגבר עליהן הוא מזכיר תוך כדי התפילה את שאר הענינים שנמצאים בתורה ועתה אם נתבונן במבנה תפילתו של מוהרנ"ת נראה שהוא לא מתחיל עם משפט הפתיחה של רבינו על 'כבוד' בנוסף על כך, בכל פעם שהוא מזכיר אחד מרעיונות התורה, הוא מקשר אותו לענין התשובה כל קטע בתפילה מאירה בחינה אחרת של תשובה, והתפילה כולה מראה כי אכן זהו היסוד של תורה זו של רבינו

כשנוהגים לומר את התפילה המתאימה בליקוטי תפילות אחרי לימוד התורה בליקוטי מוהר"ן, מקבלים הבחנה ברורה יותר בכוונת רבינו בנקודות השונות בתורה, ואיך נקודות אלו מתקשרות זו בזו, שעל ידי כולם נבנית תורה אחת שלימה ונפלאה ניסוחו של

מוהרנ"ת בתפילתו עוזר לנו לעיתים קרובות להבין קטעים מסויימים בליקוטי מוהר"ן שלכאורה נראים סתומים

תולדות הדפסת התפילות

בשנת תקע"ה (1815), יותר מארבע שנים לאחר הסתלקות רבינו, התחיל מוהרנ"ת לעבוד באופן שיטתי לעשו"ת מתורות רבינו תפילות בתחילה, כתב מוהרנ"ת את התפילות לשימושו הפרטי-כפי שהציע רבינו שבשעה שהאדם מרגיש שתפילתו בהתבודדות שגורה בפיו, ויוצאת מפיו נאה ויפה ומסודרת, טוב לרשום אותה בכדי שיוכל לאמר אותה פעם שניה מאוחר יותר העתיק מוהרנ"ת כמה מתפילותיו והעבירם לחסידי ברסלב הללו התפעלו מיפים ומעצמתם הרבה שבכוחם להמיס לב ברזל, וביקשו ממוהרנ"ת להעתיק את שאר תפילותיו בכדי שיוכלו לומר אותן אחר למודם את התורה בליקוטי מוהר"ן מוהרנ"ת נענה להם (נוה צדיקים עמ' קיז)

בתחילה, לא עלה על דעתו של מוהרנ"ת להדפיס את התפילות ולהפיצם למרחקים היוזמה הראשונה להדפיס כמה מהם הגיעה מר' שכנא בנו: בשנת תקפ"א (1821) הדפיס ר' שכנא מהדורה של תקון הכללי, ובלי שאביו ידע על כך הכליל את התפילה שמוהרנ"ת חיבר לאחר אמירת עשרת הפרקים רק אז עלה בדעתו של מוהרנ"ת להדפיס את שאר התפילות ולהפיצם בישראל

התפילות נדפסו בכמה שלבים, החל משנת תקפ"ב (1822) שאז נדפסו עשרים ושתים תפילות באותה שנה יצא מוהרנ"ת מאוקראינה במסעו לארץ ישראל בחזרתו, בשנה הבאה הוא המשיך להדפיס, והצליח להוציא לאור ששים ושתים תפילות נוספות לפני שהדפוס נסגר ע"י הרשויות בתקפ"ד (1824)

בשנת תקפ"ז (1827), על פי עצת כמה ידידים, הדפיס מוהרנ"ת מהדורה חדשה של ליקוטי תפילות בבית דפוס ממוסד הוא היה מחולק לשני חלקים כנגד שני חלקי ליקוטי מוהר"ן, היו בו מאה וחמישים ושמונה תפילות מהמאתיים ועשר שיש בידינו כיום

תוך כדי הדפסת מהדורה זו המשיך מוהרנ"ת לחבר תפילות חדשו"ת כמה מהן היו מבוססות על תורות נוספות מליקוטי מוהר"ן, בעוד שאחרות נתחברו על ענינים אקטואליים כגון גזירת הקנטוניסטים וכד' (כמה מתפילותיו של מוהרנ"ת צונזרו, והרבה נאבדו בשעה שהחרימו את כתביו בימי התלאות וגם לאחר הסתלקותו)התפילות הנוספות נדפסו בכרך נפרד בשנת תר"ח (1848)

רק בשנת תרל"ו (1876), נדפסה כל היצירה הנפלאה בשלימותה בתוך כרך אחד מאז היא הופיעה בכמה מהדורות, ונדפסה מחדש בעיצובים שונים
בשנת תשל"ח (1968) הדפיס הרב נחמן בורשטיין שליט"א מירושלים את הספר בניקוד מלא, וכך הביא אותו להישג ידיהם של אלה שהתקשו לקרוא ללא עזרת הניקוד פורמט זה מקובל עד היום מהדורתו של הרב בורשטיין גם היתה הראשונה שנדפסה עם הוספות מ"תפילות ותחנונים" (ראה לקמן) כשכולן שובצו במקומן הנכון בכל תפילה מאז ההדפסה הראשונה של ליקוטי תפילות, צרפו אליו מפתחות שונים, כולל מפתח כללי לנושאים, לשבתות ולמועדי השנה(למידע נוסף על הדפסת ליקוטי תפילות, ראה נוה צדיקים עמ' קטז-קלא)

ספרים המבוססים על ליקוטי תפילות

רבי נחמן מטשערין הלך בעקבות רבו מוהרנ"ת, וכתב ספר נוסף של תפילות בשם "תפילות ותחנונים" הוא מצא שלמרות שמוהרנ"ת הכליל בדרך כלל את כל הנושאים השונים מהתורה בליקוטי מוהר"ן בתפלה התואמת לה, מצא בכל זאת במקומות מסויימים להוסיף במקומות שהתורה לא נפרטה כולה בתפילה אלה נמצאים בחלק הראשון של תפילות ותחנונים בשאר הספר יש תפילות המבוססות על תורות שונות מליקוטי מוהר"ן וליקוטי מוהר"ן תנינא, וכמה תורות ושיחות אחרות של רבינו תפילות ותחנונים יצא לאור לראשונה בשנת תרל"ו (1876) כאמור לעיל, המהדורות האחרונות של ליקוטי תפילות כוללות את ההוספות של רבי נחמן מטשערין
בתחילת שנות התש"ל (1970), על פי בקשת הרה"ח ר' שמואל שפירא זצ"ל, מגדולי חסידי ברסלב בדור האחרון, (נפטר בשנת תשמ"ט), נדפסו כספר בפני עצמו התפילות לשבת ומועדי השנה, תחת השם "תפילות לזמני השנה", כדי שבנקל ניתן לבחור תפילה הקשורה לאיזה חג העו לבוא, ולהתפלל לקבל את החג כראוי ולקיים את המצוות הנוהגות בו כראוי
לאחרונה (בשנת תשנ"ה) נדפס הליקוטי תפילות על ידי מכון "תורת הנצח" מהדורה מיוחדת ומפוארת עם אותיות ומפתחות מפורטות לכל סעיף
יש להשיג תרגום לאנגלית של ליקוטי תפילות א'-ב' עם הקדמה כללית, המקור בעברית מול כל עמוד באנגלית, עם מפתחות, ובתחילת כל תפילה תקציר התורה התואמת מליקוטי מוהר"ן

גדולת ליקוטי תפילות

"רבי נחמן מטולטשין סיפר שראה פעם את התפילה המיוסדת על תורה נ"ו 'למה פניך תסתיר', איך שכל התפילה מחוקה מרוב דמעות ששפך בה מוהרנ"ת, והכיר בה רק בגלל התיבות 'למה פניך תסתיר' שהיו גדולות ובולטות, שבה פתח והתחיל את התפילה" (שיח שרפי קודש א' תשלג, אבניה ברזל עמ' עב, סי' נח)

אחר שהדפיס מוהרנ"ת את הליקוטי תפילות, אמרו לו אנ"ש: "אתם ראויים להיות הבעל תפילה" (המסופר בסיפורי מעשיות במעשה יב)אמר להם מוהרנ"ת: "הבעל תפילה הוא רבינו אולם אם גם אני מאנשי המלך-הריני ה'מליץ', כי יכול אנוכי להמליץ וללל זכות על אדם שעבר שמונה מאות פעמים על כל התורה כולה" (שיח שרפי קודש א' תקצא)

אחת הטענות נגד מוהרנ"ת ע"י המתנגדים היתה, שאי אפשר לחבר תפילות ללא רוח הקודש למעשה, מוהרנ"ת מוכיח בהקדמה לליקוטי תפילות שאינו כן, וכי אין דרוש רוח הקודש לשם חיבור תפילות (ראה פרק כה הערה 2), לעומת זאת, ר' נחמן מטולטשין סיפר שמוהרנ"ת התפלל פעם אצל הציון הק' של רבינו, ואמר אחת מהתפילות מליקוטי תפילות (ליקוטי תפילות חלק ב' לו)אח"כ כשיצא הוא אמר בתמיהה: "הם המתנגדים שואלים אם יש בהתפילות רוה"ק, ובאמת הם גבוהים מרוח הקודש, כי הם נמשכים משער החמישים!" (כוכבי אור עמ' עז, סי' כה)

מוהרנ"ת אמר פעם: "עתיד להבראות עם שיהללו י-ה באלו התפילות" הוא אמר שעוד בחייו כבר יושבים הרבה אנשים בגן עדן בזכות תפילותיו (שם)הוא צוה על תלמידיו לומר תפילות אלו בדרך קבע, והתבטא פעם: "עכשיו שיצאו התפילות שלי בעולם, עתידין ליתן דין וחשבון כשהולך יום אחד שאין אומרים אותם" (ראבר"נ הוסיף, שכמו כן עתידין ליתן דין וחשבון כשהולך יום אחד שאין לוים ליקוטי הלכות

בהקדמה לליקוטי תפילות כותב מוהרנ"ת:

"על כן מי שרוצה לחוס על נפשו ולהסתכל על תכליתו הנצחי באמת לאמיתו, ורוצה להתקרב להשם באמת, וזה ידוע וברור שאי אפשר להתקרב להשם כי אם על ידי תפילה ותחנונים והנה מעלת אלו התפילות יבין כל משכיל החפץ באמת ובתמימות כי תפילות כאלה עדיין לא היו בעולם והם מלאים כל טוב לבית ישראל; תפילות, תחינות ובקשו"ת והפצרות וריצויים ופיוסים ווידויים וטענות ואמתלאות וצעקות ושוועות וזעקות גדולות להשם

קיצור ליקוטי מוהרן

ספר זה בנוי מתמציות וקיצורים של התורות בליקוטי מוהר"ן, עם דגש על העצות המעשיות שיש בהן

אמנם תורות רבינו, רובם ככולם הינן מורכבות וקשו"ת לי, ודורשו"ת יגיעה רבה וידיעות והשגות בתורה ובמכמניה בכדי להבין אותן לאשורן אעפ"כ, כוונתו העיקרית של רבינו בכל תורותיו היתה, להורות לעם ישראל את הדרך ילכו בה ואת האמת הצרופה בעבודתו ית', ומה ה' אלקינו שואל מעמנו(אבות א' יז)לפיכך ציוה רבינו למוהרנ"ת בשנת תקס"ה (1805) ללקט את העצות המעשיות הנמצאות בתורותיו ולסדר אותן באופן פשוט ומובן לכל נפש מוהרנ"ת אמנם קיים מיד את המצווה עליו, ואף הראה את תחילת עבודתו לרבינו, אך עדיין הוא לא סיפק בזה את שביעות רצונו הגמורה של רבינו מוהרנ"ת ניסה גישה שונה, ואז כשהראה אותה לרבינו נהנה ממנה מאד ואף התבטא: "א שיין צעטעל!" (פיתקה יפה!") וזה היה הבסיס לספר "קיצור ליקוטי מוהר"ן"

מוהרנ"ת הדפיס ספר זה לראשונה בשנת תקע"א (1811), שנת הסתלקותו של רבינו, והביא אותו לאומאן לר"ה תקע"ב הספר נדפס מחדש פעמים רבות באותו פורמט מאה שנה לאחר מכן, בשנת תרע"א (1911), הוציא לאור החסיד הנודע רבי ישראל הלפרין, המכונה ר' ישראל קרדונר, מהדורה חדשה של קיצור ליקוטי מוהר"ן בירושלים חלק מקיצורי מוהרנ"ת היו קצרים לי, ור' ישראל קרדונר הרחיב אותם עם חומר שרבי נחמן מטשערין כבר הוסיף לליקוטי עצות (ספר ה"תאום" של קיצור ליקוטי מוהר"ן)ר' ישראל קרדונר גם הכניס "תוספות ומילואים"-מפתח עם ביאורים קלים לתורות רבינו נלקט ע"י רבי נחמן ב"ר ברוך אפרים (אביו כתב את הספר 'באבי הנחל', פירוש על ספר ליקוטי מוהר"ן כל המהדורות האחרונות של קיצור ליקוטי מוהר"ן נדפסו ביחד עם הוספות אלו

ליקוטי עצות

הספר "ליקוטי עצות" מגיש את העצות המעשיות שנמצאות בתורות ושיחות רבינו, ערוך לפי נושאים ע"פ א-ב מוהרנ"ת התחיל עבודה זו בשנת תקפ"ו (1826), הוא לקח את החומר שהיה בקיצור ליקוטי מוהר"ן וערכו מחדש בחמישים וששה ערכים של נושאים שונים והוא מהווה מעין "אנציקלופדיה" נוחה לשימוש בעצות ישרות הנובעות מתורות רבינו, לעבדו ית' ולעבוד על המידות הטובות ולהמלט ממידות רעות

ליקוטי עצות היה הספר הראשון שמוהרנ"ת הוציא לאור לאחר שחזר לפעילויותיו בהדפסה בתחילת שנות הת"ר (1840), זה היה אחרי הפסקה של 15 שנה שנכפתה עליו ע"י הגזירות הידועות לשימצה של הצאר ניקולאי וע"י הרדיפות על חסידי ברסלב
הספר ליקוטי עצות נדפס כבר עשרות פעמים, וניתן להשיגו במנוקד וגם בתרגום לאנגלית ולצרפתית(ראה ליקוטי הלכות)
הספר "ליקוטי עצות המשולש" שחיבר רבי נחמן מטשערין מבוסס אף הוא על ליקוטי עצות (כנ"ל)

ימי מוהרנת

ימי מוהרנ"ת מחולק לשני חלקים(אוטוביוגרפיה) ותולדותיו עד שנת תקצ"ה (1835) (תחילת ימי התלאות)השני הוא יומנו של מוהרנ"ת מנסיעתו לארץ ישראל בשנת תקפ"ב-פ"ג (1822)
בתחילת הספר, כותב מוהרנ"ת: "ראיתי ונתון אל ליבי לרשום, בלי נדר, בכל פעם בקיצור איזה מעשיות, הנעשים עמי בכל עת, יהי רצון שיהיה הכל לטובה" (ימי מוהרנ"ת א')לא ידוע מתי התחיל מוהרנ"ת לכתוב את יומנו, אולם לפי התוכן מסתבר שלא עשה כן עד כמה שנים לאחר שהפך לחסידו של רבינו, אבל ודאי שזה לא נכתב תוך כדי התרחשו"ת הדברים
לפלא הוא שעל השנים הראשונות לימי חייו לא מקדיש מוהרנ"ת כי אם שורות ספורות בלבד-7 שורות! הוא כותב רק שהוא נולד, התחתן וחזר לנמירוב כשהיה בן 16 על ששת השנים הבאות בחייו הוא מקדיש קטע אחד בלבד, שם מספר שהכיר את החסידות והרגיש איזה שיפור בעצמו "ועם כל זה עדיין הייתי תועה בדרך, ולא ידעתי בין ימיני לשמאלי, כי לא היה לי מנהיג כראוי" ושאר כל הספר מוקדש למאורעותיו מאז התקרב לרבינו
כי ככל שזה היה נוגע למוהרנ"ת עצמו-חייו התחילו בסוף שנת תקס"ב (1802), כשרבינו עבר לברסלב והיא כנראה הסיבה וע המידע על שנותיו הראשונות הוא כה מצומצם בספרו: מוהרנ"ת לא היה מעונין לשוחח על חייו לפני פגישתו עם רבינו גם לאחר מכן הוא לא מספק מידע רב עד תקס"ה (1805), כשהוא מתחיל לספר יותר פרטים אולם רק משנת תקס"ו (1806) יש לנו דיווח מלא על האירועים ולכן מן הנראה שהתחיל לכתוב את יומנו ברציפות במשך שנה זו אז הבין כבר מוהרנ"ת את החשיבות הרבה לשמור על כל פיסת מידע על רבינו, למען הדורות הבאים הוא השתדל לרשום את הכל תיכף ומיד,

בידעו שמה שלא נרשם מיד, עלול להשכח, כפי שהוא מציין פעמים רבות בליקוטי הלכות, חיי מוהר"ן ועוד

רוב חלק א' מתעסק במערכת ההתקרבות והקשר שבין מוהרנ"ת לבין רבינו לאחר הסתלקות רבינו בתקע"א (1810), מתחיל מוהרנ"ת שוב לכתוב בסגנון מקוצר יותר, הוא מספר על האירועים החשובים בחייו עד תקצ"ה (1835), ובמיוחד על הדפסת ספרי רבינו הוא מסיים חלק א' כדלהלן:

"באותה שנה, היא תקצ"ה, עברו עלינו צרות רבות רח"ל, כי נתעורר המחלוקת מהרב מסאוואראן ברציחה כזאת, אשר לא נשמע מעולם, כאשר יבואר להלן בקונטרס מיוחד (אינו נמצא עמנו היום) וכבר הצילנו ה' ברחמיו ובנפלאותיו הרבה אלוקים! אל תעזבנו עד אגיד זרועך לדור, לכל יבוא גבורתך אמן"

חלק ב' של ימי מוהרנ"ת מתחיל עם נסיונו לעלות לארץ ישראל שלא עלה יפה בשנת תק"פ (1820), וקשייו למצוא תומכים למען הדפסת ספרי רבינו בתקופה זו גמר ללקט ולערוך את הספר "שמות הצדיקים" (ראה להלן), מוהרנ"ת ראה שהזכות של הספר הזה סייעה בידו להגיע סוף סוף לארץ ישראל היומן מספק פרטים מלאים על נסיעתו מאז שיצא את ברסלב בשבט תקפ"ב (1822), ועד שחזר, 10 חודשים לאחר מכן, והוא המקור העיקרי לפרקים כ"ז-ל' שבספרנו

ימי מוהרנ"ת נדפס לראשונה בשנת תרט"ז (1856) ע"י רבי נחמן מטשערין כיום ניתן להשיגו במנוקד, (תרגום לאנגלית-בדרך בס"ד)

רבי נתן ב"ר לייבל ראובן, תלמיד קרוב של מוהרנ"ת עבר לטבריה בשנת תרל"ה (1875) בערך, וכתב הרבה מכתבים לשאר חסידי ברסלב (ראה נוה צדיקים עמ' קלח)

עלים לתרופה

הספר "עלים לתרופה" מכיל כ-450 מכתבים, רובם ממה שכתב מוהרנ"ת לבנו ר' יצחק, והשאר לאחרים מבני משפחתו ואנשיו הקרובים אליו ביותר מהדורות חדשו"ת כוללות גם כמה ממכתבי רבינו, רבי נפתלי, רבי נחמן מטולטשין ור' יצחק

כמנהיג בפועל של חסידי ברסלב לאחר הסתלקות רבינו, כתב מוהרנ"ת אלפי מכתבים, אם בשביל לעודד את צאצאיו שיעו איתן מול קשיי החיים שעברו עליהם בגשמיות וברוחניות, ואם בקשר לפעילויות השונות כגון הדפסת ספרי רבינו, בניית הקלויז וכו' הסיבה העיקרית וע רק המכתבים שבעלים לתרופה נשמרו היא בגלל שרובם נכתבו לר' יצחק, ומוהרנ"ת ביקש ממנו במיוחד שישמור אותם

נישואיו הראשונים של ר' יצחק היו בשנת תקפ"ג (1823) כשהוא עבר לצ'רקאס אחרי שהתגרש ונשא בשנית, הוא עבר לטולטשין בסביבות תקפ"ח (1828), ר' יצחק בעצמו התחנן לעיתים קרובות שאביו יכתוב לו ויחזק אותו בעבודתו רוב המכתבים הנמצאים בידינו הם מאחרי שנת תקפ"ח בתקצ"א (1831) אמר לר' יצחק: "הם יהיו יקרים לעתיד לבוא, שמור עליהם!" (עלים לתרופה מב)ר' יצחק אכן עשה כן, ולכן הספר עלים לתרופה הוא המקור המרכזי לקבלת מידע על חיי מוהרנ"ת מתקצ"א (1830) ועד לפטירתו בתר"ה (1844)

יתר על כן, המכתבים בעלים לתרופה מעבירים את תמצית דרכה של חסידות ברסלב לדורות הבאים כמעט בכל אחד ואחד מהם, מזכיר מוהרנ"ת את תורות רבינו ואת שיטתו בעבודת ה', שכל מגמתה היא לעבדו יתברך באמת ובתמים ע"י דרכי התפילה וההתבודדות והשמחה מעלה מיוחדת ישנה בכתיבת מכתבים, כי שם באה לידי ביטוי ההנהגה המעשית ממש, ושם רואים איך יישם אותם בחייו על אף האתגרים הרבים שהיו לו, ואיך שהוא יעץ לאחרים כשפנו אליו עם בעיותיהם מכתבי מוהרנ"ת שופעים אמונה ושמחה גם בתוך צרות צרורות, ומחדירים בנו בטחון שאפילו המצבים הקשים ביותר יכולים להתהפך לטובה

לאחר הסתלקות מוהרנ"ת, קיבל ר' נחמן מטשערין על עצמו לאסוף את מכתביו אחרים נלקטו ע"י ר' נחמן מטולטשין שני הליקוטים הללו נדפסו לראשונה כל אחד בנפרד, כאשר הראשון נקרא "עלים לתרופה" (ברדיטשוב, תרנ"ו 1896) נלקט ע"י ר' נחמן מטשערין ואילו הליקוט השני הוא: "מכתבי מוהרנ"ת" (ירושלים, תרע"א 1911) נלקט ע"י ר' נחמן מטולטשין רק בשנת תר"צ (1930) צירף ר' אהרון לייב ציגלמן, המפיץ הנודע של ספרי רבינו בפולין, את שני הליקוטים בכרך אחד כיום יש מהדורה מנוקדת, מוארת בעלת שני כרכים

מידע נוסף על הספרים "ימי מוהרנ"ת" ו"עלים לתרופה" ניתן לקבל בספר נוה צדיקים עמ' קלח-קמה

שמות הצדיקים

רבינו אמר: "מי שהקב"ה חשוב בעיניו, יכתוב בספר כל שמות הצדיקים והתנאים והיראים לזכרון" (ספר המידות, צדיק א' יט)דיבור זה של רבינו עורר במוהרנ"ת רצון, שאף יישם אותו הלכה למעשה לכתוב את כל שמות הצדיקים המופיעים בתנ"ך, גמרא, רשים וכתבי קודש אחרים

בתקע"א (1811), הדפיס מוהרנ"ת רשימה חלקית של השמות האלו בנספח למהדורה הראשונה של ספר המידות בגלל חפזונם של הפיסים לא עלה בידו להדפיס את כל הרשימה בתקפ"א (1821), לפני שיצא לנסיעתו לארץ ישראל כתב מוהרנ"ת וערך מחדש את שמות הצדיקים הוא הרגיש תמיד שמאמץ זה הוא מה שנתן לו את הזכות להגיע סוף כל סוף לארץ ישראל

"כל צדיק יש לו בחינת רוח נבואה, רוח הקודש, שעי"ז נתברר המה של כל המתקרבין אליו ועי"ז זוכין לאמונת חידוש העולם וע"י אמונה זו יהיה חידוש העולם לעתיד, שאז יתנהג העולם בבחינת א"י, דהיינו בבחינת השגחה ונפלאות שלא כדרך הטבע וע"כ ע"י שמזכירין שמות הצדיקים עי"ז מעוררין הרשימו שלהם וע"י הזכרת שמותם נתעורר כח הרשימו שלהם של מעשיהם הטובים(ליקוטי הלכות, נטילת ידים לסעודה ד' ו')

במהדורה המקורית של מוהרנ"ת של ספר שמות הצדיקים כללה מעט שמות, יחסית, של צדיקים מהתקופות שאחרי זמני התנ"ך והגמרא מוהרנ"ת הסביר שהיתה לו גישה מוגבלת לספרי הראשונים והאחרונים הוא גם כותב שנשכחו הרבה שמות, כולל שמות הצדיקים מהדורות האחרונים

אחת מתפילותיו של מוהרנ"ת מבוססת על אמירת שמות הצדיקים תפילה זו נכללה במהדורת שמות הצדיקים שהוצא לאור ע"י ר' נחמן מטשערין ונדפסה בכל המהדורות הרבות שיצאו מאז כיום ניתן להשיג שמות הצדיקים מנוקד עם הרבה שמות נוספים, נדפסה ע"י משך הנחל, בירושלים תשמ"ז (1987)

* * *

ולסיום הנספח אודות ספרי מוהרנ"ת-נביא מה שכתב אחד מגדולי וגאוני חסידי ברסלב של הדור הקודם, ה"ה רבי אברהם בנו של רבי נחמן מטולטשין:

"בימינו אלה, שעובר על כל א' וא' מה שעובר, בגוף ונפש, צריך להיות עיקר הלימוד בספרי מוהרנ"ת ז"ל, על אשר על ידו היה ביכולת אדמו"ר זצ"ל להוריד את דבריו הנוראים ולעורר ולחזק בהם גם אנשים מגושמים ומונחים בעומק השאול תחתיות כמונו גם כי באמת כל דברי מוהרנ"ת ז"ל מראש ועד סוף הכל מאדמו"ר זצ"ל כפי שאמר פעם אחת בזה הלשון: "מיום שנתקרבתי לאדמו"ר ז"ל, לא מיבעיא דיבור של תורה איני יכול לומר רק המושרש בדבריו הק', רק אפילו דברי צחות [בעסקי חול] איני יכול לומר רק המושרש בדברי אדמור זצ"ל(כוכבי אור עמ' ה')